ÖZEL ZAHİDE HATUN YÜKSEK ÖĞRETİM
ERKEK ÖĞRENCİ YURDU KÜTÜPHANESİ
Tarih : ...../...../.....
No: .....

# ŞİR'AT-ül İSLÂM TERCEMESİ

Yazan :
İmâm, vâiz, Rüknü'l-İslâm
**MUHAMMED BİN EBÛBEKR**

Şerheden :
**Seyyid Alizâde**

Arabca'dan terceme edenler :
**Lûtfullah Uyan** **A. Fârûk Meyân**

**2.** Baskı

**BEREKÂT YAYINEVİ**
Beyazsaray Zemin Kat No. 11
**BEYAZIT - İSTANBUL**
Tel: 28 54 94

# MÜTERCİMİN ÖNSÖZÜ

**HER HAYIR KAPISININ ANAHTARI BESMELE**
**BAŞLIYALIM KİTÂBA YÜCE ALLAH İSMİYLE.**
**RAHMET KAPILARINI SEN BİZE AÇ YA RABBİ!**
**ÜSTÜMÜZE BEREKET, MAĞFİRET SAÇ YA RABBİ!**

*Azamet, Kibriyâ, Celâl, İzzet ve mutlak Hâkimiyyet sâhibi, Allahü teâlâya, âlim kullarının nefesleri ve kitablarındaki harfleri sayısınca, sevdiği ve beğendiği şekilde hamd ü senâlar olsun. Muhabbetinin îcâbı ile mahlûkâtı yaratmak dileyince, nûru ilk, vücûdü son peygamber olarak zuhûr eden, iki cihân serveri, insanların ve cinlerin peygamberi, göklerde Ahmed, yerde Muhammed isimleri ile bilinen Peygamber efendimize, temiz Âline, hidâyet yıldızları olan Eshâbına, onlara tâbi' olanlara ve kıyâmete kadar, bunların dîni ve izi üzere bulunanlara, Hak teâlânın velî kullarının kalblerinde ve dillerinde olan zikirler sayısınca salât ü selâm olsun!*

«Ümmetimin âlimleri Benî İsrâîl'in peygamberleri gibidir» *hadîs-i şerîfine mazhar olan, bu son ve en mükemmel İslâm dîninin, sayısız ve çok yüksek âlimleri, bu dînin zabtını ve devamını, bid'at ve reformdan korunmasını te'mîn etmek için, bir taraftan İslâm dînini fiilî cihâd, ya'nî i'lâ-yı kelimetullah için bütün dünyaya yaymak, insanları dünya ve âhırette mes'ûd etmek niyyetiyle canla başla uğraşırlarken, diğer taraftan sayısız ve çok değerli kitablar yazmışlardır. Berekât Kitabevi, bu kıymetli eserleri bugünkü türkçeye çevirip neşretmekle büyük bir hizmeti yüklenmiş bulunuyor. Okumak ve dînini sağlam eserlerden öğrenmek istiyen temiz din kardeşlerimiz için, sağlam kitab, güvenilir eser bulamama korkusu kalmamıştır.*

*Gerçekten bir yandan Asr-ı seâdetten uzaklaşmanın gönüllere olumsuz etkisi, kalblere zulmet perdelerinin gelmesi yetmeyip, masonların ve komünistlerin İslâm dîni için değer sayılan her varlığı yıkmaya çalışmaları, İngiliz ve Haçlı rûhunun bu dîn-i mübîne bitmeyen buğz ve düşmanlığı tahrîbâtını olanca hızı ile sürdürürken, diğer yandan İslâmda bozuk fırkaların zuhûru, hıristiyan ve yahûdî metodları ile, Islâm memleketlerinde meydana çıkan reformcu fikirlerin, mezhebsizlik bozuk yollarının, vehhâbîlik ismi altında İslâm dışı sapık ve bo-*

*zuk dinlerin, yayılma istîdâdı gösterişi, atalarının sağlam dînine bağlı olarak yaşamak istiyen, Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin devamı son Türk devletinin biz müsliman torunlarını kahrediyor, eziyor.*

*Azîz okuyucu kardeşlerim! İşte bu ezikliğin verdiği sorumluluk ağır yükünü bir parça hafifletmek, vatanıma, milletime, cem'iyyetime karşı vazîfelerimi yapabilmek için, (en yüksek insan müslimandır) düsturunu benimseyerek, siz kardeşlerime, İslâm yavrularına fâideli olmak arzûsuyla yıllarca çalıştım. Yirmibeş yılı aşkın bir zamandır, arabca, farsca, osmanlıca eserleri inceledim. Bu kitâblardan bir kısmını dilimize çevirip kalbi, İslâmı öğrenmek ile tutuşan siz temiz Türk yavrularının okumasına sundum. Bu eserleri hem okuyunuz, hem okutunuz. Gemiyi en son tek eden kaptandır. Hepiniz bilgili, usta birer kaptan olursanız bu gemi batmaz ve terk edilmez, hattâ yara bile almaz. Ama yara almıştır. O halde sizin bilgi ve sevgi kardeşliği ile bir araya gelerek, elbirliği, güç birliği ile, hem gemiyi tâmir etmek, hem de yolundan alıkoymamak gibi büyük, ciddî ve mes'uliyyetli bir göreviniz vardır. Bu vazîfenizi başarıncıya kadar, durmak, yorulmak, bıkmak, usanmak yok. Kimi dinlenmekten zevk alır. Allahü teâlâ bize çalışmaktan, kendi dînini öğrenmek ve öğretmekten, kendinden başka kimseye kul olmamaktan zevk almağı nasîb etsin!*

*İslâm dininin garîb olduğu bu zamanda, mallarını, canlarını uğruna verdiği, bahçelerini, yurtlarını, hattâ çoluk çocuklarını bırakıp onu yüceltmek için başka ülkelere gittiği, çoğunun dönmeyip, şehâdet şerbetini şevkle içtiği atalarımızın torunu olmanın verdiği sorumluluk ve mükellefiyeti idrâk ve gereğini yapmak zamanı geldi ve geçiyor. Din bağından büyük bağ, Allah sevgisinden yüce sevgi, din kardeşliğinden sağlam kardeşlik, Ehl-i Sünnet îtikadından güzel îtikad olmadığına göre, bunları te'mîn ile bir araya gelip sağlamlaşan ve yükselip başı göklere değen eski temel üzerine yeni binayı kim sarsabilir!*

*Azîz okuyucu kardeşlerim! Biz Ehl-i sünnetiz. Din için delîlimiz dörttür: Kitab, Sünnet, İcmâ' ve Kıyâs. Bunlardan birini kabûl etmiyen, bil ki, mezhebsizdir, reformcudur. Gül bahçesindeki güller dururken, küllükte, çöplükte biten gülleri koklamayız!*

*İşte o gül bahçesinden, kokusu kıyâmete kadar bitmiyecek bir gül! Tayfaları kaptan yapacak bir rehber! Bu elinizdeki* Şir'atü'l-İslâm Şerhi! *İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî'nin (kuddise sirruh)* Mektûbât *isimli eşsiz kitâbında medh buyurduğu, îmân, akâid, amel, ahlâk ve İslâm dininde âile, komşu, akraba ve cem'iyyetle ilgili örf ve âdet bilgilerinin sağlam kaynağı, dînimizin temel kitablarındandır. Şerhi ise, en kıymetli yüzotuz küsur kitabdan istifâde ederek hazırlanmış, pek güzel bir eserdir. İstifâde edilen kitabların*

*isimleri, şerh edilen mevzûların sonunda geçtiği gibi, kitâbın sonunda hâtime kısmında da bir arada bildirilmektedir.*

*Bir müslimân için çok zarurî olan bu bilgilerle amel edilirse, insan olgunlaşır. Kul olmanın zevkını tadar. İmân ve ibâdeti, kulluğun borcu, vazîfesi, hattâ hilkatinin îcâbı bilir. Kalben, rûhen olgunlaşır. Hayâta bakışı, davranışları değişir. Nefs ve şeytanın zararlarını, aldatma ve hîle yollarını sezer. Kendini İslâm dâiresinin içinde bulur.*

*Bu kıymetli kitab ve şerhleri hakkında, Kâtib Çelebî* Keşfü'z-Zünûn'*un 1044 üncü sahîfesinde şöyle diyor:*

ŞİRATÜ'L-İSLÂM: *İmâm vâiz Rüknü'l-İslâm Muhammed bin Ebûbekr'in eseridir. Müellif İmâmzâde diye tanınmıştır. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Hicrî 573 (m. 1177) yılında vefât etmiştir. Çok fâideli pek nefis bir kitabdır. Bir cilddir. Altmışbir fasl üzere tertîb etmiştir.*

*Bunu, Mevlâ Ya'kub bin Seyyid Alî çok güzel, pek fâideli bir şekilde şerh etmiştir. 931 (m. 1524) vefât etmiştir. Bu şerhin ismini,* «Mefâtihu'l-cinân ve mesâbîhu'l-cenân», *ya'nî Cennetlerin anahtarları gönüllerin kandilleri vermiştir. Şerh edenlerden biri de, Şeyh Yahyâ bin Yahşî bin Bahşî ibni İbrâhîm-i Rûmî'dir. Bu şerh memzûc olup Seyyid Alizâde'nin şerhinden kısadır. Şerh edenlerden biri de, Kurd efendi diye tanınan şeyh Muhammed bin Ömer'dir. Şerhin ismini* «Mürşidü'l-enâm ilâ dâri's-selâm fî Şir'ati'l-İslâm» *vermiştir. İki cilddir.»*

*Osmanlı Müellifleri kitâbının birinci cild 464. cü sahîfesinde diyor ki: Ya'kub efendi (Seyyid Alizâde), âlimler arasında meşhûr ve makbûl bir eser olan* Şir'atü'l-İslâm'*ın fazîletli şârihidir.* Gülistan'*ı da arabca olarak şerh etmiştir. Diğer eserleri: Seyyid Şerîf'in şerh-i ferâizine hâşiye, Ecvibe alâ şerh-i Miftâh li Kara Seyyidî,* «Hâşiye-i Şerh-i Dîbâce fî ilmi'n-nahv», *Hâşiye alâ Şerh-i Metâli'il envâr. İmâm Yâfiî'nin, (Mir'atü'l- cinân ve İbâretü'l-yekazân) isimli büyük târihini de kısaltmıştır. Hacc-ı şerîfi îfâdan dönüşü sırasında 931 (m. 1524) de vefât etmiştir. Şir'a şerhi* basılmıştır.

*Biz bu tercemeyi, hicrî 1273 (m. 1856) yılında, Sultan gâzî Abdumecid hân zamanında, Matbaa-yı Âmirede, Muhammed Recâî'nin nezâretinde basılmış nüshadan yaptık. Eserin aslı da, şerhi de arabcadır. Terceme ederken, mümkün mertebe eserin üslûbuna bağlı kaldık. İnşâallahü teâlâ, müellif ve şârihin muradına uygun bir terceme olmuştur. Terceme eserlerimizi okuyup, ifâdelerini beğenen din kardeşlerimizin memnûniyyet ve teşekkürleri, bu cinsten kıymetli eserleri türkçeye çevirme gayret ve isteğimizde cesâretimizi artırıyor.*

*Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) buyurur: «Biz zelîl, aşağı bir kavim idik. Allahü teâlâ, bizi, İslâm dîni ile azîz, kuvvetli ve hâkim*

*eyledi. Izzet ve şereft, Allahü teâlânın bizi azîz ettiğinden başkasında ararsak, Allahü teâlâ, bizi, eskisinden daha zelîl eder. Bu mânidâr ve büyük söz, her devir müslimanları ve özellikle bizim için bir düstur olmalıdır.*

Şir'atü'l-İslâm, *İslâm yolu demektir. Seyyid Abdülhakîm bin Mustafâ'nın (kuddise sirruh),* Râbıta-i şerîfe *risâlesi, elliyedinci sahîfesinde buyuruyor ki:*

*Şerîat, ya'nî İslâmiyyet, Allahü teâlânın, Cebrâil ismindeki melek vâsıtası ile, sevgili Peygamberi Muhammed aleyhisselâma gönderdiği, insanların dünyâ ve âhırette râhat ve mes'ûd olmalarını sağlayan, usûl ve kâidelerdir. Bütün üstünlükler, fâideli şeyler, İslâmiyyetin içindedir. Eski şerîatların, görünür, görünmez bütün iyiliklerini, İslâmiyyet, kendinde toplamıştır. Bütün saâdetler, muvaffakıyetler ondadır. Yanılmıyan, şaşırmıyan akılların kabûl edeceği esaslardan ve ahlâktan ibârettir.*

*Yaradılışında kusursuz olanlar, onu red etmez ve nefret etmez. Şeriatin içinde hiçbir zarar yoktur. İslâmiyyetin dışında hiçbir menfaat yoktur ve olamaz. İslâmiyyetin dışında bir menfaat düşünmek, serabdan şerab beklemek gibidir. Şerîat, memleketleri i'mâr, insanları terfîhi emr eylemekte, Allahü teâlânın emirlerine saygı göstermeği ve mahlûklara merhameti istemektedir. Her mahlûka karşı mes'ûliyyet taşımaktadır. Nefsin temizlenmesini te'mîn etmekte, kötü huyları, iyi huylardan ayırmaktadır. İyi huylu olmağı emr edip, kötü huyları, şiddetle red ve yasak eder. Her cihetten iffeti ve hayâyı emr eder. Tam sıhhatli olmağa cebr eder. Tenbelliği, boş vakit geçirmeği red ve men' eder. Zirâati, ticâreti ve san'ati, kat'î olarak emr eder. İlme, fenne, tekniğe, endüstriye, lâyık olduğu üzere, ehemmiyet verir. İnsanların yardımlaşmasını, birbirlerine hizmet etmesini ehemmiyetle istemektedir. Dîni ve vatanı başka olanların, canlarını ve mallarını ve namuslarını korumağa cebr edip, bunlara ilişmeği men' eder. Ferdlerin, evlâdın, âilenin ve milletlerin haklarını ve idârelerini öğretmekte, dirilere, geçmişlere, geleceklere karşı bir hak ve mes'ûliyyet gözetmektedir.* Seâdet-i dâreyni, *ya'nî dünyâ ve âhıret saâdetini câmi'dir.*

*Başka dinler böyle değildir. Başka dinlerin hepsi bozulmuş, ilâhî hükümler yerine, insan kafasından çıkan formüller yer almıştır. Bunun için, lâ yetegayyer olamamış, ilerliyen, değişen hayat karşısında, şekiller ve ölü kelimeler hâlinde kalmışlardır. Allahü teâlâ, İslâm dînini; hayâtın yürümesini, ihtiyacların değişmesini karşılayacak, terakkileri sağlıyacak esaslar üzerine kurmuştur. Şerîate, orta çağın ihtiyacları üzerine kurulmuş, değişmez hükümlerdir demek, İslâm dînine iftirâ etmektir. Bunu ancak, İslâm hukukunu dışardan gören, içinden*

*haberi olmıyan, kör, câhil veyâ din düşmanı, inadcı ve yalancı kâfirler söyler. Bunlar fıkıh kitablarını, kendi sözleri gibi, derme çatma sanıyor, Şerîate, şekil ve kalıp hâlinde ölü kelimelerdir diyorlar. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına böyle saldırmak, dinden ne kadar habersiz, ne kadar bilgisiz olduğunu göstermektedir. Dünyânın her tarafında, bugün, adâletin tatbikında görülen bozukluk, düzensizlik, hep ilâhî adâletten, İslâm hükümlerinden ayrılmanın neticesi değil midir? İslâmiyyet, insanların mukadderatını, muayyen, müstekar, hiç değişmiyecek olan sağlam bir adâlet temeline bağlamış, diktatörlerin, zâlimlerin, câhillerin, şahısları ve zümreleri kayıran veyâ ezen, birbirine uymıyan kanunlar yapmalarına hâcet bırakmamıştır. Halkın mukadderâtını, tesâdüfe, şansa değil, beyaza, siyaha ve doğuya, batıya yayılan eşit haklara, âdil hükümlere bağlamıştır. Fıkıh, şerîat kitabları, orta çağın kâidelerini ve her asırdaki zâlimlerin, sarhoşların, taklidçilerin kanunlarını değil, her terakkîdeki, her ilerlemedeki zorlukları çözen, her çağda huzûr ve saâdeti sağlıyan ilâhî hükümleri bildirmektedir.*

*İslâm dini, insanların hem ruhî, hem de maddî refâhını te'mîn edecek bir şerîat getirmiştir. Bu şerîat, sâdece, ferdle Allah arasında râbıta kurmakla kalmayıp, ferdin, bir topluma, hattâ insanlık câmiasına karşı haklarını ve vazîfelerini şümûllü olarak tanzîm eder, hep ileriyi gösterir. İleriyi ister ve ilericidir. İlericiliğin ve dinamizmin mümessilidir. Bu şerîat, insan rûhunu ve bütün insanlığı sevk ve idâre edecek prensiblerden ibârettir. Sosyal adâlet esasları üzerine kurulmuştur. Bu şerîatte sınıflaşma yoktur. Herkes eşit haklara, aynı îtibâra sâhibdir. Ferdin, muayyen bir topluluğun, hattâ yalnız müslimanların değil, bütün insanlığın, hür ve medenî bir hayat seviyesine ulaşmasını emr etmekte, bunun için de, sosyal adâleti esas tutmaktadır. O halde, «İslâm dini, yalnız bir vicdân işi olarak kalmalı, [hıristiyanlık gibi] Allah'la kul arasında gizli bir bağlılıktan ileri gitmemeli) demek, İslâmiyyeti yok etmek, yasak etmek olmaz mı? Bu ise lâyıklığa aykırı değil midir? Din serbestliği mi, din düşmanlığı mı olur?»*

*Işte hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) yukarıdaki sözünün ve terceme ettiğimiz kitabın ismindeki* Şir'a *sözünün kısaca açıklaması budur. Allahü teâlâ bizi Ehl-i sünnet mezhebinde yaşatsın ve öldürsün. Kendi sevgisini, Habîbinin, Ehl-i beytinin, Eshâbının ve onlara uyan Tâbiîn ve Tebe-i tâbiînin, âlim ve velî kullarının sevgisini kalblerimizde arttırsın. Kıyâmette mezheb imâmlarının eshâbı arasında bulundursun. Âmin yâ Rabbel âlemîn.*

1 Muharrem 1399 Cum'a — A. Fârûk Meyân

# ŞERH EDENİN ÖNSÖZÜ

Kullarına doğru ve açık bir yol olan **İSLÂM** ni'metini bağışlayan, Kitâb ve Sünnet'i önlerine parlak bir ışık olarak koyan, imân etmelerine hidâyet ederek, bildirdiği dine büyük topluluklar hâlinde girmelerini sağlayan Allahü teâlâ'ya hamd olsun. Kendisine uyanların, gösterdiği yolda gidenlerin, onu candan sevenlerin kurtulduğu; lisânından sıdk pınarının akdığı, beyânında hakikat nûrlarının parladığı Muhammed aleyhisselâm'a ve O'nun, imân bilgilerinin dolunayları, irfân âlemlerinin güneşleri gibi olan Âline ve Eshâbına, yeryüzünde bitki yeşerdiği, gökyüzünde yıldız parladığı sürece duâlar, iyilikler olsun!

Zalf, günahkâr, âciz, Rabbinin rahmetine muhtâc Ya'kûb bin Seyyid Ali (Allahü teâlâ bu ikisini afvetsin) der ki: Fen ve din âlimlerinin ileri gelenleri ilmin; sıfatların en şereflisi, ihsânların en büyüğü olduğunda ittifâk etmişlerdir. Özellikle şeri ilimler ve dini bilgiler, dünyâda ve âhıretde bütün yüce isteklerin en fâidelisi, büyüklük ve olgunluk bakımından en kıymetlisidir. Zirâ bu dini bilgilerle dünyâda salâha, âhırette felâha kavuşulur. Bu dini bilgilerin anlatıldığı kitablar arasında (Şir'atü'l-İslâm) çok yüce bir kitab, çok üstün bir hitâbdır. Şiir :

**Öyle bir kitâb ki bu, nazmı pınara benzer,**
**Pırıl pırıl parıldar, içindeki cümleler;**
**Sözleri Ay üstüne, altın ile yazılsa,**
**Olgunluğu yönünden, lâyık olur dediler.**
**İçinde Nebî sözü, sünnet-i seniyyeler,**
**Alâmet, işâretler, Cennet içre Cennetler;**
**Bu kitâbın içinde, daha neler var neler,**
**Kalblere te'sir eder, ruhları ma'nen besler.**

Ne güzel söylenmiştir. Nazm :

**Bu çok kıymetli kitâb, lâfzan inci gibidir**
**Satırların herbiri nûrlu dense yeridir.**
**Her cümlenin ma'nâsı yüksekdir öbüründen**
**Kıymeti çok büyükdür, sanki zaman gibidir.**
**Onun güzelliğini ifâdeden, âciz dil,**
**Ömrüm oldukça övsem yine bitiremem bil.**
**Asrının tek incisi, parıldayan ışığı,**
**Sapık yola götürmez, ilme olan âşığı.**

Heyt :

**Her tür san'at kullanılsa, güzelliği dile gelmez,**
**Uğraşarak zaman biter, vasfı yine bitirilmez .**

Ayrıca, bu kitâbın şânı ve makâmının büyüklüğü, onun yüksek kabiliyetli kimselerin eline geçmesini gerektiriyordu. Şu kadar var ki bu kitab, değerini bilmeyen kimselerin eli altına düşmüş, anlayışsız kimselerin hücumlarına maruz kalmıştı. İşte bu durum beni onun lâfızlarından zor, müşkil olanlarını acık-

lamağa, kasd edilen ma'nânın açığa çıkması için gerekli şerhe girişmeğe sevk ediyordu. Ancak yaratılışımdaki donukluk ve düşünce gücümdeki uyuşukluktan ileri gelen ifade za'fı ve teşebbüs aczı, bu işe ciddiyetle girişmekten beni alıkoyuyordu. Kendi kendime :

Bu fikir karışıklığı içinde yüce Anka kuşunu ele geçirmek nerede diyordum! Sonra işâretini farz-ı ayn kabûl ettiğim hocamın emrini, başüstüne diyerek, kabûl ettim. Mu'teber tefsir ve hadis kitabları ile diğer meşhur kitabları iyice araştırdım. Şerhine girişdiğim (Şir'atü'l-İslâm) kitâbının metnine, merâmına uygun, altın-gümüş gibi kıymetli ifâdeleri o hazinelerden çıkardım. Kitabdaki rumuzlarda işâret edilen düğümleri çözdüm. Kapalı sırları açığa çıkardım. Gizli kalmış nûrları izhâr ettim. Hikâyeleri olduğu gibi aldım. Rivâyetlerin vâdilerini baştan başa kat'ettim. Her sözün evvelinde veya sonunda okuyucuya delil olması, güveninin artması için alındığı kitabların isimlerini yazdım. Böylece elhamdülillâh Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerin en güzel örneklerini içine alan, saf ve güzel ilim incilerini kendisinde toplayan bu şerh meydana geldi. Bu şerhe, haber bahçelerinin anahtarlarını, seçilmiş kimselerin gönüllerindeki nûrları aksettirdiği için **Mefâtihu'l-cinân ve mesâbihu'l-cenân** ismini verdim. Şiir :

**Bu kitabda hakikatin sırları bir aradadır**
**Bu kitabda tarikatın hakikati ortadadır.**
**Onu görmekle bizim gözlerimiz aydınlanır**
**Onun ma'nâlarından kulaklarımız hoşlanır.**
**Güzel çiçek bahçeleri onun inci sözündedir,**
**Onun, yakin pınarından doğan nehirleri vardır.**
**Karanlıklar gibi olan lâfz örtüsü altından**
**İlâhî ilmin nûrları herkese parlamaktadır.**
**Ey gerçeği istiyenler! Sizin merâmınız budur**
**Merâma kavuşmak için gayret ve yarış lâzımdır.**

Bu şerhi okuyan insaflı âlimlerden şerhde bulabilecekleri ardarda gelen hatâlardan beni ma'zûr görmeleri umulur. Zira hatâ ve unutmak, insanoğlunun kaçınılmaz hâllerindendir. Bunun için İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) «İnsanların evveli, unutanların evvelidir» buyurmuştur. Allahü teâlâ bizi doğru yazmağa muvaffak ve sırf kendi rızâsı için yazmakda sâbit kılsın. Bunun için Onun rahmet deryâsından doya doya içmeği, bereket ve feyzini üzerimize boşaltmasını istiyoruz. Bunu yazanın, okuyanın ve diğer isteklilerin fâidelenmelerini diliyoruz. Zira her türlü hayrın sâhibi ve ihsân edicisi Cenâb-ı Hak'dır.

Ey Rabbimiz! yaptıklarımızı kabûl et. Elbette sen her şeyi duyucu ve bilicisin. Tevbelerimizi kabûl et. Muhakkak ki, sen tevbeleri çok kabûl edici ve çok rahmet edicisin. Bize sapıkların değil, ni'met verdiklerinin, gadab etmediklerinin doğru yolunu göster. Âmin.

## MUSANNİFİN ÖNSÖZÜ

(Şir'atü'l-İslâm) kitâbının metnini yazan fazîletli, yüksek arzûlu, büyük âlimlerin önderi ve aralarında Rüknü'l-İslâm diye meşhûr olan Muhammed bin Ebî Bekr (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: «Bize hissî ve aklî delîllerle kendisini tanıma imkânı veren ve ikrâm olarak mâlî ve bedenî çeşidli ibâdetlerle, emir ve yasaklarla kendisine kul olmamızı isteyen, dünyâ ve âhıretde salâh bulmamız için İslâm yolunu bildiren Allahü teâlâ'ya hamd olsun. Bütün işlerinden Allahü teâlâ'nın râzı olduğu, bizi güzel ahlâkı ile Dârü's-selâma sevk eden Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm'a ve onun Âline, gökde şimşeklerin çaktığı ve bulutlardan yağmur yağdığı müddetçe salât olsun.» Dârü's-selâm, selâmet yurdu ya'nî Cennet demektir. Cennet ehli her çeşid elem ve âfetden emîndirler. Cennet bekçileri Cennetdekilere: «Selâm, kurtuluş, emniyet sizin üzerinize olsun. Temiz oldunuz» derler. Cennetdekilerin kavuştuğu en şerefli ikrâm olan Hak teâlâ'yı rü'yet zamanında, Yâsîn sûresinde bildirildiği üzere, Allahü teâlâ selâm verecekdir. Bu yönden de Cennet, Dârü's-selâm olmaktadır. Bir de selâm, Allahü teâlâ'nın ismidir. Dârü's-selâm şeklinde tamlama yapılması Nâkatu'l-lah (Allah'ın devesi) gibi olup selâmet yurdu olan Cennetin şerefini bildirmektedir. Resûlullah'a salât olsun demek, onun yücelmesini, isminin yükselmesini, da'vetinin her yerde duyulmasını, şeri'atinin devamlı olmasını, âhıretde ümmetine şefâatçi olmasını, ecr ve sevâbının kat kat artmasını Allahü teâlâ'dan istemek demekdir. Resûlullah'ın Âli demek, ona uyanlar ya'nî mü'minler demektir. Yalnız ehl-i beyt ma'nasına değildir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bana salâvat okuduğunuz zaman genelleştiriniz»** buyurmuşdur. Resûlullah'a ve Âline gökde şimşeklerin çaktığı ve bulutlardan yağmur yağdığı müddetçe salât olsun demek, dünyâ durdukça Resûlullah'a ve ona uyan mü'minlere duâlar, iyilikler olsun demektir.

Bu kitab, doğru yolda olan din âlimlerinin kitablarından seçilmiş, herbiri kıymetli, saf cevher ve inci misillü olan Resûlullah'ın sünnetlerinin dizildiği bir gerdanlık gibidir. Herşeyin kıymetlisini toplamağa meraklı olanlar için konular güzelce açıklanmış, bâbları ve fasılları iyice aydınlatılmışdır. Çünki kıymetli bir mücevher ger-

danlık gibi olan bu kitab, îman sâhiblerinin çocuklarına en iyi şeyleri telkîn etmekde, yakîn sâhiblerini hatâ ve gafletten korumaktadır. Hattâ doğru yolda olanların, hevâsına kapılarak helâk kuyusuna düşmemeleri için, bu kitâba başvurmaları zarurîdir. Nitekim Hak teâlâ Yûnus sûresi otuzikinci âyet-i kerîmesinde «**Hakdan sonra dalâletden, sapıklıkdan başka ne olabilir?**» buyurmuşdur. Hak ise ancak Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) söylediği veyâ yaptığı veya işâret ettiği veya tefekkür ettiği veya gönlüne hutûr ettiği veya kalbine heces ettiği şeylerdir. Bir kısım kitablarda bildirildiği gibi kalbe ilk defa gelen şeye hâcis denir. Hemen kalbden gitmeyip biraz dururşa vâcis denir. Durup kuvvetlenirse hâtır denir. Karâr edip durursa fikir denir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hevâdan konuşmaz. Kendisine indirilen ve vahy olunandan başka emr ve nehy etmez. Hassân bin Atiyye dedi ki: Cebrâil aleyhisselâm Kur'ân-ı kerîmi indirdiği gibi sünneti de indirirdi. Kur'ân-ı kerîmi öğretdiği gibi sünneti de öğretirdi. Resûlullah'ın gözü başka şeye hiç meyletmedi. Rabbini müşâhededen tecâvüz etmedi. Dünyâda ve âhıretde kendisine arzolunan hiçbir şeye iltifât etmedi. O bütün mukarreb meleklerin üstüne **Makâm-ı Ednâ'ya** yükseldi. Ya'nî Allahü teâlâ'ya en yakın dereceye kavuşdu. Necm sûresi dokuzuncu âyet-i kerîmesinde bu yakınlığı bildirilmektedir.

Kerîm ve vehhâb olan Allahü teâlâ'nın fadlından umarım ki, beni ve benden sonrakileri, ahbâbımı bu kitabdaki bilgiler ile fâidelendirsin, mübârek kılsın. Çünki duâları kabûl eden ve kullarına emir ve yasaklarını gönderen O'dur. Dönüş O'nadır.

Yâ Rabbenâ! Kendi hazînenden bize rahmet ihsân eyle. İşlerimizin doğru ve kâmil olmasını, sapıklıktan ve taşkınlıktan uzak olmasını nasîb et!

## PEYGAMBERİMİZİN (sallâllahü aleyhi) ve sellem) SÜNNETİNE UYMAK

**Bezâziyye** kitâbında diyor ki: Şâri' ya'nî şerîat sâhibi Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in bâzan yapıp, bâzan terk ettiği şeylere **Edeb**, devam üzere yapıp da bir iki kerre terk ettiği şeylere **Sünnet** denir.

**Gâye** kitâbında diyor ki: İşlenmesinde sevab, terkinde kınama ve azarlama olup ceza olmayan şeylere **Sünnet** denir. İmâm Hâherzâde de böyle söylemektedir. Bu târiflerden anlaşılıyor ki, buradaki sünnet yalnız Resûlullah'ın yaptığı işleri için kullanılmıştır. Ancak daha açık ve uygun olanı bâzı **Mesâbih** ve **Vikâye** şerhlerinde bildirildiği gibi ıstılâhî ma'nâda sünnet, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sözleri ve işleri demektir. Hadîs-i şerîf ise yalnız sözleri için kullanılır.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetine uymağı Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler bildirmektedir. Allahü teâlâ, Nisâ sûresi altmışbeşinci âyet-i kerîmesinde: **«Aralarında ihtilâf ettikleri şeyde seni hakem kılıp hükmüne râzı olmadıkça, o hüküm sebebi ile kalblerinde darlık bulmayıp, zâhir ve bâtınları ile sana uymadıkça, Rabbin hakkı için mü'min olmazlar»** buyuruyor.

Haşr sûresi yedinci âyet-i kerîmesinde de: **«Resûlümün size getirdiklerini alınız, men' ettiklerinden sakınınız»** buyuruyor. O halde Peygamberimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) uymak farzdır, lâzımdır.

Yukarıdaki iki âyet-i kerîme Resûlullah'a dış görünüşde ve içde aykırı hareket etmeği yasaklamaktadır. Resûlullah'a uymak, onun tebliğ ettiği hususlarda, aynı kendisi gibi davranmak demektir. Gerek ilim ve gerekse amel bakımından; farz, vâcib ve sünnetlerde onun yaptığı gibi yapmak demektir. Şöyle de diyebiliriz ki, Ona (sallâllahü aleyhi ve sellem) uymanın farz-ı ayn olması farz-ı ayn olan şeylerdedir. Farz-ı kifâyelerde uymak, farz-ı kifâye, vâciblerde uymak vâcib, sünnetlerde uymak sünnettir. Musannifin yalnız farz-ı aynı zikretmesi, onun asıl olup diğerlerinin buna kıyâs ile bilineceği içindir. Hâle göre Resûlullah'a uymağı terk etmek uygun olmaz. Meselâ yolculukda, harbde terk edip de hazerde vatanında iken uymak, emniyyette iken uyup da korkulu zamanda terk etmek, sıhhatli iken uyup da hasta iken terketmek ve buna benzer hallerin birinde terk edip diğerinde uymak uygun olmaz. Resûlullah'a uymamak İslâm ni'metine saldırmaktır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Getirdik-**

**lerime değil de, kendi isteklerine tâbi' olanlarınız îmân etmiş sayılmaz»** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Sünnetimi zâyi' eden kimseye şefâatim harâm olur»** buyurdu. Sünneti zâyi' etmek Ona, Onun getirdiği İslâm dînine uymamak demektir. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Sünnetimi ihyâ eden, diriltен, beni ihyâ etmiş olur. Beni ihyâ eden beni sever. Beni seven kıyâmet gününde, Cennetde benimle olur»** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Sünnetimi muhafaza eden kimseye Allahü teâlâ dört haslet ikrâm eder. İyi kimselerin kalblerinde muhabbetli olur. Kötü kimselerin kalblerinde heybetli olur. Rızkında genişlik olur. Dininde sağlam ve güvenli olur»** buyurmuştur. **Hâlisa** kitâbında da böyle bildirilmektedir.

Al-i İmrân sûresi, otuzbirinci âyet-i kerîmesinde: **«Ey habîbim!** Yahudî ve hıristiyanlara **de ki, eğer Allahü teâlâ'yı seviyorsanız, bana uyunuz. Allahü teâlâ da sizi sevsin»** buyurulmaktadır. Onun ümmeti, ancak ona uyandır. Ona uymak ise ancak dünyâdan yüz çevirmekle olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Allahü teâlâ'yı ve âhiret gününü istedi. Dünyâdan ve onun çabuk geçen zevk ve lezzetlerinden yüz çevirdi. O halde dünyâdan yüz çevirdiğin ve Allahü teâlâ'ya yöneldiğin ve vakitlerini âhiret işleriyle geçirdiğin kadar onun yolunda yürümüş olursun. Bunları yaptığın kadar Ona uymuş olursun. Ona uyduğun kadar Ona ümmet olursun. Aksine dünyâya bağlandığın kadar Onun yolundan ayrılır, Ona uymayı bırakır ve Nâziât sûresi otuzdokuzuncu âyet-i kerîmesinde: **«Taşkınlık edip, şehvetine uyarak kâfir olup, dünyâ hayâtını âhirete tercih edenin kalacağı yer Cehennemdir»** bildirilen kimselere katılırsın. Eğer gurur, aldanma, böbürlenme yuvasından çıkıp da kendine insafla bakarsan, ey insan! Akşamdan sabaha, sabahdan akşama kadar çabuk biten zevkler, geçici lezzetler peşinde koştuğunu anlar, ancak fânî dünyâ için çalıştığını görürsün. Sonra da, yarın Kıyâmetde Onun ümmetinden olmak, Ona uyanların arasında bulunmak istersin. Bu isteğin yersiz, bu düşüncenin uzak olduğunu Allahü teâlâ Kalem sûresi, otuzbeşinci ve otuzaltıncı âyetlerinde bildiriyor ve: **«Biz âhirette müslimânları, mücrimler gibi mi yaparız. Size cehâletten ne hâl erdi, nasıl hüküm veriyorsunuz»** buyuruyor.

Meşhûr hadîs-i şerîflerde geldi ki: **«İnsanların bozulduğu, yolların, milletlerin ayrıldığı zamanda sünnetime yapışana yüz şehîd sevâbı vardır. O zaman sünnetimi elde tutmak, ateş korunu elde tutmak gibidir. Onu ne atabilir, ne de tutabilir.»**

Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Bir zaman gelir, o zaman sünnetim eskir (kıymet verilmez), bid'atler çıkar. Sünnetime uyan garîb olur, yalnız kalır. İnsanların çıkardığı bid'atlere uyan elli hattâ daha çok arkadaş bulur»** buyuruldu. Eshâb-ı kirâm (aleyhimür-ridvân) bizden sonra bizden üstün kimse olur mu? dediler. Resûlullah, **«Evet»** buyurdu. Yâ Resûlâllah! Onlar sizi görürler mi? dediler. **«Hayır»** buyurdu. Yâ Resûlâllah! O zamanda on-

lar nasıl olurlar? dediler. Cevabında: **«Sudaki tuz gibi. Suda tuzun erimesi gibi kalbleri erir»** buyurdu. Eshâb-ı kirâm, yâ Resûlâllah! O zaman onlar nasıl yaşarlar? diye sordular. Resûl (aleyhisselâm) **«Sirke içindeki kurt gibi»** buyurdu. Yâ Resûlâllah! Dinlerini nasıl korurlar? dediler. **«Avuçtaki ateş koru gibi. Bırakırsa söner, tutar veya sıkarsa elini yakar»** buyurdu. **Ravdatü'l-ulemâ**'da da böyle yazıyor.

Uyulması gereken sünnet, ilk asrın şerefli insanlarının yürekden sarıldıkları sünnettir. Bu insanlar, hayır, salâh ve rüşd ile müjdelenmiş, Seyyidi'l-âlemînin ve Hulefâ-i râşidînin asrında yaşıyanlardır. Onlardan sonra da Tâbiîn zamanıdır. Daha sonra onların yollarına uymayan şeyler çıkdı. Onlar bid'atlerdir. Dindeki bütün bid'atler dalâlettir, sapıklıktır. Nitekim Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dînimizde olmayan bir şeyi çıkaran kimsenin çıkardığı şey reddedilir»** buyurmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, onların yollarına uymıyan, dindeki her bid'at sapıklıktır. Yoksa, âlimlerimiz bildiriyor ki, din ilimleri ile meşgul olmak ve onları yaymak gibi bid'atler bid'at-i hasenedir, makbûldür. Resûlullah'ın ve Eshâbının yoluna uymayan bid'atler bid'at-i seyyiedir, kötüdür. Âlimler her kötü bid'ate karşı çıkmış, yayılmasına engel olmağa çalışmışlardır.

**Meşârık** şerhinde diyor ki, âlimler, bid'atler beşdir dediler:

**Birincisi,** mülhid, zındık ve bunlar gibi bozuk fıkraları reddetmek için deliller tanzim etmek gibi olup vâcibdir.

**İkincisi:** Kitâb yazmak, medrese ve benzeri binaları yapmak gibi hayırlı işler olup, mendûbdur.

**Üçüncüsü,** din kardeşlerine ziyâfetde çeşidli yemekler hazırlamak gibi olup mübahdır.

**Dördüncüsü,** mekrûh,

**Beşincisi,** harâm olan bid'atler olup bunlar bellidir. Eshâb-ı kirâm (aleyhimür-rıdvân) Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) zamanında görmedikleri bir işi yapanı veya bir âdet ortaya çıkaranı gördüklerinde, az olsun, çok olsun, büyük olsun, küçük olsun, ibâdetlerde, muamelâtta, zikirde olsun şiddetle reddederlerdi.

Kitâbın müellifi (rahimehullah), sünnet kelimesi ile, bâzan Resûlullah'ın sünnetini, bâzan ehl-i sünnet ve cemâatin, bâzan selef-i sâlihînin yolunu, bâzan da müslimanlığın, İslâm dîninin bir sünnetini kasd etmektedir. Sünnet, tarîkat, yol mânasında olup Resûlullahın yolu, İslâm dîni mânasınadır. Bâzılarının zannettiği gibi yalnız Resûlullah'ın sünneti değildir.

**Ravdatü'n-nâsihîn** kitâbında diyor ki: Sünnet, lügatta iyi veya kötü mânada, yola denir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse iyi bir yol, çığır açarsa, onun ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin sevâbı kadar sevâb alır. Kötü bir yol, çığır açan da onun günâhını ve kıyâmete kadar o kötü işi işliyenlerin günâhını alır»** buyurmuşdur. Şerî-

atte sünnet, yapmak ve yaymakla emrolunduğumuz yoldur. Tarîkatte sünnet, en sağlam, en doğru yola verilen isimdir.

Dînimizde bildirilen sağlam senedli ve sahih metinli konularda araştırma ve tartışmaya girmemelidir. Zîra bu konudaki münâkaşalar insanı dinden uzaklaştırır, sapıklığa yol açar. Bu ümmetin zekî, anlayışlı, bâtılı çürütme yeteneğine sâhib olamayan çoğunluğu için böyledir. Geçmiş ümmetler, uzun münâkaşa ve çok kıyl ü kâl (dedikodu) yaptıkları için helâk olmuşlardır. Bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) dedikoduyu yasaklamıştır.

Sünnete çok sıkı yapışmalıdır. Sünnet ile amel etmeli, başkalarını sünnete çağırmalı ve sünnet ile hükm etmelidir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Benim sünnetime ve sizi hidâyete sevk eden büyük halîfelerimin sünnetine yapışınız. Sünnetleri azı dişlerinizle ısırınız»** ya'nî hepsini yapınız buyurmuştur. Bid'at ehlinin sözlerine kulak vermemeli, kendilerine meyl etmemeli, yanaşmamalıdır. Çünki dînimiz bid'at işliyenleri sevmeği, sözlerini dinlemeği yasaklamakda ve bu konuda şiddetli cezâ ve azablar bildirmekdedir.

## İMAN BİLGİLERİ

**Bu fasıl, millet-i islâmın ve dînin sünnet, şeriat ile sâbit olan inançları hakkındadır. Kelâm ilminin mes'eleleri, Allahü teâlâ'nın zâtı, sıfatları, peygamberlik ve ona âid bilgilerdir.**

Bu bilgilere akâid bilgileri denir. Çünki îtikad ya'nî inançlarla ilgilidir. Kelâm ilmine, şer'î ilimlerin esası, temeli olma yönünden kavâid (ya'nî kâideler) de denir. Bu ikisi aslında bir olup, mefhûm, îtibar, yaklaşım bakımından farklıdırlar. Bunlar gibi din ve millet de aslında bir olup ifâde yönünden farklıdır. Din, akıl sâhiblerini, güzel irâde ve ihtiyarları ile kendisine sevkeden sırf hayır ve iyilik olan ilâhî va'zdır. Bir bakıma insanların ona itâat etmeleri sebebi ile din denilmişdir. İnsanların o yola girmeleri, o yolda çalışmaları sebebiyle o yol etrafında toplananlara millet denilmiştir. İslâm dîni, **Şerh-i mekâsıd** ve **Mevâkıf**'da yazıldığı gibi Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın getirdiği dindir.

Dînimizde inanılacak şeyler Cebrâil aleyhisselâm'ın süâli olan hadîs-i şerîfde bildirilmiştir. Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde Cebrâil (aleyhisselâm) yabancı bir insan şeklinde Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûruna geldi. İmân, islâm ve ihsândan sordu. Resûlullah, bu sorulara orada hâzır bulunan Eshâb-ı kirâma öğretmek için geniş şekilde cevâb verdi. Buyurdu ki: **«İman, kulun Allahü teâlâ'nın bir olduğuna, eşi ve benzeri olmadığına inanması ve tasdik etmesidir.»**

Meşârık şerhinde bildirildiği gibi, hadîs-i şerîfde yalnız: **«Allahü teâlâ'ya inanmakdır»** buyurulmasından, yine Onun kadîm, ezelî olduğu, şânına lâyık olan kemâl sıfatlarla sıfatlanmış olduğu anlaşılmalıdır. **«Ve meleklerine inanmakdır».** Melekler Allahü teâlâ'nın yarattığı varlıklardır, kul larıdır. Bir an ibâdetten geri kalmazlar. Meleklere inanmayan kâfir olur Meleklerin Peygamberlerden önce söylenmesi, meleklerin üstün olmasın dan değil, tertîb ve sıra öyle vâki' olduğu içindir. Çünki Allahü teâlâ me lekleri peygamberlere göndermiştir.

**«Ve kitablarına inanmaktır».** Allahü teâlâ'nın kelâmı olan kitabların hepsine inanmalıdır. Gökden inen kitablar yüzdörtdür denildi. Bunlardar on suhuf [forma] Âdem aleyhisselâm'a, elli suhuf Şît aleyhisselâm'a, otuz suhuf İdris aleyhisselâm'a, on suhuf İbrâhim aleyhisselâm'a indirilmiştir Dört kitab da, bilinen Tevrât, Zebûr, İncil ve Fürkan'dır.

**«Ve peygamberlere inanmaktır».** Peygamberler insanlara, onların en üstünü olarak gönderilmiştir.

**«Ve öldükten sonra dirilmeğe inanmaktır».** Allahü teâlâ ölüleri, asli cüz'lerini, parçalarını bir araya getirerek kabirlerinden kaldıracak ve onlara ruhlarını geri verecekdir.

**Meşârık** kitâbında Cebrâil aleyhisselâmın süâline verilen cevabda, öldükten sonra dirilmek yazılı değildir.

**«Ve kadere, hayır ve şerrin Allahü teâlâ'dan geldiğine inanmaktır».** Kaderin açıklanması ve kazâ ile kader arasındaki bağlantı birçok kitabda bildirilmiştir. Biz buraya onları almıyoruz. Çünki Resûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir gün Eshâbının bir arada oldukları bir yere uğradı. Eshâb-ı kirâmın, kader hakkında konuştuklarını gördü. Gadaba geldi, hattâ iki mübârek elmacık kemikleri kızardı ve: **«Sizden öncekiler bu konuya daldıkları için helâk oldular. Sizin bu konuya girmemenizi istiyorum»** buyurdu. Yine Peygamberimiz: **«Kader hakkında konuşulduğu zaman dilinizi tutunuz»** buyurdu.

Yukarıda sayılan îmânın altı şartına inandığını açıkça dil ile ikrâr etmek farzdır, lâzımdır. İmânın hakîkatinden bir rükn olduğu için dil ile söylemelidir. Kelâm, fıkh ve hadîs âlimlerinin çoğuna göre şerîatde îmân, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Allahü teâlâ katından getirdiklerini tasdîk ve dil ile ikrâr etmektir. Bu Şemsü'l-eimme ve Fahrü'l-islâm'ın (rahmetullahi aleyhimâ) görüşleridir. Dinde muhakkık, derin âlimlere göre îmânı dil ile söylemek, dünyâ ahkâmının icrâsında şartdır. Yoksa îman kalb ile tasdîkdir. Dil ile ikrâr, îmânın hakîkatinin dışındadır. Bu görüş de îtikadda mezhebimizin imâmı Ebû Mansûr Mâtüridî'nin ihtiyârıdır.

Beş vakit namazı vakitlerinde kılmalıdır. Farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine riâyet ederek, hepsinin hakkını vererek kılmalıdır. Namazlarını vaktinde kılmayanlar hakkında şiddetli tehdîdler vârid olmuştur. Çok sı-

kışık durumlarda bile namazı te'hir etmemelidir. Meselâ doğum sancıları ânında, hâmile kadın namazı terk etmemeli, normal şekilde kılamazsa, oturup îmâ ile kılmağa çalışmalıdır. Bunun gibi örtünecek elbisesi olmıyan çıplak kimse namazını oturarak îmâ ile kılmalıdır. Suda boğulmakta olan kimse aklı başında ise bâzı âlimlere göre tutunacak ot gibi bir şey bulabilirse ona tutunup îmâ ile kılar, namazı geciktirmesi mubah olmaz. Eğer namazı erteleyip de vakit çıktıktan sonra ölürse o namazdan sorumlu olarak Allahü teâlâ'nın huzûruna gider. Eğer tutunacak bir şey bulamazsa ertelemesi mubâh olur. Bâzı âlimlere göre de, o kimsenin yüzerek îmâ ile namaz kılması gerekir, te'hîri mubâh olmaz. Eğer bunu yapmaz da vakit çıkar ve ölürse, namaz, üzerine borç olur. Hasta ve korku namazlarının dînimizde belli, özel durumları vardır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Farz namazları vakitlerinde kılmağa devam eden kimseye bu namazlar burhân, nûr ve Cehennem ateşinden kurtuluş olur»** buyurmuştur. Buraya kadar **Ravdatü'l-ulemâ**'dan alındı.

Nisab mikdarı malı olanın, şartlarına uygun olarak, vaktinde zekâtını vermesi farzdır. Buna böylece inanmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zekâtı olmayanın namazı da yoktur»** buyurdu. Mûsâ (aleyhisselâm) bir gencin çok güzel namaz kıldığını görüp hayret etti. Seneler sonra o genç ile bir daha karşılaşıp aynı şekilde güzel namaz kıldığını görünce: «Namazını bu gençten daha güzel kılan kimse görmedim» buyurdu. Allahü teâlâ vahy ile bildirdi ki: Yâ Mûsâ! Zekâtını vermedikçe onun namazı işe yaramaz. Namaz ve zekât ikizdir. İkisinden birini, diğeri olmaksızın kabûl etmem. **Hâdîsatü'l-hakâyık**'da böyle yazılıdır.

Ramazân-ı şerîf ayında oruç tutmanın ve gücü yetenin hacca gitmesinin farz olduğuna inanmalıdır. Bunların hepsine kalbi ile inanan ve dili ile söyleyen kimseye mü'min denir. Mü'min Allahü teâlâ'nın fadlı ve keremi ile Cennete girer.

Mü'min günâh işlemekle îmândan çıkmaz. Bu günâh küfürden başka büyük olsun, küçük olsun aynıdır. Dînin temel kurallarını yalanlamak, haramları halâl, halâlleri haram bilmek, dîni aşağı görmek îmândan çıkmağa sebebdir. Günâh işlemekle îmânın hakîkati kalbden çıkmaz. Mu'tezile yolunda olanların dediği gibi mü'min günâh işlemekle îmandan çıkmaz. Onlara göre büyük günâh işleyen mü'min de değildir, kâfir de değildir. Böylece îmân ile küfr arasında üçüncü bir derecenin varlığına inanmakdadırlar. Mu'tezileye göre ameller îmandan bir parçadır.

Kâfir, ihsân, iyilik etmekle küfürden kurtulamaz. Büyük günâh işleyen mü'minlerin kıyâmetdeki âkıbeti Allahü teâlâ'ya kalmıştır. Dilerse bir mikdar azâb veya ikâb eder, dilerse azâbı tatdırmadan afv eder. Ehl-i Sünnet îtikâdımıza göre, büyük günâh işliyenin afv edilmesi, tevbe ile veya tevbesiz câizdir. Bu inancımıza Nisâ sûresi, kırksekizinci âyeti delildir. Çün-

ki Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede: **«Allah, kendisine şirk koşma günâhını afv etmez. Başka günahları dilerse afv eder»** buyurmaktadır. Mu'tezile yolundakiler, işlendikten sonra tevbe edilmeyen büyük günâhın afvını câiz görmezler. Hadîs-i şerîfde: **«Kalbinde zerre kadar îmân olan Cehennemden kurtulur»** buyuruldu. Zerre, karıncanın en küçüğüne denir. Ya'nî ağırlığı ve hacmi çok küçük demektir. İmânın zerre kadarı, dindeki yakînin en aşağı derecede olmasıdır. Dindeki, îmandaki yakîn, onun parlaklığıdır. Yakînin en aşağı derecede olması, parlaklığının az olması demektir. Yoksa îmân, hâsıl olunca îmândır, parçalanmaz, bölünmez. Kalbinde zerre kadar îmânı olan, hâlis bir niyyetle Allahü teâlâ'dan korkarak günahlardan az bir zaman olsun uzaklaşabilen günahkâr mü'minler Cehennem'den çıkacaklardır. Nitekim Nâziât sûresi, kırkıncı âyeti: **«Rabbinin dergâhında Kıyâmetten korkan ve nefsini, iştiha ettiği haramlardan nehy eden kimsenin karargâhı Cennettir»** Rabbinden korkanların Cennete gireceklerini göstermektedir.

Günâh işliyen kimse kâfir olmaz. Her günâh için böyledir. Hâricîlere göre büyük günâh işleyenler kâfir olduğu gibi küçük günâh işliyenler de kâfir olur. Çünkü îmân ile küfür arasında orta bir yer yokdur derler. Kötü amel ile islâmdan çıkılmaz. Ya'nî ona kâfir denmez. **Nikâye** kitâbında bildirilici ki: Müslimanlardan kâfirlere uyanlara fâsık denir. Mürted ve kâfir denmez. Onları mürted diye isimlendirmek büyük günâh olur. Çünkî böyle yapılırsa o kimse islâmiyyetten nefret eder ve küfre teşvîk edilmiş olur. Şerîat sâhibinin (sallâllahü aleyhi ve sellem) vahy ile nifakları bildirilen münâfıklara müsliman hükümlerini icrâ etmesi buna kâfi delildir. Ehl-i kıble hakkında dili tutmalı, onlardan hiçbirine küfr ile, şirk ile, nifak ile şehâdet etmemelidir. Yaptıkları işleri örtmeli, gizli ve âşikâr hallerini Allahü teâlâ'ya ısmarlamalıdır.

Dînimizde bilinmesi gereken şeylerden biri de Kalem'in din ve dünyâ işlerinden meydana gelecek yaş ve kuru herşeyi yazdığına inanmaktır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'nın ilk yarattığı şey Kalem'dir. Kalem'e yaz, buyurdu. Kalem ne yazayım? dedi. Allahü teâlâ Kader'i yaz buyurdu. Kalem ebed'e kadar olacak şeylerin hepsini yazdı»** buyurulmuştur. **Zühretü'r-riyâd**'da bildirildiğine göre Allahü teâlâ Kalem'i inciden yarattı. Yâkutdan yarattı diyenler de vardır. Mürekkebi nûrdandır. Uzunluğu, hızlı giden binici için beşyüz senelik yoldur. Kalemde her boğum arası elli senelik mesafe olan elli boğum vardır. Kalem'in, yalnız İsrâfil aleyhisselâmın bildiği dili vardır. Levh-i mahfûz üzerinde Kıyâmete kadar olacak şeyleri yazar. En'âm sûresi, elli dokuzuncu âyet-i kerîmesinde Hak teâlâ: **«Yaş ve kuru herşey Kitâb-ı mübinde vardır»** buyurmuşdur. Yaş ve kuru (Ratb ve yâbis) için müfessirler çeşidli açıklamalar yapmışlardır. İmâm-ı Ebülleys (rahmetullahi aleyh) su

ve taş demiştir. Başka âlimler umrân yerler ve harâb yerler, diri ve ölü, az ve çok gibi ma'nâlar vermişlerdir. Kitâb-ı mübîn Levh-i mahfûz ma'nâsınadır. Levh-i mahfûz, Allahü teâlâ'nın katında şeytandan muhafaza edilmiş olan Levha'dır. Üzerinde Kur'ân-ı kerîm de yazılıdır. Levh, Arşın sağında beyaz incidendir. Kırmızı yâkuttan diyenler de vardır. Kıyâmete kadar bütün mahlûkat, Levh'in hatlarından ancak birini bilmişlerdir. Diğer hatlar Allahü teâlâ'nın katındadır. Arş, İbni Abbâs'ın (radıyallahü anhümâ) bildirdiğine göre meleklerin taşıdığı ve etrafında tavâf ettikleri serîrdir, tahttır. Allahü teâlâ hiç yoktan bir nûr yaratıp, bu nûrdan büyük, yuvarlak ve yüksek olan Arş'ı yarattı. Arş, yaratılan cisimlerin en büyüğüdür. Arş Kürsî'nin etrafını sarar. Kürsî Arşın altında ve Arş'ın nûrundandır. **Hâlisatü'l-hakâyık**'da böyle yazılıdır. Levh-i mahfûz'da seâdet ve şekâvet ikisi de yazılıdır. Ya'nî insanların seâdet ve şekâvet ehli [Cennetlik veya Cehennemlik] olduğu ezelde takdîr edilmiştir.

**Süâl**: İnsanların Cennetlik veya Cehennemlik olduğunun ezelde yazılması, iyi işleri terk etmelerine sebeb olmaz mı? [Ya'nî Cehennemlik yazılmışsam iyi amel yapsam da Cehenneme giderim. Cennetlik yazılmışsam iyi işler yapmasam, meselâ namaz kılmasam da Cennete giderim demezler mi?]

**Cevâb**: Herkese, Cennet veya Cehennemden hangisine gideceği yazılmışsa oraya gitmek için gerekli işler ona kolaylaştırılır. Allahü teâlâ herkesin hangi yolda gideceğini ezelde bildiği için yazmıştır. Cennetlik kimseye Cennete gidecek amelleri yapmak kolay olur. O amelleri işler. Allahü teâlâ'nın lûtfu ile işi hayr ile son bulur. Cehennemlik kimseye de, oraya gidecek işleri yapmak müyesser olur. Onları işler ve Cehenneme gider. Hazret-i Alî'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde Resûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbına: **«Sizden hiçbiriniz yokdur ki, yerinin Cennet veya Cehennem olduğu yazılmasın»** buyurdu. Eshâb-ı kirâm, yâ Resûlâllah! Biz hakkımızda yazılanlara itimad edip boşuna amel işlemeyelim, dediler. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz: **«Amel edinizl Her yapmanız müyesser olan iş, ezelde takdîr olduğu şekilde meydana gelir. Bir kimse ya seâdet ehlinden olup seâdet amellerini yapar. Veyâ şekâvet ehlinden olup şekâvet amelleri yapar»** buyurdu.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) amelleri terk etmeğe izin vermeyişini bâzı **Mesâbîh** şârihleri ve muhakkıklar şöyle açıklamışlardır: Çalışmıyalım, alnımıza yazılanları görürüz diyenleri çalışmaya, kulluğun gereklerini yerine getirmeye teşvik etmişlerdir. Burada biri diğerini ibtâl etmeyen iki husûs vardır. **Birincisi**, bâtına âit olan Allahü teâlâ'nın hükmüdür. **İkincisi**, zâhirde kulluk vasfıdır. Hakkında yazılanı bilemez. Bunun için çalışıp îmânın hakîkatini elde eder. Bu sebeble Resûlullah **«amel edinizl»** buyurmuşdur

Âlimler dedi ki: İnsanın seâdet ve şekâveti Allahü teâlâ'nın hikmetinin iktizâsı ile hakîkatinin dışındaki işler olup kazâ'da icmâlen hâsıl olur. Ferdlerden meydana gelenler bu kazânın hayr veya şer tafsilleridir. Tafsilin icmâle aykırı olması imkânsızdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de bu mânada olmak üzere: **«Dilediğiniz ameli yapınız! Her amel kişinin ezeldeki takdîrine uygun olarak meydana gelir. Ondan başka ameli yapmağa muktedir olamaz»** buyurmuşdur.

Allahü teâlâ'nın, sonra olmasını istediği şeyi kimse öne alamaz. Önce olmcsını istediği şey de sonra olmaz. Hükmünün yerine getirilmemesi olamaz. Muhakkak ihmâle uğramadan, meydana gelir. Hükmettiği şey bozulmaz. Bunların hepsi Allahü teâlâ'nın takdîri iledir. Kader, her mahlûk için bir tahdîd, sınırlamadır. Öyle had ki, içinde güzellik, çirkinlik, fâide ve zarar bulunur. Zaman ve mekân, sevâb ve azâb da takdîr-i ilâhî iledir. Burada Allahü teâlâ'nın küllî irâde ve kudretinin büyüklüğü bildirilmektedir. Çünki herşey Allahü telâ'nın irâdesi ve yaratması ile meydana gelmektedir. Hattâ acz ve zekâ da Allahü teâlâ'nın takdîri iledir. Ya'nî bir işi yapmaktan âciz olmak veya zekî, becerikli olup elini attığı işi yapmak hep takdîr-i ilâhî iledir. Yapılması gereken işi ihmâl ederek, söze dalarak veya başka bir sebeble yapamıyan kimseyi ayıplamak uygun olmadığı gibi, işlerinde başarılı olanları da yalnız zekâlarına bağlamak da uygun değildir. Zîra bunlar Allahü teâlâ'nın takdîri ve yaratması iledir. Kamer sûresi, kırkdokuzuncu âyet-i kerîmesinde: **«Biz her şeyi şübhesiz bir takdîr ile yarattık»** buyurulmuştur. Ahlâk, dış görünüş, rızk, hayır ve şer, ecel de Allahü teâlâ'nın takdîridir. Ecel, birşeyin müddetine denir. Sonra hayât için çok kullanıldı. İnsanoğlunun doğumundan ölümüne kadar geçen müddete denir. Ecel-i müsemmâ için İmâm-ı Mukâtil, kabir hayâtıdır dedi. Ölümden tekrar dirilmeğe kadar geçen müddettir. İkrime (rahmetullahi aleyh) Levh-i mahfûzda yazılı olan âhiret ecelidir dedi. Ebülleys tefsîrinde ise ecel-i müsemmâ, kıyâmet günü ma'nâsındadır denildi.

İslâm vâlilerinden veya vekillerinden — iyi olsun, fâcir olsun — her birinin arkasında cum'a ve bayram namazlarını kılmalıdır. Fâcir kimse, günâh işleyen ve tâatten kaçanlara denir. Bu konuda: **«İyi ve fâcir kimselerin arkasında namaz kılınız»** hadîs-i şerîfi vardır. Ehl-i kıble'den her ölen kimsenin cenâze namazını kılmalıdır. Ehl-i kıble, namaz ehli demektir. Zâhir hâline göre îmân üzere öldüğü kabûl edilen kimsenin cenâze namazı kılınır. Çünki hadîs-i şerîfde: **«Ehl-i kıbleden ölen kimsenin namazını kılın!»** buyurulmuştur.

Beş vakit namazı cemâatle kılmalıdır. Sâlih veya fâcir her halîfe, emîr ile, Allahü teâlâ'nın düşmanlarına karşı mücâhede etmelidir. Müslimanların önderi veya ehl-i islâmdan biri üzerine kılıç çekmemelidir. Çünki hadîs-i şerîfde: **«Üzerimize silâh çeken bizden değildir»** buyurulmuştur.

Müslimanların önderi için salâh ile, hayır ile, selâmet, istikamet, reşad ile, sözünde ve işinde doğru olması ile duâ etmelidir. Zira Allahü teâlâ'nın onun eliyle umuma âit işlerden ıslah ettikleri, kendi kendine ifsad ettiklerinden daha çoktur. Habeşî de olsa dinin mubah kıldığı işlerde halîfeye itâat etmelidir. Zira Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Eğer emiriniz burnu, kulağı kesilmiş habeşi de olsa, sizi Allahü teâlâ'nın kitâbına sevk ediyorsa onu dinleyiniz»** buyurmuşdur. Şerh-i meşârik'da böyle diyor.

Selef âlimlerinden meydana gelen yanılmalara ta'n edilmez, onlara dil uzatılmaz. Eshâb-ı kirâm hakkında kötü düşünmekten gücü yettiği kadar sakınmalıdır. Bütün âlimler dediler ki: Eshâb-ı kirâmdan birisine söğen ta'zîr olunur. Bâzı Mâlikî âlimleri ise öldürülür dedi. Her sözde çok dikkatli olmalı, özellikle insânı helâke götürecek sözleri gaflete gelip söylememelidir. Ağızdan çıkan söze dikkat etmek nefse cidden zor gelen büyük bir işdir. Bunun için İshak bin Halef: «Sözden sakınmak, altın ve gümüşten sakınmaktan daha zordur» demiştir. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) hepsi, iyilik, takvâ, yakîn, rüşd, zühd ve hüdâda en yüksek derecede idiler. Yakîn, delil ve şâhid ile değil, îmân kuvveti ile açıkça görmektir. Zühd için Süfyân-ı Sevrî (kuddise sirruh) dünyâ arzularını azaltmakdır, yoksa arpa ekmeği yemek, abâ giymek değildir.

Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) ise, «Eli dünyâdan, kalbi de dünyâyı istemekten çekmekdir» demiştir. Hüdâ, kendisinin hidâyete gelmesi veya başkasını hidâyete getirmek demektir. Allahü teâlâ, Eshâb-ı kirâmdan meydana gelen zelleleri, yanılmaları, yaratılmışların seyyidinin (aleyhissalâtü vesselâm), sohbetinde bulundukları, onun hizmetine ve yardımına koşdukları için afv ve mağfiret edeceğini va'd etmiştir. Onlar hakkında ağzı ancak iyilikle açmalıdır. İbrâhim Nehâî'den (rahmetullahi aleyh) Eshâb-ı kirâm arasındaki muhârebelerden soruldu. Cevâbında: «Allahü teâlâ ellerimizi o kanlara bulaştırmadı. Biz de dillerimizi bulaştırmayalım. Onları yalnız hayır, iyilik ile analım» buyurmuştur. **Bostan** da bunu bildiriyor. Bir kimse yeryüzü dolusu altın sadaka verse, Eshâb-ı kirâmdan birinin yarım müd [arpa] sadakasına erişemez. Musannif bu sözü yakîn ma'nâya gelen hadîs-i şerîfden almıştır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh), bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Eshâbıma söğmeyiniz, onlara dil uzatmayınız! Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımın yarım müd sadakası sevabına yetişemez»** buyurulmuştur. [1 müd: 875 gr. arpa olan ölçek].

Musannif (rahmetullahi aleyh) Eshâb-ı kirâmın şânını yükseltmek için (uhud dağı) yerine (yeryüzü dolusu) ifâdesini koymuşdur. Bu hadîs-i şerîfin Musannifin dediği şekilde başka bir rivâyetinin olduğu ve ona dayanarak böyle söylemesi ihtimâli de vardır. Eshâb-ı kirâm, mahlûkatın sey-

yidinin sohbetine, vahy ve feyz zamanına kavuştukları için, ümmetin erişmesi mümkün olan mertebelerin en üstüne yükseldiler. Böylece beğenilen hasletlere, istenilen faziletlere, rağbet gösterilen meziyyetlere kavuştular. Dolayısiyle onların verdiği sadaka, doğru niyyet, hâlis itikad ile ve şübheden arınmış şekilde oldu. Aynı zamanda dîne yardımın en çok ihtiyacı olduğu zamanda ve zarûret vaktinde oldu. Onlardan sonra gelen ümmetde bunlar yoktu. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) hadîs-i şerîfde **«Sizden birîniz»** diye hitâbı, orada mevcûd olan, hiç sohbetde bulunmamış avâm'a olduğu ve delâlet-i nass ile oradakilerin bir kısmına olduğu anlaşılmaktadır.

Eshâb-ı kirâmın halleri sorulduğunda, onlar geçmiş bir tâifedir. Onların kazancı kendilerine, sizin kazancınız da sizedir demelidir. Onların sözleri, işleri, büyük küçük yanılmaları hakkında ileri geri konuşmamalıdır. Zira Allahü teâlâ onların zellelerini bağışlamıştır. Nitekim Kâ'b bin Mâlik (radıyallahü anh) bir gazâya, harbe katılmadı. Sonra Allahü teâlâ, onu bağışladı. Bunun gibi onlardan meydana gelen ufak hatâlar Hak teâlâ tarafından afv edilmiştir. Her ne kadar afv edilmiş olsa da geçmiş müslimanların hatâları ile uğraşmak ehl-i islâm âdâbından değildir. Eshâb-ı kirâm hakkında, ümmetin kalblerinde ülfet ve muhabbet meydana getirecek güzel hallerinden bahsetmelidir. Resûl aleyhisselâmın onlar üzerindeki hakkı ve hürmeti muhafaza edilmelidir. Onları seven Resûlullah'ı sevdiği için sever. Nitekim Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) seven Allahü teâlâ'yı sevdiği için sever. Bu söz, Eshâb-ı kirâm için buyurulan: **«Onları seven beni sevdiği için sever. Onlara buğz eden bana buğz ettiği için eder»** hadîs-i şerîfine işârettir. Bunların hepsi müslimanların güzel âdetlerinden, dinde ta'kîb ettikleri beğenilen davranışlarındandır. Din hususunda hiç kimse ile münâkaşa ve mücâdeleye girmemelidir. Çünki bu, yapılan güzel işlerin sevabını giderir.

**Süâl:** Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbn-iz-Zibi'ra (1) ile münâkaşası meşhûrdur. Şöyle ki: Enbiyâ sûresi, doksansekizinci âyet-i kerîmesi: **«Siz ve sizin Allah'dan başka bütün taptıklarınız Cehennem odunlarısınız»** indiğinde, Abdullah ibni Zibi'râ: «Meleklere ve Mesîh'e de ibâdet olundu. Allah'dan başka bütün tapınılanlar Cehennemde olacağına göre, Melekler ve İsâ aleyhisselâm da mı azab görecekler?» dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de: **«Sen ne kadar câhilsin! Kavminin dilini de bilmiyorsun. Bilmiyor musun ki, mâ edâtı cansızlar için kullanılır»** buyurdu.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbni Zibi'râ ile tartışmaya girdiğine göre, tartışmaya girmemelidir sözü nasıl açıklanabilir?

*(1) Zibi'râ okunuşu (El-İsâbe fi temyiz-is-sahâbe) kitâbı, II. C., S. 300'den alındı.*

**Cevâb :** Münâkaşa, münâzara, mücâdele, tartışma hakkındaki nehy, ancak karşısındakini küçük düşürmek amacı ile olduğu takdirdedir. Yoksa bâtıl görüşlerini kabûl ettirmek istiyenlerle, doğru inançları inkâr edenlerle mücâdele etmek yasaklanmamıştır. Bunun gibi bâtılı hak şeklinde göstermek için bozuk fikirlerini bir araya getirenlerle de mücâdele gereklidir. Nitekim Hak teâlâ Gâfir sûresi, beşinci âyet-i kerîmesinde: **«Hakkı ortadan kaldırmak için bâtıl yolda mücâdele ettiler»** buyurmuştur. Yine Zuhruf sûresi, ellisekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Onlar çok mücâdeleci bir topluluktur»** buyurmuştur. Hac sûresi, beşinci âyet-i kerîmesinde: **«İnsanlardan Allah'a karşı ilimle ilgisiz mücâdele edenler vardır»** buyurmuştur.

Hak ile mücâdele ederek hakkı açığa çıkarmak ve bâtılı ibtâl etmek ile emr olunduk. Nitekim Allahü teâlâ, Nahl sûresi yüz yirmibeşinci âyet-i kerîmesinde: **«Onlarla en güzel yolla mücâdele et!»** ve Ankebût sûresi, kırkaltıncı âyet-i kerîmesinde: **«Ehl-i kitâb ile ancak en güzel yolla mücâdele ediniz»** buyurmaktadır.

Kur'ân-ı kerîmdeki müteşâbih âyetler hakkında hiç kimse ile münâkaşa etmemelidir. Çünkü sapıklığa yol açar. Onlarla münâkaşa etmek zorunda kalınırsa, dâima süâl sorma durumunda bulunmalı, onlara süâl sorma ve şübhe uyandırma fırsatı vermemelidir. Nitekim İbrâhim aleyhisselâmın Nemrud ile olan münâkaşası böyle olmuştur. Şöyle ki: Ebül'leys tefsîrinde bildirildiği gibi, Nemrud bin Ken'ân bütün dünyâya mâlik olanların [dört kişi] ilki idi. Kavmi ile birlikte bayramlarını kutlamaya gitmişti. İbrâhim (aleyhisselâm) onların tapınağına girip oradaki putları kırdı. Döndüklerinde onlara, siz kendi elinizle yonuttuklarınıza mı tapıyorsunuz? dedi. Onlar da, ya sen kime tapınıyorsun? dediler. İbrahim aleyhisselâm da: **«Diriten ve öldüren Rabbime ibâdet ederim»** buyurdu. Nemrud'un yiyecek maddelerinde ihtikâr yaptığını söylerler. Kavmi, ihtiyâcları olan yiyecek maddelerini ondan satın alırlar, içeri girerken secde ederlerdi. İbrâhim (aleyhisselâm) girince secde etmedi.

Nemrud : Bana niçin secde etmedin?

İbrâhim (aleyhisselâm) : Ben ancak Rabbime secde ederim.

Nemrud: Rabbin kimdir?

İbrahim (aleyhisselâm) : Benim Rabbim diriltici ve öldürücüdür.

Nem ud: Ben de diriltir ve öldürürüm, dedi. İki kişi getirdi. Birini öldürdü, ötekini bıraktı. Sonra, işte birini öldürdüm, ikincisini dirilttim dedi.

İbrahim (aleyhisselâm) : Sen diriyi salıverdin, ölüyü diriltmedin. Halbuki benim Rabbim ölüyü diriltir, buyurdu. İbrâhim (aleyhisselâm) burada Nemrud'un kavminin Nemrud hakkında ölüyü diriltiyor şeklinde bir zanna kapılmasından çekinerek [soru sorma durumuna geçip] daha açık bir delîl getirerek Nemrud'a, Bakara sûresi, ikiyüz ellisekizinci âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi: **«Allahü teâlâ Güneşi doğudan getiriyor. Sen**

**de batıdan getir»** dedi. Burada İbrâhim aleyhisselâmın maksadı münâzara etmek değildi. Allahü teâlâ'nın ulûhiyyetinin ispatı için daha açık delil getirmekti. Bunun için diriltmek ve öldürmek hakkındaki adam öldürme ve salıverme iddiasını çürütme şeklindeki uzun yolu terk ederek, susturucu delil ile münâzara yoluna baş vurup, Nemrud'un, ben de diriltir ve öldürürüm, sözünün ardından hemen: **«Rabbim güneşi şarkdan getiriyor, sen de garbdan getir»** dedi. Böylece Nemrud'u ilzâm etti, susturdu.

Sefer ve hazerde mest üzerine meshi, ilâhî bir hüküm olarak kabûl etmelidir. Mugîre (radıyallahü anh) Resûlullah'ı, iki mestine birden mesh ettiğini görüp, ayaklarınızı yıkamağı unuttunuz mu? diye sordu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Rabbim bunu bana emr etti»** buyurdu. **Şerh-i Vikâye** kitâbında zikr edildi ki: Allahü teâlâ kullarına mest üzerine meshi bir ni'met ve kolaylık olarak ihsân etti. Bu ilâhî ni'meti ancak sapıklar kabûl etmez. Bunun için **Kunye** kitâbında mest üzerine mesh, ayakları yıkamaktan efdaldir denilmiştir.

Kabir azâbına inanmalı ve ondan Allahü teâlâ'ya sığınmalıdır. Çünki Kur'ân-ı kerîm'in işâreti ile sünnetin zâhiri ve eser ile sâbittir. Eser, Eshâb-ı kirâm, Tâbiîn ve selef-i sâlihînden gelen rivâyetlere denir. Kur'ân-ı kerîm'de Tevbe sûresi, yüzbirinci âyet-i kerîmede: «... **onlara iki kerre azâb edeceğiz»** ve Nûh sûresi yirmibeşinci âyet-i kerîmesinde: **«Suda boğuldular, ardından hemen ateşe atıldılar»** buyurulmaktadır. İki azabdan birinin kabir azâbı olduğu söylenmiştir. Nûh aleyhisselâmın kavmi için buyurulan ikinci âyet-i kerîmedeki ateş'in kabir azâbı olduğu söylenmektedir. Bu âyetler ile kabir azâbının sâbit olması, sarâhaten değil, işâret ile olduğu görülmektedir. Kabir azâbı için bildirilen hadîs-i şerîfde: **«İdrardan sakınınız! Çünki kabir azâbının çoğu bu sebebdendir»** buyurulmuştur. Burada kabir azâbının olduğuna açık delâlet vardır. Kabir azâbının olduğu eser'de de bildirilmiştir. Ya'nî Eshâb-ı kirâm, Tâbiîn ve selef-i sâlihînden vârid olmuştur. Sâlim bin Abdullah'dan rivâyet edildi: Babamdan duydum. Dedi ki: Mekke'den deve üzerinde yola çıktım. Devenin terkisinde su vardı. Mekke ile Medine arasındaki bir mezarlığa uğradım. Bir mezardan bir adam çıktı. Baştan ayağa alevler içindeydi. Ayrıca boynunda da ateşten zincir vardı. Devemi o tarafa döndürdüm. Bana hayretle baktı. Ey Allah'ın kulu, üzerime biraz su dök dedi. O sırada kabirden zincire tutunan bir adam daha çıktı. Onun üzerine su dökme, ona iyilik yapılmaz! dedi. Elinden çekerek onu kabire sürükledi. Yanında ateşten parıldayan bir kırbaç vardı. Kabre girinceye kadar vurdu. Bu kıssa **Ravda** kitâbından alınmıştır.

Veheb bin Münebbih'in bildirdiği ezberlenmesi gereken **Bismillâhi ve billâhi ve alâ milleti Resûlillâh** düâsı bir kimse kabire konurken okunursa, Allahü teâlâ o kabirde olandan kırk senelik azâbı kaldırır. **Zühretü'r-ri-**

yâd'da böyle yazılıdır. Fakîh Ebülleys kabir azâbı husûsunda âlimlerin dediklerini şöyle bildiriyor. Bâzı âlimler dünyada olduğu gibi ruh cesede konulur, oturtulur. Kendisine süâl sorulur. Bu bizim **Ravdatü'l-ulemâ**'dan bildirdiğimize uygundur. Bâzı âlimler dediler ki, süâl cesede değil, sadece rûha olur. Bâzı âlimler, ruh, cesedinde göğsüne kadar girer dediler. Bir kısmı da, ruh, cesed ile kefen arasında olur dediler. Bunların hepsi eserde bildirilmiştir. Buna göre sahîh olan **Mişkâtü'l-envâr**'da yazıldığı gibi, insan kabir azâbına inanmalı, fakat nasıl olduğu husûsu ile meşgul olmamalıdır.

Dinde, kendi görüşüne değil, Kitâb ve sünnete uyarak konuşmalıdır. Söylediğinde, yaptığında, hükmettiğinde, kendi re'yine değil, Kitâb ve sünnetin hükmüne uygun re'ye uymalıdır. Her işinde kendi re'yine, görüşüne uyan, hüsrâna düşenlerden olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kendi fikrini beğenen ve bunda inâd eden birisini görürsen, iyi bil ki o hüsrâna uğramıştır»** buyurmuştur. Dînî mes'elelerin ve hükümlerin hepsinde Kıyâs'a tâbi' olmamalıdır. Zîra ilk kıyâs eden İblîs-i lâîndir. İblîs'in kıyâsı A'râf sûresi, onikinci âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi Âdem aleyhisselâmı kasd ederek: **«Beni ateşten, onu çamurdan yarattın»** olmuştur. İblis'in yaptığı kıyâs, dalâlet anahtarıdır. Allahü teâlâ'nın zâtı ve sıfatları hakkında akla gelen boş düşüncelere kapılarak hiç kimse ile münâkaşa etmemelidir. Cenâb-ı Hakkın kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan uzak olduğunu düşünmek kâfidir. Hadîs-i şerîfde: **«Bu ümmetin helâki, Rablerinin nasıl olduğu hakkındaki konuşmalarından olacaktır. Bu konuşmaları kıyâmet alâmetlerindendir»** buyurulmuştur. Kıyâmet alâmetlerine **(Eşrât-ı Sâ'at)** denir. Eşrât = alâmetler, sâ'at = vakit demektir. Kıyâmetin sâ'at diye isimlendirilmesi, kendisinin az, fakat yapılan işin çok büyük olmasındandır.

Kader hakkında konuşmamalı, onun sırrından bahsetmemelidir. Zîra derin bir deniz, karanlık bir yoldur. Kader Allahü teâlâ'nın kimsenin bilemiyeceği bir sırrıdır. Kaderi hiç kimse yeterince anlayamamıştır. Rivâyet olundu ki Uzeyr (aleyhisselâm) Allahü teâlâ'dan kaderi sordu. Allahü teâlâ vahy ile: «Yâ Uzeyr! Benden bu mes'eleyi sorma. Eğer bu süâli bana, seni kader mevzuunda konuşmaktan yasakladıktan sonra sorarsan, ismini peygamberlerin isimleri arasından silerim» buyurdu. **Bostanü'l-ârifin** kitâbında da böyle yazılıdır. Kader hakkında zorlanmamalıdır. Çünki dibi Cehenneme kadar uzanan derin bir kuyudur. Geçmiş ümmetlerin şirklerinin sebebi, kader sırrından bahsetmeleri ve bu konuda zorlanmalarıdır. Kader hakkında konuşan her iki kişiden biri, haddi aşar durumda Allahü teâlâ'ya iftira eder. Kader hakkında bir kimse ile konuşmak durumunda kalınırsa cevab verici, fetvâ verici durumunda değil de süâl sorucu durumunda olmalıdır. Çünki sünnettir ve islâm âdâbındandır. Allahü

teâlâ'ya ta'zîm, O'nun zâtı, sıfatları, sırrı ve kaderi hakkında konuşmamaktır. Bunları dinlemekten de sakınmalıdır. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Allahü teâlâ için, yeteâlâ, yetenezzehü, celle celâlühü, amme nevâlühü gibi ta'zîm ve tenzîh kelimelerini duyunca hemen secdeye kapanırdı.

Allahü teâlâ hakkında süâl soranlara Kur'ân-ı kerîmde Haşr sûresinin sonunda sıfat ve fiillerinden bildirildiği gibi cevab vermelidir. Haberde vârid oldu ki, büyük âlimlerden birine Allahü teâlâ hakkında süâl olunduğunda şöyle cevab buyurdu. Eğer zâtından soruyorsan Şûrâ sûresi, onuncu âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi: **«Hiçbirşey Onun gibi değildir».** Sıfatlarından soruyorsan İhlâs sûresinde bildirilmiştir. İsimlerinden soruyorsan, Haşr sûresi, yirmiikinci âyet-i kerîmesindeki gibi: **«O öyle bir Allah'dır ki, Ondan başka ibâdete lâyık ve müstehak bir varlık yoktur. Gizli ve açıkda olanları bilir. Rahmân ve Rahîmdir.»** Fi'linden soruyorsan, Rahmân sûresi, yirmidokuzuncu âyet-i kerîmesinde vardır.

Allahü teâlâ'nın sıfatları hakkındaki sözleri derinliğine incelememelidir ki, bu şeytandandır. Zararı ve fesâdı fâidesinden çoktur. Geçmiş peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kitabları olsa bile Kur'ân-ı kerîmden ve Resûlullah'ın sünnetinden başkasına uymamalı, rağbet etmemelidir.

**Bizâzîyye**'de diyor ki: Hıristiyanlara ve yahudîlere Tevrât, İncil ve Zebûr'dan sormak, yazmak ve öğrenmek uygun değildir. Çünki onlar bu kitabları değiştirmişlerdir. İstenen şeyin isbatına bu tahrif edilmiş kitablar delâlet etmez. Sorulan şey bu kitabların değiştirilmiş kısımlarından olabilir. Âlimlerin, Resûlullah'ın peygamberliğini isbât ederken Tevrât'ın sifrlerinden, İncîl'in sahîfelerinden delîl göstermeleri, onları kendi kitabları ile ilzâm etmek içindir.

Hadîs-i şerîfde: **«Size gecesi gündüzü gibi parlak olan bir yol bırakıldı. Başka tarafa sapan helâk olur»** buyuruldu. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyuruyor ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu dünyâdan ayrılma zamanı yaklaşmıştı. Aişe validemizin evinde toplandık. Bize bakıp gözleri yaşardı: **«Allahü teâlâ size iyilikler versin, ömür versin, rahmet etsin. Size Allahü teâlâ'dan ittikayı ve ona itâat etmeyi vasıyyet ediyorum. Ayrılık yaklaştı. Allahü teâlâ'ya, Sidretü'l-müntehâ'ya, Cennetü'l-me'vâya kavuşacağım. Ehl-i beytimin erkekleri beni yıkarsın. Bu üzerimdeki elbisemle kefenlesinler veya isterlerse hulle-i yemânî ile kefenlesinler. Yıkayıp kefenledikten sonra beni bu divanımın üzerine koyunuz. Bu yatağımın olduğu yere gömersiniz. Sonra beni bir müddet yalnız bırakarak dışarı çıkarsınız. Benim namazımı önce habîbim Cebrâil, sonra Mikâil, sonra İsrafil, sonra Melekü'l-mevt askerleri ile beraber gelip kılarlar. Sonra grup grup girip namazımı kılınız»** buyurdu. Fırak, ayrılık sesini işiten Eshâb-ı kirâm sesli olarak ağladılar. Yâ Resûlâllah! Sen Rab-

bimizin Resûlüsün, aramızda ışık, işlerimizde sultansın. Eğer bizi bırakıp gidersen ne yapacağımızı kime sorar, kime mürâcaat ederiz dediler. Resûl (aleyhisselâm): **«Size gecesi gündüzü gibi olan geniş bir yol bıraktım. Biri konuşan, öteki susan iki vâiz bıraktım. Konuşanı Kur'ân-ı kerîm, susanı ölümdür. İşlerinizde bir müşkiliniz olursa Kur'an ve sünnete başvurursunuz. Kalbleriniz kararduğında ölüm hallerini hatırlayıp ibret alırsınız»** buyurdu. Bundan sonra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastalandı. Daha çok başı ağrıyordu. Zaten onsekiz gündür hasta idi. Eshâb-ı kirâm ziyarette bulundular. Sonra bir Pazartesi günü, Hak teâlâ Habîbine ölümü tattırdı. Peygamber oluşu (bi'seti) de pazartesi günü idi. Hazret-i Alî (radıyallahü anh) yıkadı. Fadl bin Abbas (radıyallahü anh) ki amcasının oğlu idi, su döküyordu. Salı veya çarşamba gecesi, gece yarısı hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ) hücresine, odasına defn edildi. **Mişkâtü'l-envâr**'da böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde **«Eğer Mûsâ (aleyhisselâm) sağ olup benim peygamberliğimi görseydi, elbette bana tâbi' olurdu»** buyuruldu. **Hâlisatü'l-hakâyık** kitâbında, Katâde (radıyallahü anh) ın rivâyeti ile bildiriliyor ki: Mûsâ (aleyhisselâm), yâ Rabbî! Elvâh'da bir ümmet görüyorum. Sonra gelecekler, fakat Kıyâmet günü önde olacaklardır. Onları bana ümmet eyle dedi. Allahü teâlâ: Onlar ümmet-i Muhammed'dir buyurdu. Hattâ rivâyet edilir ki Mûsâ aleyhisselâm, bu ümmetden olmayı temennî etti. Hak teâlâ, A'raf sûresi, yüz kırkdördüncü âyet-i kerîmesini ona vahy etti. **«Yâ Mûsâ! Ben seni insanlar arasından peygamberlik makâmı ve kelâmımı duyman ile seçip ayırdım. Sana bağışladıklarımı tut ve şükredicilerden ol»**. Kitablarda İsâ aleyhisselâmın gökden inince Muhammed aleyhissalâtü vesselâma tâbi' olacağı sahîh olarak bildirilmektedir. Çünkü onun şerîati nesh olmuştur. Yeniden vahy ve ahkâm getirmesi de olamaz. Ancak Resûlullah'ın halîfesi olur.

Mânası mübhem olan müteşâbih âyetlere uyulmaz. Allahü teâlâ bize rahmet ve ihsân ederek bizi o gizli bilgilerle mükellef kılmadı. Âl-i İmrân sûresi, yedinci âyet-i kerîmesinde: **«Allahü teâlâ Kitâbın aslı olan muhkem âyetlerle müteşâbih âyetlerden meydana gelen Kur'ân-ı kerîmi sana indirdi»** buyuruldu. **Elif lâm mîm, Elif lâm mîm râ** gibi müteşâbih âyetler, Kâ'b bin Eşref ve arkadaşları gibi yehudîleri şaşırtmıştır. Mânası açıkça belli olan, te'vîle ihtiyacı olmayan âyetlere muhkem denir. Lâfzın mânaya delâleti yönünden açıklık taşımayan ve bu yüzden âlimlerin çeşidli mânalar vermesine sebeb olan âyet-i kerîmelere müteşâbih denir. Yukarıdaki âyet-i kerîmenin devamında: **«Kalblerinde hakdan sapma hâli olanlara gelince** — ki bunlar yehudîlerdir — **Onlar fitne çıkarmak ve te'vîl yoluna sapma isteği ile Kur'ân-ı kerîmden müteşâbih olanlara uyarlar. Halbuki onun te'vîlini Allah'dan başka kimse bilmez»** buyurulmaktadır. Bu âyet-i

kerîmenin nüzûlü hakkında rivâyet edildi ki: Yehudîlerden bir cemâat Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanına geldiler. Işittik ki sana **Elif lâm mîm** indirilmiş. Eğer sözünde sâdık isen, ümmetinin devamlılık süresi yetmişbir sene olur. Çünki **cümel** (Ebced) hesabında elif = bir, lâm = otuz, mim = kırk'dır dediler. Bunun üzerine müteşâbih âyetlerin mânasını, değil ebced hesâbı ile bilmek, Allahü teâlâ'dan başka kimsenin bilemiyeceğini bildiren yukarıdaki âyet-i kerîme indirildi **Ebülleys Tefsîri**'nde böyle diyor

**Orta yol:** Din işlerinden ilimde ve amelde orta yola yönelmelidir. Gerçekten milletlerin efdali semha ve hanifî olan millettir. **Tekemmülede** diyor ki: **Semha,** kendisinde darlık ve şiddet olmayan şeydir. Hanîf de müslim demektir. Doğru yolda olana da hanîf denildi. Bâtıl dinlerden ayrılıp hak dîne yönelen kimseye de hanîf dendiği **Mugrib**'de yazılıdır. Bu vasıf İbrahim aleyhisselâmda gâlib olduğundan, ona ve onun dîninde olanlara hanîf ismi verilmiştir. Hazret-i Ömer, bir nasrânîye: «Ben şeyh-i hanifîyim» = hanîf bir ihtiyârım buyurdu. İnsanların hayırlısı, dinde taşkınlık yapmıyacak ve dinden uzaklaşmıyacak şekilde orta yolda bulunandır. Bizden önce geçmiş olan milletlerin hepsi, dindeki taşkınlıkları sebebi ile helâk oldular. O derece haddi aştılar ki Mesîh'e ve Uzeyr'e (hâşâ) Allah'ın oğlu dediler. Mesîh, İsâ aleyhisselâmın diğer bir adıdır. Bâzı peygamberlerin (aleyhimüsselâm) böyle iki ismi vardı. Muhammed ve Ahmed, Yûnus ve Zünnûn, Ya'kûb ve İsrâil, İlyas ve Zülkifl (aleyhimüsselâm) böyledir. **Zühretü'r-nyâd**'da böyle yazılıyor. Nasârâ (Hıristiyanlar) Allah'ın ismiyle ölüleri diriltiği ve doğuştan körleri ve baras hastalarını iyi ettiği için onu sevmede taşkınlık yaparak İsâ aleyhisselâm'a (hâşâ) Allah'ın oğlu dediler ve kâfir oldular. Bunun gibi yehudiler de Uzeyr'i (aleyhisselâm) sevmekde çok ileri giderek küfre girdiler. Bunun da sebebi şöyledir: Buhtunnasar Beyt-i Makdis'i yıkıp Tevrât'larını yaktığı zaman, yehudîler yeryüzünden Tevrât'ın kaybolacağından üzüntüye düştüler. Uzeyr (aleyhisselâm) bunlara Tevrât'ı ezberden yazdırdı. İyice öğrendiler. O sıralarda bir köyde gömülmüş bir Tevrât bulundu. Uzeyr aleyhisselâmın yazdırdığını bununla karşılaştırıp bir harf bile noksan veya fazla olmadığını gördüler. Bunun üzerine Uzeyr aleyhisselâmın bu ilmi ancak Allah'ın oğlu olmakla mümkün olur dediler. **Ebülleys Tefsîri**'nde böyle diyor. Yahudî ve hıristiyanlar, bunun gibi nice haddi aşan, büyük fitnelere sebeb olan sözler söylemişlerdir.

İlim ve îtikadda olduğu gibi amelde de orta yol tutulmalıdır. Bu sırât-ı müstekîm, doğru yoldur. Hiç kimse ibâdetlerde nefsine eziyyet vermemeli, ona ağır gelen şeyi yüklememelidir. Yaradılmışların efendisi (sallâllahü aleyhi ve sellem) Allahü teâlâ'dan en çok korktuğu ve takvâ sâhibi olduğu halde, ağır riyâzetler çekmezdi. Namaz kılar ve uyurdu. Ev-

lenir, oruç tutar, iftar eder ve et yerdi. Rivâyet edildi ki, Osman bin Maz'un (radıyallahü anh) Ehl-i soffa'dan bir grubun sözcüsü olarak Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûruna vardı. Şehvetlerinden rahatsız olmaları sebebiyle ihtisâ (kendini hadım ettirmek) için izin istedi. Resûlullah: **«Kendini hadım ettiren bizden değildir. Bizde ihtisâ yoktur. Ümmetimin şehvetine mânî' olma yolu oruçtur»** buyurdu. **Mişkâtü'l-envâr**'da bunu bildiriyor.

Kalbe gelen bozuk düşüncelerden, din mevzuundaki şübhelerden Allahü teâlâ'ya sığınmak sünnettir. Böyle bozuk düşünceler kalbe geldiğinde «Allahü teâlâ'ya ve Resûlüne inandım. O Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın ve her şeyi bilicidir» demelidir. Bid'at ehlinden uzak durmak selef-i sâlihînin sünnetindendir. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bid'at ehli ile bir arada bulunmayınız»** buyurmuştur. Zîra onların uyuz gibi yaraları vardır, bulaşır.

**Kaderiyye:** Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kaderiyye (mu'tezile) görüşünde olanlara, önce selâm vermeği men' etmiştir. Kaderiyye mezhebinde olanlar, her işi Allahü teâlâ'nın kaderine isnâd ederler. Kötülükleri de ona nisbet ederler. Bâzıları, kulun kendi işlerini kendisinin yarattığını zannederler. Küfr ve günahların Allahü teâlâ'nın takdîri ile olmadığı kanâatindedirler. **Şerh-i Nikâye**'de böyle yazıyor. Bu söz **Şerh-i mevâkıf**'daki açıklamaya da uygundur. Orada mu'tezile sapık görüşünde olanlara Kaderiyye denmesinin sebebi, kulların işlerini kendi kuvvetlerine isnâd ettikleri ve ilâhî kaderi inkâr etmeleridir denilmektedir. **Mesâbîh şerhi**'nde, bunlara, kaderi inkâr ettikleri halde Kaderiyye denmesinin sebebi, kaderden çok bahs etmeleridir denilmektedir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kaderiyye (mu'tezile) yolunda olanların hastalarını ziyâretten ve cenazelerinde bulunmaktan da men' etti. Bu nehy tenzihîdir, tahrimî değildir. Çünki Resûlullah, kim olursa olsun îman ile ölünce iyi veya fâcir olsun namazını kılardı. Ancak küfrü açıkça belli olan sapıkların cenazesine ve hasta ise ziyâretine gidilmez.

**Bid'at ehli:** Bid'at sâhiblerinin sözlerini dinlemek de hadîs-i şerîf ile yasaklanmıştır. Gücü yettiği takdirde ağır söylesin ve onları küçük düşürecek hareketlerde bulunsun denilmektedir. Hadîs-i şerîfde **«Ağır, sert söz ile bid'at sâhibine engel olanın kalbini, Allahü teâlâ emn ve emân ile doldurur. Onları hakir gören, küçük düşürecek harekette bulunanı Kıyâmet günü en büyük korkudan emîn kılar»** buyuruldu. İmâm-ı Mukatil (rahmetullahi aleyh) bildiriyor ki: Cennet ile Cehennem arasında ölüm, bir koç şeklinde kurban edilince (ya'nî artık ölüm olmayacağı bildirilince) Cennet ehli ölüm korkusundan emîn olurlar. Cehennemdekiler de ölümden ümmîd kesmenin dehşetli korkusuna düşerler. En büyük korku budur. En büyük korku **(feza'il-ekber)** hakkında Kelbî dedi ki: Ce-

hennemden çıkarılanlar çıkarılıp, kalanlara üstü kapanınca, o zamana kadar hiç bir şey için o kadar korkup feryad etmedikleri şekilde feza' ederler. Bir de Yâsîn sûresinde: **«Ey kâfirler, bugün mü'minlerden ayrılınız»** âyetindeki nidâyı duyunca feza'il-ekber ederler demişlerdir. Hesab için çağrıldıklarında ve Sırat köprüsünde de feza'il-ekber edileceği söylenmişdir. **Ebülleys Tefsîri**'nde rivâyet edildi ki: İbni Mübârek rü'yâda görülüp, Rabbin sana ne yaptı? diye soruldu. Bir gün bir bid'at sâhibine yumuşak nazar etmem sebebi ile beni azarladı ve otuz sene ayakta durdurdu ve buyurdu ki: **«Sen benim dinde düşmanıma neden düşmanlık etmedin?»**

**Zât-ı ilâhî:** Allahü teâlâ'nın zâtı hakkında bir şey konuşmamak gerektiği gibi tefekkür de etmemelidir. Çünki Onun zâtını akıl anlayamaz. ancak hayreti artar, dehşete düşer. Allahü teâlâ'nın zâtının hakîkatinin bilinmesinde iki makam vardır. **Birincisi:** Vâki' olması yönündendir. Âlimlerin bir kısmı ve bütün islâm fırkalarının muhakkıkları, Allahü teâlâ'nın hakîkati insan için malûm değildir dediler. Mu'tezile ve kelâm âlimlerinin çoğu bu görüşe karşı çıktılar. **İkincisi:** Câiz olması bakımındandır. Allahü teâlâ'nın hakîkatinin bilinmesinin mümkün olmadığını söyleyen âlimler olduğu gibi, bir şey söylemeyenler de vardır. İmâm-ı Gazâlî, İmâmü'l-Haremeyn, felsefeciler câiz olmadığını söylediler. Kadı Ebû Bekr, Dırâr bin Amr bir fikir beyân etmediler. Sofiyyenin çoğu da câiz olmadığını işâret ettiler. **Şerh-i Mevâkıf**'da böyle yazıyor.

Allahü teâlâ'ya kavuşmanın ve baş gözü ile görmenin câiz ve mü'minlere va'd edilmiş olduğuna inanmak sünnettendir. Kıyâmet sûresi, yirmiikinci âyet-i kerîmesinde: **«O gün yüzler güzel, nûrludur, Rablerine bakmakdadırlar»** buyurulmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Elbette siz Rabbinizi, ondördüncü gecede ay'ı gördüğünüz gibi göreceksiniz»** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Cennet ehli ni'metler içinde iken bir nûr parıldayacak. Başlarını kaldırınca Allahü teâlâ onların üzerine işrâk edecek ve Esselâmü aleyküm yâ ehlel cennetî hitâbında bulunacaktır»** buyuruldu. Nitekim Yâsîn sûresi, ellisekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Ki bu, çok rahmet sâhibi Rablerinin sözü olan selâmdır»** buyurulmaktadır. **«Cennet ehli Allahü teâlâyı görünce Allahü teâlâ onlara nazar eder, onlar da Rablerine bakarlar. Baktıkları müddetçe Cennet ni'metlerinin hiçbirine iltifat etmezler. Sonra Hak teâlâ kendini göstermez olur. Fakat onlar üzerinde nûru ve bereketi diyârlarında kalır.»** Bunları, Muhyissünne İmâm-ı Begavî **Meâlimü't-tenzîl** tefsîr kitâbında zikr etmiştir. Allahü teâlâ görülecek, fakat nasıl olduğu anlaşılmayacaktır. Onun kibriyâsı ve azametini idrâkden âciz kalacaktır. Nitekim Hak teâlâ En'âm sûresi, yüzüçüncü âyetinde: **«Gözler Onu idrâk edemez, fakat O gözleri idrâk eder»** buyurmuştur. Burada idrâk, görüleni bütün yönleriyle, tam bir ihâta sûretiyle görmek demektir. **Şerh-i mevâkıf**'da böyle yazıyor.

hennemden çıkarılanlar çıkarılıp, kalanlara üstü kapanınca, o zamana kadar hiç bir şey için o kadar korkup feryad etmedikleri şekilde feza' ederler. Bir de Yâsîn sûresinde: **«Ey kâfirler, bugün mü'minlerden ayrılınız»** âyetindeki nidâyı duyunca feza'il-ekber ederler demişlerdir. Hesab için çağrıldıklarında ve Sırat köprüsünde de feza'il-ekber edileceği söylenmişdir. **Ebülleys Tefsîri**'nde rivâyet edildi ki: İbni Mübârek rü'yâda görülüp, Rabbin sana ne yaptı? diye soruldu. Bir gün bir bid'at sâhibine yumuşak nazar etmem sebebi ile beni azarladı ve otuz sene ayakta durdurdu ve buyurdu ki: **«Sen benim dinde düşmanıma neden düşmanlık etmedin?»**

**Zât-ı ilâhî:** Allahü teâlâ'nın zâtı hakkında bir şey konuşmamak gerektiği gibi tefekkür de etmemelidir. Çünki Onun zâtını akıl anlayamaz. ancak hayreti artar, dehşete düşer. Allahü teâlâ'nın zâtının hakîkatinin bilinmesinde iki makam vardır. **Birincisi:** Vâki' olması yönündendir. Âlimlerin bir kısmı ve bütün islâm fırkalarının muhakkıkları, Allahü teâlâ'nın hakîkati insan için malûm değildir dediler. Mu'tezile ve kelâm âlimlerinin çoğu bu görüşe karşı çıktılar. **İkincisi:** Câiz olması bakımındandır. Allahü teâlâ'nın hakîkatinin bilinmesinin mümkün olmadığını söyleyen âlimler olduğu gibi, bir şey söylemeyenler de vardır. İmâm-ı Gazâlî, İmâmü'l-Haremeyn, felsefeciler câiz olmadığını söylediler. Kadı Ebû Bekr, Dırâr bin Amr bir fikir beyân etmediler. Sofiyyenin çoğu da câiz olmadığını işâret ettiler. **Şerh-i Mevâkıf**'da böyle yazıyor.

Allahü teâlâ'ya kavuşmanın ve baş gözü ile görmenin câiz ve mü'minlere va'd edilmiş olduğuna inanmak sünnettendir. Kıyâmet sûresi, yirmiikinci âyet-i kerîmesinde: **«O gün yüzler güzel, nûrludur, Rablerine bakmakdadırlar»** buyurulmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Elbette siz Rabbinizi, ondördüncü gecede ay'ı gördüğünüz gibi göreceksiniz»** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Cennet ehli ni'metler içinde iken bir nûr parıldayacak. Başlarını kaldırınca Allahü teâlâ onların üzerine işrâk edecek ve Esselâmü aleyküm yâ ehlel cennetî hitâbında bulunacaktır»** buyuruldu. Nitekim Yâsîn sûresi, ellisekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Ki bu, çok rahmet sâhibi Rablerinin sözü olan selâmdır»** buyurulmaktadır. **«Cennet ehli Allahü teâlâyı görünce Allahü teâlâ onlara nazar eder, onlar da Rablerine bakarlar. Baktıkları müddetçe Cennet ni'metlerinin hiçbirine iltifat etmezler. Sonra Hak teâlâ kendini göstermez olur. Fakat onlar üzerinde nûru ve bereketi diyârlarında kalır.»** Bunları, Muhyissünne İmâm-ı Begavî **Meâlimü't-tenzîl** tefsîr kitâbında zikr etmiştir. Allahü teâlâ görülecek, fakat nasıl olduğu anlaşılmayacaktır. Onun kibriyâsı ve azametini idrâkden âciz kalacaktır. Nitekim Hak teâlâ En'âm sûresi, yüzüçüncü âyetinde: **«Gözler Onu idrâk edemez, fakat O gözleri idrâk eder»** buyurmuştur. Burada idrâk, görüleni bütün yönleriyle, tam bir ihâta sûretiyle görmek demektir. **Şerh-i mevâkıf**'da böyle yazıyor.

**Peygamberlerin şefâati:** Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ümmetlerine şefâat edeceklerini tasdîk etmek de ehl-i islâm sünnetindendir. Bilinmelidir ki Kıyâmet günü, Peygamberimiz şefâ'at etmeden hiçbir peygamber şefâ'at etmiyecektir. Resûl (aleyhisselâm), şefâ'at ettiği zaman, Allahü teâlâ diğer Resûllere, Peygamberlere, evliyâya, sâlihlere, şehîdlere ve sıddîklara şefâ'at etmeleri için izin verecektir. **Ravdatü'l-ulemâ'da** böyle yazıyor. Denildi ki, Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) şefâ'ati çeşitli şekillerde olacaktır. Bâzı mü'minlerin hesabsız Cennete girmelerine şefâ'at edecektir. Bâzılarının Cehenneme girmemesine, bâzılarının Cehennemden çıkmasına, bâzılarına da derecelerinin yükselmesi için şefâ'at edecektir. **Mişkâtü'l-envâr'da** böyle diyor. İnsanların seçilmişleri de günahkârlara şefâ'at edecektir. Hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet günü ümmetimin sâlihlerinin şefâ'ati olacaktır. Benim şefâ'atim ümmetimden büyük günâh işliyenlere olacaktır»** buyuruldu. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ, Cebrâil aleyhisselâmın şefâ'ati ile ümmetimden bir müslim kalmayıncaya kadar Cehennemden çıkaracaktır»** buyuruldu. **Ravda'da** böyle diyor. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Şefâati yalanlıyan, ona kavuşamaz»** buyuruldu.

Hayır ve tâ'atde sivâdü'l-a'zama, ya'nî büyük topluluğa uymalı, ondan bir karış ayrılmamalıdır. Allahü teâlâ bu ümmeti dalâlet üzerinde birleştirmez. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Ümmetim sapıklık üzerine icmâ' etmez»** buyurulmuştur. Hakkı, doğruyu nerede olursa olsun onlarla birlikte, hakikî müslimanların cemâatinde görmelidir. İnsanların en şerlisi, kötüsü kendi görüşüne uyan, müsliman cemâatinden ayrılan ucb sâhibi kimsedir. Kendisine verilen ni'meti büyük gösterip ni'met sâhibini unutmakdır. Halbuki bütün ni'metleri veren Allahü teâlâ'dır. **İhyâ'da** böyle diyor. Müsliman cemâatine uyan bir kişinin işindeki hatâsı, müsliman cemâatinden ayrılmış bir kimsenin doğru işinden afv olunmağa daha yakındır.

Sivâdü'l-a'zam, şu tâifeye denir ki, Allahü teâlâ'nın emirlerini yaparlar, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetini tutarlar, Hulefâ-i râşidînin (aleyhimürrıdvan) yolunda giderler. Yeryüzünün ma'mur yerlerinden hiçbir tarafı sivâd-ı a'zamdan, ya'nî hakikî müsliman cemâatinden boş kalmaz. Câbir (radıyallahü anh) ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: **«Allah'ın emri gelinceye kadar ümmetimden hak üzere olan tâife yok olmaz»** buyuruldu.

Burada hak üzere olan tâife için çeşidli yorumlar yapılmıştır. Bâzılarına göre İslâm ordusudur. Bâzılarına göre emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapan âlimlerdir. İmâm Nevevî (rahmetullahi aleyh) ise bu tâifenin bir arada olması şart değildir. Mü'minler arasında serpiştirilmiş olabilir. Kahraman müsliman askerler, doğruyu söylemekten çekinmeyen fıkıh âlimleri gibi.

Burada Allahü teâlâ'nın emrinin gelmesi, Kıyâmetin kopması demektir. Zîra Nahl sûresi, birinci âyet-i kerîmesinde bu mâna bildirilmiştir. Daha uygun mâna, (rîh-i leyyine) dir. Bu yumuşak rüzgâr, mü'min olan erkek ve kadınların ruhlarını alır. Çünki Kıyâmet, sûrun birinci üfürülüşü kâfirlerden başka hiçbir insanın kalmadığı zamanda olacaktır. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet, yeryüzünde Allah, Allah diyen kimsenin kalmadığı zaman kopacaktır»** buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfde: **«Her karn'da ümmetimden sâbıklar olacaktır»** buyuruldu. Karn, **Şerh-i meşârık**'da seksen veya otuz seneye denir. **Sıhah**'da insanların yaşadığı bir zaman, çağdır yazılıdır. Sâbıklar, Allahü teâlâ'nın rahmetine kavuşmak için iyi ve hayırlı amellerde bulunmak üzere yarışanlardır.

## AMELLERDE NİYYET

Allahü teâlâ için niyyeti hâlis etmek islâmın sünnetindendir. Resûlüllah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Allahü teâlâ buyurdu ki: «İhlâs, sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiğim kimselerin kalbine tevdî ederim»** buyurmuştur. İhlâsın hakîkati, tâatlerde riyâyı terk etmektir. Hadâik'te böyle diyor. Niyyetsiz amel olmaz. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ, sözü ancak amel ile, ameli ve sözü de ancak niyyet ile kabûl eder»** buyurdu. **Şerhü'l-Hatîb**'de böyle diyor. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Ameller ancak niyyetler iledir»** buyuruldu.

Bu hadîs-i şerîfi Ömer (radıyallahü anh) rivâyet etmiştir. İbâdetler ancak niyyet ile kişiye mâl olur. Bir kimsenin niyyeti dünyâ için olursa, amelinin semeresi dünyadaki şeyler olur. Niyyeti âhiret sevâbı veya Rabbinin rızâsı olursa, bunlara kavuşur. Kulun niyyeti her işinde hayır, hidâyet ve Allah rızâsı için olmalıdır. Sıdk ve ihlâs içinde niyyet etmeğe gayret etmelidir. Çünki mü'minin amelsiz niyyeti, niyyetsiz amelinden hayırlıdır. Amele riyâ, gösteriş karışabilir. Niyyet riyâdan ve nifakdan arınmıştır. Hâlis niyyet ile sâlih amel işlendiğinde, niyyet, fazîlet bakımından amelin kendisinden şerefîldir. Amel beden gibi, niyyet ruh gibidir. Mü'min, niyyetsiz ameline sevab alamaz. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Niyyeti olmayan kimseye ecir, sevab yoktur»** buyurdu. Niyyetin amelden hayırlı olması, bir amel için çok sayıda niyyet yapılabildiği içindir. Böylece ameldeki niyyetin mikdarınca sevaba kavuşulur. Amelde niyyet gibi bu kat kat artma yoktur. Meselâ mescidde oturmak bir ameldir. Bu amel için yedi türlü niyyetten biri veya birkaçı bir arada düşünülebilir. İ'tikâf etme niyyeti. Namazı bekleme niyyeti. Kalb meşgûliyetlerinden sıyrılma ve halvet niyyeti. Allahü teâlâ'nın evini ziyâret niyyeti. Zikir ve Kur'ân-ı kerîm okuma niyyeti. Kulak, göz ve dili mâlâyânîden koruma niyyeti. Zikr ile mescidi îmâr niyyeti. Yine denildi ki niyyetde, amelden çok hayır vardır. Gücü,

kuvveti, malı, parası olmadan yalnız niyyet ile sevaba kavuşulur. Fakir olduğu halde, köle âzâd etmeği, mal ve para sadaka vermeği düşünmek böyledir. Rivâyet edilir ki, Eshâb-ı kirâmdan biri (radıyallahü anhüm) mühim bir yerde bir köprü yapmağa niyyet etmişti. Fakat daha önce bir yehudî köprüyü yaptırdı. Bu haber o sahâbîye birkaç sahâbî ile otururken bildirildi. Sahâbî buna çok üzüldü. Hazret-i Ömer de o toplulukta idi. Sahâbîyi teselli ederek, «mü'minin niyyeti amelinden hayırlıdır» buyurdu. Ya'nî o kâfirin amelinden daha iyidir. Ancak bu sözün **Bostan**'da açıklandığı gibi, Sadr-ı nübüvvetten çıktığı, sonra diğer darb-ı mesel, atasözü gibi dilden dile dolaştığı anlaşılmaktadır.

Niyyeti dürüst, doğru, hâiis ise sadaka, namaz, hac ve ömreye niyyet eden kimseye, bunları yapmasa da sevab yazılır. Şeyhu'l-vâfî, mürşidi'l-kâfî, zeynü'l-milleti veddîn Havâfî **Vesâyâ** kitâbında diyor ki: Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) fakirlere hitâb ederek: «Siz Allahü teâlâ'yı tanıyor ve onu kerîm biliyorsunuz. Bakınız! Boş geçirdiğiniz vakitlerde Allahü teâlâ ile ne haldesiniz?»

Kulun bütün vakitlerini ibâdetle geçirmesi mümkündür. Yeme içme, uyuma, hanımı ile birlikte olma, konuşma ve diğer bütün hareketler düzgün bir niyyet ile tâat olur. Çünki ameller niyyete göredir. Meselâ lezzetlenmek için değil de, ibâdete kuvvetlenmek için yiyip içmek, rahat etmek için değil de, yorgunluğunu gidererek daha büyük arzu ve iştiyâk ile ibâdet etmek için uyumak, şehveti için değil de, harama düşmemek ve sâlih bir çocuğun dünyaya gelmesine sebeb olmak için hanımının hakkını ifâ etmek sevabdır. Bunun gibi halâl lokma yemek için her meslek ve san'atdaki çalışmalar, düzgün niyyet ile olursa, ibâdetdir. Böyle hâlis niyyetlerle elde edilen sevablar sâyesinde Kıyâmet günü terâzinin iyilik kefesi ağır gelir. Bir hadîs-i şerîfde geldi ki: **«Bir kul, Kıyâmet günü dağlar gibi büyük iyilikleri ile getirilir. Bir münâdî, falan kimsede hakkı olan varsa gelsin, alsın! diye nidâ eder. İnsanlar gelir, iyiliklerinden alırlar. Hiçbir iyiliği kalmaz. Kul hayrette kalır. Rabbi ona: «Senin için yanımda bir hazine vardır. Meleklerim ve mahlûklarımdan hiç kimse onu bilmez» buyurur. Kul, yâ Rabbi! O nedir diye sorar. Allahü teâlâ: «Niyyetindir. Hayır ve iyilikler için yaptığın niyyetleri yetmiş kat yazdım» buyurur.»** Şerhü'l-Hatîb'de böyle diyor.

Çok kere katl, zinâ ve benzeri günahlarda, günâhı yapan ile yapılmasına râzı olan ve o günâh işi yapmak isteyen günahda ortak olur. Hadîs-i şerîfde: **«Bir günâhın yanında bulunup onu çirkin gören kimse, orada bulunmamış gibi olur»** buyuruldu. Bir günâhın yanında bulunmak, tesadüfen veya iş îcâbı bulunduğu yerde cereyan etme şeklindedir. Yoksa kasden günâh işlenen yerde bulunmak İhyâ'da yazıldığı gibi yasak edilmiştir. **«Bir kimse günâh işlenen yerde bulunmasa fakat yapılmasına rızâ**

**gösterse, orada hazır olmuş gibi olur».** Hadîs-i şerîfde: **«Yaptıkları işlerinden dolayı bir kavmi benimseyen, seven kimse, onların yaptıklarını yapmasa bile, onlarla birlikte haşr ve hesâb olunur»** buyuruldu.

Niyyet büyük, önemli bir iştir. Kulların işlerinin medarıdır. Kıyâmet günü herkes niyyetlerine göre haşr ve hesâb olunup sevab ve ıkâb olunurlar. Niyyete göre cezâ olunması her yerde değil, birkaç hususî yerdedir.

Musannif (rahmetullahi aleyh) niyyetin önemini belirtmek için mutlak mânada söylemiştir. **İsrâiliyyât'da** rivâyet edildi ki: Bir adam aç iken kumluk bir yerden geçiyordu. Kendi kendine, eğer bu kumlar yiyecek olsaydı, herkese taksîm ederdim dedi. Allahü teâlâ zamanın peygamberine vahy ile bildirdi ki, **«Falan kimseye söyle: Kumlar hakkındaki iyi niyyetini Allahü teâlâ beğendi, sadakasını kabûl etti ve ona kumlar kadar çok sevab bağışladı».**

Sâlim bin Abdullah, Ömer bin Abdülâzize yazdı ki: Allahü teâlâ'nın kuluna yardımı, niyyeti mikdarınca olur. Niyyetini tamam yapana Allahü teâlâ'nın yardımı tam olur. Eğer niyyeti noksan olursa, noksanlığı kadar yardım azalır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: Kıyâmet günü insanlar niyyetlerine göre haşrolunurlar. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ için koku sürünen kimse Kıyâmet gününe miskden daha güzel kokulu halde gelir. Allahü teâlâ'dan başkası için koku sürünen ise kıyâmet gününe leşden daha kötü koktuğu halde gelir»** buyurdu. Selefden bâzıları amelleri öğrendikleri gibi niyyet etmesini de öğrenirlerdi. Denildi ki: Bir adam vardı. Âlimleri dolaşır, kim bana bir amel gösterir ki, devamlı Allahü teâlâ'ya ibâdet edeyim, gece ve gündüz bir an bile Rabbime ibâdetten geri kalmayayım derdi. Âlimler buna şu cevabı verdiler: Sen dilediğini buldun. Gücün yettiği kadar hayır işle. Geciktirdiğin veya terk ettiğin amelleri de yapmayı arzula. Çünki hayırlı amele niyyet eden, onu yapmış gibidir.

İsâ bin Kesîr (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Meymûn bin Mihrân ile yürüyordum. Evinin kapısına gelince, ben ayrıldım. O sırada oğlu ona, beraberindekini akşam yemeğine dâvet etmiyor musun? dedi. Buna cevaben Meymûn, açık söyliyeyim öyle bir sâdık, hâlis niyyetim olmadı dedi.

İyilikler ve kötülükler niyyetlerine göre farklı olurlar. Niyyet düzgün ve samimî ise az bir amele çok sevab verilir. Tersi de doğrudur. Diri, âkıl ve bâliğ olan kimsenin ameli, hayvanların işlerinden niyyet ile ayrılır. Hayvanların işlerine âhiretde sevab terettüp etmez. İbâdet, âdetten, fâideli iş, boş ve abes işlerden niyyet ile ayrılır. **Kenzü'l-ebrâr'da** diyor ki: Her amelin işlenişinde dört şeye ihtiyaç olduğu bilinmelidir.

1. Başlamadan evvel o işi bilmeğe ihtiyaç vardır. Yoksa o işin bozulması yapılmasından çok olur.

2. İşe başlama ânında niyyete ihtiyaç vardır. Yoksa o işden sevab

kazanamaz. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Niyyet etmeyen kimseye sevab yoktur**» buyurdu.

3. İşe başladıktan sonra sabr etmeğe ihtiyac vardır. Yoksa o işin noksan kalması, bitirilmesinden çok olur.

4. Teslimi zamanında Allahü teâlâ'ya ihlâsa da ihtiyaç vardır. Yoksa yaptığı iş kabûl edilmez, red edilir.

## İLİM ÖĞRENME VE ÖĞRETMENİN SÜNNETLERİ

Kulaa bulunan yüksek mertebelerin en üstünü, kazandığı menkabelerin en şerefllsi din ilmidir. Hadîs-i şerîfde: **«İlm ile olan az amel çokdur. Câhillikle yapılan çok amel azdır»** buyuruldu. Buradaki azlık, çokluk sevab ve kabûl yönündendir. Yine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), bir âbid ile bir âlimden bahs ederken: **«Âlimin, bilgisiz âbidden üstünlüğü, benim sizin en aşağınızdan üstünlüğüm gibidir»** buyurdu. Bir kere de: **«Elbette Allahü teâlâ, melekleri, gök ve yer ehli, yuvasındaki karıncaya kadar, ilm öğreten insanlar üzerine hayır ile salâvat ederler»** buyurdu. **Hâlisatü'l-hakâyık.**

**Ravda**'da Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet edilen hadîs-i şerîfde Resûlüllah: **«Dinde bilgi edinmekten daha üstün bir şey ile Allahü teâlâ'ya ibâdet edilmemiştir»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Şeytân için bir fakîh, bin âbidden kuvvetlidir»**. Başka bir hadîs-i şerîfde: **»Her şeyin bir direği vardır. Dînin direği fıkıhdır»** buyurulmuştur.

Bizâziyye fetvâsında: «Mezheb âlimlerimizin kitablarını, kendi kendine de olsa okumak, geceyi ibâdetle geçirmekten hayırlıdır», «İlim talebesi için fıkıh çalışmak, Kur'ân-ı kerîm okumakdan efdaldir», «Âlim, âbidden üstündür. Çünkü âlimin kendisine ve başkalarına fâidesi vardır, âbidin ise yalnız kendine fâidesi vardır» yazılıdır.

Herkesin ihtiyacı olduğu kadar ilim öğrenmesi İslâmın farzlarından biridir. Farz-ı ayndır. Musannifin, kitâbın başından beri, İslâmın sünnetindendir dediği halde burada İslâmın farzlarındandır demesi, açıklanacağı gibi işin ehemmiyetini tenbih içindir. Ayrıca: **«İlim taleb etmek her müslîman erkek ve kadın üzerine farzdır»** hadîs-i şerîfine de uyulmuş olmaktadır. Bilinmelidir ki, taleb edilmesi, öğrenilmesi farz-ı ayn olan ilimler üçtür :

1. Allahü teâlâ'nın zâtını, sıfatlarını lâyık olduğu şekilde bilecek, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve Rabbinden getirdiklerini tasdîk edecek kadar **tevhîd ilmi.**

2. Allahü teâlâ'ya ta'zîm, ihlâs, amelleri O'nun için en iyi şekilde yapmanın kalbde yerleşmesini sağlayan **kalb ilmi** veya **sır ilmi.**

3. Tahâret, namaz, zekât, hac gibi fiilleri yapacak kadar fıkhın çeşidli kısımlarından meydana gelen **şerîatin zâhir ilmi.**

Musannif birinci ilme «Herkesin dînini doğrultacak kadar ilim öğren-

mesi farzdır» cümlesi ile işaret etmiştir. Ya'nî herkes, dînini ayakda tutabilmesi için Ehl-i Sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru îmânı öğrenmeli, buna göre inanmalıdır. İkinci ilme (Allahü teâlâ için amelinde ihlâs olmalıdır) sözü ile işâret etmiştir. Ya'nî amelini, her türlü bozukluktan, riyâ ve ucb'dan hâlis etmeli, sırf Allah rızâsı için yapmalıdır. Üçüncü ilme (Ve kulları ile muâşeret etmelidir) sözü ile işâret etmiştir. Ya'nî dîne ve dünyâya âid işlerde sâlih müslimanlara danışarak, şerîatin zâhiri ile amel etmelidir.

İnsan lüzumlu îmân, ibâdet ve ahlâk bilgilerini öğrenmekle ma'rifetullah'a, Rabbini tanımaya yönelmiş olur. Açık alâmetler ve nâtık şâhidlerden Allahü teâlâ'yı tanıtan deliller bulur. Bu şâhidlerden bir kısmı lisân-ı hâl, bir kısmı lisân-ı kâl iledir. (Hâl lisânı, kâl lisanından entaktır) sözü meşhurdur. Yine bu bilgilerle Allahü teâlâ'nın insanlara, nefslerinde, mallarında, gece ve gündüzde emr ettiği farzlar öğrenilir. Namaz ve oruç gibi farzlar Allahü teâlâ'nın insanlara nefslerinde, bedenlerinde emr ettiği farzlardır. Zekât ve uşr maldaki farzlardır. Gece ve gündüzdeki farzlar başka bir tasnîfdir. Buna göre bir farz, her iki tasnîfe de girebilmektedir. Meselâ oruç ve gündüz namazları, hem gündüz farzı, hem de bedenî farzdırlar. Böyle birbirine giren, bir bakıma sınıflandırmalar çok yaygındır. Meselâ kelime bir bakımdan isim ve fiil olarak, bir bakımdan sülâsî ve rübâî (üç harfli ve dört harfli) olarak sınıflandırılabilmektedir. Gece ve gündüze bağlı olmayan farzlar da vardır. Tevhîd, içki içmemek ve domuz eti yememek gibi zâhirî haramlar, kin ve kıskançlık gibi bâtınî haramlar böyledir. Bunlar nefsdeki, bedendeki farzlar, yasaklar gibi de düşünülebilir.

Allahü teâlâ'nın emrettiği farzları yaparken, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetlerini de öğrenmek ve yapmak gerekir. Farzlar en adâletli yolda ve en iyi istikamette yapılmalıdır. Bu da ancak Allahü teâlâ'nın en güzel edeble edeblendirdiği, en temiz ahlâklı sevgili peygamberinin (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetine uymakla olur.

**Bizâziyye** fetvâsında diyor ki: Kur'ân-ı kerîmi tecvîd ile okumasını iyice öğrenip lüzumu kadar ezberledikten sonra fıkıh ile uğraşmalıdır. Çünki Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek farz-ı kifâyedir. Fıkıhdan lâzım olanları öğrenmek ise farz-ı ayndır. **Hazâne**'de fıkhın hepsi lâzımdır denildi. **Menâkıb**'da Muhammed bin Hasen'in halâl ve haramdan ikiyüz bin mes'ele işlediği, çözdüğü ve herkesin ezberlemesi gerektiği yazılıdır. Eğer araştırırsan bulacağın umulur. İnsanın ihtiyâcı olduğu din ilimlerinin en mühimmi yukarıda açıklanan ilimlerdir. Bunlara ilm-i yakîn, ihlâs, zühd, tevâzu', nasîhat ve ahlâk ilimleri de dâhildir. Câiz olma, fâsid olma, halâl, haram, mekruh, müstehab gibi ahkâm-ı şer'iyye de dâhildir. Yine bunlara iffet, rıfk, vekar, hayâ da dahildir. **İffet**, şehvânî kuvvetde ortada olmak, haramdan uzak durmaktır. İfrat derecesi fücûrdur. **Rıfk**, insanlara yumu-

şak davranmaktır. **Vekar**, işlerini olgunluk, sabır ve ağırlık içinde yapmaktır. **Hayâ** ise, bilindiği gibi güzel sıfatlardan ve övülen hasletlerdendir. **İmân ile** hep yanyana bulunur. Rivâyet olundu ki: Cebrâil (aleyhisselâm) Âdem aleyhisselâma akıl, îman ve hayâ'dan birini seçmesini Allahü teâlâ'nın emr ettiğini söyledi. Âdem (aleyhisselâm) aklı seçti. Cebrâil (aleyhisselâm) îman ve hayâ'ya dönerek, Âdem (aleyhisselâm) aklı seçti, siz gidin buyurdu. İman hayâya, sen geri dön, Allahü teâlâ bana, akıın olduğu yerde bulunmamı emretti dedi. Bunun üzerine hayâ da, Allahü teâlâ bana îman nerede ise orada olmamı emretti dedi. Böylece Âdem (aleyhisselâm) üçünü bir araya toplamış oldu. Bunun için Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hayâ îmandandır»**, ya'nî hayâ îmânın hasletlerindendir buyurdu. **Hâlisa**'da böyle diyor. Fudayl (rahmetullahi aleyh): Şakîliğin, ya'nî kâfir veya fâsık olmanın alâmetlerinden biri, hayânın azlığıdır buyurdu.

**Cömerdlik**, güzel tedbîr almak, din işlerini düşünerek yapmak ve ciddî olarak başlayıp devam ettirmek, düşmanları yumuşaklıkla idare etmek, halkın eziyyetlerine katlanmak, akrabâyı ziyâret etmek de din ilimlerine dâhildir. **Gurer** şerhi olan **Dürer**'de sıla-i rahm vâcibdir denilmektedir. Sıla-i rahm, selâm ile, hediyye ile de olur. Sıla-i rahm, akrabâya yardım, onlara iyilik, iltifat etmek, beraber oturup konuşmak demektir. Zevil erhâmı, muhabbet ve ülfeti artdırması bakımından gün aşırı veya haftada bir veya ayda bir ziyâret etmelidir. Akraba, birbirinin ihtiyaçlarını reddetmemelidir, zîra bu aralarındaki muhabbet bağlarını keser. Hadîs-i şerîfde: **«Sıla-i rahm ömrü artırır»** buyurulmuştur. Başka bir hadîs-i şerîfde: **«Sıla-i rahmi terk eden kavim üzerine melekler inmez»** ve: **«Allahü teâlâ sıla-i rahm yapan kimseye rahmet eder, terk eden kimse ile de ilgisini keser»** buyurulmuştur. Herkese iyilik etmek, geçimi dar olanlara yardımda bulunmak, zâlimi bağışlamak, kendisine kötülük yapanlara da iyilik etmek din ilimlerinden ve gereklerindendir. Başkalarına el ile, dil ile ve kalb ile eziyyet etmekten çok sakınmalıdır. Kalb ile başkasına eziyyet etmek; onlara kötü zanda bulunmak ve onları aşağı görmeyi kalbinden geçirmektir.

Bu Şir'a kitâbımız, bu din ilimlerinin çoğunu içine alır. Bu maksad ile en önemli yerlere işâret eder. Bu ilmin öğrenilmesi ve Allahü teâlâ ve âhiret günü için amel edilmesi en büyük gâyesidir. Sapıkları irşâd eder, gâfilleri gaflet uykusundan uyandırır.

**Bizâziyye**'de diyor ki: Düzgün niyyetle ilim ve fıkıh taleb etmek bütün iyi amellerden efdaldir. İlmin fazlası ile meşgul olmak da sahîh niyyetle olunca kıymetlidir. Çünki fâidesi umûmadır. Ancak farzlarda bir noksanlık olmamalıdır. Niyyetin sahîh, düzgün olması, yalnız Allahü teâlâ ve âhiret için olmasıdır. Mal, mevkı' talebi ile ilim öğrenmek olmaz. Ancak câhillik-

ten kurtulmak, başkalarına fâideli olmak ve din ilimlerinin meydana çıkmasını istemek şeklindeki niyyetlere de sahih niyyet denilmiştir. Allahü teâlâ'dan başkası için ilim öğrenmek bâtıldır, haramdır. İbn-i Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) rivâyet edilen hadîs-i şerîfde: **«Âlimlere öğünmek, aklı az olanlarla tartışmak ve insanlar arasında kabûl görmek için ilim öğrenen kimseyi Allahü teâlâ Cehenneme koyar»** buyuruldu. **Avârif**'de Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) rivâyet edilen hadîs-i şerîfde: **«İnsanların kalblerini kazanmak için edebi, lügatli konuşmayı öğrenen kimsenin sarf'ını ve adlini Allahü teâlâ kabûl etmez»** buyuruldu. Ya'nî fesâhat, belâgat, şiir ve buna benzer ilimleri, Allahü teâlâ'nın rızâsı için değil de insanların kalblerini kendine çekmek için öğrenen kimsenin sarfını (tevbesini veya farzlarını) ve adl'ini (fidyesini veya nâfilesini veya kurbet olan tâatini) Allahü teâlâ kabûl etmez. **Şerh-i Mesâbîh, Bostân** kitâbında diyor ki: İlim öğrenmek isteyen, bu ilmi dünyâ için değil Allah rızâsı ve âhiret için istemelidir. Dünyâya niyyet ederse, dünyalığa dq kavuşur. Ama dünyâ âhiretin yanında, pek aşağı kalmaktadır. Şûrâ sûresi, yirminci âyet-i kerîmesinde: **«Kim âhiret ekinini isterse, onun için biz ekinini ziyâdeleştiririz»** buyurulmuştur.

Zeyd bin Sâbit (radıyallahü anh) rivâyetiyle gelen bir hadîs-i şerîfde: **«Bir kimsenin niyyeti dünya için olursa, Allahü teâlâ o kimsenin işlerini dağıtır. İhtiyaçları gözleri önünden gitmez. Dünyâda, ancak yazılı olan takdirine kavuşur. Niyyeti âhiret için olursa Allahü teâlâ o kimsenin iki yakasını bir araya getirir, zenginliği kalbine koyar, dünyâyı da ona verir»** buyurulmuştur. Niyyetini düzeltemiyen kimsenin yine ilim öğrenmesi, terk etmesinden iyidir. Çünki ilim öğrenince niyyetini düzeltmesi umulur.

Amel edilmeksizin öğrenilen ilim zâyi' olur. Bunun için amelsiz ilim oku olmayan yay, meyvesi olmayan ağaç, yağmursuz bulut, görmeyen gözbebeği, çiçeksiz bağçe, incisiz sadef, ibret almayan göz ve tefekkür etmeyen kalb gibidir denilmiştir. Hadîs-i şerîfde: **«Fâidesiz ilim, kimseye birşey verilmeyen hazîne gibidir. İlmin fâidesi, ibâdetleri en doğru, en makbûl şekilde yapmakda görülür. Haramlardan kaçınmayı ve zühdü arttırmayan ilim, ancak Allahü teâlâ'nın gadabını artdırır»** buyuruldu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) fâidesiz ilimden Allahü teâlâ'ya sığınırdı ve şöyle buyururdu: **«Yâ Rabbi! Fâidesiz ilimden, huşu' olmayan kalbden, dinlenmeyen duâdan ve doymayan nefsden sana sığınırım»**. İhya'da böyle yazıyor.

**Şerhi'l-Hatîb**'de denildi ki: Âlimlerin en büyük cezâsı kalblerinin ölmesidir. Kalbin ölmesi de âhiret ameli ile dünyayı istemektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İlim ikidir. Birisi kalbde olan ilimdir ki, sâhibine fâideli olan ilim budur. Diğer ilim, yalnız dilde olur. Bu ilim Allahü teâlâ'nın insanoğluna karşı hucceti, delilidir»** buyurdu. İlmi yalnız dilinde

olan kimseye, **İhyâ**'da bildirildiğine göre, Allahü teâlâ: «İlminle ne amel işledin, Rabbinin şükrünü nasıl yerine getirdin?» buyuracak, o kimse sükût edecektir. Sonra Hak teâlâ irâde ettiğini yapacaktır. Yine hadîs-i şerîfde: **«İlmi kendisine fâide vermiyen kimsenin, bu cehli ona zarar verir»** buyuruldu. Ya'nî o kimse hükmen câhildir. Onun bu hükmî cehâleti, Allahü teâlâ'dan uzaklaşmasına ve buğzuna sebeb olur.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İnsanlardan en şiddetli azab görecek olan, Allahü teâlâ'nın ilminden fâidelendirmediği âlimdir»** buyurmuştur. İbrâhim bin Edhem (kuddise sirruh), bir taşa rastladı. Taş ona, beni çevirirsen ibret alırsın dedi. Taşı çevirince: «Sen bildiklerinle amel etmiyorsun. O halde bilmediklerini öğrenmeği niçin istiyorsun?» yazısını gördü. Bu konuda İsâ (aleyhisselâm) «İlim öğrenip ilmi ile amel etmiyen kimse, gizlice zinâ edip, sonradan hâmile olduğu ortaya çıkan kadına benzer. Kadın dünyâda rezil olduğu gibi ilmi ile amel etmeyen kimseyi Hak teâlâ Kıyâmet günü mahşer halkının huzûrunda rezîl edecektir. **(İhyâ)**.

İlmi ile amel etmiyen kimsenin va'zı insanların kalblerine te'sîr etmez. Kayalık arâzîye yağan yağmur gibi akar gider, dinleyenlerin kulağına girmez. Bu sözün Tevrât'da olduğu Mâlik bin Dînâr'dan naklen **Ravda**'da vardır.

Rivâyet edilir ki: Şakîk-i Belhî (kuddise sirruh) vefât edince, insanlar, talebesi Hâtemü'l-Esamm'a geldiler. Sen şeyhimizin halîfesisin. Bizim en zâhidimizsin. Şeyhimiz seni, bize va'z etmen için makâmına oturttu dediler. Hâtem (kuddise sirruh) bana bir sene mühlet verin, işlerimi düzenliyeyim dedi. Bunun üzerine geri döndüler. Hâtem evine gitti. İbâdetle meşgul oldu. Bir sene tamam olunca evinden çıktı. Yakındaki bir ağacın yanına gitti. Ağaçtaki üveyik kuşları Hâtem'i görünce ürküp kaçtılar. Bunun üzerine evine döndü, kapılarını kapadı. İnsanlar geldiler. Bir sene tamam oldu dediler. Hâtem, haklısınız fakat bir sene daha mühlet verin dedi. Olur dediler. Tekrar ibâdete başladı. Bir sene sonra evinden çıkıp o ağacın yanına gitti. Kuşlar bu sefer kendisinden kaçmadılar, fakat elini uzatınca uçuyorlardı. Tekrar evine döndü. İnsanlar gelip bir sene tamam oldu diye ısrar ettiler. Hâtem, haklısınız, fakat bir sene daha mühlet istiyorum dedi. Kabûl ettiler. Hâtem yine ibâdete koyuldu. Bir sene sonra tekrar o ağacın yanına gitti. Kuşları eliyle tuttuğu halde hiçbiri kaçmadı. Sevinerek evine döndü. İnsanlar gelip senenin tamamlandığını söylediler. Evet dedi. «Ey Hâtem! Seni yaratanın hakkı için, söyle! Bize neden üç sene boyunca hiç birşey söylemedin?» dediler. İki iş için dedi. Birincisi kendimi kuşlarla tecrübe ettim. İkincisi, öğrendiğim ilimleri önce ben tatbik ettim ki, başkalarına öğrettiğim zaman fâidesi olsun.

Bu hikâyeyi burada anlatmaktan maksadımız da bu ikinci fâideyi bildirmek içindir. Ahmed bin Eşref divor ki: Ebû Hafs-ı kebîr'e (rahmetullahi

aleyh) arabî ayların onüç, ondört, onbeşinci günleri (Eyyâm-ı beyd) tutulan orucun fazîletini sordular. Bir hafta sonra cevab verdi. Geçen hafta cevab vermemelerinin sebebini sordum. Cevâbında: O günlerde oruç tutmamıştım. Bu ayın o günlerinde oruç tuttum. Sonra, soranların fâide görmeleri için bu günlerdeki orucun fazîletini haber verdim. Bu oruçları tutmadan önce söyleseydim fâidesi olmazdı, buyurdu. Şakîk-i Belhî (kuddise sirruh) gençliğinde gençlerin reîsi idi. Arkadaşları ile birlikte mecûsîlerin ateşinin bulunduğu ateşgedeye gelip: «Gelin, bakalım mecûsîler ne yapıyor» dedi. Bir kısmı güldüler. İçeri girdiklerinde güzel yüzlü bir genci ateşe tapar gördüler. Şakîk gence müsliman olmasını söyledi. Genç, Şakîk'e doğru gelip bir tokat attı. Şakîk oradan çıktı, gitti. Rabbine tevbe ve inâbet ettikten uzun yıllar sonra zühd ve takvâ sâhibi eshâbı ile birlikte yine mecûsî ateşinin bulunduğu yere gitti. Yanındakilere geliniz bakalım mecusîler ne yapıyor. Bizi İslâm ile şereflendiren Allahü teâlâ'ya şükr edelim dedi. İçeri girdiklerinde bir ihtiyar mecûsîyi ateşe tapar buldular. Şakîk adama: «Niçin müsliman olmuyorsun? Sen güzel yüzlü bir ihtiyarsın» dedi. Mecûsî, bana isiâmı arz et dedi. Şakîk (kuddise sirruh) ona islâmı öğretti. İhtiyar müsliman oldu. Şakîk ile birlikte çıktılar. Şakîk ona: «Filân târihde mecûsîlerin ateşgedesinde bulunan gençten bana haber verir misin?» dedi. İhtiyar, işte ben o gencim dedi. Şakîk: Sana o zaman isiâmı arz ettim, bana tokat vurdun. İkinci defa arz ettiğimde müsliman oldun, sebebi nedir? dedi. İhtiyâr: O zaman sen kirli ve karanlıktın. Beni temizleyip nûrlandıramadın. Şimdi temiz ve nûrlu oldun. Benim pislik ve karanlığımı giderdin. Beni aydınlık islâm dînine kavuşturduğun gibi Allahü teâlâ da seni nûrlandırsın. Ayrıca o gün senin ilmin söz ile idi, bana fâide vermedi. Şimdi ilmin ile beraber amelin de vardır. Onun için bana te'sîr etti dedi. **Ravda**'da böyle diyor.

Selef-i sâlihînin sünnetinden biri de, ilim öğrenirken ameli geciktirmemektir. İlim öğrenmeyi mühim göstererek amelde noksanlık veya gecikme olması şeytanın aldatması ve hilesidir. Ya'nî öğrendiklerini hemen tatbik eder, tahsilin bitmesini beklemezlerdi. Çünki çok kere ecel, ilmin tamamını öğrenmeden gelip çatar da, öğrendiği ile amel etme imkânını bulamaz. Böylece hüsrâna uğrayanlardan, amelinde noksan olanlardan olup Cehenneme gider.

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Cehennem ehlinin çoğunun ağlaması, ibâdetlerini, din işlerini geciktirdikleri için olacaktır. Yarın yaparım diyen zavallı, bugünün dün için yarın olduğunu düşünememektedir. Günler birbirini ta'kîb edip zaman geçtikçe gücü, kuvveti de azalmaktadır. Dünyanın ihtiyac ve arzûları bitmez. Amelleri geciktirmenin esas sebebi, dünyâyı sevmekten, ona çok sarılmaktan ileri gelmektedir. Gafletin de mânası budur. Şurası bir gerçektir ki, dünyayı ne kadar severse

sevsin, mutlaka bir gün ondan ayrılacaktır. Hadîs-i şerîfde: **«Sevdiğini sev, zîra ondan ayrılacaksın»** buyuruldu. İlmin aslı, Allahü teâlâ'yı tanımakdır. Ma'rifetullah'dır. Bu ilmi öğrenmeden önce selef-i sâlihîn diğer ilimleri öğrenmezlerdi. İbni Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) rivâyet edilir: Bir köylü Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûruna geldi: Yâ Resûlâllah! Bana ilmin garâibini öğret dedi. Resûlullah ona: **«İlmin başını ne yaptın?»** buyurdu. Köylü, ilmin başı nedir? dedi. Resûlullah: **«Allahü teâlâ'yı hakkıyla tanımaktır. Bu da O'nun misli, benzeri, zıddı, dengi, eşi olmadığını, vâhid, evvel, âhir, zâhir, bâtın olduğunu bilmektir»** buyurdu.

Selef-i sâlihîn ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanırlar, lüzumlu bilgileri öğrenirlerdi. Allahü teâlâ, kullarına fazla malından soracağı gibi, fazla ilminden de soracağını düşünürlerdi. Malını nereden kazandın, nereye sarf ettin diye sorulacaktır. Fazla kelimesinden anlaşıldığına göre Kıyâmet günü, Allahü teâlâ, her şeyden değil de, vârid olan bâzı haberlerin de delil olduğu gibi zarurî mikdardan fazla olan işlerden soracaktır. Ebülleys tefsîrinde İbni Abbâs'dan bildirildiğine göre hazret-i Ebû Bekr, Ebû Hüşeym'in (radıyallahü anhüm) evinde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile beraber yedikleri et, ekmek, arpa, hurma ile içtikleri şerbet hakkında şöyle sormuştu. Yâ Resûlâllah! Bu ni'metler için sorulup hesâba çekileceğimiz için korkalım mı? Resûlullah: **«Bu sûâl ancak kâfirler içindir. Allahü teâlâ Kıyâmet günü kulundan üç şeyi sormaz. Avret yerini örten şeyden. Belini doğrultacak kadar yiyecekten, soğuktan sıcaktan muhafaza eden şeyden. Bunlardan başka her ni'metten sorulur»** buyurdu. Bâzı fıkıh kitabları bu anlatılanları kuvvetlendirmektedir. **Sıhah'**da bildirildi ki :

Mü'min insanlar arasında güzel ahlâkı ile temeyyüz etmelidir. İlim, hilim, vekar, muhabbet, kerem, hayır ehli, cömert ve işlerinde ihtiyatlı olmalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Halîm, başkalarının kusurlarına aldırmaz, kerîm gücü yettiği halde afv eder»** buyurulduğunu Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) haber vermiştir. Şeytan, ilim ile konuşan, hilim ile susan âlimden çok çekinir. Bu sözü İbrâhim bin Edhem'in söylediği nakl edilmiştir. İblîs'in: «Âlimin sükûtu, kelâmından etkilidir» dediği de bildirilmiştir. Allahü teâlâ katında ilmini hilim ile süsleyen âlimden efdal kimse yoktur. Hilim, hiddeti terketmek, şiddete tahammül etmektir. Bâzı kelâm ilmi âlimleri : «İnsanın zîneti hilim, zenginliği ilimdir» buyurdular. Bir hadîs-i şerîfde : **«Yâ Rabbi! Beni ilim ile zengin et, hilim ile süsle»** buyurulmuştur. **Hâlisa'**da böyle diyor.

Âlemin ayakta durması, ilmi ile âmil, hilm ve hikmet sâhibi âlimler iledir. Hilim ve hikmet sâhibi âlimlere ise çok az rastlanır. Hikâye edilir ki, bir adam Süfyân bin Uyeyne'ye yâ Ebâ Muhammed! Zâhid bir âlimi

aleyh) arabî ayların onüç, ondört, onbeşinci günleri (Eyyâm-ı beyd) tutulan orucun fazîletini sordular. Bir hafta sonra cevab verdi. Geçen hafta cevab vermemelerinin sebebini sordum. Cevâbında: O günlerde oruç tutmamıştım. Bu ayın o günlerinde oruç tuttum. Sonra, soranların fâide görmeleri için bu günlerdeki orucun fazîletini haber verdim. Bu oruçları tutmadan önce söyleseydim fâidesi olmazdı, buyurdu. Şakîk-i Belhî (kuddise sirruh) gençliğinde gençlerin reîsi idi. Arkadaşları ile birlikte mecûsîlerin ateşinin bulunduğu ateşgedeye gelip: «Gelin, bakalım mecûsîler ne yapıyor» dedi. Bir kısmı güldüler. İçeri girdiklerinde güzel yüzlü bir genci ateşe tapar gördüler. Şakîk gence müslîman olmasını söyledi. Genç, Şakîk'e doğru gelip bir tokat attı. Şakîk oradan çıktı, gitti. Rabbine tevbe ve inâbet ettikten uzun yıllar sonra zühd ve takvâ sâhibi eshâbı ile birlikte yine mecûsî ateşinin bulunduğu yere gitti. Yanındakilere geliniz bakalım mecusîler ne yapıyor. Bizi İslâm ile şereflendiren Allahü teâlâ'ya şükr edelim dedi. İçeri girdiklerinde bir ihtiyar mecûsîyi ateşe tapar buldular. Şakîk adama: «Niçin müslîman olmuyorsun? Sen güzel yüzlü bir ihtiyarsın» dedi. Mecûsî, bana islâmı arz et dedi. Şakîk (kuddise sirruh) ona islâmı öğretti. İhtiyar müsliman oldu. Şakîk ile birlikte çıktılar. Şakîk ona: «Filân târihde mecûsîlerin ateşgedesinde bulunan gençten bana haber verir misin?» dedi. İhtiyar, işte ben o gencim dedi. Şakîk: Sana o zaman islâmı arz ettim, bana tokat vurdun. İkinci defa arz ettiğimde müsliman oldun, sebebi nedir? dedi. İhtiyâr: O zaman sen kirli ve karanlıktın. Beni temizleyip nûrlandıramadın. Şimdi temiz ve nûrlu oldun. Benim pislik ve karanlığımı giderdin. Beni aydınlık islâm dînine kavuşturduğun gibi Allahü teâlâ da seni nûrlandırsın. Ayrıca o gün senin ilmin söz ile idi, bana fâide vermedi. Şimdi ilmin ile beraber amelin de vardır. Onun için bana te'sîr etti dedi. **Ravda**'da böyle diyor.

Selef-i sâlihînin sünnetinden biri de, ilim öğrenirken ameli geciktirmemektir. İlim öğrenmeyi mühim göstererek amelde noksanlık veya gecikme olması şeytanın aldatması ve hilesidir. Ya'nî öğrendiklerini hemen tatbik eder, tahsilin bitmesini beklemezlerdi. Çünki çok kere ecel, ilmin tamamını öğrenmeden gelip çatar da, öğrendiği ile amel etme imkânını bulamaz. Böylece hüsrâna uğrayanlardan, amelinde noksan olanlardan olup Cehenneme gider.

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Cehennem ehlinin çoğunun ağlaması, ibâdetlerini, din işlerini geciktirdikleri için olacaktır. Yarın yaparım diyen zavallı, bugünün dün için yarın olduğunu düşünememektedir. Günler birbirini ta'kîb edip zaman geçtikçe gücü, kuvveti de azalmaktadır. Dünyanın ihtiyac ve arzûları bitmez. Amelleri geciktirmenin esas sebebi, dünyâyı sevmekten, ona çok sarılmaktan ileri gelmektedir. Gafletin de mânası budur. Şurası bir gerçektir ki, dünyayı ne kadar severse

sevsin, mutlaka bir gün ondan ayrılacaktır. Hadîs-i şerîfde: **«Sevdiğini sev, zîra ondan ayrılacaksın»** buyuruldu. İlmin aslı, Allahü teâlâ'yı tanımakdır. Ma'rifetullah'dır. Bu ilmi öğrenmeden önce selef-i sâlihîn diğer ilimleri öğrenmezlerdi. İbni Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) rivâyet edilir: Bir köylü Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûruna geldi: Yâ Resûlâllah! Bana ilmin garâibini öğret dedi. Resûlullah ona: **«İlmin başını ne yaptın?»** buyurdu. Köylü, ilmin başı nedir? dedi. Resûlullah: **«Allahü teâlâ'yı hakkıyla tanımaktır. Bu da O'nun misli, benzeri, zıddı, dengi, eşi olmadığını, vâhid, evvel, âhir, zâhir, bâtın olduğunu bilmektir»** buyurdu.

Selef-i sâlihîn ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanırlar, lüzumlu bilgileri öğrenirlerdi. Allahü teâlâ, kullarına fazla malından soracağı gibi, fazla ilminden de soracağını düşünürlerdi. Malını nereden kazandın, nereye sarf ettin diye sorulacaktır. Fazla kelimesinden anlaşıldığına göre Kıyâmet günü, Allahü teâlâ, her şeyden değil de, vârid olan bâzı haberlerin de delil olduğu gibi zarurî mikdardan fazla olan işlerden soracaktır. Ebülleys tefsîrinde İbni Abbâs'dan bildirildiğine göre hazret-i Ebû Bekr, Ebû Hüşeym'in (radıyallahü anhüm) evinde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile beraber yedikleri et, ekmek, arpa, hurma ile içtikleri şerbet hakkında şöyle sormuştu. Yâ Resûlâllah! Bu ni'metler için sorulup hesâba çekileceğimiz için korkalım mı? Resûlullah: **«Bu sûâl ancak kâfirler içindir. Allahü teâlâ Kıyâmet günü kulundan üç şeyi sormaz. Avret yerini örten şeyden. Belini doğrultacak kadar yiyecekten, soğuktan sıcaktan muhafaza eden şeyden. Bunlardan başka her ni'metten sorulur»** buyurdu. Bâzı fıkıh kitabları bu anlatılanları kuvvetlendirmektedir. **Sıhah'**da bildirildi ki:

Mü'min insanlar arasında güzel ahlâkı ile temeyyüz etmelidir. İlim, hilim, vekar, muhabbet, kerem, hayır ehli, cömert ve işlerinde ihtiyatlı olmalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Halîm, başkalarının kusurlarına aldırmaz, kerîm gücü yettiği halde afv eder»** buyurulduğunu Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) haber vermiştir. Şeytan, ilim ile konuşan, hilim ile susan âlimden çok çekinir. Bu sözü İbrâhim bin Edhem'in söylediği naki edilmiştir. İblîs'in: «Âlimin sükûtu, keldmından etkilidir» dediği de bildirilmiştir. Allahü teâlâ katında ilmini hilim ile süsleyen âlimden efdal kimse yoktur. Hilim, hiddeti terketmek, şiddete tahammül etmektir. Bâzı kelâm ilmi âlimleri: «İnsanın zîneti hilim, zenginliği ilimdir» buyurdular. Bir hadîs-i şerîfde: **«Yâ Rabbi! Beni ilim ile zengin et, hilim ile süsle»** buyurulmuştur. **Hâlisa'**da böyle diyor.

Âlemin ayakta durması, ilmi ile âmil, hilm ve hikmet sâhibi âlimler iledir. Hilim ve hikmet sâhibi âlimlere ise çok az rastlanır. Hikâye edilir ki, bir adam Süfyân bin Uyeyne'ye yâ Ebâ Muhammed! Zâhid bir âlimi

bana göstermeni istiyorum dedi. Süfyân (rahmetullahi aleyh), «sen ne arıyorsun? Öyle bir âlim kayıptır, zamanımızda bulunmaz» buyurdu. İlim öğrenirken ehemmiyetli olanı öne alınmalıdır. İlmin en önemlisi de kıymetli olan ve sâhibini doğru yola irşâd edendir. Fıkıh, tefsîr, hadîs ilimleri din ilimlerinin mühim olanlarıdır. Arabî ilimlerden önemlileri nahv ve meânî ilimleridir. Kıymetli, sağlam ve doğru yola götürücü olmayan ilim ile uğraşmamalıdır. Çünki bu, fırsatı kaçırmak ve ömrü boş yere harcamak olur. Hangi ilmin daha kıymetli, daha önemli olduğu **İhyâu'l-ulûm** kitâbında ilimlerin taksîmi bâbında bildirilmiştir. Aşağıya kısaltarak yazıyoruz.

İlimler yâ şer'î, dînî olur ki, peygamberlerden (aleyhimüsselâm) alınmıştır. Bu ilimlere, hesâb ve Tıb ilimlerinde olduğu gibi akıl ve tecrübe yol bulamaz. Veya gayr-i şer'î olur. Bunlar da ya övülen ilimlerdir. Dünyâ işlerinde irtibâtı sağlıyan tıb, hesâb, zirâat, dokuma ve bunun gibi san'atlardır. Çünki bunların hepsi bedenleri korumakda, muamelâtda, vasıyyet ve verâsetin taksîminde zarûrîdir. Bunlar farz-ı kifâyedir. Hesab, tıb ve bunun gibi ilimlerin inceliklerine daimak herkese lâzım değildir. Ancak insanlar onlara çok zaman muhtac oldukları için böyle ilim sâhibleri kıymetlidir. Şer'î olmayan ilimlerin bir kısmı mezmûmdur, kötülenmiştir. Sihr, tılsım, göz boyama ilimleri böyledir. Bir kısmı da mubahtır. İçinde edebsiz ifâdeler bulunmıyan şiirle uğraşmak. târih ve benzerleri böyledir.

Şer'î ilimlerin hepsi övülür, beğenilir, mahmûddur. Aslında şer'î ilim olmayıp da şer'î ilim gibi görünen mezmum ilimler de vardır. Sözü uzatmamak için bu konuya girmiyoruz.

İlmin tasnîfinde, kelâm ve felsefenin yerini, bunların makbûl veya mezmûm oluşlarını niçin açıklamadın diye sorulursa, cevabında deriz ki: Bilmiş ol ki, kelâm ilminin içine aldığı fâideli deliller Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde vardır. Bunların dışında kalanlar, ya bid'at olan kötü çekişmeler veyâ çeşidli fırkalar arasında birbirini nakz eden kuru lâflar, herze ve hezeyanlardır. Bunların çoğunu selîm tabîatli kimseler sevmez, hattâ duymak bile istemezler. Diğer bir kısmı da din ile alâkası olmayan şeylerdir. Halbuki Sahâbe ve Tâbiîn (radıyallahü anhüm) devrinde bunların hiçbiri yoktu. Bunlarla uğraşmak tamâmen bid'attir. Lâkin şimdi hüküm değişti. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerin iktizâ ettiği hükümlerden alıkoyan bid'atler çoğaldı. Sapık yoldaki inanışlar hakkında eserler yazıp şübheler uyandıran guruplar türedi. Bunun için kaçınılması gereken bu yasağa zarûrî bir hüküm ile ruhsat verildi. Hattâ haddi aşmamak şartiyle insanları şaşırtmaya kalkışan sapıkların bozuk görüşlerine cevab verebilecek kadar ilim öğrenmek, farz-ı kifâye olan ilimler arasına girmiştir.

Felsefeye gelince, bu müstakil bir ilim olmayıp, dört kısımdan ibârettir. Birincisi hesab ve hendesedir. Daha önce de geçtiği gibi mubahdır. Bu ikisi kötülenmiş ilimlere geçmek korkusu olmadıkça men'edilmez. İkincisi Mantık'dır: Bu ilimde, delîl ile ta'rifden ve bunların şartlarından bahsedilir ki, bunlar da kelâm ilmi içindedir.

Üçüncüsü İlâhiyyât'dır. Allahü teâlâ'nın zât ve sıfatlarından bahsettiği için kelâm ilmi içindedir. Felsefeciler bu hususda başka bir ilim ile kelâmcılardan ayrılmış değildir. Ayrılıkları, bâzısı küfür, bâzısı bid'ati mûcib olan mezheblerindedir. Nitekim Mu'tezile, başlı başına bir ilim olmadığı halde mensubları kelâmcılardan sayılır. Mu'tezile yolunda olanlar bozuk inanışları ile kelâm ilmi âlimlerinden ayrıldıkları gibi felsefeciler de kelâmcılardan böyle ayrılmıştır. Dördüncüsü tabiiyyât'dır. Bunların bir kısmı din ve şerîate uymayan câhilâne şeylerdir. İlim değildirler ki, ilmin kısımlarından sayılsınlar. Bâzıları da maddenin özellikleri, vasıfları ve değişmelerinden bahseder. Doktorlar hastalık ve sağlık yönünden insan bedenini inceledikleri gibi, tabîatcılar da değişme ve hareket yönünden bütün cisimleri incelerler demiştir. Fakat tabâbet, tabiiyyât'dan üstündür. Çünki tıb ilmine ihtiyaç çokdur. Tabiî ilimler ise zarurî değildir. **İhyâu'l-ulûm**'dan alınan kısım burada bitti.

İmâm Şâfiî (rahmetullahi aleyh) aşağıdaki şiirinde bu konuyu ne güzel açıklamıştır:

**İlmin bütün dallarını öğrenemez hiç kimse,**
**Durmadan çalışarak bin sene tedris görse.**
**İlmin yokdur sınırı; derinlik, boyu, eni,**
**Öğrenmeli ilimlerin makbulü, güzelini.**

Her fenden, her ilimden yeteri kadar istifâde etmelidir. ihtiyaç olduğu kadar öğrenmeli, fazla veya azdan kaçınmalıdır. Bir kimse Allahü teâlâ'yı yalnız Kelâm ilmi ile araştırırsa zındık olur. Zındık, (Muğrib) de Ebülleys'den naklen bildirildiğine göre, âhirete ve Allahü teâlâ'nın birliğine inanmıyan kimsedir. Sa'lebe'den bildirildiğine göre zındık, arabî bir kelime değildir. Mânası ise umûmun dediğine göre mülhid, dehrî demektir. Ebû Düreyd'in bildirdiğine göre fârisîden arabîye geçmiştir. Aslı zinde'dir. Dehr'in bâkî olduğunu bildirmektedir. Zındık olmasının sebebi de kalbinde sapık yoldaki kimselerin delilleri iz bırakır. Kolaylıkla onlardan kurtulamaz. Allahü teâlâ'ya lâyık olduğu şekilde inanılmalıdır. Yalnız kelâm ilmi ile değil, diğer ilimlerle birlikde araştırılmalıdır. Burada kelâm ilmi ile ihtiyâc mikdarı uğraşmanın câiz olduğuna dikkat çekilmektedir. **Bizâziyye**'de diyor ki: Kelâm ilmini derinlemesine öğrenmek, münâzaraya girmek, ihtiyac mikdarının ötesindedir. Ondan men' olunmuştur. Ancak şimdi sapık fikirli, bozuk inanışlı olanları delillerle susturmak ve doğru yolu isbât etmek için kelâm ve münâzara ilminden yeteri kadar öğrenmeğe

ihtiyaç vardır. «Kelâm ve münâzara ilmini öğrenerek, münâzara etmek mekrûhdur» diyenin sözü doğru değildir. İmâm Ebû Yûsuf'dan bildirildiğine göre, Kelâmcının imamlığı hak ile de olsa câiz değildir sözü ihtiyaç miktarından çok kelâm ilmi ile meşgul olanlar, bozuk fırkaların inançlarını derinliğine öğrenenler içindir. Yukarıda sözü geçen kelâm âlimi ile felsefecilerin kanunlarını öğrenen kelâm âlimi kasd edilmemiştir. Çünki kelâm ilmi onların konuları üzerine kurulmamıştır. Felsefe kelâm ilminin dışındadır. Kelâm ilmi ile Allahü teâlâ'yı arayan, İslâm kanunundan çıktığı için zındık olmaktadır.

İlm-i nücûm (astronomi) öğrenmek, namaz vakitlerini ve kıbleyi ta'yîn etmek için ise zararı yoktur. Fazlası haramdır denildi.

Allahü teâlâ'yı yalnız zühd ile taleb eden bid'at sâhibidir. Sünnet olan, zühd ile beraber ilmin de bulunmasıdır. Allahü teâlâ'yı yalnız fıkıh ile taleb eden de fâsık olur. Ya'nî Allahü teâlâ'yı tanımaya ulaştıran yoldan çıkar. Zîra o zaman taklîdden kurtulamaz. Kalb bâtınî sıfatlardan hangisinin sağlam, hangisinin bozuk olduğunu birbirinden ayıramaz. Ebülleys (rahimehullah) diyor ki: Bir kimse fıkıh öğrense, fakat zühd ve hikmet ilimlerine hiç bakmasa kalbi kararır. Çeşidli ilimleri, fenleri lüzumu kadar öğrenen kimse, zındık olmaktan, bid'at sâhibi olmaktan, fâsık olmaktan kurtulur. İçindekileri yakîn ile bilmeden, iyice vâkıf olmadan ilim kitablarını çoğaltmak, kütübhânesine doldurmak kıyâmet alâmetlerindendir. İlim öğrenmek isteyen, önce ilimden sünneti meydana çıkaracak, bid'atleri yıkacak şeyleri öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfde: **«Ümmetime bir sünneti meydana çıkaran veya bir bid'ati yıkan hadîsi ulaştıran kimseye Cennet vâcib olur»** buyuruldu. Ya'nî sözünde sâdık olduğuna nazaran Allahü teâlâ üzerine vâcib gibi olur. Buradaki, Cennetin vâcib olması, Cennete girmeğe lâyık olmak, hak kazanmak mânasınadır. Yoksa Mu'tezile hâriç hiç bir müslîman fırkası Allahü teâlâ üzerine hiç bir şeyi vâcib kılmamıştır. **(Şerh-i Meşârık).**

İlimden ve ilim öğrenmekten, o ilmin kalbde te'sîrî olmasa bile vaz geçmemelidir. Çünki ilimler kulağına gire gire bir gün olur, fâidesini görür. Öğrendiği şeylerden fâidelenmesi ve fâideli şeyleri öğrenmesi için Rabbine tazarru' etmelidir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği gibi Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yâ Rabbi! Öğrettiğin şeylerle beni fâidelendir. Bana fâideli şeyleri öğret. İlmimi artdır. Her hâl için Allah'a hamdolsun. Cehennem azâbından Allah'a sığınırım.»** diye düâ ederdi. **(Mesâbîh).** İlmi terk etmek, onu zâyi' etmek, küçük görmek ve ihmâl etmek yönünden kâfîdir.

Rivâyet edildi ki: Bir kimse Ebû Hüreyre'ye: «Ben ilim öğrenmek istiyorum. Fakat zâyi' etmekten korkuyorum» dedi. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) cevabında: «Senin ilmi terk etmen, onu zâyi' etmene kâfidir» buyurdu **(İhyâ).**

İlmi bırakmak gibi, onu taleb etmemek, tahsîl konusunda ses çıkarmamak da ilmi zâyi' etmeğe kâfîdir. Abdullah ibni Mübârek'e: «Ne zamana kadar ilim ve hadîs talebinde olacaksın?» denildi. Cevâbında: «Bilmiyorum, kurtuluşumun içinde olduğu kelimeyi henüz duymadım. O ümîd ile çalışıyorum. Ölünceye kadar ilim bırakılmaz» buyurdu. **Hâlisa**'da bâzı âlimler dedi ki: Namaz, oruç gibi her ibâdet vakitleri gelince, belli zaman içinde farzdır. İlim öğrenmek ise her halde ve zamanda farzdır. Bu mânada: **«Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz»** buyurulmuştur. Allahü teâlâ, Dâvud aleyhissalâtü vesselâma: «Yâ Dâvud! Ayakkabılarını ve bastonunu demirden yap. Ayakkabıların yırtılıncaya, bastonun kırılıncaya kadar ilim öğren!» buyurdu.

Hiç kimse, kendini ilim öğrenmekten uzak tutmamalıdır. Çünki Allahü teâlâ, Tâhâ sûresi, yüz ondördüncü âyet-i kerîmesinde kendisini en iyi tanıyan, hükümlerini en iyi bilen Resûlüne bile: **«Ey Resûlüm de ki, yâ Rabbi! İlmimi artdır»** diye düâ etmesini emir buyurmuştur. Abdullah ibni Mübârek'e, eğer Allahü teâlâ sana akşam vakti öleceğini bildirse, o gün ne yaparsın? diye sordular. Buyurdu ki: İlim öğrenirim. Çünki Allahü teâlâ Resûlüne her şeyi verdi, ziyâdesini emr etmedi. Fakat ilmi verdi, fazlasını istemeği Tâhâ sûresi yüz ondördüncü âyet-i kerîmesi ile emir buyurdu. Sırrî-yi Sekatî (kuddise sirruh) buyurdu ki: İlim, dünyâ hazînelerinden efdaldir. Çünki hazîneler, dağıtınca biter. İlim ise dağıtmakla artar. İlim, sâhibini her türlü âfetden korur. Mal ise âfetlerin, belânın gelmesine sebeb olur. İlim, yol üzerindeki lâmba gibidir. Giden gelen ışığından istifâde eder. Kendisinden fâidelenilir, fakat hiç azalmaz. **(Hâlisa).**

Pazartesi, perşembe ve cum'a günleri ilim taleb etmek, öğrenmek sünnettir, âdettir. Zîra o günlerde ilim öğrenmek kolay olur. Bir harf bile olsa, hayır ile ilim öğretene tevâzu' ve temelluk etmelidir. Tevâzu' hakkını vererek alçak gönüllülük göstermektir.

Temelluk, alçak gönüllülüğün son haddine kadar iltifatkâr davranmaktır. Tevâzu' beğenilir, temelluk kötülenmiştir. Ancak ilim öğretmekte üstâda ve yakınlarına temelluk lâyık olur. Zîra adâlet, her hak sâhibine hakkını vermektir. Hadîs-i şerîfde: **«İlim öğrenme dışında temelluk mü'minin ahlâkından değildir»** buyuruldu. **(İhyâ).** Tabasbus, dil ile olan, kalb ile olmayan temelluktur. O her zaman kötülenmiştir. İlim öğretene gizli, âşikâre düâ etmeli, ona hizmet ve yardım etmelidir. Hadîs-i şerîfde : **«Bir kimseye Allahü teâlâ'nın kitâbından bir âyet öğreten o kimsenin efendisi olur»** buyurulmuştur. Hazret-i Alî (radıyallahü anh): «Bana bir harf öğretenin kölesi olurum» buyurdu ve şu iki beyti söyledi :

**Hakkı en çok korunacak muallimin hakkıdır,**
**Her müslimân üzerine bu mutlaka vâcibdir.**

**Bir harf öğreten için bin dirhem de verilse,**
**Doğru yolu gösteren öğretmene lâyıkdır.**

Muallime hizmeti ve yardımı kesmemeli, üstâdına başkasını tercih etmemelidir. Aksi takdirde İslâm kablarından birini kırmış olur.

Muallime hürmet ve ta'zîm olarak onun kapısını çalmamalı, çıkmasını beklemelidir. Nitekim Allahü teâlâ Hucürât sûresi, beşinci âyet-i kerîmesinde Resûlüne hitâben: **«Eğer sen çıkıncaya kadar sabr etselerdi bu onlar için daha hayırlı olurdu»** buyurmuştur. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve seliem) Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) muallimi idi. Dinde mubah olan işlerde hocasının emirlerine mutlaka uymalıdır. Tevâzu', temelluk, düâ etmeli, hizmetinde ve yardımında bulunarak onu mesrûr etmeğe çalışmalıdır. Hocanın, muallimin hakkı, ana baba hakkından ve diğer müslimanların hakkından önce gelir. Çünki Resûlullah: **«Babaların hayırlısı, sana ilim öğretendir»** buyurmuştur. Yukarıdaki hazret-i Ali'nin beyitlerinde de muallimin hakkının başda geldiği anlaşılmaktadır. Zülkarneyn İskender'e, üstâdına niçin babandan çok ta'zîm ediyorsun? dediler. Cevâbında: Babam beni semâdan yere indirdi. Üstâdım beni yerden semâya kaldırıyor buyurdu. Muallimin hakkı ana-baba hakkından üstün olunca başkalarının haklarından öncelikle üstün olur. Malından hiçbir şeyi muallimden esirgememelidir. Hocasının gördüğü veya başkalarından duyduğu zelle ve yanılmaları iyiye yorumlamalı, hatâlarını araştırmamalıdır.

Dînimizdeki sünnetlerden biri de ilim öğrenme esnasında gadabını yenmektir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Gücü yettiği halde gadabını yenen kimsenin kalbini Allahü teâlâ emniyyet ve emân ile doldurur»** buyuruldu.

Kalbi dağıtacağı için şaka yapmamalı, ilim okuma ve dinleme esnasında, kalbi öldüreceği için gülmemeli ve oyun oynamamalıdır. İlimde mücâdeleye ve münâkaşaya girmemelidir. Çünki din bilgilerinde tartışmaya girmek sapıtmaya yol açar.

Dinde sünnet olanlardan biri de, din ilimlerinden öğrendiklerini hâtırda tutmak, ezberlemek, iyice sindirmek, kalbe yerleştirmektir. Bilgiler tarlada biten ve yeşeren ekin gibi insan tabiatında yetişmelidir. Din hakkında ihtiyacı olduğu şeyi sormalı, bildikleri ile yetinmemelidir. Süâli güzel sormalıdır. Çünki süâli güzel sormak ilmin yarısıdır. Süâl ilim hazînesinin anahtarıdır. Âlimlerin göğüsleri ilim hazîneleridir. Süâl sorarak hazînelerin kapıları ya'nî âlimlerin ağızları açılır. Bâliğ olmadan önce küçük yaşda din bilgileri öğrenilmelidir. Hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi: **«Küçük yaşda ilim öğrenmek, taş üzerine döğme yapmak, yazı yazmak gibidir. Büyük yaşda ilim öğrenmek su üzerine yazı yazmak gibidir»**. Çünki taş üzerindeki yazı uzun zaman kalır. Su üzerindeki yazı hemen bozulur. Bunun gibi ağaç yaş iken düzeltilirse doğrulur. Kuruduktan sonra düzel-

tiimez demişlerdir. Küçük, büyük, zengin, fakir herkes ilim öğrenecekdir. Ilim öğrenmekten geri durmak yoktur. Kendinden daha aşağı derecede olan kimseden de ilim alınır. Çünki hikmet [Fen bilgileri] mü'minin kaybettiği malıdır. Nerede bulursa almalıdır. İlim, cehâlet canavarından kurtulmağa sebebdir. Yırtıcı hayvan kendisinden kaçmak isteyeni parçalamak ister. Bundan kurtulmak için ilim veren, yol gösteren kimsenin durumu fazla incelenmeden sözü dinlenir. Ancak dindeki sünnetlerden biri de ilmi, herhangi bir âlimden değil, nasîhat verici, temiz kaibli, gıybet etmiyen, dinde adâletli, soyu şerefli, yaşı büyük, sultanlarla görüşmeyen, din işlerini sekteye uğratacak kadar dünyâya dalmamış kıymetli âlimlerden öğrenmelidir. Enes bin Mâlik'den (radıyaiiahü anh) bildirilen hadîs-i şerîfde: **«Âlimler, dünyaya dalmadıkça, sultanlarla görüşmedikçe Resûllerin güvendiği kimselerdir. Dünyâya dalan, sultanlarla görüşen âlimlerden sakınınız, onlardan ayrılınız»** buyuruldu. Muâz bin Cebel (radıyaiiahü anh) : Dünyâya düşkün âlimin yanında oturmak, câhilin cehlini, fâsıkın fıskını arttırır ve mü'minin kalbini bozar, dedi. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) buyurdu ki: Âlim dinde doktordur. Dirhem (para) onun hastalığıdır. Doktor parayı ya'nî hastalığı kendine çekerse başkasını nasıl tedâvi edebilir? Ne güzel denilmiştir :

**Kendi müttakî değil, halka takvâ emreder,**
**Hep tedâviye kalkar, oysa kendi hastadır.**

İbni Mes'ûd (radıyaiiahü anh) bildiriyor: Eğer âlimler ilmi koruyup ehline verselerdi, zamanlarının büyükleri olur, hürmet görürlerdi. Fakat dünya malına kavuşmak için dünyâ ehline verdiler, hakîr oldular.

Fakîh Ebülleys (rahimehullah) diyor ki: Bir kimse sultan ile oturursa Allahü teâlâ, neûzü billâh, kibrini arttırır ve kalbini karartır. **Hâlisa** ve **Ravda**'da zikredildi: Horasan vâlisi Dâvud bin Abbâs, diğer vâliler arasında vera' ve takvâ sâhibi idi. Bir gün ava çıktı. Büyük âlim Halef bin Eyyûb'a rastladı. Atından inip Halef'e selâm verdi. Halef vâliyi görünce kaçtı, yüzünü bir duvara yapıştırıp selâmını da almadı. Dâvud, yâ Halef! Selâmımı almadın, bâri yüzünü göster bakayım. Atalarımdan işittim: Hadîs-i şerîfde: **«Âlimin yüzüne bakmak ibâdettir»** buyurulduğu bildiriliyor dedi. Halef de: Haberlerde emîrlerle konuşmanın haram olduğunu gördüm, fakat onlara bakmanın harâm veya halâl olduğunu görmedim. Şübheli olan şey'i de yapmam dedi. Bunu rivâyet eden diyor ki: Bir gün Halef hastalandı. Dâvud onu ziyârete geldi. Halef vâlinin geldiğini hissedince yüzünü duvara döndürdü. Bunun üzerine Halef'in oğlu vâliye, özür diliyerek, Allahü teâlâ Emîrimize kuvvet versin, babam gece hiç uyumadı, şimdi uyku bastırdı dedi. Halef oğluna:Yalan söylemek haramdır. Gece uykusuz kalmadım, fakat haberlerde vâlilerle konuşmanın haram olduğunu

gördüm. Ancak onların yüzüne bakmanın halâl veya haram olduğunu görmedim. Şübheli olan şeyi yapmam. Onun için yüzümü çevirdim dedi. Bunun üzerine Vâli Dâvud bin Abbâs üzüldü. Ellerini kaldırıp yüzünü semâya çevirdi. Yâ Rabbi! Halef benden kaçarak sana yaklaşıyor. Ben de onun yüzüne bakarak sana yaklaşmak istiyorum. Yâ Gaffâr! Bizi rahmetinle afv et diye düâ etti ve dönüp gitti. Vâli, vefâtından sonra rü'yâda görüldü. Allahü teâlâ sana ne yaptı? diye soruldu. Cevâbında: Halef'in yüzünü benden sakladığı zaman, ettiğim düâ sebebi ile beni de Halefi' de afv etti dedi.

İlim öğrenmek için gerekirse bir hadîs öğrenmek için yaya olarak uzak ülkelere sefer edilebilir. Şa'bî (rahmetullahi aleyh) oğluna dedi ki: Bir kimse şarkdan garba kadar yolculuk etse, yolda bir âlimden bir tek kelime öğrense yolculuğunu zâyi' etmiş denilmez. Halef bin Eyyûb (rahmetullahi aleyh) oğlunu Belh'den Bağdad'a ilim öğrenmek için gönderdi. Eilibin dirhem de masraf yaptı. Döndüğü zaman ne öğrendin diye sordu. On günden çok hayzı devam eden kadının, on günden fazlasına îtibar olunmıyacağını ve daha az sürenin kesilince yıkanması lâzım geldiğini öğrendim dedi. Halef yemîn ederek, oğlum seferini zâyi' etmemişsin dedi. **(Kifâye).**

İslâm'ın sünnetlerinden biri de, din bilgilerini veren muallimin, Allahü teâlâ'nın kullarına doğru yolu göstermeğe, onları ıslah etmeğe, fâideli bilgiler öğretmeğe niyyet etmesidir. Zîra Allahü teâlâ'nın bir kimseye onun sebebi ile hidâyet etmesi, Güneş ve Ay'ın üzerine doğduğu şeyden, ya'nî dünyadan hayırlıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Muâz'ı (radıyallahü anh) Yemen'e gönderdiği zaman: **«Allahü teâlâ'nın senin sebeb olmanla bir kimseye hidâyet vermesi, dünyâdan ve içindekilerden hayırlıdır»** buyurdu. Nasîhat eden bir âlimin, isyan eden birîni itâat eder hâle çevirmesi, Allahü teâlâ'ya insanların ve cinnîlerin ibâdetlerinden sevgili gelir. İnsan ve cinnîlerin ikisine birden sekaleyn (iki ağırlık) denir. Çünki bunlar yeryüzünün günahları sebebi ile iki ağırlığıdır. **Mesâbîh'de** denildiği gibi insanların ve cinnin ağırlığı günahları sebebiyledir.

Nasîhat verici din hocasının alâmeti, Hak teâlâ'dan hayâ ederek halktan tama'ı kesip, öğretmede fakîrlere daha yakın ve daha yumuşak davranması, talebeye tevâzu' ve şefkat üzere olmasıdır. Zamanımızda mu'tad olduğu üzere talebe'ye kibir izhar etmemelidir. Muallim talebesine önce dünyâda ve âhırette en çok ihtiyâcı olacak şeyleri öğretmelidir. İlmi ancak ehline öğretmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İnciyi köpeklerin ağızlarına koymayınız»** ve: **«Domuzların boynuna cevherleri takmayınız»** buyurmuştur. Çünki ilim, hikmet cevherlerden kıymetlidir. İlmi ve hikmeti kötü görenler domuzdan daha zararlıdır. İkrime (radıyallahü anh) Bu ilim için bir değer vardır dedi. O değer nedir? diye

soruldığında, onu güzel taşıyan, kaybetmiyen kimseye teslim etmektir cevabını verdi. Osman bin Ebî Selman'dan rivâyet edildi: Mûsâ aleyhisselâma hizmet eden bir kimse vardı. Bana Mûsâ «safiyyullah» haber verdi, bana Mûsâ «neciyyullah» haber verdi, bana Mûsâ «kelîmullah» haber verdi der dururdu. Sonra bunun malı çoğaldı. Mûsâ (aleyhisselâm) artık onu göremez oldu. Soruşturdu ise de izine rastlanamadı. Bir gün bir adam geldi. Yanında bir domuz, boynunda siyah bir ip vardı. Mûsâ (aleyhisselâm) falan kimseyi tanır mısın? diye sordu. Adam: Evet, o bu domuzdur dedi. Mûsâ (aleyhisselâm) yâ Rabbî! Başına gelen şeyi sormam için onu eski hâline döndür diye düâ etti. Allahü teâlâ vahy ile bildirdi ki: Yâ Mûsâ! Eğer sen Âdem'in ve diğer sevdiklerimin yaptığı gibi düâ etseydin, yine kabûl etmezdim. Ancak o adamın yaptığı şeyi sana haber vereyim. **«O din ile dünyâyı isteyen kimse idi»** buyurdu. **Şerh-i Hâtib**'de ilmi, ehli olmayanlara söyleme bâbında bildirilmiştir.

İlmi ehlinden saklamamalıdır. İlmi, ehlinden başkasına bildirmek, ilmi zâyi' etmektir. İlmi ehlinden saklamak da zulm ve cevrdir. Kıyâmet günü ikisinden de süâl olunacaktır. Âl-i İmrân sûresi yüz seksenyedinci âyet-i kerîmesinde: **«Allahü teâlâ kendilerine kitab verilenlerden onu açıklayacaklarına dâir söz almıştı»** buyuruldu. Bakara sûresi, yüz kırkaltıncı âyet-i kerîmesinde: **«Onlardan bir grup kendileri bildikleri halde hakkı gizlerler»** buyurulmuştur.

Buradan ilmi saklamanın haram olduğu meydana çıkmaktadır. Hadîs-i şerîfde: **«İlmi olup da saklayan kimseye kıyâmet günü ateşten yular takılacaktır»** buyuruldu. Yine Resûluliah (sallâilahü aleyhi ve sellem): **«Benden sonra halîfelerim Allah'ın rahmetidir»** buyurdu. Senin halîfelerin kimdir yâ Resûlâllah! diye sorulduğunda: **«Sünnetimi seven ve bunu Allah'ın kullarına öğretenlerdir»** buyurdu. **(İhyâ).**

Sünnetlerden biri de her sınıf insan ile, onların akıllarının erdiği, zihinlerinin idrâk ettiği şekilde konuşmalıdır. Nitekim: «İnsanlarla akılları miktarınca konuş» denilmiştir. **Şerhü'l-hatîb**'de hikâye edilir: Hazret-i Alî (kerremallahü vecheh) bir kısım mülhidlere, inkârcılara buyurdu ki: Eğer sizin söylediğiniz doğru olursa, siz de kurtulursunuz, biz de kurtuluruz. Eğer bizim söylediğimiz doğru çıkarsa siz helâk olursunuz, biz kurtuluruz. Mülhidler, gerçekten de söylediğin gibidir dediler. Muhakkak ki, hazret-i Alî (radıyallahü anh) bunu şübhe ettiği için söylemedi. İnkârcı kâfirlere akılları mikdarınca konuştu. Bu mânada bir de nazm söylenmiştir :

**Müneccim ile tabîb, zan etdiler ikisi,**
**Cesedler haşr olmazlar, ikisine derim ki :**
**Sözünüz doğru çıksa, birlikte kaybetmeyiz,**
**Eğer ben doğru isem, sizler kaybedersiniz.**

Âlimin, hakîkati hakkıyle anlatması lâzımdır. Karşısındakinin anlıya-

cağı gibi anlatamazsa inadcı bunu hemen yalanlar, zekî olmayan da gevşeklik gösterir veya yanlış anlar. O zaman büyük bir fitne meydana gelmiş olur. Bu sebeble âlim karşısındakilere, onların akıllarında kalacak şekilde ve mühim şeyleri anlatmalıdır. A'raf sûresinde: **«Habîbim, sen kolay yolu tut»** buyurulmuştur. İnsanlara Kur'ân-ı kerîmin muhkem âyetlerinden anlatmalıdır. Çünki müşkil ve müteşâbih âyetlerden daha kolay akla girer. Müşkil ve müteşâbih âyetleri, anlaşılması zor olduğu için herkese anlatmamalıdır. Müşkil, mânasının kapalı olması sebebiyle ancak akıl ile idrâk olunabilecek şekilde kapalı olan lâfızdır. Nakl ile idrâki mümkin olanı mücmeldir. Hiçbir şekilde ümmetin anlıyamıyacağı lâfızlara müteşâbih denir.

Mağrur câhillere ruhsatlardan bahsetmemelidir. Çünki emîn olur. Elbette Allahü teâlâ kerîmdir diyerek sâlih amelleri, farzları yapmaz, günahlara ehemmiyyet vermez. Amel işlemeden, ümmîdli olmak (recâ) işe yaramaz. Kerîm, cömerd bir kimse belli bir ücretle bir işçiye kapılarını düzeltmek için verse, işçi kapları kırıp, döküp otursa, nasıl olsa kapların sâhibi kerîmdir diyerek ücret beklese, akıllı kimseler bu işçiyi recâ sâhibi, ümmîd eden mi görürler, yoksa temennî edici, aldanmış mı görürler. Câhil kimselere dînî çok katı, şedîd şekilde de anlatmamalıdır. Çünki o zaman ye'se, ümmîdsizliğe düşerler. Emîn olmak da, ye'se düşmek de haramdır, hattâ küfre sebeb olur. O halde, harâma ve küfre sebeb olmamak için âlimler, va'zlarını ruhsat ve şiddetle anlatmamalıdır. Alî (radıyallahü anh) hadîsinde: **«İnsanlara Allahü teâlâ'nın rahmetinden ümmîd kestiren ve azâbından emîn kılan fakîh gerçek fakîh değildir»** buyuruldu.

Va'zlarda sözü genişletmemeli, çeşidli tevcîhler yaparak sağa, sola götürmemelidir. Hadîsde: **«Sözü paralamak — çok edebiyat yapmak — şeytandandır»** buyuruldu. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında Resûlullah'ın üç kerre: **«Dikkatli olunuz! Tenettu' edenler helâk oldu»** buyurduğunu bildiriyor. Tenettu' etmek, sözü derinleştirmek, sonuna kadar genişletmek demektir. Fasîh, belîğ, secî'li konuşmak için çok uğraşmak, teşbîhler yapmak, mukaddimelerle konuyu yaymak şeklinde san'at yapmak da böyledir. Kelâmdan maksad, maksadını karşıdakine anlatmaktır. Bunun ötesinde san'at yapmak, güzel konuşmak için tekellüfde bulunmak, zorlanmak kötülenmiştir. Hadîs-i şerîfde: **«Ben ve ümmetimin müttakileri tekellüfden berîdir»** buyurulmuştur. Hitâbet ve konuşmalarda ifrat ve tefrîte kaçmadan sözü güzelleştirmek, süslemek kötü değildir. Çünki hitâbet ve güzel konuşmaktan maksad kalbleri harekete getirmek, şevklendirmek ve kapayıp açmaktır. Lâfzın güzelliği, akıcılığı kalblere te'sîr eder. Lâyık olan da budur. Ancak bir işin görülmesi için cereyan eden karşılıklı konuşmalarda fasîh, kafiyeli konuşmak uygun olmaz. Bu ancak riyâya, fesâhatini açığa çıkarmaya, arkadaşlarından üstün olduğunu gös-

termeğe sebeb olup, kötü kabûl edilmiştir. Şerîat bunu kötü görür. Kaçınmak gerekir.

Dinleyicileri sıkacak kadar çok uzun konuşmamalıdır. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) konuşmalarında Eshâbının sıkılmamasına riâyet ederdi. Dinleyicilerin sıkıldığını hissedince hemen sözü kesmelidir. Bu konu ileride, konuşmanın sünnetleri faslında genişletilecektir. Dinî bilgileri, ahkâmı, duyduğu şekilde arttırmadan ve azaltmadan bildirmelidir. Zîra bu dinî bilgiler Allahü teâlâ'dan indirilmiş vahiylerin naklidir. Bir kimsenin ilimdeki hiyâneti, maldaki hiyânetinden daha kötüdür. İyice bilmediği şeyleri de söylememelidir. Sahîh olup olmadığını iyice incelemeden hattâ tahmin ile, zan ile, öğrenmediği, duymadığı bilgiler üzerinde konuşan hesabsız Cehenneme girer. Böyle sözleri söylemeğe cesâret eden elbette Cehenneme gider. Ayrıca hesab olunmasına lüzum yoktur.

Allahü teâlâ'nın Kitâbından, Resûlullah'ın sünnetinden ve icma'-ı ümmetten açık bir delîle dayanmadan fetvâ vermemelidir. Bunun için Eshâb-ı kirâm, fetvâ vermekten kaçınırlardı. Birbirlerine havâle ederlerdi. Kur'ân-ı kerîm ilminden ve âhiret hakkındaki sorulardan kaçınmazlardı. Musannif yukarıda kıyâsı bildirmedi. Çünki hakîkatte Kitâb ve sünnete ve icmâ'a râci'dir.

Hadîs-i şerîfleri en güzel şekilde anlatmalı, te'vîle muhtaç yerleri en uygun yöne hamletmeli, mümkin olduğu kadar açıklamalıdır. Şehâdeti kabûl olmayan kimselerden hadîs nakletmemelidir. Çünki rivâyet ettiği hadîsin sıhhatinde şübheye düşmüş ise o iki yalancıdan biridir. Yalancılardan biri o hadîsi ortaya çıkaran iftiracıdır. İkincisi, neşrettiği, herkese yaydığı için suça ortak olmakta, iftiracıya yardımcı olmaktadır. Bu, zâlime zulmünde yardımcı olanın da zâlim olması gibidir. Kendilerinden çok nakil olsun diye yalancılar bâzı rivâyetlerde bulunmuşlardır (**Şerh-i Mesâbîh**). Sıhhati ve doğruluğu ile dînin esaslarına, Kur'ân-ı kerîme, meşhur hadîs-i şerîflere ve selef-i sâlihînin haberlerine uyan hadîs-i şerifleri anlatmalıdır. Hadîs-i şerîflerin sıhhati, doğruluğu basîret sâhibi kimselerin, hadîs nakledildiği zamanki durumundan anlaşılır. Hadîs-i şerif sağlam ise bu üstün kimselerin cildlerinde bir yumuşama olup tüyleri ürpermez, yatışır, kalbleri de doğru hadîsleri tanır, kendilerine yakın görürler. Bu zevk ancak temiz kalbli, saf, haramlardan kaçınan takvâ sâhiblerinin üstünlerine âittir.

İnsanlara güzel ahlâk sâhibi olmalarını isteyen vâiz, önce kendisi iyi huylu, ilmi ile âmil olmalıdır. İnsanları, konuşması ile, hal ve hareketleri ile iyi yola dâvet etmelidir. Söylediklerini kendisi de yapan vâizin sözü te'sirli olup, yalnız söz ile va'z verip ameli olmayanların konuşmaları zâyi' olur. Hilim sâhibi, yumuşak tabîatli olup gadabını yenmeli, fakat vekarlı olmalıdır. Hafifliği ve acele etmeği terk etmelidir. İnsanlara rıfk ile muâmele etmeli, şiddet göstermemelidir. Hatîblik, imamlık ve öğretmenlik gibi

vazîfelerde herkesle iyi geçinmelidir. Bâzı mes'elelerde sözünü kabûl etmeyen kimselerin üzerine düşmemeli, bir şübhe ârız olduğu için kabûl etmemişdir, yoksa inâd için değildir şeklinde düşünmelidir. Aksi takdirde söz kabûl etmeyecek kimseye kıymetli bilgi söylenmiş olur ki: **«Köpeklerin ağzına inci atmayınız!»** hadîs-i şerîfine indirac eder. Kendi kendini, da'vet bizden, hidâyet Allahü teâlâ'dan diye teselli etmelidir. Hidâyete gelmeleri için Allahü teâlâ'ya tazarru' etmeli, va'z ve ta'lîmden geri durmamalıdır.

Talebenin anlayıp anlamadığını imtihan etmekte beis yoktur. İlim öğrenme konusunda hırslı olmaktan bahsetmelidir. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbını imtihan ederdi. Şöyle ki bir defa: **«Bana, yaprağını dökmeyen, mü'min gibi olan bir ağacı haber veriniz»** buyurmuştur. Bunun üzerine herkes o ağacı bulmak için kırlara koştu. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) cevâbın hurma ağacı olduğunu bildi, ancak büyüklerden önce söylemeğe hayâ etti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) cevâbını kendileri verip: **«Sorduğum ağaç hurma ağacıdır»** buyurdular. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) kalbinden geçeni babasına söyledi. Babası da «Eğer söyleseydin, dünyâ ve içindekilerinin benim olmasından daha çok sevinirdim» buyurdu.

İslâm'ın sünnetlerinden biri de, herkesin içinde hiç kimseyi yüzüne karşı ayıblamamak, gücendirmemek, azarlamamaktır. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu gibi hallerde: **«Bu insanların hâli nedir, niye böyle yapıyorlar!»** buyururdu. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Tevbe ettiği halde bir günâh işleyen müslimânı kötüleyen kimse, aynı hatâya düşmeden ölmez»** buyurulmuştur. Maksadı, karşısındakini mahcûb duruma düşürecek sorulara cevab vermemelidir. Yanıltıcı, şaşırtıcı mes'eleleri, mânası zor anlaşılan bilmece gibi soruları karşısındakini mahcûb etmek maksadiyle ortaya atmamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle mügalâtalı süâlleri yasaklamıştır. Meselâ: Bir adam öldü. Geride bir hanımı ve bir de hanımının kardeşi kaldı. Şerîat bu adamın mîrâsının yarısını hanımına, yarısını da hanımının kardeşine verilmesini vâcib kılıyor. Bu nasıl olur?

**Cevâb:** Ölen kimse evlenmeden önce köle idi. Zevcesi ve kardeşi nikâhdan önce bu köleyi, üçde birini zevce, üçde ikisini de kardeşi vererek satın almışlardı. Sonradan âzâd ettiler. Kadın ile adam evlendi. Sonra adam öldü. Hanımı ile kardeşinden başka kimsesi de yoktu. Hanım dörtte biri farz olarak aldı. Geriye kalan üç hisseden birini hanım, ikisini de kardeşi velâ sebebi ile aldılar. Böylece mîrâsı yarı yarıya bölüşmüş oldular.

Böyle suâlleri âlimlere sormak haramdır. Çünki bu, âlimleri tahkîr, küçük düşürme ve dîni aşağılamaya kadar gider. İkisi de sapıklık ve küfürdür. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn** kitâbında

buyuruyor ki; karşısındakine gâlib gelmek, üstünlüğünü göstermek, öğünmek ve böylece herkesin teveccühünü kazanmak için münâzara, münâkaşa yapmak, Allahü teâlâ katında bütün kötü ahlâkın kaynağıdır. Şeytana göre, Allahü teâlâ'nın düşmanı İblis'e göre de iyi, beğenilen ahlâkın kaynağıdır. Bu gibi mücâdelenin, kibir, ucub, hased, kendini beğenme, makam sevgisi ve benzerlerine nisbetl; içki içmenin, zinâ, iftirâ, adam öldürme ve hırsızlık gibi fevâhiş-i zâhire'ye nisbeti gibidir. Içki içmek ile diğer zinâ, iftirâ, hırsızlık, adam öldürme gibi fenâlıklardan birini yapmakda muhayyer olan kimse, içkiyi küçük görerek tercîh edip sarhoşluğu zamanında diğerlerini işlediği gibi, münâzaralarda üstün gelmeği, bununla öğünmeyi seven ve makam âşığı olan kimsenin münâzarayı seçmesi kendisini kibir, ucub, hased, böbürlenme gibi fevâhiş-i bâtıniyeye sürükler.

Münâzara edecek olan, gerçeği aramakda, kaybını arayan kimse gibi olmalıdır. Kaybını kendisinde veyâ karşısındakinde bulması arasında bir fark görmemelidir. Münâzara ettiği zâtı düşman değil, yardımcı tanımalıdır. Kaybettiğini bulduran kimseye teşekkür ettiği gibi, hatâsını bildirer ve gerçeği gösteren zâta da aynı şekilde teşekkür etmeli, memnun olmalı, ona ikrâm etmelidir. Karşısındakini yardımcı bileceğinden onu hiç kötülememelidir. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvan) müşâveresi böyle idi. Hattâ hazret-i Ömer (radıyallahü anh) cemâat huzûrunda hutbede iken bir kadın sözünü reddedince: «Bir erkek yanıldı, bir kadın doğruyu buldu» buyurarak memnuniyyetini açıkladı. Bir adam hazret-i Ali'ye (radıyallahü anh) bir mes'ele sordu. Hazret-i Ali cevab verdi. Adam, yâ Emîre'l-mü'minîn! O senin dediğin gibi değil, böyledir deyince hazret-i Ali: Ben yanıldım. Sen doğruyu buldun. «**Her ilim sâhibinden üstün bir âlim vardır**» âyetini okudu.

Bugünkü münâzaracılara dikkat edilirse, hakîkat karşısındakinin sözünde tecellî edince yüzü kızarır, mahcûb olur. Bütün imkânları ile ona üstün gelme çaresini arar, kendisini ilzâm edeni ömrü boyunca yerer ve kötüler. Sonradan da gûya gerçeği aramakta kendisini sahâbeye benzetmekten de utanmaz. **İhyâ**'dan terceme tamâm oldu.

**Bizâziyye**'de diyor ki: Münâzarada hîle ve örtülü konuşma, hasmın küçük düşmesini istemeden, insaflı bir kimseyi doğru yola getirmek için câizdir. Doğru yola getirme söz konusu olmasa da olur. Karşısındakinin seni küçük düşürme fikrini yıkmak için münâzara etmenin zararı yoktur. Onun başvurduğu hîlelere hîle ile karşılık verilebilir. Karşısındakinin teannüt göstermesine karşılık teannüt meşru'dur. Teannüt, karşısındakinin küçük düşmesini, mahcûb olmasını istemektir.

Selef-i sâlihînin sünnetlerinden biri de fetvâ vermekde ve kadı olup hüküm vermekte az cesaretli olmaktır. Va'z ve ders vermek için ta'yîn edilmeğe hevesli olmamaktır. Çünkü Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sel-

lem): **«Fetvâ vermekde cesur olanınız, ateşe cesur olanınızdır»** buyurmuştur.

Selef-i sâlihîn (rahmetullahi aleyhim ecma'în) sükût etmeği ve dinlemeği konuşmaktan üstün tutarlardı. İnsanlar arasında meşhûr olmamağı, ismi ve resmi bilinmemeği, ismi her yerde duyulmaktan, meşhûr olmakdan şerefli sayarlardı. Birisinin sorusuna bir kardeşinin fetvâ vererek kâfi gelmesini temenni ederlerdi. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) çok kere Bedir ehlini toplar, onlarla meşveret eder, bir hâdise karşısında yalnız kendi görüşü ile hüküm vermezdi. Selefden hiçbiri, dinde önemli mes'eleler dışında fetvâ vermezdi. Kapalı, önemsiz konulara hiç dokunmazlardı. Fetvâ vermekle büyüklük, başkanlık, herkesin hürmetini kazanmak, kalblerine girmek, menfaat elde etmek, mevki' kapmak gibi bir fikirleri yoktu. Onların bütün çalışmaları Allahü teâlâ'nın rızâsını kazanmak, kelimetullahı yükseltmek, dînine yardım etmek ve gelecek nesillere emâneti iletmek idi. Bütün bunları ya'nî dîne yardımı kelimetullahı yükseltmeği ve emâneti yerine getirmeği üzerlerine bir farz bilirlerdi.

Hâfızası kuvvetli olmıyanlar için ilmi kitablara yazmak ve açıklamalarını yapmak da sünnettendir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İlmi yazarak kayd ediniz»** buyurmuştur. Denildi ki: Hıfz etmek, ezberlemek avdır. Yazmak onu bağlamaktır. Böylece ilim yok olmaktan kurtulur.

Sünnetlerden biri de, okunaklı yazmaktır. Çünki yazının güzeli okunaklı olanıdır. Sözün güzeli de anlaşılanıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İki gözünü seven ikindiden sonra yazı yazmasın»** buyurmuştur. Bu yasak, ikindiden sonra yazı yazmağı âdet hâline getirenler içindir.

İslâm'ın sünnetlerinden biri de arabî'yi öğrenmektir. Hz. Ömer (radıyallahü anh) «Arabî'yi öğreniniz! Çünki arabî, sizi mürüvvete delâlet eder, muhabbeti arttırır» buyurdu. Mürüvvet, insanlık, erkekliğin kemâlde olması, başkasına eziyyet etmemek, çok bağış yapmak ve güzel ahlâk mânalarına gelmektedir. İbâreyi güzel okumak, sözleri iyice açmak ve açıklamak öğretmenin edeblerindendir. İnsanlara fâideli olmak için fasîh, belîğ, açık konuşmak, maksadı kolay anlaşılabilecek şekilde açıklamak arabî bilmeden tamam olmaz. Bir kimse arabî'yi iyice öğrenir, sonra ihtiyâcı olanlara bildirildiği şekilde öğretirse, insanların sevgisini kazanacağı ve mürüvvetinin görüleceği açıktır. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Arabî konuşan kimsenin tabîati ince olur. Kur'ân-ı kerîmi hıfzedenin şânı büyük olur. Fakîh olanın işi azîm olur. Hadîs-i şerif yazanın delîli kuvvetli olur. Arabî konuşmayan, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiyen, fıkhı bilmeyen ve hadîs-i şerif yazmayan dünyâda ve âhirette pişman olacaktır. **(Ravda).** Bir kimse arabî'yi öğrenir ve başkasına öğretirse sevab kazanmış olur. **(Bostan).**

## KUR'ÂN-I KERÎM'İN FAZİLETİ

**Bu fasıl, Kur'ân-ı kerîm'in fazîletleri, onu öğretmenin ve öğrenmenin üstünlükleri, onu okumanın sünnet ve edebleri hakkındadır:**

Kur'ân-ı kerîm'in yüceliği, yüksekliği, fazîletleri sayıya gelmez. Sonu, sınırı yoktur. Çünki Allahü teâlâ'nın kadîm kelâmıdır. Onun üstünlüğü, Allahü teâlâ'nın mahlûklarına üstünlüğü gibidir. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'an Allah'ın metîn ipidir. Mânalarının hepsi anlaşılmaz, bitmez. Çok okumak ve dinlemekle eskimez, usanılmaz...»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf uzundur. **Mesâbîh**'de hazret-i Alî tarafından rivâyet edilmektedir. Musannif buraya lâzım olduğu kadarını almıştır. İp, bir şeye kavuşmak hususunda istiâre olarak kullanılır. Allahü teâlânın ipi buyurulması, ona tutunarak Rabbin makâmına, civarına ulaşıldığı içindir. Ya'nî Kur'ân-ı kerîmin ahkâmına tutunmadıkça kuvvetli sebebe yapışılmış olmaz ve istenen yere ulaşılamaz. Kur'ân-ı kerîmin kapalı, örtülü mânalarını akıl idrâk edemez. Belâgatini de gaybleri bilen Allahü teâlâ'dan başka kimse anlayamaz. İnsan sôzü tekrar tekrar okunup dinlendiğinde usanç hâsıl olur. Halbuki Kur'ân-ı kerîm sünnet üzere çok okunsa, dinlense lezzeti, revnakı kulaklardan gitmez ve tefekkür eden zihinlerden silinmez. Hadîs-i şerîfin devamı şöyledir: **«... Kur'ân-ı kerîm ile söyleyen doğrudur. Onun ile amel eden doğru yoldadır. Onun ile hükmeden âdildir. Ona tutunan sırât-ı müstakîm üzere hidâyettedir.»**

Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîm okuyan kimsenin iki yanı (böğrü) arasına nübüvvet derc edilir. Ancak ona vahy gelmez»** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfde Muâz bin Cebel'in (radıyallahü anh) rivâyetiyle: **Kıyâmet günü Kur'an ehli çağrılır. Herbirine tâc takılır. Her tâcın yetmişbin rüknü vardır. Herbir rükünde kırmızı yâkut vardır. Günlerce gidilecek uzak mesafelere ışık verir. Sonra ona râzı oldun mu denir. Evet der. Dâima onunla olan iki melek — ki Kirâmen kâtibîn melekleridir — Yâ Rabbi! Daha fazla ver derler. Allahü teâlâ: Ona kerâmet elbisesini giydirin buyurur. Giydirirler. Sonra râzı oldun mu? denir. Evet der. İki melek yine, yâ Rabbi! Ziyâde et derler. Kur'ân ehline sağ elini aç derler. Allahü teâlâ'nın rıdvân'ından doldurulur. Solunu aç denir. Huld'dan doldurulur. Sonra râzı oldun mu? denir. Evet der. Yine iki meleği yâ Rabbi!**

**Daha fazla ver derler. Hak teâlâ: Ona Rıdvânımı ve Huld'ümü verdim, buyurur. Sonra ona Güneş gibi nûr verilir. Yetmişbin melek onu Cennete teşyi' ederler, uğurlarlar. Kur'ân ehli Rabbini tenzih ve tesbih eder. Cennete götürürler. Her harf için bir hasene, her hasene için bir derece verilir. İki derece arası yüz senelik mesâfedir. Sonra sâhib-i Kur'ân'a dünyâda okuduğun gibi tertîl ve rikkat üzere oku! ve yüksel! Menzilin okuyacağın son âyetin yanındadır denir. Okur ve yükselir. Nihâyet Kur'ân-ı kerîm onu inciden yapılmış bir odaya götürür. O odanın altından yetmişbin kapısı vardır. Meyvaları, nehirleri, hizmetçileri, hanımları vardır. Orada gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insanın hâtırına gelmeyen ni'metler bulunur. Birinci kapıdan yetmişbin melek girer. Hepsi güzel yüzlüdür. Güzel kokuludurlar. Hepsinin elinde birer hediyye vardır. Herbiri, Allahü teâlâ'nın sana selâmı vardır, bu hediyyeyi de sana gönderdi derler ve sabrınıza karşılık size selâm olsun... âyetini okurlar. Sonra ikinci kapıdan yüz kırkbin melek girer. Herbirinde Rablerinin birer hediyyesi vardır. Evvelki kapıdan girenlerin söylediği gibi söylerler. Sonra üçüncü kapıdan ikiyüz seksen bin melek girer. Böylece her kapıdan, bir evvelki kapıdan giren meleğin iki katı kadar girer. Sonra bu Kur'ân-ı kerîm ehlinin ebeveyni getirilir. Bunlara oğulları sebebiyle çok ikrâm olunur. Bunlar, bize bu ikrâm neden oluyor diye sorarlar. Çocuğunuza Kur'ân-ı kerîmi öğrettiğiniz için diye cevab verilir.»** Buraya kadar Mu'âz (radıyallahü anh)'ın rivâyetiyle Ravdatü'l-ulemâ'dan alındı.

Yukarıdaki hadîs-i şerîfde: **«Menzilin okuyacağın son âyetin yanındadır»** cümlesinden sonrası için Ebû Ümâmeti'l-Bahilî'nin rivâyeti şöyledir: **«Mü'mine, Cennete girdiği vakit oku ve yüksel denir. Dünyâda okuduğu gibi okur. Yavaş okuyorsa yavaş, hızlı okuyorsa hızlı okur. Okuduğu veya başkasına öğrettiği her âyet-i kerîme için bir derece verilir. Kur'ân-ı kerîmin yarısına, üçde birine, dörtde birine gelince ve Cennete girince kendisine: Sağ elinle al denilecek ve alacak; sonra, sol elinle al denilecek, alacak. Sonra ne aldığını biliyor musun? denilecek. Hayır diyecek, sonra kendisine, sen Huld'ü ya'nî ebedîliği aldın denilecek.»**

Kur'ân-ı kerîmde, ezanda ve bu ikisinden başka yerlerde tertîl, harfleri birbiri arkasından acele ile değil, yerlerini tesbit ederek, açık, seçik, her harfin hakkını vererek ağır ağır okumaktır. Eserlerde vârid olmuştur: Kur'ân-ı kerîmin âyetlerinin sayısı, Cennet dereceleri kadardır. Derece, merdiven basamağı mânasınadır. Kur'ân-ı kerîmin bütün âyetlerini okuyan Cennet derecelerinin en üstüne yükselmiş olur.

## KUR'ÂN-I KERİM OKUMANIN SÜNNETLERİ

Kur'ân-ı kerîm okuyan kimsenin kıraetten maksadı, kalbindeki yalnızlığı ve sıkıntıyı kaldırmak, dünya üzüntülerini gidermek, Mevlâ'ya kavuşma şevkinin hakkını yerine getirmek, kulluk ahkâmını bilmek ve hizmet âdâbında kusûr etmemek olmalıdır. Kur'ân-ı kerîm'i yukarıdaki maksadlar ile okuyan ve onu önde tutup her şeyde ona uyana Kur'ân-ı kerîm şefâatçi olur. Bu vecîbelere riâyet etmekten kaçınan ve Kur'ân-ı kerîmi önder tanımayan kimseyi de Cehenneme götürür.

Bilinmelidir ki, Kur'ân-ı kerîm, âyetlerinin ve mânalarının incelenmesi, emir ve yasaklarına göre amel edilmesi için gönderilmiştir. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: Bir harf veya âyet yoktur ki, onunla amel eden bir kavim bulunmasın. Kur'ân-ı kerîmi yalnız öğrenmek, okumak için elde tutmak, kıyâmet alâmetlerindendir. Kur'ân-ı kerîmi yalnız tedris ve kırâet için ele almak lâyık değildir. Okuduğu ile hemen amel etmeli, kalbin bu hallere tutulmasına çalışmalıdır.

Kurrâlardan biri diyor ki: Şeyhime Kur'ân-ı kerîm okudum. Sonra ikinci kere okumak istediğimde beni men' etti. Buyurdu ki: Benim için okudun. Tamam, şimdi Allahü teâlâ için oku! Bak, sana ne emrediyor, neden yasaklıyor sana ne anlatıyor. Dikkat et (İhyâ). Marangoz, okun tahta kısmını rende ile düzelttiği gibi, Kur'ân-ı kerîm okuyan da harflerin çıkış yerlerine, tecvid kâidelerine ve tane tane ağır ağır okumağa dikkat edecektir. Ancak yalnız tecvîde dikkat etmekle iş bitti sanmamalı, Kur'ân-ı kerîmin her harfi ile amel etmeği elden kaçırmamalıdır. Katâde (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Bu Kur'ân-ı kerîm için oturan kimse ya ziyâde ile veya noksan ile kalkar.» İcablarını yerine getiren kâr ile kalkar, ihmâl davrananlar zarar ile kalkar. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmin bir şifâ, mü'minlere rahmet, zâlimlerin hüsranlarını arttıracağına hükmetmiştir. İsrâ sûresi, seksenikinci âyeti bu mânadadır.

Sünnetlerden biri de, Kur'ân-ı kerîmin muhkem âyetleri ile amel etmek, müteşâbih âyetlerine inanmak, mesellerinden ibret almak, va'd ve vaîdlerine îmân etmek, müjdelerine sevinmek, korkuttuklarından korkmak, acâibine teaccüb etmek, öğütlerini dinlemek ve yasaklarından sakınmaktır.

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Bir kimsenin Kur'ân-ı kerîmi tekrar tekrar okuması, memleketin îmar edilmesini emreden sultânın mektubunu tekrar tekrar okuyan âsî gibidir. O kitâbı tedris etme kısa görüşlülüğü içinde memleketi tahribe meşgul olmuş gibidir. Emirleri yapmayan o isyankâr kimsenin kitâbı tekrar tekrar okuması kendisini istihzâ, alay konusu olma durumuna düşürmektedir. Kur'ân-ı kerîmin rah-

met âyetlerini okurken kalbinde yumuşaklık ve okumaya meyl olmalı, vaîd (tehdid) âyetlerini okurken Allahü teâlâ'nın heybet ve azametini düşünerek tüyleri ürpermeli ve kalbinde incelik bulmalıdır. Bu belirtiler olmadan okunan Kur'ân'ın fâidesi az olur. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) on âyetten fazla öğrenmediği bildirildi. Fakat bu âyetlerdeki amelleri öğrenirler, bunları dikkatle yapar ve hallenirlerdi. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefât edince yirmibin sahâbeden altı kişiden başka Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilen yoktu. Bunların ikisinde de ihtilâf edilmiştir. Çoğu bir veyâ iki sûre ezberlemişlerdi. Yalnız Bekara ve En'âm sûrelerini hıfz edenler, içlerindeki âlimlerdendi. İhyâ'da da böyle diyor.

Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek İslâmın sünnetindendir. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'anda mâhir olan kirâmü'l-berere ile beraberdir»** buyuruldu. Buradaki mehâret, lâfızları iyi söylemek ya'nî her harfi tecvît ve mahrecine uygun söylemektir. Veya hıfzı iyi olmaktır. Burada münâsib olan da bu mânâdır. Veya her ikisinde birden mâhir olmak kasd edilmektedir. (Kirâmü'l-berere) deki kirâm, kerîm'in çoğuludur. Berere, iyilik ve ihsân edici mânasına gelen (bâr) ın çoğuludur. Hadîs-i şerîfin lâfzında **(meaasseferetil kirâmil berere)** geçmektedir. Sefere, sâfir'in çoğuludur. Sâfir, kâtib veya bir kavmin arasını bulan demektir. O halde kirâm-ı berere, insanları kötülüklerden koruyan, kalblerine iyiliği ilhâm eden melekler demektir. Veyâ Levhi'l-mahfûzu taşıyan melekler kasdedilmektedir. Eshâb-ı kirâm veya kulların amellerini yazan meleklerdir diyenler de olmuştur.

**«Okumakta zorluk çeken için iki sevâb vardır».** Bir sevab okuması için, bir sevab da meşakkat, zorluk içindir. Bu hadîs-i şerîfin lâfzı şöyle de rivâyet olunmuştur: **«Kur'ân-ı kerîm okurken kelimeleri tekrar tekrar, zorluk çekerek okuyanlar için iki sevab vardır.»** (Şerh-i mesâbîh).

Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân'ı hıfzeden kimsenin anne ve babasının azâbı, kâfir olsalar dahi hafifletilir»** buyuruldu. Resûlullah bir hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân okuyunuz ve onu ezberleyiniz. Muhakkak ki Allahü teâlâ, içinde Kur'ân-ı kerîm saklı olan kalbe azâb etmez»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Kur'an bir deride olduğu halde ateşe atılsa, ateş onu yakmaz»** buyurulmuştur. Ya'nî Allahü teâlâ'nın Kur'ân-ı kerîmi hıfz ettirdiği kimse Cehennemde yanmaz. **Hâlisa**'da da böyle diyor.

Sünnetlerden biri de Kur'ân-ı kerîmi gençlikte öğrenmektir. Böylece eti ile kanı ile karışır. Geceleri Kur'ân-ı kerîm ile kâim olmalıdır. Eshâb-ı kirâmın geceleri Kur'ân-ı kerîm ile ihyâ ettikleri meşhurdur. Hasen bin Alî (radıyallahü anhümâ) Kur'ân'ı vird, vazîfe olarak okurdu. Hazret-i Hasen gecenin evvelinde, hazret-i Hüseyn gecenin sonunda okurdu.

Kur'ân-ı kerîm okuyan kimsenin, güzel ahlâkı ve beğenilir işleri ile başkalarından ayrılması da sünnetlerdendir. Kendisine hiddetlenenlere karşı kızmamalı, kıskanç olmamalı ve câhillere karşı olgun davranmalı-

dır. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ahlâkı Kur'ân-ı kerîm idi. Kur'ân-ı kerîmin râzı olması ile râzı olur, onun gadablanması ile gadablanırdı. Nitekim **Hâlisa** kitâbında bildirildiği gibi, hazret-i Âişe'den (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın ahlâkı sorulduğunda, onun ahlâkı Kur'ândır buyurdu. Kârî, ya'nî Kur'ân-ı kerîmi ezberliyen kimse, Eshâb-ı kirâm arasında rengi sarı, bedeni zaîf, herkesin güldüğünde ağlaması çok, insanlar neş'eli iken onun kalbi hüzünlü, herkes kibirli iken o huşû' içinde ve iftâr edenler arasında oruçlu olması ile tanınırdı.

Sünnetlerden biri de, Kur'ân-ı kerîmi Mıshafa bakarak okumaktır. Çünki bakarak okumada gözün de ibâdetten nasîbi olmaktadır. Bunun için bakarak okumak, ezbere okumaktan daha efdal ibâdet olmakta ve daha çok sevab alınmaktadır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Ümmetimin amellerinin efdali, Kur'ân-ı kerîme bakarak okumaktır»** buyuruldu. Şeddâd bir dostunu rü'yâda gördü. Hangi ibâdetin daha fâideli olduğunu sordu. Mıshafa bakarak okumak cevâbını aldı. Bunun üzerine pazartesi ve perşembe günleri Mıshafa bakarak okumakla meşgul oldu **(Şerh-i Nikâye)**.

Ömer bin Meymûn dedi ki: Sabah namazını kılarken Mıshafı açarak yüz âyet-i kerîme okuyan kimsenin amelini Allahü teâlâ, bütün dünya insanların ameli gibi tutar. Mıshaf'a bakarak yedi günde hatm etmelidir.

Hazret-i Osman (radıyallahü anh) çok okuduğu için iki Mıshaf eskitmişti. Sahâbeden çoğu Mıshaftan okurlardı. Mıshaf okumadan dışarı çıkmağı hoş görmezlerdi **(İhyâ)**.

Ahmed bin Hanbel (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: Rü'yâda yâ Rabbî! Sana en efdal olan amel hangisidir diye sordum. «Kelâmım olan Kur'ân-ı kerîmi okumaktır», buyurdu. Mânasını anlıyarak mı yoksa anlamadan mı diye sordum. «İster anlasın, ister anlamasın, fark etmez» buyurdu.

Kübrâ dedi ki: Bu Kur'ân-ı kerîm ilâç gibidir. İlâç alan her ne kadar ne aldığını bilmese de te'sîrini görür **(Risâle-i kudsiyye)**.

Kur'ân-ı kerîm okumak için dişleri hillâllamak ve misvaklamak, güzel elbise giyinmek, taranmak, süslenmek, anber, gül suyu, buhur gibi güzel koku sürünmek, kıbleye dönmek, abdestli veya teyemmümlü olmak, sağında veya solunda yastık gibi bir şeye yaslanmamak, sırtını bir şeye dayamamak kırâetin âdâbındandır. Edeb ve sükûn üzere ayakta veya oturarak, vekarlı bir halde bağdaş kurmadan, tekebbür etmeden üstâdının huzurunda oturur gibi oturmalıdır. Namazda ayakta dururken ve mescidde okunan Kur'ân-ı kerîm çok fazîletlidir. Abdestsiz ve yatakta yanı üzere yatarak okumakta da sevab vardır, ancak yukarıdakinden azdır. Âl-i İmrân sûresi, yüz doksanbirinci âyet-i kerîmesinde: **«Allahü teâlâyı ayakta, otururak ve yanları üzere yatarak zikrederler...»** buyurulmaktadır.

**Kunye**'de diyor ki: Başını yorgandan dışarı çıkarmak şartiyle yanı üzere yatarak Kur'ân-ı kerîm okumakta beis yoktur. Zîra elbise giymiş

gibi olur. Ancak ayakları bitiştirmek gerektir. **İhyâ**'da diyor ki: Hazret-i Alî (radıyallahü anh) buyurdu ki: Namazda ayakta Kur'ân-ı kerîm okuyan kimsenin her harfine yüz hasene, namaz dışında abdestli olursa yirmibeş hasene, abdestsiz okursa on hasene vardır. Geceleyin okumak, kalbin başka şeylere bağlılığı daha az olduğundan daha efdaldir. Ebû Zer (radıyallahü anh) gündüzün çok secde etmeli, geceleyin çok Kur'ân-ı kerîm okumalıdır, buyurdu.

Kur'ân-ı kerîm okumanın edeblerinden biri de yürüyerek okumamaktır. Yürüyen ve iş yapanın kıraeti, yürümesi ve yaptığı işi onu meşgul etmezse, câizdir denildi. Sokaklarda da okumamalıdır. Dilenirken de okumamalıdır. Temiz olmayan yerlerde de okumamalıdır **(Fetâvâ)**. Kur'ân-ı kerîm okurken esneme geldiğinde durmalıdır, çünki mekrûhdur. Esneme ve çok yedikten sonraki rehavet hâli tenbelliğe, ağırlığa ve tâattan kesilmeğe sebebdir. Bunun için esnemek şeytana nisbet edilmiştir. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Esnemek şeytandandır»** buyurulmuştur. **(Şerh-i Meşârık)**.

Bir sûreye başlayınca, arada kesmemeli, o sûreyi bitirmelidir. Okuma ve dinleme esnasında sâkin olmalı, eliyle ayağıyla oynamamalı, dövünüp bağırmamalıdır. Hişâm bin Hisân dedi ki: Âişe (radıyallahü anhâ) ya, bâzı kavimler, Kur'ân-ı kerîm dinlediklerinde bağırıyorlar denildi. Cevâbında: Kur'ân-ı kerîm insanların aklını başından almaz. Ancak Zümer sûresinde bildirildiği gibi: **«Kur'ân-ı kerîmden, Rablerinden korkan insanların derileri ürperir. Sonra onların derileri ve kalbleri Allahü teâlâ'nın zikrine doğru yumuşar»** olmalıdır. Bağırıp çağırmadığı gibi kendisine veya başkasına vurmamalı, elbisesini yırtmamalıdır. Eshâb-ı kirâm, insanların Allahü teâlâ'dan en çok korkanları olduğu halde, Kur'ân-ı kerîm dinlerken ağlamaktan fazla bir şey yapmadılar. Allahü teâlâ haşyet, korku ehlinin vasıflarını yukarıdaki âyet-i kerîmede bizlere beyan buyurmuştur. Ya'nî önce tüyleri ürperir ise de, sonra yumuşar. Kıraet esnasında bir söz söylemek mecbûriyetinde kalındığı zaman yeniden eûzü okumalıdır. Bu mecburî konuşma esnâsında Mıshafı açık bırakmamalıdır. Kur'ân-ı kerîmin üzerine bir şey koymamalıdır. Burada Mıshafı istihfaf, hafîf görmek vardır kı, küfürdür. **Bizâziyye**'de: Yazma esnasında zarûret olduğunda kalem kutusunu kitâb ve Mıshaf üzerine koymak câizdir. Bâzıları câiz değildir dedi. Kâdî dedi ki: Câiz olur, fakat ihânet kasdı varsa câiz olmaz. Eğer tehâvün (gevşeklik) ile olursa mekruhdur. Bunun gibi ilim kitabları üzerine de bir şey koymamalıdır. Hattâ kitabları birbirinin üzerine koyarken sıra tâkîb edilir. Meselâ nahv ve lügat kitabları aynı nev'dendir. Biri diğerinin üzerine konabilir. Sarf kitabları onun üzerine, kelâm bunun üzerine, fıkıh kelâm üzerine, hadîs, va'z ve düâ kitabları fıkıh üzerine, tefsîr de bunların üzerine konmalıdır. Tefsîr kitablarında âyet-i kerîmeler olduğu için diğer kıraet kitablarının üzerine konur. **(Kunye)**.

Kur'ân-ı kerîmin lâfızları dünya işlerinden bir hâdisede kullanılamaz. Meselâ Yahyâ isimli bir şahsa bir kitab verirken, âyet-i kerîmedeki gibi: **(Yâ Yahyâ, huz-il kitâbe)** denmez. **Tetümmetü'l-fetâvâ**'da diyor ki: Allahü teâlâ'nın kelâmını zillet içinde kullanmak, meselâ insanların izdihamı zamanında **«Fecema'nâhüm cem'a»** demek küfürdür. **Fevzünnecât**'da diyor ki: Bir kimse diğerine, herhangi bir örnek verirken, **«Vessemâi vettârıkı»** derse kâfir olur. Bir kimse tencere **«Kul hüvallahü ehad»** ile pişti dese kâfir olur. Çünki Kur'ân-ı kerîm ile oynamış olur. **Zahîriyye**'de diyor ki: Bir kimse bir başkasına: «Ey **(İnnâ a'taynâke)** den kısa olan kişi» derse veya bir bardağı doldurup: **«Ve ke'sen dihâka»** diyerek yâhud, **«Fekânet şerâbâ»** diyerek getirirse, bir şeyi tartarken veya ölçekle ölçerken, bunların hepsinde de şaka ile, alay eder tarzda olmak şartı ile **«Ve izâ kâlûhüm ev vezenûhüm yuhsirûn»** derse kâfir olur. Çünki Kur'ân-ı kerîm, içindekilerle amel edilmek, öğütlerini tutmak için inmiştir. Yoksa karşılaşılan iş ve hâdiselerde istihzâ ile kullanmak için indirilmemiştir.

Sünnetlerden biri de, Kur'ân-ı kerîm okurken kalbden başka düşünceleri atıp âyet-i kerîmeleri düşünmek, ma'nâlarına vâkıf olmağa çalışmaktır. Zira bir âyet-i kerîmeyi mânasını düşünerek okumak, düşünmeden Kur'ân-ı kerîmin hepsini hatm etmekten Şârî' katında daha sevgilidir.

Bilinmelidir ki, kırâetin sünnetlerinden biri de kalbin hâzır olmasıdır. Bu da kırâeti zamanında başka şey düşünmemek, kalbi okuduğuna vermektir. Okurken veya dinlerken yalnız başka şey düşünmemeği yeterli görmemeli, mânasını da düşünmeğe çalışmalıdır. Kırâetten maksad tedebbür, mânasını düşünmektir. Bunun için kırâette tertîl, ya'nî yavaş yavaş, tane tane okumak sünnet olmuştur. Zâhirdeki tertîl, bâtında tedebbürü mümkin kılar. Alî bin Ebî Tâlib (kerremallahü vecheh) buyurdu ki: Ne olduğunu bilmeden yapılan ibâdetde ve tedebbür olmayan kırâetde hayır yoktur. Hattâ eğer ağır okumakla da üzerinde düşünemiyorsa, tekrar etmesinde beis yoktur. Ancak imamın arkasında ise bir âyeti yeniden düşünemez. Çünki onu düşünürken imam diğer âyete geçmiş olur. Bu sûretle de günahkâr olur. Bu, tıpkı bir adam sana: «Şu söylediklerimi dinle» derken, senin hoşuna giden yalnız bir kelimesiyle meşgul olmana benzer. Rükû'a gittiği halde, hâlâ kıyamda imâmın okuduğu âyet-i kerîme ile meşgul olmakda da hüküm böyledir. Esasında bu bir vesvesedir **(İhyâ)**.

Kur'ân-ı kerîm okuyan kimse, sanki vahy gelmiş veya mahlûkatın Rabbinden yüzyüze vâsıtasız dinliyormuş gibi olmalıdır. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh), **İhyâ** kitâbında nakl ediyor ki: Hakîmlerden biri anlatıyor: Önceleri Kur'ân-ı kerîmi okur, fakat zevk alamazdım, tâ ki, âdeta Resûl-i ekrem Eshâbına okuyor ve ben de ondan dinliyormuş gibi okumağa başlayınca zevk duymağa başladım. Sonra daha ileri makâma yükselerek sanki Cebrâil aleyhisselâm Resûl-i ekrem'e okuyormuş gibi oku-

dum, daha çok zevkini aldım. Sonra daha üstün makama yükselerek âdetâ sâhibi olan Allahü teâlâ'yı müşâhede edercesine okuduğumda, artık bir an bile ayrılmak istemediğim en büyük zevki duymağa başladım demiştir. Kur'ân-ı kerîmi okumanın dereceleri üçtür:

1 — Kur'ân-ı kerîm okuyan, kendisini Allahü teâlâ'nın huzûrunda kabûl ederek ve Rabbi ona bakıyor ve dinliyormuş gibi farz etmektedir. Bu takdirde o kimsenin hâli, Rabbinden niyaz, yalvarma ve tazarru' şeklinde olur.

2 — Bizzat Allahü teâlâ'nın kendisini görerek lûtfu ile hitâb ettiğine, in'âm ve ihsânı ile kendisine hitâb ettiğine kalben inanmaktır. Bu anlayış ile okuyan kimse hayâ ve ta'zîm ile Kur'ân-ı kerîmi okuma ve anlamağa çalışma makâmındadır.

3 — Kelâmda mütekellimi ya'nî Allahü teâlâ'yı, kelimelerde ise Rabbinin sıfatlarını müşâhede etmektedir. Bu anlayış ile okuyanın nazarı, kendisine, okumasına veyâ ni'metlerin kendisine taallûk etmesine değil, doğrudan doğruya Allahü teâlâ'yadır. Yalnız Ona yönelmekte, yalnız Onu görüyormuş gibi bütün gönlünü ve düşüncesini O'na bağlamaktadır.

Bu üçüncü kısım mukarreblerin derecesidir. İkinci derece Eshâb-ı yemîn'in derecesidir. Bu üç derecenin dışında kalan Kur'ân-ı kerîm okuyanlar gâfiller makamındadır.

Kur'ân-ı kerîm okuyanın hadesden tâhir, temizlenmiş olması lâzımdır. Ya'nî abdestli veyâ su yok ise teyemmümlü olmalıdır. Vâkıa sûresindeki âyet-i kerîmede: **«Çok çok temiz olmadıkça Kur'ân-ı kerîmi tutmayınız»** buyuruldu. Abdest veya teyemmümden biri ile temizlenerek Kur'ân-ı kerîmi ezbere okumalıdır. **Bizâziyye**'de abdestsizin ezbere okuması mekrûh olmaz denildi.

**Kunye**'de abdestsizin Kur'ân-ı kerîmin sahîfelerini kalem veya bıçak ile çevirerek okuması câizdir denildi. **Tuhfe**'de, yazılı yerlere dokunmak mekruh; beyaz, yazılı olmayan yerlere dokunmak mekruh değildir denildi. **Teşrîh, Hazâne** ve başka kitablarda da böyledir. Ancak bilinmelidir ki, cünûbûn Mushaf'a dokunması haramdır. Levha veyâ kâğıda yazılı âyet-i kerîmeleri cünûbûn tutması ve taşıması harâmdır. Abdestsiz çocuğun Mushafı tutmasının zararı yoktur. Çünkü, abdest almalarını emretmekte onlara zorluk vardır; dolayısiyle Kur'ân-ı kerîmi ezberleme işine engel olunur. **Bizâziyye ve Dürer**'de bildirildiği gibi, Ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre, abdestsiz kimsenin hadîs ve fıkıh kitablarını tutması mekrûh değildir.

Hâfız, Kur'ân-ı kerîmi sesi ile süslemelidir. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz»** buyurmuştur. Buradaki süslemekten murad, güzel sesde tecvîd ve tertîlin bulunmasıdır. Güzel ses ve hazîn şeklide okunan Kur'ân-ı kerîm dinlendiğinde, kalbde

rikkat, incelik meydana gelir. Bunun için güzel ses ile Kur'ân-ı kerîmi süslemek emredilmiştir. Güzel ses lâfzı ve mânayı süslemektedir.

Bâzıları, hadîs-i şerîfin zâhirine aldananlar oldu. Tecvîd, tertîl üzere sesi güzelleştirmeyi, nağme ve musikî şeklinde anlıyarak Kur'ân-ı kerîmi tegannî kaynağı hâline getirdiler. Lahn, nağme ile ' okuyanların evveli Ubeydullah oldu. Sonra oğlundan oğluna intikal ederek Hüşeym, Abbân ve İbni A'yâ'ya ulaştı. Bunlar kırâetde tegannîye girdiler.

Dinleyenlerin kalblerinde vecd hâsıl edip, hüzün meydana getirerek gözlerden yaş getirmek müstehabdır. Ancak bu, tegannî ile değil, harfler ve kelimeler bozulmadan, tecvîd ile okunduğu zaman olur. Haddi aşarak kelimeler, harfler bozulur, değiştirilir, nağme yapılırsa müstehab mekrûha dönüşür. Müteehhirûn ya'nî sonra gelenlerin meydana çıkardığı vezn bilgisi ve musikî ilmini Allahü teâlâ'nın kelâmında da uyguladılar. Önce şiir, gazel ve mesnevîde icrâ edilen nağmeler, Kur'ân-ı kerîmin okunmasına da girince, dinliyenler musikî ve nağmelerin arasında Kur'ân-ı kerîmden birşey anlıyamaz oldular. Kırâete musikînin, tegannînin girmesi bid'atlerin en çirkini, sonradan meydana çıkan şeylerin en kötüsüdür. Tegannî ile okuyan din adamlarını ta'zîr etmek, ihtarda bulunmak en uygun söz, onları dinlememek en ehven harekettir. **(Şerh-i Mesâbîh).**

Kur'ân-ı kerîmi güzel ses ile süslemek ve sesi Kur'ân-ı kerîm ile tezyîn etmek, dinleyende, okuyanın içinde Allah korkusunun olduğunu gösterir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«İnsanların sesi en güzel olanı, Kur'ân-ı kerîm okuduğunda dinleyenin onda Allah korkusu olduğunu gördüğü kimsedir»** buyurdu. Kur'ân-ı kerîmi hüzn ve vecd ile okumalıdır. Çünki Kur'ân hüzn ile indirildi. Eğer okuyanda hüzn olmazsa, kendini hüzünlü olmağa zorlamalıdır. Tehdîd, vaîd, vesîka ve söz verme şeklindeki âyetlerde düşünmeli, emirlerini yapmak ve yasaklarından sakınmaktaki kusurlarını aklına getirerek hüzünlü olmalıdır. Bunu yapmak imkânsız değildir. Hüzünlü olamıyan ağlamalıdır. Eğer saf kalbli kimselerde kolayca hâsıl olan bu hüzün ve ağlama, kendisinde meydana gelmiyorsa, bu hüzün ve ağlamanın yokluğu için kendisini ağlatmalıdır. Çünki bu musîbetlerin en büyüğüdür.

Kur'ân-ı kerîmi, Arab lahni ile okumalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîmi Arab lahni ile okuyunuz»** buyurulduğu. Lahn, tarb, terennüm ve tegannî ma'nâsınadır. (Lahn, fasîh arab lisânı ile, bir harf veya kelimesini değiştirmeden fazla veya noksân olmadan okumaktır. Hâfızlar Kur'ân-ı kerîmi fısk ehli gibi, şarkı söyler gibi okumamalıdır. Böyle okumak, okuyan ve dinliyenler için fitnedir. **Hâvî kudsî** kitâbında diyor ki: Kur'ân-ı kerîm okunurken def ve benzerlerini çalmak haramdır. Kezâ raks etmek, elbisesini yırtmak, bağırmak, çağırmak da böyledir. Bu meclislerde bulunanların, böyle okunan Kur'ân-ı kerîmi dinliyenlerin şehâdetleri kabûl ol-

maz. Rivâyet edildi ki: Bir adam İbni Ömer'in huzûruna geldi. Allah için seni seviyorum dedi. İbni Ömer de Allah için sana buğz ediyorum buyurdu. Adam sebebini sorunca, İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) ezanları teganni ile okuduğunu duydum buyurdu.

**Bizâziyye**'de Kur'ân-ı kerîmi teganni ederek okuyan sevaba kavuşamaz denilmektedir. Çünki Zümer sûresi, yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Onu her çeşid tenâkuz ve ihtilâftan uzak, dosdoğru, arabî bir Kur'ân olarak indirdik ki, küfürden sakınsınlar»** buyuruldu.

Kur'ân-ı kerîm okumağa başlarken şeytandan Allahü teâlâ'ya sığınmayı düşünerek, Eûzü okumalıdır. Böylece şerri ve fitnesi ulaşmaz. Bu cümleden olarak İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Şeytanın muhafızları, yardımcıları vardır. Herbiri Kur'ân-ı kerîm okuyanlara musallat olmuşlardır. Kur'ân-ı kerîmin mânasını onlara düşündürmemek için, dâima onlara harfleri mahreclerinden çıkarmak ile meşgul eder. İşleri güçleri, düşünüp taşındıkları mehâric-i hurûfa dikkatten başka bir şey değildir. Bu gibilere Kur'ân-ı kerîmin mânası nasıl keşf olur? Böylece yalnız harf ve kelimelere dikkat etmek, şeytanın elinde gülünç olmaktan başka bir şey değildir. Kırâete başlarken, **(Eûzü billâhis semi'il alîmi mineşşeytânirracîm, Rabbi eûzü bike min hemezâtişşeyâtîn ve eûzü bike Rabbi en yahdurûn)** düâsını okumak uygun olur. Sonra Nâs ve Fâtiha sûresi okunur. Kur'ân-ı kerîmde her sûreyi bitirdiği zaman **(sadakallahül azîm ve belliğa resûlühül kerîm. Allahümme enfi'nâ bihî ve bârik lenâ fîhi velhamdü lillâhi rabbil âlemîn ve nestağfirullahel hayyel kayyûm)** demelidir.

Eûzü'den sonra Besmele de okumalıdır. Allahü teâlâ'nın rahmetini dileyerek, Kur'ân-ı kerîmin mânalarını anlayabilmek, hakkına riâyet etmek, vecîbelerini yerine getirebilmek için Rabbinden yardım istemelidir. Bilinmelidir ki, Kur'ân-ı kerîm okumak niyyeti ile Besmele çekildiğinde önce Eûzü okunmalıdır. Çünki Kur'ân-ı kerîm kırâetine başlayan kimsenin istiâzesi (Eûzü okuması) vâcibdir. İster sûrenin başında olsun, ister arada olsun, her zaman Eûzü okunur. Kitabların başlangıcında ve talebe üstaddan ders okumağa başlarken eûzü okunmaz.

**Şerh-i Nikâye**'de bildirildiği gibi şükretmek isteyen, yalnız **Elhamdü lillâhi rabbil âlemîn** der. Eûzü okumasına ihtiyaç yoktur. Fâtihanın evvelinde Nâs sûresi ile birleştirilse dahi Besmele okunur. Her sûrenin evvelinde Besmele okunur. Yalnız Berâe sûresinin başında okunmaz. Çünki bu hususda icma' vardır. **Şerh-i Şâtıbî**'de bildirildiği gibi sûrelerin arasında Besmele çekmek muhayyerdir, istenirse çekilir. Ancak Berâe sûresinin arasında da Besmele çekilmez. Çünki bu sûrenin kısımlarında da Besmele yok sayılır. Bilinmelidir ki, İmâm-ı Şâfiî'ye göre Besmele, her sûrenin başında o sûreden bir kısımdır. Ebû Hanîfe'ye göre Besmele, sûreden

ayrıdır. Başlı başınadır. Sûrelerin arasını ayırmak için indirilmiştir. Bereketlenmek için Kur'ân-ı kerîme Besmele ile başlanır. Neml sûresindeki Besmele tam âyet değil, âyetin bir kısmıdır. Besmelenin âyet olmamasının hikmeti hakkında denildi ki: Cünüb, hayızlı ve nifaslı halde olanlar âyet-i kerîme okuyamazlar, fakat Besmele çekebilirler, iki şehâdet kelimesini de söyleyebilirler. Çünki Kur'ân-ı kerîmde hiçbir yerde Besmele ve şehâdet kelimeleri bir âyet hâlinde bir araya gelmemiştir. Böylece cünüb, hayızlı ve lohusa olanların ömür boyunca Besmele ve şehâdet kelimelerini söylemekten çok kere sakınamadıkları için günâha girmemiş olurlar.

Kitab uzayacak ise de burada mühim bir şeyi daha zikretmek istiyoruz. Muhyiddin İbni Arabî (kuddise sirruh) **Fütûhât** kitâbında buyuruyor ki: Fâtiha sûresini okurken Besmele ile Fâtiha arasını kesmeden, bir nefesde okumalıdır. Bunun hakkında Allahü teâlâ'ya yemîn ederek sahîh isnâd ile hadîs-i kudsî nakl etmektedir. Allahü teâlâ İsrâfil aleyhisselâma buyuruyor ki: **«Yâ İsrâfil! İzzetim, celâlim, varlığım, keremim hakkı için Bismillâhirrahmânirrahîm ile Fâtihatü'l-kitâbı bitişik olarak bir kerre okuyanı, şâhid olunuz! Afv ettim. İyiliklerini kabûl ettim. Günahlarını bağışladım. Dilini Cehennemde yakmam. Onu kabir, Cehennem ve Kıyâmet azâbından ve feza'il-ekber'den koruyacağım. Peygamberler ve velîlerden önce bana kavuşacaktır.»**

Kur'ân-ı kerîm okurken sesi çok yükseltmemeli ve çok da alçaltmamalıdır. Çünki İsrâ sûresi, yüzonuncu âyet-i kerîmesinde: **«Namazda sesini fazla yükseltme, çok da kısma. İkisi arasında bir yol tut»** buyurulmuştur. Sesin kısık olması evlâdır ve kalbin huşû'una, sır ve aklın daha toplu olmasına en iyi delildir. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâu'l-ulûm** kitâbında buyuruyor ki: Namaz kılarken kendisi işitecek kadar okuması mecburîdir. Çünki kırâet, seslerle harfleri birbirinden ayırmak demektir. Ses elbette lâzımdır. En azı kendi işitecek kadar olmaktır. Yoksa namazı sahîh olmaz. Kırâeti başkasına işittirecek kadar yüksek sesle okumağa gelince, bu bâzı yönden mahbub, bâzı yönden mekruhdur.

1) Kur'ân-ı kerîmi gizli okumanın faziletini ifâde eden bir hadîs-i şerîfde: **«Gizli yapılan ameller, âşikâre yapılan amellerden yetmiş kat üstündür»** buyurulmaktadır.

Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Rızkın hayırlısı kâfî, zikrin hayırlısı hafî olanıdır»** buyurulmuştur. Hafî, gizli demektir.

2) Cehrî, âşikâre okumanın müstehab olduğuna delâlet eden hadîs-i şerîfler de vardır. Rivâyet olundu ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) gece namazlarında âşikâre okuyan eshâbını gördü ve onları tasvîb etti. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Sizden biriniz gece namazına kalktığı zaman yüksek sesle okusun. Zîra melekler ve evde bulunanlar İmârü'd-dâr onun**

**okumasını dinler ve onunla namaz kılarlar.»** buyurulmuştur. Bunlardan başka kıraâtin gizli veya cehrî okumanın fazîletini bildiren hadîs-i şerîfler vardır. Bunları şöyle birleştirebiliriz.

Gizli okumak, riyâ ve gösterişten, yapmacık hareketlerden daha uzak olduğundan, bu hallerden korkusu olanlar için daha makbûldür. Böyle bir korkusu olmadığı gibi, başka bir namaz kılanı şaşırtacak bir durum da yoksa, âşikâr okumak daha efdaldir. Çünki âşikâre okumakta daha çok yorgunluk ve başkalarına fâideli olmak vardır. Ayrıca âşikâre okumak, okuyanın kalbini uyanık tutar, düşüncesi dağılmaz, uykusunu kaçırır, hevesini arttırır, tenbelliği azaltır. Âşikâre okumakla uykuda olan kimseyi uyandırıp, ibâdet etmesine sebeb olunur. Gâfil bir tenbel onu görür ve sâyesinde o da ibâdete heves eder. Bu iyiliklerden bir kısmına niyyet edenler için, âşikâre okumak daha makbûldür. Hepsini birden niyyet edersе, mükâfatı kat kat fazla olur. Dâr-ı Karâr'da niyyetlerinin çokluğuna göre ecir kazanır.

Sünnetlerden biri de, Kur'ân-ı kerîmi tertîl, tersîl ve vekar üzere okumaktır. Böylece onun güzelliklerine vâkıf olunur. Tertîl, tegannî etmeden, ağır ağır ve açık seçik bir dil ile okumaktır. Teressül, harflerin çıkış yerlerine ve uzatmalara dikkat ederek, mühlet vererek okumaktır. Tertîl ile okumak yalnız tedebbür için müstehab değildir. Kur'ân-ı kerîmin mânasını anlıyamıyan Arab olmayanlar için tertîl, tevkîr ve ihtirâma daha yakındır. Kalbdeki te'sîri, hızlı ve acele okumaktan daha çok olur.

Kur'ân-ı kerîmi bozuk hurmaları etrafa saçar gibi okumamalıdır. Tevrât'da vârid oldu ki: Ey kulum benden utanmıyor musun? Sana dostlarından bir mektûb geldiğinde yolda yürüyor olsan, bir kenâra çekilir, oturur, hiçbir kelimesini kaçırmadan harf harf düşünerek dikkatlice okursun. Bu benim kitâbımdır. Sana indirdim. Bak, senin için sözleri ne kadar açıkladım. Enine boyuna düşünmen için ne kadar tekrarladım. Sonra sen ondan yüz çeviriyor veya dostlarından gelen mektûb kadar üzerine düşmüyorsun. Ey kulum, bâzı ahbabların ile sohbet ettiğin zaman, onları can kulağı ile dinlersin, onlara yönelir ve yanlarına iyice sokulursun. Hattâ biri sizi meşgul etse veya bir söz söylese ona darılırsın. Ben sana yönelip seninle konuştuğum halde sen gönlünü bana vermiyorsun. Yoksa ben senin nazarında o arkadaşlarından daha mı az değerliyim **(İhyâ)**.

Ümmü Seleme (radıyallahü anhâ) Resûlulah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı kerîm okumasını vasfederken tertîl, teennî ve vekar ile harf harf okuduklarını, okurken ağladıklarını haber vermiştir. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîm okurken ağlayınız. Ağlıyamazsanız, kendinizi ağlatmaya zorlayınız»** buyuruldu. Sâlihü'l-Merî (radıyallahü anh) dan hikâye olundu kî: Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem: **«Yâ Sâlih! Bu kıraâettir. Ağlaması nerede?»** buyurdular. Allahü

teâlâ, Kur'an okunurken ağlıyanları medh ederek, Enfâl sûresi ikinci âyet-i kerîmesinde: **«Onların üzerlerine Kur'ân-ı kerîm okunduğunda imanları artar»** ve yine bir âyet-i kerîmede: **«Onlara Rahmân'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlar»** buyurmuştur.

Sünnetlerden biri de, her âyette durmak, rahmet âyetlerinde Allahü teâlâ'dan istemek, azab âyetlerinde O'na sığınmak, Celâll ve kibriyâsı, büyüklüğü zikredildiğinde tesbîh etmektir.

Bunun gibi düâ ve istiğfar âyetlerinde düâ ve istiğfar eder. Ümmîd âyetinde ister, korku âyetinde Allahü teâlâ'ya sığınır. İnsan bunları dili ile ve kalbi ile yapmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunları yapardı. Huzeyfe (radıyallahü anh) haber verdi ki: Resûlullah ile namaz kıldım. Bekara sûresinden başladı. Hiçbir azab âyetini Allahü teâlâ'ya istiâze etmeden, sığınmadan; hiçbir rahmet âyetini istekte bulunmadan ve hiçbir tenzîh âyetini tesbîh etmeden geçmedi.

İslâmın sünnetlerinden biri de, Kur'ân-ı kerîmi i'rablamakdır. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîmi i'rablı okuyan kimsenin her harfi için yirmi hasene, i'rabına dikkat etmeden okuyan kimsenin her harfi için on hasene vardır»** buyurulduu. Kur'ân-ı kerîmin i'râbı ile okunması, cümlede kelimelerin yerlerini belirtmek, birbirinden ayırmak ve harekelerini doğru okumaktır. Kur'ân-ı kerîm okurken bâzı âyetleri, üzerinde düşünmek, mânasını iyice anlamak ve kalbin o âyetlerin nûrundan iktibas edip aydınlanması için tekrar tekrar okumalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok kerre bir âyet-i kerîmeyi tekrar tekrar okuyarak bir geceyi ihyâ etmiştir. Rivâyet olundu ki, Resûlullah, Besmeleyi yirmi defa tekrarlardı. Bu tekrarı mânaları üzerinde daha derinliğine düşünmek içindi. Ebû Zer (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir gece bizimle kâim oldu. O geceyi bir âyet-i kerîmeyi tekrar tekrar okumakla geçirdi. O âyet-i kerîme Mâide sûresi yüz onsekizinci âyet-i kerîmesidir. Bu âyet-i kerîmede: **«Eğer onlara azâb edersen, onlar senin kullarındır. Eğer onları mağfiret edersen, elbette sen azîz ve hakîmsin»** buyurulmaktadır. Sa'îd bin Cübeyr (radıyallahü anh) da bir geceyi Yâsîn sûresi ellidokuzuncu âyet-i kerîmesini **«Ey mücrimler! Bugün siz bir tarafa ayrılınız»** tekrar tekrar okuyarak sabahlamıştır. Ebû Süleyman Dârânî'den (rahimehullah) hikâye olundu ki: Ben bir âyet-i kerîmeyi okur, üzerinde dört gece, beş gece meşgul olurum. Onu iyice anlamadan başkasına geçmem. Selef'ten bir zât, mânasını anlamak için altı ay Hûd sûresinin tekrarı ile uğraşmıştır. Âriflerden bir zât: «Benim haftalık, aylık, senelik hatimlerim vardır; fakat bir hatmim daha vardır ki, otuz senedir henüz bitiremedim» demiştir. Bu sûreler Kur'ân-ı kerîm üzerinde düşünme ve incelemeye göre değişmektedir **(İhyâ)**.

Sünnetlerden biri de, okuyucuların Kur'ân-ı kerîmi unutmamaları ve

ilgilerini kesmemeleri için gece gündüz okumağa devam etmeleridir. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîmi sık sık okuyunuz! Çünki erkeklerin kalbierinden ezberlediklerinin çıkması, çayırda otlayan hayvanların, develerin iplerinden kurtulmaları gibi çok çabuk olur»** buyuruldu. Hadîs-i şerîfde, erkeklerin tahsîs edilmesi, Kur'ân-ı kerîmi hıfz edenlerin genellikle erkekler olmasındandır. Musannif (rahmetullahi aleyh) burada iki hadîs-i şerîfi birleştirmiştir. **Mesâbîh** ve benzeri kitablara bakanlara bu gizli değildir. Kur'ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîme öğrenip de sonra unutmak günahların en büyüğüdür. Enes (radıyallahü anh) rivâyetiyle gelen hadîs-i şerîfde: **«Ümmetimin günâhları bana arz olundu. Bunların içinde bir âyet veya sûreyi öğrendikten sonra unutmak kadar büyük günâh görmedim»** buyuruldu.

**Kunye**'de bildirildiğine göre, buradaki unutmak, Mushaftan okuyamıyacak derecede unutmaktır. Denildi ki: İnsan Kur'ân-ı kerîmden bir şeyi ancak, onun için cinâyet olan bir günah sebebi ile unutur. Çünki bu unutma musîbetlerdendir. Musîbet de insana kendisinin işlediği günâh sebebi ile gelir.

İslâmın sünnetlerinden biri de, mü'minin evinde Kur'ân-ı kerîmden mümkin olduğu kadar okuyarak evinin nasîbini vermesidir. Hadîs-i şerîfde: **«Müsliman evlerinde Arş'a kadar uzanan kandiller vardır. Yedi kat göklerde ve yerlerde olan mukarreb melekler onları tanır ve bu nûr, içinde Kur'ân-ı kerîm okunan mü'min evleridir derler»** buyuruldu. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) buyurdu ki: «İçinde Kitâbullah okunan ev, ehline geniş olur. Hayrı çok olur. Melekler girer, şeytanlar çıkar. Aksine, Kur'ân-ı kerîm okunmayan evler ehline dar olur. Hayrı az olur. Melekler çıkar, şeytanlar o evde hazır olur.»

Ara sıra başkasının okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek de sünnettir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok kere başkasının okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlerdi. **Mesâbîh**'de zikr olundu: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) minberde iken Abdullah ibni Mes'ud (radıyallahü anh)'a **«Bana Kur'andan oku!»** buyurdu. Abdullah ibni Mes'ûd, yâ Resûlâllah Kur'ân-ı kerîm size indirildi. Size mi okuyayım? dedi. Resûlullah: **«Kur'ân-ı kerîmi başkasından dinlemeği severim»** buyurdu. Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh), Ebû Mûsel Eş'arîye, bize Rabbimizi hatırlat derdi. O da okurdu, hattâ namaz vaktinin ortasına yaklaşılırdı. Yâ Emîrel-mü'minîn! Namaz, namaz! dediklerinde biz namazdayız buyururdu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bana Allahü teâlâ'nın Kitâbından bir âyet dinleten kimse için o âyet, Kıyâmet günü için bir nûr olur»** buyurdu. Resûl-i Ekrem, Ebû Mûsâ'nın (radıyallahü anh) okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinledi. **«Buna âl-i Dâvud'un güzel seslerinden bir ses verilmiştir»** buyurdu. Ebû Mûsâ, yâ Resûlâllah! Senin dinlediğini bilseydim, okumamı daha da süsler, güzelleştirirdim dedi.

Kur'ân-ı kerîme ta'zîm etmek de sünnettendir. Bunun için okuduktan sonra birşey istememelidir. Rivâyet olundu ki: İmrân bin Hasîn (radıyallahü anh) Kâs'a uğradı. Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Sonra dinleyenlerden bir şey istediğini görünce musîbete uğramış gibi kalbi daraldı. **(İnnâ lillâh...)** dedi. Sonra dedi ki: Resûlullah'dan işittim: **«Kur'ân-ı kerîm okuyan kimse Allahü teâlâ'dan rızâsını ve Cenneti istesin. Dünyâdan birşey istemesin. Çünki bâzı kavimler gelecek, Kur'ân-ı kerîm okuyacaklar ve onunla insanlardan birşeyler istiyeceklerdir»** buyurdu. **(Şerh-i Mesâbîh).**

Kur'ân-ı kerîmi başkasına öğünmek için okumamalı, te'vîlinde taşkınlık etmemeli, fakat te'vîli tamamen de terk etmemelidir. Meselâ Tâhâ sûresi, beşinci âyetindeki istivâ kelimesini istilâ etmek mânasında olarak: **«Rahmân'ın emir ve hükmü Arşı istilâ etmiş, kaplamıştır»** ve Feth sûresindeki yed kelimesini kudret olarak alıp **«Onun kudreti onların yedleri üstündedir,»** şeklinde te'vîl etmelidir.

Sünnetlerden biri de, te'vilde kimse ile münâkaşa etmemeli, kendi re'yini kabûl için kimseyi zorlamamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kur'ân-ı kerîmi kendi re'yi, görüşü ile tefsîr eden, Cehennemdeki yerine hazırlansın»** buyurmuştur. Ebû Bekr (radıyallahü anh): «Kur'ân-ı kerîmi kendi re'yim ile tefsîre kalkıştığım zaman, beni hangi yer taşır ve hangi sema gölgeler» buyurmuştur.

**Süâl:** Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Misallerden ibret alınız!»** buyurdu. Kezâ Haşr sûresi, ikinci âyet-i kerîmesinde: **«O halde ey akıl ve basîret sâhibleri ibret alınız»** buyuruldu. Bu da ancak re'y ile olur. O halde re'y, fikir beyân etme hakkında niçin tehdid oldu?

**Cevâb:** **«Kur'ân-ı kerîmi kendi re'yi ile tefsîr eden Cehennemdeki yerine hazırlansın»** hadîs-i şerîfi lâfza ve mânaya tenâvül eder. Lâfz yönünden şöyle olur. Bu lâfz öyle değil, böyledir demek veya bunun okunuşu şöyledir veya bu filânın okumasıdır demek gibi olur. Mâna yönünden iki kısımdır. Birincisi tefsîr'dir. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) İbni Abbâs ve başkaları gibi müfessirleri Resûlullah'dan duydukları şekilde âyet-i kerîmelerin nüzûl sebeblerini, bâzı kıssa ve meselleri açıklamışlardır. Katâde (radıyallahü anh): «Hakkında birşey duymadığım âyet olmadı» demiştir. Eshâb-ı kirâmdan sonra gelen hakikî müfessirler de Eshâb-ı kirâmdan duyduklarını kitablarına yazmışlardır. Bir kimse bir âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken müfessirlerden (rahimehümullah) duymadığı şekilde, yalnız kendi re'yine, aklına göre açıklamağa kalkışırsa, veyâ âyetin iniş sebebini bildirirse kâfir olur. Hadîs-i şerîfde böyle kimseler bildirilmektedir. İkincisi te'vildir. Te'vîl, keşfinde, açıklanmasında, beyana baş vurmağa denir.

Meselâ **«Lâ raybe fîhi»**'nin anlamı nedir? diye sorulduğundan: Onda şübhe yoktur diye cevab vermek rivâyet edilen bir tefsîrdir. Eğer sen

şübheyi kaldırdın, halbuki kâfirler onda şübhe ettiler denirse, Kur'ân'ın aslında şübhe yoktur, iyi düşünülürse anlaşılır denir ki işte bu te'vildir.

Hulâsa: Tefsîr rivâyete, te'vîl dirâyete teallûk eder (**Kevâşi**). Ancak kabûle daha lâyık olan İmâmü'l-eimme'nin incelemesidir. Kur'ân-ı kerîm hakkında ancak duyulan şeyler söylenir demek maksada uygun değildir. Zîra bu şart koşulsaydı, İbni Abbâs, İbni Mes'ûd ve başka müfessir Sahâbelerin (radıyallâhü anhüm) bâzı sözlerini red etmek lâzım gelirdi. Bunlara da kendi re'yi ile tefsîr denirdi. Çünki onlar da bütün söylediklerini Resûlullah'dan duymamışlardı. Müfessirler bâzı âyetlerde ihtilâf ettiler. Birleştirilmesi mümkin olmayan çeşidli sözler söyiediler. Bunların hepsinin mesmû' (duyarak) doğru olduğu nasıl söylenebilir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) için yaptığı düâda: **«Yâ Rabbi! Onu dinde fakîh kıl ve ona te'vîli öğret»** buyurmuştur. Eğer te'vîl, tenzîl gibi Resûlullahdan duyulmuş ve öylece ezberlenmiş olsaydı, düâdaki: «Ona Kur'ân'ın te'vîlini öğret» diye tahsîse lüzum kalmazdı. Nisâ sûresi, seksenüçüncü âyet-i kerîmesinde: **«Onu, onlardan istinbat edenler bilirlerdi»** buyurulmakla ilim sâhiblerinin istinbatı, hüküm ve mâna çıkarması isbât edilmiştir. İstinbâtın, duyduklarından başka, kendi istihracı olduğu malûmdur. O halde her bir müfessir Kur'ân-ı kerîmden anlayışı mikdarınca, aklının erdiği kadar istinbat yapar, mâna çıkarır. Ya'nî te'vilde muhakkak nakil yolu ile gelmiş olması, duyulması (mesmu' olması) şart değildir.

Kur'ân-ı kerîmi kendi görüşüne göre tefsîr etmenin hadîs-i şerîf ile yasak edilmesi iki yönden düşünülebilir:

1 — Kur'ân-ı kerîmi kendi re'yi ile tefsîre kalkışan kimsenin bir gâyesi, bir maksadı vardır. Gönlü ona meyl eder. Bu arzûsuna delil getirmek, yerleştirmek için Kur'ân-ı kerîmde te'vîle kalkışır. Bu arzûsu, maksadı, hevâsı olmasaydı, Kur'ân-ı kerîmde böyle bir mâna hâtırına bile gelmezdi. Bu gibi te'vîl bâzan ilim ile olur. Âyet-i kerîmenin mânası dedikleri gibi olmadığı halde karşısındakine kendi bozuk maksadlarına bâzı âyetleri delîl getiren bid'at sâhibleri böyledir. Bâzan da cehâletle, bilmiyerek olur. Âyet-i kerîmenin birkaç mânaya ihtimali olduğu zaman, kendi arzûsuna uygun olanı tercih eder. Böylece Kur'ân-ı kerîmi kendi görüşüne göre tefsîr etmiş olur. Çünki bu mânayı tercih ettiren kendi arzû ve isteğidir. Arzûsu böyle olmasaydı, bu mânayı tercih etmezdi. Bâzan kişinin sahîh bir maksadı olur, buna Kur'ân-ı kerîmden delil aramağa çalışır. Mâna ve muradın o olmadığını bildiği halde onu dâvasına delil tutar. Meselâ insanları gece ibâdetine, düâ ve istiğfâra dâvet eden kimsenin: **«Gecenin sonunda kalkın, zîra sahurda, ya'nî gece yemeğinde bereket vardır»** hadîs-i şerîfinin, yemek için olduğunu bildiği halde zikir mânası vermesi böyledir. Yine nefs mücâhedesine dâvet eden kimsenin,

Tâhâ sûresi, yirmidördüncü âyet-i kerîmesini: **«Fir'avn'a git. Zîra o hakîkaten azmıştır»** maksadına delîl göstermek için, Fir'avn'dan maksad nefisdir demesi de böyledir. Sözünü süslemek ve söylediğine teşvîk etmek için sahîh maksadları uğruna bâzı vâizler böyle yaparlar. Fakat böyle te'viller yasaktır. Çünki bâzı bâtınîler, bozuk maksadlarına teşvîk ile insanları bâtıl mezheblerine çekmek için, murâd olunan mânanın o olmadığını bildikleri halde bâzı âyetleri te'vîle kalkışırlar. Kendi re'y ve mezheblerine göre insanlara emr olunmayan işleri yüklerler.

2 — Yalnız Arab dilini, gramerini öğrenip tefsîre kalkışanlar çok yerlerde yanılır ve Kur'ân-ı kerîmi kendi re'yi ile tefsîr edenler sınıfına girerler.

Arab lisânını öğrendikten sonra Kur'ân-ı kerîmin incelikleri ile alâkalı Resûlullah'tan işitilen nakil ve rivâyete vâkıf olmalı, oradaki mübhem ve değişik lâfızları, ihtisar, hazf, izmar, takdîm ve te'hîrleri iyi öğrenmelidir. Tefsîrde hatâdan korunmak için ilk lâzım olan nakil ve simâ'dır. Nakil ve simâ' yolu ile bilinecek garâib-i Kur'âniyye pek çoktur. Bunlar **İhyâ** kitâbında açıklanmaktadır. Bu zâhir tefsir bilgileri, Eshâb-ı kirâmın ve Tâbiînin (radıyallahü anhüm) nakil ve rivâyet ettiği bilgiler iyice öğrenildikten sonra her müfessir derinliğine dalmağa çalışır. Ancak her müfessır kabiliyyeti nisbetinde farklı derecelerde bulunurlar. Bu te'vîl ve istinbat ile derine dalmak tefsîrin zâhirini bozmaz, onu tamamlar. Zâhirden daha iyisine ulaştırır. Bununla biz bâtınî, iç mânaların anlaşılmasını irâde ettik, bâtınî mâna veriyorum diye zâhiri bozanları değil.

Hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîm hakkında mücâdele, îtiraz etmek küfürdür»** buyuruldu. Ya'nî Kur'ân-ı kerîmin Allah kelâmı olmasında şübhe etmek küfürdür. Denildi ki, buradaki itiraz, yedi kırâetden birisini inkâr etmek, bu kırâet Kur'ândan değildir demektir ki, Kur'ân-ı kerîmi inkâr olacağından küfürdür. Bir de denildi ki, buradaki îtiraz, Kur'ân-ı kerîm'in âyetlerinden bir kısmının diğerlerini yalanladığını, ters düştüğünü söylemektir. Bu hadîs-i şerîf **Mesâbîh şerhi**'nde tahkîk edilmiştir. Lâkin mülâyim olanı musannifin dediğidir ki o da Kur'ân-ı kerîmin mânaları hakkında başkaları ile münâzara ve mücâdeledir. Her ikisinin de kendi zihnindeki görüşüne, fikrine uyup bunun üzerinde direnmesidir. O konudaki hadîs-i şerîf, nakl ve simâ'ı terk ettiği için, küfr ve sapıklığa doğru gider. Çünki bu şekilde mücâdele eden iki kişiden biri mutlaka Allahü teâlâ'ya yalan isnad etmektedir.

Kitâbullah'ın ya'nî Kur'ân-ı kerîmin bir âyetinin diğerine zıt olduğunu ileri sürmemelidir. Meselâ sünnî, ya'nî Ehl-i Sünnet olan: «Hayır ve şer olan her şey Allahü teâlâ'nın takdîri iledir. Zîra Nisâ sûresi, yetmişsekizinci âyet-i kerîmesinde: **«De ki: Her şey Allahü teâlâ'dandır»** buyurulmuştur» diyor. Buna karşılık Kaderî, ya'nî mu'tezile mezhebinde olan

kimse: «Hayır öyle değildir. Zîra Nisâ sûresi yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde: **«İyilikten sana isâbet edenler Allahü teâlâ'dandır, kötülükten sana isâbet edenler nefsindendir»** buyurulmaktadır der. Bu şekilde münâkaşa etmek men edilmiştir. Burada tâ'kîb edilecek yol, birinci âyet-i kerîmede hayır ve şerrin hepsinin Allahü teâlâ'dan olduğu hususundaki icmâ'ı almaktır. İkinci âyet-i kerîmede: **«Ey Muhammed** (veyâ ey insan!) **Sana gelen her iyilik ve rahatlık Allahü teâlâ'nın fadlından, her kötülük ve cezâ da işlediğin günahlardandır»** şeklinde düşünmektir. Âyet-i kerîmeler birbirini bozmaz, aksine kuvvetlendirir, doğrular. Eğer Kur'ân-ı kerîmin âyetlerine nasıl birbirini doğrular denir, nâsih ve mensûh âyetler ortadadır, denirse cevâbında deriz ki: Nesh, geçmişteki hükmün, kullar arasındaki ilişkilerde bozulmaya yol açacağı için son bulmasıdır. Bunun için âyetlerin nesh olması, değişmesi tenakuz sayılmaz. Bu, doktorun hasta için olan sözüne benzer. Önce hasta olduğu için et yeme der. İyileştikten sonra et yemesine izin verir **(Tenvîr)**. Âyet-i kerîmelerin mânaları için ilminin erdiği kadarına uymalı, bilemediklerini bir bilene havale etmelidir. Bu bilen için Allahü teâlâ'dır, Resûlüdür veya âlimlerdir denildi.

Her gün beş âyet-i kerîme hıfz etmek de ehl-i islâmın sünnetindendir. Çünki Kur'ân-ı kerîm de beşer beşer indirilmiştir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyetiyle bir hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîm bana beş vecih üzere indirildi. Halâl, haram, muhkem, müteşâbih, emsâl. Halâli halâl biliniz. Harâmı harâm biliniz. Muhkem ile amel ediniz. Müteşâbih âyetlere inanınız. Mesellerinden (hikâye ve kıssalar) ibret alınız»** buyuruldu. **(Mesâbîh)**.

Kırk gecede Kur'ân-ı kerîmi hatm etmek müstehabdır. Buradaki geceden murad, gündüzü ile beraber bütün gündür. Gece denilmesinin sebebi, Kur'ân-ı kerîmi yalnız gündüz değil, gece de okumak gerektiğini tenbîh içindir. Kırk günde hatmin müstehab olmasının sebebi, kırk sayısının kemâli sebebiyledir. Başka sayılarda bu kemâl yoktur. Meselâ Resûlullah, Rabbinden hikâye ederek: **«Âdem'in çamurunu kudret elimle kırk sabah yoğurdum»** buyurmuştur.

Yine Resûlullah: **«Sizden biriniz annesinin karnında nutfeden kırk günde bir araya gelir. Sonra bunun gibi alâka** (kanpıhtısı) **sonra mudga** (et parçası) **olur»** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Allah rızâsı için kırk sabah ihlâsla ibâdet eden kimsenin, kalbinden diline hikmet menba'ları açılır»** buyurulmuştur. Kur'ân-ı kerîm hikmetlerin menba'ı olduğuna göre, okuyucu için de lâyık olan, ihlâslı olarak tertîl ile kırk günde hatm edip kalbine ve oradan da diline hikmet pınarlarını akıtmasıdır. Resûlullah (sallâlâhü aleyhi ve sellem) Kur'ân-ı kerîmi her sene bir def'a hatm ederdi. Vefat ettiği sene iki def'a hatm etmiştir. Resûlullah efendimiz, bir senede hatm edince, kırk günde yapılan hatmin müstehab olması nasıl olur? denilirse: cevabında deriz ki: Kur'ân-ı kerîm Resûlullahın kalbinde başka-

larından daha çok yerleşici, onun tefekkür ve tedebbürü daha olgun ve mükemmeldir.

Zahîrüddîn-i Merginânî **Fetâvâ**'sında: Kur'ân-ı kerîmi bir senede hatm eden ondan ayrılmış olmaz demektedir. Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) de: «Kur'ân-ı kerîmi bir senede iki kere hatm eden hakkını edâ etmiş olur» buyurdu.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve seliem) Kur'ân-ı kerîmi üç günden az zamanda hatm etmeği nehy etti ve: **«Kur'ân-ı kerîmi üç günden az zamanda hatm eden dinde fakîh olamaz»** buyurdu. Ya'nî bir kimse Kur'ân-ı kerîmi, mânasını tedebbür ve tefekkür ederek bir gün iki gecede hatm etmeğe gücü yetmez. Çünkü acele ile okumuş olur. Lâyık olan üç veya daha çok gecede arzû, iştiyâk ve neş'e ile mânasını düşünerek bitirmektir. Ehl-i basîret olan ârîflerden bir kısmı, Kur'ân-ı kerîmi Cum'adan cum'aya hatm ederlerdi. Sahâbeden Osman bin Affân, Zeyd bin Sâbit, İbni Mes'ûd, Übeyy bin Kâ'b (radıyallahü anhüm) böyle yaparlardı. Bir ayda, bir senede de hatm olur. Otuz senede hatmini bitiremiyen kimseler de vardır. Bu mikdarlar Kur'ân-ı kerîmi tedebbür ve derinliğine düşünme derecesine göre değişir. Büyükler hatimde kendilerini işçi yerine koyar; günlük, aylık, yıllık işçi olur derlerdi. İmâm Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında, kırâetin mikdarını şöyle açıklamaktadır:

1 — Amel yolunu tercîh eden âbidler, haftada iki hatim yapmalıdır.

2 — Kalb amellerine meşgul olan sâlihler veya ilim yaymağa çalışanlar haftada bir hatim yapmalıdır.

3 — Mânasını düşünerek okuyanlar, fazla tekrar ve düşünmeye ihyaçları olduğu için ayda bir hatim yapmalıdır.

Haftada bir hatim yapanların Kur'ân-ı kerîmi yediye taksim etmeleri Osman (radıyallahü anh) dan rivâyet edildiği şekilde şöyledir:

1. Cum'a gecesi: Bakara sûresinden Mâide sûresinin sonuna kadar.
2. Cum'a ertesi gecesi: En'âm sûresinden Hûd sûresinin sonuna kadar.
3. Pazar gecesi: Yûsuf sûresinden Meryem sûresinin sonuna kadar.
4. Pazartesi gecesi: Tâhâ sûresinden Tâ sîn mîm sûresinin sonuna kadar.
5. Salı gecesi: Ankebût sûresinden Sad sûresinin sonuna kadar.
6. Çarşamba gecesi: Tenzîl sûresinden Rahmân sûresinin sonuna kadar.
7. Perşembe gecesi: Vâkıa sûresinden Nâs sûresinin sonuna kadar.

Denildi ki, Kur'ân-ı kerîm yedi hizbe bölünmüştür. Birinci hizbde üç sûre, ikinci hizbde beş sûre, üçüncü hizbde yedi sûre, dördüncü hizbde dokuz sûre, beşinci hizbde onbir sûre, altıncı hizbde, onüç sûre, yedinci hizb ise Kaf sûresinden sonuna kadardır. Eshâb-ı kirâm da böylece Kur'-

ân-ı kerîmi yediye bölerek okurlardı. Bu hususda Resûl-i Ekrem'den de rivâyetler vardır.

Kur'ân-ı kerîmin hatmini, kışın gecenin evvelinde yazın gündüzün evvelinde veya sonunda ehlini toplayarak onların arasında yapmak müstehabdır. Bâzıları da akşamın veya sabahın iki rek'at sünnetlerinde Kur'ân-ı kerîmi hatm etmeğe müstehab demişlerdir. Hatim düâsında bulunmayı ganîmet bilmelidir. Orada yapılan düâ kabûl olur. Hadîs-i şerîfde: **«Kur'ân-ı kerîm hatminde hâzır olan kimse, ganimet taksîminde bulunan kimse gibidir. Kur'ân-ı kerîmin başlangıcında bulunan kimse Allah yolundaki bir fetihde bulunmuş gibi olur»** buyuruldu. Kur'ân-ı kerîmi hatmedince yenisine başlamalıdır. Böylece şeytan kahrolur, mağlûb edilmiş olur.

Hadîs-i şerîfde: **«İnsanların en faziletlisi, Kur'ân-ı kerîmi hatm edip hemen yenisine başlayandır»** buyuruldu. **Fetâvâ-i Kadıhân** ve başka kitablarda denildi ki: Hatim sonunda düâ etmeği, cemâat arasında ve Ramazan-ı şerîf ayında olmasını sonra gelen âlimler men'etmediler, istihsân ettiler. Üç İhlâs sûresinin okunmasını da Irak âlimleri beğendiler. Ancak hatim farz namazların içinde yapılırsa, İhlâs sûresi tekrarlanmaz. Mekke ehlinin kırâetinde, Duhâ sûresinden Kur'ân-ı kerîmin sonuna kadar her sûrenin evvelinde tekbîr getirmek ya'nî Allahü ekber demek sünnettir. Bunun sebebi şöyledir: Bir zaman Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) vahy gelmedi. Müşrikler: «Onu şeytanı terk etti, ayrıldı» dediler. Resûl-i ekrem üzüldü. Duhâ sûresi gelince tekbir getirerek vahy inmesine ferahlandı. Bunun üzerine Duhâ'dan sonraki sûrelerin başında tekbir getirmek sünnet, âdet olarak kaldı **(Meâlimü't-tenzil)**.

Kur'ân-ı kerîmden her maksada uygun ince bilgiler çıkarılır. Abdullah İbni Mes'ûd (radıyallahü anh): «İlim irâde ettiğiniz zaman Kur'ân-ı kerîmi seçiniz. Çünki onda önceki ve sonraki bütün ilimler vardır» demiştir. Âriflerden biri, Resûlullah'ın her sözünü kuvvetlendiren bir âyetin Kur'an'da olup olmadığını araştırdı. **«Mü'minin rûhu cesedinden, hamurdan kıl çeker gibi çıkar»** hadîs-i şerîfini kuvvetlendiren bir âyet-i kerîme bulamadı. Rü'yâsında Resûlullah'ı gördü. Yâ Resûlâllah! Kur'ân-ı kerîmde: **«Kuru ve yaş ne varsa Kitâb-ı mübîndedir»** buyuruluyor. Şu hadîs-i şerîfin mânasında bir âyet-i kerîme bulamadım, dedi. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz: **«Yûsuf sûresinde ara»** buyurdular. Uyanınca aradı: **«O kadınlar Yûsuf'u görünce güzelliğinden hayrete düşüp ellerini kestiler»** âyetini buldu. Gerçekten kadınlar Yûsuf aleyhisselâmı görüp güzelliği ile meşgul olurken ellerini kesip acısını duymadılar. Bunun gibi mü'minler de, rûhu alınırken rahmet meleklerini ve Cennetteki makâmını görüp, kalbi oradaki nî'metler, hûriler ve köşkler ile meşgul iken ölüm acısını duymayacaklardır. Alî bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh): «Kur'ân-ı kerîmi anlıyan kimse, bütün ilimleri açıklayabilir» buyurdu.

## KUR'ÂN-I KERÎM OKUMADAKİ MÜSTEHABLAR

**«Tîn sûresinin son âyetini okuyan, Belâ ve ene alâ zâlike mineşşâhidîn desin»** hadîs-i şerîfdir. Bu âyette: **«Allahü teâlâ, hükm edenlerin en âdili değil midir?»** buyurulmakta, cevâbında ise **«Evet, ben buna şâhid olanlardanım»** denilmektedir. Kıyâmet sûresi, son **«Eleyse zâlike...»** ya'nî daha önce sayılanlar için **«Bunlara gücü yeten ölüleri diriltemez mi?»** âyetini okuyunca **«Evet O her şeye kaadirdir, gücü yeter»** mânasında **«Belâ ennehü alâ küllî şey'in kadîr»** demelidir. Mürselât sûresinin son âyetini: **«Febiayyi hadîsin...»** ya'nî: **«Bütün üstünlükleri kendisinde toplayan Kur'ân'ı tasdîk etmeyince hangi semâvî kitâbı tasdîk ederler»** âyet-i kerîmesini duyunca, âmennâ billâhi ya'nî Allah'a inandık demelidir. Alî (radıyallahü anh) Vâkıa sûresi ellidokuzuncu âyetini: **«Erhâm-ı nisâ'ya sebbettiğiniz bir damla sudan bana haber verin! Ondan insan yaratan siz misiniz biz miyiz. Muhakkak ki biziz, zîra siz ondan âcizsiniz»** okuyunca, belâ ente yâ Rab! ya'nî evet yâ Rabbî sensin diye üç kere tekrarladı. Bunun gibi Vâkıa sûresi, altmışdört, altmışdokuz, yetmişikinci âyetlerinde: **«Toprağa attığınız dâneyi bitiren siz misiniz, biz miyiz?», «İçtiğiniz tatlı suyu buluttan siz mi yoksa biz mi indirdik»** âyet-i kerîmelerini okuyunca da yine «evet sensin yâ Rabbî!» buyurdu.

İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) da, Hadîd sûresi, onaltıncı âyet-i kerîmesini: **«Mü'minlere şu vakit gelmedi mi ki, Allahü teâlâ'nın zikrine ve Kur'ân'a kalbleri huşû' ede»** okuyunca ağladı. Ağlaması galib olunca, «Evet yâ Rabbî!» dedi.

Bu âyet-i kerîme mübârekdir. Çok kimselerin tevbe etmesine sebeb olmuştur. Bunlardan biri de Fudayl bin İyâd'dır (kuddise sirruh). Rivâyet edilir ki, bir yol kesiciler cemâatinin reisi idi. Bir kafilenin yolunu kesmişlerdi. Kafileden biri Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Fudayl, yukarıdaki âyet-i kerîmeyi duydu. Evet tevbe etme zamanı geldi, geçiyor dedi. Atından indi. Cefâ elbisesini çıkardı, vefâ elbisesini giydi. Allahü teâlâ'ya nasûh tevbesi etti. **Ravnakü'l-mecâlis**'de böyle diyor.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) İnfitar sûresi altıncı âyet-i kerîmesini: **«Ey insan, seni ne şey aldattı ki, kerîm olan Rabbine isyân ettin»** okuyunca **«garre cehlühü»** ya'nî: **«Onu câhilliği aldattı»** buyurdu. Yine Resûlullah Müzzemmil sûresi, onikî ve onüçüncü âyet-i kerîmelerini: **«Bizim indimizde âhirette o müşrikler için hazırlanmış kuvvetli zincirler, yakıcı ateş ve boğazda kalan yemekler vardır. Onlara şiddetli elem verir»** okuyunca kendilerinden geçtiler Ömer (radıyallahü anh) birinin Dehr sûresi birinci **«Hel etâ...»** âyetini: «Âdem aleyhisselâm, rûh üfürülmeden önce, balçıktan bir cesed idi ki, şey'-i mensî olup, insâniyyetle mezkûr

değil idi» okuduğunu duydu. «Evet yâ Rabbî! Sen işitici, görücü, diriltici ve öldürücüsün» dedi. Allahü teâlâ Âdem aleyhisselâmı yaratmağı irâde ettiği vakit, Cebrâil aleyhisselâma yeryüzünden toprak toplamasını emir buyurdu. O buna kaadir olamadı. İsrâfil aleyhisselâma emir buyurdu. O da yapamadı. Sonra Azrâil aleyhisselâma emir buyurdu. O yeryüzünden toprak topladı. Çamur yaptı. Sonra bu çamur salsâl oldu. Ya'nî kuru balçık olup vurunca ses çıkarırdı. Bu hâl üzere, ruh üfürülünceye kadar kırk sene kaldı.

İmâm-ı Tirmüzî Muhammed bin Alî (rahmetullahi aleyh) dedi ki **Kul hüvallahü ehad** âyetini okuyunca: «Ente Allahü ehad, Allahüssamed» demelidir. **Kul eûzü birabbil felâk** âyetini okuyunca eûzü birabbil felâk demelidir. **Kul eûzü birabbinnâs** âyetini okuyunca, eûzü birabbinnâs demelidir. Vâsıla bin Üşeym diyor ki: Rahmân sûresi, yirmiyedinci âyet-i kerîmesini okuyunca orada dur ve Celîl olan Rabbinden iste.

Denildi ki: A'raf sûresi, doksanyedinci, Bakara' sûresi yüz onaltıncı ve Meryem sûresi doksaniki ve doksanüçüncü âvet-i kerîmelerini okurken, sesi yükseltmek müstehabdır. Yâsîn sûresindeki sekte-yerinde durmak da müstehabdır. Allahü teâlâ sûrun iki nefhası arasında kâfirlerden azâbı kaldıracak, onlar da kendilerini uzun uykuda sanacaklardır. Diriltildikleri zaman: «Eyvah, yazıklar olsun! Bizi bu kabrimizden kim kaldırdı» diyeceklerdir. Bunun üzerine hafaza melekleri: «Bu, Rahmân'ın size va'd ettiği, peygamberlerin tasdîk ettiği, gerçek olan dirilme günüdür» derler. Birinci cümle kâfirlerin, ikinci cümle meleklerin sözü olduğu için birbirinden ayırmak maksadı ile arada durulur, sekte yapılır. Bunlar kırâetin âdâbındandır. Kur'ân-ı kerîmin mânalarından açık olanlarını bilenlerin bunlara riâyet etmesi lâzımdır. Bildirdiklerimize benzer olanlara da dikkat edilmelidir. (Bu fasılda zikr olunan âyet-i kerîmelerin tefsîri Ebülleys tefsîrinden alınmıştır).

Yedi kırâetten herhangi birini seçmekte beis yoktur. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve seliem): **«Kur'ân-ı kerîm yedi harf üzere indirilmiştir»** buyurmuştur. Bâzıları bu hadîs-i şerîfden murad, yediye hasr değil, belki okuyuculara kolaylık sağlamaktır dedi. Ama âlimlerden çoğu kırâetin yediye hasr edildiğini söylemişlerdir. Sonra burada iki değişik rivâyet vardır: Birisi, **yedi harf üzere** sözünden maksad, hepsinin şâfî ve kâfi olmasıdır. Diğeri, o yedi harfden (kırâetden) kolayınıza geleni okuyunuz şeklindedir. Bu iki rivâyetten birinin, musannifin murâdına uygun olduğu zan edilmemelidir. Çünki iyi düşünülürse musannifin zikrettiklerinin, birinci rivâyetin delâlet ettiği mânaya uygun olduğu ortaya çıkar. Zîra kolayına geldiği kırâeti okumakta, bu ümmetten haracın, zorluğun kaldırılması hikmeti saklıdır. Arab kabîlelerinin çeşitli lügatleri vardı. Eğer bir kırâeti okumakla teklif olunsalardı, elbette bu, onlara zor, güç olurdu. Bunun

için her birinin kendi lügati üzere okumasına izin verildi. Bu açıklamamıza, musannif, «Allahü teâlâ kullarına kıraâtte, genişlik, kolaylık vermiştir» sözüyle işâret etmiştir.

Sonra, şu da bilinmelidir ki, harf, bir şeyin tarafı demektir. Hecedeki harflere bu ismin verilmesi, kelimelerin etrafı oldukları içindir. Buradaki harf ise, kıraât mânasındadır.

**«Kur'ân-ı kerîm yedi harf üzere indirilmiştir»** hadîs-i şerîfindeki harf, kıraât ve lügat mânasınadır. Arabların fesâhat yönünden meşhûr lügatleri Kureyş, Hüzeyl, Hevâzin, Yemen, Benî Temîm, Tayy ve Sekîf'tir, fakat çoğunlukla kelimelerde farklılıklar vardır. Ayrı okumuşlardır. Ya'nî kıraât yönünden, tefhîm, terkîk, hemze, telyîn, med, kasr ve imâle gibi. Musannif böyle söylemekle, bu yedi lügatin her biri, o kabîlelerden bir tâifeye âiddir demek istememiş, o kabîlelere mensûb kimseler, bu lügati kullanmaktan hâli değildirler demek istemiştir. Bu sözümüze delil, yine musannifin, açıklama mâhiyyetindeki şu sözüdür: Bir kimsenin, ehll arasında meşhûr olan bu kıraâtlerden birini inkâr etmesi câiz değildir. Allahü teâlâ, kıraât husûsunda, kolaylık ve genişlik sağlamıştır. Buradan anlaşılıyor ki, bunlardan herbiri, Resûlullahdan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duyulmuş olmak şartı ile, kendi lügatine uygun olan kıraâti almak ve okumakta serbesttir. Böylece okuma zorluğu ortadan kalkmış olmaktadır. Yoksa zorluk olurdu. Kureyşî olanı (Hemzeye), Teymî olanı bunun terkine zorlamak, bir zorluk ve külfet olurdu. Allahü teâlâ, Resûlüne, bu ümmetten haracın, zorluğun kaldırılması ve her kabîlenin kendi lügatine uygun kıraât etmesi için Kur'ân-ı kerîmi lügatlerin hepsine göre okumasını emir buyurdu. **Tahâvî**'de diyor ki: Önceleri böyle idi. Çünki hepsini bir lügatla almak zordu. Fakat kâtibler çoğalıp zarûret kalkınca, bu bir kıraâte avdet edildi. Ancak sahîh olan bu yedi kıraât de Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelmiş ve ümmet bunu zabt etmiştir. Sonra bu harflerden herbiri, Eshâb-ı kirâmdan, onu çok okuyanlara, daha sonra bu kıraâtlerden herbiri, kurra-i seb'adan, ya'nî yedi büyük kıraât imamlarından birine izâfe edilmiştir. **Meşârık şerhi**nde de böyle diyor.

Bu açıklamalardan anlaşıldı ki: **«Kur'ân-ı kerîm yedi harf üzere inmiştir»** hadîs-i şerîfini, âlimler çeşitli şekillerde açıklamışlardır. Bir kısmı yedi harf için yedi lügat, bir kısmı da yedi kıraât demiştir. Musannif yedi lügat sözünü seçmiştir. Zeynü'l-arab da, esah olan budur. Ancak **Meşârık şerhi**nde denildiği gibi, sahîh olan, yedi kıraât diye açıklansa idi, sözünde zahmetsiz bir yaklaşım olurdu diyor.

Bir kısım âlimler Bakara sûresi, Âl-i İmrân sûresi... gibi demeği kerih görüp, içinde Bakara'nın zikredildiği sûre... gibi söylemelidir dediler. Fakat esah olan, Bakara sûresi... gibi demenin câiz olduğudur. Çünki hadîs-i şerîfde, Sûretü'l-Bakara, Sûre-i Âl-i İmrân ve Sûre-i Nisâ şeklinde geçmişlerdir.

## MUSHAF-I -ŞERİF YAZMA ÂDÂBI

Sünnetlerden biri de, Mushaf'a ta'zîm olarak, çok ince harflerle ve okunmıyacak kadar küçük yazmamaktır. İmâm-ı A'zam ve İmâm-ı Ebû Yûsuf'a (rahımehumallah) göre mekrûhdur. **Kunye**'de zikredildiğine göre, tenzîhen mekrûh olması ümmîd edilir. Ömer (radıyallahü anh) bir kimsede, çok küçük ve çok ince hat ile yazılmış Mushaf gördü. Bu nedir? diye sordu. O kimse Kur'ân-ı kerîmdir dedi. Ömer (radıyallahü anh) kamçısını kaldırdı. Vurmak için üzerine hamle etti, fakat vurmadı. Bu meşhûrdur. Ancak **Nihâye**'de vurduğu bildirilmektedir.

Ömer (radıyallahü anh) : «Allah'ın Kitâbına ta'zîm ediniz» buyurdu. Kur'ân-ı kerîmi yazan kimse, en güzel yazı ile, en açık, en okunaklı şekilde, beyaz kâğıda, kalın kalem, parlak mürekkeb, büyük harflerle ve aralıklı satırlar hâlinde yazmalı, Mushaf'ı yüceltmelidir. Kur'ân-ı kerîmi öpmeği Mekke meşâyıhından allâme Cârullah red etmiştir. **Câmi'us-sağîr** şerhinde Hacerü'l-esved'e el sürerken öpmek ve Mushaf'ı öpmek diyâneten öpmektir denilmiştir. Ömer (radıyallahü anh) her sabah Kur'ân-ı kerîmi tutar, öper ve «Bu Rabbimin kelâmı ve onun ihsânıdır» derdi.

Kur'ân-ı kerîmi ondan olmayan şeylerden tecrîd etmelidir. Onuncu âyetlere işâret koymak, numaralamak ve vakf alâmetleri böyledir. Hazret-i Osman'ın (radıyallahü anh) Mushaf'ında böyle işâretler yoktu. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh): «Kur'ânı tecrîd ediniz» buyurmuştur. Bir kısım âlimler, bâzı kırâet ve tefsîr kitabları bunlara mekrûh dediler. **Câmi'us-sağîr** gibi bâzı fıkıh kitablarında da i'şar ya'nî onuncu âyetlere işâret koymak ve harflere nokta koymak gibi şeylere mekrûh denildi. Ancak bunlara mekrûh demeleri, Kur'ân-ı kerîmi muhafaza etmek, daha başka bid'atlerin meydana çıkmasını, değişiklik yapılmasını önlemek için olsa gerektir. Nitekim bir kısım âlimler bunlardan bir kısmına ihtiyac olduğu kadar cevaz vermişlerdir. Harflere nokta koymak ve âyetleri birbirinden ayırmak bilhassa zamanımızda arab olmayanlar için çok lâzım olmaktadır. Ta'şîr ile âyetler korunmakta, nokta koymak ile de kelimeler değişmemektedir. sûrelerin isimlerini, âyet numaralarını ve bunun gibi şeyleri yazmak bid'at-i hasenedir. Ancak Kur'ân-ı kerîmin aslından, iyice ayırmak için, kırmızı veya başka renkte yazmak lâzımdır. Evzâî dedi ki: Kur'ân-ı kerîm sade bir şekilde Mushaflarda yazılı idi. Önce (be) ve (te) gibi harflerin noktaları konuldu. Bunun zararı yoktur, onun nûrudur dediler. Daha sonra âyet-i kerîme sonlarına büyük noktalar koydular. Bunda da beis yok, âyetlerin başlangıcını bildirir dediler. Daha da sonra sûrelerin başlangıç ve sonundakiler meydana çıktı. Denildi ki, bunu ilk ihdâs eden Haccâc bin Yûsûf-i Sekafî (Haccâc-ı zâlim) dir. Zamanındaki bütün kurrâla-

rı, hâfızları topladı. Kur'ân-ı kerîmin harf, kelime, âyet ve sûrelerini saydı. Otuz cüz'e ve hiziblere böldü (**İhyâ**).

Bâzı âlimler hırsız ve gasb edicilerin ilgisini çekeceği için, Kur'ân-ı kerîmi altın ve gümüş suyu ile yazmağa ve bunlarla süslemeğe mekrûh demişlerdir. Bunun gibi dıvarlara da Kur'ân-ı kerîmi yazmak mekrûhdur. **Bizâziyye**'de, dıvarlara ve mihrablara da Kur'ân-ı kerîmden yazmayı istihsân etmemişler, ya'nî iyi görmemişlerdir. Çünki çok kere düşüp ayak altında kalmaktadır. Örtü ve yaygılar üzerine yazmak da, üzerine basılacağı için mekrûhdur. **Mesâbîh şerhi**'nde dıvarların, tahtaların, elbiselerin üzerine Kur'ân-ı kerîm ve Allahü teâlâ'nın isimlerini yazmak mekrûhdur demektedir. Böyle yerlere yazmak Kur'ân-ı kerîme karşı saygıda gevşek davranmak demektir. Kur'ân-ı kerîm ancak temiz şey üzerine yazılır. Ancak ileride geleceği gibi zarûret vuku'unda ve bir maslahat için temiz olmayan şey üzerine de yazılabilir. Kur'ân-ı kerîm gelişi güzel yere konmaz ve üzerine basılmaz. Üzerinde Allahü teâlâ'nın ismi yazılı kâğıdı yastığın altına koymanın bir zararı yoktur. Çünki içinde Kur'ân-ı kerîm olan evin damında oturmak ve uyumak câizdir. Yolculukta mushafı heybesine koyup üzerine binmesi, Mushafı muhafaza etmek için başının altına koyması gibi olup zararı yoktur. Başka sebeble mekrûhtur.

Kur'ân-ı kerîm hafife alınamaz. Mushaf'a karşı ayak uzatmak câiz değildir. Ancak ayak hizâsından yukarıda veya dıvarda asılı olursa mekrûh olmaz (**Bizâziyye**).

Kur'ân-ı kerîm ile İslâm düşmanı olan bir ülkeye gitmemeli ve göndermemelidir. Çünki çok kere istihfaf ve hakarete mâruz kalınır. Onlara içinde âyet-i kerîme olan mektub yazılabilir. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Bizans imparatoru Herakl'e gönderdiği mektubda Âl-i İmrân sûresi, altmışdördüncü âyet-i kerîmesini yazmıştı (**Şerh-i Mesâbîh**).

Kur'ân-ı kerîmi en güzel, en açık hat ile yazmak müstehabdır. Hadîs-i şerîfde: **«Besmele'yi özenerek çok güzel yazan kimseyi Allahü teâlâ mağfiret eder»** buyuruldu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Muâviye'ye (radıyallahü anh) huzûrunda yazı yazdırırken hokkayı iyi doldurmasını, kalemi iyi açmasını, (be) harfinin baş tarafını yazılmayan elif'e karşılık gelmesi için dik uzatmasını, (sin) harfinin dişlerini iyi belirtmesini, (mim) harfinin görünmesini, (Allah) lâfzının güzel yazılmasını, (Rahmân) lâfzının uzatılmasını ve (Rahîm) lâfzının da çok özenerek yazılmasını emr buyurmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) (sin) harfinin dişlerini iyice belirtmeden (be) harfini yukarı doğru çekmeyi yasaklamıştır. Ömer (radıyallahü anh) (sin) harfini belirtmeden, Besmele yazanların kamçılanmasını emir buyurmuştur.

Kur'ân-ı kerîmden hiç bir şeyi helâk olacak, kaybolacak yere atma-

malı, yerde bulursa hemen kaldırmalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Üzerinde Besmele yazılı bir kâğıdı ta'zîm ile basılmasın diye yerden kaldıran kimseyi Allahü teâlâ sıddîklardan yazar ve müşrik olsalar dahi anne ve babasının azâbını hafifletir»** buyuruldu.

Rivâyet edilir ki, Lokman Hakîm, üzerinde Besmele yazılı bir kâğıt gördü. Onu kaldırdı ve yedi. Allahü teâlâ ona hikmetli söz ve güzel nasîhati ikrâm etti **(Zühretü'r-nyâd).**

Bâzı garâib haberlerde zikredildi ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), yazmak için kalemi aldı. Allah ismini yazdı. Allah yazısı üzerine kalemin gölgesi düştü. Bundan hoşlanmayıp yazıyı bıraktı. Yalnız bu kadar yazmakla örfen yazı yazmış sayılamıyacağı için ümmî olmasına aykırı olmaz. Ümmî, bâzı tefsîrlerde açıklandığı gibi, kitabları okumayan ve yazmayan kimseye denir. Burada Resûlullah'ın vahiy gelmeden önce ümmî olduğu da söylenebilir. Allahü teâlâ'nın vahiy göndermesinden sonra okur yazar olmuştur. Rivâyet olunur ki, Abdullah bin Mervan'ın küçük bir ma'denî parası kuyuya düştü. Onüç dînar (altın) harcayarak onu kuyudan çıkarttı. Sebebini sordular. Üzerinde Allahü teâlâ'nın ismi yazılı idi dedi. Allah ismini tükürükle silmek, hakaret ve küçük görmek olacağından mekrûhdur. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) bundan men'etmiş, silmek gerektiğinde temiz su ile yıkanmasını emir buyurmuştur **(Kunye).** Kur'ân-ı kerîmden başka yazıları tükürükle silmek câizdir.

Allahü teâlâ'nın ismini bir tahtaya, kaba yazıp sonra su dökülüp o suyu içip şifâlanmakta bir mahzur yoktur. Bu, meşhur haberlerle sâbit olmuştur. İnkâr eden olmamıştır. **Kunye** sâhibi **Muhît**'den naklen bildiriyor ki: Fâtihanın kan ve bevl ile yazılması şifâ olduğu bilindiği zaman câiz olur diyenler yanılmıştır. Çünki: **«Allahü teâlâ haramlarda şifâ te'sîri yaratmamıştır»** hadîs-i şerîfi vardır. **Bizâziyye** fetvâsında, kanaması dinmiyen yaranın, hayvanın derisine yazılan bâzı şifâ âyetleri ile, mutlaka iyileşeceği anlaşılırsa, o âyetleri hayvanın derisi üzerinde yazmakta bir mahzûr yoktur. **«Allahü teâlâ size haramda şifâ te'sîri yaratmamıştır»** hadîs-i şerîfi, şifâ olduğu iyi bilindiğinde, yasaklığın kalkacağını gösterir. Buna delîl olarak boğazda kalan lokmanın içki ile giderilmesinin ve susuzluktan ölecek kimsenin içki içmesinin câiz olduğu gösterilebilir.

Sünnetlerden biri de, Kur'ân-ı kerîm bulunan yere ta'zîm etmektir. Hadîs-i şerîfde: **«Yeryüzünde Allahü teâlâ'nın en çok sevdiği yer, mescidlerden sonra Kur'ân-ı kerîmin bulunduğu yerlerdir»** buyuruldu. Yazıları silinmeye yüz tutmuş, eskimiş Kur'ân-ı kerîmi temiz bir beze sararak temiz bir yere gömmelidir. Gömerken şalk (yarma) değil lahd yapmalıdır. Zira şakk yapılınca üzerine toprak atılacağı için kelâm-ı ilâhî ile istihfaf olur. Ancak Mushaf'ın üzerine tavan yapılırsa atılan topraklar Kur'ân-ı kerîm'e gelmeyeceğinden zararı olmaz. Gömüldüğü yerde Mushaf'a temiz

olmayan şeyler değmemeli, ayak basacak yer olmamalıdır. **Nikâye** şerhinde, üzerinde Allahü teâlâ'nın ismi veya peygamberlerin, meleklerin isimleri yazılı kâğıdı ya akar suya bırakmalı veya temiz toprağa gömmelidir. Ateşte yakmamalıdır **(Siyer-i kebîr), (Zahire). Sirâciyye**'de ise yakmalı veya gömmelidir denilmektedir. **Tatarhâniyye**'de de böyledir. Akar suda yıkayıp kâğıtlarını almak da efdaldir. **Kunye**'de okuma imkânı kalmamış eski Mushaf'ı Kur'ân cildinde kullanmak câiz olmaz.

Kur'ân-ı kerîmî öğretmek için, önceden şart ederek ücret almamalıdır. Çünki Peygamberimiz Kur'ân-ı kerîmi satmaktan ve onun parasından men' etmişdir. Ya'nî Kur'ân-ı kerîmin ilmini para karşılığı satmaktan men etmiştir. Eshâb-ı kirâmın büyüklerinden, onsekiz yaşında müslüman olan ve Resûlullah'ın İbni Mes'ûd ile kardeş yaptığı Muâz bin Cebel (radıyallahü anh)a soruldu ki: Bir kısım kimseler Kur'ân-ı kerîmi yazıp satıyorlar. Buna ne dersin? Buyurdu ki, bu Kur'ân-ı kerîmi satmak değildir, kâğıd ve el emeği parasıdır. Kur'ân'ı satmak, ancak ondan bir sûreyi öğretmek için önceden şart ederek, anlaşarak belli ücret almaktır. Zamanımızdaki bâzı âlimler dediler ki, bir kısım mes'elelerde cevabların zamanla değişmesi, ilim ve dînin kaybolmaktan, yok olmaktan korkulmasındandır. Bu mes'eleler şunlardır: Din âlimlerinin sultanlarla görüşmesi. Geçim talebi ile köylere çıkılması. Kur'ân-ı kerîmi öğretmek, imamlık ve müezzinlik için ücret alınması, kadından izinsiz erkeğin çocukdan korunması. İçki içene selâm verilmesi v.s. Bunlara, daha kötüsünün, daha zararlısının meydana gelmesinden korkulduğu için cevaz verilmiştir.

## ABDESTİN SÜNNET VE EDEBLERİ

Abdest îmânın yarısıdır. Ya'nî namazın yarısıdır. Namaz ise îmânın hepsidir denebilir. Bakara sûresi, yüz kırküçüncü âyet-i kerîmesinde, Allahü teâlâ namaz mânasında îmân buyurmuştur. Abdest namazın anahtarıdır. Namaz da Cennetin anahtarıdır. Ebû Saîdi'l-Hudrî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Abdest bedeni kirlerden temizleyicidir»** buyurulmuştur. Yine Ebû Ümâme'nin bildirdiği bir hadîs-i şerîfde; **«Bir müsliman abdest aldığı zaman günahları kulağından, gözünden, elinden, ayağından dökülür. Otururşa günahları afv edilmiş halde oturur»** buyuruldu. Abdestli iken ölen şehîd olur. Hikâye olundu ki, Kerz bin Vebre abdestli olarak ölmek için bir gecede seksen def'a abdest almıştır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Enes bin Mâlik'e (radıyallahü anh) buyurdu ki: **«Sana Melekü'l-mevt geldiğinde abdestli isen şehîd olursun.» (Hâlisa)** ve **(Bostan)**.

**«Geceleyin abdestli yatan kimsenin yanındaki bir melek istiğfar eder»**, ya'nî, Yâ Rabbî! Geceyi abdestli geçiren bu kulunu afv et diye düâ eder. Bunu İbni Ömer (radıyallahü anh) Resûl aleyhisselâmdan rivâyet etmiştir.

Devamlı abdestli olmak İslâmın sünnetindendir. **Bostânü'l-ârifin**'de diyor ki: Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: «Yâ Mûsâ! Sana bir musîbet geldiği zaman abdestsiz isen, yalnız kendini ayıpla» buyurdu. Bâzı ma'rifet ehli büyükler dedi ki: Bir kimse abdestli olmağa devam ederse, Allahü teâlâ ona yedi haslet ile ikrâm eder.

1. Melekleri o kimsenin yanında bulunmaya teşvîk eder.
2. Sevâbını yazmaktan kalemin ıslaklığı gitmez.
3. Bütün âzaları tesbîh eder.
4. Uyuduğu zaman insan ve cin şerrinden koruması için melekler gönderir.
5. Sekerât-i mevti kolaylaştırır.
6. Abdestli olduğu müddetçe Allahü teâlâ'nın emanında olur.
7. İftitah tekbîrini kaçırmaz **(Hâlisa)**.

Her namaz vakti için abdest almak Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetidir. Mü'minler abdestli olsalar da her namaz vaktinde yeniden abdest almalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Abdestli iken abdest alana** on

**hasene yazılır»** buyuruldu. **Mesâbîh şerhi**'nde abdesti yenilemek, daha önceki abdest ile bir namaz kılmış ise müstehabdır. Yoksa, ya'nî o abdesti kullanmamış ise müstehab değildir denilmektedir.

Halâya girerken, halânın dışında Besmele çekmelidir. İnsan halâda avret yerini açınca cin ve şeytanlar bakar. Besmele çekilmemiş ise çok kere zararlı olurlar. Allahü teâlâ Besmele'nin bereketi ile cin ve şeytanlar ile insanın avret yeri arasında hicab kılar, göremezler. Avret yerini ayakta iken değil oturmaya yakın açmalı ve mümkin olduğu kadar örtünmelidir. Çünki avret yerini açmak haramdır. Ancak zaruret mikdarı açılabilir. Sahrâda veya halâda, ya'nî açık veya kapalı yerde hüküm aynıdır.

Çıplak olarak bevl etmemeli, açık arazide bevli çekecek yumuşak ve çukur yer aramalı, kıbleye karşı küçük veya büyük abdest bozmamalıdır. Kıbleye karşı abdest bozmak ve istincâ mekruhdur. Arkasını kıbleye dönmek de mekruh, ancak bir rivâyette mekrûh olmayıp ta'zîmi terk etmektir. Ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre sahrâda olsun, binâda olsun aynıdır. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) ve ona tâbi' olanlara göre yukarıdaki hükümler sahraya mahsustur. Şâfiî mezhebinde kıbleye önünü veya arkasını dönerek abdest bozmak bina içinde câizdir. **Nikâye**'de anne çocuğuna kıbleye karşı abdest bozdurmamalıdır denilmektedir. Bunların hepsi kıbleye döndüğünü bilenler içindir. Kıbleden gâfil ise zararı olmaz. Güneşe ve aya karşı da abdest bozmamalıdır. Onlara ta'zîm ve tekrîm etmelidir. Zîra Hak teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Güneş ve Ay üzerine yemîn etmiştir. Burada da Güneşe ve Ay'a yalnız önünü dönmekten men' vardır.

Üzerinde açıkta bulunan Allahü teâlâ'nın ismi yazılı şeyleri halâya girmeden önce çıkarmalıdır. **Mesâbîh şerhi**'nde bildirildiği gibi Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) halâya girerken yüzüğünü çıkarırdı. Çünki yüzüğünde Muhammedün Resûlullah yazılı idi. Burada, halâya girerken Allahü teâlâ'nın ve Resûlünün isimleri ve Kur'ân-ı kerîm yazılı olan şeylerin halâya girerken çıkarılacağına delil vardır. Halâya girmeğe hazırlanırken, Besmele çekmeli, girerken Eûzü okumalıdır. Nitekim Musannif, halâya girerken Eûzü okumalıdır demektedir. Hadîs-i şerîfde: **«Cin ve şeytanlar halâda insanları ifsâd ve eziyyet için beklerler. Sizden biriniz halâya girerken Eûzü billâhi minel hubüsi vel habâis desin»** buyuruldu. Hubüs, habîs'in çoğuludur. Cin ve şeytanlardan eziyyet edenler kasd edilmektedir. Habâis, bunların dişileridir. Veyâ hubs, kûfr ve habâis de şeytanlar demektir. Halâda avret yeri açılır, Allahü teâlâ'nın ismi zikr edilmez. Başka yerlerden daha çok halâda cin ve şeytanların şerrinden temkinli olmalıdır. Düâ abdest bozarken değil önceden edilir **(Kunye)**.

Halâya sol ayakla girilir. Sahrada zararlı hayvanların kaçmaları için

sağ ayak ile yere vurulur. Elbise toplanır. Sol tarafa biraz meyledilir. Bevl ve gâit'in üzeri kapatılır. Uyuklanmaz. Bevle, ferce bakılmaz. Sümkürülmez ve tükürülmez. Sola biraz eğilmek kazâ-i hâcetde kolaylık içindir. Bevl ve gâit üzerine tükürmenin unutkanlık meydana getirdiği, haber-vârid olmuştur. Halâda çok acele etmemeli, işini bitirip kalkmalıdır. Oturmayı fazla da uzatmamalıdır. Basura sebeb olur. Abdest bozarken konuşmamalıdır. İlâhî gazaba sebeb olur. Ebüileys, Ebû Sa'îdi'l-Hudrî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: **«İki kişi def'-i hâcet yaparken avret yerleri de açık olduğu halde konuşurlarsa Allahü teâlâ bunlara şiddetli gazab eder»** buyurulmuştur.

Ayakda bevl etmemelidir. Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni ayakda bevl yaparken gördü: **«Yâ Ömer! Ayakda bevl yapma»** buyurdu. **Mesâbîh**'de Huzeyfe'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiğine göre Resûlullah bir kavmin çöplüğüne geldi. Ayakta bevl etti denilmektedir. **Mesâbîh**'i şerh edenler Resûlullah'ın hazret-i Ömer'i ayakta bevl etmekten men' etmesi, onu edeblendirmesi ve avret yerinin uzaktan görülmemesi yönündendir dediler. İmam Gazâli (**İhyâ**)'da bunda ruhsat vardır demektedir. Bâzılarına göre Resûlullah'ın hazret-i Ömer'i men' etmesi haram olması, yasak olması içindir. Fetvâ da böyledir. Âişe (radıyallahü anhâ) «Kim Resûlullah'ın ayakda bevl ettiğini söylerse ona inanmayınız. Böyle bir şey olmuşsa muhakkak ki, bir özür sebebiyle, oturacak temiz bir yer bulamadığındandır» demiştir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah'ın ayakta bevl ettiğini, fakat dizinin iç kısmında yara olduğu için böyle yaptığını bildirdi. Ömer (radıyallahü anh): Müslîman olduğumdan beri ayakta bevl etmedim buyurdu. Hadîs-i şerîfde: **«Dört şey cefâdandır. Ayakta bevl etmek. Namazı bitirmeden alnını silmek. Ezânı işittiği halde icâbet etmemek. Resûlullah'ın** (sallâllahü aleyhi ve sellem) **ismi zikredildiğinde salevât okumamak»** buyuruldu **(Bostan)**.

**Mukaddimetü'l-gazneviyye**'de diyor ki: Ayakda, çıplak ve yanı üzere yatarken bevl etmemelidir. Çünki bunlar yehudî ve hıristiyanların yaptığı işlerdir. Yüksek yerden aşağı doğru bevl etmemelidir. Çünki isabet ettiği yerler kirlenir.

Bevlden sonra, icân denilen ön ile arka arasındaki kısmı ve zekerî idrar yollarında damla kalmaması için sol el ile hafifce ovmalı, istibra etmelidir. Sağ el ile önüne dokunmamalıdır. Bevlden sonra, su ile istincadan evvel birkaç adım yürümelidir. Çünki idrar yollarında kalan bir damla çıkarsa tahareti yenilemek gerekecektir. Bevl yaptıktan sonra istiğfar etmeli, Allahü teâlâ'nın bu ni'metine hamd etmelidir. Kitablarda yazılı düâyı da yapmalıdır. Bu düânın mânası: «Allahü teâlâya hamd olsun ki bana sıkıntı veren şeyi benden giderdi, fâideli şeyleri tuttu, vücuddan dışarı çıkarmadı» şeklindedir.

Halâdan çıkınca hemen teyemmüm etmeli veya abdest almalıdır. Ya'nî çıkar çıkmaz teyemmüm etmeli, istibrâ zamanında da abdestli olmalıdır. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) halâdan çıkar çıkmaz abdest almadan önce teyemmüm ederdi. Bunu abdestsiz iken ölme ihtimâlini düşünerek yapardı (İhyâ).

Hiçbir kimseye bevli yarıda bıraktırmamalıdır. Enes (radıyallahü anh) rivâyet etti ki: Bir arab köylü geldi. Mescide bevl etti. Eshâb-ı kirâm engel olmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm): **«Bırakın, idrarını yarıda kestirmeyin!»** buyurdu. Köylü bevlini tam yapınca Resûlullah, onu yanına çağırdı. **«Mescidlerde pis olan şeyler yapılmaz. Buralarda ancak ibâdet yapılır»** buyurdu. Sonra emir buyurdu. Bevlin üzerine bir kova su döktüler. **Meşârık şerhi'nde** bildiriliyor ki: Bevl yapan kimseye engel olmakta zarar vardır. Resûlullah efendimiz köylüye mâni' olsaydı, mescidin az bir kısmının kirlenmesi yerine elbisesi, bedeni ve mescidden daha fazla yer kirlenmiş olacaktı. Bilhassa geceleyin bevli etrafa saçmamalıdır. Geceleyin suya da dalmamalıdır. Yerde açılmış deliklere de bevl etmemelidir. Çünki buralar zehirli haşeratın yuvalarıdır, zarar verebilirler. Nakl edilir ki: Sa'd bin Ubâde yerdeki bir deliğe bevl etti. Cinnîler onu öldürdü. Hattâ delikten bir ses duyuldu:

**Hazrec'in büyüğü Sa'd bin Ubâde'yi öldürdük.**
**Tam kalbine isâbet eden iki ok gönderdik.**

Durgun suya, yol ortasına ve hamam yapılan yere de bevl etmemelidir. Durgun suya bevl etmek hadîs-i şerîf ile men' edilmiştir. Çünki bilmeden o su ile gusl eden ve abdest alan olabilir. Hadîs-i şerîfde: **«Hiçbiriniz durgun suya bevl etmesin»** buyurulmuştur.

Meyveli veya gölge veren ağacın altına, akarsuyun kenarına, bir kimsenin kapısının önüne, umumî yol üzerine, mescidin arkasına, kuru veya yaş ot üzerine ve çimen üzerine abdest bozmamalıdır. **Bostan'daki** hadîs-i şerîfde: **«Meyveli ağacın altına, umumî yol üzerine ve nehir kenarına büyük abdest bozan kimseye, Allahü teâlâ'nın, meleklerin ve bütün insanların lâneti olsun»** buyurulmuştur. Yukarıda sayılan yerlere bilmeden oturan kimsenin elbisesinin kirleneceği açıktır.

Üç veya daha fazla tek sayıda taş ile istinca etmelidir. Bir taş ile de olsa temiz olunca İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre sünnet yerine getirilmiş olur. Hadîs-i şerîfde, üç taştan az olmasından men'edilmesi çok kere öyle olduğu içindir. Gerçekten üç taştan az ile temiz olduğuna kanâat getirilmez. Şâfiî mezhebinde üç taştan az ile istinca haramdır. Hattâ iki taş ile istinca yaparak kılınan namaz câiz olmaz. Taş sayısının tek olması hadîs-i şerîf ile emr edilmiştir. İki veya dört taş ile temizlendiğine kanâat getiren üç veya beş taşa tamamlamalıdır.

Kemik ile, hayvan tersi, tezek ile istincâ olmaz. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) bildirdi ki: Cin gecesi, cinnîlerden bir grup: «Yâ Resûlâllah! Ümmetin kemik ile, at ve eşek tersi ile istinca ediyor. Halbuki Allahü teâlâ onları bizim için rızk takdîr etti» dediler. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de bunlarla istincâyı men' buyurdu.

Kömür, kuru ot, çanak, çömlek ve cam ile istinca yapmamalıdır. Pamuk ve bez ile istincâ fakirlik meydana getirilir. Kamış ile istincâ bâsur'a yol açar. Taştan sonra su ile istincâ yapılır. Taş ile istincâ tamamlanıp öksürdükten sonra başka yere gidip ellerini yıkar. Sağ eliyle su döküp sol elinin parmaklarının içi ile taharetlenir. Kaç kere yapılacağı hakkında bir sınır yoktur. Temiz olduğuna kanâat getirinceye kadar üç, beş veya yedi kere su ile istinca yapar. Bilinmelidir ki, taş ve benzeri şeylerle istinca sünnettir. Su ile istinca, eğer necâset dirhem mikdarından fazla değilse edebdir. Denildi ki, zamanımızda avret yerini açmadan su ile istinca sünnettir. Bir sütre, kendisini göstermeyecek şey bulamıyan, nehir kenarında da olsa, su ile istincayı terk eder. Eğer açıkda istinca yaparsa fâsık olur dediler.

Su ile istincâdan sonra, kalkmadan önce bir bez ile kurulanmak edebdir. Bez bulamıyan, eli ile damlası kesilinceye kadar kurulamalıdır. Oruçlu olan, orucu bozulmaması için kurulanmadan kalkmamalı, bunun gibi istincâ ânında nefes de almamalıdır. Bu mânadan olmak üzere bilinmelidir ki, su ile istinca yapıp kurulanmadan önce yellenen kimsenin istincâ mevzii, sahîh kavle göre necis olur. Islak donda da hüküm böyledir. İstinca ânında parmağını arkasına sokan kimsenin abdesti ve orucu bozulur. Çünki parmakta muhakkak bir akıcı ıslaklık vardır. Fakat, ihtikanda da gerekmediği gibi gusül lâzım gelmez **(Hulâsa, Nikâye şerhi, Dürer, Bizâziyye).**

Taşdan sonra su ile istincâ yapmak bâsur olmağa engel olur. Tevbe sûresi, yüzsekizinci âyet-i kerîmesi: **«Onlar temizlenmeyi severler. Allahü teâlâ ziyâdesiyle temizlenenleri sever»** nâzil olunca Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kubâ ehline, **«Allahü teâlâ sizin tahâretinizi övüyor. Bu tahâretiniz nedir?»** diye süâl buyurdu. Kubâ ehli de: «Biz istincâda taş ile suyu birleştiriyoruz» dediler. Örtündükten sonra, avret yerinin fuhuşdan, kalbinin nifakdan korunması için Allahü teâlâ'ya düâ etmelidir. Elini toprakla ovmalıdır. **Kunye**'de bildirildiğine göre toprakla oğmak edebdir. Elini yol veya kirâlık dıvarlara da silebilir.

Abdest almak için kimseden yardım istememelidir. Mekruhdur. Yalnız âciz kalırsa ister. O zaman yardım eden büyük sevaba kavuşur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mugîre'den yardım istedi. Bu, **Bizâziyye**'de denildiği gibi yardım istemenin câiz olduğunu öğretmek için idi. Vesveseyi önlemek için, donunun içine biraz su saçmalıdır. Zira su saç-

madığı zaman abdestten sonra gördüğü yaşlığı bevl zannedebilir. Su saçarsa, yaşlığın nereden geldiğini bilir, vesvese kalmaz. Resûlullah'ın da böyle yaptığı haberde gelmiştir. İstibrâ bakımından Resûlullah, Eshâbın en hafifi ve en bilgilisi idi. O halde vesvese anlayışın az olmasına delâlet eder. Bunun gibi **İhyâ**'da denildi ki: Abdestten sonra önünden akan bir yaşlık görürse abdesti yeniden alır. Eğer bu hal kendinde çok olursa veya o yaşlığın bevl mi su mu olduğunu bilemezse iltifat etmez. Abdestten bir zaman sonra yaşlık görürse, onu idrar bilmelidir.

Abdest alırken kıbleye dönmeli, dünyâ işi konuşmamalı, Allahü teâlânın ismini zikretmelidir. Besmele çekmelidir. Kelime-i tevhîd, kelime-i şehâdet ve Elhamdülillâh demekle de Allahü teâlâ'nın ismi zikr edilmiş olur **(Kunye)**. Hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'nın ismini zikretmeyen kimsenin abdesti olmaz»** buyuruldu. Ya'nî kâmil abdest almış olmaz. Besmele'nin vaktinde ihtilâf olundu. İstinca da abdestten sayıldığı için istincadan önce Besmele okunur denildi. Avret yeri açık iken Allahü teâlâ'nın ismini zikretmek, anmak uygun olmayacağı için istincadan sonra Besmele okumalıdır denildi. İhtiyâten iki yerde de okumalıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'nın ismini anarak abdest alanın bütün bedeni temiz olur. Allahü teâlâ'nın ismini zikretmeden abdest alanın yalnız yıkadığı âzaları temizlenir»** buyuruldu. **Mesâbîh** şerhinde bildirildiği gibi buradaki temizlik hadesden değil, günahlardan temizliktir.

Abdest almağa, elleri bileğe kadar üç kere yıkayarak başlanır. Dişler misvaklanır. Misvak, erâk veya başka bâzı ağaçların dallarından olur. **(İhyâ)**, **(Tıbbınnebevî)** ve daha başka kitablarda da yazıldığı gibi, İmâm-ı A'zam'a göre misvakın efdali erâk ağacından olur. Kelâmı fasîh yapar. Dile açıklık verir. Ağız kokusunu giderir. İştah açar. Dimağı temizler. Gül suyu ile ıslatarak kullanmak iyidir. Sadrü'şşehîd kitâbında acı ağaçtan yapılan misvakın daha iyi olduğunu söylemiştir. Çünki böyle misvak balgamı söker, göğsü temizler ve hazmı kolaylaştırır. Misvak, taze, düz, budağı az, küçük parmak kalınlığında, bir karış uzunluğundan olmalıdır. Zehirli olma ihtimali sebebiyle tanınmayan ağaçtan olmaz. Misvakı kokutmamalı ve eskitmemelidir. Misvakdan sonra ağzı, yazın serin, kışın sıcak su ile yıkamalıdır. Misvakı doktorlar da beğenmişler, sözü güzelleştirdiğini, kalbe ferahlık verdiğini, gözü ağrıyan, ağzı kuruyan ve nezleli kimselerin de kullanabileceğini söylemişlerdir.

Misvak kullanmak abdestin mühim sünnetlerindendir. Ağız temizliğinin kemâl bulması bakımından, ağza su verirken misvak da kullanmak sünnettir. **(İhyâ)**'da ise: Önce misvak kullanmalı, bitince oturup Besmele iie abdeste başlamalı, ellerini üç kere yıkadıktan sonra ağzına su almalı...» denilmektedir. Misvak bulamıyan baş parmağı ve şehâdet parmağı ile

dişlerini ovmalıdır. Şehirli olsun, köylü olsun parmağı ile ovmakla misvak sevabına kavuşur **(Hâlisa)**.

Enine misvaklamalıdır. **(İhyâ)**'da enine ve boyuna 'misvaklanır denilmektedir. Enine misvaklamak mühimdir. Onun için musannif enine misvaklanır demekle yetindi. **Dürer** ve başka kitablarda misvaklamağa istenildiği gibi başlanabilir denildi. Üstten, alttan, sağ veya sol taraftan başlanabilir. Enine, boyuna veya her ikisi birden yapılarak misvaklanabilir.

**Câmi'ül-fıkıh**'da: «Sünnet olan, üst dişlerden ve sağ taraftan başlamak, sonra alt dişlere sol taraftan başlamak, sonra sağdan başlamak ve dişlerin iç kısmını da misvaklamaktır. Dişlerin yalnız dış kısmını misvaklayan, sünnetin birini yapmış olur» diyor.

Uykudan uyanınca da misvak kullanmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) gece veya gündüz uykudan uyanınca abdest almadan önce misvak kullanırdı. Sonra misvağını yazın serin, kışın sıcak su ile yıkardı. Kullandıktan sonra misvağı yıkamak sünnettir **(Mecma'ul-fetâvâ)** ve **(Şerh-i Mesâbîh)**.

İmâm-i Nevevî (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Namaz ve kırâet vakti dışında aşağıdaki yerlerde misvak kullanmak müstehabdır: Açlık, uyku veya fena kokulu şeyler yenildiğinde başkalarına eziyyet vermemek için misvak kullanılır. Parmak veya sert bez ile ağızdaki koku giderilebilirse, bu da misvak yerine geçer. **İhyâ**'da zikr olunduğuna göre namaza başlarken misvak kullanmak müstehabdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Misvak kullanarak kılınan namaz, misvaksız namazdan yetmişbeş kat efdaldir»** ve diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Ümmetime zor gelmiyeceğini bilseydim, her namazda misvak kullanmayı emr ederdim»** buyuruldu. **Şerh-i Meşârık**'da bu hadîs-i şerîfi açıklarken buyuruyor ki: Namaz kılanın ağız kokusundan meleklerin rahatsız olmaması için misvak kullanmak müstehab olmuştur. Nitekim rivâyet olundu ki, amelleri yazan melek, namaz kılana, ağzı ağzına değecek kadar yaklaşır, Fakat oruçlunun öğleden sonra misvak kullanması mekruhdur. Çünki hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ katında oruçlunun ağız kokusu misk kokusundan daha güzeldir»** buyuruldu. Bu, Hanefî ve Mâlikîlerde meşhurdur. **Teşrîh**'de beyân olunduğu gibi, bâzı âlimler mescidde misvak kullanmağa mekruh dediler. Çünki çok kere namaza kalkarken misvak kullanmak ağzın tahriş olmasına, diş kanamasına yol açar. Böylece namaz kabûl olmaz. Hadîs-i şerîfdeki: «... **her namazda misvak kullanmayı emrederdim»** ifâdesi «... her namazın abdestinde emrederdim» şeklinde düşünülmelidir. Çünki Resûlullah'ın (aleyhissalâtü vesselâm) namaza kalkarken misvak kullandığı görülmemiştir. Hattâ İmâm-ı Ahmed ve Taberânî rivâyetinde: **«... Her abdestte misvakı emrederdim»** şeklinde gelmiştir. Bâzı **Mesâbîh** şerh edicileri de yukarıdaki gibi açıklama yapmışlardır.

Sarı ve bakır kabdan abdest almamalıdır. Melekler bunların kokusunu sevmezler. Bir müd su ile abdest almalı, bir sa' su ile gusl etmelidir. Bir müd iki rıtıldır. Bir menn de iki rıtıldır. [Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye kitâbında bugünkü ölçülere göre bir müd: 875 gr. ve bir sa': 4,2 litre olarak hesaplanmıştır]. Abdestteki ölçü, istinca hâriç ve ayaklarda mest olmadığı zamandadır. İstinca için bir rıtıl su yeter. Abdestteki bir müd suyun yarısı ayaklara, yarısı diğer âzalara harcanır. Ayaklarda mest olunca bir rıtıl su yeter. Bu miktarlar müstehab olup lâzım değildir. Müd'den az miktar su ile abdest almak câizdir. Sa' sekiz rıtıldır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir müd su ile abdest alır, bir sa' su ile gusl ederdi. Suyu daha az değil, vesveseye meydan vermiyecek şekilde biraz daha fazla kullanmak efdaldir. Suyu, ihtiyacı olduğu kadar kullanmalıdır **(Hâlisa)**. Bunu te'yîd eden rivâyet **Mesâbîh şerhi**'nde vardır. Enes (radıyallahü anh) Resûlullah'ın bir sa' veya beş müd su ile gusl ettiğini bildirmiştir. O halde Mukaddime'de sözü edilen «Bir sa'dan fazla su kullanmak haramdır, israftır, avret mahallini açmak gibidir» sözüne itibar edilmez. Abdestte suyu israf etmemelidir. Suyu fazla harcamak, lâ'netlenmiş şeytanın vesvesesidir. Abdest âzalarını dörder kere yıkamak gibi ihtiyaçtan fazla su kullanmak nehir kenarında da olsa israftır, haramdır. Nitekim İsrâ sûresi, yirmiyedinci âyet-i kerîmesinde: **«Tebzîr, israf edenler şeytanların kardeşleridir»** buyurulmuştur.

Güneşde ısınmış su ile abdest almamalıdır. Suyu güneşte ısıtmağı kasd ederse, bâzı âlimlere göre mekruhdur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Âişe'ye (radıyallahü anhâ), suyu güneşte ısıttığı zaman: **«Yâ Humeyrâ! Öyle yapma, zîra baras hastalığına yol açar»** buyurmuştur. Ömer (radıyallahü anh) dan da aynısı bildirilmiştir. Bizim işâret ettiğimiz gibi, suyu güneşte ısıtmakda kasd varsa mekrûhdur. Yoksa ittifakan mekruh değildir **(Dürer)**.

Abdest âzalarını üçer kere yıkamalıdır. Burada üç kere yıkamanın sünnet olduğuna işâret vardır. Mesh böyle değildir. **Tuhfe**'de bildirildiği gibi, mezhebimizde (Hanefî mezhebinde) üç ayrı su ile başı mesh etmek mekrûhdur. **Şerh-i Mesâbîh**'de İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) nın bildirdiğine göre, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) abdest âzalarını birer kere yıkayarak ve başına bir def'a mesh ederek abdest almıştır. Bu abdestin en az haddidir. Daha efdali ikişer kere yıkamaktır. En kâmili üçer kere yıkamaktır. Resûl-i Ekrem'in birer kere yıkayarak abdest alması ümmetine câiz olduğunu öğretmesi içindir. Yukarıda abdestin ekmeli, en kâmili demek sevâbı çok olanı demektir. **Kunye**'de birer kere yıkayarak abdest almak farz, ikişer ve üçer kere yıkayarak abdest almak sünnettir. Ayrıca ikişer için sünnet, üçer yıkamak için de nâfile denilmiştir. Aksi de söylenmiştir. Eğer su kıymetli olduğu için, soğuk veya başka bir

hâcet için birer kere yıkayarak abdest alınırsa mekrûh olmaz ve günâh olmaz. Yoksa günah olur. Birer kere yıkamağı âdet haline getirmek de mekruhdur.

Abdest alırken, mazmaza ve istinşak'da rıfk ile mübalâğa etmelidir. Suyu ağzın etrafında dolandırmaya, ya'nî abdest alırken ağzımıza su vermeğe mazmaza denir. Burna su vermeğe de istinşak denir. Burna su verince burundakileri şiddetli nefes ile sümkürerek çıkarmalı, kuru olanını el ile gidermelidir. Mazmazanın haddi, ağzın alacağı kadar su almaktır. Bunda mübalâğa etmek ise, suyu boğazın başlangıcına kadar ulaştırmaktır. İstinşak'ın haddi, suyu burnun mârin denilen kemiksiz, yumuşak kısmına ulaştırmaktır. İstinşakta mübalâğa ise suyu, nefes ile geniz kısmına kadar çekmektir. Kolay bir anlatım ile mazmaza'da mübalâğa gargara etmek ile, istinşakda mübalâğa sümkürmek ile olur. Şemsü'l-eimme'nin (rahmetullahi aleyh) bildirdiğine göre mazmaza ve istinşakda mübâlâğa etmek abdest ve gusülde sünnettir. **Salâtü'l-Bakkâlî**'de abdestte sünnet, gusülde ise oruçlu değil ise vâcibdir denildi.

Abdest âzalarına sağdan başlamalıdır. Yalnız halâya sol ayakla girilir. Sağ ayakla çıkılır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve seliem) işlerine sağdan başlamayı severdi. Pabuclarını giyerken, hattâ saçını tararken sağ taraftan başlardi.

Abdest ve gusülde mafsallara da dikkat etmeli, yüzüğü hareket ettirmelidir. Böylece altına su geçmiş olur.

Abdestte, başın hepsini mesh etmelidir. Hanefî mezhebimizde bir su ile bir kere mesh etmek sünnettir. Eğer bu kaplama meshi, diyârımızda, soğuk günler dışında terketmeğe devam ederse günâh olur **(Kunye)**.

Kaplama mesh ya'nî başın hepsini meshetmek için avuç içleri ve parmaklar başın önüne konur. Bütün başı mesh edecek şekilde geriye doğru çekilir. Sonra iki kulak iki parmak ile mesh edilir. Bir su ile kaplama mesh yapıldığı için su müsta'mel olmaz. Zeylâ'înin dediği gibi ancak bu yol ile bütün baş mesh edilir. Bu çok da kolaydır. Bunda iki baş ve iki şehâdet parmağının muhafaza edilme güçlüğü de yoktur. [Baş ve şehâdet parmakları başı meshederken başa dokundurulmaz. Bu parmaklarla kulaklar mesh edilir. **(Halebî ve Tam İlmihâl)**].

Kulakların büklümleri de başa tâbi'dir. Bunun için ayrı suya hâcet kalmaz. Büklümlerin hepsi mesh edilmeli, kuru yer kalmamalıdır. Kulakları mesh ederken şehâdet parmağı kulak deliğine konur. Şehâdet parmağı ile kulağın içi, baş parmakla kulağın arka kısmı mesh edilir. Boynu meshetmekde ihtilâf olundu. Sünnet de edeb de değildir denildi. Sünnet diyenler olduğu gibi edeb diyenler de oldu. İki elin (baş ve şehâdet parmağı dışındaki üç parmağın) dışı enseye konup öne doğru boğaza kadar

mesh edilir. Boğazı, nefes borusu üzerini mesh etmek mekruhtur. **Nikâye, Tuhfetü'l-fukahâ, Gunyetü'l-fetâvâ** kitablarında böyledir.

Abdest âzalarını yıkarken, biraz fazla yıkamalıdır. Yüzü alnın üstüne kadar, kolları pazunun ortasına, ayakları da baldırın ortasına kadar yıkamalıdır. Çünki Kıyâmet günü haşr olunurken abdest âzaları nurlu olacak, ışık verecektir. Hadîs-i şerîfde: **«Alnındaki nûrunun çoğalmasına gücü yeten yapsın»** buyuruldu. Ya'nî abdest âzalarını, yüzünü daha fazla yıkamak sûretiyle nûrunuzu arttırın buyurulmaktadır. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Hilye abdest âzalarına bulaşacaktır»** buyuruldu **(İhyâ)**. Ebû Ubeyde (radıyallahü anh) hadîs-i şerîfdeki **hilye** kelimesine, Kıyâmet günü bu ümmeti diğer ümmetlerden ayıran, abdest âzalarının nûrlu olma mânasını vermiştir. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizin simânız, sizden başka hiç kimsede olmayacaktır»** buyurmuştur. Hilye kelimesine Cennette kola ve ayaklara takılan bilezik mânaları da verilmiştir.

Abdestte parmak aralarını ve sakalı hilâllemelidir. El parmaklarını hilâllemek sünnet, ayak parmaklarını hilâllemek ise farzdır **(Terşîh)**. Ancak bilinmelidir ki, sünnet olmak suyun tahlilsiz parmakların aralarına vâsıl olmasından sonradır. Çünki suyun oralara ulaşması farzdır **(Hulâsa)**. Ellerin ve ayakların yakınmasında parmaklardan başlamak sünnettir. Ayak parmaklarını hilâllemenin, tahlîlin şekli **Şerh-I Sabbağî**'de şöyledir: Sol elin küçük parmağı ile sağ ayağın küçük parmağından başlanarak, parmak araları içten hilâllanarak, sol ayağın küçük parmağında bitirilir. Sakalı tahlîl ya'nî el parmaklarını açık olarak alttan üste doğru sakalın arasına sokmak sünnettir. İmâm-ı Ebû Yûsûf ve İmâm-ı Muhammed'e (rahmetullahi aleyhimâ) göre sakalı tahlîl muhayyerdir. İsterse yapar, istemezse yapmaz. **Bakkâlî**'de bıyıklar kısa ise tahlil lâzım olmaz, uzun ise tahlîli ve suyun dudaklara ulaştırılması vâcib olur. **Nevâzil**'de, bıyıklar uzun olsa da, vâcib olmaz denildi. Hadîs-i şerîfde: **«Abdestten sonra sakalın taranması fakirliği giderir»** buyuruldu. Ebû Ümâme'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kaşlarını devamlı tarayan kimse belâlardan uzak olur»** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Ayakta taranan kimse borca boğulur»** buyuruldu. **Hâlisa**'da böyle diyor. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sakalını her gece tarayan kimse, çeşitli belâlardan emîn olur, ömrü artar»** buyurdu **(Tıbbınnebevî)**.

Bütün bunlarda, Allahü teâlâ'nın ismini zikretmeli, ya'nî Besmele okumalı, abdesti bitirdikten sonra istiğfar ve tevbe etmelidir. Hadîs-i şerîfde : **«Bir kimse güzelce abdest alır ve sonra da Eşhedü en lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh, Allahümmec'alnî minettevvâbîne vec'alnî minel mütetahhirîn derse Cennetin sekiz kapısı onun için açılır. Hangisinden girmek isterse o**

**kapıdan Cennete girer»** buyuruldu. **Şerh-i Mesâbîh** ve başkalarında vardır.

Abdest suyundan artanın hepsi veya bir kısmı ayakta içilir. Bunda birçok hastalıklar için şifa vardır. Bu mânada bir de nazm vardır.

**Allah'a kavuşmağı istiyorsan Cennette,**
**İbrikte artan sudan içmelisin abdestte.**
**Ey genç! Şübhen olmasın, böyle sudan içmekte,**
**Yetmiş tür hastalığa şifâ vardır, elbette.**

**Hâlisa**'da bildirilen hadîs-i şerîfde, abdestten artan suyu içmenin, en hafifi nefes darlığı olan yetmiş çeşit hastalığa şifâ olduğu bildirilmiştir. Alî (radıyallahü anh) abdest suyundan kalanı ayakda içti. Sonra dedi ki: İnsanlar ayakta içmeği kötü görürler. Ancak Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) benim yaptığım gibi yaptı.

Abdestten sonra bir havlu ile kurulanmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) abdestten sonra bir havlu ile mübârek yüzünü kurulardı. Bir hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet günü bir kimse getirilir. Amelleri tartılır. Günahları ağır gelir. Yüzünü ve abdest âzalarını kuruladığı bez getirilip hasenât, iyilikler kefesine konur»** buyuruldu. Bunun için İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) abdest ve gusülde kurulanmayı kerîh görmedi.

Abdest aldıktan sonra iki rek'at nâfile namaz kılmalıdır. Abdest için şükr olur. Bu abdestin edeblerindendir. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem), o da Rabbi'l-izzeti celle celâlühü'den hikâye ederek buyurdu ki: **«Bir kimse abdest bozsa fakat abdest almasa bana cefâ etmiş olur. Hadesten temizlenerek abdest alıp iki rek'at namaz kılmasa yine bana cefâ eder. Abdesti bozulunca abdest alsa, iki rek'at namaz kılsa, fakat benden bir ihtiyacını istemese yine bana cefâ eder. Hadesden sonra abdest alsa, iki rek'at namaz kılsa ve din ve dünyâsı için bana düâ etse, kabûl etmezsem ben ona cefâ etmiş olurum. Halbuki ben cefâ eden Rab değilim.»**

Uykudan kalkınca abdest almak müstehabdır. Erkek zekerine, kadın fercine dokunduğu zaman abdest almak da müstehabdır. Bir rivâyette nevm, uyku yerine sûm, sarmısak yazılıdır. O zaman uykudan kalkınca yerine sarmısak yiyince, kötü kokusunu gidermek için abdest almak müstehabdır şeklinde olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizden biriniz zekerine dokunduğu zaman abdest alsın»** buyurmuştur. İmâm-ı Şâfiî (rahimehullah) erkek, elinin içi veya parmakları ile zekerine dokunursa, abdesti bozulur. Kadın da kendi fercine veya başka kadının fercine dokunursa abdesti bozulur demiştir. İmâm-ı Ahmed ibni Hanbel (rahimehullah) elin dış kısmı ve bilek ile dokunursa da bozulur dedi. İmâm-ı

Mâlik (rahimehullah) dokununca abdest almak müstehabdır, vâcib değildir dedi. İmâmımız Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) bunlarla abdest bozulmaz dedi. Hadîs-i şerîfdeki vudu' kelimesi, abdest değil, el yıkamaya haml olunmalıdır. Nitekim başka bir hadîs-i şerîfde: **«Yemekten önceki vudu' fakirliği giderir»** buyurulmuştur. Vudu', lügatde abdest almak ve el yıkamak anlamındadır **(Şerh-i Mesâbîh)**. Âişe (radıyallahü anhâ) buyurdu ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bâzı hanımlarını öper, sonra abdest almadan namaz kılardı. Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) buna dayanarak yabancı da olsa, kadına dokunmak abdesti bozmaz dedi. Şâfiî ve Ahmed (rahmetullahi aleyhimâ) yabancı kadına dokununca abdest bozulur dediler.

Ateş değmiş şeyi yedikten sonra abdest almak müstehabdır. Ümm-i Seleme (radıyallahü anhâ) dedi ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kızartılmış kaburga eti yedi, sonra abdest almadan namaza kalktı. **Mesâbîh'i** şerh eden; «Burada, ateş değmiş şeyden sonra abdest almanın nesh olduğuna delil vardır» dedi.

Yağlı şeyler yedikten sonra ağzı yıkamalıdır. İbni Abbâs'dan (radıyallahü anh) bildirildiğine göre Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), süt içtikten sonra ağzını yıkadı. Ağızda kalan yağ insana teşviş verir, rahatsız eder **(Şerh-i Meşârık)**. Kötü koku sebebiyle elleri yıkamalıdır. Müstehabdır.

## GUSL ABDESTİ, TEYEMMÜM VE SÜNNETLERİ

Cum'a, bayram ve arefe günleri gusl etmek sünnet, kan aldırdıktan sonra ve İslâma giren kimsenin gusl etmesi müstehabdır. Yukarıdakiler cünüb olmadıkları takdirdedir. Cünüb iseler gusl etmeleri farzdır. Ayrıca, ihrâma girerken Müzdelife ve Arafat'da vakfe için, Mekke'ye girerken, eyyâm-ı teşrîk'in üç gününde gusl etmek müstehabdır. Vedâ tavâfı için, deli ayıldığı zaman, ölüyü yıkamak için, bülûğa eren çocuğun, regâib gecesinde, berât, kadir, arefe gecelerinde, kurbân bayramının birinci günü Minâ'da, bundan başka fıkıh kitablarında teferruatı ile bildirilen yerlerde gusl etmek müstehabdır. Besmele'den sonra elleri, avret mahallini yıkamak sünnettir. Eğer bedende pislik varsa giderilir. Sonra namaz abdesti gibi abdest alınır. Leğen gibi şeyde yıkanılırsa ayaklar yıkanmaz. Çıkarken yıkar.

Sonra başına ve sair bedene sağdan başlayarak üçer kere su akıtılır. Sonra sola dökülür. Ya'nî önce başa, sonra sağ omuza, sonra sol omuza üçer kere su dökülür. **Hulâsa** ve başka kitablarda bu sıranın iki değişik hâli de rivâyet edilmiştir. Birincisi sağ omuza, sol omuza ve başa üçer kere su dökülmesidir. İkincisi sağ omuza, başa ve sol omuza üçer kere su dökülmesidir.

Çildin her yerini ıslanacak şekilde ovmalıdır. Hanefî mezhebinde ovmak şart değil, müstehabdır. (Kadınların başına üç kere su dökmesi kâfidir). Saçların diplerine su gidiyorsa örgüler açılmaz. Büklümlerin arasında ıslanmayan kısımların kalmasının zararı yoktur. Ümm-i Seleme (radıyallahü anhâ) gusl ederken, saç örgülerinin açılmasındaki zorluğu bildirince: **«Başına üç kere su dökmen kâfidir. Sonra bedenine de su akıtır, temiz olursun»** buyurdular. Erkeklerin örgülü saçların içine de suyu ulaştırması lâzımdır.

Leğen gibi şeyde yıkanmışsa oradan çıkarken ayaklar yıkanır. Taş veya tahta üzerinde yıkanırsa ayaklarını abdest alırken yıkamalıdır. Fıkıh kitablarının çoğuna göre gusl ettikten sonra abdesti bozulmadıkça abdest alınmaz. Ancak **Fetâvâ-i Nesefî** ve **Tecrîd-i Kerderî**'de gusldan sonra namaz kılmak isteyen tekrar abdest almalıdır denilmektedir. Çünki gusldan önce alınan abdest sünnet, gusldan sonra farzdır. Sünnet farz'ın yerini tutamaz. Bu iki kitabdan başka hiçbir kitabda bu açıklamaya rastlanmadı. Gusldan sonra, eğer varsa bir havlu ile kurulanmalıdır.

**Teyemmüm :** Su bulamıyan kimse için teyemmüm etmek mübah olur. Teyemmüm iki kere elleri yere vurmaktan ibârettir. Birinci vuruş yüz için, ikinci vuruş kollar içindir. Su bulmamak, bir mil mikdarı uzakda suyun olmaması gibi hakikî veya su olmasına rağmen yırtıcı hayvan, hapisde olma, âlet olmaması yüzünden kullanamamak şeklinde hükmî olur. Bunun gibi kendisinin veya arkadaşının susuzluğunu giderecek kadar az su olması veya hayvanın içmesine yetecek kadar olması veya başkasının malı olması veya satın alacak parası olmaması veya çok fazla para istemeleri hallerinde de gusül yerine teyemmüm olur. Su kullanınca yarası, hastalığı artacak veya bir uzvu helâk olacak veya hava çok soğuk olup gusl edince ölmesi veya hastalanmasından korkarsa — (İmâm-ı A'zam'a göre şehir dışında ise câizdir) — veya yolculukta yanında su olduğunu unutsa veya kar, buz şeklinde olsa veya yolda konakladığı yerde su olmadığını haber verseler veya yanında kıymetli bir emânet olup suya gittiğinde o emânetin çalınmasından korkarsa ve bunun gibi fıkıh kitablarında açıklanan yerlerde gusül yerine teyemmüm edilir.

Temiz toprak, tozsuz olsa da taş ve yer cinsinden olan çeşitli taşlar, kiremit, saksı ve kaya tuzu, kireç gibi şeyler ile teyemmüm edilir. Bunların üzerine avuç içlerini ve parmaklarını vurup yüzünü iki eliyle bir kere mesh etmelidir. Namaz veya tahâret için niyyet etmeli, bâzılarının dediği gibi abdest için veya cünüblük için diye ayırmamalıdır. Sık veya seyrek saç diplerine tozu ulaştırmaya zorlanmamalı, yüzünün her yerine tozun sürülmesine gayret etmelidir. Kaşların altı ile gözün üstü mesh edilmezse zâhir rivâyette teyemmüm câiz olmaz. Çünki yüzün her noktası mesh edilmelidir. Parmak aralarını tahlîl etmek, yüzük ve bileziği

çıkarmak lâzımdır. Yüzün cildinin her tarafının mesh edildiğinde çok zan etmek yetişir. Sonra eski yere veya başka yere parmakları açık olarak bir daha vurmalı, sonra sol elin parmaklarının içi ile sağ elin dışını parmak uçlarından başlıyarak bileğin dışından dirseğe kadar mesh etmelidir. Sonra sol elin avuç içi ile dirsekten bileğe kadar sağ kolun iç tarafını meshetmelidir. Sonra sol elin baş parmağının içi ile sağ elin baş parmağının dışını mesh etmelidir. Aynı şekilde sağ el ile solu kolu mesh etmelidir. Sonra avuç içlerini mesh etmeli, parmak aralarını tahlil etmelidir. Bütün bunlardan maksad dirseklere kadar ellerde ve kollarda bir vurmada mesh edilmeyen yer kalmamış olmasıdır. Bir vuruşda mesh edilmeyen yer kalırsa iki, üç defa da toprağa vurulabilir (**İhyâ**).

Allahü teâlâ'nın ismini zikretmek için, her hayır için, selâma cevab vermek ve benzeri şeyler için teyemmüm edilir. İbni Ömer (radıyallahü anh) dedi ki: Muhâcirînden bir sahâbî Resûluilah'a uğradı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bevl etmiş, abdest almamıştı. Sahâbî selâm verdi. Resûl-i Ekrem almadı. Sahâbînin uzaklaşacağı sırada Resûlullah teyemmüm etti ve selâmını aldı. **«Selâmını almaktan beni alıkoyan şey, abdestli olmamam idi»** buyurdular. Bu hadîs-i şerîf, abdestli veya teyemmümlü değil iken konuşmanın kerîh, selâmın makbûl olmadığına delâlet eder. Allahü teâlâ'nın ismini zikretmek de, abdestli veya teyemmümlü iken müstehabdır. Zira selâm da Allahü teâlâ'nın isimlerindendir (**Mesâbîh**). Mushafı tutmak, ezberden de olsa Kur'ân-ı kerîm okumak, kabir ziyâreti, ölüyü defn, ezan ve ikâmet, mescide girmek, çıkmak gibi hususlarda, yanında su olsa da teyemmüm edilebilir (**Muhît**), (**Nikâye**).

**Bizâziyye**'de dedî ki: Yukarıda zikredilen dokuz yerden birinde teyemmüm eden kimse, yanında su yoksa bu teyemmüm ile namaz kılamıyacağını bütün âlimler bildirdiler. Eğer su var ise, zaten namazının câiz olmıyacağı açıktır. Bu açıklamada, su olsa da yukarıdaki yerlerde teyemmümün câiz olduğuna işâret vardır.

## NAMAZIN SÜNNETLERİNİN FAZİLETİ

Namaz, kullara farz olanların tevhîd'den sonra en üstünüdür. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın mahlûklarına tevhîd'den sonra en çok sevdiği farz, namazdır. Eğer namazdan daha çok sevdiği bir ibâdet olsaydı şübhesiz melekler onunla ibâdet ederlerdi. Halbuki onlar rükû'da, secdede, ayakta ve oturarak ibâdet ederler»** buyurdu **(İhyâ)**.

Namaz îmânın alâmetidir. Namaz kılan kimsenin îmânı olduğu anlaşılır. Bir kâfir, tek başına veya cemâatle namaz kılsa kendisinden kelime-i tevhîd işitilmemiş olsa da, mezhebimize göre onun islâmına hükm olunur. Namaz mü'minin nûru, Cennetin anahtarı, dîne hayât verici, yakîni kuvvetlendiricidir. Nitekim hadîs-i şerîflerde: **«Kişinin namazı, kalbinde nûrdur. Dileyen kimse nûrlansın», «Cennetin anahtarı namazdır», «Namaz dînin direğidir. Bir kimse namazı doğru kılarsa dînini doğrultmuş olur. Namazını terk eden dînini yıkmış olur.»**

Namazın sünnetleri çoktur: Birincisi, vaktin evveli ile sonu arasında efdal vakti aramaktır. Sabah namazını gales ile isfar arasında ya'nî gecenin son karanlığı ile aydınlık arasında kılmalıdır. Şâfiî mezhebinde, sabah namazını vaktin evvelinde ya'ni fecirden ortalık aydınlanıncaya kadar olan zamanda kılmak efdaldir. Hanefî mezhebinde sabah namazını isfar etmeli, ya'nî ortalık aydınlanınca kılmalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Sabah namazını isfar ediniz! Çünki sevabı çoktur»** buyurulmuştur. **Tahâvî**'de gales ile başlamalı, isfâr ile bitirmelidir denilmektedir, ki metinde de böyledir. Böylece erken ve geç kılmanın fazîletlerine dair vârid olan hadîs-i şerîflere uygun olur **(Şerh-i Mesâhîh)**.

Cemâatin toplanması ümmîdi varsa biraz beklenir. Cemâatin gücü yettiği mikdarda kışın sabah namazını evvel vaktinde, yazın geceler kısa olduğu için ortalık aydınlanınca kılmalıdır. Bu tasnîfi musannif yapmıştır. Bu konuda vârid olan hadîs-i şerîflerin hepsine riâyet etmek ve mezhebier arasını mümkin olduğu kadar bulmak içindir.

Çok sıcak günlerde öğle namazını te'hîr etmelidir. Cemâatle olsun yalnız olsun Hanefî mezhebinde böyledir. Hadîs-i şerîfte: **«Öğle namazını geciktiriniz. Çünki şiddetli sıcaklık Cehennemin kaynamasındandır»** bu-

yurulmuştur. Ya'nî öğle namazını sıcaklığın şiddetinin biraz azaldığı zamanda kılmalıdır. Bu da bulunulan yere göre değişir (**Şerh-i Tuhfe**). Kışın öğle namazını kılmakta acele etmeli, evvel vaktinde kılmalıdır (**Esrâr**).

İkindi namazını vakti girdikten sonra, güneş saf, beyaz iken kılmalı, sararmasını beklememelidir. Güneşin sararması, kursunun değişmesi, gözle bakılabilir hâle gelmesidir. Bu halden güneşin batmasına kadar olan zamanda namaz kılmak tahrîmen mekruhdur. Ancak ikindi namazının farzı kılındığında kırâette sünnet îfâ edilmelidir. Çünki kerâhet, mekruh olmak, vakitde değil, geciktirmektedir (**Kunye**).

Öğle namazının vaktinin sonu, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre, her şeyin gölgesinin uzunluğu, güneşin zevalde, (tepede) olduğu zamanki gölgesi hâriç, kendi uzunluğunun iki misli olduğu zamandır. İki İmâm'a göre (rahmetullahi aleyhimâ) bir misli olduğu zamandır. İki İmâm'a göre ikindi daha önce olmakta, bu vakte asr-ı evvel denilmekte, İmâm-ı A'zam'a göre, ikindi daha sonra olmakta, bu vakte asr-ı sânî denilmektedir. Bu iki vakit arası mühmel vakit'tir. Güneşin doğmasından öğleye kadar olan vakit de böyledir.

Akşam namazını Güneş gaybolunca geciktirmeden kılmalıdır. Yıldızların görünmesini beklemeden kılmalıdır. Yolculuk veya benzeri özürler dışında akşam namazını yıldızların görünmesine kadar geciktirmek tahrîmen mekruhdur. Namazda uzun okumak sûretiyle geciktirmekte ihtilâf vardır (**Kunye**).

Yatsı namazını en çok gecenin üçde birine kadar geciktirmelidir. **Kudûrî**'de yatsı namazını gecenin üçte birinden önce kılmalıdır denildi. Bu iki söz arasını bulmak şöyle olur. Kış gecelerinde birinci söze diğer gecelerde ikinci söze uyulur. **Hulâsa**'da yatsı namazının vaktinde üç mertebe vardır. Üçte birine kadar kılmak müstehab, gece yarısına kadar geciktirmek mübah, gece yarısından fecr'e kadar olan zamanda kılmak mekruhdur. (Zaîf, yaşlı ve hastalara gecenin üçte birine kadar geciktirmek ağır gelirse, vakti girince kılmalıdırlar).

Üç vakitte namaz kılmamalıdır. Birincisi, güneşin doğuşundan iki mızrak boyu yükselinceye kadar olan zamanda, ikincisi tepede, üçüncüsü batarken olan zamandır.

Muhammed bin Fadl (rahimehullah) dedi ki: Güneşin doğuşundan, güneşe gözle bakılabildiği sürede (1 saat kadar) namaz kılmak mubah olmaz. Güneş kursuna bakılamıyacak durumdan sonra namaz kılmak mubah olur (**Hulâsa**).

Nısfınnehar'da, gün ortasında namaz kılmak da mekruhdur. Kerahet vakti gün ortasından zevale kadardır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) gün ortasında namaz kılmaktan men' etti. Güneş tepeden bi-

raz ayrılınca öğle namazı kılınmalıdır buyurdu. Namaz kılmak câiz olmayan bu zamana zevâl vakti, istivâ vakti, kıyam vakti de denir.

Kerâhet vakitlerinin üçüncüsü, güneşin batmadan önceki kırmızılaşmasından batıncaya kadar olan zamandır. Bu üç vakitte nâfile, farz, cenâze namazları kılınmaz, tilâvet secdesi yapılmaz. Ancak güneş batarken o günün ikindi namazının farzı kılınır. **Kâfî** sâhibi bu üç vakitte nâfile namaz kılmak câiz, fakat mekruhdur dedi. **Nihâye** sâhibi, **Hidâye**'nin kelâmının şerhinde, tulû', istivâ ve gurûb vakitlerinde, vakitlerinde kaçırılmış farz veya vâcib namazların kazâsı (edâsı) mekrûh olmayan vakitte okunmuş secde âyetinin tilâvet secdesi, vaktinde kılınamamış vitir, mekrûh olmayan vakitte hazırlanmış cenazenin namazı kılınır. **Kâfî** ve **Vikâye**'nin bâzı şerhleri bu sözü kuvvetlendirmektedir.

## EZÂNIN SÜNNETLERİ

Ezan, **Nikâye** sâhjbinin ihtiyâr ettiği gibi sünnet ile sâbit olmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Beytü'l-makdis'e götürüldüğüm zaman Cebrâil aleyhisselâm ezan ve ikamet okudu. Resûlullah imam olup meleklere ve peygamberlerin ruhlarına namaz kıldırdı»** buyurdular. Bir de bilinen rü'yâ ile sâbit olmuştur denildi. Rivâyet edildi ki, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) Eshâbını toplayıp ezan hakkında müşâvere etti. Bâzıları çan çalalım dediler. Resûlullah: **«Çan çalmak nasârânın âdetidir»** buyurdu. Bir kısmı def çalalım dediler. Resûlullah: **«Def çalmak yehudilerin âdetidir»** buyurdu. Bir kısmı boru çalmayı teklif etti. Bir kısmı ateş yakmayı teklif etti: **«Ateş yakmak Mecusilerin âdetidir»** buyurdu. Bir şey üzerinde karar kılınamadı. Hattâ Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) üzülerek geri döndü. Sabahleyin Abdullah bin Zeyd (radıyallahü anh) gördüğü rü'yâyı şöyle anlattı: Yâ Resûlâllah! Bir şahıs gördüm. Gökden Mescid-i harâmın dıvarı üzerine indi. Kıbleye döndü. Allahü ekber Allahü ekber... diyerek bildiğimiz ezanı okudu. Sonra biraz oturdu. Daha sonra kalkıp aynı şeyleri okudu, ancak iki kere kad kametissalâtü ekledi. Resûl-i Ekrem Abdullah'a: **«Onu Bilâl'e öğret. Çünkü onun sesi senden gürdür»** buyurdu. Ömer (radıyallahü anh) aynı rü'yâyı gördüğünü, fakat onun daha önce davrandığını, sözünü kesmeği uygun görmediğinden sükût ettiğini söyledi **(Tahâvî şerhi)**. Bir de Cebrâil aleyhisselâmın peygamberimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) indirildiği, hattâ çok kere gökde ezan okuyup yerde Ömer'in (radıyallahü anh) duyduğu bildirilmiştir. **Nikâye** sâhibi, birbirlerini nefy etmedikleri için hepsinin de olması câizdir dedi.

Ezan, lügatte bildirmek demektir. Allahü teâlâ Tevbe sûresi, üçüncü âyet-i kerîmesinde: **«Allahü teâlâ'dan ve Peygamberinden, insanlara şer'an, i'lâm-ı mahsûsdan ibârettir»** buyurmuştur. Ezan, farz namazlarda ve cum'a namazında fâik sünnettir. Vâcib diyenler de vardır. Ezan hayırlı insanların işidir. Ya'nî ezanı âlim, kâmil insanlar okumalıdır. **Câmi'** kitabında Ya'kub (rahmetullahi aleyh) diyor ki: Akşam ezânını Ebû Hanîfe'nin (rahmetullahi aleyh) okuduğunu ve oturmadan kâmet getirdiğini gördüm. Demek ki, ezan okuyan, kâmet de getirmelidir. Müezzinin ve onu dinleyip icâbet edenlerin, Ateşden kurtulacaklarına delil: **«Müezzin, sesi-**

**nin yayıldığı yere kadar her yaş ve kurumun şâhid olmaları nisbetinde afv olunur»** hadîs-i şerîfi ile birçok şahısların ezâna îcâbet ettikleri için kurtulduklarının bildirilmesidir. Rivâyet edildi ki, Zübeyde hâtunu ölümünden sonra sâlihlerden biri rü'yâda gördü. Ona hâlinden sordu. Rabbim beni afv etti dedi. Mekke ile Medîne (Allahü teâlâ şereflerini arttırsın) arasına kazdırdığın su kuyuları sebebi ile mi dedi. Hayır, çünki onlar gasb olunmuş mallardır. Sevabı sâhiblerine âiddir dedi. Peki, Rabbin seni niçin afv etti dedi. İçki meclisinde idim. Müezzin ezan okumağa başlayınca içkiyi bıraktım. Onun şehâdet ettiği gibi ben de şehâdet getirdim. Allahü teâlâ, meleklerine: **«Kalbinde kâmil bir tevhîdi olmasaydı beni sarhoş halde iken hatırlamazdı. Ona azâb etmeyin!»** buyurdu. Böylece beni bağışladı. Bunun gibi Ebûl Fadl'dan bazı sultanlar hakkında ve Osman'dan da Sâlim bin Ubâde hakkında rivâyetler vardır **(Ravdatü'l-ulemâ)**.

Ezânın sünnetlerinden biri, ses daha uzaklara gittiği için yüksek yerde okumaktır. Akşam ezânında meşâyıh arasında ihtilâf olundu **(Kunye)**.

Parmağı kulağa koymalıdır. Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Bilâl'e (radıyallahü anh) sesinin daha yüksek olması için birer parmağını kulağına koymasını emir buyurdu. Ezan okurken kendini çok yormamalıdır. Ezânı dünya malı için değil, tayyib işlerden olduğu için istiyerek yapmalı, karşılığını Allahü teâlâ'dan âhırette taleb etmelidir. Halkı Hakkın tâatine çağırmayı niyyet etmeli, kendisine verilen bu emâneti hakkıle yerine getirmelidir. Zîra müezzin insanların namazda, oruçda, iftarda îtimad ettiği, emîn kimsedir. Onun bildirmesiyle herkes ibâdete başlamaktadır. Müezzin de bu güvene lâyık olmağa çalışmalı, emâneti yerine getirmelidir. Nitekim Nisâ sûresi, ellisekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Elbette Allahü teâlâ size emânetleri ehline vermenizi emr ediyor»** buyurulmuştur.

Müezzin ezanda müstehab vakitleri seçmellidir. **Mücerred** kitâbında Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki, müezzin sabah ezânını fecrin tulû'undan sonra okumalı, öğleyi kışın güneş zevalden biraz meyl edince, yazın biraz geciktirerek, ikindiyi güneşin değişmesinden korkmadıkça biraz geciktirerek, akşamı güneşin hemen battığında, yatsıyı beyazlığın gitmesinden biraz sonra okumalıdır **(Zâhidî)**.

Ezân için ücret şart etmemelidir. Çünki imam olsun, müezzin olsun, imamlık veya müezzinlik için önceden şart edilen ücreti almak halâl olmaz. Eğer önceden şart edilmeyip, fakat ihtiyaçları bilinip ona göre cemâattan toplanarak bir mikdar verilirse iyi olur. Bu tayyib olup harâm olmaz. Ücret de olmaz **(Fetâvâ-yı Kadıhan)**. Selef-i sâlihîn zamanında böyle biliniyordu. Sonra gelen âlimler namazın ve Kur'ân'ın zâyiinden korkarak zamanla imamlık, müezzinlik ve Kur'ân-ı kerîm öğretmek için ücret almaya fetva verdiler.

Ezanda müezzin hayyealâssalâh derken boynunu sağa, hayyealelfelâh derken sola çevirir. Çünki bu namaza ve felâha çağırma insanlara yapılan hitâbdır. Onlara yüzünü döndürmek gerekir. Sağa sola dönülmez de denildi. Sahîh olan yüzü döndürmektir. Çünki ezanda sünnettir. Hattâ yeni doğan çocuğa okunan ezanda da yüz döndürmek uygun olur **(Muhît)**.

Ayakları sâbit olup yüzünü döndürmelidir. Yalnız minârede dönülür. Ya'nî minârede vücûd ile devr edilir, daire çizilir. Yüzünü çevirmekle herkese bildirmesi mümkin olmayan geniş odada yine devr edilir. Sağ taraftaki pencereden başını çıkarıp salâh'a çağırır. Sol pencereden başını çıkarıp felâha çağırır.

Ezânı ağır ağır, kelimeleri ayırarak, ikâmeti daha çabuk okumalıdır. Ezân ile ikâmet arasında yemek yeme ve abdest alma miktarı beklenir. **Hulâsa**'da diyor ki: Müezzin ezân ile ikâmet arasında her namazda ve akşam namazında oturur, içinden bir uzun âyet veya üç kısa âyet okuyacak kadar durur. İmâm-ı A'zam'a (rahmetullahi aleyh) göre üç adım atıncaya kadar, iki İmâma (rahmetullahi aleyhimâ) göre iki hutbe arasında hatîbin oturduğu kadar hafif bir celse ile oturur.

Cemâat olsun, tek başına olsun ezan okumalıdır. Seferde ve mukîm iken de okunur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Sahrâda ezan ve ikâmet okunursa namazı melekler de kılar. Ezân ve ikâmetsiz namaz kılan ile birlikte yalnız iki melek namaz kılar**» buyurmuştur. Müsâfir ezan ve ikâmeti terk ederse, mekrûh olur. Yalnız ezânı terk ederse mekrûh olmaz, kâfi gelir. Mescidi olmayan köyde, evinde namaz kılan, müsâfir hükmündedir.

Ezan ve imamlık için birer kişi görevlendirilir. Biri ezan okur, diğeri, birincisinin izni ile kâmet getirir. Hattâ ezan okuyan râzı olmazsa, öbürünün kâmet getirmesi mekruhdur. **Bizâziyye** fetvâlarında, «kâmet getirmenin sevâbı ezan okumaktan çokdur. Bunun için ezan okuyandan izinsiz kamet getirmenin mekrûh olduğu açığa çıkmaktadır» diyor.

Mescid binâ eden, eğer ehil ise ezan ve imamlık için evlâdır. Ya'nî mescid yaptıran kimse, imamlık veya müezzinlikten birini tercih etmesi uygundur. İkisini birden yapar diye yanlış anlamamalıdır. Zarûret hâli müstesnadır. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında, mürîd ezan ile imâmet arasında birini seçmek durumunda kalsa, imamlığı seçmelidir demektedir. Bunlardan her birinin ayrı ayrı fazîletleri varsa da, ikisini birden yapmak mekrûh olduğundan (*) imamlığı tercih etmelidir. İmamlık efdaldir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Bekr, Ömer ve diğer imamlar, halîfeler (rıdvânullahi aleyhim ecma'în) devamlı

(*) *Hanefî mezhebinde imamlık ve müezzinliği, bir kişinin yapması mekrûh olmayıp, makbûldür.*

imamlık yapmışlardır. Gerçi imamlıkta kefâlet, sorumluluk tehlükesi vardır. Hadîs-i şerîfde: **«İmâm kefil, müezzin ise kendisine güvenilen bir emîndir»** buyurulmuştur. Fakat fazîlet de bu mes'uliyet nisbetindedir. **Mişkâtü'l-envâr**'da da böyledir.

Sahrâda yolunu kaybeden kimsenin ezan okuması müstehabdır. Bunun gibi uyuyanları ibâdete kaldırmak, teheccüde kalkmış olanın uyumasını sağlamak, oruç tutanları sahura kaldırmak için sabah (fecr) olmadan ezan okumak müstehabdır. Nitekim Bilâl (radıyallahü anh) böyle yapardı. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: **«Bilâl'in ezânı sizin sahurunuza engel olmasın. Çünkü onun geceden ezan okuması, teheccüde kalkanları uykuya döndürmek ve uyuyanlarınızı uyandırmak içindir»** buyuruldu. Böylece gece teheccüde veya vitir namazına kalkarak az uyumuş olanlar, biraz olsun uyuyarak sabah namazına daha dinç kalkarlar. Gece uyanamamış olanlar da kalkıp teheccüd sevâbına kavuşurlar. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«İbni Ümmi Mektûm'un ezan okumasına kadar yiyiniz, içiniz. Çünkü o sabah namazının vakti girdiğini bildirmek için ezan okur»** buyuruldu. Buradan Ebû Yûsüf ve Şâfiî (rahmehümallah) sabah ezanının gece yarısından sonra okunmasına cevaz verdiler. Biz deriz ki, Bilâl'in (radıyallahü anh), ezânı sabah olmadan okuması vaktin girdiğini bildirmek için değil, uyuyanları uyandırmak için idi. Yoksa vakit girmeden okunan ezanın iâdesi lâzımdır.

Müezzinin dediklerini aynen söyliyerek ezan'a icâbet edilir. Yalnız salâha ve felâha çağırırken **Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh** denir. Ezanda ve ikâmette müezzine icâbet her dinleyene vâcibdir. Hattâ cünüb ve hayızlı kadın da icâbet eder. Halâda ve cimâ' hâlinde iken icâbet edilmez. Tâcü'ş-şerî'a müezzine icâbetin sünnet olduğunu bildirmiştir. Nevevî (rahimehullah) ise müstehab demiştir. Müezzinin okuduğu kelimeleri içinden alçak sesle ve uzatmadan tekrar etmelidir. Hayye, iş yapmak için (hadi!) bir emirdir. Felâh, beka demektir. Hayyealelfelâh demek, Cennette bâkî kalmağa sebeb olan cemâatle namaz kılmağa acele ile koşunuz, ikbâl ediniz demektir **(Şerh-i Mesâbih)**. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh demek, günahtan kurtulmak ve ibâdete yönelmek ancak Allahü teâlâ'nın tevfîki, izni ve yardımı ile olur demektir.

**Tuhfetü'l-mülûk**'da diyor ki: Hayyealelfelâh deyince, **Mâ şâellahü kâne ve mâ lem yeşâ' lem yekün,** ya'nî Allahü teâlâ'nın dilediği olur, dilemediği olmaz demelidir. Sabah ezânında okunan **Essalâtü hayrün minennevm** deyince, **sadakte ve bil hakkı natakte,** ya'nî doğruyu ve hakkı söyledin demelidir. **Kad kâmetissalâtü** deyince, **ekâmellahü ve edâmehâ,** ya'nî Allahü teâlâ namazı ayakta tutsun ve devam ettirsin demelidir. Bunun gibi Tâcü'ş-şerî'a: «müezzine ikâmette icâbet etmek kad kâmetissalâtü'ye kadar söz ile, burada fiil ile olur, söz ile olmaz dedi. Ezan veya ikâmete

icâbet eden kimse, o halde îken konuşmamalı, selâm vermemeli, selâma cevab vermemeli, mescidde değil ise okuduğu Kur'ân-ı kerîmi kesmeli, yürüyorsa durmalı, fıkıh dersinde ise dersi bırakmalıdır. Hulâsa ezânı ve ikâmeti dinleyip tekrar etmekten, ya'nî icâbet etmekten başka bir işle meşgul olmamalıdır. Âişe (radıyallahü anhâ): «Ezânı duyduktan sonra ne iş yapılır ki! İş yapmak haramdır» dedi. Ezânı duyunca, yün eğirmesini bırakırdı. Çekicini yukarı kaldırmışken ezanı duyup indirmeyen demirci ve kuyumcular çoktu. Âlimlerden Halef (rahmetullahi aleyh), ezan okunurken dokuma işiyle meşgul olan bir kişinin şâhidliğini kabûl etmedi. Zahîrüddîn (rahimehullah) dan sordular ki, aynı zamanda birkaç mescidden birden ezan sesi duyan kimse ne yapmalıdır? Cevâbında buyurdu ki: Namaz kıldığı mescidin ezânına icâbet eder. Bütün müezzinlere de icâbet etmek lâzımdır denildi. Birinci okuyan müezzine icâbet edilir diyenler de oldu. Hulvanî (rahimehullah): «Ezâna dil ile değil ayak ile icâbet etmelidir. Dil ile icâbet edip mescide gitmeyen ezâna icâbet etmiş olmaz. Mescidde olup ezâna icâbet etmiyen günahkâr olmaz» dedi **(Kunye), (Nihâye).**

Ezan ile ikâmet arasında mühim ihtiyaçları için düâ eder. Çünki şerîf vakittir. Bu vakit ezâna icâbetten sonra, salevât ve ezan duâsından öncedir. Daha sonra salevât ve bilinen (Vesile) ezan düâsı okunur. Ya'nî ezandan sonra **«Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Allahümme Rabbe hâzihidda'vetit tâmmeti vessalâtil kâimeti. Âti Muhammeden-il vesilete vel fadilete vedderecete refiate veb'ashü makâmen mahmûden illezî ve'adtehü inneke lâ tuhlifül mî'âd»** düâsını okumalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu düâyı okuyana Kıyâmet günü şefâatim halâl olur diye va'd buyurdu **(Buhârî ve başkaları).**

Ezan'ın bir ismi de da'vettir. Çünki ezan ile kullar ibâdete çağrılır. Bu da'vet namaza lâyık olduğu şekilde tamdır. Namaz'a kâime sıfatı verilmiştir. Ya'nî namaz kıyâmete kadar nesh olmadan, değişmeden ayakta kalacaktır demektir. Makâm-ı Mahmûd (övülen makam) ve Vesîle Cennette Resûlullahın menzilesidir.

Ezan düâsının topluca mânası :

Allah'ım, Muhammed aleyhisselâma ve onun âline salât et! Ey bu okunan ezanın ve kılınacak namazın sâhibi olan Allah'ım! Muhammed aleyhisselâma Vesîle'yi, fazîleti ve yüksek dereceyi ver. Ona va'd ettiğin Makâm-ı Mahmûd'a kendisini kavuştur. Çünki sen sözünden dönmezsin.

İki ezan arasında namaz kılmalıdır. Burada iki ezan ile çok kere teberrüken ezân ile ikâmet anlaşılır. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Her iki ezan arasında namaz vardır, her iki ezan arasında namaz vardır. Dileyen kimse kılsın»** buyurmuştur. **Şerh-i Mesâbih**'de bu hadîs-i şerîfin ezan ile ikâmet arasında nâfile namaz kılmağa teşvik için

olduğu bildirilmektedir. Ezan ile ikâmet arasında yapılan düâ, bu vaktin şerefi sebebi ile red olunmaz. İmâm-ı A'zam (rahmetullahi aleyh) akşam namazından önce nâfile namaz kılınmasına mekruh demiştir. Çünki Büreydetü'l-Eslemî (radıyallahü anh) ın bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Her ezandan sonra iki rek'at namaz vardır. Yalnız akşam namazında yoktur»** buyuruldu.

Ezânı işitince hemen cemâate gitmelidir. Rivâyet edildi ki, Kıyâmet günü bir kavm haşr olunur. Yüzleri parlak yıldızlar gibidir. Melekler onlara siz dünyâda ne ameller işlerdiniz? diye sorarlar. Onlar, biz ezânı işitince hemen işimizi bırakıp tahârete, abdeste koşardık derler. Sonra bir grup insanlar daha haşr olurlar. Yüzleri ay gibi parlar. Melekler bunlara da ne amel işlediklerini sorarlar. Onlar da: Biz, namaz vaktinden önce abdest alırdık derler. Daha sonra yüzleri güneş gibi parlayan bir tâife haşr olunur. Onlar da: Biz ezânı mescidde dinlerdik derler.

Yine rivâyet edildi ki, selef-i sâlihîn birinci tekbîri kaçırdıkları zaman üç gün, cemâati kaçırdıkları zaman bir hafta mâtem tutarlardı. Hikâye edildi ki, Şeddad bin Hakîmi'l-Belhî hâkim idi (rahmehullah). Bir gün Belh şehrinin mescidlerinden birine uğradı. Müezzin ezan okuyordu. Mescidin yanındaki dükkânda bir esnaf vardı. Müezzin ezanı bitirdiği halde o şahıs önündeki malları topluyordu. Sonra namaza gitti. Ertesi gün bu kimse bir şahsın hakkında şâhidlik etti. Hâkim: Sen namazda gevşek davranıyorsun. Ezandan sonra, önce önündeki malları kaldırmakla meşgul oldun, sonra namaza gittin dedi ve şâhidliğini kabûl etmedi. Ezânı işittiğinde abdestli işe çok acele etmeğe lüzum kalmaz.

## MESCİDLERİN FAZİLETİ

Allahü teâlâ'nın en sevdiği yerler mescidlerdir. Bunlar arasında da en efdali o mescidlere kible olandır. **Kunye**'de zikredildi ki, mescidlerin en kıymetlisi Mescid-i haramdır. Sonra Medîne'deki mescid-i Nebevî, sonra Kudüs'deki Beyt-i Makdis câmi'i, sonra diğer câmiler, sonra mahalle mescidleri, sonra daha küçük sokak mescidleridir. Yollardaki mescidlerin imam ve müezzini yoksa îtikâf da edilmez. Daha sonra evlerdeki mescidlerdir. Bu mescidlerde de îtikâf edilmez, ancak kadınlar îtikâf ederler.

Mescid binâ etmekde sünnet, altın, zînet, nakş, resim ve balkondan arınmış olmaktır. Çünki mescid ile öğünmek Kıyâmet alâmetlerindendir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Kıyâmet alâmetlerini anlatırken, mescidlerin süsleneceğini, minârelerin yükseleceğini beyan buyurmuşlardır **(Kifâye)**. Hasen (rahimehullah) dedi ki, Resûlullah Medîne'de mescid binâ ederken Cebrâil aleyhisselâm geldi. Mescidin yüksekliğini yedi zira' (üç buçuk metre) yapmasını, süslü ve nakışlı olmamasını söyledi **(İhyâ)**.

Mescidi kireç veya beyaz toprak ile badana etmenin zararı yoktur. Musannifin zikrettiği gibi, mescidleri süslü yapmaktan men'etmek en ihtiyatlı yol olup vera'a uygundur. Ancak süs yapıldığı takdirde, mezhebimizde bir mahzûru yoktur. Rivâyet edildi ki, Dâvud aleyhisselâm Beyt-i Makdis'i yaptı. Sonra Süleyman aleyhisselâm tamamladı, süsledi hattâ kubbesinin üstüne kibrît-i ahmer'i dikti. O zaman bu çok fazla kıymetli bir şey idi. Bir mil uzaktan ışığı görülmekte idi. **Cami'il-mahbûbî**'de, geceleyin oniki mil uzaktaki yerlerde o kibrît-i ahmer'in aydınlığı ile dokuma yapılabiliyordu **(Kifâye)**. Yukarıdaki hadîs-i şerîfde Kıyâmet alâmetleri olarak, mescidlerin süsleneceği, minârelerin yüksek olacağı bildirilmişti. Orada ilâve olarak kalblerinde îmân olmayacağı da yazılıdır. Peygamberimiz kalbleri boş iken minârelerin yükselmesini hoş görmemiştir.

Câmi'lerin kapıları kilitlenmemelidir. Çünki namaz kılmaktan men' etmek demektir. Yere de resimli, nakışlı, işlemeli yaygılar sermemelidir. Elden geldiği kadar mescidi kerpiç, hurma dalı ve kereste ile binâ etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Tâifde mescid yaptırmayı emir buyurduklarında, putların kırılmasını, yere su dökerek ıslatıl-

## MESCİDE GİTMENİN SÜNNETLERİ

Mescide giderken atılan her adım hesaplanır, sevab yazılır. Kim daha fazla yürür, çok adım atarsa o kadar fazla sevâba, büyük ecre kavuşur. Namaza sekîne ile, ya'nî hareketlerinde teennî ve abes işlerden kaçınarak ve vekar ile gitmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İkâmeti işittiğiniz zaman sekîne ve vekar ile yürüyünüz, acele etmeyiniz. Yetişemediğiniz rek'atleri tamamlayınız»** buyurmuştur **(Meşârık).** Mescide giderken parmakları teşbîk, ya'nî birbirleri arasına sokmak mekruhdur. Huşu'a aykırıdır. Namaza giden namazda sayılır. Namaz dışında oyun için olursa mekrûhdur. Parmakları çekmek, rahat etmek için olursa mekruh olmaz.

Mescide giderken gülmemeli, boş lâf konuşmamalı ve oyun ile meşgul olmamalıdır. Yürürken uygun düâ yapmalı, Rabbinden, her yönden bol rahmete, nûra kavuşmağı istemelidir. Ayakkabılarını câmi'nin kapısında çıkarır. Toprak, çamur gibi şeyleri siler. Mescide pabuclarını çıkarmadan girmez. Çünki câmiye pabucları ile girmek, edeb dışı bir davranıştır. Elbisesini ve bedenini temizlemeli, âyet-i kerîmede bildirildiği gibi süslü, güzel elbiseleri giymeli, istiğfar ve inâbet ile de bâtınını temizliyerek mescide girmelidir. İtikâf niyyeti ile, zikir ve düâ için mescide girilir. Nezr edilen vâcib îtikâfda oruçlu olmak şarttır. Nâfile îtikâfda oruçlu olmak şart değildir. Nâfile îtikâfda mescide îtikâf niyyeti ile girilir. Adak gibi bir sebeble daha önce kendisine vâcib olmamalıdır. Mescidde durabildiği kadar îtikâf etmiş sayılır ve o mikdarda sevab alır. Mescidden dışarı çıkınca îtikâfı sona erer. **Câmi'ül-Fetâvâ**'da da bu söz kuvvetlendirilmektedir. Mu'tekif olmayanın mescidde uyuması ve yemesi mekrûhdur. Mescidde yemek ve uyumak istiyenin îtikâfa niyyet etmesi, gücü yettiği kadar Allahü teâlâ'yı zikir ve namaz kıldıktan sonra dilediği mubah işi yapmalıdır, denilmektedir. **Lâzâne** bunun hilâfınadır. Bu konuda âlimlerin görüş ayrılıkları vardır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cennet bağçelerine uğradığınız zaman bol bol yiyip içiniz»** buyurdu. Yâ Resûlâllah! Cennet bağçeleri nedir? diye soruldu. **«Mescidlerdir»** buyuruldu. Eshâb-ı kirâm, yiyip içmek nasıl olur? dediklerinde, Resûlullah: **«Sübhânallahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber demektir»** buyurdu.

İtikâfda, dinde mekruh olan şeylerden sakınmalı, mescide girerken gözünde huşu' kalbinde korku olmalı, Allahü teâlâ'ya hamd, Resûlüne salât okumalı, Rabbinin fadlından ümmîdli olmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mescide girdiğinizde, yâ Rabbi! Bana rahmet kapılarını aç, çıktığınızda yâ Rabbi! Elbette ben senin fadlından istiyorum**

masını, döşemeye ufak taş veya hasır döşenmesini emir buyurdu. Mescid binâ edilen yerin su ile ıslatılmasını emir buyurmaları, yerin muhkem olması ve temiz olması içindir. Temiz toprak üzerinde namaz kılmak, hasır ve benzerleri üzerinde kılmaktan efdaldir. Bu, kendi kendine abdest almanın, başkasının yardımı ile abdest almaktan evlâ olmasına benzer. Hüseyin bin Alî (radıyallahü anhümâ) hasır olduğu halde, yerde namaz kılardı. Ona: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hasır üzerinde namaz kılardı, sen niçin kılmıyorsun? diye sordular. Cevâbında, Resûlullah, şehâdete muhtac değildir. Ben ise toprağın bana şâhidlik etmesine muhtâcım dedi. Alî bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh) iki rek'at namaz kılar, ey yer, şâhid ol! derdi (**Hâlisatü'l-hakâyık**). Mescid binâ eden veya mütevelî olan mescidin aydınlatılması ile ilgilenmeli, her gün temiz süpürge ile süpürmelidir. Hasan (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: Mescidi süpürüp onarmanın bedeli Hûrî îndir. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) buyurdu ki: Bir kimse mescide bir kandil koysa o kandilin ışığı mescidde oldukça Melekler ve Hamele-i Arş onun için istiğfar ederler (**Şerh-i Hatîb**).

Peygamberlerin ve sâlihlerin meşhedleri, türbeleri, mescid ya'nî ibâdet yeri edinilmemelidir. Bu yehudîlerin işidir. Âişe (radıyallahü anhâ) dan bildirildiğine göre Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Allahü teâlâ'nın lâ'netî yehudî ve nasârâ'nın üzerine olsun ki Peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar. Sizi kabirleri mescid edinmekten nehy ediyorum**» buyurmuştur. Bu nehy, ibâdette Allahü teâlâ'ya ta'zîm ile başkasına ta'zîm etmeği birleştirdiği içindir. Bu da şirk-i hafî, gizli şirkdir. Bunun için Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) düâsında: «**Yâ Rabbî, Kabrimi ibâdet edilen vesen kılma**» buyurmuşlardır. Sâlih kimselerin kabirleri civârında mescid yapmakta, hattâ kabirleri yanında namaz kılmakta beis yoktur. Namaz kılan, ona ta'zîm ve teveccüh değil, rûhâniyyetinden yardım görmek ve yaptığı ibâdetlerin sevâbını ona bağışlamak içindir. İsmâil aleyhisselâmın kabrî, Mescid-i harâmda hatîm denilen yerde olduğu ve orada namaz kılmanın diğer yerlerde kılmaktan efdal olduğu (**Şerh-i Mesâbîh**'de yazılıdır (*).

---

*(*) Türbe, kabir ziyâreti hakkında Vehhâbîlerin bozuk itikad ve amellerine, «Vesikalarla Vehhâbiliğin İç Yüzü» ve «Mezhebsizlik ve Vehhâbilik» ismi ile terceme ettiğimiz Tashihü'l-Mesâil ve Seyfü'l-Ebrâr kitablarında ve Işık Kitabevinin neşr ettiği Vehhâbiye Nasihat kitabında geniş ve uzun cevablar vardır. Oradan okuyabilirsiniz. (Mütercim)*

**deyiniz»** buyurdu. **Zahîriyye** fetvâlarında, bir mescide veya eve girerken Mü'minûn sûresi, yirmidokuzuncu âyet-i kerîmesini okumalıdır. **«Yâ Rabbî! Beni mübârek bir menzile kondur. Sen konuklıyanların en hayırlısısın»** meâlindedir.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve seliem) bir vâdiye veya bir menzile indiğinde bu düâyı okurlardı. Kadı, İmam, sadrü'l-İslâm Ebü'l-Yüsr (rahmetullahi aleyh) bu düâyı tecrübe ettiğini, çok fâideler gördüğünü bildirdi **(Cevâhir).**

İtikâf için mescide giren, mekrûh vakit ise zikir, başka vakit ise namaz kılmadan ayrılmamalıdır. Zîra Tahıyyetü'l-mescid namazı sünnettir. Esah olan oturmadan önce iki rek'at kılınır. İmam Nevevî (rahmetullahi aleyh) bu namaza Tahıyyetü'l-mescid diye niyyet etmek şart değildir. Mescide girince kılınan iki rek'at farz veya sünnet, tahıyyetü'l-mescid yerine geçer dedi.

Mescidde dünyâ kelâmı konuşmamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Âhir zamanda ümmetimden bâzı kimseler mescidlerde halka olup oturacaklar, dünyâ kelâmı, dünya sevgisi konuşacaklardır. Onlarla mescidlerde oturmayınız. Allahü teâlâ'nın onlarla işi yoktur.»** (İhyâ)'da bildirilen bir hadîs-i şerîfde, böyle kimseler için, **«Hayvanların otu yediği gibi, bunlar da iyiliklerini yerler»** buyuruldu. Bu vera' ve takvâ hükmüdür. Fetvâ hükmü ise **Hazâne**'de bildirildiği gibi, mescidlerde dünyâ kelâmının câiz olmasıdır. Evlâ olan Allahü teâlâ'nın zikri ile meşgul olmaktır.

Mescidde dünya san'atleriyle meşgul olmamalıdır. **Nikâye**'de zikredildi ki, mescidde kitab (Kur'ân-ı kerîm) tedrîs etmek câizdir. Muallim mescidde oturup ders verir veya yazı yazarsa; eğer ücretsiz öğretiyorsa veya kendisi için yazıyorsa zararı yoktur, çünki kurbettir. Eğer ücretle öğretiyor ve başkası için yazıyorsa mekrûh olur. Ancak zarûret hâlinde her iki türlü de câizdir. Terzinin mescidde elbise dikmesi mekruhdur. İbni Seleme diyor ki: Çocuklardan ve hayvanlardan korunmak için olursa zararı yoktur.

Deli kimselerin mescide girmesine engel olmalıdır. Câmi'de alış-veriş yapmamalıdır. **Hazâne**'de nikâh akdinin mescidde yapılması müstehabdır denildi. Zahîrü'd-dîn bunun aksini ihtiyâr etti. İtikâfsız mescidde uyumak, yemek, içmek câizdir. Bunun gibi, **Leâlî**'de diyor ki, selef, mescidde yellenmek husûsunda ihtilâf ettiler. Bir kısmı, zararı olmaz dedi. Bir kısmı da, ihtiyâcı olunca, dışarı çıkıp yapmalıdır dedi. Doğrusu da budur.

Mescidde kılıç çekmek, yüksek sesle bağırmak, birisi ile tartışmaya, çatışmaya girmek, had cezası vurmak câiz değildir. Çünki mescidler Allahü teâlâ'nın evidir. Bu gibi işler için değil zikir ve tâat için binâ olunmuşlardır.

Mescidlerin, her cum'a günü buhûr yakılarak güzel kokması sağlanır, kapıları temizlenir. Mescidde ticaretle uğraşanlara, Allahü teâlâ ticâretine kâr vermesin! Ve kayb ettiği şeyi arayanlara da, kaybettiğini Allahü teâlâ sana buldurmasın! denir. Bunlar hadîs-i şerîfde bildirilmiştir.

Mescide tükürmemeli, toprağa gömmelidir. Varsa mendiline almalıdır. Câmie sümkürmemeli, başından geliyorsa mescide tâ'zimen yutmalıdır. Taş veya ot gibi şeyleri dışarı çıkarmamalıdır. Ancak süpürüldüğünde toz toprak gibi şeyler ile başkalarını rahatsız edecek şeyler dışarı atılır. Mescidi vatan edinmemeli, soğan ve sarmısak gibi kokan şeylerle mescide gelmemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Soğan ve sarmısak yiyen mescidimize yakiaşmasın»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Soğan ve sarmısağı yemeniz gerektiğinde pişirerek öldürün ve onlara pırasa da ekleyin»** buyurulmuştur.

Mescidi tozdan, örümcek ağlarından temizlemeli ve her vakit temiz tutmalıdır. Mescidi ev, kabir ve yol edinmemelidir. Mescidde gecelemek, ev gibi kullanmak, yol olarak kullanmak mekruhdur. Zarûret halinde mescidden geçilebilir. Şiddetli sıcaklarda mescidin damında namaz kılmak mekruhdur. Çok kere vâki' olan bu işten insanlar gâfildir.

## CEMÂATLE NAMAZIN FAZİLETİ

Müslimanlar cemâat ile namaz kılmağı ganîmet bilmelidir. Çünki bunda tek başına kılmaktan kat kat çok sevab, Allahü teâlâ'nın rahmeti ve rızası vardır. Kendisi büyük ve cemâati çok olan mescidi seçmelidir. **Münyetü'l-Müftî**'de bildirildi ki, bir kimse civârındaki mescidlerden, daha eskiden yapılmış olanını seçer. Yapılma târihleri aynı ise, yakın olanına gider. Bu hususları da müsâvî ise avam, halk istediği mescide gitmekte serbesttir. Fakîh, (âlim) ise cemâatin çoğalması için cemâati az olan mescide gider. **Gunye**'de zikrolundu ki: Herkesin kendi mahalle mescidinde kılması efdaldir. Cemâatinin az veya çok olmasına bakılmaz. Çünki mahalle mescidinin mahalleli üzerinde hakkı vardır. Başka mescidlerde cemâatin çok olması, yâhud imamlarının daha takvâ veyâ ilim sâhibi olması buna engel olmamalıdır.

Ezânı işiten kimsenin cemâati terk etmesine ruhsat yoktur. Çünki cemâatle namaz kılmak çok kuvvetli sünnet-i müekkededir. Bir nâhiye ehli cemâati terk ederse, bunlara karşı silâh ile mücadele etmek vâcib olur. Çünki cemâatle namaz İslâmın şiârıdır. Eğer o nâhiye halkından birisi özürsüz cemâati terk ederse, onu ta'zîr etmek vâcib olur, şehâdeti kabûl olmaz. Komşuları, imam ve müezzin bu kimseye birşey söylemezlerse, günâha girerler. Ta'zîrin en azı üç sopadır.

**Hulâsatü'l-fetâvâ** sâhibi diyor ki: Güvenilir kimselerden işittim. Kadı ve vâli cemâati terk eden kimseyi gördüklerinde ta'zîr olarak malını

alırlar. Bu cümleden olarak cemâati terk eden kimse görüldükte malı alınabilir. Çünki sopa vurarak ta'zîr etmekten daha çok te'sîr eder **(Cevâhir)**. Fıkıh ve lügat öğrenmek, cemâati terk etmek için özür değildir. Kitab mütâlea etmek ve fıkıh ile meşgul olmağa, tenbellik veya cemâate az önem vermek şeklinde olmadığı takdirde özür olur da denildi. Ancak o zaman da devamlı olmayıp kendisine ve müslimanlara fâidesi olacağı için arasıra cemâati terk etmesine ruhsat vardır. Yağmur, şiddetli soğuk ve karanlık, korku ve hapisde olmak cemâate gitmek için özür sayılır. Bunun gibi çamur da özürdür. Yolculuk ma'zeret sayılmaz.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki, bir meşguliyet ile, unutma, yanılma, uyku gibi bir sebeb ile cemâati kaçıran, evinde âilesi ile cemâat yapmalıdır. Yalnız kılması da câizdir. Evinde ehli ile arasıra özürsüz namaz kılması mekruhdur denildi. Ehlinin de cemâatten nasîbini alması bakımından mekrûh olmaz da denildi. Cemâatle namaz kılmağa farz-ı kifâye ve farz-ı ayn diyenler de oldu. Hattâ cemâatle namaz kılma imkânı var iken yalnız kılanın namazı câiz olmaz da denildi **(Kunye)**.

Kadınlar cemâatle namaz kılmağa gitmemelidir. Kadınlar için en efdal mescid evleridir. Acûze, çok yaşlı kadınların öğle ve ikindi namazlarından başka namazlarda cemâate gitmeleri İmâm-ı A'zam'a göre mekrûh değildir. İki imâma göre ise, bütün namazlar için mekrûh değildir. Zamanımızda bütün kadınların her namaza gitmelerinin mekrûh olacağına fetvâ verilmiştir. **Kâfî**'de kadınların her ne zaman olursa olsun mescide namaz kılmak için girmeleri mekruh olduğuna göre, va'z dinlemek için girmeleri elbette mekruh olur. Hele kendilerine âlim süsü veren câhil vâizleri hiç dinlememelidir. Bir kadının, aralarında erkek olmayan birçok kadına imam olması câiz ve mekruhdur. İmâm olan kadın ortalarında durur. Ezan ve ikâmet okunmaz. Mescidde bir erkeğin, aralarında hiç erkek olmıyan kadınlara imam olmasının zararı yoktur. Mescidden başka ev gibi yerlerde olursa mekruhdur. Ancak erkeğin kadınlar arasında zî rahm-i mahremi olursa mekruh olmaz **(Hulâsâtü'l-fetâvâ)**.

Birinci safda ve imamın sağında yer bulmağa gayret etmelidir. Birinci safda bulunmak, ikinci safda olmaktan efdaldir. Ancak birinci safda boş yer varsa geçilir. Saf tamamlanmış ise o safda olanlara eziyet etmemelidir. Birinci safda boş yer olduğunu gören ikinci safı yararak geçebilir. Çünki ikinci safda olanlar birinci safdaki boş yeri doldurmadıkları için kusur etmiş olup hürmetleri kalmamıştır. İmâma göre safın iki tarafında eşit mikdarda cemâat varsa sağ tarafa geçilir. Yoksa noksan olan tarafda durulur. İmamın, safın ortası hizasında durması gerekir **(Kunye)**. Ahbarda rivâyet edildi ki: «Allahü teâlâ bir cemâaate

rahmet indirdiği zaman önce imama, sonra birinci safda imamın arkasında durana, sonra sağındakilere, sonra solundakilere, sonra ikinci safa indirir.» Bir hadîs-i şerîfde: «**İmâmın arkasında durana yüz namaz sevabı, sağ tarafda olanlara yetmişbeş namaz sevabı, sol tarafda olanlara elli namaz sevâbı, diğer saflarda olanlara yirmibeş namaz sevâbı yazılır**» buyuruldu (Kunye).

İmam önce safları düzeltip sonra namaza girer. Nu'mân bin Beşir (radıyallahü anh) dedi ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) saflarımızı düzeltir sonra tekbir getirirdi. İmâm için sünnet olan da böyle yapmaktır (**Şerh-i Mesâbîh**). Öndeki saf tamamlanır. Noksan olursa arkadaki safdan doldurulur. Boş yer bırakılmamışsa birinci safa geçmek için cemâate eziyyet verilmez. Saflar çok sık tutulmalı, boyun ve omuzlardan hizâ alınmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Saflarınızı sık tutunuz. Bedenlerinizi birbirine iyice yaklaştırınız. Boyunlarınızdan hizâ alınız! Nefsim, kudretinde olan Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki safların arasındaki boşluklardan siyah küçük koyun gibi şeytanın girdiğini görüyorum**» buyurmuştur.

Safların gerisinde yalnız başına bir kişi kalmamalıdır. Rükû'a kadar beklemeli, bir kimse gelirse, onunla birlikte durmalıdır. Kimse gelmezse, ya öndeki safdan birini çekmeli veya kendisi öndeki safa girmelidir. Zamanımızda halkın çoğunda din bilgisi az olduğundan öndekini geriye çekerken namazı bozulabilir. Bu sebebden **Kunye** sâhibi öndekini geriye çekmektense yalnız kılmak daha evlâdır demiştir. **Zâhidî**'de: Öndeki safa giren kimse için yanındakiler sağa sola giderek yer açarsa namazları bozulur. Çünki namazda Allahü teâlâ'dan başkasına imtisal, itâat etmiş olmaktadır. Bu hüküm safın sık olduğu zamandadır. Öndeki safda boş yer olmakla beraber, yalnız başına namaza durmak mekruhdur.

**İMAMLIK YAPMAK**: İmâm olan, cemâat arasında sünneti en iyi bilen olmalıdır. Buradaki sünnet, Eshâb-ı kirâm zamanında olduğu gibi fıkıh bilgisi, şerîat demektir. Bundan sonra imâmda Kur'ân-ı kerîmi en güzel okuma vasfı aranır. İmâm-ı A'zam ve İmâm-ı Muhammed'e (rahimehümallah) göre namaz kılacak kadar Kur'ân-ı kerîm okuyan, fakat fakîh olan kimse, Kur'ân-ı kerîmi ezber bilen ve güzel okuyan fakat namaz kılacak kadar fıkıh bilgisi olan kimseye tercih edilir. Çünki fıkıh bilgisine namazın her yerinde ihtiyac vardır. Kırâet ise namazda bir rükündür. İmâm-ı Ebû Yûsûf (rahimehullah) bir hadîs-i şerîfde vârid olduğu gibi, imamlıkta güzel Kur'ân-ı kerîm okuyanı, fıkıh bilgisi çok olana tercih etmiştir. Ebû Yûsûf'e cevab olarak şöyle denildi. Eshâb-ı kirâmın fıkıh bilgileri eşitti. Önce fıkıh bilgisi öğrenirler, sonra Kur'ân-ı kerîm okurlardı. Tabiî ki o zaman Kur'ân-ı kerîmi güzel okuyan imam olur

idi. Zamanımızda ise küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm öğrenilmekte. sonra fıkıh bilgisi öğrenilmektedir.

İmam olmakda daha sonra hicret aranır. Ya'nî imam olacak kimselerde fıkıh ve Kur'ân müsâvi ise, hicret'e bakılır. Hicret, Mekke-i mükerremenin fethinden önce Mekke'den Medîne'ye göç etmektir. Önce hicret eden daha çok şereflidir. Hicret bittikten sonra artık hicret ma'nevî olarak düşünülmüştür. Ya'nî imamda günahlardan uzaklaşmak, vera' aranmalıdır. Musannif'in (rahmetullahi aleyh) vera' yerine hicret demesi, daha genel olduğu ve hadîs-i şerîfde hicret olarak bildirildiği içindir.

İmam olmakta daha sonra yaşa bakılır. En büyük yaşta olan imam olur. Bütün bu şartlar, imam olacak kişilerde eşit ise ahlâkı, insanlarla geçimi güzel olan imam olur. Daha sonra nesebi, şerefli olan, daha sonra yüzü güzel olan, ya'nî gece namazı çok kılan imam olur. Bütün bu şartlar da müsâvî ise, elbisesi temiz olan imam olur. Bu da eşit ise kur'a çekilir veya cemâatin seçtiği imam olur **(Mi'râcü'd-dirâye Şerhu'l-hidâye).**

İki veya daha çok kimse imamlık için birbirlerini öne geçirmeleri mekrûhdur. Ebüdderdâ'nın (radıyallahü anh) bildirdiği bir hadîs-i şerîfde: **«Mescid ehlinin birbirlerine teklif ederek imam bulamamaları kıyâmet alâmetlerindendir»** buyurulmuştur. **Mişkâtü'l-envâr**'da rivâyet edildi ki: **«İkâmetten sonra imamlık için cemâatin birbirine düşmesine, o kimselere husuf ersin, günleri kararsın.»**

Bir kimse, âmirine, hâkimine, onun izni olmadan imam olmamalıdır. Bir vâli, veya vekîli yâhut ev sâhibi, namaz kılacak kadar bilgileri varsa, ondan daha bilgili bir başkası olsa bile imamlığa geçerler. Eğer namaz kıldıracak kadar bilgili değil ise, izin verdiği birisi imam olur. İzin almadan imamlığa geçmek dargınlığa sebeb olur. Halbuki cemâat birleşmek, ülfet etmek için emrolunmuştur.

Vera' ve takvâsı çok olan, ya'nî harâm ve şübheli şeylerden en çok sakınan imam olmağa daha çok lâyıktır. İmam olan cemâate namazı hafifletmelidir. Ya'nî kırâeti çok uzun okumamalı, usanç gelmemesi için eser'de bildirilen düâları terk etmelidir. Usanç gelince cemâati terk edenler olabilir. Ancak namazın bütün rükünlerini (farzlarını) ve sünnetlerini yerine getirmelidir.

Rükû' ve secde tesbihlerini üçer kere okumalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kırâet ve zikirleri hafif, rükün ve sünnetleri tamam yapardı.

İmam namazda cemâatin en zaîfinin hâline uymalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir cemâate imam olduğunuzda namazı hafifletin! Çünki onların arasında hasta, zaîf, yaşlı ve işi olan kimseler**

**vardır. Yalnız kıldığınız zaman dilediğiniz kadar uzatınız»** buyurmuştur. Resûl aleyhisselâm namaz kılarken bir çocuğun ağlama sesini işitti. Namazı hafif kıldı ve yukarıdaki meâlde bir hadîs-i şerîf îrâd buyurdu. Buraya kadar **Şerh-i Meşârık** ve **Şerh-i Mesâbîh**'den alındı.

Öğle namazı, meşguliyet vakti olduğundan cemâati biraz beklemelidir. **Kunye**'de diyor ki, «İmam ve müezzin, mahalle halkı toplandıktan sonra bir kişi için beklemez. Vakit geniş ise, müezzin, şerrinden korkulan bir kişiyi bekler denildi. Mahalle halkı toplandıktan sonra denilmesi cemâatin toplanması için ikâmetin te'hîrinin câiz olduğuna işârettir. **Hulâsa**'da bunu şöyle açıklamaktadır: Ancak bu beklemeyi müstehab vaktin çıkmasına kadar uzatmak uygun değildir. Musannifin (rahmetullahi aleyh) bu uzatma için (biraz) demesi buna işârettir.

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında cemâatin çoğalması için vaktin sonuna kadar beklemek uygun değildir. Vaktin evvelinin ya'nî müstehab vaktin fazîletini elde etmek için gayret etmelidir. Müstehab vakitte kılmak, çok cemâatle kılmaktan ve uzun sûre okumaktan fazîletlidir. Denildi ki, Eshâb-ı kirâm iki kişi olduğunda müstehab vakit de daralmışsa, üçüncüyü beklemezlerdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir seferde tahâret için gecikmişti. Abdullah bin Avf (radıyallahü anh) imam olup sabah namazını kıldılar. Resûl aleyhisselâm bir rek'ate yetişemedi. Kalkıp namazını tamamladı. Yâ Resûlâllah! Namazı kaçırmaktan korktuk dediler. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İyi yaptınız. Hep' böyle yapınız!»** buyurdu.

İmam, namazdan sonra cemâate hayır düâ eder ya'nî imam, ulemâ (rahimehümullah) arasında bilinen me'sûr evrad ve duâları okuduktan sonra düâ eder. İmâmın düâsını kendi nefsine tahsîs etmesi mekrûhdur. Düâyı, cemâati de düşünerek çoğul sîgası ile yapmalıdır. Meselâ «Yâ Rabbî! Beni afv et! demeyip, «Yâ Rabbî! Bizi afv et» demelidir. **Kunyetü'-fetâvâ'da** diyor ki, kendisinden sonra sünnet olmayan farz namazdan sonra imâmın yüzünü cemâate dönmesi sünnettir. Ancak yüzünü döndüğü tarafta, karşısında namaz kılan bulunmamalıdır. Yoksa yüzünü dönmez. **Hulâsa**'da, imâmın sabah ve ikindi namazlarını kıldıktan sonra, imamın kıbleye karşı durup oturması mekruhdur diyor ve Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buna bid'at ismini vermiştir diye de ilâve ediyor. Lâkin zâhir olan, bunun mutlak olmayışıdır. Zîra İmâm Ebülleys **Mukaddime şerhi**'nde, Ebû Hanîfe'den (rahmetullahi aleyh) naklen bildirdi ki, imam namazdan sonra düâ ettiğinde cemâat on erkek kişiden çok ise yüzünü döndürür, kadın ise veya ondan az ise döndürmez, kıbleye karşı oturur. Ebû Ümâme (rahimehullah) bildirdi ki, Resûlullah'a (sallâliahü aleyhi ve sellem) hangi düâ daha çok dinlenir? denildi. Ce-

vâbında: «**Gecenin sonunda ve namaz arkasında**» buyurdu. Süâldeki dinlemek, kabûl edilmeğe lâyık olmak mânasınadır.

Büyük abdest, yel ve idrar sıkıştırmasını gidermeyince namaz kılmamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Namaza kalktığı zaman büyük abdesti sıkıştıran önce onu gidersin**» buyurmuştur. **Şerh-i Mesâbîh**'de denildi ki, abdesti sıkışık olanın cemâati terk etmesi câizdir. **Hulâsa**'da büyük veya küçük abdest sıkıştırırken namaza başlamak mekruhdur. Başlamış ise zihni namaz ile tam meşgul olamıyacağından namazı keser. Öyle devam ederse câiz fakat mekruh olur. Namaz içinde de olsa iftitah tekbirinde de olsa bu aynıdır. Eğer sıkışıklığı gidermekle uğraştığında namaz vakti çıkacaksa öyle kılar. Çünki kerâhet ile edâ etmek, kazâ etmekten efdaldir **(Muhît)**.

Yemek hâzır ise, nefsine mâlik değilse, namazdan önce yemek yenir. Nefsine hâkim olamıyanın aç iken namaz kılması huzûr-ı kalbe mâni' olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Namaz kılacağınız zaman yemek hâzır ise, önce yemeğinizi yiyin. Yemeği bitirinceye kadar acele etmeyin**» buyurmuştur. Aç iken yemek geldiğinde huzûr-ı kalbe engel olacağı için cemâati terk etmek câiz olur. Ancak namaz vakti çıkacaksa veya akşam namazı ise namazı kılmak lâzımdır. Çünki akşam namazında acele edileceği çeşidli hadîs-i şerîflerle bildirilmiştir. Öğle, ikindi ve yatsı namazları için yemeği tercih etmek mekruh değildir **(Şerh-i Mesâbîh)**.

Nefsine hâkim olan namazı önce kılar, yemeği sonra yer. Başka şeyler için de namazı geciktirmemelidir. Câbir (radıyallahü anh) ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: «**Namazı yemek veya başka şeyler için geciktirmeyiniz**» buyurulmuştur. **Tahkîk**'de kısaca işâret edildiği gibi, birinde yemeği, diğerinde namazı öne almağı bildiren ikı hadîs-i şerîfin arası şöyle bulunmuş olmaktadır. Birincisinde yemeğe şiddetli iştâhı olur veya vakit geniş olursa yemek tercih edilir. Nefsine hâkim olup açlığı az olur veyâ vakit dar olup namaz vaktinin çıkma korkusu varsa önce namaz kılınır. Namaza başlamadan önce dişler tahlîl edilir.

## NAMAZ KILANIN DİKKAT EDECEĞİ EDEBLER

Namaz kılan kimse gömleğinin veya elbisesinin düğmelerini ilikler. Bir hadîs-i şerîfde: «**Yakası kapalı, iyice örtülü olarak kılınan namaz yakaları açık olarak kılınan namazdan yetmiş kat daha sevâbdır**» buyuruldu. Sahîh olan avret yerini kendinden örtmek şart değildir. Hattâ namaz esnasında önü çözülmüş olup baktığında avret yerini kendi görürse namazı bozulmaz **(Tebyîn)**.

İzârını sarkıtmamalıdır. [İzar, bütün bedeni örten elbiseye dendiği

gibi çoğunlukla belden aşağısını örtene denir]. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«İzârını yerlerde süründürenin namazını Allahü teâlâ kabûl etmez»** buyurdu. Ya'nî izârını yerlere kadar uzatıp süründüren kimsenin namazı kemâl-i kabûl ile kabûl olmaz. Çünki izârın bu kadar uzun olmasında tekebbür, büyüklenmek, kibir vardır, ki bu da çirkindir. Namazda daha çirkin olur. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh), izârın uzun olmasına, namaz dışında olduğu gibi namazda da mekrûh dedi. İmâm-ı Mâlik (rahimehuliah), bu uzatmaya namazda câiz olur dedi. Çünki namaz kılan kimse olduğu yerde durmakda, yürüyen kimsede olduğu gibi tekebbür olmamaktadır.

Üzerinde alem, işâret olan elbise ile namaz kılmamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) üzerinde alemler olan elbise ile namaz kıldı. Mübârek nazarları alemlere takıldı. Namaz bittikten sonra: **«Bu elbisemi Ebû Cehm'e götürün. Namazda beni meşgul etti»** buyurdu. Bir rivâyette de: **«... Namazda alemlerine bakar oldum. Beni şaşırtacağından korktum»** buyurdu. **(Tenvîr).**

Usfurla boyanmış elbise ile namaz kılmamalıdır. Vers [Yemen'den gelen sarı renkli susam gibi bir ot olup boya olarak kullanılır] ve Za'ferân [boyada kullanılan güzel kokulu bir ot] ile boyanmış elbise ile namaz kılmak mekruhdur. **Nikâye** şerhinde böylece yazılıdır. Bu hususdc eser vârid olmuştur.

Boynunda bir şey takılı iken namaz kılmanın zararı yoktur. **Hulâsa'**da zikredildi ki, boynunda kolye asılı olup üzerinde köpek veya kurt dişi bulunan kimsenin namaz kılması câizdir.

Hurma dallarından yapılan küçük seccadede veya her türlü seccade, yaygı üzerinde namaz kılınır. Temiz toprak üzerinde namaz kılmak, her türlü seccâde üzerinde namaz kılmaktan daha sevab ve tevâzu'un çokluğunu gösterir. Toprak üzerinde kılmak, yerden biten pamuk ve hasır gibi bitkilerden yapılmış seccâdeler üzerinde namaz kılmaktan da efdaldir.

İnsanlar arasında namaz kılarken önüne bir sütre koymalıdır. Sütreye arasından koyun geçecek kadar yaklaşmalıdır. Sütre, boyu bir zira' (50 cm.) veya bir semer arkası kadar olan bir çubukdur. Sütreyi sağ veya sol kaş hizasına koymalıdır. Yer çok sert olup sütre olan çubuğu yere dikmek mümkin olmazsa enine değil, boyuna uzatmalıdır. Çubuk yok ise boyuna bir çizgi veya mihrab gibi çizmelidir **(Mebsût, Cevâhir).** Ağaç çubuk parmak kalınlığında olmalıdır. Boyu bir zira'dan az olursa ihtilâf vardır. Bir zira' boyunda iki mest veya kaftan da olsa sütre olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) puta tapanlara benzememek için sütreyi tam karşıya değil sağ veya sol kaş hizasına koymak üzerinde durdu. Bu sebebden başkasının yüzüne karşı namaz kılmak da mekruh

oldu. Kırda namaz kılan kimse ile önünden geçen kimse arasında namaz kılacak kadar yer olursa mekruhdur ki, bu secde yerine kadar olan yerdir. Bu kadar yer namaz kılanın hakkıdır. Bâzıları beş zira' dediler. Fakîh Ebû Câfer dedi ki, namaz kılanın gözü, önünden geçene rastlayacak kadar olursa mekruhdur. Namaz kılanın gözü secde yerinde olacağından, bu aradan geçen günâha girer. Daha uzaktan geçerse mekrûh olmaz. Bunların hepsi sahrada kılınan namazda sütre olmadığı zamandadır. Eğer sütre varsa, namaz kılan ile sütre arasından geçmek, yine mekruhdur. Namaz kılan, mescidde ise önünde direk yâhud arkası dönük ayakta veya oturan insan varsa bunların öbür tarafından geçmek mekruh olmaz. Direk veya insan gibi bir engel yoksa ve mescid küçük ise mekruh olur. Eğer câmi' büyük olursa [Kıble duvarı ile arka duvarı arası yirmi metreden fazla] sahra hükmündedir **(Fetâvâ-i Zâhiriyye).**

Mescidde bir kimse safların gerisinde, saflar ile arasında fazla boşluk bırakarak namaza dursa, öndeki saflara girmek için onun önünden geçilebilir, günâh olmaz. Çünki uygunsuz yere durmakla hürmetini iskat etmiş olmaktadır. Namazda önünden geçeni kalbi ile beğenmemelidir. Bâzı kitablarda bunu kâfî görmemekte, eğer sütre olmazsa veya sütre ile kendisi arasından geçerse başı ile, gözü ile veya başka şey ile veya sübhânallah diyerek tesbîh etmekle de engel olmalıdır denilmektedir. Namaz kılanın önünden geçmek, her ne kadar namazı bozmaz ise de, Resûi aleyhisselâmın kavli ile geçen şeytandır. Ebû Saîd (radıyallahü anh) rivâyeti ile bildirilen hadîs-i şerîfde: **«Namazı hiçbir şey kesmez (bozmaz). Ancak siz, gücünüz yettiğince, mâni' olunuz. Çünki o şeytandır»** buyuruldu. Ya'nî siz namazda iken önünüzden bir şey geçerse namazınızı bozmaz. Ancak o geçeni def'ediniz; çünkü o şeytandır. Önünüzden geçmeğe onu ancak şeytan teşvîk etmiştir. Resûlullah'ın, geçeni şeytan diye adlandırması, onun âsî olduğundandır. Namaz kılanın önünden geçen insan veya cin de, bir çeşit âsi olduğundan ona da şeytan denmiştir. Başka bir hadîs-i şerîfde: **«Kadın, eşek ve köpek namazı bozar»** buyurulmuştur. Bu da, namazın kemâlini keser şeklinde mânalandırılmıştır. Zîra bunlardan biri namaz kılanın önünden geçtiği zaman, kalbindeki huzûr bozulur, rahatı, huşu'u gider. **Mesâbîh şerhi**'nde böyle diyor.

## NAMAZIN EDEBLERİ

Namazın rükünlerini (farzlarını) lâyık olduğu şekilde edâ etmeli, vâcib ve sünnetlerini tamam yapmalıdır. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) rivâyeti ile bildirilen hadîs-i şerîfde: **«Namaz bir ölçektir. Kim namazı tam olarak ölçerek yerine getirirse karşılığını tam ölçü ile alır. Kim namazı eksik edâ ederse, «Vay eksik tartanların hâline!» âyet-i kerîmesini unutmasın»** buyuruldu. İbrâhîm-i Nehaî: «Rükû' ve secdelere dikkat etmeyeni görürseniz, onun âile ferdlerine acıyın. Geçim sıkıntısı içinde olacaklardır **(Ravda).**

İftitah tekbîrinde, ayakda düz durmalıdır. Çünki bu tekbîri ayakda getirmek farzdır. Bunun için imâma rükû'da yetişen acele ile iftitah tekbîrini alırken dikkat etmelidir. Rükû'a daha yakın eğilerek tekbîr getirirse namazı bozulur. Kıyâm'a daha yakın olacak şekilde eğilmişse namazı câiz olur. **(Hazânetü'l-fetâvâ)** ve başka kitablarda böyledir.

İftitah tekbîri ânında, Allahü teâlâ'nın zikri ile kalbi hâzır olmalı, onun büyüklüğünü düşünmeli, ta'zimde bulunmalıdır. İftitah tekbîrinin fazîletinin hangi vakit hâsıl olduğunda âlimler ihtilâf ettiler. Bir kısmı dedi ki, bir kimse safda iken imamın tekbîr getirme ânında niyyete hazırlanmakla meşgul olursa bu sevaba kavuşur. Müezzin de bunun gibidir. Bir kısmı ise birinci rek'ate yetişen bu sevaba kavuşur dedi. **Münyetü'l-müftî**'de ise, sübhâneke okuması bitinceye kadar imâma yetişen iftitah tekbîrine yetişme sevâbına kavuşur denildi.

Amelini Allah rızâsı için tam bir ihlâs ile şuurlu olarak yapar. Allahü teâlâya geçmiş günahları için tevbe eder. Farzı yerine getirmek için kalbini din ve dünya işlerinden kurtarır. Sanki son namazı kılıyormuş gibi, kalbi huşû' içinde ve bedeni hudû' içinde olmalıdır. Burada «Huşû' bâtının Hak'ka bağlanması, hudû' zâhirin, bedenin Hak'ka bağlanmasıdır» sözüne işâret vardır. Bu hususda Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) «Huşû' kalblerin gaybleri iyi bilici olan Allahü teâlâ'ya karşı tezellülü, inkisârıdır ki, bunun eseri, âzalarda görünür» buyurdu. Namaza başlarken bütün himmetini huşû'a vermeli, başka şeyleri düşünmemelidir.

Namazda sağa sola iltifat etmemelidir. Burada, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Huşû' sağında ve solunda olanları bilmemek-**

**tir. Ancak secde yerine bakmaktır»** hadîs-i şerîfine işâret vardır. Allahü teâlâ'yı görüyormuş gibi namaz kılmalı veya Allahü teâlâ onun bütün tavırlarını, hayır ve şer bütün hallerini görüp bildiğini düşünmelidir. Allahü teâlâ'nın kendisinin bütün hallerini müşâhede ettiğini düşününce huşû'u artar ve ta'zîmi kendilliğinden olur. Kur'ân-ı kerîm ve zikirden diline gelenleri aklı ile düşünmelidir. **Şerh-i Mesâbîh**'de zikredildi ki, Resûlullah namaz kıldı. Namazda Kur'ân-ı kerîm okudu. Selâm verdikten sonra, Eshâb-ı kirâma (aleyhimürrıdvan): **«Namazda ne okuduğumu anladınız mı?»** buyurdu. Hiç kimse cevab veremedi. Yalnız Übeyy bin Kâ'b (radıyallahü anh) falan sûreyi okudunuz, yâ Resûlâllah! dedi. Resûl aleyhisselâmın çok hoşuna gitti. Onu tebrîk etti. Diğerlerine de dikkatli bulunmalarını tavsiye buyurdu. Rivâyet edildi ki, Mûsâ aleyhisselâma, Allahü teâlâ vahy buyurdu ki: **«Yâ Mûsâ! Beni zikrettiğin zaman bütün âzaların birbirinden ayrılıyormuş gibi olsun. Huşû' ve itmi'nan içinde olmalısın. Dilin kalbin ile beraber olsun. Huzûrumda durduğun zaman zelil, aşağı bir kul gibi ol! Korkulu bir kalb ve sâdık bir dil ile bana yalvar!»**

Namazda âzaların hareketsiz olmasına dikkat etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kimseyi namazda sakalı ile oynarken gördü. **«Bunun kalbinde huşû' olsaydı âzaları da huşû' içinde olurdu»** buyurdu. Yehudîler gibi bir sağa, bir sola meyletmemelidir. **Muhît**'de bir defa sağ tarafa diğer def'a sol tarafa meyletmek, sallanmak mekruhdur denildi. Ebû Bekr (radıyallahü anh) rivâyeti ile gelen bir hadîs-i şerîfde : **«Namaz kıldığınız zaman âzalarınız sâkin olsun ve yehudiler gibi sağa sola sallanmayınız»** buyuruldu. Namazda sekîne, vekar, hudu' ve inkisâr üzere olmalıdır.

Hulâsa bunların hepsi Allahü teâlâ'ya kemâl ile ta'zîm için namaz kılana lâzımdır. Ta'zîm kalbde bir haldir. İki ma'rifetten meydana gelir:

**Birincisi,** Allahü teâlâ'nın celâl ve azametinin ma'rifetidir. Allahü teâlâ'nın azametine inanmayan kimse O'na ta'zîm edemez.

**İkincisi,** nefsinin hakîr ve aşağı olduğunu, Rabbinin emirlerini yapmağa hâzır bir kul olduğunu bilmektir. Hattâ hudû', inkisâr ve Allahü teâlâ için olan huşû' — ki buna ta'zîm de denir — bu iki ma'rifetten meydana gelir. Nefsinin alçaklık ve Rabbinin yükseklik ma'rifetlerini bir arada bulundurmayan kimsede huşû' ve ta'zîm hâli bulunamaz. Bunun gibi İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâu ulûmi'd-dîn** kitâbında demiştir ki: Kalb, kendisindeki yakîn miktarınca huşu' içinde olur. Öyle namaz kılanlar vardır ki, namazı bitinceye kadar kalbi namazda olup etrafında olup bitenlerin farkında olmaz. Bunun için Müslim bin Yesar (kuddise sirruh) mescidde direğin devrildiğinden haberi olmadı. İnsanlar başına toplandı, onun hâlâ haberi olmadı. Bâzı kimseler de vardı ki, bir

süre cemâate devam ettikleri halde sağında solunda kimlerin bulunduğundan haberi olmazdı. İbrahim aleyhisselâm namazda iken, kalbinin atışı, hışırtısı iki mil mesâfeden işitilirdi. Bir kısım kimselerin de yüzleri sararır, âzaları titrerdi. Bütün bunlar olmayacak şeyler değildir. Bunların kat kat fazlası mal ve mevki'e kavuşmak için, dünyadaki sultanların korkusundan yapılmaktadır. Bunların zaaf ve aczi bilindiği, kavuşulan lezzetlerin aşağılığına rağmen, bunlar olmaktadır. Hattâ bir Melik veya vezirin huzûruna girip bir arzûsunu anlatan kimseye Melik'in elbisesinden, etraftaki şeylerden soruisa, o kendi işi ile meşgul olduğundan ne Melik'in elbisesi, ne de etrafındakilerden bir şey söyliyemez.

Namaz kılanlar korku, huşû' ve ta'zîmleri miktarınca nasîblerini alırlar. Allahü teâlâ'nın nazar yeri kalblerdir, zâhirdeki hareketler değildir. Bunun için Eshâb-ı kirâmdan (aleyhimürrıdvan) biri buyurdu ki: İnsanlar Kıyâmet günü namazdaki tumânînet ve sükûnları, namazdan aldıkları lezzete göre haşr olunurlar. Gerçekten doğrudur. Çünki insanlar öldükleri hâl üzere haşr olunurlar ve yaşadıkları gibi ölmektedirler. Burada kalbin hâline bakılır, şahsın hâline bakılmaz. Kalblerin sıfatları âhirette sûretlere çevrilir, şekil hâlini alır. Âhirette ancak Allahü teâlâ'nın huzûruna selîm kalb ile gelenler kurtulur. Hudû', huşû', ta'zîm hakkındaki sözümüz bitti. Burada sözü uzatmamıza sebeb, Allahü teâlâ'ya olan ta'zîmin önemini belirtmektir. Gâfillere usanç verse de, isteklilere şevk vereceği kanâatindeyiz.

İnkisâra, boyun eğmeğe delâlet ettiği için omuzları indirmeli, namazda özürsüz öksürmemelidir. Çünki özürsüz öksürünce boğazdan ah! gibi harfler çıkar, namazı bozulur. İki İmam böyle söyledi. Yalnız İmâm Ebû Yûsûf (rahmetullahi aleyh) namazı bozulmaz dedi. Özür ile öksürünce bundan sakınma imkânı olmadığı için icma' ile namaz bozulmaz. Aksırmak ve geğirmek de böyledir. Bu ikisi yapılırken harfler çıksa bile namaz bozulmaz **(Şerh-i Tuhfe)**.

Sesini düzeltmek ve güzelleştirmek için öksürünce namazın bozulmayacağı **Tebyîn**'de yazılıdır. Bunun gibi imam hatâ ettiğinde, imamı düzeltmek için cemâatten birinin öksürmesi de namazı bozmaz. **Gâye**'de yazıldığına göre namazda olduğunu bildirmek için öksürmek de namazı bozmaz. İşitilecek derecede hırlarsa, namazı bozulur, yoksa bozulmaz.

Namaza başlarken sümkürmemeli ve etrafına bakmamalıdır. Ya'nî namaza başlama zamanında başka şeylere iltifat etmemelidir. Namazda etrafına bakınması, boynunu sağa sola çevirmesi, hattâ sebebsiz yere yüzü kıbleden ayrılacak kadar döndürmesi mekruhdur. Namazda göz ucu ile bakması mekruh olmaz. Eğer göğsü kıbleden ayrılırsa namazı bozulur.

Esnememeli, eğer çok bastırırsa önlemeğe çalışmalıdır. Çünki kötü bir davranıştır. Namazda hiç uygun olmaz. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Esnemek şeytandandır»** buyurmuştur. Nitekim kırâet bahsinde de bu hadîs-i şerîf bildirilmişti. Esnemeye elden geldiği kadar engel olmalı, ağzı kapamalıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Esnediğiniz zaman elden geldiği kadar engel olunuz»** buyuruldu. Bir rivâyette de: **«Elinizle ağzınızı kapatınız»** buyuruldu **(Mesâbîh).**

Namazda gözünü semâya doğru kaldırmamalı, işâret de etmemeli, secde yerine bakmalı, sağ eli sol el üzerine koymalıdır. Namazda ayakta dururken elleri bağlamak, yanlara salmaktan hudû' ve tevâzu a daha yakındır. **Hulâsa'**da diyor ki, elleri tutmak, üstüste koymaktan daha iyidir. Âlimlerden çoğu elleri üst üste koymak ile tutmayı bir arada yapmayı beğendiler. Bunun için sağ elin içini soi eiin üstüne koymalı, sağ elin baş ve küçük parmakları ile sol bileği tutup diğer parmakları, sol kolun üzerine koymalıdır. Diğer taraftan İmâm-ı A'zam ve İmâm-ı Ebû-Yûsûf'e (rahimehümallah) göre sağ eli sol el üstüne koymak, kıyam'ın ya'nî ayakta durmanın sünnetidir. İmâm-ı Muhammed'e göre (rahimehullah) kırâetin ya'nî Kur'ân-ı kerîm okumanın sünnetidir. Buna göre iftitah tekbîrinden sonra sübhâneke okuma esnasında elleri salıverip Fâtiha okurken sağ eli sol el üzerine koymakta beis yoktur. Ama fetvâ Şeyhayn'e göredir.

Namazda ayakta iken ayakiardan biri üzerinde dinlenmemelidir. Ya'nî bir mikdar bir ayağı üzerinde sonra diğer ayağı üzerinde durmamalıdır. Ayakları çok fazla açmamalı, iyice de birbirine bitiştirmemelidir. Ayakların arası dört parmak kadar olmalı ve biri ileride, diğeri geride durmamalıdır. Kıyâmda başı çok eğmemelidir. Kur'ân-ı kerîmi çok yüksek ve çok alçak sesle okumamalıdır. Bu ikisi arasında orta derecede okumalıdır. Nitekim İsrâ sûresi, yüzonuncu âyet-i kerîmede: **«Namazda fazla bağırma. Sesini çok da kısma. İkisi arası bir yol tut!»** buyurulmuştur.

Rahmet âyetlerinde durmalı, Cenneti istemeli, azab âyetlerinde, Cehennemden Allahü teâlâ'ya sığınmalıdır. Allahü teâlâ'nın ismi geçtiğinde, O'nu tesbîh etmelidir. Mahlûkların sıfatlarından tenzih etmelidir. **Muhît** kitâbında bildirildi ki; müjdeleyici ve korkutucu âyet-i kerîmelerde durmak yalnız başına namaz kılarken olur. Eğer nâfile namazda ise güzeldir. Farz namazda olursa mekruhdur. Çünki Resûlullah'dan (sallâlahü aleyhi ve sellem) ve büyük âlimlerden böyle bir nakil olmamıştır. Namazın uzamasına sebeb olur.

Kırâet ile rükû' arasında sübhânallah diyecek kadar az durmalıdır. Böylece nefesi yerine gelmiş olur. Rükû'da düzgün durmalıdır. Ya'nî sırtına bir bardak dolusu su koyunca dökülmemeli, başı da sırtından

aşağıda veya yukarıda olmamalıdır. Kıyâm ve kuûdu haddinden fazla uzatmamalıdır. Kibir ve gurur zan edilebilir. Burada yanlış anlaşılma olmamalı, kıyâm ve kuûdu tam yerine getirmelidir.

Rükû'dan başını kaldırdıktan sonra bütün uzuvlar yerine gelecek şekilde dik durmalıdır. Secdede avuç içleri yere değerken, dirsekler yerden, karın uyluklardan ayrı durmalıdır. Kendini çok serbest bırakmamalı, yerden uzak olmağa, kolları yanlarından ayrı tutmağa çalışmalıdır. Bunlar erkekler içindir. Kadınlar karınlarını uyluklarından ayırmazlar.

Secde yedi uzuv üzere olmalıdır. Bunlar, alnı, iki eli, iki dizi ve iki ayağının parmaklarıdır. **Cevâhir** kitâbında diyor ki, yalnız burun üzerine secde yapmak İmâm-ı A'zam'a göre (rahmetullahi aleyh) câizdir. İki İmâm'a göre (rahmetullahi aleyhimâ) özürsüz câiz olmaz. Yalnız alın üzerine secde yapmak âlimlerimizin ittifakı ile her zaman câizdir. **Bizâziyye** fetvâlarında diyor ki: Alnında ve burnunda özür olan îmâ ile namaz kılar. Eğer ellerini ve dizlerini yere özür ile koyamıyorsa câizdir, Çünki bunları yere koymak sünnettir. Eğer ayaklarından birini yere koyarsa câiz fakat mekruhdur. İki ayağını birden yere koymazsa namazı bâtıl olur. Bunu İmâm-ı Kerhî zikretti. Bu, secdede ayakları yere koymak farz olduğuna binâendir. **Kudûrî** rivâyetl böyledir. Timurtâşî'nin bildirdiğine göre, iki el ve iki ayak farz olmamakta birdir. Şeyhu'l-islâm'ın **Mebsût**'unda da böyledir. Gerçek olan da budur. **İnâye**'de de böyledir.

Toprak ve başka şeyler bulaşmaması için, elbisesini ve saçlarını toplamamalıdır. Secde eden kimsenin bütün âzası kendi hâlinde olmalıdır. Yere değmesin diye uzun saçları da tepede veya arkada topiayıp bir ip veya bez ile bağlamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), bundan men'etmiştir. Secdelerde bütün kalbi ile mühim hâcetleri için düâ etmelidir. Çünki secde kurbet, yakınlık makamıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Kulun Rabbine en çok yakın olduğu makam secdedir. Secdelerde duâyı çok ediniz»** buyurmuştur. Secde kurbet, rahmet ve kerâmet makamıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Sevbân'ın (radıyallahü anh), «Yâ Resûlâllah! Hangi amel ile Allahü teâlâ insanı Cennetine sokar?» süâline karşılık: **«Allahü teâlâ için çok secde yap! Zîra senin Allah rızâsı için yaptığın her secde için Allahü teâlâ seni bir derece yükseltir ve bir hatânı bağışlar»** buyurmuşdur.

Selef-i sâlihîn (radıyallahü anhüm) sevindirici bir haber geldiğinde, Allahü teâlâ için şükür secdesi yaparlardı. Kıbleye karşı, tekbir alıp secdeye giderler. Allahü teâlâ'ya hamd ve şükür eder, Onu tesbîh edip tekrar tekbir alarak başlarını kaldırırlardı. Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) şükür secdesinin kurbet değil mekruh olduğunu, şükür secdesi yapana sevab verilmeyeceğini bildirmiştir. İmâm-ı Ebû Yûsüf ve

Muhammed (rahimehümallah) şükür secdesinin kurbet olduğunu, yapana sevab verileceğini açıklamışlardır. Bu iki İmama göre şükür secdesi için yapılan teyemmüm ile namaz kılmak câizdir. İmâm-ı A'zam'a göre ise câiz değildir **(Mecma' şerhi).**

İmâm Şâfiî (rahmetullahi aleyh) buyurur: Allahü teâlâ'nın bir ni'met ihsân ettiği veya bir belâyı giderdiği bir kulun şükür secdesi yapması bana göre iyi bir davranıştır. Ancak tek secde yapması yalnız tekarrüb için olursa kurbet sayılmaz, fakat mubahdır.

Namaz sonunda bâzı kimselerin âdet olarak yaptığı secde mekruhdur **(Şerh-i Mesâbîh).** Çünki bunu gören câhiller namaz ve düâdan sonra yapılan secdenin sünnet veya vâcib olduğunu zan ederler. Bunun gibi bâzı mubahlar ta'yîn edilen zamanlarda yapılınca mekrûh olmaktadır. Namazda belirli zamm-ı sûre okumak ve her vakit için kırâeti ta'yîn etmek mekrûhdur **(Kunye).** Tilâvet ve şükür secdesinden başka tek secde ile Allahü teâlâ'ya tekarrübün câiz olmasında âlimler ihtilâf ettiler. Bir kısmı yalnız rükû ile tekarrübün haram olduğu gibi, yalnız bir tek secde ile tekarrübün de haram olduğunu ileri sürdüler **(Şerh-i Mesâbîh).** Bir kısım âlimler ise, **Kunye**'de zikredildiği gibi mubahdır dediler. **Tenvîr**'de, **Ravda**'dan naklen, ihtilâf konusu secdeden sayılmayan, şeyhinin huzûrunda secde eden çok câhillerin kesinlikle haram işledikleri bildirildi. İster kıbleye karşı olsun, ister olmasın, ister Allahü teâlâ'ya secde kasdı olsun, ister bundan gâfil olsun kesinlikle haram olduğu **Gunyetü'l-fetâvâ**'da açıklanmıştır. Bir kısım âlimlere göre de böyle secdenin küfre götüreceği söylenmiştir. Sultan'a veya başkasına karşı yapılan inhinâ, eğilme **Dürer**'de yazıldığı gibi mecusîlerin işine benzemek olacağı için mekruhdur. Bu mühim bir mes'eledir. Ancak insanlar bundan gâfildir.

İki rek'atden sonra sol ayak üzerine oturulur. Sağ ayak parmakları kıbleye karşı olmak üzere dikilir. Eller dizler üzerine parmakları açık ve kıbleye karşı olmak üzere konur. Şâfiî mezhebinde sağ elin orta, küçük ve aradaki parmağı kapatılır, işâret parmağı uzatılır. ... illâllah derken sağ elin şehâdet parmağı kaldırılarak işâret edilir. Bu işâret Allahü teâlâ'nın birliği içindir **(Hidâye).**

İmâm-ı Hulvanî (rahimehullah) lâ ilâhe derken nefy etmek için parmağı kaldırmalı, isbat için de illâllah derken indirmelidir. Namazda parmakla işâret edilmez de denilmiştir. Fetvâ bunun üzerinedir. Çünki namaz, **Vâkıat**'da bildirildiği gibi hareketsizlik, sükûnet üzerine kuruludur.

Kızgın taş üzerinde imiş gibi tehıyyât'ı okur okumaz üçüncü rek'ate kalkmalıdır. Tehıyyat'dan sonra salevât, düâ, hattâ bir kelime de olsa fazla okuyunca İmâm-ı A'zam'a göre secde-i sehv lâzım gelir. Üçüncü rek'ate kalkarken ayakların uçları üzerinde kalkılır. Elleri yere koyup

dayanarak kalkılmaz. Ancak yaşlı ve zaîf olanlar ellerine dayanarak kalkabilirler. Ellere dayanarak kalkmak mekruhdur. **Muhît** kitâbında bildirildi ki, güvenilir kimselerin naklettiği bir haberi yine güvenilir birisinden duydum. Ellerine dayanmadan kalkan kimseye yer ile gök arasındaki genişlik gibi geniş ölçüde sevab verilecektir.

Son teşehhüdde, Ettehıyyâtü'den sonra Resûlullah'a salevât okunur. Sonra kendisi için hususî olarak, mü'minler için umûmî olarak düâ edilir. Daha sonra Cehennem azâbından, kabir azâbından, hayat ve ölüm zamanındaki fitnelerden, belâlardan ve Deccal fitnesinden Allahü teâlâ'ya sığınılır. Namazda teşehhüdden sonra okunan salevât'ın güzeli, hazret-i Alî, Abdullah ibni Abbâs, İbni Mes'ûd ve Câbir (radıyallahü teâlâ anhüm) tarafından Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) süâl edilip cevab buyurdukları salevâtdır. Salevât şudur:

**«Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Verham Muhammeden ve âle Muhammed. Kemâ salleyte ve bârekte ve terahhamte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm, fil âlemîn. Rabbenâ inneke hamîdün mecîd.** (Kunye ve Cevâhir) **Kemâ salleyte alâ İbrâhîme,** İbrâhim aleyhisselâma salevat, rahmet ettiğin gibi demektir. Bu cümleden İbrahim aleyhisselâmın Resûlullahdan üstün olacağı akla geliyor diye süâl edilirse, cevabında deriz ki: İmam Şâfiî (rahimehullah) buyurdu ki: **«Allahümme salli alâ Muhammed** ile birinci cümle bitiyor. Sonra **ve alâ Âli Muhammed** cümlesi başlıyor. ... rahmet ettiğin gibi ile son buluyor. Ya'nî İbrâhim aleyhisselâm ve âlinde olanları, Âli Muhammed için istiyor. Yâhud şöyle de cevab veririz: Bundan maksad, cümlenin cümleye mukabelesidir. İbrâhim aleyhisselâmın Âli sözüne, çok insanlar girer: Sayısı bilinmiyen peygamberler ve diğer insanlar. Halbuki Muhammed aleyhisselâmın Âline, bir peygamber girmez. Böylece içinde bir peygamber bulunan bir cümle karşılığında, içinde sayısız peygamberler bulunan bir cümle getirilmiştir. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), Verham Muhammeden diye, rahmetle düâ etmede ihtilâf olundu. Muhtâr kavil, yapılmamasıdır. **Miş-kâtü'l-envâr**'da da böyle diyor.

Salevâtdan sonra kendisi, anne ve babası ve bütün müslimanların afvı için: **«Allahümmağfir lî ve livalideyye ve lilmü'minîne vel mü'minât»** düâsını okur. Bundan sonra kabir ve Cehennem azâbından, hayât, ölüm ve Deccâl fitnesinden Allahü teâlâya sığınarak: **«Allahümme innî eûzü bike min azâbil kabri ve eûzü bike min fitnetil Mesîhi'd-deccâl ve eûzü bike min fitnetil mahyâ vel memât»** düâsını okumalıdır.

İki tarafa selâm verirken yanaklarının beyazı görülecek kadar yüzünü çevirmelidir. Abdullah ibni Mes'ûd ve Sa'd bin Ebî Vakkas'ın (radıyallahü teâlâ anhüm) rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfde: **«Cemâat imâ-**

**mın selâmını kalbi ile almalıdır»** buyurulmuştur. Selâmdan sonra imam sol tarafa doğru gider. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in böyle yaptığı çok görülmüştür. Namazdan sonra Resûlullah çok kere sol taraftan giderdi. Çünki Âişe (radıyallahü anhâ) nın odası sol tarafda idi. Yalnız namaz kılana göre sol taraf, ileride geleceği gibi kıbleye göre sağ taraftır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) her şeyde sağ taraftan başlamayı severlerdi.

İmam farzdan sonra nâfile kılarken yerini değiştirir. Mugîre bin Şu'be'nin (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: **«İmam namaz kıldırdığı yerde başka namaz kılmamalı, yer değiştirmelidir»** buyurulmuştur. Bu yer değiştirme, imamın farz namazda olduğu zannını vermemesi ve Kıyâmet günü iki yerin namaz kıldığına şâhid olması içindir. Bunun için çeşidli yerlerde namaz kılarak ibâdeti çoğaltmak müstehabdır. Yer değiştirirken Kıbleye göre sağ tarafa gitmelidir. Çünki sağ, soldan üstündür. Kıble'ye göre sağ, namaz kılanın solu olmaktadır. Ya'nî farzdan sonra kendine göre sol tarafa doğru gitmelidir. İmâm-ı Serahsî (rahmetullahi aleyh) den bildirildiğine göre, muhalefetin tahakkuk etmesi için imam geriye doğru, cemâat da ileriye doğru gitmelidir. **Fetâvâ-yı Kadıhan** ve **Şerh-i Nikâye** de böyle diyor.

Sabah namazından sonra namaz kıldığı yerde durmalı, Allahü teâlâ'yı zikrederek güneş doğup bir mızrak boyu yükselmesine kadar bekleyip, iki rek'at işrak namazı kılmalıdır. Bu, duhâ vaktinin evvelidir. **(Şerh-i Mesâbîh).** Enes (radıyallahü anh) ın bildirdiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cemâatle sabah namazını kıldıktan sonra oturup Allahü teâlâ'nın zikri ile vakit geçirerek güneş doğup bir mızrak boyu yükselinceye kadar bekleyip iki rek'at namaz kılan kimseye tam bir hac ve tam bir umre sevabı verilir»** buyurmuştur **(Şerh-i Mesâbîh).**

Hadîs-i şerîfde namazdan sonra oturup Allahü teâlâ'nın zikri ile vakit geçirmenin buyurulması, o vakitte müstehab olan, Kur'ân-ı kerîm okumak değil zikr-i ilâhî olduğuna delâlet eder. O vakit şerefli bir vakittir. O zaman zikre devam etmek, **Avârifü'l-meârif** kitâbının sâhibinin de açıkladığı gibi, kalblere büyük te'sir eder. Kur'ân-ı kerîm okumaktan efdaldir. **Kunye'de** bildirildi ki, namaz kılmanın nehy olunduğu vakitlerde Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât okumak, düâ etmek, tesbîh ve zikretmek Kur'ân-ı kerîm okumaktan daha fazîletlidir.

**Muhît'**de zikredildiğine göre fecrin tulû'undan namaz kılıncaya kadar konuşmak mekrûhdur. Sabah namazını kıldıktan güneş doğuncaya veya bir mızrak boyu yükselinceye kadar konuşmak mekruh diyenler de vardır.

İşrak namazını kıldıktan sonra kalkıp geçim veya ilim için çalışır. Farzlardan sonra düâ etmeği ganîmet bilmelidir, çünki kabûl olunur. **Bakkâlî**'den rivâyet edildiğine göre, efdal olan farzdan sonra, sünnetten önce düâ ile meşgul olmaktır. Diğer âlimler ise zamanımızda yapıldığı gibi farzdan sonra sünnet de kılınmalı, daha sonra virdler ve düâ yapılmalıdır dediler. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) İbni Abbâs'ın (radıyallahü anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Namazlardan sonra düâ yapmıyanın namazı noksandır»** buyuruldu. Ya'nî namazdan sonra ellerini kaldırıp yâ Rab, yâ Rab! diye ihtiyaçlarını istemeyen kimsenin namazı Hak teâlâ indinde noksandır buyurulmaktadır **(Tenvîr)**. Rivâyet olundu ki, Hasen-i Basrî'nin (rahmetullahi aleyh) bir komşusu vardı. Sırtında odun taşırdı. Imam selâm verince, çabucak mescidden çıkardı. Hasen-i Basrî bir gün bu komşusuna: Namazdan sonra niçin biraz oturmazsın? Âhirete âit bir hâcetin voksa, dünya için de mi bir hâcetin yok? Namazdan sonra biraz dur. Allahâ teâlâ'ya düâ et, bir merkeb iste de, sırtında odun taşımaktan kurtul buyurdu. **Buhârî şerhi**'nde diyor ki, günahlarının yorulmadan mağfiret olmasını istiyen kimse, her namazdan sonra namazlığı üzerinde oturmayı ganîmet bilmelidir. Böyle kimselere Melekler çok düâ ve istiğfar ederler ki düâlarının kabûlü çok umulur. Enbiyâ sûresi, yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Melekler, ancak Allahü teâlâ'nın şefâat etmelerine râzı olduğu kimselere şefâat ederler»** buyuruldu.

Rivâyet olundu ki, bir kimse âmin demekde meleklerin âmin demesine uyarsa mağfiret olunur. Meleklerin âmin demesi imâmın âmin dediği zaman bir kere vâki' olmaktadır. Namazlığında oturan kimse için ise oturduğu müddetçe düâ ettiklerinden afvı daha çok umulur.

Gecenin sonunda uyanabilen kimse vitir namazını o zaman kılmalıdır. Gecenin sonunda kalkamıyanlar yatmadan önce vitir namazını kılmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gecenin sonunda kalkamıyacağından korkan kimse gecenin evvelinde vitir namazını kılsın. Kalkacağına kanâat getiren kimse vitir namazını gecenin sonunda kılsın. Bu daha efdaldir»** buyurmuştur **(Şerh-i Vikâye)**.

Vitir namazını evde kılmalıdır. Daha efdaldir **(Hulâsa)**. Ramazan-ı şerîfde vitir namazını cemâatle kılmanın evde kılmaktan efdal olduğu sahîhdir. **(Fetâvâ-yı Kâdîhân)**.

Akşam ile yatsı arasında evvâbîn namazı kılmak sünnet-i hamîdedir. Ya'nî Allahü teâlâ'nın indinde beğenilir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Akşam namazından sonra altı rek'at namaz kılıp bu arada kötü bir şey konuşmayan kimse oniki senelik ibâdet sevâbı kazanır»** buyurulmuştur. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında bu altı rek'at namazın büyük fazîleti olduğunu

söylemektedir. Secde sûresi, onaltıncı âyet-i kerîmesinde: **«Yanları yataklarından uzak oldukları halde Rablerine, gadabından korkarak ve rahmetini ümmîd ederek düâ ederler»** buyurulmuştur. Âyet-i kerîmede bildirilen kimseler teheccüd namazı kılan veya akşam ile yatsı arasında nâfile namaz kılanlardır denilmiştir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Mescidde akşam ile yatsı arasındaki zamanı, cemâatten hiç kimse ile konuşmadan namaz kılarak veya Kur'ân-ı kerîm okuyarak geçiren kimseye Allahü teâlâ Cennette iki köşk binâ ettirir. İki köşkün arası yüz senelik mesâfedir. İki köşk arasında, bir ağaç diker ki, bütün dünyâ insanları etrafında dolaşmağa kalksa, hepsi onun altında kalır»** buyurmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu namaza evvâbîn ismini vermiştir. Allahü teâlâ'nın tâatine çok çok yönelenler demektir. Devam edilmesi gerekli bir namaz da, **Vesâyâtü'l-kudsiyye** sâhibi Zeynül milleti ved-dîn mürşid ve muhakkık Hâfî'nin bildirdiği namazdır. İmânın bekâsı için akşam namazının iki rek'at sünnetinden sonra iki rek'at namaz daha kılmalıdır. Birinci rek'atte Fâtiha, Âyete'l-kürsî, İhlâs ile Muavvizeteyn'in birincisi okunur. İkinci rek'atte de Fâtiha, Âyete'l-kürsı, İhlâs ve diğer muavvizeteyn okunur. Selâm verdikten sonra Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) on kere salevat okunur. Sonra aşağıdaki düâ üç kere okunur: **«Allahümme innî istevda'tüke dînî. Fahfazhü aleyye fî hayâtî ve ınde vefâtî ve ba'de memâtî.»**

Allah'ım dînimi sana emânet ettim. Benim için onu hayatımda, vefâtım ânında ve vefâtımdan sonra koru mânasına gelmektedir.

## NÂFİLE İBÂDETLERİN FAZİLETİ VE ÇEŞİTLERİ

Nâfile ibâdetlere, istirâhati düşünmeden devam etmelidir. Çünki bunlar Allahü teâlâ'ya olan muhabbetin ve yakınlığın anahtarıdırlar. Sıddîkların gözlerinin nûrudur. Farzlardaki noksanlıkları tamamlarlar. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum dediği hadîs-i şerîfde: **«Kul, kıyâmet günü önce namazdan hesab olunacaktır. Eğer hesabı düzgün giderse, felâha kavuşup kurtulacaktır. Eğer bozuk giderse hüsrâna uğrayacaktır. Farzlarında bir noksanlık olanlar için Allahü teâlâ: Bakınız! Kulumun nâfile ibâdetleri ile farzlardaki noksanlıkları tamamlayınız buyuracaktır. Sonra diğer amelleri için de böyle yapılacaktır»** buyurulmuştur. Diğer amellerden maksad, oruç gibi farz olan amellerdir. Bunların noksanları da nâfileleri ile tamamlanır. Bilhâssa gece namazına önem vermelidir. Zîra sâlihlerin âdet ve alâmetlerindendir. Günâhları örter. Bedendeki hastalıkları giderir. Haramlardan korur, men'eder. Nitekim Ankebût sûresinde: **«Elbette namaz insanı çirkin ve şerîate uymayan şeylerden alıkoyar»** buyurulmuştur. Burada Selmân-ı Fârisî'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfe işâret vardır. Bu hadîs-i şerîfde de Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gece namazı kılmalısınız! Çünki sizden önceki sâlihler hep yapmışlardır. Sizi Rabbinize yakınlaştırır. Kötülükler için keffârettir. Günahlardan men'eder. Bedendeki hastalıkları giderir»** buyurmuştur (Tergîb). Ömer übnil Hattâb'ın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde de: **«Bir kimse gece namazını özenerek kılarsa Allahü teâlâ ona beşi dünyâda dördü de âhiretde olmak üzere dokuz şey ikrâm eder. Dünyâ âfetlerinden korur. Gece namazının te'sîri yüzünde zâhir olur. Onu bütün insanlara ve sâlih kullarına sevdirir. Hikmetli söz söyler. Ya'nî Allahü teâlâ onu fakîh yapar. Kıyâmet günü kabrinden beyaz yüzlü olarak kalkar, haşr olur. Hesabı kolay olur. Sırat'dan şimşek gibi geçer. Kitâbı (amel defteri) sağ tarafından verilir.» (Ravdatü'l-ulemâ).** Nâfile namazları kılmak için neş'eli, istekli, sıhhatli zamanı araştırmalıdır.

Üzüntülü zamanda nâfile namaz kılmamalıdır. Çünki günâhı fâidesinden çok olur. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) emrine muhalefet edilmiş olur. Zîra Enes (radıyallahü anh) ın rivâyet ettiği hadîs-i

şerîfde: **«Sizden biriniz istekli, neş'eli iken namaz kılsın. İnkisar ve zaaf hâlinde otursun»** buyuruldu. Âişe (radıyallahü anhâ)'nın bildirdiği hadîs-i şerîfde de: **«Namazda iken uyukladığınızda uykunuz dağılıncaya kadar uyuyunuz. Uyuklar halde namaz kıldığınızda istiğfar ettiğinizi zan ederek kendinize söğer, beddûâ edersiniz»** buyurulmuştur. Ya'nî Allahümmağfir lî, beni afvet diyeceğine Allahümma'fir lî, beni toprak et diyebilir. Duâsı da kabûl edildiğinde zararı fâidesinden çok olur **(Şerh-i Meşârık).**

Belirli vakitlerde belirli ibâdetleri yapmağa kendini zorlamamalı, devamlı yapamıyacağı nâfileleri yüklenmemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ katında en sevgili amel, az da olsa devamlı yapılandır»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Bir kimse bir ibâdeti Allahü teâlâ için devamlı yapsa, sonra melâlet gelerek terk etse, Allahü teâlâ ona şiddetli buğz eder»** buyurulmuştur Onun için böyle bir tehdîd altına girmemelidir **(İhyâ).**

Ramezân-ı mübârek ayının gecelerinde vitir'den başka yirmi rek'at nâfile namaz kılmalıdır. Bununla terâvîh namazı kasd olunmaktaadır.

Tatavvu' niyyetl ile yatsı namazından sonra yirmi rek'at namaz kılınırsa, imamla terâvîh kılınmamışsa terâvîh fazîletine kavuşulur. Yatsı namazından önce kılınan nâfile namazın terâvih yerine geçip geçmiyeceği ihtilâflıdır **(Ravda).** Terâvîh namazında Kur'ân-ı kerîmi hatm etmelidir. Terâvîh namazında bir kere hatim etmek sünnettir. Her rek'atde on âyet-i kerîme okuyarak bir hatim yapılır. İki kere hatim etmek daha fazîletlidir **(Şerh-i Vikâye).** Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) terâvîhde hatim ederler, bunun için sabaha karşı terâvîhden çıkarlardı. **Muhît** kitâbının sâhibi diyor ki: Zamanımızda efdal olan, cemâati usandırmayacak kadar okumaktır. Cemâatin çok olması ve devam etmesi, uzun okumaktan efdaldir. **Kunye** kitâbının sâhibi **Zâdü'l-eimme** kitâbında diyor ki: İmâm-ı Vebrî'ye terâvîh namazında Fâtiha'dan sonra iki âyet okuma hakkında süâl sorulduğunda, zararı yoktur buyurdu. Ebûl Fadl Kirmânî de terâvîhde Fâtiha'dan sonra bir veya iki âyet okumanın mekrûh olmadığını bildirdi.

Terâvîh namazında cemâat, **sünnet-i kifâyedir. Bir mescid'in cemâati bunu terk ederlerse günâha girerler. Bir kısmı kılarsa, kılmıyanlar fazîleti terk etmiş olup günâha girmezler (Cevâhir)** ve **(Şerh-i Tuhfe).**

Duhâ vaktinde iki rek'at veyâ daha çok tatavvu', nâfile namaz kılmalıdır. Oniki rek'ate kadar üç selâmla veyâ isterse altı selâmla kılınır. En az iki, en çok oniki rek'at olmaktadır. Duhâ, ya'nî kuşluk namazı oniki rek'atten çok nakl edilmemiştir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Günahları deniz köpüğü kadar olsa da iki rek'at duhâ namazına devam**

**eden kimsenin günahları mağfiret olunur»** buyurmuşlardır. Bir rivâyette: **«... bütün günahları bağışlanarak annesinden doğmuş gibi olur»** buyurulmuştur. Bir rivâyette Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Allahü teâlâ buyurur ki: Ey Âdem oğlu! Günün evvelinde bana kullukta bulun ki, günün sonuna kadar, seni korktuklarından emîn edeyim»** buyurmuştur. Ya'nî namazdan sonra akşama kadar, ihtiyaçlarını yerine getirip istemediklerinden koruyayım buyurulmaktadır. Ebüd-derdâ (radıyallahü anh)'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) duhâ namazı hakkında şöyle buyurmuşlardır :

**«İki rek'at kılan gâfillerden yazılmaz. Dört rek'at kılan âbidlerden yazılır. Altı rek'at o gün için kâfidir. Sekiz rek'at kılan kanitîn'den** (çok ibâdet edenlerden) **sayılır. Oniki rek'at kılan için Allahü teâlâ Cennet'de altından bir ev binâ eder»** (Tergîb).

Duhâ namazında iki Duhâ sûrelerini okumalıdır. Bunlar (Veşşemsi ve duhâhâ) ile (Vedduhâ velleyli) sûreleridir **(Mukaddimetü'i-Gazneviyye).** Duhâ namazının vakti için güneşin yükselmesini beklemelidir. Bu vakit de deve yavrularının, sıcağın şiddetinden annelerinden ayrıldığı vakittir. Bu cümle Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Evvâbîn'in namazı, deve yavrularının sıcakdan yandığı zamandır»** hadîs-i şerîfinden alınmıştır. **Şerhü'l-Meşârık'**da diyor ki: Bu hadîs-i şerîf duhâ namazını o vakitte kılanları öğmektedir. Zîra güneş yükselip de sıcaklığı şiddetlenince insanlar istirahate çekilmek isterler. Halbuki kalbleri Allahü teâlâ'nın zikri ile rahat eden evvâbîn (gönülleri ibâdetde olan kişiler) o zaman duhâ namazı kılmaktan zevk alırlar.

Nâfile (tatavvu') namazı evde kılmak daha efdaldir. Nitekim bir hadîs-i şerîfde: **«Farzlardan başka kişinin en fazîletli namazı evinde kıldığı namazdır»** buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerifde: **«Sabah namazının sünnetini evinde kılan bol rızka kavuşur. Kendisi ile hanımı arasında münâkaşa azalır. Son nefesde îmân ile gider»** buyurulmuştur **(Şerh-i Tuhfe).** Âlimlere göre Tatavvu' farz olmayan ibâdetlere denir. Sünnet ve nâfile namazlar da tatavvu' sayılır. Yalnız terâvîh namazı bâzı âlimlerin kavline göre istisnâ teşkil eder. Çünki onu mescidde kılmak efdaldir. Zamanımızda sünnetleri mescidde kılmak iyidir. Çünki halk mescidde yalnız farz namazın kılındığını görerek sünnetleri terk edebilir. Bunun için sünneti mescidde kılmak iyidir, evde kılmak efdaldir denilmiştir.

Bakkâlî'de diyor ki: Farzdan sonra düâ ile meşgul olup sonra sünnete kalkmak efdaldir. Farzdan sonra konuşulunca sünnetin sâkıt olup olmaması ihtilâflıdır. Ancak konuşmadan kılınan sünnetin sevabı daha çoktur. Eğer sabah namazının sünnetinden sonra veya öğle namazının ilk sünnetinden sonra alışveriş eder veya yer, içer, konuşursa sünne-

ti iâde etmek gerekir. Yalnız bir lokma yer, bir yudum içer veya bir kelime konuşursa sünnet bâtıl olmaz (**Şerh-i Mesâbîh**) ve (**Hazâne**).

Nâfile namaz olarak bildirilenlerin en sahîhi tesbîh namazıdır. Burada nâfile olarak kılınan Regâib, Berat ve Kadir geceleri namazlarının sahîh olmadığına işâret vardır. Fakat isteklilere kolaylık olmak üzere onları anlatmamızın zararı yoktur.

**Regâib gecesi namazı :**

**Mukaddime**'de diyor ki: Regâib namazı oniki rek'attir. Her iki rek'atde bir olmak üzere altı selâm ile kılınır. Receb ayının ilk perşembe günü oruç tutulur. Akşam iftar etmeden veya bir iki lokma iftar ederek akşam namazını kıldıktan sonra yatsıya kadar olan zaman içinde regâib namazı kılınır. İftitah tekbîri akşam vaktinde mün'akid olur. Muhtâr olan budur. Bu namazda Fâtiha'dan sonra Kadr sûresi üç kere, İhlâs sûresi oniki kere okunarak iki rek'atte bir selâm verilir. Sonra yetmiş kere: **«Allahümme salli alâ Muhammedin-in-nebiyyil ümmiyyi ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellem»** okunur. Sonra secdede yetmiş kere, **«Sübhânel melikil kuddûsi. Sübbûhun kuddûsün Rabbünâ ve Rabbül melâiketi verrûhi»** okur. Sonra başını kaldırıp: **«Rabbiğfir verham ve tecâvez ammâ ta'lemü inneke entel eazzül ekremü»** düâsını yetmiş kere okur. Sonra ikinci secdeye varır. Birinci secdede okuduğunu aynen okur. Sonra din ve dünyası için hâcetlerini ister. Sonra başını kaldırır ve namazı biter.

Receb hilâli cum'a gecesi, ya'nî perşembe günü akşamı görülürse regâib namazının kılınması hakkında âlimler ihtilâf ettiler. Bir kısmı ertesi cum'aya te'hîr olunur dediler. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Bir kimse Receb-i şerîfin ilk perşembe günü oruç tutup akşam da on iki rek'at namaz kılarsa Allahü teâlâ ona, kıldığı her rek'ata karşılık yüz köşk bağışlar. O, yakınlık bakımından Hak meclisinde bulunur. Bunda asla şübhe yoktur»** buyurmuşlardır. Bir kısım âlimler de bu namaz hemen o gece kılınmalı, ertelenmemelidir dediler. Perşembe gününün Receb ayında olmadığına bakılmamalıdır. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Receb'in ilk cum'a gecesinin namazında gâfil olmayın. O gece namazını kılan kimseye gelecek seneye kadar Allahü teâlâ rahmet eder ve melekler de istiğfar ederler. Arşın Rabbinin rahmet ettiği kimse ise dünyâdan îmân ile çıkar, islâm ile yaşar, Kıyâmetde sâlih kimselerle haşr olunur»** buyurmuşlardır.

Receb, Cennette bir nehrin adıdır denildi. Oniki kolu vardır. Recebin ilk cum'a gecesinde oniki rek'at namaz kılan kimseye Allahü teâlâ her rek'at için nehrin bir kolunu karşılık olarak verir. Regâib gecesi namazının oniki rek'at olmasının hikmeti budur. Bu söz muhtâr olan, seçilen, beğenilen kavildir.

**Berât gecesi namazı:**

Bu namazın en azı iki rek'attir. Her rek'atinde ikiyüz âyet okumak suretiyle dörtyüz âyet okunur. Daha az okuması da câizdir. En çok bin rek'attir. Her rek'atte Kur'ân-ı kerîm'den istendiği kadar okunabilir. Bütün âlimler ve sâlihlere göre bu namazın orta haddi yüz rek'attir. Her rek'atinde Âyetel kürsî ve Kadr sûresini birer kere okur. Hangisine önce başlasa câiz ve güzeldir. Üç kere de İhlâs sûresi okunur. Bundan az okunsa da câizdir. Her iki rek'atte bir selâm verilir.

**Kadr gecesi namazı:**

Kadir gecesi namazı en az iki, en çok bin, orta haddi yüz rek'attir. Kırâetleri de, Berât gecesi namazı gibi olup yalnız orta haddindeki namazın kırâetinde Fâtiha'dan sonra bir kere Kadr sûresi, üç kere İhlâs sûresi okunur. İki rek'atte bir selâm verilir. Selâmdan sonra hemen Peygamberimize salevât okunur. Yüz rek'atin sonunda tesbîh ve düâ edilerek tamamlanır. **Mukaddime**'den alınan kısım tamam oldu.

Yukarıdaki gibi tatavvu' namazlarının cemâatle kılınması mekruh mudur, değil midir konusu hakkında âlimlerin çeşidli görüşleri vardır. **Hazânetü'l-Fetâvâ**'da diyor ki: «Ramezandan başka cemaatle tatavvu' namazı kılmak mekruhdur» denilmektedir. **Kâfî şerhi**'nde, «iki kişilik cemâatle nâfile namaz kılınmasının mekruh olmayacağını» gördüm. Fevâid-i Şemsü'l-eimme Halvânî'de gördüm: İmamdan başka üç kişi olursa, ittifakla mekruh olmaz. Dört kişi hakkında ihtilâf olundu. Mescidin bir köşesinde ezân ve ikametsiz, namaza çağrılmadan cemâatle kılınırsa mekruh olmaz.» **Hazâne**'nin ibâresi tamam oldu.

Zamanımızda nâfile namazları cemâatle kılanlar, umulur ki, bu rivâyetiere veya **Muhît**'deki rivâyete uymaktadırlar. **Nikâye** şârihi diyor ki: Kadir, regâib ve Berât geceleri namazları gibi nâfile namazlarda imâma uymak mekrûh olmaz. Çünki mü'minlerin güzel gördüklerini Allahü teâlâ da güzel görür. **Muhît**'de de böyledir. (Ama nâfile namazları, yalnız kılmak daha ihtiyatlıdır).

Tesbîh namazını, kul, her gün yâhud haftada bir, ayda bir, senede bir veya ömründe bir kere kılmalıdır. İkrime'nin İbni Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Abbâs bin Abdülmuttalib'e: **«Agâh ol, sana bir şey veriyorum! Dikkat et, sana bir ihsanda bulunuyorum! Uyanık ol, sana bir şey haber veriyorum. Onu yaptığın zaman Allahü teâlâ senin evvelki, sonraki, eski, yeni, kasıdlı veya yanılarak, büyük küçük, gizli, âşikâr bütün günahlarını mağfiret buyurur. Dört rek'at namaz kılarsın. Her rek'atında Fâtiha ve Duhâ sûresi kadar bir sûre okursun. Birinci rek'atte okumayı bitirdiğin zaman, henüz ayakta iken onbeş kere «Sübhânal-**

**lahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber» dersin. Sonra rükû'a varıp üç kere «sübhâne rabbiyel azîm» dedikten sonra bunu on kere söylersin. Rukû'dan kalkıp «semiallahü limen hamideh, Rabbenâ lekel hamd» dedikten sonra on kere söylersin. Sonra secdede üç kere «Sübhâne rabbiyel a'lâ» dedikten sonra on kere okursun. Başını secdeden kaldırınca da aynı tesbîhi on kere okursun. Bu tesbîhler bir rek'atte yetmişbeş kere okunmuş olur. Bunu yapabilirsen her gün yap. Hergün yapamazsan her cum'a (her hafta) yap. Onu da yapamazsan ayda bir, onu da yapamazsan senede bir, onu da yapamazsan ömründe bir kere yap»** buyurmuşlardır.

Diğer bir rivâyette Sübhâneke'den sonra Fâtiha'ya başlamadan tesbîhi onbeş kere okumalı, kırâetten sonra on kere, diğerleri de anlatıldığı gibi okumalıdır denilmektedir. Böylece son secdeden sonra oturduğunda okumaz. Bu daha iyidir. İbni Mübârek ve **Kunye** sâhibi bunu tercih etmişlerdir. Her iki rivâyette de dört rek'atlı tesbih namazında toplam üçyüz tesbih olmaktadır. Gündüz kılarsa bir selâm ile, gece kılarsa iki selâm ile kılınır. Eğer tesbîhe **«Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm»** de ilâve ederse iyi olur. Bâzı rivâyetlerde böyledir. Buraya kadar açıklamaları **Kunye**'den alarak **İhyâ** kitâbından nakledildi.

**Ettergîb vetterhîb** kitâbında diyor ki: Abdülâziz, Abdullah ibni Mübârek'e (rahimehümallah) tesbîh namazında yanılan, sehv secdelerinde de onar onar tesbîh eder mi? diye sordu. Hayır, o ancak üçyüz tesbihdir cevabı verildi. **Kunye**'de diyor ki: Mümkin olduğu kadar parmakla saymamalı, kalbinden geçirmelidir. Bunu yapamazsa amel-i kesir olmadan parmaklarını kullanabilir. **Cevâhir**'de **Kâfî**'den naklen diyor ki: İmâm-ı Ebû Yûsüf ve Muhammed (rahmetullahi aleyhimâ) farz veya nâfile namazlarda âyetlerden sonra tesbihleri elle saymanın bir mahzûru yoktur buyurmuşlardır.

Tevbe ve istihâre namazları sünnettir. Tevbe namazı hakkında Ebû Bekr (radıyallahü anh)'ın rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse günah işler sonra kalkıp abdest alır, namaz kılar, istiğfâr ederse Allahü teâlâ onu mağfiret eder»** buyurmuş ve sonra Âl-i İmran sûresi, yüzotuzbeşinci âyet-i kerîmesini **«Çirkin bir günâh işledikleri, yâhut nefslerine zulm ettikleri vakit, Allahü teâlâ'yı zikreder, günahlarının mağfiret olmasını istiyenlerdir...»** okumuşlardır. Tevbe namazı rivâyetlerin çoğuna göre, iki rek'attir **(Tergîb).**

İstihâre namazı ise bir kimsenin bir işe girişeceği zaman, yapmasının mı, yoksa terk etmesinin mi sonunda hayırlı olacağını bılmediği zaman yapılır. Bunun için Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) iki rek'at namaz emretmiştir. Birinci rek'atte Fâtiha ile Kâfirûn sûresi, ikinci rek'atte Fâtiha ile İhlâs sûresi okunur. Namazdan fârig olunca aşağıdaki düâ okunur:

**Allahümme innî estehîrüke bilmike ve estakdirüke bikudretike ve es'elüke min fadlikel azîm. Felnneke takdirü ve lâ ekdirü. Ve ta'lemü ve lâ a'lemü. Ve ente allâmül ğuyûb. Allahümme in künte ta'lemü enne hâzel emre hayrün lî fî dînî ve meâşî ve âkıbeti emrî, ev'âcili emrî ve âcilihî fakdirhü lî ve yessirhü lî sümme bârik lî fihî. Ve in künte ta'lemü enne hâzel emre şerrün lî fî dînî ve me'âşî ve 'âkıbeti emrî ev 'âcili emrî ve âcilihî fasrifhü annî vesrıfnî anhü ve kaddir lîl hayre haysü kâne sümme raddinî bihî. İnneke alâ külli şey'in kadîr.**

Mânası: Allahım, senin ilminle senden hayırlı olmasını istiyorum. Senin kudretinle kuvvet istiyorum. Senin büyük fadlından istiyorum. Çünkü sen kudret sâhibisin, ben güçsüzüm. Sen bilirsin, ben bilmem. Gâibleri her yönüyle bilen sensin. Allah'ım, eğer bu iş benim için dînim, dünyam için, işimin sonu için ve önü için hayırlı ise, onu bana takdîr et ve kolaylaştır. Eğer bu iş hakkımda, dînim, dünyam ve işimin sonu için ve önü için kötü ise, beni ondan, onu da benden uzaklaştır. Benim için nerede olursa olsun hayrı takdîr et. Sonra benden râzı ol! Elbette sen, her şeye kâdirsin!

Câbir bin Abdullah (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bize bütün işlerde istihare etmeyi Kur'ân-ı kerîm'den sûre öğretir gibi öğretirdi. Buyururdu ki: **«Sizden biriniz bir işe teşebbüs ettiği zaman iki rek'at namaz kılsın. Sonra o işin ismini söylesin!»** İstihâre yaptıktan sonra yukarıda bildirildiği gibi duâ yapılır (**İhyâ**). Büyüklerden duyduğumuza göre, duâdan sonra abdestli olarak kıbleye dönerek yatılır. Rü'yâda beyaz veya yeşil görülürse bu işde hayır olduğu düşünülür. Eğer siyah veya kırmızı bir şey görülürse o işde hayır olmadığı anlaşılır, kaçınması gerekir.

Anne baba için namaz kılmak da sünnettir. Bu Şir'a kitâbının metnini inceleyen birçok kimselerin kitabda mevdû' hadîs olduğunu söylediklerini duydum. Bu hadîslerin biri de anne baba için kılınacak namaz hakkındadır. Aşağıdaki hadîs-i şerîf onların yanıldıklarını göstermektedir. Hadîs-i şerîf şöyledir: Nitekim, bâzı tashîh edilmiş nüshaların hâşiyelerinde bunu şöyle bildirirler.

**«Cum'a gecesi akşam ile yatsı arasında iki rek'at namaz kılıp her iki rek'atta bir Fâtiha, onbeş Âyetel kürsî ve onbeş İhlâs sûresi okuyan, sonra da yirmi kere Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât getirip sevâbını anne ve babasına bağışlayan kimse anne babasının hakkını ödemiş, onlara karşı gereken iyiliği tamamlamış olur. Allahü teâlâ ona, şehidlere ikrâm ettiği şeyleri verir, Sırat köprüsünden geçerken Cebrâil aleyhisselâm sağında, İsrâfil aleyhisselâm da solunda olur. Melekler önünde tekbîr, tehlîl, tahmîd, temcîd getirerek onun için istiğfâr ederler. İsmâil ve İshak (aleyhimesselâm)'ın yanında, beyaz kubbenin altında Cennete girer.»**

## CUM'A VE SÜNNETLERİ

Aslı (cumu'a) dır. Cum'a günü ve cum'a namazı yerine sonradan yalnız cum'a denmiştir. Günlerin efendisi olan cumu'a gününe dünya işlerinden el çekip âhırete yönelmek sûretiyle saygı göstermelidir. Cum'a günü büyük bir gündür. Allahü teâlâ islâmı bu gün ile yükseltmiş ve onu müslimanlara mahsûs kılmıştır. Cum'a sûresi, dokuzuncu âyet-i kerîmesinde: **«Ey îmân edenler! Cum'a günü namaz için ezan okunduğunda Allahü teâlâ'nın zikrine koşunuz...»**, buyurulmuştur. Allahü teâlâ bu âyet-i kerîme ile Cum'a ezanı okununca dünyâ işleri ile meşgul olmayı ve cum'aya koşmaktan alıkoyacak şeyleri haram kılmıştır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Muhakkak ki cum'a günü günlerin efendisi ve en büyüğüdür. O Allahü teâlâ indinde kurban bayramı gününden ve ramazan bayramı gününden daha büyüktür»** buyurmuştur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Güneşin üzerine doğduğu günlerin en hayırlısı cum'a günüdür. Âdem (aleyhisselâm) o gün yaratılmıştır. Cennete girdiği ve yeryüzüne indiği gün de cum'a idi. Kıyâmet o gün kopacaktır. Allahü teâlâ katında (yevm-i mezîd) dir. Melekler gökte cum'a gününe bu ismi verirler. Cennette mü'minler Allahü teâlâ'yı cum'a günü göreceklerdir»** buyurulmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ, özürsüz üç kere cum'ayı terk edenin kalbini mühürler»**, diğer bir rivâyette ise: **«... islâmı arkasına atmış olur»** buyurulmuştur.

Âdem aleyhisselâmın yeryüzüne inmesi, yeryüzünde halîfe olması, birçok ümmetlerin ve büyük peygamberlerin (aleyhimüsselâm) onun neslinden meydana çıkması ve mukaddes kitabların indirilmesine sebeb olmuşdur ki, bunların hepsi hayırdır. Yeryüzüne inmesini Cennetten çıkarılması şeklinde düşünmemelidir. Çünki o zaman hayır olmaz. Hadîs-i şerîfdeki: **«... kıyâmet o gün kopacaktır»** sözü de hayra delâlet eder. Çünki üstün insanlar kendilerine va'd edilen yüksek derecelere o zaman kavuşacaklardır **(Mesâbîh şerhleri)**.

Cum'a günü sabahdan önce uykudan kalkıp yıkanmalıdır. Ya'nî erken kalkmışsa fecrin doğmasından sonra gusl etmeli, geç kalınca cum'aya yakın yıkanmalıdır. Cum'a günü gusl etmek kuvvetli müstehabdır. Bâzı âlimler (rahimehümullah) vâcib dediler. Medine ehâlîsi birbirlerine: «Sen cum'a günü gusl etmiyenlerden kötüsün» diye hakaret eder-

Bu hadîs-i şerîfi gördük. Bizce mu'teber olan kitablarda aradık, bulamadık. Lâkin bu musannife zarar vermez. Çünkü o, kitâbında hadîs-i şerîf bildirmemiş, anne baba için namaz kılmak sünnettir demiştir. **Şir'atü'l-İslâm** metninde zikredilen sünnetler kitâbın başında da bildirildiği gibi yalnız Resûlullah'ın sünnetine münhasır değildir. Selef-i sâlihînin sünnetlerine, yol ve âdetlerine de şâmildir. Bu hadîs-i şerîfin bulunamaması olmadığını göstermez. Musannif onu bir yerde sahîh olarak görmüş de öyle yazmıştır. Yukarıda hâşiyelerden naklettiğimiz hadîs-i şerîfe yakın mânada bir hadîs-i şerîf **Muhtasar-ı İhyâ** ve **Kûtü'l-kulûb** kitablarında şöyledir:

**«Perşembe gecesi akşam ile yatsı arasında iki rek'at namaz kılıp her rek'atinde bir Fâtiha, beş âyetel kürsi, beş ihlâs ve beşer muavvizeteyn okuyan, namaz bitiminde on beş kere istiğfar ederek sevabını anne-babasına bağışlayan, onlara karşı gelmiş olsa bile haklarını yerine getirmiş olur. Allahü teâlâ buna, sıddîklara ve şehidlere ihsân ettiğini verir.»**

Yağmur yağarken, yolculuğa çıkarken, nifaktan kurtulup islâmda sebât etmek, evine girip çıktığında giriş ve çıkış fitnelerinden korunmak için ikişer rek'at namaz kılmalıdır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'ın rivâyetiyle bir hadîs-i şerîfde: **«Evinden çıktığın zaman, seni kötü bir çıkıştan kurtaracak olan iki rek'at namaz kıl. Evine girdiğin zaman da girişinin kötü olmasına engel olacak iki rek'at namaz kıl»** buyurulmuştur **(İhyâ)**.

Yine **İhyâ**'da devamla şöyle denilmektedir: Her mühim işe başlarken iki rek'at namaz kılmak da bu kabildendir. İhrâma girerken, sefere çıkarken, seferden dönüşde eve girmeden mescidde iki rek'at namazın sünnet olması da bu kabildendir. Bütün bunlar Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yaptıkları işlerdir. Hattâ bâzı sâlih kimseler yediği bir lokmanın içtiği bir yudum suyun şükrünü yapmak için iki rek'at namaz kılarlardı.

Nâfile namaz kılan kimse annesi çağırır ise efendim der, cevab verir, babası çağırırsa cevab vermez. İmâm Tahâvî diyor ki: Nâfile namaz kılan kimseyi ebeveyni çağırdığı zaman, kendisinin namazda olduğunu ebeveyni biliyorsa cevab vermese de zararı olmaz. Bilmiyorlarsa cevab vermelidir. Farz namazda olanları ebeveyninden biri çağırdığında, namazını bitirmeden cevab vermemelidir. Ancak yardıma çağırırlarsa farz namaz da bozulabilir. Çünki zarûret dışında namazı kesmek câiz değildir. Misâfir de böyledir. Damdan düşeceğinden, ateşin yakacağından, suda boğulacağından korkan kimse farz namazda olsa bile bozabilir. Bunlar **Gunyetü'l-fetâvâ**'dan alındı.

lerdi. Cünüb kimse gusl ederken, bir de cum'a için bedenine su dökmelidir. Her ikisine birden niyyet ederek bir kere yıkanması da olur. Bu guslü hem cünüblükten kurtulması için farz yerine, hem de cum'a için sünnet yerine geçer. Cünüb olmayan kimsenin cum'aya rastlayan bayram günlerinde gusl ederken cum'a ve bayrama niyyet ederek iki sünnet sevabına kavuşur. Hayz ve cenabet için gusl eden her iki farzı birden yerine getirmiş olur.

**İhyâ**'da bildirildi ki: Eshâb-ı kirâmdan biri (aleyhimürrıdvân) gusl etmiş oğlunun yanına girdi. Cum'a için mi yıkandın? diye sordu. Oğlu, cünüblükden temizlenmek için yıkandığını söyleyince, kalk ikinci def'a yıkan buyurdu. Gusl ettiğinde abdesti bozulan abdest alır, guslü bozulmaz. Bundan kaçınmak iyidir.

Cum'a günü, bir hafta boyunca işlediği günahlarına tevbe etmeli, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok salevât getirmelidir. **Zühretü'r-riyâd**'da Enes (radıyallahü anh)'ın bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günü bana yüz kerè salevât-ı şerîfe getiren kimsenin yüz hâcetini Allahü teâlâ yerine getirir. Okunan salevâtı kabrime getirmesi için bir melek ta'yin eder. Hediyelerinizin bana gelmesi gibi, okunan salevât ve okuyanın ismini bana bildirir. Ben de onu beyaz bir sahîfe'de saklar, Kıyâmet günü mükâfatını veririm»** buyurulmuştur.

Yâ Resûlâllah! Sana nasıl salevât-ı şerîfe getirelim denildiğinde aşağıdaki salevâtı ta'lîm buyurdular:

**Allahümme salli alâ Muhammedin abdike ve nebiyyike ve resûlike ve alâ âli Muhammedin salâten tekûnü leke ridâen ve lihakkihi edâen ve âtihil vesîlete vel makamel mahmûdellezî ve'adtehû ve eczihi annâ mâ hüve ehlühû efdale mâ cezeyte nebiyyen an ümmetihi ve salli alâ cemîl ihvânihi minennebiyyîne vessâlihîn yâ erhamerrâhimîn.**

Cum'a günü bütün günahlardan kaçınmalıdır. Çünki iyilikler gibi o gün günahlar da kat kat olmaktadır. Cum'a günü küçük büyük bütün günahlardan kaçınmalı, iyi işleri arttırmalıdır. Çünki Allahü teâlâ bir kulunu severse ona mübârek vakitlerde bol amel işletir. Bir kuluna da gadab ederse ona faziletli zamanlarda kötü iş işletir. Böylece gadabı, ikâbı artar, o vaktin bereketinden mahrum kılar, hürmetini kaybettirir.

Cum'a günü namaza, zevalden önce, erken gitmelidir. Günün evvelinde câmi'e gitmekte büyük sevab vardır. Âyet-i kerîmedeki: «... **Allah'ın zikrine koşunuz»** emri de yerine getirilmiş olur. Câmi'e huşû' ve tevâzû' içinde gitmeli, namaz vaktine kadar îtikâfı niyyet etmeli, bir an önce Allahü teâlâ'nın da'vetine icâbeti niyyet ederek mağfiret ve rızâsına kavuşmak için acele etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'aya birinci saatte giden kimse bir deve kurban etmiş gibi olur. Ondan sonra giden sığır, ondan sonraki boynuzlu bir koç, daha son-**

**raki bir tavuk tasadduk etmiş gibi olur. Beşinci sâatte giden bir yumurta hediyye etmiş gibidir. İmam hutbeye çıktığı zaman defterler dürülür, kalemler kaldırılır. Melekler minberin yanında toplanıp hutbeyi dinlerler»** buyurmuşlardır.

İmam hutbede iken gelenler namaza katılmış olur, cum'anın fazîletinden bir şey elde edemezler. Birinci sâat güneş doğuncaya kadar olan zamandır. İkinci sâat güneşin yükselmesine kadar, üçüncü sâat, güneşin ayakları yakmağa başladığı kuşluk vaktine kadar, dördüncü sâat, kaba kuşluk vaktinden zevâie kadar olan zaman olup fazîleti azdır. Zeval vakti ise namazın hakkı olup fazîleti yoktur **(İhyâ)** ve **(Mesâbîh).**

İslâmın ilk çağlarında cum'a sabahı seher vakti ve fecirden sonra yollar elleri fenerli insanlarla dolar, bayram günleri gibi izdiham olurdu. Sonraları bu durum ortadan kalktı. Onun için «İslâmda ilk bid'at câmi'e erken gitmenin terk edilmesidir» denildi. Hadîs-i şerîfde: **«Cennetten Allahü teâlâya nazar etmek, câmi'e erken gitme derecesine göre olacaktır»** buyurulmuştur.

Cum'a günü misvak kullanmalı ve güzel koku sürünmelidir. Güzel koku, çirkin kokuları giderip etrafında bulunanlara güzel koku saçar. Erkeklerin en güzel kokulusu, kokusu zâhir olup, rengi görünmiyen, kadınların en güzel kokusu, rengi zâhir kokusu gizli olanlarıdır. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Elbisesi temiz olanın gamı, üzüntüsü az olur. Kokusu güzel olanın aklı çok olur **(İhyâ).**

**Bıyık ve tırnakları kesmek:** Cum'a günü bıyıkları kırkmalı, kısaltmalı ve tırnakları kesmelidir. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Cum'a günü tırnaklarını kesen kimseden Allahü teâlâ bir hastalık çıkarır ve bir şifâ verir.»

İş elbisesinden başka cum'a ve bayram günlerinde giymek üzere bir takım elbise bulundurmalıdır. Gücü yetenler için böyle elbise bulundurmak müstehabdır. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Bu elbisenin beyaz renkli olması iyidir. Allahü teâlâ'nın en çok sevdiği elbise beyazdır. Şöhret için, öğünmek için giyinmemelidir. Özellikle cum'a günleri siyâh elbise giymek, bâzı arab hatîblerinden rivâyet edildiği gibi, sünnet veya fazîlet değildir. Bilâkis cemâatin buna bakması mekruhdur. Çünki Resûlullah'dan (sallâlahü aleyhi ve sellem) sonra ortaya çıkan bir bid'attir. Cum'a günü sarık sarmak müstehabdır. Vâsîie bin Eska' (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günü sarık giyenlere Allahü teâlâ rahmet ve melekler istiğfar eder»** buyuruldu. Hadîs-i şerîfde: **«Sarıkla kılınan bir cum'a sarıksız kılınan yetmiş cum'adan efdaldir»** buyuruldu. Sıcaktan rahatsız olursa namazdan önce veya sonra çıkarabilir. Yalnız evden cum'aya giderken, namazda, imam hutbeye çıkarken ve hutbede sarığı çıkarmamalıdır.

Cum'a günü veya gecesi ehli ile cima' etmelidir. Çünki bu, gözü-

lerdi. Cünüb kimse gusl ederken, bir de cum'a için bedenine su dökmelidir. Her ikisine birden niyyet ederek bir kere yıkanması da olur. Bu guslü hem cünüblükten kurtulması için farz yerine, hem de cum'a için sünnet yerine geçer. Cünüb olmayan kimsenin cum'aya rastlayan bayram günlerinde gusl ederken cum'a ve bayrama niyyet ederek iki sünnet sevabına kavuşur. Hayz ve cenabet için gusl eden her iki farzı birden yerine getirmiş olur.

**İhyâ'da** bildirildi ki: Eshâb-ı kirâmdan biri (aleyhimürrıdvân) gusl etmiş oğlunun yanına girdi. Cum'a için mi yıkandın? diye sordu. Oğlu, cünüblükden temizlenmek için yıkandığını söyleyince, kalk ikinci def'a yıkan buyurdu. Gusl ettiğinde abdesti bozulan abdest alır, guslü bozulmaz. Bundan kaçınmak iyidir.

Cum'a günü, bir hafta boyunca işlediği günahlarına tevbe etmeli, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok salevât getirmelidir. **Zühretü'r-riyâd'da** Enes (radıyallahü anh)'ın bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günü bana yüz kerè salevât-ı şerîfe getiren kimsenin yüz hâcetini Allahü teâlâ yerine getirir. Okunan salevâtı kabrime getirmesi için bir melek ta'yîn eder. Hediyelerinizin bana gelmesi gibi, okunan salevât ve okuyanın ismini bana bildirir. Ben de onu beyaz bir sahîfe'de saklar, Kıyâmet günü mükâfatını veririm»** buyurulmuştur.

Yâ Resûlâllah! Sana nasıl salevât-ı şerîfe getirelim denildiğinde aşağıdaki salevâtı ta'lîm buyurdular:

**Allahümme salli alâ Muhammedin abdike ve nebiyyike ve resûlike ve alâ âli Muhammedin salâten tekûnü leke ridâen ve lihakkihi edâen ve âtihil vesîlete vel makamel mahmûdellezî ve'adtehû ve eczihi annâ mâ hüve ehlühü efdale mâ cezeyte nebiyyen an ümmetihi ve salli alâ cemîl ihvânihi minennebiyyîne vessâlihîn yâ erhamerrâhimîn.**

Cum'a günü bütün günahlardan kaçınmalıdır. Çünki iyilikler gibi o gün günahlar da kat kat olmaktadır. Cum'a günü küçük büyük bütün günahlardan kaçınmalı, iyi işleri arttırmalıdır. Çünki Allahü teâlâ bir kulunu severse ona mübârek vakitlerde bol amel işletir. Bir kuluna da gadab ederse ona fazîletli zamanlarda kötü iş işletir. Böylece gadabı, ikâbı artar, o vaktin bereketinden mahrum kılar, hürmetini kaybettirir.

Cum'a günü namaza, zevalden önce, erken gitmelidir. Günün evvelinde câmi'e gitmekte büyük sevab vardır. Âyet-i kerîmedeki: «... **Allah'ın zikrine koşunuz»** emri de yerine getirilmiş olur. Câmi'e huşû' ve tevâzû' içinde gitmeli, namaz vaktine kadar itikâfı niyyet etmeli, bir an önce Allahü teâlâ'nın da'vetine icâbeti niyyet ederek mağfiret ve rızâsına kavuşmak için acele etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'aya birinci saatte giden kimse bir deve kurban etmiş gibi olur. Ondan sonra giden sığır, ondan sonraki boynuzlu bir koç, daha son-**

**raki bir tavuk tasadduk etmiş gibi olur. Beşinci sâatte giden bir yumurta hediyye etmiş gibidir. İmam hutbeye çıktığı zaman defterler dürülür, kalemler kaldırılır. Melekler minberin yanında toplanıp hutbeyi dinlerler»** buyurmuşlardır.

İmam hutbede iken gelenler namaza katılmış olur, cum'anın fazîletinden bir şey elde edemezler. Birinci sâat güneş doğuncaya kadar olan zamandır. İkinci sâat güneşin yükselmesine kadar, üçüncü sâat, güneşin ayakları yakmağa başladığı kuşluk vaktine kadar, dördüncü sâat, kaba kuşluk vaktinden zevâle kadar olan zaman olup fazîleti azdır. Zeval vakti ise namazın hakkı olup fazîleti yoktur **(İhyâ)** ve **(Mesâbîh)**.

İslâmın ilk çağlarında cum'a sabahı seher vakti ve fecirden sonra yollar elleri fenerli insanlarla dolar, bayram günleri gibi izdiham olurdu. Sonraları bu durum ortadan kalktı. Onun için «İslâmda ilk bid'at câmi'e erken gitmenin terk edilmesidir» denildi. Hadîs-i şerîfde: **«Cennetten Allahü teâlâya nazar etmek, câmi'e erken gitme derecesine göre olacaktır»** buyurulmuştur.

Cum'a günü misvak kullanmalı ve güzel koku sürünmelidir. Güzel koku, çirkin kokuları giderip etrafında bulunanlara güzel koku saçar. Erkeklerin en güzel kokulusu, kokusu zâhir olup, rengi görünmiyen, kadınların en güzel kokusu, rengi zâhir kokusu gizli olanlarıdır. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Elbisesi temiz olanın gamı, üzüntüsü az olur. Kokusu güzel olanın aklı çok olur **(İhyâ)**.

**Bıyık ve tırnakları kesmek:** Cum'a günü bıyıkları kırkmalı, kısaltmalı ve tırnakları kesmelidir. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Cum'a günü tırnaklarını kesen kimseden Allahü teâlâ bir hastalık çıkarır ve bir şifâ verir.»

İş elbisesinden başka cum'a ve bayram günlerinde giymek üzere bir takım elbise bulundurmalıdır. Gücü yetenler için böyle elbise bulundurmak müstehabdır. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Bu elbisenin beyaz renkli olması iyidir. Allahü teâlâ'nın en çok sevdiği elbise beyazdır. Şöhret için, öğünmek için giyinmemelidir. Özellikle cum'a günleri siyâh elbise giymek, bâzı arab hatîblerinden rivâyet edildiği gibi, sünnet veya fazîlet değildir. Bilâkis cemâatin buna bakması mekruhdur. Çünki Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) sonra ortaya çıkan bir bid'attir. Cum'a günü sarık sarmak müstehabdır. Vâsîle bin Eska' (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günü sarık giyenlere Allahü teâlâ rahmet ve melekler istiğfar eder»** buyuruldu. Hadîs-i şerîfde: **«Sarıkla kılınan bir cum'a sarıksız kılınan yetmiş cum'adan efdaldir»** buyuruldu. Sıcaktan rahatsız olursa namazdan önce veya sonra çıkarabilir. Yalnız evden cum'aya giderken, namazda, imam hutbeye çıkarken ve hutbede sarığı çıkarmamalıdır.

Cum'a günü veya gecesi ehli ile cima' etmelidir. Çünki bu, gözü-

nün haramdan sakınmasına, bedeninin rahatlamasına, kendisinin ve hanımının gusül sevâbı almasını sağlar. Âlimlerden bir kısmı buna müstehab demişlerdir. Bunu Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'a günü câmi'e erken gidene ve gitmeğe gayret edene, gusül edene ve gusül etmeğe sebeb olana, Allahü teâlâ rahmet etsin»** hadîs-i şerîfindeki **(gassele)** kelimesine haml etmişlerdir. Gassele yıkanmasına sebeb oldu demek olup, cima'dan kinâyedir. Sabahleyin kalkıp da bugün hangi gündür? diye soran gâfillerden ayrılmış olur. Hadîs-i şerîfdeki **Bekkere,** mescide evvel vaktinde yürümek. **(İbtekere),** erken davranmaya çalışmak, hutbenin evveline yetişmektir **(İhyâ)** ve **(Şerh-i Mesâbîh).**

Cum'a gecesi Duhan sûresini okumalıdır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: **«Cum'a gecesi Hâ mîm edduhân sûresini okuyan afv edilir»** buyuruldu. Diğer bir rivâyette: **«Gecenin evvelinde Hâ mîm edduhan sûresini okuyan kimseye yetmiş bin melek sabaha kadar istiğfarda bulunurlar»** buyuruldu. **«Hâ mîm edduhan sûresini Cum'a gecesi veya günü okuyan kimse için Allahü teâlâ Cennette bir köşk yapar»** rivâyeti de vardır.

Zevâlden önce Deccâl'ın şerrinden korunması için Kehf sûresini okumalıdır. Deccâle Mesîhü'l-kezzâb da denir. Yeryüzünü boydan boya, ya'nî uzunlamasına seyahat ettiği için Mesîh de denir. Gözleri mesh edilmiş, kör olduğu için de Mesîh denildi. En iyisi **Mesâbîh** şerhlerinde bildirildiği gibi, yalancı, büyücü demektir. İbni Abbâs ve Ebû Hüreyre (radıyallahü anhümâ) rivâyetiyle bildirilen hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günü veya gecesi Kehf sûresini okuyan kimseye, bulunduğu yerden Mekke'ye kadar yayılan bir nûr verilir. Diğer cum'aya kadar üç gün de fazlasıyla günahları afv edilir. Sabaha kadar yetmiş bin melek onun afvı için istiğfar eder. Dert, belâ, zâtülcenb, baras ve cüzzam hastalıkları ile Deccâlın fitnesinden muaf olur»** buyuruldu. **(İhyâ).**

Mescidin kapısına geldiği zaman Allahü teâlâ'ya, kendisine yaklaşanlardan kılması için düâ etmelidir. Câmie girdiği zaman oturmadan dört rek'at namaz kılmak müstehabdır. Her rek'atinde elli ihlâs olmak üzere ikiyüz ihlâs-ı şerîf sûresi okunur. Resûluilah (sallâliahü aleyhi ve sellem): **«Bunu yapan kişi Cennetteki yerini görmeden veya yeri ona gösterilmeden ölmez»** buyurmuşlardır **(İhyâ).**

Hutbeyi dinlemek için imama yakın bir yere oturmalıdır. Ancak her zaman mescidin aynı yerinde oturmamalıdır, mekruhdur. Bunun gibi yalnız kendisinin abdest aldığı bir kab ta'yîn etmek de mekruhdur **(Hâfızlyye).** Hadîs-i şerîfde: **«Kim yıkarsa, yıkanırsa, erken davranırsa, câmiye erken giderse, imama yakın oturup hutbeyi dinlerse, iki cum'a arasındaki günahlarına üç gün fazlasiyle keffâret olur»** buyuruldu. Diğer bir rivâyette: **«... diğer cum'aya kadar Allahü teâlâ onu mağfiret eder»**

buyuruldu. Bu sebeble birinci safda bulunmayı istemek cum'anın edeblerinden biri olmuştur. Bunun fazîletini daha önce bildirmiştik. Ancak aşağıda bildirilen üç halde birinci safda bulunmamalıdır:

1 — Hatîbin yakınında, kendisinin engel olamıyacağı dînin yasak ettiği bir şey gördüğünde hatîbe yakın oturulmaz. Hatîb veya başkasının ipek elbise giymesi gibi. Mâni' olmağa gücü yetmiyorsa, yâhud oturmak istediği ön safda, ağır silâhlar kuşanmış, kendisini meşgul edecek, yahut yasak edilmiş olan altınla süslü silâhlı birisi varsa, gene oraya geçip oturmaz. Bu durumda daha arka safda bulunması, daha sâlim bir yoldur. Burada kendini, kalbini, rûhunu ibâdet için daha iyi toplar. Selâmet, emniyet düşüncesiyle, âlimlerden bir kısmı böyle yapmışlardır. Süfyân-ı Sevrî (rahmetullahi aleyh), minberin yanında, ebû Ca'fer'in hutbesini dinlemekte olan Şuayb bin Harbi gördü. Namazı bitirince, «Senin onun yanında oturman, kalbimi meşgul etti. Acaba, beğenmediğin bir sözü ondan kabûl ettin mi, yoksa îtiraz edip, uyardın mı?» dedi. Ey Abdullah, hadîsde: **«Yaklaş ve dinle»** buyurulmadı mı? dedi. «Vay hâline! bu emir, hulefâ-i râşidîn-i mehdiyyin içindir. Böylelerinden uzak durduğun ve onları görmediğin zaman, Allahü teâlâ'ya daha yakın olursun» buyurdu.

2 — Câmi'de, hatîbin yakınında, sultanlara mahsûs yer ve mahfil olmadığı zaman, birinci saf çok kıymetlidir. Aksi halde, bâzı âlimler, o mahfile girmeği kerih buyurmuşlardır. Çünki, o özel yerler, sultanlar için, sonradan yapılan bid'atlerdendir. Bâzı âlimler ise, sultanların nasîhat dinlemeğe, din bilgisi öğrenmeğe daha çok ihtiyacları vardır, bu yüzden hatîb efendiye daha yakın bulunup, dinlemeleri, iyi işitme ve anlamaları için olursa, mekrûh olmaz demişlerdir.

3 — Minber, öndeki bir kaç safı kesmektedir. Birinci saf ise, minberin önünde bulunan ve minber tarafından kesilmeyen safdır. Minberin iki tarafında kalan saflar ise kesiktir. Sevrî bunu açıkça belirtmiştir. En uygun şekil de budur. Çünki o saf bir tanedir, kesiksizdir. Bu safda oturan, hatîbin karşısında oturup, onun söylediklerini, rahatça işitir ve anlar. Bunların hepsini **İhyâ**'dan aldık.

Cemâatin omuzlarına basarak ileri geçmemelidir. Bunun hakkında şiddetli bir va'îd vârid olmuştur. Böyle yapan kimse kıyâmet gününde, Cehenneme köprü yapılacak ve yaptığına karşılık, insanlar üzerinden geçecektir. Böylece dünyada yaptığının cezâsını bulacak ve bu ağır hakarete mâruz kalacaktır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kimseye: **«Neden bizimle cum'a namazı kılmadın?»** buyurdu. O şahıs, kıldım yâ Resûlâllah! dedi. **«İnsanların omuzlarına basarak safları yara yara ileri geçen sen değil miydin?»** buyurdu. Böylece o şahsın amelinin boşa gittiğini beyân buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Lâğv eden veya**

**safları yararak ileri geçen kimse cum'a değil, öğle namazı kılmış olur»** buyuruldu (**Tergîb**). Ancak, saflar arasında boş yer bırakarak yol üzerinde oturanların omuzlarına basarak geçilir. Çünki bunlar hürmetlerini kaybetmişlerdir. Hasan-ı Basrî buyurdu ki: Cum'a günü câmi' kapısında oturanların omuzlarına basa basa geçin. Çünki onlar hürmetlerini kaybetmişlerdir. Câmi'de namaz kılanlardan başka kimse yoksa «Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhissâlihîn» diye selâm verilir. Bilinen selâm verilmez. Eğer selâm verirse namazdaki kimse İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre kalbinden selâmını alır. İmâm-ı Muhammed'e (rahmetullahi aleyh) göre namazı bitirdikten sonra, selâm veren orada ise selâmını alır. İmâm-ı Ebû Yûsüf'e göre (rahimehullah) selâma hiç cevab vermez. Sahîh olan da budur (**Kunye**).

Câmi'de iki kişinin arasını ayırmamalıdır. Çünki bu onlara bir nevi eziyyet ve huzûr bozucudur. Oturduğu yerde uyuklama gelirse yerini değiştirmelidir. Uykuyu giderir. Bu hususda hadîs-i şerîf vardır. Hatîb minbere çıkacağı zaman parmakları ile başının sağ tarafına üç kere vurup dinlemeğe başlamalıdır. Konuşmamalı ve namaz kılmamalıdır. İmâm-ı A'zam (rahimehullah) hatîbin minbere çıkmağa başlamasından itibaren konuşmak ve namaz kılmak haramdır demiştir. İmâmeyn'e göre hatîbin minbere çıkmağa başlamasından hutbeye başlamasına kadar olan zamanda konuşmanın mahzûru yoktur. Ama Allahü ekber denince, artık konuşamaz. Burada yalnız konuşmanın mahzûrü yoktur denilmesi, İmâmeyn'e göre bu vakitte nâfile namaz kılmak zâten mekrûh olduğu içindir. **Cevâhir**'de böyle diyor. O halde İmâm-ı A'zam ile İmâmeyn (rahmetullahi aleyhim) arasındaki ictihad farkı yalnız hatîbin minbere çıkmağa başlamasından hutbeye başlaması arasındaki zamanda konuşmanın câiz olmasındadır. Hutbenin başlamasından sonra konuşmak ittifakla câiz değildir. Hutbedeki konuşmaktan maksad insan sözüdür, tesbih ve benzerleri değildir. Müezzine icâbetten başka olan her kelâm câiz değildir diyenler de oldu. Ancak önceki görüş daha sahîhdir (**Şerhu'l-mecma'**).

**Şerh-i Vikâye**'de **Hâniye**'den naklen şöyle denilmiştir. Bu ihtilâf, hatîbin sesinin duyulmadığı zamandadır. Yoksa hatîbe yakın olanların hutbeyi konuşmadan dinlemesi gerekir.

Hutbe okunurken, arkadaşına sus dememelidir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'a günü imam hutbe okurken arkadaşına sus dersen lâğv etmiş olursun»** buyurmuştur. Diğer bir ibârede: **«... onun cum'ası olmamıştır»** buyurulmuştur. Lâğv etmiş olursun demek, ecrinden mahrum kalırsın, sevâbına kavuşamazsın demektir. Bâzılarına göre hatâ etmiş olursun demektir. Kıldığın cum'anın faziletini ibtal edersin

veya cum'a namazın öğle namazı olur mânalarını verenler de olmuştur **(Et-tergîb vet-terhîb).**

Hutbe esnasında, konuşan arkadaşına susması için işâret de etmemelidir. Bu müstehab ve en ihtiyatlı olanıdır. **Hulâsa** kitâbında, «çirkin bir iş gördüğünde konuşmadan eli ile veya gözü ile işâret etmesinde, sahih olan bir mahzurun olmamasıdır» diyor.

Mescidde, namazdan önce cemâat halka şeklinde oturmamalıdır. Saf şeklinde durmalıdır. Hükmen namazda olduklarından kıbleye karşı saf tutmalıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz namazı beklediği müddetçe namazda olur»** buyurulmuştur. O halde cemâat namazdan önce de namaz için toplanmış kimseler durumunda olmalıdır. Halka şeklinde oturmaları, namaza giderken parmakları birbirine geçirmekten men'olundukları gibi men'edilir. Namazdan sonra mescidde veya başka yerde halka şeklinde oturmanın mahzûru yoktur.

Hutbe esnasında dizlerini dikip oturmamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle oturmaktan men'etmiştir. Kişinin ayakları ve mak'adı yerde olup, baldırları da elleri ile tutarak sırtı ile bir araya geldiğinden uykusu da gelebilir. Mak'adı da, yere iyice yapıştırılmış olmaz. Çünki, çok kere yellenip abdesti bozulabilir. Çıkmağa utanırsa fitneye düşmüş olur. Çıkarsa hutbeyi dinliyememiş olur. Bu şekildeki oturuş gâfillerin oturuşudur denildi. Büyüklük taslayanların oturuşudur denildi **(Şerh-i Mesâbîh).** Yukarıdan anlaşıldığına göre böyle oturmak yalnız hutbede değil her yerde yasaktır.

Cum'a namazından az önce sefere çıkmamalıdır. **İhyâ**'da diyor ki: Cum'a gecesi yolculuğa çıkan kimseye, iki melek beddûâ eder. Sabah namazından sonra çıkmak haramdır. Ancak, arkadaşları ile yolculuğa çıkarsa, haramlık kalkar. **İhyâ**'daki bu hüküm takvâdır. Fetvâ hükmü ise şöyledir: İmâm-ı Kâdîhân (rahimehullah) dedi ki: Cum'a günü sefere çıkmak isteyen kimse öğle vaktinin çıkmasından önce şehrin evlerinden uzaklaşırsa, bir mahzûru yoktur. Çünki cum'a, vaktin sonunda vâcib olur. **Zahîriyye fetvâları**'nda ise öğle namazı vakti girmeden önce şehrin kenar mahallelerindeki evleri geçerse, bir sakıncası yoktur denildi. Musannifin sözü de buna uygun düşmektedir.

İmam hutbeye çıkarken düâ yapmayı bir ganîmet bilmelidir. Çünki bâzı hadîs-i şerîflerde bildirildiği gibi düâların kabûlünün ümmîd edildiği bir andır. Bilinmelidir ki bir meşhûr hadîs-i şerîfde: **«Cum'ada öyle bir sâat vardır ki, müsliman kulun düâsı o sâate rastlarsa Allahü teâlâ onun istediklerini verir»** buyuruldu. Diğer bir haberde: **«Müslimanın namazı o sâate rastlarsa...»** diye vârid olmuştur.

Cum'a günündeki bu kıymetli sâat hakkında ihtilâf olundu. Bir kısım âlimler güneşin doğma zamanı dediler. Zevâl vakti, ezan okunurken,

hatîbin minbere çıkmasından hutbeden inînceye kadar geçen zaman, cemâatin namaza kalkmasından selâm verinceye kadar geçen zaman, ikindinin âhir vakti, ya'nî vakt-i ihtiyâr ve güneş batmadan önce diyenler de oldu. Fâtıma (radıyallahü anhâ) bu vakti çok gözetirdi. Hizmetcilerine, güneşe bakıp, battığı zaman kendisine haber vermelerini emir ederdi. Güneş batıncaya kadar düâ ve istiğfarda bulunurdu. Cum'a günü beklenen sâatin o sâat olduğunu söyler ve babasından böyle naklederdi. Bâzı âlimler (rahimehümullah) kadir gecesi gibi o sâat da cum'a gününün bütünü içinde belli değildir dediler. İmâm-ı Gazâlî (rahimehullah) diyor ki: Kula lâyık olan, düâsının o sâate rastlaması ümmîdi ile bütün bir cum'a gününü kalbi hâzır olarak geçirmeli, zikir ile meşgul olmalı ve dünyâ düşünce ve vesveselerinden uzakiaşmalıdır. Abdullah bin Selâm veya Kâ'bü'l-ahbâr (radıyallahü anhümâ) o sâatin güneş batma zamanı olduğunu söylemişlerdir. Buna karşılık Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Cum'a gününün son sâati nasıl olur? Resûluliah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'a gününde öyle bir sâat vardır ki, bir müsliman kulun namazı o sâate rastlarsa...»** buyurduğunu duydum. Halbuki o sâatte namaz kılınmaz dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Oturup namazı bekleyen namazda sayılır»** buyurmadı mı! cevabı verildi. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), evet dedi. Abdullah bin Selâm veyâ Kâ'bü'l-ahbâr (radıyallahü anhümâ) da, işte cum'a gününün son vakti o vakittir dedi. Özet olarak imâmın minbere çıktığı vakit ile akşamdan önce olan vakit şerefli vakitlerdir. Bu vakitlerde çok düâ yapmalıdır **(İhyâ)** ve **(Mesâbîh)**.

**Hısnü'l-hasîn** kitâbının yazarı da o vaktin, imâmın Fâtihayı okuduğu zamandır demiştir. **Ezkâr** kitâbının sâhibi ise hadîs-i şerîfle beyan olunan, imâmın minberde oturduğu andan namazda selâm verinceye kadar olan zamandır demiştir. Bu hadîs-i şerîf Sahîh-i Müslim'de Ebû Mûsel Eş'arî'den (radıyallahü anh) nakledilmiştir.

Yalnız cum'a günü oruç tutmamalı, yalnız cum'a gecesini ihyâ etmemelidir. Perşembe veya cumartesi günleri de oruç tutmalı, diğer gecelerden birinde de kâim olmalıdır.

Cum'a günleri çok zikretmeli ve çok salevât-ı şerîfe okumalıdır. Zikir ve salevâtı cum'a günü ve gecesinde çoğaltmak müstehabdır. Cum'a namazından sonra ikîndiye kadar mescidde kalmalı, böylece hac ve ömre sevâbına kavuşmalıdır. Seief-i sâlihînden nakledilmiştir: Cum'a namazından sonra hiç konuşmadan yedişer kere Fâtiha, İhlâs ve Muavvizeteyn sûrelerini okuyan kimse gelecek cum'aya kadar her türlü fenâlık ve belâlardan korunmuş olur. Bunlar şeytana karşı bir siper olur.

Cum'a namazından sonra aşağıdaki düâyı okumak müstehabdır: **Allahümme yâ ganiyyü, yâ hamîdü, yâ mübdiü, yâ mu'îdü, yâ ra-**

**hîmü, yâ vedûd. Eğninî bihalâlike an harâmike ve bifadlike ammen sivâke.**

Ey Ganî, Hamîd, Mübdi, mu'îd, Rahîm, Vedûd olan Allahım. Beni halâl ettiklerinle iktifâ ettir, haramlara düşürme. Fadlınla, ihsân ederek beni Senden başkasına muhtâc etme! Bu düâya devam edenleri Allahü teâlâ başkalarına muhtâc etmez ve ummadığı yerden rızıklandırır **(İhyâ).**

Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) dan bildirildi ki: Hâceti olan bir kimse çarşamba, perşembe ve cum'a günleri oruç tutsun. Cum'a günü temizlenip namaza gitsin. Az veya çok sadaka versin. Namazdan sonra aşağıdaki düâyı okursa Allahü teâlâ'nın izni ile düâsı kabûl olur.

**Allahümme innî es'elüke bismike bismillâhirrahmânirrahîm. Ellezî lâ ilâhe illâ hû. Âlimül ğaybi veşşehâdeti hüverrahmânürrahîm. Ve es'elüke bismike bismillâhirrahmânirrahîm. Ellezî lâ ilâhe illâ hüvel hayyül kayyûm. Lâ te'huzühû sinetün ve lâ nevm. Ellezî meleet azametühüsse mâvâti vel arde. Ve es'elüke bismike bismillâhirrahmânirrahîm. Ellezî l ilâhe illâ hüve ve anet lehül vücûhü ve haşe'at lehül ebsâru ve veciletl kulûbü min haşyetihî en tusalliye alâ Muhammedin ve en tu'tînî hâcet** diyerek hâcetini söylemelidir. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) «Bu düâyı sefîhlere öğretmeyin ki, birbirlerine beddüâ ederler ve sonra kabûl olunur» derdi.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'a namazından sonra sağ eliyle sakalını tutup sol elini semâya kaldırarak üç kere, Yâ zel-celâl vel ikrâm! Ecirnî minennâr. Yâ Azîzü yâ Kerîmü, yâ Rahmânü, yâ Rahîm Neccinî minel azâbil elîm diyeni Allahü teâlâ afv eder, dünyâ ve âhire işleri iie ilgili hâcetlerini yerine getirir»** buyurmuştur. **(Mişkâtü'l-envâr)**

Cum'a günü bâzıları kaylûle yapardı. Ya'nî günün ortasında uyurlardı. Kaylûle, gün ortasında uyumasa da istirâhat etmektir de denildi Allahü teâlâ Cennet ehlinin vasıfları hakkında Fürkan sûresi, yirmidördüncü âyet-i kerîmesinde: **«Kaylûle yaptıkları yer = Dinlendikleri, istirâhat ettikleri yer çok güzeldir»** buyurmuştur. Halbuki Cennette uyku yoktur.

Öğle yemeğini cum'a namazından sonra yemelidir. Sehl bin Sa'd (radıyallahü anh): «Biz cum'a namazından sonra kaylûle yapar, yemek yerdik» buyurdu. Buradan anlaşılıyor ki, onlar cum'a günü gusl etme, mescide erken girme, tâat ve zikretme ile meşgul olurlardı. Bâzıları da kaylûleyi günün evvelinde yapardı. Kaylûle konusunda istediği zamanda yapma konusunda ruhsat vardır.

## FITIR VE KURBAN BAYRAMLARI VE SÜNNETLERİ

Fıtır ve kurban bayramının sünnetlerinden biri, gecelerini ihyâ etmektir. Âlimler gecelerin ne kadarının ihyâ edilmesi ile o gecenin ihyâ edilmiş sayılacağı hususunda ihtilâf ettiler. Bir kısmı gecenin büyük kısmını ihyâ etmek gerekir dediler. Gecenin bir sâatini ihyâ etmekle o gece ihyâ edilir de denildi **(Ezkâr)**. İki bayram gecelerini ihyâ etmek kalbin dirilmesidir. Hadîs-i şerîfde: **«İki bayram gecelerini ihyâ eden kimsenin kalbi, kalblerin öldüğü zaman ölmez»** buyuruldu. Burada kalbin ölmemesi, kâfir olmaz demektir. Bu mânayı En'âm sûresi, yüz yirmiikinci âyet-i kerîmesinden: **«Ölü iken dirilttiğimiz kimse...»** istidlâl etmişlerdir. Ya'nî daiâletde, kâfir idi, ona hidâyet verdik demektir. Bâzılarına göre de, kalbin ölmemesi, dünyâyı sevmemesi, dünyâyı âhirete tercîh etmemesi demektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ölüler ile birlikte oturmayın»** ya'nî kalbi ölü olan zenginler ile birlikte oturmayın buyurmuştur. Kalbin ölmemesini bir de ölüm hâlinde, kabirde ve Kıyâmetde hayrette kalmaması, zarara uğramaması şeklinde açıklamışlardır **(Ravda)**.

Her iki bayramda da sabahleyin gusûl abdesti almalı, en güzel elbiselerini giymeli, güzel koku sürünmeli, bıyıkları düzeltmeli, tırnakları kesmeli, koltuk ve kasık tıraşı yapmalıdır. Fıtır bayramında câmiye gitmeden önce biraz tatlı yer. Sayısı tek olmak üzere birkaç hurma yâhud şeker yiyebilir. Enes (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) fıtır bayramında birkaç hurma yemeden câmie gitmediğini haber vermiştir. Böylece Ramazan-ı şerîf günlerinden bayram günü ayrılmış olmaktadır.

Kurban bayramı sabahı bayram namazından önce birşey yemeğe acele etmezdi. Çünki kurban bayramında, fıtır bayramı gibi, önceki güne muhâlefet etme durumu yoktur. Hurmaların sayısının tek olması: **«Allahü teâlâ tekdir, teki sever»** hadîs-i şerîfine göredir. Kurban bayramında câmi'den dönünceye kadar yememeli, kestiği kurban etinden yemelidir. Fakirlerin yiyecek şeyleri yoktur. Zenginler kestikleri kurban etinden verdikleri zaman yerler. Fakirlere uymak için yemek ertelenir. Burada fıtır bayramı ile bir ayrılık vardır.

Fıtır bayramında bayram namazından önce fakirlere fıtra verilmektedir. Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) namaz kılıncaya kadar çocuklarını yemekten, memede olan çocuklarını da süt emmekten alıkoyarlardı. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kurban bayramında namazdan dönünceye kadar birşey yemediğini, ancak kestiği kurban etinden yediğini haber vermişlerdir. Bayram namazından önce yemek bâzılarına göre mekruh, bâzılarına göre mekruh değildir. Muhtâr olan da budur, ya'nî mekrûh olmamasıdır.

İki bayramda câmi'e gücü yetiyorsa, yürüyerek gitmek daha efdaldir. Bayram günlerinde namaza yürüyerek gitmek müstehabdır. Cum'a ve bayram namazlarına binek üstünde olarak gitmekte bir mahzûr yoktur. Kurban bayramında evlerde, mescidlerde, sokaklarda ve câmilerde yüksek sesle tekbir getirilir. Hutbeyi dinlemek için minbere yaklaşılır. Bayram namazından sonra halk kurban kesme ile meşgul olacaklarından hatib minbere çıkmakta acele eder. Fıtır bayramında ise fıtralar fakirlere dağıtılacağı için namaz biraz geciktirilir.

İmam hutbede va'z ve nasîhat eder, sadaka vermeğe, fakirleri doyurmağa, o gün fakirleri dilenmekten kurtarmağa teşvîk eder. Şehrin iki ucundan herkes bayram namazı kılınan yere gelirler. Çocuklar, köle ve kadınlar da gelerek islâm cemâati çoğalır. Hayızlı kadınlar namaz kılanlardan biraz uzakda durup hutbeyi dinler, düâda bulunurlar. Böylece bereket ve feyze kavuşurlar. Hadîs-i şerîfde bildirilmiştir. Ancak zamanımızda fesad zâhir olacağı için müstehab değil mekruhdur. Cemâat faslında bildirmiştik. Eve dönerken gittiği yoldan başka bir yol tâkîb eder. Böyle yapmak müstehabdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yaparlardı. **Ravda** kitâbında bayram namazına adımlarının çok olup, fazla sevab alması için en uzun yoldan gitmeli, evine çabuk ulaşması için en kısa yoldan geri dönmelidir denilmektedir.

Bayramlarda silâh oyunlarına ve yarışlara ruhsat, izin vardır. Zîra dînimizde genişlik vardır. İslâm dininde bayramda, sevincini izhar etmelidir. Hattâ bu dînin şeâirinden sayılmıştır. Rivâyet olundu ki, Ebû Bekir (radıyallahü anh) teşrîk günlerinde Âişe (radıyallahü anhâ)'nın evine vardı. Yanında iki câriye def çalıyor, ellerini birbirine vuruyorlardı. Bir rivâyette de raks ettikleri, Ensârın kahramanlıklarını öven ve Bigâs gününde vâki' olan harbin vasıflarını anlatan türküler, destanlar söylüyorlardı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir elbise ile örtünmüşlerdi. Ebû Bekir (radıyallahü anh) onları sert söz ile men'etti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübârek yüzünü açıp: **«Yâ Ebâ Bekr! Onları bırak. Bu bayram günleri sevinç, sürûr günleridir»** buyurdu. Diğer bir rivâyette: **«Ey Ebâ Bekr! Her kavmin bir bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır»** buyurmuştur. Buradan anlaşılıyor ki, bayram gün-

lerinde sevinçli olmak, sürûr izhâr etmek, İslâm dîninin şeâirindendir. Bayram günleri, ya'nî Teşrîk günleri oruç tutulmaz. Çünki Allahü teâlânın ziyâfet günleridir. **Şerh-i Mesâbîh**'de böyle diyor. Yukarıdaki hadîs-i şerîfde, üzerinde zil bulunsa da, bâzı zamanlarda def çalmak ve dinlemenin harâm olmadığına işâret vardır. Ancak her zaman çalmak, dinlemek mekruhdur. Devam üzere bulunmak adâletten düşürür, mürüvvetten uzaklaştırır.

İnsanların bayram namazı kılınan yere toplanmalarından ibret almalı, kabirlerinden kalkıp herbiri bir halde fevc fevc mahşer yerine gidip toplanmayı gözönüne getirmelidir. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) Nebe' sûresi, onsekizinci âyet-i kerîmesini: **«Sûrun üfürüldüğü gün fevc fevc gelirsiniz»** süâl ettim: **«Yâ Muâz! Büyük bir işden sordun»** buyurdu. Gözleri yaşardı. Sonra buyurdu ki: **«Kıyâmet günü ümmetimden on sınıf diğer mü'minlerden ayrı olarak haşr edileceklerdir. Birincisi, domuz şeklinde haşr edileceklerdir. Bunlar harâm yiyenlerdir. İkincisi, maymun şeklinde haşr olunacaklardır. Bunlar nemmamlardır. Bir kısmı yüzüstü haşredileceklerdir. Bunlar fâiz ehlidir. Bir kısmı kör olarak dolaşırlar. Bunlar hükme aldırmıyanlardır. Bâzıları deliler gibi sağır ve dilsiz haşr olunacaklardır. Bunlar amellerini beğenenlerdir. Bir gurubu dillerini sakız gibi çiğneyeceklerdir, ağızlarından irin akacaktır. Bunlar sözleri işlerini tutmayan âlimler ve hikâyecilerdir. Bâzılarının elleri ve ayakları bağlı olacaktır. Bunlar komşularına eziyyet verenlerdir. Bâzıları ateşten dallara asılı olurlar. Bunlar şehvetlerine uyup mallarından Allahü teâlâ'nın hakkı olan zekâtı vermeyenlerdir. Dokuzuncu sınıf katrandan elbiseler içinde yüzeceklerdir. Bunlar kibir ve ucub edenler, böbürlenenlerdir. Onuncu sınıf leşden daha fena kokanlardır. Bunlar da zinâ yapanlardır»** (Hâlisatü'l-hakâyık)'da böyle diyor.

Saf saf olup bayram namazı kılarken, Allahü teâlâ'nın huzûrunda, mahşer yerinde saf bağlamağı düşünüp ibret almalıdır. Bunun gibi, eve dönünceye kadar, amelinin Allahü teâlâ katında, makbûl mü, yoksa merdud mu olduğunu düşünmelidir.

## YAĞMUR DÜÂSI, GÜNEŞ VE AY TUTULMASINDAKİ SÜNNET VE DÜÂLAR

Fâidesi umûmî olduğu için, önce yağmur düâsı söylendi. Güneş tutulması (küsûf) namazını cemâatle kılmak sünnettir. Ay tutulması (husûf) namazı da buna tâbi'dir.

Bilinmelidir ki, güneş ve ay tutulmaları Allahü teâlâ'nın alâmetlerinden bir alâmettir. Şemsin ve kamerin husûfü denildiği gibi şemsin kü-

sûfû, kamerin husûfû de denir. Musannif (rahmetuilahi aleyh) de böyle kullanmıştır. Tam tutulmaya husûf, eksik tutulmaya küsûf diyenler de vardır (**Şerh-i Mesâbih**).

Allahü teâlâ bu âyetleri ile kullarını korkutup ibret almalarını sağlar. Güneş ve ay tutulmaları herhangi bir kimsenin ölümü, doğumu gibi şeylerle ilgili değildir. İsrâ sûresi, ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde: **«Biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz»** buyurulmuştur. Zelzele, fırtına, kıtlık gibi âfetler de güneş ve ay tutulmalarına bağlı değildir. Bâzıları ise, güneş ve ay tutulmalarının, bu âfetlerin olacağına işâret tutmuşlardır.

Mugîre bin Şu'be (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) oğlu İbrahim'in vefat ettiği gün güneş tutuldu. İbrahim vefat ettiği için güneş tutuldu diyenler oldu. Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Güneş ve ay Allahü teâlâ'nın âyetlerinden bir âyettir. Bir kimsenin ölmesi veya hayâtı için tutulmazlar»** buyurdu. **Şerh-i Meşârık**'da diyor ki: Hadîs-i şerîfde **«hayâtı için»** buyurulması bâzılarının, kötü bir kimse dünyâya geldiği zaman, güneş veya ay tutulması olur şeklinde düşünenlere cevabdır.

Güneş ve ay tutulduğunda, insanlar korku ve dehşete kapılır, düâ, tevbe, istiğfar eder, sadaka verir, namaz kılarlar. Bir münâdî, namaz toplayıcıdır diye nidâ eder.

İnsanlar en büyük câmi'de veya en efdal bir yerde toplanırlar. Düâ ve tazarru'da bulunurlar. Güçleri yettiği kadar hudû' ve huşû' içinde tutulma bitinceye kadar namaz kılarlar. Bir araya toplanamazlarsa herkes ayrı ayrı kılarlar. Gece meydana gelip bir araya gelmek zor olduğundan ay tutulması böyledir.

Güneş tutulmasında sünnet olan cemâat ile kıyam, rükû ve secdeleri en uzun yapmak üzere iki rek'at namaz kılmaktır. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) küsûf namazını, diğer namazlar gibi iki rek'at, iki rükû', dört secde olarak kıldığı, kıyam, rükû' ve secdeleri uzattığı rivâyet edilmiştir. Şâfiî mezhebinde her rek'atte iki rükû' olmak üzere kılınır. Birinci rek'atte gizli olarak Fâtiha ve Bakara sûreleri okunur, rükû'a varılır. Kalkınca Fâtiha okumadan Âl-i İmrân sûresi okunur. İkinci rek'atte birinci kıyamda Nisâ, ikinci kıyamda Mâide sûresi okunur. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında diyor ki: Bu kadar uzun namaz, güneşin tutulmasının açılmadığı zaman kılınır. Bu esnada, güneş çıkarsa, namaz hafif olarak tamamlanır.

Her iki rek'atte gizli okunur. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gündüz namazları gizli okunarak kılınır»** buyurmuştur. Küsûf ve husûf namazlarından sonra güneş ve ay meydana çıkıncaya kadar Allahü teâlâ'ya tazarru' ve niyâzda bulunulur. **İhyâ**'da diyor ki: Bu

namazların vakti güneşin veya ayın tutulmasından, meydana çıkıncaya kadardır. Güneş tutulmuş olarak batarsa vakti çıkar.

Diğer âfetlerde münferiden namaz kılmalıdır. Düşman korkusu, devamlı yağmur, karanlık, yıldırım, zelzele ve benzerleri âfetlerde yalnız başına namaz kılmalıdır. Böyle âfetlerde köle âzâd edilir. Şiddetli rüzgâr estiğinde, şerrinden Allahü teâlâ'ya sığınmalıdır. Gök gürlerken Allahü teâlâ'yı tesbih etmelidir. İmâm-ı Begavî (rahmetullahi aleyh) diyor ki: Ra'd kelimesini müfessirlerin çoğu, bulutları sevk eden meleğin ismi, gök gürlerken işitilen sesi de o meleğin tesbîhi olarak açıklamışlardır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) gök gürlerken **«Sübhânellezî yüsebbihurra'dü bihamdihî vel melâiketü min hıyfetihî ve hüve alâ külli şey'in kadîr»** düâsını okuyan yıldırım düşmesinden korunur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şiddetli rüzgârlar eserken dizlerinin üzerine oturup: **«Allahümmec'alhâ rahmeten ve lâ tec'alhâ azâben, Allahümmec'alhâ riyâhan ve lâ tec'alhâ lenâ rîhan»** düâsını okurdu. Ya'nî Allahım! Bu rüzgârları hakkımızda rahmet kıl, azâb kılma. Yâ Rabbi bunları bizim için rahmet kıl, azab ve elem kılma demektir. Kur'ân-ı kerîmde rîh kelimesi azâb mânasında, rîh'ın çoğulu riyâd kelimesi ise rahmet mânasında geçmektedir. Bir de: **«Allahümme lâ taktülnâ biğadabike ve lâ tehlüknâ bizâbike ve âfinâ kable zâlike»** düâsını okurdu. Burada da Allahım! bizi gadabınla öldürme, azâbınla helâk etme ve bize âfiyetler ihsân et buyuruimaktadır.

Yıldız kaymasını dikkatle takib etmemelidir. Sönünceye kadar uzun uzun bakmamalı, gözünü kapamalıdır. Yıldız düşmesini, kaymasını görünce **Mâşâallah lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh** düâsını okumalıdır.

Yağmur düâsı için, imâm cemâat ile birlikte bir sahrâya süslü olmayan elbiselerini giyerek, gâyet mütevâzi bir şekilde çıkar. Allahü teâlâya düâ eder. Tekbir getirir ve tazarru'da bulunur. Cemâatle iki rek'at sesli okuyarak namaz kılar. Bu namaz İmâm-ı Ebû Yûsûf ve İmâm-ı Muhammed'e (rahmetullahi aleyhimâ) göre bayram namazı gibi fazla tekbirleri ile beraber kılınır. İmâm-ı A'zam'a göre (rahmetullahi aleyh), bu konuda belirlenmiş bir namaz yoktur. Yalnız düâ ve istiğfar edilir. İmam, arada hafif oturma ile iki hutbe okur. Hutbelerin çoğunu istiğfar teşkil eder. İkinci hutbenin ortasında, imam yüzünü kıbleye, arkasını cemâate döndürür. O esnada cübbesini içi dışına gelmek üzere çevirir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yapmıştır. Böylece cübbenin sağını sol omuzuna, solunu sağ omuzuna getirerek giyer. Ellerini kaldırarak düâ eder. Düâda çok gayret gösterir. Allahım! Sen bize, sana düâ etmemizi emrettin. Kabûl edeceğini va'd ettin. Bunun için senin emrettiğin gibi sana düâ ettik. Va'd ettiğin gibi duâmızı kabûl eyle! Al-

lahım kusurlarımızı mağfiret eyle. Düâlarımızı kabûl buyur da, bize bol yağmur ve rızık ihsân eyle der. **İhyâ**'da böyle diyor.

Enes (radıyallahü anh)'dan bildirildiğine göre Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) avuçlarının içi yere bakarak yağmur düâsı yaparlardı. Ellerinin üstü semâya bakardı. Bununla hâlin değişmesine işâret ederlerdi. Ridâlarının ya'nî cübbelerinin tahvîlinde de aynı mâna vardır. Kıtlık ve benzeri belâların giderilmesini isteyen avucunun üstü semâya gelmek üzere düâ etmeli, Allahü teâlâ'dan bir ni'met talebinde bulunanlar da avuç içi semâya doğru olmak üzere düâ etmelidir (**Şerh-i Mesâbîh**).

İmam yağmur düâsında sâlih kimseleri, seçilmişleri, zaîf ve fakirleri vesîle ederek düâ eder. Hutbe esnasında cemâati tevbeye, tevbesinde devam etmeğe, hâlis olarak Allahü teâlâ'ya sığınmağa, daha önce yaptıkları hatâların mağfiretini istemelerine çağırır. Susuzluktan bunalan, çayırda otlayan dört ayaklı hayvanların hatırı için de düâ eder. İhtiyacda ortak oldukları için hayvanları da yağmur düâsına götürmek müstehabdır denildi. Meme emen yavruları da düâda araya koyar. Böylece onların bereketi ile yağmur düâsının kabûlü umulur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Memede olan çocuklar, ot otlayan hayvanlar ve rükû' eden kişiler olmasaydı elbette üzerinize azab dökülürdü**» buyurmuştur. **İhyâ**'da böyle diyor.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yaptığı gibi yağmur yağınca başını açmalıdır.

## ZİKRİN SÜNNETLERİ

Allahü teâlâ'yı zikretmek, amellerin en çetini ve fakat ecir bakımından en büyüğüdür. Zikri ancak nefsini tezkiye, kalbini tasfiye, Allah'dan başka düşünceleri yok etmeğe gayret eden ve bütün gücü ile Allahü teâlâ'ya yönelen kimse bilir.

Bilinmelidir ki, buradaki zikir, yalnız **Lâ ilâhe illâllah** kelimesi değil, daha umûmî mânada ele alınmıştır. Sehl bin Abdullah (kuddise sirruh) diyor ki: Hâlis olarak, **Lâ ilâhe illâllah** diyen kimsenin alacağı karşılık, Allahü teâlâ'ya nazar etmektir. Cennet amellerin karşılığıdır. Zikrin karşılığı hakkında Bakara sûresi, yüz elliikinci âyet-i kerîmesi: **«Beni zikr edin ki, ben de sizi zikr edeyim»** sana kâfî gelir.

Zikir kalblerin cilâsıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Her şeyin bir cilâsı vardır. Kalblerin cilâsı da Allahü teâlâ'nın zikridir»** buyurmuştur. Zikir îmânın alâmetidir. Lâ ilâhe illâllah diyen müşrikin islâmına hükmolunur. Zikir nifaktan berâettir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'yı zikretmek îmânın alâmetidir. Nifaktan, münâfıklıktan kurtuluştur. Şeytana karşı bir kal'adır. Ateşe karşı bir siperdir»** buyurulmuştur **(Tenbihü'l-gâfilin).**

Zikir, ibâdetin özü, işlerin, ihtiyaçların görülmesi için bir anahtardır.

Zikrin sünnetleri ve âdâbındandır: Kalbin huzûru, sırrın hulûsu ile ve sessiz olarak yapılmalıdır. Sessiz zikir, cehrî zikirden yetmiş kat efdaldir. A'raf sûresi, elliibeşinci âyet-i kerîmesinde: **«Rabbinize tazarru' ile ve sessiz olarak düâ edin»** buyurulmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de: **«En iyi zikir, gizli yapılan zikirdir»** buyurmuştur. Hafî olan zikirde Allahü teâlâya karşı daha çok ihlâs, riyâdan, gösterişte daha çok uzaklık vardır. Fâidesi, semeresi de tecribe ile sâbittir **(Hadâik).**

Ebû Mûsel eş'arî (radıyallahü anh) bildirdi ki: Hayber gazâsından dönüyorduk. Bir vâdiye geldiğimizde, halk yüksek sesle tekbir getirmeğe başladılar. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) o zaman halka hitâben: **«Ey insanlar! Kendinize gelin! Siz sağır ve gâibi çağırmıyorsunuz. Siz işiten ve yakında olana sesleniyorsunuz. O sizinle beraberdir»** buyurdu. Buna benzer hafî, sessiz zikrin müstehab olduğuna dair hadîs-i şerîfler rivâyet edilmiştir. Ancak **Keşşâf** kitâbını şerh eden diyor ki: Sesli veya sessiz zikir yapmak yerine göre değişir. Meselâ mürşid olan şeyh, henüz başlangıçta olan mürîdine, yerleşmiş düşüncelerini kal-

binden atması için yüksek sesle zikri emredebilir. **Şerh-i Meşârık**'da da böyledir. **Mazhar**'da da buna uygun olarak şöyle denilmektedir: Yüksek sesle zikretmek câizdir. Hattâ riyâ olmadan yapılırsa müstehabdır. Böylece din meydana çıkmış olur ve zikrin bereketi evlerde, odalarda ve diğer yerlerde bulunan dinleyenlere ve canlılara ulaşır. Zikreden kimseye de Kıyâmet günü sesini işiten her yaş ve kuru olan mahlûk şehâdet ederler. Meşâyıhdan bir kısmı, zikrin sessiz olmasını tercih ettiler, çünki gizli, sessiz yapılan zikir, riyâdan daha uzaktır. Bu niyyete bağlıdır. Niyyetinde sâdık olanın yüksek sesle Kur'ân-ı kerîm okuması ve zikretmesi daha iyidir. Riyâ karışmasından korkan kimsenin de sessiz zikr etmesi daha iyidir.

**SÜÂL**: İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) mescidde toplanıp yüksek sesle, lâ ilâhe illâllah diyen bir cemâate, ben sizi bid'at sâhibi görüyorum diyerek mescidden çıkardı. Bu hareket, yüksek sesle zikretmenin mekruh olduğunu göstermez mi?

**CEVÂB**: İbni Mes'ûd (radıyallahü anh)'ın onlara engel olması, yalnız yüksek sesle zikir yaptıkları için değildi. Belki toplu halde bulunmalarından ve bundan başka uygunsuz hal ve davranışlarındandı.

Zikr-i hafî ancak etrafa saçılan güzel koku ile tanınır. Zikr-i hafî ile, dil karışmaksızın yalnız kalb ile olan zikir kasdedilmiştir. Bu zikrin kalem ve dil ile anlatılamıyan zevki vardır. Bu zikir, yukarıda geçen (zikrin sünnetlerinden biri de, zikri ihfâ etmektir) sözünden başkadır. Orada dil ile, fakat yüksek sesle olmıyan zikir kasdedilmiştir. O halde iki söz arasında ayrılık yoktur.

**Şerh-i Mesâbîh**'de tehlîl, tesbîh ve benzerlerinin yalnız kalb ile olanı mı, yoksa kalbin hâzır olması ile birlikte dil ile olanı mı efdal olduğu hakkında ihtilâf edildi denildi. Birincisinin efdal olduğunu söyleyenler, gizli yapılan amel efdaldir diye delil getirdiler. İkincisini tercih edenler ise, bu zikirde amel daha çoktur; sevabı da daha çok olması iktizâ eder diye delil getirdiler. Sahîh olan ikincisidir. İmâm-ı Nevevî (rahmetuilahi aleyh) de **Müslim Şerhi**'nde bu görüşü tercih etmiştir. Tam bir istek içinde zikreden mürîd, zikr-i hafîye kavuştuğu zaman tevhid kelimesini söyleme zamanında nefesi misk gibi kokar. Büyüklerden bir kısmının bir yere oturduklarında üzerlerinde hiç bir koku olmadığı halde, o yerin hâlis misk gibi koktuğu rivâyet edilmiştir. Çok kere de o anda aldığı nefeslerin nûr hâlinde çıktığı görülmüştür. Bu makamı cesedimdeki rûh menzilesinde olan şeyhim ve mürşidimden duyduktan sonra hâsıl olan şübhemi arz ettiğimde onları bana öğretti. Kalbin zikrini meleğin yazması hususunda da ihtilâf olundu. Bâzıları, melekler kalb ile yapılan zikri güzel koku gibi alâmetlerinden anlayarak yazarlar dediler. Bir kısım âlimler de kalb ile yapılan zikri Allahü teâlâ'dan başka kimse bile-

miyeceği için melekler yazmaz dediler. Sahîh olan Ekmelüddîn'in **Şerh-i Meşârık** kitâbında bildirildiği gibi birincisidir.

Zikrin efdal olanını seçmelidir. Bu da kelime-i tevhîddir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurduğu gibi: **«Zikrin en faziletlisi lâ ilâhe illâllah, duânın en faziletlisi elhamdüllillâh'dır».** Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Benim ve benden önceki peygamberlerin dediği en üstün şey, lâ ilâhe illâllah'dır»** buyurulmuştur. Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sabah akşam lâ ilâhe illâllah diyen kimsenin bu tevhîdleri birleşerek hatâlarını kırıp geçirirler. Bununla Allahü teâlâ katında bir ahd olur ki, bu ahd tevhîd'dir»** buyurmuştur. Yine aynı rivâyetle bir hadîs-i şerîfde: **«Gecenin veya gündüzün bir sâatinde, lâ ilâhe illâllah diyen kimsenin sahîfesinde bulunan kötülükler silinir. Bunların yerine o kadar sevab yazılır»** buyurulmuştur **(Tergîb)** ve **(Hâlisa).**

Kelime-i tevhîdi, sesini uzatarak söylemelidir. Böylece her uzvu ondan nasîbini alır. Gâfiller arasında ve çarşıda, kalabalık yerlerde zikretmeği ganîmet bilmelidir. Çarşıda pazarda kelime-i tevhîdi söylemek çok kere bir gâfilin uyanmasına veya bir fâsıkın yola gelmesine sebeb olur. **Kunye**'de diyor ki: Fısk meclisinde zikreden bir kimse, onlar fısk ile meşgul oluyorlar, ben de Allahü teâlâ'yı zikredeyim diyerek niyyet ederse çarşıda zikredenler gibi olur. Böyle zikr etmek başka yerlerdeki zikirden efdaldir. Her şeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

## MAHLÛKATIN SEYYİDİNE (sallâllahü aleyhi ve sellem) SALEVÂT-I ŞERÎFE GETİRMENİN FAZİLETİ

İslâmın sünnet ve edeblerinden biri de, Seyyidü'l-enâm (sallâllahü aleyhi ve sellem) efendimize çok salât ü selâm getirmektir. Çok salevât-ı şerîfe getirmek Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) şefâat etmesine ve Cennette onun sohbetinde bulunmaya vesîle olur. Süfyân-ı Sevrî (kuddise sirruh) diyor ki: Hacca gittiğimde bir gencin Kâ'be örtüsüne asılarak çok salevât-ı şerîfe getirdiğini gördüm. Burası Beytullahi'l-haremdir. Her yerin bir düâsı vardır. Senin ise sadece Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât-ı şerîfe getirdiğini duyuyorum. Bunun sırrı nedir? diye sordum. Cevâbında dedi ki: Babam ile hac için yola çıkmıştık. Biraz yol aldıktan sonra babam hastalandı ve öldü. Yüzü siyahlaştı, gözleri kızardı. Başı domuz başı gibi oldu. Benim için üç musîbet vardı. Babamın vefâtı, yüzünün simsiyah olması ve başının hınzır başına benzemesi. Utandığımdan kimseye haber veremiyordum. Kendi kendime babam münâfık idi diyordum. O sırada uyku bastırdı. Rü'yamda siyah gözlü, çok güzel orta boylu bir genç gördüm. Babamın başu-

cuna oturdu. Mübârek elini yüzüne sürdü. Babamın yüzünün siyahlığı gitti, beyaz oldu. Başı da evvelki haline döndü. Döneceği sırada, Allahü teâlâ sana rahmet etsin, sen kimsin? dedim. **«Sen beni tanımadın mı? Ben Âdem oğullarının efendisi, Allah'ın Resûlü Muhammed'im. Ey genç, bil ki, babana azab melekleri indiği zaman, bana salevât-ı şerîfe getirmekle vazifeli melekler durumu haber verdiler. Hemen gelip babana gelen musîbeti giderdim. Baban çok salevât-ı şerîfe getirirdi, fakat içki de içerdi»** buyurdu. Uyanınca babamın yüzünü açtım. Nûr gibi parlıyordu. O günden beri salevât-ı şerîfe getirmeğe devam ederim. Süfyân-ı Sevrî (rahmetullahi aleyh) gence: «Doğru söyledin» buyurdu ve talebelerine dönerek: «Bunu Muhammed aleyhisselâmın ümmetine anlatın ki, bu gencin babası gibi onlar da azabdan kurtulsunlar» buyurdu. **(Zühretü'r-rıyâd).**

İbni Mes'ûd (radıyallahü anh)'ın naklettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet günü benim yanımda insanların en evlâsı, bana çok salât ü selâm getirenlerdir»** buyuruldu. Ebû Ümâme (radıyallahü anh)'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günleri bana çok salevât-ı şerîfe getirin. Çünki ümmetimin salevâtı bana Cum'a günü arz olunur. En çok salevât-ı şerîfe okuyan bana en yakın olur»** buyuruldu. **Mişkâtü'l-envâr** kitâbında bildirilen bir hadîs-i şerîfde: **«Cum'a günleri bana seksen salevât-ı şerîfe getiren kimsenin seksen senelik günâhı mağfiret olunur. Günde beş-yüz kere salevât-ı şerîfe getiren kimse ise ebediyyen muhtac olmaz»** buyuruldu. Ebüdderdâ (radıyallahü anh)'ın naklettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'a günü bana çok salevât-ı şerîfe getirin. Çünki melekler şehâdet ederler. Bir kimse bana salât ü selâm okursa, hemen bana arzedilir»** buyurmuştur. Ebüdderdâ (radıyallahü anh) diyor ki: Yâ Resûlâllah! Vefâtınızdan sonra da böyle midir? diye süâl edince, Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Muhakkak ki, Allahü teâlâ toprağa peygamberlerin cesedini yemesini harâm etmiştir»** buyurdu **(Ettergîb).**

Ebû Sa'îdi'l-Hudrî (radıyallahü anh) dedi ki: Bir cemâat bir meclisde Resûlullah'a salevât-ı şerîfe getirmeden otururlarsa, Cennete girseler dahi hasret, üzüntü duyacaklardır.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ismi zikredildiğinde, salevât-ı şerîfe okumalıdır. **Kunye** kitâbında diyor ki: Allahü teâlâ'nın ismini işiten kimsenin ta'zîm etmesi îcâb eder. Sübhânallah, tebârekâllah veya bunun gibi ta'zîm kelimeleri söyler. Çünki Allahü teâlâ'nın ismini ta'zîm her zaman vâcibdir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ismini duyunca salevât-ı şerîfe getirmek İmâm-ı Tahâvî'ye göre, her defasında vâcibdir. İmâm-ı Kerhî (rahmetullahi aleyh)'e göre ömründe bir defa vâcibdir. Secde-i tilâvet gibi bir meclisde bir defa getirmek kâfi gelir denildi ve böyle fetvâ verildi. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân)

İsmi geçince (radıyallahü anh) demek vâcib değildir. Salevât-ı şerîfe getirmeyen kimsenin zimmetinde bu bir borç olarak kalır. Allahü teâlâ'nın zikri böyle değildir. Çünki her vakit zikir yapmak mümkindir. Onun için kazâya mahal kalmaz.

**Mecma' Şerhi**'nde, İmâm-ı Serahsî (rahimehullah) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ismi geçtiğinde salât ü selâm getirmek müstehabdır dedi. Fetvâ bunun üzerine verilmiştir. Hasen-i Basrî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Rü'yamda Ebû İsmet'i gördüm. Rabbin sana nasıl muâmele etti? diye sordum. Beni mağfiret etti dedi. Hangi hasletinle bağışladı dedim. Her hadîsi zikrettiğimde, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât-ı şerîfe getirdiğim için Rabbim beni bağışladı dedi **(Ravda)**.

Abdestin Sünnetleri faslında geçtiği gibi, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîfinde: **«Dört şey cefâdandır. Kişinin oyakta bevl etmesi. Namazı bitirmeden alnını silmesi. Ezânı duyduğu zaman tekrar etmemesi. İsmim geçtiği zaman bana salevât-ı şerîfe getirmemesi»** buyurmuşlardır.

Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) kalbinden geçirdiği zaman da, salevât okumalı ve salevât ile birlikte selâm da etmelidir. Ya'nî Allahümme salli alâ Mühammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellem, veya Sallâllahü aleyhi ve alâ âlihi ve sellem, veya Essalâtü vesselâmü aleyke yâ Resûlâllah, veya benzerlerini söylemelidir. Allahü teâlâ Ahzâb sûresi, ellialtıncı âyet-i kerîmesinde: **«Ey îmân edenler! Resûlüme salât ve selâm ediniz»** buyurmuştur. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'in naklettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Her kim bana selâm verirse, Allahü teâlâ onu bana iletir, ben de onun selâmını alırım»** buyurulmuştur. İbrâhim Nehâî (rahimehullah) buyurdu ki: Aleyhisselâm demek, salât yerine de geçer.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ismini yazarken Essalâtü vesselâmü aleyhi sözünü yazmalıdır. Ebû Hafs-i Kebîr (rahimehullah) Kûfe'de insanların yazılarını yazardı. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ismi geçtikçe arkasından sallâllahü aleyhi ve sellem yazardı. Vefâtından sonra onu rü'yâda gördüler. Allahü teâlâ sana ne yaptı? dediler. Beni afv etti dedi. Hangi işin sebebiyle afv etti diye sorulunca, Resûlullah'ın isminin hemen akabinde yazdığım sallâllahü aleyhi ve sellem sebebiyle cevabını verdi. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İsmimden sonra bana salât ve selâm yazan kimseye ismim o kitabda olduğu müddetçe melekler istiğfar ederler»** buyurmuştur **(Ravdatü'lulemâ)**.

Düânın başında, ortasında ve sonunda Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât getirilir. Çünki salevât, düânın kabûl olmasının şartlarındandır. Düânın bir kısmının kabûl edilip, bir kısmının edilmemesi

de önlenmiş olur. Enes (radıyallahü anh) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Düâ, bana salevât getirilinceye kadar engellenir»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Hâris Ali (radıyallahü anh) dan, o da Resûluliah'dan (salâllahü aleyhi ve sellem): **«Düâ ile Allahü teâlâ arasında bir hicab vardır. Resûlullah'a ve O'nun âline salât getirilince perdeler yırtılır ve düâlar kabûl olur. Böyle yapılmazsa düâ geri döner»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Peygamberimiz ile birlikte diğer peygamberlere (aleyhimüsselâm) de salevât getirirken önce Peygamberimize getirilir. Meselâ: **«Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ cemi'i enbiyâike salevâtullahi aleyhim ecma'în»** demelidir. Âlimler Peygamberimize ve diğer Peygamberlere ve Meleklere (aleyhimüsselâm) müstakil olarak salevât okumanın câiz olmasında icma' hâlindedir. Onların dışındakilere salât ü selâm getirmek câiz değildir. Bir kısmına göre haram, bir kısmına göre mekruhdur. Meselâ Allahümme salli alâ Ebî Bekrin demek câiz değildir. Allahümme salli alâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihî demelidir. Çünki burada Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) ta'zîm olmakta ve sıraya uyulmaktadır. Bunun için de mahzuru yoktur.

**SÜÂL:** Salât, Allahü teâlâdan rahmet mânasındadır. Rahmet ile düâ etmek her müslimâna câizdir. Peygamberimizden başka ümmetten hiç kimseye salât getirilmemesinin hikmeti nedir?

**CEVÂB:** Salât ü selâm ve benzerleri tevkîfîdir. Selefden, geçmiş âlimlerden (rahimehumullah), başkaları hakkında salât ü selâm getirdikleri nakledilmemiştir. Kaalellahü azze ve celle denir, fakat her ne kadar Allahü teâlâ katında Resûlü azîz ve celîl ise de Kalennebiyyü azze ve celle denmez.

**SÜÂL:** Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahümme salli alâ Ebî Evfâ»** diye düâ etmesi, başkaları için salât kelimesinin kullanılmasının câiz olduğuna delil olmaz mı?

**CEVÂB:** Böyle düâ Resûlullah'a mahsustur. Çünki selef âlimleri (rahimehümullah) salât kelimesini hiç kimse hakkında kullanmamışlardır.

Selâm, salât gibidir. Meselâ Ebû Bekr (aleyhisselâm) denmez. Belki Ebû Bekr (radıyallahü anh) denir **(Şerh-i Mesâbih), (Meşârık).**

İmâm-ı Yâfi'î (rahimehullah) **Târih'inde** diyor ki:

Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) başkası için aleyhisselâm denilmesi hususunda âlimler ihtilâf ettiler. Bâzıları câiz gördü ise de çoğu denilmez dedi. Aleyhisselâm demenin hükmü aleyhissalâtü demenin hükmü gibidir. Kanâatime göre aleyhisselâm, aleyhissalâtü, radıyallahü anh arasında fark vardır. Salât, sahîh mezheb (görüş) üzere Peygamberlere ve Meleklere mahsustur. Teraddî, radıyallahü anh demek, Eshâb-ı kirâma (aleyhimürrıdvân) âiddir. Evliyâ ve âlimler için de rahimehullah denir.

Selâm'ın salât ile teraddî arasında bir yeri vardır. Peygamber oldukları ihtilâflı olan Lokman, Hızır, Zülkarneyn (aleyhimüsselâm) için aleyhisselâm denir. Mertebesi daha aşağı olanlara aleyhisselâm denmez.

Râgıbü'l-İsfehânî (rahimehullah) **Muhâdarât'da** İmâm-ı Şâzilî'den (rahimehullah) şöyle nakl ediyor: Mescid-i aksâ'da yatmıştım. Rü'yamda Mescid-i aksâ'nın dışında haremin ortasında bir taht dikilmişti. Halk grup grup içine giriyordu. Bu toplantı nedir? diye süâl ettim. Bütün Peygamberler ve Resûllerin toplantısıdır. Resûlullah'ın huzûrunda edeb dışı harekette bulunduğu için Hüseynî'l-Hallâc'a şefâat edecekler dediler. Taht'a baktım. Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem) oturuyordu. İbrâhim, Mûsâ, İsâ ve Nûh (aleyhimüsselâm) gibi Peygamberler de yerde oturuyorlardı. Durup sözlerini dinledim. Mûsâ (aleyhisselâm) Peygamberimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) dedi ki: Sen: **«Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâîl'in Peygamberleri gibidir»** dedin. Onlardan birini gösterir misin? Resûiullah (sallâllahü aleyhi ve sellem: **«İşte budur»** diyerek İmâm-ı Gazâlî'yi (rahmetullahi aleyh) gösterdiler. Mûsâ aleyhisselâm ona bir soru sordu. O on cevab verdi. Mûsâ aleyhisselâm îtiraz ederek: «Ben bir soru sordum. On cevab verdin. Cevâbın sûâle uygun olması gerekir» buyurunca İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) bu itiraz senin üzerinde vâriddir. Şöyle ki: Allahü teâlâ sana: **«Sağ elindeki nedir?»** diye süâl edince asâmdır, bastonumdur demen îcâb ederken, birçok vasıflarını da birlikte saydın dedi. Ben Resûlullah'ın kıymetinin büyüklüğünü, taht-da yalnız başına oturduğunu, Halîl, Kelîm, Rûh gibi Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) yerde oturduklarını düşünürken bir şahsın ayağı ile dürtmesiyle uyandım. Baktım, Mescid-i aksânın kandillerini yakan kayyim idi. Bana: «Hayret etme! Bunların hepsi O'nun nûrundan yaratılmıştır» dedi. Bunun üzerine düşüp bayıldım. Namaza kalkarken ayıldım. Kayyımı aradım. O günden bu güne kadar bulamadım. Bunun için Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hakkında şöyle dedi:

**Resûlullah'ın zâtına dilediğince ver şeref,**
**Onun kadr ü kıymetini istediğin kadar büyült.**

Resûlullah'a salevât getirirken ehl-i beytini, eshâb ve ezvâcını da dâhil etmelidir. Rıdvânullahi aleyhim ecma'în. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîfde: **«Bana salevât söylediğinizde umûmî olarak yapın»** buyurmuştur. Ebû Hamîdi's-Sâidî (radıyallahü anh) rivâyetiyle, yâ Resûlâllah! Sana nasıl salevât getirelim? diye sorulduğunda: **«Allahümme salli alâ Muhammedin ve ezvâcihî ve zürriyyetihî ve bârik alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyetihî kemâ bârekte alâ İbrâhime ve alâ âli İbrâhîm. İnneke hamîdün mecîd deyiniz»** buyurdu.

Aksırınca Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât okunmaz.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz aksırdığı zaman, Elhamdülillâh desin. Kardeşi de ona yehdîkümullah ve yuslihu bâleküm desin»** buyurulmuştur. **Yehdîkümullah,** Allahü teâlâ sana hidâyet etsin, **yuslihu bâleküm** de, Allahü teâlâ hâlinizi veyâ kalbinizi düzeltsin, ıslâh etsin demektir. Aksırınca fazlalıklardan kurtulup dimağ hafiflediği, beden ve ruhda bir safâ, hislerde kuvvetlenme olup bir rahatlama olduğundan aksırma büyük bir ni'mettir. Bunun için akabinde hamd etmek sünnet olmuştur. Aksırma, Allahü teâlâ'nın ni'metine hamd ve şükür yeridir. Resûlullah'a salâvat yeri değildir.

Kurban keserken de salevât okunmaz. Hattâ Bismillâh ve ism-i Muhammed denirse kesilen kurban helâl olmaz. Çünki Allahü teâlâ'dan başkasına kesilmiş olur. Dolayısiyle kesilen hayvan leş olur. Bismillâh ve sallâllahü alâ Muhammedin denirse mekruh olur. Bismillâh ve Muhammedin Resûlillâhi denirse halâl olmaz. Bismillâh ve Muhammedün Resûlullah derse halâl olur. Ancak evlâ olan yalnız **Allahü teâlâ'nın** ismini anarak kurban kesmektir **(Şerh-i Nikâye).**

Teaccüb, hayret etme zamanında da Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) anılmaz. Mu'teber kitablarda bunun sebebine rastlayamadım. Ancak bâzı musahhah kitabların ta'liklerinde bu üç yerde Resûlullah'ın anılmaması, herbirinde belirli bir zikrin bulunmasındadır denilmektedir. Aksırma zamanında Elhamdülillâh, kurban keserken Bismillâh denilmektedir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Aksırma ânında ve hayvan keserken ben zikr edilmem»** buyurulmuştur. Üçüncüsü olan hayret zamanında ise, Sübhânallah denir. Bunun sırrı da hayret edilecek şeyi gören kimse, o işin nasıl olduğunu anlamaktan âciz kalıp Allahü teâlâ'yı tenzîh etme durumuna düşmüştür. Allahü teâlâ'yı, acz gibi noksan sıfatlardan tenzîh ederek Sübhânallah demekle, hükmen bu işi Allahü teâlâ'dan başka kimse bilmez demektedir. Böylece hayret zamanında yalnız Allahü teâlâ'yı zikretmenin sebebi ortaya çıkmış oldu.

## İSTİĞFARIN SÜNNET VE EDEBLERİ

Devâm üzere istiğfarda bulunmak da İslâmın sünnetlerindendir. Ebû Zer (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Her hastalığın bir ilâcı vardır. Günahların ilâcı da istiğfardır»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Âdem oğullarından herkesin iki sahîfesi vardır. Birine gündüz işlediği ameller, diğerine gece işlediği ameller yazılır. Sonra bu iki sahîfe dürülür. Eğer her ikisinde — bir günâh için olsa bile — istiğfar varsa, sahîfeler nûr saçar. Eğer ikisinde de istiğfar yoksa, simsiyah bir halde dürülürler».** Yine bir hadîs-i şerîf'de: **«Günde iki kere istiğfar etmeyen kimse nefsine zulm et-**

miş olur» buyurulmuştur. Hâlisa'da iki kere istiğfarın sabah, akşam olduğu yazılıdır.

Devamlı istiğfar etmek büyük günahları küçük günâha çevirir. Üzüntüsünü giderir. Malın artmasına sebeb olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Israr edilen küçük günahlar, küçük olmaz. İstiğfar edilen büyük günahlar, büyük kalmaz**» buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: «**İstiğfar eden kimse, günde yetmiş kere aynı günâhı işlese de ısrar etmiş sayılmaz**» buyurulmuştur.

**Kavâid**'de diyor ki: Küçük günahda ısrar etmek, büyük günah olmasına yol açar. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Küçük günâhı işlemekte ısrar edilirse, günâhın küçüklüğü kalmaz**» buyurmuştur. Zîra küçük günâha devam edilirse, büyük günâh olur. Küçük günâhı tekrâr tekrar işleyen kimse o günah sebebiyle üzüntüsünün az olduğunu ortaya koyar. Böylece o kimsenin şâhidliği ve rivâyeti kabûl edilmez. Bir çok küçük günâhı işleyen kimse de aynı durumdadır. Küçük günahlar bir araya gelerek büyük günah olmaktadır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**İstiğfârı kendisine lâzım bilen kimseyi, Allahü teâlâ, darlıktan kurtarır, üzüntüsünü giderir, ummadığı yerden onu rızıklandırır**» buyurmuştur. İstiğfar eden kimsenin malı hattâ evlâdı da artar. Nûh sûresi, onuncu âyet-i kerîmesi Keşşâf tefsîrinde şöyle açıklanmıştır: «**Dedim ki Rabbinize istiğfâr edin. Çünki o çok mağfiret edicidir. Size gökden yağmur indirir. Size çok mal ve evlâd ile yardım eder. Size bağlar, bostanlar verir, ırmaklar akıtır**». Buradan, istiğfar edince mal ve evlâdın çoğalacağı anlaşılmaktadır. Hasan-ı Basrî (rahimehullah) kendisine kıtlıktan şikâyet eden birisine, istiğfar etmesini tavsiye etti. Başka birisi fakirlikten şikâyet etti. Ona da istiğfar etmesini tavsiye etti. Neslinin azlığından, toprağının verimsizliğinden şikâyet eden kimselere de aynı şekilde istiğfar etmesini emretti. Nihâyet Rebî' bin Sabîh, Hasan-ı Basrî hazretlerine, sana çeşidli konularda birçok kimseler gelip süâl ettiler. Hepsine istiğfâr etmelerini emr ettin. Bunun hikmeti nedir? diye süâl etti. Hasan-ı Basrî yukarıdaki âyet-i kerîmeyi okudu.

**Risâle-i zevkıyye**'de zikredildi: Bir kimse Eshâb-ı kirâmdan (aleyhimürrıdvân) birine: «benim malım çok, fakat çocuğum olmuyor. Bana bir şey öğret. Umulur ki Allahü teâlâ bana bir evlâd ihsân eder» dedi. Eshâb-ı kirâmdan olan zât istiğfara devam etmesini söyledi. Süâl soran istiğfarı çoğaltdı. Hattâ günde yediyüz kere istiğfar ederdi. Sonra bu şahsın on çocuğu oldu.

**Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)** gündüz ve gecede yüz kere istiğfar ederdi. Huzeyfe (radıyallahü anh) anlatıyor: Çoluk çocuğuma karşı dilim rahat durmaz, hakaret eder, söylenirdim. Resûlullah'dan (sal-

lâllahü aleyhi ve sellem) sordum. **«Nerdesin? Neden istiğfar etmiyorsun. Ey Huzeyfe! Ben günde yüz kere istiğfâr ederim. Ümmetimin seçilmişleri, iyi bir şeyle karşılaştıklarında sevinirler, kötülükle karşılaştıklarında hemen istiğfarda bulunurlar»** buyurdular.

**Tevbe,** istiğfardan önce yapılmalıdır. Tevbe, şerîatte mazmum, çirkin olan şeyden, dinde mahmûd, güzel olan şeye rücu' etmek, dönmektir. İstiğfâr ise günâhın çirkinliğini görüp ondan yüz çevirdikten sonra mağfiret taleb etmektir. Tevbeden sonra yapılan istiğfar tevbeden önce yapılan istiğfara nazaran kabûle daha yakındır. Rebî' bin Haysem (rahimehullah) diyor ki: İşlediği günâha pişmanlık duymadan ve bu günâhı bir daha yapmamağa sebat etmeden estağfirullah demeyiniz. Çünki günah ve yalan olur. Fakat Allahümmağfirlî ve tüb aleyye, Allahım beni bağışla ve tevbemi kabûl et demelidir **(Hâlisatü'l-hakàyık).**

Bütün işlerde ve hallerde istiğfarı elde tutmalıdır. İstiğfar ederken de seyyidi'l-istiğfarı tercih etmelidir. Ya'nî: **«Estağfirullahel azîm ellezî lâ ilâhe illâ hüvel hayyel kayyûme ve etûbü ileyh»** demelidir. Azîm olan, kendisinden başka ilâh bulunmayan hayy ve kayyûm olan Allahü teâlâya istiğfar ve ona tevbe ederim demektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Seyyidi'l-istiğfârı söyleyen harbden kaçmış olsa bile afv edilir»** buyurmuştur. Yalnız kâfirler müslimanların iki katından az olmayınca böyledir. Yoksa harbden kaçmak büyük günahlardandır. Bu hadîs-i şerîf tevbe ve istiğfar ile büyük günahların da afv edileceğine delîidir. Mezhebimizde de böyledir **(Tenvîr).**

İmâm-ı Buhârî (rahimehullah) Şeddâd bin Evs'den (radıyallahü anh) naklen Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) seyyidi'l-istiğfâr olarak aşağıdakini beyan buyurduklarını bildirmiştir.

**Allahümme ente rabbî lâ ilâhe illâ ente halâktenî ve ene abdüke ve ene alâ ahdike ve va'dike mesteta'tü eûzü bike min şerri mâ sana'tü ebûü leke bi ni'metike aleyye ve ebûü bizenbî fağfir lî felnnehû lâ yağfirüzzünûbe illâ ente.**

Allahım sen benim Rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Sen beni yarattın. Ben de senin kulunum. Gücüm yettiği kadar senin va'din ve ahdin üzerineyim. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Senin bana verdiğin ni'metini îtiraf ederim. Günâhımı da îtirâf ederim. Beni mağfiret et. Çünki günahları ancak sen bağışlarsın.

Bu düâyı yakîn ile inanarak gündüz okuyan kimse gece olmadan ölürse Cennet ehlinden olur. Yine inanarak gece okuyan sabah olmadan ölürse yine Cennet ehlinden olur **(Mesâbîh).**

## DÜÂNIN SÜNNET VE EDEBLERİ

İslâm dininin sünnetlerinden biri de, düâdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Düâ ibâdettir»** buyurmuştur. Sevrî (rahimehullah) dedi ki: Hakku'l-yakîn üzere yapılan düâ ibâdettir. Düâ mı yoksa sükût veya rızâ mı efdal olduğu hakkında ihtilâf olundu. Denildi ki, düâ efdaldir. Çünki başlı başına ibâdettir. Kabûl edilmese de, kul ibâdeti yerine getirmiş olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ için düâdan daha değerli bir şey yoktur»** buyurmuştur. Bâzılarına göre de sükût, Allahü teâlâ'nın hükmü karşısında sessiz kalması efdaldir. Hak teâlâ'nın irâde ve ihtiyârını önde tutmak rızânın en tamam hâlidir. Bir kısım âlimler de iki işi bir araya getirmiş olmak için kalbi ile rızâ sahibi, dili ile düâ edici olmalıdır dediler. İmâm-ı Kuşeyrî (rahmetullahi aleyh) diyor ki: En iyisi şöyle demelidir. İnsanın her vakti bir olmaz. Ne zaman kalbinde düâ etmeğe işâret bulursa düâ vakti demektir. Düâ etmek iyi olur. Eğer kalbinde sükût etmeğe bir işâret bulursa, sükût vakti demektir. O vakit sükût evlâdır **(Hadâyiku'l-hakâyık).**

Düâ ibâdetin özü ve mü'minin silâhıdır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) rivâyeti ile Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dikkat edin! Düşmanınızdan kurtulmanız, bol rızka kavuşmanız için size gece gündüz düâ etmenizi tavsiye ediyorum. Çünki düâ mü'minin silâhıdır»** buyurmuştur.

Selmân (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kazâyı ancak düâ önler»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Âişe (radıyallahü anhâ) da Resûlullah'ın: **«Düâ, inen (vâkı' olan) belâya da fâide verir, inmeyene (başa gelmiyene) de fâide verir. Belâ iner, düâ onun karşısına çıkar. Kıyâmet gününe kadar mücâdele ederler»** buyurduğunu haber vermiştir. Başa gelen belâya fâide vermesi, onu kolaylaştırması ve sabır ihsân etmesi ile olur. İnmiyen belâya fâide vermesi ise, belânın bâzı alâmetleri zâhir olup düâ eder, böylece belâ giderilmiş olur. **Tenvîr'de** böyle diyor.

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh): **İhyâu'l-ulûm** kitâbında buyuruyor ki: Kazânın geri çevrilmeyeceği, mutlaka meydana geleceği bildirildiğine göre, düânın kazâya ne fâidesi olur? denilirse, buna şöyle cevab verilir: Düânın, belânın geri çevrilmesine ve rahmetin celb edilme-

sine sebeb olması da kazâ ve kaderin bâzı kısımlarındandır. Düâ bir kalkan gibidir. Kalkanın oka karşı koyması, kazâya olan inancı bozmaz. Düâ da böyledir. Allahü teâlâ bir işi takdîr etmiş, sebebini de takdîr etmiştir.

Düâ, gök ve yerin nûru, dînin direğidir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir. Düâ(nın kabûl olunması için) birçok sünnetler ve edebler vardır: Bunlardan birisi halâl, tayyib lokmadır. Yâni yediklerinin hepsi halâl olmalıdır. Sa'd bin Ebî Vakkas (radıyallahü anh) düâsının kabûl edilmediğini Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) söyleyince, Resûlullah efendimiz: **«Yâ Sa'd! Haramdan sakın. Çünki karnına haram lokma giren kimsenin düâsı kırk gün kabûl edilmez»** buyurmuşlardır. Ne güzel demişlerdir: Hâcetin anahtarı düâdır. Anahtarın dişleri ise halâl lokmalardır.

Tayyib olarak giyinmek de düânın sünnet ve âdâbındandır. Musannif (rahimehullah) halâl yerine daha kuvvetli olarak tayyib kelimesini kullanmıştır. Halâl ile tayyib arasındaki farkı âlimler çeşidli şekilde açıklamışlardır. Bir kısmı halâl, tehlûkesi olmayan şeydir, tayyib sakıncası olmayan şeydir dediler. Bir kısmı da: Halâl, âlimlerin «halâl değildir» demediği şeydir. Tayyib, hukemânın (hikmet sâhiblerinin) «halâl değildir» demediği şeydir dediler. Bir kısmı da, müftînin sana halâldir diye fetvâ verdiği şeydir. Tayyib ise kalbinin sana günâhı yokdur diye fetvâ verdiği şeylerdir dediler **(Şerh-i Nikâye).**

Alî bin Mansur'a (kuddise sirruh) sordular: Günâhımız nedir ki duâlarımız kabûl edilmiyor? Buyurdu ki, düânın kabûl olması, onun temiz olmasına bağlıdır. Ya'nî yediği, içtiği, giydiği her şey tayyib, halâl olmalıdır. Bir âlime, ne yapmalıyım ki düâm kabûl olsun diye süâl eden kimseye âlim: Halâl, tayyib lokma yemeli, halâl giyinmeli ve sonra düâ etmelisin. Bu takdirde kabûl olduğunu görürsün cevabını vermiştir. Bu zamanda bu, mümkün müdür? diye süâl edince: «Elbiseni çıkar, temiz bir suya gir. Ondan bir yudum iç. Bu su sana hem elbise, hem de yiyecek olarak yetişir. Sonra ne istersen iste» buyurdu. O şahıs, âlimin dediklerini yerine getirdi. Allahü teâlâ da onun meramını, düâsını kabûl buyurdu.

Yemesi, içmesi halâldan olmıyan kimsenin düâsı red edilir. Düânın kabûl olma şartlarından biri de, düânın kabûl edileceğine yakîn ile inanmak ve kalbin hâzır olmasıdır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'ya, kabûl edileceğine tam inanarak düâ ediniz. Biliniz ki, Allahü teâlâ gâfil bir kalb ile yapılan düâyı kabûl etmez»** buyurmuştur. Demek ki, düânın şartlarını yerine getirmekle beraber, kalbin, düânın kabûl edileceğine yakîn ile inanması gerekmektedir. Düânın kabûl edilmemesi, yâ düâ edile-

nin kabûl etmekten (hâşâ) âciz olmasından veyâ kerîm olmamasından ya da dûâ edilenin dûâ edenin dûâsını bilmemesindendir. Dûâ eden, bu eksik sıfatların dûâ edilende olmadığına yakînen inanıyorsa, dûâsının yâ dünyâda aynen, veya karşılığının âhirette verileceğine inanır. Hasen-i Basrî (rahmetullahi aleyh), hasta olduğu için Ebû Osman Nehrî'yi ziyârete gitmişti. «Yâ Ebâ Osman! Hastanın dûâsı hakkında neler denildiğini duymuşsundur. Onun için Allahü teâlâya dûâ et!» buyurdu. Ebû Osman (rahmetullahi aleyh), Allahü teâlâya hamd ü senâ ettikten sonra bir âyet-i kerîme okuyup salât ü selâm getirdi. Ellerini kaldırdı. Biz de ellerimizi kaldırdık. Dûâ etti. Ellerimizi indirince dedi ki: Sevinin, vallahi Allahü teâlâ dûânızı kabûl etti. Hasen-i Basrî (rahmetullahi aleyh): «Allahü teâlâya yemîn mi ediyorsun?» buyurdu. Evet yâ Hasen! Sen bana bir şey söylesen, seni tasdîk ederim, inanırım. Allahü teâlâ: **«Bana dûâ ediniz, dûânızı kabûl edeyim»** buyuruyor. Onu nasıl tasdîk etmiyeyim cevâbını verdi.

Dışarı çıkınca Hasen-i Basrî (rahmetullahi aleyh): «O benden daha fakîhdir» buyurdu **(Tenbîhü'l-gâfilîn)**.

Dûânın şartlarından biri de, hatâ ve günahlardan yeniden tevbe etmektir. Zâhiri kirden temizlediği gibi, bâtını da günahlardan temizlemelidir. Böylece duâ kabûle daha şâyân olur. Dûâda istenilen şeyler için acele etmemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir günâh için dûâ etmedikçe, akrabayı ziyâreti terk etmedikçe ve dûâda acele etmedikçe kulun dûâsı kabûl olunur»** buyurmuştur. Yâ Resûlâllah! Dûâda acele etmek nasıl olur? diye sorulduğunda: **«Dûâ ettim de kabûl edilmedi demektir»** buyurmuştur. Dûânın geç kabûl edilmesini de istememeli ve dûâdan usanmamalıdır. Dûâ etmekte usanç, gevşeklik, ağırlık, melâlet gösteren kimsenin dûâsı kabûl edilmez.

Bilinmelidir ki, Allahü teâlâ bir hikmet ve bir maslahat için birçok şeyleri gizli tutmuştur. Bütün farz ve nâfilelere rağbet edilsin diye rızâsını tâatlerde gizlemiştir. Büyük, küçük bütün günahlardan sakınsınlar diye gadabını günahlarda gizlemiştir. Bütün velîlere saygı gösterilsin diye insanlar arasında velî kulunu gizlemiştir. Bütün isimlerine saygı gösterilmesi için ism-i a'zamı isimleri arasında gizlemiştir. Bütün namazlara devam edilmesi için salât-ı vüstâ'yı da saklı tutmuştur. Her zaman ve tekrar tekrar tevbe etsinler, tevbenin çeşitli kısımlarına devam etsinler, diye tevbenin kabûlünü gizlemiştir. Her zaman korku içinde olmaları için ölüm vaktini de bildirmemiştir. Bütün geceleri ihyâ ederek geçirmeleri için kadir gecesini gizlemiştir. Bunun gibi hangi dûânın kabûl edileceğini, bütün dûâları yapmaları için saklı tutmuştur.

Allahü teâlâ bir kimsenin dûâsını, yalvarmasını kabûl edebilir, fakat istediğini vermesini geciktirebilir. Bunun sebebi, ya ezelde takdîr

edilen vakit gelmemiştir veyâ Allahü teâlâ, kullarının ısrarla, mübalâğa ile istemelerini sevdiği için; biraz daha fazla ısrar ve mübalâğa ile düâ etmeleri içindir, veya yalnız Allahü teâlâ'nın bildiği başka bir sebebdendir. Bâzan âhirette sevabının verilmesi için düâsının kabûlü ezelde takdîr edilmemiş de olabilir (Tenvîr).

Tergîb'de bildirilen hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : «**Düâsında günah ve akrabayı ziyâreti terk etmek olmıyan müslimâna Allahü teâlâ şu üç şeyden birini verir: Ya düâsını hemen kabûl eder veya âhirete erteler veyâhud da ondan benzeri bir kötülüğü uzaklaştırır**». Diğer bir lâfızla: «**Düâ ettiği kadar günahlarına keffâret olur**» buyurulmuştur. Yezidi'r-Rekkaşî (rahimehullah) dedi ki: Kıyâmet günü, Allahü teâlâ, dünyâda iken düâ edip de düâsı kabûl edilmeyen kimselere düâlarını arz ederek: «**Bu senin falan zamanda yaptığın falan düâdır. O düânın yerine şana bu sevâbı veriyorum**» buyuracak, o kadar sevab verecek ki, o kul keşki dünyada hiç bir duâm kabûl olmasaydı da, bugün onun karşılığını görseydim diyecektir (Tenbîhü'l-gâfilîn).

Dilersen bu isteğimi ver, dilersen beni bağışla diyerek düâda muhayyerlik olmaz. Dilersen lâfzı Allahü teâlâ hakkında câiz olmaz. Zîra hiç kimse ona hükmedemez. O dilediğini yapar, dilediği gibi hükmeder. Düâ üzerine devam etmeli ve düâyı yedi kereye kadar tekrar etmelidir. Hadîs-i şerîfde şöyle bildirilmiştir: «**Allahü teâlâ düâlarında ısrar edenleri sever. Çünkü ibâdet edilen evlerde temiz kalb ve hüsn-i niyyet ile yükselen sesler dönen feleklerin düğümlerini çözer.**»

Enbiyâ sûresi, seksendokuzuncu âyet-i kerîmesinde Allahü teâlâ : «**Zîra Zekeriyya (aleyhisselâm) Rabbine nidâ etti. Biz de onu kabûl ettik**» buyurmuştur. Buradaki nidâ düâ mânasındadır.

Belâ ve musîbet ânında başarı ve iyiliğe ulaşması için ni'met ve refah içinde iken, çok düâ yapmalıdır. Genişlik içinde iken düâ eden Allahü teâlâ'nın hizbinden olur. Şiddet ânında belâya uğrayanlara yardım etmek büyüklerin âdetlerindendir, şanlarındandır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : «**Şiddet ânında Allahü teâlâ'nın, düâsını kabûl etmesinden hoşlanan kimse refah zamanında düâyı çok yapsın**» buyurmuştur. Üstâd Ebû İshak (rahmetullahi aleyh) yolda giderken bir cemâat, önüne çıkıp, düâ istediler. Başınıza gelen musîbet nedir? diye sordu. «Emîr bize iki tay getirdi. Bir defa Cürcan'a kaçtılar. Şu anda ikinci defa kaçtılar. Onları bulup yakalayamazsak Emîrimiz bizi öldürür dediler. Üstad merkebinden indi. İki rek'at namaz kıldı. Düâ etti. O sırada birkaç kişi gelip ey üstâd! Yakaladık dediler. Üstâdın seçkin talebesinden biri: «Ey üstâdım! Otuz seneden beri size hizmet ediyor, etrafınızda dönüyorum. Ne olur! Şu kıldığın iki rek'at namaz ve ettiğin düâyı bana da öğretseydin de ihtiyac olduğu vakit namaz kılıp düâ etseydim dedi. Üs-

tâd şöyle sevab verdi: Bu kabûl, şimdi kıldığım namaz ve düâdan değildir. Otuz senedir kıldığım namaz ve yaptığım düâlar ile haram lokmadan sakınmamın semeresidir **(Revnaku'l-Mecâlis).**

Abdullah ibni Abbâs (radıyallahü anhümâ) dan nakledildi ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bindiği hayvanda O'nun arkasında oturuyordum. Bana: **«Allahü teâlâ'yı yalnız iken muhafaza et ki, O da seni sahralarda muhafaza etsin»** buyurdu.

Haccâc, Mu'în adında birini hapsetmişti. Hapse girince, iki rek'at namaz kıldı. Yâ Rabbi! Beni çıkar diye düâ etti. Çok geçmeden hapishânenin kapısı çalındı. Haccâcın yanına götürüldü. Haccâc buna, gidebilirsin dedi. Mu'în izninizle mahkûmlara bir söz söyliyeceğim dedi. Haccac; «git, söyle» dedi. Mu'în hapishanedekilere şöyle dedi: «Allahü teâlâ'yı refah halinde zikredin. O da sıkıntı ânında sizleri zikretsin.»

Dervişlerden birinden hikâye edilir: Çorak bir arazide dolaşırken, bir adamla karşılaştım. Dikenli bir ağaçtan yaş hurma yiyordu. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Buyur, sen de ye! dedi. Ağaca yaklaştım. Tuttuğum yaş hurmalar diken oluveriyordu. Adam güldü. Vâh, vâh! Eğer sen yalnız olduğun zamanlarda Allahü teâlâ'ya itâat etseydin, sana şimdi böyle sahralarda yaş hurma yedirirdi dedi.

Düâdan önce Allahü teâlâ'ya hamd edip Resûlüne salevat getirmelidir. Fudâle bin Ubeyd (radıyallahü anh) dan nakledildi: Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanında oturuyorduk. Bir adam içeri girdi. Namaz kıldı. Sonra: «Beni mağfiret et, bana rahmet et!» diye düâ etti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey namaz kılan, acele ettin. Namaz kılıp oturduğun zaman önce Allahü teâlâ'ya lâyık olduğu şekilde hamd et, sonra bana salevat getir. Daha sonra düâ et»** buyurdu. Bundan sonra başka bir adam namaz kıldı. Allahü teâlâya hamd etti. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevat getirdi. Resûl (aleyhisselâm): **«Ey namaz kılan! Düâ et, kabûl olunur»** buyurdu.

**Et-tergîb** ve başka kitablarda bildirilmiştir. Seleme bin Ekvâ (radıyallahü anh) dan rivâyet olundu ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) her düânın başlangıcında muhakkak: **«Sübhâne rabbiyel aliyyil a'lel vehhâb»** buyururdu.

Düâ esnasında kendi nefsine zulm ettiğini îtiraf eder. Sonra ihlâs içinde o zulümden tevbe eder. Düâsını bütün ehl-i islâm için genelleştirir, bütün istek ve amellerini dile getirir, hâcetinin görülmesi için büyük bir rağbet ve azm içinde düâ eder. İstediği şeyin büyüklüğüne, husûlünün uzak olmasına bakmadan, gevşeklik karışmaksızın tam bir rağbet ile Allahü teâlâ'dan istemelidir. Allahü teâlâ için hiç bir şey büyük ve zor değildir. Kâinat Onun yed-i kudretindedir.

Düâda seci' yapmamalı, sünnet ve şerîat sınırının dışına taşan ga-

rib, acîb dileklerde bulunmamalıdır. Hadîs-i şerîfle men'edilmiştir. Düâ eden mutazarrı', yalvarıcı, yakarıcı bir durumdadır. Üstten konuşması, edebî lâflar etmesi, haddi aşmak olup doğru olmaz. Meselâ: «Allah'ım, bana Cennette şöyle bir köşk ver!» diye düâ etmek, edebe aykırı olup haddi aşmaktır. Abdullah bin Mugaffel (radıyallahü anh) ın oğlu Cennetin sağ tarafında beyaz bir köşkün bulunduğunu duyunca: «Allah'ım, Cennetin sağ tarafında bulunan beyaz köşkü senden istiyorum!» diye düâ etmiş. Babası oğlunun bu düâsını duyunca: «Oğlum, Allahü teâlâ'dan Cenneti iste. Cehennemden de ona sığın. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'den duydum. **«Bu ümmet içinde öyleleri olacak ki temizlik ve düâda haddi aşacaklar»** buyurdu» dedi.

**Mesâbîh**'in **Tenvîr** adlı şerhinde diyor ki: Tahârette haddi aşmak, meselâ abdest alırken meşrû' ve sünnet olan sınırın dışına çıkarak âzaları üç defadan fazla yıkamak gibidir. Düâda haddi aşmak, ihtiyâcı olmayan şeyi istemek, edebe aykırı olarak amel ve hâlinin ulaşamadığı mevki'leri dilemek gibileridir. Abdullah bin Mugaffel'in oğlunun da Peygamberlere (aleyhimüsselâm) âid olan makamı veya Cennette belirli bir yeri istemesi de böyle haddi aşmaktır. Çünki o yerler belki düâ eden için değil de, başkaları için takdîr edilmiş olabilir.

Allahü teâlâ'ya kalbine hayırdan ilham edildiği gibi düâ etmelidir. Kalbinde incelik, huşû', bedeninde hudû' duymadan, dili ile, ezbere düâ etmemelidir. İbâdet, amel yapmadan, ya'nî düâ etme sebeblerine yapışmadan kuru temennîde bulunmamalıdır. Ya'nî Allah katında kurbete erişmek için tâat ve mücâhedelerine tevfîk istemelidir. Tâatsiz yakınlık istememelidir.

Yolunda bulunmadan, sebeblere yapışmadan istemek, kuru temennîden ibârettir. Bir kısım âlimler dediler ki: Yedi şey vardır ki, yedi şey olmadıkça fâide sağlamaz:

1 — Sakınma olmadıkça korkunun fâidesi olmaz.
2 — Taleb olmadan recânın, ümid etmenin fâidesi olmaz.
3 — Kasd olmadan niyyetin fâidesi olmaz.
4 — Pişmanlık olmadan istiğfarın fâidesi olmaz.
5 — İçine yerleşmemiş şeyi dışa vurmada fâide olmaz.
6 — İhlâssız olan zahmet çekmenin fâidesi olmaz.
7 — Cehdsiz, gayretsiz yapılan düânın fâidesi olmaz (**Tenbîh**).

**Hulâsa**'da bildirilen bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Amel etmeden düâ eden, yaysız ok atan gibidir»** buyurmuştur.

Mühim bir iş için Allahü teâlâ'ya düâ yapacağı zaman, abdest ve gusül etmelidir». Abdullah bin Ebî Evfâ'nın (radıyallahü anh) rivâyet et-

tiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur :

**«Allahü teâlâ'ya veya Âdemoğullarından birine bir hâceti olan kimse, güzel bir abdest alıp iki rek'at namaz kılsın. Allahü teâlâ'ya hamd ü senâ ve Resûlüne salât ü selâm getirsin. Sonra şöyle desin: Lâ ilâhe illâllahül halîmül kerîmü. Sübhânallahi rabbil arşil azîm. Velhamdülillâhi rabbil âlemîn. Es'elüke mücîbâtı rahmetike ve azâyime mağfiretike velganîmete min külli birrin, vesselâmete min külli ismin lâ tedâ' li zenben illâ ğafertehu, velâ hemmen illâ ferrectehu ve lâ hâceten hiye leke rıdâen illâ kadaytehâ yâ erhamerrâhimîn!»**

Hadîs-i şerîfdeki düânın mânası: Allahü teâlâ'dan başka ilâh yoktur. Halîmdir, kerîmdir. Büyük Arşın sâhibi olan Allahü teâlâ'yı tenzîh ederim. Hamd âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâ'ya mahsustur. Yâ erhamerrâhimîn olan Allahım! Senden rahmetini mûcib olan, mağfiretini mûcib hasletleri, her iyilikten ganîmeti, her günahdan selâmeti istiyorum. Benim için bağışlamadığın bir günâh, gidermediğin bir üzüntü, rızâna uygun olup da yerine getirmediğin bir hâcet bırakma! Yâ erhamerrâhimîn!

Kıbleye dönerek düâya başlamalı, kendisi için düâ etmelidir. Sonra anne-babasına, sonra bütün mü'minlere düâ etmelidir. Ebeveyne düâyı terk etmemelidir. Çünki fakirliğe yol açar **(Ta'limü'l-müteallim)**. Ellerini omuzlarına kadar kaldırır. O şekilde ki, koltuklarının beyaz kısmı görünür. Avuç içlerini yüzüne doğru tutar. Burada şu mânaya işâret vardır: Sen öyle bir Allah'sın ki, iki kudret elin açıktır. İsteyene bolca verirsin. Rahmetinle bize de ver. Fadlınla bize ihsân, ikrâm eyle. Yağmur düâsında yapıldığı gibi ellerinin üstünü yukarı getirmemelidir. Bu def'e işârettir. Yağmur düâsında da kıtlığın def'ine işâret vardır. Boğulma, yıkılma, azab inmesi gibi hallerin def'inde de böyle düâ yapılır.

Düâda dizleri üstüne oturup istediğini üç kere söylemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) düâ ettiği zaman, üç kere düâ eder, bir şey istediği zaman üç kere isterdi. Yukarıda (istediğini yedi kere tekrar eder) denilmişti. Burada üç kere tekrar ettiği söyleniyor denirse cevab olarak deriz ki: O başka bir rivâyettir. Musannif (rahimehullah) onun üzerinde durmuştur. Veya yedi kere tekrarı yedi ayrı vakitte yapar denilmek istenmiştir. Akla uygun gelen de budur. Bu, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Enes (radıyallahü anh)'e: **«Bir işe kasd ettiğin zaman Rabbine yedi kere istihâre yap!»** buyurması gibidir.

Düâ ederken, ellerini fakirlerin yemek istemesi gibi, göğsü ile bir tutar.

**Hısnü'l-hasîn** kitâbında bildirildiği gibi, düâda Allahü teâlâ'ya, peygamberleri (aleyhimüsselâm) ve sâlih kullarını (radıyallahü anhüm) vesîle etmelidir. Düâda sesini alçaltmalıdır. Edeb, huşû' ve hudû' üzere olmalı, gözünü semâya kaldırmamalıdır. Duâdan sonra ellerini yüzü-

ne sürmelidir. Hadîs-i şerîfde: **«Düâyı bitirdiğiniz zaman ellerinizi yüzünüze sürün. Onda bereket vardır»** buyurulmuştur.

Bunda, iki elin semâvî bereketlerle dolduğuna işâret vardır. Ellerden en kıymetli âza olan yüze bereketler akıtılmış olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yine bir hadîs-i şerîfde: **«Elbette Rabbiniz diridir, kerîmdir. Kulu tarafından kendisine kaldırılan elleri boş çevirmekten hayâ eder»** buyurmuştur. Düâ eden kimsenin Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) verdiği haberin doğru olduğunu kalbinde saklaması gerekir. Ancak uyanık olmak lâzımdır. Hadîs-i şerîf, düânın kesinlikle kabûl edileceğini ifâde etmiyor, ellerin boş çevrilmiyeceğini bildiriyor. Yâ istediği verilir veyâ sevâba kavuşur. Düânın sonunda **Sübhâne rabbike...** âyet-i kerîmesi okunur.

Yaptığı düâya, dinleyici gibi âmin demelidir. Düâ edenin ve dinleyenin düâya âmin demeleri düâ âdâbındandır. Rivâyet edildi ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Nasârâ, size, âmin demenizde hased ettiği gibi, hiçbir şeyde hased etmemiştir»** buyurmuştur. Ya'nî Nasârâ âmin demekteki fazîleti bilmektedirler. Kâ'bü'l-ahbâr (rahimehullah) dedi ki: Âmin, Rabbül-âlemînin mührüdür. Onunla mü'min kulunun düâsını mühürler. Mukâtil (rahimehullah) dedi ki: Âmin demek, düâ için bir kuvvettir. Rahmetin inmesini istemektir. imam Ebülleys'in tefsîrinde böyledir.

Düâsının kabûl edildiğini hissederse, Allahü teâlâ'ya hamd etmelidir. **Hısnü'l-hasîn**'de bildirilen bir hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz hastalıktan şifâ bulduğu veya seferden döndüğünde düâsının kabûl olduğunu sezerse, şöyle düâ etmelidir: (Elhamdü lillâhillezî biizzetihî ve celâlihî tetimmüssâlihât)»** buyurulmuştur. Düânın mânası: Hamd o Allahü teâlâ'ya mahsustur ki, izzeti ve celâli sayesinde bütün iyi işler tamamlanır.

Düâsının kabûlü gecikse de, yine Allahü teâlâ'ya hamd etmelidir. **«Elhamdülillâh alâ külli hâl»** demelidir. Düâ eden en efdal vakitleri, en şerefli sâatleri seçmelidir. Cum'a günü ezan vakti, güneş batmadan önceki cum'a gününün son vakti, ikinci ezân, ezân ile ikâmet arası, ikâmet zamanı kıymetli vakitlerdir. İkâmet zamanı, üzüntüsü olan kimseler için tecribe edilmiştir. Çarşamba günü öğle ile ikindi arası, her günün zevâl vakti ve gecenin ikinci yarısı, seher vakti, cum'a gecesi, Receb ayının ilk gecesi. Şa'banın onbeşinci gecesi, bayram geceleri de kıymetli vakitlerdir. Hiçbir gün ve geceyi düâ yapmadan geçirmemelidir. İftar zamanında düâ etmeyi ganîmet bilmelidir. Farz ve nâfile oruçların iftarı aynıdır. Kalbin rikkati ânı da kıymetli vakittir. Çünki bu Allahü teâlâ'nın bir rahmetidir.

Allahü teâlâ'nın celâl ve kibriyâsını düşünüp teyâkuz hâlinde olan insanın bu hâlinde yaptığı düâ da kıymetlidir. Hastalık hâlinde düâ yap-

mağı da ganîmet bilmelidir. Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh)'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Hastanın yanına girdiğin zaman senin için düâ yapmasını ricâ et. Zîra onun düâsı meleklerin düâsı gibidir»** buyurmuştur.

Âile ve vatanından uzak kalındığı zaman, farz namazlardan sonra, Kur'ân-ı kerîmi hatm edince, ihlâs sûresini okuduktan sonra, sayıları yüze ulaşan müslîman cemâati içinde yapılan düâlar kıymetlidir. **Hısnü'l-hasîn** kitâbında diyor ki: Secde ânında, Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra, meyyit yanında bulununca, horozlar öterken, zikir meclislerinde, meyyitin defni ânında, imam veleddâllîn dediği zaman, düâ yapmak için, efdal olan zamanlardır.

Düâ ederken efdal olan yerleri de araştırmalıdır. Allah yolunda düşman safları ile karşı karşıya gelindiğinde ve yağmur yağarken düâ yapmak kıymetlidir. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) ezân ile ikâmet arasında yapılan düânın müstecâb olduğunu birçoklarından duyduğunu söylemiştir.

Beyt-i şerîfi görünce, kapı ile makam arasında, Rükn ile makam arasında düâ yapmak müstecâbdır. İsteklerin en önemlisini seçmeli, afv, müâfat ve âfiyet dilemelidir. Afv, günâh ve kusurların bağışlanmasıdır. Muâfât, Allahü teâlâ'nın seni insanlardan, insanları da senden müâf tutmasıdır. Âfiyet hakkında çeşitli sözler söylenmiştir. Şiblî (rahimehullah) diyor ki: «Âfiyet, dînin bid'atten, amelin âfetten, nefsin şehvetten, kalbin kuruntudan kurtulması demektir. Âfiyet, dinde istikâmet, sâlih kimseler ile sohbet ve saatler geçtikçe tâatleri arttırmak demektir denildi. Bir kısmı da kalbin her an Allahü teâlâ ile karar kılması demektir» dediler. Âfiyet için, belâsız bir nefes, cefâsız arkadaş, yorulmadan gelen rızk ve riyâsız ameldir diyenler de oldu. Ma'rifet ehlinden birisi de, âfiyet, Allahü teâlâ'nın seni başkasına muhtaç etmemesidir dedi. Hakîm'den (rahimehullah) âfiyet nedir? diye soruldu. Kuvvetli bir din, selîm bir kalb ve sakîm bir beden, kerîm olan Rabbe tevekküldür cevabını verdi. Ebû Bekr Verrâk'a (rahimehullah) âfiyet nedir? diye soruldu. Kulun îmân ile ölmesi, vilâyet ehli olanlar ile haşr edilmesi, Sırat köprüsünden geçmesi ve sonra Cennete girmesidir cevâbını verdi. Mârifet ehlinden birisi ise, âfiyet, on haslettir. Beşi dünyadadır. Bunlar; ilim, amel, ihlâs, şükr ve kazâya râzı olmaktır. Beşi de âhirettedir. Bunlar. yüz aklığı, terâzide sevabların ağır gelmesi, hesâbın kolay görülmesi, Sırattan geçmek ve Cehennemden kurtulup Cennete girmektir dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dünyâda ve âhirette Rabbinden dinde afv ve âfiyet iste! Bu ikisi sana verilirse iflâh oldun demektir»** buyurmuştur. Bir kimse Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) hangi düâ efdaldir? diye sorunca: **«Allahü teâlâ'dan âfiyeti iste. Çünki hiç**

**bir kimseye yakînden sonra âfiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir»** cevâbını vermiştir **(Hâlisa).**

Düâ eden, Allahü teâlâ'dan yakîn ve rahmeti de ister. Yakîn, îman nûru ile ayânen rü'yettir, görmektir. Düâ ederken kelimesi az, fakat mânusı çok olan düâları seçmelidir. **Rabbenâ âtinâ...** âyet-i kerîmesi ve Resûluliah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahümme a'tınî külle hayrin ve n'zinî min külli şerrin düâsı böyledir». Rabbenâ âtinâ...** âyet-i kerîmesinde geçen haseneten kelimesindeki tenvin çokluk ifâde eder. Böylece düâ eden, Rabbinden dünyâda ve âhiretteki bütün iyilikleri, güzellikleri istemiş olur. Enes (radıyallahü anh), Resûlullah'ın genellikle bu düâyı yaptığını haber vermiştir. Resûlullah'ın (alevhissaltü vesselâm) metinde bildirilen düâsı: «Allahım bana bütün iyilikleri ver ve her şerden beni koru!» mânasınadır.

**Tergîb** sâhibi diyor ki: Abdullah bin Büreyde (radıyallahü anh) rivâyet ediyor ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir şahsın şöyle düâ ettiğini duydu: «Allah'ım senden şu niyâzımla diliyorum. Şehâdet ederim ki, sen Allah'sın! Senden başka hiç bir ilâh yoktur. Birsin. Samedsin, Doğurmayan, doğurulmayan, hiç bir benzeri olmayan sensin!» Resûl-i ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunun üzerine: **«Sen Allahü teâlâ'dan öyle bir isimle istedin ki, bu isimle istendiğinde mutlaka verir ve düâ edildiğinde muhakkak kabûl eder»** buyurdular. Muâz bin Cebel'den (radıyallahü anh) nakledildi: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir adamın: «Yâ zelcelâli vel ikrâm!» diyerek düâ ettiğini duyunca: **«Düân kabûl edilmiştir. İstediğini iste!»** buyurdu. Ebû Ümâme (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ, yâ Erhamerrâhimîn diyen kimseler için bir melek görevlendirmiştir. Onu üç kere söyliyen kimseye melek: Erhamerrâhimîn sana ikbâl etmiştir. O'ndan istediğini iste diye seslenir»** buyurulmuştur. Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kul, yâ Rabbi! yâ Rabbi! dediği zaman Allahü teâlâ. lebbeyk kulum, buyur, iste! İstediğin verilecektir der»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Ebüdderdâ ile İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) Allahü teâlâ'nın en büyük isimlerinden biri Rab, Rab'dır dediler.

Enes (radıyallahü anh)'dan nakledildi: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Ayyâş'a uğradı. Namaz kılıyordu. Sonra şöyle düâ etti: Allahım şu düâmla senden yalvarıyorum: Hamd senin içindir. Senden başka ilâh yoktur. Yâ Mennân! Yâ hayyu yâ kayyûm! Yâ Bedî'assemâvâti vel-ardı yâ zelcelâli vel-ikrâm. Bunun üzerine Resûl (aleyhisselâm): **«Allahü teâlâ'nın ism-i a'zamı ile düâ etti. O öyle bir isimdir ki, onunla düâ edildiği zaman kabûl edilir, onunla istenirse mutlaka verilir»** buyurdu.

Ebüdderdâ (radıyallahü anh) bildiriyor: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve seliem) ile birlikte ikindi namazı kılıyorduk. Bir köpek önümüzden geçecek oldu. Adımını atar atmaz öldü. Resûl aleyhisselâm: **«Bu köpeğe kim beddüâ etti?»** buyurdu. Birisi ben ettim yâ Resûlâllah! dedi. Resûluliah: **«Sen, elbette ki, Allahü teâlâ'ya ism-i a'zamı ile düâ ettin. O isim ile düâ edildiğinde kabûl eder. O isim ile istendiğinde verir. Söyle bakalım nasıl düâ ettin?»** buyurdu. O kimse de: **«Allahümme innî es'elüke bienne lekel hamde lâ ilâhe illâ entel emânü, bedî'üssemâvâti vel-ardı. Yâ zelcelâli vel-ikrâm. Ekfinâ hâzel kelbe bimâ şi'te»** diye düâ ettim dedi. Ma'nâsı: Allahım senden şununla diliyorum: Hamd senin içindir. Senden başka ilâh yoktur. Sen göklerin ve yerin yaratıcısısın. Ey celâl ve ikrâm sâhibi, bu köpeğe dilediğin gibi yap ve bizi kurtar **(Tergîb).**

Ebû Bekri'l-Katî'î, Sırrî bin Yahyâ'dan, o da hayr ile senâ ettiği Tayy kabîlesinden olan birisinden nakletmiştir. Allahü teâlâ'dan, onunla düâ edildiğinde düânın kabûl edildiği İsm-i a'zamı göstermesini istiyordum. Hemen o anda gökteki yıldızlarda: «Yâ bedî'assemâvâti vel-ard. Yâ zelcelâli vel-ikrâm» yazıldığını gördüm.

**Tergîb'de,** Sa'd bin Ebî Vakkâs (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmiştir: **«Bir müsliman Yûnus aleyhisselâmın balığın karnında iken yaptığı düâyı: Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn okursa, bununla yaptığı düâsı muhakkak kabûl olur.»**

Hadâık kitâbında Enes bin Mâlik'den (radıyallahü anh) rivâyet edilmiştir: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) zamanında Şam ile Medîne arasında ticâret yapan bir zât vardı. Kafilelere katılmazdı. Allahü teâlâ'ya tevekkül ederek yalnız gider gelirdi. Bir seferinde Şam'dan gelirken, at üzerinde bir hırsız ile karşılaştı. Hırsız dur dedi. Tüccar durdu. İşte malım, al ve beni serbest bırak dedi. Hırsız, mal zaten benim, ben senin canını almak istiyorum dedi. Tâcir, öyle ise, bana biraz mühlet ver, abdest alıp namaz kılayım, düâ edeyim dedi. Hırsız izin verdi. Tâcir abdest aldı, dört rek'at namaz kıldı ve ellerini kaldırıp şöyle düâ etti: **«Yâ Vedûd, Yâ Vedûd! Yâ zel-arşil mecîd! Yâ Mübdî, yâ Mu'îdi Yâ fe'âlü limâ yürîd! Es'elüke binûri vechikellezî melee erkâne arşike ve es'elüke bikudretikelletî kadderte bihâ halkıke ve birahmetikelletî vesiat külle şey'in. Lâ ilâhe illâ ente. Yâ muğîs, eğısnîl Yâ muğîs, eğısnîl Yâ muğîs, eğısnî!»** Düâ bitince hemen orada kır at üstünde yeşil elbiseli, nûrdan harbesi olan birisi belirdi. Hırsız onu görünce tâciri bırakıp atlıya saldırdı. Sûvâri hırsıza bir darbe vurup attan düşürdü. Tâcire dönerek, bunu öldür! dedi. Tâcir, ben hayatımda kimseyi öldürmedim. Bunu öldürmeyi de hoş görmem dedi. Sonra süvari hırsızı öldürdü. Tâcir, sen kimsin? diye sordu. «Ben üçüncü kat gökte duran bir meleğim. Bu

nu öldürmeyi Allahü teâlâ bana nasîb etti. Sen birinci defa düâ ettiğinde, gök kapılarının öyle çalındığını duyduk ki, mühim bir hâdise oluyor dedik. İkinci defa düâ ettiğinde gök kapıları açıldı. Ateşten, sıcaktan alev almış gibi idi. Üçüncü defa düâyı okuduğunda Hak teâlâ tarafından Cebrâil (aleyhisselâm) indi. Şu yakın kulu kim kurtaracak dedi. Bu işe beni görevlendirmesi için Rabbime düâ ettim. Kabûl edip beni gönderdi. Ey Allahın kulu! İyi bil ki, senin yaptığın bu düâyı kim yaparsa Allahü teâlâ onun sıkıntısını giderir, yardım eder» dedi. Tâcir sağ sâlim Medineye döndü. Başından geçenleri Resûlullah'a (sallâliahü aleyhi ve seilem) anlattı. Resûlullah: **«Muhakkak ki, Allahü teâlâ sana Esmâ-i hüsnâyı telkîn etmiş. O isimlerle Allahü teâlâ'ya düâ edilirse, kabûl olur, istenirse verilir»** buyurdu.

En efdal düâ kişinin kendisine düâ etmesidir. Bunu ganîmet bilmelidir. Babanın çocuğuna yaptığı düâ da efdal olan düâlardandır.

**Anne ve babanın düâsı ve beddüâsı :** Anne - babanın çocuklarına yaptıkları beddüâları kabûl edilir. Çünki anne-baba çocuklarına, ancak isyân ettikleri, aşırı kötü davrandıkları, hak ve hukuklarına riâyet etmedikleri zaman beddüâ ederler. Anne-baba, kendilerine hürmet, itâatde bulunan çocuklarına şefkat, merhamet ve rikkat ile düâ ederler. Denildi ki, annenin beddüâsı kabûl olmaz. Çünki çok merhametlidir. Beddüâsının vuku'unu istemez. Baba böyle değildir **(Tenvîr).**

Çocuğun da anne-babasına yaptığı düâ makbûldür. Kardeşine gıyâbında, arkasında yapılan düâlar da makbûldür. Buradaki kardeşten murad, hem kendi öz kardeşi, hem de din kardeşi olan bütün mü'minlerdir.

Kardeşine yapılan düânın en kısa zamanda kabûl olacağı umulur. Resûlullah (sallâliahü aleyhi ve sellem)'in: **«En çabuk kabûl edilen düâ gâibin gâibe yaptığı düâdır»** hadîs-i şerîfini Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) rivâyet etmiştir. Mü'minin, görmeden bir kardeşine yaptığı düâda riyâ ve menfaat yoktur. Fakat hâzır olan kimseye yapılan düâda, gösteriş ve çıkar söz konusudur. Bir arada olmayanların birbirlerine yaptıkları düâda yalnız Allah rızâsı gözetildiği için düâları makbûl olur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir müslimânın, din kardeşine gıyâbında yaptığı düâ kabûl olunur. Başucunda bir melek vardır. Kardeşine düâ yaptıkça, sana da o kadar der. O meleğin görevi budur»** buyurulmuştur.

Allahü teâlâ'nın en sevdiği düâ: «Allahım, Muhammed aleyhisselâmın ümmetini umûmî bir rahmet ile mağfiret et» şeklindeki düâdır.

Hastaların ve âdil imamların, devlet reislerinin düâsı da mergûb ve mahbûbdur. Şöyle rivâyet edilmiştir: **«Bir sâ'atlik adâlet, yetmiş senelik ibâdete denktir.»**

Oruçlunun düâsı da kıymetlidir. İftar zamanı yapılan düâ kıymetli-

dir. Çünki Allahü teâlâ katında kıymetli bir ibâdet sona ermişdir. Hadîs-i kudsîde: **«Oruç benim içindir. Karşılığını ancak ben veririm»** buyurulmuştur.

Müsâfirin düâsı ehline, gâzînin düâsı vatanına dönünceye kadar makbûldür. Çünki âilesinden uzak olduğu ve çeşidli zorluklarla karşılaştığı için kalbi rikkat ve inkisâr içindedir. Allahü teâlâ'ya bütün rûhu ile yönelir ve duâsı da Hak teâlâ'nın lûtf ve ihsânı ile kabûl olur.

Mazlumun beddüâsından sakınmalıdır. Zuim âteşi ile karşı karşıya gelen kimsenin içi yanar beddüâ yapmak zorunda kalır. Düâsı kabûl mahallinde olur. Nitekim Hak teâlâ Neml sûresi, altmışikinci âyet-i kerîmesinde: **«Yoksa, sıkıntıya düşen kimse, düâ ettiği zaman, onun düâsını kabûl edip, fenâlığı gideren, sizi yeryüzünün sâkinleri kılan mı hayırlıdır?»** buyuruyor. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Üç kimsenin düâsı reddedilmez. Bunlar, iftar zamanında düâ eden oruçlunun, âdil hükümdârın ve mazlûmun düâlarıdır»** buyurdu. Diğer bir rivâyette, bu üç kimse için **«... Babanın çocuğuna düâsı, müsâfirin ve mazlûmun düâları»** olarak bildirilmiştir.

Ebüdderdâ (radıyallahü anh) buyurdu ki: Mazlûmun beddüâsından (âhından) ve yetîmin gözyaşlarından sakının. Çünki insanlar uykuda iken onlar yürürler.

Hiç kimse kendisine, âilesine ve çocuklarına beddüâ etmemelidir. Olur ki, düâların icâbet, kabûl olma zamanına rastlar da, beddüâsı vuku'a gelir. O zaman pişman olur ama pişmanlık fâide vermez. Bu mânada bir hadîs-i şerîfi Câbir (radıyallahü anh) rivâyet etmiştir: **«İnsanlardan öyleleri vardır ki, kendisine zulm edene beddüâ etmekten sakınır. Bu hareket zâlimin kıyâmet günündeki cezâsını hafifletir.»**

## ZEKÂT, SADAKA VE SÜNNETLERİ

Zekât malı korur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mallarınızı zekât ile koruyunuz. Hastalarınızı sadaka ile tedâvi ediniz. Belâ dalgalarını** — diğer bir rivâyette — **belâ çeşitlerini düâ ve tazarru' ile karşılayınız»** buyurmuştur. Bunu Hasen-i Basrî (rahimehullah) rivâyet etmiştir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hadîs-i şerîfi Eshâbına beyân ederken, bir nasrânî oradan geçiyordu. Hadîs-i şerîfi dinledi. Gidip malının zekâtını verdi. Kendi kendine: «Eğer doğru söylüyorsa ortağımda olan malıma bir zarar gelmez, korunur. O zaman ona îmân eder, müslimân olurum. Eğer sözü yalan çıkarsa kılıcımla onu öldürürüm» dedi. O sırada Mısır'a ticaret için gitmiş olan ortağının bulunduğu kafileden bir mektub geldi. Hırsızlar yolumuzu kesti. Mallarımızı, develerimizi ve yanımızda olan her şeyi aldılar diye yazılı idi. Nasrânî bunun üzerine: **«Mallarınızı zekât ile koruyunuz...»** sözü yalan çıktı diyerek, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) katl etmek niyyeti ile kılıcını kuşandı. O sırada ortağından bir mektub aldı. Mektubda: «Üzülme! Ben kafilenin önündeydim.. Devemin ayağı incindi, falan handa kaldım. Kafile ileri gittiler, onları eşkıya soydu. Ben bütün malımla emniyet ve selâmetteyim» diye yazılı idi. Nasrânî mektubu okuyunca, demek ki Muhammed (aleyhisselâm) doğru söylemiş, hak Peygamberdir dedi. Resûlullah'ın huzûruna gitti. Yâ Muhammed! (aleyhissalâtü vesselâm) Bana İslâmı arz et, müslimân olacağım dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) İslâmı arz etti. Nasrânî müsliman oldu **(Ravda)**.

Zekât namazın yanında zikredilmiştir. Kur'ân-ı kerîmde çok yerlerde: **«... Namazınızı kılınız ve zekâtı veriniz»** buyurulmaktadır. Namaz ve zekâttan yalnız birini yerine getirmek olmaz. İkisi birden yapılmalıdır. Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: **«Yâ Mûsâ! Namaz ve zekât ikizdirler, biri yapılmadan ötekini de kabûl etmem»** buyurmuştur.

Sadaka, karıştığı malı helâk eder. Âişe (radıyallahû anhâ) dan bildirilen bir hadîs-i şerîfde: **«Sadaka veya zekât bir mala karışırsa o malı ifsâd eder»** buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîfde iki mâna düşünülebilir. Birisi, sadakası verilmeyen malın mutlaka helâk olacağıdır. Nitekim Ömer (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği: **«Karada ve denizde malın telef olmasına sebeb, zekâtın verilmemiş olmasıdır»** hadîs-i şerîfi buna delil-

dir. Diğeri, bir insan, ihtiyacı yok iken, zekât malı alıp kendi malına karıştırırsa bu zekât malı kendi öz malını da helâk eder.

**Tergîb** kitâbında da böyledir. İmâm-ı Ahmed (rahimehullah) bunu böyle açıklamiştır. **Tenbîhü'l-gâfilîn'**de diyor ki: Malının zekâtını vermeyenin Allahü teâlâ malını korumaz. Sadaka vermeyen kimsenin Allahü teâlâ âfiyetini önler. Kim uşur vermezse, Allahü teâlâ onun toprağının bereketini kaldırır. Düâ etmeyen kimseden icâbeti kaldırır. Namaza gevşek davranan kimsenin de son nefesinde kelime-i tevhîd getirmesine mâni' olur. Bu âkıbetten Allahü teâlâ'ya sığınırız.

Sultânın, zekâtı zenginlerden alıp fakirlere dağıtacak kimseyi ta'yîn etmesi sünnettendir. Bu işi yapan (sâ'î) Allah yolunda cihad eden **gâzî** sevabı alır. Râfi' bin Hudeyc (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Hakkı ile Allahü teâlâ'nın rızâsı için zekât toplayan âmil, âilesine dönünceye kadar Allah yolunda cihâd eden bir gâzî gibi sevâb alır»** hadîs-i şerîfini duyduğunu bildirmiştir. Zekât toplayan memur, zekâtı, düşük ve kıymetli mallardan değil de orta değerli mallardan alır. Mal sâhibi zekâtı için bir ay belirtir. Bir ayı tecavüz etmez. Çünki bunda gecikme olur. Zekât vâcib olduktan sonra özürsüz geciktiren günâha girer ve şer'an, adâleti gittiği için de şâhidliği kabûl olmaz. **Şerh-i Nikâye,** biz bu sözü alırız dedi. Zekâtı seve seve vermeli, cimrilikten kaçınmalıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Çok cimri olmaktan sakınınız. Sizden öncekileri aşırı cimrilik helâk etmiştir»** buyurulmuştur. Hayvan zekâtı ve toprak mahsullerinin uşrunu toplayan memur (sâ'î), vazifesini gönül rızâsı ile yapmalıdır. Zenginlerin hayvan zekâtını ve uşrunu evlerine giderek almalı, onları yanına çağırmamalıdır. Zekâtları alınca, zekât verenlere hayır duâ etmelidir. Bunlar farz sadaka, ya'nî zekât hakkındadır. Nâfile sadakalara gelince :

Nâfile sadaka, ateşin suyu söndürdüğü gibi günahları söndürür. Yetmiş tane kötü neticeyi önler. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sadaka Rabbin gadabını söndürür ve kötü bir halde ölmeyi önler»** buyurmuştur. Kötü neticelerden birkaçı; çok fakir duruma düşmek, şiddetli ağrısı olan bir hastalığa tutulmak, Allahü teâlâyı zikretmeyi unutmak, küfrân-ı ni'met etmek, yıkılma, boğulma, yangın ve âni ölümdür. Hadîs-i şerîfde: **«Geçmiş üzüntüleri ve gelecekte olabilecek sıkıntıları sadaka ile gidermeye çalışınız. Allahü teâlâ böylece sizi sıkıntıdan kurtarır, düşmanlarınıza karşı size yardım eder, musîbet hâlinde ayağınızı sâbit kılar»** buyurulmuştur. Mâlik bin Dinâr (rahimehullah)'dan naklen **Hâlisa** kitâbında diyor ki: Yırtıcı bir hayvan bir çocuğu kaptı. Annesi fakire bir yufka ekmek sadaka verdi. Yırtıcı hayvan hemen çocuğu ağzından bıraktı. Kadına: «Bir lokmaya bir lokma» diye nidâ edildi. Başka bir hadîs-i şerîfde: **«Üç hasleti kendinde bulunduran aşırı cimrilik-**

**ten kurtulur. Malının zekâtını seve seve vermek. Misâfire iyi muamelede bulunmak. Cihâd için mal vermek»** buyurulmuştur.

Zekât veya sadakayı verirken âciz kimselere tâatte bulunmalarına yardım etmeği niyyet eder. Bunun için malının en güzel kısmından verir. Vereceği kimselerde de vera' ve takvâ ehli olmasına, dilencilik etmemesine bakılır. **Bostan** kitâbında diyor ki: Osman (radıyallahü anh) mescid duvarının dibinde uyuyan Ebû Zer (radıyallahü anh)'ın yanından geçerken, kölesine birkaç altın vererek: «Burada otur. Bu adam uyanınca bu altınları ona ver. Eğer kabûl ederse, sen hürsün» buyurur. Köle oturup Ebû Zer'in (radıyallahü anh) uyanmasını bekler. Uyanınca altınları verir, fakat kabûl etmez. Köle, bunları alın, zira alırsanız âzâd olacağım der. Ebû Zer (radıyallahü anh), alamam, çünki onlarda benim köle olmam vardır buyurur. Araştırma yaptıktan sonra kim olursa olsun vermelidir.

At üzerinde gelse de sâil'in, dilencinin hakkı vardır. Bu konuda Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf vardır. Tamamı **Ravda** kitâbında mevcuttur. Bir kısmında: **«Sâil Allahü teâlânın müsâfiridir. Ona veren Allahü teâlâya vermiş olur. Vermeyen Allah'a (Allah için) vermemiş olur»** buyurulmuştur. Bir kimse hazret-i Muâviye'ye (radıyallahü anh): «Bize istemeden ver. Biz istedikten sonra verirsen, yüz suyumuzun karşılığı olur» dedi. Bunun için dilenmek — az olsun, çok olsun — verilen şeyin karşılığı, değeridir denilmiştir. Dilenciyi geri çevirmemelidir. Güler yüz, tatlı söz ile de olsa, az bir şey vermek suretiyle de olsa, fakîri gönül hoşluğu ile göndermelidir. Hazret-i Ömer'in âzâdlı kölesi Abdurrahmân-ı Sülemî'nin (radıyallahü anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dilenci bir istekte bulunduğu zaman sözünü bitirinceye kadar kesmeyiniz. Sonra ona vekar içinde ve yumuşak bir şekilde cevab veriniz. Yâhud az bir şey veriniz veya redd-i cemîl ile gönderiniz. Zira insan ve cin olmayan biri gelip Allahü teâlâ'nın size verdiği malı, mülkü ne yaptığınızı gözetir»** buyurmuştur. Burada insan ve cin olmayan kimse ile melek kasdedilmiştir.

**Hâlisa**'da diyor ki, hazret-i İsâ aleyhissalâtü vesselâm buyurdu ki: «Dilenciyi kapısından boş çeviren kimsenin evinin önünden yedi gün melek geçmez. Allahü teâlâ'dan gelen fakirliğe râzı olarak ölen fakirden daha zengin olarak hiç kimse Cennete giremez.»

Sadakayı kendisi ve âilesinin artanından vermelidir. Kendisinin ve çoluk çocuğunun ihtiyaçlarından, rızkından kesip vererek sadakada haddi aşmamalıdır. **Tenvîr**'de diyor ki: «Fakîr olsun, zengin olsun çoluk çocuğunun yiyeceğini fakirlere dağıtarak onları aç bırakmak haramdır. Ancak izin verirlerse, sadaka vermesine râzı olurlarsa verilebilir.

Tergîb'de Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in: **«Ey ümmet-i Muhammed! Beni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki, muhtâc akrabası dururken başkasına sadaka veren kimsenin sadakasını Allahü teâlâ kabûl etmez, Nefsim, yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, Kıyâmet günü o kimsenin yüzüne de bakmaz»** hadîs-i şerîfi yazılıdır. Rivâyet olundu ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'e birisi, altından bir yumurta getirdi. Peygamber efendimiz, o kimsenin, bundan başka malı olmadığını ve elinde birşey olmayınca sabr edemiyeceğini bildiği için, mübârek parmakları ile, yumurta şeklindeki o altını, verene doğru yuvarladı.

Sadakayı vermekde erken davranıp belâyı çabuk önlemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sadakayı erken veriniz. Çünki belâ sadakanın ardında duramaz» (Hâlisa)** kitâbında böyle diyor. Leys bin Sa'd (rahimehullah), üç yüz altmış fakire sadaka vermeden konuşmazdı. Son derece cömert idi. Her gün bin dinâr geliri olduğu halde, ona zekât farz olmadığı söylenmektedir. Hârun Reşîd Mâlik bin Enes'e (rahimehullah) beş yüz dinâr (altın) gönderdi. Leys bunu duyunca, bin dinâr gönderdi. Hârun Reşîd buna kızdı. Ben beş yüz dinâr veriyorum. Sen benim tab'amdan olduğun halde bin dinâr veriyorsun dedi. Leys, yâ Emîre'l-mü'minîn! Benim her gün bin dinâr kazancım var. Bir günlük kazancımdan daha az vermeğe hayâ ederim dedi **(İhyâ)**.

Sadakayı gizli vermeli, açığa vurmamalıdır. Abdullah ibni Mes'ud (radıyallahü anh) rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Üç kimseyi Allahü teâlâ sever. Gece kalkıp Kur'ân-ı kerîm okuyanı. Sağ eli ile sadaka verirken sol elinden bile gizliyeni. Bir müfrezede harp ederken, arkadaşları dağıldığı zamanda düşmana karşı savaşanı»** buyurmuştur. Seriyye, müfrezelerin hayırlısı, dörtyüz kişi olanıdır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yedi kimse vardır ki, Allahü teâlâ onları, gölgesinden başka bir gölge olmadığı bir günde gölgelendirir. Adil hükümdar. Allahü teâlâ'ya ibâdette bulunarak büyümüş genç. Tenhâ yerde Allahü teâlâ'yı zikredip gözlerinden yaş akıtan kimse. Kalbi daima câmie bağlı olan kimse. Allahü teâlâ için birbirlerini seven iki kişi. Mevki sâhibi ve güzel bir kadın, kendisine çağırdığı halde ben Allah'dan korkarım diyen kimse. Sağ eliyle verdiği sadakayı sol elinin bilmediği şekilde gizli sadaka veren kimse»** buyurmuştur.

Bakara sûresi, ikiyüz yetmişbirinci âyet-i kerîmesinde: **«Sadakaları (zekâtı) açık olarak verirseniz, o ne güzel! Eğer fakirlere gizli olarak verirseniz sizin için daha hayırlıdır»** buyurulmuştur. Bu sebeble selef müslimanları bu hususta pek dikkatli davrandılar. Hattâ bâzıları sadaka verenin kim olduğunu bilmemesi için, âmâ fakir ararlardı. Bâzı-

ları vereceği sadakayı uyuyan fakîrin elbisesine iliştirirdi. Bâzıları da geçerken alsın diye fakîrin yolu üzerine koyardı.

Verdiği sadakanın sevabını, vefat etmiş anne ve babasına bağışlamalı, kapıya gelen dilenciyi koğmamalıdır. Böyle yapan kimsenin bin sene Cehennemde azab göreceği haberde vârid olmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in: **«Dilenciyi üç kere red ettiğin halde gitmezse yine onu koğman gerekmez»** buyurduğu **Keşşâf**'da yazılıdır. Sadaka verecek bir şey bulunmadığında: «Allah bizi de, seni de rızıklandırsın» demelidir. Daha önce geçen redd-i cemîl, güzelce, tatlılıkla red etmek, böyle söylemektir denildi. Yukarıda Abdürrahman-ı Sülemî (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde geçtiği gibi dilencinin sözünü kesmemeli, ya az bir şey vermeli, ya da redd-i cemîl ile red etmelidir. Hasen bin Sâlih'in (rahimehullah) kapısına yatsı vakti bir dilenci geldi. Elinde yanan bir çıra ile çıktı. «Sana verecek bir şeyimiz yok. Bu çırayı al da sana bir şeyler verebilecek kimsenin evine, bunun ışığında gidersin» dedi.

Habîb-i Acemî'nin, uyanmasının sebebini Abdullah ibni Mübârek (Rahmetullahi aleyh) şöyle anlatıyor. Bir gün balık alıp evine getirdi. Tavaya koydu. O sırada bir dilenci eve geldi. Ona bir şey vermeden geri çevirdi. Tavaya tekrar baktığında, kan ile dolu gördü. Bundan büyük bir ders alıp bütün malını vererek fakirliği tercîh etti.

Kapıya dilencinin gelmesini ganîmet bilmelidir. Selef-i sâlihîn, kendilerine dilenci veyâ müsâfir gelmeyince: «Acaba benim ne günâhım var ki, kimse gelmiyor» derlerdi. Alî (kerremallahü vecheh) ağladı. Sebebini sorduklarında: «Yedi gündür hiç bir müsâfir gelmedi. Allahü teâlâ'nın beni kötü, aşağı kılmasından korkuyorum» buyurdu **(İhyâ)**.

Dilenciye, verdiklerini başına kakarak saymamalıdır. Gerçekte minnettâr kalınacak fakirdir. Çünki fakir zenginden mal almakla zenginin malını temizlemekte ve sevaba kavuşturmaktadır. Görmez misiniz, dünyadaki zararından korktuğunuz için vücûdünüzden kan aldırdığınızda, v ü c û d u n u z d a n kan aldığı için hacamatçıya kızar mısınız, yoksa m i n n e t t â r mı kalırsınız. Bunun gibi fakîr de sizin malınızı almakla içinizdeki cimrilik pisliğini temizlemekte ve âhiretteki zararından kurtarmaktadır. O halde sadaka verdiğimiz fakire minnettâr kalmalıyız. Sadaka verdiğinde fakirden bir karşılık, teşekkür, düâ ve senâ beklememelidir. Yalnız Allahü teâlâ için vermelidir. Âişe (radıyallahü anhâ)'nın hânesine bir dilenci geldi. Hizmetçisine, fakire bir şey vermesini söyledi. Hizmetçisi bir şey verdi. Fakir, Allahü teâlâ size bereket versin dedi. Âişe (radıyallahü anhâ) hizmetçisine fakîrin ne dediğini sordu. Hizmetçi söyleyince, «Hemen fakire yetiş, Allahü teâlâ size de bereket versin diye söyle ki verdiğimiz sadakanın sevabına kavuşalım» buyurdu.

**Şerhu'l-hatîb** kitâbında diyor ki: Hâlis olarak Allahü teâlâ'nın rızâsı için sadaka vermenin ma'nâsı; meşhur olmayan, akranlarından ayrılmış, arkadaşlarından uzak, dostların tard ettiği, kimsesi olmıyan, sokaklarda avuç açmayan, çarşılarda dilenerek dolanmayan fakirlere vermektir. Kendisini övecek, ileride fâidesi olacak, hizmet edecek, düâ ile karşılık verecek, etrafa dili ile yayacak fakire de vermemelidir. Riyâ, gösteriş, desinler için de vermemelidir. Diğer taraftan kendisini ziyârete gelmediği, hastalığında hatırını sormadığı, hiç bir iyiliğini görmediği fakirlerden de sadakayı esirgememelidir. Ancak vereceği sadakayı, günah yerlerde harcayacağı, düşmanlıkta kullanacağını iyice bildiği fakirlere vermemelidir.

Dilenen fakire vâsıtasız bizzat eliyle vermelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) iki hususta başkasını vekil etmezdi. Fakîre mübarek eliyle verirdi. Abdest suyunu geceden hâzırlar, üstünü örterdi. Kalbi rikkat hâlinde iken fakire vermeği ganîmet bilmelidir. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), dilenci çok olunca hangisine verelim diye süâl edildiğinde: **«Kalbinizde rikkat, incelik hâsıl eden fakire verin. Çünki bu, fakirin gerçekten, muhtâc olduğunun alâmetidir»** buyurdu. Fakire malından, sadaka için seçip ayırdığını vermelidir. Ayırdığı malı hemen vermelidir. Çünki unutabilir, kendisini sonradan hırs, tama' kaplıyabilir veya başka bir âfet gelebilir. Kanâatkâr, mü'min fakire vermelidir. Kendisine verilenden fazlasını istemeyen fakir kanaatkârdır. Ebû Sa'îdi'l-Hudrî (radıyallahü anh) dan bildirildi: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) altın dağıtıyordu. (Sadaka, zekât veya ganîmet olabilir). Bir adam gelip: «Yâ Resûlâllah! Bana da ver!» dedi. Resûl (aleyhisselâm) verdi. Sonra üç kere daha gelip, biraz daha ver dedi ve arkasını dönüp gitti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse geliyor, veriyorum. Üç kere daha gelip istiyor, yine veriyorum. Sonra arkasını dönüp gidiyor. Evine döndüğünde elbisesinde ateş taşımış olacaktır»** buyurdu **(Et-tergîb)**.

Başkasından aldığında, kerih göreceği bir malı sadaka vermemelidir. Allahü teâlâ Nahl sûresi, altmışikinci âyet-i kerîmesinde: **«Onlar Allahü teâlâya kendilerinin bile hoşlanmadıkları şeyi isnad ederler»** buyurmaktadır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de: **«Elbette Allahü teâlâ tayyibdir. Ancak tayyib olanı kabûl eder»** buyurmuştur. Bunun için kendisinin beğendiği malı sadaka vermelidir. Alî bin Ebî Tâlib (radıyallahü anh) sadaka vereceği zaman kesesindeki altınlardan iyisini seçer onu verirdi. Bulamadığı zaman elbiselerinden en güzelini sadaka ederdi. Defterimde: «Sadaka vereceği zaman iyilerini kendi için alıkoyar, kötülerini sadaka ederdi» şeklinde bir yazı okumaktan hayâ ederim buyururdu. Sadaka olarak verdiğini, bir karşılık vererek veya kendisine sa-

tılmasını veya hediyye edilmesini istiyerek geri almayı düşünmemelidir. Verdiği sadakayı fakirin başına kakmamalıdır. Bakara sûresi, ikiyüz altmışdördüncü âyet-i kerîmesinde Allahü teâlâ: **«İnsanlara gösteriş, riyâ için malını infâk eden kimse gibi siz de sadakalarınızı başa kakarak ve eziyyet vererek ibtâl etmeyiniz»** buyurmuştur. Yukarıda anlattığımız gibi fakîrin sana değil, senin fakire minnettâr kalman, teşekkür etmen gerekir.

Az da olsa verdiği şeyi hakîr görmemeli, gücü yettiği kadar vermelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yanık bir koyun tırnağı da olsa verip fakiri red etmeyiniz»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Yaptığınız mâruf şeyleri küçük görmeyiniz. Bir kardeşinizi güler yüz ile karşılamanız bile yeter»** buyurmuştur. Mâruf şeyler, Allahü teâlâ'nın rızâsına uygun söz ve fiillerdir. Müslimanlarla karşılaştığında yüzünü asmayıp güler yüzlü olmak, lütufkâr davranmak, kalblerine sürur vermek lâzımdır. Müslimanların kalblerine sürur ulaştırmak sadakadır **(Şerhi Mesâbîh)**.

Sadakanın çeşitleri vardır. Hepsini ganîmet bilmelidir. Yolunu şaşırmış kimselere yol göstermek sadakadır. Yoldan, eziyyet veren şeyi kaldırmak sadakadır. Dilinde rekâket olan kimseye, başkasına bir şey anlatırken anlaşılmasında yardımcı olmak da sadakadır. Mûsâ aleyhisselâmın dilinde de rekâket vardı. Tâhâ sûresinde: **«Lisânımdaki ukdeyi çöz»** diye düâ etmiş, Allahü teâlâ da: **«Muhakkak ki, dileğin sana verilmiştir»** buyurmuştur. Mûsâ aleyhisselâmın dilindeki rekâket, Fir'avn'ın evinde ağzına aldığı ateşten kalmıştı. Hazret-i Alî'nin oğlu Hüseyin (radıyallahü anhümâ)'nın da dilinde rekâket vardı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu rekâket için: **«Amcası Mûsâ'dan mîras kaldı»** buyurmuşlardır. Bâzı tefsirlerde böyle anlatılmıştır.

Sadaka diye niyyet edilen her iş sadaka sayılır. Tesbîh, tehlil ve tekbîrler, haramlardan korunmak için zevcesine yaklaşmak, iki kişinin arasını adâletle bulmak, hayvana yük kaldıran veya indiren kimseye yardım etmek, tatlı söz söylemek hep sadakadır. Adiyy bin Hâtem (radıyallahü anh) bildiriyor: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cehennemden bahsetti. Sonra yüzünü çevirip ondan üç kere Allahü teâlâ'ya sığındı. **«Yarım hurma ile de olsa Cehennemden sakının. Eğer bulamazsanız tatlı söz ile ondan korunun»** buyurdu **(Hâlisa)**.

Bir müslîman kardeşinin yüzüne tebessüm etmek sadakadır. Namaza atılan herbir adım sadakadır. Sadaka niyyeti ile kendine ve çoluk çocuğuna yaptığı masraflar sadakadır. Müsâfirine ve hayvanlara yaptığı masraflar da niyyet etmekle sadaka yerine geçer. Bütün bunlara tâat diye niyyet edilirse, tâat olur. Niyyet edilmezse olmaz. Kirmanî'nin Buhârî şerhinde böyledir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir**

**müslimânın, sevâbını Allahü teâlâ'dan isteyerek âilesine bir masraf yapması onun için sadakadır»** buyurmuştur. Mubahlar niyyet ile tâat olur. Eğer çocuğuna, onu sevdiği için bir şey alırsa, veya hanımına şehveti sebebi ile bir şey alırsa sevab elde edemez. Ağaç dikmek veya insan, hayvan, kuşlar yesin diye ekin ekmek de sadakadır. Her ne sebeble olursa olsun, bir kimsenin malından yenildiği zaman o kimse sevab alır. Hadîs-i şerîfde: **«Kendisinden çalınan malda da sadaka vardır»** buyuruldu. İmâm-ı Nevevî (rahimehullah) diyor ki: Hayvanların veya kuşların telef ettiği şeylerde de müslimana ecir vardır **(Et-tenvîr).**

Fâideli ilim öğretmek de sadakadır. Bir su yolu açmak veya su kuyusu kazmak da sadakadır. Sa'd bin Ubâde (radıyallahü anh), Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) yâ Resûlâllah! Sa'd'ın annesi vefat etti. Onun için hangi sadaka daha faziletlidir? diye sordu. Cevabında: **«Su, bir kuyu kaz. Bu Sa'd'ın annesi içindir»** buyurdu. Bir mescid bina etmek, geride kalanlara bir Mushaf bırakmak, meselâ vakfetmek de sadakadır. Vefatından sonra kendisi için istiğfar edecek bir velî bırakmak da sadakadır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İnsan öldüğü zaman ameli ondan kesilir. Ancak üç şeyden kesilmez. Sadaka-i câriye. Fâideleniilen ilim. Kendisine düâ edecek sâlih bir evlâd»** buyurmuşlardır. Sadaka-i câriye, vakıf gibi devam eden sadaka demektir. Fâidelenilen ilimden umumî mâna kasd edilmiştir. Geriye bıraktığı, içinde öğrenmeye ihtiyaç duyulan bilgileri, şer'î ilimleri öğreten bir kitab okundukça sâhibine sevab kazandırır. Fâideli olmayan ilmin ecri olmaz. Sâlih olmayan evlâddan babanın bir ecri olmayacağı için hadîs-i şerîfde sâlih evlâd buyurulmuştur. Düâ edecek sâlih evlâd, buyurulması, çocukları babalarına düâ etmeğe teşvik içindir, yoksa şart değildir. Çünki sâlih evlâdın bütün sâlih amellerinden aldığı sevabdan babası da istifâde eder. Oğlu düâ etse de, etmese de bu böyledir. Ağaç diken kimse de, meyvesinden yendikçe, meyve yiyen düâ etse de etmese de sevâba kavuşur. **Şerh-i Meşârık**'da böyledir.

Ehl-i islâma istiğfar etmek de sadakadır. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât-ı şerîfe getirmek de sadakadır. Dişi hayvanın yavru yapması için, erkeğine katmak da sadakadır. Allah yolunda bir hayvana yük yüklemek de sadakadır. Kullanmak için kova vermek, iki hasmın arasını düzeltmek de sadaka sayılır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İki kişi arasını bulman sadakadır»** buyurmuştur. Zâlimi zulmünden alıkoymak da sadakadır. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Sadakanın efdali iki kişinin arasını bulmaktır»** buyurmuştur. **Tenvîr**'de de böyledir. Âlimlerden biri (rahimehullah) şöyle demiştir: Sekiz şeyi yapmaktan âciz olan, diğer sekiz şeyi yaparak yapamadıklarının sevabına kavuşsun.

1. Gece namazı sevabına kavuşmak isteyip de uyanamayan, gündüz Allahü teâlâ'ya isyân etmesin.
2. Nâfile oruç sevabına kavuşmak isteyip de tutamıyan, dilini boş sözden muhafaza etsin.
3. Âlimlerin fazîletine erişmek isteyen tefekkür etsin.
4. Mücâhid ve gâzîlerin üstünlüğünü irâde eden, evinde oturup şeytân ile mücâhede etsin.
5. Hac etmek isteyip de yapamıyan, cum'aya devam etsin.
6. Allah için mal, para vermek isteyip veremiyen, elini göğsünün üzerine koyup kendisi için beğendiği şeyi, din kardeşi için de beğensin.
7. Sadakanın fazîletini isteyip de âciz olan, ilimden işittiklerini insanlara öğretsin.
8. Âbidlerin fazîletine kavuşmak isteyen, insanların arasını islâh etsin ve aralarına düşmanlık sokmasın **(Ravdatü'n-nâsihîn).**

Hadîs-i şerîfde bildirildi ki: **«Allahü teâlâya itimâd edip sevâbını da O'ndan ümmîd ederek üç şeyi yapan kimseye Allahü teâlâ muhakkak yardım eder ve yaptıklarını onun için mübârek kılar. Bunlar: Kölesinin âzâd olmasına çalışan, iffeti için evlenen ve ölü araziyi canlandıran kimselerdir.»**

En efdal sadaka, ister rahm, ya'nî kendi ister, hanımı tarafından, ister süt ile olsun, akrabaya vermektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki: **«Yoksula verilen sadaka bir sadakadır. Zî-rahm akrabaya verilen sadaka, sadaka ve sıla-i rahm olmak üzere, iki şey yerine geçer.»**

Zeyneb (radıyallahü anhâ) anlatıyor: Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem)'e gittim. Ensârdan bir kadını da kapıda buldum. Onun hâceti de benimki gibi idi. Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir heybet kaplamış, kimse evine girmeğe cesâret edemiyordu. Bilâl (radıyallahü anh) yanımıza çeldi. Kendisine, «Resûlullah'a haber ver ve kapıda iki kadın bekliyor. Sizden, kocalarına ve evlerindeki yetimlere verecekleri sakaların kabûl olup olmayacağını soruyorlar» diye söyle. Kim olduğumuza da söyleme» dedik. Bilâl (radıyallahü anh) içeri girdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Onlar kimdir?»** diye sorunca, Zeyneb ve bir kadın diye cevab verdi. **«Hangi Zeyneb?»** diye süâl buyurunca «Abdullah bin Mes'ûd'un hanımı» diye cevab verdi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm): **«Evet, onlar iki ecir alırlar. Akrabalık ecri ve sadaka ecri»** buyurdular.

**Tenvîr**'de diyor ki: Bu hüküm nâfile sadakada geçerlidir. Zekâtta İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (rahimehullah) göre kadın kocasına zekât veremez. İki İmâma göre (rahimehümallah) ise bir kadın kocasına ze-

kât verebilmektedir. Bilâl (radıyallahü anh)'a tenbih ettikleri halde isimleri söylemiştir. Çünki Resûlullah'a cevab vermek farzdır, başkalarına değildir.

Akrabâya verilen sadakadan daha efdali, kendisine gizli düşmanlık besleyen ve sıla-i rahmi terk eden akrabasına vermektir **(Et-tergib)**.

Sıhhatte iken verilen sadaka, hasta iken verilen sadakadan efdaldir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), yâ Resûlâllah, hangi sadaka daha fazîletlidir diye soran kimseye: **«Sıhhatli, aşırı cimri, fakirlikten korktuğun, zengin olmağı düşündüğün zaman verdiğin sadaka çok kıymetlidir. Sadakayı can boğaza geldiği zaman bu falanındır, şu filânındır diyeceğin zamana bırakma. O zaman o mallar zaten o falan kimselerin olmuştur»** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Bir kimsenin hayâtında bir dirhem sadaka vermesi, ölüm ânında yüz dinâr sadaka vermesinden daha iyidir. Çünki nefse zor gelen her işin sevabı daha çoktur»**, diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Ölüm ânında sadaka veren veya köle âzâd eden kimse, doyduktan sonra hediyye veren gibidir»** buyurmuştur. Tok iken hediyye vermek nefse ağır gelmez. Aç iken hediyye vermek zordur. Bunun için sıhhatte iken sadaka vermekle hasta iken sadaka vermek arasında fark vardır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) en efdal sadakayı sorduğunda: **«Fakirin isteyerek verdiği sadakadır»** buyurdular. Fakir, açlığa, yoksulluğa dayanıklı, sabırlı olup, bir günlük veya daha fazla nafakası varken isteyerek, gönül hoşluğu ile sadaka verirse çok kıymetli olmaktadır. Hakîm bın Hızâm (radıyallahü anh), yâ Resûlâllah! En hayırlı sadaka nedir? diye süâl ettiğinde: **«Sadakanın hayırlısı zenginin, gönül hoşluğu ile değil de, içi yanarak verdiğidir»** buyurdu. Buradaki zenginlik, mal zenginliği veya gönül zenginliği gibi umumî mânadadır. Birinci hadîs-i şerîfde fakîrin verdiği sadaka gönül zenginliği iledir. Her ikisi de hayırlıdır. İmâmüt-tayyibî (rahimehullah) diyor ki: Aynı soruya farklı cevabların verilmesi, şahıslara ve tevekkülün kuvvetine göre olmuştur. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) mütevekkil bir fakir idi. Hakîm bin Hızâm (radıyallahü anh) ise câhiliyyet devrinde olsun müslimanlıkta olsun zengin idi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) her ikisinin durumlarına göre cevab vermiştir.

Zenginin hâcetini fırsat bilmelidir. Onun bir ihtiyacı zamanında bir dirhem sadaka vermek, başkasına yetmiş dirhem sadaka vermiş gibidir. Ödünç vermek sadakadan efdaldir. İhtiyacı olan kimseye verildiği için ödünç vermenin onsekiz sevabı vardır. Sadaka, hediye ise ihtiyacı olmayan zengine de gidebilir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mi'râc gecesi Cennetin kapısında «sadakanın sevabı on misli, ödünç vermenin sevabı on sekiz mislidir» yazıldığını gördüm»** bu-

yürmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Bir müsliman diğer bir müslimana bir kere ödünç verince iki misli sadaka sevabı alır»** buyurmuştur **(Et-tergib)**.

İşâret ehlinden birinden (rahimehullah) hikâye olundu: Allahü teâlâ hasenâtın, iyiliklerin sevâbını on misli ile sınırlamasına karşılık ödünç vermenin sevabını çok katlı bildirdi. Şöyle ki, Bakara sûresi, ikiyüz kırkbeşinci âyet-i kerîmede: **«Kim Allahü teâlâya güzel bir ödünç verirse, Allahü teâlâ da onun sevabını çok katlı arttırır»** buyurmuştur. Allahü teâlâ, sevaba çok buyurunca onun sınırı olmaz. Ne güzel demişlerdir: «Mal elinde bulunduğu sürece varislerinindir, sadaka verdiğin zaman senin olur.» Bakara sûresi, yüzonuncu âyet-i kerîmesinde: **«Kendiniz için hayırdan, önceden yolladığınızı, Allahü teâlâ katında bulacaksınız»** buyurulmuştur. Mal elde olduğu müddetçe fânîdir, sadaka verince bâkî olur. Nitekim Nahl sûresi, doksanaltıncı âyet-i kerîmesinde: **«Sizin yanınızda olanlar biter, tükenir. Allahü teâlâ'nın katında olanlar ise bâkîdir»** buyurulmuştur. Mal elde olunca azalır, sadaka verince çoğalır **(Hâlisa)**.

Müsliman kişi, oruç, sadaka ve benzeri şeyleri adamamalıdır. Bunları yerine getiremezse borçlu kalıp âhirette muâhaze olunur. Onun için en ihtiyatlı yol hiçbir şey adak etmemektir.

## DİLENMENİN SÜNNET VE EDEBLERİ

Birinci vâcib olan kendini dilenmekten alıkoymakdır. Çünki dilenmek kazanç yollarının en sonuncusudur. Bilhâssa bir gecelik yiyeceği veya sabah ya da akşam yemeği olursa dilenmemek lâzımdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İhtiyacı olmadığı halde dilenen kimse Cehennem ateşinin çoğalmasını istemiş olur»** buyurdu. Bir rivâyette: **«Bir gün ve gecelik yiyeceği olanın dilenmesi Cehennem ateşinin çoğalmasını istemektir»** buyurdu. Bir günlük yiyeceği olan kimsenin o gün dilenmesi câiz değildir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ancak bir günlük yiyeceği olmayan kimse, zor durumda kaldığı için dilenebilir»** buyurdu. Böyle zor durumdaki fakirler, nâfile sadakadan isterler, yerler fakat biriktiremezler. Zekât almağa hakkı olan kimse ise kendisinin ve çoluk çocuğunun yiyecek ve giyeceğine bir sene yetecek kadar farz olan zekâttan istiyebilir. Çünki zekât senede bir kere verilmektedir **(Şerhi Mesâbih)**.

Güçlü, kuvvetli kimseler ve âzaları tamam olup çalışabilecek kimseler de dilenemez. Muhtâc olduğu halde durumunu kimseye bildirmeyip hâcetini Allahü teâlâ'dan isterse, Allahü teâlâ ona halâlinden bir senelik rızık kapısı açar. Bu mâna Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfden alınmıştır. Hadîs-i şerîfde: **«Aç ve muhtâc olan kimse, durumunu başkalarına değil de yalnız Allahü teâlâ'ya açarsa, Hak teâlâ ona halâlinden bir senelik rızık kapısı açar»** buyurulmuştur.

Bir âfet gelip malı mülkü helâk olan kimseler için dilenmeye ruhsat vardır. Yiyecek, giyecek, barınacak, örtünecek hiç bir şeyi olmayan çok fakir kimselere de izin vardır. İki kabile arasında çıkan bir harbde sulh sağlamak için bâzı maktullerin diyetini üzerine alıp da ödeyemez hâle gelen borçlu olan kimseye de izin vardır. Acı veren bir diyeti üzerine alıp, kendisi ve velilerinin ödeyemediği, Beytü'l-mâlin de ödemediği durumda halktan toplayıp maktulün velilerine verir. Kâtil ile maktulün velileri arasındaki anlaşmazlığı gidermek için, gerektiği kadar, halktan para toplanabilir. Zekât olsun, başka hayırlar olsun fazla alınmaz **(Şerh-i Mesâbih)**.

İnsan hâcetini sultâna, sâlih kimseye, hâmil-i Kur'ân'a veya ihsân sâhibi kimseye söylemelidir. Başa kakarak verenler olduğu gibi, gönül hoşluğu ile verenler de vardır. Çok zengin olmasa da cömert olup verdiğini başa kakmayacak olan kimselere ihtiyaçlarını arzetmelidir. İstenmeden verilen şeyi ve cimri olmayan kimselerin verdiğini almalıdır. Hakîm bin Hızâm (radıyallahü anh) anlatıyor: Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir şey istedim, verdi. Bir daha istedim, yine verdi. Sonra bir daha istedim. Buyurdu ki: **«Yâ Hakîm! Bu mal yeşil ve tatlıdır. Kim bunu, kanâati sebebiyle alırsa ona mübârek olur. Kim doymak bilmiyerek alırsa hayır ve bereket olmaz. Yeyip de doymayan insan gibi olur. Yukarıdaki el, aşağıdaki elden hayırlıdır.»** Bunun üzerine yâ Resûlâllah! Seni hak ile gönderen Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, senden sonra ölünceye kadar kimseden bir şey istemiyeceğim dedim. Hakîm (radıyallahü anh) bu sözünde durmuştur. İstemeden verilen şey alınır. Çünki o Allahü teâlâ'nın kendisine gönderdiği bir rızıkdır, geri çevirmemelidir. Atâ bin Yesâr (radıyallahü anh)'den bildiriliyor: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazret-i Ömer (radıyallahü anh)'a bir hediyye gönderdi. Ömer (radıyallahü anh) geri çevirdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) niçin almadın? diye sordu. Ömer (radıyallahü anh), yâ Resûlâllah! Sen bize kimseden bir şey almamamızı bildirmedin mi? dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ben size istiyerek dilenerek almayın dedim. Siz istemeden gelen şeyi alın. Çünki o Allahü teâlâ'nın size verdiği bir rızktır»** buyurdu. Bunun üzerine hazret-i Ömer (radıyallahü anh), nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kimseden bir şey istemem, fakat istemeden verileni alırım, dedi.

Bir şey isterken ısrar etmemeli, usandırmamalıdır. Israr etmek ve usandırmanın ikisi de nehy edilmiştir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir şey isterken ısrar etmeyiniz! Allah'a yemîn ederim ki, biriniz benden ısrarla bir şey ister, ben de ona istemiyerek verirsem, o şey onun için bereketli olmaz»** buyurmuştur. İsterken kaba, sert değil elden geldiği kadar yumuşak bir tarzda istemeli, livechillâh yâni Allah rızâsı için diyerek bir şey istememelidir. Câbir (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Cennetten başka hiç bir şeyi, bivechillâh diyerek istemeyiniz»** buyuruldu. Ya'nî insanlardan hiçbir şeyi Allah'ın vechi ile istemeyiniz. Meselâ, yâ falan! **Bana, bi vechillâhi teâlâ** bir şey ver veya **billâh** bana bir şey ver demek doğru değildir. Çünki Allahü teâlâ'nın ismi dünya malından bir şeyi istemekte vasıta edilmez. Ancak yâ Rabbî vech-i kerîmin hürmetine senden Cenneti isteriz denebilir **(Tenvîrü'l-mesâbîh).**

Rivâyet olundu ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) iki kere

tekrar ederek: «**Allahü teâlâ'nın vechi için isteyen mel'undur**» buyurdular. Bir de, şunu unutmamalıdır ki, kendisinden, kötü, çirkin, günah sayılabilen bir şey istemeyip, normal istek ve dilekte bulundukları zaman, bu yasaklamayı beyân etmiştir.

Ebû Ümâme (radıyallahü anh) rivâyet ediyor: Bir gün Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), «**Size Hızır'dan bahsedeyim mi?**» buyurdular. Evet dedik. Buyurdular ki: «**Benî İsrâil'in çarşısında yürürken bir fakir ona: Senin yüzünde cömertlik görüyorum, yanında bereket ümmîd ediyorum. Allahü teâlâ'nın vechi hürmetine bana sadaka ver, dedi. Hızır (aleyhisselâm), Allahü teâlâ'ya îman ettim. Sana verecek bir şeyim yok. Bâri beni al ve sat dedi. Fakir, bu doğru olur mu? dedi. Hızır (aleyhisselâm); Evet, sen benden büyük bir iş istedin. Allahü teâlâ'nın adını ortaya koydun. Rabbimin vechine (o isme) ihânet edemem dedi. Fakir Hızır aleyhisselâmı çarşıda dörtyüz dirheme sattı. Satın alan kimse bir zaman Hızır aleyhisselâma iş vermedi. Hızır (aleyhisselâm) beni satın aldın, hiç bir iş göstermedin dedi. Sana meşakkat vermek istemiyorum. Sen zaîf ve yaşlısın dedi. Hızır (aleyhisselâm), benim için meşakkat olmaz dedi. Adam da, öyle ise şu taşı şuraya götür dedi. Halbuki o taşı altı kişi ancak bir günde dediği yere götürebilirdi. Adam bir iş için dışarı çıktı. Döndüğünde taşın yerine nakl edilmiş olduğunu gördü. Güzel yapmışsın, çok beğendim, fakat senin bu kadar güçlü olacağını tahmin etmemiştim dedi. Sonra satın alan yolculuğa çıkarken, ben seni emîn bir kimse buluyorum. Ben dönünciye kadar, benim yerimde evde kal dedi. Hızır (aleyhisselâm) bana bir iş buyur, yapayım dedi. Adam, sana meşakkat vermek istemiyorum dedi. Hızır aleyhisselâm, benim için bir eziyyet olmaz, dediğini yaparım dedi. Bunun üzerine adam, evim için biraz kerpiç yap dedi. Adam sefere çıktı. Döndüğünde binayı yapılmış buldu. Artık adam dayanamayıp, bivechillâhi teâlâ, söyle sen kimsin, ne iş yaparsın diye sordu. Hızır aleyhisselâm, benden bivechillâhi teâlâ istedin. Beni de köleliğe sevk eden bu bivechillâhi teâlâ sözü oldu. Benim kim olduğu soruyorsun. Ben Hızır'ım. Bir fakir, benden sadaka istedi. Yanımda ona verecek bir şeyim yoktu. Benden bivechillâh istediği için beni köle yapmasını istedim. Beni sattı. Şimdi sana haber veriyorum. Muhtâç olmadığı halde bivechillâh birşey isteyen, Kıyâmet günü, hiç eti olmadığı halde kemikleri gıcırdıyarak durur, dedi. Bunun üzerine adam, ey Allah'ın Peygamberi, Allahü teâlâ'ya îmân ettim. Sana çok meşakkat verdim. Fakat bunları, bilmediğim için yaptım dedi. Hızır aleyhisselâm, zararı yok sen en doğrusunu yaptın dedi. Adam, anam-babam sana fedâ olsun. Malım mülküm senin olsun. İstediğin gibi hükmet. İstersen seni serbest bırakayım dedi. Hızır aleyhisselâm, ben serbest kalıp Rabbime ibâdet etmeği severim dedi. Adam serbest bıraktı. Hızır aleyhisselâm, beni önce köle yapıp sonra ondan kurtaran Allahü teâlâ'ya hamdolsun, dedi»** (Et-tergîb vet-terhîb).

Kadının kocasının evinden bir şeyi israf etmeksizin sadaka vermesinde mahzur yoktur. **Tenvîr**'de de böyledir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Bir kadın, evinin yiyeceğinden ifsad etmeden infak edersе sadaka verdiği için kendisi bir sevab alır, infak ettiği malı kazandığı için de kocası bir sevab alır. Malı koruyan da böyle ecir alır**» buyurdu. **Böyle ecir alır** buyurmakla, ecirde, sevab almada benzerlik bulunduğunu, eşitlik bulunmadığını beyan ediyor. Yoksa malı kazanan, verenden ve koruyandan çok sevab alır. Âlimler, bu hadîs-i şerîfi Hicaz ehlinin âdetini göz önüne alarak açıklamışlardır. Onların âdetine göre erkekler, hanımlarına ve hizmetçilerine, müsâfirleri ağırlamak, fakırleri doyurmak için umumî izin verirlerdi. [Bizler de böyle yapmalıyız]. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yukarıdaki hadîs-i şerîfi ile ümmetini buna teşvîk etmiştir. Erkeğin izni olmadan kadın, sâhibinin izni olmadan bekçi infâk ederlerse zulm etmiş, günâha girmiş olurlar. Kadın kocasının küçük çocuklarına, kocasından izinsiz masraf yapabilir.

Müttakî olanlar zekât, fıtra ve adak gibi farz ve vâcib olan sadakaları almaktan kaçınırlar. Çünki onlar insanların kirleridir. Her takvâ sâhibi Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) âli, akrabâsı sayılır. Nitekim bir hadîs-i şerîfde: «**Her takî ve nakî benim âlimdir**» buyurulmuştur. Bilindiği gibi Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) âline sadaka verilmez. Musannif (rahimehullah) takvâ sâhibi kimselerin Resûlullah'ın âli olduğunu bildirmektedir. Halbuki fıkıh ve hadîs kitablarında, âl-i Resûl, yalnız benî Hâşim'den olan akrabalarıdır. Bunlar da Alî, Abbâs, Ca'fer, Ukayl ve Hâris bin Abdülmuttalib (radıyallahü anhüm) ve mevlel-müvâlâtı olanlardır. Bunlar ve bunların nesli, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) akrabâsı, âlidir. Yoksa her akrabası âl-i Resûl değildir. Nerde kaldı ki, ümmetinden akrabâsı olmayanlar âl-i Resûl olsun. Benî Hâşim'den yalnız yukarıda bildirilenler Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) âli sayılmıştır. Ebû Leheb'in oğulları gibi bâzı Hâşim oğullarına zekât verilebilir. Bunlar âl-i Resûl sayılmaz. Zekât ve sadakanın Resûlullah'ın âline verilmeyişi, onların kerâmetindendir. İkrâm ve ihtirâma lâyık olmalarındandır. Onlar bu kerâmete, câhiliyyet devrinde Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) yardım ettikleri için kavuşmuşlardır. Sonra bu kerâmet ve hürmet, çocuklarına da sirâyet etmiştir. Ebû Leheb ise, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) eziyyet etmiştir. Bu kerâmete nasıl müstehak olabilir. Âl-i Resûle, farz ve vâcib olan sadaka verilmediği gibi, nâfile sadaka da verilmez, halâl değildir. Katl keffâreti, yemin keffâreti ve uşur da verilmez. Vakıf geliri de onlara halâl olmaz. Ancak vakf eden, Hâşim oğullarına verilecek diye bir şart koymuşsa verilir Vakf eden kimsenin yalnız zenginlere verilmesini şart koyması gibi.

Bâzı âlimler Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem), âline, nâfile sadakanın verilmesini câiz gördüler. Çünki kir, farz olan sadakayı vermekle gitmiş olur. Musannifin sözü buna yakındır.

**(El-âsâr)** kitâbında Ebû Hanîfe'nin (rahmetullahi aleyh), âl-i Resûle her çeşit sadakanın verilebileceği bildirilmektedir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) zamanında ganîmet malının beşde biri onlara verilirdi. Asr-ı seâdetten sonra bu hak düşmüş ve her türlü sadakayı almaları halâl olmuştur. **Tahâvî** ve **Şerh-i mecma'**da da, biz cevaz yolunu kabûl ederiz denilmektedir. Takvâ yönünden, zekât almaktan sakınmak âl-i Resûl sayılmaktan ve malın kirine sâhib olmak korkusundandır. Fetvâ yönünden zekât almanın zararı yoktur.

Fakir aldığı sadakayı başkasına hediyye ederse, bundan yemenin mahzuru yoktur. Bir gün Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) evine geldiğinde, tencerede et kaynadığını gördü. Ekmek ile etten yemek isteyince, bu et Büreyr'e sadaka olarak verilmiştir, sadakadan yemiş olursunuz dediklerinde: **«O Büreyre'ye sadakadır, bizim için hediyyedir»** buyurdular. Ya'nî malın, mülkün tebeddülü, aynın tebeddülü menzilesindedir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hediyye edilenl yer, sadaka olan şeyi yemezlerdi. Çünki hediyye ile dünyâ mükâfatı murâd olunur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hediyyeyi kabûl eder, karşılığını da verirdi. Minnet altında kalmazdı. Sadaka ile âhiret sevabı murâd olunmaktadır. Bunu kabûl etmezdi. Çünki âhiret işlerinde kendi eli üstünde kimsenin elinin olmasını istemezlerdi.

## ORUCUN SÜNNET VE FAZİLETLERİ

Oruc Allahü teâlâ içindir. Cehennem ateşinden kalkandır. İnsan, oruç ile kendini dünyâda günahlardan korur. Çünki oruç şehveti kırar, günâha girmesini önler. Şeytan ve nefisden gelen oklara engel olur, karşı koyar. Âhirette de Cehennem âteşinin hücumuna karşı kalkan gibi insanı muhafaza eder. Kalkan ancak sağlam olduğu, kendisine çarpan şeylerle bozulmadığı zaman fâideli olur. Oruç da günahlardan kaçtığı oranda oruçluyu korur. Kusurlu ve noksan tutulan orucun Cehennem ateşinden koruması da zayıf olur. Hadîs-i kudsîde: **«Oruç ancak benim içindir, onun karşılığını ancak ben veririm»** buyurulması, orucun Allahü teâlâya mahsus bir ibâdet olduğunu göstermektedir. Bunu âlimler çeşitli şekilde açıklamışlardır:

1. Oruç, sâhibini riyâdan uzaklaştırır. Çünki kul ile Rabbi arasında bir sırdır. Bu sırra kendisinden başka kimse muttali' olamaz. Zîra oruç tamamen niyyet ve orucu bozan şeyleri terk etmektir. Ketebe, yazıcı melekler de, kendilerinin rolü bulunmadığı şeye muttali' olmazlar.

2. Oruç ile Allahü teâlâ'dan başkasına ibâdet edilmemiştir. Bu yönden de oruç yalnız Allahü teâlâ içindir. Halbuki sadaka, hac ve kurban gibi ibâdetlerle, Allahü teâlâ'dan başkasına ibâdet edilmiştir. Meselâ müşrikler bunlarla putlarına tapınmışlardır.

3. Oruç insanı, Allahü teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklandırmaktadır. Zîra oruç tutan, yemek ve içmekten sakınmaktadır.

4. Âyet-i kerîmede: **«Allahın devesi»** buyurulması gibi, oruçda da Allahü teâlâ'ya izâfe edilme şerefi vardır. Bütün ibâdetlerin karşılığını Allahü teâlâ verdiği halde, oruç için: **«Oruç benim içindir, onun karşılığını ancak ben veririm»** buyurmasında orucun şerefinin büyüklüğüne işâret vardır. Çünki kerîm, bir şeyi kendi üzerine alırsa, onu en bol olarak edâ eder. Kreminden, karşılığını bol bol vermeğe sâhib olmasından, ne kadar vereceğini bildirmez. Musannifin (rahimehullah): «Oruç Allahü teâlâ içindir, Cehennem ateşine karşı kalkandır» sözü «Allahü teâlâ için olan oruç Cehennem ateşine karşı kalkandır» şeklinde de ifâde edilebilir. Ya'nî riyâ, gösteriş veya başka bir maksat için olmayıp, yalnız Allahü teâlâ'nın rızâsı için tutulan oruç, Cehennem ateşinden kalkan olur.

her oruç kalkan vazifesi görmez demektir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın, oruç benim içindir, onun mükâfatını ancak ben veririm. O yemesini içmesini sırf benim için terk etmiştir, buyurduğu oruç, içinde riyâ, gösteriş, başka maksat buiunmayan oruç içindir»** buyurmuştur.

Oruç, ibâdetin kapısıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Oruçlu âbidin uykusu ibâdettir. Nefesi tesbihdir. Düâsı müstecâbdır. Ameline kat kat sevab verilir. Her şeyin bir kapısı vardır. İbâdetin kapısı da oruçtur»** buyurmuştur.

**Ravda** kitâbında bildirilmiştir. Çünki oruç şehveti, nefsin arzûlarını kırar. Kalbi nurlandırır. İbâdete yönelme ve girme hâsıl olur. Böylece oruç sanki ibâdetin kapısı gibi olur.

**İhyâ** kitâbında diyor ki: Allahü teâlâ'nın düşmanı olan şeytan, oruç için kahrolur. Çünki nefsin arzûları onun için vesiledir. Yemek, içmekle nefsin arzûları kuvvetlenir. Oruç bu arzûları kırınca şeytanın aldatması zorlaşır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunun için: **«Şeytan, âdemoğlunun damarlarında, kan gibi dolaşır. Açlıkla onun yollarını daraltınız»** buyurmuştur. Allahü teâlâ'nın düşmanını kahretmekte Allahü teâlâ'nın dînine yardım etmek vardır. Allahü teâlâ'nın dînine yardım edene de, Allahü teâlâ yardım eder. Nitekim Muhammed sûresi, yedinci âyet-i kerîmesinde: **«Eğer Allahü teâlâ'nın dînine yardım ederseniz, Allahü teâlâ da size yardım eder ve ayaklarınızı sâbit kılar»** buyurmuştur. Evvelâ gayret, cehd ederek başlamak kuldan, sonra hidâyetle başarı ile karşılığını vermek Allahü teâlâ'dandır. Bunun için Allahü teâlâ Ankebût sûresi, altmışdokuzuncu âyet-i kerîmesinde: **«Bizim uğrumuzda mücâhede edenlere elbette yollarımızı gösteririz»** buyurmuştur. Yine Ra'd sûresi, onbeşinci âyet-i kerîmesinde: **«Bir cem'iyyet kendindeki fazileti değiştirmedikçe Allahü teâlâ da onların huzûrunu bozmaz»** buyurmuştur. Buradaki tağyîr; değiştirmekten murad, şehvetlerin azması, insanların nefs ve şeytanlara uymasıdır. Şehvetler, şeytanların yayılıp dolaşacakları yerlerdir. Şehvetine kapılan kimselerden şeytan eksik olmaz. Şeytanların yanından ayrılmadığı kula celâl-i ilâhî keşfedilmez ve Allahü teâlâ'ya mülâkî olmaktan mahrûm kalır. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Eğer şeytanlar âdemoğullarının kalblerinde dolaşmasaydı, onlar gökler âleminin gizliliklerini görürlerdi»** buyurmuştur. İşte bu sebebden oruç, ibâdetin kapısı, Cehennemin ateşinden koruyan bir siper olmuştur.

Oruç bedeni temizler. Ebû Sa'îd (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Her şeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur»** buyurmuştur. Oruç kibri,

büyüklenmeyi giderir. Kadınlara karşı nefsin arzûlarını kırar. Huşû'u artırır. Mîzânı ağırlaştırır. Cennette hûr-i îyn'den olan zevcelerini çoğaltır. Sırattan kolay geçmeyi sağlar. Bunların hepsi hakkında hadîs-i şerîf bildirilmiştir. Bedene sıhhat kazandırır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Namaz burhandır. Zekât temizliktir. Oruç bedenin sıhhatidir»** buyurdu. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) dedi ki: Her hastalığın aslı şişmanlıktır, çok yemektir.

Muhammed bin Yemânî (rahimehullah) diyor ki: Ben devamlı oruç tutmayı seçtim. Çünki altı kişiye altı ayrı şey sordum. Hepsi de aynı cevabı verdiler. Doktorlara en şifâ verici ilâcı sordum. «Açlık ve az yemektir» dediler. Hukemâya, hikmet, fâideli bilgileri öğrenmek için bana en çok yardım edecek şey nedir? diye sordum. «Açlık ve az yemektir» diye cevab verdiler. Âbidlere, Allahü teâlâ'ya ibâdet etmekte en fâideli şey nedir? diye sordum. «Açlık ve az yemektir» dediler. Zâhidlere, zühdü elde etmekte en kuvvetli vâsıta nedir? diye sordum. «Açlık ve az yemektir» dediler. Âlimlere, ilmi akılda tutmak için en faziletli şey nedir? diye sordum. «Açlık ve az yemektir» dediler. Meliklere, en güzel gıda nedir? dedim. «Açlık ve az yemektir» dediler. **Hâlisa**'dan alındı.

Oruç kalbi ve aklı nurlandırır. Zîra oruç, midenin yiyeceklerden boşalmasını, nefsin şehvetlerden kurtulmasını, iç organların fazlalıklardan kurtulmasını sağlar. Bütün bunlar, basiretlerin ve gözlerin parlamasına, aydınlığına sebebdir. Bunun için oruca ziyâ = ışık diye isim verildi. Yûnus sûresi, beşinci âyet-i kerîmesinde: **«Güneşi ziyâlı kılan O'dur»** buyurulmuştur **(Hâlisa)**.

Orucun sünnetlerinden biri de, geceden niyyet ederek, kötülükleri emreden nefsi kahretmek ve şehvetlerini, arzûlarını kesmektir. Boş söz söylememek, çirkin ve fuhuş sözler, yalan, gıybet, nemîme, cefâ, husûmet, riyâ konuşmamak, münâkaşa etmemek de orucun sünnetlerindendir. Sükût etmeğe çalışması veya Allahü teâlâ'yı zikretmek ve Kur'ân-ı kerîm okumak ile meşgul olması gerekir. Dilin orucu budur. Mücâhid (rahimehullah) diyor ki: İki haslet vardır ki orucu ifsad eder. Bu ikisi gıybet ve yalandır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Oruç bir kalkandır. Oruç tuttuğunuz zaman çirkin söz söylemeyin»** buyurmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) zamanında iki kadın oruç tutmuşlardı. Akşama doğru açlık ve susuzluktan ölecek duruma gelip, oruçlarını bozmak için müsâade almak üzere Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir kişi gönderdiler. Resûl (aleyhisselâm) onlara bir bardak gönderip içine kusmalarını emretti. Her ikisi de, yarısı kan, yarısı et olarak kusup bardağı doldurmuşlar. Resûlullah'a geri getirildiğinde herkes şaşırdı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdular ki: **«Bu iki kadın kendilerine halâl olan şeyleri yemeyerek oruç tuttular. Fa-**

kat harâm olan şey ile oruç bozdular. Birisi diğerinin yanına gidip otura'rak insanları gıybet ettiler. İşte şu gördüğünüz, gıybet etmek sûretiyle yedikleri insan etleridir» (İhyâ)'dan alındı.

Oruçlu olan mâlâya'nîyi terk etmelidir. Ya'nî lüzumsuz, anlamsız söz ve işleri terk etmelidir. Gözünü haramdan kapamalı, çirkin işlerden el çekmelidir. Kalbi Allahü teâlâ'nın zikrj ile meşgul etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «Harâma bakmak İblis'in zehirli oklarından bir oktur. Allahü teâlâ'dan korkarak bunu terk eden kimseye Allahü teâlâ, kalbinde tatlılığını bulacağı bir îmân nasîb eder» buyurmuştur. Kulağını kötü şeyleri dinlemekten uzak tutmalıdır. Çünki söylemesi harâm olan şeylerin dinlemesi de haramdır. Bunun için Allahü teâlâ, harâm dinleyen ile harâm yiyeni bir tutarak Mâide sûresi, kırkikinci âyet-i kerîmesinde: «Yalan dinleyenler ve harâm yiyenler onlardır» buyurmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «Gıybet eden ve dinleyen günahta ortaktır» buyurmuştur. Gözü, kulağı haramlardan koruduğu gibi el, ayak gibi diğer bütün organları da mekruh, kötü şeylerden korumalı, karnını iftar zamanı şübheli şeylerden korumalıdır (İhyâ).

Oruçlu iken kimseye sövmemeli, kavga, döğüş etmemelidir. Birisi gelip sataşırsa, ben oruçluyum demelidir. Hadîs-i şerîfde de böyle vârid olmuştur. Üzerinde sekîne, organlarında vekar, kalbinde huşû', dilinde sükût olmalıdır. Birisi kendisine karşı kötü bir harekette bulunursa, selâmün aleyküm, ben oruçluyum, sana karşılık vermem doğru değildir, beni bırak demelidir. Bâzıları dili ile değil de kendi kendine böyle düşünmeli, gadabını yenmeye çalışmalı, hasmına cevab vermemelidir demiştir (Tenvîr).

Hamama gitmek, kan aldırmak, kadına bakmak, dokunmak veya öpmek gibi orucunun bozulmasından korktuğu şeylerden uzak durmalıdır. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahimehullah), çıplak olarak sarılmak gibi, hanımının boynuna sarılmağı da mekruh saymıştır. Bunun gibi oruçlunun suyu ağzına alıp çalkalaması, başına su dökmesi veya elbisesini ıslatıp vücûdüne sarması da mekruhdur buyurmuştur. Çünki bunlarda, Allahü teâlâya ibâdet etmekten kalbinin daraldığını, sıkıldığını açığa vurmak vardır. İmâm-ı Ebû Yûsuf (rahmetullahi aleyh) ise, bunlar gölgelenmek gibi mekrûh değildir demektedir (Nikâye).

## RAMAZAN-I ŞERİF ORUCUNUN SÜNNETLERİ

Şa'ban ayından itibaren tevbe ve istiğfar ederek, günahlardan uzak durarak, hasımlarını râzı ederek, üzerinde hakkı olanlarla helâlleşarak, hayırlı işlere engel olacak şeyleri terk ederek, bütün iyi işlerde niyyetini düzelterek Ramazan-ı şerîfi karşılamalıdır. Şa'ban ayının son günü

akşamı hilâli aramalı, hayırlı işlere, zikir ve tâate hırs ile başlamalıdır. Hilâli görünce üç kere tekbir ve tehlil getirip, yâ Rabbî! Hilâli bize hayırlı kıl demeli veya «Bu hilâl hayırlı ve bereketli aydır. Seni yaratan Allahü teâlâ'ya îmân ettim» demelidir. Sonra: Şa'ban ayını götürüp Ramezan ayını getiren Allahü teâlâ'ya hamd olsun. Allahım bize bu ayı emniyyet, îman, selâmet ve islâm ile izhar et demelidir. Yevm-i şek, şek günü Şa'ban ayının otuzuncu günüdür. Yirmidokuzuncu günü hilâl görünmezse otuzuncu gün şek (şübhe) günü olur. Yevmi şek'de niyyet etmeden ve yemeden dahve-i kübrâ'ya kadar beklenir. O günün ramezan olduğu anlaşılırsa, niyyet edilir. Çünki ramezan orucuna dahve vaktine kadar niyyet edilebilir. Eğer ramezan olduğu açıklanmazsa yenir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Şek gününe iftar ederek (yiyerek) ve bekleyici olarak girin»** buyurmuştur. Imâm İsbîcâbî (rahimehullah) fetvâ bu kavil üzerinedir demiştir. Şek günü nâfile oruç tutulur da denildi. Bilinmelidir ki, şek günü nâfile oruca niyyet etmek mekruh değildir. İster daha önceden oruçlu olsun, ister o gün oruç tutmuş olsun fark yoktur. Sonra bu, oruç tuttuğu güne rastlarsa, tabiî ki oruç efdaldir. Şa'banın sonuncu günü, oruç tutmanın mekruh olduğu da söylenmiştir [ve meşhûr olan da budur.]

Musannif (rahmetullahi aleyh) şek günü nâfile oruca niyyet etmek mekruh değildir dedi. Çünki Ramezan orucuna niyyet etmek mekruhdur. Sonra ramezan olduğu anlaşılırsa, bu orucu ramezan orucu yerine geçer. Eğer şa'ban olduğu anlaşılırsa orucu nâfile olur. Bu orucu bozarsa kazâsı lâzım gelmez. Şek günü başka bir vâcib oruca niyyet etmesi de mekruhdur. Sonra o günün Ramezan olduğu anlaşılırsa tuttuğu oruç Ramezan orucu yerine geçer. O günün Şa'ban oyına âid olduğu anlaşılırsa, nâfile olur diyenler olduğu gibi, niyyet ettiği oruç yerine geçer diyenler de olmuştur. Sahih olan da budur. Bu, azm üzere, tereddütsüz niyyet ettiği zaman böyledir. Niyyetin aslında tereddüt olursa, meselâ eğer yarın Ramezan ise oruç tutarım, değil ise tutmam diyerek niyyet ederse oruçlu sayılmaz. Ama tereddüd niyyetin vasfında olup aslında olmazsa, meselâ yarın Ramezan ise orucu tutarım, Ramezan değil ise vâcib olan bir oruç tutarım» şeklinde olursa, mekrûh olup fâsid olmaz. Sonra Ramezan olduğu anlaşılırsa, kâfi gelir. Eğer Şa'ban olduğu anlaşılırsa, ona kâfî gelmez. Eğer yarın Ramezan ise orucum Ramezan orucu, değil ise orucum nâfile olur, diye niyyet ederse yine mekrûh olur. Eğer o günün Ramezan olduğu anlaşılırsa, orucu Ramezan orucu olur. Şa'ban ayına âid olduğu ortaya çıkarsa, orucu nâfile olur. Orucunu bozarsa kazâsı lâzım gelmez **(Şerh-i Nikâye).**

İmân ehline karşı lütufkâr davranmalı, bütün insanlara hüsn-i zan etmeli, esirleri serbest bırakıp köleleri âzâd etmelidir. Yine bu ayda

çoluk çocuğuna bol harcamalıdır. Borçluları sıkmamalı, kolaylık göstermeli, emrinde bulunanların işlerini hafifletmelidir. Kelime-i şehadet ve istiğfârı bol bol yapmalıdır. Allahü teâlâ'dan Cenneti istemeli, Cehennem ateşinden O'na sığınmalıdır.

Sahûr yemeğini terk etmemelidir. Bu hususta Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ehl-i kitâbın orucu ile bizim orucumuz arasındaki fark Sahûr yemeğidir»** buyurmuştur. Benî İsrâil'e uyuduktan sonra yemek, içmek ve cima' etmek yasak idi. İslâmın başlangıcında da olduğu gibi uyuduktan sonra orucu bozan şeyleri yapmak haramdı, sonra Allahü teâlâ imsâk vaktine kadar yiyip içmeye izin verdi. Buna sebeb de şöyle bir hâdise oldu: Kays bin Sırma (radıyallahü anh) bir gün oruç tuttu. Akşam iftar edecek bir şey bulamadı. Hanımı yiyecek aramağa gitti. O gelinceye kadar uykusu gelip uyudu. Böylece bir şey yemesi haram oldu. Hiç bir şey yemeden ertesi gün oruç tuttu. Öğle vakti olunca açlıktan bayıldı.

Sahûr yemeğini, gecenin sonuna te'hir etmelidir. Çünki böyle geciktirmek Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Üç şey peygamberlerin ahlâkındandır: İftarda acele etmek. Sahuru geciktirmek. Misvâk kullanmak»** buyurmuştur.

**Hidâye**'yi şerh eden **Kifâye** de diyor ki: İmam Bedreddin Nevevî (rahimehullah) şeyhime, eski dinlerde, İslâmın başlangıcında olduğu gibi Sahur yemeği yoktu. O halde peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sahuru geciktirmeleri nasıl olur? diye sordu. Şeyhim, buradaki sahur iftardan sonra yatmadan önce yenilen ikinci yemektir. Bu ikinci yemek bizdeki sahur gibidir. Peygamberler (aleyhimüsselâm) bu ikinci yemeği geç yerlerdi diye cevab verdi.

Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetlerinden biri de, iftarı acele etmektir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Biz peygamberler cemâati, sahuru geciktirmek, iftarı acele etmek ve namazlarımızdaki şekillerde îmanımıza tutunmakla emrolunduk»** buyurmuştur (**Hâlisa**).

**Şerh-i Mesâbih**'de diyor ki: Sahuru geciktirmekte ehl-i kitâba muhalefet vardır. Onlar yıldızların görünmesine, iyice ortaya çıkmalarına kadar sahuru geciktirirlerdi. Sahuru geciktirmekte karın doyup namazları vaktinde huzûr içinde kılma fâidesi de bulunmaktadır.

[İhtiyâten akşam namazından sonra iftar etmek müstehabdır. Vakti iyi bilirse, akşamleyin önce orucunu bozup, sonra namaz kılar. Sonra yemek yer].

İftarı tatlı ile yapmalıdır. Efdal olanı hurma ile yapmaktır. Hurma bulamayan temiz su ile iftar eder. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) üç hurma ile veya ateş dokunmamış bir şey ile iftar ederdi. Denildi

ki, yazın su ile, kışın hurma ile iftar ederdi. İftar zamanında en önemli ihtiyaclarını istiyerek Allahü teâlâya düâ etmelidir. Çünki daha önce geçtiği gibi düâların kabûl olma zamanıdır. Birinci lokmasında «Yâ vâsi'el mağfireh iğfir lî = Ey mağfireti bol Allahım! Beni bağışla» diyerek «Elhamdü lillâhillezî eânenî fesumtü ve rezekanî feeftartü = Oruç tutmamda bana yardım eden ve iftar etmemde bana rızık veren Allahü teâlâ'ya hamd olsun» düâsını okur. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) iftar ederken «Allahümme leke sumtü ve alâ rizkike eftartü = Yâ Rabbî, senin rızân için oruç tuttum ve senin rızkınla iftar ettim» buyurdukları **Mesâbîh**'de zikredilmiştir. Bir oruçlu müslimana iftar vererek, onun aldığı sevab kadar ecre kavuşmalıdır. Bu hususta Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Bir oruçluya iftar veren veya bir gâziyi techîz eden, onların ecri kadar sevaba kavuşur»** buyurmuştur.

İmâm-ı Gazâlî **İhyâ** kitâbında buyuruyor ki: İftarda sabah ve öğle yemeklerini bir arada yememelidir. Böyle çok yemek orucun sevabından mahrum eder. Orucun, nefs-i emmâreyi kahr etmek olan fâidesini de ibtâl eder. Gündüz yemediklerini iftar zamanı yemekle nefsin arzuları nasıl kırılabilir, Allahü teâlâ'nın düşmanı nasıl kahr edilebilir. Hele zamanımızda iftar sofralarında çok çeşitli yemekler yapılıyor, Ramezan için önceden yiyecek biriktiriliyor, diğer aylarda yenmeyen yemekler yeniyor. Halbuki oruçtan maksad, nefsin arzularını kırıp takvâ sâhibi olmaktır. Gündüz boş kalan mideni akşam tıka basa doldurursan, lezzetle ve iştahla çok yersen, nefsin arzuları çoğalıp, daha da kuvvetlenir. Eski hâli ile bırakıldığında yerinde duran arzûlar da harekete geçerler. Orucun rûhu ve sırrı, kötülüklere sürükleyen şeytan ve nefsin kuvvetlerini zayıflatmak ve yok etmektir. Bu da, az yemekle olur. Ya'nî oruç tutmadığı gecelerde yediği kadar yemekle olur. Hattâ açlığı ve susuzluğu hissetmesi ve bedeninin zayıfladığını duyması için gündüzleri fazla uyumamak da orucun âdâbındandır. Geceleri de çok uyumayarak teheccüde kolay kalkmayı, virdlerini yapmayı sağlamalıdır. Böylece nefsin kuvveti azalıp kalb temizlenir, şeytan kalbine giremez. Göklerin melekûtunu seyr eder.

Kadir gecesi, melekût âleminin sırlarından bâzı sırların keşfolunduğu gecedir. Bir kimse midesini doldurursa kalbi ile melekût âlemi arasında bir engel, perde husûle getirmiş olur. Midesini boş tutmak da yalnız başına bu perdenin kalkması için yeterli değildir. Allahü teâlâ'dan başkasından himmetini, düşüncesini kesmek gerektir. En mühim nokta da budur. Bütün bunların başlangıcı da az yemektir. **İhyâ**'dan alınan kısım tamam oldu.

Oruçlunun iştiha ile lezzetli yemekler yemesinin bir mahzûru yoktur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Üç kimse yiyip içtiğinden hesâba çekilmez. İf-**

**tar eden, sahur yiyen ve müsâfiri olan»** buyurulmuştur. Nâfile oruç tutan, en efdal oruç olan Dâvud aleyhisselâmın orucu gibi tutmalıdır. O bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Bu yarım sene oruç demektir. Nefsi çok ezer, kahr eder. Bu orucun fazîleti hakkında haberler vârid olmuştur. Çünki kul böyle oruç tutmakla bir gününü sabr ile, bir gününü şükr ile geçirmiş olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki: **«Bana dünya hazînelerinin ve yeryüzü defînelerinin anahtarları arz olundu. Hepsini red ettim. Bir gün aç kalırım, bir gün tok olurum. Doyduğum zaman sana hamdederim. Aç kalınca sana tazarru' ederim dedim.»** Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Orucun efdali, kardeşim Dâvud'un orucudur. O bir gün yer, bir gün oruç tutardı»** buyurmuştur. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ), yâ Resûlâllah! Bu oruçdan daha efdalini istiyorum dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bundan daha efdali yoktur»** buyurdu **(Mişkâtü'l-envâr).**

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) diyor ki: Senenin yarısını oruçlu geçiremiyen, bir gün oruç tutup iki gün yiyerek senenin üçte birini oruçlu geçirsin. Üç gün ayın başında, üç gün ortasında, üç gün de sonunda oruç tutan kimse de senenin üçte birini oruç tutmuş olur. Hem de faziletli vakitlerde oruç tutmuş olur. Pazartesi, perşembe ve cum'a günleri oruç tutarsa üçde birine yakın olur. Yâhud her aydan üç gün eyyâm-ı bîyd, ya'nî arabî ayların onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) oruç tutarken bu günleri tercih ederlerdi. Bir hadîs-i şerîfde: **«Her aydan üç gün oruç tutmak bütün seneyi oruçlu geçirmek gibidir. Çünki hasene'nin karşılığında verilen sevab en az on mislidir»** buyurulmuştur. Hadîs-i şerîfdeki üç gün eyyâm-ı bîyd = geceleri ay ışığı olan beyaz günlerdir. Ya'nî her arabî ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleridir.

Alî (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cennete girdim. Cennet ehlinin çoğunu eyyâm-ı bîyd'de oruç tutanların teşkîl ettiğini gördüm»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Abdullah ibni Mes'ud (radıyallahü anh) Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) eyyâm-ı bîyd hakkında süâl sordu. Bu ismin verilme sebebini de açıklamasını istedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: **«Âdem aleyhisselâm yemesi yasak olan ağaçtan yediğinde Allahü teâlâ, ey Âdem, civârımda kalma yeryüzüne in. Çünki, sözümü dinlemiyen civarımda kalamaz. Vücudünün beyazlığı değişmiş bir halde yeryüzüne indi. Melekler ağladılar ve ey Rabbimiz bir insan yarattın, sonra da beyaz vücudünü siyaha çevirdin diye inleyip niyazda bulundular. Bunun üzerine Allahü teâlâ, ey Âdem, ayın onüçüncü günü oruç tut diye vahy etti. Âdem aleyhisselâm ayın onüçünde oruç tuttu. Vücûdündeki siyahlığın üçte biri gitti. Allahü teâlâ ayın ondördüncü günü de oruç**

**tutmasını emir buyurdu. Âdem aleyhisselâm ondördüncü günü de oruç tuttu. Vücûdünün üçte ikisi beyazlaştı. Sonra onbeşinci günü de oruç tutmasını vahy etti. Onbeşinci günü de oruç tutunca bütün vücûdü beyaz oldu. Bunun için bu günlere eyyâm-ı biyd, beyazlatıcı günler denildi. Sonra Âdem aleyhisselâma, ey Âdem, işte bu günleri sana ve senden sonraki evlâdın için ayırdım. Her ayın bu üç gününde oruç tutan bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibi olur diye nidâ edildi.»** Hadîs-i şerîfdeki simsiyah kesildi demek tırnağı hariç her yeri siyah oldu demektir. Eski hâlini hatırlaması için tırnağı beyaz bırakıldı. Bunun için tırnağına bakan insan gülmesini unutur. **Ravda** ve **Zühre** kitablarında da böyledir.

Câbir (radıyallahü anhümâ) diyor ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanında idik. Bize: **«Size Cennet köşklerinden bahsedeyim mi?»** buyurdular. Evet yâ Resûlâllah dedik. Buyurdular ki: **«Cennetteki köşkler çeşid çeşid cevherlerdendir. Hepsinin dışı içinden, içi de dışından görülebilir. Orada gözlerin görmediği, kulakların işitmediği nî'metler ve lezzetler vardır.»** Yâ Resûlâllah, bunlar kimlerindir dedim. **«Bol selâm veren, yemek yediren, devamlı oruç tutan, insanlar uykuda iken gece namaz kılan kimseler içindir»** buyurdular. Yâ Resûlâllah! Buna kimin gücü yeter dedik. **«Size bunları bildireyim. Müsliman kardeşine rastladığında ona selâm veren selâmı bol vermiş, ifşâ etmiş olur. Çoluk çocuğunu doyuran, yemek yedirmiş olur. Ramezan ayında ve her ayın üç gününde oruç tutan devamlı oruç tutmuş olur. Yatsı ve sabah namazlarını cemâatle kılan da bütün geceyi namaz kılmakla geçirmiş gibi olur»** buyurdular. İnsanlar uykuda iken demek, yehudî, nasârâ ve mecûsîlerin uykuda olması kasdedilmektedir **İhyâ.**

Pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak müstehabdır. Âişe (radıyallahü anhâ) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübârek gün oldukları için bu iki günde oruç tutarlardı. Bir hadîs-i şerîfde: **«Cennet kapıları pazartesi ve perşembe günleri açılır»** diye vârid olmuştur. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ameller pazartesi ve perşembe günü arz olunur. Ben, oruçlu iken amelimin arzolunmasını severim»** buyurduğunu rivâyet etmiştir **Tenvîr**'de zikredilmiştir.

Zilhicce ayının on gününü oruçlu geçirmek de müstehabdır. Bütün kitablarda böyle ifâde edilmektedir. «Onuncu gün bayramdır. O gün oruç tutmak haramdır, nasıl müstehab olur? Zilhicce ayının ilk dokuz günü oruç tutmak müstehabdır» dese daha iyi olurdu denilirse cevaz veririz ki: Zilhicce'nin on gününden murad, zilka'denin son günü ile zilhiccenin dokuz günüdür. Zilhicceye izâfesi, ekseriyetin onda olmasındandır. Zilhicce'nin on günü için, zilhiccenin ilk dokuz günü ile teşrîk günlerinden

sonra gelen gün de denebilir. Fakat ilk görüş daha sağlam ve daha kuvvetlidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İbâdet edilen günler içinde Allahü teâlâ'ya en sevimli gelen zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu on günden her bir günün orucu bir senelik oruca, her gecenin ihyâ edilmesi de Kadir gecesinin ihyâsına bedeldir»** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«O günlerde yapılan amellere yediyüz kat sevab verilir»** buyurulmuştur. Ebüdderdâ (radıyallahü anh) diyor ki: Zilhiccenin on gününü oruçlu olarak, çok düâ yaparak, çok istiğfar ederek, çok sadaka vererek geçirmelisiniz. Çünki Peygamberimiz Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) dan duydum. **«On günün hayır ve bereketinden mahrûm kalanlara yazıklar olsun»** buyurdu. Bilhassa dokuzuncu gün oruç tutmalıdır. Bundaki fazîletler sayılamıyacak kadar çoktur **Mesâbîh** ve **Tenbîhü'l-gâfilîn**'de böyledir.

**Ravda** kitâbında diyor ki: Bu on günde oruç tutan kimseye Allahü teâlâ on kerâmet ihsân eder: Ömrüne bereket, malına fazlalık verir. Çoluk çocuğunu hıfz eder, günahlarını örter, iyilliklerine kat kat sevab verir. Ölüm ânında kolaylık verir, karanlıklarını aydınlatır. Mîzânında iyilik tarafını ağırlaştırır, aşağı seviyelerden kurtarıp Cennetteki derecesini yükseltir.

Muharrem ayının ilk on gününde oruç tutmak da müstehabdır. Zîra kıymetli vakitlerdendir. **İhyâ**'da böyledir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zilhiccenin son günü ile Muharrem'in ilk günü oruç tutan, geçen seneyi oruç ile kapamış, giren yılı oruç ile karşılamış olur. Allahü teâlâ bu oruçları elli senelik günâhına keffâret yapar»** buyurmuştur **Hâlisa.**

Aşûre günü oruç tutmak bir senelik günâha keffârettir. Abdullah bin Amr (radıyallahü anh) diyor ki. Aşûre günü oruç tutan, sene içinde kaçırdığı oruçları idrâk etmiş olur. O gün sadaka veren, sene içinde kaçırdığı sadakaları telâfi etmiş olur. Katâde (radıyallahü anh) Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aşûre gününün orucu, bir senelik günâha keffârettir»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ), «Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ramezandan sonra diğer günler içinde en fazîletli tuttuğu oruç, Aşûre gününün orucu idi» demiştir.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ramezandan sonra en çok oruç tuttuğu ay'ın, Şa'ban ayı olduğunu Âişe (radıyallahü anhâ) rivâyet etmiştir. Resûlullah'ın Ramezan ayından başka hiç bir ay tam oruç tuttuğunu görmedim demiştir. Ramezandan bir veya iki gün önce oruç tutmazdı. Ancak vird edindiği oruca rastlarsa tutardı. Her hafta birkaç gün oruç tutan, geçen hafta tuttuğu günleri değiştirmelidir. Hiç kimse Ramezan geldi, Ramezan gitti dememelidir. Çünki bu iki sözde, ağırlık,

kabalık vardır. Bâzıları, Ramezan Allahü teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir. Ona karşı çok hürmetli olmak lâzımdır dediler. Ramezan geldi yerine Ramezan ayı geldi demelidir. Bâzı âlimlere göre Ramezan ayına sadece Ramezan demek mekrûhdur. Ancak Ramezanda oruç tuttuk gibi Ramezan ayı olmasından başka ihtimale engel olan bir karîne varsa mekrûh olmaz. İmâm-ı Mâlik (rahimehullah)'ın eshâbı karîne bulunsun bulunmasın mutlaka Ramezan kelimesini yalnız başına kullanmak mekruhtur dediler **(Şerh-i Meşârık).**

İki gün arka arkaya iftar etmeden oruç tutmamalıdır. Resûlullâh (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle oruç tutmayı (savm-i visâl)'i men'etmiştir. Çünki zaifliğe, güçsüzlüğe ve devamlı yapılan tâatleri hakkı ile yerine getirmekten âciz kalmağa yol açar. Az da olsa gece bir şey yenirse kerâhetten çıkar.

Bayramlar ve teşrîk günleri dışında bütün seneyi oruç tutarak geçirmek de mekruhdur. Ömer (radıyallahü anh) Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), bütün seneyi oruç tutan hakkında ne buyurursunuz? diye süâl etti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«O, ne oruç tutmuş, ne de iftar etmiştir»** buyurdu. Ya'nî oruç tutmamış gibidir. Çünki şerîatin sâhibinin izni ile tutmamıştır, sevab alamaz. Ne oruç tutmuş, ne de tutmamış olur. **Şerh-i Mesâbîh**'de böyledir.

**Şerh-i Nikâye**'de **Vâkı'ât**'dan naklen diyor ki: Bayram günleri dışında, savm-i visâl ile (bütün sene) oruç tutmak Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Savm-i visâlden sakınınız!»** hadîs-i şerîfi gözönüne alınarak bâzı âlimlerimize göre mekruhdur. İmâm-ı A'zam, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî (rahimehümullah)'a göre, beş bayram günü dışında, bütün sene savm-i visâl ile oruç tutmak mekruh değildir.

Fıtır ve kurban bayramlarının birinci günü ile teşrîk günleri denilen, kurban bayramının ikinci, üçüncü ve dördüncü günlerinde oruç tutmak haramdır. Teşrîk, eti kesip, parçalayıp kurutmak demektir. Fakîrler kurban etlerini bu günlerde kuruttukları için bu günlere eyyâm-ı teşrîk ismi verilmiştir. Bu beş bayram günlerinde oruç tutmanın harâm olduğunda âlimlerin ittifakı vardır. Çünki insanlar bu günlerde Allahü teâlâ'nın müsâfiridirler. Allahü teâlâ bu günlerde kurban etlerinden ve sadaka fıtırdan bol bol yemelerini irâde etmiştir. Fakirler bu günlerde refaha, iyi yaşamağa kavuşurlar, zenginlerle aynı duruma gelirler. Böylece Allahü teâlâ bu günlerde zengin olsun, fakir olsun hiç kimsenin oruç tutmamasını murâd etmiştir. Bu günlerde oruç tutmak harâm olmuştur **(Hadîs şerhleri).**

Yolculukta oruç tutmak için tekellüf etmemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) seferde, perîşan halde, herkesin etrafına toplandığı bir adamı gördü ve: **«Bu nedir?»** diye süâl etti. Yâ Resûlâllah

oruçludur dediler. **«Seferde oruç tutmak, birr'den, takvâdan değildir»** buyurdular. Bâzı âlimler bu hadîs-i şerîfi delil göstererek, yolculukta oruç tutmanın câiz olmadığını söylediler. Ancak cümhûr-ı ulemâ, ya'nî âlimlerin çoğu câiz olduğunu bildirdiler. Gücü yeterse, zorluklara katlanırsa, arkadaşlarına yük olmazsa, yolculukta oruç tutulur. Arkadaşları veya bütün yolcular oruç tutmayıp kendisi oruç tutar, yiyecekleri de ortak olursa, bu durumdaki yolcunun, oruç tutmaması efdaldir. **Hulâsa**'da böyle diyor.

Yalnız cum'a günleri oruç tutmamalı, bir gün önce veya bir gün sonra da oruç tutmalıdır. Hadîs-i şerîfde de bildirilmiştir. Bunun sebebi yehudîlere benzememektir. Onlar cumartesi gününü büyük bilir, ibâdetlerini o güne tahsis ederler, diğer günlere önem vermezler. Orucu da yalnız cum'a gününe tahsis etmek, yalnız o güne önem vermek gibi olup kerih görüldü. İmam Tayyibî (rahimehullah) bu nehyin sebebini şöyle açıklıyor: Allahü teâlâ cum'a gününü bir ibâdetle mübârek kılmıştır. Kulun o güne mahsûs ibâdetten başka bir amel ile cum'a gününü tahsis etmesi lâyık değildir. Nezri veya virdi o güne rastlarsa yalnız o gün oruç tutmasında bir mahzur yoktur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Diğer geceler arasında yalnız cum'a gecesini, ihyâ etmek için ayırmayınız. Cum'a gününü de oruç tutmakta diğer günlerden ayrı tutmayınız. Ancak birinizin âdeti üzere tuttuğu oruç bu güne rastlarsa yine mahzûru olmaz»** buyurmuştur. Meselâ sevdiği kimsenin geldiği gün oruç tutmayı adayan kimsenin beklediği kişi cum'a günü gelirse, o gün oruç tutabilir **(Şerh-i Meşârık.)**

Yalnız cumartesi günleri de, üzerimize farz olan oruçtan başkasını tutmamalıdır. Yukarıda da geçtiği gibi bunda yehudîlere benzemek vardır. Onlar da cumartesi gününe oruç ile ta'zîm ederler. Bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'nın üzerinize farz kıldığı oruçtan başkasını cumartesi günü tutmayınız. Üzüm dalından veya ağaç kabuğundan başka bir şey bulamasanız da, bunları çiğneyin de, yine oruçlu olmayınız»** buyurulmuştur. Allahü teâlâ'nın üzerinize farz kıldığı namazlardan maksad farz, adak, kazâ ve keffâret oruçlarıdır. Virde veya müekked sünnete rastlayan oruçlar da böyledir. Arefe günü, aşûre günü veya Dâvud aleyhisselâmın orucu gibi oruçların cumartesi gününe rastlaması böyledir. Ya'nî bu oruçlar o gün tutulabilir. Ayrıca cumhur âlimler, cum'a günü yalnız başına oruç tutulmasının yasaklanması tenzîhîdir, tahrîmî değildir diye ittifaka varmışlardır.

Ramezan-ı şerîfde kazâya kalan oruçların zilhicce'nin on gününde kazâ edilmesi müstehab değildir. **Tuhfe şerhi**'nde, Ramezanda kazâya kalan oruçları, gücü yeterse hiç geciktirmemelidir. Birbiri arkasından veya aralıklı tutmakta serbesttir. Üzerine vâcib olan borcun düşmesinde

çabukluk olacağı için birbiri arkasına kazâ etmek efdaldir yazılıdır. Nâfile oruç tutan, yemeğe çağrıldığında oruçlu olduğunu bildirdikten sonra da'vete icâbet eder. Sonra onlara düâ eder. Hadîs-i şerîfde böyle vârid olmuştur. Bu mes'ele, da'vet sâhibinin, oruçlunun yememesinden rahatsız olmadığı, hattâ oruçlunun hâzır olmasından hoşnut olduğu zaman böyledir. Da'vet sâhibi oruçluya, yemesi için ısrar ederse, kazâsı için kendine güveni varsa yiyeceği, yoksa yemiyeceği **Şerh-i Vikâye**'de yazılıdır.

Nâfile orucu bozan kimse bir gün kazâ eder. Bu konuda Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Din kardeşinin hâtırı için nâfile orucu bozan kimseye bin günlük oruç sevabı yazılır. Bu orucu kazâ ettiği zaman iki bin günlük oruç sevabı yazılır»** buyurmuştur. **Vâkıât**'da da böyledir. Bir kavmi ziyârete giden veya onlara ziyâfet veren nâfile oruç tutmamalıdır. Ancak onların izni ile, nâfile oruç tutabilir. Çünki onların kendi üzerinde hakkı vardır. Nâfile oruç tutarken çok meşakkat çeken, zor duruma düşen bozar ve sonra kazâ eder. Özürsüz oruç bozmak helâl değildir. Çünki bir ameli ibtâl etmek söz konusu olmaktadır. Kezâ Hanefî mezhebi âlimlerinden Ebû Bekri'r-râzî (rahimehullah) da böyle demiştir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsûf (rahimehümallah) özürsüz de olsa nâfile oruç bozulabilir, çünki arkasında kazâsı vardır dediler.

**Zahîre** kitâbında diyor ki: Zevalden (öğle vaktinden) önce ise oruç bozulabilir. Zevalden sonra ise bozmamalıdır. Ancak anne - baba veya onlardan birinin kalbini kırmak söz konusu olursa, bozulabilir. **Şerh-i Tuhfe** ve **Vikâye**'de böyle diyor.

Mübârek Ramezan ayının son on gününde îtikâf etmek de sünnettendir. Bu on günde nefs ile mücâhede yapılır. Kadir gecesi de bu on günün içindedir. Bu geceye Kadir gecesi denmesi, yâ büyüklüğündendir, ya diğer gecelere nazaran daha şerefli olduğundandır veya bütün muhkem işlerin gece takdîr edilmesindendir. Allahü teâlâ gelecek seneye kadar neler olacağını meleklere o gece bildirmektedir. Nitekim Dühân sûresi, dördüncü âyet-i kerîmesinde: **«Her hikmetli iş o gece ayrılır»** buyurulmuştur. Kadir gecesi Ramezân-ı şerîf ayından yirmiyedi gün geçince geçer. Bu konuda inceleme yapan kimselere gizli olmadığı gibi birçok hadîs-i şerîflerde de böyle bildirilmiştir.

Kadir gecesi, en çok afv ve mağfiret için düâda bulunmalıdır. Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) yâ Resûlâllah, bir gecenin kadir gecesi olduğunu bilirsem ne diyeyim diye süâl etti. **«Allahümme inneke afüvvün kerîmün tühıbbül afve fa'fü annî düâsını okursun»** buyurdu. Allahım, sen elbette afv edicisin, ikrâm edicisin afvı seversin. Beni de afvet mânasına gelmektedir. Kadir gecesini Ramezan-ı şerîf ayının son on günündeki tek gecelerde aramalıdır denildi.

Çoğunluğun sözü böyledir. İmâm-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh): «Bana göre rivâyetlerin en kuvvetlisi yirmibirinci gece olmasıdır» demiştir (**Tenvir ve Şerh-i Mesâbih**).

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh), kadir gecesi her Ramezan-ı şerîfde devr eder. Bâzan öne geçer, bâzan geride kalır buyurmuştur. İmâm-ı Ebû Yûsûf ve İmâm-ı Muhammed (rahimehümallah) kadir gecesi muayyen belirli bir gecededir. Ancak hangi gece olduğu belli değildir dediler. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) başka bir rivâyette Kadir gecesinin bütün sene içinde yer değiştirdiğini, bâzan Ramezân-ı şerîf ayında bâzan da diğer aylarda olabileceğini söylemiştir (**Şerh-i Nikâye**).

**Mişkâtü'l-envâr**'da Şeyh Ebül Hasen Harkânî (kuddise sirruh) dedi ki: Bûlûğ çağından beri kadir gecesini hiç kaçırmadım. Ramezan ayının ilk günü pazar olduğunda kadir gecesi yirmidokuzuncu gece olmuştur. Pazartesi günü ile başladığında kadir gecesi yirmibirinci geceye rastlamıştır. Salı günü başladığında yirmiyedinci gece, çarşamba günü başlayınca ondokuzuncu gece, perşembe günü başlayınca yirmibeşinci gece, cum'a günü başlayınca onyedinci gece, cumartesi günü başladığında yirmiüçüncü gece olmuştur.

Vâcib olsun, nâfile olsun Ramezan ayı dışında oruçsuz îtikâf etmemelidir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) îtikâf için oruçlu olmayı şart koşmuştur. Bunun için: «**İtikâf ancak oruç ile olur**» hadîs-i şerîfini delil göstermiştir. İki imam (rahimehümallah) ise: «Oruç ancak vâcib îtikâfda şarttır. İtikâf etmeği adak yapınca oruç tutulur. Yâhut şarta bağlamakla, meselâ ay başı gelince bir kaç gün îtikâfa gireceğim derse veya buna benzer olarak îtikâfı şarta bağlarsa, böyle îtikâflarda oruç tutulur. Fakat nâfile îtikâflarda oruç şart değildir» dediler. Bunun için İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahimehullah) îtikâfın müddetinin en azı bir gündür. Çünki bir günden az bir zamanda oruç olmaz demiştir. İmâm-ı Muhammed (rahimehullah) bir sâat, İmâm-ı Ebû Yûsûf (rahimehullah) ise îtikâf, bir sâatten fazla olmalıdır dediler. Fıkıh kitablarında böyle anlatılmaktadır. Nâfile îtikâfın şeklini mescide gitmenin sünnetleri faslında bildirmiştik.

Erkeklerin, cemâati en çok olan câmide îtikâf etmeleri efdaldir. Bâzı vakit namazlarının kılındığı mescidlerde de olabilir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) îtikâf yapılan mescidde beş vakit namaz kılınmalıdır dedi. Denildi ki, İmâm-ı A'zam burada câmi olmayan küçük mescidleri kasdetmiştir. Beş vakit namaz kılınmasa bile câmi'de îtikâf edilebilir. Kadı İmam, beş vakit namazın cemâatle kılındığı câmide îtikâf etmesi efdaldir demiştir. Böyle olmazsa, kendi mescidinde îtikâfa girmesi, dışarı çıkmaya muhtâc olmayacağı için daha efdaldir (**Hâlisa**).

İmâm-ı Ebû Yûsûf (rahimehullah) vâcib olan îtikâf câmiden başka yerde olmaz. Nâfile îtikâf câmiden başka yerde de câizdir demiştir **(Şerhi Vikâye).**

En kıymetli îtikâf, mescid-i haramda yapılan îtikâfdır. Ondan sonra Medine'de Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) mescidinde yapılan îtikâfdır. Sonra Beyt-i Makdis ve daha sonra cemâati kalabalık olan câmide yapılan îtikâfdır **(Hulâsatü'l-fetâvâ).**

Zikretmek ve beşerî âdetlerden el çekmekle îtikâfa giren kimse meleklere benzemeğe niyyet etmelidir.

Fıtır bayramı günü bayram namazından çıkmadan önce, sadaka-i fıtrı vermelidir. Bu günde müstehab olan namazdan önce bir şey yemektir. Fakire fıtrayı bayramdan önce vermelidir ki o fıtradan yiyebilsin, istifâde edebilsin. Fıtrayı bayram gününden önce vermek de câizdir. Ramezan ayı içinde verilmelidir, Ramezân-ı şerîfin ikinci yarısında verilmelidir diyenler de olmuştur.

Ramezan ayı çıktıktan sonra tâat ve ibâdetlerde bir ziyâdelik olup olmadığına bakmalıdır. Kendisinde bir ziyâdelik bulursa, bunu ibâdetlerinin kabûl olduğuna, rahmete kavuştuğuna bir işâret bilmeli, sevinmelidir. Eğer böyle bir hâli kendisinde bulamazsa, amellerinin kabûl olmadığını düşünmelidir. Amellerine sevâb alamadığını düşünmelidir. Haberlerde böyle vârid olmuştur.

# H A C

İslâmî vazîfelerden biri de, şer'an gücü yeten kimselerin beyt-i harâmı ziyâreti, hac etmeleridir. Beyt-i harâma bu ismin verilmesinin sebebi, orada kıtâlin harâm olmasından veyâ zâlimlerin taarruzundan yasaklanmış olmasındandır. Beyt-i harâma Kâ'be denilmesine sebeb de, yerden yüksek olmasından veya dört köşeli olmasındandır (**Şerh-i Kirmânî**).

Hacca gitmek, evinden çıkıp dönünceye kadar borçlarını ödedikten sonra kendisine, çoluk çocuğuna ve hizmetçilerine yetecek kadar mâle sâhip olanlara farzdır. Nafakada israf ve kısmak değil, vasat olarak düşünülecek, yolculuk yürüyerek değil, binekli olarak gözönüne alınacaktır. Yolda emniyyet de olmalıdır. Bunların hepsi gücü yetmenin açıklamasıdır.

Bir kere hac etmek yirmi kere Allah yolunda gazâ etmekten efdaldir. Hadîs-i şerîfde: **«Beyt-i şerîfi hac ediniz. Çünki hac, suyun kirleri, giderdiği gibi günahları giderir»** buyurulmuştur. **İhyâu'l-ulûm** kitâbında diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîfde: **«Beyt-i şerîfi ziyâret edip, cima' etmeyen ve fısk ve fücûr işlemiyen kimse, annesinden yeni doğmuş gibi günahlardan soyrılır»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Şeytanı hiç bir şey Arefe günü kadar kine, öfkeye boğmamış, zelîl ve hakîr düşürmemiştir. Çünki şeytan o gün Allahü teâlâ'nın rahmetinin indiğini, herkesin afv edildiğini görmekte perişan olmaktadır»** buyuruldu. Denildi ki günahlar arasında öyleleri vardır ki, onları ancak Arafatta vakfede bulunmak mahveder. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«En büyük günahkâr, Arafatta vakfeye durup da, kendisinin afv edilmediğini zanneden kimsedir»** buyurulmuştur.

Haccın sünnetlerinden biri, riyâ karışmamış hâlis bir niyyet ve temiz, halâl para harcamaktır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Halâl kazanarak hacca giden kimsenin, Allahü teâlâ, her adımına yetmiş sevab yazar, yetmiş günâhını düşer ve yetmiş derece yükseltir»** buyurmuştur (**Hâlisa**). İçinde şübhe bulunmayan halâl para ile hac etmek isteyen ödünç alıp kendi malı ile borcunu ödemelidir (**Gunyetü'l-fetâvâ**).

Ebülkasım Hakîm Belhî (rahimehullah) sultandan hediyye alırdı. İh-

tiyaçlarını başkasından borç alarak giderir, borcunu sultanın hediyyelerinden öderdi. Ebû Yûsûf (rahimehullah) bu gibi mes'elelerde İmâm-ı A'zamın (rahimehullah) cevabı budur demiştir (**Hazânetü'l-fetâvâ**).

Ticâreti, dünyâlık şeyleri hac işine karıştırmamalı, işini ve hâlini düzeltmeli, borçları varsa ödemeli, haksızlık yapmışsa halâllaşmalı, hasımları varsa onları râzı etmelidir. Dönünceye kadar, nafakası üzerine lâzım olanların ihtiyaçlarını temin etmeli, üzerinde emânet varsa yerine vermelidir. İhlâs ile Allahü teâlâ'ya, geçmiş günahları için tevbe etmeli, kendisini, dünyadan çıkıp âhirete göçüyormuş gibi düşünmelidir. Sâlih amellere sarılmalı, nereye gittiğini, ne derece büyük bir makama gittiğini, Allahü teâlâ'nın, bu amelinden râzı olmasını ihlâs ile istemelidir. Bir şahıs Fudayl bin İyâd'a (rahimehullah), ben Mekke'ye gitmek istiyorum. Bana tavsiyelerde bulunur musun? dedi. Fudayl (kuddise sirruh), Kollarını sıva! Nereye ve kime gittiğine dikkat et, dedi ve bayıldı. Süâl eden şahıs da düştü ve o anda öldü (**Hâlisatü'l-hakâyık**).

Eğer gücü yeterse, köle ve çocuklarına da hac yaptırmalı, sevabını yalnız Allahü teâlâ'dan beklemelidir. Yolculukta arkadaşları ve bütün din kardeşleri ile iyi geçinmeli, veda'laşmalı ve kalbini âilesinden, çocuğundan, vatanından uzak tutmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hac edin ki, muhtâc olmayasınız. Yolculuk edin, sıhhat bulasınız. Ben geçmiş ümmetlere karşı sizinle övünürüm»** buyurmuştur.

Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) buyurdu ki: Hac ile Umre arasında uyanık olun. Çünki bu ikisi, fakirliği ve günahları, ateşin demirin pas ve kirlerini yok ettiği gibi, yok eder. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hac zenginlikle, fakirlik de zinâ ile anlaştı»** buyurdu.

Mahmil kullanmamalıdır. [Mahmil, devenin her iki yanına konan ve içine insan oturabilen sandıklara denir]. Ancak yük ve yiyeceklerin konulduğu devede, çuvalların üzerine binebilir. Yüklerin üzerinde binmeğe korkarsa, veyâ bir özür sebebiyle deve üzerine tutunamazsa, o zaman mahmile binmesinde bir mahzur kalmaz. İmâm-ı Gazâlî (rahmetuilahi aleyh) burada iki mâna vardır dedi. Birisi devenin yükünü hafifletmektir. Çünki mahmil deveye eziyyet verir. İkincisi, zengin ve kibirli kimselerin yaptıkları gibi süsden kaçınmaktır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) deve üzerinde tavaf etti. Devenin üzerinde dört dirhem kıymetinde, eskimiş kadîfe vardı. İnsanların, hedyini (kurbanını) ve şemâilini görmeleri için binmişti. **«Menâsikinizi benden alınız, öğreniniz»** buyurmuştu.

Denildi ki, bu mahmilleri Yûsûf-i Haccâc meydana çıkarmıştır. O zamanın âlimleri de bunu hoş karşılamamışlardı. Süfyân-ı Sevrî (rahimehullah) babasından rivâyet ediyor. Kûfe'den Fâris'e doğru hac için yola koyuldum. Rastladığım hacı adaylarının hepsini develerin yükleri, çuvalları üzerinde ve mahmillerde gördüm.

Devenin hörgücü üzerine çadır kurulmamalıdır. Zengin kimseler gibi değil, mütevâzi bir şekilde yola çıkmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de böyle mütevâzi bir şekilde hac ederdi. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) hacıların yaptıkları süslü elbiseleri ve mahfilleri görünce: «Hacılar az, kafileler çok» dedi. Sonra mütevazi bir şekilde giden, fakir, altında çullar olan bir adama rastlayınca: «Bu, hacıların en iyisidir» buyurdu.

Hayvanın üzerinde uyumamalı, tesbîh ile meşgul olmalıdır. Çünki uyuyan insan daha ağırlaşıp deveye eziyyet vermektedir. Deveye lüzumundan fazla yük yüklememeli, arasıra hayvandan inmelidir. Böylece, hayvanı kiralamışsa, sâhibini sevindirir. Kendi mülkü ise, hayvanı dinlendirmiş olur.

Allahü teâlâ'ya tâatte olup, bütün günahlardan, boş ve çirkin söz ve işlerden sakınmalıdır. Hac yolunda fazla süslenmemeli, koku sürünmemelidir. Süslü, kıymetli elbise giymek, övünmeye yol açar. Bu da insanı fakirler, zaifler ve bilhassa sâlihler zümresinden çıkarır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in, üstü başı dağınık olmak ve traş olmamakla emr etmiş olduğunu, ni'met ve refah içinde hac yapmaktan men' ettiğini Fudâle bin Ubeyd (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîf bildirmektedir. Yine haberde geldi ki: **«Hacı, üstü başı dağınık ve koku sürünmemiş kimsedir»** buyurulmuştur. Allahü teâlâ hadîs-i kudsîde, **«Ziyâretçilerime bakınız. Üstleri başları toz toprak içinde uzak yollardan bana gelirler»** buyurmuştur. Hac sûresindeki âyet-i kerîmede de: **«Son kirlerini gidersinler»** buyurulmuştur. Buradaki kirlerden murad, saçın, başın, elbisenin dağınıklığı, tozlu topraklı olmasıdır. Bu kirlerin giderilmesi saçların traş olması ve tırnakların kesilmesidir. **İhyâ**'da da böyledir.

Hac yolunda ölmeyi ganimet bilmelidir. Çünki sevâbı kıyâmete kadar o kimsenin üzerine yazılır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mekke yolunda giderken veya gelirken ölen kimsenin geçmiş günahlarını Allahü teâlâ afv eder. Amel defteri açılmaz. Onun için terazi kurulmaz. Hesab ve azab görmeden Cennete girer»** buyurmuştur. Aynı şekilde gazâya ve umreye giden de yolda vefât ederse sevabı Kıyâmete kadar yazılır.

Evinden çıkıp Mîkat'a (ihram giyilecek yere) gelinceye kadar, ihramdaymış gibi davranmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), beş mîkat yerini bildirmişlerdir. Bu hususdaki tafsilât fıkıh kitablarındadır. Hac yolunda iken, ihrâma giren, şerîatin haram kıldığı şeylerden sakınmalıdır. Muâraza, münâkaşa, mücâdele etmemelidir. Muâraza, düşmanlığa, ayrılığa sebeb olacak, hüsn-ü ahlâka aykırı düşecek şekilde konuşmaktır. Muâraza ve mücâdele, ileride konuşmanın sünnetleri bölümünde anlatılacaktır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yumuşak, tatlı ko-

nuşmayı yemek yedirmek ile birlikte haccın birrinden, şiârından kılmıştır. Hac yolunda arkadaşları ve dostları ile münâkaşa etmeyip iyi geçinmeli, yumuşak davranmalıdır. Böyle yapmak hüsn-ü ahlâkın gereğidir. Iyi huylu olmak, yalnız başkalarına eziyyet etmemek değildir. Aynı zamanda başkalarının eziyyetine de tahammül göstermektir. Yolculuğa bu sebebden sefer denilmiştir. Sefer, keşf olunmak, yüzü açılmak demektir. Yolculukda herkesin ahlâkı meydana çıkmaktadır. Bir adamı iyi tanıdığını, iyi huylu olduğunu söyliyen kimseye Ömer (radıyallahü anh), sen o adamla hiç yolculuk ettin mi, iyi ahlâkına delil budur der. O kimse, hayır, yolculuk etmedim deyince Ömer (radıyallahü anh) sen onu tanımıyorsun buyurur.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kabrini ziyâret etmeği niyyet etmelidir. Diri iken ziyâret etmiş gibidir. Şefâate nâil olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Vefâtımdan sonra beni ziyâret eden kimse, diri iken ziyâret etmiş gibidir»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Bütün arzûsu beni ziyâret etmek olan kimse, ziyâretime geldiği zaman, Allahü teâlâ beni ona şefâatçi yapar»** buyurmuştur. Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde de Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Beni Medine'de sevabını Allahü teâlâ'dan umarak ziyâret eden kimse, Kıyâmet gününde komşum olur, ona şefâat ederim. Haremeynde ölen kimse Kıyâmet günü emniyyet içinde olanlardan olur»** buyurmuştur **(Hâlisa).**

Rivâyet olundu ki, bir a'râbî Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kabrine geldi. Allahım, sen sevgililerin kabri başında kölelerin âzâd edileceğini emrettin. İşte bu sevgilin, ben de senin kulunum. Habîbinin kabri başında beni Cehennemden âzâd et diye düâ etti. Cevabında: **«Yalnız seni mi âzâd edeyim? Habîbimin kabri başında bütün mahlûkâtın âzâd olmasını isteseydin âzâd ederdim. Haydi git, seni Cehennemden âzâd ettik yâ a'râbî»** diye nidâ olundu **(Ravda).**

Yine **Ravda** kitâbında Ebû Abdullah Tarâifî (rahimehullah) şöyle anlatıyor: Medine'ye girdim. Çok acıkmıştım. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kabr-i şerîfini ziyâret ettim. Ona ve Şeyhayn'e (radıyallahü anhümâ) selâm verdim. Yâ Resûlâllah, selâm senin üzerine olsun. Allahü teâlâ biliyor. Aç ve yokluk içindeyim. Bu gece senin müsâfirinim dedim. O sırada uyku bastırdı, uyumuşum. Rü'yâmda Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) gördüm. Bana bir yufka ekmeği verdi. Yarısını yedim. Uyandığımda yarısı da elimde idi. Şöyle bir ses duydum. «Yâ Ebâ Abdellâh, kabrimi ziyâret edenin günahlarını Allahü teâlâ mağfiret eder. Kıyâmet gününde şefâatime kavuşur. Bu rü'yâ ile ayrıca Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Rü'yâda beni gören muhakkak beni görmüştür. Çünki şeytan benim şeklime giremez ve olduğum yer-**

**de bulunamaz»** hadîs-i şerîfinin gerçek olduğunu anladım. Sonra: «Ey Abdullah, kabrimi ziyâret edeni, Allahü teâlâ mağfiret eder ve yârın Kıyâmette benim şefâatime kavuşur» sesini duydum.

Hac yolunda çok telbiye getirmelidir. Telbiye şöyledir: **«Lebbeyk, Allahümme lebbeyk. Lâ şerîke leke lebbeyk. İnnelhamde venni'mete leke vel mülke lâ şerîke leke»** Buyur, emret yâ Rabbi, emret, senin emrindeyim. Ortağın yoktur, emret, yapayım. Elbette hamd ve ni'met senin içindir. Mülk de senindir. Şerîkin yoktur demektir. Vâdilere indikçe, tepelere çıktıkça hep bu telbiyeyi söylemelidir. Bu telbiye ile İbrâhim aleyhisselâmın Beyt-i şerîfi yaptığı zaman, onu ziyârete da'vetine icâbeti niyyet etmelidir. Zira Halilullah İbrâhim aleyhisselâm, Kâ'be-i muazzamayı binâ ettiği zaman «Uyanık olunuz, Rabbiniz sizin için bir Beyt yapmıştır. Onu hac, ziyâret ediniz» demişti. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) rivâyet ediyor: Allahü teâlâ tûfân ile Nûh aleyhisselâmın kavmini suya gark edince, Meleklerin yaptığı Beyti'l-ma'mûru göğe kaldırmıştı. Bir rivâyete göre, Âdem aleyhisselâm altıncı gökde idi. İbrâhim aleyhisselâma, Beyt-i ma'mûrun bulunduğu yerde, aynı temeller üzerine bir binâ yapmasını emretti. İbrâhim aleyhisselâm oraya gittiğinde, hiç bir ize rastlamadı. Allahü teâlâ, eni boyu Beyti'l-harâm büyüklüğünde, başı ve dili olup konuşan bir bulut gönderdi. Bulut İbrâhim aleyhisselâma, işte benim büyüklüğümde bir binâ yap dedi. İbrâhim aleyhisselâm, ona göre, o büyüklükte binâ yaptı. Bitirince yedi kere tavâf etti. Allahü teâlâ, insanları hac etmeleri için çağırmasını vahy etti. Bu emri alınca, Ebû Kubeys dağına çıktı. **«Âgâh olunuz. Rabbiniz sizin için bir Beyt binâ etmiştir. Haydi onu ziyâret ediniz»** diye nidâ etti. Allahü teâlâ, İbrahim aleyhisselâmın sesini her tarafa ulaştırdı. Bu sesi duymayan insan, cin, dağ, taş, ağaç hiçbir şey kalmadı. İbrâhim aleyhisselâmın bu da'vetine dünyâya geldikleri zaman Beyt-i şerîfi hac yapmaları takdir edilmiş olanlar babalarının sulblerinde oldukları halde kaç kere hac yapacaklar ise o kadar telbiye getirdiler. İbrâhim aleyhisselâm, bu kadar çok (Lebbeyk, Allahümme lebbeyk...) seslerini duyunca kalbi heyecanlandı, aklı hayret içre kaldı ve İlâhî! Bu seslerini duyduğum kimseler kimlerdir? diye süâl etti. Allahü teâlâ: **«Onlar ümmetlerin hayırlısı, en üstünü olan Muhammed aleyhisselâmın ümmetidir»** buyurdu. İbrâhim aleyhisselâm, İlâhî, onlara nasıl ziyâfet verebilirim dedi. Allahü teâlâ: **«Bir tutam kâfûr al. Onlara ziyâfet ver!»** buyurdu. İbrâhim aleyhisselâm, kâfuru alıp ufalayıp yumuşattı. Sonra Ebî Kubeys dağına çıkıp onu saçtı. Allahü teâlâ bir rüzgâr gönderip şarka garba dağıttı. Nereye bir zerre düştü ise, Allahü teâlâ orasını tuzluk yaptı. Yemeklerimizdeki tuz İbrâhim aleyhisselâmın bize ziyâfetindendir. **Mişkâtü'l-envâr**'da böyle zikredilmiştir.

Hacca yürüyerek gitmek, binerek gitmekten daha efdaldir. Sevabı

kat kat çok olur. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) hacca binerek gitmek daha efdaldir. Çünki onda infâk daha çoktur. Yürümek ise insanı yorar, usandırır. Binerek gitmekte insana sıkıntı, usanç gelmesi uzak ihtimaldir. Eziyyeti az olur. Haccın sâlimen tamamlanması, binekli olmada, daha kolay ve daha mümkindir. Ancak üstün olmaya bir açıklık getirerek şöyle söylemek daha iyidir. Yürümesi kolay gelen kimse için hacca yürüyerek gitmek efdaldir. Eğer yürümekle yorulacak, usanacak, ahlâkı, sabrı, tevekkülü bozulacak veya ibâdetlerinde noksanlık olacak ise, binerek gitmek efdaldir. Nitekim, müsâfirin, hastanın, kendilerine fazla etkisi olmayacak ise oruç tutmaları daha efdaldir. **İhyâ'**da böyle yazılıdır.

Hacerü'l-esved'i öpmek de sünnettendir. Hadîs-i şerîfde: **«Hacer-i esved Cennet yâkutlarından bir yâkuttur. Kıyâmet günü iki gözü ve bir dili olduğu halde getirilecektir. Ta'zîm ve sıdk ile kendisini istîlâm edenin lehinde, nifak ve istihfaf ile istîlâm edenlerin aleyhinde şehâdet edecektir»** buyurulmuştur **(Tirmizî)**.

İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ)'nın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Hacerü'l-esved Cennetten indirildi. Sütten daha beyazdı. Âdemoğlunun hatâları onu siyahlandırdı»** buyurulmuştur. Hacer-i esvedi bir hizmetçinin büyük bir melikin elini öptüğü gibi öpmelidir. Ancak diğer müslimanlara eziyyet edeceğinden korkarsa, Hacer-i esved etrafında izdiham varsa ona işâret eder, öpmez. Yanında ağlar ve mîsâkı hatırlatır. Ya'nî Allahü teâlâ, **«Ben sizin Rabbiniz değil miyim?»** buyurduğunda kullarından, **«Evet, sen bizim Rabbimizsin»** diye söz almıştı. İşte bu ahdi (mîsâkı) hatırlamalıdır.

**İhyâ, Ravda** ve **Tenbihü'l-gâfilîn** kitablarında diyor ki: Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) halîfeliğinin ilk haccında Hacer-i esved'i öptü ve «Elbette senin bir taş olduğunu biliyorum. Zararın ve fâiden dokunmaz. Resûlullah'ın seni öptüğünü görmeseydim, seni öpmezdim» dedi ve çok ağladı. Arkasına dönünce hazret-i Alî'yi (radıyallahü anh) gördü. Yâ Ebel Hasen! İşte burada göz yaşı dökülür ve duâlar kabûl olunur dedi. Bunun üzerine Alî (radıyallahü anh), yâ Emîre'l-mü'minîn! Bu taşın fâidesi ve zararı dokunur, dedi. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) nasıl olur? diye süâl etti. Hazret-i Alî (radıyallahü anh), Allahü teâlâ Âdem aleyhisselâmın zürriyyetinden ahd-i mîsâk aldığı vakit, kaleme, mü'minlerin bu ikrârını, baldan tatlı, kaymaktan yumuşak bir nehirden alıp bir kâğıda yazmasını emretti. Sonra bu taşı çağırıp bu kâğıdı içine koydu. Bu sebebden Hacer-i esved, mü'minlere vefâ edip sözlerinde durdukları için lehlerine, kâfirlere de inkâr ettikleri için aleyhlerine şehâdet edecektir, dedi. Hacer-i Esved'i öperken okunan düâda bu mâna vardır. Düâ şöyledir: **Allahümme îmânen bike ve tasdîkan bikitâbike ve vefâen biahdike** =

Allahım, sana îmân eder, Kitâbını tasdîk eder ve ahdimizde dururuz.

Harem-i şerîfe de saygı göstermelidir. Harem-i Mekke, şark tarafından altı mil, ikinci taraftan oniki mil, üçüncü taraftan onsekiz mil, dördüncü taraftan yirmidört mil kadardır. Fakîh Ebû Ca'fer (rahimehullah) böyle söylemiştir. Hacerü'l-esved Cennetten çıkarıldığında ziyâsı vardı. Onun ziyâsının ulaştığı yerler Harem sayılırdı. Bilinmelidir ki, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği beş mîkat yeri — ki buralarda ihrâm giyilmesi gerekir —, Harem için finâdır, avlu mesâbesindedir. [Finâ, bir şeyin avlusu, çevresi demektir] Harem de, Mescid-i haramın finâsıdır. Mescid-i haram da, Beyt-i şerîfin ya'nî Kâ'be-i muazzamanın (Allahü teâlâ şerefini arttırsın) finâsıdır. Ziyâret veya başka maksad ile Mekke-i mükerremeye girmek isteyen bu finâlardan, Harem-i şerîfe ta'zîm olarak ihramsız geçmesi halâl olmaz. Harem-i şerîfde silâh taşımamalıdır. Silâh taşımaktan maksad müslimanlar ile muharebe maksadı ile silâh taşımaktır. Yoksa satmak için veya kâfirlerle harb etmek için silâh taşınabilir. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mekkenin fethinde silâh taşımıştır. Harem-i şerîfde cinâyet işlenmez, müslimanlara eziyyet edilmez. Bir şey yemek veya bir hâcetini gidermek istediğinde, Hil denilen Harem ile Mîkat arasındaki yerlere, eğer mümkin ise çıkmalıdır. Ömer bin Abdülâziz ve benzeri emîrler iki çadır kurarlardı. Biri Harem'de, biri Hil'de olurdu. Namaz ve benzeri tâat olan amelleri için Harem'deki çadıra girerlerdi. Böylece Mescid-i haramın fazîletine kavuşurlardı. Konuşmak, yemek, içmek gibi işler için Hildeki çadıra çıkarlardı. **Hâlisa**'da böyledir.

Mekke'de fazla kalmamalıdır. Çünki Harem'in civarında bulunmakla melâlet hâsıl olabilir veya ta'zîmde kusûr edilebilir. Bunun için hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hac bittikten sonra hacıları memleketlerine gönderirdi. Mekke'de fazla kalmanın mekrûh olması, o makamın fazîletini bozacağından değil, insanların zâfiyetinden, o mübârek yerlere hakkı ile riâyette kusûr edileceğindendir. Orada kalmamak daha fazîletlidir demek, usanarak ve kusur işliyerek orada kalmaktan daha fazîletlidir demektir. Yoksa hakkına riâyet edilerek orada kalındığında en şerefli makamın orası olduğunda şübhe yoktur. Fakat o makamın hakkını gözeterek orada kalabilecekler nerede? Orası nasıl en efdal makam olmasın ki, Beyt-i şerîfe bakmak bile ibâdettir. Orada yapılan iyiliklere kat kat karşılık verilir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mekke'ye avdet ettiği zaman Kâ'be'ye dönerek: **«Elbette sen Allahü teâlâ'nın yeryüzünde en hayırlı yerisin. Beldeler içinde en çok sevdiğim yer sensin. Eğer senden çıkarılmasaydım ben de çıkmazdım»** buyurmuştur **(İhyâ)**.

**Rükn**'e ve **Makâm**'a da saygı göstermelidir. Allahü teâlâ Bakara sû-

resindeki âyet-i kerîmede: **«Siz de İbrahim'in (aleyhisselâm) makamından bir namazgâh edinin»** buyurmuştur. Ömer (radıyallahü anh) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sırtını Kâ'be'ye dayayarak, **«Rükn ve Makâm, Cennet yâkutlarından iki yâkuttur. Eğer Allahü teâlâ, onların nûrlarını söndürmeseydi bütün dünyayı aydınlatırdı»** buyurduğunu haber vermiştir. Rükn ile Makamı öpmeli, yanlarında namaz kılmalı, en mühim hâcetlerini onların yanında düâ ederek istemelidir.

**Zemzem** suyunu şifâ için içmeli, bereketlenmek için başına ve bütün bedenine üç defa dökmelidir. Zemzem suyuna bu ismin verilmesi, Hâcer vâlidemizin, İsmâil aleyhisselâmın ayağının altından su çıkıp aktığını gördüğünde Kıbtî dilinde dur, dur! mânasında zem, zem demesindendir. Zemzem suyunu içerken hâcetlerinin hepsine kavuşmağa niyyet etmelidir. Hadîs-i şerîfde: **«Zemzem suyu ne niyyetle içilirse, ona şifâ olur, o işi görülür»** buyurulmuştur. Şifâ için içene Allahü teâlâ şifâ verir. Korunmak, sığınmak için içeni Allahü teâlâ muhafaza eder. İmâm-ı Cezrî (rahimehullah) diyor ki. Abdullah ibni Mübârek (kuddise sirruh), zemzem suyu içtiğinde kıbleye dönüp, babam bana Câbir (radıyallahü anh)'den Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zemzem suyu ne niyyetle içilirse, onun içindir»** buyurduğunu haber verdi. Ben de bu zemzem suyunu Kıyâmet günü susamamak için içiyorum dedi. Bir hadîs-i şerîfde: **«Zemzem suyundan doyarak, kanarak içmek, nifaktan kurtulmaktır»** buyurulmuştur. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hiçbir zaman bir kulun karnında mâ-i zemzem ile nâr-ı Cehennem bir arada bulunamaz»** buyurduğu rivâyet edilmiştir. Zemzem suyu Mekke'den istenilen yere götürülebilir.

Mescid-i Harâma hürmet olarak, dikenini kırmamalı, avını kaçırmamalı, orada düşürülen şeyi almamalıdır. Ancak sâhibini bulup vermek niyyeti ile alınabilir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Düşürülen bir şey alınmaz. Ancak bir sene içinde sâhibini arayıp bulmak için alınabilir»** buyurmuştur. İnsan bulduğu şeyin mâliki olmaz. Onun sâhibini araştırmak ve muhafaza etmek için almış olur. Harem-i şerîfin içinde av avlamamalı, yaş otları koparmamalıdır. Hayvanlara yedirmek için kuru otlar koparılabilir.

Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Medîne şehrine ta'zîm etmek, saygı göstermek de sünnettendir. Vahyin indiği ve seyyidi'l-mürselînin (sallâllahü aleyhi ve sellem) hicret ettiği yerdir. Bizâziyye'de diyor ki, efdal olan önce Mekke'de hac edip sonra Medîne'de Ravda-i mutahharayı ziyâret etmektir. Ravdayı ziyâreti öne almak da câizdir. [Ravda-i mutahhera, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cennet bahçesi olan kabr-i şerîfidir. Ravda, bahçe demektir. Çayırlı, çimenli, sulu yere denir].

Mekke'nin hareminde ot ve ağaç kesmediği, avlanmadığı gibi burada da bunlara riâyet etmelidir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Medine'nin iki taşlık arasında ot ve ağaç kesmeği ve avını öldürmeyi yasak ediyorum»** buyurmuştur. İmâm-ı Mâlik ve Şâfiî (rahimehümallah) bu hadîs-i şerîfe istinaden Medînenin de Mekke gibi bir haremi olduğunu, orada av öldürmenin ve ağaç kesmenin yasak olduğunu ictihad ettiler. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (radıyallahü anh) göre, Medîne-i münevvere'nin diğer şehirler gibi haremi yoktur. Hadîs-i şerîfdeki yasaklama, islâm askerinin o bölgedeki ağaçlardan gölgelenmeleri, hayvanlarının da oradaki otlaklarda yayılmaları ve cihad haberini duymaları içindi denilmiştir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Medîne çevresinin de korunması için oniki millik bir hudûd yaptığını bildirmiştir. Böyle korumak için yapılan hudûdun içindeki yasaklama, ilelebed devam etmez. Bâzan yasaklanır, bâzan izin verilir **(Şerh-i Mesâbîh)**. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Medîne'yi uzaktan görünce hayvanını hızlandırırdı.

Hacıları terhîb ile, ya'nî merhaba, hoş geldiniz diyerek sevinçle karşılamak ve teberrüken müsafehâ etmek de sünnettendir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir hacı veya gâzi ile kucaklaşan bin peygamber ile kucaklaşmış gibidir»** buyurmuştur. Hacı, evine girmeden önce, kendisinin mağfireti için düâ etmesini istemelidir. Çünki hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi, hacı olan kimsenin günahları afv olmuştur.

Beyt-i Makdis'i ziyâret etmek de sünnettendir. Mukaddes, temiz mekândır. Ya'nî orada ibâdet eden âbidler günahlardan temizlenir. Kuds, temiz olmak demektir. Makdis, günâh pisliklerinden temizlenilen yer demektir. İbâdet ile putlardan temizlendiği için de bu ad verilmiş olabilir. Baytü'l-mukaddes veya Beytü'l-mukaddis şeklinde izâfet olarak da söylenebilir. Beyte sıfat olarak El-Beytü'l-mukaddes şeklinde de söylenmiştir. Meşhûr olan izâfet şeklidir. Hadîs-i şerîfde: **«Beyt-i makdis mahşer yeridir. Oraya geliniz. Namaz kılınız. Orada kılınan bir namaz, başka yerdeki bin namaz gibidir»** buyurulmuştur. Mahşer yeri, insanların öldükten sonra bir araya toplanacakları yer demektir.

## AŞURA GÜNÜNÜN EDEBLERİ

İslâmın sünnetlerinden biri de, Aşûra gününe saygı göstermektir. Muharremin onuncu günüdür. Dokuzuncu veya onbirinci günü diyenler da oldu ise de sahîh olan onuncu günü olmasıdır. Arşı taşıyan melekler (Hamele-i Arş) bu güne hürmet ederler. Çünki Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kurtuldukları gündür. Hadîs-i şerîfde: **«İbrâhim aleyhisselâm Aşûra günü doğmuştur. Allahü teâlâ onu Nemrud'un ateşinden Aşûra günü kurtarmıştır. Mûsâ aleyhisselâm Fir'avn'dan Aşûra günü kurtulmuş, düşmanları denizde o gün boğulmuştur. İdris aleyhisselâm o yüce makama Aşûra günü kaldırılmıştır. Allahü teâlâ, Eyyûb aleyhisselâmdan o gün hastalığı kaldırmıştır. İsâ aleyhisselâm da o gün göğe kaldırılmıştır»** buyurulmuştur.

Denildi ki Aşûra gününe bu ismin verilmesi, Allahü teâlâ'nın on Peygambere (aleyhimüsselâm) on kerâmet ikrâm etmesindendir.

1. Âdem aleyhisselâmın tevbesini o gün kabûl etmiştir.
2. Nûh aleyhisselâmın gemisi Cûdî dağına o gün oturmuştur.
3. Süleyman aleyhisselâm o gün melik olmuştur.
4. Yûnus aleyhisselâm o gün balığın karnından çıkmıştır.
5. Yûsuf aleyhisselâm o gün babasına kavuşmuştur.
6. İdris aleyhisselâm o gün yüksek yere kaldırılmıştır.
7. İbrâhim aleyhisselâm, o gün Nemrud'un ateşinden kurtulmuştur.
8. Mûsâ aleyhisselâm o gün Fir'avndan kurtulmuştur.
9. Eyyûb aleyhisselâm o gün hastalıktan kurtulmuştur.
10. İsâ aleyhisselâm o gün göğe kaldırılmıştır.

Cebrâil, Mîkâil, İsrâfil (aleyhimüsselâm)'ın, Arş ve Kürsî'nin yaratıldığı gündür. Abdullah ibni Mes'ûd (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Her iki semâ arasında beşyüz yıllık mesâfe vardır. Yedinci kat gök ile Kürsî arasında da beşyüz yıllık mesâfe vardır. Kürsî ile su arasında da beşyüz yıllık mesâfe vardır. Arş suyun üstündedir. Allahü teâlâ Arşdan ve diğerlerinden üstün, gâlib ve hâkimdir. Bütün yaptıklarınızı ve ne halde olduğunuzu bilir»** buyurulmuştur **(Ebülleys tefsiri).**

Kalem, Gökler, yer, Cennet de Aşûra günü yaratılmıştır. Âdem aleyhisselâm, Havva anamız da o gün yaratılmıştır. Tûbâ ağacı da o gün

dikilmiştir. Kıyâmet de Aşûra günü kopacaktır. Kıyâmetin kopması hayırlı görünmüyorsa da, kemâl erbâbının kendilerine va'd edilen mertebeye o gün ulaşmış olacakları için hayırlı bir gün olduğu açıktır.

Aşûra günü oruç tutmak sünnettir. Ancak tutulma şekli daha önce anlatıldı. Selef-i sâlihîn (rahimehümullah) çocuklarına Aşûra günü yemek yedirmezlerdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hurmayı mübârek tükrüğü ile ıslatır çocuklara çiğnetirdi. Çocuklar Resûlullah'ın mübârek tükrüğü bereketiyle doyar, akşama kadar hiç bir şey yemezlerdi.

Denildi ki, vahşî hayvanlar bile, Aşûra günü birşey yemezler. **Zühretü'r-riyâd** kitâbında diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Aşûra günü tuzağa düşmüş bir geyiğe rastladı. Geyik Resûlullah'dan, gidip yavrularımı emzirip akşamdan sonra dönmeme avcının izin vermesi için şefâat etmesini istedi. Avcı Resûlullah'ın geyiğe gündüz, akşam olmadan dönmesini söylemesini istedi. Geyik, bugün Aşûra günüdür. Bu güne hürmeten yavrularımızı gündüz emzirmeyiz dedi. Avcı, yâ Resûlâllah! Bu geyiği sana hibe ettim, dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de geyiği salıverdi.

Yehudilere muhalefet olması için Aşûra günü ile birlikte Muharremin dokuzuncu ve onbirinci günlerinde de oruç tutmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu günde tutulan oruç hakkında: **«Aşûra gününün faziletine kavuşmağa bakınız. Çünki o gün Allahü teâlâ'nın günler arasında seçtiği mübârek bir gündür. Bu gün oruç tutan kimseye, Allahü teâlâ, nezdinde bulunan meleklerin, peygamberlerin, şehidlerin ve sâlihlerin ibâdetleri kadar sevab verir»** buyurmuştur. O gün kılınacak namaz için de Âişe (radıyallahü anhâ)'nın rivâyetiyle Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aşûra gecesi veya günü yüz rek'at namaz kılıp, her rek'atinde bir Fâtiha ve üç ihlâs okuyan ve namazdan sonra da, yetmiş kere Sübhânallahi vel hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm diyen, yetmiş kere istiğfar, yetmiş kere de bana salevat okuyan kimsenin kabrini, Allahü teâlâ misk ve anber ile doldurur»** sonra ilâve ederek: **«Kabre konan herkesin saçları dağılır. Bu namazı kılan kimsenin saçları ise dağılmaz. Kabrinden kalktığı zaman yüzü ayın ondördü gibi parlar. Gelinin kocasının evine gittiği gibi, bu namazı kılan da Cennete gider»** buyurmuştur **(Ravdatü'l-ulemâ)**.

Aşûra günü hasımlarının, incittiklerinin gönlünü almalıdır. Bilinmelidir ki, Kıyâmet günü hasımlarını râzı etmek niyyeti ile dört rek'at namaz kılarsa, Allahü teâlâ, kabrin şiddetli, korkunç hallerinden kurtarıp hasımlarını da râzı eder. Birinci rek'atta Fâtiha ve onbir İhlâs, ikinci rek'atta Fâtiha, üç Kâfirûn ve onbir İhlâs, üçüncü rek'atta Fâtiha, bir Te-

kâsür, onbir İhlâs, dördüncü rek'atta Fâtiha, üç Âyete'l-kürsî ve yirmibeş kere İhlâs sûresi okumalıdır.

**Risâletü'z-zevkıyye**'de diyor ki: Bu namaz Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) nakledilmiştir. Çok fazileti vardır. Bu namazı senenin altı gününde kılmalıdır. Bu günler Aşûra, terviye, Arefe, Kurban bayramı günü, Şa'ban ayının onbeşinci günü ve Ramezan ayının son cum'a günüdür.

Aşûra günü sıla-i rahim yapmalı, ya'nî akrabayı ziyâret etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sıla-i rahmi terk eden kimse Aşûra günü akrabasını ziyâret ederse, Allahü teâlâ o kimseye Zekeriyyâ oğlu Yahyâ ile İsâ (aleyhimüsselâm) sevabı kadar bir ecir verir ve Cennette o ikisi ile şu ikisi gibi olur»** buyurarak, mübârek şehâdet ve orta parmaklarını birleştirdi. O gün elinde olduğu kadar fakirlere sadaka vermelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aşûra günü zerre kadar sadaka veren kimseye, Allahü teâlâ Uhud dağı kadar sevab verir. Bu sevab Kıyâmet günü terâzide, mîzanda yer alır»** buyurmuştur.

Aşûra günü zikir meclislerinde hazır olmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse bir âlimin meclisine veya Allahü teâlânın zikredildiği yere Aşûra günü gelip onlarla birlikte bir saat otururse, o kimseyi Cennete koymağı, Allahü teâlâ kendi üzerine almıştır»** buyurmuştur. Aşûra günü, on müsliman kimseye selâm vermelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aşûra günü on müslimana selâm veren, bütün müslimanlara selâm vermiş gibidir»** buyurmuştur. O gün insanlara yemek yedirmeli, su içirmelidir. Resûlullah (sallâilahü aleyhi ve sellem): **«Bir şeye iştihası olup da kendisi yemeden komşusuna veren kimseyi, Allahü teâlâ Cennet taâmından yedirmeden ve Cennet şerâbından içirmeden dünyâdan çıkarmaz»** buyurmuştur. O gün elbisesi olmayanları giydirmeli ve yetimlerin başını okşamalıdır. **Tenbîhü'l-gâfilîn** kitâbında yazılı hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aşûra günü bir yetimin başını okşayan kimseyi, Allahü teâlâ, yetimin her kılı için Cennette bir derece yükseltir»** buyurmuştur. Aşûra günü müslimanların yolundan eziyyet veren şeyleri kaldırmalı, ehl-i islâm arasını sulh etmeli, dargınları barıştırmalı, cenâzede hâzır olmalı, hasta ziyâretine gitmeli, müsliman dostları ile muhabbet ve ihsân, iyilik ve güleryüzle musâfeha etmelidir. Yukarıda bildirilen beş hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Zendûsî (rahimehullah) **Ravda**'da nakletmiştir. Sonra muttasıl bir hadîs-i şerîfde: **«Aşûra günü gusl eden, Allahü teâlâ katında annesinden yeni doğmuş gibi günahlarından temizlenir»** buyurulduğunu bildirmiştir. Haberde geldi ki: **«Aşûra günü iki kere gusl eden kimsenin gözlerinde ebediyyen hastalık olmaz.»**

## KURBAN VE SÜNNETLERİ

Allahü teâlâ'ya yaklaşmak için kesilen kurbana Uhdiyye veya İhdiyye denir. Bayram günü duhâ vakti kesildiği için bu isim verilmiştir. [Kurban, yaklaşmak demektir].

İslâmın sünnetlerinden biri de dört ayaklı hayvanlardan birini kurban etmektir. Altı aydan büyük koyun, keçi, iki yaşından büyük sığır, beş yaşından büyük deve kurban edilir. Câmûs (manda), sığıra dâhildir. Bunların dişisinden ve erkeğinden kurban olur. Hâlis niyyet ile yalnız Allahü teâlâ'nın rızâsı için kurban kesmelidir. Koç'un İsmail aleyhisselâma fedâ olunduğu gibi, kurbanı da, kendinin fidyesi olarak kabûl etmelidir. Nitekim Sâffât sûresinde, Allahü teâlâ: **«Ona büyük bir kurbanlık fidye ettik»** buyuruyor. **Keşşâf** ve **Ravda** kitabiarında bu kıssa şöyle anlatılmıştır:

İsmâil aleyhisselâm, babası İbrâhim aleyhisselâm ile birlikte çalışabilecek, ihtiyaçları görecek çağa geldiği zaman, İbrâhim aleyhisselâm Kâ'be'yi yaptı. Oğlu İsmâil aleyhisselâm da ona yardım etti. Bina tamamlanınca Beyt-i şerîfi hac etti, haccın nüsüklerini tamamladı. Terviye gecesi bir rü'yâ gördü. Birisi kendisine: «Allahü teâlâ sana oğlunu kurban etmeni emrediyor» diyordu. Sabah olunca akşama kadar bu hüküm Allahü teâlâdan mı, yoksa şeytandan mıdır diye düşündü. Terviye, bir şeyi gereği gibi düşünmek demektir. Bunun için zilhicce ayının sekizinci gününe, İbrahim aleyhisselâmın, gece gördüğü rü'yâyı Rahmânî mi, şeytânî mi olduğunu düşündüğü için, **Terviye** günü denilmiştir. O günün gecesinde tekrar aynı rü'yâyı gördü. Bu emrin Allahü teâlâ'dan olduğunu bildi. Onun için zilhiccenin dokuzuncu gününe, arefe = bildi, kökünden gelen **Arefe** adı verildi. Bu günün gecesinde de üçüncü defa aynı rü'yâyı görünce, artık oğlunu boğazlamaya karar verdi. Zilhiccenin onuncu günü olan bu güne hayvan boğazlama mânasında yevm-i nahr denildi. Nahr günü, Kurban bayramının birinci günüdür. Sonra İbrahim aleyhisselâm hanımı Hâcer'e, İsmâil'in başını yıka, güzel kokular sür, onu koyun gütmeğe götüreceğim dedi. Hacer hâtun istenenleri yerine getirdi. İbrâhim aleyhisselâm oğluna, ip ve bıçak al, şu vâdiye odun kesmeğe gidelim dedi. Vâdiye doğru yola çıkınca, şeytan, ben bunları şimdi yoldan çıkaramazsam bundan sonra hiç çıkaramam dedi. Önce Hacer hâtuna geldi. Çeşitli vesveseler verdi, fakat muvaffak olamadı. Hacer şeytana, eğer bu Allahü teâlânın emri ise, onu dinlemek tâattir dedi ve kovdu. Sonra İbrâhim ve İsmâil aleyhimesselâmın arkalarından koştu. İkisine de ayrı ayrı, hakdan saptırıcı şeyler söyledi ise de, yine muvaffak olamadı. Allahü teâlâ'nın düşmanı olan şeytan, üzüntü ile geri döndü. İbrâhim aleyhisselâm oğlu ile yalnız kaldı. Elinden tutarak onun-

la müşâvere etmeğe başladı. Her ne kadar Allahü teâlâ'nın hükmü kesin ve bu işe hazırlanmış ise de yine meşveret etti. Oğluna, başlarına gelen belâya nasıl boyun eğeceklerini, sabr edeceklerini anlatmağa koyulmuş, nasıl katlanacaklarını, metin ve itâatkâr olacaklarını îzah etmiş ve meşveret etmek sünnet olduğu için, bunu yerine getirmekte fâideler düşündüğü için, oğluyla meşveret etmiştir. İbrâhim aleyhisselâm, Ey oğul, rü'yamda seni boğazlıyor gördüm, sen ne diyorsun dedi. Oğlu, Rabbim sana beni boğazlamanı emretti mi? dedi. İbrâhim aleyhisselâm evet dedi. İsmâil aleyhisselâm, öyle ise emrolunduğunu yap. İnşâallah beni sabr edenlerden bulacaksın dedi. Rivâyet olundu ki, oğlunu boğazlayacağı Minâ'daki bir taşın yanına gelince, oğlum seni rü'yamda boğazlıyor gördüm dedi. Oğlu, «ey babacığım, sevdiğini düşünmeyip uyumanın cezâsı budur. Uyumasaydın bununla emrolunmazdın» dedi. Allahü teâlâ'nın emrine ikisi de teslim olunca, İbrahim aleyhisselâm, oğlunu boğazlamak için alnı üzere yatırdı. Sırtüstü yatma durumuna gelince, oğlu ellerini yeninden çıkardı. «Ey babacığım, beni boğazlamak istiyorsan, ellerimi boynuma bağla. Çok sıkı bağla ki, benden sana bir şey isabet edip de ecrim azalmasın. Zîra ölüm zordur. Bıçağını iyice keskinleştir. Yüzümü yere çevir, çünki korkarım benim ızdırabımı görür, babalık şefkatin gâlib gelerek İlâhî emri yerine getiremezsin. Annem de beni sorar, gömleğimi ona ver ve gücün yettiği kadar onu teselli et» dedi. İbrâhim aleyhisselâm, ey oğlum, Allahü teâlâ'nın emri hakkında bana ne iyi yardımcı oldun dedi ve oğlunun ellerini bağladı. Bu sefer oğlu kendi kendine düşündü. Babacığım ellerimi çöz dedi. Allahü teâlâ'ya, emrini istemiyerek yerine getiriyormuşum gibi görünmeyeyim. Bıçağı boğazıma çal. Çekinmeden çal da, Allahü teâlâ'nın melekleri, Halîl'in oğlunun emr-i ilâhîye nasıl muti' olduğunu bilsinler dedi. Ellerini ayaklarını bağlamadan salıverdi ve yüzünü yere döndürdü. İbrâhim aleyhisselâm bıçağı oğlunun boğazına, bütün kuvveti ile çaldı. Fakat, Allahü teâlâ'nın izni ile bıçak kesmedi, büküldü. Oğlu, «Babacığım, bıçağı bile de kessin, sen de rahata kavuşasın» dedi. İbrâhim aleyhisselâm yeniden bir taşla biledi. Sanki ateş parçası gibi oldu. İkinci defa oğlunun boğazına çaldı.. Yine kıvrıldı ve kesmedi. Oğlu, «Babacığım niçin kesemiyorsun?» dedi. İbrâhim aleyhisselâm, «Oğlum, bıçak kesmiyor» dedi. Oğlu, bıçağın ucunu bana ver, sap kısmı ile dayanıp, çekip kuvvetle kes» dedi. Bıçak, yine Allahü teâlâ'nın emri ile kesmedi. **«Yâ İbrâhim! Rü'yanda sadâkat gösterdin»** diye nidâ olundu. Oğlunu bırak, şu dağdan inen koçu oğlunun yerine kurban et denildi. İbrâhim aleyhisselâm başını kaldırdı. Dağdan aşağı, Minâ'ya doğru gelen güzel, iri bir koç gördü. Oğlunun fidyesi olarak bu koçu kurban et denildi. Saffât sûresindeki âyet-i kerîmede bu mânaya işâret edilerek: **«Ona büyük bir kurbanlık**

**fidye verdik»** buyurulmuştur. O koç Âdem aleyhisselâmın oğlu Hâbil'in kurbanı olan koçtu. Cennette otluyordu. İsmâil aleyhisselâm'a fidye olarak geldi. İbrâhim aleyhisselâm oğlunu, koçu yakalamak için gönderdi. Koç kaçtı. İbrâhim aleyhisselâm koçun ardına düştü. Koç cemre-i ûlâ'ya çıktı. İbrâhim aleyhisselâm yedi taş attı. Sonra oradan çıkıp cemre-i vustâya geldi. İbrâhim aleyhisselâm yedi taş da orada attı. Koçu oradan çıkarıp yakaladı. Koçun kaçmasının fâidesi, kurban etme yeri olan Minâ'nın meydana çıkması idi.

Rivâyet olundu ki, İbrâhim aleyhisselâm oğlunu kurban edeceği zaman, şeytan ona vesvese vermek için geldiğinde, şeytanı taşlamıştı. İşte hacda yapılagelen taşlama oradan kalmıştır. Bir rivâyette de İbrâhim aleyhisselâm, koçu yakalayıp oğluna doğru gelirken koç, kendi kendini iki cemre arasına attı. İbrâhim aleyhisselâm koçu oradan kaldıramadı, orada kurban etti. Minâdaki kurban kesme yeri bundan kaldı.

En efdal vakit, bayramın birinci günü bayram namazından sonraki vakitte kurbanı kesmektir. Kurban kesme vaktinin başlangıcı bu vakittir. Üçüncü gün güneş batmasından öncesine kadar kesilebilir. Gece kesmek mekruhdur. Çünki gece karanlığında insan hatâdan emîn olamaz. Koyun cinsinden koçu tercih etmelidir. Dişi koyun ve keçi de câizdir. Koç efdaldir. Burulmuş koç da olur. Burulmuş koç daha efdaldir de denildi. İmâm-ı A'zamdan (rahimehullah) yapılan bir rivâyete göre burulmuş koçun eti daha lezzetlidir. Koçun beyaz tüylü veya beyaz, siyah karışık tüylü, boynuzlu, ön ve arka ayaklarında topallık gibi bir kusuru olmayan, gözü, kulağı sağlam olanlarını seçmelidir. İmâm-ı A'zam (rahmetullahi aleyh) kulağının üçte birinden azı kesilmiş hayvan kurban edilebilir demiştir. İmâm-ı Şâfiîye (rahmetullahi aleyh) göre kulağının bir kısmı kesik olan kurban olmaz. Boynuzun kırık olması kurbana mâni' olmamaktadır. Kurbanın semiz, büyük, nefîs ve iri gözlüsünü seçmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kurbanlarınızı büyük ve semiz olanından yapınız»** buyurmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) siyahla bakan, siyahla yiyen ve siyahla yürüyen koçdan yapardı. Ya'nî karnı, ayakları ve gözü siyah, diğer yerleri beyaz koçu kurban ederlerdi.

Kurbanı herkes kendisi kesmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kurbanını kendi mübârek eli ile keserdi. Vekâlet her ne kadar câiz ise de, sünnet olan, herkesin kendisinin kesmesidir. Kesemeyen başkasına vekâlet verip kestirir, fakat yanında hazır bulunmalıdır. Kurbanı namazgâhda kesmek daha evlâdır, daha çok sevabdır. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ), Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), kurbanın nasıl kesildiğini göstermek ve herkesin görüp öğrenmesi, ona uygun kesmesi için namazgâhda kurban keserdi demiştir.

Kurban etini dağıtırken, râzılıkla, gönül hoşluğu ile vermelidir. Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kurban bayramının birinci günü, Âdemoğlunun yaptıkları işlerden Allahü teâlâ'nın en çok sevdiği amel kan akıtmasıdır. Çünki Kıyâmet günü kurbanlar, boynuzları, kılları ve tırnakları ile geleceklerdir. Kan yere değmeden önce, Allahü teâlâ katında, kabûl olunan yere akar. Onun için kurbanlarınızı gönül rahatlığı ile kesiniz»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Zengin olan kendisi için vâcib olarak, çocukları için de müstehab olarak kurban kesmelidir. Zâhir rivâyete göre çocukları için kurban kesilmez. Hasan bin Ziyâd'ın, Ebû Hanîfe'den yaptığı rivâyete göre küçük çocuğu için de kurban kesmesi lâzımdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) için de kurban kesilir. Burada onun kerâmet ve zülfâya (kurbet, menzile) kavuşma niyyeti vardır.

Kurban keserken, kurbana yumuşak davranmalı, kesilecek yere onu çekerek, zorlayarak götürmemelidir. Keskin bir bıçak ile kesmelidir. Kurbanın yanında bıçağı bilememeli, bıçağı ona göstermemelidir. Çünki koyun kendisine bakmaktadır. Kıbleye çevirmeli, Bismillâhi Allahü ekber demelidir. Metinde, Bismillâhi vallahü ekber denilir, diyorsa da, vavsız söylemek daha efdaldir. Sonra şu düâyı okumalıdır: **Allahümme hâzâ minke ve leke inne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi rabbil âlemîn. Allahümme tekabbel min fülân bin fülân.** Tesmiyeden ya'nî Bismillâhi Allahü ekber dedikten sonra, kurbanı kesmeden önce «kabûl et» diye düâ etmek mekrûhdur **(Gunyetü'l-fetâvâ)**. Fakat kestikten sonra böyle düâ etmenin bir mahzûru yoktur. Tesmiye ile kesme arasında konuşma, bir şey içme veya bıçağı alma gibi âdette çok sayılmayan işler yapmakla Besmeleyi yeniden çekmek gerekmez. Ya'nî amel-i yesîr Besmeleyi fasl etmez, ayırmaz. Eğer tesmiyeden sonra sözü ve işi uzatırsa, meselâ bıçağı bilese veya uzun konuşsa yeniden Besmele çekmesi gerekir. **Za'ferânî**de de böyle açıklıyor. Kurban kestikten sonra hayvanın ızdırabı sâkin oluncaya kadar beklemeli, Sonra yüzmelidir. Hayvana elem vermeden, soğumadan önce yüzmelidir. Bayramın birinci günü hiç bir şey yemeden kendi kurbanının etinden yemelidir. Önce ciğerinden yemek sünnettir. Abdullah bin Büreyde (radıyallahü anh) babasından naklediyor ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) fıtır bayramında bir şey yemeden çıkmazdı. Kurban bayramında da kurbanın ciğerinden yiyinceye kadar bir şey yemezdi **(Hâlisatü'l-hakâyık)**.

Kurban etinin suyundan içilebilir, her türlü kurbanın etinden yenebilir. Ya'nî kendi kurbanının, çocuğu için veya Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) için veya diri yâhud ölü akrabâ ve dostları için kestiği kurbanların etlerinden yenebilir. Fakire de, zengine de verilir. Geri kalanı fakirlere infâk edilir. Üçte birini fakirlere tasadduk etmek mendub-

dur. Kurban kesen orta halli veya çoluk çocuğu çok ise, iyâlinin bol bol yemesi için fakirlere tasadduk etmeyi terk etmesi müstehabdır (**Şerhu'l-vikâye**).

Kurban bayramının ilk günü (yevm-I nahr) kurban kesmek isteyen, zilhiccenin ilk on günü hayvanın bedeninden kıl koparmaz ve tırnaklarını kesmez. Kendisini ihram giymiş hacıya benzetir. Çünki Kıyâmet günü kurban, sâhibine fidye olacak, her kılı, her âzası ve tırnağı kurbanın bereketinden ona ulaşacaktır. Ümmü Seleme (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zilhiccenin ilk on günü girdiğinde, kurban kesmek isteyen, kılına ve derisine dokunmasın»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Bu on günde, rahmet ve bereket olacağı için, traş olmamalı ve tırnak kesmemelidir. [Bu vücûb emri olmayıp, istihsânîdir. Ya'nî müstehabdır. Kesmesi icâbedenler, tabiî ki keserler].

Bu ibare normal metinde yok ama doğrudur.

## HALÂL RIZK İÇİN ÇALIŞMAK

İnsanlara, muhtac olmayacak kadar halâl ve tayyib rızk talebinde olmak, dilenmek zilletine düşmeden iffet içinde yaşamak farzlardan sonra bir farzdır. Halâl ile tayyib arasındaki fark daha önce de açıklandığı gibi şöyledir: Halâl, tehlükesi olmayan, tayyib ise mahzûru olmayan şey demektir. Halâl, âlimlerin «halâl değildir» demediği şeydir. Tayyib, hukemânın «halâl değildir» demediği şeydir denildi. Bâzıları da, müftînin «halâldir» diye fetvâ verdiği şeye halâl, kalbinin «günâhı yokdur» diye fetvâ verdiği şeye tayyib denir dediler.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«İffet içinde halâlinden dünyalık taleb eden, şehidlerin derecesinde olur»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Halâl rızk talebinde bulunmak her müslimana farzdır»** buyurulmuştur. **İhyâ**'da diyor ki: **«İlim talebinde bulunmak her müslimana farzdır»** hadîs-i şerîfindeki ilim, halâl ve haram ilmidir. İki hadîs-i şerîf de aynı mânadadır. Halâl rızık istemenin bir çok yolu vardır. Ancak meşru' kazanç yolu, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ve selef-i sâlihînin (rahimehümullah) sünneti, yoludur. Halâl kazanma yolunda bir çok fâideler sağlanmaktadır: **Birincisi,** sermâye artmaktadır. Ticâret, zirâat ve ağaç dikmek böyledir. Zirâat ve ağaç dikmekte, **ayrıca kuşlara** ve diğer hayvanlara yiyecek sağlandığı için sadaka sevabı da vardır. **İkincisi,** kazanç için uğraşıldığından boş ve bâtıl işlerle, oyun ile meşgûl olunmamaktadır. **Üçüncüsü,** nefsi kırıldığı için isyân ve tuğyânı az olmaktadır. **Dördüncüsü,** çalışıp kazanmak, fakirlikten emîn olmaya bir vasıtadır. Fakirlik iki cihanda yüz karalığıdır. Ancak îtikad etmelidir ki kazanmak, rızıkda etkili değildir. Rızıkları takdîr eden, Rezzâk olan Allahü teâlâ'dır. İnsanda yemekle doyma hâsıl olmaz, Allahü teâlâ'nın yaratması ile olur. Allahü teâlâ doymayı takdîr etmedikçe, çok yemekle doyulmaz.

Kişinin yediği şeylerin en tayyibi kendi kazancından yediğidir. Âişe (radıyallahü anhâ)'nın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde de bu mâna vardır. İbni Mes'ud (radıyallahü anh)'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse kırk gün halâl lokma yerse, Allahü teâlâ onun kalbini nurlandırır ve kalbinden diline hikmet**

pınarları akıtır» buyurmuştur. Bir rivâyette ise: «... **Allahü teâlâ onu dünyâda zâhid yapar»** buyurmuştur **(Hâlisa).**

Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Halâl rızk için çalışarak yorulup geceleyen kimseye Cennet vâcib olur. Allahü teâlâ ondan râzı olduğu halde gecelemiş olur»** buyurulmuştur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sizin için tazmin olunmuş şeyden uzak durunuz»** buyurulmuştur. Ya'nî sizin için takdîr olunmuş rızık için hırsa kapılmayınız. Hırs, insanı haram kazanca götürür. Nitekim Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Rûhü'l-kuds** (Cebrâil aleyhisselâm) **kalbime üfledi: Hiç kimse rızkını tamamlamadıkça ölmez. O halde Allahü teâlâ'dan korkunuz. Rızkı güzel yollardan arayınız. Rızkdan bir şeyin gecikmesi, sizi, günâh işlemekle onu elde etmeğe sevk etmesin. Çünki Allahü teâlâ'nın takdîr ettiği rızk, ne harîs kimsenin çekmesi ile gelir, ne de istemeyenin itmesi, istememesi ile geri çevrilebilir»** hadîs-i şerîfi bu hususa çok açık bir delildir.

Peygamberler (aleyhimüsselâm) bir san'at, ticâret veya başka yollarla bir kazanç sağlarlardı. Dâvud aleyhisselâm elinin emeğini yerdi. Zırh yapıp satardı. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kazanç yolları ileride anlatılacaktır. Âmir bin Kays, her Peygamberin bir san'atı ve bir kazanç yolu vardı. Bizim peygamberimiz Muhammed Mustafâ (aleyhissalâtü vesselâm)ın kazanç yolu ise gazâ ve ganîmet idi demiştir. Hadîs-i şerîfde zikredilmiştir. **(Ravda** ve **Hâlisa)**'da da böyledir. Halâl kazanmada, dilenmekten kurtulmak ve kimseye muhtac olmamağa niyyet etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Dilenmemek, âilesini geçindirmek ve komşularına iyilikte bulunmak gayesiyle kazanç sağlayan kimsenin yüzü, Allahü teâlâ'ya kavuştuğu gün ayın ondördü gibi olur»** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Kendisine dilenmekten bir kapı açana Allahü teâlâ fakirlikten yetmiş kapı açar»** buyurmuştur. Lokman hakîm oğluna: «Ey oğlum, fakirlikten halâl kazançla kurtul. Çünki fakir duruma düşen şu üç haslet ile karşılaşır. Dini incelir, aklı zayıflar, bir de mürüvveti gider. Bu üçünden daha kötüsü de, insanlar tarafından hor ve aşağı görülmesidir.»

Ömer (radıyallahü anh), hiç biriniz rızık talebinde oturup da Allahım bana rızık ver demesin. Biliyorsunuz ki gökten altun ve gümüş yağmaz buyurmuştur. Yezid bin Seleme (radıyallahü anh) ağaç dikiyordu. Ömer (radıyallahü anh), isabetli bir iş yapıyorsun. İnsanlara muhtaç olma, böylece hem dînini korur, hem de kavminde ikrâm görürsün dedi. Rivâyet olundu ki, denizde bir fırtına koptu. Gemi halkı İbrâhim bin Edhem'e (kuddise sirruh) bu ne şiddet dediler. İbrâhim bin Edhem (kuddise sirruh), bu şiddet değildir. Asıl şiddet insanlara muhtaç olmaktır.

Yine rivâyet edilir ki, İsâ aleyhisselâm bir adamı görüp, ne yapıyorsun? diye sordu. Adam, ibâdet ediyorum dedi. Senin yiyeceğini kim

veriyor? diye sorunca kardeşim bakıyor dedi. İsâ aleyhisselâm, öyleyse kardeşin senden daha iyi ibâdet ediyor dedi (**İhyâ**).

Allahü teâlâ'yı zikr etmekten alıkoyan, âhiret işlerini yapmayı engelleyen kazanç yollarına, girmemelidir. En efdal kazanç yolu cihâddır. Cihâd, Allah yolunda i'lâ-i kelimetullah için yapılan harbe denir.

Rızık talebinde bulunmak üzere, sabahleyin erkenden işe başlamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Rızık talebinde erken davranın. Çünki sabahda bereket ve muvaffakıyet vardır»** buyurmuştur. Cihâddan sonra en fazîletli kazanç yolu ticârettir. Ancak ticâret yapan kımsede emânet, nasîhat ve sıdk bulunmalıdır. Bir buğday dânesi bile olsa emanete hıyânet etmemelidir.

**İhyâ**'da nasîhat, kendisi için râzı olmadığı bir şeyi din kardeşi için de istememektir denilmektedir. Bâzıları dedi ki: Kendisinin ancak beş dank'a satın alabileceği bir şeyi başkasına bir dirheme (bir dirhem altı dank'dır) satmak nasîhatı terketmektir. Ya'nî muâmelede emrolunduğumuz vâcib olan nasîhati terk etmektir. Kendisi için sevdiği, istediği bir şeyi, din kardeşi için istememek nasîhati terk etmek olmaktadır. Sıdk için Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Doğruluktan hiç ayrılmayan tâcir, Kıyâmet günü sıddîklar ve şehîdler ile birlikte haşr olunacaktır»** buyurmuştur.

Tâcir'in ticârette cesur olması da sünnettir. Bir işde kazanç sağladığı zaman o işe devam etmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir işte bereket gören kimse o işe devam etmelidir»** buyurmuştur. Ticaret maksadı ile bir işe üç kere başlayıp kazanç elde edemezse, o işi bırakmalıdır. Ticâretde Allahü teâlâya güvenmelidir. Rızkı ve kârı ancak Allahü teâlâ'dan beklemelidir. Takvâ nûrunu söndürecek kadar harîs olmamalıdır. Çünki Allahü teâlâ'nın ezelde takdîr ettiği rızık hırs ile artmaz. Üstüne düşmemekle de azalmaz. O halde tüccar âhiret işlerinden geri kalacak kadar geçim derdi ile uğraşmamalıdır. Yoksa ömrü boşa geçmiş, kazancı ziyân olmuş olur. Âhiret kazancından kaçırdığını, dünyâlıktan kazandığı karşılayamaz. Böylece âyet-i kerîmede bildirildiği gibi âhiretini satıp dünyâyı alanlardan olur.

Müsliman satın aldığını aşağılamaz, satacağını da medhetmez. Çünki sattığı malda söylediği sıfatlar yoksa sözü yalan olur. Onun sözü üzerine müşteri kabûl edince, yalan yanında aldatma ve zulm de işe karışır. Kabûl etmezse yalan olarak kalır ve mürüvvetten düşer. Malını, bulunan sıfatları ile överse gereksiz ve boş konuşmuş olur. Halbuki insan ağzından çıkan her sözden hesaba çekilecektir. Kaf sûresinde: **«Ağzından çıkardığı her sözü gözetliyen, duyan, muhakkak bir gözcü vardır»** buyurulmuştur. Ancak malını, hâiz olduğu sıfatlarla medhetmek, söylenmedikçe müşterinin bunları bilemiyeceği zaman câizdir. Kölenin ve hay-

vanın bâzı gizli taraflarını mübâlâğa etmeden, fazla uzatmadan, olduğu kadarı ile söylemekde bir mahzur yoktur. Bunları anlatırken de maksadı, müsliman kardeşine tanıtmak, onu teşvîk etmek ve bunlar sebebi ile hâcetinin görülmesi olmalıdır.

İlmi çok olanlar dışında hiç kimse çarşıda şerîate uygun alışveriş yapamaz. Çünki çarşı ve pazar gibi yerler Allahü teâlâ'yı unutturan yerlerdir. Aynı zamanda çok alışveriş yapıldığı için namazın unutulmasına bile sebeb olur. Buralar çok boş ve çirkin sözlerin konuşulduğu ve malını kıymetli göstermek için yalan yere çok yemin yapıldığı yerlerdir. O halde ilmi çok olmayan kimseler, alışverişlerinde, bu sayılan zararlardan pek az kurtulabilirler.

Doğru olsun, yalan olsun malını satarken yeminle övmemelidir. Zîra yemini yalan ise, bu gâmus yeminine girer. Böyle yemin büyük günahlardan olup evlerin harâb olmasına sebeb olur. Yemîninde doğru ise, dünyâlık için Allahü teâlâ'nın ismini âlet etmiş olur. Bu da kötü bir iştir. Çünki dünyâ, zarûret olmadan, Allahü teâlâ'nın ismini anarak kıymetlendirilmekten aşağıdır. Bakara sûresinde: **«Allahü teâlâ'yı, yeminleriniz sebebiyle, ileri sürmeyin»** buyurulmuştur. Haberde geldi ki; **«Vallahi böyledir, vallahi böyle değildir diyen tüccarlara yazıklar, korkular olsun».**

**Bostan'**da yazıyor: Malını müşteriye arz ederken salevât-ı şerîfe, ya'nî«sallâllahü alâ Muhammedin, bundan iyisi yok» demek mekruhtur.

Arkadaşına mal satarken kârı düşünmez; bu mürüvvetsizlik sayılır.

Malının ayıbını müşteriden gizlemez. Aksine bütün gizli ve âşikâr ayıblarını belirtir. Bu vâcibdir. Kumaşın iyi yüzünü gösterip öbür tarafını saklamak hîle ve zulüm olur. Elbise ve kumaşı karanlık yerde göstermek, mest ve ayakkabı gibi şeylerin iyi olan teklerini göstermek de böyledir.

Alışverişte hıyânet etmez. Hîle ve aldatma ile rızık artmaz, bereketi gider. Hîle ile tane tane kazanılanı Allahü teâlâ tomar tomar helâk eder. Herbirinin günâhı zerre zerre üzerine kalır. Nitekim adamın biri çok olsun diye süte su katardı. Günün birinde bir sel gelip bütün ineklerini götürdü. Bunun üzerine çocuğu: Babacığım, süte karıştırdığın sular toplandı ve inekleri boğdu dedi.

Gaben-i fâhiş ile mal satmaz, aldığı fiattan çok pahalıya satmaz. Normal kâr ile satar. Bir alışveriş yapılırken, almaya niyyeti olmayan bir başkasının, araya girip fiatı artırması câiz olmaz. Böyle yapanın rızkının bereketini Allahü teâlâ kaldırır. İmâm Gâzâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ'**da yazıyor: Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu yasak etmiştir. İki müsliman alışverişte râzı olmuş, satış akdi yapacakları sırada bir başkasının o malı satın almak ve birinci müşterinin elin-

den, anlaştıkları fiattan ziyâde vererek malı kapmak istemesi mekruhdur; böyle satış sahîhdir.

Alışveriş esnasında yemin, boş söz ve şer'î hükümleri gözetmedeki gevşekliğine keffâret olarak bir şeyler sadaka verir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ alışveriş esnasında ve borç ödemede kolaylık gösterene merhamet etsin»** buyurdu.

Alışverişten sonra satıcıyı muhayyer kılar, ikale (satıştan vazgeçme) isterse ikalesini kabûl edip, satışı fesh eder. Çünki satışın feshini isteyen, ancak pişman olan veya zarar göreceğine kanâat getirendir. O halde kendi isteği için din kardeşinin zararına rıza göstermemelidir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Alışverişin feshini isteyen müsliman kardeşinin teklifini kabûl edenin, Allahü teâlâ Kıyâmet gününde hatâlarını afv eder»** buyurdu.

Veresiye satmalıdır. Müşteri fakir ise, hâlini araştırmalı, mâlî durumunun iyileştiği, iyice belli oluncaya kadar beklemelidir.

**Mümkin ise mal satın alırken peşin almalıdır. Bir şeyi satarken, «hîle, aldatma yok!» demelidir.**

**Şerh-i Mesâbîh**'de anlatıyor: Habbân bin Münkız isminde bir şahıs, yaşlılığı dolayısıyla alışveriş bilgisi azalmıştı. Âilesi bunu Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) satışlarında çok aldanacağını ileri sürerek alışverişden hicr etmesini istedi. Peygamber efendimiz de onu alışverişden hicr etti, yasakladı. Fakat o şahıs, yâ Resûlâllah! Ben bu işi yapmadan sabr edemem dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hicri kaldırdı. Yalnız, o şahsa **«Bir şey satacağın zaman müşteriye, hile, aldatma yok de!»** buyurdu. O şahıs bir şey satarken müşteriye, **«hile yok!»** derdi. Ya'nî aldandığım meydana çıkarsa parayı verir, malı geri alırım demek isterdi. Sonra alışverişde böyle söyleme hususunda ihtilâf olundu. Bâzıları, bu yalnız o şahıs içindi dedi. Bâzıları ise alışverişinde bu şartı söyleyen herkes, aldandığı zaman malı geri alabilir dedi. Bu, İmam Ahmed'in (rahmetullahi aleyh) sözüdür. Ona göre bu hıyâr-ı şart gibidir. Fukahânın çoğu, İmâm-ı Şâfiî ve Imâm-ı A'zam (rahmetullahi aleyhim) dediler ki: Eğer alışveriş, mahcur olmayan ve ehil kişiden sâdır olmuşsa, zorlama da olmamışsa, «hîle yok» sözünü desin, demesin, aldanmışsa malı geri vermek hakkı yoktur. Bu hadîs-i şerîfden maksad, arkadaşına durumunu bildirmektir. Alışveriş hakkında bilgisi olmadığını, hîle ve aldatma yapmamasını, kendisi için uygun gördüğünü onun için de uygun görmesi gerektiğini anlatmaktır.

Zengin olduğu, gücü yettiği halde borcunu geciktirmemelidir. Çünki alıcıya bir nevi eziyyettir. Havâleyi de kabûl etmelidir, bir çeşit iyiliktir. Alacağını alırken, borçluya mühlet vermeli, zor durumda olan borçlusuna çok kolaylık göstermelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Güç durumda olan borçlusunu bekleyen veya hiç almayan kimsenin**

**hesabını, Allahü teâlâ kolay görür»** buyurmuştur. Diğer bir rivâyette: **«... Allahü teâlâ o kimseyi Arşın gölgesinden başka gölge olmadığı zamanda gölgelendirir»** şeklinde geimiştir. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Satışta, belli bir zaman için borç veren kimse, o müddet doluncaya kadar her gün bir sadaka sevabı alır. Günü geldiği halde yine beklerse, her gün alacağı kadar sadaka sevâbı alır»** buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîf sebebi ile selef-i sâlihîn (rahimehümuilah) borçlusunun borcunu zamanında ödemesini istemezlerdi. Zira ondan sonra geçen her gün için o kadar sadaka vermiş gibi sevab almayı daya iyi görürlerdi **(İhyâ).**

İşçinin ücretini teri kurumadan ödemelidir. Borcunu, alacaklının istediğinden daha iyi bir şekilde ödemelidir. Alacaklı kendisine gelmeden, o borcunu yürüyerek gidip ödemelidir. Resûlullah (sallâliahü aleyhi ve sellem): **«En iyiniz, borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir. Borcunuzu mümkin olduğu kadar çabuk, hattâ vaktinden önce bile ödemeye çalışınız»** buyurmuştur. Zor durumda olan borçlunun borcunu bağışlamalı veya az bir kısmını almalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İnsanlara ödünç verip, yardımcısına da, zor durumda olanlardan para alma; ümmîd olunur ki Allahü teâlâ da bizim günahlarımızı bağışlar diyen birisi ölüp Allahü teâlâya kavuştu. Allahü teâlâ da onun günahlarını bağışladı»** buyurmuştur. Tartı ile aldığı borcu verirken fazlasıyla vermelidir. Başkasının hakkını noksan vermemek için ihtiyaten tartı ile olan her işte fazla tartıp vermelidir. Alışverişde fiat hususunda münâkaşa edip, ileri geri konuşmamalıdır. İki taraftan birinin hatâya düşmesine sebeb olur.

**Gaben-i fâhiş,** fazla fiatla satmamalı, aldatmamalıdır. Alırken de pahalı almamalı, aldanmamalıdır. Çünki aldanan kimse, ahmak olduğundan, dünyada insanlar arasında beğenilir olmadığı gibi, âhirette de sevâba kavuşamaz, dünyada ve âhirette zararda olur. Imam Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: «Bir müsâfirden yiyecek veya bir fakîrden bir şey satın alırken cna kolaylık, iyilik olsun diye aldanma ihtimâli olsa da almalı, Resûlullah'ın (sallâliahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ satmakta ve almakta kolaylık gösterene rahmet etsin»** hadîs-i şerîfindeki düâya dâhil olmalıdır. Zengin tüccardan mal alırken, asla aldanmamalıdır. Böyle bir hareket beğenilemez, malı ziyân etmek olur, sevab da alamaz. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Aldanan övülmez ve sevab alamaz»** buyurulmuştur. Kemâl, olgunluk, aldanmamak ve aldatmamaktadır. Ömer'i (radıyallahü anh), «kimseyi aldatmayacak kadar kerîm, kimseye aldanmayacak kadar da akıllı idi» diye vasfederlerdi. Hazret-i Hasan, Hüseyin ve selefden başkaları (rahimehümullah) birşey satın alırken çok pazarlık ederler, aldanmamaya çalışırlar, fakat hediyye ederken (sadaka verirken) çok mal bağışlarlardı. Bunun sebebini soran birine şöyle ce-

vab verdiler: Hibe eden Allahü teâlâ'nın rızâsı için, onun fadlından vermektedir. Bir şey satın alırken aldanan ise, akılsızlığı ve basiretsizliğinden aldanmış olur».

İhtiyacı olduğu zaman, borç istediğinde ödeme niyyeti ile ister. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Ödemek niyyeti ile borç isteyen kimse için melekler vazîfelendirilir. Borcu ödeyinceye kadar onu korurlar ve düâ ederler»** buyurmuştur. Selef-i sâlihîn (rahimehümullah) ihtiyaçları olmadığı hâlde, bu hadîs-i şerîfden bereketlenmeleri için borç alırlardı **(İhyâ)**.

Muhtaç olanlara borç vermelidir. Çünki dînimizin **hukukundandır.** Aşağıdaki üç halde borç istenir :

1. Allah yolunda kuvvetinin zayıfladığı zaman,

2. Yokluk içinde ölen fakîri kefenlemek için,

3. Bekârlığın fitnesinden korunmak, iffet sâhibi olmak niyyetiyle evlenmek için.

Bu üç halde Allahü teâlâya tevekkül ederek borç para alana, Allahü teâlâ ödemede kolaylık kapılarını açar. Çok borç almamalıdır. Sıkıntıya düşer, ödemesi zor olur.

**Ticârette fâizden çok sakınmalı,** ödünç verirken de menfaat getirecek, fâize düşecek şekilde vermemelidir. Ebül Hasen Zencânî, sermayesi takvâ olan kimsenin kazancını diller anlatamaz demiştir. Ebû Bekr (rahimehullah) anlatıyor: Ebû Hanîfe (rahimehullah)'a birisinin kapısında rastladım. Kapıyı çaldı ve geri çekilip güneşde bekledi. Sebebini sordum. «Ondan alacağım vardır. Alacağı olan bir kimseden menfaatlenmek olmaz. Onun için duvarının gölgesinden fâidelenmiyorum» buyurdu.

Rehin bırakılan şeyi kullanmaktan da kaçınmalıdır. Hülâsa fâize sebeb olacak her şeyden sakınmalıdır. Çünki fâizin en aşağı derecesi annesi ile zinâ yapmak gibidir. Abdullah bin Selâm (radıyallahü anh)'ın fâiz hakkında «faizin yetmiş iki günâhı vardır. En küçüğü annesi ile zinâ yapmak gibidir» dediği **Tenbîhü'l-gâfilîn**'de yazılıdır.

**Bizâziyye**'de diyor ki: «Kâr sağlıyacak şekilde bir kimse bir başkasından borç istiyor. Borç isteyen borç verecek olana bir malı on liraya satıyor, teslim ediyor. İstediği kadar ödünç alıyor. Daha sonra borç veren bu malı borç isteyene oniki liraya satarsa, bu muamele câiz olur». Mal borç verenin olup, borç isteyene, ödünç verdiği para ile birlikte malın asıl fiatından yüzde onbeşe kadar fazla fiat ile malı satabilir. Buna muâmele ile ödünç vermek denir (*).

---

*(*) Muâmele ile ödünç vermek için, bak: Tam ilmihâl, Sahife 739 - 740. Zamanımızda köylüye selem yolu ile kredi vermek, muâmeleden daha kötüdür. (740).*

**Nikâye**'de diyor ki: Faizden kurtulmak için zarara sebeb olmayan her hîle câizdir, günah değildir. Başkasının zararına sebeb oluyorsa, fetvâ olarak câiz ise de diyâneten câiz değildir. Bu konuda bir de hadîs-i şerîf mevcuddur. Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir sa' iyi hurma karşılığında, iki sa' kötü hurma satın alan kimseye: **«Hurmanı bir mal karşılığında satıp, o mal ile öteki hurmayı satın alamaz mıydın!»** buyurmuştur.

Fâiz yememeli, fâize şâhid olmamalıdır. Câbir (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) fâiz yiyene, yedirene, yazanına ve şâhidine lâ'net ettiğini haber vermiştir **Mesâbîh**. Kimse kimseye bir menfaat şart koşarak ödünç vermemelidir.

**Şerh-i Nikâye**'de bildirildiği gibi bakkala ödünç verip, bunun karşılığında parça parça mal almayı şart koşmak mekrûhdur (*). Ödünç verdiği kimseden, az da olsa, hiç bir şey kabûl etmemelidir. Borcu olduğu için değil de yakınlığı, dostluğu veya cömerdliği sebebiyle verirse alınabilir. Verilen hediyyeyi kabûl etmek, müslimanın müsliman üzerindeki hakkıdır. Özürsüz hediyyeyi kabûlden geri durmamalıdır. Verilen hediyyenin borcu için olmadığını yakîn ile bilmedikçe yine sakınmalıdır. **(Tetimme)**'de yazılıdır.

Zâlim, hırsız ve hâinden (ganîmet malına veya başka mallara hıyânet eden) bir şey satın almamalıdır. Habîs kazançlardan sakınmalıdır. Habîs, çirkin, kötü, aşağı, âdi olduğundan harâm için kullanılır. Şerîatin sâhibi bunları kerih görmüştür. Ancak Musannif (rahimehullah) habîs kazanç ile, daha genel olarak haram ve mekruh kazançlara işâret etmiştir. Bu kazançlar şunlardır:

1. Pazarlıkla yapılan hacamat (kan alma) işi mekruhdur.
2. Zinâ karşılığında kadının aldığı ücret olup zinâ gibi haramdır.
3. Kâhinin aldığı ücret olup haramdır.
4. Köpek parası mekrûhdur.
5. Erkeğin dişi hayvan üzerine para karşılığı katılması mekruhdur.
6. İltimas karşılığında alınan hediyye mekrûhdur.
7. Bülûğ çağına ermemiş çocuğun kazancı.

Muhaysa (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) hacamat ücreti almak için izin istedi. Peygamber efendimiz nehy buyurdu. Muhaysa (radıyallahü anh)'ın izin isteğinin gitmediğini sezen Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona hitâben: **«Hacamat parası ile devene yiyecek al ve kölene yedir!»** buyurdu.

Dört mezheb imamı dâhil olmak üzere âlimlerin büyük bir kısmı kan alma parası için halâldir dediler. Nehyin nehy-i tenzihî olduğunu söylediler. Ya'nî âdî kazançları bırakıp daha temiz ve güzel kazançlar ile

---

*(*) Bakkala, ödünç almadan para bırakıp, karşılığında mal alınabilir.*

uğraşmağa teşvik buyurdular. Nitekim ısrardan sonra, hayvanlara ve kölelere yedirmesini emir buyurdular. Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Tayyibe'yi (radıyallahü anh) kendisinden kan almasını emir buyurdu ve ücretini verdi. Eğer kan alma parası haram olsaydı, ücretini vermezdi. **Şerhü'l-Mesâbîh**'de böyledir. Musannifin «şart ile yapılan hacamat» sözünden ilk akla gelen de budur. Ya'nî kan alan önceden şart koşar, pazarlık ederse aldığı para habîstir. Bir şart ileri sürmeden kendi isteği ile verirse habîs olmaz. Ancak bu işte şart olsun, olmasın kerâhet vardır. Çünki debbâğ ve çöpçü gibi necs ile uğraşmaktadırlar.

**Kâhin,** gelecekte olacak veya geçmişte olan işlerden haber veren, insanın mes'ud veya bedbaht olacağını söyleyen, ni'met ve mihnetten ve benzeri şeylerden bahseden kimselerdir. Kâhin ile arrâf arasında fark vardır. Arrâf (falcı), çalınmış veya kaybolmuş şeyleri haber verir. Bunların hepsi haramdır. Çünki gaybden haber vermektir. Avâmdan bâzı kimseler ve müneccimler, Allahü teâlâ'nın her bir yıldıza bâzı özellikler verdiğini iddia ederler. Yıldızların doğup batmasında veya buna benzer şeylerde, insanların mes'ud veya bedbaht, zengin veya fakir, hasta veya sağlam olmalarına deliller gösterirler. Nitekim Allahü teâlâ, bâzı ilâç ve bitkilerde fâide ve zarar yaratmıştır demektedirler. Cevab olarak deriz ki: Onların bu kıyâsı bozuktur. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ilâçlar ile tedâvi etmeği, bâzı bitkilerle ilâç yapmağı, bitkilerin özelliklerini açıklamıştır. Kendisi ve âilesi ilâç kullanmıştır. Peygamberimizin bu söz ve fiilleri ile, tedâvi olmanın câiz olduğu bilinmiştir. Halbuki yıldızlara bakarak eşya hakkında hiçbirşey söylememiş, aksine yasaklamıştır. **Mazhar**'da da böyle diyor.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Köpek satışından alınan para habîstir**» buyurdular. Hanefî mezhebinde, köpek satmak sahihdir. Hadîs-i şerîf, köpek satma işinin aşağılığına, parasının kerahetine işârettir. Şâfiî mezhebinde köpek satışı sahih değildir, haramdır. Bu sebeble köpeği öldüren hanefî, sâhibine değerini öder, şâfiî ödemez. (**Şerh-i Mesâbîh**)'den alındı.

Erkek hayvanın dişi üzerine parayla, ücretle katılması da yasaktır. Çünki erkeğin dişi üzerine katması, sâhibi tarafından çoğu zaman mümkin olmaz. Çok kere erkek hayvan dişinin üzerine çekilemez. Çekilse bile meni gelmez, gelse bile çok kere dişi ile istenen neticeyi vermez. Bütün bunlar böyle bir akdin bâtıl olduğunu göstermektedir.

**Şefâat,** iltimas karşılığında verilen hediyyeyi almak da doğru değildir. Hediyye, şefâat karşılığı olmadığı takdirde Nâtıfî (rahimehullah) şöyle demektedir: Hediyyenin çoğu haramdan ise, halâl olduğunu haber vermedikçe hediyyeyi kabûl etmemeli ve yemeğini yememelidir. Hediyyenin çoğu halâlden ise, kabûl etmekte bir mahzûr yoktur. Haram ol-

duğu açığa çıkmadıkça yemeğini yemelidir. Zîra insanların malları haramdan hâlî olmaz. Çok olmasına itibar edilir **(Kunye)**.

**Bülûğ çağına ermemiş çocuğun kazancına gelince: Muhtâr şerhi İsâr'da, Zahîre'**den naklen bildirir: Bir köle veya çocuk, kimsenin mülkü olmayan bir havuzdan testiyi doldurup, sonra testideki suyun bir kısmını havuza boşaltsa, bu havuzdaki sudan kimsenin içmesi halâl olmaz. Çünki, o suya mubah olan mülkünü karıştırmıştır ve ayrılması da imkânsızdır. Bunun gibi, çocuk mubah olan bir testi suyu eve getirse, babası ve anası zengin iseler, bu sudan içmeleri — izinsiz — mubâh olmaz. Çünki aldıktan sonra su onun mülkü olmuştur. İhtiyaçları olmadan onun malından yemeleri halâl olmaz.

Hiç bir kimsenin malını, sâhibini râzı etmeden, fiatında uyuşmadan almamalıdır. Çünki gasb etmiş olur. İnsanlara merhamet ve nasîhat ile muâmelede bulunmak da sünnettendir. Nasîhat, daha önce geçtiği gibi kendisi için istediğini din kardeşi için de istemektir.

**İhtikâr:** İnsanların ihtiyâcı olan şeyleri alıp, bekletip, pahalılandığı zaman satmamalıdır. İnsan ve hayvan gıda maddelerini biriktirip fiatların artmasını beklemeğe **ihtikâr** denir. Böyle yapan kişiye muhtekir denir. Muhtekir mel'undur. Ya'nî ebrârın, iyilerin derecesinden uzaklaştırılmıştır. Yoksa Gaffâr olan Allahü teâlâ'nın rahmetinden tard edilmemiştir. **Tenvîr'**de böyle yazılıdır.

Selef-i sâlihînden (rahimehümullah) biri Vâsıt'tan bir gemi buğday yükleyerek Basra'ya gönderdi. Oradaki vekîline bir mektub yazıp, gemi gelir gelmez ertesi güne bırakmadan buğdayları satmasını söyledi. Vekîli oradaki tüccarların tavsiyesine uyarak, daha fazla kâr etmesi için satışı cum'a gününe te'hîr etti. Sâhibine de çok fazla kazandığını yazdı. O da vekîline şöyle yazdı: Biz dînimizin selâmeti için az kâra kanâat ederiz. Sen bu prensibimize aykırı hareket ettin. Dînimizden az bir şeyin gitmesi ile kat kat fazla kazanmayı sevmeyiz. Sen bir cinâyet işledin. Mektûbum sana geldiği zaman, kazandığın paranın hepsini Basra'nın fakirlerine dağıt ki bu ihtikâr günâhından başa başa kurtulalım.

Devamlı yiyecek üzerine ticâret yapmamalıdır. Çünki çok kere ihtikâra düşülebilir. Başka çeşit ticârete de yönelmelidir.

Hükümdar gıda maddelerine narh koyamaz. Ancak tüccar fâhiş fiat ile satıyorsa, ya'nî elli kuruşluk şeyi yüz kuruşa satıyorsa, fıkıh kitablarında bildirildiği gibi hâkim basîret ehli kimselerle meşveret ederek narh koyabilir. Şehir dışında yaşayanlara fazla fiatla yiyecek maddelerini satmamalıdır. Burada şehir halkını o yiyecekten mahrûm etmek vardır. Bu da mekruhdur ve yasaklanmıştır. Şehire yiyecek getiren kafileyi şehir dışında karşılayıp, henüz şehirdeki fiatları öğrenmeden ucuz fiat ile satın almamalıdır. Mal sahibi şehre gelip fiatları öğrendikten sonra mu-

hayyerdir. Ya'nî isterse sattığı malın parasını verip malı geri alabilir. Alışveriş akdi yapılmıştır, fakat kafileye karşı gelen, yalan söyleyip malı ucuz almıştır. İmam Şâfiî (rahimehullah) da böyle söylemiştir.

Ticaretten ticarete gitmemelidir. Birinci ticaretten sonra vatanına dönüp sonra ikinciye gitmelidir. Veya kara ticaretinden deniz ticaretine çıkmamalıdır, mekruhdur. Bu, dinde kötü sayılan hırsa delâlet eder. Imâm Gazâlî (rahmetullahi aleyh), ticaret için denize açılan tam mânasıyla rızık peşinde koşmuş olur demiştir. Haberde gelmiştir: **«Kişi denize ancak hac, umre ve harb için açılabilir.»**

Çarşıya herkesten önce girmemeli ve herkesten sonra çıkmamalıdır. Haberde gelmiştir ki, yerlerin en kötüsü çarşılardır. Çarşı ahalisinin en kötüsü de çarşıya en önce girip en sonra çıkanlardır. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) dan rivâyet edilmiştir: «İblis (aleyhillâ'ne) çocuğuna bir takım fesad şeyleri vasıyyet ettikten sonra, çarşıya erken gelip geç çıkan kimse ile beraber ol» demiştir. **İhyâ**'da böyledir.

Çarşıya girerken, oranın fitnesinden ve oradakilerin şerrinden Allahü teâlâ'ya sığınmalıdır. Bu mânada: **«Allahümme innî eûzü bike min şerri hâzessûkı ve minel küfri vel-füsûk»** demelidir. Çarşıda Allahü teâlayı tehlîl, tahmîd ve temcîd ile çok zikretmeli, hatırlamalıdır. Böyle yapmakta çok sevab olduğu vârid olmuşdur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Gâfiller arasında Allahü teâlâ'yı zikreden, gâziler arasında savaşçı, ölüler arasında diri gibidir».** Diğer bir lâfız ile: «... **çürük odunlar arasında yeşil ağaç gibidir»** buyurmuştur. Yine Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Çarşıya giren kimse, lâ ilâhe illâllahü vahdehu lâ şerike leh. Lehül mülkü ve lehül hamdü yuhyî ve yümît ve hüve hayyün lâ yemût biyedihil hayr. Ve hüve alâ külli şey'in kadîr» derse, Allahü teâlâ o kimseye milyonlarca sevab yazar»** buyurmuştur. İbni Ömer, Sâlim bin Abdullah, Muhammed bin Vâsi' (radıyallahü teâlâ anhüm) ve başkaları bu fazîlete kavuşmak için çarşıya girerlerdi. Hasan-ı Basrî (rahimehullah): «Çarşıda Allahü teâlâ'yı zikreden, Kıyâmet günü, ay ışığı gibi parlaklığa ve güneşin nûru gibi açıklığa, nûra sâhib olarak gelir. Çarşıda Allahü teâlâ'ya istiğfar eden kimsenin çarşıda bulunanların sayısınca günâhı mağfiret olunur» demiştir.

Kâr sağlamak için satın aldığı yiyecek maddelerini, başka bir yere nakl etmeden aynı yerde satmamalıdır. Bu hususta Ömer (radıyallahü anh)'dan şöyle rivâyet olunmuştur: Çarşının bir tarafında yiyecek maddesi satın alıyorlardı. Henüz teslîm almadan (kabz etmeden) aynı yerde satıyorlardı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) başka yere naklet-meden aynı yerde satmalarını yasakladı. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) dedi ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yasakladığı, yiyecek maddelerini kabz etmeden (teslim almadan) satmak idi. Kabz

etmeden önce satmanın harâm olmasının, yalnız yiyecek maddelerinde olacağını sanmıyorum. Bütün menkul, taşınabilen mallar da kabz edilmeden, teslim alınmadan satılamazlar. Ancak gayr-i menkul, taşınmaz mallar İmâm-ı Muhammed'in (rahimehullah) ihtilâfı ile kabz edilmeden yerinde satılabilirler. Akar'ın teslim alınması, kabz edilmesi satıcının akar'daki mallarını boşaltıp müşteriye, sana teslim ettim demesi ile olmaktadır. Menkul, taşınabilen mallar ise satıldığı yerden başka bir yere nakledilmekle teslim alınmış olmaktadırlar. **(Şerh-i Mesâbîh)**'den alındı.

Yanında bulunan yiyeceğe bereketlenmek için, fakir müslimanları da ortak etmek sünnettendir. **Mesâbîh**'de bildirildiği gibi Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hususta bereketle düâ etmiştir.

Cihad ve ticâretten sonra en efdal kazanç yolu meşru' san'atlardır. Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) her biri bu meşru' san'atlardan biri ile meşgul olmuştur. İdris aleyhisselâm terzi idi. Elbise dikerdi. Dâvud aleyhisselâm demirden zırh yapardı. Allahü teâlâ, demiri Dâvud aleyhisselâmın elinde çamur veya hamur gibi yumuşak kılmıştı. Demiri ateşe tutmadan, çekiçle dövmeden istediği şekle sokardı. Çok kuvvetli olduğu için demire istediği şekli verirdi diyenler de olmuştur. Dâvud aleyhisselâm bunu yapanların ilkidir. Demiri levha hâline gelmeden, böyle kullanırdı. Denildi ki, Dâvud aleyhisselâm demirden yaptığı zırhları dört bine satardı. Kendisine, âilesine harcar ve fakirlere sadaka verirdi. Denildi ki, Benî İsrâil'in meliki iken tebdîl-i kıyâfet edip çıkar, kendisini halktan sorardı. Dâvud hakkında ne dersiniz? derdi. Onlar da kendisini överlerdi. Allahü teâlâ insan şeklinde iki melek gönderdi. Dâvud aleyhisselâm onlara da kendisini sordu. Melekler, çoluk çocuğunu Beytü'l-mal'den geçindirmese çok iyi insan olacak dediler. Bunun üzerine Dâvud aleyhisselâm Rabbinden Beytü'l-male dokunmadan geçimini sağlayacak bir sebeb istedi. Allahü teâlâ da ona zırh yapma san'atını tâlîm etti, öğretti. **Keşşâf** tefsîrinden alındı.

İbrâhim aleyhisselâm çiftçilik yapardı ve başkalarını kendi tarlasında çalıştırırdı. Bez ticareti de yapardı. Sa'îd bin Müseyyeb (radıyallahü anh), bez ticaretinden daha çok sevdiğim ticaret yoktur. Ancak yemîn edilmemelidir. Bir rivâyette: **«Ticâretinizin hayırlısı bez, san'atlarınızın hayırlısı dikmektir»** buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Eğer Cennet ehli ticâret yapsaydı bez ticâreti, Nâr ehli ticâret yapsaydı sarf (kuyumculuk) yapardı»** buyurulmuştur. **İhyâ**'da böyledir.

İlk dokuma yapan babamız Âdem aleyhisselâmdır. Dokuma yapanlara eziyyet eden veya dil uzatan Âdem aleyhisselâma cefâ etmiş olur. İsâ aleyhisselâm ayakkabıcılık yapardı. Yırtık ayakkabıları tâmir ederdi, onarırdı. Nûh aleyhisselâm marangozdu. Sâlih aleyhisselâm eli ile kilim dokurdu.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kefen satıcısı olmayı kerîh gördü. Bir kişi oğluna kefen işini öğrettiğini söyleyince hoş karşılamadı. Çünki bu iş, insanların ölümünü beklemeğe yol açmaktadır. İhtikâr eden buğday satıcısı ve hayvan kesip derisini yüzen kasab olmayı da kalbin katılaşmasına sebeb olacağı için beğenmemişlerdir. Bâzı hakîkata ermiş âlimler bu işlerin mekruh olmasına rağmen şiirden evlâdır demişlerdir. Rivâyet olundu ki, şiir ve edebiyat ehlinden biri, Mekkede kasaplık yapmağa başladı. Etrafında toplanan köpeklere et ve kemik parçaları atıyordu. Buna, şiir ve edebiyyatı bıraktın, kasaplığa başladın dediler. Şöyle cevab verdi: Şiir ve edeb ile köpeklerden bir şey bekliyordum. Şimdi ise köpekler benden birşey bekliyorlar. Dünya süslerinden olduğu için kuyumculuk, badana ve boyacılık da hoş görülmemiştir. Daha önce geçtiği gibi kan alma, debbağlık ve çöpçülük necâsete bulaşma bakımından hoş görülmemiştir. Köle veya câriye alıp satmak, dellâllık yapmak da iyi değildir. Dellâllıkda başkasının malını satarken yalan söylenebilir, aşırı övülebilir.

Selef-i sâlihîn (radıyallahü anhüm) en çok yaptıkları on iş vardı. Ticâret, dikiş, taşımacılık, terzilik, ayakkabıcılık, kâğıdçılık, çamaşırcılık, mestcilik, demircilik ve dokumacılık yaparlardı. Bunların hepsi **İhyâ**'dan alındı. Koyun gütmek de Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) âdetlerindendi. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) vahy gelmeden önce Mekkelilerin koyunlarını ücretle güderdi.

Cihad, ticâret ve san'attan sonra efdal olan meslek ziraattır. **Bizâziyye** fetvâlarında diyor ki: Bâzılarına göre ticaret zirâattan efdaldir. Âlimlerin çoğuna göre zirâat efdaldir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Rızkınızı toprağın derinliklerinde arayınız»** buyurmuştur. Zirâatın fâidesi bütün hayvanlara ulaşır. Zirâatte ölü arâziyi diriltmek vardır.

Zirâate ticâretten çok tevekkül girmiştir. Bu bakımdan ticâretten efdaldir. **Muhtâr**'da diyor ki: En efdal kesb, kazanç yolu cihâd, sonra zirâat, sonra sanâattır. **Tuhfe**'de de böyledir. Musannif (rahimehullah)'ın zirâati san'attan sonra bildirmesi, vâkıf olduğu bir rivâyete binâen olabilir. Yâhud İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye (rahimehullah) göre müzâreanın fâsid oluşundandır veya zirâatte gizli şirkten kurtulmanın zor olmasındandır.

Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) ganîmet malından tarlaları vardı. Zirâatle uğraşıp yiyeceklerini te'mîn ederlerdi. Dînin emirlerini yerine getirerek zirâatle elde edilen mal en iyi maldır. Bu da, tarlada uğraşırken bir farzı kaçırmamakla olur. Dünya işi için dînî vazîfeleri elden kaçırmamalıdır. Cimrinin parayı elinde tuttuğu gibi dînî emirleri elde tutmalıdır. Çiftçilikle uğraşırken Rabbine tam bir tevekkül etmelidir. Ektiği ve diktiği şeylerle Allahü teâlâ'nın onu rızıklandırdığına inanmalıdır. Elde

ettiği mahsulü yalnız kendi çalışmasından olduğunu zanneden gizli şirkten kurtulamaz. Zâhirde muvahhid görünse de, rızkı Allahü teâlâ'dan ve kendi kesbinden gören mânada gizli şirkten kurtulamaz. (Çünki rızık, yalnız Allahü teâlâ'dandır). Gizli şirkten kurtulmuş, sağlam tevekkül sâhibi kimse için zirâat en efdal kazançtır. Çünki zirâat, insanoğlunun bir geçim vâsıtasıdır.

Tohumu toprağa ekerken müstehab olarak iki rek'at namaz kıldıktan sonra: «İlâhî! Ben senin zaîf bir kulunum. Bunu sana teslim ettim. Hakkımda bereketli kıl» diye düâ etmeli ve Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât-ı şerîfe getirmelidir. Zîra böyle yapan kimsenin ekinini Allahü teâlâ her dürlü âfetlerden korur. İmam Zâhidî (rahimehullah) böyle bildirmiştir. Ekin ekerken, ağaç dikerken bütün insanların, hattâ hayvanların, kuşların da fâidelenmesini niyyet etmelidir. Mahsûlü kaldırırken fakirlere tasadduk etmelidir. Kimseye sadaka vermemek için mahsûlü gece kaldırmamalıdır. Allahü teâlâ o mahsûlün bereketini kaldırır veya yok eder. Nitekim Kalem sûresi, onyedinci âyet-i kerîmesinde: **«Biz o bağ sâhiblerine belâ verdiğimiz gibi onlara da belâ verdik»** buyurulmuştur. Beydâvî (rahmetullahi aleyh) âyet-i kerîmedeki «... onlara da belâ verdik» buyurulmasından murad, Mekke halkına verilen kıtlıktır demiştir. Bahçe sâhiblerine verilen belâ da şöyle anlatılmaktadır: Yemen'de San'a şehrine iki fersah (oniki kilometre) mesafede sâlih bir müslüman vardı. Mahsûl zamanı fakirleri çağırır, onlara meyvelerden uzağa düşenleri, rüzgârın döktüklerini veya hurma ağacının altına serdiği yaygıdan dışına çıkan meyveleri verirdi. Böylece fakirler çok şey toplarlardı. Bu sâlih zat vefât edince üç oğlu biz babamız gibi yaparsak sıkıntıya düşeriz dediler. «... **Bostanlarının, meyve ve diğer hâsılatını sabaha kadar fakirlerin haberleri olmadan toplamak için aralarında yemin ettiler»** onsekizinci âyet-i kerîmeden yirmiyedinci âyet-i kerîmeye kadar bu kıssa şöyle anlatılmaktadır: **«Bu yeminlerinde inşâallah demediler. Allahü teâlâ bostana bir belâ veya yangın gönderdi. Sabahleyin fakirler gelmeden meyveleri toplamak üzere bostana sür'atle gittiler. Fakat bostanda hiç bir şeyin olmadığını görünce, herhalde biz yolumuzu şaşırdık dediler. İyice düşündüklerinde orasının kendi bostanları olduğunu anladılar. Biz mahrûm olanlardanız dediler».**

Sığıra binmemeli, eşek ile çift sürmemelidir. Eşeğe binmeli, sığır ile çift sürmelidir. Çünki her hayvan bir iş için yaratılmıştır. Allahü teâlânın bu emrine aykırı hareket etmemelidir. Tarlayı gübrelemek, ağacı da aşılamak sûretiyle verimi arttırmalıdır. Ağaçların aşılanması, bilindiği gibi ilkbaharda, meyve vermeyen veya uzun zaman geçtiği için az meyve veren ağacın bir dalı kesilir. Kesim yeri bıçakla yarılıp içine meyve veren, taze bir ağacın dalı sokulur, çamurla sıvanıp bir bez ile bağ-

lanır. Musannif (rahimehullah) umumî aşılamayı kasdetmiştir. Aşı, insanların âdet edindiği şekilde ve mubah şeylerle yapılmalıdır. Zirâatte suyun fazlasını komşusundan esirgememelidir. Aksi takdirde Allahü teâlâ da her iki cihanda lûtfunu ondan eksik eder.

Etinden, sütünden, yününden ve yumurtasından fâidelenmek ve neslini devam ettirip üretmek için koyun ve tavuk beslemek de temiz kazançlardandır. Rızkın onda biri kırda, çayırda otlayan hayvanlardadır. Nitekim haberde gelmiştir ki, rızkın onda dokuzu ticâret ve zirâatte, geri kalanı kırda otlayan hayvanlardadır. Bu hayvanlar dört ayaklı olan koyun ve sığırdır. Şârih (rahimehullah) bunlara tavuk ve kaz gibi hayvanları katmak da iyi olur demektedir. Bu hayvanları üretmekde sünnet, beyaz ve siyah her cinsten karışık olarak beslemektir. Yalnız siyah veya yalnız beyaz olmamalıdır. Deveyi neslini çoğaltmak için beslememelidir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), devenin şeytan ahlâkında olduğunu açıklamıştır. Ayrıca deveye sol taraftan binilir ve sol taraftan sağılır. Resûlullah efendimiz koyun çobanlığını deve çobanlığından üstün tutmuştur.

Çobanların, koyun veya develeri, kolay yürümeleri için sert arazide otlatmaları sünnettendir. Kumlu, taşlı ve yumuşak yerlerde gütmemelidir. Ayakları batıp yürümeleri zorlaşır. Çok sıcak olduğu zamanda da hayvanları otlatmamak sünnettendir.

İlkbaharda yeryüzünün yeşillenmesine, süslenmesine, canlanmasına, herkesin evlerinden çıkıp kırlara gitmelerine bakıldığında; kabirlerden çıkıp mahşer yerine gitmeği hatırlamalıdır. Zira bahardaki canlanma ile Kıyâmet gününde Allahü teâlâ'nın kudreti ile ölülerin dirilip mahşer yerine gitmeleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Baharın yeşilliğini ve güzel kokulu çiçeklerini görünce: «Kullara ölümü ve yokluğu veren, kudret ve bekâ sâhibi azîz olan Allahü teâlâ bütün noksan sıfatlardan münezzehdir» demelidir.

## YEMENİN VE İÇMENİN SÜNNETLERİ

Yemek yemenin farzı, yenecek şeyin halâl, tayyib ve insana yetecek kadar olmasıdır. Yemeğin halâl ve tayyib olması, kendisinin halâl olması, sünnete ve vera'a uygun şekilde kazanılmış olmasıdır. Şerîatin beğenmediği yollardan kazanılmış olmamalıdır. Yiyeceğin hem halâl, hem de tayyib olmasını sağlamak çok zor bir iştir. Ufacık bir dikkatsizlik ile yiyeceğin halâl ve tayyib olması bozulur.

Selef-i sâlihîn (rahimehümullah) yiyecek husûsunda takvâ ve vera' üzere olup harama yol açabilecek her şeyden sakınırlardı. Fakat müftîler zâhire bakarak bir çok gıdalara fetvâ verirler. İbni Sîrîn (rahimehullah) kırk küp yağ satın aldı. Hizmetçisi küpün birinden fâre çıkardı. Fareyi hangi küpten çıkardın diye sorunca hizmetçisi bilemediğini söyledi. Bunun üzerine vera' üzere hareket ederek yağların hepsini döktü (**Şerh-i Hatîb**).

Bâzıları da mahzurlu olmayan bir şeyden, ileride bir mahzur doğar diye vazgeçerlerdi. Rivâyet edildi ki, Ömer (radıyallahü anh) hilâfete geçince, bir zevcesi vardı. Onu çok severdi. İleride belki benden bâtıl bir şey ister de, onu sevdiğim için alırım korkusu ile onu boşadı.

Bâzı sıddîklar vardı. Ancak tayyib olan halâli normal halâl kabûl ederlerdi. Yalnız Allahü teâlâ'ya ibâdetlerinde kuvvet kazanmak, hayatlarını devam ettirebilmek için yemek yerlerdi. Bunun için İmâm Gazâlî (rahimehullah), bu kimsele- Allahü teâlâ için yapılmayan her şeyi haram görürlerdi ve buna En'âm sûresi, doksanbirinci: **«Ey habîbim, Allah de ve onları bırak, daldıkları batakta oynayadursunlar»** âyet-i kerîmesini delil getirirlerdi. Zünnûn-i Mısrî (rahimehullah) aç ve hapiste idi. Sâliha bir kadın ona zindancı ile yemek gönderdi. Yemedi. Yemek bir zâlimin elinden bana geldi. Bana kuvvet verecek olan yemek, bana tayyib olarak ulaşmadı diye özür beyân etti. Bâzıları sevmediği bir kimsenin malından hizmetçisinin yaktığı mumu söndürmüştür. Bâzıları da sultanın ışığı ile ayakkabılarını bağlamamıştır. Mekrûh bir odunun harareti ile fırında ekmek pişirmekten el çekmişlerdir.

Halâl ve tayyib lokmayı ancak bilgili, uyanık, aklı, ilmi, ameli ve bütün gayreti ile ihtimam gösterenler ister. Yeme içme ilmi, ibâdet ilmin-

den önce gelmektedir. Çünki ibâdet yeme içme ile kâim olur. Nitekim oruç ve namaz da abdest ile kâim olmaktadır. Hikâye olundu ki, İbni Sîrîn'e bir adam, bana ibâdeti ve onu edâ etmeği öğret dedi. İbni Sîrîn ona, yemeği nasıl yiyorsun? buyurdu. Doyuncaya kadar yiyorum deyince, sen henüz hayvanların yediği gibi yiyorsun. Git, önce yeme içme ilmini, sonra ibâdet ilmini öğren buyurdu **(Hâlisa).**

Arpa ekmeği yemek Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetlerindendir. Ekseriyâ yiyecekleri arpa ekmeği idi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) üç gece arka arkaya arpa ekmeğinden doymamıştır. Ya'nî hep doymadan kalkardı. **Mesâbih**'de bildirildiği gibi dünyâdan ayrılıncaya kadar arpa ekmeğini bile doyuncaya kadar yememişlerdir. İmâm Gazâlî (rahmetullahi aleyh) diyor ki: Âişe (radıyallahü anhâ) şöyle demiştir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hiç doyuncaya kadar yemek yemedi. Çok kere onun bu aç hâline merhameten ağlardım. Elimi sürer, canım sana fedâ olsun. Sana kuvvet verecek, açlığını giderecek kadar şu dünyâ ni'metlerinden yeseydin, derdim. Bana şöyle cevab verirlerdi: **«Yâ Âişe! Ülü'l-azm Peygamberler benden daha çok sıkıntılara tahammül etmişlerdir. Buna karşılık Rablerinden çok sevab ve mükâfâta kavuşmuşlardır. Onlardan rahat, refah yaşamağa hayâ ediyorum. Az bir zaman sabr etmek bana, Âhirette kazanacağım şeylerin azaltılmasından daha iyi gelmektedir. Benim için, Rabbime boş bir mi'de ile kavuşmaktan daha sevgili bir şey yoktur.»** Bundan sonra Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hafta kadar daha yaşadığını ilâve etmiştir.

Peygamber efendimizin sünnetine uymak için mü'minler yalnız arpa ekmeği veya biraz buğday katarak pişirilen ekmekten yerler. Bir hadîs-i şerîfte: **«Üç şeyde bereket vardır. Veresiye satışta, mudârabe şirketinde ve satmak için değil, ev için yapılan buğday ile karışık arpa ekmeğinde»** buyurulmuştur. Çok ince, yufka şeklindeki ekmeği ve elenmiş undan yapılan ekmekten yemez. Çünki bunlar rahat ve ferah ehlinin yemeğidir. İslâmda ilk çıkan bid'atlerden biri doyuncaya kadar tıka basa yemek ve unu elek ile elemektir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ayıklanmış ve elenmiş undan yapılan ekmekten yediği görülmemiştir. Buğday yıkanmaz. Çünki bereketi gider. Buğday ve arpayı hayvanlarla dolapla değil, kendi eliyle öğütmelidir.

Bir gün ve gecede iki kere yememelidir, israftır. Ya'nî doyduktan sonra acıkmadan ikinci defa yememelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), Âişe (radıyallahü anhâ)'nın henüz acıkmadan ikinci kere yemek yediğini görünce **«Sakın hâ acıkmadan iki kere yemek yemek israftır»** buyurmuştur (*)

(*) *Yemin keffâreti için bir fakîr doyururken, günde iki kerre yemek yi-*
*Şir'atü'l-İslâm — F. : 16*

İmam Gazâlî (rahmetullahi aleyh) de günde bir kere sahur vakti yiyeceği yemeği ikiye ayırmalı, bir kısmını da iftar vakti yemelidir buyurmuştur. Sahur vakti yediği oruca, iftar vakti yediği de teheccüde kuvvet verir. (Oruç tutulmayan günlerde, bir sabah, bir akşam yemelidir. Acıkınca her zaman yiyebilir).

Devamlı et ve etsuyu çorbası yememelidir. Meleklerin gadabına ve kalbin kararmasına yol açar. Et alışkanlığı, içki alışkanlığı gibidir. Ezherî böyle demiştir. Fazla et yemekte de malı israf vardır (**Muhtâru's-sıhah**).

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) kasaba çok giden birini görünce, ona kamçısını kaldırırdı. Et, yağ ve çorbayı kırk gün hiç yememek de iyi değildir. Tabîati bozulur, ahlâkı kötüleşir. **İhyâ**'da hazret-i Alî (radıyallahü anh)'ın, «kırk gün et yemiyenin ahlâkı bozulur, kırk gün devamlı et yiyenin de kalbi kararır» buyurduğu yazılıdır.

Ekmeğin hamurunu iyice yoğurmalı, ekmek kursunu küçük yapmalı, sofraya yenecek kadar koymalıdır. Fazlası, gevşeklik, ni'meti küçümseme ve israftır. Ancak hüsn-ü niyyet ile fazla konabilir. Şöyle ki, Horasan âlimlerinden biri, sofraya yenecek mikdardan fazla yemek koyardı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in **«Din kardeşleri yemeği yeyip kalktıktan sonra, geride kalan yemeği yemekten hesap yoktur»** buyurduğunu duydum. Sizden artan yemeği yemem için sofraya, yiyeceğinizden fazla koyuyorum derdi. Sofraya ekmeği az koymak da lâyık olmaz. Bu da mürüvvette noksanlıktır.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yemeği, yerde kurulan sofrada yemeği severdi. Yüksek sofralarda yemek yemek kralların işidir. Onlar yemekte eğilmemeleri için böyle yapmaktadırlar. Mendil içinde yemek acemlerin, sofra üstünde yemek arabların âdetidir. Katâde'ye (radıyallahü anh), ne üstünde yemek yedikleri sorulunca, sofra üstünde buyurdu. Sofra, aslında müsâfirin yemeğine denir. Sonra yuvarlak deri için kullanılmıştır. **Mesâbîh şerhi**'nde böyle diyor.

Sofrada bakliyyat, ya'nî yerden biten yeşillik ve sebzeler bulundurulur. Şeytanı tard edicidir. İbrâhim Nehâî (rahimehullah), sebzesiz sofra akılsız ihtiyara benzer. Ca'fer-i Sâdık (radıyallahü teâlâ anh), malının ve evlâdının çoğalmasını isteyen sebze yemeğe devam etsin buyurmuştur. Rivâyet olundu ki, sofrada sebze, yeşillik bulununca melekler hazır olurlar. Bunun için sofrada yeşillik bulundurmak müstehabdır.

Haberde vârid oldu ki, Benî İsrâil'e indirilen sofrada pırasa hariç her sebze vardı. O sofrada ayrıca başucunda sirke, kuyruk kısmında tuz

---

*yeceği şer'i bir emir olduğu ve Ramazan-ı şerifde, akşam ve sahur vaktinde iki defa yendiği gözönüne alınırsa, günde iki kere yemek değil, doyduktan sonra, ikinci kerre yemenin israf olacağı ortaya çıkar. (Mütercim).*

bulunan bir balık vardı. Yedi ekmek ve her ekmeğin üzerinde zeytin ve nar taneleri vardı. Bunlar bir arada olunca vücûda zarar vermez (İhyâ).

Yemek kabları topraktan, çamurdan veya odundan olmalıdır. Altın, gümüş kabda yemek ve içmek haramdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Altın veya gümüş kaptan içen, karnında cehennem ateşinin gürültüsünü duyar»** buyurulmuştur. Kalaylanmamış bakır veya sarı kaplarda yemek yemek mekruhdur. İnsanların aynı kabdan yemeleri Allahü teâlâ'ya sevgili gelir, sevabı çoktur ve kalblerin ülfet ve ünsiyyetini celb eder. Câbir'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ, üzerine çok el uzanan yemeği sever»** buyurmuştur. **Mesâbîh**'de diyor ki: Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) yâ Resûlâllah, yiyoruz, doymuyoruz dediler. Peygamber efendimiz: **«Herhalde ayrı ayrı yiyorsunuz»** buyurdu. Evet öyle yiyoruz dediler. **«Yemeği beraber yeyiniz, Besmele çekiniz. O zaman yemeğiniz bereketli olur»** buyurdu. Küçük kablarda bereket yoktur. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem), dört kişinin taşıyabildiği **Garrâ** isminde bir kabı vardı. Enes (radıyallahü anh) Peygamber efendimizin, yüksek sofra üzerinde ve yemeğin etrafında, iştiha açıcı ve hazm ettirici maddelerin bulunduğu küçük tabaklarda yemek yemediğini rivâyet etmiştir.

Yemeğe kendisi yaklaşır. Önüne getirmeleri için emir vermez. Çünki bunda yemeği hakaret, küçümseme ve kendisini büyük görme vardır ki, ikisi de haramdır. Yemek yerken ayakkabılarını çıkarır, mütevâzi bir şekilde oturur. Yemekte peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birinin ismini taşıyan birinin bulunması müstehabdır. Bir eline de olsa dayanmaz. Sırtını bir şeye dayamaz. Çok rahat bir şekilde, bağdaş kurup oturmaz. Sünnet olan, yemeğe doğru biraz eğilmektir. Sol ayağı üzerine oturup sağ dizi diker. İmam Gazâlî'nin (rahimehullah) bildirdiği gibi, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle otururdu. Dizleri üstünde oturduğu da olurdu. Yemek yerken peygamberimiz: **«Ben Allahü teâlâ'nın kuluyum, kul gibi yer, kul gibi otururum»** buyururdu.

Selâm vermeyen kimseyi yemeğe çağırmaz, Meleklerin buğzuna sebeb olacağından acıkmadan önce yemek yemez. Yemeği Allahü teâlâ'ya ibâdet etmekte kuvvet kazanmak için yemeli, lezzet için, zevk için yememelidir. Niyyetinde sâdık olan acıkmadan yemeğe el uzatamaz. Acıkmadan yemeyen ve doymadan sofradan kalkan kimselerin doktora ihtiyacı kalmaz.

Çok hayret verici şey olmadan gülmez. Gece uykusuz kalmadan gündüz uyumaz. Her yemeği tıka basa doyuncaya kadar yemez. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dünyâda en çok doyanlar Kıyâmet günü en uzun açlık çekeceklerdir»** buyurmuştur. Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah efendimizin hep doymadan kalktığını söylediğini yukarı-

da bildirdik. Resûl-i ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Karnı dolu olan kimse göklerin melekûtüne giremez»** buyurmuştur. Lokman hakîm, oğluna verdiği bir nasîhatinde: Oğlum, mideni doldurursan fikir uyur, hikmet susar ve âzaların ibâdetten geri kalır, demiştir.

Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Yer ile gök arasında her iyiliğin başı açlık, her kötülüğün başı da tokluktur»** buyurulmuştur. Elden geldiği kadar açlığını devam ettirmelidir. Ancak burada hâlis niyyet lâzımdır. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dünyâda açlık çekenler, âhirette tok olacaklardır»** hadîs-i şerîfi ve benzerlerini, meselâ Firdevs Cennetindeki ziyâfeti gözönüne almalıdır. Bunu ilk söyleyen Yahyâ bin Muâz (radıyallahü anh) olmuş: «Ey sıddîklar, kendinizi Firdevs Cennetindeki ziyâfet için aç bırakınız. Zîra acıktığınız nisbette yemeğe iştihanız olacaktır» demiştir.

Bilinmelidir ki, aç olmanın dünyâda bir çok fâideleri vardır. Açları unutmamaya sebeb olur. Rivâyet edildiği gibi Yûsuf aleyhisselâma, elinde Mısır'ın hazîneleri olduğu halde neden aç kalıyorsun? diye sorduklarında: «Doyunca açları unutmaktan korkuyorum» buyurmuştur. Açlık aklı parlatır. Zîra tokluk unutma meydana getirir, kalbi kör eder, zihni örter, düşünmeyi zayıflatır. Bu sebeble kalb ağırlaşır, anlama, idrâk etme zorlaşır. Çocuk da, çok yediği zaman hafızası iş yapamaz, zihni bozulur ve anlaması gecikir. Açlığın fâidelerinden biri de, göğsün genişlemesi, kalbin nurlanmasıdır.

Sabah kahvaltısını erken yapmalıdır. Bedene ve tablate çok fâidesi vardır. Duhâ (kuşluk) vaktinden önce yapmalıdır. Hukemâdan biri oğluna verdiği nasihatte: «Ey oğlum, evinden hilmini almadan çıkma!» demiştir. Burada hilm'den maksad gıda almak, ya'nî sabah kahvaltısıdır. Zira yemek yiyince insanda hilm devam eder, şiddet zâil olur. Aynı zamanda karnı tok olan kimsenin çarşıda gördüğü şeylere isteği de azalır. İmam Gazâlî (rahmetullahi aleyh): «Genç ve dinç kalmak istiyen sabah kahvaltısını erken yapsın» demiştir.

Şerîr, kötü, aşağılık kimselerle yiyip içmemeli, ilim ve takvâ sâhibi kimselerle yeyip içmelidir. Çünkü hikmet îrâs eder. İçki içilen sofraya oturmamalıdır. Resûluilah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe iman eden, içki sofrasına oturmasın!»** buyurmuştur **(Mesâbîh).**

En'âm sûresi, altmışsekizinci âyet-i kerîmesinde: **«Zâlimlerle oturmayı şeytan unutturduğunda, hatırladıktan sonra artık onlarla oturma»** buyurulmuştur. **İhyâ** kitâbında İmam Gazâlî (rahimehullah) buyuruyor ki: Arkadaşlarının gönlünü almak için içki içmeden içki masasına oturmanın mahzûru yoktur sanılmasın. Ameller niyyete göredir demek bu işde yanlıştır. Niyyet ancak tâatlerde ve mubahlarda geçerlidir. Men-

hiyyâtda, yasak, harâm olan şeylerde niyyete bakılmaz. Harbe gitmek tâat olduğu halde, yiğitliği ile öğünmeğe veya ganimet malı toplamağa niyyet ederse niyyeti tâatten başka yöne çevrilmiş olur. Bütün mubahlarda da niyyete bakılır. Fakat harâm olan işlerde niyyete bakılmaz. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse bir mü'mini sevindirirse, Allahü teâlâ da onu mesrûr eder, sevindirir»** hadîs-i şerîfine imtisâlen, bir mü'min kardeşinin gönlünü sevindirmek için haram işlemesinde yardımcı olmasında, niyyetinin fâidesi olmaz. Ameller niyyete göredir buyurulması, harâm işlerde değil, tâat ve mubahlardadır. O halde içki masasına, arkadaşlarını memnun etmek için de olsa oturmamalıdır.

**Yemeği sıcak yememeli,** soğumasını beklemelidir. Sıcak yemekte mideye, bağırsaklara ve dişlere zarar olduğu tıb kitablarında yazılıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Üç şeyden bereket kaldırılmıştır. Soğuyuncaya kadar sıcak yemekten, ucuzlayıncaya kadar pahalı olan şeyden ve Allahü teâlâ'nın ismi zikredilmeyen şeyden».** Yemek soğuyuncaya kadar üstü örtülü olmalıdır. Böyle yapmakta büyük bereket vardır. Az da olsa akşam yemeği yemeli, terk etmemelidir. Zevalden, öğleden sonra yenen yemeğe akşam yemeği denir. Bunu terk eden kimselerde zayıflama ve çabuk ihtiyarlama görülür. Haberde vârid oldu ki: **«Damarları kesmek hastalanmağa, akşam yemeğini terk etmek kocamağa sebeb olur.»**

Sıcak yemeğe düşen sineği iyice batırıp çıkarmalı, sonra atıp, yemeği yemeli, bunu kerih görmemelidir. Musannif (rahimehullah) sıcak yemek diye kayd koymuş ise de, bizim bu konuda gördüğümüz hadîs-i şerîflerde sıcak veya soğuk her yemeğe delâlet vardır. Hadîs-i şerîfde: **«Sinek yemeğe düştüğünde iyice batırın. Zîra kanadının birinde zehir, diğerinde şifâ vardır»** buyurulmuştur. Hadîs-i şerîfde önce zehir, sonra şifâ zikredilmesini Hattâbî (rahimehullah) hakîkate haml etmiştir. Bir hayvanın iki parçasında zehir ve şifâ yaratması, Allahü teâlâ'nın hikmetinden uzak değildir. Nitekim akrep de iğnesiyle zehir akıtır, cirmi ile tedâvi edilir. İki kanat mecâzî anlamda da olabilir. Çünki sineğin bir kanadı battığında insan yemeği yemek istemez. Bu hastalık, zehir gibidir. Hepsi batırıldığında tiksinti kalkar, şifâ gibi olur. Bu da şifâ gibidir. **Şerh-i Meşârık'**da böyleoir.

**Yemekten önce el yıkamak,** yemenin sünnetlerindendir. Fakirliği giderir. Dînî vazîfeleri yapmağa kuvvet kazanmak niyyeti ile yemek yemek ibâdettir. Namazdan önce abdest alındığı gibi yemekten önce de eileri yıkamak uygun olur. Fakirliği gidermesi de, ni'meti edeb ile karşılamak ni'mete şükr etmek olacağı ve şükrün de ni'meti arttıracağı içindir. Yemekten sonra elleri yıkamakta da küçük günahların yok olması ve gözlerin sıhhat kazanması vardır. Yemekten önce el yıkarken önce gençler, sonra yaşlılar, yemekten sonra, önce yaşlılar yıkamalıdır. Böy-

lece yaşlıların gençleri beklemesi ortadan kalkmış olmaktadır. Yemekten önce eller yıkandığında kurulanmaz. Böyle yapılması ellerin yıkandığının yemek esnasında da görülmesi içindir. Yemekten sonra eller yıkandığında bir peşkir ile kurulanmalıdır. Ellerin ıslaklığını gözlere de sürmek müstehabdır. Musannifin (rahimehullah) gözlerin sıhhat kazanması sözünde de buna işâret vardır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Abdest aldığınız ve bitirdiğinizde gözlerinize su içiriniz (çekiniz). Ellerinizi silkelemeyiniz, zira bu şeytanın yelpazesidir»** buyurmuştur. Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh), bu hem abdestte hem de abdest dışında böyle midir diye sordular. Evet buyurdu. Tek eli veya yalnız parmakları yıkamak yetmez. İki eli bileklere kadar yıkamak sünnettir **(Gunye), (Avârif), (Kunye).**

**Yemeğe başlarken Besmele çekmek** ve hayır, bereket için düâ etmek de yeme içmenin sünnetlerindendir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yemeğe başladığınız zaman, Allahümme bârik lenâ fihi ve et'imnâ hayren minhü deyiniz»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Bu, sütten başka olan yemekler içindir. süt için ise: **«Allahümme bârik lenâ fimâ rezaktenâ ve zidnâ minhü».** Sütün tahsis edilmesi fâidesinin umûmî olmasındandır. Hiç bir şey hem yiyecek, hem içecek yerine geçmez. Süt ise, hem açlığı, hem de susuzluğu gidermektedir **(Şerh-i Mesâbîh).**

Besmeleyi, yemek yiyenlerin hepsinin duyması için yüksek sesle çekmelidir. Yemeğe başlarken unutan hatırladığı zaman, Bismillâhi evvelehü ve âhırehü demelidir. Böylece kusurunu telâfi etmiş olur. Abdestte böyle değildir. Başlarken Besmele çekmek sünnettir. Unutup ortada hatırlarsa da sünneti kaçırmış olur. Çünki abdestin hepsi bir ameldir. Yemekte ise her lokma bir yemek sayılır **(Şerh-i Vikâye).**

Ümeyye (radıyallahü anh) anlatıyor: Bir adam yemek yiyordu. Son lokmasına kadar Besmele çekmedi. Son lokmayı ağzına götürürken Bismillâhi evvelehü ve âhirehü dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu görünce güldü ve: **«Şeytan onunla birlikte yemek yiyordu. Allahü teâlâ'nın ismini söyleyince, şeytan karnındakini kustu»** buyurdu.

Yemeği bitirince İhlâs sûresini okumalıdır. İmam Gazâlî (rahmetullahi aleyh) Lîlâfi sûresini de okumalıdır buyurdu. Ebû Sa'îd (radıyallahü anh), Resûlullah efendimizin yemek yerken, **«Elhamdü lillâhillezî et'amenâ ve sekanâ ve ce'alnâ minel müslimîn»** buyurduğunu bildirmiştir. Yine Peygamber efendimizin: **«Yemek yediğinde, Elhamdü lillâhillezî et'amenî hâzâ ve rezekanîhi min ğayri havlin minnî ve lâ kuvveh diyen kimsenin bütün geçmiş günahları afv olur»** buyurduğu rivâyet olunmuştur **(Avârif).**

Buradaki düânın mânası, bana bu yemeği yediren ve benim hiç bir hareketim ve kuvvetim olmadan bana bu rızkı veren Allahü teâlâ'ya hamdolsun demektir. Bâzıları yemeğin ilk lokmasında Bismillâh, ikinci lokmasında Bismillâhirrahmân, üçüncü lokmasında Bismillâhirrahmânirrahîm derdi. Hasen-i Basrî (rahmetullahi aleyh), harâm olan taâmın başında Besmele, sonunda Elhamdülillâh dememeği uygun görmüştür. Çünki bu lâ'neti gerektirir. Bâzı âlimler, halâl olan yemeğe başlarken Besmele çekilir, fakat halâl olsun, harâm olsun bitince Elhamdülillâh denir dediler **(Kunye).** (*)

**Bizâziyye** fetvâlarında şöyle denilmektedir: İçki içerken, zinâ ederken, kesinlikle harâm olan herhangi bir şeyi yerken veya tavla zarı atarken Besmele çekmek, Allahü teâlâ'nın ismini hafife almak olacağından küfürdür. Harzem âlimleri, bir şeyi tartan veya ölçen kimse, sayacağı zaman (Bismillâh, bir) diye saymalı, (Bir, Bismillâh) diye saymamalıdır. Besmele ile murâdı, sayı saymak olmamalıdır. (Çünki burada, Besmele istihfaf olunmaktadır).

Eğer sayı saymak isteyip de (Bismillâh, bir) yerine daha kısa olarak (her sayıda) Bismillâh derse kâfir olur. Bir kısım **âlimlere göre,** haram yemeği bitirince Elhamdülillâh demekle, haramdan halâs olduğu için kâfir olmaz. Bâzılarına göre de, harâm üzerine hamd vâki' olduğundan kâfir olur. Niyyetine göre muâmele olunur. Hiçbir şeye niyyet etmezse kâfir olmaz. Çünki az önce küfr olmıyan ihtimâli bildirmiştik.

Yemeğe tuz ile başlamalıdır. Zîra birçok hastalıklara şifâdır. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yâ Alî! Yemeğe tuz ile başla, çünki tuz yetmiş çeşit hastalığa şifâdır. Bu hastalıklar arasında cinnet, cüzzâm, baras, mide ağrısı ve diş ağrısı da vardır»** buyurduğu **Avârif** kitâbında yazılıdır.

Sağ eli ile yemeli, sağ eli ile içmelidir. Sol el ile yiyip içmemelidir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (**sallâllahü aleyhi ve sellem**) : **«Sağ eliniz ile yeyip, sağ elinizle içiniz. Sağ elinizle alıp sağ elinizle veriniz. Çünki şeytan sol eli ile yer, sol eli ile içer, sol eli ile alır, sol eli ile verir»** buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Yemeği üç parmak ile yemelidir. Baş parmak, şehâdet parmağı ve orta parmağı kullanmalıdır. Burada, sünnete riâyet bakımından kaşıkla değil elle yemek daha evlâ olduğuna işâret edilmiştir. Hikâye olundu ki, Hârun Reşid, yemeklerin hâzır olduğu bir sofrada, kaşıkların da getirilmesini istedi. Yanında Ebû Yûsuf (rahimehullah) da vardı. Isrâ sûresi,

*(*) Dikkat!*

*Takvâ sâhibi âlimlerimiz, Kunye'nin bâzı haberleri zaifdir buyurdular. Çünki sâhibi için Mu'tezili olduğu söylenir. İmam Birgivi böyle buyuruyor. (Mütercim)*

yetmişinci: **«Muhakkak ki biz Âdemoğullarını mükerrem kıldık»** âyet-i kerîmesini **«Biz onlara yemek yiyecek parmaklar verdik»** şeklinde tefsîr etti. Bunun üzerine Hârun Reşid fil dişinden hususî yapılmış kaşığını atıp eliyle yemeğe başladı.

**Tefsîr-i kebîr**'de anlatılmıştır. Yalnız baş ve şehadet parmağı ile yememelidir. Baş parmağı ile de yenmez. İmâm Şâfiî (rahmetullahi aleyh) «Bir parmakla yemek yemek gadabdan, iki parmakla yemek kibirden, üç parmakla yemek sünnetten, dört ve beş parmakla yemek de açgözlülük ve hırstandır» buyurmuştur.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ekmeği sağ eline, karpuzu da sol eline alır, bir ekmekten, bir karpuzdan yerdi. **«Allahü teâlâ ekmek ile karpuzu birlikte yiyen kimseden yetmiş çeşit hastalığı kaldırır»** buyururdu. Yemek yerken ihtiyaç oldukça sol el de yardım için kullanılabilir. Ekmeği elden geldiği kadar mükerrem tutmalıdır. Çünki insanın ekmekten kopardığı her lokmada, başta Mîkâil aleyhisselâm olmak üzere, üçyüz altmış kişinin emeği vardır. Zîra Mîkâil aleyhisselâm rahmet hazînelerinden yağmuru çeker, tartar. Sonra yağmur bulutlarını, güneşi ve ayı hareket ettirmekle görevli melekler. Sonra hava melekleri, tarlada çalışan hayvanlar ve nihâyet ekmek pişirici, ekmek için çalışan işçilerdir. İbrâhim sûresi, otuzdördüncü âyet-i kerîmesinde: **«Allahü teâlâ'nın ni'metlerini saysanız sonunu getiremezsiniz»** buyurulmuştur. Bunun gibi haberde şöyle vârid olmuştur: Bir âbid, dostlarından birini yemeğe dâvet etti. Önüne ekmekler koydu. Dâvet edilen, ekmeklerin iyisini seçmek için biraz karıştırdı. Âbid: «Bırak! Ne yapıyorsun? O ekmekte nice kimselerin emeği ve nice hikmetler olduğunu bilmiyor musun. Su taşıyan bulutlar, tarlaları sulayan sular, hayvanlar ve sana gelinceye kadar kaç insan hep bu ekmek için çalışmışlardır. Sonra da sen kalkmış, hoşuna gideni bulmak için evirip çeviriyorsun!» dedi **(İhyâ)**.

Ekmeği mükerrem tutmak, ona saygı göstermek yollarından biri, az da olsa yere düşen ekmek kırıntılarını toplayıp Allahü teâlâ'nın ni'meti olduğu için ta'zîmen yemektir. İmâm Gazâlî (rahmetullahi aleyh) bu hususta: **«Sofradan düşeni alıp yiyen genişlik, bolluk içinde yaşar ve çocukları âfiyette olur»** hadîs-i şerîfini kitabında bildirmiştir.

Denildi ki, sofradan toplanan kırıntılar, Cennetteki hûrîlerin mehridir. Yine ekmeğe saygı dolayısıyla ekmeği iki eliyle koparmalıdır. Bir eliyle ekmek koparılmaz. Parça ekmekler varsa bütün ekmek kesilmez. Ekmeğin üstüne tabak, tuzluk gibi şeyler konmaz, ancak katık olarak yenen şey konabilir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ekmeğe saygı gösteriniz. Çünki Allahü teâlâ onu semânın bereketlerinden indirmiştir»** buyurmuştur. Parmakları ve bıçağı ekmekle silmek mekruhdur. Ancak silip de yerse mekruh olmaz. Ekmeği tabağın yanına koymak, aynı

hizâ ve aşağılıkta olacağı için mekruhdur. Ekmeğin kabuğunu veya içini yeyip gerisini atmak da mekruhdur. Bunların hepsinde ekmeği istihfaf vardır. Ekmeği istihfaf, ya'nî hafif görmek ve saygısızlık göstermek, pahalılık ve kıtlığa sebeb olur **(Şerh-i Nikâye).**

Yemek yerken gözü, önünde olmalı, sağa sola bakmamalıdır. Lokmayı küçük yapmalı, iyice çiğnemelidir. Birinci lokmayı yutmadan ikinci lokmaya el uzatmamalıdır. Ağzını fazla açmamalı, başını kaldırmamalıdır. Yemekte bulunanların hoşlanmama ihtimali olduğundan bedeni veya elbisesine dokunmamalıdır. Öksürürken veya aksırırken yüzünü yemekten başka tarafa çevirmelidir. Başkalarının lokmasına bakmamalı, ekmeği bıçakla kesmemelidir, çünkü mekruhdur. Mekruh değildir de denildi. Eti bıçakla kesmemelidir. Acemlerin zenginlerinin âdetidir. Eti dişlerle ısırıp yemek müstehabdır. Böyle yemek daha hazmettirici, şifâlı ve iyidir. Bu hususdaki hadîs-i şerîfi Musannif (rahimehullah) ileride zikredecektir.

Sıcak yemeğe, soğutmak için üflenmez. Bu yasaktır. Soğuyuncaya kadar beklemelidir. Soğuk yemeği yemek daha kolaydır. Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ)'nın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde: **«Yemeğe üflemek, bereketini giderir»** buyurulmuştur. Ibni Abbâs (radıyallahü anhümâ), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yemeğe ve suya üfürmediğini ve kabın içinde nefes almadığını söylemiştir. Zîra bunlar edebe aykırıdır **(Avârif).** Yemeği koklamamalıdır. Hulâsa başkasına hoş gelmeyecek davranışlarda bulunmamalıdır. Elini yediği kabın içine silkmemeli, lokmayı ağzına götürürken başını yemeğe doğru eğmemelidir. Ağzından çekirdek veya kemik gibi bir şey çıkarırken yüzünü döndürerek sol eliyle çıkarmalıdır. Yağlı lokmayı sirkeye ve sirkeyi de yağlı lokmaya katmamalıdır. Dişi ile kestiği lokmasını çorbaya ve sirkeye batırmamalıdır. Tiksinti veren şeylerden bahsetmemeli ve susmamalıdır. Yemek yerken susmak acemlerin âdetidir. Bilâkis sâlih kimselerin hikâyelerinden anlatmalıdır. Bunun için: Yemekte susmak câhillerin ve aşağılıkların âdetidir. Büyük âlimlerin âdeti değildir» buyurmuşlardır. Yanık, küflü veyc kokmuş olmamak şartiyle ekmeğin her yeri yenip zâyi' edilmez. Anca' çok yeyip bedeni ağırlaşınca zâyi' edilmiş olur.

Çok yeyip şişmanlamak, göbek bağlamak insanı ibâdetten alıkoyar veya noksan yaptırır. Tabîati kötüleşir ve kalbi kararır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın en sevmediği insanlar göbek şişirenlerdir»** buyurmuştur. Ayrıca: **«Dünyâda aç olanlar âhirette tok olacaklardır. Allahü teâlâ'nın en sevmediği kimseler geğirenler ile çok yeyip karın şişirenlerdir»** buyurmuştur. Hasen-i Basrî (rahmetullahi aleyh), yer serhoşlardan feryâd ettiği gibi çok yeyip şişman olan kimseden de feryâd eder **(Hâlisa).**

Sümre bin Cündeb (radıyallahü anh)'ın oğlu çok yeyip, sonra kustu. Eğer ölseydin namazını kılmazdım buyurdu **(Bostan).**

Çok yemek çok su içmeğe, o da çok uyumağa sebeb olur. Uykuda da ömrün zâyi' olması, teheccüdün kaçırılması vardır. Ömür, kulun en kıymetli cevheri ve sermayesidir. Onu en kazançlı âhiret işlerinde harcamalıdır. Çok yemek, ihtilâm olmağa, hamama gitmeğe sebebdir. Vitır namazını teheccüde bırakmışsa onu da kaçırabilir. Uyku âfetlerin kaynağıdır. Çok yemek de uykuya sebeb olmaktadır. Karnı doyduktan sonra Allahü teâlâ'nın haram kıldığı şeylere koşmak da çok yemenin zararlarındandır.

Yemek yerken, Allahü teâlâ'nın emirlerini yapmağa ve bedenini sıhhatli tutmağa niyyet etmelidir. Beden taşıyıcıdır. Meşâyihın büyükleri, Allahü teâlâ ince hikmetleri ile insanda cismanî ve ruhânî cevherlerin en kıymetlilerini bir araya getirmiştir. Ruh ve kalbi, beden kalıbı taşımaktadır. Bedenin sağlamlığı, salâhı yemek iledir. Allahü teâlâ'nın âdeti böyledir. Bedeninin sağlığı niyyeti ile yemek yiyen en fazla, doyuncaya kadar yer. Allahü teâlâ'yı zikretmekten, ona hamd ve şükretmekten geri durmaz. Selâm vermedikçe kimseyi yemeğe çağırmaz. Ya'nî selâmdan önce da'vet gerekmez. Fakat selâmdan sonra da'vet lâzımdır. Âdet olduğu üzere selâm vermek yemeğe da'vet olunmayı istemek demektir. Nitekim köylünün (halkın) selâmı maksadsız değildir demişlerdir.

**Bizâziyye**'de diyor ki: Yemeğe ihtiyacı olan bir kimse, yemek yiyen bir topluluğun yanından geçerken selâm verirse da'vet olunacağını, selâm vermezse da'vet olunmayacağını bilir. Selâm verinceye kadar beklemekte ihtiyat vardır. Acele çağırılınca da'vet olunan kimse minnet altında kalır. Halbuki selâmdan sonra da'vet edilirse bunda kabûle yaklaşım daha çoktur.

Yemeğe da'vet edilen, ev sâhibinin gösterdiği yere oturur. Çünki ev sâhibi evinin gizli durumlarını başkasından iyi bilir. Yemek vakti kimsenin evine gitmez. Haberde şöyle vârid olmuştur: **«Çağrılmayan yemeğe giden fâsık olarak gider ve haram yer»**. (Avârif)'de ise: **«... hırsız olarak girer, perişan olarak çıkar»** şeklinde yazılıdır. Ancak yemeğe gittiğinde, yemektekiler sevinecekse o zaman da'vetsiz gitmesinin mahzûru yoktur. İmam Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyuruyor ki: Yemeğe tesadüf eden da'vet edilip izin verilmedikçe yemek yemez. Bir de yemeğe çağıranların samîmiyyetine bakar. İsteyerek çağırıyorlarsa oturur. Kendisinden utanarak çağırıyorlarsa bir sebeb beyan edip yemeğe oturmaz.

Birkaç kişi birlikte yemek yediğinde, arkadaşlarının daha çok yemesi için çalışır. Yemek ortaklaşa da olsa, arkadaşlarına ikrâm ve îsâr eder, rızâlarını alır. Yalnız yediğinde de îsâr etmeli, ya'nî yemeğin fazlasını yetimlere, fakirlere vermelidir. Kıyâmet gününde sadakasının göl-

gesinde olur. Haberde böyle bildirilmiştir. Hulâsa başkaları ile yeyince sofrada bulunanlara, yalnız yeyince de fakirlere vermek için kendi yiyeceğinde kanâatkâr davranmalıdır. Sofradan kalkarken korku ile kalkar. Ümmet-i Muhammed'in (aleyhisselâm) açlarını doyuramadığından, bu yüzden Allahü teâlâ'nın kendisini muâhaze edeceğinden korkar. Yediği yemeğin kendisini günâh işlemeye hazırladığından korkar. Bu yemeğin Kıyâmet günündeki uzun hesabını nasıl vereceğinden korkar.

Hikâye olundu ki, Dâvûd-i Tâî (rahmetullahi aleyh) bir fels'e sirke, yarım fels'e de sebze aldı. Kendi kendine: Ey Dâvûd! Kıyâmette bunun hesabını nasıl vereceksin? dedi. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) de, soğuk şerbeti içmekten sakınıp, «Beni, bunun hesabını vermekten muâf tutun» buyurmuştur.

Yemek yemenin sonunda helâya gitmek olduğunu düşünerek, onu kendisine bir belâ sayarak ondan kurtulmayı temenni eder.

Yemek yemenin sünnetlerinden birisi de, önünden yemektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Önünden ye!»** buyurdu. Sonra mübârek elini meyvalar üzerinde dolaştırdı. Bunun sebebi sorulduğunda: **«Hepsi bir nevi değildir»** buyurdu. Ya'nî meyveler farklı cins ve büyüklüktedir denilmek istendi. Bir kabdan yeniyorsa, yanında oturanın önünden yenmez. Kabın içindekiler meyve gibi farklı ise önünden yeyip yememekte ihtilâf olundu. Meyvada cevaz verildiği gibi diğer yemekler için de Enes (radıyallahü anh)'ın aşağıdaki rivâyeti vardır: Bir terzi Resûlullah efendimizi yemeğe da'vet etti. Ben de beraber gittim. Sofrada arpa ekmeği ile içinde kabak ve parça et bulunan çorba vardı. Peygamber efendimizi, yemek kabının yanlarından kabak araştırdığını gördüm. [Yemeği kabın kenarından ve kendi önünden yemek ve meyvayı da yine kendi önünden, ancak tabağın ortasına kadar almak uygundur]. Kabın ortasından yememelidir. Çünki bereket kabın üstünden iner. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) anlatıyor: Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), içinde tirid bulunan bir kab getirdiler: **«Etrafından yeyin, ortasından yemeyin. Çünki bereket ortasından iner»** buyurdular **(Mesâbih)**. Önce kabın ortasından, üstünden yeyince alt kısmında bereket kalmaz. O halde önce kabın kenarlarından yemelidir. Böylece bereket kabın ortasına indirilir.

Yemek esnasında yiyenlerin yüzlerine ve lokmalarına bakılmaz. Önüne ve kendi lokmasına bakılır. Her iştahı çektiği şeyi yemek israf olur. Çok da olsa Allahü teâlâ'nın rızâsı için yenirse israf olmaz denildi.

Ebû Alî Rudbârî (rahimehullah) bir kimseden anlatır: O kimse ziyâfet verdi. Bin tane lamba yaktı. Birisi, israf etmişsin dedi. Ev sâhibi içeri gir! Allahü teâlâdan başkası için yanmış bir lamba varsa söndür, dedi. Adam içeri girdi. Hiç bir lambayı söndüremedi. Ebû Alî Rudbârî

(rahimehullah) birkaç çuval şeker aldı. Tatlıcılara emretti. Şekerden balkonlu, çıkıntılı, süslü bir binâ maketi yaptılar. Sofileri da'vet etti. O yapıyı yıktılar ve şekerleri bölüştüler (İhyâ). Burada çok mal harcanmış, fakat Allahü teâlâ'nın rızâsı için olduğundan israf olmamıştır.

**Tefsîr-i kebîr**'de diyor ki: Hayır için çok mal veren birisine, israfta hayır yoktur denildi. O da hayırda israf yoktur diye cevab verdi. Buna karşılık Allahü teâlâ'dan başkası için yenilen yemek, verilen ziyâfet ve sadaka az da olsa israf olur.

Yemeği aşırı bir istek ile yiyen kimse hikmetten mahrum kalır. Ya'nî ibâdetine kuvvet kazanması için değil de sırf lezzet için yiyen ve doyduktan sonra da yemeğe devam eden kimse hikmetten mahrum kalır. Zîra, yemek dolu midede hikmet durmaz denilmiştir. Daha önce de geçtiği gibi, Lokman hakîm oğluna, mideni doldurursan tefekkürün durur, hikmet söyliyemezsin ve âzaların ibâdet yapamaz demiştir. İsâ aleyhisselâm altmış sabah hiç bir şey yemeden Rabbine münâcatta bulundu. Aklına ekmek geldi. Münâcâtı bıraktı. O sırada yanına konulmuş ekmek gördü. Münâcâtı bıraktığı için oturup ağladı. O halde iken bir yaşlı adam göründü. İsâ aleyhisselâm ona: «Ey Allah'ın velîsi! Allahü teâlâ'ya benim için düâ et, perîşân bir haldeyim. Onu bir ân için de olsa bıraktım» dedi. Şeyh, Allahım seni tanıdığımdan beri eğer aklıma bir ekmek gelmişse beni bağışlama dedi (İhyâ).

Ne kadar çok acıksa da, edebe riâyet etmek iyidir. Vekûr üzere olmalı, hırs ve acele ile yememelidir.

Yemeğe yaşı en büyük olan veya ilmi, amelî ve vera'ı çok olan başlar. Hiç kimseye yemek yemesi için üç kereden fazla buyurun denmez, ısrar edilmez. Yemin verdirilmez. Fakat İbni Mübârek'in ve Ca'fer bin Muhammed'in (rahimehümallah) yaptıkları ısrar sayılmaz. İbni Mübârek (rahimehullah) en iyi meyvadan yemektekilere ikrâm eder, kim çok yerse çıkardığı çekirdek sayısınca ona dirhem vereceğim derdi. Sonra en fazla yiyen kimseye çıkardığı çekirdek kadar dirhem verirdi. Ca'fer bin Muhammed (rahimehullah) da, en çok yiyeni daha çok severim derdi.

Bu iki zât da, da'vetlilerden bir kısmının hayâ ederek, utanarak yemediklerini, bir kısmının da yapmacık ve gösterişle az yediklerini görüp hayâyı kırmak, riyâya engel olmak ve yemeğe neş'e katmak için öyle yaparlardı (İhyâ).

Ev sâhibinin müsâfirlerle birlikte yemek yemeyip hizmet etmesinin bir mahzûru yoktur. Nitekim İbrâhim aleyhisselâm da, müsâfir şeklinde gelen meleklere böyle yapmıştı. Zâriyât sûresinde bildirildiği gibi, hanımına söyleyerek semiz bir dana kesmiş, meleklere yemez misiniz demişti. Melekler yemeyip âlim bir oğlu olacağını (İshak aleyhisselâm'a) müjdelemişlerdi.

Müsâfirler yemekten el çekmeden, kendisi doysa bile çekilmemelidir. Çünki kendisi kalkınca müsâfirler de utanıp kalkarlar. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) başkalarıyla yemek yediğinde en son kalkardı. Sofradakileri utandırmamak için küçük küçük lokmalar alıp ağır ağır yemelidir. Yemek az ise, başlangıçta biraz durup ortalarına doğru başlıyarak sonuna kadar yemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz ve birçok sahâbî (radıyallahü anhüm) böyle yaparlardı. Herhangi bir sebeb ile yemek yememesi gerekiyorsa, özür dileyerek kalkmalıdır. Sofrada korkulu, iğrenç, çirkin şeyler anlatmamalı, ölümden, hastalıktan ve Cehennemden bahsetmemelidir. Yemeğin geldiği tarafa bakmamalı, birinci lokmayı yutmadan ikinci lokmayı almamalıdır. Başkaları da gelip ortak olur düşüncesiyle kulağı kapıda olmamalı, yemeği tek lokma hâline getirmemelidir. Herhangi bir hâceti için sofradan kalkmamalıdır. Ancak cemâati kaçırmak veya vakit dar olup namazı kaçırmak korkusu varsa, yemekten önce namaz kılınır. Vakit geniş ise ve yemek hâzır ise önce yemek yenir. Çünki insan aç olmasa da, kalbi kurulu sofraya meyl eder **(İhyâ)**.

Yemek bittikten sonra sofra kaldırılıncaya kadar bekleyip sonra kalkmalıdır. Yemek yerken kimse için ayağa kalkılmaz. Sâhibinin izni olmadan başkasına yemekten bir şey verilmez. **Mecma'u'l-fetâvâ**'da diyor ki: Müsâfirlerin birbirlerine lokma vermesinde âdete bakılır. Sofrada duran hizmetçilere veya kediye bir şey yedirmek câizdir. Köpeğe yanık ekmekten başkası sofrada verilmez.

Yolda, ayakta ve yürüyerek yemek çirkindir ve kötüdür. Çarşıda yemek zamâna ve âdete göre değişir. [Zamanın insanları arasında iyi karşılanmıyacak şekilde yememelidir]. Ekmeğin ortasından değil kenarından yemeğe başlamalıdır. Önce de geçtiği gibi bereket ortaya iner. Sofraya bir yemek konmalı, lezzet ve şehvetler için çeşitli yiyecek ve içecekler konmamalıdır. Çeşitli yemekler fâsıkların taâmıdır.

Yiyecek ve içeceği çok fazla bulundurmak israf ve lüks olup kalbi öldürür. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kalblerinizi çok yemek ve içmekle öldürmeyiniz»** buyurmuştur. Kalb, tarla gibidir. Çok su verilirse ölür. Çok yemek, içmek Allahü teâlâ'nın buğzuna sebeb olur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'nın en sevmediği kimseler, çok uyuyan, çok yiyen ve çok içenlerdir»** buyurulmuştur. Karnı doyan insanların âzalarının daha kolay haramlara yöneldiği bilinen bir gerçektir. Üstad Ebû Ca'fer (rahimehullah) ne güzel söylemiştir: Karın iki hâldedir: Aç olursa, diğer âzalar tok ve sâkin olur, hiç bir şey istemezler. Tok olursa, diğer âzalar aç olur. Her şeyi isterler **(İhyâ)**.

Hulâsa insanın söz ve işleri, yemesi ve içmesine göredir. İnsanın içine haram girerse, haram işler meydana gelir. Fuzulî şeyler yerse, fu-

zulî işler yapar. Yemek, insanın yaptığı işlerin tohumudur. Fiiller yemek tohumundan beslenip yetişirler. Fazla yemek Kıyâmette aç kalmağa sebeb olur. Hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmette en çok aç olanlar, dünyâda en çok tok olanlardır»** buyurulmuştur. Tokluk her hastalığın kaynağıdır. Açlık ise, her şifânın aslı ve temelidir. Birçok hastalıkların normal sebebi, çok yemek ve mide ve damarların lüzumundan fazla şeylerle doldurulmasıdır. Sonra hastalık insanı ibâdetten alıkoyar, kalbi teşvîş eder, karıştırır, zikir ve fikirden men'eder, hayatına keder katar, kan aldırmaya mecbur bırakır, doktora ve ilâca muhtâc eder. Bunların hepsi insanı yorgunluğa, eziyyet altında inlemeğe sürükler. Bu sıkıntıların yanında bir de insan günahlardan ve şübhelilerden kurtulamaz. Halbuki açlıkta bunların hiçbiri yoktur.

İmam Gazâlî (rahimehullah)'ın da naklettiği gibi, edebine riâyet ederek buğday ekmeğini katıksız yiyen, ölümden başka bir hastalık görmez denilmiştir. Edebi nedir diye sorulduğunda: «Acıkmadan yememek ve doymadan kalkmaktır» denildi. Tabiblerden biri, çok yemenin kötülüğü hakkında diyor ki: İnsanın midesine giren en fâideli şey nar, en zararlısı da tuzdur. Ancak tuzdan az yemek, nardan çok yemekten iyidir. Hârûn Reşid dört doktoru topladı. Bunlar Hind, Rum, Irak ve Sevâdî idiler. Herbiriniz bana, içinde hastalık olmayan ilâç, deva söyleyin dedi. Hindli, Siyah İhlilic'i, devâ olarak söyledi. Rûmî, beyaz reşad tanesidir dedi. Iraklı sıcak su dedi. İçlerinde en bilgili olan Sevâdî, İhlilic, mideyi kabz eder, onun için hastalıktır. Beyaz reşad tanesi, mideyi incelttiği için bir ilâç değil hastalıktır. Sıcak su da mideyi gevşettiği için yine bir hastalıktır dedi. O halde senin söyliyeceğin ilâç nedir? diye sordular. Bence iştihâsı olmadan yememek ve iştihası varken yemekten kalkmaktır dedi. Bunun üzerine, doğru söyledin ey Sevâdî dediler **(İhyâ)**.

Yemenin en aşağı derecesi, midenin üçde biri yemek, üçde biri su ve üçde biri de hava ile dolu olmaktır. Orta derecesi midenin yarısı yiyecek içecek ile dolu olmasıdır. En yüksek derecesi hastanın yediği kadar yemektir. Uykusu da, suya dalanın uykusu gibi olmaktır. Riyâzet çeken müridlerin bâzıları, otuz gün, kırk gün kadar hiçbir şey yemeden durmuşlardır. İsâ aleyhisselâm kırk gün **hiç bir şey yemeden durmuş**tur. Bu onun bir mu'cizesidir. Riyâzet çeken bir mürid bir râhibe rastlar. Mürid, râhibe: Elli gün aç durursam müsliman olur musun? der. Râhib kabûl eder. Mürid altmış gün râhibin gözü önünde hiçbir şey yemeden durur. Râhib müsliman olur **(İhyâ)**.

Doyduktan sonra yemekten kaçınmalıdır. Çünki haramdır. Baras (Cildde yer yer görülen beyazlıklar) hastalığına yol açar. Yiyecek ve içeceklerin kusurları araştırılmaz. İştihâsı varsa yemeli, yoksa yememelidir. Nitekim Peygamber efendimiz de böyle yaparlardı. **«Bir kişilik ye-**

**mek iki kişiye yeter»** hadîs-i şerîfine göre bir kişilik yemeği olan bunu iki kişiye çıkarabilir. Bunun gibi iki kişilik yemek dört kişiye, dört kişilik yemek de sekiz kişiye verilebilir. Bir kişilik yemeği iki kişi yediğinde her biri yarı doymuş olur. Bu kadar yiyen de açlıktan ölmez. Maksad da doyabileceği yemeğin yarısını yeyip geri kalanı fakirlere vermektir. Müsâfir ev sâhibinden tuz ile su istiyebilir. Belirli bir şeyi istemesi doğru olmaz. Çünki istediği şey bulunmazsa ev sâhibi mahcub olur. Ancak ev sâhibinin isteğini hoş karşılayacağından hattâ memnun olacağından emîn ise isteyebilir. İmam Şâfiî (rahmetullahi aleyh) böyle yapmıştır. Bağdad'a indiğinde Za'ferânî her gün bir kâğıda yemek çeşitlerini yazar bir câriye ile gönderirdi. Bir gün İmâm Şâfiî listeye bir çeşit de kendi el yazısıyla ekledi. Câriye Za'ferânîye gelip, şu yemeği yapalım deyince hoş karşılamadı. Bununla ne istiyorsun dedi. Câriye İmam Şâfii'nin (rahimehullah) yazısını gösterince Za'ferânî çok memnun oldu. Sevincinden câriyeyi de âzâd etti.

Ebû Bekr-i Kettânî (rahmetullahi aleyh) anlatıyor: Sırrî Sekatî (rahimehullah)'ın yanına girdim. Meyve suyu getirdi. Yarısını bardağa koyuyordu. Ne yapıyorsun? Onun hepsini bir defada içerim dedim. Güldü ve bu senin için bir hacdan efdaldir dedi (**İhyâ**).

Ev sâhibi müsâfirine kendi eliyle lokma yedirir. Bu hüsn-ü muâşeret ve müsâfire ikramdandır. Ev sâhibinin müsâfirin eline su dökmesi de ikrâm olur. İmam Mâlik, kendisinden Muvatta'yı öğrenmeye gelen İmâm Şâfiî'ye (rahimehümallah) ilk indiğinde, benden gördüğün bu hareket seni şaşırtmasın. Müsâfire hizmet etmek farzdır diyerek eline su dökmüştür. Hârun Reşid Ebû Muâviye-i Darir'i (rahimehullah) da'vet etti. Leğende elini yıkarken su döktü. Ebû Muâviye'ye eline kimin su döktüğünü biliyor musun? dediler. Hayır dedi. **Emîrü'l-mü'minîn Hârun Reşîd** su döktü dediler. Bunun üzerine gözleri kör olan Ebû Muâviye: Yâ Emîre'l-mü'minîn! Sen ilme ikrâm ettin, yüksek tuttun. Allahü teâlâ da seni yüceltsin ve ilme ikrâm ettiğin gibi ikrâm etsin, dedi.

Ev sâhibi, sevdiği yemekleri kendine bırakmayıp müsâfirine ikrâm eder. Sevdiği kimselerin yemesinden hoşlanır. Sofradan düşen kırıntı ve lokmaları eliyle alıp yemeli, temiz değilse kediye köpeğe vermelidir. **Şerh-i Mesâbîh**'de bildirildiği gibi sofradan yere düşenler toplanmazsa şeytan yer denilmektedir. Kırıntıların toplandığı evin bereketi artar. Torunlarına bile ulaşır.

İmam Gulâbâdî (rahimehullah) şeytan cisim olduğu için şeytanın yemesi gerçekten olur dedi. Bâzı âlimler ise şeytanın yemesi mecâz olarak düşünülür dediler. Yere düşenleri alıp yememek kibirdendir. Kibri sebebi ile ni'met zâyi' olmaktadır.

Yemekten sonra üç parmak yalanır. İbni Abbâs (radıyallahü anhü-

mâ)'nın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Yemek yediğinizde parmağınızı yalamadan elinizi silmeyiniz»** buyurmuştur. Yemeği üç parmakla yemek sünnet olduğundan üç parmak yalanır. Yemeği bitirmeden önce parmakları yalamadan bir şey ile silmemelidir (**Tenvîr**). Bereket parmaklarda yalanan şeyde olabilir. Onun için önce yalayıp sonra silmeli veya yıkamalıdır. Sonra tabağı dili ile yalar. Zîra tabak, kendisini yalayan kimseye istiğfar eder. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Bir kimse bir tabakta yemek yeyip sonra tabağı yalarsa, o tabak o kimse için istiğfar eder»** buyurmuştur. Muhaddisler bu hadîs-i şerîfin mânası için şöyle dediler: Tabağı yalamak, tevâzuunu ve zavallılığını göstermek olup, Allahü teâlâ'nın verdiği ni'mete ta'zîm ve onu telef olmaktan korumaktır. Bunları yapan mağfiret olunur. Bu mağfiret tabak sebebi ile olduğundan sanki tabak o kimse için mağfiret istemiş olmaktadır. Tabağı yalamazsa eli ile silmelidir. Enes (radıyallahü anh), Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) tabakları silmeyi emir buyurduğunu bildirmiştir. Ayran, hoşaf gibi şey artığına su koyup çalkalayıp içmek çok sevabdır. Tabakda, bardakta artık bırakmak câizdir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) mü'minin artığını yemesini severdi.

Yemekten sonra dişleri hilâllamalıdır. Kürdan kullanmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Hilâllayınız! Çünkü bu temizliktir. Temizlik îmânı kuvvetlendirir. İman da sâhibini Cennete götürür»** buyurmuştur (**Avârif**). Dişleri hilâllamak dişleri sıhhatli kılar. **Bostan**'da, İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) kürdan kullanmayı emretti ve kürdanı terk edenin dişleri zayıf kalır dedi. Ayrıca hilâllamak rızkı celb eder. Dişlerin arasından kürdan ile çıkanı yutmamalıdır. Dili ile dişlerinin dibinden çıkardığı yutulabilir (**İhyâ**) ve (**Avârif**). Fesleğen, nar dalından, kamıştan, incir, ılgın ve süpürgeden hilâl (kürdan) olmaz. Yemekden sonra eller yıkanır. Ev sâhibine, bereket, rahmet ve mağfiret ile duâ edilir. Sonra gitmeğe izin istenir. Fakîh Ebülleys (rahimehullah) diyor ki: Müsâfire dört şey vâcibdir :

1. Ev sâhibinin gösterdiği yere oturmak.
2. İkrâm edilen şeye râzı olmak.
3. Ev sâhibinin izni olmadan kalkmamak.
4. Çıkarken ev sâhibine düâ etmek.

Ağzında, elinde et, balık, yağ, yemek kokusu varken yatmamalıdır. Şeytandan bir âfet isâbet eder. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Elinde et, balık, yağ kokusu varken uyuyan, bir musîbete düşerse, kendinden başkasını ayıblamasın»** buyurduğunu bildirmiştir.

Çocukların da elini, ağzını, dudaklarını yıkamalı, yağlı bırakmamalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ellerini, kollarını, yüzünü yıkar, başına mesh ederdi. Ayaklarını yıkamaz ve mesh etmezdi. **«Ateşin dokunduğu şey yendiğinde abdest böyle alınır»** buyururdu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yemekten sonra Allahü teâlâ'ya dört şey ile hamdederdi. Kendisini yedirdiği, içirdiği, kolayca çiğneyip yuttuğu ve yiyeceklerin fâideli kısmının vücudda et ve kuvvet olup zararlı kısmının atıldığı içindi. Bu, Allahü teâlâ'nın mahlûkatına verdiği lûtf ve ihsanıdır. Yarattıklarını en güzel özellikler ile yaratan Rabbimiz noksan sıfatlardan münezzehdir.

Yenilen yemeği zikir ve namaz ile hazm etmelidir. Tok iken uyumamalıdır, kalbi karartır. Bir hadîs-i şerîfte: **«Yediğinizi namaz ve zikir ile eritin»** buyurulmuştur. Bunun asgarîsi, en azı dört rek'at namaz veya yüz tesbîh, yâhud bir cüz Kur'ân-ı kerîm okumaktır **(İhyâ)**.

Yemekten sonra kılınan iki rek'at namaz Allahü teâlâ'nın verdiği ni'mete şükretmek içindir. Kıyâmette bunun hesabını nasıl vereceğini de düşünür. Çünki Allahü teâlâ verdiği ni'metlerin hesabını Kıyâmette soracaktır. Bu ni'metlerden bâzıları, yemek, gölgede uyumak, tatlı su içmek, sıhhat ve emniyyet içinde olmaktır. Bunlar hadîs-i şerîflerde zikr edildiği, çok anlatıldığı için bilhassa yazılmıştır. Yoksa Rabbimizin ni'metleri sayıya sığmaz. Kâdî Beydâvî (rahmetullahi aleyh) Tekâsür sûresi, son âyetinin: **«Sonra o gün elbette ni'metlerden sorulacaksınız»** tefsîrinde diyor ki: İnsanı dîninden meşgul eden her şeyden sorulacaktır. Ni'metler de insanı dinden meşgul eder. Her ikisine de şâmildir diyenler oldu. Her ni'metin şükründen sorulacaktır. Yarınları düşünerek çok yiyecek biriktirmemelidir. Tûl-i emel olur.

Yiyecekleri alıp verirken tartmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Bereketli olması için yiyeceklerinizi tartın»** buyurmuştur. Burada tartmaktan maksad, çoluk çocuğuna yetecek miktarı bilip ona göre almaktır. Fazla almak israf, az almak taktîr olur. Alışverişi, borcu ve benzeri şeyleri israf ve taktîre kaçmadan yapmalıdır. Sünnet-i seniyyeye uyan, dünyâda büyük bereketini, âhirette de mükâfatını görecektir. **Mazhar** kitâbında da böyle diyor.

## BÂZI YİYECEK, İÇECEK VE MEYVELERİN FAZİLETİ

Herîse, ya'nî keşkek pişirmesini Peygamber efendimize Cebrâil (aleyhimesselâm) öğretti. Herîse insana çok kuvvet verir. Geceyi ibâdetle geçirmesi kolay olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) herîse yedi. Kendisine tutmada ve cima'da kırk kişinin kuvveti verildi. Kabak tatlısını ve mercimek çorbasını çok severdi. İkisi de kalbe yumu-

şaklık verir. Peygamber efendimiz **«Mercimek yeyiniz. Çok bereketlidir. Kalbi inceltir, gözyaşını çoğaltır. Yetmiş peygambere onun bereketi verilmiştir»**, buyurmuştur. Mercimeğin fazlası her yemek gibi zararlı olur **(Bostan)**. **(Muhtasarı'l-kanun)** da mercimeğin fazlası cüzzâm hastalığına sebeb olur. Sinirlere zarar verir.

Arpa ekmeği Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) lokmasıdır, mübârektir. Et, kulak, göz ve dimağa kuvvet verir. Başka yiyeceklerden yetmiş kat kuvvetlidir. Bunun için ete; «katıkların efendisi» denilmiştir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) av etini severdi. Etin en iyi, tayyib yeri, hayvanın sırtıdır. Burulmuş hayvanın eti, erkek ve dişi hayvan etinden daha iyi, insan mizacına daha uygundur. Erkek hayvanın eti, dişi hayvan etinden, siyah et beyaz etten daha hafif ve daha lezzetlidir. Kırmızı etin gıdası bol, hazmı kolay, işe yaramaz kısmı azdır. Kol ve but etleri hummalılara, tansiyon ve bağırsak hastalıklarına iyi gelmektedir. Baş etleri ve ilik mideye zarar verir fakat gıdası çoktur. Dil, hazmı çabuk yaptırır. İşkembe ve bağırsakların gıdası azdır. Balgamı tevlîd eder. Ciğerler bol gıdalıdır. Dalak iyi değildir. Böbrek ağırdır. Kuyruk yağı karnı yumuşatır. İç yağı mideyi rahatlatır, yumuşatır, meniyi arttırır. Boğazın sertliğine fâide verir.

Koyun ve bilhassa kuzu eti çok gıdalı ve hazmı kolay ve lezzetlidir. Oğlak eti herkese iyi gelir. Keçi eti iyi değildir. Sığır eti gıdalıdır, ağırdır. İmam Gazâlî (rahimehullah) **(İhyâ)**'da: Sığır eti hastalıktır, sütü şifâ, yağı ilâcdır buyurmuştur. Dana etinin gıdası mu'tedildir. Deve eti, at eti iyi değildir. Sevda, lenf tevlîd ederler. Geyik eti, av etlerinin en iyisidir. Tavşan eti halâldir. İdrar söker, fazlası uykusuzluk yapar. Kümes hayvanlarının en iyisi tavuk etidir. Zihni açar, rengi güzelleştirir. Kaz ve ördek eti sesi ve rengi güzelleştirir. Gıdası bol, hazmı ağırdır.

Sütlü yemekler üzüntüyü giderir, sürûr verir. Hastanın gönlünü ferahlatır. Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sütten yapılan yiyecekler hastanın kalbini ferahlatır»** buyurduğunu bildirmiştir. Sirke en fâideli katıktır. Peygamber efendimiz: **«Sirke ne güzel katıktır»** buyurmuştur. Sirke balgamı keser, safrayı giderir, şehveti kırar. Bunun için Ezvâc-i tâhirât (radıyallahü anhünne) en çok sirkeyi katık yaparlardı. Câbir (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) sirke hakkındaki sözü duyduktan sonra sirkeyi sevdiğini söylemiştir. Nahl sûresi, altmışyedinci: **«Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içecek (*) ve güzel rızk edinirsiniz»** âyet-i kerîmesindeki güzel rızk için bâzı âlimler sirkedir demişlerdir. Sirke, şehve-

*(*) Bu âyet-i kerîme, içki henüz haram edilmeden önce, Mekke'de, nâzil oldu.*

ti kırdığı için dünyâda ve âhirette insana fâidesi olup güzel rızık sayılmıştır.

Hurma da katıktır, yiyecektir. Ya'nî ekmek ile yenir. Yûsuf bin Abdullah (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) eline biraz arpa ekmeği alıp üzerine hurma koyup **«Bu güzel bir katıktır»** buyurduğunu ve sonra ekmek ile beraber hurmayı yediğini anlatmıştır. İmâm-ı A'zam'a göre et, ekmek ve hurma mayî, sıvı olmadıkları için katık değildir. İmam Muhammed'e (rahimehümallah) göre ekmek ile birlikte yenen yiyecekler katıktır. Füru' kitablarında da böyledir.

Üzüm hem katıktır, hem meyvedir. Üzümü ekmekle yemek sünnettir. Peygamber efendimize tatlı ve güzel kokulu hediyyeler geldiğinde geri çevirmezlerdi. Tatlının tadına bakar, güzel kokulu çiçek veya gülü koklarlardı. Müsliman kardeşine tatlı yediren Kıyâmet gününün acısını duymaz. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sabahleyin iyi cins hurmadan yedi tane yiyen, o gün zehrin ve sihrin te'sirinde kalmaz»** buyurulmuştur. Hurmayı üç, beş, yedi gibi tek sayı olarak yerse, zararı olmaz ve o gün için iyi bir gıda olur. Resûl-i Ekrem efendimiz hurmanın çekirdeğini şehâdet parmağı ile orta parmağı arasına alıp atardı. Böyle yapması, ya nübüvvet nûru ile bir şey bildiği için veya Melek ona öyle yapmasını bildirdiği içindir. Peygamberimizin her işinde bir hikmet olduğuna inanırız, fakat bu hikmetin ne olduğunu bilmiyebiliriz. Allahü teâlânın fiillerine de aklımız ermez. Taze hurmayı kuru hurma ile yemek de sünnettendir. Kuru üzümü yaş üzüm ile, taze ceviz ve bademi kuruları ile yemek de sünnettendir. Çünki bu, şeytanı gadablandırır. Çok kimselerle beraber yenildiğinde iki hurmayı birden yememelidir. El-Hattâbî (rahimehullah) burayı açıklamakda; kıtlık zamanı, yemek az veya yiyenler çok ise böyledir. Fakat yemek çok, herkes doyacak durumda olursa ikişer hurma veya büyük lokma almakta mahzur yoktur demektedir.

Bal, bütün hastalıklara şifâdır. Yetmiş peygamber (aleyhimüsselâm) bala, bereket ile düâ etmiştir. Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) en sevdiği meyve yaş hurma idi. Rebî' bin Heysem (rahimehullah) diyor ki: «Bence lohusa kadınlar için en güzel ilâç yaş hurma, hasta için de baldır». Âişe (radıyallahü anhâ), Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) karpuz ile taze hurmayı birlikte yediğini ve: **«Bunun sıcağını, şunun soğuğu ve şunun soğuğunu bunun sıcağı kırar. Çünki hurma sıcak ve yaş karpuz ise soğuk ve yaştır»** buyurduğunu rivâyet etmiştir **(Şerh-i Mesâbîh).**

Peygamber efendimizin koyun etinden en çok sevdiği kısmı başın bulunduğu ön kısmıdır. Arka yarısında bulunan bağırsak, mesâne gibi yerlerden uzaktır. Etlerin içinde en çok sevdiği göğüs ve kol kısmı idi. İçeceklerin içinde en çok sevdiği soğuk şerbet idi. Herhangi bir ayın

ardarda gelen üç sabahında bal yiyene o ayda büyük belâ isabet etmez. Bütün sene belâ gelmez de denilebilir. Hazret-i Alî (kerremallahü vecheh) buyurdu ki: «Birinizin bir şikâyeti olur, ya'nî bir yeri ağrırsa, hanımının mehrinden üç dirhem istesin. Onunla bal satın alsın. Balı yağmur suyu ile karıştırarak içsin. Çünki Allahü teâlâ, hanımın mehri için **«Henîen, merîen»** buyurmuş, balda şifâ bulunduğunu bildirmiş, gökten indirdiği suya da mübârek buyurmuştur **(Bostan)**.

Allahü teâlâ mehr için Nisâ sûresi dördüncü âyet-i kerîmesinde **«Henîen merîen»** buyurmuştur. Bal için: Onda bütün insanlar için şifâ vardır ve yağmur suyu için de **«Semâdan mübârek suyu indirdik»** buyurmaktadır.

Pilâv yerken Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok salevât-ı şerîfe getirmelidir. Çünki pirinç, içinde Peygamber efendimizin nûru bulunan bir cevherdendir. Nûr, Âdem aleyhisselâmın alnına gitmek için o cevher yarılmış, parça parça olmuştur. Bu parçalara, tanelere biz pirinç diyoruz. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur: **«Ben Arş'ı tavâf eden lâtîf bir cevher idim. Allahü teâlâ bana nazar etti. Utandım, terledim. O sırada benden yedi damla damladı. Allahü teâlâ birinci damladan Ebû Bekr'i, ikinciden Ömer'i, üçüncüden Osman'ı, dördüncüden Alî'yi, beşinciden gülü, altıncıdan pirinci, yedinci damladan da kabağı yarattı».**

**Celâlî**'de diyor ki: Pirinç mideyi temizler, karnı bağlar, bağırsaklara fâide verir. Yüzün parlaklığını arttırır. Bedene sağlık, rahatlık verir ve güzel rü'yâlar görmeyi sağlar. Şârih diyor ki: Bir fâdıldan duydum: Bâzı âlimler: «Pirinç hayata neş'e katar, ömrü arttırır» sözünü, «pirinç yiyenler güzel rü'yâlar görür, neş'eleri çok olur, herkese tenbellik ve uyku içinde zâyi' olan geceler, onlara gündüz gibi olur» demişlerdir.

Hadîs-i şerîfde: **«Baklayı kabuğu ile yiyen kimseden, Allahü teâlâ, onun kadar hastalığı giderir»** buyuruldu. Bu kelâm sahîh ve sarîhdir. Bundaki sırrı şöyle açıkladılar: Baklanın kabuğunda elif şeklinde bir parça vardır. Tıb kitablarında, «bakla ağırdır, hoş değildir. Kabuğunu soyarak zararını gidermek lâzımdır» sözüne iltifat etmemelidir.

Çörek otu, ölüm hâriç her hastalığa şifadır. Hadîs-i şerîf ile bildirilmiştir. Calinos diyor ki: Çörek otunun fâidesi çoktur. Bağırsakları çözer. Karındaki solucanları öldürür, göz sulanmasına fâide verir. Kavrulup mavi bir beze sarılarak birkaç kere koklanırsa zükkâm (nezle) hastalığına iyi gelir. Yüzde ve bedendeki sivilceleri ve uyuz hastalığını giderir. Sirke ile karıştırıldığında balgamlı hastalara iyi gelir. Diş ağrısına karşı ağızda çiğnenir. İdrarı söker, kadınlarda süt gelmesine sebeb olur. Yağı, ihtiyarlığı önler, sakalın bitmesini çabuklaştırır. Tıbda daha birçok fâideleri anlatılmıştır.

Muhyiddîn-i Arabî (rahmetullahi aleyh) **Vesâyal-fütûhât**'da anlatıyor: Tanınmış kimselerden biri cüzzam hastalığına yakalandı. Doktorlar, bu hastalık iyice yerleşmiştir, ilâcı yoktur dediler. Hadîs-i şerîf ehlinden Sa'dü's-Sü'ûd isminde bir âlim, onu gördü. Hadîs-i şerîflere îmânı, güveni tam olan bu zât, hastaya, kendini niçin tedâvi ettirmiyorsun? dedi. Hasta olan, doktorlar bu hastalığın ilâcı yoktur dediler, dedi. Sa'dü's-Sü'ûd, doktorlar yalan söylüyor. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) onlardan mütehassısdır. Çörek otunun her hastalığa şifâ olduğunu söylemiştir. Senin hastalığın da bu cümledendir, dedi. Çörek otu ve bal istedi. Karıştırıp hastanın bütün vücuduna, başına, yüzüne, ayaklarına kadar sürdü. Bir saat öyle kaldı. Sonra yıkandı. Derisi soyuldu. Yerine taze deri çıktı. Dökülen saçlarının yerine daha gür olarak çıktı. Doktorlar ve insanlar, bu hadîs âliminin, hadîs-i şerîflere olan îmânının kuvvetine hayret ettiler. Ondan sonra habbetü's-sevdâ (çörek otu) her hastalıkta kullanıldı. Hattâ gözü ağrıyanların gözüne sürme gibi sürüldüğünde ânında iyileşirdi.

**Tıbb-ı'n-nebevî**'de diyor ki: Çörek otu ekmek ile yendiğinde sancıları giderir, baş ağrısını dindirir, karın ağrısı ve kusmaya, baygınlığa, üşütmeye iyi gelir. Unutkanlığı ve bedbahtlığı giderir.

Âsaf otu da çok mübârektir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mi'raca çıktığında yeryüzü Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) dünyâdan ayrıldığına ağladığı zaman bu Âsaf otu bitmiştir.

Ceviz ile peyniri birlikte yemelidir. Ayrı ayrı yenirse zarardır. Kuru üzüm sinirleri kuvvetlendirir, ağrıları dindirir. Ağız kokusunu giderir, balgamı keser, rengi parlaklaştırır. **Tıbbı'n-nebevî**'de diyor ki: Hazret-i Alî (kerremallahü vecheh): «Her gün yirmibir tane kırmızı kuru üzüm yiyen, bedeninde kerîh olan birşey görmez» buyurdu. İmam Zuhrî (rahimehullah), hadîs-i şerif ezberlemek isteyen, kuru üzüm yesin dedi. İmam Tirmüzî (rahimehullah) kuru üzüm yer, ekşi elma yemezdi. Kuru üzüm ile fıstığı karıştırıp yemekle zihin kuvvetlenir buyurdu. Üzüm yerken çekirdeği çıkarılmalıdır, zararlıdır. Üzümü tane tane yemelidir. Çünki bu daha yarayışlı ve iyidir. Âişe (radıyallahü anhâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sol eline üzüm salkımını alıp, sağ eli ile tane tane yediğini rivâyet etmiştir. **Tıbbı'n-nebevî**'de diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Selmân-ı Fârisî (radıyallahü anh) ile üzüm yiyordu. Peygamber efendimiz: **«Yâ Selmân! du, du»** buyurdu. Ya'nî üzümü ikişer ikişer yemesini işâret buyurdu. Du, farsça iki demektir. Buradan Peygamberimizin fârisî dilini de bildiği istidlâl edilmiştir.

Ayva, kalbden sıkıntıyı giderir, tertemiz yapar. Korkaklara cesaret verir. Mideyi kuvvetlendirir, bulantıyı keser. Dişlere zararlıdır. İdrar söker, susuzluğu giderir. Za'fiyeti bertaraf eder. Fazlası kulunç yapar, ba-

ğırsaklara zararlı olur. Tanesi karnı yumuşatır, suyu öksürüğe iyi gelir, akciğerleri yumuşak tutar **(Celâli)**. Hâmile kadın ayva yerse çocuğu güzel olur. Bir kavim peygamberlerine çocuklarının çirkin olduklarından şikâyet etmişti. Bunun üzerine Allahü teâlâ, çocuğu olacak kadınların ayva yemelerini vahy etmiştir. Hâmileliğin üçüncü, dördüncü aylarında ayva yenir. Çünki çocuk bu kadar iken anasının karnında âzaları belli olmaya başlar. Lohusa kadınlar da taze hurma yemelidir **(İhyâ)**. Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hâmilelerinize süt içirin. Eğer oğlan ise, kalbi temiz olur; kız ise güzel vücudlu olur»** buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfi Ebû Nuaym (rahimehullah), **Tıbbı'n-nebevî** kitâbında bildirmiştir.

**«Her narda Cennet suyundan bir damla vardır»** hadîs-i şerîftir. Onun için bir narı yalnız yemeli, kimseyi ortak etmemelidir. Cennet suyunu kaçırmamak için hiç bir damlasını zâyi' etmemelidir. Nar et kısmı ile birlikte yenirse mideyi temizler, kuvvetlendirir, safra söker. Göğsü yumuşatıp öksürüğe iyi gelir. İncir kalbe ferahlık verir. Kuluncu, mide, bağırsak sancılarını giderir. Kâdî Beydâvî (Beyyedallahü vecheh) tefsîrinde buyuruyor ki: Allahü teâlâ meyvalar arasında hususî olarak, zeytin ve incire yemîn etmiştir. Zîra çok tayyib bir meyvedir. Hiç artığı yoktur. Gıdası lâtîf, hazmı çabuk olmaktadır. Çok derdlere devâdır. Karnı yumuşak tutar, balgamı söker, böbrekleri temizler, mesânedeki kumu izâle eder, ciğer ve dalağın düzenli çalışmasını sağlar ve bedeni besler. Hadîs-i şerîfde incirin ayak ağrılarına ve bâsura da iyi geldiği bildirilmiştir. Zeytin hem meyve, hem katık, hem devâdır. Lâtif yağı, çok fâideleri vardır. Yağlı olmasına rağmen yağ olmayan dağlık arazide yetişir.

Karpuz ile de bereketlenmelidir. İçinde Cennet suyundan bir damla olduğu için mümkin ise hepsini bir kişi yemelidir. Kabuğunu, iç kabuğunu, çekirdeğini ve suyunu ziyân etmemelidir. Cennetteki her taamda karpuzun lezzetinden de vardır. Hadîs-i şerîfde: **«Karpuz; yiyecektir, içecektir, güzel koku ve çağandır»** buyurulmuştur. Mesâneyi ve karnı yıkar, cilde tazelik, ağza güzel bir koku verir. Baş ağrısını sâkin kılar. Görmeyi kuvvetlendirir. Susuzluğu giderir. Keserken Besmele çekilmiş ise insanın karnında tesbîh eder. İştah açar. Karındaki kurtları öldürür. İnsanın karnından yetmiş hastalığı çıkarır, bunların yerini şifa alır.

Şeyh Gassânî dedi ki: Babam bana, karpuz alırken üstündeki çizgileri say, tek sayı çıkarsa tatlı çıkar dedi. Doktorlardan ve Meşâyıhdan (rahimehümullah) bâzıları karpuzun fâideli olmadığını, hattâ zararlı olduğunu söylemişler ise de, hadîs-i şerîfde de bildirildiği gibi fâidelidir. Çoğu ter ve idrar ile çıkar. Firâseti tam olan mü'min tabibler, insan bedeni ve bilhassa ölçülü yiyen mü'minler için fâideli olduğunu söylemişlerdir.

Ancak mideyi çok ve karışık doldurmamak ve az yemek şartını koymuşlardır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) normal yiyen mü'minlere bakarak yiyeceklerin fâidelerini beyan buyurmuşlardır. Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvân) yemelerine bakarak, **«Bu yediklerimizde hiç bir zarar, hastalık yoktur»** buyurmuşlardır. Fazla yemerlin zararını tahsis etmeğe lüzum görmemişlerdir. Çünki bütün yiyecek ve meyvelerin fazlası zararlıdır. Hattâ bal ve süt gibi herkesin fâidesinde ittifak ettiği gıdaların bile fazlası zarardır. Hulâsa hadîs-i şerîflerde bildirildiği gibi karpuzun, sünnet üzere yendiğinde biiznillâh zararı değil fâidesi olacağına inanmalıdır.

Hıyarı tuzla, cevizi hurma ile yemek sünnettir. Turfanda meyve ve sebze ilk çıktığında ağzına ve gözlerine sürüp bereket ile düâ edilir. Çocuklara verilir. İlk çıktığı zaman meyveler çok yenir, sona kalınca çok yenmez. Meyveler zararı dokunmaması için tek olarak yenir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) patlıcanı yer ve fâidelerini anlatırlardı. **«Zarar niyyeti ile yenirse zarar, şifâ niyyeti ile yenirse fâide verir»** buyurmuştur. **Tıbbı'n-nebevî** ve diğer kitablarda diyor ki: Abauilah İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile Ensâr'dan birinin ziyâfetine gitmiştik. İçinde patlıcan ve kabak bulunan bir yemek ortaya kondu. Bir kişi, yâ Resûlâllah, patlıcanı yeme. Acı olur ve sevdayı arttırır. Ağız kokusu yapar, zarar verir dedi. Peygamber efendimiz: **«Sus, sus, sus. Mi'rac gecesi Cennetü'l-me'vâ'ya girdiğim zaman Sidretü'l-müntehânın altında, patlıcanları dallarından asılmış şekilde gördüm. Yâ Cebrâil bunlar patlıcan mıdır dedim. Evet patlıcandır. Allahü teâlânın birliğini, senin peygamberliğini ve Alî'nin velâyetini ilk tasdîk eden bitki budur. Hastalık niyyeti ile yiyene zarar verir. Şifâ niyyeti ile yiyene fâide verir»** dedi. [Bu sözün hadîs-i sahîh olmayıp, İbni Râvendî'nin sözü olduğu **Fevâid-i Câmia**'da yazılıdır. Mütercim].

Kâdî Yahya bin Eksum (rahimehullah), Halîfe Me'mun bir kimsenin akıllı olduğunu patlıcanı sevmesinden anlardı demiştir. Ca'fer-i Sâdık (radıyallahü anh), Merkep, üstünde taşıdığı patlıcanın ne olduğunu bilseydi, diğer merkeplere övünürdü demiştir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Patlıcan ne güzel bitkidir. Onu yumuşatınız, zeytinyağlı yapınız ve çok yiyiniz. Çünki Allahü teâlâ'ya ilk îmân eden ağaç odur. Hikmet îras eder ve dimağı taze tutar ve mesâneye kuvvet verir ve cima'ı arttırır»** buyurulmuştur. Sözü uzatmaktan kaçınıp hadîs-i şerîfin mazmûnuna ve mânasına bakmalıdır. Peygamber efendimizin tıb bilgisi, Hak sübhânehû ve teâlâ'nın hazînesindendir. O tabiblerin reîsidir, başhekimidir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sözlerini bırakıp da kendilerini bile tedâvîden âciz olan doktorların sözlerine iltifat etmemelidir.

Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) efendimizin en çok sev-

diği semizotudur. Suyu, burun kanına iyi gelir. Bilhassa sirke ve kâfur ile karıştırılıp içirilirse, susuzluğu giderir. Nefes darlığına ve tansiyona da iyi gelir. Denildi ki, onu yedikten sonra akreb sokarsa zarar vermez. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sevdiğini her mü'minin sevmesi gereklidir.

**Şerhü'n-Nikâye** ve **Gunyetü'l-fetâvâ**'da diyor ki: Hârun Reşîd'in bulunduğu bir meclisde, Ebû Yûsuf (rahimehullah), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kabağı sevdiğini söyledi. Orada bulunanlardan biri, ben kabağı sevmiyorum dedi. Ebû Yûsuf (rahmetullahi aleyh) kılıcı getirin bakalım dedi. Bunun üzerine o şahıs, söylediğim sözden ve küfrü mûcib olan her şeyden Allahü teâlâ'ya istiğfar ederim dedi. Kelime-i şehâdet getirdi. Ebû Yûsuf (rahimehullah) da o şahsı, cezalandırmaktan vazgeçti.

Kereviz, Hızır aleyhisselâmın yemeğidir. Hızır, Mûsâ aleyhisselâmın arkadaşıdır. Büyük islâm âlimleri, dört peygamberin (aleyhimüsselâm) hâlen diri olduklarını söylemişlerdir. Hızır ile İlyâs yerde, İdris ile İsâ (aleyhimüsselâm) da gökte bulunmaktadırlar. [İmâm-ı Rabbânî (kuddise sirruh) Mektûbatta, Hızır ve İlyas aleyhimesselâmın öldükten sonra, ruhlarına, dirilerin yapacağı işleri yapma kuvvetinin verildiğini bildirmektedir].

Kereviz unutkanlığı giderip hâfızayı kuvvetlendirir. Kalbi temizler, idrar söker, mideye iyi gelir, gazı giderir. Karaciğeri temizler. Cinnet ve cüzzâma fâide verir. Öksürüğe de iyi gelir. Ancak baş ağrısı yapar. Sar'a, hâmile ve emzikliklere zarar vermektedir. Yaktîn [enginar], bitkisinin meyvesi yarayışlıdır. Dimağı ve aklı kuvvetlendirir.

Zehirsiz mantar tohum atmadan, sulamadan, kendiliğinden yerden çıkan, Allahü teâlâ'nın ni'metidir. Onun için Peygamber efendimiz mantarı, gökden inen Menn'e benzetmiştir. Mantarın suyu göz ağrısına şifâdır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) mantarın suyunu sıkar gözü ağrıyanlara sürer, Allahü teâlâ'nın izni ile iyileşirdi. **Şerh-i Meşârık**'da İmâm Nevevî (rahimehullah), zamanımızda birçok göz hastasının mantar suyunu gözlerine sürmekle eski hâline döndüklerini gördük demiştir. Siyah, yeşil, kırmızı mantar iyi değildir. Kokusuz ve ak mantar iyidir. Calinos: Mantarın hazmı ağırdır. Önce soymalı, parçalamalı, sonra hafif kaynatmalı, tuzlayıp zeytinyağı ve karabiber ile pişirmelidir. **Celâlî**'de diyor ki: Mantar kulunç yapar, idrar ve nefes zorluğu hâsıl eder, ağız kokusu yapar.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in merfû olarak **«Mantar yer kabarcığıdır»** buyurduğu bildirilmiştir. Mantara «Benâtü'r-ra'd», gök gürültüsünün kızları da denmektedir. Çünki gök gürültüsü (yağmur) ile

çoğalırlar. Tîh çölünde Benî İsrâil'in yiyeceğinin mantar olduğu söylenmiştir. Zîra mantar bâzan ekmek yerini tutar.

Bir memlekete yeni giren kimsenin, önce biraz çiğ soğan yemesine izin verilmiştir. Soğan mikroplara karşı sıhhati korur. Soğanın kokusunu gidermek için kereviz yemelidir. Sedef otu da yenir denildi. Soğan ve sarmısağı pişmiş olarak yemenin mahzuru yoktur. Alî (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sarmısak yemekden nehy ettiğini, ancak pişmiş olarak yenebileceğini bildirmiştir. Âişe'ye (radıyallahü anhâ) soğandan soruldu. «Resûlullah'ın son yediği yemekde soğan vardı» cevabını verdi. Böylece insanlara soğan yemenin haram olmadığını açıklamış oldu. Soğan ve sarmısak yemek tahrimi değil, tenzîhîdir, ya'nî haram değil tenzîhen mekruhdur. Hadîs-i şerîfde: **«Soğan ve sarmısak yiyen mescidimize yaklaşmasın»** buyurulması, çiğ olarak yemekten men'etmekte [daha doğrusu ağzı soğan, sarmısak kokarak, camiye gidip, cemâatle namaz kılarken, ağız kokusuyla başkasını rahatsız etmekten, günâha girmekten men'etmektedir]. Pişmiş olarak yenebilir. Çiğ olarak yenince kokusundan Melekler incinirler. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) sarmısakları bir ipe dizer, tencereye koyar, pişirir yerdi. Turp yerken sünnet olan, ilk ısırmasında Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) hatırlamasıdır. Böylece kokusunu duymaz. Turp idrar söker, hazmı kolaylaştırır. Yaprağı ve yaprağının suyu karaciğer ve dalak için fâidelidir. Sarılığı giderir, gözlere kuvvet verir. Turpun kendisi hazmı zorlaştırır, asıl maksad yapraklarıdır. «Hamamdan maksad terlemek, turpdan maksad yapraklarıdır» sözü de bunu kuvvetlendirmektedir.

Balçık, kil yemekten sakınmalıdır, haramdır. Karnı şişirir, rengi sarartır. Alî (kerremallahü vecheh): «Üç şey ahmaklıktır. Dişi ile tırnak uçlarını yemek, sakal yolmak ve balçık yemek» buyurmuştur. Hadîs-i şerîfde de: **«Allahü teâlâ, kuluna derd vermek isterse, onu sakalını yolmağa ve balçık yemeğe mübtelâ kılar»** buyuruldu. Balçık yiyen, kendi ölmesine yardımcı olmuş olur.

Koku verilen kimse almalı, koklamalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Kendisine güzel kokulu çiçek ikrâm edilen, onu red etmesin. Çünki onun minneti azdır, kokusu güzeldir, onu koklasın»** buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Kırmızı bir gül koklayıp da salevât-ı şerîfe getirmeyen, bana eziyyet etmiş olur»** buyurulmuştur. Gül, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) terinden yaratıldığı veyâ hüsn-i kemâlde, aralarında benzerlik olduğu için, gül koklayınca Peygamber efendimiz hâtırlanır. Hâtırlayıp da salevât-ı şerîfe okumamak ise, daha önce geçtiği gibi, Peygamberimize eziyyet olur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Üç şey bedene ferahlık verip besler: Güzel koku, yumuşak kumaşdan güzel elbise ve bal yemek.»**

İnsanların çok kullandığı yumurtayı da burada zikretmek uygun olacaktır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yumurta yerdi ve severdi. bir hadîs-i şerîfde: **«Peygamberlerden biri Allahü teâlâ'ya zaifliğinden şikâyet etti. Allahü teâlâ da ona, yumurta yemesini emretti»** buyuruldu. Hazret-i Alî (radıyallahü anh) bir şahsın Peygamberimize çocuğunun az olduğunu söyledi. Peygamberimiz de ona yumurta yemesini emir buyurdu. Tıb kitablarında diyor ki: Yumurtanın sarısı hararete, beyazı soğukluğa daha çok yakındır. Efdal olan tavuk yumurtasının sarısıdır. Akı yüze sürülürse güneş yakmasını önler. Ateş yanıklarına, göz ağrılarına, öksürüğe, göğsün yumuşamasına, ses kısılmasına, nefes darlığına ve tansiyona bilhassa sarısı çok iyi gelmektedir.

## SU İÇMENİN SÜNNET VE EDEBLERİ

Su kablarının en iyisi, tevâzua daha yakın olduğu için pişmiş topraktan ve odundan olanlardır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Su kabları topraktan olan ev halkına Allahü teâlâ rahmet ve melekler istiğfar ederler»** buyurmuştur. Sırrî-yi Sekatî, Cüneyd-i Bağdâdî'ye (kuddise sirruhümâ), evinin kabları senin cinsinden, ya'nî topraktan olsun demiştir **(Ravdatü'n-nâsihîn)**.

İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ), su kabları içinde en çok cam olanları severdi. Çünki önce suya bakar, sonra içerdi.

Mü'minler altın ve gümüş kabları kullanmakdan sakınmalıdır. Erkeklere de, kadınlara da haramdır. Fıkıh kitablarında bildirildiği gibi, kadınlar, altın ve gümüşü yalnız süs olarak kullanabilirler. Bakır ve sarıdan yapılan kablar da makbûl değildir.

Kabların üstünü kapatmak da sünnettendir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kablarınızın üstünü örtün ve kapatırken Besmele söyleyin»** buyurmuştur. Kabların hepsine kapak bulunamazsa tahta veya başka şeylerle, Besmele çekerek kapatmalıdır. Böylece Peygamber efendimize itâat etmiş oluruz. Allahü teâlâ da Resûlüne uyduğumuz ölçüde, bu itâatin bereketi ile üzerimizden belâları kaldırır.

Nehir, havuz gibi yerlerden eğilip ağzı ile su içmemelidir. Eli ile veya bir kab ile içmelidir. Hayvanlar bu şekilde içmektedirler. Kabın içindeki su veya sütü de ağzını orta kısmına koyup içmemelidir. Kenarından içmelidir. Orta yerden ağzı ile içince boğazına zararlı bir şey kaçabilir. Böyle içen bir kimsenin boğazına yılan kaçtığı rivâyet edilmiştir. Kabın kırık yerinden ve kulp kısmından su içmemelidir. Çünki oralar iyi yıkanmayıp kirli kalabilirler. İçenin üzerine dökülme ihtimali vardır. Buralar şeytanın oturduğu yerlerdir. Geceleyin kabların üstü mutlaka örtülmeli ve sıkı bağlanmalıdır. İçine mikrop girmemesi için böyle yapılmaktadır. Geceleyin kapılar kapanmalı, lâmbalar söndürülmeli, çocuklar eve gelmiş olmalıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Kapılarınızı kapatın, çocuklarınızı toplayın. Çünki cinniler geceleri yayılırlar. Lâmbalarınızı söndürün. Çünki fârecikler gelip lâmbayı çekip evi ve halkını yakarlar»** buyurulmuştur **(Şerh-i Mesâbih)**.

Su içecek kab bulamayan éli ile içer. En efdal kab da eldir. Su

içmek isteyince kabı sağ eline almalı, Allahü teâlâ'nın «**Yeyiniz, içiniz...**» emrini düşünerek içmelidir. İçerken Besmele çekmeli, Allahü teâlâ'ya suyun temiz olması, bereket ve hayat kaynağı olması için düâ etmelidir. Üzerine damlamaması için, kabın alt tarafından içmelidir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ)'nın yaptığı gibi içmeden önce suya bakmalıdır. Suyu üç nefesde içmeli, her nefesde ağzını bardaktan çekmelidir. Peygamber efendimiz de böyle yaparlardı. Birinci nefeste Rabbine, verdiği ni'met sebebiyle şükretmeli, İkinci nefeste, kendisine ortak olmaması için Allahü teâlâ'ya şeytandan sığınmalı, üçüncü nefeste içdiği suyun şifâ olması için Allahü teâlâ'ya niyazda bulunmalıdır. Her nefesin sonunda da Allahü teâlâ'ya hamd ederse içtiği su, diğer su içmesine kadar karnında tesbîh eder.

Daha çok şükretmeğe vesîle olacağı ve harâreti gidereceği için serin su içmelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) soğuk ve tatlı suyu severdi. Ayakta su içmemelidir. Eğer içerse çıkarmalıdır. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde: «**Hiçbiriniz ayakta su içmesin. Unutarak içen olursa kussun**» buyurulmuştur. **Şerh-i Mesâbîh**'de diyor ki: Buradaki kusma emri ayakta su içmeğe mübalâğa ile engel olmak içindir. Birçok âlimler bunun tahrîmî değil tenzîhî olduğunu söylemiştir. Ya'nî ayakta su içmek haram değil, tenzîhen mekrûhdur. Ayakta insanın âzaları sâkin ve rahat değildir. İçilen su yerli yerine gitmeyebilir, dolayısıyla zararlı olabilir.

Zemzem suyu, abdestten artan su ve ilâç alındıktan sonra içilen su, ayakta içilebilir denildi. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) zemzem suyunu ayakta içtiğini haber vermiştir. Bâzı âlimler zemzem suyunun da ayakta içilmesine izin vermemişlerdir. Bunlardan biri de İmâm Gazâlî'dir (rahmetullahi aleyh). Peygamber efendimizin ayakta zemzem suyunu içmesi bir özür sebebi iledir. İnsanların izdihamı veya yerin kirli yâhud ıslak olması düşünülebilir. İlâçdan sonra su içilmesi ise ilâcın çabucak mideye inip erimesi içindir. **Mazhar**'da diycr ki: Alî ibni Ebî Tâlib ve Eshâb-ı kirâmdan (aleyhimürrıdvân) bir kısmı, özürsüz ayakta su içmeğe izin vermişlerdir. Hasen-i Basrî (rahimehullah) da yolcunun ayakta yemesine izin vermiştir. Huzeyfe (radıyallahü anh) hayvanın üzerine binmiş giderken yemek yerdi. Ancak fıkıh âlimleri ayakta, yürüyerek ve binerek su içilmemesi ve yemek yenmemesini bildirmişlerdir.

Aç karnına su içmemelidir. Kuvvetten düşürür, insanı zaifletir. Suyu yudum yudum emerek içmeli, bir defada nefes almadan içmemelidir. Ciğer ve dalakda zararlı olur. Su kabına üfürülmez. Suyun içinde nefes alınmaz. Nefes alınacağı zaman ağız kabdan çekilir. Suyu üç defada içip her defasında başında Besmele, sonunda Elhamdü lillâh demek da-

ha âfiyetli, susuzluğu giderici ve sıhhate fâidelidir. Din kardeşinin artığı olan su içilir. Âlimlerin ve velîlerin artığı ile bereketlenmelidir.

Bir toplantıda su dağıtırken önce âlimlere, sonra yaşlılara, sonra gençlere, en son çocuklara verilir. Yerken, yürürken ve otururken de bu sıra gözetilir. Su dağıtan en son kendi içer. Yanında oturanlara bir şey verirken önce sağından başlanır. Sonra onun sağındakine verilerek devam edilir. **Buhârî**'de Enes (radıyallahü anh) rivâyet ediyor. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) evimde süt ikrâm ettim. İçti. Ebû Bekr (radıyallahü anh) solunda, bir köylü de sağında idi. Ömer (radıyallahü anh) Peygamber efendimize Ebû Bekr'i gösterdi. Fakat Resûl-i Ekrem efendimiz artığını köylüye verdi ve **«Sağdakiler, sağdakiler, sağdakiler»** buyurdu. Buradan, sağda bulunanlar, soldakilerden daha aşağı derecede olsalar da önce sağda olanlara ikrâm edileceği anlaşıldı **(Şerh-i Meşârık)**. Sağdakinin izni olmadan soldakine verilmez. Nitekim **(sahîh-i Müslim)** de şöyle anlatılır: Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) su getirdiler. İçti. Sağında, orada olanların en küçüğü vardı. Bu İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) idi. Solunda da büyükler bulunuyordu. Peygamber efendimiz çocuğa dönerek: **«İzin verir misin, bu suyu önce büyüklere vereyim»** buyurdu. Çocuk, hayır, vallahi olmaz deyince mübârek artığını çocuğa verdi.

Zemzem suyu ikrâm edildiğinde, güzel kokuda olduğu gibi geri çevirmemeli, almalıdır. Su içtikten sonra Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yaptığı gibi: **«Elhamdü lillâhillezî ce'alehü azben fürâten birahmetihî ve lem yec'alhü milhen ücâcen bizünûbî»** düâsını okumalıdır. Düâda, rahmeti ile suyu tatlı yapıp günahlarım sebebi ile acı bir tuz hâline getirmeyen Allahü teâlâ'ya hamd olsun denilmektedir. Hadîs-i şerîfde: **«Günâhı çok olan, çok su dağıtsın»** buyurulmuştur.

## ELBİSE GİYMENİN SÜNNETLERİ VE EDEBLERİ

Hadîs-i şerîf kitablarında Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) en çok sevdiği kamîs = entari idi. Çünki başka şeye ihtiyaç duyulmadan bütün vücûdünü örterdi. Kamîsinin yenleri, kolları bileklere kadardı. Bâzan entarisinin kolları parmak uçlarına, etekleri ayak topuklarına kadar uzun olurdu. Ancak kol ve etekleri kısa tutmak sünnettir. Emîrü'l-mü'minîn Alî (radıyallahü anh) üç dirheme bir kamîs satın aldı. Sonra parmak uçlarından yenini kesip kısalttı. Hâricîler kendisini ayıblayınca: Kibirden uzak ve bana uyan müslimanlara en uygun olan bir elbise için mi beni ayıblıyorsunuz? buyurdu. İzâr (iç donu), peştemal yerlere sürünecek kadar uzun yapmak bid'attir. Kibir, büyüklenmek alâmetidir. Hadîs-i şerîfde: **«İzâr, kamîs ve sarığını kibir sebebi ile yerlerde sürükleyen kimseye Allahü teâlâ rahmet nazarı ile bakmaz»** buyuruldu.

ha âfiyetli, susuzluğu giderici ve sıhhate fâidelidir. Din kardeşinin artığı olan su içilir. Âlimlerin ve velîlerin artığı ile bereketlenmelidir.

Bir toplantıda su dağıtırken önce âlimlere, sonra yaşlılara, sonra gençlere, en son çocuklara verilir. Yerken, yürürken ve otururken de bu sıra gözetilir. Su dağıtan en son kendi içer. Yanında oturanlara bir şey verirken önce sağından başlanır. Sonra onun sağındakine verilerek devam edilir. **Buhârî**'de Enes (radıyallahü anh) rivâyet ediyor. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) evimde süt ikrâm ettim. İçti. Ebû Bekr (radıyallahü anh) solunda, bir köylü de sağında idi. Ömer (radıyallahü anh) Peygamber efendimize Ebû Bekr'i gösterdi. Fakat Resûl-i Ekrem efendimiz artığını köylüye verdi ve **«Sağdakiler, sağdakiler, sağdakiler»** buyurdu. Buradan, sağda bulunanlar, soldakilerden daha aşağı derecede olsalar da önce sağda olanlara ikrâm edileceği anlaşıldı **(Şerh-i Meşârık)**. Sağdakinin izni olmadan soldakine verilmez. Nitekim **(sahîh-i Müslim)** de şöyle anlatılır: Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) su getirdiler. İçti. Sağında, orada olanların en küçüğü vardı. Bu İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) idi. Solunda da büyükler bulunuyordu. Peygamber efendimiz çocuğa dönerek: **«İzin verir misin, bu suyu önce büyüklere vereyim»** buyurdu. Çocuk, hayır, vallahi olmaz deyince mübârek artığını çocuğa verdi.

Zemzem suyu ikrâm edildiğinde, güzel kokuda olduğu gibi geri çevirmemeli, almalıdır. Su içtikten sonra Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yaptığı gibi: **«Elhamdü lillâhillezî ce'alehü azben fürâten birahmetihi ve lem yec'alhü milhen üçâcen bizünûbî»** düâsını okumalıdır. Düâda, rahmeti ile suyu tatlı yapıp günahlarım sebebi ile acı bir tuz hâline getirmeyen Allahü teâlâ'ya hamd olsun denilmektedir. Hadîs-i şerîfde: **«Günâhı çok olan, çok su dağıtsın»** buyurulmuştur.

## ELBİSE GİYMENİN SÜNNETLERİ VE EDEBLERİ

Hadîs-i şerîf kitablarında Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) en çok sevdiği kamîs = entari idi. Çünki başka şeye ihtiyaç duyulmadan bütün vücûdünü örterdi. Kamîsinin yenleri, kolları bileklere kadardı. Bâzan entarisinin kolları parmak uçlarına, etekleri ayak topuklarına kadar uzun olurdu. Ancak kol ve etekleri kısa tutmak sünnettir. Emîrü'l-mü'minîn Alî (radıyallahü anh) üç dirheme bir kamîs satın aldı. Sonra parmak uçlarından yenini kesip kısalttı. Hâricîler kendisini ayıblayınca: Kibirden uzak ve bana uyan müslimanlara en uygun olan bir elbise için mi beni ayıblıyorsunuz? buyurdu. İzâr (iç donu), peştemal yerlere sürünecek kadar uzun yapmak bid'attir. Kibir, büyüklenmek alâmetidir. Hadîs-i şerîfde: **«İzâr, kamîs ve sarığını kibir sebebi ile yerlerde sürükleyen kimseye Allahü teâlâ rahmet nazarı ile bakmaz»** buyuruldu.

Şerâvil (şalvar) giymek Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetidir. Erkek ve kadınları en iyi setr eden bir giyimdir. Mâhud uzvu ile yer arasında bir engel olması için şalvarı önce Halîlullah İbrâhim aleyhisselâm giymiştir. Ebû Süleyman (rahimehullah) dedi ki: Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâmı Halîl, dost edindiği zaman avret yerini yeryüzünden gizlemesini vahy etti. Peygamber efendimiz her elbiseden bir tane kullanır, fakat şalvarı iki tane idi. Birisi yıkanırken diğerini giyerdi. Vefâtında şerâvîli üzerinde olduğu halde yıkanıp kefenlenmesini emir buyurdu. Hasen, Hüseyn ve Abdullah bin Ca'fer (radıyallahü anhüm) suda yaşayan canlılardan bile gizliyerek (hayâ ederek) üzerinde serâvilleri olduğu halde suya girerlerdi. Ahmed bin Hanbel (rahmetullahi aleyh) anlatıyor: Bir grup insanlar ile beraberdim. Hepsi suya soyunup giriyorlardı. O zaman Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe îmân eden peştemalsız hamama girmesin»** buyurduğunu hatırladım, soyunmadım (peştemal ile yıkandım). O gece rü'yamda birisi bana: Seni müjdelerim ey Ahmed! Sünnete uyduğun için, Allahü teâlâ seni mağfiret etti dedi. Sen kimsin? dedim. Cebrâil'im, Allahü teâlâ seni insanların uyduğu bir imam yapacaktır cevabını verdi.

Sarık giymek hilm ve vekar alâmetidir. Arabların tâcıdır. Peygamber efendimiz siyah sarık giyer, arkaya omuzlarının arasına doğru sarkıtırdı. Böyle yapmak sevilen bir sünnettir. **Hazânetü'l-fetâvâ**'da diyor ki: Sarığı arkadan belin ortasına kadar sarkıtmak müstehabdır. Bâzıları oturduğu yere kadar, bâzıları da bir karış sarkıtmalıdır dedi. Külâh giymekte beis yoktur. Siyah giymek müstehabdır. Peygamber efendimiz sarığı başa dolamadan çene altına bağlamayı yasaklamış, başa sarmayı emretmiştir. Yamalı ve sert, kalın elbiseler giymek sünnettendir. Hadîs-i şerîfde: **«Elbisesi ince olanın dîni de ince olur»** buyuruldu. Ömer (radıyallahü anh) iki ince elbise giymiş olanları görünce kamçısını kaldırır ve, bırakın bunları kadınlar giysinler derdi. Zühd ve takvâ yolunda olmayanlar, şerîat izin verdiği için ince elbiseler giyebilirler **(Avârif)**.

Abdullah bin Âmir (radıyallahü anh) bir palto giyerek Ebû Zer (radıyallahü anh)'ın yanına gelir. Zühd ve takvâ'dan süâl eder. Ebû Zer (radıyallahü anh) ellerini oğuşturup hiç cevab vermeden oradan uzaklaşır. İbni Âmir'in gücüne gidip İbni Ömer'e şikâyet eder. O da: «Hem bu elbiseleri giyip hem de zühd ve takvâdan süâl ediyorsun. Onlar ince elbiselere fâsık elbisesi derler» cevâbını verdi. Kalın elbiseler teri çeker ve kalbe huşû' verir. Âfetlerden uzak tutar, kulu selâmete çıkarır. Haberde vârid olmuştur: **«Güzel elbise giymeğe gücü yettiği halde giymeyen kimseye Allahü teâlâ Cennet elbiseleri giydirir»**.

**Avârif**'de diyor ki: Yumuşak kumaşdan elbiseleri ancak hâlini bilen, nefsinin vasıflarını tanıyan, ondaki gizli arzuları yok etmesini başa-

ran, hüsn-i niyyet ile Allahü teâlâ'ya kavuşmak istiyenler giyebilir. Şeyhimiz Ebün-Necîb Sühreverdî (rahimehullah) elbise için belirli şartlar koymazdı. Zahmet çekmeden, seçmeden eline geçeni giyerdi. Bâzan on dinarlık sarık, bâzan da bir danklık sarık giyerdi. Şeyh Ebüssuûd İbni Şibl (rahimehullah) da elbise hususunda seçim yapmazdı. Bâzıları yumuşak elbise getirirlerdi. Giyerdi. Seni bu giyiminle ayıblıyanlar olur dediklerinde, şöyle cevab verirdi: İnsanlar iki türlüdür. Birisi bizde şerîatin zâhir hükmünü araştırır. Ona deriz ki: «Elbisemizde şerîatin mekrûh veya haram dediği bir husus var mıdır? Hayır der. Diğeri azîmet erbabı, hakîkatı arayan insandır. Ona da: Elbisemizi seçerek, beğenerek mi aldık, yoksa nefsimizin bir arzûsu üzerine mi giyiyoruz deriz. O da, hayır der. Üstâdlarımın birinden duydum: Cüneyd (kuddise sirruh) bir gün gayet pahalı, parlak, yeşil yünlü bir cübbe giymiş. Bu nedir böyle denildiğinde: «Vazgeç, ey Allah'ın kulu! Burada hırkaya değil, harâm olup olmadığına bakılır» cevâbını vermiştir.

Yün ve kıldan yapılan elbiseleri giymek Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetidir. Tevâzu' alâmetidir. Sof, koyun yününden yapılır. Enes (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yün (sof) elbiseler giyin. Kollarınızı sıvayıp, midelerinizin yarısı dolunculya kadar yeyin. Çünki bu, Peygamberlerin ahlâkındandır»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«İlk sof giyen Âdem ile Havvâ (aleyhimesselâm)'dır. Cennetten çıktıkları zaman giymişlerdir»** buyurulmuştur. Peygamber efendimiz yün giyer ve merkebe binerdi. Bir hadîs-i şerîfde: **«Yün elbise giyin, îmânın lezzetini bulursunuz»** buyuruldu.

İbn-i Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâ ile mükâleme ederken, üzerinde yün cübbe, yün izâr ve yün şalvar vardı. Hasen-i Basrî (rahimehullah), İsâ aleyhisselâmın kıldan elbise giydiğini, ağaç yapraklarını yediğini ve nerede akşam olursa, orada geceyi geçirdiğini bildirmiştir **(Hâlisa).**

Abâ giymek müstehabdır. İlk defa Süleyman aleyhisselâm, fakirlere benzemek için giymiştir. Beyaz renkli abâ en güzeldir. Çünki Peygamberlerin ve sâlihlerin elbiselerinin rengi beyazdır. Sümre (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Beyaz elbiseler giyin. Çünki çok temiz ve tayyibdir. Ölülerinizi de beyaz elbise ile kefenleyin»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Beyaz elbisenin temiz olması, boyacının eli değmediğinden; tayyib, güzel olması da Allahü teâlâ'nın yarattığı şekilde olup değişmediğindendir. Ancak kadınların eline kına yakması ve saç boyamak istisnâdır. Bilinmelidir ki, elbiselerdeki beyaz renk, mestlerde geçerli değildir. Mestte beyazdan başka renkler sevilmektedir. **Kunye**'de diyor ki: «Kırmızı mest Fir'avn'ın, beyaz mest Hâ-

mân'ın, siyah mest de âlimlerin mestidir». Rivâyet olundu ki, Peygamber efendimizin mesti de siyahdı.

Yeşile bakmak görmeyi arttırır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yeşil hırka giymişlerdir. Onun için yeşil giymek sünnettir. Erkekler kırmızı ve sarı giymekten kaçınmalıdır. Yeni evlenen erkeğin elbisesinde biraz za'feran bulunması nikâh alâmeti olarak mahzûru yoktur. Kadınlar her renk elbise giyebilirler. Mecûsîler her zaman boyalı elbise giyerler. Onlara uymamak için ara sıra boyalı elbise de giymelidir. Bâzı mecûsîlerin de devamlı beyaz elbise giydikleri bildirilmiştir **(Şerh-i Nikâye)**.

Erkeklerin ipek giymesi haramdır. Elbisenin yakasında, kollarında ve eteğinde dört parmağa kadar ipek şerit olmasına ruhsat verilmiştir. Vera' ve takvâ sâhibleri ipek şerit dahî kullanmamalıdır.

Elbiseyi, kirlenince yıkamak sünnettir. Keder ve hüznü giderir. Câbir (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ziyâret için bize gelmişti. Bir kişinin elbisesini kirli gördü. **«Bu, elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?»** buyurdu. Burada Peygamber efendimiz o şahsın sabun ve benzeri bir şey bulup elbisesini temizlemesini, hayvanlar gibi kirli kalmamasını, tâhir ve tayyib olmak gerektiğini beyan buyurdular. Hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ kulunda ni'metinin eserini görmeyi sever»** buyuruldu. Ya'nî Allahü teâlâ kuluna bir dünyâ ni'meti verdiğinde onu izhar etmelidir. Hâline uygun giyinmeli, temiz olmalıdır. Giyinmesindeki niyyeti, Allahü teâlâ'nın verdiği ni'meti göstermek olmalıdır. Ayrıca muhtacların kendisinden zekât ve sadaka talebinde bulunmalarını da kasd etmelidir. Âlimler de kendilerine verilen ilim ni'metini açığa vurmalıdır. Böylece insanlar kendisinden birşeyler sorar, istifade ederler **(Şerh-i Mesâbîh)**.

Gücü yettiği halde eski elbise giymek tevâzu'dandır. Ömer bin Abdülâziz'in Sâlim adında bir kölesi vardı. Dört dirhem değerindeki kamîsini çıkaran Ömer bin Abdülâziz, elini kamîsine sürüp, bunun yumuşaklığından hesâba çekilirim diye korkuyorum dedi. Bunun üzerine Sâlim ağladı. Efendim, hilâfetten önce kırk dînar kıymetinde kamîsi giydin ve bunu kendin için güzel buldun dedi. Ömer bin Abdülâziz: «Ey Sâlim! Şimdiye kadar ne taleb ettim ise daha yükseğine kavuştum. Şimdi halîfe oldum. Artık biliyorum ki, halîfeliğin üstü Cennettir. O halde nefsin isteklerini tamamen terk etmeliyim» cevâbını verdi **(Muhâdarât)**.

Şöhret için, elbiseyi çok âdî kumaştan yapmamak ve çok güzel giyinmek mekrûhdur. Akranlarına uygun giyinmelidir. Çok kötü ve çok güzel giyince, başkalarının gıybet etmesine sebeb olur. Peygamber efendimiz: **«Dünyâda şöhret için elbise giyenlere Kıyâmet günü Allahü teâlâ zillet elbisesi giydirir»** buyurmuştur. Erkeklere harâm olan ipek elbise giymek, öğünmek için giyinmek, fakirlere karşı büyüklenmek ve onları

hakîr, aşağı görmek için, kalblerini kırmak için giyinmek, herkese gülünç olmak için giyinmek ve bir de kendisini zühd ve takvâ sâhibi göstermek için kötü giyinmek şöhret için giyinmeğe dâhildirler.

Bu anlatılanlar takvâ yoludur. Fetvâya gelince: Kibir ve zulüm niyyeti olmadan kıymetli elbiseler giyilebilir. Tekebbür, kendini büyük görmek haramdır. **Gunyetü'l-fetâvâ**'da diyor ki: «İyi giyinince hâlinde bir değişiklik olmamalı, eski hâli gibi olmalıdır». **Câmiu'l-fetâvâ**'da diyor ki: Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) öğünmek ve kötü giyinmek sûretiyle olan her iki şöhreti de yasaklamıştır. Kendisine: Eğer doğru yoldan ayrılmışlar ise, herkese kötülükleri dokunmaması için şehirden sürülürler mi? denildi. Cevâbında: **«Koruma bâbında, ezâyı gidermek daha etkilidir. Diyânet için de en fâidelisi budur; kötüyü iyiden ayırmak evlâdır»** dedi.

Elbise giyinmede niyyet, setr-i avret, bedenindeki bir aybı örtmek, ehl-i İslâmın sevgisini kazanmak için süslenmek olmalıdır. Bu niyyet ile giyinmek aklı pas, kir ve bulanıklıktan temizler, parlatır ve nurlandırır. Aklı parlatması, nefsin hevâ ve lezzetlerinden hiç bir şeyin akla karışmamasıdır. Ayrıca setr-i avret namazın şartlarındandır. Mü'minlerin sevgisini kazanmağa ve birlikte, karşılıklı sevgi içinde yaşamağa sebeb olur ki, bu da dînimizin şartlarındandır. Bu iki niyyet ile giyinmek, ya'nî setr-i avret ve müslimanlarla birlikte yaşamak için giyinmek, Allahü teâlâ'nın rızâsı için giyinmek ve nefsin isteklerini karıştırmadan akıl ve ilme uygun giyinmektir. Soğuk ve sıcaktan korunmak için giyinmek de meşrû' bir giyinmedir. Bu niyyet ile giyinen sevab alır.

Elbise giyerken sağdan başlamalı, çıkarırken soldan çıkarmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de böyle yapardı. Giyinirken Allahü teâlâ'ya hamd eder, şöyle düâ ederdi: **«Allahümme lekel hamdü. Ente kesevtenîhi. Es'elüke min hayrihi ve hayri mâ suni'a lehu ve eûzü bike min şerrihi ve şerri mâ suni'a lehü.»** Mânası: Allahım, hamd sana mahsustur. Sen bana bu elbiseyi giydirdin. Senden onun hayırlı olmasını ve ne için yapılmış ise, onun da hayırlı olmasını dilerim. Onun şerrinden ve ne için yapılmış ise o şeyin de şerrinden sana sığınırım.

Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Elbise giydiğinde, Elhamdü lillâhillezî kesânî hâzâ ve rezakanîhi min ğayri havlin minnâ ve lâ kuvveh diyen kimsenin geçmiş ve gelecek günahları bağışlanır»** buyurulmuştur.

Elbise giydiğinde hamd edip hayırlı olmasını istedikten sonra Allahü teâlâ'dan takvâ elbisesi istemelidir. Giyinmeye başlarken Besmele çekmelidir. Hadîs-i şerîfde: **«Cinniler insanların elbiselerinden ve mallarından fâidelenmek isterler. Onun için yeni elbise giydiğiniz zaman Besmele çekin. Böylece Allahü teâlâ'nın ismi ile elbisenizi mühürleyin»** buyurulmuştur. Peygamber efendimiz yeni elbisesini, günlerin seyyidi

olan cum'a günü giyerdi. Bir evden diğerine intikali cum'a gecesi yapardı. Bir kimsenin yeni elbise giydiğini görünce: «**Yeni olarak giy, hamd edici olarak yaşa, şehîd olarak öl**» buyururdu. Ev elbisesini giyerken Fâtiha okumalıdır. İzârını, iç çamaşarını giyerken haramdan korunmayı niyyet eder, Feth sûresini okur. (**İnnâ fetahnâleke...**) veya (**İzâ câe nasrullahi...**) sûrelerinden biri kasd edilmektedir. İkincinin kasd olunduğu daha çok umulur. İzârı topuklarından yukarı baldırının yarısına kadar olmalıdır. İzârını uzun yapdırıp da çekerek yürümek kibir alâmetidir.

Kamîsi serâvîlden önce giymek Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) âdetidir. Serâvîli ayakta giymek, insanların buğzuna veya bir âfet ile karşılaşmasına sebebdir. Onun için serâvîli otururak giymelidir. **Vesâyal kudsiyye**'de diyor ki: Sofiyye'den birinin komşusunun evine hırsız girdi. Sofî, onun çalınan malını ben ödeyeceğim. Çünki dün serâvîlimi ayakta giymiştim dedi. Hazret-i Alî (radıyallahü anh)'ın başına beklenmedik bir olay geldiğinde: «Serâvîlimi ayakta giymedim. Koyun sürüsünü kesmedim. Kalemin berâetini çiğnemedim. Bu elem nereden geldi?» buyururdu.

Eskiyen elbiseleri yama yapmadan atmamalıdır. Peygamber efendimiz, Âişe (radıyallahü anhâ)'ya: «**Yâ Âişe, elbiseyi yamamadan atma. Yamadıktan sonra bir müddet giyersin**» buyurmuştur. Eskiyen elbiseleri satmayıp bir fakîre vermelidir. Böylece sağlığında ve ölümünde Allahü teâlâ'nın hıfz ve himâyesinde olur.

Bir elbise edinmeli, iki elbisesi olduğunda birini fakîre hibe etmelidir.

**Avârif**'de Harîrî'den anlatıyor: Bağdad câmiinde bir kimseyi yaz-kış hep aynı elbise ile görürdük. Sebebini sorduğumuzda şöyle anlattı: Ben önceleri çok elbise giyerdim. Bir gece rü'yamda Cennete girdim. Fakîrlerden bir cemâat sofrada oturuyorlardı. Ben de oturmak istedim. Melekler elimden tutup kaldırdılar. Bunların bir elbiseleri vardır. Senin iki elbisen var. Bunlarla beraber oturamazsın dediler. Uyandım. O zamandan beri tek elbise giyerim. Allahü teâlâ'ya kavuşuncaya kadar bir elbise giyeceğimi de nezr ettim dedi.

Çıkardığı elbiseyi, şeytanın giymemesi için katlamalıdır. Burada hakîkî veya mecaz mâna düşünülebilir. Katlanmayan elbisenin bereketi gider düşünülebilir.

Çıkardığı elbiseyi gelişigüzel atmamalı, uygun şekilde bir yere koymalı veya asmalıdır. Elbisenin şöyle dediği bildirilmiştir: «Sen beni gece süsle, ben de seni gündüz süsleyeyim.»

İki veya daha fazla renkli, nakışlı elbise giymekten, bilhassa üzerinde canlı resmi olan elbiseleri giymekten kaçınmalıdır. İpek ve ibrişimli elbise giymemelidir. «**Dünyâda ipek giyenler, âhirette giyemezler**» ha-

dîs-i şerîfini İbni Zübeyr (radıyallahü anh) rivâyet etmiştir. Eğer ipek halâldir diyerek giyerse, kâfir olur, Cennete giremez, ipek elbise giyemez. Haram olduğunu bilerek giyerse hadîs-i şerif «Dünyâda ipek giyenler, bu günahlarından temizlenmedikçe Cennete giremezler» diye te'vîl edilir. O zaman yâ tevbe ederek, veyâ Allahü teâlâ'nın afv etmesi ile veya günâhı kadar yanıp temizlendikten sonra Cennete girerek ipek elbise giyerler **(Mazhar)**.

Kadınlar, altındaki âzanın şekli belli olacak şekilde ince elbise giymemelidir. Entarisi erkekten bir karış kadar uzun olup ayağının üstünü örtmelidir. Diken ile de olsa izârını bağlamalıdır. Kadınlara benzememek ve erkeklere yakışmayan koku ile kokmamak için usfur ile elbiselerini boyamamalıdır. Sarı renkli çiçeklerden elde edilen boya ile boyanmış elbiseleri giymemelidir. Bâzılarına göre boyama, yalnız sarı renk için yasaklanmıştır.

Evde üç döşekten fazla olmamalıdır. Biri kendisi, biri zevcesi, üçüncüsü de müsâfir içindir. Hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi dördüncüsü şeytan içindir. Buradan anlaşılıyor ki, ihtiyâcı kadar yatak olmalıdır. Fazlası israftır. İsraf ise şeytan işidir. Müsâfiri fazla geliyorsa, ona göre evde yatak bulundurulur. Döşek çok sert ve çok yumuşak değil orta derece olmalıdır. Böylece sünnete daha yakın olur. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) döşeği, içi lif dolu deri idi. Yastığı da deri idi.

Erkekler ayakkabıyı birden fazla edinebilir. Çünki ayakkabılar erkeklerin binekleridir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Ayakkabılarınızı çoğaltın. Çünki erkekler ayakkabı giydiği müddetçe binekli sayılır»** buyurulmuştur. Mest giymek ayakkabı giymekten farklıdır, binekli sayılmaz, çıplak ayaklı gibi düşünülür. Peygamber efendimiz, mesti harbde de, başka zaman da giymişlerdir. Hadîs-i şerîfde: **«Sarı ayakkabı giyen, onu giydiği müddetçe neş'eli olur»** buyurulmuştur. Ayakkabı ve mest önce sağ ayağa giyilir, çıkarırken önce sol çıkarılır. Bu şekilde giyinip çıkaran kimsenin dalak ağrısı görmeyeceği **Hayâtü'l-hayvan**'da yazılıdır. Dalak ağrısı olan hastaya Mümtehine sûresi yazılıp suyu içirilirse bilzniliâh iyi olur. Ayakkabı ve mesti otururak giymelidir. Çünki ayakta zor giyilir. Ayakta kolay giyilebilen ayakkabılar için bu nehiy yoktur. Ağaçtan yapılan türk tibi na'lînler, ayakkabılar böyledir. Ancak **Kunye**'de tahtadan ayakkabı yapmak mekruhdur denilmiştir. Tek ayakkabı veya tek mest ile yürümemelidir. Hadîs-i şerîfde: **«Tek ayakkabı ile yürümeyin ve arka üstü yatarken bir ayağınızı diğerinin üstüne atmayın»** buyurulmuştur. Tek ayakkabı ile yürümenin zararı ve yürüyenin aklının az olduğu açıktır. Arka üstü yatarken ayak ayak üstüne atarken avret yeri açılabilir. İbni Sîrîn: «Erkeğin karnı üzerine, kadının da arkası üstüne yatması mekrûhdur» demiştir. İki elinden birini yeninden çıkarmak, ridâsını omuzlarından birinin üzerine atmak mekruhdur.

Mest veya ayakkabıyı giymeden önce, içinde haşere, akrep, yılan gibi şeylerin kalmaması için silkelemelidir.

Allahü teâlâ'ya karşı tevâzu'u göstermek üzere ara sıra yalın ayak yürümek de İslâmın sünnetlerindendir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) de bâzan böyle emrederlerdi. Umulur ki, bu emir, ayakkabı ni'metinin kıymetini bilmek, şükrünü daha fazla yapmak ve tevâzu'u kendine mal ettirmek içindir. Hulâsa, bâzan yalın ayak yürümekle üç şey yapılmış olur: Tevâzu', ayakkabı ni'metine şükür ve emredilen sünnet ile amel etmek.

Müsliman kardeşine ayakkabı veya mest bağışlamak İslâmın sünnetindendir. Bunun sevabı Allah yolunda cihâd edene at bağışlamak gibidir. Oturacağı zaman ayakkabılarını çıkarıp yanına koymalıdır. Mescidde de olsa, emniyyet ve huzur içinde olması, aklının ayakkabıda kalmaması için böyle yapmalıdır.

Gümüş yüzük ve akîk taşından yüzük takmak sünnettir. Gümüşden başka yüzük erkeklere haramdır. Hadîs-i şerîfde: **«Akikden yüzük kullanın. Çünki o mübârektir, taş değildir»** buyuruldu. Mühim olan halka kısmıdır. Bu kısmı gümüşten olmalıdır. Taş kısmı her taştan olabilir. Taşı çok kıymetli olan yüzükleri sultanlar, hâkimler takar. Hüküm sâhibi olmayanlar, böyle sırf süs olan kıymetli taştan gümüş yüzükleri takmamalıdır. Yüzüğü sol elin küçük parmağına takmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in yüzüğü sağ ele takma emri İslâmın ilk zamanlarında idi. Sonraları bu fesad ehlinin alâmeti oldu **(Hulâsa)**.

Zamanımızda sol elin küçük parmağına takılmalıdır. Enes (radıyallahü anh), Peygamber efendimiz yüzüğü buraya takardı diyerek sol elin küçük parmağını işâret etmiştir. Yüzüğün sol ele takılması, fazîletli işlerden mahrûm olmasından ve kibir ve ucubdan uzak olmasındandır. Çünki sol elin görünen hareketi daha azdır. Küçük parmağa takılması, onun en zayıf olmasındandır. Alî (radıyallahü anh) da, orta ve şehâdet parmaklarını göstererek, Peygamber efendimiz yüzüğü bu parmaklara takmamızı nehy etti buyurdu. Yüzük üzerine hikmetli sözler yazmanın bir mahzûru yoktur. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), erkeklere haram olmadan önce altın yüzük kullandı. Sonra onu bırakıp gümüş yüzük taktı. Üzerinde (Muhammedün Resûlullah) yazılı idi. **«Yüzüğümün nakşı gibi kimse nakşettirmesin»** buyurdu. Burada, kendisinden sonra ismi aynı olsa da Peygamber gelmeyeceğine işâret vardır. Evlâ olan yüzüğün halkasının ve kaşının gümüş olmasıdır. Resûl-i Ekrem efendimiz böyle yapardı. Yüzüğünün kaşını da avuç içine çevirirdi. Böylece kibirden ve zîneti göstermekten kaçınırdı. Yüzük bir miskalden (4.8 gramdan) hafif olmalıdır. İsrafdan uzak ve tevâzu'a daha uygun olur **(Şerh-i Tahâvî)**.

Hadîs-i şerîfde: **«Akik taşından yüzük edinin. Zira o sizde bulundukça size hiç bir gam gelmez»** buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Zümrüt yüzük kullanmak fakirliğe engel olur»** buyurulmuştur.

Hadîs-i şerîfde: **«Altın müşriklerin, gümüş müslimanların, demir de Cehennem ehlinin süsüdür»** buyurulmuştur. Cehennemliklere zincir ve bukağı ile azâb olunur. Bunlar da âdet olarak demirden yapılmaktadır **(Şerh-i Mesâbîh)**.

Erkekler gümüş yüzük takmalıdır. Altın yüzük takmaları haramdır **(Hulâsa)**. Altın ve gümüşten başka demir, bakır, pirinç gibi madenlerden yapılan yüzükleri takmak erkeklere ve kadınlara mekrûhdur. Çünki bunlar Cehennem ehlinin süsüdür **(Şerh-i Nikâye)**.

Büreyde (radıyallahü anh) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), parmağında demir yüzük olan birini gördü. **«Neden sende put kokusu duyuyorum?»** buyurdu. O kimse parmağındaki yüzüğü çıkarıp attı. Putlar genellikle demirden yapıldığı için Peygamber efendimiz demir yüzüğü kerîh görmüştür. Demir, bakır, pirinç gibi madenlerle mutfak eşyası yapmak câizdir **(Mesâbîh şerhleri)**.

Yüzük ancak sultanlar için câizdir. Ebû Reyhane'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde de böyledir. Ancak bu nehy tenzîhîdir, tahrîmî değildir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve Hulefâ-i râşidînin (radıyallahü anhüm) zamanında Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) yüzük takmışlar, Peygamber efendimiz ve büyük halîfeleri bunlara birşey dememiştir. Bu delîl ile hadîs-i şerîfin nesh edilmiş olduğu söylenmiştir.

Misk ve benzeri kokuları sürünmek de sünnettendir. Kadınların, evlerinde koku kullanmaları mubahtır. Kocalarına güzel görünmek maksadı ile olursa müstehabdır. Evden çıkarken başkaları kokusunu alsın diye sürünürse, haramdır. Böyle niyyeti yoksa haram değildir **(Şerh-i Meşârık)**. Misk hevayı temizler, vebaya fâideli olur. Zihni açar, ferahlık verir. Kalb çarpıntısına, bağırsak gazlarına, zehirlenmeye iyi gelir. Misk, ceylândan elde edilir. En iyisi Horasan, sonra Çin, sonra Hind'de yapılanıdır. Sevdevî hastalığa tutulanlara yiğitlik verir.

Verilen kokuyu almalıdır. Erkekler kokusu duyulan, rengi görünmeyen kokuyu kullanırlar. Kadınlar, bunun aksinedir. Hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir. Miskin de rengi olduğu için erkeklerin kullanmaması gerektiği anlaşılıyor ise de, esas olan, erkeklerin kadınlara benzememesidir. Sarı, kırmızı ve başka renkli kokuları kadınlar süs ve cemâl için kullanmaktadırlar. Böyle niyyet olmadan misk, anber ve kâfûr gibi kokuları erkekler de kullanabilirler **(Mazhar)**.

Gözlere sürme çekmek de sünnettir. Hadîs-i şerîfde: **«Sırmataşı ile sürmelenin. Çünki o gözleri parlatır, kuvvetlendirir, kirpikleri büyütür»**

buyurulmuştur. Ya'nî insan için zînet olan kirpikleri bitirir buyurulmaktadır. Her göze üçer kere sürmelidir. Hadîs-i şerîfde: **«Âşûra günü sürme çekenin gözleri hiç hastalık görmez»** buyurulmuştur. Yağ sürünmek, ya'nî esans kullanmak ve saç taramak da sünnettir. Hadîs-i şerîfde: **«Saçı olan, ona ikrâm etsin»** buyurulmuştur. Ya'nî saçı olan yağlanmalı, taramalı, yıkayıp temizlemelidir. Kirli ve dağınık tutmamalıdır. Diğer bir hadîs-i şerîfde: **«Yağlandığınız zaman kaşlarınızdan başlayın. Çünki bu, baş ağrısını giderir»** buyurulmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) sol avucuna yağı döker, kaşlarına, bıyığına, sakalına ve saçlarına sürerdi. Saçlarını gün aşırı tarardı. Hadîs-i şerîfde: **«Kaşlarına tarak süren vebâ'dan muâf olur»** buyuruldu. Peygamber efendimiz saçlarını taramak için açarken **Elem neşrahleke** sûresini okurdu.

Saç, sakal boyamak kavlen ve fiilen sünnettir. Kavlen, ya'nî söz ile sünnet olması, Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği: **«Yehudî ve nasrânîler saçlarını boyamazlar. Siz onlara muhalefet edin»** hadîs-i şerîfidir. Fiil ile sünnet olması, İbni Ömer'in (radıyallahü anh), «Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) sakalını vers (*) ve za'feran (**) ile sarıya boyardı» sözüdür.

**Mecma'u'l-fetâvâ**'da diyor ki: Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in ömründe saç veya sakalını boyadığı ihtilâflıdır. Sahîh olan, ihtiyacı olmadığı için sakalını boyamadığıdır. Saçına kına yakması ise meşhurdur. Baş ağrısını ve hararetî gidermesi için birkaç kere başına kına koymuştur. Musannifin (rahimehullah) fiilen sâbit olması sözünden de mübârek başına kına yaktığı kasdedilmiştir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Boya kullanın. Çünki melekler mü'minin boya kullanmasına sevinirler»**, diğer bir hadîs-i şerîfde ise: **«Ak saçı en güzel kına ve ketem değiştirir»** buyurulmuştur. Kına ile boyanınca kırmızı, ketem ile boyanınca yeşil gibi olur. Saç ve sakalı bu ikisi ile boyamakta bir mahzur olmadığı **Hazâne'**de yazılıdır. Ketem, Mersin yaprağı gibi bir yapraktır. **Sıhâh'**da, visme ile karıştırılıp boya yapılır denilmektedir. **Hattâbî**'de diyor ki: Kına ve ketem ayrı ayrı kullanılmalıdır. Zira birlikte kullanınca renk siyah olur, bu da nehyedilmiştir. Ebû Bekir (radıyallahü anh) bâzan kına, bâzan ketem kullanırdı. Siyah boya kullanmamalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Ak saçları değiştirin, fakat siyah boyadan kaçının»** buyurulmuştur. İmâm-ı Nevevî (rahimehullah) dedi ki: Saç, sakal boyama hususunda çeşidli kaviller, sözler vardır. Sahîh olan, erkek ve kadının ak saçlarını kırmızı ve sarıya boyaması müstehab, siyaha boyaması haramdır. **Muhît'**de, bu harb zamanı dışındadır. Gazâlarda gâziler düşmanı daha heybetli gö-

(*) *Vers: Güzel kokulu sarı bir ottur. Yemende yetişir.*

(**) *Za'ferân: Meşhûr güzel kokulu çiçektir.*

görünmek için saç ve sakallarını siyaha boyayabilirler. Süs için boyamak haramdır. Osman, Hasen ve Hüseyin (radıyallahü anhüm) heybetli görünmek için sakallarını siyaha boyadıkları rivâyet olunmuştur. **(Şerh-i Meşârık).**

**Mecma'u'l-fetâvâ**'da diyor ki: Bâzı âlimler kadınların ve câriyelerin yalnız süs için siyahdan başka renge boyamalarını men' etmişler ise de, esah olan bir mahzuru olmamasıdır. Ebû Yûsuf (rahimehullah), hanımının bana karşı süslenmesi bana nasıl hoş geliyorsa, benim süslenmem de hanımıma hoş gelir buyurmuştur.

Saç ve sakalı siyaha boyamak hakkında büyük tehdîd gelmiştir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Âhir zamanda siyah renkle boyanacak kimseler olacaktır. Bunlar Cennetin kokusunu duymayacaklardır»** buyurmuştur. Bu, ak saçlarını veya sakalını siyaha boyayanlar için kuvvetli bir tehdîddir. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«O siyah renk Cehennem ehlinin boyasıdır»**, dîğer bir hadîs-i şerîfde: **«Siyah ile boyanmak kâfirlerin boyanmasıdır»** buyurulmuştur. İlk defa siyah boya kullanan Fir'avn olmuştur **(İhyâ).** Saç ve sakalı sarı veya kırmızıya boyarken, beyaz saçları kerih görmemeli, bilâkis onlara saygı duymalıdır.

Beyaz saç ve sakalı koparmamalıdır. Çünki mü'minin nûrudur. Zamanımızda genç görünmek ve dünyanın geçersiz arzûlarına kavuşmak için, beyaz kılları koparmaktadırlar. Böyle niyyeti olmadan ak saç ve sakalı koparmakta bir mahzur yoktur **(Hazânetü'l-fetâvâ).**

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ak kılları koparmayın. Çünki müslimanın nûrudur. Saçını İslâm dininde ağartan kimseye Allahü teâlâ bir sevab yazar, bir hatâsını örter, bir derece yükseltir»** buyurmuştur. Ak kılların çıkması, ihtiyarlık, akıllı kimseyi gururdan alıkoyar, sürûr verir, şehvetleri kırar ve tâat yapmağa meyl ettirir. Bunların hepsi mü'mini âhirette nûra garkedecek, sevab kazanmasını gerektirmektedir. Yine bir hadîs-i şerîfde: **«Saçını İslâm dininde ağartan kimsenin bu ak saçları, Kıyâmet gününde bir nûr olur»** buyurulmuştur **(Şerh-i Mesâbîh).**

Beyaz saçlar mü'minin nûru ve vekarıdır. İnsan oğlundan sakalına ilk ak düşen Halîlullah İbrâhîm aleyhisselâmdır. Sakalında ak görünce, yâ Rabbî bu nedir? dedi. Allahü teâlâ, bu vekardır buyurdu. İbrâhim aleyhisselâm, yâ Rabbî vekârımı arttır dedi.

Başın yanlarındaki aklık, vera' (takvâ) işâretidir. Çünki onları gören müsliman ihtiyarlık geldi diyerek takvâ yoluna sarılır. Başın ön kısmında ve kulaklar ile ense arasındaki (kazâl) kısımlarda görülen aklık kerem alâmetidir. Başın arka kısmında görülen aklık ise, işe yaramaz.

Bıyıklardaki aklık da göze iyi görünmez. Saçları ikiye ayırmak ve yanları taramak da sünnettendir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisine bir hüküm indiril-

mediği hususlarda Ehl-i Kitâb'a uymasını severdi. Kitablarında bildirilmiş olduğu için öyle yaptıkları ihtimalini gözönüne alarak Ehl-i Kitâba uymayı müşriklere uymaktan evlâ sayardı. O zaman Kitâb ehli, saçlarını ikiye ayırmadan aşağı sarkıtırlardı. Müşrikler ise ikiye ayırarak aşağı sarkıtırlardı. Önceleri Peygamber efendimiz ve Eshâbı (radıyallahü anhüm) Kitâb ehli gibi kâkül bırakırdı. Sonra Cebrâil aleyhisselâm geldi. Saçları ikiye ayırmayı emr etti. Bütün müslimanlar da saçlarını ayırdılar. Ümm-i Hânî (radıyallahü anhâ), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Mekkeye geldiğinde saçında dört örgü bulunduğunu rivâyet etmiştir. Peygamber efendimiz saçlarını bâzan bükülmüş bâzan da bükülmemiş olarak salardı.

Erkeğin başını tamamen traş etmesi de sünnettendir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) saçları hususunda değişik rivâyetlerin olması, çoğu zaman değişik şekillerde olmasındandır. Bâzan uzatırlar, bâzan da keser kısaltırlardı.

Kadınların başını traş etmeleri, ancak bir yara, bir özür sebebiyle câizdir. Yoksa erkeklere benzeme olacağı için mekruhdur. Kadının sakalı çıkarsa, traş etmesi müstehabdır. Saçları traş edip de yanlarında bir parça bırakmamalıdır. Peygamber efendimiz bunu nehy etmiştir. Hulâsa temizlik için traş etmekte bir mahzur yoktur. Saç bıraktığı zaman da temiz tutup taramalıdır.

Bıyıkları kısaltmak da sünnet-i râtibe'dendir. Ya'nî müekked, kuvvetli sünnettir. Öğle namazının sünneti gibidir. İkindi namazının sünneti, sünnet-i gayr-i râtibedir. Dudakların üstünden almalı, dudaklar görünmelidir. Böylece bıyıklar ağzı örtmez ve yemek bulaşmaz. Bıyıklar kaşlar kadar olmalıdır. **İhyâ**'da: Bıyıkları yanlara uzatmakta beis yoktur. Çünki ağzı örtmez ve yemek artığı kalmaz. Ömer (radıyallahü anh) böyle yapardı. **Muhît** kitâbında, harb zamanında mücâhidlerin tırnaklarını ve bıyığını uzatmaları, düşmana heybetli görünmek için mendubdur. Normal zamanda bıyıkları kısaltmak ve tırnakları kesmek sünnettir denilmektedir.

Kasık kısmını traş etmek de sünnettendir. Cünüb iken traş olmamalıdır. Hâlid (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: «**Gusl etmeden önce göz taşı kullanıp kasık traşı olana, her kıl gelip yâ Rabbî, neden beni zâyi' etti diye ona süâl et derler**» buyurulmuştur. Göğüs ve sırt kıllarını traş etmek **Kunye**'de bildirildiği gibi edebi terkdir. **Muhît**'de diyor ki: Boğazdaki kıllar traş edilmez. İmam Ebû Yûsuf (rahimehullah) ise, bunları traş etmenin mahzuru yoktur demiştir. Ayrıca kadın kılıklı erkeklere benzeme niyyeti olmadıkça, kaş ve yüzdeki kılları almakta da bir mahzur yoktur demiştir. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahimehullah) hacamat esnasında başın arka kısmını traş etmek mekruhdur demiştir.

Koltuk altını yolmak da sünnettendir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh)'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfden, koltuk altını traş etmenin değil, yolmanın sünnet olduğu anlaşılmaktadır. Zîra traş olunca kıllar kalın çıkar ve kötü bir koku hâsıl olabilir. İmam Nevevî (rahimehullah) dayanabilenler için koltuk altını yolmak daha efdaldir demiştir.

Hikâye olundu ki, İmâm Şâfiî (rahimehullah) koltuk altını traş etmişti. Yolmanın sünnet olduğunu biliyorum. Fakat acısına dayanamam, buyurdu. Abdullah bin Beşir'in (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde: **«Burunda olan kılları yolmayınız. Âkıle hastalığına sebeb olur, lâkin kısaltınız»** buyurulmuştur.

Her hafta gusl etmeli, tırnak kesmeli, bıyık kırkmalı, kasık ve koltuk altı traşı olmalıdır. Onbeş günde bir de olur. Kırk günü geçirenin özrü kabûl edilmez, vaîde müstehak olur **(Kunye).**

Sakalın da her hafta eninden boyundan alıp düzeltmeli, bir tutamı geçmemelidir. Peygamber efendimiz her perşembe veya cum'a günü bunu yaparlardı. Hadîs-i şerîfde: **«Sakalları bırakın, bıyıkları kısaltın»** buyurmuştur. Yabancılar ve Avrupalılar, sakallarını kısaltır veya tamamen keser, bıyıklarını ise uzatmaktadırlar. Nehâî (rahimehullah) dedi ki: Akıllı olup da sakalı uzun olan kimseye hayret ederim. Nasıl olur da uzun ile kısa sakalın ortasını bulamaz. Her şeyde orta olmak güzeldir. Onun için «İşlerin hayırlısı orta olanıdır» denildi. Yine bu sebeble «sakalı uzun olanın aklı kısadır» denilmiştir.

Hadîs-i şerîfde: **«Tırnaklarını her cum'a günü kesenin parmak uçları dağılmaz»** buyurulmuştur. İmam Kadıhan diyor ki: Cum'a günü traş olmayı ve tırnak kesmeyi âdet edinen kişi, tırnakları uzadığı ve başka günde kesmenin câiz olduğunu bildiği halde cum'a gününü beklerse; tırnakları çok fazla uzamışsa mekruh olur. Çünki tırnağı uzun olanın rızkı dar olur. Tırnağı çok fazla uzun değilse cum'a günü tırnak kesmenin fazîletini düşünerek teberrüken ertelerse müstehab olur. Çünki hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cum'a günü tırnak keseni Allahü teâlâ diğer cum'aya kadar üç gün de fazlası ile belâlardan korur»** buyurduğunu rivâyet etmiştir. Kesilen tırnakları ve saçları, sihir yapanların oynamaması, şeytanların düğümlememesi için yere gömmelidir. Bâzı nüshalarda «Şeytanların uzanan kısımlara oturmaması için» şeklinde geçmektedir. O zaman Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh): **«Yâ Ebâ Hüreyre, tırnaklarını kes. Çünki şeytan, tırnakların uzanan kısımlarına oturur»** buyurmasına da uygun düşer. Ancak o zaman cümlede bozukluk meydana gelmektedir. **(Gunyetü'l-fetâvâ)**da diyor ki: «Kestiği tırnakları ve saçları gömmelidir. Eğer atarsa bir beis yoktur. Helâya veya ban-

yoya atmak mekruhdur, hastalığa sebeb olur». Tırnakları dişi ile yolmal baras ve cünûn (delilik) hastalıklarına yol açar. Makas ile kesmelidir Hadis-i şerîfde: **«Göz ağrısı, baras ve cünûn'dan şikâyeti olmasını iste meyen tırnaklarını perşembe günü ikindiden sonra kessin»** buyurulmuş tur. Tırnakları kesmeğe sol elin küçük parmağından başlamalıdır. Tır nak kesmenin sırası hususunda iki kavil vardır: 1. **Cevâhir**'de anlatıldığ gibidir: Sağ elin küçük parmağından başlanır. Orta parmak ve başpar mağın tırnakları kesilir. Sonra küçük parmağın yanındaki parmak, da ha sonra şehadet parmağının tırnakları kesilir Sol elde ise baş parmak orta parmak, küçük parmak, şehâdet parmağı ve küçük parmağının ya nındaki parmak sırasına göre tırnaklar kesilir. Ayak parmaklarının tır nakları da aynı sıra ile kesilir. Bu tertip hakkında meşhur bir nazım var dır:

**Men kallemel ezfare bissünneti vel edeb,**
**Yemînühâ havâbis, yesârühâ ev haseb.**

Mânası: Tırnaklarını sünnet ve edeb ile kesmek isteyen sağ elinde (Havâbis), sol elinde de (Ev haseb) kelimelerinde geçen harfleri baş harf kabûl eden parmakların sırasına göre kesmelidir. Sağ el için: Hı, hınsı = küçük parmak. Vav, vustâ = orta parmak. Elif, ibhâm = baş parmak be, bınsır = küçük parmağın yanındaki parmak. sin, sebbâbe = şeha det parmak. Sol elde ise Elif, vav, hı, sin, be harfleri bulunmaktadır.

2. **İhyâ** kitâbında anlatıldığı gibidir: İmam Nevevî (rahimehullah) dc bu sırayı bildirmiştir. Ayak parmaklarından önce ellerin tırnaklarını kes mek müstehabdır. Bu sırada önce sağ elin şehadet parmağının tırnağı kesilir. Sonra orta parmak, yanındaki parmak, küçük parmak, sol ele geçince küçük parmaktan başlanır. Baş parmağa kadar atlamadan de vam edilir. En son sağ elin baş parmağının tırnağı kesilir. Ayak parmak larında ise, sağ ayağın küçük parmağından başlanıp sol ayağın küçük parmağında bitirilir.

Parmaklardaki eklem yerlerini, diş diblerini ve aralarını, kulak de liklerini ve ağzın yanlarını elden geldiği kadar temiz tutmalıdır. Buraları kirli olan kimselerden melekler uzak durur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in: **«Başı yıkamak aklı arttırır, kir, unutkanlığa yol açar»** bu yurduğu **Tıbbı'n-nebevî**'de yazılıdır.

Sünnet olmak da sünnettendir. İmâm-ı A'zam (rahmetullahi aleyh) böyle demiştir. İmâm Şâfiî ve âlimlerin çoğu da sünnet olmağa vâcib de mişlerdir. Çünki bu İslâm şiarındandır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) bu konuda daha da tâvizsiz davranmış, sünnetsizin namazı, şehâdeti ve kurbanı kabûl edilmez demiştir. İbni Şüreyh (rahimehullah) diyor ki: Setr-i avretin ittifakan vâcib olduğu bilinmektedir. Eğer sünnet vâcib

olmasa idi, avret yerini açmak câiz olmazdı. Avret yerini açmanın câiz olması, sünnet olmanın vâcib olduğuna delil olmaktadır. Erkeklerin sünnet olması sünnettir. **Zeynü'l-arab**'da ondört Peygamberin (aleyhimüsselâm) sünnetli doğduğu bildirilmiştir. Bu Peygamberler: Âdem, Şît, Nûh, Lût, Hûd, Sâlih, Şuayb, Yûsûf, Mûsâ, Süleyman, Zekeriyya, Isâ, Eshâb-ı Ress'in Peygamberi olan Hanzala bin Safvân ve bizim Peygamberimiz Muhammed (sallâllahü aleyhim ve sellem)'dir. Elimize geçen nüshalarda bu peygamberlerden ikisi bulunamadı. İleride Musannif (rahimehullah) bütün peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetli ve göbeği kesilmiş olduğunu, onlara ikrâm olarak kimsenin, avret yerlerini görmemeleri için böyle doğdukları anlatılacaktır. Yalnız İbrâhim aleyhisselâm sünnetli doğmamıştır. O kendi kendisini sünnet ederek ondan sonra sünnet olmanın sünnet olmasına vesîle olmuştur.

Nûre (göz taşı) denen Kils ve Zırnıh alaşımını su ile karıştırılıp traş olmak, hadîs-i şerîf ile sâbit olmuştur. Başka bir hadîs-i şerîfde ise, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) göztaşı kullanmadığı, demirden bir âlet ile traş olduğu bildirilmiştir. Katâde (radıyallahü anh), Peygamber efendimizin ve Hulefâ-i râşidînin (radıyallahü anhüm) göztaşı kullanmadıklarını bildirmiştir. Çünki cildi yumuşatır. Bu da erkeklerin değil, kadınların istediği bir şeydir. Ebû Mûsâ (radıyallahü anh), ilk hamama giren ve nûre (göztaşı) kullanan Süleyman bin Dâvud (aleyhimesselâm) olduğu **Tıbbı'n-nebevî**'de bildirilmiştir.

Kadınların kına yakması sünnettir. Erkeklerin bir özrü olmadıkça kına yakmaları mekruhdur. Böylece kadınlara benzemiş olur. Kadınların erkeklere benzemeleri de aynı şekilde mekruhdur. Peygamber efendimiz, kendisini erkeklere benzeten kadınlara lâ'net etmiştir.

Bir kadın saçını başka kadının saçı ile birleştiremez. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Saçını yabancı bir kadının saçı ile birleştirene ve bunu isteyene Allahü teâlâ lâ'net etsin»** buyurmuştur. Kadınlar, yüzlerindeki kılları iplik veya cımbız ile almamalıdır. Peygamber efendimiz: **«Yüzündeki kılları alan veya aldıran kadınlara Allahü teâlâ lâ'net etsin»** buyurmuştur. Kadınlar dişlerini törpüleyip etrafını inceltemez. Resûl-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dişlerinin etrafını törpüleyen veya törpületen kadına Allahü teâlâ lâ'net etsin»** buyurmuştur. Kadınların eline, bileğine veya başka yerine ismini yazdırarak veya bir nakış yaptırarak dövme yaptırması veya yapması da nehyedilmiştir. Peygamber efendimiz: **«Dövme yapan veya yaptıran kadına Allahü teâlâ lâ'net etsin»** buyurmuştur.

Hamama gitmeğe Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kadınlara değil de, erkeklere ruhsat vermiştir. İleride bu konu anlatılacaktır. İmam Gazâlî (rahimehullah), **İhyâ**'da diyor ki: Eshâb-ı kirâm (aleyhimür-

rıdvan)'dan bâzıları Şam hamamlarına girdiler. Ne güzel yer, hem insanı temizliyor, hem de Cehennemi hatırlatıyor, dediler. Bunlardan ikisi Ebüdderdâ ve Ebû Eyyûb el-Ensârî (radıyallahü anhümâ) idi. Bir kısmı da: «Hamam ne kötü evdir. Hem insanın avreti meydana çıkıyor, hem de hayâsını gideriyor» dediler. Bu rivâyet hamamın âfetini, birinci rivâyet ise, iyi tarafını bildirmektedir. Âfetinden kaçınmak şartı ile fâidesini taleb etmekte bir mahzûr yoktur. Erkeklere hamama izin verilmesi, ancak peştemal kullanmak şartı iledir. İzarsız, peştemalsız hamama girmek câiz değildir. Peştemalsız suya, nehre, denize de girilmez. Câbir (radıyallahü anh) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâya ve âhiret gününe îmân eden, hamama peştemalsız girmesin»** buyurduğunu rivâyet etmiştir **(Mazhar)**.

İbrâhim Hârisî (rahimehullah)a: «Nebiz içip serhoş olmayan kimsenin arkasında namaz kılınır mı?» diye süâl edildi. Kılınır cevabını verdi. Peştemalsız hamama giren kimsenin arkasında namaz kılınır mı? diye süâl edildi. Kılınmaz cevabını verdi. Çünki nebiz içmek ihtilâflıdır, fakat peştemalsız hamama girmek icma' ile haramdır **(Şerh-i Hatîb)**.

Hamama girmek Cehennemi hatırlatır. Hamamın sıcaklığını duyunca, Cehennem ateşinden, sıcak suyu dökünce, Cehennemdeki kaynar su olan hamîm'den ve elbiselerini soyunduğunda, Kıyâmet gününde çıplak kalmaktan Allahü teâlâ'ya sığınmalıdır. Yüzünü duvara döndürmeli, gözünü, başkasının avretini veya başka bir harâmı görme ihtimâlinden saklamak için kapamalıdır. Bunun için bâzı âlimler buyuruyor ki: «Hamama girmekte bir mahzûr yoktur. Lâkin iki izar kullanmak gerekir. Birini avret mahalline, birisini de başına örtmelidir. Böylece hem kendi avretini kimse görmez, hem de o gözlerini haramdan muhafaza eder. Bilinmelidir ki **İhyâ** ve diğer kitablarda bildirildiği gibi hamama girmenin vâcibleri ve sünnetleri vardır. Vâcib olanlar şunlardır: Gözünü kapamak, avret mahallini setr etmek, başkasının da avret yerini açmaktan nehy etmek. Söylediği zaman dövülüp sövülme korkusu olmadıkça başkalarının haram işlemesine söz ile engel olur.

Sünnet olanlar şunlardır: Hamama dünya sebebiyle, nefsin boş arzûları için değil, mahbûb için temizlenmek, namaz için süslenmek için girmek, hamama girmeden ücretini vermek, girerken: Eûzü billâhi miner-ricsi-n-necs-il-habîs-il-muhbisi mineş şeytânirracîm demek, hamama sol ayak ile girmek. Besmele çekip, tenhâ zamanda girmek. Girerken ellerini yıkamak, içerdekilere selâm vermemek, verilen selâmı, başkaları alıyorsa almayıp sükût etmek, mutlaka alması gerekiyorsa âfâkellahü demek. Hamama giren, orada olanlara âfâkellahü diyebilir. Çok konuşmamak. Kur'ân-ı kerîmi ancak gizli okumak. Sıcak bölmeye iyice terle-

yince geçmek. Âdetten fazla kalmamak ve su dökmemek. Suyu ihtiyacı kadar harcamak: Suyu fazla harcamak israf olur. Israf da haramdır.

Hamama, akşam ile yatsı arasında veya akşama yakın zamanda girmek mekruhdur. Çünki bu zamanlar şeytanların yayılma zamanıdır. Sabah erkenden hamama gitmek de mürüvvetten sayılmamıştır. Çünki bunda, gizlenmesi gereken şeyi açığa vurmak ve cemâati kaçırmak vardır. Göbek ile diz arasını örtmek şartı ile tellâklara bedenini keseletebilir, masaj yaptırabilir. Çünki bakması haram olan avret yerine dokunmak da haramdır. Ancak elbise üzerinden dokunulabilir. Hamamda âzaları masaj yapmak, sıkmak mekruhdur da denildi. Çünki bu, çok refah hayat süren kibirli insanların âdetidir. Masaj yapan, oğan kimse bâzan bunu şehvet ile de yapabilir. Ancak ağrısı olmak veya yorgun olmak gibi bir özrü olursa mahzuru olmaz. Ağrısı, hastalığı veya başka bir özrü olmadığı zaman, hamama gitmemek daha evlâdır. Çünki insanlar ne kadar dikkat etseler, birbirlerinin avret yerlerini görme ihtimali vardır. Bunun için İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) hamama girdiğinde gözlerini bağlardı.

Kadınların hamama gitmelerine, fitne olacağı için engel olmalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Allahü teâlâ'ya ve âhiret gününe îmân eden, hanımını hamama göndermesin»** buyurmuştur. Kadınların bütün âzaları avrettir. Avret yerini açmak, ancak gusl etmek, helâya gitmek ve bunlar gibi zarurî haller dışında haramdır. Hamama gitmekte ise bir zarûret yoktur. Evinde yıkanabilir. Ancak hasta olup tedâvî olması için, lohusa olup iyice temizlenmek için, şiddetli soğuk olup hamamdan başka yerde yıkandığında hasta olma korkusu olduğunda hayzın akabinde ve cünüblükten kurtulmak için hamama gidilebilir **(Mazhar).**

İmam Gazâlî (rahimehullah), **İhyâ'da** diyor ki: Erkeğin hanımına hamam parası vermesi, mekruh bir işde ona yardımcı olması bakımından, mekruhdur.

Musannif (rahimehullah) buraya kadar hamama gitmeyi şer'î yönden inceledi. Şimdi tıp yönünden almakta ve şöyle demektedir :

Hamamdan çıktıktan sonra ayakları soğuk su ile yıkamak baş ve ayak ağrılarına iyi gelir. Hamamdan çıkarken başa soğuk su dökmek ve soğuk su içmek iyi değildir.

Nûre'den sonra kına yakan, cüzzamdan emîn olur denildi. Her ay bir kere nûre kullanmak harareti söndürür, rengi güzelleştirir.

Kışın hamamda ayakta su dökmek, ilâç içmekten daha fâidelidir denildi. Yazın hamamdan sonra uyumak, ilâç içmek gibi şifâ verir **(İhyâ).**

Ebü'l-ferec **(Eğânî-yil-kebîr)** adlı kitâbında diyor ki: Hind, Rum ve Fars doktorları hamama girerken bir yudum soğuk su içen kimsenin ba-

şında, kendisine eziyyet veren hiç bir şeyin kalmıyacağında ve yine hamama girerken başına beş avuç sıcak su döken kimsenin baş ve göz ağrısı görmiyeceğinde fikir birliğine varmışlardır.

Aynaya veya sâf suya, üstünü başını, şeklini düzeltmek için bakmak sünnettir. Aynaya veya benzeri şeylere baktığında: «Güzel değilsem, adâlet eden, güzel isem ikrâm eden ve beni müsliman kılan Allahü teâlâ'ya hamdolsun. Yâ Rabbî, bedenimi güzel (kusursuz) yarattığın gibi, ahlâkımı da güzelleştir» demelidir.

## MESKEN VE BİNANIN SÜNNETLERİ

Bunda sünnet olan, yeteri kadar olmaktır. Bu da, yükseklik bakımından üç metredir. Üçbuçuk metredir de denmiştir. İhtiyatlı olduğundan birinci görüş daha sağlamdır. Genişliği ise, evde oturanların durumuna göre değişir. Bu konuda önemli olan ihtiyac mikdarında olmaktır. Bundan büyük yapan, Kıyâmet günü, bunu yüklenerek gelir. Eserde bildirildiğine göre, evini üç metreden yüksek yapana, bir ses: «Ey fâsıkların fâsıkı, böyle nereye?» der.

Binâ yaparken, içinde ibâdet etmeye, örtünmeye ve güneşten ve yağmurdan, sıcaktan, soğuktan korunmaya niyyet etmelidir. Böyle niyyet etmezse, Kıyâmette, ona vebâl ve yük olur. Bina, ev yapmada çok para harcamamalıdır. Su ve çamura harcanan parada hayır yoktur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Mü'minin her harcamasına sevab vardır. Yalnız toprak ve binaya yaptığı harcamada sevab almaz»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf **Şihâbü'l-ahbâr** kitâbında yazılıdır. Bir başka hadîs-i şerîfde de: **«Allahü teâlâ bir kuluna şer dilerse, parasını tuğla ve tahtaya masraf ettirir»** buyuruldu. **Kifâye**'de de böyle yazılıdır.

Muhammed bin Semmâk, Hârun Reşîd'e hükümdarların âdetleri olduğu üzere, yüksek binâ yaparken: Tîni (çamuru) yükselttin, dîni alçalttın; bu binâ senin malından, parandan ise, sen israf ehlindensin; Allahü teâlâ, israf edenleri sevmez. Yok başkasının parasıyla yaptıysan, zâlimlerdensin. Allahü teâlâ zâlimleri, başkasının hakkına tecâvüz edenleri sevmez.» Bir rivâyette, «sen hâinsin, Allahü teâlâ hâinleri sevmez» dedi. Ömer bin Abdülâziz'den (rahimehullah) bildirilir. Buyurdu ki: Hükümdarlardan biri bir saray yaptırır. Saray tamamlanınca, içinde insanlara sofra hazırlatır. İnsanlar, kalabalık kitleler hâlinde gelip yerler. Hükümdar, gelenlere, benim bu sarayımda bir eksiklik görüyor musunuz der. Her tarafına bakarlar ve hayır görmüyoruz derler. Nihâyet bir gün iki âbid (ibâdeti çok eden) gelir. Hükümdar, onlara da, sarayında kusur olup olmadığını sorar. İki âbid: «Evet, sarayında öyle büyük kusur ve ayıb vardır ki, sarayını harab eder, içindekileri öldürür» dediler. **Hâlisa**'da da böyle diyor.

Binâ yapmadaki sünnet, tuğla, taş ve diğer maddelerden, her gün bir sıra örmektir. **Seba'-i ebhur** kitâbında da böyle yazıyor. Hepsini bir

günde yapmamalıdır. Nitekim İbrâhim ile oğlu İsmâil (aleyhimesselâm) Kâ'benin binasını böyle yapmışlardı. Ya'nî her gün bir sıra örerlerdi.

Binâ yaparken haram para kullanmamalıdır. Çünki haram para, temelin harâbıdır. Evinde nakışlar, canlı resimleri yapmamalıdır. Zîra melekler, içinde canlı resmi bulunan eve girmekten nefret ederler. Hazret-i Câbir'in (radıyallahü anh) Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«İçinde canlı resmi bulunan eve melekler girmez»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfde bildirilen melekler, bereket ve rahmetle inip, kulları ziyâret için dolaşan, onların zikir ve benzeri şeylerini dinliyen melekler olup, işlediklerini yazan melekler değildir. Çünki bunlar, kuldan bir an ayrılmazlar. **Meşârık şerh**inde de böyle diyor. Canlı resimlerinin boyundan yukarısını keser ve başlarını izâle ederse, mahzûru kalmaz.

Evin avlusunu, etrafını temiz tutmalıdır. Çünki temizlik îmandandır. Evin etrafını temizlemek, zenginliğe sebeb olur. Evin etrafını temiz tutmak, rızkın bol olmasına ve zenginliğe götürür demişlerdir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), üzerinde resim bulunan örtülerin bulunduğu eve girmezdi. Duvarlarını perdelerle süslemezdi. Evine yabânî, yırtıcı hayvanların postlarını sermezdi.

Evine giren, her girişte, evdekilere selâm verir. Evde kimse yoksa, bir veya üç defa İhlâs sûresini okur. Bu hareket, ya'nî selâm veya Kul hüvallahü okumak, zenginliğe sebeb olur.

**Muhâdarât**'da der ki: «Avluyu süpürmek, kapları yıkamak, güzel yazı yazmak, güzel konuşmak, güler yüzlü, tatlı sözlü olmak, seher vakti ibâdet etmek, ya'nî teheccüd namazı kılmak, sabah namazından sonra mescidlerde uzun süre oturmak, **Elem neşrahleke** ve **İzâ veka'atil**... sûreleri çok okumak, rızkın artmasına sebeb olur. Rızkın çoğalmasını te'mın eden en kuvvetli sebeblerden biri, ta'dîl-i erkân ile ve huşû' üzere kılınan namazdır.

Eve giriş ve çıkışta, Allahü teâlâ'nın ismini zikreder ve Besmele okur. Hazret-i Câbir'den (radıyallahü anh) bildirilir. Buyurdu: «Evine girerken ve yemek yerken, Allahü teâlâ'yı zikrederse, şeytan, yardımcılarına, size burada yatmak ve yemek yoktur der. Evine giren, girerken Allahü teâlâ'nın ismini söylemezse, şeytan, kendi yardımcılarına, kalacak yer buldunuz der. Yemek yerken Allahü teâlâ'nın ismini söylemezse, geceyi geçirecek ve yiyecek yer buldunuz der. Bunu **Meşârık** bildirmektedir.

Evde bulunan, geceleyin kapıları kapatır. Kapatırken Besmele çeker. Perdeleri indirir. Uyuyacağı zaman, ateşi ve lâmbayı söndürür. Uyuduğu odada et kokan bir şey bırakmaz. Evde yalnız da yatmaz. Etrafı çevrili olmıyan damda uyumaz. Kapısız evde geceyi geçirmez. Bunların

hepsi eserde bildirilmiştir. Koyunların, atların yanında bulunmaz; av için, yâhud tarlayı ve kapıyı beklemekten başka sebeble evde köpek bulundurmaz. Velhasıl, bir kimsenin evinde köpek bulundurması, ancak can korkusu, yâhud malını hırsızdan korumak, yâhud da av için saklamak sebebiyle olur. Bu köpeğin de kapının yanında tutulması, evin içine sokulmaması lâzımdır. Nitekim bir hadîs-i şerîfde: **«İçinde köpek bulunan eve melekler girmez»** buyuruldu. Aslan, pars, sırtlan ve diğer bütün yırtıcı hayvanlar da böyledir, ya'nî içinde bu vahşî hayvanların bulunduğu eve, melekler girmez. Bu, Ebû Yûsuf'un (rahimehullah) kıyâsıdır, ictihâdıdır. **Mecma'ü'l-fetâvâ**'da da böyle yazılıdır.

**Bostan** kitâbında diyor ki: Veheb bin Menbe'den (radıyallahü anh) bildirilir. Buyurdu: Âdem aleyhisselâm yeryüzüne indiği zaman, İblis yırtıcı hayvanlara, işte sizin düşmanınız budur, onu yaşatmayın, dedi. Hayvanlar toplandılar ve bu işi sen yaparsın, en atılganımız, korkusuzumuz sensin deyip, köpeği reis yaptılar. Âdem aleyhisselâm bunu görünce şaşakaldı. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm gelip, elinle köpeğin başını okşa dedi. Âdem aleyhisselâm köpeğin başını okşadı. Köpek ona alıştı ve yakınlık gösterip kuyruğunu salladı. Yırtıcı hayvanlar bu manzarayı görünce dağıldılar. Âdem aleyhisselâma zarar vermedi ve onunla kaldı. Bugüne kadar da, Âdem aleyhisselâmın çocukları ile beraber bulunmaktadır.

Hazret-i Alî'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Alî, yüzünü değil, arkanı güneşe çevir. Zîra yüzünü güneşe dönmede hastalık, arkanı çevirmede şifâ vardır»** buyurdu. Biliyorsunuz ki, bu hadîs-i şerîfin bu bölümde bildirilmesi pek uygun düşmedi. Ancak müellifin maksadı, binâyı güneşe karşı yapmak, ya'nî evin kapısının doğuya bakması hastalık, binânın arkasını güneşe vermek şifâdır olabilir.

Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelen haberlerde: **«Sizden biriniz, geceleyin duyduğu bir ses ile dışarı çıkmasın»** buyuruldu.

Binâ yaparken olan sünnetlerden biri de, küçük ve büyük abdest bozmak için helâ, yıkanmak için hamam, abdest almak için de ayrı bir yer, misâfir için de bir oda yapmaktır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Her şeyin zekâtı vardır; evlerin zekâtı da misâfir odasıdır»** buyuruldu. Evi kendir, günlük gibi şeylerle buhurlandırıp, güzel kokutmak müstehabdır.

Dârü'l-harbde yerleşmemelidir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Ben, müşrikler arasında yaşayan bütün müslimanlardan berîyim»** buyuruldu. Özel söylendi, fakat genel kasd edildi, ya'nî bütün kâfirler arasında ikâmet edenler anlamındadır.

## YÜRÜMEDEKİ SÜNNET VE EDEBLER

Evden çıkarken: **«Bismillâhi ve tevekkeltü alel-lahi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm»** demelidir. Enes bin Mâlik'in (radıyallahü anh) Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kişi evinden çıkınca, Bismillâhi tevekkeltü alellahi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh derse, bir melek, bu sana yeter, hidâyete eriştin ve korundun der. Kendisinden şeytan da uzaklaşır ve rastladığı şeytana, yetinen, hidâyete erişen ve korunan kimseye senin ne te'sîrin olabilir der»** buyuruldu. **Hâlisatü'l-hakâik** bunu bildirmektedir.

Yine evden çıkarken, yanılmaktan, doğru yoldan ayrılmaktan, başkalarının hakkına tecâvüzden ve bilgisizlikten Allahü teâlâ'ya sığınır. Evden çıkarken de, eve girerken de, Âyete'l-kürsî okur. Alçak gönüllü, başı önüne eğik bir halde, yukarıdan aşağıya iner gibi sür'atle yürür. Çünki bu yürüyüş, kibirden, böbürlenmeden ve öyünmeden uzak bir yürüyüş şeklidir. Sallanarak, başı havada ve böbürlenerek yürümez. Çünki bunların herbiri, kibir alâmetidir. Yürürken ellerini uzatmaz. Fitneye sebeb olması bakımından iki kadın arasında yürümez. Yolun yanlarını kadınlara bırakır. Müslimanlara eziyyet veren şeyleri, yoldan izâle eder. Çünki eziyyet veren şeyleri yoldan kaldırmak sevabı arttırır. Yüksek binaların altından sür'atle yürür. Zîra böyle yerler tehlükeli olabilir. Gereksiz yere sokaklarda, çarşılarda oturmaz. Buralarda oturmak, insana gaflet verir ve önemli işlerden alıkoyar, sâlih amelleri giderir. Ama çarşıya girmek zorunda ise, orada az kalır. Zîra oralarda insan ve cin şeytanlarının dolaştığı, bulunduğu söylenir. **Bostan**'da böyle yazılıdır.

Eğer çarşıda, insanlarla olan hukukun edâsı için oturur konuşursa, gözünü haram ve mekrûh şeylerden örter, yoldan eziyet veren şeyleri giderir. Selâm verenin selâmını alır. Emr-i mâruf ve nehy-i münker eder. Daralan kimselere, yardım istiyen mazlumlara yardım eder. Ya'nî şaşırana akıl verir, yol gösterir. Bir şey bulursa, bir şey kaybedeni duyarsanız bana gönderin diye seslenir. Balgam ve necâset türünden eziyet veren şeyleri örter. Önüne ve sağ tarafına değil, sol tarafına, yâhud ayağının altına tükürür. Hadîs-i şerîfde: **«Kabir azâbından korunmak istiyen, mescidin avlusuna tükürmesin»** buyuruldu.

Arkasındakiler yaya yürürken, kendisi binek üzerinde gitmez. Zira bu kibrin kendini büyük görmenin alâmetlerinden ve şöhret işâretlerindendir. Selef-i sâlihîn, arkalarından yaya olarak insanların gelmesinden çok fazla sakınırlardı. Ibni Hanzala der ki: Ubeyy bin Kâ'b hayvan üstünde olduğu halde, biz de ardından yaya olarak gidiyorduk. Birden

hazret-i Ömer (radıyallahü anh) onu gördü ve kamçı ile üzerine yürüdü. Ubeyy bin Kâ'b, ey Emîre'l-mü'minîn, ne yapıyorsun? deyince, hazret-i Ömer (radıyallahü anh): «Senin bu şekilde yürüyüşün, ardından gelenler için zillet, senin için de fitnedir» buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) bir gün evinden çıktı. Peşine insanlar takıldı. Dönüp, onlara, bana eziyyet veriyorsunuz buyurdu.

Rivâyet olunur ki, bir yolculuğunda İbni Sîrîn'e (rahmetullahi aleyh) birisi arkadaşlık ediyordu. Ayrılırken ona, bana nasîhat et, dedi. İbni Sîrin; «Bil, fakat bilinme, yürü fakat sana yürüyen olmasın, sor fakat sana soran olmasın» buyurdu.

Hazret-i Eyyûb bir yolculuğa çıkarken, onu uğurlamaya çok insanlar geldi. Uğurlamağa gelenlere: «Allahü teâlâ kalbimi biliyor ki, sizin bu hareketinizi beğenmiyorum. Bunu bilmeseydim, Allahü teâlâ'nın azâbından korkardım» buyurdu. İmâm-ı Gazâlî (rahimehullah) da böyle bildirmektedir.

Gençlerin değil, yaşlıların asâ (baston) ile yürümesi, müslimanların alâmeti ve peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetidir. Hasan-ı Basrî (rahimehullah) buyurur. Baston taşımakta altı haslet vardır:

1 — Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünnetidir.
2 — Sâlihlerin, velîlerin süsüdür.
3 — Köpek, yılan ve benzeri zararlı hayvanlara karşı silâhdır.
4 — Hasta, yaşlı ve halsizlere yardımcıdır.
5 — Münâfıkların kahridir.
6 — Sevabların artmasına sebebdir.

Mü'min bastonlu olunca, şeytan ondan kaçar, münâfık ve fâcir ondan çekinir demişlerdir. Namaza durunca, baston kıblesi, yorulunca kuvveti olur. Gerçekten bastonda çok fâideler vardır. Nitekim Allahü teâlâ Tâhâ sûresi onsekizinci âyetinde: **«Mûsâ aleyhisselâm şöyle dedi: O benim asâmdır; ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkerim ve benim onda başka hâcetlerim de vardır»** buyuruyor. Yolda bir kör görürse, sağ eli ile körün sol elini tutup, dilediği yere kadar götürür. Onun bu hareketinde, her adımına, bir köle âzâd etmiş sevâbı verilir. Kâfiri kiliseye kadar götürmez. Mümkün mertebe kâfirle müsâfeha etmez, kâfirin elini sıkmaz. Bir menfaat için kâfirle tokalaşırsa zararı yoktur. **Kunye**'de şöyle diyor: Müslimanın, komşusu hıristiyan ile müsâfeha etmesinde bir sakınca yoktur. Gıybetten sonra ve müsâfehayı terkle eziyet edince, abdestini yenilemesi müstehabdır.

Tanısın, tanımasın müslimanlara hep selâm vermelidir. Çocuklara selâm vermeğe gelince: Çocuklara selâm vermek lâzım değildir denildi. Bâzı âlimler, selâm vermek, vermemekten daha iyidir dediler. **Bostan**'da,

biz bunu alırız ve daha iyi buluruz diyor. Zîra selâm ülfet ve muhabbeti arttırır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İmân etmedikçe Cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de, tam îmân etmiş olamazsınız. Size birşey gösteriyorum, onu yaparsanız, sevişirsiniz! Birbirinize çok selâm veriniz»** buyurdu.

Müsliman kardeşine, gündüzün kaç defa rastlarsa, selâm verir. Aralarına bir ağaç, yâhud duvar girse, yine selâm verir. Zîra bu, din kardeşine rahmeti gerektirir.

Kadınlara selâm vermez. Cerîr'in (radıyallahü anh) Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) kadınlara uğradı ve onlara selâm verdi» rivâyetinde bildirilen selâm, Resûlullah'a mahsustur. Çünki, O, fitneden emîndir. Ama diğer erkeklerin, yabancı kadınlara selâm vermesi mekrûhdur. Aksi de böyledir, ya'nî yabancı kadınların yabancı erkeklere selâm vermesi mekruhdur. Zîra selâmlaşırlarsa, aralarında tanışma ve yaklaşma hâsıl olur. Bu tanışmadan da, fitne doğar. Ama birbirini tanımıyan yabancı erkek ve kadınların, selâmlaşmasını, birçok âlimler mekrûh görmemişlerdir. **Mazhar**'da böyle diyor. Âlimlerden bâzısı, genç kadınlara değil, ihtiyar kadınlara selâm vermede bir sakınca yoktur; ihtıyar kadınlar selâm verirse, selâmlarını ve **aleykünnesselâm** diyerek alır demişlerdir.

Bir meclise gelince, oradakilerin işiteceği bir sesle selâm verir. Selâm alırken de, selâm verenin duyabileceği sesle söyler. Âlimlerimiz buyuruyor ki, selâm sünnettir. Duyurmak müstehabdır. Selâmı almak farz-ı kifâyedir. Selâmı alanın, verenin duyacağı kadar sesle söylemesi vâcibdir. Ona duyurmazsa, selâma cevab verenden bu farz sâkıt olmaz. Selâm veren kimse sağır ise, selâm alanın, dudaklarını oynatması ve selâmını aldığını ona göstermesi lâzım olur. Lâkin bu, erkekler ve ihtiyâr kadınların selâm vermesinde olup, genç kadınlar için yapılmaz.

**Kunye**'de ve **Hâvil-Kudsi**'de açıkça bildirilmekte ve şöyle demektedir: İhtiyar bir kadın selâm verse veya aksırsa, erkek sesle cevab verir ve ona duyurur. Selâm veren veya aksıran kadın genç ise, gizlice cevab verir. Selâmını almak, mutlak olarak vâcib değildir. Zîra fukahâ-i kirâm, bâzı yerlerde, selâma cevab vermenin vâcib olmadığını açıkça belirtmişlerdir. Bu yerlerden bir kısmı şunlardır: Hasımlar, dâvacılar tarafından verilen selâma kadı (hâkim) cevab vermiyebilir; fıkıh ilmi okutmakla meşgul üstâd, talebesinin ve başkasının selâmını almıyabilir. Sadaka veren, dilencinin dilenme esnâsında verdiği selâmı almıyabilir. Kur'ân-ı kerîm ve düâlardan virdini, ya'nî günlük vazîfesini edâ ederken, ya'nî Kur'ân-ı kerîm ve düâ okurken, verilen selâmı almıyabilir. Mescidde tesbîh, yâhud kırâet, yâhud namazı beklemek için oturanlar, selâma cevab vermiyebilirler. Bütün bu hallerde, verilen selâmı almak lâzım ol-

maz. Fıkıh kitablarında böylece yazılıdır. Hattâ **Hazâne** fıkıh kitâbında: «Dilencinin selâmına cevab vermek câiz değildir. Mahkemedeki kadı ve ders okutan hoca da böyledir» diyor.

Selâmla, İslâm ahdini yenilemeğe niyyet eder. Ya'nî müsliman kardeşinin ırzına ve malına, kendinden zarar gelmiyeceği niyyetini yenilemiş olur. Müsliman kardeşine selâm verince, onun ırzına ve malına el uzatması harâm olur.Ya'nî bu iki konuda, ona el uzatmasının kendisine harâm olduğunu, selâmla yenilemiş olur. Rastladığı kimseye, önce kendisi selâm verir. Çünki önce selâm vermek, kibirden uzak olduğuna alâmettir. Evine girerken, evde olanlara selâm verir. İçinde kimse olmıyan bir eve girerse, **esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhis-sâlihîn** demelidir. Böyle yapanın selâmına, melekler cevab verir. Bir topluluğa varınca ve ayrılınca yine selâm vermelidir. Böyle selâm veren, onların bundan sonra yaptığı her iyiliğe ortak olur.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Meclis tamamlandığı zaman selâm veren müslimana, Allahü teâlâ, bedenindeki her kılına karşılık bin sevab verir. Derecesini bin kat yükseltir ve o meclis, onun için, kıyâmete kadar mağfiret ister»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, **Tâtârhâniyye**'de yazılıdır.

Tam selâm, **esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühü** demektir. Selâmı alan da, bu üç kelime ile alır. Bütün selâm verenlerin ve selâm alanların, bu üç kelimelik selâmı kısaltmaması ve selâm ve cevâbı tam ve mükemmel olarak birbirine uygun olması için de, buna bir şey eklememeleri lâzımdır. Ama selâmı veren, **esselâmü aleyküm** derse, selâmı alan, **ve aleyküm-üs-selâm ve rahmetullahi** deyip, önüne bir **ve,** sonuna da **rahmeti** ekler. Selâm veren, **esselâmü aleyküm ve rahmetullah** derse, alan, **ve aleykümüs-selâm ve rahmetullahi ve berekâtühü** diye cevab verir. Bununla beraber, her iki şekilde, selâm vereninki gibi selâma cevab verirse câizdir. Lâkin daha sevgili ve iyi olanı, selâm alanın, yukarıda geçtiği gibi, ilâve ederek cevab vermesidir. Allahü teâlâ'nın kelâmı buna işâret etmektedir. Nisâ sûresi seksenaltıncı âyet-i kerîmesinde: **«Bir mü'min size selâm verince, siz ondan daha güzeli ile karşılık verin veyâ aynı ile mukabele edin»** buyuruyor. Bu âyet-i kerîmede, size verilen selâma, ondan daha güzeli ile karşılık verin kısmı, aynı ile mukabele edin kısmından önce bildirilmektedir.

Selâm veren, parmakla işâret ederek selâm vermez. Çünki bu, yehudî âdetidir. El ile de işâret etmez. Bu da hıristiyanların âdetidir. Hıristiyan ve yehudîlerle selâmda, müsliman önce hareket etmez. Ama bu türden ehl-i kitab'la bir işi varsa, o zaman önce selâm vermesinde beis yoktur. **Hulâsa**'da böyle diyor. Onlara ihânet için ve onlara izzet ve ikrâm ettiği anlaşılmaması için, onları yolun en dar yerinden geçmeğe

mecbûr eder. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ), farkında olmıyarak bir yehudiye selâm verdi. Yehudî olduğunu öğrenince, geri dönüp, yehudîye, selâmımı geri ver buyurdu. Yehudî de, verdim dedi.

Zimmî'nin selâmına, müsliman **ve aleyküm** diye cevab verip, başka bir şey ilâve etmemelidir. Müslimanlardan biri, onlara selâm vermede bir menfaat görürse, **esselâmü alâ men-ittebe'a-hüdâ** demelidir. Onlara yazdığı mektubda da böyle yazar. Müslimanların ve zimmîlerin bulunduğu bir topluluğa çoğul olarak, ya'nî **aleyküm** diyerek selâm vermede bir sakınca yoktur. Küçüğe, büyüğe, aza çoğa, yaya ve binek üstünde olana selâm verir. Fakat iki kişi veya gurub karşılaştıklarında, binek üstünde olan yaya olana, yaya yürüyen oturana selâm verir. Zîra selâm, ziyâret edenlerin hürmet ifâdesidir. Ziyâret edenin hâline yakışan da, alçak gönüllü olmaktır. Binek üstünde olanın hâli, yaya yürüyene göre, yüksekte olduğundan, ziyâretçi hükmünde o olur. Bunun için, alçak gönüllülük izhâr etmesi bakımından, onun selâm vermesi gerekir. Oturana göre, yürümekte olanın durumu da böyledir. Alçak gönüllülük göstermek ve kalabalığa hürmet için, az olanlar, çok olanlara selâm verir. Büyüğün, büyüklüğüne saygı için, küçük büyüğe selâm verir. **Mesâbîh'**de bildirilen hadîs-i şerîfde böyle buyurulmaktadır.

Birisinden selâm getiren, gelir gelmez bunu sâhibine ulaştırır. Çünki yanında emânettir. Ailahü teâlâ Nisâ sûresi ellisekizinci âyetinde: **«Allah, size, emânetleri ehline vermenizi emrediyor»** buyurdu. **Fetâvâ-yı Tâtârhâniyye** diyor ki: Birisinden gelen selâmı alan, önce selâmı getirene, sonra selâmı yollayana cevab verir, ya'nî **aleyke ve aleyhisselâm** der. Selâmı, yalnız tanıdıklarına vermez. Tanıdık, tanımadık herkese selâm verir. Ya'nî selâmda ayırım yapmaz. Selâmda ayırım yapmak, kıyâmet alâmetleri ve işâretlerindendir.

Karşılaştığı mü'minle selâmlaştıktan sonra müsâfeha eder. Çünki müsâfeha, hürmetin tamamından olup, muhabbeti arttırır. Müsâfeha edince, din kardeşi elini çekmeyince elini çekmez. Zîra Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yapardı. Örtü, eldiven üzerinden müsâfeha etmez. Bu diğeri için eziyet olur.

Sünnetlerden biri de, seferden gelenin boynuna sarılmaktır. Onu öpmez, ona eğilmez. Çünki bu ikisi de mekrûhdur. Bâzı âlimler, zühdü, dünyaya düşkün olmaması, takvâsı ve yaşlılığı sebebiyle öpmek mekruh olmaz dediler. Öpen, ağzını değil, elini, alnını ve başını öpmelidir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefât ettikten sonra, Ebûbekir Sıddîk (radıyallahü anh) gözlerini öptü. Âlimin ve âdil sultanın elini öpmede bir sakınca yoktur. **Tenvîr'**de de böyle diyor.

Yaş bakımından kendinden büyük olanın önünden yürümez. İlim ve amel bakımından ileride olanların da, önünden yürümez demişlerdir. Bu

fakirliğe sebeb olur. Yürümede ve bir meclisde oturmada, Kureyşliyi takdîm etmeli, öne geçirmelidir. Yol ve konaklama bakımından hiçbir müslimanı sıkıştırmamalıdır.

Din kardeşi ile karşılaştığı zamanki sünnetlerden biri de, ona sabaha nasıl çıktınız, yâhud merhaba demektir. Merhaba, arabların, karşısındakine ikrâm ve saygı için söyledikleri bir sözdür. Geldiğiniz yer, geniştir, rahat olun, daralmayın, sıkılmayın demektir. Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) uyarak böyle söylemek sünnettir. Zîra Mekke'nin fethi senesinde, amcasının kızı Ümmihânî kendisine gelince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona: **«Merhaba bi Ümmihânî»** buyurdu. **Mazhar** kitâbında da böylece yazılıdır. Yâhud da «ehlen ve sehlen» der. Tanıdık bir yerdesin, çekinme, rahat ve kolaylık üzere ol demektir. Arkadaşı ise, iyiyim, âfiyetteyim. Bunun için Allahü teâlâ'ya hamd ederim der.

Yorulduğunda sünnet olan, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizden biriniz yorulursa, hızlansın, ayağı uyuşan en çok sevdiği insanı hatırlasın geçer»** hadîs-i şerîfine uymaktır.

## KONUŞMANIN SÜNNET VE EDEBLERİ

Mü'minin en üstün hasleti susmaktır. Haslet, iyi huy demektir. Âfiyetin, ya'nî selâmetin onda dokuzu bundadır. Ya'nî âfiyyet, din ve dünyâ bakımından selâmet üzere olmak, ona bölünürse, onda biri konuşmada, onda dokuzu susmada olur. İşte susmanın konuşmaya olan üstünlüğü de bire dokuzdur. İsâ aleyhisselâma, bize bir iş öğret de, onunla Cennete girelim dediklerinde, «Hiç konuşmayın» buyurdu. Bunu yapamayız dediler. «İyilikten başka konuşmayın» buyurdu. Hazret-i Süleyman: «Söz gümüş ise, sükût altındır» buyurdu. İnsanın başına gelenler diliyle gelir. Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) bir taşı senelerce ağzında sakladı.

**Hadâik** sâhibi şöyle bildirir: Şeyhim, mürşidim ve bedende rûhum yerinde olan üstâdım: «Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) kendini konuşmaktan alıkoymak için, oniki yıl ağzında taş bulundurdu. Yemek, uyumak ve namaz vaktinde ağzından çıkarırdı» dedi. Büyüklerden biri, lüzumsuz her söz için, kendime iki rek'at namaz kılma cezâsı verdim. Bu bana kolay geldi. Lüzumsuz her söz için, bir gün oruç tuttum. Bu da kolay geldi. İyi bir netice alamadım. Her söz için bir altın verdim. Bu zor geldi ve bununla lüzumsuz konuşmaktan kurtulabildim dedi. **Şerhü'l-hutab**'da böyle diyor.

O halde, konuşmak istiyen, Allahü teâlâ'dan bahseden sözleri seçmeli, yâhud ma'rûfu emr, münkeri nehy etmeli, lüzumsuz, boş sözlerden kaçınmalıdır. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyurur: «Mâlâyânî, ya'nî lüzumsuz sözler, söylemesi terk edilince, günâha girilmiyen, malına ve durumuna zarar vermiyen sözlerdir. Meselâ bir takım kimselerle oturup, onlara yolculuklarını ve bu seyahatların esnâsında gördüğün dağları, akarsuları, başından geçen olayları, sevdiğin, beğendiğin yiyecek ve giyecekleri, çeşitli ülkelerdeki âlimlerin seni hayrette bırakan yiyecek ve giyecekleri, çeşitli ülkelerdeki âlimlerin seni hayrette bırakan hikâye ve olaylarını anlatman böyledir. Bu gibi şeyleri anlatmayıp sussan, günâha girmezsin, bir zararın da olmaz. Gayret eder de, anlattıklarına birşey eklemez, onlardan birşey kısmaz, büyük olayları ve halleri görmekle kendini övmeyi düşünmez, bir kimseyi gıybet etmez ve Allahü

teâlânın yarattıklarından bir şeyi beğenmemezlik etmezsen, bu meşguliyetin zaman kaybetmek olur, ama günâh olmaz. Bununla beraber, sayılan âfetlerden kurtulman mümkün müdür?

Lokman aleyhisselâm, Dâvud aleyhisselâmın yanına geldi. Onun zırh yaptığını gördü. Daha önce böyle bir hâlini görmediği için hayret etti. Sebebini sormak istedi, fakat hikmet ona mâni' oldu ve kendini tuttu, sormadı. Dâvud aleyhisselâm işini bitirince, kalktı, zırhı giydi ve, «Harb için ne güzel zırh» buyurdu. Bâzıları, Lokman aleyhisselâm, Dâvud aleyhisselâma bir sene gidip geldi ve her defasında, niçin böyle bir işle uğraştığını sormak istedi, fakat soramadı demişlerdir. Bu ve benzeri zararsız şeyleri, birisinin aybını, gizli şeyini ifşâ etmiyen, riyâya götürmiyen, yalana yol açmıyan hikâye ve sözleri anlatmak, mâlâya'nî olup, bunları terk etmek İslâmın güzelliğindendir.»

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Mâlâyâ'nîyi terk, kişinin İslâmının güzelliğindendir»** buyuruldu. Ya'nî, söylemesinde zarûret olmıyan ve kendisine bir yarar sağlamıyan, söz ve fiilleri terk etmek, insanın İslâmını güzelleştirir ve olgunlaştırır. **Mesâbîh şerhinde de böyle** yazıyor.

Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem)'in susması uzun idi. Konuşmak istediği zaman, bir müddet durup düşünürdü. Söyleyeceği söz sevâb ise söyler, değilse susardı. Bu sekilde konuşmak, basîret sâhiblerinin, îkaz edeblerindendir. Rivâyet olundu ki, Rebî' bin Heysem (rahmehullah), sabaha çıkınca, kalem ve kâğıdı hazırlar, konuştuğu herşeyi yazar ve saklar, sonra kendini bunlardan hesâba çekerdi. Yirmi sene dünya kelâmı söylememiştir. **Şerh-i Hutab'da** böyle yazıyor.

Dilini koruyan, bütün ayıblarını saklamış olur demişlerdir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dilini tutanın, Allahü teâlâ, ayıblarını örter. Kızgınlığını yeneni, Allahü teâlâ, azâbından korur»** buyurdu. Konuşmasında, az da olsa, gevşek ve dikkatsiz olmamalıdır. Çok helâk edici söz vardır ki, bunları söyliyen, bu sözlerde bir sakınca görmez ve bu türden sözleri sebebi ile yetmiş sene Cehennemde kalır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kul bâzan, önemsemeden, Allahü teâlâ'nın râzı olduğu bir söz söyler ve Allahü teâlâ ona dereceler verir. Yine kul bâzan aldırış etmeden, Allahü teâlâ'nın gazabını gerektiren bir söz söyler ve bu sebeble Cehenneme atılır»** buyuruldu. Ya'nî insan bâzan konuştuğu söze dikkat etmez. Hak söyler ve söylediğini önemsiz zanneder. Halbuki o söz, Allahü teâlâ katında kıymetli ve yüksektir. Bu sözü ile Allahü teâlâ'nın rızâsını kazanır. Bâzan kötü bir söz söyler ve söylediğinin kötü olduğunu bilmez. Halbuki o söz, Allahü teâlâ katında

büyük günâh olur. Bununla Allahü teâlâ'nın gazabını kazanır. **Mesâbih'**-de de böyle diyor.

Günâh, kötülük, küçük olsa da, sen onu küçük görme. Çünki bunda on ayıb ve kusur vardır:

1 — Yaradanını kendine kızdırır. Yaradanı ise, ona her ân, herşeyi yapmağa kâdirdir.

2 — Mahlûkatın en düşman olunanını sevindirmiş olur. O, Allahü teâlâ'nın ve kendisinin düşmanı olan İblis'dir.

3 - 4 — En güzel yerden uzaklaşır ve en kötü yere yaklaşır. Ya'nî Cennettten uzaklaşır, Cehenneme yaklaşır.

5 — Kendine en sevgili olana cefâ etmiş olur. Ya'nî kendine.

6 — Kendini kirletmiş olur. Halbuki Allahü teâlâ onu temiz olarak yarattı.

7 — Kendine eziyet etmiyen arkadaşlarına ezâ etmiş olur. Onlar hafaza melekleridir.

8 — Peygamber efendimizi (sallâllahü aleyhi ve sellem) üzmüş olur.

9 — Yeri, göğü, geceyi, gündüzü aleyhine şâhid tutar.

10 — İnsanlara ve bütün mahlûkata hiyânet etmiş olur. İnsanlara hiyâneti, dîni için olan şâhidliğinin kabûl olmayışıdır. Böylece kendini şâhid edinene şehâdeti bâtıl olur. Bütün mahlûkata hiyâneti ise, günâhının kötülüğü sebebi ile az yağmur yağmasıdır. Bunun için günahdan çok sakın! Çünki bir günahda, sayılan bu ayıblar bulunmaktadır. **Hutab şerh**inde de böyle diyor.

Söze, Allahü teâlâ'ya hamd, Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem), salât ve eûzû söyliyerek başlar. Konuşmada, yaşca kendinden büyük olanlara, ilimce yüksek olanlara öncelik tanır, ya'nî onlardan sonra konuşur. Konuşurken, i'rabda hatâ yapmamaya, arabca kelimeleri ve sonlarını düzgün söylemeye ve halk arasında yaygın olan Yûsufe Yûsub, Abdullaha Avdullah demek gibi yanlışlıklardan sakınmıya dikkat etmelidir. Konuşurken, Cennettekilerin konuştuğu dil olan arabcayı tercîh eder. En üstün dil odur. Zehrî böyle demiştir.

Süfyân (radıyallahü anh) der ki: Bize ulaşan haberlere göre, insanlar kıyâmette, Cennete girmeden önce Süryânîce, Cennete girince ise, arabca konuşurlar. **Bostan**'da da böyle diyor.

Diğer dillerden ve farscadan sakınmalıdır. Diğer diller dedikten sonra, özellikle farscayı belirtmesi, dikkati bilhassa ona çekmek ve ondan çok sakındırmak içindir. Fars, belli bir kavim olup, Fars bin Aylem bin Nûh aleyhisselâma mensubdur demişlerdir. Meşârıkın şârihi böyle bildiriyor. Şurası iyice bilinmelidir ki, farsca öğrenmekten men etmesi, bir sebeb ve hikmetle öğrenmek için değil, kendini beğendirmek, caka

satmak için öğrenmek istiyenler içindir. Yoksa, o dilin konuşulduğu memlekette dünyaya gelenin o dili konuşması ve dînî bir fayda için farsca öğrenmesinde hiçbir mahzur yoktur. [Çok âlimler ve sayısız veliler farsca ve türkçe konuşmuş, bu dillerle sayısız eserler yazmışlardır. Bir sakıncası olsaydı, onlar, o her mahzûr ve töhmetten sakınanlar böyle yaparlar mıydı. Mâverâünnehirdekilerin, Anadoludakilerin, Hindistan, Pâkistan, Afganistan, İrandakilerin eserlerinin bir çoğu türkçe ve farscadır. Meselâ İmâm-ı Gazâlî'nin (rahmetullahi aleyh) **Kimyâ-yi Seâdeti**, Ferîdüddîn-i Attar'ın eserlerinin çoğu, İmâm-ı Rabbânî'nin (kuddise sırruh) Kur'ân ve hadîslerden sonra gelen, en kıymetli **Mektûbât** kitâbı farscadır. İmâm-ı Birgivî'nin **Vasıyyetnâmesi**, Kadızâdenin **Âmentü şerhi** türkçedir]. **Bostan**'da diyor ki, arabcadan başka dillerle konuşmak câizdir, günah değildir. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) farsca konuştuğu rivâyet edilmiştir. Şöyle ki:

Zekât olarak hurma getirilmişti. Yanında hazret-i Hasan ve Hüseyin (radıyallahü anhümâ) vardı. Biri bir hurma alıp ağzına koyunca, Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübârek parmağını ağzına sokup, **kıh kıh!** buyurdu ve hurmayı ağzından çıkardı. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) karnım ağrıyor diye şikâyet edince, **ey Ebâ Hüreyre, bir derdin mi var?** buyurdu. O da evet cevabını vermiştir. Yukarıdaki **kıh kıh** ve buradaki **derd** sözleri arabca değil farscadır. Çocukları kötü bir şeyden korkutmak için farscada kullanılan **kıh** (pis, çirkin) sözünün arabcası **fâzû**'dur...

Konuşan, alçak sesle konuşur. Çünki seslerin en çirkini, yüksek ve kaba olanıdır. Allahü teâlâ Lokman sûresi ondokuzuncu âyetinde: **«Yürüyüşünde mütevâzi ol.** (ya'nî pek yavaş ve pek hızlı yürüme, sükûnet ve vekarını muhafaza et). **Sesini alçalt.** (Bağırarak, yüksek sesle konuşma). **Çünki seslerin en çirkini, eşeklerin sesi, anırmasıdır»** buyuruyor. Ebülleys de böyle demiştir.

Çok konuşmaktan sakınmalıdır, Çünki çok söz, yanlıştan kurtulamaz. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çok konuşan, çok yanlış yapar. Yanlışı çok olanın da günâhı çok olur. Günâhı çok olana ateş daha uygundur»** buyurdu. **Hâlisa**'da böyle yazıyor.

Her işittiğini söylemez. Bunda günaha girebilir. Mübhem değil, açık konuşur. **Mesâbîh şerh**inde diyor ki, Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İçinizde en sevmediğim ve benden en uzak oturacak olanınız, çok konuşan, böbürlenerek ifâde eden, ağzını şekillendirerek söz söyliyenlerinizdir»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfde sayılan durumlar, zorlama ve ilâve mânası taşıdığı ve bunları insanların gönüllerini çekmek, dikkatlerini celbetmek için yaptığından men'edilmiştir.

Kelimeleri birbirine karıştırmadan birbiri ardınca ve düzgün olarak

söyler. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) konuşması açık ve seçik idi. Her duyan rahatça anlıyabilirdi. Kelimelerini saymak istiyen, sayabilirdi. Sözünü duyan ma'nâsını anlardı. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) selâm verince üç, söz söyleyince de üç kere söylerdi. Kolay anlaşılacak şekilde konuşurdu. Konuşmada mânaları zorlaştırıcı ifâdeler kullanmaz, şiir ve seci' yapacağım diye uğraşmazdı. Seci', bir cümlenin sonundaki bir kelimenin, diğer bir cümlenin sonundaki kelimeye uygun olmasına denir. Birbirine uygunluk bakımından masdar anlamında da kullanılabilir. Nazm, şiir ise, nesrin, düz yazı ve ifâdenin mukabilidir. Bâzan bu da masdar mânasında kullanılır. Burada her iki anlamda da kullanılmış olması muhtemeldir. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), bu tür ifâdeden men ve: **«Ben ve ümmetimin müttakileri tekellüften,** (zorlama ve yapmacıktan) **beriyiz»** buyururdu. Daha önce de geçtiği gibi, bu tekellüfle men edilenlere, güzel hitâbet, ifrat ve tefrît yapmadan tezkîr ve nasîhat dahil değildir. Çünki bunlardan maksad, kalbleri harekete getirmek, teşvîk etmek, gönüllerini korku ile daraltmak, ümîd ile açmaktır. Çünki güzel ifâdeler, birbiri ardından gelen uyarıcı sözler, dinliyenleri etkiler. Bu sözlerin zaten böyle olmaları gerekir. Ama günlük işlerin görülmesinde kullanılan dil ve ifâdeler, karşılıklı konuşmalarda seci' yapmağa, karşısındakinin dikkatini çekmek için ağzına şekiller vermeğe lüzum yoktur. O halde, bununla meşgul olmak, çirkin ve kötü olduğu bildirilen tekellüfden olur. Onu bu şekilde konuşmağa iten, riyâ, güzel konuşmasını göstermek ve kendini iyi tanıtmak düşüncesinden başka bir şey değildir. Bunların hepsi de kötüdür. Böyle konuşmayı din beğenmez ve men'eder. İhyâ'da da böyle yazılıdır.

Sığırların dili ile geviş getirmesi gibi, sözü dilinde gevelememelidir. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh) Resûluliahdan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir. Buyurdu ki: **«Sığırların geviş getirmesi gibi, dilini dişlerinin etrafında döndürerek, belâgat yapmak istiyen erkeklere Allahü teâlâ buğz eder.»**

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) anlatır: Amr bin Sa'd, babasına gelip, bir istekte bulundu. Babasına uzun uzun ihtiyâcını anlattı. Babası ona, sen bugünkü kadar, ihtiyâcından, isteğinden, hiçbir zaman uzak olmadın dedi. Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«İnsanlar üzerine bir zaman gelir. İneğin geviş getirmesi gibi, sözleri ağızlarında dilleri ile geveleyip dururlar»** buyurdu. Bununla, oğlunun uzun uzun bir takım sözlerle ihtiyâcını söyleme yoluna gitmesini beğenmediğini beyân etmiş, yapmacık, dolambaçlı, zorlayıcı ön ifâdelerden sakınmasını anlatmak istemiştir. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh), bu da dilin âfetlerindendir buyuruyor. Karşılıklı konuşmalardaki zorla-

yıcı bütün seci'ler de, âdet olmıyan fesâhat da buna girmektedir. Halbuki mü'mine lâyık olan, maksadını bildirmede az söz ile yetinmesidir. Konuşmaktan maksad, arzu ve dileğini anlatabilmektir. Bundan ötesi, yapmacık olup mezmûmdur, kötüdür.

Konuşmasında, Peygamberimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok salât okur, çok istiğfar ve tevhîd kelimesi söyler. Bilhassa söylemek istediğini unuttuğu zaman, Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) salâvat-ı şerîfe okumalıdır. Çoğu zaman unuttuğunu hatırlar, yâhud bu salâvat-ı şerîfe, unuttuğunun karşılığı olur. Bununla unuttuğunu söylemekten alacağı sevabdan daha çok sevab alır. Bir sözü unutmak istemiyorsa, **Elhamdü lillâhi müzekkiren li-hayr ve fâilihi,** ya'nî iyiyi hâtırlatan ve yapan, ya'nî yaratan Allahü teâlâ'ya hamd olsun demelidir. Haber veyâ söz vereceği sözde, istisnâ, ya'nî inşâallah demelidir. Meselâ inşâallah yarın şöyle yapacağım, yâhud inşâallah falan kimseye şunu vereceğim şeklinde söylemelidir.

Doğru konuşmakta tehlüke görse de, hep doğru konuşmağa, en uygun ifâde kullanmağa çalışmalıdır. Ömer bin Ubeyd buyurur ki: İnsanın dîninde olgunluğu dört haslet iledir:

1 — İnsanların elinde olandan ümîdini keser, tama' etmez.

2 — İşittiği eziyyetlere katlanır.

3 — Kendisi için sevdiği ve istediğini, insanlar için de sever ve ister.

4 — Kurtuluşu yalan söylemekte olsa da, yalan söylemez. Bunu **Hâlisa**'da bildirmektedir. Bunun için, helâk yalanda olduğu gibi, kurtuluş da doğru söylemektedir demişlerdir. Şöyle anlatırlar. Haccâc-ı Zâlime, Eş'asın tarafından iki esir getirdiler. Birinin boynunun vurulmasını emretti. O esir, ey emîr, beni bırak, benim sana yardımım, bir iyiliğim var dedi. Haccac, nedir o? dedi. İbni Eş'as senin nesebine, soyuna dil uzattı da, ben atılıp, seni müdafaa ettim, dedi. Haccâc, bunu bilen bir şâhidin var mı? dedi. Evet, var, deyip, diğer esiri gösterdi. Haccâc, diğer esire, arkadaşın doğru mu söylüyor? dedi. Evet cevâbını verdi. Haccâc, sen de onun yaptığı gibi yaptın mı? sordu. Esir, hayır dedi. Seni bundan men'eden ne idi? sordu. Sana ve senin kavmine olan düşmanlığım dedi. Bunun üzerine Haccac, vallahi her ikinizi de salıveriyorum. Fakat bunu, beni müdâfaa ettiği, seni ise, doğru söylediğin için dedi. **Ravdatü'n-nâsihîn**'de de böyle yazılıdır.

**YALAN:** Günahların en çirkini, ayıbların en fenâsı, kalbleri karartan bütün kötülüklerin başıdır. Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirilen bir hadîs-i şerîfde: **«Yalandan çok sakınınız! O fücûrle beraber bulunur. Bu ikisi ise Cehennemdedir»** buyuruldu. Ebû

Ümâme'nin (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîf'de: **«Muhakkak ki, yalan, nifak kapılarından bir kapıdır»** buyuruldu. Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh) der ki, için ve dışın, sözün ve işin birbirine uygun olmaması nifaktandır. Nifakın temeli ise yalandır. Adamın biri Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelip: «Üç günâha tutuldum, onları yapmadan duramıyorum: Zinâ, yalan ve şarab içmek» dedi. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yalanı benim için terk et»** buyurdu. Adam gitti. Zinâ etmek arzûsu doğunca, kendi kendine, eğer zinâ edersem ve Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bana, zinâ ettin mi? diye sorar ve ben evet dersem, bana had cezâsı uygular. Hayır etmedim dersem, verdiğim sözü tutmamış olur, yalan söylemiş olurum deyip, zinâ işlemekten vazgeçti. Sonra canı şarab içmek istedi. Düşündü ve yine kendi kendine aynı şekilde söyledi ve onu da terk etti. **Hâlisa** ve **İhyâ**'da da böyle diyor.

Buradan anlaşılmış oldu ki, günâh ve kötülüğün esası yalandır. Bunun için yalan, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) en sevmediği huy oldu. Hattâ Resûlullahın Eshâbı da, en çok, yalana buğz ederdi. Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ), Resûlullah'ın Eshâbı katında yalandan daha kötü bir huy yoktu. Neden böyle olmasın ki, yalan, îmânın karşısında durmaktadır buyurdu. Ya'nî îman bir yanda ise, yalan diğer yandadır. Bu ifâde, îmanla yalan arasında çok uzak mesâfe bulunduğunu anlatmaktadır. Nitekim doğu, batının öbür yanındadır denir. İmanla yalan da birbirinden bu kadar uzaktır. İmâm-ı Gazâlî'nin (rahmetullahi aleyh) Abdullah bin Cerrâd'dan (radıyallahü anh) bildirdiği şu hadîs-i şerîf, bu sözümüzü kuvvetlendirmektedir. O, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), ey Allah'ın Peygamberi, mü'min zinâ eder mi? diye sorunca, Resûlullah: **«Belki ondan bu meydana gelebilir»** buyurdu. Ey Allah'ın Peygamberi, mü'min yalan söyler mi? dedikte, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), **«Hayır»** buyurdu, ve ardından hemen şunu ekledi: **«Yalanı uyduran, ancak îman etmiyenlerdir.»** Yine rivâyet edilir ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir yere dayanmış idi. **«Beni dinleyin, size en büyük günahları haber veriyorum: Allahü teâlâ'ya şirk** (ortak) **koşmak, anaya ve babaya isyân etmek, karşı gelmek»** buyurdu. Sonra oturur hâle geldi ve : **«Dikkat ediniz! Bir de yalan söz!»** buyurdu. Dikkat buyurunuz, yalan günâhının büyüklüğüne dikkati çekmek için, yaslanırken doğruldu ve onu şiddet, çirkinlik ve tehdîd bakımından en büyük günâha, ya'nî şirke yakın eyledi.

Melek, yalan söyliyenden, yalanı sebebi ile çıkan pis koku sebebi ile, bir mil uzaklaşır. Bir mil, bir fersahın üçde biri, ya'nî iki kilometrelik mesâfedir.

Bilmek lâzımdır ki, yalan, dünyada rızkın azalmasına sebeb olur. Ni-

tekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yalan rızkı azaltır»** buyurdu. **İhyâ'da** da böyle yazılıdır.

Çocuğa: «Sus, sana şunu alacağım» dememelidir. Yoksa bu sözün, aleyhine yalan diye yazılır. Söz verdiği şeyi sonra ona almazsa, Kıyâmet gününde, bundan dolayı azab görür. Abdullah bin Âmir (radıyallahü anh) anlatır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bizim eve gelmişti. Ben küçük çocuk idim. Oyun oynamağa gittim. Annem bana, ey Abdullah, gel, sana bir şey vereceğim dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), **«Ona ne vermek istemiştin?»** buyurdu. Bir hurma verecektim dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Eğer verdiğin sözü yapmazsan, aleyhine yalan olarak yazılır»** buyurdu.

Bir şey anlatır, haber verirken, aksırmayı fırsat ve ni'met bilmelidir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerîfde: **«Konuşurken aksırmak, konuştuğunun doğru olduğunu gösteren en âdil şâhiddir»** buyurdu. Kişinin üç yerde yalan söylemesine izin verilmiştir:

1 — Harbde yalan söylemek. Zîra harb bir hîledir.

2 — İki kişinin arasını bulmak, iki mü'mini barıştırmak için yalan söylemek.

3 — Erkek, hanımını memnûn etmek için yalan söyliyebilir. Hanımlarının herbirine, en çok seni seviyorum diyebilir. Bunun gibi, hanımının isteklerini o anda karşılamağa gücü yetmese bile, gönlünü almak için, teklif ânında olumlu karşılamak ve yapacağım demek câizdir.

**İhyâ'da** yazıyor: Nüvâs bin Sem'ân Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir. Buyurdu ki: **«Niçin sizin, ateşe düşer gibi, yalana düştüğünüzü görüyorum? Her bir yalan yazılmaktadır. Ancak, kişinin harbde yalan söylemesi; çünki harb hîledir. İki kişi arasında düşmanlık, dargınlık olunca, aralarını bulmak için yalan söylemek ve hanımının gönlünü almak, onu sevindirmek için yalan söylemek yazılmaz.»** Bu üçü hadîs-i şerîfde, istisnâ olarak açıkça bildirilmektedir. Bunlardan başkasında, sahîh niyyet, dürüst düşünce ile olursa, kendisi veya başkası için, bu üçün dışındaki yalan da câiz olur. Meselâ bir kimseyi, bir zâlim yakalayıp, paran nerededir? dese, ona doğru söylemez. Yâhud sultan birini yakalayıp, ona işlediği fuhuşu sorarsa, ona da, yaptım demez ve ben zinâ etmedim, içki içmedim der. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bu pisliklerden birini işliyen kimse, Allah'ın örtüsü ile örtünsün»** buyurdu. Çünki fuhşunu, günâhını açığa vurmak, ayrı bir fuhuş ve günahdır. **Mecma'ü'l-fetâvî'**deki şu ifâde de bu türdendir: Hakkını almak, yâhud kendine yapılan zulmü, haksızlığı önlemek için, yalan söylemek mübahdır. Nitekim şüf'a sâhibi olana, gece karanlığında komşusunun malı satıldığı haber verilirse, şâhid (dâvacı)

olmaz. Sabah olunca meşgul olur ve şimdi öğrendim der. Bu hareketi yalan kabûl edilmez. Geceleyin bülûğa eren kız çocuğu da böyledir. Ya'nî o gece, ben çocuğum, henüz bâliğa olmadım deyip, söylememesi yalan sayılmaz.

Başkası için yalan söylemeğe gelince: Bir din kardeşinin gizli bir hâli sorulunca, bilmiyorum diyebilir. Özür dilemek istediği kimsenin, günâh ve kabâhatini inkâr etmeden, gönlünü alamıyacağını, sevgisini kazanamıyacağını bilirse, yalan söylemesinde bir beis yoktur. Lâkin yalan söylemenin haddi şöyledir ki, yalan mahzurludur. Fakat yalan söylemesi câiz olan bu yerlerde ve hallerde, doğru konuşmakla, bir başka mahzûr hâsıl olacaksa, birini diğeri ile karşılaştırıp, adâlet, doğruluk terâzisi ile tartmalıdır. Bu tartıda iki taraf da aynı gelir ve tereddüd olursa, doğruluk tarafını tercîh etmek evlâdır. Doğru söylemek, yalandan daha hafif gelirse, doğru söylemek vâcib olur. Yalan söylemek ehvense, yalan söylemek, bâzan vâcib, bâzan mubah olur. Bu da, işin icâbına, özelliğine göre değişir. Meselâ doğru söylediği zaman, bir müslimân öldürülecekse, zâlime doğru söylemez. Bunda ve benzeri durumlarda yalan söylemek vâcib olur. Ama harbden, iki kişiyi barıştırmaktan ve gönlünü almaktan maksad, yalan söylemeden hâsıl olmıyorsa, o zaman yalan mubah olur. Ancak, elden geldiği kadar, yalan söylemekten sakınmalıdır. Çünki yalan kapısı aralanınca, gerçekten ihtiyac duyulmayan ve zarûret haddini aşmıyanla yetinmekten korkulabilir; iş ciddiyetin ötesine varabilir.

**Ta'rîz ve Kinâyeli** ifâde kullanmakta bir beis yoktur. Ta'rîz, delâlet yolu ile, ifâdede bulunmıyan bir sözü karşısındakine anlatmaktır. Meselâ, karşısındakine bahîl olduğunu ifâde etmek için, «Bahillik pek çirkin bir şeydir» demek böyledir. Kinâye, arkadakini söyleyip, öndekine işâret etmektir. Filân kimsenin ocağında çok kül bulunur, deyip, bununla evine çok misâfir geldiğini, konuksever olduğunu anlatmak istersin. Nitekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), bir kimsenin üzerinde sarıya boyanmış elbise görünce: **«Bu, ocakta olsaydı, senin için daha iyi olurdu»** buyurdu. Ya'nî eğer bu elbiseye verdiğin para ile un satın alıp, ocakta ekmek pişirseydin, senin için daha hayırlı, daha iyi olurdu. Hazret-i Alî (radıyallahü anh), kızını hazret-i Ömer (radıyallahü anh)'e tezvîc etmek istedi. Kızını hazret-i Ömer'e gönderip, Ömer'e Hülle (elbise) ister misin demesini söyledi. Bu kinâye yollu ifâdeyi, Bakara sûresi yüz seksenyedinci: **«Onlar sizin, siz de onlar için libâssınız»** (elbisesiniz) âyetinden çıkarmıştı. Buna Ömer (radıyallahü anh), râzı oldum diye cevab verdi. Birisi, bir şâire dilini kes, sana bir şey vereceğim deyince, şâir, dilimi kestim dedi.

Bu ve benzeri örnekler Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem)

sözlerinde çoktur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) ganîmet mallarını taksîm ederken, Abbas bin Mirdâs'a dört kişi deve vermelerini emretti. Abbâs bin Mirdâs gidip, bir şiirle, buna râzı olmadığını bildirir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dilini benden kesin»** buyurdu. Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) gidip, ona yüz deve verdi. Bunun üzerine Abbâs bin Mirdâs gelip, Resûlullah'dan özür diledi ve Ondan (sallâllahü aleyhi ve sellem) râzı olanlardan oldu.

Hasan-ı Basrî'den (rahimehullah) bildirilir: Acûze (ihtiyar) bir kadın, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûruna geldi. Resûlullah: **«İhtiyar kadın Cennete giremez»** buyurdu. Kocakarı bunu duyunca ağladı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sen o gün ihtiyâr olmazsın»** buyurdu. Nitekim Ailahü teâlâ, Vâkıa sûresi otuzbeş, otuzaltı, otuzyedinci âyetlerinde: **«Gerçekten biz, dünyada ihtiyarlamış kadınları gençleştirerek Cennette onları yepyeni bir yaratılışla yaratmışızdır. Böylece onları hep bâkire kızlar, kocalarına âşık ve yaşıt yaptık»** buyurmuştur. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûruna bir hanım gelip, yâ Resûlâllah, zevcim seni çağırıyor deyince, Resûlullah: **«Hani, gözünde beyaz bulunan o adam mı?»** buyurdu. Hanım, yemîn edip, zevcimin gözü beyaz değildir dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Onun gözünde beyaz vardır»** buyurdu. Kadın, vallahi yoktur dedi. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gözünde beyaz olmıyan kimse yoktur»** buyurdu ve bununla, gözbebeğinin etrafını saran beyazlığı kasd etti. Hazret-i Enes (radıyallahü anh) anlatır: Birisi, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni bir hayvana bindir dedi. **«Seni deve yavrusuna bindiririm»** buyurdu. O kimse Resûlullah'ın, kendisini, insanı taşıyamıyan bir deve yavrusuna bindireceğini sandı ve onu ne yapayım dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Binek olarak kullanılan develer de, bir devenin yavrusu değil midir!»** buyurdu.

Bu tür şakalar ve kinâyeli sözleri söylemek arada bir olursa, mubahdır. Ama dâimî ve sürekli olmamalıdır. Bunlara devam etmek, birisiyle eğlenmek, alay etmek olup, mezmumdur ve kalbi öldüren, gülmeğe sebeb olur. **Mesâbîh şerh**inde ve **İhyâ**'da böyle bildirilmektedir.

Musannifin (rahimehullah), bunda bir beis yoktur ifâdesinde, buna bir nevi işâret bulunmaktadır. Ta'rîz ve kinâyede genişlik ve yalandan kurtuluş vardır. Bu, selef âlimlerinden bildirilegelen bir sözdür. Benzeri hazret-i Ömer ve Abdullah ibni Abbâs'dan (radıyallahü anhüm) ve başkalarından rivâyet edilmiştir.

İmâm-ı Gazâlî (rahimehullah) der ki: O büyüklerin muradı, insan yalan söylemek zorunda olduğu zaman, ta'rîz ve kinâye yollu ifâde kullanır demektir. Ama ihtiyâc ve zarûret yokken, ta'rîz câiz olmaz. Çünki,

ifâdede yalan bulunmasa da, yalanı akla getirebilir. Böyle olunca da mekrûh olur. Nitekim Abdullah bin Utbe (radıyallahü teâlâ anh) anlatır: Babamla beraber, Ömer bin Abdülâziz'in (radıyallahü anh) yanına vardık. Üzerimde bir elbise ile çıktım. İnsanlar, bunu sana mü'minlerin emîri (Ömer bin Abdülâziz) mi giydirdi dediler. Allahü teâlâ, emîrü'l-mü'minîne iyi karşılıklar versin dedim. Babam bana, yalandan ve yalana benziyen şeyden çok sakın dedi. Ya'nî babası onu, böyle konuşmaktan men'etti. Çünki bunda, onları övünmek gibi boş bir maksad için yanlış zanna götürecek bir takrîr vardır. Bu ise faydasızdır. Evet, hafif maksadlar için, ta'rîzli, kinâyeli ifâde kullanmak mubahdır. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem), senin kocanın gözünde beyaz vardır, ihtiyar kadınlar Cennete girmez, seni deve yavrusuna bindireyim sözlerinde olduğu gibi, şaka ile mü'minlerin gönlünü hoş etmek böyledir.

Fıskı gerektirmiyen ve âdet olarak mübâlâğa ifâde eden, meselâ, bunu sana yüz kerre söyledim gibi, yalan görünen sözlerden maksad, belli bir sayıyı bildirmek değil, mübalâğa için ise yalan sayılmaz. Ama bir defayı çok derse yalan olur, ama birkaç defa söylediğini daha çok derse, meselâ yüz defa demediği halde, yüz kerre dedim derse, günah olmaz.

**İSTİÂRE:** Bu da, mübalâğada olan yalana yakındır. Fakat istiâre yalan değildir. Zîra beyân âlimleri bunu inceleyip, istiâre, iki yönden yalandan ayrılır demişlerdir. Birincisi, istiâre, te'vil üzerine kurulmuştur. İkincisi, ifâdenin görünüş mânasının aksine bir karîne, bir ipucu getirilmiştir. Meselâ, hamamda bir arslan gördüm böyledir. Yalan böyle değildir. Çünki yalanda, görünüş mânasının aksine bir karîne, bir ipucu verilmemiştir. Bilâkis, görünüş mânasının kasd edildiğini açıklayıcı gayret içindedir. Bu konuda daha geniş bilgi isterseniz, beyan kitablarına başvurunuz.

Âdet hâline gelen ve önemsenmiyen yalanlardan biri de, buyurun yiyelim, diyene, iştiham yok, canım istemiyor demektir. Bu yasak edilmiştir. Eğer bu şekilde söylemesinde gerçek bir maksad yoksa haramdır. Vera' sâhibleri, bu tür yalana müsâmaha göstermekten kaçınırlardı. Havat-i Teymî (rahimehullah) anlatır: Rebî' bin Heysem'in kız kardeşi, hasta olan oğlumu yoklamaya geldi. Üzerine eğilip, oğlum, nasılsın? dedi. Rebî, sen onu emzirdin mi? dedi. Hayır emzirmedim dedi. Rebî', o halde öyle deme! Ey kardeşimin oğlu deseydin, doğru söylemiş olurdun dedi.

Konuşmada bir kaç şeyden sakınmalıdır:

**Muâraza ve mücâdele:** Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Haklı olduğu halde, muârazayı** (karşısındakini mağlûb etmeğe

uğraşmağı) **terk edene, Cennet-i a'lâda bir köşk yapılır. Haksız olduğu halde muârazayı terk edene, Cennetin iç kenarında bir köşk binâ edilir»** buyurdu. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle diyor.

Yine buyurdu ki: **«Kul, haklı olsa da, muârazayı terk etmedikçe, îmânın hakikatini tamamlıyamaz.»** Gereksiz münâkaşa, muâraza ve mücâdele sapıklık ve düşmanlığın anahtarıdır.

**Muâraza,** lâfz veyâ mâna bakımından, başkasının yanlışını bulmak için, sözüne îtiraz etmek demektir. Bu da, ya gerçekten, ya da kasden olur. Meselâ, bu söz doğrudur, lâkin senin bundan maksadın doğru değildir, senin bunu söylemekte bir başka maksadın vardır, ama onu söylemedin gibi sözlere muâraza denir.

**Cidâl:** mücâdele ise, tamamen başkasını mağlûb etmek, âciz bırakmak, yermek ve sözündeki kusurları ile onu küçültmek, bilgisizlikle itham etmek içindir. Birincisindeki esas, üstünlüğünü göstermek, zekî olduğunu kabûl ettirmek yoluyla üstünlük, ikincisinde ise, başkasını küçültmek, yıpratmak vardır. Bu da yırtıcı hayvan sıfatlarındandır. Birincisi ise, kulda bulunan kibir taşkınlığının bir tezâhürüdür.

**Hiciv:** Lügatta hiciv, medhin, övmenin zıddı diye târif edilir. Musannif bunu daha geniş olarak târif eder. Ya'nî, hiciv, **kişinin kalbini,** müsliman kardeşinden nefret ettiren, ürküten, soğutan ifâde demektir. Çünki hiciv, kişi ile din kardeşi arasında bulunan, Allahü teâlânın verdiği perdeyi yırtar.

**Gıybet:** Müsliman kardeşini, beğenmediği bir şeyle zikretmektir. Ya'nî gıybet, yanında yok iken, din kardeşinden, duyduğu zaman, hoşlanmıyacağı şekilde bahsetmendir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) der ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: **«Gıybetin ne olduğunu bilir misiniz?»** Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediler. **«Din kardeşini, hoşlanmadığı bir şeyle anmandır»** buyurdu. O din kardeşimde, söylediğim şey varsa, denildiğinde: **«Eğer söylediğin onda varsa, onu gıybet etmiş olursun. Söylediğin onda yoksa, ona iftirâ etmiş olursun»** buyurdu.

Bir kimse, bir din kardeşinin arkasından, açık, kapalı ve işâretle, yâhud bir başkasını onun ayıblarını anlatmağa teşvîkle, yâhud din kardeşinin ırzına saldırmayı arttırması için gıybet eden kimseye hayranlık duymakla gıybet etmiş olur. Ya'nî gıybet, sadece dil ile açık söylemekle edilmiş olmaz. Belki bu konuda ta'rîz, örtülü ifâde, açık söz gibidir. Bunda hareket de söz gibidir. İmâ, kaş ve gözle işâret, remz, yazı, hareket ve maksadın anlaşıldığı herşey gıybete girmektedir ve haramdır. Hazret-i Âişe'den bir hikâye ile, böyle olduğunu bildirelim: Buyurur ki, bize bir kadın geldi. Dönüp çıkarken, elimle boyunun kısa olduğunu gösteren bir

işâret ettim. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Onu gıybet ettin»** buyurdu. Bunun gibi, topal birisini, onun gibi yürüyerek bildirmek, yâhud birisi gibi yürümek de gıybet olur. Belki, gıybetten de şiddetlidir. Çünki tasvîr ve anlatmada, bu yolu tutmak daha büyük bir iştir.

Musannifin sözündeki, «kardeşini anması gıybete işarettir» ifâdesi, sağ veya ölü belirli bir şahsı göstermesindendir. Ama «bir takım kimseler böyle dedi» sözü gıybet değildir.

«Bize bugün birisi uğradı» veya «Biz birisini gördük» gibi ifâdelerden, dinliyen belirli bir kimseyi anlıyorsa, gıybet olur. Çünki bunda mahzurlu olan, anlatmak değil, bahsedilenin anlaşılmasıdır. Muayyen bir kimse anlaşılmıyorsa, gıybet olmaz. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir insanın bir şeyini beğenmediği zaman, bir şahıs belirtmeden: **«Neden insanlar şöyle yapıyorlar?»** buyururdu.

Bir kimseden bahsederken, «Allahü teâlâya hamd olsun ki, bizi hükümdârın yanına girmekle belâ ehli olanlardan eylemedi,» yâhud «Hayânın azlığından Allahü teâlâya sığınırız ve Allahü teâlâ'dan bizi ondan korumasını isteriz», yâhud «Filân kimsenin durumu ne güzeldi. İbâdetlerde hiç eksiklik etmezdi. Lâkin tembelliğe, gevşekliğe başladı ve bizim gibi, dünyalıklara sabrı azaldı» demek de gıybettir. Kendini ve maksadını bildirip, başkasını ayıblamak, aşağılamak, nefsini kötülemekle, kendini sâlihlere benzetmekle medh ediyor. Bu yüzden bu tür ifâdeler gıybete girmektedir. Ayrıca mürâîlik ve nefsini tezkiye ettiğini de bildirmiş olur. Üç çirkin hâli bir araya getirmiş olur: Bilgisizliğinden ötürü kendini, gıybetten uzak sâlihlerden, velîlerden zanneder.

İmâm-ı Gazâlî (rahimehullah) bu kısımları bildirdikten sonra diyor ki: «İşte şeytan, ilimsiz ibâdetlerle meşgul oldukları zaman, câhillerle bu şekilde oynar. Onları yorar, hîleleri ile amellerini boşa çıkarır ve sonra onlara güler ve onlarla alay eder.

İstihfâf yollu, arkadaşımızın başına gelen olaydan ötürü çok üzüldüm. Allah'dan, kalbini rahatlandırmasını dileriz» sözü de gıybettir. Çünki ona üzüldüm demesi ve açık düâ etmesi, onun kötü durumunu bildirmektir. Yoksa ona düâ niyyetinde olsa, yalnız yerde namazdan sonra, ona gizli gizli düâ ederdi.

Aynı şekilde, «Şu zavallı, büyük bir âfete mübtelâ oldu. Allahü teâlâ bizim ve onun tevbelerimizi kabûl eylesin» sözü de gıybettir. Evet burada açıktan düâ ediyor, ama Allahü teâlâ içindeki pisliği, kötü niyyeti bilmektedir. Bâzan, «zavallının başına gelene çok üzüldüm», yâhud «tutulduğu zarara pek üzüldüm» der ve gerçekten üzülür ve üzüntü ile meşgulken ismini söylemesinin mahzûrunu unutur ve söylerse, yine gıybet etmiş olur. Evet üzüntüsü ve ona acıması iyi bir şeydir. Hayreti de

böyledir. Lâkin bu hal onu, bilinmiyen bir zarara götürmektedir. İsmini söylemeden, acımak ve üzülmek mümkündür. Böyle yaparsa, acımasının ve üzülmesinin sevabını alır.

**Gıybet zinâdan şiddetlidir:** Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gıybetten sakınınız! Çünki gıybet, zinâdan daha şiddetlidir. Zîra bir kimse zinâ eder ve sonra tevbe eder, Allahü teâlâ onu afveder. Ama gıybet edeni, gıybet ettiği kimse afvetmeyince, afvetmez»** buyurdu. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Dünyâda din kardeşinin etini yiyenin eti kıyâmette önüne getirilir ve diri iken bunu yediğin gibi, ölü iken de ye denir. Onu yer ve yüzünü buruşturur»** buyuruldu. Sonra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hucürât sûresi, onikinci: **«Sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi?»** âyet-i kerîmesini okudular. Hazret-i Alî'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Gıybetten çok sakınınız! Onda üç âfet bulunmaktadır: Düâsı kabûl olunmaz; sevabları, iyilikleri kabûl olunmaz; günahları artırılır»** buyuruldu. Yezîd-i Rakkaşî bildirir: İki kişi gelip, yanımda birisini gıybet ettiler. İkisini de men'ettim. Sonra birisi yanıma gelip: Rü'yamda gördüm ki, yanıma bir zenci gelip içinde domuz eti bulunan bir tabak getirdi. Ondan daha yağlı bir et görmemiştim. Bana, hadi ye dedi. Domuz eti mi yiyeceğim dedim. Beni tehdîd etti. Zorla yedim. Sabah olunca, ağzımda değişik bir koku hissettim» dedi ve Allahü teâlâ'ya yemîn edip, o pis kokuyu, iki ay ağzımda duydum dedi.

Câbir bin Abdullah (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile beraberdik. Pis bir leş kokusu burnumuza geldi. Bunun üzerine Resûlullah: **«Bu ne kokusudur biliyor musunuz?»** buyurdu. Bilmiyoruz dediler. **«İnsanları ve mü'minleri gıybet edenlerin kokusudur»** buyurdu.

Bâzı yerlerde okudum. Gıybetin pis kokusu, Resûlullah'ın zamanında hissediliyordu da, bizim zamanımızda neden duyulmuyor. Bundaki hikmet nedir? Sorusuna, cevab olarak: «Zamanımızda gıybet pek çoğaldı. Bütün burunlar ondan doldu. Bunun için kokusu fark edilmiyor. Dabaghaneye giren, oranın pis kokusundan, orada duramaz. Halbuki orada çalışanlar, orada yemek yerler; kokuya alıştıklarından fark etmezler» diyor. **Ravdatü'l-ulemâ**'da böyle yazmaktadır.

**Gıybet, sevabları, ateşin odunu yediği gibi yer:** Denildi ki, insanları gıybet eden, mancinik kurup, sevablarını bununla, doğuya ve batıya atan kimseye benzer. Kıyâmet günü kişiye amel defteri verilir. İçinde, kendisinin işlemediği amellerin sevabını görür. Kendisine, bunlar, insanların seni gıybet etmeleri ile kazandığın sevablardır. Senin haberin yoktu.

Abdullah ibni Mübârek'in yanında, gıybetten bahsedildi. Gıybet et-

seydim, annemi - babamı gıybet ederdim. Çünki insanlar içinde sevabıma en müstehak olan onlardır dedi.

Hasan-ı Basrî'ye (rahimehullah), filân kişi seni gıybet etti denildiğinde, ona bir tabak şeker gönderdi ve: «Duyduğuma göre, sevablarını bana hediye etmişsin, ben de, karşılık olarak birşeyler vereyim dedim» buyurdu.

Süfyân hazretlerine (rahmetullahi aleyh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ, et yiyen evin halkına buğz eder»** hadîs-i şerîfi sorulduğunda, «Onlar, insanları gıybet edip, etlerini yiyenlerdir» buyurdu. **Hadâiku'l-hakâyık**'da böyle yazıyor.

Ey insan ve ey bizler! İşlediğin makbûl tâat ve ibâdetlerdeki sevabların kıyâmette gıybet ettiğine verilir. Eğer sevabın yoksa, onun günahları sana yükletilir, bununla beraber, Allahü teâlâ'nın gazabına dûçar olur, o huzurda ölü eti yiyenlerden olacağını gözönüne getirirsen, bunun korkusundan, dilini gıybet için oynatamazsın.

**Gıybet edeni de dinlememelidir.** Çünki gıybeti dinliyen de, gıybet günâhında gıybet edene ortaktır. Oruc bahsinde, söylemesi haram olan şeylerin dinlenmesinin de haram olduğunu bildirmiştik. Bunun için Allahü teâlâ, haram dinleyen ile haram yiyenin beraber olduğunu beyan etmekte, Mâide sûresi kırkikinci âyetinde: **«Onlar yalan sözü dinlerler, haram yerler»** buyuruyor. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Bu âyet-i kerimedeki dinleyici, gıybet eden iki kişinin birisidir demektir»** buyurdu. Ebûbekir ve Ömer'den (radıyallahü anhümâ) anlatılır. Biri diğerine, filân kimse leîmdir dedi ve sonra Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) ekmekle yemek için katık istediler. Resûlullah: **«Sizin katığınız var»** buyurdu. Hayır, nerede var? dediklerinde, **«Evet, kardeşinizin yediğiniz eti»** buyurdu. Dikkat buyurun, Resûlullah, ikisini nasıl eşit tutmuştur. Halbuki sözü söyliyen onlardan biri idi. Öbürü ise sadece dinlemiş idi. Demek ki dinliyen, gıybet edeni, dili ile men etmeyince, gıybet günâhından kurtulamıyor. Dili ile men'etmekten korkarsa, o zaman kalbi ile, bu günâhı, bu çirkin işi beğenmez. Oradan kalkması veyâ sözü bir başka sözle kesmesi mümkün ise, ve bunları yapmazsa, yine gıybet günâhına ortak olur. İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) **İhyâ** kitâbında böyle buyurmaktadır.

Dinde sahîh olan bir maksadla, niyyetle başkalarının beğenilmiyen iş ve sözlerini anlatmak ve onu bildirmek gerekiyorsa, bu durumda gıybet günâhı kalkmış olur. Bunu İmâm-ı Gazâlî (rahimehullah) altı konuda zabtetmiştir:

1 — Müslimanı, kötülükten, günahdan men'etmektir. Dînini seven ve kayıran birinin, bid'at ehli veya fâsıkla dolaştığını, görüştüğünü, ona gidip geldiğini ve onun bid'at veya fıskının ona sirâyet edeceğini gördü-

ğünde, ona, onun bid'at veya fıskını açmalı, bildirmelisin. Ama burada da, bunu söylemenin sebebi, ancak o korkun olmalıdır. Başka bir sebeb bulunmamalıdır. Burası incedir, çokları burada aldanabilir. Çünki seni böyle konuşturan sebeb, hased olduğu gibi, şeytanın aldatması da olabilir. Yanılmadığının alâmeti, insanlara karşı şefkat ve merhametli olduğunun açık olduğudur.

Musannif (rahmetullahi aleyh), «İnsanları, zararından sakındırmak için, fâsıkın ismini söyliyebilir» sözü ile buna işâret etmektedir. Nitekim kunut düasında, **«Sana isyân edeni terk ederiz»** buyuruluyor. **Mugreb'**-de de böyledir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Fâciri söylemekten vaz mı geçiyorsunuz. Onu duyurun, insanlar tanısın. Yaptıklarını söyleyin, insanlar ondan kaçınsın»** buyurdu. **İhyâ'**da bildirilmektedir. Bunun gibi, kölenin hırsızlığı veya fıskı veya benzeri kötü tarafları varsa, bunları, onu satın alana bildirmelidir. Bunda susmak, alıcıya zarar vermektedir. Şâhid de doğruyu söylemelidir. Evlenme konusunda danışılan kimse de doğrusunu, ya'nî bildiğini söyler. Burada saklama, örtme, idâre etme yollarına baş vurmaz.

2 — Zulme uğramak. Çünki mazlum, kadıya doğrusunu söylemelidir ki, kendisine zulm eden, hakkını yiyenden, malını alandan, hakkını alabilsin. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hak sâhibinin, konuşma yetkisi vardır»** buyurdu. Musannif de, «zulme uğradığı zaman hakîkati söyler» sözü ile buna işâret etmektedir.

3 — Günâha mâni' ve isyân edeni doğru yola çevirmek için, yaptıklarını söylemede yarar düşünmek. Nitekim bildirilir ki, hazret-i Ömer, hazret-i Osman'ın - hazret-i Talha da denilmiştir - (radıyallahü anhüm) yanından geçerken selâm verdi. Selâm verdiği, selâmına cevab vermedi. Bunun üzerine hazret-i Ömer, hazret-i Ebûbekr'e (radıyallahü anhümâ) gıdıp, bu olayı nakletti. Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) da bu durumu düzeltmesi için geldiğinden, bu onlara göre gıybet sayılmadı. Musannif, «yardım için söyler» sözü ile buna işâret eyledi.

4 — Âşikâre günâh işliyen, fısk meclisi kuran, yaptığı kötülük ve çirkin işleri dile getirmekten kaçınmıyan kimsenin yaptıklarını söylemek gıybet olmaz. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yüzünden hayâ örtüsünü kaldıran için gıybet yoktur»** buyurdu. Üç kimsenin gıybeti olmaz demişlerdir: Zulm eden hükümdâr; bid'at ehli ve kendi günâh ve kötülüklerini anlatan kimse. Musannif, «Hakdan ayrılıp, açıkça günâh işleyip, ayıblarının duyulmasından çekinmiyenin hâlini anlatmak gıybet olmaz» sözü ile buna işâret etmiştir.

5 — A'meş (gözü akan), yâhud A'rac (topal) gibi, kusurunun bilindiği bir lâkabla tanınan kimse için, bu isimleri kullanmak günah olmaz. A'rac, A'meşden rivâyet etti ve benzeri gibi ifâdeler böyledir. Âlimler,

tanıtmak için, zarurî olarak böyle yapmışlardır. Böyle bir lâkabla meşhûr olan kimse, kendisi de bu isimle söylenmekte bir sakınca görmez. Evet, bu lâkabın yerine, onu tanıtmakta, bir başka ifâde bulabilirse, daha iyi olur. Bunun için kör bir kimseye kusurunu bildirmemek için, Basîr = gören denir. Musannif bunu bildirmedi.

6 — Fetvâ sormakta bildirilen kusurlar. Meselâ, müftîye, babam veya eşim bana zulm etti. Nasıl kurtulabilirim? demesi, gıybet olmaz. Ama burada daha sağlam yol, kapalı bir ifâde ile, «babası veya hanımından zulm gören kimse için ne dersin?» şeklinde sormasıdır. Lâkin kusurun bu kadarını anlatmak mübahdır. Musannif (rahimehullah) bunu ayrı bir kısım olarak belirtmedi. Herhalde, zulm gören, yâhud yardım istemek için kusurlarını söylemişse gıybet olmaz kısmında bunlara da işâret etmiş olduğundan ayrıca bildirmedi.

Gıybet etmenin keffâreti, gıybet ettiği kimse için istiğfar etmektir. Oturduğu yerden kalkmadan, şu düâyı üç defa okur: **«Allahümmağfir lehü verhamhü ve tecâvez anhü vec'al mâ kulnâ fihi keffâreten li-zünûbihî ve kurbeten ve zülfâ bi-rahmetike yâ erhamer-râhimîn»** ya'nî, yâ Rabbi, onu mağfiret eyle, ona merhamet eyle, yaptıklarını bağışla, hakkında konuştuklarımızı günahlarına keffâret, kurbet ve zülfâ eyle. Rahmetinle, ey erhamer-râhimîn demektir.

Hasan-ı Basrî'ye (rahimehullah) göre, gıybet eden, gıybet ettiği kimseden halâllık dilemeden, onun için istiğfar etmesi yeterlidir. Herhalde, böyle buyurmasında delil şu olsa gerek: Enes (radıyallahü anh) Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir. **«Gıybet etmenin keffâreti, onun mağfireti için düâ etmendir»** buyurdu. İmam Mücâhid buyurur ki: Din kardeşinin etini yemenin keffâreti, onu övmen ve ona hayır düâ etmendir».

**Meşârık şerh**inde yazıyor: Şeyh Gülâbâdî der ki, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizden biriniz, din kardeşini gıybet edince, onun için Allahü teâlâdan mağfiret dilesin. Bu onun için keffârettir»** hadîs-i şerîfinin mânası, gıybet edenin gıybetinin, gıybet ettiği kimseye ulaşmadığı zamandır. Ama ona ulaşırsa, gönlünü almalı, onu râzı etmelidir.

**Ravda** sâhibi (rahimehullah) der ki: Ebû Muhammed'e sordum. Gıybet edenin ettiği gıybet, gıybet edilene ulaşmadı ise, tevbe etmenin fâidesi olur mu? «Evet olur. Çünki, söylediğin, ona ulaştığı zaman, günah olur» cevâbını verdi. Tevbesinden sonra ona ulaşırsa? dedim. «Tevbesi bozulmaz. Allahü teâlâ, ikisini de bağışlar. Gıybet edeni tevbesi sebebiyle, gıybet edileni, kendine gelen sıkıntıdan ötürü» buyurdu.

İmâm-ı Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: «En doğrusu, mümkünse gıybet ettiği kimseden özür dileyip hakkını halâl etmesini iste-

mektir. Nerede olduğu bilinmez, yâhud ölmüş ise, onun için çok istiğfâr ve düâ eder ve çok sevab işler. Özür dilemenin yolu, onu çok övmek, sevdiğini söylemek ve gönlünü alıncaya kadar bunlara devam etmektir. Bunları yaptığı halde gönlünü hoş edemediyse, özrü ve muhabbeti, âhiretteki gıybet günahına karşılık, kendisine yazılan sevâb olur.»

**NEMÎME :** Bir kimsenin saklı bir şeyini, istemediği bir kimseye ulaştırmak; yâhud bu şahsın bu gizli, saklı şeyinin kendisine getirilmesidir. [Koğuculuk, yâhud söz taşıma da denir]. Taşınan sözü söyliyen, sözün söylendiği, yâhud üçüncü bir kimse, beğenmiyorsa, bu nemîmeye girer. Söylenmesini istemediği şey, en çok bilindiği gibi ister dil ile olsun, ister yazı ile olsun, yâhud işâret ve îmâ ile olsun bir şey değişmez. İletilen, ister hareket, ister söz olsun, ilettiği ayıb ve kusur, o kimsede ister bulunsun, ister bulunmasın fark etmez. İletilen kusur ve ayıb, o kimsede mevcûd ise, hem gıybet, hem de nemîme yapmış olur.

Velhâsıl, insanlarda gördüklerini söylememelisin! Ancak onu anlatmakta bir müslimana dînî bakımdan bir yarar, yâhud bir günâh işlemekten alıkoymak gibi şeyler varsa, anlatabilir. **İhyâ**'da da böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Nemmamlık - koğuculuk - yapan Cennete girmez»** buyuruldu. Hazret-i Enes ve Huzeyfe'nin (radıyallahü anhümâ) rivâyetinde **«Kattât Cennete girmez»** buyuruldu. Bu da söz taşıyıcı demektir. Nemmamla Kattât arasında bâzıları fark görmüşler ve: Nemmâm, insanlarla konuşup, onlara anlatan, kattât ise, insanların haberi olmadan onları dinleyip sonra nemmamlık yapandır» demişlerdir. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle diyor.

Söz taşıyana, Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu tehdîdi yeter! Yâhud söz taşıma konusunda, tehdîd olarak bu hadîs-i şerîf yeter. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde: **«Şâhid olarak Allahü teâlâ yeter»** buyuruyor.

Kabir azâbının üçde biri nemîmedendir denir. Keleb (radıyallahü anh) anlatır: Benî İsrâilde kıtlık olmuştu. Mûsâ aleyhisselâm kaç defa yağmur düâsı yaptıysa da, kabûl olunmadı. Allahü teâlâ, kendisine vahy gönderip: Aranızda söz taşımaya devam eden nemmâm bulunduğu sürece, senin de, beraberindekilerin de düâsını kabûl etmem» buyurdu. Yâ Rabbi, onu bildir de, aramızdan çıkaralım dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ: «Yâ Mûsâ, ben sizi nemîmeden men'ederken, kendim nemmâmlık mı yapayım» buyurdu. Bu haberden sonra hepsi tevbe ettiler ve yağmur yağdı.

Muâz bin Cebel'in (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Nemmamlar, kıyâmette, maymun sûretinde haşr olunurlar»** buyuruldu. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«İki kimse arasında söz taşımak için yü-**

**rüyene, Allahü teâlâ, kabrinde bir ateş musallat eder, o ateş onu kıyâmet gününe kadar yakar»** buyuruldu.

Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh) der ki· «Nemmâm, emâneti terketmiş, hıyâneti ile tanınmış, erkek, dişi kardeşleri ayırmıştır. Bu sebeble zehirden şiddetli, büyüden te'sirlidir. Dünyâda iki yüzlüdür. Kıyâmette ise, dili ateşten olur.» **Ravda'da** böyle yazıyor.

Demişlerdir: Sana başkasından söz getiren, sonra senden başkasına söz götürür. Bunun için sana söz getirenden emin olma. Hasan-ı Basrîye (rahimehullah) biri gelip, filân kimse senin hakkında yaramaz söz söyledi dedi. Hasan-ı Basrî, «Ne zaman?» buyurdu. Bugün söyledi dedi. Onu nerede gördün? buyurdu. Evinde gördüm dedi. Onun evinde ne yapıyordun? buyurdu. Ziyâfete gitmiştim dedi. Onun evinde neler yedin? buyurdu. Şunu, şunu deyip sekiz yemek çeşidi saydı. Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh): «Bu kadar yemekleri midene sığdırdın da, bir sözü sığdıramadın mı? Kalk yanımdan, ey fâsık! Sen benim hakkımda konuştun, onun hakkında değil! Vallahi, ona şefâat etmeden Cennete girmem. O benimle beraber Cennete girecektir. Buradan uzaklaş! Söz taşımak için bana gelen, lâf götürmek için ona da gider» buyurdu.

Bunda, söz taşıyana kızmak ve sözünü doğrulamamak lâzım geldiğine işâret vardır.

Hükemâdan birini, bir ahbâbı ziyâret eder ve bir başkasından ona haber getirir. Bunun üzerine hakîm: «Beni geç ziyâret eyledin ve bana üç cinâyet getirdin: Beni kardeşime karşı kızdırdın, düşüncesiz kalbimi meşgul ettin, bana göre olan güvenini sarstın» dedi. **Ravda** ve **İhyâ'da** böyle yazıyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«İnsanlar arasında söz taşıyarak dolaşan, ya zinâ çocuğu, ya da kendisinde zinâ karışıklığı bulunan kimsedir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«İnsanlar arasında söz taşıyan, halâl zâde değildir»** buyuruldu.

Abdullah bin Mübârek (rahmetullahi aleyh) buyurdu:«Veled-i zinâ söz saklamaz».

İmâm-ı Gazâlî (rahimehullah) buyuruyor ki, Abdullah bin Mübârek, bu sözle, söz saklamayıp, söz taşıyıp duranlar veled-i zinâdır. Bunu da, Kaiem sûresi onbir, oniki ve onüçüncü: **«Çok ayıblıyanı, koğuculukla gezeni, hayırdan alıkoyanı, aşırı zâlimi, çok günahkârı, zorbayı, bütün bunlarla beraber soysuz olan yardakçıyı..»** âyet-i kerîmelerinden çıkarmıştır.

**Fuhuş söz söylemek ve sövmek**: Dînimizde yasaktırlar. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Fuhuşdan, çirkin sözden çok sakınınız. Çünki Allahü teâlâ fuhuş söyliyenleri, sövenleri sevmez»** buyurdu. İbni Mes'ûd'un (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde :

«**Mü'min, insanları ayıblıyan, onlara lâ'net eden, çirkin söz söyliyen ve hayâsız kimse değildir**» buyuruldu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Bedir'de öldürülen müşrikleri sövmekten men'etmiştir. İbrâhim bin Meysere (rahimehullah) dedi ki: «Çirkin söz söyliyen, söven kıyâmette köpek sûretinde olur» demişlerdir.

İyâd bin Hammâde (radıyallahü teâlâ anh) anlatır. «Yâ Resûlâllah, kabilemden biri bana sövüyor. O benim yanımdadır. Cezâsını vereyim mi?» dedim. «**Karşılıklı atışan, sövüşen ve bunun için başkalarından yardım istiyen iki kişi, iki şeytandır**» buyurdu.

Nitekim İsâ aleyhisselâm, önünden geçmekte olan bir hınzıra (domuza): «Selâmetle geç» buyurmuştur. Ey Allah'ın peygamberi, bu hayvana da böyle söylenir mi? dediklerinde, «Dilimi kötü söze alıştırmamağa çalışıyorum» buyurdu.

Mâlik bin Dînâr (rahimehullah) anlatır: İsâ aleyhisselâm, yanında havârileri olduğu halde, bir köpek leşinin yanından geçerken, beraberindekiler, hoşa gitmiyen bir söz ya'nî ne pis kokuyor diye söylediler. İsâ aleyhisselâm ise, «Beyaz dişleri ne güzeldir!» buyurdu. Sanki bu sözle, onları köpeği bile gıybet etmekten men'etti ve Allahü teâlâ'nın yaratıklarının iyi taraflarını söylemenin gerekli olduğunu tenbîh eyledi.

İmam Gazâlî (rahimehullah), buraya kadar geçen kötü sözün çirkinliğini anlattıktan sonra, buyurur ki: Çirkin sözlerin hududu, çirkin şeyleri, açık seçik ifâdelerle bildirmektir. Bunların büyük bir kısmı, cima' ve ona âid sözler içinde cereyân eder. Sâlihler, böyle şeyleri açık söylemekten kaçınır, söylemek gerekiyorsa, kapalı ifâde, kinâye, işâret ve benzeri yolla anlatmağa çalışırlar. Meselâ cima' yerine mes = dokunma, duhûl ve sohbet kelimelerini; abdest bozma yerine, kazâ-ı hâcet sözlerini kullanırlar. Aynı şekilde, «Senin hanımın şöyle dedi» demeyip, «odada şöyle konuşuldu», yâhud «Perde arkasından şöyle söylendi», yâhud, «çocuğunun annesi şöyle dedi» söylerler. Baras, kel, bâsur gibi utandırıcı ayıbların, hastalıkların ismini verip, sâhibini küçük düşürmezler. Kısaca deriz ki, gizlenmesi gereken ve utanmaya yol açan her şey için açık söz kullanmamalıdır. Bu fuhuş olur.

**LÂ'NET**: Allahü teâlâ'nın yarattıklarından hiçbirine lâ'net etmemelidir. Ya'nî cansız olsun, hayvan olsun, yâhud insan olsun hiçbiri lâ'netlenmez. Birincisi, ya'nî cansızların lâ'netlenmemesi konusunda, Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Kul, Allah dünyaya lâ'net etsin deyince, dünyâ, Allah kendine isyân edene lâ'net etsin der**» buyurdu. Bunu **Şerhü'l-hutab-ı erbaîn**'de yazıyor. İkincisine gelince: Amr bin Hasîn (radıyallahü anh) anlatır: Bir seferlerinde, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanında idik. Ensardan bir kadın, binmiş olduğu devesine kızar, kalbi daralır ve lâ'net eder. Peygamber efendimiz (sallâl-

lahü aleyhi ve sellem): **«Üzerinde olanları alın, çünki o lâ'netlenmiştir»** buyurdu. Bu deveyi gördüm, insanlar arasında gezer ve kimse ona yaklaşmazdı. Hazret-i Enes (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) beraberinde, devesine binmiş yürüyen bir kimse vardı. Devesine lâ'net etti. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Abdullah, lâ'netlenmiş bir deve üzerinde bizim yanımızda yürüme»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, onun bu hareketini beğenmediğini bildiriyor. Üçüncüsüne gelince: Lâ'neti âdet haline getirmemelidir. Çünki bir günâha alışmak, bir başka günahdır. Bunun için, küçük günâha devam, büyük günah olur demişlerdir. Mü'mine lâ'net etmek, onu öldürmek gibi günahdır. Nitekim ebû Katâdeden (radıyallahü anh) bildirilir: «Mü'mine lâ'net eden, onu öldürmüş gibidir» buyurdu. Bunun merfu' hadîs olduğu da bildirilmiştir. Buraya kadar hep **İhyâ**'dandır.

Lâ'net, tard ve uzaklaştırma demektir. Buradaki mânası, müslimanları, Allahü teâlâ'nın rahmetinden uzaklaştırmak için bed-düâ etmektir. Çok lâ'net eden, kalbinde merhamet olmadığı için, günahkâr din kardeşlerine şefâatçı olmaz. Mahşerde geçmiş ümmetler üzerine şâhid de olamazlar. Ya'nî peygamberlerinin, peygamberliklerini onlara bildirdiklerine şehâdet edemezler. Nitekim Allahü teâlâ Bakara sûresinde: **«Böylece, insanları şâhid olmanız için, sizi vasat bir ümmet kıldık»** buyuruyor. İşte bu lâ'neti sebebiyle, bu ümmete mahsus bu mertebeden mahrûn kalırlar. Ebû Derdâ'nın (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde böyle buyurulmaktadır.

İmam Nevevî (rahimehullah) buyurur: «Çokça lâ'net eden ifâdesinden anlaşılıyor ki, bu tehdîd ve cezâ, çok lâ'net edenler için olup, bir ya da iki kerre lâ'net edenler için değildir.» Çok kerre lâ'net döner ve lâ'net edene gelir. Ebû Derdâ'nın Resûlullah'dan bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kul, bir şeye lâ'net edince, lâ'neti göğe doğru yükselir. Gök kapıları, üstüne kapanır; yer yüzüne düşer. Yerin de kapıları ona kapanır. Sonra sağa, sola gitmeye uğraşır. Gidecek bir yer bulamayınca, eğer lâ'netlenen buna ehil ise, lâ'netlenene, yoksa söyliyene döner»** buyuruldu. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) anlatır: Rüzgâr, bir kimsenin paltosunu çıkarır gibi esiyordu. O kimse, rüzgâra lâ'net etti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ona lâ'net etme. Çünki o buna me'murdur. Lâ'nete ehil olmadığı şeye lâ'net edenin lâ'neti kendine döner»** buyurdu. İkisi de **Mesâbih**'dedir.

Malından lâ'net ettiği şeyin bereketi kalmaz. Günâh işliyene de lâ'net etmez. Zinâ ve şarab gibi, had cezâlarını irtikâb edene de lâ'net etmeyip, Allahü teâlâ'ya, onu bağışlaması için düâ eder. Rivâyet edilir ki, adamın biri şarab içmiş ve Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) meclisinde bir kaç defa had cezâsı vurulmuştu. Sahâbeden biri, "Allah

ona lânet etsin, hep aynı işi işliyor dedi. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Din kardeşin üzerine şeytana yardımcı olma».** bir rivâyette: **«Öyle söyleme! Çünki o, Allahü teâlâ'yı ve Resûlünü seviyor»** buyurdu ve onu, lâ'net etmekten men'etti. İşte bu gösteriyor ki, fâsıka lâ'net etmek de câiz değildir. Bu konuda geniş ma'lûmatı, İmâm Gazâlî'nin (rahimehullah) tahkîkatından dinliyelim: Lâ'net etmeği gerektiren sıfatlar üçtür: Küfr, bid'at ve fısk. Bunların her birinde de üç derece vardır:

1 — Allahü teâlâ, kâfirlere, bid'at sâhiblerine ve fâsıklara lâ'net etsin şeklinde yapılan umumî bir lâ'nettir.

2 — Allahü teâlâ, yehudî ve hıristiyanlara, yâhud Kaderiyye, Hâriciyye ve Râfızîlere, yâhud, zinâ edenlere, zâlimlere, fâiz yiyenlere lâ'net etsin şeklinde bâzı özelliklerini bildirerek yapılan lâ'nettir. Bunların hepsi câizdir. Lâkin bâzı bid'at sâhiblerine lâ'net tehlükelidir. Çünki bid'atı tanımak zordur. Eserde sözleri iyice bildirilmiyenlerde, halkın lâ'netten kaçınmaları gerektir. Çünki bu karşılıklı lâ'netleşmeğe ve insanlar arasında kavga ve daha büyük olaylara sebeb olur.

3 — Bir şahsa lâ'net etmek. Bunda dikkatli olmalıdır. Şer'an lâ'net edilmesi gerekenlerden ise, onda bir müslimana eziyyet olmasa da böyle kimseye lâ'net edilebilir. Fir'avn ve Ebû Cehl'e lâ'net böyledir. Çünki bunların küfür üzere öldükleri sâbittir. Şer'an da bilinmektedir. Son nefeste nasıl öldüğü bilinmiyene lâ'net tehlükelidir. Zeyd'e Allah lâ'net eylesin. O yehudî veya fâsıktır demek böyledir. Çünki belki müsliman olur, yâhud tevbe eder de, Allahü teâlâ'nın sevgili kulu olarak ölür. O halde mel'un olduğuna nasıl hüküm olunabilir. Eğer denirse ki, şu anda kâfir olduğu için lâ'net olunabilir. Nitekim, şu anda müsliman olana, ileride mürted olması mümkin olduğu halde, rahmet okunup, Allah şu mü'mine rahmet eylesin demek câizdir. Cevâbında deriz ki: Allah ona rahmet eylesin demek, Allahü teâlâ, onu, rahmet sebebi olan islâmda dâim eylesin demektir. Ama Allahü teâlâ, kâfiri, lâ'nete sebeb olan küfür üzere bulundursun demek mümkin değildir. Çünki bu, küfrü istemek olur. Bu ise aslında küfürdür. Ancak, küfür üzere ölürse, Allah ona lâ'net etsin, Islâm üzere ölürse, ona lâ'net yoktur derse, câiz olur. Bu gaybdır, bilinmez. Demek ki, kâfir olarak öldüğü kesin bilinmiyenlere lâ'net etmek tehlükelidir. Ama lâ'neti terkte tehlüke yoktur. Evlâ olan terk etmek ve lâ'net yerine zikir ve tesbîh söylemektir. Zîra bunda sevab vardır. Lâ'nete müstehak olsa da, bir kimseye lâ'net etmek sevab değildir.» Bu konuda uzun yazdık. Çünki insanlar, lâ'nette gevşek, sorumsuzca hareket ediyorlar ve dillerini tutma yoluna gitmiyorlar.

Allahü teâlâ'nın yarattıklarından bir şeye lâ'net eden, ona rahmet ve düâ ile, bu lâ'netinden kurtulmak istemeli ve: «Yâ Rabbi, o lâ'neti ona rahmet ve kurbet eyle» demelidir. Nitekim Peygamber efendimiz

(sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yâ Rabbi, ben bir insanım. Kızabilirim. Hangi mü'mine lâ'net etmiş, hangisini dövmüşsem, onu, kıyâmette, ona keffâret ve kurbet eyle»** buyurmuştur. **Meşârık şerhinde** bildirilmektedir. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ), hangi köleye lâ'net etse, onu âzâd ederdi.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), babam Ebûbekr'in (radıyallahü anh), kölesine lâ'net ettiğini duydu. Yüzünü ona çevirip: **«Ey Ebûbekir! Kâ'be'nin Rabbine yemîn ederim ki, lâ'net edicilerle sıddîklar bir arada olamaz»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfde, Kâ'be'nin Rabbi için yemîn ederim ki, kısmı iki veya üç defa söylenmiştir. Bunun üzerine Ebûbekr-i sıddîk (radıyallahü anh) o gün kölesini âzâd etti ve Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelip, bir daha böyle yapmam dedi. **İhyâ'da** da böyle yazıyor.

Bir kimseye kâfir ve fâsık dememelidir. Çünki söylediği şeyler kendisinde bulunmasa da, söylediği sözler, söyliyene döner gelir. İmam Gazâlî (rahmetullahi aleyh), Yezîd'e lâ'net câiz midir, çünki o, hazret-i Hüseyn'i (radıyallahü anh) öldürdü ve öldürülmesini emretti, süâline cevâb olarak diyor ki: Bu, esâsında sâbit değildir. Sâbit olmayınca, onun öldürdüğü veya öldürttüğü söylenemez. Lâ'netlemek ise hiç câlz olmaz. Çünki incelemeden, iyice araştırmadan, bir müslimana, büyük günah nisbet etmek câiz değildir. Evet, hazret-i Alî'yi (radıyallahü anh) İbni Mülcem'in, hazret-i Ömer'i (radıyallahü anh) ebû Lü'lü'nün öldürdükleri söylenebilir. Zîra bunlar, tevâtür ile sâbittir. Tahkîk etmeden, araştırmadan, bir müslimana fâsık veya kâfir demek câlz değildir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse, bir kimseye kâfir veyâ fâsık diyemez. Derse, kendisi kâfir ve fâsık olmasa da, dediği kendine döner»** buyurdu.

Mü'mine, kâfir veya fâsık diyen, Cehennemliklerin irinlerinden meydana gelen çamura atılıp, orada durdurulur. Bu mânayı bildiren hadîs-i şerîf şöyledir: **«Mü'mine kazf edeni, Allahü teâlâ, Cehennemliklerin irinlerinden meydana gelen çamur içinde bulundurur.»** Kendi sulbünden olan çocuğa, haramzâde diyemez. Derse, kendisine yıldızlar, yapraklar, kumlar sayısınca, ya'nî pek çok günah yazılır. Düşmanının yanında, onun yemeğini yemek, elbisesini giymek için, bir kimseyi belirterek ayıblamaz. Çünki böyle yemek ve elbise Cehennem ateşindendir. Bunların hepsi eserde gelmiştir.

Bir insana, günâhından ötürü serzeniş edilmez. Bir hadîs-i şerîfde: **«İşleyip de, sonradan tevbe ettiği günâhından ötürü bir kimseye sitem eden, o günâhı işlemedikçe ölmez»** buyuruldu.

**YEMİN ETMEK:** Allahü teâlâ'ya, çok yemîn etmemelidir. Zîra çok yemîn eden, Allahü teâlâ'nın ismini küçümsemiş, Ona ta'zimde gevşek-

lik göstermiş olur. Halbuki Allahü teâlâ, bundan çok yüksek ve eksik sıfatlardan berîdir. Bunun için çok yemîn etmek mekrûhdur. Mü'mine yakışmaz. Yalan yemîne gelince: Yalan yemîn, memleketleri insansız bırakır. Hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), yalan yere yemîni, keffâreti olmıyan büyük günahlardan saymıştır. Bir hadîs-i şerîfde: **«İçinde, sivrisineğin kanadı kadar yalan ihtimâli bulunan bir yemîn edenin kalbinde, Kıyâmete kadar kalan, bir nokta hâsıl olur»** buyuruldu. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) **İhyâ'da** bildirmektedir.

Vallahi, Allahü teâlâ böyle yapacaktır diye yemîn ve hüküm etmemelidir. Ama Allahü teâlâ'nın evliyâ kullarından biri, böyle yemîn ederse, Allahü teâlâ, onun yemînini doğru çıkarır, yemîni bozulmuş olmaktan onu korur. Allahü teâlâ tarafından olan velîyi doğrulama, velînin kerâmetidir. Enes bin Mâlik'ten (radıyallahü anh) bu hususda şöyle bildirilir: Halası Rebî', Ensâr'dan bir câriyenin dişini kırdı. Câriyeden, onu afv etmesini istediler. Râzı olmadı. Dâvayı Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) götürdüler. Kısas yapılmasını emir buyurdu. Enes (radıyallahü anh): «Rebî'in dişi mi kırılacak! Hayır, seni hak peygamber olarak gönderen Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, kırılmıyacak» dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın kitâbı kısası bildiriyor»** buyurdu. Biraz sonra adamları, diyete râzı olup anlaştılar. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, onlar Allahü teâlâ'ya yemîn ettiklerinde, Allahü teâlâ onları yemininde doğrular»** buyurdu.

Resûlullah kısasla emir ve hükmettikten sonra, böyle bir sahâbîden, onun hükmünün hilâfına yemîn nasıl sâdır olur? dersen, cevâbında deriz ki: Onun murâdı, bu hükmü red değil, belki muradı, kısası hak etmiş olanın, diyet gibi bir yolla afvı idi. Yâhud, Allahü teâlâ'nın, kendisini bu yeminde doğrulayacağına, güveni tam idi. Allahü teâlâ'nın onun kalbine, afvı ilham edeceğine yakînen inanıyordu. Bu, evliyânın kerâmetidir. Ebû Hafs (rahimehullah) bir gün yolda giderken, dehşete kapılmış bir köylüye rastladı ve sana ne oldu? dedi. Eşeğimi kaybettim, ondan başka da hiçbir şeyim yok dedi. Ebû Hafs durdu ve: «Yâ Rabbi, izzetin hakkı için, bu adamın eşeğini ona iâde etmezsen, bir adım atmam» diye yalvardı. O anda eşek göründü. **Meşârık şerhi** ve **Ravdatü'n-nâsihîn'**de de böylece yazılıdır.

Evliyânın yemîninde vâkı' olduğunu düşünüp de, böyle yemîn etmeye kimse cesâret etmemelidir. Zîra çoğu zaman, yemîni doğrulanmaz ve bundan ötürü günâh işlemiş olur. Doğru olarak yemîn etmek istiyen, yâ Allahü teâlâ'ya yemîn etsin, yâhud sussun. Çünki Allahü teâlâdan başkasına yemîn, gizli şirktendir. Abdullah bin Ömer (radıyallahü

anhümâ) anlatır: Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum **«Allahü teâlâ'dan başkasına yemîn eden, şirk koşmuş olur»** buyurdu **Şerh-i Mesâbîh**'de diyor ki, bunun mânası, Allahü teâlâ'dan başkasına inanarak, ta'zîm ederek yemîn eden, Allah'a şirk koşmuş olur. Yemîn ettiği şeyi, Allahü teâlâ'ya mahsûs olan tâzimde, Allahü teâlâ ile beraber tutmuş olur. Ama ta'zîm ve îtikad kasdi ile yapmazsa, mahzûru yoktur. Hayır, babam hakkı için... dedikleri gibi. Bu tür yeminler âdet olmuştur. Bu şekilde, gizli şirk denmesi açıklanmış oldu. Bu sebebdendir ki, İbni Mes'ûd (radıyallahü anh): «Yalan yere Allahü teâlâ'ya yemîn etmeği, Allah'dan başkasına doğru yeminden yeğ tutarım» buyurmuştur. Bunu Bezzâzî bildiriyor.

Babasının ismine, bir kimsenin hayatına veya Kâ'be'ye yemîn etmemelidir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'dan başkasının adı ile yemîn etmeyin. Doğru olmayınca da, Allahü teâlâ'ya yemîn etmeyin»** buyurdu.

Alî Râzî (rahimehullah) der ki: «Hayâtım hakkı için», «Senin hayâtın hakkı için» ve benzeri sözleri söyliyenin kâfir olacağından korkarım. İnsanlar bu şekilde yemîni yapıyorlar, fakat bilmiyorlar. Yoksa bu yaptıklarına, şirktir derdim. Çünki, Allahü teâlâ'dan başkasına yemîn olmaz. Bunu da **Fetâvâ-yi Bezzâziye**'de bildirmektedir.

İslâmdan berî olduğuna yemîn etmemelidir. Eğer doğru olarak böyle yemîn yaparsa, ya'nî meselâ, «Şu işi yaparsam İslâm dîninden beri olayım» derse, İslâma sâlimen dönmez. Yalan yemîn yaparsa, küfründen korkulur. Bürîde'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ben İslâmdan berîyim diyen, yalan söylüyorsa dediği gibidir. Doğru ise, İslâma sâlimen dönmez»** buyuruldu. Böyle buyurmasının sebebi, yehudî ve hıristiyanların âdeti olduğu içindir denildi. Doğru söylemedeki cevâzı husûsunda ise, o doğru söyledim sanar, hakîkatta ise doğru olmaz demişlerdir. **Mesâbîh şerh**inde de böyle diyor.

**Fetâvâ-yi Bezzâziye**'de diyor ki: Bu, keffâreti lâzım olan bir yemîndir.

Bir kimse, bir şey üzerine yemîn eder de, gayrisini hayırlı görürse, hayırlı olanı yapar ve yemîni için keffâreti yerine getirir. Bu, hayırlı olan için yemînini bozup, keffâret vermeği göstermektedir. Aksi halde, **«Yemininizi koruyun»** âyet-i kerîmesine uyarak yemîni bozmamalıdır. Buradan anlaşılıyor ki, hayırlı gördüğü şey için, yemini bozmak, keffâretten öncedir. Ebû Hanîfe (rahimehullah) da böyle buyuruyor.

**BOŞ KONUŞMAK :** Göğsünde, kalbinde iyice yoğurmadan söz söylememelidir. İğrisini doğrultmadan, iyisini, temizini alıp, yaramazını atmadan konuşmamalıdır. Mâlâya'nî, boş söz söylememelidir. Zîra boş ve lüzumsuz konuşmalar, kişinin aklını azaltır ve çoğu zaman, bu sözler ona vebâl ve dert olur. Enes (radıyallahü anh) anlatır: Uhud günü biz-

den bir köle şehîd oldu. Karnına, açlıktan dolayı, taş bağlamış olduğunu gördüler. Annesi, yüzündeki toprağı silip, ey oğlum, Cennet sana mübârek olsun dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Sen nereden biliyorsun? Belki o, lüzumsuz, boş konuşmalar yapardı**» buyurdu. Cennete doğrudan girecek olan, hesâba çekilmiyendir. Mâlâya'nî, boş konuşana ise bunun hesâbı vardır. Söylediği sözler mubâh olsa da, hesablaşma olacağından ve hesablaşma bir çeşit zorluk, meşakkat ve zahmet olduğundan, doğrudan Cennete giremez mânasındadır. Muhammed bin Kâ'b'ın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**Bu kapıdan ilk içeri giren Cennetliklerdendir**» buyuruldu. İlk içeri giren Abdullah bin Selâm (radıyallahü anh) oldu. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbından bir kısmı, onun için ayağa kalkıp, bu müjdeyi ona haber verdiler ve: Kendin için ümid verici en sağlam amelini bize bildirir misin? dediler. Cevâbında: «Ben zaif bir kulum. En sağlam ümidim, kalbin selâmeti ve mâlâya'nî sözü terk etmemdir» dedi.

Mevraku'l-iclî (rahimehullah) buyurdu ki: «Yirmi senedir bir şeyin peşindeyim. Henüz ona kavuşamadım. Fakat ona kavuşmaktan vazgeçmiş de değilim.» O nedir? dediklerinde, bana lâzım olmıyan sözleri söylememek dedi. İmâm Gazâlî de (rahimehullah) böyle bildirmektedir.

Hikmet, İslâma yardım, yâhud Allahü teâlâ'yı senâ hususunda söylenen bir parça manzum hâriç, şiirden sakınmalıdır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**Sizden birinizin mi'desinin irin ile dolup, onu bulandırması, içinin şiir ile dolu olmasından iyidir**» buyuruldu. **Şerh-i Meşârık**'da der ki: Bâzı âlimler, bu hadîs-i şerîf, şiirin, mutlaka mekrûh olduğunu gösteriyor demişlerdir. Lâkin âlimlerin çoğu, mubâh olduğunu söylemiştir. Kötü olan, şiirde yalan ve çirkin şeylerin bulunmasıdır. Böyle olmıyan şiirler kötü değildir. Ama sâhibi şiirle çok meşgul olur ve meşguliyyeti onu, Allahü teâlâ'yı zikr etmekten ve Kur'ân-ı kerîm okumaktan alıkoyarsa, bu da kötüdür. **İçi şiirle dolu olmak** buna işârettir. Onu meşgul etmezse, bunda bir kötülük yoktur. Bunun için, musannif, «bir parça manzum hâriç» demiştir. Herkes bilir ki, tabîati selîm olan herkes, şiirden bir parça söyler.

Übeyy'in (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**Şiirin bâzısı hikmettir**» buyurdu. Ya'ni fâideli söz, sâhibini bilgisizlik ve akılsızlıktan korur. Bu da, şâirlerin, va'z u nasîhati, insanların yararlandığı misalleri, Allahü teâlâ'yı ve Resûlünü öven, müslimanlara öğüt veren ve benzeri nazım ve şiirleridir. Bu çeşit şiirler faydalı olup, ibret yolu ile okumak müstehabdır. Bu sözümüzü kuvvetlendiren delillerinden biri, Şüreyd bin Süveyd'in (radıyallahü anh) bildirdiğidir. Bir gün Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni

bineğinin terkisine aldı ve bana: **«Ümeyye bin Übeyy-i Saltın şiirlerinden ezberinde var mı?»** buyurdu. Evet dedim. **«Hadi oku»** buyurdu. Bir beyt okudum. **«Yine oku»** buyurdu. Bir beyt daha okudum. **«Yine oku»** buyurdu. Böylece yüz beyt okudum. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ümeyye'nin şiirlerini beğendi. Halbuki Ümeyye, câhiliyye devri şâirlerinden idi. Ama şiirlerinde vahdâniyyet ve öldükten sonra dirilmeyi ikrâr eden ifâdeler vardı. Fakat bilmek lâzımdır ki, bu durum, zühd ve vera'ın çok ve kuvvetli olduğu zamanlarda idi. Zamanımızdaki şiirlere gelince: En çirkin şeylerdendir. Çünki asrımızın şâirlerinin çoğu fâsıkların ahbâbı, fâcirlerin masa arkadaşlarıdır. Fâsıklarla düşüp kalkarlar. Nifâka devâm ederler. Fısk meclislerinde arkadaş edinirler. Talâk ve ıtakla yalan yere yemîn ederler. Yalan söylemek âdetleridir. Alay etmek işlerinin esâsıdır. Fâsıklar efendileridir. Büyük günâh işliyenler önderleridir. Dil uzatmak, satışmak meslekleridir. Ayıblamak san'atlarıdır. Arkadaşları şeytan, ahbabları çocuklardır. Olgunlukları kadınlara âid şiir yazmaktır. Çoğu Allahü teâlâ'nın Şuarâ sûresindeki: **«Şâirlere gelince, onlara sapıklar uyar»** âyet-i kerîmesinde bildirdiği kimselerdir. **Ravdatü'n-nâsihîn** adı ile bilinen **Şerh-i Huteb'de** de böyle diyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) şiirleri, vezinlerinden çıkarırdı. Meselâ ebû Kubeys bin Turfe'nin: «Se-tübdî lekel eyyâmü mâ künte câhilen * Ve ye'tike bil-ahbâri men lem tüzevvid» şiirinde değişiklik yapmış, ya'nî bu şiiri şöyle okumuştur: «Setübdî lekel eyyâmü mâ künte câhilen * ve ye'tike men lem tüzevvid bil-ahbâri.» Bu şiirin mânası şöyledir: Zaman, sana bilmediklerini öğretecek ve ondan beklemediklerinin haberini sana getirecek. Azık vermediklerin bile sana haber ulaştıracak.» Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) vezinden çıkarmak için böyle yapmıştır. **Bostan'da** diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu değişikliği yapınca, Ebûbekir (radıyallahü anh), yâ Resûlâllah, bu şiir böyle değildir dedi. Bunun üzerine Resûlullah: **«Ben şâir değilim! Bana şiir yaraşmaz. Benim bildirdiğim, zikir ve Kur'ân-ı Mübîn'dir»** buyurdu. Pek az nüshalarda şöyle bulunmuştur: «Ve ye'tike bil-ahbâri men lem tüzevvid» O zaman nazm bozulmamış olur. Bu durumda söz, bir başka te'vile girer. Nitekim böyle bildirmişlerdir. Şiirden kaçtığı söylenebilir. Ancak, yukarıda bildirilen üçün birinde, az bir manzumdan sakınmamıştır. O halde bu kadarından kaçınılmaz. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) şiiri vezninden değiştirirdi, ya'nî şiiri bulunduğundan daha açık bir tarza çevirirdi, onu inkâr etmezdi. Meselâ şu beyit için şöyle buyurur: Se tutli'ukel eyyâmü mâ anhü tağfülü * ve setukallibü ileyke men kâne lem tüzevvid * Setübdî lekel eyyâmü mâ künte câhilen * ve ye'tike bil-ahbâri men lem tüzevvid * Setükallibü zamiri, eyyâma râcidir. Diğer mânası setübdî'den

sona kadar olandan anlaşılmaktadır. Çünki her ikisinin de meâli birdir. Fakat doğrusu ilk nüshadır. İmamın **Bostan**'da bildirdiği, bunu te'yîd etmektedir. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Birinizin içine, rahatsız edecek şekilde irin dolu olması, şiir dolmasından daha hayırlıdır»** hadîs-i şerîfi de bilinmektedir.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) az da olsa, kafiyeli veya mısra' sayılan sözler söylemiştir: Meselâ: **«Ben peygamberim, yalan yok»**, **«Kâfirlerden kaçmam»**, **«Ben Abdülmuttalib'in oğluyum»** gibi.

Denildi ki, bu hadîs-i şerîfleri ile, Resûlullah efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) babası ile öğünmeyi kasd etmedi. Çünki babaları, soyu ile öğünmeyi kendisi yasak etmişti. Maksadı, Abdülmuttalib'in, kendisinin (aleyhisselâm) peygamber olacağını rü'yâda görmesi idi. Bu rü'yâ onlar katında meşhûr idi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), bu sözleri ile, bunu onlara hatırlatmak, düşman üzerine zuhûrunun lâzım olduğunu bildirmek istedi. Bu hadîslerinin devamı, tamamlayıcısı: **«Yâ Rabbi, yardımını indir»** olup, Eshâbının Huneyn günü hezîmete uğradığı zaman buyurmuştur. O gün askerinin çoğu bin kişi olduğunu söylemişlerdir. Hepsi düşmana sırt çevirmişlerdi. Ama Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) düşmana arka çevirmemiş, bir beyaz katır üzerinde, düşmana karşı sâbit durmuştu.

Gazvelerin birinde yürüken, mübârek parmağı bir yere çarpıp kanadı. Bunun üzerine: **«Sen ancak kanayan bir parmaksın, ve ancak Allah yolunda kanadın»** buyurmuştur. Başka bir yol ve uğurda değil. Sevgili, sevdiğinin yolunda, bir üzüntü ve kederle karşılaşırsa, ondan şikâyet eylemez. Mâzerî (rahimehullah) der ki, bu hadîs-i şerîfe dayanarak, **Recez**'in şiir olmadığını, bunun Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) sözlerinde bulunduğunu söylemişlerdir. Buna şu cevab verildi. Şiirde esas kafiyedir. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) sözlerindeki kafiye, şiir söylemek niyyeti ile değil, kendiliğinden, uyguluk bakımından, gayr-i ihtiyârî sâdır olmuştur. Bunun için vezinli olsa da, şiir denmez. **Seb'at-i ebhur**'da diyor ki: Şiir söylemek ve yapmak niyyeti ile olmadığından, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu iki sözünü, Halîl şiir saymamıştır. Lâkin Resûlullah'ın konuşması, son derece beliğ ve fasîh olduğundan, kendiliğinden vezinli olarak şiir ifâdesi bulmuş, o yolda sâdır olmuştur. Bâzı âlimler (rahimehümullah) bu yanını düşünmeyip, **Enen-nebiyyü lâ kezib** hadîsindeki, **kezib**'i **lâ kezibe** şeklinde okumuşlardır. Bu rivâyeti bozmaktadır. **Meşârık** ve **Mesâbih** şerhlerinde de böylece yazılıdır.

Geçmiş zamanlarda yaşamış olanların hikâyelerini, sağlam ve güvenilir yollarla bilmeyince, yalana düşmek korkusuyla, anlatmamalıdır. İçindeki ibreti, örneği ve nasîhati anlamadan söylememelidir. Çünki mâ-

lâya'nî, boş söz konuşmaktan kaçınmalıdır. Sağlam olmıyan içinde ibret ve öğüt bulunmıyan bu tür hikâyeler, zamanımızda olduğu gibi, fitne zamanlarında kötü bir bid'attir. Sakınmak lâzımdır.

**MEDH ETMEK:** Yüzüne karşı kimseyi medh etmemelidir. Çünki felâketine sebeb olabilir. Çoğu zaman ifrâta varır, ileri gider ve yalana varır. Bâzan da dıştan medh etmekle, içinden sevmediği, bütün söylediklerinde ciddî olmadığı halde, ona kendisini sevdiğini bildirmeğe çalışır ve bununla riyâkâr ve münâfık olur çıkar. Bâzan da, medh ettiği kimsenin kibirlenmesine, böbürlenmesine yol açar. Kibir ve ucub, insanı helâk eden kötü sıfatlar ve huylardandır. Bâzan bu medihle, medh edilen kimse sevinir, kendini beğenir, nefsine râzı olup, amel ve ibâdet etmekten geri kalır. Halbuki kendini eksik görenlerin bütün gücü ile amel etmek, ibâdete koyulmak vazîfesi idi. Kendisi medh edilince, olgunlaştığını zanneder. Bunun için Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) birini medh edene: **«Arkadaşının boynunu kestin. Duyarsa iflâh etmez»** buyurdu. **İhyâ**'da bildirilmektedir. Kişiyi medh etmek, onu kesmek, boğazlamaktır denmiştir. Çünki amelde gevşeklik, kibir, kendini beğenmek gibi kötü hasletlere yol açar. Bunların hepsi, insanı boğazlamak gibi helâk eder. Bu hazret-i Ömer'in (radıyallâhü anh) sözüdür. Mikdâd'ın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Medh edicileri gördüğünüzde, yüzlerine toprak saçın»** buyuruldu. Ya'nî insanları öğmeyi âdet hâline getirip geçimini sağlıyan kimseleri görürseniz, yüzlerine toprak saçın. Ya'nî onlara bir şey vermeyin demektir. Bâzıları, hadîs-i şerîfin görünen mânası ile amel edip, medh edicilerin yüzüne toprak saçmalı demişlerdir. Bâzıları ise, onlara para vermelidir. Çünki para, toprak gibi değersiz bir şeydir. Ya'nî onlara para verin ve sizi kötülememeleri, sağda solda aleyhinize konuşmamalarını te'mîn edip, dillerini kesin demektir demişlerdir. Bâzıları ise, sizi medh ettikleri zaman, topraktan olduğunuzu hatırlayın, onun medhine aldanmayıp, mütevâzi olun, ucba, kibre kapılmayın demektir demişlerdir.

Ama iyi bir iş yapan kimse, iyiliğe teşvîk ve devam etmesi, başkalarına da örnek olması, başkalarının da bu hususta gayrete gelmesi için medh edilirse, bu medih, çirkin ve zararlı olmayıp, hattâ zararından sâlim ise mendub olur. Bunun için Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbını medh etti ve hattâ **«Ebûbekr'in îmânı, bütün âlemlerin îmânı ile tartılsa, Ebûbekr'in îmânı ağır gelir»** buyurdu. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) için de: **«Eğer ben peygamber olarak gönderilmeseydim, sen gönderilirdin, ey Ömer»** buyurdu. Bundan üstün hangi medih olabilir. Fakat bunu, içten ve doğru olarak söylemişti. Onlar insanlar için olan en yüksek derecelerde bulunduklarından, bu sonsuz medihlere muhatab olunca, kibre ucba kapılmadılar, amellerden geri kalmadılar. **İhyâ** ve **Mesâbih şerhinde** de böyle diyor.

Fâsıkı öğmemelidir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Fâsık övüldüğünde, Rab gazab eder ve Arş titrer»** buyuruldu. Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh) buyurdu: «Zâlime, çok yaşaması için düâ eden, Allahü teâlâ'ya isyân etmeyi seviyor demektir.» İmâm Gazâlî (rahımehullah) buyurur: «Zâlim fâsıktır. Aşağılanmalıdır ki, üzülsün. Medh olunmamalıdır. Yoksa sevinir.»

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), insanları kendisini medh etmekten men'ederdi. Kendisi de, kendini, insanlar arasında âdet olduğu üzere, medh etmezdi. Bunun için: **«Ben Âdem oğullarının efendisiyim»** buyurur, arkasından: **«Öğünmek için söylemiyorum»** derdi. Nitekim insanlar, böyle konuşunca, kendilerini medh ederler. Ama onun iftiharı (sallâllahü aleyhi ve sellem), Allahü teâlâ'ya yakınlık, kulluk ve itâat bakımından olup, insanların en önündeyim, herkes benim ardımdadır mânasında söylememiştir. Nitekim Melikin katında makbûl olmak, kabûllerin en büyüğüdür. O sadece bu kabûle sevinmiş, bununla öğünmüştür; raiyyetindekilerden önde olduğuna öğünmemiştir. Bunun için: **«Ben Allah'ın kuluyum. Ondan ümid ederim ve Ondan korkarım. Beni, hıristiyanların İsâ bin Meryem'i medh ettikleri gibi aşırı medh etmeyin»** buyururdu. Birisi, kendilerini yüzüne karşı medhettiğinde: **«Yâ Rabbi, beni zannettiklerinden iyi eyle ve onların (benim hakkımda) bilmediklerini bağışla»** diye düâ etti. «Onların söylediklerinden beni muâhaze eyleme, zîra sen içimde olanları biliyorsun, insanlar bilmiyorlar» sözü hazret-i Alî'nin (radıyallahü anh) medh edildiği zamanki münâcâtıdır. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh), kendisini medh eden bir adama: «Beni de, kendini de helâk mi edeceksin?» dedi.

**ŞAKA**: Çok şaka yapmaktan sakınmalıdır. Çünki kişinin heybet ve vakarını kırar. Nitekim Ömer (radıyallahü anh): «Çok gülenin heybeti az olur. Şaka eden küçümsenir. Çok konuşan, çok hatâ eder. Hatâsı çok olanın hayâsı az olur. Hayâsı az olanın vera'ı (Allah korkusundan günahlardan sakınması) az olur. Vera'ı az olanın, kalbi ölür» buyurmuştur. Çok şakanın sonu pişmanlıktır. Ömer bin Abdülâziz (rahmetullahi aleyh) buyurdu: «Allahü teâlâ'dan korkun! Şakadan çok sakının. Çünki şaka kin doğurur, kötülüğe götürür.» Bunun için: «Her şeyin bir tohumu, çekirdeği vardır, düşmanlığın çekirdeği de şakadır» demişlerdir. Yine, şaka değeri, ya'nî vera'ı giderir, dostluğu keser, kalbleri karartır. Onda beraber oturduklarına hiyânet, akıllıları aşağılama, akılsızları alaya alma vardır. Bu günâhlar, yanında olup, ona uyanlara da vardır. Bunu **Bostan**'da bildirmektedir.

Lâğv, yalan ve boş sözlerden uzak ve az yapılan şakada bir mahzur yoktur. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem), yürü-

mekten yorulan bir kimsenin, beni deveye bindir demesine karşılık: **«Seni deve yavrusuna bindireyim»** buyurması böyledir. Adam, deve yavrusunu ne yapayım dedi. Kendisini taşıyamıyacağını düşündü. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Her deve, bir devenin yavrusu değil midir?»** buyurmuştur. Ayni şekilde, ihtiyar bir hanım Resûlullah'ın huzûruna gelip, «ey Allah'ın Resûlü, Allahü teâlâ'dan beni Cennete sokmasını istiyorum» deyince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İhtiyar kadınlar Cennete girmez»** buyurup, bununla, sen önce gençleşir, sonra Cennete girersin demek istedi. Fakat kadın, Resûlullah'ın maksadını anlamadı ve ağlamağa başladı. Bunun üzerine Âişe (radıyallahü anhâ), yâ Resûlâllah, kadıncağızı üzdün deyince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), daha önce de geçtiği gibi Vâkı'a sûresi otuzbeş ve otuzaltıncı: **«Gerçekten biz, dünyada yaşlanmış kadınları gençleştirerek Cennette onları yepyeni bir yaratılışla yaratmışız; böylece onları hep bâkire kızlar yaptık»** âyetini okudu. İhtiyar kadın bunu işitince çok sevindi. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) yine bir gün hazret-i Enes'e (radıyallahü anh): **«Ey iki kulaklı»** diye seslendi. Bu ifâdede, onun anlayış ve anlatılanları iyi dinlemesinin medhi vardır. Ayrıca bunu bir şaka ile belirtmiş oldu.

Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ), yanında üzgün kimseler görünce, hadi, güzel, lâtif sözlerle, onların kalbini ferahlandırın derdi. Hazret-i Alî (radıyallahü anh): «Bu kalbleri rahatlandırın, çünki onlar da, bedenler gibi yorulurlar» buyururdu. İbni Uyeyne buyurdu ki: Şakalaşmak sünnettir. Lâkin şaka yapmasını bilen ve yerinde yapan içindir.

İmâm Gazâlî (rahimehullah), Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve Eshâbının (aleyhimürrıdvân) şaka yapmış oldukları bildirilmiş iken, şakanın yasaklanması nasıl olur, süâline cevabı şöyledir: Resûlullah'ın yaptığı gibi yapabilirsen, sen de yap. O şaka yapardı, ama şaka esnasında da doğru söylerdi. Bir kalbi incitmez, şakada ileri gitmez, bir mâna ile yetinirdi. Bunu yapabiliyorsan, yap, senin için bir engel, bir yasaklama yoktur. Lâkin insanların şakayı meslek, san'at hâline getirmeleri, devamlı şaka yapmaları, bunda ifrata varmaları, sonra da: «Biz Resûlullah'ın yaptığını yapıyoruz» demeleri büyük hatâdır. Bu, zencilerle devamlı dönüp, onların oyunlarını seyredip, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir bayram günü, hazret-i Âişe'ye (radıyallahü anhâ) zencilerin oyununu seyretmesine izin vermiştir, ben de onun için hep onları seyrediyorum demesine benzer. Bu yanlıştır. Çünki bâzı küçük günahlar, devamlı yapılırsa büyük günah olabilir ve bâzı mubahlar devamlı işlenirse küçük günah hâlini alabilir. Bunun için bundan gâfil olmamak lâzımdır.» Musannifin, «Şakayı güzel ve yerinde yapması lâzımdır» sözünün mânası budur.

**KONUŞMANIN EDEB VE İNCELİKLERİ:** Konuşurken, konuşmanın edeblerini, inceliklerini gözetmelidir. Nitekim Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûrunda, bir kimse: «Allahü teâlâ'ya ve Resûlüne itâat eden doğru yoldadır. Onlara isyân eden hatâ eder ya'nî sapıktır» dedi. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle diyene: **«Allahü teâlâya ve Resûlüne isyân eden söyle»** buyurdu. Kadî der ki, sözünü beğenmemesi, bir nevi eşitliği gerektiren zamirde ortak olmasındandır. Bunun için önce Allahü teâlâ'nın ismini söylemesini ve ardından kendisinin ona atfedilmesini emretti. İmam Nevevî, bu söz zaifdir dedi. Çünki ortak zamîri, Resûlullah'ın kullandığını, Ebû Dâvud **Sünen** isimli hadîs kitâbında, ibni Mes'ûd'un (radıyallahü anh) bildirdiği hadîste kullanmaktadır. **Meşârık şerh**inde de böyle diyor. Bu îtiraza şöyle cevab verilir ki: Resûlullah'dan sâdır olan, ortaklık bildiren zamîr, vaktin darlığından ötürü, îcâz yolu ile, sahîh bir sebeble sâdır olmuştur. Nerde kaldı ki, Resûlullah için câiz olan çok şeyler vardır ki, hiçbirimiz için câiz değildir. Ümmetini birçok mubahlardan men'ettiği halde, kendisi bunları yapardı.

Semmâk bin Harb, ebû Lefâfe-i Bedevî'den anlatır: Bir dana aldım ve Medîne'ye girdim. Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) yanıma gelip: «Ey a'rabî, bu danayı satıyor musun?» buyurdu. Evet, ey Resûlullah'ın halîfesi dedim. Kaça satıyorsun? buyurdu. Yüzelliye dedim. Yüze ver buyurdu. Lâ âfâkellah = Olmaz, Allah sana âfiyyet versin dedim. Öyle söyleme, Âfâkellah lâ = Allah sana âfiyyet versin, olmaz de buyurdu. Allah sözünü öne aldı. **Bostan'**da böyle diyor. Musannif buna işâret ediyor ve bu düzeltmeyi yazıyor. Olumsuzluk bildiren lâ'yı, âfiyyeti olumsuz yapma veya düşündürme ihtimâli olmasın diye sonra söyledi.

Bunun bir benzeri de şöyle anlatılır: Hârun Reşid, kâtibinden bir şey istedi. Kâtibi lâ ve eyyedallahü emîre'l-mü'minîn = Yoktur ve Allah emîrü'l-mü'minîni te'yîd eylesin dedi. Hârun Reşîd, bu ince mânalı ifâdeyi beğenip, onu bir kaftanla mükâfatlandırdı. Bu ifâdede edebi gözetme vardır. Eğer lâ eyyedekellah deseydi, ya'nî **ve** yi söylemeseydi, Allah seni te'yîd etmesin, kuvvetlendirmesin anlaşılabilirdi.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Kişi, mâşâallahü ve şâe fülân demesin, mâ şâallâhü vahdehü lâ şerikeleh» desin.** Filân kimse aralarında bulundukça, onlara bir zarar gelmez de dememelidir. Ölen bir kimse için de yok oldu gitti, yıkıldı gitti, geberdi dememelidir. Ancak müşrik, kâfir, haksız yere adam öldüren ve ana-babasına eziyyet eden ölürse, bunlar için söylenebilir. Bir kimse için, o tamamen hayır idi dememelidir. Çünki tepeden tırnağa kadar hep hayır olan, sâdece Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) idi. Başkası için böyle denmez. Bir kimseye, senden sonra, ehline bakacak bir halefin yoktur dememelidir. Çünki Allahü teâlâ, herkes için en hayırlı haleftir. Sen aralarında bulundukça, onlar hep

iyi oluriar da dememelidir. Bunların hepsinin men'i hakkında eser, haber vardır.

Bir kimseye, Allahü teâlâ'ya ve sana sığınırım dememelidir. İbrâhîm-i Nehâî (rahmetullahi aleyh), bu gibi sözlerde, Allah'dan başkasına Allahü teâlâ ile bir tutmaklık vardır deyip, bunları kerîh görmüştür. Belki, Allahü teâlâ'ya sığınırım, sonra sana demelidir. Bir belâ veya istenmiyen birşey meydana geldiğinde, nüzûl ettiğinde, zamana sövmemelidir. Çünki belâları gönderen ve halleri değiştiren Allahü teâlâ'dır, başkası değildir. Zamanları yaratan ve onlarda dilediği gibi tasarruf eden, Allahü teâlâ'dır. Zamanın hiçbir şeyde bir dahli, rolü yoktur.

Bir kimseye düâ ederken: «Allahü teâlâ seni uzun yaşatsın» dememelidir. Çünki bu, müşriklerin birbirlerine saygı ve esenlik ifâdeleridir. Onlar birbirlerine, bin yıl yaşa derlerdi. Yine denildi ki, bir zâlime, Allah seni çok yaşatsın diyen, yeryüzünde Allah'a isyana râzı olmuş sayılır. Sözüne dikkat etmelidir. Sözünden kötülük, bereketsizlik anlaşılmaması için, konuştuğunu iyi düşünmelidir. Meselâ gök kuşağına kavs-i kuzah dememelidir. Çünki kuzah şeytan demektir. Ya'nî gök kuşağına = şeytan yayı dememelidir. İşâret parmağına Müsebbihe demeli, sebbâbe dememelidir. Mânasında sövmek bulunduğundan men'edilmiştir. Sebbâbe diyenler de oldu. Çünki insanlar sebb ederken, ya'nî söverken, onunla işâret ederler. Üzüm çubuğuna, asmasına da kerm dememeli, üzüm bahçeleri, bağları demelidir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Üzüme kerm demeyin, kerem ancak müsliman adamdır»** buyurdu. Üzüme kerm denmesi, ondan şarab yapıldığı için ve ikrâm edilince de kerem ve cömerdlik sayılmasından idi. Şarabın aslı olan üzümün, bu isimle anılmasını, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), şarabı kötülemek, haram olduğunu te'kîden bildirmek için, iyi görmemiş, mü'min kula kerm, veyâ kerem denilmesini, bu isme daha uygun bulmuştur. **Lübâbü'l-garbîn** de böyle diyor. **Mesâbîh şerh**inde diyor ki: Kerm ile, şarab hatırlanmasın ve isminin güzel olması, içilmesine yol açmasın diye böyle buyurulmuştur.

Kederlendiği zaman, rûhum pislendi, habîs oldu dememelidir. Habislikden söz ve mâna bakımından uzak olmalıdır. Tabîatim değişti demelidir. Ömer (radıyallahü anh), ateş yakan insanlara uğradı. Esselâmü aleyküm ey zıyâ ehli.. buyurdu. Ey nâr ehli... demedi. Yanlış anlaşılmaktan çekindi.

Derler ki, Hârun Reşid, oğlu Me'mun'a, misvâk kelimesinin çoğulunu sordu. Cevabında, min mehâsinik (senin güzelliklerinden) dedi. Ya'nî misvâkın çoğulu, mehâsin vezninde, mesâvik olur demek istedi. Ama mesâvik demedi. Çünki misvâk kelimesinin çoğulu, kötülükler mânasına gelen mesâviktir. Sözünde bu ince edebi gözettiği için, onu kendine

velîahd tâyin edip, halîfe olmaklıkta, kardeşi Muhammed Emîn'den öne geçirdi. Halbuki insanlar arasındaki örf ve âdete göre, Me'mundan önce idi.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Ebûbekir, ben mi büyüğüm, yoksa sen mi?»** buyurduğunda, Ebûbekir (radıyallahü anh): Sen benden hayırlı ve büyüksün. Ben ise senden yaşlı görünmekteyim» dedi. Ömer bin Abdülâziz (rahimehullah) sâlih halîfelerden, hidâyete ermiş pâdişahlardan idi. Sözüne çok dikkat ederdi. Gübreye, pisliğe nesîl derdi. Bu kelime hayvan tersine denmekle beraber, ekseriyâ kuyunun dibindeki toprağa, çamura denir. Bunun mânasında gübre gibi, habislik bulunmadığından, halîfe bu kelimeyi seçmişti. Alâ bin Hârun (rahimehullah) anlatır. Ömer bin Abdülâzizin koltuğunun altında bir çıban çıkmıştı. Biz kendi aramızda, soralım, buna ne diyecek dedik. Çıban nerede çıktı? dedik. Kolun içinde dedi, koltuğumun altında demekten hayâ etti. Zîra koltuk altı, örtülü yerlerdendir. Ömer bin Abdülâziz (rahmetullahi aleyh) Velîde bir şey söyledi. Velîd, yalan söyledin dedi. Ömer bin Abdülâziz: «Yalanın, sâhibini lekelediğini öğrendiğimden beri, hiç yalan söylemedim» buyurdu. Bunu **İhyâ** yazmaktadır.

Hadîs-i şerîf ve Kur'ân-ı kerîm ve mubah olan diğer şeyleri dinlemede sünnet olan, kişi anlayışını, aklını, zihnini toplayıp, konuşanı, okuyanı ve hadîs bildireni dikkatle dinlemek ve susmaktır. Zîra Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîm okunurken, susanlara rahmet edeceğini va'detmiştir. Allahü teâlâ, A'raf sûresi ikiyüz dördüncü âyet-i kerîmesinde: **«Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Tâ ki merhamet olunasınız»** buyurdu. Bunun için bâzıları, Kur'ân-ı kerîm dinlemek ve susmağı terketmek olacağından, hiç ara vermeden Kur'ân-ı kerîmi okumak mekrûhdur. Bâzıları ise, insanlar arasında yapılageldiğinden mahzûru yoktur demişlerdir; **Kunye**'de böyle deniyorsa da, mekruhdur.

**Ravdatü'n-nâsihîn**'de diyor ki: «Haberde geldi: **«Allahü teâlâ'nın kitâbından bir âyet dinliyene, bu kıyâmette nûr olur ve ona on sevâb yazılır.»** Bâzıları Kur'ân-ı kerîm okuyana bir, dinliyene iki ecir vardır dediler. Umulur ki, böyledir. Çünki o, hem dinliyor, hem de susuyor. Ve yine çünki o iki kulağı ile dinliyor, okuyucu ise bir dil ile okuyor.»

Allahü teâlâ Kaf sûresi otuzyedinci âyetinde: **«Kendisi huzurlu bir kalb içinde olduğu halde kulak veren kimse...»** buyuruyor.

Kur'ân-ı kerîm dinlemenin sünnetlerinden biri de, âzâlarının sükûnü, gözlerini yummak ve Kur'ân-ı kerîmden dinlediğini yapmağa azm etmek ve yerine getirmektir. Böyle yapan, âyetlerin gereği ile amel etmeğe, hakkını vermeğe muvaffak olur.

Konuşan, sözünü bitirmeden, dinlediği üzerinde konuşmamak ve sormamak sünnettir. Bitirdiği zaman, anlamadığı bir yer veya şübheli bir

durum kaldıysa, onu sormak, incelemek ve araştırmakta bir mahzur yoktur. Konuşurken söze karışmamak ve sonra süâl sormamak, vekar ve hürmete daha yakındır. Nitekim Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) Resûlullah'dan bir şey sormazlardı. Hattâ incelikleri anlamaktan, ahlâk-ı hamîdeyi bilmekten uzak, şehir dışından bir a'rabî (bedevî) gelip, süâl sorar, Eshâb-ı kirâm, muhtac oldukları bilgileri, o esnâda öğrenirlerdi.

Süâl sorması gerekiyorsa, garîb ve önemsiz konularda değil, en önemli işler hakkında sormalıdır. Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) İslâmın alâmetlerini sorması böyledir. Biraz sonra, **Muhtâr-ı Sahhah**'dan bunu bildireceğiz.

Süâl soracak olan diz üzerine oturur. Nitekim Sahâbenin (radıyallahü teâlâ anhüm) bâzısı, süâl soracakları zaman dizi üzerine otururlar ve babam ve anam sana fedâ olsun, yâ Resûlâllah, bu nedir, bu nasıldır? derlerdi. Süâl sormada evlâ olan, oturmak için izin istemek, büyüklere yakın olmak, sonra sormak için izin almaktır. Nitekim Cebrâil aleyhisselâm böyle yapmıştır. Ya'nî Resûlullah'dan, oturup sormak için izin istedi. Bu konuda açık bilgi hadîs şerhlerinde vardır.

Büyüklere birşey sorarken, yâhud onlarla konuşurken sesini alçaltır. Zîra Ebûbekr-i Sıddîk ve hazret-i Ömerü'l-Fâruk (radıyallahü anhümâ) Hucürât sûresi ikinci: **«Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi, Ona bağırmayın. Haberiniz olmadan ameliyeniz boşa gidiverir»** âyeti indikten sonra, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), iki sırdaş kardeşler gibi, gayet sessiz söylerlerdi.

Üstâd, imtihan için kendisine bir şey sorarsa, cevabı, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbının, kendisine verdikleri cevab gibi olmalıdır. Onlar, Resûlullah'ın süâlinin cevabını bilseler, yâhud bilmeseler «Allah ve Resûlü daha iyi bilir» derlerdi.

Süâl soran, zor süâller sorsa da, âlim kızmamalıdır. A'râbî, Peygamber efendimize (aleyhisselâm) getirdiği İslâm dîni esaslarında, yemîn ettirirdi. Resûlullah da yemîn ederdi.

Din kardeşinin, kendisine söylediği sözü emânet saymalıdır. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Konuşulan sözler, aranızda emânettir»** buyurdu. Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh): Din kardeşinin sırrını, gizli şeylerini söylemen, hiyânettir» buyurdu. Bunu İmâm Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor. Konuşulan sözü, söyliyenin izni olmadan başkasına açmaz. Onun izni ile açarsa, en güzel bir şekilde, tam duyduğu gibi söyler.

**İhyâ**'da diyor ki: Sırrı ifşâ haramdır. Bu da, içinde zarar olduğu zamandır. İçinde zarar yoksa kötüdür. Başkasının sırrını inkâr etmelidir, isterse yalan olsun. Çünki her yerde doğruyu söylemek gerekmez. Ki-

şinin yalana baş vurarak, kendi ayıb ve gizli şeylerini saklaması câiz olduğu gibi, bunu din kardeşi hakkında da yapması câizdir. Zîra onu da kendi yerinde tutması lâzımdır. Edîblerden birine, sırrı nasıl saklarsın? dediklerinde: «Ben onun için bir kabirim» cevâbını verdi. Bunun için denmiş olabilir: «Seçilmişlerin göğüsleri, sırların kabirleridir». Birisi, bir din kardeşine sırrını söyledi ve sonra ona, o sırrı sakladın mı? dedi. Diğeri, unuttum bile cevabını verdi. Hükemâdan biri: «Kızgınlık, hoşnutluk ve yeme zamanında, sana karşı tutumu değişenle arkadaşlık etme! Çünki kızdığı zaman sırrı, gizli yanlarını açan, duyuran, kötü insandır. Hoşnudluk zamanında sırrı saklamak her selîm tabîatın gereğidir» buyurdu. Bunun için denmiştir:

**İyi o insandır ki, ondan kesildiğinde,**
**Kötülükleri gizler, iyilikleri söyler;**
**Kötü insana eğer yakınlaşmak istersen,**
**Kötülükleri söyler, iyilikleri gizler.**

Hazret-i Abbâs, oğlu Abdullah'a (radıyallahü anhümâ): «Bu adamın, ya'nî hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) seni yaşlılardan önde tuttuğunu görüyorum. Şu beş nasîhatımı hiç unutma: Onun sırrını hiç kimseye açma; yanında hiç kimseyi gıybet etme; hiç yalan söyleme; hiçbir işte ona karşı gelme; hiç bir hiyânetini görmesin» buyurdu.

İyiye yorumlanabilen tarafı bulunan hiç kimsenin sözüne kötü zanda bulunmamalıdır. Allahü teâlâ Hucürât sûresi onikinci âyetinde: **«Zannın bâzısı günahdır»** buyuruyor. Sû'-i zan, ya'nî kötü zan, düşünce, kalb ile gıybettir. Bu ise yasak edilmiştir. Bir din kardeşinin kötülüğünü dil ile söylememen vâcib olduğu gibi, kalb ile de susup, kötü bir şey düşünmemen vâcibdir. Bu da mutlak olarak, onun hakkındaki sû-i zannı terk etmekle olur. Burada ölçü, mümkün olduğu kadar, onun işini kötüye yormamaktır. İyiye yormak mümkün ise, zaten iyiye yorumlamak gerekir. Ama yakînen, görerek bir şeyi yaptığını bilirsen, ona söyleyemezsen, bu gördüğünü mümkün mertebe, unutarak, yanlışlıkla yaptı diye yorumlamalısın. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zandan sakının! Çünki zan, sözün en yalanıdır»** buyurdu. Bir de, kötü zan, tecessüse, araştırmaya yol açar. Tecessüs hakkında ise, Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Tecessüs etmeyin, ayıbları görmeye çalışmayın, birbirinizden kesilmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allahü teâlâ'nın kulları! Kardeşler olun»** buyurdu. İşte ayıbları örtmek, kusuru bilmemezlikten gelmek, dindarların âdetidir. **İhyâ**'da da böyle yazıyor.

**ÇOK GÜLMEK** : Çok gülmemelidir. Çünki çok gülmek kalbi öldürür. Allahü teâlâ, Tevbe sûresi seksenikinci âyetinde: **«Az gülsünler, çok ağ-**

**lasınlar»** buyuruyor. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh) anlatır: Bir gün Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) dışarı çıkmıştı. İnsanların konuşup, gülüştüklerini gördü. Durup, onlara selâm verdi ve: **«Lezzetleri yıkanı çok hatırlayınız. Sizi günâh işlemekten men'eder»** buyurdu. Lezzetleri yıkan, eriten şey nedir dedik. **«Ölümdür»** buyurdu. Yine buyurdu ki: **«Çok gülmek kalbi öldürür ve mü'minin değerini düşürür.»** Hazret-i Ömer (radıyallahü anh): «Çok gülenin heybeti az olur. Çok şaka yapanın hafifliği belli olur» buyurdu. Avf (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) tebessüm ederek gülerdi. Kahkaha ile gülmezdi. Yalnız mübârek dişleri görünür, sesi duyulmazdı.

Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh), gülen bir gencin yanına geldi ve ona: «Ey oğlum! Sırat üzerinden geçtin mi?» buyurdu. Hayır geçmedim dedi. Cennete mi, Cehenneme mi gideceğini biliyor musun? buyurdu. Bilmiyorum dedi. O halde, bu gülmen nedendir? buyurdu. Ondan sonra bu gencin bir daha güldüğü bildirilmedi. Hasan-ı Basrî (rahimehullah) yine buyurdu: Şaşarım o gülene ki, ardında Cehennem ateşi vardır. Şaşarım o sevinen, neş'elenen kimseye ki, ardında ölüm vardır. «Dünyada çok gülenler, âhirette çok ağlar; dünyada çok ağlıyanlar âhirette çok güler» demişlerdir.

Derler ki, Hasan-ı Basrî (radıyallahü anh) otuz sene Basrada kaldı ve hiç gülmedi. Atâ-i Sülemî (rahimehullah) kırk yıl gülmedi. Veheb bin Verd, Ramazan bayramı günü, gülen insanlara baktı ve: «Eğer bu insanlar, mağfiret olunmuşlarsa, bu yaptıkları, şükredenlerin işi değildir. Eğer mağfiret olunmamışlarsa, yaptıkları korkanların işi değildir» dedi. Abdullah bin Ya'lâ (rahimehullah): «Gülüyor musun? Belki kefenin dükkânda hazır duruyor» derdi. **Ravdatü'n-nâsihîn** ismi ile bilinen **Şerhü'l-hutab**'da da böyledir.

Çok gülmek, yüzdeki nûru giderir. Ya'nî nûrunu ve vakarını izâle eder. Biraz önce bildirdiğimiz hadîs-i şerîfde buna işâret etmiştik.

Hayret, şaşkınlık verecek birşey olmadan gülmek akılsızlıktır. Süfyân bin Uyeyne (rahimehullah) anlatır: İsâ aleyhisselâm: «Ey havâriler, biliniz ki, sizde iki câhillik alâmeti, hasleti vardır: Hayret ve şaşkınlık veren birşeyle karşılaşmadan gülmek; sabaha kadar, hiç kalkmadan uyumak» buyurdu. Denildi ki, Mûsâ aleyhisselâm Hızır aleyhisselâmdan ayrılırken, Hızır aleyhisselâm kendisine: «Kötü konuşmaktan kaçın! İşin, ihtiyâcın olmadan bir yere gitme! Şaşılacak birşeyle karşılaşmadan gülme! Ey İbni İmrân, hatâlarına ağla» dedi.

Muhammed bin Vasi' (rahmetullahi teâlâ aleyh) buyurdu: Cennette ağlıyan bir kimse görsen, hayret etmez misin? Dinleyen evet dedi. İşte dünyada gülüp, nereye gideceğini bilmiyenin hâline bundan daha çok şaşılır. Bunu **Şerh-i Hutab** ve **İhyâ** bildiriyor.

**AKSIRMAK VE CEVABI:** Aksırıp, **elhamdülillâh** diyene, **yerhamükellah** demek, İslâm hukukundandır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz aksırır ve elhamdülillâh derse, onu duyan herbir müslimânın, yerhamükellah demesi, üzerine hakdır»** buyuruldu.

**Mesâbih şerhi**nde diyor ki: **«Hakdır** sözünde, aksırıp elhamdülillâh diyene yerhamükellah demenin farz-ı ayn olduğunda işâret vardır. Bâzı âlimler de böyle demişlerdir. Ama âlimlerin çoğu, selâm almak gibi, farz-ı kifâyedir buyurmuşlardır. İmam Şâfiî (rahimehullah) sünnettir buyurdu. Hadîs-i şerîfi, vücûba değil, nedbe = mendûb olmaya yorumladı. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Her müslimânın, yedi günde bir yıkanması hakdır»** buyurmuştur. **Onu duyan** sözünde, ya'nî hamd etmesini duyunca ifâdesinde, aksıran kimse, sesli olarak elhamdülillâh demez ve yanında bulunan bunu duymazsa, yerhamükellah demeğe müstehak olmaz» anlatılmak isteniyor. Musannifin: «Aksırmağı duyanın, yerhamükellah demesi gerektir» sözü, birinci görüşü bildirmektedir. Sözün görünüşünden, yerhamükellah demek için, aksıranın elhamdülillâh demesini duymak lâzım olmayıp, onun elhamdülillâh demeyi bilmesi yeter anlaşılıyor. Ya'nî aksıranın elhamdü lillâh demesini duymadan, yerhamükellah der. Bu ise İmâm Şa'bî'nin (rahimehullah) mezhebidir.

Velhâsıl, aksıran elhamdülillâh der, bunu duyan hemen ardından yerhamükellah söyler. Çünki aksırıp **elhamdülillâh** diyene **selâm** gibi, hemen cevab vermek lâzımdır. **Bizâziyye'**de böylece tasrîh olunmuştur. Aralarında yedi deniz olsa da, duyan, yerhamükellah söyler. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aksırıp, elhamdülillâh diyene, yerhamükellah demek, diş, kulak ağrısından ve şışmanlıktan korur»** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfde: **«Aksıran kimse, yerhamükellah'ı, ancak aksırdığı zaman elhamdülillâh derse, hak eder. Arkadaşı yerhamükellah deyince, aksıran kimse, yehdîkümullahü ve yuslihu bâlekûm desin»,** bir rivâyette: **«Yağfirullahü lî ve leküm» desin** buyurdu. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh), aksıran bir kişiye, Allahü teâlâ'ya hamd ettiysen, ya'nî elhamdülillâh dediysen, yerhamükellah = Allahü teâlâ sana merhamet etsin buyurdu. Dudaklarını hareket ettirip, ne dediğini duymadığı için böyle söyledi. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Birbiri ardından üç defa aksıranın, kalbinde îmân sâbit olur. Bir kimseye iki defa yerhamükellah diyen, aksıran üçüncü defa aksırırsa, sen nezle oldun desin»** buyuruldu. Bâzı hadîslerde, **üçüncü aksırışa da, yerhamükellah der. Daha çok aksırırsa, isterse der, isterse demez** diye bildirildi. **Kâfî**'de böyle rivâyet olundu.

Hadîs kitablarında, ebû Mûsâ'dan (radıyallahü anh) bir rivâyet bildirilmektedir. Şöyle ki: Yahudiler, Resûlullah'ın yanında, kendilerini ak-

sırmaya zorlarlar ve kendilerine, yerhamükellah demesini beklerlerdi. Resûlullah onlara, **yehdîkümullahü ve yuslihu bâleküm = Allahü teâlâ sizi hidâyete kavuştursun ve kalbinizi düzeltsin** derdi. **Mesâbîh** şârihi (rahimehullah) der ki: Belki o yahudîler, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) hak peygamber biliyorlar, lâkin müsliman olmalarına, taklîd veya başkanlık sevgisi engel oluyordu. Bu hallerinin kötü olduğunu biliyorlar ve Allahü teâlâ'nın hidâyetini arıyorlar, Resûlullah'ın düâsının bereketi ile, içinde bulundukları karışık durumdan kurtulmak istiyorlardı. Bir kerre Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) aksırdı. Bir yahudî ona, yerhamükellah dedi. Bunun üzerine Resûlullah: **«Allahü teâlâ sana hidâyet versin»** buyurdu da, yahudî müsliman olmakla şereflendi.

Aksırırken başını eğer ve yüzünü eli veya elbisesi ile örter. Ağzından çıkabilecek tükürük veya balgamın bir başkasına ulaşmasını engeller. Sesini kısarak aksırır. **Sesini alçalt** âyet-i kerîmesine uyar. Çünki aksırırken yüksek ses çıkarmak ahmaklıktır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Konuşurken aksırmak, konuştuğunun doğru olduğuna âdil şâhiddir»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfi, Musannif, bu bölümün başında bildirmişti. Önemli olduğu için burada da tekrâr eyledi

Aksıran, **eb veyâ eşheb** demelidir. Çünki o şeytanın bir ismidir.

## YATMANIN, UYUMANIN SÜNNET VE EDEBLERİ

Yerinde ya'nî giyinme bahsinde anlatıldığı gibi yatağın yumuşak olmaması, yatmanın sünnetlerindendir. Kalın da olmamalıdır. Zîra Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) yattıkları yatak hafif, ince idi.

Yatarken abdest alıp, abdestli yatmak sünnettir. Zîra yatsıdan sonra abdestini yenilemek, gece kalkıp ibâdet etmeğe yardımcı olur. Şeyh Sühreverdî anlatır. Dervişlerden biri, bana Horasan'daki şeyhinin biri yatsıdan sonra, biri geceleyin uyandıktan sonra, biri de sabahdan önce olmak üzere, gecede üç defa yıkandığını anlattı. Demek ki, abdestin, gece kalkıp ibâdet etmede büyük te'siri ve kolaylığı vardır. Ayni şekilde hadîs-i şerîfde: **«Abdestli uyuyan, ibâdet edici olarak uyur. Ruhu ile göğe çıkar. Allahü teâlâ'ya secde için kendisine izin verilir. Abdestli yatmazsa, bunlara kavuşamaz. Bir de abdestli yatanın rü'yâsı sâdık olur»** buyuruldu. Şeyh Sühreverdî bu hadîs-i şerîfi **Avârifü'l-me'ârif**'de bildiriyor ve şöyle yazıyor: **«Kul abdestli yatınca, rûhu ile Arşa çıkar. Ve rü'yâsı sâdık olur. Abdestli yatmazsa, rûhu bu makama erişemez ve rü'yâları da karışık olur. Doğru olmaz»**. Sonra Şeyh Sühreverdî diyor ki: Doğru rü'yâ meyvelerini veren tahâret, temizlik, kalbin ve rûhun, nefsin arzûlarının tırmalamalarından, dünya sevgisi bulanıklıklarından, nifâk lekelerinden, ard düşünce, kin ve çekememezlik pisliklerinden temizlenmesiyle olur. Çünki insanın nefsi, fenâlıklardan ve kötü huylardan temizlenince, kalb aynası parlar. Rü'yâda levhi'l-mahfûza muttali' olur ve levhi'l-mahfûzdaki akla durgunluk veren gayblar ve garîb haberler, kalb aynasında hâsıl olur. İşte musannifin, abdestli yatıp uyuyan sözünün gerçek mânası, iç, ya'nî kalb ve ruh temizliğidir. Rü'yâ ancak bununla sâdık olur.

Yatarken ve uyandığı zaman misvâk kullanmak sünnettir. Nitekim Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yaptığı bildirilmiştir.

Sağ yanı üzere kıbleye karşı yatmak müstehabdır. Öbür tarafa dönmek isterse, ölümü yaklaşmış kimsenin, dönmesi gibi döner. **Kunye**'de diyor ki: Sağ yanı üzerine yatmak mü'minin, sol yanı üzerine yatmak

hükümdarların, sırt üstü yatmak peygamberlerin, yüzü koyun yatmak, kâfirlerin yatmasıdır. Bütün bunlardan sonra deriz ki, en doğrusu, bir müddet sağ yanı üzere yatmak, sonra sol yanına dönmektir. Tıb kitabları da böyle diyor.

Sağ avucunu sağ yanağının altına koyup, uyuyuncaya kadar, Allahü teâlâ'yı zikreder. Meşâyıhdan birinden anlatılır. Dedi ki: Önemli bir işi olan, yatarken abdestini tazelesin, sonra temiz yatak üzerine oturup, Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) üç kere salevât-ı şerîfe okusun. Sonra on kerre Fâtiha-i şerîfe, sonra onbir İhlâs-ı şerîf, sonra üç salevât-ı şerîfe daha okusun, sonra bildirildiği gibi, ya'nî sağ avucu sağ yanağının altında olarak, kıbleye karşı sağ yanı üzerine yatsın. Allahü teâlâ'nın izni ile, hangi şeye niyyet etmiş ise, nasıl olacağını görür. Bu akıllara durgunluk veren havastandır. Âlimlerden birçoğu bunu denemişler ve doğru bulmuşlardır. Bu fakîr de, [ya'nî Seyyid Alî efendi de] bunu tekrâr tekrâr tecribe etmiş, böyle olduğunu görmüşüm.

Elbisesinin içi ile yatağı süpürür gibi yapar. Böylece yatakta, toz, toprak veya zararlı birşey varsa çıkarır. Böyle demesi, giydikleri elbisenin entari gibi bir tane oluşundandır. Elbisesinin içi ile demesi, dışının temiz kalması için olup, bunun daha kolay ve avret yerinin bunda daha az açılmasındandır. Musannifin yatağı böyle temizlemek edebdendir demesinin sebebi, arab âdetine göre, yatağın gece ve gündüz olduğu gibi kalmasındandır. **Şerh-i Mesâbih**'de de böyle diyor.

Yatacağı zaman, ölüm ânındaki gibi vasiyyet eder. Çünki yatar da kalkmıyabilir. İnsanlarla helâlaşır. Yemîn için helâlaşmak, keffâret ile ondan çıkmaktır demişlerdir. Zulüm, cinâyet ve benzeri gibi yaptığı zâhirî kötülüklerden, kin, hased ve benzeri gibi kötü huylardan tevbe eder. Kızgınlığını aczi sebebi ile izhâr edemeyip, ânında gereğini yapamazsa, bunu içine atar ve kin hâlini alır. Bu kin birçok kötü huylar doğurur. Bunlardan biri haseddir. Hased, kendine gelsin veya gelmesin, bir ni'metin, başkasının elinden çıkmasını istemektir. **İhyâ**'da da böyle diyor.

Her gece, üç âyet de olsa, Kur'ân-ı kerîmden okumalıdır. **Bostan** kitâbında diyor: Yatarken: **«Bismillâhillezi lâ yedurru me'asmihi şey'ün fil-ardı ve lâ fissemâ ve hüves-semi'ul alîm»** deyip, dilediği düâları okumak müstehabdır. Uyku gözlerini bürüyünciye kadar, tesbîh, tehlîl ve tahmîdde eksiklik etmemelidir. Çünki kul, yattığı gibi, ölen öldüğü gibi kalkar. Ya'nî sâlih amel yapmakta iken ölürse, o hâl üzere kalkar. Yahud kötü amel işlerken ölürse, yine o hal üzere kalkar.

Yatarken İhlâs ve Muavvizeteyni (Kul eûzüleri) okur. Ellerinin içine üfleyip, ellerini yüzüne, başına ve diğer uzuvlarına, bedenine sürer. Büyüklerden biri dedi ki: Mühim bir işi olan, yatacağı zaman abdest alsın. Temiz yatak üzerine oturup, İhlâs, Veşşemsi, Velleyli, Vettîni sûrelerini

okusun. Herbirini okurken Besmele çeksin. Yedi gece devam etsin. Allahü teâlâ işini görür, yâhud birinci, üçüncü, beşinci gecelerde, ona rü'yâda, o işinin nasıl halledileceği gösterilir.

Yatacağı zaman namaz abdesti gibi abdest alır. Yemek abdesti gibi değil. Bâzılarının yaptığı gibi, uzuvlarını su ile mesh etmekle de yetinmez. Çünki o, zarûret zamanındadır. Şeyh Sühreverdî (kuddise sirruh) **Avârifü'l-meârif**'de diyor ki: «Kul, arada bir bitkinlik, gevşeklik, yorgunluk hissederse ve bu hal, abdesti bozulduktan sonra, yatma zamanında abdest almasına engel olursa, uzuvlarını su ile mesh edip, bu kadarla, gâfiller zümresinden çıkar.»

Uyuyacağı zaman son sözü: **Rabbi kınî azâbeke yevme tüb'asü ibâdike,** ya'nî «Yâ Rabbi, kullarını tekrar dirilttiğin gün, beni azâbından koru» olmalıdır.

**Avârif**'de der ki: Yatarken kıbleye dönmek iki çeşittir: Birincisi, lahidde, mezarda olduğu gibi, sağ yanı üzerine yatıp, yüzü kıbleye dönmüş olur. İkincisi, henüz mezara konmamış ölü gibi, sırt üstü yatıp, yüzü kıbleye gelir. Sonra şu dûâyı okur: **«Bismikellahümme veda'tü cenbi ve bike erfe'uhü, Allahümme in emsekte nefsî fağfir lehâ verhamhâ ve in erseltehâ fahfazhâ bimâ tahfazu bihi ibâdikes-sâlihîn. Allahümme innî eslemtü nefsî ileyke ve veccehtü vechî ileyke ve fevvadtü emrî ileyke ve elce'tü zahrî ileyke rağbeten ve rehbeten ileyke lâ melce'e ve lâ mencee minke illâ ileyke. Allahümme âmentü bi-kitâbikellezî enzelte ve nebiyyikellezî erseite.»** Avârif'ül-meârif'in yazısı burada bitti.

**Medârik**'te der ki: Yatarken, **Şehidallahü**'yü... **İndallahil islâm**'a kadar okursa, Allahü teâlâ, ondan yetmiş bin halk yaratır. Kıyâmete kadar onun için istiğfar ederler. Bundan sonra: «Allahü teâlâ'nın şehâdetine, şâhidlik ederim. Bu şâhidlik benim için bir emânettir» derse, Allahü teâlâ, kıyâmet günü: «Kulumun benim katımda bir ahdi vardır. Kulumu Cennete sokunuz» buyurur.

**Mişkât**'ta yazıyor: «Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Yatağına yatıp, Âyete'l-kürsî'yi sonuna kadar okuyana, Allah tarafından bir koruyucu gönderilir ve sabaha kadar ona şeytan yaklaşmaz. Yatağına yatıp, Kâfirûn sûresini okuyan, şirkten berî olur. Tekâsür sûresini okuyan, bin âyet okumuş gibi olur. Geceleyin bunu okuyana, geceyi ibâdet ve tâatle geçirmiş sevâbı verilir.»** Yine buyurdu ki (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gece Bakara sûresinin son iki âyetini okuyana, bu iki âyet** (ya'nî Âmenerresûlü) **her şey için yeterlidir.»** Yine buyurdu (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ, Cennet hazînelerinden iki âyet indirdi. Bu iki âyeti, Rahmân yed-i kudreti ile, mahlûkatı yaratmadan ikibin yıl önce yazmıştır. Bu iki âyeti yatsıdan sonra oku-**

**yana, geceyi ibâdetle geçirmiş sevâbı verilir.»** Bunları Kadı Beydâvî tefsîrinde bildirmektedir.

**RESÛLULLAH'I RÜ'YADA GÖRMEK:** Rü'yâsında Peygamber efendimizi (sallâllahü aleyhi ve sellem) görmek istiyen, ona çok salâvat okusun ve şu düâyı okumağa devâm etsin: **«Allahümme rabbel beledil-harâm veş-şehril harâmi vel-hılli verrükni vel-harâmı ver-rükni vel-makam ikra' alâ rûhi Muhammedin minesselâm.»**

Hasan-i Basrî (rahmetullahi aleyh) buyurur: Yatsı namazından sonra dört rek'at kılıp, her rek'atında Fâtihadan sonra Vedduhâ, Elem neşrah leke, İnnâ Enzelnâ ve İzâ zülzileti'yi birer kere okuyup, sonra selâm verip, Allahü teâlâ'ya yüz kere istiğfar edip, yüz kere salevât-i şerîfe okuyup, sonra yüz lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm okuyan, Peygamber efendimizi (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâda görür.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir: **«Cum'a gecesi iki rek'at namaz kılıp, her rek'atında bir Fâtihadan sonra bir Âyete'l-kürsî, onbeş İhlâs okuyup selâm verdikten sonra bana bin salevât okuyan, öbür Cum'aya varmadan beni rü'yâda görür»** buyurdu. **Ahdâku'l-ahyâr'**da da böyledir.

Hazret-i Alî (kerremallahü vecheh) buyurur: «Resûlullah'ı özlediğim, görmek ve konuşmak istediğim zaman, Abhür namazını kılarım.» Ömer (radıyallahü anh) der ki: «Bir kimse Abhür namazını kılıp da Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâsında görmezse, ben Ömer değilim. Ömer'in nefsi, yed-i kudretinde olan Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, bu namazı kılanın işini, Allahü teâlâ görür, dilediğini verir. Yeryüzü dolusu kadar günâhı olsa da, Allahü teâlâ hepsini siler.» Bu, bir selâmla kılınan dört rek'at namazdır. Şöyle ki, her rek'atte bir Fâtiha, on İnnâ Enzelnâhü okur. Sonra rükû'dan önce, onbeş kere Sübhânellahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber der, sonra rükûa varır, rükû'da üç kere Sübhâne rabbiyel azîm dedikten sonra üç defa bu tesbîhi okur. Sonra doğrulur ve kavmede, ya'nî ayakta iken bu tesbîhi üç defa daha okur. Secdeye varır, üç Sübhâne Rabbiyel a'lâ'dan sonra bu tesbîhi beş kere okur. Sonra başını kaldırır ve ikinci secdeye gider. İki secde arasında tesbîh okumaz. Diğer üç rek'atı da böyle tamamlar. Selâm verir. Selâmdan sonra kimseyle konuşmadan İnnâ Enzelnâ sûresini on defa okur. Sonra bu tesbîhi otuzüç kere okur ve: **«Cezâllahü Muhammeden annâ mâ hüve ehlühü»** der. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) buyurur ki: «Bu namazı kılan, can çekişirken susamaz. Kabri gül ve yasemin ile döşenir. Etrafında nergis biter. Kabrinden kalkarken, başına kerâmet tâcı konur. Oniki bin melek halâs ve ikrâm bereketi ile onu karşılar. Melekler, Peygamberler, Resuller dizisinde bulunur. Şefâattan dilediği kada-

rı ona verilir.» İmam Hâfız Nesefî'nin (rahimehullah) **Fedâilü'l-a'mâl** kitâbında böyle yazılıdır.

Bâzı nüshalarda gördüm: Cum'a gecesi Kureyş sûresini bin defa okuyup, sonra abdestli yatan, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâda görür ve her arzûsuna kavuşur. Bu çok denenmiştir denilmiştir. Her şeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

**YATSIDAN SONRA KONUŞMAMAK:** Sünnetlerden biri de, yatsıdan sonra, dünya işlerinden konuşmamaktır. **Bostan'da** diyor ki: Bâzı âlimler, yatsıdan sonra konuşmak mekrûhdur demişlerdir. Çünki bildirildiğine göre Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) yatsıdan önce yatmağı ve yatsıdan sonra oturup konuşmağı yasaklamıştır. Hazret-i Ömer'in (radıyallahü anh) yatsıdan sonra oturup konuşmaya müsâade etmediği, «evinize dönün, belki Allahü teâlâ size bir namaz, yâhud teheccüd ihsân eder» dediği bildirilmiştir. Bâzı âlimler de, yatsıdan sonra oturup konuşmaya mübah demişlerdir. Delilleri de, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) müslimanların işlerine âid bir iş için, Ebû bekr-i Sıddîk'ın (radıyallahü anh) evinde yatsıdan sonra oturup konuşmuş olmasıdır. Musannif (rahimehullah) buna işâret ederek, «Ancak önemli bir din işi olursa, o zaman oturup konuşmada bir mahzûr yoktur» buyuruyor.

Gece oturup konuşmak, sohbet etmek üç çeşittir:

1. İlim müzâkere etmek için ise, uykudan efdaldir.

2. Evvel zamana âid hikâye ve benzeri mâlâya'nî, fâidesiz konuşmalar ise, mekrûhdur.

3. Yalan ve bâtıl sözlerden, gereksiz konuşmalardan kaçınıp, dostluk, ahbablık etmek için ise, mahzûru yoktur. Ama burada da evlâ olan, bu tür gece sohbeti yapmamaktır. Çünki hakkındaki yasaklık yukarıda bildirildi. Eğer bu cinsten sohbet etmiş olursa, zikre, istiğfara ve tesbîhe dönüp, sohbetin sonunu da, başı gibi ibâdetle bitirir.

Hazert-i Âişe (radıyallahü anhâ): «Müsâfir ve namaz kılandan başkası gece yatmaz» buyurdu. Çünki müsâfir, yolculuğu sebebiyle, uykusunu geciktirecek işlerle karşılaşır. Bunun için ona mubâh olur, bu zamanda kurbet ve tâat yapmasa da. Namaz kılan da böyledir. Lâkin yatsıdan sonra sohbet edip sonra namaz kılması daha efdaldir. Bununla uykudan önce, gece sohbetinin sonunda namaz kılmış olur.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: «**Dört şeyi gözetenin kendisi ve çoluk çocuğu hiçbir zaman muhtac duruma düşmez:**

1. **Sabahdan önce kalkıp namaz kılmak,**
2. **Vakit girmeden abdest almak,**

**3. Ezandan önce mescide girmek,**

**4. Vitir namazından sonra konuşmamak.»** (Hâlisatü'l-hakâyık)'da da böyledir.

Geceleyin uyandığında, hadîs-i şerîfde bildirilen şu düâyı okur: **«Lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerike lehü lehül-mülkü ve lehül-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr ve sübhânellahi velhamdü lillâhi ve lâ ilâhe illâllahü vallahü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh. Allahümmağfir lî»** der. Ya da bir başka düâ okursa, düâsı kabûl olur. Gördüğümüz sahîh hadîs kitablarında, bu hadîs-i şerîfin sonunda, **aliyyül azîm** kısmı yoktu. Herhalde musannif ilâve etmiştir.

Bu bâbdaki hadîs-i şerîf şöyledir: **«Bir kimse uykudan bir sesle ve konuşma ile, yâhud bir başkasının seslenmesi ile uyanırsa, Allahümmağfir lî desin,** (ya'nî yâ Rabbi beni mağfiret eyle) **düâsı kabûl olur.»** Hadîs imamları, bundan murad, düânın yakînen kabûl edilmesidir. Çünki düânın kabûl olma ihtimâli, bundan başka düâlarda da vardır. Yoksa burada kesin olarak bildirilmenin gereği kalmaz. Sonra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), farz veya nâfile namaz için, **«Eğer uykudan uyandığında abdest alıp, namaz kılarsa, namazı kabûl olur»** buyurdu. **Şerh-i Meşârık**'da der ki, bu kesin kabûl, bir önceki namazı müteâkıb olan namaz içindir.

**UYKUDAN UYANMAK**: Evde yalnız yatmamalı, kapının eşiğinde uyumamalı, elinde et, balık kokusu varken yatmamalı, etrafı duvarla çevrili olmıyan damda uyumamalıdır. Bu dört şeyi yapana bir belâ gelirse, kendinden başkasını suçlamasın. Fecirden önce uyanmağa çalışmalıdır. Çünki yer üç şeyden Allahü teâlâ'ya şikâyet eder:

1. Üzerinde, bir zânînin gusletmesinden,
2. Üzerinde, haksız yere akıtılan kandan,
3. Üzerinde, sabah olduktan sonra, bir âlimin hâlâ uyumasından.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Sabah vaktindeki uyku, rızka mâni' olur»** buyuruldu. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ), sabah vaktinde uyuyan bir oğlunu görünce, onu dövüp, ayağı ile itekledi ve: «Kalk! Allah gözlerine uyku vermesin! Rızıkların dağıtıldığı sâatte, hiç uyunur mu? Yoksa sabah vaktinde uyumakta çok mekrûh, tembellik, güçsüzlük ve işini çok unutmak olduğunu bilmiyor musun?» buyurdu. **Bostan**'da böyle diyor.

Uykudan uyanınca, kalbi ile Allahü teâlâ'yı zikreder. Uyandığı zamanki en güzel edeblerden biri, kalbini Allahü teâlâ'ya çevirmek, fikrini Onun işlerine döndürmek, düşüncesi, kalbi Allah'dan başkasına kaymadan onları Hakka yöneltmek ve dili ile de zikretmektir.

İmam Sühreverdî (kuddise sirruh) **Avârif**'de buyurur: Allah yolunda

sâdık olan kimse, bir şeye tutkun çocuğa benzer. Böyle olan, uyuyunca, sevdiği şeyin muhabbeti ile uyur. Uyanınca da, o tutkun olduğu şeyi arar. Ölümü bu sevdiği şeyle meşgul olarak gelir. Haşirde kalkması da yine bu halde olur. Bunun için insan, hangi halde dirilmek istiyorsa, dünyâda o şeyle meşgul olsun ve en önemli olanı seçmeğe dikkat etsin. Çünki kabrinden kalkarken, o hal üzere kalkacaktır. Himmeti, arzûsu Allahü teâlâ ise, kalkışı o hal üzere olur. Yok tutkusu, muhabbeti Allahü teâlâ'dan başkası ise, dirilmesi de öyle olur.

Kul, uykudan uyanınca, kalbi Allahü teâlâ'ya dönmüş ise, kalbini Allahü teâlâ'dan başkasının zikrinden korur ve uyandığı zaman kendinde bulunan fıtrat nûrunu gidermez ve kalbi ile, Allahü teâlâ'dan başkasını anmaktan korkarak, Allahü teâlâ'ya koşar. Kalbde bu nisbet, bu hal korununca, nûr yolu temizlenir. İlâhî nefhalar yolları açılır. Beyt :

**Gecenin kısımlarının kadrini bilmelidir,**
**Ve Allah'a yakınlığı böyle edinmelidir.**

Uyanınca hemen kalkıp abdest almalı ve namaz kılmalıdır. Böylece günün kalan kısmını, gönül temizliği ve rahatlığı içinde geçirir. Bütün azmi, Allahü teâlâ'nın haram ve yasak ettiklerinden takvâ ve verâ' ya'nî tam sakınmak olmalıdır. Yeni günü hayırlı amelle başlatmış, geçen günü iyi amellerle bitirmiş olmalıdır. **Bostan**'da diyor ki: Sabahleyin: «**Elhamdü lillâhillezî ahyânî ba'demâ emâtenî ve ileyhin nüşûr**» demek müstehabdır. Bunu söyleyince, gecenin şükrünü edâ etmiş olur. Her işinde, Besmele okumağı diline âdet etmelidir. Her işin sonunda da Elhamdü lillâh demelidir. Bununla îmânın tadı kalbine girer.

Kalkınca, Allahü teâlâ'nın hiçbir kuluna zulm, haksızlık yapmağa niyyet etmez. İlk yapacağı iş, Allahü teâlâ'yı zikir olmalıdır. Hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi olmalıdır. Şöyle buyuruldu: «**Yine sabahladık. Mülk Allahü teâlâ'nındır. Azamet Allahü teâlâ'nındır. Kibriyâ Allahü teâlâ'nındır. Şehâdet ve melekût âlemi Allahü teâlâ'nındır. Gece ve gündüz ve her ikisinde bulunanlar Allahü teâlâ'nındır. O birdir, şerîki, ortağı yoktur. Yine İslâm fıtratı, ihlâs kelimesi ve Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) dininde olarak ve İbrâhim aleyhisselâmın milletinde bulunarak sabaha çıktık.**»

İbrâhîm sözünün mânasında ebün rahîmün = merhametli babadır demişlerdir. Arablar ha yerine he'yi kullanırlar. Bâzı tefsirlerde der ki, İbrâhim aleyhisselâma, niçin bu ümmetin babası denmiş de, Peygamber efendimize, bu ümmete şefkat ve merhameti İbrâhîm aleyhisselâmdan çok olduğu halde, bu ümmetin babası denmemiştir? denirse, cevâbında deriz ki: Bunun iki mânası, ifâde şekli vardır: Birincisi, babanın evlâdı hakkındaki şehâdeti makbûl değildir. Peygamber efendimiz (sallâllahü

aleyhi ve sellem), ümmetine hayırla şehâdet edecektir. Nitekim Allahü teâlâ Bakara sûresi yüz kırküçüncü âyetinde: **«Peygamberin, sizin üzerinize şâhid olması için»** buyurdu. İkincisi, eğer Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu ümmetin babası denseydi, ümmetinin hanımlarını almak, ona halâl olmazdı. Nitekim Allahü teâlâ Ahzâb sûresi kırkıncı âyetinde: **«Muhammed aleyhisselâm, erkeklerinizden hiç birinin babası değildir»** buyurdu.

**Hanîf,** bütün bâtıl dinlerden hak dîne meyl eden, yaklaşan demektir. Bunun gibi **hanîf,** doğru ihlâs sâhibi müsliman demektir de denmiştir. **Mesâbîh şerh**inde de böyle diyor.

Sonra şu düâyı okumalıdır: **«Allahümmec'al evvele hâzel yevmi lenâ salâhan ve vasetahû felâhan ve âhırahû necâhâ. Bi rahmetike yâ erhamerrâhimîn = Yâ Rabbi, bu günün evvelini bize salâh, ortasını felâh ve sonunu necâh, başarılı eyle! Rahmetinle ey Erhamerrâhimîn!»**

Yatağından kalkarken, kabrinden hesab ve cezâ için kalkar gibi olmalıdır. Çünki uyuyanın hâli, ölünün hâline benzer. Uyanmak ise, öldükten sonra dirilip kalkmak gibidir. O halde ibretle bakıp, iyice düşünmeli, böylece, Allahü teâlâ'nın yasaklarına dalmaktan kurtulabilir.

**KAYLÛLE :** Kaylûle, ya'nî gün ortasında bir parça uyumak sünnettir. Ancak kaylûle yapacak olan gece kalkıp ibâdet eden olmalıdır. Kaylûlenin vakti, gündüzün ortası olup, güneşin tepe noktasına yaklaştığı zamandır. Hadîs-i şerîfde: **«Gündüzün evvelinde uyumak aklı azaltır, ortasında uyumak peygamberlerin ve evliyânın güzel ahlâkındandır; gündüzün sonunda uyumak ise, tenbelliktir»** buyuruldu.

**Bostan'da diyor ki:** Uyku üç kısımda incelenir: Biri tabiî, normal uyku, biri gündüz sonundaki uyku olup, bu zamanda uyuyanlar ya ahmak, ya sarhoş, ya da hastalardır. Üçüncüsü aklı azaltan uykudur; günün evvelinde olan uyku gibi.

İkindiden sonra uyumamalıdır. Bunu önemine binâen yine bildirdi.

Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), gece ibâdetlerinden yorulduğu zaman, sabahdan biraz önce, bir parça uyurdu. Dirseğini yere dikerek mübârek başını avucunun içine koyar, bir mikdar uyurdu. Sonra sabah namazına çıkardı.

**TEHECCÜD :** Ebrârın sünnetinden, iyi âdetlerinden biri de tehecciddür. Teheccüd, geceleyin kalkmak demektir. Teheccüd olması için, önce uyuyup, sonra kalkmak şarttır. Geceleyin az uyuyan bu insanları, Allahü teâlâ Zâriyât sûresi onyedinci âyetinde: **«Onlar geceden pek az bir zaman uyuyorlardı»** buyurarak bildiriyor.

Haberde geldi ki. Dâvud aleyhisselâm: «Yâ Rabbi, sana ibâdeti seviyorum; hangi vakitteki ibâdet daha kıymetlidir?» diye yalvardı. Allahü

teâlâ, kendisine vahy gönderip: **«Ey Dâvud! Gecenin evvelinde ve sonunda kalkma! Çünki evvelinde kalkan sonunda; sonunda kalkan evvelinde kalkamaz. Gece ortasında kalk! Böyle kalkarsan sadece benimle olursun, ben de yalnız seninle olurum. Her isteğini o zaman benden iste!»** buyurdu. **Şerhu'l-hutab**'da da böyle yazıyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: **«Göklere götürüldüğüm gece, Rabbim bana beş hasleti tavsiye etti ve buyurdu ki, kalbini dünyaya bağlama; çünki onu senin için yaratmadım. Muhabbetin benimle olsun. (Beni ve sevdiklerimi sev). Çünki bana geleceksin. Teheccüde devam et. Çünki kurtuluş, zafer, gece kalkmakla elde edilir. Cenneti istemekte çok gayretli ol. İnsanların elinde olanlara güvenme! Çünki onların elinde birşey yoktur.» (Hâlisa)**'da böyle diyor.

Gece kalkınca, abdest alıp nâfile namaz kılmalıdır. Önce iki rek'at tehıyyatü't-tahâret, ya'nî abdeste şükür namazı kılar. Birinci rek'atte, Fâtiha'dan sonra **Ve lev ennehüm iz zalemû enfüsehüm...**, ikinci rek'atta **Ve men ya'mel sûen ev yazlım nefsehû...** âyetlerini okur. Sonra Allahü teâlâ'ya istiğfar ederse, Allahü teâlâ'yı mağfiret ve merhamet edici bulur. İki rek'attan sonra bir kaç istiğfar okur. Sonra iki rek'at namaz kılıp uzun sûreler okumaz. İsterse, zamm-ı sûre olarak Âyete'l-kürsî ve Âmener-resûlü'yü okur. İsterse başka okur. Sonra iki uzun rek'at namaz kılar. Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle bildirildi ki, o böyle teheccüde kalkar, iki hafîf, ya'nî kısa rek'at kılar, sonra uzun iki rek'at kılardı. Her iki rek'atta tedrîcen arttırır, oniki rek'at kılardı, yâhud sekiz, ya da daha çok rek'at kılardı. Bütün bunlarda çok büyük fazîlet ve sevablar vardır. **Avârif**'de de böyle diyor.

Gece namazını, böylece defalarca kılar. Her gece kılamazsa, haftada birkaç gece, bu da olmazsa ayda birkaç gece, bu da olmazsa, senede birkaç gece, bu da olmazsa ömründe birkaç gece kılmalıdır.

**RÜ'YASINI ANLATMAK VE TA'BİR ETTİRMEK:** Her gördüğü rü'yâyı değil, gördüğü iyi rü'yâları, bir âlime ve nasîhat ediciye anlatmak sünnettir. **Mesâbîh şerhi**nde diyor ki: Sabahleyin kalkınca, zihnini dünya işleri ile meşgul etmeden, bir âlim veya nasîhat ediciye gidip, gördüğü rü'yâyı anlatmak müstehabdır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gördüğün rü'yâyı bir sevgili kula (velîye), yâhud bir akıllıya anlat»** buyurdu. Bir rivâyette: **«Gördüğün rü'yâyı bir sevgili kula, yâhud re'y sâhibi olan bir zâta anlat»** buyurdu. Çünki bu ikisinden başkası, rü'yâyı kötü ta'bîr etme zararından kurtulamaz. Allahü teâlâ, Ya'kub aleyhisselâmdan hikâye ederek, Yûsûf sûresi beşinci âyetinde: **«Yavrum, rü'yânı kardeşlerine anlatma; sonra sana bir hîle kurarlar»** buyurdu.

Din büyükleri buyurmuşlardır ki, Levh-i mahfûz, âlem-i misâlde bir ayna gibidir. Onda sûretler görünür. Karşısına bir ayna konur ve ara-

larındaki perde kaldırılırsa, bu âlem-i misâl aynasında olanlar, bu aynada da görünür. Buna göre bir kimsenin başında olanı ve sırtındaki yarayı görmek mümkündür. İşte kalb de bir aynadır. İlimlerin resim ve sûretlerini kabûl eder. Kulun şehvetleri ile meşgul olması ve duygularının gereğini yapması, kendisi ile, Melekût âleminden olan Levh-i mahfûzu okuması arasına sokuşturulan bir perde, bir engeldir. Eğer bir rahmet rüzgârı eser, bu perdeyi sallar ve kaldırırsa, kalb aynasında, Melekût âleminden, şimşek gibi birşey parlar. Bâzan bu kuvvetlenir ve devamlılık gösterir. İnsan uyanık olduğu müddetçe duyguları, şehâdet âleminden, ya'nî dünya işlerinden gelen şeylerle meşgul olur. Ancak Allahü teâlâ'nın, kendi katından te'yid eyledikleri, uyanık iken de, duygularının hislerine kapılmaz, dünyâ işleri onların kalblerini meşgul eylemez.

Uyurken duyguların durgunlaştığı, kalbin duygu organlarından gelen haber ve etkilerden kurtulduğu, onları düşünmekten arındığı ve kendi cevherinde berraklaşıp, aradaki perde kalkınca, kalbde, Levhi'l-mahfuzdan, sıfatına uygun, bir şey vâki' olur. Ancak uyku, hayâlin çalışma ve hareketine mâni' olmaz. Demek ki, kalbe levhil mahfûzdan vâki olan şeyleri hayâl tutar ve yakın bir misâl ile ona anlatmağa çalışır. Hâfızasında, hayâline gelenler, diğerlerinden daha kuvvetli yer eder. Uykudan uyanınca ancak hayâlde olanları hatırlar. Bunun için rü'yâ gören, ferâsetle bakan bir kimseye, rü'yâsını anlatıp, ta'bîrini, gördüklerinin mânalarını öğrenmek ister. İşte bu sır sebebiyledir ki, rü'yâda bir şey görenin, rü'yâsını, bir âlim, ya da nasîhat vericiye anlatması sünnettir. Bu tür vâkı'a ve rü'yâların hâlini daha iyi anlayabilmen için örnek verelim:

Adamın biri İbni Sîrîn'e (rahimehullah) gelip, rü'yâda elimde bir mühür gördüm. Onunla erkeklerin ağızlarını, kadınların ferclerini mühürlüyordum dedi. İbni Sîrîn, bu rü'yâsını, «Sen müezzinsin, Ramazanda sabahdan önce ezan okursun» diye ta'bîr etti. Gelen de evet, doğru söyledin dedi. Dikkat buyurun! Mührün esası, gerçek mânası, men'etmektir. Mühür bunun için istenir. Bir kimsenin hâli, Levhil mahfûzda nasıl ise, kalbde öyle görünür. Ramazanda sabah ezanının mânası, insanları yemek, içmek ve cima'dan men'etmektir. Lâkin hayâl, bu yasağı bildirirken, mührün neticesi olarak, mâna bakımından mühürle bildirmiştir. Hâfızada ise, yalnız hayâlî olan sûret kalmıştır. Bildireceğimiz misalleri de buna benzetebilirsiniz.

Adamın biri Saîd bin Müseyyeb'e (rahmetullahi aleyh), rü'yâda, bir yolda gidiyordum. Ama oturduğum zaman yol alıyor, yürüdüğüm zaman, hiç ilerlemiyordum gördüm dedi. Saîd bin Müseyyeb, ta'bîrinde, sen dokumacısın. Oturduğun zaman kazanırsın, kalkınca iş yapmazsın dedi. Gerçekten buyurduğu gibi idi.

Birisi rü'yâda, Resûlullah efendimizi (sallâllahü aleyhi ve sellem) görüp, hastalığından şikâyet etti. **Lâ ve lâ'ya sıkı sarıl** buyurdu. Uykudan **uyandı. Şaşkındı. Meşhûr** rü'yâ ta'bircisi İbni Sîrîn'e anlattı. Cevabında, zeytinyağı ye! Çünki Allahü teâlâ, onun için **lâ şarkıyyetin ve lâ ğarbiyyetin** buyuruyor dedi.

Abdullah bin Yezdî (rahimehullah) anlatır: Bir adam bana geldi ve: «Rü'yâda, Allahü teâlâ'nın gökleri ve yeri yarattığını gördüm» dedi. Bu rü'yâyı, bir başkası görmüş ve ta'bîrini sana sormuş olmasın dedim. «Hayır, ben gördüm» dedi. Bunun üzerine onu kadıya götürdüm. Kadı onun arkadaşı idi. Kadıya: «Kadı efendi, bu adam bana, şöyle bir rü'yâ gördüğünü anlattı. Kendisine bir de siz sorun; bu rü'yâyı bir başkası görmüş olabilir» dedim. Kadı sordu. Ona da, «hayır, ben gördüm» cevabını verdi. Kadıya; bu adam yalan söylüyor. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde: **«Ben göklerin ve yerin yaratılışında ve kendilerinin yaratılışında onları şâhid tutmadım»** buyuruyor dedim. Bunun üzerine iyice araştırdı ve dediğim gibi buldu.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) anlatır: Babam Ebûbekr-i Sıddîka (radıyallahü anh), rü'yâda odama üç ay indiğini gördüm dedim. «Evinde üç seçilmiş defn olacaktır» buyurdu.

Bir hanım, rü'yâda parmağımda bir başak bitmişti deyince, Saîd bin Müseyyeb: «Sen, yün eğirmekten rızkını te'min edersin» buyurdu.

Adamın biri rü'yâsında, kendi başını kesip, iki ayağı arasına aldığını gördü. Bunun ta'bîrini sordu. Cevâbında: «Senin sarığın vardı, onu şalvar yaptın» dediler. Evet doğru söyledin dedi.

Abdullah bin Ca'fer (radıyallahü anh) rü'yâsında, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem), minâresine bir karganın düştüğünü gördü. Saîd bin Müseyyeb (radıyallahü anh), «Haccâc, senin kızını tezvîc eder» dedi. Dediği gibi oldu. Bunu nereden anladın? dediklerinde, «Minâre, Medîne'de bulunanların en şereflisidir. Karga ise, fâsıktır» dedi.

İbni Sîrîn'e, birisi: «Rü'yâda, bir zeytin ağacının köküne zeytinyağı döktüğümü gördüm» dedi. Cevâbında: «Sen annenle nikâhlısın» buyurdu. Araştırdılar. Bir de ne görsünler! Nikâhlısı, bir vakitler, babasının cinsî münâsebette bulunduğu câriye imiş.

Yine birisi İbni Sîrîn'e: «Sudan başka yerde yüzüyordum» dedi. Cevâbında, «emniyyetin artar» buyurdu. Bir başkası da, rü'yâda tilki avlıyordum, ta'bîri nasıl olur? dedi. «Sen hîle, aldatma peşindesin» buyurdu. Bir başkası da: «Rü'yâda, komşumun güvercinini aldım, kanatlarını kırdım ve evimin damına inmekte olan bir kuzgun gördüm» dedi. Ta'bîrinde: «Sen, komşunun hanımına gidiyorsun ve siyah bir köle de senin evine gidip geliyor» buyurdu. Araştırdılar; buyurduğu gibi buldular. Bir başkası da: «Rü'yâda, namazda tatlı yediğimi gördüm» deyince, ta'bî-

rinde: «Tatlı halâldır. Ama namazda yenmesi câiz değildir. Sen oruclu iken hanımını öpüyorsun» buyurdu. Gerçekten böyle idi. Bir başkası da rü'yâda, evimde bir hurma ağacı gördüm. Onu üzüm ağacı taşıyordu dedi. Ta'bîrinde, «hanımın, senden başkasından hâmiledir» buyurdu. Biri de, rü'yamda, Mushafı çiğniyordum dedi. Ta'bîrinde, «mestinde, üzerinde âyet yazılı bir gümüş para (dirhem) vardır. Üzerine basıyorsun» buyurdu. Hemen kontrol etti, gerçekten dediği gibi buldu.

Ebû Mûsâ, rü'yâsında, başının üzerinde, Arşı taşıdığını gördü. Sabahleyin uyanınca, bu rü'yâdan hayrete düştü, mânasını çıkaramadı. Bâyezîd-i Bistâmî'ye (kuddise sirruh) gitti. Ta'bîrini soracaktı. Bâyezîd'i ölü buldu. Cenâzesini taşıdıklarında, tabutun başı çok kalabalık oldu. Cenâzesini taşıyacak, tabutuna tutacak fırsat bulamadı. Bunun için insanların bacaklarının arasından cenâzenin altına girdi. Kalktı ve cenâze başı üzerine geldi. Cenâzeden bir ses duydu: Ey Ebâ Mûsâ, işte rü'yânın ta'bîri» diyordu.

Bu mevzu'da en güzel misallerden biri de, **Yâfii târihinde** bildirilen şu hikâyedir: Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh) rü'yâda kendini, yün giymiş, belinde mecusî kuşağı, ayağında zincir ve üzerinde bal renkli bir kaftan olduğu halde bir çöplükte ayakta duruyor ve elindeki tanburu çalıyor ve Kâ'beye yaslanıyor halde gördü. Bunu Ibni Sîrîn'e anlattı. Ibni Sîrîn: «Giydiğin yün zühdüne, belindeki kuşak Allah'ın dînindeki kuvvetine, bal rengi Kur'ân-ı kerîmi sevmene ve insanlara tefsir etmene, ayağındaki zincir vera'daki sebâtına, çöplükte durman ise dünyaya ve Allahü teâlâ'nın onu senin ayaklarının altında bulundurmasına, tanbur çalman, insanlar arasında Kur'ân-ı kerîmin hikmetini yaymana, Kâ'beye dayanman da Allahü teâlâ'ya yönelmene, sığınmana işârettir» buyurdu.

Adamın biri İbni Sîrîn'e, rü'yâda bir kuşun mesciddeki taşı aldığını gördüm dedi. Ta'bîrinde: «Rü'yan doğru ise, Hasan ölür» buyurdu. Çok geçmeden Hasan-ı Basrî (rahimehullah) vefât eyledi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. O mescidde namaz kılanlar, oraya devam etmez oldu. Ikindi namazı bile câmi'de kılınmadı. İslâmın o şehre gelişinden bugüne kadar, bu câminin, bu kadar boş, tenhâ olduğu bilinmemiştir.

Ibni Sîrîn'e, birisi, rü'yâda, baldırımı çok kıllı gördüm dedi. Ta'bîrinde: «Borçlanırsın ve zındanda ölürsün» buyurdu. Bu rü'yâyı, senin için gördüm dedi ve döndü. Denir ki, o adam zindanda can vermiş ve üzerinde kırkbin dirhem borç kalmıştı. Bu borcunu sâlihlerden biri ödedi.

Rızâ dedi ki: Lübnân dağına çıktım. Orada bir derviş gördüm. Bana : Dün gece, rü'yâmda, birisinin :

**Ey, bilerek vezirliği terk eden Talha oğlu,**
**Bir dirheme zühd edene, sakın hayret eyleme!**

dediğini duydum. Sabahleyin Şeyh Muhammed bin Talha'nın yanına git-

tim. O fıkıhda derin âlim olup, bu kavmin ulularından idi. Önce vezir olup, sonra vezirliği bırakmış, kendini toparlamış, zühdünü yapmış, kibâr-ı meşâyıhdan olmuş idi. Evine gidince, sultan Melik Eşref'i kapısında bekler, içeri girmek için izin ister halde gördüm. Oturdum. Sultan girip çıktıktan sonra, ben içeri girdim ve o dervişin söylediklerini ona anlattım. «Rü'yâsı doğru ise, ben onbir güne kadar öleceğim» dedi. Ve dediği gibi oldu.

*İmam Yâfiî (rahimehullah)* der ki, bunu ölümle ta'bîr etmesi ve şu kadar gün içinde demesi, insanı hayrete düşürebilir. Herhalde, bu mânayı, dervişin sözündeki, «Esâbel ma'denâ»daki harf sayısından çıkarmıştır. Bu ise onbir harftir. Anlam yönünden bu ölüme daha uygundur. Çünki, ma'den sözü, ölümden sonraki büyük seâdet, ni'met ve mutlak zenginliktir, anlamını taşımaktadır.

Rü'yâsını, câhile veya kadına anlatmamalıdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Rü'yâ, ta'bîr olunmadıkça, bir kuşun ayağında bağlı durur. Ta'bîr olununca, vâki' olur»** buyuruldu. Ya'nî rü'yâ, ta'bîr olunmadıkça, bir kuşun ayağına bağlı olup, nereye düşeceği bilinmiyen bir şey gibidir. Ta'bîr olunmadıkça bilinmez. Ta'bîr olununca da, ta'bîrine uygun takdîr ile istikâmet kazanır. Ta'birden sonra vuku'unu bekler.

Gördüğü her rü'yâyı anlatmamalıdır. Çünki şeytanın karıştığı rü'yâ olabilir. Katâde (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir: **«Sâlih rü'yâ Allahü teâlâ'dandır. Kötü, bozuk rü'yâ ise şeytandandır. Sizden biriniz sevdiği birşeyi rü'yâda görürse, onu sevdiğinden başkasına anlatmasın. Beğenmediği birşeyi rü'yâda görürse, onun ve şeytanın şerrinden Allahü teâlâya sığınsın, üç kerre tükürsün. Hiç kimseye söylemesin. O zaman o rü'yâ ona asla zarar vermez»** buyurdu. Ya'nî sâlih rüyâ, Allahü teâlâ tarafından hayırlı bir müjdedir. Kötü, bozuk rü'yâ, karışık şeyler olup, aslı yoktur; bunun için şeytandandır denildi. Halbuki, ikisi de Allahü teâlâ'nın kazâsı iledir.

*Ebû Seleme* (radıyallahü anh) der ki, dağdan daha ağır rü'yâlar gördüm, ama bu hadîs-i şerîfi işitince, böyle rü'yâlara önem vermedim. Bir rivâyette şöyle geldi: Öyle rü'yâlar görürdüm ki, derdimden hastalanırdım. Sonra Resûlullah'ın bu hadîs-i şerîfini duyunca, o tür rü'yâlara aldırmadım. **Şerh-i Mesâbih**'de de böyle yazmaktadır.

Kötü bir rü'yâ görünce, soluna tükürsün, yâhud hafifçe üç defa sol tarafına tükürsün. Tükürmek ile, tü tü gibi nefes vererek tükürür gibi yapmak ayrı şeylerdir. İkincisi beğenilmiyen bir şey için yapılır. Mânası, bu rü'yâyı beğenmediğini göstermek için, dilinin ucundan üç defa tükürür gibi yapıp tü tü tü demek ve şeytanı koğmaktır. Sonra gördüğü şeyin şerrinden, üç defa Allahü teâlâ'ya sığınsın ve şeytanın karışık rü'yâlarından kurtulmak için, öbür tarafına dönüp yatsın. Sonra kalkıp iki rek'at namaz kılsın. Gördüğü bu rü'yâdan kimseye bahsetmesin.

Ebû Hüreyrenin (radıyallahü anh) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde böyle bildirilmektedir. Muhammed bin Sîrîn'in şu sözünden de alınmış olduğu söylenir: «Rü'yâ üç kısım olur: **Birisi,** hadîs-i nefsdir. Bir işte, bir tutku içinde bulunan kimsenin, kendini bu işte görmesi gibi. Âşıkın ma'şûkunu görmesi böyledir. **İkincisi,** şeytanın insanla oynayıp, onu üzecek şeyleri ona göstermekle, onu korkutmasıdır. Allahü teâlâ Mücâdele sûresinde: **«Öyle fısıltı, muhakkak şeytandandır. İmân edenleri üzmek içindir»** buyuruyor. Şeytanın insanla oynamalarından biri de, gusle sebeb olan ihtilâm rü'yâsıdır. Bu ikisi de ta'bîr edilmez. **Üçüncüsü,** Allahü teâlâ tarafından müjde olup, meleğin levhi'l-mahfûzdan getirip göstermesidir. İşte bu sahîhdir. Bundan başkası, karışık, bozuk, şeytanî, mânasız rü'yâlardır.

Bir kimse beğenmediği bir rü'yâ görürse, kimseye söylemesin, kalkıp namaz kılsın demiştik. **Mesâbîh** sâhibi, **rü'yâ üçdür** kavli de, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) hadîsinden olup, Muhammed ibni Sîrîn'in sözünden değildir diyor. **Mesâbîh şerhi**nde böyle yazmaktadır.

Gördüğü kötü rü'yâ için bir şey sadaka eder. Allahü teâlâ ondan gelecek şerri çevirir.

Rü'yâyı, olduğu gibi anlatmalı, içine hiç yalan katmamalıdır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Rü'yâda görmediğini gördüm diye anlatmak en büyük iftirâlardandır»** buyurdu. İsâ (aleyhisselâm), Rü'yâsına yalan katıp anlatanı, Allahü teâlâ, kıyâmette arpa bağlamakla meşgul eder buyurdu. Bunu **İhyâ** yazmaktadır. Başka kitablarda da vardır. Belki te'vîlinde beğenmediği bir şey, ona ekliyebilir. Sonra âlimin ta'bîr ettiği şekilde meydana gelir (ve onun ilâvesinin doğru olmadığı anlaşılır). Yûsuf aleyhisselâmın hapishane arkadaşına hükmettiği gibi. Yûsuf aleyhisselâm olan oldu buyurdu ve o kimsenin, ben bir şey görmedim, gözüme iftira ettim demesi bir fayda vermedi. Şöyle olmuştu:

Yûsuf aleyhisselâmı zindana attıklarında, beraberinde hükümdârın ekmekçisi ve sâkisi de zindana atılmıştı. Mısır hükümdarı ikisine de kızmış, zindanda habsetmişti. Sâkî, Yûsuf aleyhisselâma, rü'yâda, bir üzüm bağına girdim. Bağda güzel bir asma gördüm. Üç dalı ve her dalında üç salkım üzüm vardı. Üzümler yetişmişti. Koparıp, şırasını bir tasa sıktığımı, sonra hükümdara getirip sunduğumu gördüm dedi. Öbürü de, rü'yâda başımın üstünde üç ekmek sepeti bulunduğunu ve kuşların bunlardan yediğini gördüm dedi. Nitekim Allahü teâlâ bunu haber veriyor ve Yûsuf sûresi otuzaltıncı âyetinde: **«Yûsuf aleyhisselâmla beraber zindana iki genç daha girdi. Biri, ben rü'yâmda, kendimi şarab olacak üzüm sıkıyor gördüm dedi. Diğeri, ben rü'yamda başımın üzerinde ekmek taşıdığımı ve kuşların ondan yediğini gördüm dedi. Bize rü'yânın ta'bîrini bildir. Çünki biz seni iyilik edenlerden görüyoruz dediler»** buyuruyor. Buradaki iyilik, sözünde doğru olandır. Âlim mânasındadır diyenler de oldu.

Rü'yâlarının ta'bîrinde buyurdu ki: Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarab içirecektir. Ya'nî Yûsuf aleyhisselâm, sâkîye, sen zindanda üç gün daha kalır, sonra çıkar, eski işine döner, efendine sâkîlik yaparsın. Ekmekçiye gelince, sen de üç gün sonra çıkarsın ve asılırsın dedi. Rü'yâlarının te'villerini, ta'bîrlerini kendilerine söyleyince, ikisi de, biz bir şey görmedik dediler. Yûsuf aleyhisselâm bunun üzerine: «Hakkında fetvâ istediğiniz mes'ele böylece tamam oldu» buyurdu. Ya'nî siz görün veya görmeyin bana sordunuz, danıştınız. Bana söylediniz, ben de size söyledim. İş size dediğim gibi olacaktır.

İbrâhîm-i Nehâî Alkama'dan, Alkama Abdullah bin Mes'ûddan (radıyallahü anhüm) bildirir: Bu iki genç, Yûsuf aleyhisselâmı denemek için anlaşmışlardı. Rü'yâlarını ta'bîr edince, biz oyun yaptık dediler, Bunun üzerine Yûsuf aleyhisselâm: «Fetvâ sormakta olduğunuz mes'ele böylece tamam oldu» buyurdu. **Ebülleys** tefsîrinde de böyle yazıyor.

Hazret-i Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Sâlih kimsenin gördüğü güzel, ya'nî sahîh rü'yâ, peygamberliğin kırkaltı cüz'ünden bir cüzdür»** buyuruldu. Sahîh rü'yâ demek, şeytanî değil, Rahmânî olan rü'yâ demektir. Belki de görünüş olarak güzel rü'yâ demektir. Nitekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Güzel bir rü'yâ gören, sevinsin. Onu sevdiğinden başkasına anlatmasın. Kötü rü'yâ gören, kimseye anlatmasın»** buyurdu. Yukarıda bildirilen sâlih kişi, mizâcı îtidal üzere olup, hayâli can sıkıcı işlerden ve vehme âid lezzetlerden uzak olan kimsedir denilmiştir. Peygamberliğin ilminin cüzlerinden biri de rü'yâdır. Çünki onda, gaybdan haber vermek vardır. Peygamberlik devamlı değildir. Lâkin ilmi devam eder. Bu da, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Peygamberlik gider, alâmet ve müjdecileri kalır»** kavline benzemektedir. Bâzı âlimler, bu ilimden maksad, rü'yâ ta'bîridir dediler. Yûsuf aleyhisselâma verildiği gibi. Ama peygamberliğin cüzlerinin açıkça kırkaltı olarak bildirilmesini hakîkat olarak kabûl ederiz ve nasıl olduğunu bilmeğe çalışmaktan uzak dururuz. **Meşârık şerhi**nde de böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«En doğru rü'yâ, seher vakitlerinde görülen rü'yâdır»** buyuruldu. Seher vakti, sabahdan biraz önceki zamandır. Bir hadîs-i şerîfde de: **«En sâdık rü'yâ göreniniz, sözü en doğru olanınızdır»** buyuruldu. Bundan anlaşılan **«En güzel konuşanınız, en doğru rü'yâ göreninizdir»** anlamındadır demişlerdir. Kadı, bâzı âlimlerden nakleder: Bu âhir zamanda, âlimlerin öldüğü zaman olacaktır.

Nevevî buyurdu ki: Bu mutlak olarak bildirilmiştir. En sağlam söz de budur. Çünki, sözü yalan olanın hâli rü'yâsına karışır. Hayâli uygunsuz sûretler meydâna getirir ve rü'yâ yalan olur. **Şerh-i Meşârık**'da da böyle diyor.

İbni Sîrîn gibi meşhûr rü'yâ tâbircileri diyorlar ki: Rü'yâ ta'bîr etmek

için en uygun zaman ikidir: Biri, ilkbaharın ilk günleri, diğeri sonbaharda meyvelerin olgunlaştığı günlerdir. Bu günler, gece ve gündüzün birbirine eşit olduğu zamandır. Çünki gece ve gündüz senede iki defa eşit olur. Biri ilkbaharın başı, ya'nî nevruz günü, diğeri sonbaharın ilk günü, ya'nî mihircan günüdür. Bu günlerde, gece ve gündüz, uzunluk ve kısalık bakımından eşit olur. Zamanın mutedil olduğu günler ve vakitlerde mizaclar da mu'tedil olur demişlerdir. İşte böylece rü'yâlar, karışık olmaktan kurtulur ve vuku'u gerçek olur.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve ve sellem) bildirir: **«Gece ile gündüz birbirine yaklaştığı zaman, mü'minin rü'yâsı yalan olmaz»** buyurdu. Buradaki zamanın iktirabı, birbirine yaklaşması, gece ve gündüzün eşit olmasıdır diyenler oldu. Nitekim Musannif (rahimehullah) böyle buyuruyor. Kimi de kıyâmetin yaklaşmasıdır dedi. Kimi de, zamanın kısalması, iki yanının yaklaşmasıdır dedi. Bir yıl bir ay gibi, bir ay bir hafta, bir hafta bir gün, bir gün bir hafta gibi olur. Bu hazret-i Mehdî'nin zamanıdır.

Kimi de, bundan murad, insanın yaşı ilerlediği zaman, bozuk düşünceler, zararlı şehvet ve arzûlardan kurtulur ve rü'yâları doğru çıkar demektir. Gece görülen rü'yâ gündüz görülenden daha sağlamdır; en güzel zamanı da seher vaktidir demişlerdir. **Şerh-i Mesâbîh**'de böyle diyor.

Rü'yâ ta'bircisi, korkulu olsa da, rü'yâyı en güzel şekilde ta'bîr etmelidir. «Hayrını göresin», yâhud «Şerrinden sakınasın» demelidir. Ya'nî kendisine anlatılan rü'yâ iyi ise, hayrını göresin, gözün aydın denıeli; kötü ise, şerrinden korunasın demelidir. Bundan maksad, Allahü teâlâ, seni onun şerrinden muhafaza etsin demektir.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Sizden biriniz bir rü'yâ görür ve arkadaşına anlatırsa, arkadaşı ona, bizim için hayırlı düşmanlarımız için şer olsun demelidir.»

İyiye, güzele te'vil, ta'bîr ve yorum yapmalıdır dedik. Buna şöyle bir misâl getirelim. Bir hanım, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), rü'yâda evimin tavan direği yıkılmıştı dedikte: **«Hayırdır, inşâallahü teâlâ, Allahü teâlâ yanında olmıyan birini sana kavuşturur»** buyurdu. Buyurduğu gibi oldu. Zevci seferden döndü. Sonra zevci yine yolculuğa çıktı. Hanımı aynı rü'yâyı bir daha gördü. Yine Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) geldi. Fakat onu bulamadı. Ebûbekr-i Sıddîk ile Ömerü'l-Fâruk'u (radıyallahü anhümâ) buldu. Rü'yâyı onlara anlattı. Kocan ölecek dediler. Dedikleri gibi oldu.

**Bostan** kitâbında diyor ki: Bu kadın, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) geldi. Resûlullah ona: **«Rü'yânı bir kimseye anlattın mı?»** buyurdu. Evet, anlattım dedi. O zaman: **«Ta'bîrinde sana ne söylenmişse, öyle olacaktır»** buyurdu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sel-

lem) : **«Rü'yâ, ta'bir edildiği gibi çıkar»** buyururdu. Bâzı rü'yâ ta'bircileri, bu hadîs-i şerîfi hüccet alarak: «Rü'yâ, benim ta'bir ettiğim gibidir» demişlerdir. Hakîkata erişmiş derin âlim ve velîler: Rü'yânın hükmü, bir câhilin ta'bîri ile değişmez. Nitekim kendisine fıkıhdan bir mes'ele sorulan câhilin, verdiği cevâbı sebebiyle, o mes'elenin fıkıhdaki hükmü değişmez. Rü'yâ mes'elesi de böyledir. Resûlullah'ın ta'bîrine gelince, onunla değişir. Çünki Allahü teâlâ onun sözünü hep doğru çıkarır» demişlerdir. **Bostan**'ın yazısı burada bitti.

Peygamber efendimizi (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâsında gören doğrulanır. Çünki onu görmek haktır. Bunu ancak bid'at sâhibi kabûl etmez. Bir hadîs-i şerîfde: **«Rü'yâda beni gören, elbette beni görmüş olur. Çünki şeytan benim ve Kâ'be'nin şekline giremez»** buyuruldu. Kadı (rahimehullah) buyurdu ki: Bu, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) hayatta iken bilinen sıfatları ile gördüğü zaman demektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) en güzel ve mükemmel şekilde yaratılmıştı. Mübârek yüzü, ondördüncü gecedeki ay gibi parlardı. Orta boylu idi. Kırmızı - beyaz tenli idi. Mübârek alnı geniş idi, kaşları ince idi. İki kaşı arasında bir damar vardı, öfkelendiği zaman belli olurdu. Mübârek burnu yüksekçe idi. Gözleri hilkatten sürmeli idi. Mübârek sakalı gür idi. Yanakları düz idi. Mübârek ağzı büyükçe idi. Mübârek dişleri seyrek idi. Mübârek boynu, mafsalları ve parmakları uzunca idi. İki kürek kemiği arasında, peygamberlik mührü vardı. Güvercin yumurtası büyüklüğünde kırmızımsı renkte olup, sağ omuzu tarafına biraz daha yakındı. Bu, peygamberlik alâmetlerinden bir alâmet, bir nişan idi. Mübârek ayakları az etli idi.

İşte Kadı (rahimehullah) der ki: Bir kimse, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yada görür de, yukarıda bildirildiği şemâiline uygun görmezse, şerîatinin sûretini görmüş olur ve öylece ta'bir olunur. Meselâ Onu (sallâllahü aleyhi ve sellem) köse, yâhud kısa boylu görse, bu, görenin dindeki kusur ve eksikliğine delildir. Şeyh Muhyiddin Ibni Arabî'nin (rahimehullah) şu hikâyesi buna huccet getirilir: Muhyiddin-i Arabî, Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem), magrib mescidlerinden birinin köşesinde ölü olarak gördü. Bu rü'yâsından korktu ve bunu oranın sâlih kimselerine anlattı. «Bu mescidi yaptıran sultan, senin Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) ölü gördüğün köşeyi gasbetmiş, sâhibinin rızâsı olmadan almış olduğundan ve bunun için, orada onun (sallâllahü aleyhi ve sellem) şerîati yaşamadığından, Onu orada ölü gördün» dediler. Bunu İmam Yâfi'i **Târih**'inde bildiriyor.

İmam Mâzerî (rahimehullah) der ki: Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâda, hayattaki sıfatından başka şekilde görmek de sâhihdir. Bir kimse, Onu beyaz sakallı görebilir. Çünki bu rü'yâyı gören, Resû-

## YOLCULUĞUN SÜNNET VE EDEBLERİ

Bir hadîs-i şerîfde: **«Sefere çıkınız! Sıhhat ve zenginlik bulunuz»** buyuruldu. Bir rivâyette: **«Sefere çıkınız, rızkınız bol olur»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfin tevcîhinde, şefere çıkanınız, hareketle sıhhatli olur. Gördüğü şeylerden ibret alması bakımından dîni, îmânı kuvvetlenir. Yolculuk esnasında sohbetinde bulunduğu, görüştüğü şeyh ve âlimlerden istifâde ile de kazançlı olur buyuruldu.

Bir hadîs-i şerîfde de: **«Sefere çıkınız. Çünkî müsâfir, vâsıtalı olsun, yaya yürüsün, sefer müddetince, Allahü teâlâ'nın yardımında bulunur»** buyuruldu. Bu yolculuk, sırf, Allah için, din ilmi, yâhud nefs riyâzeti öğrenmek ve edinmek için olan seferdir. Çünkî yolculuk alışkanlıkları bozmakta, bilinen şeylerden ayırmaktadır. Kişiye sevdiklerinin, dostlarının ayrılık acısını yudumlatmakta, onu çoluk çocuğundan, yurdundan uzak düşürmektedir. Bunun gibi yolculukta, nefs definelerinin keşfi, insanların tanınması, yaramazların ortaya çıkarılışı vardır. Bu da, yolculuğun, ağır şartlarına katlanmadıkça, ortaya çıkmaz. Sefere, **sefer** denmesi, insanların ahlâkını ortaya çıkardığı içindir.

Şeyh Sühreverdî (rahimehullah) **Avârif**'de Nevevî'den alarak buyurur: Tasavvuf, nefsin bütün lezzetlerini terketmektir. Mübtedî, nefsin lezzetlerini terk ederek sefere çıkarsa, nefs mutmain olur. Nâfile ibâdetler ile yumuşadığı gibi yumuşar. Sefer onun için, deriyi debağlamak gibi olur. Yaratılıştan kendisinde bulunan sertlik, kuruluk, zorluk ondan gider. Derinin, derilikten çıkıp, elbise, kürk olması gibi, nefs de azgınlık, taşkınlık, serkeşlik tabîatını değiştirip, îmânı huy edinir.

Sefere çıkmak, din bakımından fitneden kaçmak için de olur ve hadîs-i şerîfde bildirilen Allahü teâlâ'nın yardımı bunları da içine alır. İmâm Gazâlî (rahimehullah) buyurur: Kendisinden kaçınılacak şeylerden biri vâli olmak, biri yüksek mevki ve rütbe sâhibi olmak, biri meşguliyyeti çok olmaktır. Çünkî bu gibi şeyler, kalbi çok meşgul eder, karıştırır. Halbuki din, ancak Allah'dan başkasından arınmış, başka düşüncelerden kurtulmuş kalb ile tamam olur. Kalb, Allahü teâlâ'dan başkasından boşanmaz, arınmaz ise, arındığı derecede din ile meşgul olması düşünülür.

Fitne korkusundan, yurdundan ayrılmak, selefin âdetlerindendi. Süf-

lullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) beyaz sakallı sanmaktadır. Bunu **Meşârık şerhi** yazıyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Beni rü'yâda gören, uyanık iken de görecektir**» buyurdu. Bundan murad, kendi zamanının insanlarıdır denildi. Mânası: Beni rü'yâsında gören, henüz hicret etmemiş ise, Allahü teâlâ ona hicreti ve beni uyanıkken görmeyi ihsân eder demek olur. **Beni uyanıkken görecektir** mânasında, dünyada can verirken görecektir de denildi. Bu halde olanlar bunu bilir. Buradaki uyanıklıktan murad, âhiretteki uyanıklıktır diyen âlimler de vardır Nitekim Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar**» buyuruyor. Yâhud orada Onu görmek demek, ona çok yakın olarak onu görmektir.

Musannif: «Beni bildiği sıfatlarla, yâhud daha güzel halde görür» buyuruyor. İmam Mâzerî'ye (rahimehullah) muvâfakat ediyor. Ya'nî, **beni rü'yâda gören, gerçekten beni görmüştür.** Lâkin bende olduğuna inandığı sıfatlara uygun, yâhud onlardan daha güzel halde ve şekilde görmüştür.

«**Şeytan benim şeklime giremez**» hadîs-i şerîfinin mânası, yalnız Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya (sallâllahü aleyhi ve sellem) mahsus değildir. Belki bütün peygamberler, (aleyhimüsselâm) rüyâda ve uyanıkken, şeytanın kendi şekillerine girmesinden mâsumdurlar. Yoksa hakla bâtıl karışabilir. Hattâ melekler, Kâ'be, güneş, ay, beyaz bulut, Mushaf ve benzeri lûtf ve hidâyet mazharı, aynası olan şeylerin de şekline giremez. **Meşârık** ve **Mesâbîh** şerhlerinde de böyle diyor.

Korkulu rü'yâları gidermede, onlardan kurtulmadaki en güzel yol, Muhammed bin Sîrîn'in (rahimehullah): «Uyanıkken Allahü teâlâ'dan kork ve rü'yâda gördüklerine de aldırma» sözüdür. İbni Sîrîn (rahimehullah) Tâbiînin büyüklerindendir. Rü'yâ ta'bir eden din imam ve âlimlerinin reîsidir. Hazret-i Osman'ın (radıyallahü anh) hilâfetinin son ikinci yılında dünyaya gelmiş, hicrî yüzon (110 m. 728) yılında, Hasan-ı Basrî'den (rahimehullah) yüz gün sonra vefât etmiştir.

Kendisine bir kadın gelip: «Rü'yamda, ayın Süreyyâ yıldız kümesine girdiğini gördüm. Arkamdan birisi, İbni Sîrîn'e git ve bunu ona anlat dedi. Biri de İbni Sîrîn eli karnında ölür dedi» diye anlattı. İbni Sîrîn, vah, bir daha söyle, nasıl gördün? buyurdu. Hanım bir daha anlattı. İbni Sîrîn'in yüzü sarardı, karnını tutarak kalktı. Kızkardeşi kendisine, sana ne oldu dedi. Bu gelen hanım, yedi güne kadar öleceğimi söylemeğe geldi dedi ve: «Bugünden itibaren sayınız!» buyurdu. Gerçekten yedinci gün defn edildi. **Târih-i Yâfi'**de böyle diyor.

yân-ı Sevrî (kuddise sirruh) buyurur: Bu zaman (ya'nî zamane insanları) kötüdür. Susup, kenarda kalanlara bile güvenilmiyor. Nerde kaldı ki, meşhûrlara, tanınmışlara güvenilsin. Şimdi, bir şehirden bir şehre, bir memleketten başka memlekete göçenin zamanıdır. Nerede bilinir, tanınırsa, ordan başka yere göçmelidir. İbrâhîm-i Havvâs (rahimehullah) bir beldede kırk günden fazla kalmazdı. Kırk günden fazla kalsaydı, tevekkülünün bozulmağa başladığını görürdü. Kendisinden bildirilir. Şöyle dedi: Onbir gün birşey yemeden sahrada kaldım. Nefsim buğday otu yemek istedi. O sırada Hızır aleyhisselâmın bana doğru gelmekte olduğunu gördüm. Ondan kaçtım. Sonra geri dönüp baktım. Bir de ne göreyim, geri dönmüş gidiyordu. Kendisine niçin Hızır aleyhisselâmdan kaçtınız? dediler. Nefsimin beni kandıracağını anladım dedi.

Şeyh (rahimehullah), Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir: **«Allahü teâlâ'nın en çok sevdiği şey, garîblerdir»** buyurdu. Garîbler kimlerdir? dediklerinde: **«Dinleri için yurtlarından çıkanlar»** buyurdu. Nitekim bir başka hadîs-i şerîfde: **«Dini için bir yerden bir başka yere göçene, bir karış yol alsa da, Cennet vâcib olur. İbrâhim aleyhisselâm'ın ve Muhammed'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) arkadaşı olur»** buyurdu.

**YOLCULUĞUN SÜNNETLERİ:** Yolculuğa çıkan, pazartesi veya perşembe gününü seçmelidir. **Mesâbîh**'de diyor ki: Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) yolculuğa, perşembe günü çıkmağı severdi. **Tebük** gazvesine de perşembe günü çıkmıştır. Perşembe gününün mübârek bir gün olduğu, amellerin o gün göğe çıkarıldığı ve bunun için sâlih amellerinin çıkarılmasını istediği içindir. Zîra Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bütün yolculuk ve seferleri Allahü teâlâ için idi.

Hazret-i Alî (radıyallahü anh), her ayın son üç gününde, yolculuğu, ve evlenmeği beğenmezdi. Ay akreb burcunda iken de iyi değildir. **Havas**'da diyor ki: Ay akreb burcunda iken sefere çıkana, bu sefer ağır olur.

Sefere çıkacak olan, sabahleyin erken çıkmalıdır. Bunda bereket ve başarı vardır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Yâ Rabbi, perşembe günü sabahını ümmetime bereketli eyle»**, Enes'in (radıyallahü anh) rivâyetinde: «**Cumartesi gününü**» buyuruldu. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ): «Bir kimse ile görülecek bir işin varsa, gündüz git, gece gitme. Erken git. Çünki ben, Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve seliem) duydum: **«Yâ Rabbi, sabahın erken (saatlerini) mübârek eyle»** buyurdu.

Sahrü'l-Gâmidî tüccar idi. Mallarını sabah erken yola çıkarırdı. Sünneti gözetme sebebiyle malı, parası çok artmıştı. Çünki Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sabah hakkındaki düâsı elbette kabûl olunmuştur. Cum'a günü sabahdan sonra yolculuğa çıkmak doğru değildir. Cum'-

ayı terk etmekle âsî olur. **İhyâ**'da da böyle diyor. Şunu da bilmelidir ki, bu takvâ hükmüdür. Fetvâ hükmünü ise, Cum'anın fazîleti kısmında geniş olarak anlattık. Oradan bakılabilir.

Yolculuğa çıkanı teşyî' etmek, geçirmek sünnettir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allah yolundaki bir mücâhidi, yolculuğa erken veyâ geç çıksın, teşyî' etmeği, dünyâ ve içindekilerden daha çok severim»** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz sefere çıkmak istediğinde, evinde iki rek'at namaz kılsın. Seferden dönünce de, iki rek'at namaz kılsın. Evden çıkarken: Bismillâhi ve âmentü billâhi va'tesamtü billâhi ve tevekkeltü alellahi ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm demelidir»** buyuruldu.

Yürüme bahsini anlatırken bildirdiğimiz gibi, Enes bin Mâlik'in bildirdiği hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: **«Kişi evinden çıkarken Bismillâh derse, bir melek kendisine, hidâyete kavuştun der. Tevekkeltü alellah deyince, melek, yeterliliğe erdin der. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh deyince, melek, sen korundun der. Şeytan ondan uzaklaşır. Giderken bir başka şeytana rastlar. İkinci şeytan birincisine sorar: Nasıl, o adama birşeyler yapabildin mi? O yeterliliğe ermiş, hidâyete kavuşmuş ve korunmuş... cevabını verir. Kişi şu düâyı okur: Allahümme innî e'ûzü bike min va'sâ-is-seferi ve kâ'bet-il-menkalebi ve sû-il manzarı fil-ehli vel-mâli. Allahümme ente-s-sâhibü fis-seferi vel-halîfetü fil-ehli. Allahümme'tvi lenâ-l-arde ve hevvin aleynâ-s-sefere. Allahümme zevvidnî-t-takvâ vağfir-lî zenbî ve veccihnî lil-hayri eyne mâ teveccehtü. Sonra (herbirinin başında Besmele çekip) şu beş sûreyi okur: Kul yâ eyyühel kâfirûn, İzâ câe, Kul hüvallahü ehad ve Kul eûzü'ler.»**

Zâhid ebü'l-Hasan-ı Gazvînî (rahimehullah) der ki: Yolculuğa çıkmak istiyen, Lîlâfi sûresini okusun. Çünki o, bütün kötülüklerden emândır, güvencedir. Sahîh yolla gelmiştir: Evinden çıkmadan, Âyete'l-Kürsî'yi okuyana, evine dönünciye kadar, hiç bir şey isâbet etmez. Çıkmadan önce, fakirlere sadaka vermelidir. Kirmanî en az yedi fakîre vermelidir diyor. Çünki bu, yolun selâmetidir. **Lume'ât şerh**inde de böyle diyor.

Sefere çıkarken, din kardeşleri ile vedâlaşmak sünnettir. Çünki Allahü teâlâ, onların düâsı ile, yolcunun iyiliğini arttırır. Zeyd bin Erkam (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir: **«Sizden biriniz yolculuğa çıkmak isteyince, din kardeşlerine veda' etsin. Zîra Allahü teâlâ, din kardeşlerinin düâsı ile ona bereket verir»** buyurdu.

Yolculuğa çıkacak kişi evinden çıkarken evdekilere: «Sizi, emânetleri zâyi' etmiyen Allah'a ısmarlıyorum» demelidir. Ebû Hüreyre, Mûsâ bin Verdân'a (radıyallahü anhümâ) böyle öğretti ve: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) vedâ ederken, bana böyle öğretti» dedi. Bunu **İhyâ**'da

bildiriyor ve, «Bıraktıklarının hepsini, kimseyi ayırmadan, Allahü teâlâ'ya ısmarlamalıdır» diyor.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh), insanlara hediyelerini dağıtırken, adamın biri, oğlu ile çıka geldi. Ömer (radıyallahü anh), «sizin kadar birbirine benziyen kimse görmedim» buyurdu. Adam, bunun hikâyesi var, size anlatayım, ey mü'minlerin emîri dedi ve şöyle anlattı: Ben sefere çıkacaktım. Bu çocuğumun annesi, buna hâmile idi. Bana, beni bu halde bırakıp mı gidiyorsun? dedi. Ben de, karnında olanı, Allahü teâlâ'ya ısmarladım dedim ve gittim. Sonra dönüp geldiğimde, ne ile karşılaşayım! Çocuğumun annesi ölmüş! Insanlarla oturup konuşuyorduk. Birden kabrinin üzerinde bir ateş gördüm. Yanımdakilere, bu nedir dedim. Bu ışık, filân kadının kabrindendir. Her gece onu görürüz dediler. Vallahi, o çok oruç tutar, çok namaz kılardı dedim. Kazmayı alıp, kabrine gittim. Kabri kazıp açtık. Bir de ne göreyim! Kabrin içinde bir kandil yanar. İşte bu gördüğünüz oğlan orada dönüp duruyordu. O anda bir ses: «İşte emânetin! Eğer annesini de bize emânet etseydin, onu da bunun gibi bulurdun» diyordu. Bunun üzerine Ömer (radıyallahü anh), bu çocuk sana, karganın kargaya benzemesinden daha çok benziyor buyurdu.

Mukim olan müsâfire: «Din ve emânetini ve amelinin neticelerini Allahü teâlâ'ya ısmarladım. Allahü teâlâ, azığını takvâ eylesin ve nereye dönersen hayırlı eylesin» demelidir. Çünki yolculukta insana birçok meşakkatler, zorluklar isâbet eder. Çeşitli korkularla karşılaşır. Bu yüzden din işlerinden bâzısını ihmâle sebeb olurlar. Bunun için ona yardım ve tevfîk ile düâ etmelidir. Düâdaki emânet sözü, çoluk çocuğu ve malı mânasındadır. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle diyor. «Amelinin neticeleri» sözü, Lokman aleyhisselâmın oğluna sözüdür. «Allahü teâlâ azığını takvâ eylesin ve nereye dönersen, seni hayra, iyiliğe döndürsün» sözü, Ömer bin Şuayb'ın, babasından, dedesinden (radıyallahü anhüm), o da Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) naklettiği: Bir kimseyi yolcu ettiği zaman: **«Allahü teâlâ seni azıklandırsın, günâhını bağışlasın ve nereye dönsen, seni hayra çevirsin»** hadîsinden alınmıştır.

Yolcu beraberinde bir takım şeyler bulundurmalıdır. Yağ şişesi, tarak, sürmedan, misvâk, makas, ayna, ok, kılıç, bıçak, sarık, ayakkabı, bız, ya'nî ayakkabı ve mesti dikme âleti, çuvaldız, iğne, ince ve kalın iplikler, kendisine yarayan ilâçlar ve diğer şeyler gibi. Korkulu yerlerde İhlâs sûresini okumalıdır. Her konakta bunu onbir defa ve âyete'l-kürsî'yi bir defa okur. Sonra: **«Ve mâ kaderullahe hakka kadrihi...** den, **Ve mâ yüşrikûn**'e kadar bir defa okur.

Ebû Mûsâ (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), düşmandan çekindiği zaman: **«Allahümme innâ nec'alüke fî nuhûrihim ve ne'ûzü bike min şurûrihim»** derdi. Ya'nî, **Yâ Rabbi, heybetini onların kalblerine verir, şerlerinden sana sığınırız.»**

İmam Gazâlî (rahimehullah) **İhyâ**'da buyurur: Seferde yalnızlıktan çekindiği zaman: **«Sübhânel melikil kuddûs. Rabbül melâiketi ver rûh. Cellet semâvâtü bil izzeti vel ceberût»** derdi.

**Ravdatü'l-müttekîn**'de der ki: Düşmânına karşı Vennâzi'ât sûresini okuyana, düşmanı zarar vermez, ondan yüz çevirip gider.

**HAYVANA BİNMEK:** Hayvana binerken ve inerken Allahü teâlâ'nın ismini anar, Besmele okur. Binerken Besmeleyi unutanın yanına şeytan biner ve ona, şarkı söyle der. Şarkı söylemekten hoşlanmıyorsa, boş ve bozuk düşünceler ile ona hayâl kur der. Ayağını hayvanın özengisine koyarken Bismillâh der. Hayvanın sırtına oturunca, Elhamdü lillâh der. Hayvan yürümeğe başlayınca: **«Sübhânellezî sehhara lenâ hâzâ ve mâ künnâ lehû mukrinîn. Ve innâ ilâ Rabbinâ le-münkalibûn»** der. Hayvana taşıyabileceğinden çok yük yüklemez, hayvanın suratına vurmaz. Üç kişi bir hayvana binmez. Zîra bunlardan en önde binen lâ'netlenmiştir. Hadîs-i şerîfde böyle gelmiştir. Bu tehdîd, binenlerin üçünün de büyük olduğu zamandır. Ama bâzısı çocuk olursa, mahzûru yoktur. Nitekim **Mesâbîh**'de Abdullah bin Ca'fer'den (radıyallahü anh) bildirilir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir yolculuktan dönmüştü. Yanına koştum. Beni önüne bindirdi. Sonra Fâtıma'nın (radıyallahü anhâ) oğullarından biri geldi. Onu da arkasına bindirdi. Bir hayvan sırtında, üçümüz Medîne'ye girdik. Yâhud hayvanın üç kişiyi taşıyacak kadar kuvvetli olmadığı, yâhud mesâfenin uzak olduğu zaman doğru olmaz.

Hayvanı kürsî edinmez. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hayvanlarınızın sırtlarını kürsî edinmeyiniz»** buyurdu. **İhyâ**'da vardır. Minber de edinmez. Ya'nî üzerine ayakta durup, insanlara hitâb edecek yer yapmaz. Çünki Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hayvanlarınızın sırtlarını minber edinmeyiniz»** buyurmuştur. Ya'nî seyr etmeksizin, yola gitmeksizin hayvanın sırtında durmayınız. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu men'ettiği halde, kendisinin hayvan sırtında oturup, hitab etmesinden anlaşılıyor ki, zarûret ve ihtiyac zamanlarında câizdir.

Bir şeyi beklemek için de, hayvanın üzerinde durulmaz. İnilir, öyle beklenir. Çünki Allahü teâlâ hayvanları binmek ve yük yüklemek için yaratmıştır, başka şey için değil. Hayvanın ayağı kayınca, tökezleyince, tâ-iseşşeytân dememelidir. Bu hayvanın helâkine beddüâ etmek olur. Böyle derse, şeytan, bununla böbürlenir, büyüklenir de, onu kendi kuvvetimle yere fırlattım der. Hayvan tökezleyince, düşünce, Bismillâh demelidir ki, şeytan bu sözle, küçülür, küçülür, sinekten de küçük olur. Şeytanın şerrinden Allahü teâlâya sığınır ve, **Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm»** der.

**Ezkâr** kitâbında diyor ki: Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazret-i Alî'ye (radıyallahü anh): **«Ey Alî, sana, bir tehlükeye düştü-**

**ğün zaman, söyliyeceğin birkaç kelime öğreteyim mi?»** buyurdu. Buyurun, Allahü teâlâ, beni sana fedâ eylesin dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir tehlükeye düşersen, (Bismillâhirrahmânirrahîm, ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm) söyle. Muhakkak Allahü teâlâ, bu düâ ile, çeşitli belâlardan dilediğini senden çevirir»** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfde: **«Hayvan sâhibinin, hayvanın sadrında oturması daha uygundur»** buyuruldu. Hayvanın sadrı, sırtının ortasının boynuna yakın tarafıdır. Hadîs-i şerîfin devamı şöyledir: **«Bir kimse, izni olmadan din kardeşinin hayvanına binmesin.»**

Ebû Büreyde (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûrunda bulunuyorduk. O esnada, eşeği ile bir adam geldi. Ey Allahın Resûlü! Buyurun, binin deyip, arkaya çekildi. Resûlullah: **«Hayvanının sırtının önünde oturmak senin hakkındır. Ancak arzunla olursa, mümkündür»** buyurdu. Resûlullah'ın böyle buyurması, adamın, kim daha üstün ise, onun önde oturması daha uygun olur düşüncesinin doğru olmadığını bildirmek idi. İşte bunun için, öne binmek, sâhibinin hakkı olduğunu beyan etti. Ancak îsar, ikrâm olarak bu hakkını başkasına verebilir.

İki veyâ üç kişinin nöbetleşe bir hayvana binmesinde bir mahzûr yoktur. Birincisi iner, ikincisi biner, o da iner, üçüncüsü biner. Bu bir hayvana, bir anda üç kişinin binmesinden başkadır.

**YOL ARKADAŞI :** Yolculukta, kendine sâlih bir arkadaş arar. Fâsıkla yolculuk yapmaz. Bunun için «önce arkadaş, sonra yol» denmiştir. Arkadaş, kendisine dîni bakımından yardım edici, unuttuğunu hatırlatıcı, hatırladığı zaman ona yardımcı olmalıdır. Çünki kişi, arkadaşının dîni üzeredir. İnsan, ancak arkadaşı ile tanınır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) yalnız başına yolculuğa çıkmağı men'etmiştir. En iyisi, dört arkadaş beraber yolculuk etmektir demişlerdir. Yolculukta bir birleri ile ahbab olur, yakınlık kurarlar. Bir iş çıkınca biri gider, yardım için diğeri de ona muvafakat eder. Aynı zamanda yolculukta, insanın başına çok işler gelir. Bilhassa içlerinden biri vefât ederse, yıkamak, kabir kazmak, namaz kılmak ve defn etmekte kendilerine çok ihtiyaç ve iş düşer. Hele içlerinden biri, emânet ve borçları bir diğerine vasiyyet ederse, kalan ikisi de buna şâhid olurlar.

Bir topluluk yolculuğa çıkınca, içlerinden birini emîr, başkan yaparlar. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Seferde, üç kişi oldunuz mu, birinizi emir yapın»** buyuruyor. Bunu **Avârif** bildiriyor. Seçtikleri emir, bilgili, akıllı olmalı, sonra da kimse ona muhalefet etmemelidir. Emîrin, yolculuğa çıkan topluluğun dünya bakımından en zâhidi, takvâ yönünden en sağlamı, mürüvvet ve cömerdlik bakımından en üstünü, şefkat yönünden en büyüğü olması lâzımdır. Abdullah bin Ömer'in (radıyal-

ıahü anhümâ) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Dikkatle dinleyiniz! Allahü teâlâ katında arkadaşların hayırlısı, arkadaşına karşı daha iyi olanıdır»** buyuruldu.

Abdullah-i Mervezî'den anlatılır: Ebû Alî Rıbâtî, onunla sefere çıkmıştı. Ebû Alî'ye, ben mi emîr olacağım, sen mi dedi. Ebû Alî, sen ol dedi. Bunun üzerine kendinin ve ebû Alî'nin azığını yüklendi. Bir gece yağmur yağdı. Abdullah kalkıp, bütün gece, kilimi arkadaşının üzerine tutup, onu yağmurdan korudu. Ne zaman, yapma! dese, Abdullah, «ben emîr değil miyim? Senin ancak söz dinlemen ve bana itâat etmen lâzımdır» cevâbını verirdi.

Yolcuların yiyeceklerinin, birinin kontrolunde bir arada bulunması müstehabdır. Bu onların kalblerinin daha rahat olmasını sağlar. Hadîs-i şerîfde: **«Yavaş yürüyen hayvanın sâhibi, kafilenin emîridir»** buyuruldu. Emîrin, kafiledeki, en zaif olan kadar yürümesi lâzımdır. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) ekseriya, yolculukta, arkadaşlarından ayrılır, zaif olanın yanına gelirdi. Onlara düâ eder, yiyecek vermek, binek hayvanı te'min etmek gibi elinden geldiği işlerde onlara hizmet ve yardımı kendi üzerine alırdı. Taşımada, binmede, inmede ve hayvanları otu bol olan yere götürmede yardım etmek de müstehabdır. Yürüdükleri yer, otlu ise, orta yürüyüşle gider. Zaman zaman hayvanını otlamağa bırakır. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Otlu yerde yolculuk yapınca, o otlaktan devenin hakkını veriniz»** buyurdu. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle diyor.

Kıraç, çorak bir yerden geçince, hızlı gitmelidir. Zîra birincide orta, ikincide ise hızlı yürüyüşle gitmek, rıfk ve merhamettendir. Birincide orta yürüyüşle gitmenin sebebi açıktır. İkincisinde ise, hayvan sür'atle konaklama yerine varır ve yolda acıkıp, susamadan ve bu sebeble yürüyüşten kalmadan, karnını doyurmak fâidesi vardır.

Yol arkadaşlarına karşı iyi huylu olur. Allah katında günah olmıyacak şekilde şaka yapar. Yol işlerinde arkadaşları ile bol bol istişâre eder, onlara danışır. Onları neş'elendirmek için, yüzlerine tebessüm eder. Çünki yolculuk hâli, sıkıntı ve meşakkatlidir. Yanındaki fazla su ve azığını onlardan esirgemez. Hattâ yanında ne varsa, onların istifâdelerine sunar. Mubâh olan herşeyde onlara uyar. Seslenmelerine cevab verir. Yardım istiyene yardım eder. Bir şey istiyene, hayır demez. Elinden geldiği kadar isteğini karşılar. Hiçbir şey veremiyorsa, tatlı sözle mukabele eder.

Yolu şaşırırlarsa, durup meşveret ederler. Bir tek kişi görürlerse, ona yolu sormazlar ve onu kılavuz kabûl etmezler. Hırsızların adamı, yâhud kendilerini şaşırtan şeytan olabilir.

Rivâyet olunduğuna göre, tenha kırlarda, sahralarda, Gavl adında bir çeşit cin vardır; insanları yollarından saptırır ve helâk eder. Resûlullah

(sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gavl adındaki cinleri gördüğünüz zaman, ezan okuyunuz»** buyurdu. Bu, İslâmın ilk zamanlarında idi. Sonra Allahü teâlâ, bunu kullarından kaldırmıştır da denir. Bir başka hadîs-i şerîfde buna işâret etmiş: **«Uğursuzluk ve Gavl yoktur»** buyurmuştur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Gavl yoktur demekle, Gavlin varlığını nefy etmiş olmayıp, arabların, gavlin tasarruf etme gücü olduğuna, muhtelif renk ve şekillerde görünebildiğine dair olan düşüncelerini, inançlarını silmek istemiştir de denilmiştir. **Şerh-i Meşârık**'da da böyle diyor.

Yolculuk esnasında namazı evvel vaktinden geciktirmeyip, hemen edâ ederler. Namaz kılarken, aynı zamanda dinlenirler. Çünki namaz, âkıl ve bâliğ olanların, yerine getirmekle yükümlü oldukları bir borçtur. Dar ve korkulu yerde de olsalar, namazı cemâatle kılarlar. Hiç kimse hayvan üzerinde uyumaz. Çünki bu, hayvanın sırtının yaralanmasını çabuklaştırır.

Yolcu, hayvandan inince, kendi yemesinden önce, hayvanı yedirir. Konaklamak için, toprağı yumuşak, otu bol olan bir yer seçer. Yorgunluğu ve bitkinliğini gidermek için, oturmadan önce, iki rek'at namaz kılar. Sonra: **«Allahümme enzilnî münzelen mübâreken ve ente hayrül münzilîn. Eûzü billâhi minel esedi vel esvedi ve min şerri vâlidin ve mâ veled. Eûzü bikelimâtillâhit-tâmmâti küllihâ min şerri mâ halâk»** der. Güzel huyluluk ve büyük rıfkın gereği olarak, muhtaca yedirmeden, kendisi yemez.

Hayvan üstünde bulundukça Kur'ân-ı kerîm okur; hayvanın ve kendinin ihtiyaçlarını temin ederken, Allahü teâlâ'yı tesbîh eder. Bu ikisinin dışındaki zamanlarda da bol bol düâ eder.

Konakladığı yerden hareket edeceği zaman iki rek'at namaz kılar ve ora halkına: **«Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhissâlihîn»** der. Daha önce geçtiği gibi, evine gelip de, evde kimse yoksa, yine bu şekilde selâm verir. Çünki her yerde, oraya mahsus melekler vardır. Bu melekler o beldeyi korurlar.

Yolcular, gecenin evvelinde yürümezler. Bu zamanda cinlerden zarar görebilirler. Bu vakitte konaklayıp dinlenirler... Gece yarısından sonra tekrar yola koyulurlar. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Gecenin sonuna doğru yola çıkınız. Çünki yeryüzü gece dürülür»**, ya'nî çok yol alırsınız buyurdu. Zîra gecenin sonuna doğru yapılan yolculuk kolay ve rahat olup, yolcu çok yol aldığı halde, az gittiğini zanneder. Sanki yer onun için dürülmüş, katlanmış olur. **Mesâbîh şerhi**'nde de böyle diyor.

Yolculuk esnasında yüksek sesle konuşmazlar. Hırsız ve yabanî hayvanlara kendilerini duyurmuş, yerlerini belirtmiş olurlar. Ya'nî seslerini yükseltirlerse, yol kesiciler, yırtıcı hayvanlar ve benzerleri onların nerede olduğunu anlarlar.

Her yüksek yerde çok tekbîr okumak, ya'nî **Allahü ekber kebîren** de-

mek de, yolculuğun sünnetlerindendir. **İhyâ**'da diyor ki: Yüksek yerden geçerken: **«Allahümme lekeş-şerefü alâ külli şeref ve lekel hamdü alâ külli hâl»** demelidir. Her alçak yerden geçerken de, bol bol tesbîh okur, ya'nî Sübhânallah der. Bir hadîs-i şerîfde: **«Güneş batarken, deniz kenârında, yüksek sesle bir kere tekbîr söyiiyene, Allahü teâlâ, o denizin damlaları kadar sevab yazar»** buyuruldu. Gemiye binerken: **«Bismillâhi mecrâhâ ve mürsâhâ inne Rabbî legafûrur-rahîm. Ve mâ kaderullahe hakka kadrih. Vel-ardu cemî'an kabdatühü yevmel kıyâmeti ves-semâvâtü matviyyâtün bi-yemînihi. Sübhânehû ve teâlâ amma yüşrikûn»** der.

Yolun ortasında konaklamamalıdır. Çünki yol, yılanların ve diğer böceklerin barınağı, cinlerin geceledikleri ve yırtıcı hayvanların geçtiği yerdir. Çünki onlar, geceleyin, yoldan daha kolay yürürler. Yolcular konakladıklarında, bir yere toplanırlar. Birbirlerine sokulurlar. Hattâ üzerlerine bir örtü atılsa, hepsini örter. Nitekim Ebû Sa'lebe (radıyallahü anh) anlatır: İnsanlar konakladıkları zaman, kuytulara ve vâdilere dağılırlardı. Bunun için Resûlullah onlara: **«Bu kuytu ve vâdilere dağılmanız şeytandandır»** buyurdu. Bundan sonra her konakladıkları yerde, birbirlerine sokuldular. Hattâ üzerlerine bir örtü atılsa, hepsini örterdi denilebilir. Bunu **Mesâbîh** bildiriyor.

Gece bastırınca yolcu yer yüzüne: «Ey yer! Benim ve senin Rabbin Allahü teâlâ'dır. Senin ve içindekilerin ve üzerinde hareket edenlerin şerrinden ve büyük kara yılanın, aslanın, yılanın ve akrebin şerrinden, bu beldede oturanların, babasının ve çocuğunun şerrinden, Allahü teâlâ'ya sığınırım. Sonra: **«Ve lehü mâ sekene fil-leyli ven-nehâri ve hüves-semiul alîm»** der. İmam Gazâlî (rahimehullah) da böyle buyuruyor.

Yolcu, gece gördüğü karartıdan korkmamalıdır. Çünki o gördüğü şey, insandan, kendisinin ondan korkmasından daha çok korkar. Mücâhid (rahimehullah) buyurur: Geceleyin, bir karartı görürsen, ondan en çok korkan sen olma! Zîra, o senden, senin ondan korktuğundan daha çok korkar.

Hayvanının boynunda çıngırak bulunanla yolculuk etme! Şâirle, büyücü ile, kâhin ile de yol arkadaşlığı yapma! Yıldızlara bakıp fal bakan, söz söyliyen müneccimle de yoldaş olma. Özürlü, sakat, yaşlı hayvanla da yola çıkma! Bir hadîs-i şerîfde: **«İçinde köpek ve çan bulunan kafileye melekler refakat etmez»** buyuruldu. Meleklerin çandan, ya'nî çıngıraktan nefret etmelerinin sebebi, nakusa, hıristiyanların kiliselerindeki çanlarına benzediğindendir demişlerdir. Bâzıları da, sesinin çirkinliğindendir demişlerdir. Âlimler, hayvanlara takılan çan, oyuncak gibi veya eğlence için olursa yasaktır, ama bir fayda için takılmışsa mahzuru yoktur buyurmuşlardır. Hadîs şerhlerinde açıkça vardır. Bir başka hadîs-i şerîfde: **«Çan şeytanın çalgı âletleridir»** buyuruldu. Buradaki **çan** sözü, bütün cinslerini

içine almaktadır. Çünki mübtedâ müfred, haber cemi'dir. Çünki çan, çıngırak sesi, insanı zikir ve fikirden alıkoyar. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Mal, para arzûsuyla uzun yolculuklara çıkmaz. Mekrûhdur. Çünki bu, dünyaya olan hırsının çokluğundandır. İmam Mücâhid (rahimehullah): Allah için harb, hac, ömre (ve sıla-i rahm) hâric, deniz yolculuğu yapmak mekrûhdur. Deniz yolculuğu yapanın, denize dikkatle, ibretle bakması, onu bütün derinliği ile gözden geçirmesi müstehabdır. **Çünki deniz, Allahü teâlâ'nın en büyük âyetlerinden, varlığını, birliğini gösteren en belirgin alâmetlerindendir.** Böyle ibretle ve dikkatle denizi inceleyene Cennette, gözünün gördüğü kadar yer açılır.

Kadın, yanında mahremi bulunmadan üç veya daha fazla günlük sefere çıkamaz. Bâzı hadîsde: **«Bir gün bir gecelik mesâfe»** diye bildirilmektedir (*)

Kafilede bulunanlar, hangi yoldan gideceklerinde şübhe ve tereddüd ederlerse, şu hadîs-i şerîfe göre amel ederler: **«Yollarından hangisinden gideceğinizde tereddüd ettiğiniz zaman, sağ taraftaki yoldan gidiniz. Çünki o yolda Hâdî isminde bir melek bulunur.»**

Yolcular yürümekten yorulunca, sür'atlerini arttırmalıdırlar. Zîra bu, yürümeden hâsıl olan bitkinliği giderir, uzağı yakın eder. Bir hadîs-i şerîfde: **«Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yolculukta sabah namazını kılınca, hayvanının yularının ipini tutar, bir mikdar yürürdü»** buyuruldu.

**TÂUN HASTALIĞI**: Yolculukta, sultânı veya idârecisi bulunmıyan beldeye girmez. Mütehassıs doktoru bulunmıyan yere de uğramaz denildi. Tâun olan yere de girmez. Tâun, vebâdan ölmek mânasındadır. **Muhtârü's-sihah**'da böyle diyor. Böylece, bir zorlama olmadan, aralarındaki fark anlaşılmış olur. Bunun, koltuk altlarında, parmaklarda ve bedenin diğer taraflarında çıkan ve etrafını siyah-yeşil veya kırmızı yapan yara ve çıbanlar olduğu söylenmiştir. Vebâ için ise, tâundur demişlerdir. Doğrusu bu, insanlarda çok görülen bir hastalıktır. Bir çeşittir. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor. Lâkin doğru olan inceleme ve gerçeğe en yakını **Evrâd** şârihinin bildirdiğidir: Tâun, zehirli maddelerden (bir çeşit zararlı mikroblardan) bezelerde meydana gelen bir hastalıktır. Doktorlar böyle diyorlar. Tedâvi ederken kullandıkları ilâçların zararlı olması, bu sözü kuvvetlendiriyor. Yemek ve ilâçlardan, tâuna yakalanmış olanın mizâcının reddettiği birçok şeyleri beyân etmeleri ve tâunun sebe-

*(*) Bir günde sekiz saat yürümekle, üç gün süren yolculuk, ya'ni 108 km. lik mesâfe, bir gün bir gece, ya'ni yirmidört saatte alınmış oluyor demektir. Bunun için iki hadis arasında kasd olunan mesâfe ve zaman aynı olabilir. (Mütercim).*

binin bozuk, kirli hava ve mizac bozukluğu olduğunu bildirmeleri de böyle olduğunu izahda işe yarıyor. Yâhud tâun, zinâ yüzünden, Allahü teâlâ'nın, kullarına musallat ettiği cin dokunması ve çarpmasıdır. Allahü teâlâ Enfâl sûresi yirmibeşinci âyetinde: **«Bir de öyle bir musîbetten korkun ki, o, yalnız içinizden zulm edenlere isâbet etmez. Bu belâ başkalarına da geçer, umumî olur»** buyuruyor.

Bu sözümüzü, bu hastalığın ismi de te'yid ettiği gibi, bâzı hastaların ve çocukların görmesi de kuvvetlendirmektedir. Bâzılarının rü'yâda, bid'at ehli ve kötü insanlar sûretinde birinin, filân ve falan kimseleri, boynundan, koltuk altından, ya da kulağının arkasından çarptığını görüp, sonra gördükleri gibi çıkması da bunu kuvvetlendirmektedir. Bu hastalığa, dîn büyüklerinden ve seçilmişlerden tecribe ile bildirilen cinden korunmada okunan âyet ve düâlar faydalı gelir.

**Telfik** kitâbında diyor ki: Muhtemeldir ki, cin çarpması, bir hikmetledir. Çarpılacak mahallin, ve onunla çarpılan kimse arasındaki münâsebetin bulunmasına bağlıdır. Cin bir yaratıktır. Galib eczâsı ateştir (daha doğrusu alevdir). Allahü teâlâ Errahmân sûresi onbeşinci âyetinde: **«Allahü teâlâ cinlerin atasını, ateşin dumansız alevinden yarattı»** buyuruyor. Yediği gıdalar ve teneffüs ettiği bozuk, kirli hava sebebiyle bedende hararet galib olursa, adı geçen münâsebet, uygunluk meydana gelir. Vebâya gelince: Kirli su, leş, kokuşmuş toprak, çamur veyâ rüzgârla uzaklardan gelen pis koku ve dumanlar gibi semavî ve arazî sebeblerle havanın cevherinde ârız olan bozukluktan meydana gelir. Bu pis hava teneffüs yolu ile ciğerlere ve oradan kalbe gelince, rûhun mizacını bozar, içindeki rutûbeti kokuşturur, tabîatının dışında bir harâret, ateş meydana gelir ve artık buna müsâid hâle gelmiş bedene yayılır deriz. **Telfik**'ın yazısı burada bitti.

Azâb ve fitne bulunan beldeye girmez. Bulunduğu yerde, tâun hastalığı varsa, oradan çıkmaz, tâundan kaçmaz. Üsâmenin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Tâun, Benî İsrâilden bir tâifeye gönderilmiş bir hastalıktır. Bir yerde tâun olduğunu duyarsanız, oraya gitmeyiniz. Bulunduğunuz yerde tâun görünürse, azâb hastalığı olan tâundan kaçıp oradan çıkmayınız. Bu tâife, Allahü teâlâ'nın, kendilerine, kapıdan secde ederek girmelerini emrettiği ve emri dinlemedikleri tâife olup, Allahü teâlâ'nın onlara tâun gönderdiği ve içlerinden yaşlı ve ileri gelenlerinden yirmidört bin kişinin bir anda öldüğü bir tâifedir»** buyuruldu. Buradaki kapı, Mûsâ aleyhisselâmın ona doğru namaz kıldığı Beytü'l-mukaddes kubbesinin kapısıdır.

**Tâundan kaçmayınız** hadîs-i şerîfinin mânasında şöyle demişlerdir: Bundan Allahü teâlâ'ya tevekkül edip, kazâsına râzı olmağa işâret vardır. Çünki azab kaçmakla gitmez. Ancak tevbe ve istiğfarla gider. Kaç-

ma şeklinde değil de, bir iş için, tâunun bulunduğu yerden çıkarsa câizdir. **Mesâbîh şerhinde** böyle diyor.

Tahâvî (rahimehullah) **Müşkilü'l-âsâr** kitâbında, bu hadîs-i şerîfi açıklarken diyor ki: Oraya girersem, mutlaka bu hastalığa yakalanacağım deyip oraya girerse, yâhud buradan çıkarsam, muhakkak bu hastalıktan kurtulacağım düşünürse, îtikadını korumak için bu yere girmez ve çıkmaz. Ama herşeyin, Allahü teâlâ'nın kaderi ile olduğunu bilir ve Allahü teâlâ'nın yazdığı olur derse, girmesinde ve çıkmasında bir mahzûr yoktur. **Mecma'ü'l-fetâvî**'de de böyle diyor.

**HİKÂYE:** Abdülmelik bin Mervân, tâundan kaçıp, geceleyin yanında bir köle ile oradan uzaklaştı. Hayvanın üzerinde uyurdu. Bir ara köleye, bir şeyler söyle dedi. Köle, ben kim oluyorum ki, sana birşey anlatayım dedi. Abdülmelik, önemli değil, duyduklarından konuş dedi. Köle şöyle anlattı: Duyduğuma göre, bir tilki, kendisini âfet, belâ ve tehlükelerden koruması için, bir arslana hizmet edermiş. Bir gün bu tilki, kendisine kasd eden tehlükeli bir şey görmüş. Arslana sığınıp, gördüğünü anlatmış. Arslan, korkma demiş. Tilki korkudan sıyrılamamış, titremesi, ürkekliği, korkaklığı kuvvetlenmiş. Aslan, tilkinin bu ürkekliğini görünce, ona acıyıp sırtına almış. Ama korktuğu şey, üsten gelip, onu kapıvermiş. Tilki, ey arslan, imdâd! Bana verdiğin söz nerede? deyip feryâd etmiş. Arslan, benim gücüm ancak yerde olanlara yeter, seni ise semâ ehlinden biri yakaladı, benim gücüm ona yetmez demiş. Bunun üzerine Abdülmelik, ey köle, bana pek güzel bir öğüt verdin, şimdi geri dönüyorum deyip, geri döndü ve kazâya râzı oldu. Beyt:

**Birşeyden korkup kaçarsan eğer,**
**Ona doğru yol alırsın meğer.**

Bunu **Muhâdarât**'da bildiriyor.

Bir köye, kasabaya, bir beldeye girince: **«Allahümme innâ nes'elüke min hayri hâzihil karye ve hayri mâ fihâ ve neûzü bike min şerrihâ ve şerri mâ fihâ»** der. Ya'nî Yâ Rabbi, senden bu beldenin ve içindekilerin iyiliğini isteriz ve onun ve içindekilerin şerrinden sana sığınırız.

Gittiği yerin Fah'ini yemesi müstehabdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir yerin fahini (soğanını) yiyene, oranın suyu zarar vermez»** buyuruldu. Musannif (rahimehullah) bunu açıklarken diyor ki: Bir yerin sarımsak, soğan, bakla, nane, kereviz, prasa ve benzeri sebzelerinden yiyene, oranın suyu ve vebâsı zarar vermez.

**YOLCULUKTAN DÖNME:** Yolcu, işini, ihtiyâcını gördükten sonra, evine, ehline dönmekte acele eder. Çünki sefer, gurbet, ateşten bir parçadır. Çünki seferde, her türlü meşakkat ve zorluk vardır. Sefer, sakardan (Cehennemden) bir parçadır da denilmiştir.

Seferden dönünce çoluk çocuğuna bir hediye getirir. Ya'nî yolculuktan gelenin çoluk çocuğuna, akrabasına yiyecek ve benzeri birşey getirmek sünnettir. Tabiî ki, imkânı nisbetinde birşey getirir, bir taş bile olsa. Ya'nî getirecek birşey bulamazsa, heybesine bir taş koyup getirir. Bunu hediye getirmede gayret göstermek için bildirmiştir. Çünki gözler, yoldan geleni gözlemekte, gönüller rahatlık istemektedir. Hediye ile, muhabbet kuvvetlenir, neş'e artar.

Kötü bir şey, çirkin bir hal görmemek için, evine gece gelmez. Gündüz gelirse, hanımı onun için hazırlanır, yıkanır, temizlenir, taranır... Yolcunun, sabahleyin veya akşamdan önce evine gelmesi müstehabdır. Önce mescide gider ve namaz kılar. En iyisi, evine kuşluk vaktinde gelmesidir. Kâ'b bin Mâlik (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) seferden gündüzün kuşluk vakti dönerdi. Gelince, önce mescide girer, iki rek'at namaz kılar ve insanların kendisini ziyâret etmeleri, gelişi ile sevinmeleri için, otururdu. **Mesâbîh**'de böyle diyor.

Evine, çoluk çocuğunun yanına gelince, bol bol tekbir getirir. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) gazâdan, hacdan ve başka bir seferden dönerken, her yüksek yerden geçerken üç kerre tekbîr getirirdi.

Şehre girince: **«Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerîke leh, lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr. Âyibûne, tâyibûne âbidûne sâihûne hâmidûn»** demelidir.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) seferden dönünce, Ehl-i beytinden çocuklar onu karşılardı. Onları sever, okşardı. Ekseriya bâzısını bineğine alırdı. Nitekim Resûlullah'ın amcasının oğlu Abdullah bin Ca'fer anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) seferden gelince, Ehl-i beytinin çocukları onu karşılarlardı. Bir defasında yine seferden gelmişti. Beni ona koşturdular. Beni önüne oturttu. Sonra Fâtıma (radıyallahü anhâ)'nın oğullarından birî geldi, onu da arkasına oturttu. Böyle bir hayvan üzerinde üç kişi olduğumuz halde Medîne'ye girdik. Daha önce geçtiği gibi bu hikâye **Mesâbîh**'de bildirilmektedir.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Medîne-i münevvereye gelince, deve veya sığır keserdi. Âlimlerimiz yolculuktan dönüp vatanına yerleşenin böyle hayvan kesmesini müstehab tutmuşlardır.

## SOHBET VE MUÂŞERET EDEBLERİ

**UZLET:** İnsanlara nasîhat ve şefkat ile davranmak sünnettir. Bu şekilde insanlar arasında bulunmak, insanlardan ayrılıp, nâfile ibâdetle meşgul olmaktan daha iyidir. Bununla beraber, din büyüklerinden bir kısmı uzlete çekilmeği, insanların arasına karışıp, onlarla sohbet etmemeği tercîh etmişlerdir: İbrâhim bin Edhem, Fudayl bin İyâd, Dâvud-i Tâî, Süleymân-ı Havvâs bunlardandır. Zîra Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) der ki, Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«Beş kişinin kefili ben olurum»** buyurdu ve bu arada, insanların kendisinden, kendisinin de insanlardan zarar görmemesi için evinde oturanı saydı. Çünki uzleti tercih edenler, nefislerini kırmağı ve aşağılamağı ve dünyâdan yüz çevirmeği bunda görmüşlerdir. Sıdk ve ihlâsın ilk yolu budur.

Halveti, ya'nî insanlardan ayrılıp, bir köşeye çekilmeği, Allahü teâlâ'ya ünsiyyet için ister. Halvette, verdiği sözü tutmamak, daha az bulunur. Kızgınlığını yenmede kuvvet sâhibi olur. Yetecek kadar şey'e kanâat, tevekkül ve rızâya götürür. Bununla emr-i ma'ruf ve nehy-i münker mes'uliyyetinden kurtulur. İnsanlara müdâhene ve mürâilik etmekten ve insanlarla beraber bulunduğunda vâki' olacak benzeri günahlardan uzaklaşmış olur. Hattâ halvet asıl, ihtilât, ya'nî insanlar arasına karışmak tâlîdir, ârızîdir. Bunun için aslı bırakma ve insanlarla ihtiyac mikdarı görüş demişlerdir. İnsanlara karıştığın zaman, bir huccetin bulunsun. İnsanlar arasına girince de susmayı beğen. Çünki susmak esas, konuşmak tâlidir, ikinci derecedendir. Konuştuğun zaman, elinde huccetin bulunsun.

Bâzı âlimler, sohbetin, insanlarla birlikte oturmanın, görüşmenin tehlükesi çoktur demişlerdir. Çünki insanın çok şey bilmesi, insanlarla görüşmek, onlarla oturup kalkmanın zararlarından sakınmak için çok haber ve esere, ya'nî bu konudaki ilimlere ihtiyac vardır. Kitablar bu bilgilerle doludur.

**SOHBET:** Sonra gelen âlimlerden bâzısı, sohbeti ulzete tercîh, insanlarla görüşmeğe onlar arasına karışmağa, Allah için kardeşliğe teşvik ettiler. Allahü teâlâ mü'minlere, onları kardeş kılarak ihsânda bulundu dediler ve delîl olarak Âl-i İmran sûresi yüzüçüncü: **«Allah'ın ni'-**

**meti sâyesinde kardeşler oldunuz»** âyetini gösterdiler. Allahü teâlâ Enfâl sûresi altmışikinci ve altmışüçüncü âyetlerinde: **«Seni, yardımı ile ve mü'minlerle te'yid eden Odur. Kalblerinin arasını sevgi ile birleştirdi. Yoksa yeryüzünde olanların hepsini harcasaydın, onların kalblerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların aralarını sevgi ile birleştirdi»** buyuruyor. Haberde: **«Allahü teâlâ'ya en sevgili olanlarınız sevenler ve sevilenlerdir»** buyuruldu.

Ebû Ya'kûb-i Sûsî der ki: İnzivaya, ancak ma'neviyatı çok sağlam olanlar dayanabilir. Bizim gibilerin, bir arada bulunması daha fâidelidir. Birbirlerinden görerek amel ederler. Nitekim Ebû Osmân-ı Mağribî: «Halvet ve Sema', ancak Rabbânî âlimlere fâidelidir» buyurdu.

Selefin büyüklerinden Saîd bin Müseyyib ve Abdullah bin Mübârek ve daha başkaları (rahmetullahi aleyhim) insanlarla sohbeti ve Allah yolunda din kardeşi olmak yolunu seçmişlerdir. Buyurmuşlardır: Sohbetin fâidesi, kalbin tıkanmış yollarını açar. İnsan sohbetten olanları ve olması mümkin olanları öğrenir. Kalb, ilim vekar ve sekînesi ile kuvvetlenir. Âfet rüzgârlarına karşı sıdkı sağlamlaşır da, bunlardan îmân sebebiyle kurtulur. Sohbet ve kardeşlik yoluyla, birbirine yaklaşma, dayanışma, yardımlaşma husule gelir. Kalb askerleri kuvvet bulur. Ruhlar, koklaşarak rahatlar, Refîk-i a'lâya yönelir. Bunun örneği, şehâdet âleminde, ya'nî dünyâda seslere benzer. Hepsi birleşince ecrâmı yırtar, tek kalınca ise, merâmı anlatmağa bile yetmez. **Avârif, İhyâ, Hâlisa** ve **Şerhü'l-hutab**'da da böyle yazılıdır. Muşannifin buradaki sözü, bu son fırkadakilerin sözüne uygundur.

Sohbete katlanmak, hakkını vermek, âfetlerinden zarar görmemek büyük iş olup, sevâbı da çoktur. İnsanlarla birlikte bulunmanın hakları çoktur.

Biri, kalıbı ve ameli ile insanlarla olmak, kalbi ve dîni bakımından ise onlardan ayrı bulunmaktır. Ebû Alî Dekkak (rahimehullah) buyurur ki: «İnsanların giydiklerini giy, yediklerini ye, fakat kalben onlardan ayrı ol.» Bunun için, ârif kâin ve bâindir, ya'nî ârif insanlarla bulunur, ama kalbi onlardan ayrı olur demişlerdir.

Biri de, iyilikten kendisi için sevdiğini insanlar için de sevmek, dînin zâhire ve kalbe âid işlerinde onlara nasîhat etmektir. Çünki nasîhat, dînin direğidir. Görünüşlerinde ve amellerinde bulunan eziyet verici şeyleri onlardan gidermeğe uğraşır. Uygunsuz işlerden onları men eder. İnsanlara merhamet ve şefkatle muamele eder. Hiç kimseyi, beğenmediği şeyle anmaz. Çünki kula müvekkel bir melek vardır. Arkadaşı için söylediğini, ona iâde eder. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) anlatır: Ebûbekir (radıyallahü anh) Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile bir mecliste idi. Bir adam geldi ve Ebûbekr-i Sıddîka dil uzattı. Ebûbekr-i Sıddîk ce-

vab vermedi. Resûlullah tebessüm etti. Sonra Ebûbekir, adamın sözlerinin bir kısmını ona iâde ile cevab verdi. Resûlullah öfkelendi ve kalktı. Ardından Ebûbekir de kalktı ve giderken, yâ Resûlâllah, o bana sovdü saydı, siz tebessüm ettiniz; sonra söylediklerinin bir kısmını ben ona iâde edince, öfkelenip kalktınız dedi. **«Sen sustukça, senin nâmına yanındaki bir melek ona cevab veriyordu. Konuşmağa başladığın zaman, şeytan gelip oturdu. Ben ise, şeytanın bulunduğu yerde oturmam»** buyurdu. Bunu **Avârif** bildirmektedir.

Kim olursa olsun, bir kimsenin kötülüğüne sevinmemelidir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mü'minler birbirini sevme ve acımada, bir beden gibi olup, âzalarından biri ağrır, rahatsızlaşırsa, diğeri de rahatsızlanır»** buyurdu. **Meşârık** şârihleri der ki: Ya'nî insanın bedeninin bir yanı ağrırsa, bu ağrı veya acı, bütün bedenine sirâyet eder. İşte mü'minler de, böyle tek bir beden gibi olup, birine bir musîbet, üzüntü gelirse, bu musîbet sebebi ile bütün mü'minler üzülür ve giderilmesine çalışırlar.

İyi, kötü, ehil, nâ ehil herkese iyilikte, ihsanda bulunur.

Biri de, insanların eziyet ve sıkıntılarına katlanmaktır. İnsanın cevheri bununla ortaya çıkar, anlaşılır. Kendisini döven, söven, eziyet edeni afv edip, hakkını ona halâl eder. Onların eziyyetlerinden kurtulmağa çalışmaz. Bundan kurtulmak imkânsızdır. Çünki Allahü teâlâ, insanların dilini, kendine sataşmaktan kesmedi. Ya insan, kendi nev'inden olanın dilinden hiç kurtulabilir mi? Mûsâ aleyhisselâm: «Yâ Rabbi, senden, insanların bende bulunmıyan şeyi bana söylememelerini istiyorum» diye münâcât edince, Allahü teâlâ: **«Bunu, kendim için yapmadım, senin için nasıl yaparım»** buyurdu. **Şerhü'i-hutab**'da böyle bildirmektedir.

İnsanların ağırlıklarına, zahmetlerine, istemiyerek değil, istiyerek ve Allahü teâlâ'nın ni'metlerine şükr ederek katlanır, insanların ihtiyaçlarını görür. İşlerini görmeğe çalışır. Hadîs-i şerîfde: **«Her iki tarafın rızâ ve menfaati bulunan bir müsliman kardeşinin ihtiyâcını sırf Allah rızâsı için görmeğe çalışan, Allahü teâlâ'ya bin sene hizmet etmiş, bu zaman zarfında bir ân günâha düşmemiş gibidir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Müsliman kardeşinin işini gören, ömrü boyunca Allahü teâlâ'ya hizmet etmiş gibidir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Gece veya gündüz, bir din kardeşinin işini görmek için bir müddet yürüyen, o işi görsün veya görmesin, kendisi için bir aylık itikâfdan hayırlıdır»** buyuruldu. Bunu İmâm Gazâlî bildirmektedir.

Daralmış, zor ve güç halde olana kolaylık gösterir. Sıkıntıda olanın sıkıntısını giderir. Gamlının, kederlinin, gamını kederini gidermeğe uğraşır. Çünki kul, müsliman kardeşine yardımda olduğu müddetçe, Allahü teâlâ'nın yardımındadır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Mağfiret sebeble-**

**rinden biri, müsliman kardeşinin kalbini sevindirmendir»** buyuruldu.

Abdullah bin Ömer'in Alî bin ebî Tâlib'den (radıyallahü anhüm), onun Resûlullahdan, Onun Cebrâil aleyhimesselâmdan, Onun da Allahü teâlâ'dan verdiği haberde: **«Farzları edâdan sonra, iyi ameller içinde, müsliman kardeşinin kalbine sevinç koymaktan daha iyi, bir amel yoktur»** buyuruldu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın en çok sevdiği amellerden biri, mü'mini sevindirmek, üzüntüsünü gidermek, borcunu ödemek, yâhud aç iken onu yedirmektir»** buyurdu. Ve yine: **«Bir mü'mini sevindireni, Allahü teâlâ da kıyâmette sevindirir»** buyurdu. **Hâlisa** ve **İhyâ**'da bunlar bildirilmektedir.

Üzerinde hak olana, hak sâhibi yanında şefâat ve yardım eder. Hatırı sayılır, sözü geçer kimselerin yanında, müslimanların işini görmek, onlara yardım etmek müslimanların birbiri üzerindeki haklarındandır. Elinden geldiği kadar, din kardeşlerinin işini görür. Muâviye'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Birinin işini görmen için benden yardım isteyiniz, sevab kazanırsınız. Ben bir şeyi yapmak isterim de, geciktiririm. Sizin gelip ricâ etmenizi ve bu yolla sevab almanızı beklerim»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Dilin sadakasından üstün sadaka yoktur»**. Bu nasıl olur? dediler. **«Şefâat ile kan akmaz, onunla menfaat bir başkasına çekilir, onunla bir başkasından bir kötülük giderilmiş olur»** buyurdu. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildirmektedir.

İki kişinin arasını bulur. Bir kellme ilâvesiyle de olsa bunu yapar. Çünki bu sadakanın efdalindendir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sadakanın efdali, iki kişinin arasını bulmaktır»** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Allahü teâlâ'dan korkun! Dargınlarınızı barıştırın. Çünki Allahü teâlâ, kıyâmet günü mü'minleri barıştırır, aralarını bulur»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«İki kimsenin arasını bulmak için, hayır söyliyen, yalancı sayılmaz»** buyuruldu. İmâm Gazâlî (rahmetullahi aleyh) buyurur ki, bu hadîs-i şerîf, dargınları barıştırmanın, aralarını bulmanın vâcib olduğunu göstermektedir. Çünki yalan söylememek vâcib [ya'nî farz] dır. Vâcib, ancak kendinden kuvvetli vâcib ile sâkıt olur.

Din kardeşinin ırzını korur. Ya'nî canını ve namusunu korur ve aşağılanmasına karşı onu himâye eder. Arkasında, bulunmadığı yerde ona yardım eder. Şeref ve hürmetini çiğnetmez. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir din kardeşinin ırzını savunanı, Allahü teâlâ kıyâmette Cehennem ateşinden savunmağı kendi üzerine alır»** buyurdu. Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bir kimsenin yanında müsliman kardeşi anılır da, ona yardım ederse, Allahü teâlâ, bu yardımından ötürü, ona dünya ve âhirette yardım eder»** buyuruldu.

Câbir ve Ebû Talha (radıyallahü anhümâ) derler ki, Resûlullah'dan

(sallâllahü aleyhi ve sellem) işittik: **«Bir müslimana, ırzına saldırdıkları, şerefiyle oynadıkları zaman yardım edene, Allahü teâlâ da, yardım istediği bir yerde yardım eder. Bir müslimana, ırz ve şerefinin çiğnendiği yerde oyun oynıyanı, Allahü teâlâ da, yardım istediği yerde rezil eder»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Yanında bir müslimanın aşağılandığı kişi, ona yardım etmek elinde iken, yardım etmezse, Allahü teâlâ, onu kıyâmette, herkesin huzûrunda zelîl eder». İhyâ**'da da böyle diyor ve devam ediyor: Gıybeti duyan, gıybet günâhından, dili ile beğenmediğini bildirmedikçe, ya'nî, susun, gıybet etmeyin demedikçe kurtulamaz. Korkarsa, dili ile değil, kalbi ile beğenmez. Gıybet edilen yerden kalkabilirse kalkmalı, sözü kesebiliyorsa kesmelidir. Dili susun deyip, kalbi ile dinlemek istiyorsa, bu nifak alâmetidir. Kalbi ile kerîh görmedikçe, gıybet günâhından kurtulamaz. Eliyle, kaşıyla, alnıyla, sus diye işâret etmek yetişmez. Çünki bu, bahis konusu kimseye hakârettir. Halbuki onu ta'zîm etmesi, onu açıkça koruması lâzımdı.

Bir hadîs-i şerîfde: **«İnsanların Allahü teâlâ'ya en sevgilisi, insanlara fâideli olan ve kendine zulm edeni afv edendir»** buyuruldu. Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresi yüz otuzdördüncü âyetinde: **«Takvâ sâhibleri, kızgınlıklarını yenenler, insanların kusurlarını bağışlıyanlardır»** buyuruyor.

Hazret-i Enes (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah ile beraberdik. Bir ara, o kadar güldü ki, mübârek azı dişleri göründü. Ömer (radıyallahü anh), anam babam sana fedâ olsun, sizi güldüren şey nedir, yâ Resûlâllah? dedi. **«Ümmetimden iki adam Rabbü'l-izzetin huzûrunda diz çökmüşler. Biri, yâ Rabbi, bundan hakkımı al dedi. Allahü teâlâ, diğerine kardeşinin hakkını öde buyurdu. Yâ Rabbi, iyilik ve sevablarımdan hiçbir şey kalmadı dedi. Bunun üzerine, hak sâhibi, yâ Rabbi, öyleyse günahlarımı yüklensin dedi.»** Sonra Resûlullah'ın gözleri doldu, ağlıyarak **«O gün, gerçekten büyük bir gündür. İnsanların, birbirlerinin günahlarını yüklenmek zorunda kaldıkları bir gündür»** buyurdu ve devam etti: **«Allahü teâlâ haksızlığa uğrıyana, gözünü kaldır ve Cennetlere bak buyurur. Yâ Rabbi, gümüşten şehirler, incilerle süslü altından köşkler görüyorum. Bunlar hangi nebînin, sıddîkın, yâhud şehîdindir der. Allahü teâlâ, bunlar karşılığını verenindir buyurur. Bunları alacak kadar karşılık, ücret kimde bulunur der. Sen bunları alabilirsin buyurur. Yâ Rabbi, ne ile alabilirim der. Din kardeşini afv etmekle buyurur. Yâ Rabbi, onu afvettim der. Kardeşinin elini tut ve onu Cennete götür buyurur.»** Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor.

Hazret-i Alî (radıyallahü anh) bildirir: **«Kıyâmet günü bir adam gelir, diğerinden hakkını ister. Allahü teâlâ, sen onu afvetmemiş mi idin? buyurur. Hangisini Yâ Rabbi? der. Sen, bütün mü'min erkek ve kadınları bağışlamamı istememiş mi idin? Dilersen, o düâni kabûl edeyim, o adam**

**da onların arasında bulunsun. Dilersen, o düâmı kabûl etmiyeyim, sen de bağışlanmamış olanlar arasında bulun buyurur. Yâ Rabbi, düâmı kabûl eyle der. Bunun üzerine Allahü teâlâ, fadlı ve keremi ile hepsini mağfiret eder.»** Bunu **Mişkâtü'l-envâr** bildirmektedir.

Kendine kötülük edene iyilik eder. Ebû Zer'e (radıyallahü anh), bir koyunun ayağını kırmış bir köle geldi. Ebû Zer, bu koyunun ayağını kim kırdı? sordu. Ben kırdım dedi. Niçin bunu yaptın? buyurdu. Bile bile kırdım dedi. Peki niçin kırdın? buyurdu. Seni kızdırıp, beni dövmen ve bu yüzden günâha girmen için kırdım dedi. Bunun üzerine Ebû Zer (radıyallahü anh), beni kızdırmaya çalıştığın için, sana kızmıyacağım deyip, onu âzâd etti.

Süfyân (radıyallahü anh) buyurdu: İhsân, sana kötülük yapana, iyilik yapmandır. Zîra iyilik yapana iyilik yapmak bir nevi ödeşmektir. Çarşıda, para verip birşey almak gibidir. Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh): «İhsan, güneş, rüzgâr ve yağmur gibi umumî olmalı, hususî olmamalıdır» buyurdu. Bunu **Avârif**'de bildiriyor.

Kendisinden kesileni ziyâret eder, kendisine vermiyene verir ve insanlara iyi zanda bulunur. Çünki kötü zan, sözün en yalanıdır. Çünki bu şeytanın ilkası ile olur. Bu konuda Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zandan sakının! Çünki zan sözün en yalanıdır»** buyurdu. Bununla kötü zannı murâd etti. Nitekim Allahü teâlâ, Hucûrât sûresi onikinci âyetinde: **«Zannın bâzısı günâhdır»** buyuruyor. İmam Nevevî (rahmetullahi aleyh), **Müslim şerhi**nde diyor ki, bundan murad, insanın kalbinde devam üzere bulunan zan olup, hâtırına gelip giden değildir.

İsâ aleyhisselâm, hırsızlık yapan birini görür ve çaldın mı? der. Kendinden başka ilâh olmıyanın hakkı için «hayır» cevabını verir. İsâ aleyhisselâm Allahü teâlâ'ya inandın, fakat İsâ'yı tekzîb ettin buyurur.

Allahü teâlâ'nın verdiği ni'metten dolayı kimseye hased etmez, kimsenin malının, parasının elinden çıkmasını dilemez ve elinden çıkması için hîleli yollara baş vurmaz. Selefden biri buyurur: İlk günah haseddir. İblis'in Âdem aleyhisselâma hasedidir. Secde ile emrolundukta, onu kıskanıp, secde etmemiş ve bu kıskançlığı onu günâha sokmuştur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın ni'metlerinin de düşmanları var»** buyurdu. O nedir? dediler. **«Allahü teâlâ'nın fadlından verdiği ni'metlerin bulunduğu kimseleri kıskananlar»** buyurdu.

Zekeriyyâ aleyhisselâmdan bildirilir. Allahü teâlâ buyurdu ki: «Hased edici ni'metimin düşmanıdır, kullarım arasında yaptığım taksîme râzı olmıyarak kazâma kızar.»

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: **«Altı kişi hesabdan önce Cehenneme girer.»** Onlar kimlerdir? dediler. **«Zâlim**

**hükümdarlar, hiyânet eden tüccarlar... ve hased eden âlimler»**'e kadar saydı.

**HİKÂYE :**

Bekir bin Abdullah anlatır: Bir adam vardı. Hükümdarlardan birini medh eder, yanında ayakta durur, iyilik edene, iyiliğine karşı iyilik et. Çünki kötülük yapana, yaptığı kötülük yeter derdi. Bu makamda bulunmasını birisi çekemez, hükümdarla seri benli konuşmasını kıskanır ve onu hükümdâra kötülemek ister ve: «Bu adamınız, hükümdarımızın ağzının koktuğunu söylüyor» diye şikâyet eder. Hükümdar, hayır, böyle şey olmaz der. Adam, onu çağırın ve dikkat edin, size yaklaştığı zaman, ağız kokunuzu duymamak için, elini burnuna koyacaktır der. Hükümdarın yanından çıktığı gibi, çekiştirdiği adamı kendi evine dâvet eder ve içinde sarımsak bulunan yemek yedirir. Adam oradan çıkıp, hükümdârın huzûruna gider. Her zaman konuştuğu gibi, onunla konuşur. Hükümdar, bana yakın gel der. Adam yaklaşır ve hükümdar ağzındaki sarımsak kokusundan rahatsız olmasın diye, eliyle ağzını kapatır. Hükümdar, önceki adam doğru söyledi der. Hükümdar, kendi el yazısı ile, yalnız câize, mükâfatnâme yazardı. Hemen, kalkıp kendi el yazısı ile bir mektûb ve içine (bu mektûbu taşıyan adam sana gelince, onu boğazla, derisini yüz ve içine saman doldur ve bana gönder) yazıp, bir vâlisine götürmesini söyler. [İçinde yazılı olandan haberi olmıyan suçsuz ve dolayısı ile bir korkusu olmıyan] bu adam mektubu vâliye götürmek için alır ve çıkar. Yolda, kendisini çekemiyen adamla karşılaşır. Elindeki mektubu göstererek hükümdârın mükâfat mektubudur der. Diğeri, yalvararak, sızlıyarak, ne olursun, o mektubu bana ver, ben götüreyim ve mükâfat alayım der. Verir. O da alıp, vâliye götürür. Vâli ona, getirdiğin mektubda, seni boğazlayıp, derini yüzüp, saman doldurup hükümdara göndermem yazılıdır der. Adam, bu mektub benim için değildir. Allah Allah, şu başıma gelene bak! Ben dönüp, hükümdara durumu arz edeyim der. Vâli, hükümdârın mektubu, emirnâmesi geri çevrilmez deyip, adamı boğazlattı, derisini yüzüp, saman doldurdu ve gönderdi. Öbür adam âdeti üzere, hükümdârın yanına gider. Hükümdar hayret eder. Benim mektûbu ne yaptın der. Adam: Yanınızdan ayrılınca, filân kimseye rastladım. Mektûbu kendisine hediyye etmem: ricâ etti, ben de verdim der. Hükümdar, o bana, senin ağzımın koktuğunu söylediğini bildirmişti. Hayır, asla olamaz dedi. Peki öyleyse, yanıma yaklaşınca, neden burnunu tuttun? der. Efendim, o bana yemek yedirdi. İçinde sarımsak vardı. Size yaklaşınca, ağzımın kokusu ile rahatsız etmiyeyim diye ağzımı tuttum, cevabını verir. Hükümdar, haklısın, yerine git. Kötülük edene, ettiği kötülük yeter dedi.

Büyüklerden biri buyurdu: Hased eden, meclislerde, toplantılarda aşağılanmak ve horlanmaktan başka bir şeye kavuşmaz. Meleklerden

de, lânet ve buğzdan başka birşey kazanmaz. İnsanlardan da, sıkıntı ve derdden başka birşey görmez. Can verirken ise, şiddet, zorluk ve korkudan başka birşeyle karşılaşmaz. Mevkafte ise, rezillik, rüsvâlık ve azabdan başka bir şey bulmaz. İhyâ'da da böyle diyor ve devam ediyor: Hasedinin etkisi, düşmanına değil, sanadır. Eğer uyanık veya uykuda hâlin sana gösterilse, ey hased eden kimse, elbette kendini, düşmanının gözünü çıkarmak için attığın taşın, ona isâbet etmeyip, geri dönüp senin sağ gözüne geldiğini ve gözünü çıkardığını, bu işten daha çok kızıp, o taşı alıp, birincisinden hızlı atıp, yine ona isâbet etmeden geri gelip, diğer gözünü çıkardığını, seni kör ettiğini, bu sefer daha çok kızıp, taşı üçüncü defa attığını ve onun da geri gelip, başını yardığını, her defasında düşmanına hiçbir zarar gelmediğini, her attığının sana döndüğünü, düşmanlarının etraftan sevinip güldüklerini görürdün. İşte hased edenin hâli budur. Şeytanın maskarası, oyuncağıdır. Hayır, hased içindeyken senin hâlin, bundan daha çirkindir. Çünki düşmanına attığı taş sadece gözünü çıkarmıştır. Yaşasaydı ölünce zâten gözleri de gidecekti. Hased ise, günahla kendine döner. Günâh ise, ölümle yok olmaz. Belki onu Allahü teâlâ'nın gadabına ve Cehennem âteşine götürür. Buna göre, dünyada iken gözünden olmak, gözleri kendinde kalıp, bununla Cehenneme gitmekten ve Cehennem ateşinin alevlerinin gözlerini oymasından hayırlıdır.

Cömerd kimsenin suçunu hemen bağışlamalıdır. Cezâsı haddi gerektirmiyorsa, mürüvvet sâhibinin kabahatini de afvetmelidir. Büyüklerden biri anlatır: Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) ile oturuyordum. Yanında bir başka adam ile birisi geldi ve: Bu adam sarhoştur dedi. Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) koklayın buyurdu. Sarhoş olduğunu anladılar. Sarhoşluğu gidinceye kadar habsettiler. Sonra sopa istedi ve dövünüz buyurdu. Elini kaldırdı ve her uzvun hissesine düşeni vurdu. Üzerinde aba, yâhud etekli kaftan vardı. Vurmayı bitirince, getirene, sen bunun nesi oluyorsun? buyurdu. Amcasıyım dedi. Abdullah (radıyallahü anh): «İyi yetiştirilmemişsin, bir de kabahatini de örtmemişsin. İmam, devlet reisi veya vekili, kendisine intikal eden suçun cezasını vermekle görevlidir. Lâkin Allahü teâlâ afvedicidir, afvı sever buyurup, Nûr sûresi yirmiikinci: **«Kusurları bağışlasınlar, aldırmasınlar. Allahü teâlâ'nın sizi bağışlamasını sevmez misiniz. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir»** âyetini okudu.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Salâh ve takvâ sâhiblerinin kusurlarını bağışlayın»** buyuruldu.

Verdiği sözü yerine getirmelidir. Çünki verilen söz, bir bağış ve bir borçtur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) de böyle buyurmuştur. Sözünden dönmek nifak alâmetidir. Peygamber efendimiz

(sallâlahü aleyhi ve sellem: **«Üç şey vardır ki, münâfıkta bulunur: Konuşunca yalan söyler, söz verir tutmaz, kendisine emânet edilse hiyânet eder»** buyurdu. Yine: **«Üç şey vardır. Kimde bulunsalar, oruç tutsa, namaz kılsa da münâfıktır»** buyurup, üstteki hadîste bildirilenleri saydı. İmam Gazâlî (rahimehullah) ve başkaları bildiriyor.

Kimsenin ayıb, kusur, gizli şeylerini araştırmaz, aksine örter. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir müslimanın aybını örtenin, Allahü teâlâ, dünyâ ve âhirette ayıblarını örter»**, bir hadîs-i şerîfde de: **«Din kardeşinin aybını görüp örten Cennete girer»** buyurdu. Şu şiir ne güzel söylenmiştir:

**Aybını insanların gözünden saklıyandan,**
**Bahsetme! Hak kaldırır, perdeyi ayıbından;**
**Konuşunca kişinin say iyiliklerini,**
**Sende de var söyleme o kötülüklerini.**

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimse, konuşmalarının dinlenmesini istemiyenlerin, gizli konuşmalarına kulak verirse, Allahü teâlâ, kıyâmette kulaklarına ergimiş kurşun akıtır»** buyurdu.

Abdurrahman bin Avf (radıyallahü teâlâ anh) anlatır: Bir gece, Ömer ile (radıyallahü anh) Medîne'de kontrole çıkmıştım. Yürürken bir ışık gördük. O eve yaklaştık. Evin kapısı kapalı idi. İçerde sesler, gürültüler vardı. Ömer (radıyallahü anh) elimi tutup, bu ev kimin evidir bilir misin? dedi. Hayır dedim. Bu Rebîa bin Ümeyye bin Halef'in evidir. Şimdi onlar içiyorlar. Senin fikrin ne? İçeri girelim mi? dedi. Bence girmiyelim, çünki Allahü teâlâ bizi bundan men' etmekte ve: **«Tecessüs etmeyin»** buyurmaktadır dedim. Bunun üzerine Ömer (radıyallahü anh) onları bırakıp geri döndü. İşte bu, kusur ve ayıbların örtülmesinin, araştırılmamasının gerekli olduğunu göstermektedir. İmam Gazâlî (rahimehullah) **İhyâ**'da böyle bildirmekte ve devam etmektedir: Ömer (radıyallahü anh), bir gece Medîne'de kontrole çıkmıştı. Bir adamın evinde şarkı sesi duydu. Hemen duvardan içeri indi. Yanında bir kadın ve şarap gördü. Ey Allah'ın düşmanı, sen zanneder misin ki, Allahü teâlâ aybını örter ve sen günâh işlersin buyurdu. Ey Emîre'l-mü'minîn esas kabahatlı sensin. Acele etme! Ben Allahü teâlâya karşı bir günâh işlediysem, sen üç günâh işledin. Allahü teâlâ, **tecessüs etmeyin, ayıb araştırmayın** buyuruyor, sen tecessüs ettin. Allahü teâlâ, **evlere arkalarından gelmeniz iyilik değildir»** buyuruyor, sen duvardan inerek geldin. Allahü teâlâ, **evinizden başka evlere izin almadan, içerdekilere selâm vermeden girmeyiniz** buyuruyor, sen ise evime, izinsiz girdin ve selâm vermedin dedi. Bunun üzerine Ömer (radıyallahü anh), seni afv edersem, bir iyilikte bulunur musun? buyurdu. Evet, Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, ey mü'minle-

rin emîri, beni afv edersen, bir daha bunu yapmam dedi. Hazret-i Ömer onu bırakıp çıktı.

Bir kimseyi, onda gördüğü aybından dolayı ayıblamaz ve ona eitem etmez. Çünki çoğu zaman aynı kusuru kendisi de işler. Din kardeşinin hatâsına ma'zeret olarak yetmiş özür arar. Hiçbir özür bulamazsa, ben iyi göremedim deyip, din kardeşinin yaptığını iyiye hamletmeğe uğraşır. Bizden önceki sâlihlerin âdeti böyle idi.

Bir mü'min kardeşine veya zimmî gibi bir başkasına bir şey va'd ederken, söz verirken, belki veya inşâallah demeli ve içinden onu yerine getirmeğe niyyet etmelidir. Bu durumda, dediğini yerine getiremezse, önceki sözünden dolayı günâh işlememiş olur.

Müsliman kardeşinin tahakkümünü hüsn-i kabûl ile karşılayıp, ihtiyacını görür. Tahakküm, hüküm vererek istemektir. Bir adam Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) hükmedip, çobanı ile seksen koyun vereceksiniz dedi. Resûlullah cevâbında: **«Tamam»** buyurdu.

Bir kadın, Mûsâ aleyhisselâma Yûsuf aleyhisselâmın kabrini gösterdi ve buna karşılık, dünyâda kendisine genç bir hizmetçi kız vermesini ve âhirette de kendisi ile, ya'nî Mûsâ aleyhisselâm ile beraber Cennete gitmesini hükmetti. Mûsâ aleyhisselâm da kabûl edip, öyle yaptı ve ona düâ etti.

**MÜDÂRÂ:** İnsanların elinde olandan ümîdini kesmek sünnettir. İnsanların sevgisi ancak bununla kazanılır. Kendisini sevmiyenin yaptığına, yaptığıyla karşılık vermez. Hadîs-i şerîfde: **«İnsanlara müdârâ sadakadır»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Farzları edâ ile emr olunduğum gibi, insanlara müdârâ ile de emr olundum»** buyuruldu. Müdârânın anlamında, Ebû Derdâ (radıyallahü anh), kalbden istemediği halde, insanların yüzüne gülmektir dedi. Nitekim Allahü teâlâ: **«Kötülüğü iyilikle savarlar»** buyuruyor. Ya'nî kötülük ve eziyyeti mâdârâ ile ve selâm ile savuştururlar. Bâzı tefsirlerde de böyle diyor. Hâfız-ı Şîrâzî der ki:

**İki cihan huzûru, sığmış iki kelâma;**
**Dostlar ile mürüvvet, düşmanlarla müdârâ.**

İnsanlarla yumuşak konuşur ve zararlarına uğramamak için onlara saygı gösterir. Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah'ın yanına girmek için, birisi izin istedi. **«Müsâade edin gelsin, aşiretin pek kötü kardeşidir»** buyurdu. Huzûruna girince, onunla yumuşak konuştu, ona iyi davrandı. Hattâ Resûlullah'ın yanında hususî bir yeri var sandım. Çıktıktan sonra, yâ Resûlâllah, biraz önce, hakkında söylediğini söyledin. Sonra onunla tatlı, yumuşak konuştun dedim. **«Ey Âişe, kıyâmet günü, Allahü teâlâ katında insanların en kötüsü, kötülüklerinden korkarak**

**insanların terk ettiği kimsedir»** buyurdu. Haberde geldi ki: **«Mü'minin, ırzını koruduğu şey, sadakadır.»**

Muhammed bin Hanefiyye (radıyallahü anh) buyurur: «İnsanlarla iyi geçinmiyen akıllı değildir.

Müdârânın mânası, ona iyi davranma ile de olsa, düşmanının zararını önlemektir. İsâ aleyhisselâm buyurdu: «Kazancınızın on olması için, sefîhin, akılsızın bir sitemine katlanın.»

Dövmek, eziyyet etmek ve beddüâ etmekle, zâlimin âhiretteki cezası azalmaz. Derler ki İncilde şöyle yazılıdır: «Ey Âdemoğlu! Kızdığın zaman beni an ki, ben de kızdığım zaman seni anayım. Sana olan yardımıma râzı ol! Çünki benim sana yardımım, senin sana yardımından iyidir.» Bunu **Şerhü'l-hutab,** kendine zulm edenden, beddüâ ile bile olsa intikam almamalı, hattâ ona düâ etmelidir derken bildirmektedir. Nitekim bir adam Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh): Sen Ebû Hüreyre misin? dedi. Evet buyurdu. Ya'nî boya otu çalan? Bunun üzerine Ebû Hüreyre (radıyallahü anh): «Yâ Rabbi, doğru söylüyorsa beni mağfiret eyle, yalan söylüyorsa, onu mağfiret eyle diye düâ etti ve sonra, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bize, zulm edenlere karşı, böyle istiğfar etmemizi emir buyurdu dedi. **Hâlisa'**da da böyle diyor.

İnsanlara, yaptıklarından ötürü, yumuşak muamele eder. Lokman aleyhisselâm buyurdu: «Üç şey, ancak üç şeyle bilinir: Halîm, mülâyim insan, kızgınlık zamanında, yiğit savaşta, dost ihtiyac ânında.» İnsanlar halîm bir kimseyi dövdüler, kızmadı. Niçin kızmadın dediler. Onu, çarptığım bir taş yerine koydum ve kızmadım dedi. Mahmûd-i Verrâk der ki Şiir :

**Her günâhkâra karşı hep iyi davranırım,**
**Günâhı çok olsa da, ben bu tavrı alırım.**
**İnsanlar üç gurubun birinde bulunurlar,**
**Ya şerefli, yâ âdî, yâ da normal olurlar.**
**Benden üstün olanın kıymetini bilirim,**
**Suçu vâr ise görmem, hakkını gözetirim.**
**Benden aşağı olan, ne söylese aldırmam,**
**Nâmusumu korurum ve hattâ ayıblansam.**
**Benim gibi olanın, aybını bağışlarım,**
**Çünki hayır yönünden bağışlıyandır hakîm.**

İsâ aleyhisselâm bir yahudî topluluğuna uğradı. Isâ aleyhisselâma lât attılar. O ise onlarla iyi konuştu. Niçin böyle yaptın? dediklerinde, «herkes kendi yanında olandan verir» buyurdu. **İhyâ'**da da böyle diyor.

İbrâhim bin Edhem'e (rahimehullah), dünyâda hiç sevindin mi? dediler. «Evet, iki defa! Birincisi, bir gün otururken biri gelip, üzerime bevl

etti. İkincisi, yine otururken, bir adam geldi ve bana bir tokat vurdu» buyurdu.

Ma'rûf-i Kerhî (rahmetullahi aleyh) abdest almağa başlayacaktı. Mushaf'ı bıraktı ve paltosunu çıkardı. Bir kadın gelip, ikisini de aldı. Mâ'rûf-i Kerhî ardından gidip, hemşîrem, ben Ma'rûfum! Zararı yok, senin Kur'ân-ı kerîm okuyacak oğlun var mı? buyurdu. Kadın, hayır dedi. Kocan var mı? buyurdu. Hayır dedi. O halde, Mushafı bana ver, palto sende kalsın buyurdu.

Bir kadın, Mâlik bin Dinâr'a (rahimehullah), ey riyâkâr! diye seslendi. Basralıların kaybettiği ismimi sen buldun, ey hanım! buyurdu.

İbrâhim bin Edhem (rahimehullah) sahrâya çıkmıştı. Karşısına bir asker çıktı ve şehir neresidir? dedi. İbrâhim-i Edhem, kabristanı gösterdi. Asker kızıp, başına vurdu ve onu yaraladı. Asker ayrılıp giderken, birisi ile karşılaştı ve ona, başına vurup yaraladığın adam Horasan zâhidi İbrâhim bin Edhem idi dedi. Asker geri dönüp, özür diledi. İbrâhim bin Edhem: «Sen beni dövdüğün zaman, senin için Allahü teâlâ'dan Cenneti istedim» buyurdu. Neden böyle yaptın? dedi. «Bana vurduğunda suçsuz yere döğüldüğüm için sevab alacağımı bildim. Bunun için, benim senden nasîbimin hayır, senin benden nasîbinin şer olmasını istemedim» buyurdu.

Ebû Abdürrahman Hayyât (rahimehullah) terzi idi. Mecusî bir müşterisi vardı. Ne zaman ona elbise dikse, geçmez para verirdi. Bir defa parayı çırağına verdi. Çırak parayı almadı. Mecusî ona geçer akçe verdi. Ustası geldiği zaman, çırak mecusînin yaptığını ona anlattı. «Çok kötü yaptın! O bir zamandan beri bana hep öyle yapıyordu. Ben de sabr ediyor, başkalarını aldatmaması için, o paraları alıp, kuyuya atıyordum» buyurdu. Bunların hepsini **Şerhü'l-hutab**'dan aldık.

**KIZINCA NE YAPMALI:** Kızgınlık ânında kendini tutar. Çünki bu dinde kuvvetli olmanın alâmetidir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kuvvetli, hasmını yere seren değil, kızdığı zaman kendine hâkim olandır»** buyuruldu. Ya'nî kuvvetli, en kuvvetli düşmanını yenendir. O da nefsdir.

Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Cennetin her yanını görebilen köşkler gördüm. Ey Cebrâil, bunlar kim içindir? dedim. Kızgınlığını yenen ve insanların hatâlarını afvedenler içindir dedi»**, buyuruldu. Bunu **Avârif** bildiriyor.

Derler ki, Fisagor, bir gurub kimseyi yemeğe çağırdı. Hizmetçisi gevşek davrandı ve yiyecek birşey hazırlamadı. İnsanlar geldiler. Uzun boylu oturdular. Hizmetçi ona durumu bildirmedi. Durumu öğrenince, kızmadı, bozulmadı, aksine güldü ve iyi bir gün geçirdik. Ne için toplanmışsak, ondan daha iyi oldu. Bu da kızgınlığını yenmek, sabretmek

ve ilimle korunmaktır dedi. Yorumuna herkes şaştı ve bunun için ona teşekkür ettiler. Muhâdarât'da bildirilmektedir.

Kızgınlık ateşi parlayınca, hemen abdest almalıdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kızgınlık şeytandandır. Şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Ateş de, ancak su ile söner. O halde sizden biriniz kızarsa abdest alsın»** buyurdu.

Kızdığı zaman, ayakta ise oturmalıdır. Kızgınlığı geçer. Oturmakla geçmezse, yatmalıdır. Ebû Zer'in (radıyallahü anh) rivâyet eylediği hadîs-i şerîfde böyle buyurulmuştur. Kızan kimseye, oturmasını ve yatmasını, böylece kızgınlık zamanında, sonradan pişmanlık duyacağı şeyin kendisinden meydana gelmemesini emir buyururdu. Çünki yatma hâli, hareketten en uzak haldir. Oturan da, ayakta olandan hareketsizdir.

Müsliman kardeşinin yaptığı kötülük ve kusurlarına katlanır, eziyetlerine sabreder. Ayrılıp gitmesini, din kardeşinin mürüvvetsizliğine değil, kendi işlediği günâha ve suça hamleder. Herkese hâline göre davranır.

**İNSANLARA, HALLERİNE GÖRE MUAMELE EDİLİR:** Giyinişi, duruşu, yüksek bir zât olduğunu gösteriyorsa, ona daha çok saygı göstermek lâzım olur. Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) bir seferde idi. Bir yerde konakladı. Kendisine yemek hazırladılar. O sırada bir dilenci geldi. Bu fakîre ekmek verin buyurdu. Sonra hayvan üstünde bir adam geldi. Onu yemeğe çağırın buyurdu. Fakîri bir ekmekle savdın, zengini ise yemeğe çağırdın dediklerinde, «Allahü teâlâ, insanları mertebe mertebe yarattı. Biz de bulundukları mertebelere göre davranmalıyız. Bu fakîr, bir ekmeğe râzıdır. Bu hâli ile bu zengine bir ekmek verip, savmak bize yakışmaz buyurdu. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor. Nitekim, herkese aklına göre hitâb edilir. Bunun için: «İnsanlara akıllarına göre konuş» denmiştir.

Herkese dindeki yerine göre davranır. Eğer dinde son derece dindâr ise, ona çok hürmet gösterir. Dinî bakımdan zaif ise, saygısı da ona göre az olur. İnsanı, değerinden yukarıda tutan, onu azdırmış, kendini unutturmuş olur. İnsanı bulunduğu mertebeden aşağı tutan, onun düşmanlığını üzerine çekmiş olur demişlerdir.

Herkese karşı adâletli olur. Ya'nî kendi nefsinde adâleti tatbîk edip, başkalarından adâlet istemez. Yoksa zâlimlerden sayılabilir. Resûlullah (saliâllahü aleyhi ve sellem): **«Şu üç haslet, kendinde bulununcaya kadar, kulun îmânı tamam olmaz: Darlıkta infâk, herkese adâletle davranmak ve çok selâm vermek»** buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm Rabbine: **«Yâ Rabbi, kullarından hangisi daha âdildir»** dedi. Allahü teâlâ: **«Kendinden âdil olan»** buyurdu. **Hutab** şârihi ne güzel söylemiştir. Beyt :

**İnsaf ve adâlet, en güzel haslettendir,**
**Elden insaf ummamak, bundan daha güzeldir.**

Ebû Osman Hayrî dedi ki: Arkadaşlığın hakkı, arkadaşına, sana yaptığından daha cömerd davranman, malına göz dikmemen, ona fedakârlık yapıp, ondan fedakârlık beklememen, ona uyman, onun sana uymasını istememen, ondan sana geleni çok, senden ona gideni az bilmendir. Şeyh Sühreverdî ve İmâm Gazâlî (rahimehümallah) de böyle bildirmektedirler.

Dünyâ ve âhiret ehlinden her dereceden olana güzel huyla muamele eder. Çünki fâcir ve kötü insanlar da, iyi muâmele, güzel huydan hoşlanırlar. Bunun için fâciri, kalbden sevmese de, dıştan iyi davranır. Mü'minin mü'mine karşı davranışının ise, iyi olması vâcibdir. Bütün mü'minlere karşı iyi huylu olmalıdır, mü'min fâcir olsa da. Ancak bunu da uygun şekilde yapmak gerekir. Câhili ilimle, ümmîyi fıkıhla, anlayışsızı beyânla karşılamak isterse eziyet ve zorluk çeker. Herkese karşı iyi davranır demek, mudârâ eder demektir. Burada bunu bir başka ifâde ile bildirdi.

Her kavmin kerîmine, ona yakışır şekilde ikrâm etmeli, değer vermelidir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) evlerinden birine girmişti. Ardından Eshâbı da girdi. Hattâ ev doldu. Sonra Cerîr bin Abdullah geldi. Oturacak yer bulamadı ve kapının üzerine oturdu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) ridâsını çıkarıp katladı, ona attı ve: **«Bunun üzerine otur»** buyurdu. Cerîr bunu aldı, yüzüne sürdü, öptü ve ağlıyarak onu katladı ve Resûlullah'a atıp: «Ben senin giydiğin elbisenin üzerine oturamam. Bana ikramda bulunduğun gibi, Allahü teâlâ da sana ikrâm etsin» dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) sağına ve diğer tarafına baktı ve sonra: **«Bir kavmin kerîmi, büyüğü size gelince, ona ikrâm ediniz»** buyurdu.

Bir kavmin, devletin başkanına da, İslâma gelir ümidi ile ikrâmda bulunur. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir müsliman kardeşini ikrâm eden, Allahü teâlâ'ya ikrâm etmiş gibidir»** buyuruldu.

**TEVÂZU'**: İnsanlardan alçak gönüllü olanlara karşı alçak gönüllü, kibirlilere karşı ise kibirle mukabele eder. Bu konuda ne güzel demişlerdir. Şiir:

**Mütevâzi olana sen de mütevâzi ol,**
**Kibirliyi görürsen, yâ kibret, ya uzak ol.**

**Ravdatü'n-nâsihîn**'de diyor ki: Abdullah bin Mübârek (rahimehullah) buyurdu. Zenginlere karşı kibirli, fakîrlere karşı alçak gönüllü olmak, tevâzu'dandır».

Abdullah bin Ömer'in (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde:

**«Ümmetimden tevâzu' sâhiblerini görürseniz, onlara tevâzu' ediniz; tekebbür edenleri görürseniz, onlara karşı tekebbür edin. Çünki bu hareketinizde onları küçültmek ve aşağılamak vardır»** buyuruldu. İmam Şâfiî (rahmetullahi aleyh) buyurdu: «Nefsine en büyük zulmü eden, kendisine ikrâm etmiyene tevâzu' eden ve bir faydası olmıyan kişiyi, sevmeğe uğraşandır. Tanımadığı kimseyi medh etmek de böyledir denildi.

Hukemâdan biri, kibirliye karşı kibirli ol ki, kibrini terk etsin demiştir.

Tevâzu'un hakîkati, gördüğü herkesi, kendinden iyi zannetmektir. Eğer kendinde, insanların, iyidir, takvâ sâhibidir dediği sıfatlar yoksa, bundan hoşlanmamalıdır.

Yûsuf bin Esbât'a (rahmetullahi aleyh) tevâzu'un gayesi, nihâyeti nedir diye sorulduğunda: «Evinden çıktığında, rastladığın herkesin kendinden iyi olduğunu görmendir» buyurdu. Hasan-ı Basrî'nin (rahimehullah) şu sözü pek güzeldir: Evinden çıktığında, rastladığın yaşta senden büyükse, bu benden büyüktür. Allahü teâlâya benden önce ibâdet etmiştir de. Yaşta senden küçüğüne rastlarsan, bu benden iyidir, ben ondan önce günâh işlemeğe başladım de. Akranına rastlarsan, bu benden daha iyidir, bende olanları ben bilirim, ama onda olanları bilmem de. **Hâlisa'**da da böyle diyor.

Ebû Yezîd'e, insan ne zaman mütevâzı' olur denildiğinde: «Kendine bir makam görmediği ve insanlar içinde kendinden kötü kimseyi görmediği zaman» cevâbını verdi.

Hukemâdan birine, kıskanılmıyan bir ni'met ve sâhibine acındırmıyan bir belâ biliyor musun? dediklerinde: «Evet, biliyorum. Kıskanılmıyan ni'met tevâzu', sâhibine acındırmıyan belâ ise, kibirdir» dedi. Bunu Şeyh **Avârif**'te bildiriyor ve diyor ki: Tevâzu'da îtidal, ya'nî orta yol, insanın, hak ettiği mertebeden aşağı mertebeye râzı olmasıdır. İnsan nefsine hâkim olabiliyorsa, onu fazla veya noksan, müstehak olmadığı yerde durdurmaz. Lâkin nefsin hilkatinde hararet de bulunduğundan ve tabîati îcâbı, ateşin merkezine ulaşmak, uzanmak istediğinden, tevâzu' ile tedâvi edilmeğe ve onu, hak etmiş olduğu mertebenin bir altında bulundurmağa, bu yolla kibrin kendisine yol bulamamasını te'mîn etmeğe ihtiyac gösteriyor.

**KİBİR**: İnsanın kendisini, başkasından büyük ve üstün sanmasıdır. Tekebbür ise, böyle göstermesidir. Ya'nî kendini büyük göstermesi, böbürlenmesidir. Bu öyle bir sıfattır ki, ancak Allahü teâlâ'nın hakkıdır. Mahlûklardan biri kendinin kibriyâ sâhibi olduğunu iddia ederse, yalancıdır. Nitekim Allahü teâlâ'dan bildirilen hadîs-i kudsîde: **«Kibriyâ benim ridâm (dış elbisem), azamet izârımdır (iç elbisemdir). Bunlardan biri için benimle çekişmeye gireni Cehennem ateşine atarım»** buyuruldu. Azan insana haddini bildirmek için Allahü teâlâ: **«Yeryüzünde böbürlenerek**

**yürüme! Elbette yeri yaramaz ve elbette boyca da dağlara erişemezsin!»** buyurdu.

Allahü teâlâ **Et-Târık** sûresi beş ve altıncı âyetlerinde: **«Şimdi insan baksın (düşünsün), neden yaratıldı? Atılan bir sudan yaratıldı»** buyuruyor. Ve sonra Abese sûresi onyedi, onsekiz, ondokuzuncu âyetlerinde: **«Kahrolası kâfir insan, ne nankör şey! Bu kibir ve gururu nereden? Düşünmez mi ki, onu yaratan hangi şeyden yarattı. Bir nutfeden (menîden) yarattı da, insan biçimine koydu»** buyuruyor.

Bâzıları, kibirli olanlardan birine: «Senin başlangıcın bir damlacık meni, sonun ise değersiz bir leş. Sen bu ikisi arasında pislik taşımaktasın» dedi.

Yine büyüklerden biri, kibre işâretle anlatır: Haccâc'ın ordu kumandanlarından Mühelleb, ipek bir cübbe giymiş, kibirle geçerken Mutrıf (rahimehullah) ona: «Ey Allah'ın kulu, bu, Allahü teâlâ'nın ve Resûlünün sevmedikleri bir yürüyüştür» buyurdu. Mühelleb, beni tanımadın mı? dedi. Evet seni iyi tanırım. Başlangıcın bir damlacık menî, sonun işe yaramaz bir leş. Sen ise ikisi arasında pislik taşımaktasın» buyurdu. Bunun üzerine Mühelleb, bu yürüyüşten vazgeçti. **Şerh-i hutab**'da da böyle yazıyor.

Mütevâzinin sıfatları çoktur. Yaşlı olanların bastonla yürümesi, hizmetçilerle yemek yemesi gibi.

**Hâlisatü'l-hakâik** kitâbında diyor ki: Ümmü Seleme (radıyallahü anhâ) diyor ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hizmetçi ile yemek yemek tevâzu'dandır. Hizmetçi ile yemek yiyene, Cennet müştakdır»** buyurdu.

Tevâzu' sâhibinin sıfatlarından biri de, yolda insanlara eziyyet veren şeyleri kaldırmaktır. Biri de, çocuklara selâm vermektir. Biri de, fakirlerle oturmaktır. Biri de, koyunun ayaklarını oyluk veya bacakları arasına alıp sağmaktır. Biri de, eşeğe binmektir.

**Mesâbîh**'de diyor ki; Enes (radıyallahü anh) bildirir: Hayber günü Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) gördüm; bir eşeğe binmişti ve yuları liften idi. Hattâ, bu bildirilenlerin hepsi Resûlullah'da vardı demişlerdir. O, güzel ahlâkın zirvesinde idi. Allahü teâlâ, onun (sallâllahü aleyhi ve sellem) şânında: **«Sen elbette hulûk-ı azîm - en güzel ahlâk - üzeresin»** buyurmuştur.

Mütevâzînin sıfatlarından biri de, çarşıdan alışveriş edip, satın aldığı şeyleri evine kendisi getirmektir. Ca'fer bin Muhammed (radıyallahü anhümâ) babasından bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) çarşıya, pazara çıkar, çoluk çocuğunun ihtiyaçlarını satın alırdı. Hikmeti sorulduğunda: **«Cebrâil aleyhisselâm bana bildirdi: Çoluk çocuğunu in-**

sanlara muhtâç etmemek için çalışan Allah yolundadır» buyurdu. Miş-kâtü'l-envâr'da da böyle yazıyor.

Şerhü'l-hutab'da diyor ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) tevâzu'undandır: Deveye ot verirdi. Evi süpürürdü. Ayakkabılarını tâmir ederdi. Elbise yamar, koyun sağar, hizmetçi ile yemek yer, kölesi yorulunca, el değirmeninde un öğütür, ona yardım eder, çarşı ve pazardan aldıklarını taşımaktan utanmaz, zengin ve fakirle musâfeha ederdi. Önce kendisi selâm verirdi. Bir hurma yemeğe da'vet edilse de, beğenmemezlik etmez, giderdi. Kimseye yük olmazdı. Yumuşak huylu, kerîm tabîatli olup, herkesle iyi geçinirdi. Güler yüzlü olup, tebessüm eder, sesle gülmezdi. Üzüntülü görünürdü, fakat asık suratlı değildi. Alçak gönüllü idı, fakat aşağı değildi. Cömerd idi, fakat israf etmezdi. Yumuşak kalbli idi. Bütün müslimanlara karşı merhametli idi. Hiçbir zaman tıka basa yemiş değildir. Tama'kâr değildi.

Urve bin Zübeyr (radıyallahü anh) anlatır: Emîrü'l-mü'minîn Ömer'i (radıyallahü anh) gördüm. Boynunda su kırbası vardı. «Ey mü'minlerin emîri, bu sana yakışmıyor» dedim. «Bana elçiler gelip, beni dinledikleri, boyun eğdikleri zaman, nefsimde bir büyüklük peyda olmağa başladı. Bunu kırmak istedim ve su kırbasını boynuma aldım» buyurdu. Sonra bu kırbayı Ensâr'dan bir ihtiyar kadının evine götürdü ve kaplarına boşalttı.

Biri de, kimsenin önünden yürümemektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yürüyen iki kişinin önüne geçmezdi. Eshâbını önüne geçirirdi. Çünki önde yürümek, fitneye yol açabilir. Selîm bin Hanzala (radıyallahü anh) buyurur. Ubeyy ibni Kâ'b'ın ardında yürürdük. Ömer (radıyallahü anh) gördü ve kamçı ile üzerine yürüdü. Ubeyy ibni Kâ'b, dikkat et, ey mü'minlerin emîri, ne yapıyorsun? dedi. «Senin bu yaptığın, arkanda olanları aşağılamak ve senin için de fitnedir» buyurdu. Bunu, yürümenin sünnetlerini anlatırken bildirmiştik.

Yaşlıları tevkîr, âlimleri ta'zîm eder. Güçsüzlere, yaşlılara, düşkünlere yardım eder. Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) evlâdına hürmet eder, onları büyük tutar.

Derler ki, Zeyd bin Sâbit (radıyallahü anh) hayvan üstünde idi. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ) ona yaklaşıp, özengisinden tuttu. Ey Resûlullah'ın amcasının oğlu, ne oluyoruz? dedi. Büyüklerimize karşı böyle yapmakla emr olunduk dedi. Zeyd (radıyallahü anh), elini bana göster dedi. Elini çıkarıp, ona gösterdi. Zeyd, elini öpüp: Biz de Resûlullah'ın Ehl-i beytine karşı böyle davranmakla emr olunduk» dedi. Bunu Ravdatü'n-nâsihîn'de bildirmektedir

Resûlullah'ın evlâdının işlerini görmeğe çalışır. Onları kalbi ile se-

ver, dili ile medh eder, her işte ve halde onları kendinden önde ve önce tutar.

Bişr-i Hafî (rahmetullahi aleyh) der ki: Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâda gördüm. «**Ey Bişr, bilir misin, Allahü teâlâ, seni niçin akrânından üstün eyledi?**» buyurdu. Bilmiyorum, yâ Resûlâllah! dedim. «**Sünnetime uyman, sâlihlere hürmet etmen, din kardeşlerine nasîhat etmen, Eshâbımı ve Ehl-i beytimi sevmenle**» buyurdu. **Mişkâtü'l-envâr**'da bildiriliyor.

**BÜYÜKLERE SAYGI:** Yaşlı müslimanlardan hayâ eder ve onlara, Resûlullah'ın asrına daha yakın olduğu için saygı gösterir. Allahü teâlâ'yı tanımakta önde olmaları ve tâatlerinin çokluğu sebebiyle hürmet eder.

Derler ki, birisi Ebû Abdullah bin Hafîf'i (rahimehullah) ziyârete geldi. Beraber yürümeğe başladılar. Ebû Abdullah, ona, buyur, öne geç dedi. Ne sebeble? dedi. Çünki sen, Cüneyd-i Bağdâdî'yi gördün, ben onu görmedim dedi. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Müsliman yaşlılara hürmet ve ikrâm, Allahü teâlâ'ya saygıdandır**» buyurdu.

Büyüklere karşı saygının tamamından biri de, huzurlarında izinsiz konuşmamaktır. Haberde geldi ki: «**Bir genç, bir yaşlıya, yaşından dolayı hürmet ederse, onun yaşına varınca, Allahü teâlâ, ona gençleri hürmet ettirir.**» Bunda, büyüklere hürmet edenin çok yaşayacağına bir işâret vardır. O halde buraya dikkat buyurulsun! O halde yaşlılara hürmet edenler, ancak ömürlerinin uzun olması takdîr olunanlardır. Şeyh ve İmam da böyle bildirmektedir.

Bir hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: «**Üç kişi vardır ki, hakları hafîfe alınmaz: Zelîl olan kavmin azîzi; fakîr olan kavmin zengini; câhillerin, hakkını bilmediği âlim.**» **Şerh-i hutab**'da bunu, Fudayl bin İyâd'dan (rahimehullah) naklen bildirmektedir. Musannifin sözü de, burada böyle yorumlanabilir. Bu haberdeki mânada gelen bir hadîs-i şerîfde: «**Güçsüzlere, hastalara, yaşlılara ve küçüklere merhamet edilir**» buyuruldu.

Câbirin (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**Büyüklerimizi saymıyan, küçüklerimize acımıyan bizden değildir**» buyuruldu.

Şeyh Sühreverdî güçsüzlere, yaşlılara ve çocuklara iyilik etme hakkında anlatır: İbrâhim bin Edhem (rahimehullah) hasadda çalışır, arkadaşlarını yedirirdi. Gece bir araya gelirlerdi. Gündüz oruç tutarlardı. Bâzan işten geç dönerdi. Bir defâsında, gelin biz gecikmeden yiyelim. Bir daha geç kalmasın, erken dönsün dediler ve erkenden yeyip, yattılar. İbrâhim bin Edhem dönünce, onları uykuda buldu. Ve, zavallıların, herhalde yiyecek bir şeyleri yoktu dedi. Undan birşey yapmak istedi. Hamur yoğurdu. Bu esnâda arkadaşları uyandı. O ise, sakallarını toprağın

üzerine yayıp, ateşe üfürürdü. Yaptıkları işi ona anlattılar. O ise, ben sizin için çalışıyordum. Yiyecek birşey bulamayıp, yattığınızı sanmıştım buyurdu. Arkadaşları birbirlerine, bakın biz ona ne muâmele ettik, o bize nasıl muamele ediyor dediler.

Yaşına hürmeten, ziyârete büyükten, ihsân, iyilik, bir şey vermeğe ise küçükten başlar. Çünki küçük yaştakilerde, ekseriya sabır az, feryâd, sızlanma çok olur.

Yetimleri evinde barındırır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Acıyarak elini yetimin başına koyan, elini dokundurduğu her saçına karşılık bir sevab alır»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Müslimanlar için hayırlı ev, içinde bulunan yetîme iyilik yapılan evdir. Müslimanlar için kötü ev de, içinde bulunan yetîme kötülük yapılan evdir.» (İhyâ)**'da böyle yazıyor.

Miskinlere acır. Miskin, hiçbir şeyi olmıyana denir. Fakîr ise, biraz şeyi olana denir. Aksi de söylenmiştir. Amma sahîh olan birincisidir Târiflerdeki farklılık, vasiyyetler bahsinde açıklanır. **Vikâye**'de de böyle diyor.

Köleye karşı rıfk ile, yumuşaklıkla muâmele eder. Ömer (radıyallahü anh) kölesi ile beraber nöbetleşe deveye binerdi. Ömer (radıyallahü anh) binince, kölesi yularını tutardı. Bir fersah (altı km.) yol alınca, iner, köle biner, Ömer (radıyallahü anh) yuları tutardı. Şam'a yaklaşırlarken, deveye binme sırası, kölenindi. Köle deveye bindi ve Ömer (radıyallahü anh) yularını tuttu. Önlerine su çıktı. Hazret-i Ömer suya girip, devenin üstünde köle durdu ve yular ise Ömer'in (radıyallahü anh) elinde idi.

Şam'ın emîri Ebû Ubeyde bin Cerrâh (radıyallahü anh) onu karşılamağa çıktı ve: «Ey mü'minlerin emîri! Şam'ın ileri gelenleri seni karşılamağa çıkıyorlar. Seni bu halde görmeleri iyi olmaz» dedi. Ömer (radıyallahü anh): «Bizi, Allahü teâlâ, İslâm dîni ile azîz eyledi. İnsanların sözlerine aldırmayız» buyurdu. Bir başka rivâyette: «Emir yüksek yerdendir deyip, eli ile Semâya işâret etti» diyor. **Ravdatü'n-nâsihîn** bildiriyor.

Zengine, zenginliği için hürmet etmez ve tevâzu' göstermez. Eder ve gösterirse, dîninin üçte ikisi gider. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Zengine eğilenin, dîninin üçte ikisi gider»** buyurdu. Bu, **Bostan**'da bildirilmektedir. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Zengine, elinde olana kavuşmak için eğilenin Allahü teâlâ, amelinin üçte ikisini yok eder». Şerhu'l-hutab**'da bildirilmektedir.

Ebû Alî Rudbârî (rahimehullah), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Zengine, zenginliğinden dolayı tevâzu' edenin, dîninin üçte ikisi gider»** hadîs-i şerîfinin mânasında diyor ki: İnsan üç şeyden mürekkebdir: Kalb, dil, beden. Tevâzu' edince, alçalınca, dili ve bedeni ile tevâzu'

etmiş, alçalmış demektir. Ya'nî üçten ikisi tevâzu' etmiş, dininin üçte ikisi gitmiş olur. Kalbden de inanarak bu alçalmağı, eğilmeği yaparsa, bütün dîni gider. **Hâlisatü'l-hakâik**'da da böyle' diyor.

Elinde az şey olan mü'mini aşağı görmez. Eserde geldi ki: «Zenginliğinden dolayı zengini yücelten ve fakirliğinden dolayı yoksulu aşağılayan mel'undur. Zâlime, zulm etmekten men'etmek için ve mazluma, zulmünü def'etmek için yardım eder. Resûlullah (sallâllahü alyhi ve sellem): **«Zâlim olsun, mazlûm olsun, din kardeşine yardım et!»** buyurdu. Zâlime nasıl yardım edebiliriz? dediler. **«Onu zulmden men'etmekle»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Kederlinin kederini gidereni, yâhud bir mazlûma yardım edeni, Allahü teâlâ, yetmişüç mağfiretle mağfiret eder.»** Bunu **İhyâ** bildirmektedir.

Hediyye verenin hediyyesini alır ve bulunduğu mecliste olanlara ondan ikrâm eder. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): Kendisine verilen hediyyeyi orada bulunanlarla paylaşır ve: **«Hediyye müşterektir»** buyururdu. Bunu **Tıbb-ı nebevî**'de bildirmektedir. Hediyyeye, daha fazlası ile mukabele eder. Hediyyede önce davranmağı, *fazîlet bilir.* Hediyye ni'metine karşı, ona düâ ile şükr eder. Onu medh eder ve yaptıklarını anlatır.

Hastaları yoklamalıdır. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: «Ma'rifet ve islâm, bu hakkın isbâtı ve fazîletine kavuşmak için kâfidir.»

Müslimanların cenâzelerinde bulunmalıdır. Namazdan sonra da, cenâzeyi teşyi' eder. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cenâzeyi teşyi' edene bir kîrât, defn zamanına kadar durana iki kîrât sevab vardır»** buyurdu. Haberde geldi ki, **kîrât**, uhud dağı gibidir. Ebû Hüreyre bu hadîsi bildirdiği ve İbni Ömer *(radıyallahü anhümâ) duyduğu zaman, demek* ki, bu zamana kadar çok kîrâtlar kaçırdık» dedi.

Musîbete uğrayan, yakını ölen mü'mine başsağlığı diler, tâziyede bulunur. Mü'mine, kaybettiği şey için, kolaylık ve yol gösterir. Zenginlerle ve zâlim devlet adamları ile oturup kalkmaktan sakınır. Çünki böyleleri ile görüşmek, meclislerinde bulunmak fitne ve belâdır.

Ebû Derdâ (radıyallahü anh) buyurur ki: Bir köşkün üstünden düşüp parçalanmamı, zenginle oturmaktan çok severim. Çünki Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«Ölülerle oturmaktan çok sakınınız!»** buyurdu. Ölüler kimlerdir? dediler. **«Zenginlerdir»** buyurdu.

Sehl ibni Abdullah-i Tüsterî (rahimehullah) buyurdu: İnsanlardan üç sınıfla arkadaşlık, ahbablık etmekten kaçın: Gâfil zorbalar, müdâhene eden Kur'ân ve mevlid okuyucuları ve câhil mutasavvıflar. Bunu **Mişkâtü'l-envâr** bildiriyor.

Hükümdarların, vâlilerin ve zenginlerin çocukları ile oturmaktan kaçınır. Onlara uzun uzun bakmaz. Çünki bu da fitnedir. Tecribe edenler

bunu bilirler. Zenginlere şefkat ve merhamet nazarı ile bakar. Gözlerini onlara dikmez ve süslerine bakmaz. Çünki bu insanın değerini düşürür.

Fısk ve bid'at ehlini, güler yüzle karşılamaz. Kâfir ve bid'at sâhiblerine karşı asık suratlı durur (*). Fâsıka, fıskı için kalbinden buğz eder ve onun işini Allahü teâlâ'ya ısmarlar. Ona beddüâ etmez, lâ'net etmez ve fısktan dönmesini, ettiğine pişman olmasını diler, isterse geç olsun.

Zâlime, bir adım da olsa, işinde yardım etmez. Ederse, zulmüne ortak olur.

Bir terzi, Abdullah bin Mübârek'e (rahimehullah), ben sultanların elbisesini dikerim, zâlimlere yardım edenlerden olmaktan korkayım mı? dedi. «Hayır, zâlimlere yardım eden, sana iplik ve iğne satandır. Sana gelince, sen nefsine, kendine zulm edenlerdensin» buyurdu. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor.

Ebül Kasım Hakîm'e (rahimehullah), zararı sebebi ile, kulun kalbinden îmânı söküp çıkaran bir günah var mıdır? dediler. «Evet, üç şey vardır:

Birincisi, İslâm ni'metine şükrü terk etmek,

İkincisi, İslâmın gitmesinden korkmamak,

Üçüncüsü, müslimanlara zulm etmek» buyurdu. **Şerh-i hutab**'da da böyle diyor.

Hakdan ayrılan, zâlim devlet başkanlarının ve devlet adamlarının kapısına yakın gitmez. Allahü teâlâ Cin sûresi onbeşinci âyetinde: **«Zulm edenlere gelince; onlar Cehenneme odun olmuşlardır»** buyuruyor. Zâlim emîre doğru, selâm vermek için yürümez. Onunla bir araya gelmez. Gelirse, Cehennem ateşinde de onunla beraber bulunur. Eserde de böyle gelmiştir.

---

*(*) Bu hükümler Dârü'l-islâmda böylece uygulanır. Dârü'l-harbin hükümleri değişiktir. Mütercim.*

## DOSTLUK VE KARDEŞLİĞİN SÜNNETLERİ

Mü'minin en üstün hasleti, sevdiğini Allah için sevmesi, sevmediğini de, Allah için sevmemesidir. Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ebû Zer'e (radıyallahü anh): **«Ey Ebâ Zer! İmânın rükünlerinin hangisi daha sağlamdır?»** buyurdu. Allah ve Resûlü daha iyi bilir dedi. Resûlullah: **«Allah için sevişmek, Allah için sevmek, Allah için düşmanlık etmektir»** buyurdu.

Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma vahyetti ve: «Sırf bana mahsus bir amel işledin mi?» buyurdu. Yâ Rabbi, senin için namaz kıldım, oruç tuttum, zekât, sadaka verdim dedi. Allahü teâlâ: Namaz senin için bürhandır, oruç (Cehennemden) kalkandır. Zekât nûrdur, sadaka ise (gölgesiz günde) gölgedir. Benim için ne amel işledin?» buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm, yâ Rabbi, senin için olan ameli bana bildir dedi. «Ey Mûsâ, sevgili bir kulumu, sırf benim için sevdin mi ve sevmediğim bir kula, benim için düşmanlık ettin mi?» buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm buradan, amellerin en üstününün hubb-i fillâh ve buğd-i fillâh olduğunu anladı.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allah için birbirini sevenler, üzerinde yetmişbin oda bulunan, kırmızı yâkuttan sütunlar üzerinde bulunacak ve oradan Cennette olanları kuş bakışı seyredeceklerdir. Cennettekiler, birbirlerine, gelin, Allah için sevişenleri seyredelim. Dünyada güneşin insanlara parlaması gibi, onların güzellikleri de Cennet ehline parlar. Üzerlerinde yeşil sündüsten elbiseler bulunur; alınlarında ise, bunlar Allah için sevişenlerdir yazısı olur»** buyurdu. **Şerh-i Mesâbîh** ve **İhyâ**'da böylece bildirilmektedir.

İmânın kemâlini ve Allah sevgisini, bu güzel haslet kazandırır. Mümin bu haslet ile îmânın zevkine erişir. Yine bu haslet, Allah için olan amelin en hâlisidir.

Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) buyurur: «Gece kalkıp ibâdet eden, gündüz oruç tutan, sadaka veren ve cihâd eden kimse, sevdiğini Allah için sevmez, sevmediğini de Allahü teâlâ için sevmezse, bu yaptıklarının fâidesini görmez.» Bunu **Avârif** ve diğer kitablar bildirmektedir.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Çok dostunuz olsun. Çünki Rabbiniz hayâ sâ-**

**hibidir. Kerîmdir. Kıyâmette, dostları arasında, din kardeşlerinin içinde bulunan kuluna azâb etmekten hayâ eder»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Çok tanıdığınız olsun. Çünki kıyâmette herbiri için şefâat vardır»** buyuruldu. Peygamber efendimiz yine bir hadîs-i şerîflerinde: **«Allah yolunda bir din kardeşi edinene, Allahü teâlâ Cennette bir derece verir»** buyurdu. Ve yine buyurdu: **«Mü'minin mü'mine karşı ülfet ve muhabbeti, rûhun cesede olan bağlılığı, sevgisi gibidir.»**

Dînine, emânetine güvendiği, salâh ve takvâsını bildiği kimseler hâriç, başkaları ile dostluk etmemesi sünnettir. Çünki kişi, sevdiği kimse ile beraberdir. Ameli sevdiği kimse gibi olmasa da, herkes sevdiği ile olacaktır. Hasan-ı Basrî (rahimehullah) buyuruyor: Kişi, sevdiği ile beraberdir sözü, sizi aldatmasın. Çünki sen, amellerini, ya'nî yaptıklarını yapmadıkça, ebrâra, iyilere ilhâk olamazsın. Çünki yahudî ve hıristiyanlar da peygamberlerini seviyorlar, halbuki onlarla beraber değillerdir. Bu, bâzı amellerde uygunsuzluk olmadan, yâhud fâidesiz olan bütün amellerinin, fâidesiz olduğunu göstermektedir. Allahü teâlâ, çoğu zaman, bir sevgili kulunun kalbinde, bir kimseye muhabbet görür de, onun hürmetine bu kimseye merhamet eder ve onu velilerine ilhâk eder ve velîsinin amelinden birşey eksilmez. Çocukları anne-babalarına ilhak etmesine benzemektedir. Nitekim Allahü teâlâ Tûr sûresi yirmibirinci âyetinde: **«Dünyâda îman edenlere ve zürriyetleri de îmân edip kendilerine uyanlara, âhirette zürriyetlerini kavuştururuz. Onları da, baba ve dedeleri gibi Cennete koruz ve derecelerini yükseltiriz. Bununla beraber baba ve dedelerinin amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz»** buyuruyor.

Arkadaşlarının sayısı dört, sözleri ise bir olsun.

Allah'ın kullarından sevdiklerine, sevdiğini söylemelidir. Çünki kalbler, birbirini tanır ve birbiri ile görüşürler. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir adam bir kardeşini severse, ona sevdiğini söylesin»** buyurdu. Bu ona, doğru yolu göstermek ve doğru nasîhat vermek içindir. Düşmanı ise, düşmanlığını gidermiş olur.

Enes (radıyallahü anh) anlatır: Bir kimse, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) yanından geçiyordu. Huzurunda insanlar vardı. İçlerinden biri, bu adamı Allah için seviyorum dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sevdiğini ona bildirdin mi?»** buyurdu. Hayır dedi. **«Öyleyse, kalk ve ona bildir»** buyurdu. Kalkıp, ona söyledi. Diğeri de, Allahü teâlâ'yı kasdederek: «Beni kim için sevdiysen, O da seni sevsin» dedi. Bu onun için düâ makamındadır. Bunu anlatan râvî der ki: Sonra bu adam döndü. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona sordu. O da, söylediklerini haber verdi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sen sevdiğin ile berabersin.**

**Sevabdan kazandığın şey de senindir»** buyurdu. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Sevdiği kimsenin ismini, babasının ismini, sülâlesini, köyünü ve memleketini sorar. Çünki bu, muhabbeti kuvvetlendirir.

Büreyd bin Neâme'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde böyle buyurulmaktadır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Abdullah ibni Ömer'i sağa ve sola bakarken gördü ve sebebini sordu. «Yâ Resûlâllah! Sevdiğim birisi var, onu arıyorum, fakat göremiyorum» dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Abdullah! Bir kimseyi seversen, ismini, babasının ismini ve nerede kaldığını sor. Hasta ise, onu yokla, meşgul ise yardım et»** buyurdu. Bunu **İhyâ**'da bildirmektedir.

Sevgi ve buğzda aşırı olmamalıdır. Sevgi aşırı olursa, ülfet hâlini alıp, istese de ondan ayrılamaz. Bu ise mu'teber değildir. Zîra sevgi, Allahü teâlâ için olursa, seven, Allah katında sevab işlemiş olur. Bu da, şerîatın gerektirdiği sevgi ve muhabbettir. İnsanların özelliklerine, hallerine göre bu sevgi de derece derecedir. Meselâ bir kimseyi Allahü teâlâ'ya itâatinden dolayı seversen, isyân edince, elbette onu sevmezsin. Çünki Allahü teâlâ'ya isyân etmiştir. Bundan sonra bir günâh ve isyan daha yaparsa, birincisinden daha çok kızarsın. İşte fâcirlerin fücurlarının çokluğuna göre, onlara kızgınlığın değişir, artar. Tâati çok olanlara karşı da, durumun, tutumun, sevgin de değişir.

Buğzun, nefretin de aşırı olmaması lâzımdır. Çünki, Allahü teâlâ için olan buğz ve düşmanlık, Allah için olan buğz ve düşmanlıktır. Bu da, insanların özelliklerine, sıfatlarına göre derece derecedir.

Denilebilir ki, bunun mânası, mü'mine lâyık olan, kızması gerektirdiği yerde taşkınlık yapmamak ve sevgiyi gerektiren şeyde de, sevgide aşırı gitmemektir. Allahü teâlâ Mümtehine sûresi yedinci âyetinde: **«Olur ki Allah, sizinle, içlerinden birbirinize düşmanlık ettikleriniz arasında bir sevgi ve yakınlık kurar»** buyuruyor. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sevdiğini aşırı sevme; olur ki, bir gün sevmediğin kimse olur. Buğzettiğin kimseye de çok nefret etme; olur ki, bir gün sevdiğin kimse olur»** buyurdu.

Ömer (radıyallahü anh) buyurdu: «Sevgin yük, buğzun telef edici olmasın.»

İmam Gazâlî (rahimehullah) buyuruyor ki: (Sevginin yük olması, ondan hiç ayrılmak istememesi), buğzun telef olması demek, sâhibinin telef olmasını sevmektir. Aşırı nefret ve kırgınlık buna götürür. Böylece sevgisi, külfet ve meşakkate sebeb olan aşk hâlini alır. Nefreti de, helâk ve telefe sebeb olan başlangıç olabilir.

Bu bakımdan sevgi ve nefrette orta halde olup, şerîatin hudûdunu aşmamalıdır.

Din kardeşinin yüzüne sevgi ve arzû ile bakar. Bir hadîs-i şerîfde **«Mü'minin mü'mine sevgi ve arzû ile bakması ibâdettir. Mü'min bir kimsenin, müslüman kardeşinin yüzüne gülmesi, ikisinin de hatâlarını döker»** buyuruldu.

Ayrılığa sebeb olacak şeylerden kaçınır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sevişen iki kimseyi ayıran, ancak birinin günah işlemesidir»** buyuruldu. **İhyâ'**da, **içlerinden birinin günâhı irtikâbıdır** diyor. Zâten anlaşılan da budur. Cüneyd-i Bağdâdî (kuddise sirruh) bu hadîs-i şerîfden alarak: «Allah için arkadaş olan iki kimseden birinin, arkadaşını bırakması, ikisinden birinde vâki' olan illet sebebiyledir» buyurdu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) uzun bir hadîs-i şerîfde: **«Yedi kişi vardır, Allahü teâlâ, onları, gölge olmıyan kıyâmet gününde, Arşın gölgesinde bulundurur... Biri de, Allah için birbirini sevip, bu sevişme üzere yaşayıp ölenlerdir»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, kardeşlik ve dostluğun sevabını almak için îmanla ölmenin şart olduğunu, ölünceye kadar ahbablığının devam etmesi gerektiğini göstermektedir. Haklarını gözetmiyerek, kardeşliği bozarlarsa, sevâb almazlar. Şeytan, Allah yolunda kardeş olup, birbirlerini sevenleri kıskandığı kadar, birşeyi kıskanmaz ve hep aralarını bozmağa çalışır. **Avârif**'de de böyle diyor.

Sevmede hâlis olmaya gayret eder. Çünki Allah yolundaki kardeşlik, sevişmek, saf sudan daha berrak ve durudur. Birşey Allah için ise, onda duruluk aranır. Saf, duru olduğu müddetçe devamlı olur. Saflığının devamındaki esas, muhalefet bulunmamaktır.

Hadîs-i şerîfde: **«Seni sâf, temiz kılan üç haslet vardır: Din kardeşine rastlayınca, sevginden ötürü hemen selâm vermen. Mecliste ona yer vermen. Onu en çok sevdiği isim ile çağırman»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfi, İmam Gazâlî (rahimehullah) Ömer bin Hattâb'dan (radıyallahü anh) rivâyet ediyor. Din kardeşliğini sağlam tutan, sözde, işte ve şefkatte berâberliktir demişlerdir. Ebû Osman Hayrî der ki: Din kardeşine muvâfakat, onlara şefkatten iyidir. Musannif buna işâretle, şerîatin mubah kıldığı şeylerde, din kardeşine muvafakat eder. Çünki bu ona şefkat etmesinden hayırlıdır buyuruyor. Dine âid işlerde uygunsuz hareket ettiği zaman, ona muvafakat etmek, vefâ ve ihlâs olmayıp, burada vefâ, ona muhalefet etmek ve ona doğruyu bildirmek ve onu düştüğü kötü halden kurtarmakta gevşek davranmamaktır. Çünki kardeşlik, vekillikten sayılmış, kendi için düşündüğü iyiliğin onun tarafından da yapılmasını istemiş olmaktır.

Amelî olarak ona yardımcı olmasa da, iyi niyyetinden ötürü, din kardeşine teşekkür eder. Nitekim kitabın başında, **«Mü'minin niyyeti ame-**

**linden hayırlıdır»** diye geçmişti. Bu İmam Gazâlî'nin (rahimehullah) buyurduğuna uygundur: Kardeşlik olmanın haklarından biri, senin hakkında yaptığı, hattâ yapmağı düşündüğü şeyden ötürü ona teşekkür etmendir. Çünki bu, muhabbeti çekme sebeblerindendir. Hazret-i Alî (radıyallahü anh): **«Din kardeşine iyi niyyetinden dolayı teşekkür etmiyen, yaptığı iyiliğe hiç teşekkür etmez»** buyurdu.

Din kardeşine gelen bir ni'mete sevinir, elem ve kederine de üzülür ve onu izâleye çalışır. Çünki Allah için kardeş olmanın edebleri vardır: Onlar için çalışmak, arkalarından onlara istiğfar etmek ve Allahü teâlâ katında, zararlı olmaması için, elinden geleni yapmak bunlardandır.

Derler ki: İki sevgili arkadaş vardı. Biri âşık oldu. Hâlini arkadaşına açtı ve «Ben bir sevdaya tutuldum, istersen Allah için olan arkadaşlığımızı burada bitir» dedi. Diğeri, ben seninle, kardeşliği, bir hatâ sebebi ile bozmak için yapmamıştım deyip, Allahü teâlâ, onu bu tutkusundan kurtarıncaya kadar, yememeğe ve içmemeğe, Hak teâlâya söz verdi. Kırk gün devâm etti. Ne zaman arkadaşına sorsa, hayır kalbimdedir, çıkmadı derdi. Kırk gün sonra, kurtuldum dedi ve arkadaşı yemek yedi, su içti. Bunu **Avârif**'de bildiriyor.

Kardeşlik ettiği kimseye, güler yüzlü, tatlı sözlü, açık gönüllü, açık elli, sabırlı, kibirsiz muamele eder. Saygıya devam edip, yalan, doğru özrünü kabûl eder. Onunla görüşmeden bir gün geçirmez. Karşılaşınca, görüşünce de, sevgi ve saygı gösterip: Benden sonra nasılsınız? der. Resûlullah'ın Eshâbı, birbiri ile karşılaşınca, birbirlerinin boynuna sarılırlardı. Ayrıldıkları zaman müsâfeha ederler, bu zamanda Allahü teâlâ'ya hamd ve istiğfâr ederlerdi. Bir günde birkaç defa karşılaşıp, ayrılsalar da böyle yaparlardı.

Kardeşine, onun kendisine verdiğinden daha çok değer verir. Elden geldiği kadar, müsliman kardeşine, gönül rahatlığı ile hediye verir. Hediyeyi külfet ve utanma sebebiyle vermez. Onun verdiği hediyeyi kabûl eder. Az da olsa, çok görmeli, onu daha çok sevmeli, imkânı varsa, ondan daha üstün hediye ile karşılık vermelidir. Kardeşine, bu iyiliğinden dolayı teşekkür eder, onu iyilikle anar, ona düâ eder ve, Allahü teâlâ, sana iyi karşılıklar versin der. Çünki övmenin ve düânın en güzeli budur. Hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir.

Yapılan iyiliği gizlemez yayar. Daha önce de bildirildiği gibi kişinin müsliman kardeşi için en iyi hediyesi hikmetli sözüdür. Çünki hikmet mü'minin kaybettiği kıymetli malıdır ve dîni için, bütün dünya mallarından hayırlıdır.

Yiyecek ve giyecekten eline geçende, Allah için olan kardeşini, kendine tercîh eder. Eshâb-ı kirâmdan biri, diğerine bir koyun başı hediye

etti. Yedi evi dolaşıp, yine sâhibine geldi. Bunu İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) şöyle bildirir: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) eshâbından biri, diğerine bir koyun başı hediye etti. Filân kardeşim benden daha muhtacdır deyip, bir başka din kardeşine gönderdi. O da filân kardeşimin buna ihtiyâcı benden çoktur deyip, bir başkasına gönderdi. Böylece herbiri, din kardeşini kendine tercîh ederek, yedi ev dolaştı ve sonunda ilk hediye edene geldi.

Kendisine iyilik edenin beddüâsından korkar. Çünki iyilik edenin, iyilik ettiği kimseye ettiği beddüâ kabûl olunur. Hakkında hadîs-i şerîf vardır.

Müsliman kardeşini gün aşırı ziyâret eder. Hasan-ı Basrî (rahimehullah), «bu ifâdedeki **gıbb** sözü, haftada bir ziyâret anlamındadır» buyurdu. **Muhtâr-ı sihah**'da da böyle yazıyor.

Din kardeşini her gün ziyâret ettiğinde, sıkılacağından korkarsa, böyle yapar. Yoksa hergün ziyâret eder. Din kardeşini ziyâretinden dolayı Allahü teâlâ'dan sevab umar. Müsliman kardeşinin kapısına varınca, içeri girmek için izin ister, kapının karşısında durmaz. Kapının sağında veya solunda durur. Kapı aralığından içeri bakmaz. Üç defa izin ister. Her defasında, **Esselâmü aleyküm yâ ehl-el-beyt** der ve sonra falan kimse içeri girebilir mi? der. Her defasında bir yemek yeme mikdarı kadar, yâhud abdest alan kimsenin abdestini bitirinciye kadar, yâhud dört rek'atlık namaz mikdarı durur. Kendisine izin verilirse girer, verilmezse hiçbir kin, hased ve düşmanlık beslemeden geri döner. Ev sâhibinin içeri buyur etmesi için gönderdiği kimseden izin istemek gerekmez. Kimseyi kapıya göndermez ve içerden seslenip, «kim o», «kapıda kim var» derse, «benim» demez. Çünki edeb yolunda bu bir cevab değildir. «Falan kimse içeri girebilir mi?» der. «Hayır» cevabı gelirse, kin ve düşmanlık yapmadan geri döner. Bu güzel ahlâktan ve tevâzu'dandır.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kişi, güzel ahlâkı ile gündüzleri oruç tutan, geceleri namaz kılanın sevabına kavuşur»** buyurdu.

Selefden biri, bir tanıdığını yemeğe dâvet eder. Gönderdiği kişi, o kimseyi bulamaz. Dâvet edilen, dâvet edildiğini duyunca, oraya gider. Dâvette bulunanları, yemeği yemiş, dağılırlarken bulur. Ev sâhibi çıkıp, müsâfirlerimiz gittiler der. Yiyecek birşey kaldı mı? sorar. Hayır der. Kaplara bir bakın der. Kapları yıkadık derler. Gönül rahatlığı içinde, Allahü teâlâ'ya hamd eder ve ayrılır. Neden böyle yaptınız? dediklerinde, o iyi niyyetle bizi çağırdı, biz de iyi niyyetle buraya geldik cevabını verir. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur ki, işte alçak gönüllülük ve güzel ahlâk bu demektir.

Üstad ebül Kasım, Cüneyd-i Bağdâdî (rahimehullah)'i, sizi babam dâvet ediyor diye çağırdı. Bu dâveti dört defa yaptı. Dört defasında da, babası Cüneyd'i kapıdan çevirdi. Her defasında gönül açıklığı ile dönerdi. Çocuğu üzmemek için gider, babasını kırmamak için geri dönerdi. İşte böyle zatlar, Allah için tevâzu' edip kendi hallerini düşünmezler. Onların kalbleri, tevhîd ve îman ile itmi'nan bulmuştur. Bu muâmeleye uğrayan, her kabûl ve redde, kendisi ile Allahü teâlâ arasında bir ibret müşâhede eder. İnsanlar tarafından, aşağılanmak, önemsenmemek diye mânalandırılan hallere kırılmaz. Aynı şekilde, insanların ikrâmına kavuşsalar, aşırı sevinme göstermez. Belki hepsini bir ve hâkim olan Allahü teâlâ'nın yaptığını bilir.

İslâmın sünnetlerinden biri de, ziyâretine gelene ikrâm etmek, altına minder koymak, hizmetine kalkmaktır. Ziyâret edenin de, kendine yapılan ikrâmı red etmemesi, hizmeti beğenmemezlik etmemesi lâzımdır. Çünki ikrâm ve îzâzı red, müslimanın hakkını gözetmemek ve onu aşağılamak olur. Hadîs-i şerîfde: **«Üç şey geri çevrilmez: Minder, güzel koku ve süt»** buyuruldu. Bunlardan hiçbirini red etmemelidir. Bilâkis kabûl edip, sütü içmeli, güzel kokuyu sürünmeli ve minder üzerine oturmalıdır. Ancak ziyâret eden kimse, Allah için alçak gönüllülük yapıp, yerde otururşa, mahzûru yoktur. Bununla beraber minderi alır, fakat üzerine oturmaz.

Sonra biri diğerine, «nasıl sabahladın?» «Nasılsın?» der. Diğeri de, elhamdü lillâh, mü'min olarak sabahladım, sihhat ve âfiyyetteyim der. Yerine oturup bir müddet durunca, yiyecek ve içecekten hâzır ne varsa takdîm eder. Yanında, evinde bulunmıyan şeyi alıp, önüne koymakla tekellüfte bulunmaz. Çünki kardeşliğin şartı, külfet yaygısını dürmek, ya'nî zahmete girmemektir. Din kardeşini, kendisi gibi kabûl edip, ondan utanmaz ve çekinmez. Alî (radıyallahü anh) buyurdu ki: Arkadaşların en kötüsü, sana tekellüf eden, kendisinin idâre edilmesine seni mecbûr kılan, seni özür dilemeye zorlayıcı işlere iten kimsedir.

Fudayl (rahimehullah) buyurdu: İnsanlar ancak, tekellüfle birbirinden kesilirler. Bir kimse, din kardeşini ziyâret eder, o da ona tekellüfte bulunur ve bu sebeble biri diğerinden kesilir. Eshâbdan biri, Allahü teâlâ tekellüf edenlere, lânet eder buyurdu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ben ve ümmetimin takvâ sâhibleri tekellüften berîyiz»** buyurdu. Yûnus aleyhisselâmı dostları ziyâret ettiler. Yûnus aleyhisselâm onlara, bir parça arpa ekmeğiyle, kendi yetiştirdiği sebzeden yemek ikrâm etti. Sonra, Allahü teâlâ, tekellüf edenlere lâ'net etmeseydi, tekellüf eder, size çeşit çeşit yemekler hazırlardım buyurdu. **İhyâ'**da ve **Avârif'**de böyle yazıyor.

Din kardeşleri ile görüşmek için hazırlanmak, onlar için süslenmek,

en temiz ve güzel elbisesini giymek de sünnettir. Güzel koku sürünür, saçını tarar. Namaz abdesti gibi abdest alır ve elinden geldiği kadar süslenir. Sonra din kardeşlerinin yanına çıkar.

Selefin sohbet ve arkadaşlıktaki edeblerindendir: Eski muhabbeti korumak ve dostluğu devam ettirmek, din kardeşlerinin sırlarını saklamaktır. Bunun için, din kardeşinin sana söylediği sırlarını söylememen, en samimî dostlarına bile olsa, açmaman, bu konuda hiçbir ifşâatta bulunmaman gerekir. O arkadaşından ayrılsan, ahbablığı kessen de buna riâyet etmen vâcibdir. Çünki araları açıldıktan sonra arkadaşının sırrını ifşâ etmek, aşağı tabîatlilikten ve pis kalbliliktendir.

Ediblerinden birine, sırrı nasıl korursun? dediklerinde, ben o sır için bir kabirim cevabını vermiştir. Bunun için: «İyilerin göğüsleri, sırların mezarıdır» denmiştir. Bir başkası daha ileri giderek şöyle demiştir. Beyt:

**Göğsümde bulunan sır, kabirden örtülüdür,**
**Çünki kabirde olan, ordan çıkmak düşünür.**

**İSÂR:** Din kardeşini mal ve can bakımından kendine tercîh eder. Ebû Yezîd-i Bistamî (kuddise sirruh) anlatır: Belhli bir gencin bana gâlib gelmesi gibi, kimse bana gâlib gelmemiştir. Hacca giderken yanıma geldi ve size göre zühd nedir? Haddi nedir? diye sordu. Bulduğumuz zaman yeriz, bulmadığımız zaman sabr ederiz dedim. Bizim Belh'deki köpekler de böyledir. Bulunca yerler, bulmayınca sabrederler dedi. Size göre zühd nedir? dedim. Bulmadığımız zaman sabreder, bulunca din kardeşlerimizi kendimize tercîh ederiz dedi.

Ebû Hasan-ı Antakî'den anlatırlar: Rey yakınındaki köyünde, yanına, otuz küsur kişi toplanır. Onun ise beş kişilik ekmeği vardı. İki ekmeği kırdılar ve kandili söndürdüler. Yemeğe oturdular. Sofrayı kaldırmak istediklerinde, bir de ne görsünler! Ekmekler olduğu gibi duruyordu. Herbiri, arkadaşım yesin diye, kendisi yememişti.

Adamın biri, Ebû Hüreyre'ye (radıyallahü anh) gelip, seninle Allah için kardeş olmak istiyorum dedi. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), kardeş olmanın hakkını biliyor musun? buyurdu. Bana anlat dedi. «Altın ve gümüşünden ileride tutacaksın beni!» buyurdu. Adam duyunca, ben bunu yapamam dedi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), gidebilirsin buyurdu.

Ebû Süleymân-ı Dârânî (rahmetullahi aleyh), «eğer bütün dünya benim olsa ve hepsini din kardeşlerimden birine yedirsem, yine de az iş yapmış olurum» buyurdu.

Selefin edeblerinden birisi de, din kardeşlerini can bakımından bile kendine tercîh etmektir. Sofîlerden bir cemâati, halîfelerden birinin huzûruna suçlu diye çıkardılar. Boyunlarını vurmak istedi. Bu cemâat arasında, Ebû Hüseyin Nûrî, Şiham ve Rıkam da vardı. Ebû Hüseyin Nûrî

cellâdların önüne atıldı. Sen niçin böyle yapıyorsun? dediler. Bir saat da olsa, din kardeşlerimi kendime tercih ederim, önce beni öldürün de bu arzum yerine gelsin dedi. Onun bu hareketi hepsinin kurtulmasına sebeb oldu.

Huzeyfe-i Advî anlatır: Yermük gazâsının olduğu gün, savaş meydanında amcamın oğlunu aramağa çıktım. Yanımda biraz su vardı. Eğer son anlarını yaşıyorsa, ağzına su verir, yüzünü serinleştiririm diye düşündüm. Böyle dolaşırken kendisini buldum ve su ister misin dedim. Işâretle evet dedi. (Yarası büyüktü, konuşacak dermanı yoktu). Tam o sırada, bir «ah!» sesi geldi. Amcamın oğlu, suyu ona götür diye işâret etti. Baktım, ah! diye inliyen, Hişâm bin Âs idi. Su ister misin? dedim. Hişâm biraz ilerden, bir başkasının «ah!» dediğini duydu ve ona götür diye işâret etti. Yanına gittim, ölmüştü. Oradan Hişam'a döndüm, o da henüz ruhunu teslim etmişti. Sonra amcamın oğluna geldim, o da nefes almıyordu.

İşte musannifin yukarıda bildirmek istediği, bu îsârdır. Ya'nî ölüm ânında bile din kardeşini kendine tercîh etmektir. Bu da Ebû Hafs'ın bildirdiğine tamamen uyuyor. Ebû Hafs diyor ki: İsâr, dünyâ ve âhiret işlerinde, din kardeşlerinin arzû ve isteklerini, kendi arzû ve isteklerine tercih etmektir. Bâzıları daha incesine varıp: İsârın esası, âhiret arzû ve isteklerindedir. Dünyâ, îsâr edilecek kadar değerli değildir. Ya'nî dünyâ arzû ve istekleri önemsizdir demiştir. Bu cümleden olmak üzere şöyle anlatırlar: Bir kimse bir din kardeşini görür, fakat çok sevindiğini belli etmez. Diğeri, bu davranışı beğenmeyip, niçin böyle muâmele ettiğini sorar. Cevâbında: «Kardeşim! Duydum ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İki müsliman karşılaştıkları zaman, üzerlerine yüz rahmet iner. Doksanı, bu karşılaşmada çok sevinenin, onu ise az sevinenin olur»** buyuruldu. Ben senin daha çok sevinçli olman ve rahmetin çoğunu alman için öyle davrandım» dedi. Bunu **Avârif** bildirmektedir.

**Şerh-i hutab**'da, Allahü teâlâ'nın: **«Kendileri fakir ve muhtâc olsalar da, onları kendilerine tercîh ederler»** âyet-i kerîmesi ile, îsâr sâhibi, cömerd kullarını medh etmesini anlatırken şöyle bildirmektedir: Mûsâ aleyhisselâm Rabbine, Muhammed aleyhisselâmın ve ümmetinin bâzı derecelerini, kendine göstermesi için yalvarır. Allahü teâlâ: «Ey Mûsâ, sen ona tâkat getiremezsin. Lâkin sana, onu senden ve diğerlerinden, onun sâyesinde, üstün kıldığım yüksek bir derecesini göstereyim» buyurur. Bunun üzerine ona, göklerin melekûtu açıldı. Bir derece gördü ki, nerdeyse onun nurlarından yok olacaktı. Onun Allahü teâlâ'ya yakınlığını görüp ve bilip, yâ Rabbi! bu yüksek dereceye, o ne ile kavuştu dedi. «İnsanlar arasından ona mahsûs kıldığım bir ahlâk ile, o ahlâk îsârdır» buyurdu.

Selefin edeblerindendir: Utanmıyan, sıkılmıyan kişilerle arkadaşlığı, ahbablığı kesmelidir. Hattâ, «Belâya düşenler içerisinde, arsız kimse ile arkadaş olanın düştüğü belâ gibi belâya kimse düşmemiştir» demişlerdir. Ve yine, dostlarınızı îmanlı iken kabûl edin, îmandan çıkınca da reddedin. Çünki Allahü teâlâ, bu ikisi arasına dilediği gibi muâmele eder demişlerdir. Allahü teâlâ, Nisâ sûresi kırksekizinci âyetinde: **«Allahü teâlâ şirki affetmez; ondan başkasını, dilediği kimse için mağfiret eder, bağışlar»** buyuruyor. Bu, Ebû Derdâ'nın ve Eshâbdan bir cemâatin (radıyallahü anhüm) yoludur. Din kardeşlerinden birinde, kesilmeyi, ayrılmayı mûcib bir şey görür veya bulursa, kendisine değil, yaptığı işe kızmalı, nefret etmelidir. Nitekim Allahü teâlâ, Şuarâ sûresinde, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) hitâb edip: **«Bunda sana karşı gelirlerse, onlara, ben sizin yaptığınızdan berîyim»** buyuruyor. «Sizden berîyim» buyurmuyor.

Demişlerdir: Din kardeşinin hâli değişirse, bundan ötürü onu bırakma. Zîra bir defa yanılan, eğri yollardan giden o kardeşin, bir zaman sonra düzelebilir. Ebû Derdâ'nın (radıyallahü anh) meclisine devam eden bir genç vardı. Ebû Derdâ, onu diğerlerinden üstün tutardı. O genç, nasılsa, bir büyük günâha mübtelâ oldu. Bu haberi Ebû Derdâ'ya ulaştırıp, onu huzûrundan uzaklaştırmasını, kovmasını söylediler. «Sübhânellah, hiç arkadaş, yaptığı bir işten dolayı terk edilir mi? O şimdi, darda ve sıkıntıdadır, din kardeşine daha çok muhtacdır. Bunun için elinden tutmak, ona yakınlık göstermek ve bu hâlinden kurtulmak için düâ etmelidir» buyurdu.

Ebû Zer (radıyallahü anh), böyle arkadaşla alâkayı kesmeli, önceden sevdiği gibi, şimdi de sevmemelidir buyurdu. Bunu, hubb-i fillâh ve buğz-i fillâhın gereği gördü.

Musannif, bu iki ayrı görüşü de, bu kitabda bildirmekte, ancak, alâkayı kesmemeyi tercîh ettiği için, önce onu bildirdi. Ve Ebû Zer'in (radıyallahü anh) görüşü ise, Mücâlese faslında gelecektir.

Selefin âdetlerindendi: Dostluğa uygun birisini bulsalar, ona yapışırlar, onu bırakmazlar, alâkasız davranmazlardı. Çünki iyi bir dostun, sâdık bir arkadaşın, bakırı altın yapan iksirden kıymetli olduğunu bilirlerdi. Arkadaşlık ettikleri kimse ile, iyi, kötü hallerinde her zaman dostluğu devam ettirirler, rahat oldukları ve işleri yolunda iken beraber sıkıntı, darlık ve düşkün hallerinde ayrı olmazlardı.

**VEFÂ**: Kardeşine yaptığı iyiliği az, onun yaptığını çok bilmelidir. Sağlığında da, vefâtından sonra da ona karşı vefakâr olmalıdır. Vefânın mânası, sevgide devamlılık, ölünciye kadar din kardeşini, öldükten sonra da, çocuklarını ve dostlarını sevmeye devam etmektir demişlerdir. Çünki sevgi, âhiret içindir. Ölümden önce kesilirse, sevabı olmaz ve

bu uğurdaki gayretleri boşa gider. Bunun için Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kıyâmet günü, gölge olmadığı zaman, yedi kişi, Allahü teâlâ'nın gölgesinde bulunacaktır, bunlardan biri, birbirlerini severek yaşıyanlardır»** buyurmuştur. Buna daha önce işâret etmiştik.

Vefânın gereğindendir: Bütün dost, akraba ve yakınlarının hakkını gözetmelidir. Çünki sevdiği yakınlarına, dostlarına gösterilen alâkaya, kendisine gösterilenden daha çok memnûn olur. Sevgi, sevgilinin her şeyini sevmeği, hattâ ona yakın olan, onunla yakından uzaktan ilgili olan herşeyi sevgili kılar. Bunun için, «Sevgilinin kapısındaki köpek, sevenin kalbinde, diğer köpeklerden üstün ve ayrı bir yer tutar» demişlerdir. Selefden biri, komşusu din kardeşinin kapısına gelir, yağınız, tuzunuz var mı? Başka bir ihtiyâcınız var mı? diye sorar ve o din kardeşinden habersiz evinin ihtiyâcını görürdü.

Arkadaşının düşmanı ile dost ve arkadaş olmamak da vefâdandır. Imam Şâfiî (rahimehullah): «Arkadaşın, düşmanına uyunca, sana düşmanlıkta ortaklık etmiş olurlar» buyurdu. Bâzıları demişlerdir: Ölümden sonraki az bir vefâ, hayatta iken olan çok vefâdan iyidir. Bunun için Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) evine gelen bir ihtiyar kadına hürmet eder: **«Hadîce'nin (radıyallahü anhâ) zamanında bu hanım bize gelirdi»** buyururdu.

Âhde vefâ dindendir. Selefden öyleleri vardı ki, din kardeşinin ölümünden sonra, kırk yıl onun çoluk çocuğuna bakmış, ihtiyaclarını görmüş, her gün kapılarına gitmiş, para ve mal vermiş, babalarından daha iyi beslemiş ve giydirmiştir. **İhyâ'**da da böyle diyor.

Aralarında kaybolan, giden şeyi ve malı aramamak da vefâdandır. Çünki bâzı düşünceler sebebi ile, hırsızlık töhmeti altında kalabilir. Ahmed-i Kalânsî (rahimehullah) anlatır: Bir gün, Basrada, fakirlerin arasına girdim. Bana ikrâm edip, saygı gösterdiler. Sonra bir gün, bir çamaşırımı onlara sordum. Hemen gözlerinden düştüm. Bunu Şeyh (rahimehullah) bildirir.

Bu benim, şu senin, o onun dememelidir. Çünki bu mülk ifâde eder. Din kardeşliğinin edeblerinden biri de, mülkün bir kimseye âid olduğunu söylememektir. İbrâhim bin Şeybân (rahimehullah), biz, «benim ayakkabım» diyen, ya'nî «benim» diyenlerle arkadaşlık etmezdik buyurdu.

«Ben senin için yaptım, sen benim için yapmadın» dememelidir. Çünki bu minnete işâret olup, soğukluk hâsıl eder. «Ben böyle yaparım, ama belki öyle olmaz»; «şöyle yapmam, ama belki öyle olur» da dememelidir. Böyle olsaydı, öyle olmazdı; yâhud böyle olmasaydı, şöyle olurdu da dememelidir. Buna benzer sözlerden sakınmalıdır. Çünki bunlar âmiyâne sözlerdir.

Bir din kardeşi kendisine, «kalk beraber gidelim» derse, «Nereye?» dememeli, niçin? Ne sebebden? de dememeli, bir şey söylemeden, hemen kalkmalıdır. Âlimlerden biri, «Çağırdığın zaman, nereye gideceğiz diye soranla, arkadaşlık etme!» buyurmuştur.

Din kardeşi para isterse, ne kadar istiyorsun? Yâhud parayla ne yapacaksın? diye sormamalıdır. Böyle diyen, kardeşliğin hukukunu gözetmemiş olur demişlerdir.

Ebû Süleymân-ı Dârânî (rahimehullah) anlatır: Irak'ta bir din kardeşim vardı. Bir sıkıntım için, gidip: «Bana biraz para ver» dedim. Para kesesini bana uzattı ve: «Dilediğin kadar al» dedi. Yine bir gün ona gittim ve biraz paraya ihtiyacım var dedim. Ne kadar istersin? dedi. Kalbimden, kardeşlik muhabbetinin tatlılığı çıktı.

Selefin edeblerindendir: Birbirini seven iki kimse, bir kişi olup, öyle kaynaşmalı, öyle uygun olmalılar ki, birinin yediğinin tadını, diğeri tadmış olsun. Nitekim Ebû Süleymân-ı Dârânî (rahimehullah): «Din kardeşlerimden herbirinin yediği bir lokmanın tadını, damağımda duyarım» buyurdu.

Selef zamanında, bir kimse, din kardeşine, nasılsın? deyip, verdiği cevabda belirttiği ihtiyaçlarını görmezse, sorması, ciddî değil, alay ve riyâ kabûl edilirdi. Din kardeşine, «merhaba», «hoş geldin» deyip, ona kendisi gibi özen göstermezse, bu sözü riyâ ve nifak sayılırdı.

Din kardeşinin, kötülükleri iyiliklerini geçinciye kadar, ona itâb etmez. Ayıblarını örtmeli ve geçmelidir. Çünki belki nefsine hâkim değildir. Nitekim sen de tutulduğun şeyde nefsini yenmekten âcizsin. Kusuru olmıyan kim vardır!

Fudayl bin Iyâd (rahmetullahi aleyh), «Fütüvvet, din kardeşlerinin kusurlarından geçmektir» buyurdu. Büyüklerden biri de: «Din kardeşinin sıkıntılarına sabretmek, onu azarlamaktan iyidir. Azarlamak da, arkadaşlığı kesmekten iyidir. Arkadaşlığı kesmek de, ona saldırmaktan iyidir» buyurdu.

İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: «Bütün ayıblardan uzak olmak istersen, bütün insanlardan ayrıl. Hiç kimse ile görüşme. Çünki hiçbir insan yoktur ki, iyilikleri ve kötülükleri olmasın. Eğer iyilikleri kötülüklerinden çok ise, o iyidir.»

İmam Şâfiî (rahimehullah) buyurur: «Allahü teâlâ'ya itâat edip de hiç isyân etmiyen, Allahü teâlâ'ya isyân edip de, hiç itâat etmiyen kimse de yoktur. Tâati çok olan âdil olup, şâhidliği kabûl olur. Allahü teâlâ'nın katında makbûl olan kimseyi, sen de âdil ve makbûl tut. Onunla arkadaş olabilirsin.

Gammazın, bir kimse hakkındaki sözlerini, âdil ve açık deliller bulunmadıkça, kabûl etmez. Bir kimsenin sözü ile, bir kimseyi ne sever,

ne de ona buğz eder. Bunda iki âdil şâhid bulunursa veya o kişi hakkında doğru bir tecribe sâhibi ise, mümkündür.

Kendisine kötülük yaptığı kimseden özür ve halâllık diler. Yolda rastladığı kimseden, nereden geliyorsun? nereye gidiyorsun? diye sormaz. Belki söylemek istemez ve bu sebeble yalan söylemek zorunda kalır ve günâha girer.

Allah için edindiği kardeşle, yolculuk, alışveriş, evlenme gibi dünyâya âid işler yapması mekruhdur. Meselâ kızını, Allah için kardeş edindiği kimsenin oğluna vermez. Çünki bu gibi işler, ekseriyâ nâhoş netiœelere ve birbirinden kopmağa sebeb olur. O halde, kardeşlik olduğu kimse ile, böyle işleri yapmamak daha iyidir.

Bu, kardeşlikte yüksek mertebeye kavuşmıyan kimseler içindir. Bu mertebeye kavuştuktan sonra, bu cins şeylerin, aralarında vuku'u mahzurlu olmaz demişlerdir. Nitekim Allahü teâlâ Şûrâ sûresi otuzsekizinci âyetinde: **«İşleri dâima aralarında meşveret iledir»** buyuruyor. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile Eshâbı arasında, evlenme, alışveriş ve benzeri şeyler çok olmuştur.

## İNSANLARLA OTURMANIN SÜNNETLERİ

İnsanlarla oturmanın sünnet ve edebleri çoktur.

Din kardeşleri ile otururken abdestli olur, üstünü başını temizler, düzeltir, güzel elbiselerini giyer. Yaşı büyük olanlara, oturmada öncelik ve iyi yeri verir. Ancak küçük yaşta olan daha âlim ve fâdıl ise ona da büyük gibi davranır. **Cevâhir** kitâbında bildirilen, aşağıda geleceği gibi, bunu göstermektedir. Yürürken, yaşlı olanın önünden gitmez. Bu fakirliğe sebeb olur. Musannifin, bundan önce konuşmanın sünnetleri faslında bildirdiği gibi, (konuşmada da, yaşlı olandan önce konuşulmaz) sözünü, burada alıp, yaşlı olanlara, her işte öncelik tanınır deriz.

İlimde üstün olan, en şerefli yerde oturur. **Cevâhir**'de diyor ki: Câhil yaşlıyı, yürümede, oturmada ve konuşmada, âlim gence takdîm etmemek lâzımdır. **Hâlisat'ül-hakâyık**'da diyor ki: Benî Isrâil'de, genç, yaşlıya, câhil, âlime takdîm edildiği zaman, yer yarılır ve genç ile câhili yutardı.

Hadîs-i şerîfde: **«En hayırlı meclis, kıbleye karşı oturulan ve mecliste oturmak istiyene, yer açılan meclistir»** buyuruldu.

İki kişi arasında oturmaz ve onların izni olmadan, onları birbirinden ayırmaz. Çünki bâzan iki kişi arasında muhabbet olur. Gizli birşey konuşabilirler. Ayrılmak onlara meşakkat verebilir. Bunun için Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) den, İbni Ömer'in (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«İzinleri olmadan, iki kişinin arasına oturmak halâl olmaz»** buyuruldu. Bunu **Mesâbîh**'de bildirmektedir.

Halkanın ortasında oturmaz. Zîra Huzeyfe'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Halkanın ortasında oturan, Muhammedin (aleyhisselâm) dilinde mel'undur»** buyuruldu. Bundan murad, insanların oturdukları halkaya gelip, arkada oturmayıp, halkayı yararak gelip orta yere oturmak, yâhud halkanın ortasında oturup, meclistekilerin birbirini görmelerine engel olmaktır. Böyle kimselere lâ'net edilmiştir. Çünki böyle olana, lâ'net ederler, böylelerini zemmederlerdi. **Muhammed'in dilinde** buyurmaları, vaîd ve tehdîdin şiddetini bildirmek içindir. Çünki Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) dilindeki lâ'net, pek büyüktür. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle yazıyor.

Kendisine, yanında yer veren bulunmazsa, bulduğu en geniş yerde oturur ve kendisinin oturması için kimseyi yerinden kaldırmaz. İmam Nevevî (rahimehullah): «Bizim mezhebimizin âlimleri, bu hükümden, mescidlerde belirli yerleri tutan ilim okutan ve fetvâ verenleri hâriç tutmuşlardır. Bu yer onların oturmasına uygundur. **Mesâbîh**'de de böyle diyor.

Bir kimse, kendiliğinden kalkıp, yerini verse de, oturmamalıdır. Saîd bin Ebû Hasan (radıyallahü anh) anlatır: Ebûbekir (radıyallahü anh) şâhidlik için bize geldi. Oturanlardan biri kalkıp ona yer verdi. Orada oturmadı. Ve, «Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bundan men'etti» buyurdu.

Meclisin baş köşesinde oturmayıp, sonunda oturur. Ancak meclis-te olanlar yâhud ev sâhibi, kendisini baş köşede oturtursa, o zaman oturur.

Gölge ile güneş arasında oturmaz. Çünki orası, şeytanın oturma yeridir. **Mesâbîh şerh**inde, Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anh) bildirir: **«Sizden biriniz gölgede bulunurken, güneş dönüp, vücûdünün bir kısmı gölgede, bir kısmı güneşte kalırsa, oturduğu bu yerden kalksın. Çünki oturduğu yer, şeytanın oturma yeridir.»** Bu yerin şeytana **izâfe edilmesi, şeytanın**, orada oturmasını ve kendisine kötülük gelmesini emretmesindendir. Çünki insanın vücudünün yarısının gölgede, yarısının güneşte bulunması, bedenin değişik halde bulunması olup mizâcına zarar verir, hasta eder. İki zıt şeyin bir arada olması bedene zarardır.

Din kardeşleri, bir yerde otururken, saf hâlinde, birbirine yakın ve bitişik olup, ayrı, dağınık oturmazlar. Çünki bu, kalblerin birleşmesine sebeb olur.

Câbir bin Sümre (radıyallahü anh) anlatır: Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) geldi. Eshâbı oturuyordu: **«Niçin böyle dağınık oturuyorsunuz?»** buyurdu, halka ve saf hâlinde oturmaya işâret eyledi.

Müslimanlardan fakîr olanlarla, vera' sâhibleri, îmân ve ilim sâhibleri ile oturmağı tercîh eder. Hadîs-i şerîfde: **Büyüklerle otur; âlimlerden sor, hikmet sâhibleri ile konuş»** buyuruldu.

Görüldüğü zaman, Allahü teâlâ'nın hâtırlandığı, konuştuğu zaman amelin arttığı ve ameli âhirete âid şevki çoğalttığı kimselerle, ya'nî evliyâ ile oturur. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: «Bir fâcir, günahkâr, bir takvâ sâhibi, ya'nî günahlardan sakınan kimse ile sohbet ettiği zaman, onun Allah korkusunu ve bunda devamını görür de, kısa zamanda yaptığı kötülük ve günahlardan döner, devam üzere günah işlemekten hayâ eder. Hattâ tenbel, gevşek kimseler, amelinde sağlam ve gayretli olan kimselerle oturup kalkınca, onlar da gayrete ve şevke gelirler.

Ca'fer bin Süleyman (rahimehullah), «amelimde gevşeklik, bıkkınlık hâsıl olunca, Muhammed bin Vâsı'a (rahimehullah) ve onun tâatteki gayret ve ikbâline bakardım. Şevkle ibâdet yapma arzûm doğar, bıkkınlık ve gevşeklikten kurtulur ve bir hafta böyle devâm ederdim» diyor.

Mecliste konuşulanları muhafaza eder. Başka yerde anlatmaz. Hadîs-i şerîfde: **«Birlikte oturan iki kişi, Allahü teâlâ'nın emâneti ile otururlar. Bunlardan birinin, bir başkasına, hoşlanmadığı bir şeyi açması halâl olmaz»** buyuruldu.

Din kardeşinin sırrını ifşâ etmez. Bu hiyânettir ve kalbin pis olduğunu gösterir. Yanlarında üçüncü bir kişi varsa, iki kimse birbiri ile gizli olarak, fısıldaşarak konuşmaz. Çünki bu hal, diğer mü'mine eziyyet verir ve onlara kötü zanda bulunmasına sebeb olur.

Arkadaşı ile beraber otururken, kalkmak isterse, izin ister. O gidince yerine başkası oturmaz. Çünki dönüp gelirse, oraya oturmak herkesten çok onun hakkıdır.

Birbirleri için ayağa kalkmazlar. Çünki acem âdetlerindendir. **İhyâ** kitâbında diyor ki: Bir kimse için ayağa kalkmak mekrûhdur. Enes (rayallahü anh) buyurur: Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) çok sevdiğimiz bir şahıs yoktu. Bununla beraber, onu gördüğümüz zaman, ayağa kalkmanın mekrûh olduğunu bildiğimiz için, ayağa kalkmazdık. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir defasında: **«Beni gördüğünüzde, acemlerin yaptığı gibi kalkmayınız»** buyurdu. **Mesâbîh'**-de böylece yazılıdır.

Âlimler, sâlihler, velîler gibi hürmete lâyık kimselere, ayağa kalkarak saygı göstermek câizdir de denildi. Buna delil, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem), Sa'd bin Muâz (radıyallahü anh) geldiği zaman, Ensâra; **«Kavminizin ulusu için ayağa kalkınız»** buyurmasını göstermektedirler. Çünki bu, saygı için kalkmadır. Çünki yardım için olsaydı, bir veya iki kişinin kalkması emredilirdi.

Tayyibî der ki: Bu ayağa kalkma, ta'zîm için değildi. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Acemler gibi ayağa kalkmayınız»** buyurmuştur. Acemler, ta'zîm için birbirlerine ayağa kalkarlardı. Belki, rahatsız olduğu için, hayvandan inmesine yardım etmeleri için, kalkınız buyurmuştur. Eğer, kalkınız emirleri, ta'zîm, saygı için olsaydı, **ulunuza kalkınız** buyururdu. Resûlullah'ın İkrime ve Adî bin Hâtem'e (radıyallahü anhümâ) ayağa kalkması, haberi doğru ise, bu hareketle onlara İslâmı sevdirmesine yorumlanabilir. Çünki ikisi de, kabîlelerinin reîsi idiler. Yâhud durumun gereğine göre, bir başka sebeble idi denebilir.

Şeyh ebû Hâmid (rahimehullah) der ki: Ayağa kalkmak, ta'zîm için olursa mekrûhdur. İkrâm için olan mekruh değildir. **Kavminizin ulusu** sözünde ikrâm vardır. **Meşârık şerh**inde de böyle diyor.

Bu konuda önemli olan ve doğru bulunan söz, ikrâm için veya ta'zîm için ayağa kalkmada, nefsin bir payı, arzûlarının karışıklığı bulunmazsa câizdir, mekrûh değildir. Hattâ bâzı yerlerde iyidir de. Bu sözümüzü, Zeynü'l-Arab şerhinde bildirilen, kuvvetlendirmektedir. Diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Acemlerin birbirlerine kalktıkları gibi, kalkmayın»** buyurdu. Onlar birbirlerine ta'zîm için kalkarlar ve ta'zimleri de para, mal ve mevki için idi. Resûlullah'ın murâdı budur. Yoksa gelen kimse, böyle bir şey beklemiyor da, kendisine ilmi ve salâhı için ayağa kalkıyorlarsa, bu ayağa kalkış, Allah için olup, güzel bir iş olur.»

Sünnetlerden biri de, meclisin tamam zikir ve nasîhat yeri olmasıdır. Zîra bu, önceki kötü meclis ve toplantıların keffâretidir.

İşe yaramaz, boş toplantılar, kıyâmette üzüntü ve pişmanlıktır. Haberde açıkça bildirilmiştir.

Din kardeşinden gördüğü iyilik ve doğruluğu, ona söyler ve bununla onu medh eder. Zîra bu, daha çok iyilik yapmasını, doğru yolda daha çok ilerlemesini teşvik unsurudur.

Din kardeşinin elbisesinde, yüzünde zarar verici bir şey görürse, onu izâle eder. Merak etmemesi için önce ona gösterir, sonra atar. Arkadaşı da ona, «elin hayıra kavuşsun», yâhud «çocukların ve torunların da sana, bana hizmet ettiğin gibi hizmet etsinler» der. Zarar, eziyet veren şeyi kaldıran, onun bu düâsına karşılık, «Senin elin de dert, kötülük görmesin», yâhud «Allahü teâlâ çocuklarını ve torunlarını, sana karşı gelmekten korusun» der. Bu davranış ve söyleşmeler, iki tarafın da sevgi ve beraberliğini artırır demişlerdir.

Bir meclite bulunanlar kalkarken üç defa: **«Sübhânekellahümme ve bi-hamdike, eşhedü en lâ ilâhe illâ ente, estağfirüke ve etûbü ileyke»** derler. İşte bu düâ, zikir meclisinin mührüdür ve boş, gereksiz meclislerin, toplantıların keffâretidir.

Müsliman kardeşine üç günden çok dargın durmaz. Böyle dargın olanların hayırlısı, önce selâm verip barışandır. Ebû Eyyûb-i Ensarî'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bir müslimana, din kardeşinden üç günden çok dargın olması halâl olmaz. Biri yüz çevirir, öbürü yüz çevirir. Bu ikisinin hayırlısı, önce selâm verendir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Bir müslimanın hatâsını kaldırıp barışanı Allahü teâlâ kıyâmette kaldırır, yüceltir»** buyuruldu.

İkrime (radıyallahü anh) der ki: Allahü teâlâ, Yûsuf aleyhisselâma: **«Kardeşlerini afv etmen sebebiyle seni yükselttim»** buyuruyor. Bunu **İhyâ** yazıyor.

Din kardeşini, irtikâb eylediği bir günâhdan ötürü, nasûh tevbesi edinciye kadar terk etmekte bir mahzûr yoktur. Nasûh tevbesi, doğru

tevbe demektir. Hâlis tevbe de denir. Esmâî, «nâsih, hâlis mânasındadır; her şeyin hâlis olanına nâsih derler» diyor.

Sünnetlerden biri de, yanında bulunmıyan din kardeşine, hayır ve selâmetle düâ etmek, uzakta ise, mektûb yazıp, ayrıldıktan sonraki durumunu, çoluk çocuğunun hâlini bildirmektir. Mektûba, kendi ismi ile başlayıp, filân oğlu falandan falan oğlu filâna yazılmıştır deyip, sonra; Ondan başka ilâh, ma'bud olmıyan Allahü teâlâ'ya hamd ederim ve Resûlü Muhammed Mustafâ'ya salât ü selâm ederim deyip, Allahü teâlâ'ya ve Resûlüne, dilediği kadar senâda bulunabilir. Bundan sonra, bildirmek istediği önemli şeyleri yazar. Mürekkebin kuruması için veya bir başka sebeble, mektubun üzerine halâl toprak serper. Halâl toprak denildi. Çünki bir kimse mektûb yazıyordu. Kirâ ile oturduğu evin duvarından toprak alıp, mektûbun üzerine serpmeyi düşündü. Sonra aklına, bu benim evim değil, burada kirayla oturuyorum düşüncesi geldi. Ardından da, bu kadar şeyin zararı olmaz düşündü ve serpti. Bunun üzerine hâtiften bir ses duydu :

**Bu kadar toprak zarar eylemez diyen kişi,**
**Görür hesab gününde ne kadar sürer işi.**

diyordu. Bunu **Şerhu'l-hutab** bildiriyor. Yâhud mektubu, tevâzu' için önce yere koyar, sonra gönderir. Eshâb-ı kirâmın mektubları, nasîhat, mev'ize, korkutma ve müslimanların faydalı işlerinden bahs ederdi. Mektublarında lüzumsuz, boş, yalan ve yaldızlı ifâde, süslü sözler bulunmazdı. Din işlerinden ve müslimanların amellerinden önemli olanları hâvi olurdu. Başın sağ olsun, yâhud mübârek olsun, filân hareketinden dolayı teşekkür ederim gibi, yâhud bir kusurundan dolayı sitem etme, yâhud özür dileme, yâhud şefâat, yardım etme ve istişâre etme, yâhud yardım isteme ve benzeri şeyler için mektub yazarlardı.

İşlerin hepsi önem bakımından bir değildir. Biri diğerinden önemli olur. Haberde: **«Hayırlı işlerde, birbirine göre farklı olurlar»** geldi. O halde mü'minin, mektûbunda, en önemli olanları yazması lâzımdır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Yıllarca yolculuk yapmakla mümkin olabilecekse de anne ve babana iyilik yap; bir sene yolculuğa mal olsa da akrabanı ziyâret et; bir mil mesâfede bulunsa da, müsliman hastayı yokla; dört mil mesâfede olsa da, cenâze namazına git kıl.»**

Bundan anlaşılmış oldu ki, anne-babaya iyilik, sıla-i rahimden, ya'nî akrabayı ziyâretten, cenâze namazı da, hastayı yoklamaktan üstündür.

## İSTEMENİN EDEBLERİ

«İhtiyaclarını insanlara söylemeyip, Allahü teâlâ'ya arz edene, Allahü teâlâ insanları muhtâc eder» demişlerdir. Takvâ sâhibi bir mü'minin en önemli vazîfesi, insanlardan birşey dilenmemesi, ihtiyaçlarını insanlara arz etmemesidir. Çünki ihtiyâcını insanlardan istemek büyük bir fitne, ağır bir belâ olup şiddetli ölümden beterdir. Bir hadîs-i şerîfde: **«İffet istiyene, Allahü teâlâ iffet verir, insanlardan birşey istemiyeni Allahü teâlâ zengin eder, onlara muhtac etmez»** buyuruldu. Hadîs-i şerîfin lâfzı şöyledir: **«Allahü teâlâ, kendinden iffet istiyene iffet verir. İnsanlardan birşey istemiyeni zengin eder. Sabretmeğe uğraşanı da sabırlı yapar.»** Ya'nî elindeki az bir azığa kanâat edip, insanlardan birşey dilenmeyene, Allahü teâlâ kanâati kolaylaştırır. İhtiyâcım yok deyip, insanlara avuç açmıyanı, yüz suyu dökmiyeni, Allahü teâlâ zengin eder. Kendini sabr etmeğe zorlıyana da sabrı kolaylaştırır. **Tenvîrü'l-mesâbîh**'de de böyle diyor.

Abdullah bin Ömer (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) minberde, sadakadan ve kimseye el açmamaktan bahs ediyordu. Buyurdu ki: **«Üstteki al, alttaki elden hayırlıdır»**. Bâzıları, üstte olan el, dilenmek için açılmıyan eldir dediler. Hattâbî böyle diyor. Bu, mâna yönünden daha doğru ve uygundur der ve delil olarak da, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu, sadaka vermek ve sadaka istememekten bahsederken, söylemesidir diyor. Bu gerçek yücelikten, rûh üstünlüğünden olup, birçoklarının sandıkları gibi, îtibârî, hissî bir üslük değildir. Ya'nî veren el üstün, alan el aşağıdır mânasında değildir. Bunu Beyhakî, **Et-tergîb vet-terhîb** kitâbında bildiriyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet günü olunca, Allahü teâlâ, ümmetimden bir tâifeyi kanatlandırır. Kabirlerinden Cennetlere uçarlar. Orada dolaşırlar ve diledikleri gibi ni'metlenirler. Melekler, onlara: «Siz Cehennemi gördünüz mü? derler. Hayır derler. «Sırattan geçtiniz mi?» buyururlar. Hayır derler. Melekler: «Siz kimin ümmetindensiniz?» buyururlar. Muhammed aleyhisselâmın ümmetindeniz derler. «O halde, dünyadaki ameliniz ne idi, bize anlatın» buyururlar. Bizim iki hasletimiz vardı. Allahü teâlâ, fadlı ve rahmeti ile, bizi bu dereceye onlarla kavuşturdu derler. «O iki haslet hangileri idi?» buyururlar. Yalnız olduğumuz zaman**

**Allahü teâlâ'ya isyân etmekten, günâh işlemekten hayâ ederdik ve az da olsa bize verdiği rızka râzı olurduk derler. Bunun üzerine melekler: «Bu, sizin hakkınızdır» buyururlar.»** (Ravdatü'n-nâsihîn)'de de böyle diyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Sevbân'a (radıyallahü anh), kimseden birşey dilenmemesini vasiyyet etti. Şöyle ki: **«İnsanlardan birşey istememeyi tekeffül eden için, ben de Cenneti tekeffül ederim»** buyurunca, Sevbân, «ben tekeffül ederim» dedi. Bundan sonra Sevbân (radıyallahü anh) çok fakirlik çekti. Bununla beraber kimseden en küçük birşey istemedi. Hattâ, hayvanın üstünde iken elindeki kamçı veya sopa düşse, kimseye, şunu bana verir misin demez, hayvandan iner alırdı. **Tuhfetü'l-ebrâr** kitâbında da böyle diyor.

Kişi, hâcetini, ya'nî ihtiyacını kimseye arz etmeden edemiyorsa, bunda sünnet, abdest alıp, iki rek'at namaz kılıp, sonra hâcetini, hiç kimseye söylemeden Allahü teâlâ'ya arz etmektir. Bundan sonra perşembe günü sabah erkenden çıkar, Âl-i İmrân sûresinin sonunu, Âyete'l-kürsî'yi ve İnnâ enzelnâ sûresini ve Fâtiha-i şerîfeyi okur. Sonra Allahü teâlâ'ya, Kul hüvallahü sûresini okuyarak hamd ü senâ eder. Arkasından Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) salât ü selâm getirir. Sonra insanların takvâ ve verâ'ı en çok olanına gider. Bulursa, hâcetini ona arz eder. Bulamazsa, neseb ve haseb bakımından ileri gelenden ister. Haseb, babalarında bulunan iftihâra şâyan hasletlerdir. **Sahîh'**de de böyle diyor. Hasebden sonra neseb kelimesi gelirse, burada nesebden murad, babalarına âid güzel hasletler değil, kendisinde bulunan iftihar edilmeye şâyan hasletler olur. Fakat insanların dilinde, filân haseb ve neseb bakımından... şöyledir diye söylenen sözler, yukarıda bildirdiğimizin aksinedir. Düşünülünce anlaşılır. İnceleme ve araştırmalardan sonra deriz ki: Haseb kelimesi, üç meşhûr mâna taşımaktadır:

1 — Babalarının mefâhirinden olmasıdır. Nitekim Cevherî böyle demiştir.

2 — Kişinin kendisinde iyi hasletlerin bulunması. İbni Sekît böyle dedi.

3 — İkisinden de geniş anlamlıdır. **Mugrib'**de bildirildiği gibi: Onlar, bir kimseyi medh etmek için, filân kimse haseb ve neseb bakımından şöyle şöyledir dediklerinde, bu ancak son iki mânada söylenmiş olur. İkinci mânada kullanılması, kendiliğinden anlaşılmaktadır. Üçüncüye gelince, o da açıklanmış oldu. Haseb zikrolunur ve bununla nesebden başkası murâd olunur. Bu da, kendilerince bilinen bir karîne mukabilinde olmaktadır. Bâzan genel, özelin mukabilinde bildirilir ve bundan bu özelden başkası murâd olunur. Kadr sûresindeki: **«Melekler ve rûh (Cebrâil aleyhisselâm) iner»** âyeti açıklanırken böyle denmiştir.

Neseb ve haseb sâhibi bulamazsa, hâcetini, eli açık, yüzü güler ve kalbi en merhametli kimseden ister. O kimse, onun ihtiyacını görürse, suratını asarak değil, güler yüzle görür. Görmezse, yine güler yüzle davranır.

Bir şey istiyen, açıktan, sesli olarak değil, hafif sesle ister. İstediği kimseyi yalandan öğmez, ona saygı ve alçak gönüllükte aşırı gitmez. Birşey isterken, günâh olan bir şeyi irtikâb etmez. İstemede bir müslimâna eziyyet etmez. İstediği kimseden, işi görülünce, ortağı olmıyan, zâtında, sıfatlarında ve isimlerinde benzeri bulunmıyan Allahü teâlâ'ya hamd eder ve ihtiyâcını gideren o kimseye düâ eder. Çünki Allahü teâlâ'ya en çok şükreden, insanlara teşekkür edendir. İstediği kimseden eli boş dönerse, yine Allahü teâlâ'ya hamd eder, o kimseyi kötülemez. Belki ezelde takdîrinin böyle olduğunu bilir.

İhtiyacını elde etmeye yavaş yürüyerek gider. Din kardeşleri için, ihtiyâcının görülmesini bir ni'met bilir, onu Allahü teâlâ'nın lûtfu sayar. Zîra yürüdüğü derecede kendisine sevab verilir. Bu ameli ile, derecesi yükseltilir. Karşılaştığı zorluklardan, elini açıp da red olunmasından mahzûn olmaz. Çünki onun ardında beklenen bir çıkış kapısı, yâhud yakın bir rahatlık ve kederden kurtuluş vardır. Allahü teâlâ Elem neşrah leke sûresinde: **«Muhakkak her zorluğun, kolaylığı vardır»** buyuruyor. Beyt :

**İşin en zor ânında sen kurtuluşu gözet,**
**En zor ânını, çıkışa, en yakın ân kabûl et.**

Nitekim, «sabır kurtuluşun anahtarıdır» sözü meşhurdur. Sabr edip zorluktan çıkışı beklemek ibâdettir. Bâzı hadîsde: **«Sıkıntıya düşen veya borçlanan kimse, bin kerre lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm dese, Allahü teâlâ işini kolaylaştırır»** buyuruldu. Alî bin Ebû Tâlib'den (radıyallahü anh) bildirilir: Kendisine bir mükâtib gelip, âzâd olmak için efendime vermem gereken parayı bulamıyorum deyince, Alî (radıyallahü anh): «Sana, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) bana öğrettiği birkaç kelimeyi öğreteyim. Üzerinde dağ gibi borc olsa, Allahü teâlâ edâ etmeni nasîb eder. De ki : **«Allahümmekfinî bihalâlike an harâmike vegninî bifadlike ammen sivâk»** buyurdu. Bu **Ezkâr**'da bildirilmektedir.

**Hidâye** şerhi **Nihâye**'de der ki: İbni Mes'ûd, Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir: **«Oniki rek'at namaz vardır. Bunu gece veyâ gündüz kılıp, her rek'atında Fâtiha-i şerîfe ve bir zamm-ı sûre okuyup, iki rek'atte oturup selâm veren ve son iki rek'attan sonra, selâmdan önce secde edip, yedi Fâtiha ve yedi Âyete'l-kürsî okuyup, lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerîkeleh lehül hukmü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr'i on defa söyleyip, sonra Allahümme innî es'elüke bimak'ad-il ızzi min arşike ve münteher rahmeti min kitâbike ve bi ismi-**

**kel a'zam ve ceddikel a'lâ ve kelimâtiket tâmmeti en takdiye hâcetî deyip, sonra Allahü teâlâ'dan, hâcetini diler, sonra başını kaldırır, sağına ve soluna selâm verirse, Allahü teâlâ hâcetini görür»** buyurdu.

Bundan sonra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bunu, sefihlere öğretmeyin, çünki bu müstecâb düâdır»** buyurdu. **Hısnü'l-hasîn** sâhibi, İmam-ı Cezrî (rahimehullah) bunu, Hidâye şerhinde olduğu gibi yazdıktan sonra diyor ki: **et-tergîb vet-terhîb** sâhibi Imam Beyhakî (rahimehullah) bunu tecribe ettiğini ve işlerin, ihtiyacların görülmesine sebeb bulduğunu bildirmektedir. Biz deriz ki, bunu Vâhidî **Kitâbü'd-düâsın**da bildiriyor ve isnadlarında âlim olmıyan bir kişi yoktur. O da tecribe ettiğini ve böyle olduğunu, ben de tecribe ettim diyor. Cezrî'nin **Hısnü'l-hasîn**deki yazısı bitti.

İmam Gazâlî (rahimehullah) **İhyâ**'sında, istihâre namazını anlattıktan sonra diyor ki: Kim darda kalır, yâhud din veya dünya bakımından yapması gereken bir işi yapamaz, zorluklarla karşılaşırsa, şu namazı kılsın. Bunu Vehîb (radıyallahü anh) bildirir: Red edilmiyen düâlardan biri şudur: Kul oniki rek'at namaz kılar, her rek'atında Fâtiha-i şerîfe, Âyete'l- kürsî ve Kul hüvallahü ehad okur. Bitirince, hemen secdeye varır ve: **«Sübhânellahillezî leysel izzü illâ bihi, sübhânellezî ta'attafe bilmecdi ve tekerreme bihi, sübhânellezî ahsâ külle şey'in bi-ilmihi, sübhânellezî lâ yenbağı et-tesbîhu illâ lehü, sübhâne zil-menni vel-fadlı, sübhâne zil-izzi vel-keremi, sübhâne zit-tavli vel-cûdi ven-niami, es'elüke bi-mekâidi izzike min arşike ve münteher-rahmeti min kitâbike ve bismikel a'zami ve ceddikel a'lâ ve kelimâtiket-tâmmâtilleti lâ yücâvizühünne berrün ve lâ fâcirun en tusalliye alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed.»** Sonra, içinde günâh bulunmıyan hâcetini ister. Düâsı kabûl edilir. Bu namazı İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) rivâyet etmiştir. İmam Gazâlînin (rahmetullahi aleyh) sözü burada bitti.

İbrâhim bin Hallat (rahmetullahi aleyh) bildirir: Cebrâil aleyhisselâm Ya'kub aleyhisselâma: «Sana bir düâ öğreteyim. Onunla Allahü teâlâ'ya düâ edersen, Allahü teâlâ seni sıkıntıdan kurtarır» dedi. Düâ şudur: **«Yâ men lâ ya'lemü keyfe hüve illâ hüve, yâ men lâ yeblûgü künhe kudretihi gayrehü. Ferric annî».** Ya'kub aleyhisselâm bu düâyı okudu ve derhal müjdeci geldi. Bunu **Dürrü'l-âfâk** sâhibi bildirmektedir.

İmam Şâfiî (rahimehullah) buyurur: Başıma bir iş geldi. Beni yaktı. Ailahü teâlâ'dan başka kimse onu bilmiyordu. Ertesi gece, rü'yâda birisi bana gelip: Ey Muhammed bin İdris, **Allahümme innî lâ emlikü li nefsî darran ve lâ nef'an ve lâ mevten ve lâ hayâten ve lâ nüşûrâ ve lâ estetî'u en ecide illâ mâ a'taytenî ve lâ etteki illâ mâ vakaytenî. Allahümme veffıknî limâ tuhıbbü ve terdâ minel kavli vel ameli fî âfiyyetin**

düâsını oku dedi. Sabah olunca, bu düâyı tekrarladım. Akşam olunca, Allahü teâlâ dilediğimi ihsân etti ve içinde bulunduğum halden beni kurtardı. Bu düâların kıymetini bilin, sakın bunlardan gâfil olmayın! **Ravdatü'n-nâsihîn**'de de böyle yazıyor.

**Hayâtü'l-hayvân** kitâbının sâhibi der ki: Şeyhul allâme Ebûbekir Muhammed bin Velîd-i Tartuşî'nin düâ kitabında, Matraf bin Abdullah'-dan naklen gördüm. Diyor ki, Mansûr'un yanına girdim. Çok üzüntülü olduğunu gördüm. Konuşmak istemiyordu. Bâzı sevdiklerini kaybetmişti. Bana, ey Matraf, öyle üzüntüye düştüm ki, bunu Allahü teâlâ'dan başkası benden gideremez; bildiğin bir düâ var mı, söyle de okuyayım, belki Allahü teâlâ üzüntümü, sıkıntımı giderir dedi. Dedim ki: Ey mü'minlerin emîri! Bana Muhammed Sâbit, Ömer bin Sâbit-i Basrî'den bildirdi. Dedi ki, Basralılardan bir adamın kulağına bir sivrisinek girdi. Gece gündüz onu uyutmadı. Hasan-ı Basrî'nin (rahimehullah) eshâbından biri, ona, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) dostu Alâ-i Hadramî'nin düâsını oku. Denizde de olsa, o düâ sâyesinde kurtulurdu dedi. Halife, o hangi düâdır, söyle, Allah sana rahmet etsin dedi. Alâ-i Hadramîyi Bahreyn'e gönderdi. Askeri çok susadı. Öleceklerinden korktular. Alâ-i Hadramî (radıyallahü anh) hayvanından inip, iki rek'at namaz kıldı, sonra, **«Yâ halîm, yâ alîm, yâ alî, yâ azîm eskınâ = bize su ver»** dedi. Bir kuş kanadına benziyen bir bulut, üzerlerine gelip, yağmur yağmağa başladı. Hattâ kaplarını doldurdular, hayvanlarını içirdiler. Sonra devam eder: Sonra yola devam ettik. Denizin körfezine geldik. O günden önce ve sonra o kadar dalgalı hâli görülmemiştir diyebilirim. Gemi bulamadı. İki rek'at namaz kılıp, sonra, **yâ halîm, yâ alîm, yâ alî, ya azîm ecirnâ = bizi kurtar»** deyip, atının dizginlerini tuttu ve Bismillâh diyerek ardımdan gelin! buyurdu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) der ki: Suyun üzerinden yürüdük. Vallahi, bizim ayaklarımız ve mestlerimiz ve hayvanların tırnakları ıslanmadı. Ordu ise, dört bin kişi idi. O adam bu düâyı okudu. Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, biz yanından çıkmadan, o sivrisinek, vızıldıyarak kulağından çıktı ve duvara kondu. Adam da iyileşti. Halife Mansûr bunu işitince, kıbleye döndü ve bir müddet bu düâyı okudu. Sonra Matraf'a dönüp: «Ey Matraf, Allahü teâlâ beni o üzüntü ve sıkıntıdan kurtardı» dedi. Yemek getirilmesini emr etti. Beni de yanına oturtup, beraber yemek yedik.

Ca'fer-i Huldî (rahimehullah) anlatır: Ebû Hasan'dan ayrılırken, bana bir şey öğret dedim. Buyurdu ki: Birşey kaybettiğin, yâhud Allahü teâlâ'dan bir kimse ile buluşmayı istediğin zaman, **yâ câmi'annâsi li yevmin lâ raybe fih. innallahe lâ yuhlifül mi'âd. Ecma' beynî ve beyne kezâ** söyle, muhakkak Allahü teâlâ seni o şeyle, yâhud kimse ile birleştirir.

Ca'fer-i Huldî der ki, ne için bu düâyı okuduysam, düâm kabûl edildi. **Hayâtü'l-hayvan**'ın yazısı burada bitti.

Bu kitâbı şerheden (ya'nî Seyyid Alî Zâde) bu fakîr derim ki, bu nakl olunan düâyı birçok defalar tecribe ettim. Gerçek buldum.

Râgıb-i İsfehânî (rahimehullah) **Muhâdarât**ında şöyle yazar: Bir gurub insanlar gemiye binmişlerdi. Hâtıfdan bir ses, «kim bana onbin dirhem (gümüş) verirse, ona bir kelime öğretirim, başına bir derd gelirse, onu okur ve kurtulur» dedi. Adamın biri, ben veririm dedi. O ses, «o gümüşleri suya at» dedi. Adam da attı. «Sana bir keder gelirse, Talâk sûresi birinci âyetinin sonu ile ikinci âyetini oku dedi. Arkadaşları ona, paranı zâyi ettin dediler. Her nasılsa, gemi parçalandı. Ondan başka hiç kimse kurtulmadı.

**Mişkâtü'l-envâr**'da yazıyor: Eshâb-ı kirâmdan biri anlatır: Dünyâ benden yüz çevirdi ve elimde birşey kalmadı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona: **«Meleklerin düâsını, mahlûkatın tesbîhini unuttun mu? Onlar bununla rızık bulurlar»** buyurdu. Yâ Resûlâllah, o hangi düâdır? dedi. **«Sübhânellahi ve bihamdihi sübhânellahil azîm estağfirullahe» tesbîhini tan yeri ağardıktan sabah namazına kadar yüz kere oku, dünyâ sana, küçülmüş bir madde gibi sür'atle gelir. Allahü teâlâ bu tesbîhin herbir kelimesinden, bir melek yaratır ve o melekler kıyâmete kadar, Allahü teâlâ'yı tesbîh ederler ve sevabları senin olur»** buyurdu.

**Hısnü'l-hasîn**'de diyor ki: Bir kimse bir derde veya borca giriftâr olursa, **«Allahümme innî eûzü bike minel hemmi vel hazeni ve eûzü bike minel aczi vel keseli ve eûzü bike minel cübni vel buhli ve eûzü bike min galebetid deyni ve kahrirricâl»** düâsını okusun.

Kadî Beydâvî tefsîrinde (rahimehullah) diyor ki: Eserde bildirildiğine göre, bir kimse birşeyden üzülürse, beş defa **«Rabbenâ»** desin. Allahü teâlâ onu, korktuğundan kurtarır.

İmam Yâfiî (rahimehullah) bildirir: İbni Dıhye, der ki, ebû Zeyd Abdürrahman-ı Süheylî diye tanınan hâfız allâme bana yedi beyit okudu ve: «Bunları okuyup, Allahü teâlâ'dan hâcetini istiyene, muhakkak dileğini verir» dedi. O beyitler şunlardır:

**Ey, kalblerde olanı, hem işiten, hem gören,**
**Sensin, umulanların hepsini hâzır eden!**
**Ey, bütün zorluklarda, kendisinden istenen,**
**Her şikâyet, her feryâd kendisine edilen!**
**Ey, rızk hazîneleri, kün kavlinde bulunan,**
**Lütfet, bütün hayırlar, senin katında olan.**
**Ben sana hep muhtâcım, fakrimin vesîlesi,**
**İftikar ile gelsem, fakrimin kalmaz sesi.**

**Senin kapını çalmak tek çare benim için,**
**Reddedersen, çalacak kapı yok benim için.**
**İsmiyle çağırdığım, sessizce yalvardığım,**
**Esirgenirse fakîr kuldan lütufkârlığın,**
**Hâşâ! Lûtfundan hiçbir âsi ümid kesemez,**
**Senin ihsânın boldur, lütufların eksilmez.**

**İSTİŞÂRE :** Sünnetlerden biri de, vâki olan önemli işlerde, akıllı kimselere danışmaktır. Zîra danışarak iş yapan zarar etmez, helâk olmaz ve doğru yoldan ayrılmaz. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbı ile çok meşveret ederdi. Bir iş için, akıl, takvâ, hikmet ve tecribe sâhibi on kişiye danışırdı. Yâhud bu sıfatta olanlardan biriyle, on defa meşveret ederdi.

Erkeklerden akıl sâhibi kimse bulup istişâre edemezse, hanımına, yâhud şer'an konuşması harâm olmıyan bir başka kadına danışsın. Onunla meşveret etsin, onu dinlesin, fakat dediğinin aksini yapsın. Çünki aksini yapmakta bereket ve hayır vardır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kadınlarla meşveret edin ve dediklerinin aksini yapın»** buyurdu.

Rivâyet olunur: Şamdan bir kimse, fitne zuhûr ettiği zaman, damdan aşağı atlayıp, incinmek konusunda, hanımı ile meşveret etti. Hanımı, kendini damdan atma dedi. Hanımının dediğinin aksini yapıp, kendini damdan yere attı. Ayağı kırıldı. Sabah olunca Yezîd'in adamları, onu hazret-i Hüseyin'e (radıyallahü anh) karşı savaşmak için almağa geldiler. Durumunu görünce, bırakıp gittiler. Bu hadîs-i şerîf ile amel etmenin bereketi sebebi ile, o fitneye katılmaktan kurtuldu.

İnfakta bahîl, harbde korkak, nasîhatte hased edici kimse ile meşveret etmez. Çünki bahîl, korkak ve hasûddan herbiri, hakkı, doğruyu irşâd etmekten, göstermekten uzak sıfatlarla sıfatlanmışlardır. Müşâvereden maksad ise, irşâddır, doğruyu bulmaktır.

Bildiği şeyde istişâreye lüzum yoktur. Çünki istişâre, bilinen şeylerde değil, tereddüdlü, şübheli şeylerde yapılır. Meselâ Kûfe'ye gitmemen gerektiğini, yolda büyük tehlüke ile karşlaşacağını bildiğin halde, birisiyle meşveret etmende bir fâiden olmaz, aksine zararına sebeb olur.

İstişâreden önce, Allahü teâlâ'ya istihâre eder. İki rek'at namaz kılıp, sonra Allahü teâlâ'dan hayırlı olanı ister. Dilediği şeyi yapmak veya yapmamak husûsunda, kur'a çeker. Kalbine gelen doğru çıkar ise yapar, yoksa vazgeçer.

Başladığı işte rahat ve teennîyi gözetir. Şiddet ve acele göstermez. Hilm ve vekar ile davranıp, acelecilikten kaçınır. Orta yolu tutar, taşkınlık ve aşırılık yapmaz.

İki işle karşılaşırsa, hafif ve kolayını seçer. Çünki o, tehlüke, zarar ve fitneden daha uzaktır. Her sözünde, işinde ve düşüncesinde Allahü teâlâ'dan hayır, âfiyyet ve din salâhı ister. Her işin şerrinden Allahü teâlâ'ya sığınır. Besmele okur. Çünki onda her iyiliğe yardım vardır. Eûzü billâhi mineşşeytânirracîm der. Çünki bunda, her belâyı ve fitneyi izâle vardır.

Giriştiği işi başarır, arzû ettiğine kavuşursa, **elhamdü lillâhillezi bi-ni'metihi tetimmüs sâlihât** der. Arzû ettiğine kavuşmazsa, **elhamdü lillâhi alâ külli hâl** der. Olmamasında gizli bir hikmet olduğunu düşünür. Çünki işlerin en hayırlısı, şübhesiz Allahü teâlâ'nın ihtiyâr ettiğidir.

## DİN KARDEŞLERİNE ZİYÂFET, SÜNNET VE EDEBLERİ

Ziyâfet, ya'nî müsâfir ağırlamak, islâmın sünnetlerindendir. Hadîs-i şerîfde: **«Müsâfir rızkı ile gelir, ev sâhibi mağfiret edilmiş olarak döner»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Bir kimsenin sofrası kurulu olduğu müddetçe melekler onun için istiğfâr ederler»** buyuruldu. Bir başka hadîs-i şerîfde de: **«Avlusunda sabahlasa da, müsâfir hakkı, her müslimana vâcib olan bir hakdır. Bu hak, ev sâhibi üzerine borçtur. Dilerse borcunu, bu dünyâda öder, kurtulur. Dilerse öbür dünyâya bırakır, bundan sorumlu olur»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, borcunu dünyada ödemesini emir ve teşvîk etmektedir. Sözün üslûbundan anlıyan, böyle olduğunu açıkça bilir.

Bir hadîs-i şerîfde de: **«Müsâfir girmiyen eve, melek de girmez»** buyuruldu. Ziyâfet veren, müsâfir ağırlıyanların ilki ve meşhûru. İbrâhim aleyhisselâmdır. Kendisine **müsâfirler babası** adı verilmiştir. Çok ziyâfet verdiği, çok müsâfir ağırladığı için bu isimle anılmıştır. Nitekim, hayrı, iyiliği çok olana **ebü'l-hayr,** hayır babası denir.

İbrâhim aleyhisselâm, bir ev yaptırmış, dört tarafında, ya'nî doğu, batı, kuzey ve güneyinde birer kapısı vardı. Yemek yemek istediği zaman, müsâfir aramak için, hayvanına biner, birkaç mil mesâfeden, yemek yedirecek insan ararmış. Müsâfir gelmeyince orucunu açmazdı. Bundaki niyyetinin doğruluğundan olacak ki, meşhedinde, bu âdet, bugüne kadar devam ediyor. Üçden ona, ondan yüze kadar kişi, her gece orada yemek yemektedir.

Sünnetlerden biri de, müsâfirinin elinden tutup, güler yüzle yüzüne bakarak evine sokmaktır. Müsâfirine, elinden geldiği kadar rıfk ve lûtufla muâmele eder, ikramda, hürmette bulunur. Evzâî'ye, müsâfire ikrâm nasıl olur? dediklerinde: «Ona karşı güler yüzlü, tatlı sözlü olmakla» buyurdu.

**HİKÂYE :** Ömer'e (radıyallahü anh) bir müsâfir geldi. Hazret-i Ömer kalkıp, ikrâm için ona, kendisi hizmet etti. Sebebini sorduklarında, ya'nî niçin siz kalktınız, bir hizmetçiniz ikramda bulunsaydı, ne olurdu? dedikerinde: Resûlullahdan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«İçinde müsâfir bulunan evde, melekler ayakta dururlar»** buyurdu. Meleklerin ayak-

ta durup, benim oturmamdan hayâ ederim dedi. Bunu **Hulâsa**'da bildiriyor.

Evde bulduğu şeyi bolca ikrâm eder. Kendi için saklamaz. Kabûlün hakkını verir; dâvetine icâbet ettiği için, ona minnet ve teşekkür bildiren sözler söyler, müsâfir olarak gelişini, kendisi için dünyâ ve âhirette bunu, şeref ve ni'met bilir. O da mukabilinde iyi davranır, tatlı sözler, güzel ifâdelerle hitâb eder.

Müsâfire, hâzır bulunan yiyecek ve içecekleri ikramda acele eder. Çünki yemeği acele ikrâm etmek, müsâfire hürmettendir. İmam Gazâlî (rahimehullah), Allahü teâlâ'nın: **«İbrâhim aleyhisselâmın Allah katında şerefli müsâfirlerinin haberi sana geldi mi?»** âyetinin mânalarından biri de budur, diyor. İbrâhim aleyhisselâm onlara yemek ikrâmında acele etti. Nitekim Allahü teâlâ Hûd sûresi altmışdokuzuncu âyetinde: **«İbrâhim aleyhisselâm onlara, aleyküm selâm dedi ve hemen gidip, kızartılmış bir buzağı getirdi»** buyuruyor.

Hâtem-i Esam (kuddise sirruh) buyurur: Beş yer hâriç, acele etmek şeytandandır. Çünki bu şeyde acele, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetidir. Bunlar, müsâfire ikrâm, ölüyü techîz, kızı evlendirmek, borçları ödemek ve günahlardan tevbe etmektir. Bunlarda acele edilir.

Müsâfirlerin çoğu hâzır olup, belirtilen sâat geldiği halde, bir iki kişi gelmemiş ise, hâzır bulunanlara yemek yedirmek daha iyidir. Ancak geç kalan fakîr ise, yâhud kalbi kırılacaksa, yemeği geciktirmede bir mahzûr yoktur.

Yemeği müsâfirin önüne getirir, kendisi onunla oturmaz. Nitekim İbrâhim aleyhisselâm böyle yapardı. Yemek ve içmek faslında bunu geniş olarak bildirmiştik. Oradan bakılabilir.

Müsâfirin önüne koyduğu çok yemeği israf saymaz. Yemek faslında geçtiği gibi, Allah için olan şey, çok olsa da israf olmaz. Âlimlere göre, Allah için olmayan şey, harcama, ikrâm az olsa da, israf sayılır. İmam Fahreddîn-i Râzî (rahimehullah) anlatır: Birisi hayra çok para harcardı. Kendisine, israfda hayır yoktur dediklerinde, «Hayra harcamada israf yoktur» cevabını verdi.

Müsâfir için yaptığı masrafı hesablamaz. Böyle hesablamak, bahillik, cimrilik alâmetlerindendir. Bunun ise sonu pişmanlıktır.

Müsâfire, içinde şübhe bulunmıyan halâl, temiz yemek ikrâm eder. Ya'nî din kardeşlerine takdîm edilecek, en uygun yemek sunar. En iyi kaplar, tabaklar, kâseler içinde verir. Çeşitlerin en lâtîfini takdîm edip, herkesin arzû ettiğini yiyebilme imkânını temîn eder. Zenginlerin âdeti, şehvetin tahrîki için önce ağır, sonra da hafif yemekler yemektir.

Bu ise, sünnete uymamaktadır. Çünki bu, çok yemek yemek için bir hîledir. **İhyâ**'da da böyle diyor.

Müsâfire, gücünün dışında külfet etmemeli, onu gücendirmemelidir. Ayrı ayrı üç defadan fazla, «ye!» dememelidir, Müsâfir sıkılgan ise, yâhud utanıyor ise, güler yüz, tatlı sözle teklîf etmelidir. Allah aşkına ye ve benzeri zorlamalara dînimiz izin vermiyor. Çünki bu, müsâfire eziyet verir, onu gücendirir. Müsâfiri gücendiren, kızdıran, Allahü teâlâ'yı kızdırır. Allahü teâlâ'yı kızdıran ise, Cehenneme gider.

Hükemâdan birini, bir kimse dâvet eder. Dâvetini üç şartla kabûl ederim der: Birincisi bana zehir yedirmiyeceksin. İkincisi senin çok sevdiğin, fakat benim sevmediğim birini yanımda oturtmıyacaksın. Üçüncüsü, beni zindanda oturtmıyacaksın. Bu şartları kabûl etti. Hakîm evine gelince, onun yanına küçük bir çocuk oturttu. Yemeği getirip, yemesi için ona ısrar etti. O da çıkıp gitmek istedi. Ev sâhibi, bir müddet daha durun deyince, hakîm: Sen verdiğin sözü bozdun, şartları gözetmedin dedi. Bunlar **Bostan** kitâbında yazılıdır.

Takvâ ve ibâdet ehlini dâvet eder. Fâsıkları ağırlamaz. Çünki fâsıkı yedirmek, onu fısk ve günâhına devam etmesi için kuvvetlendirmek olur. Nitekim takvâ sâhibini yedirmek, ona tâatinde yardım etmektir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), kendisini dâvet eden birine: **«Yemeğinizi iyiler yesin»** buyurmuştur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ancak takvâ sâhibinin yemeğini yeyiniz ve yemeğinizi, ancak takvâ sâhibi olan yesin»** buyurdu.

Bir günlük yiyeceği bulunsa da, müsâfiri yemekte kendine tercîh eder. Ya'nî kendinden önce ona yedirir. Buradaki kendine sözü, kendine ve çoluk çocuğuna demektir. Bir hakîm, bir yere dâvet edilir. Dâvetini kabûl ettim, ama üç şartla: «Yemekte tekellüf etmiyeceksin, zulm etmiyeceksin, bir de hiyânet etmiyeceksin» der. Tekellüf, külfet etmek demek olup, yanında, evinde bulunmıyan şeyi alıp ikrâm etme zahmet ve masrafına girmiyeceksin; hiyânet, yanında olanı esirgeyip ikramdan alıkoymıyacaksın; zulm de, elinde olan, evinde bulunan herşeyi müsâfire verip, çoluk çocuğunu yedirmemek olup, bundan kaçınacaksın demektir.

Birisi, hazret-i Alî'yi (radıyallahü anh) yemeğe dâvet etti. «Üç şartla kabûl ederim: Birşey satın almak için çarşıya gitme; evinde olanı esirgeme; çoluk çocuğunu aç bırakma» buyurdu. **Bostan** ve **İhyâ**'da böyle diyor.

Müsâfirlerin hizmetini kendi eli ile yapıp, ev halkına bırakmaz. En önce evinde bulunan en kıymetli yemeği takdîm eder. İbrâhim aleyhisselâm böyle yapmıştı.

Hangi yemeği seversiniz, istersiniz! Size ne pişireyim demekte mah-

zur yoktur. Hattâ pişirebileceği yemek çeşitlerini sayıp, herkesin arzûsuna uygun yemek ikrâm etmiş olur.

**HİKÂYE :** Konuksever, mürüvvet sâhibi birisi, yemek çeşitlerini yazar ve gönüllerini hoş tutmak için müsâfirlere arz ederdi. Âlimlerden biri, sofra kuranın, ikrâm edip, çeşitli yemekler bulundurması hoş olur. Çünki insanların tabiatleri de çeşitlidir. Bunun gibi, Allahü teâlâ, onların istek ve arzûlarına göre Cennette on çeşit şey bildirmektedir :

Birinci fırka, toprak, manzara hayranlarıdır. Allahü teâlâ onlar için: **«Altlarından nehirler akan Cennetler»** buyuruyor.

İkinci fırka, giyimi kuşamı sevenlerdir. Allahü teâlâ onlar için: **«Cennetteki elbiseleri ipektir»** buyuruyor.

Üçüncü fırka, ziyneti sevenlerdir. Haklarında: **«Orada, altın bilezikler takarlar»** buyuruyor.

Dördüncü fırka, yemeği sevenlerdir. Onlar için: **«İstedikleri cinsten kuş etleri»** buyuruyor.

Beşinci fırka, içmeyi sevenlerdir. Bunlar için: **«Orada onlara katkısı zencefil olan dolu kadehden içirilir»** buyuruyor.

Altıncı fırka, hizmet olunmayı sevenlerdir. Bunlar için: **«Etraflarında döner kendilerine âid, sedeflerinde saklı inciler gibi hizmetçiler»** buyuruyor.

Yedinci fırka, mağfireti sevenlerdir. Onlar için: **«Sizi, mağfiret etmek için çağırıyor»** buyuruyor.

Sekizinci fırka, câriyeyi sevenlerdir. Bunlar için; **«Sadefteki inciler gibi hizmetçiler»** buyuruyor.

Dokuzuncu fırka, rızâ istiyenlerdir. Onlar için: **«Allahü teâlâ'nın rıdvânı (rızâsı) en büyüktür»** buyuruyor.

Onuncu fırka, arzûları, Allahü teâlâ'yı görmek olanlardır. Onlar için Yûnus sûresi yirmialtıncı âyetinde: **«İmân edip güzel amel işliyenlere Cennet ve bir de Allah'ın cemâlini görmek var»** buyuruyor. **Hâlisa**'da da böyledir.

Evinde bulunan yiyecek ve içeceklerden ve sebzeden takdîm eder. Sebze, yeşillik sofrada müstehabdır. Yeşillik bulunan sofranın yanında melekler bulunur demişlerdir.

Sofrada kırılmış ekmek, kemiklerinden ayrılmış et, ince tuz ve tabaklara konuş yemekler bulundurur.

**İhyâ**'da diyor ki: Evvelkilerin sünnetlerindendi: Sofraya her çeşit yemeği birden getirirler, yemekleri sofra üzerine dizerler, herkesin istediğinden yemesini kolaylaştırırlardı. Çeşitli yemekleri bulunmayıp, bir çeşit yemek bulunursa, müsâfirler, onunla kanâat edip, daha iyisini beklemezler. Birisi anlattı: Bir gurub hâlinde, bir ziyâfette idik. Kelle kebabı ve kurutulmuş et ikrâm edildi. Hepimiz yemeden, onlardan sonra ge-

lecek başka çeşit yemek beklerken, sofra kaldırıldı ve leğen getirildi. Başka yemek verilmedi. Birbirimize baktık. Yaşlılardan biri, şaka olsun diye, «Allahü teâlâ bedensiz baş yaratabilir» dedi. O gece aç yattık. Çorba ve diğer yemekleri sahur için bekledik.

Bunun için her çeşit yemek hazırlamak, yâhud evimde şu yemekler vardır diye bildirmek müstehabdır.

Yemekteki tertîb şöyledir: En önce meyva getirilir. Çünki tıb bakımından uygun olan budur. Yemekleri hazm etmede etkindir. Bunun için mi'dede en altta bulunması iyidir. İmam Gazâlî (rahimehullah), Kur'ân-ı kerîmde, meyvenin öne alınması hakkında, Vâkıa sûresi yirmi ve yirmibirinci âyetlerinde: **«Seçtikleri meyvelerle ve arzû ettikleri kuş etleri ile hizmetçileri etraflarında dolaşırlar»** buyuruyor.

**HİKÂYE:** Müsâfiri hizmet ettirmek mürüvvetsizlik olur. Ömer bin Abdülâziz'e (rahimehullah) bir gece bir misâfir geldi. Kendisi yazı yazıyordu ve kandil ikide bir sönüyordu. Müsâfir, kandili düzelteyim de, sönmesin dedi. Ömer bin Abdülâziz, kendisi düzeltti ve: «Müsâfirine iş yaptırmak, kişinin keremine yakışmaz» buyurdu. Öyleyse hizmetçiyi uyandırayım dedi. «Hayır, o şimdi uyumuştur» deyip, kendisi kalktı, yağdanlığı aldı ve kandile yağ doldurdu. Müsâfir, ey mü'minlerin emîri, siz kendiniz bunu nasıl yaparsınız? dedi. Ne var! Kandile yağ almağa kalktığım zamanda Ömer idim, dönüp geldiğimde gene Ömer'im. İnsanların en hayırlısı, Allahü teâlâ katında alçak gönüllü olandır» buyurdu. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildirmektedir.

Sofraya ekmekleri tek olarak koyar. Nitekim, «Allahü teâlâ tekdir, teki sever» buyuruldu.

Ev sâhibi, misâfirlerle beraber sofraya oturmuş ise, önce kendisinin elini uzatıp, yemeğe başlaması ve sonunda da, herkesten sonra yemekten el çekmesi sünnettir. Ya'nî ev sâhibi, müsâfirlerden önce elini yemekten çekmez. Çünki müsâfirler, ondan sonra yemeğe utanırlar. Müsâfirlerde gevşeklik, durgunluk, yemekte zevksizlik görürse, onları yemeğe teşvîk ve tergîb eder. Büyüklerden biri, sofraya çeşitli yemekler koyup, müsâfirlerini diledikleri kadar yemeleri için serbest bırakırdı. Müsâfirler yemekten kalkacakları sırada, diz çöküp, elini yemeğe uzatıp yer ve bir yandan, «Bismillâh, bana yardım edin, Allahü teâlâ bereketinizi çoğaltsın» derdi. Selefin hoşuna giderdi.

Müsâfire ettiği hizmet ve çektiği zahmetin karşılığını Allahü teâlâ'dan bekler. Yemeğe dâvet ettiklerini, Allah için dâvet eder. Gösterişten sakınır. Desinler için yemeğe insan dâvet etmez. Öğünmek için de etmez.

Müsâfiri için uygun olmıyan kimseyi, müsâfirin yanına sokmaz. Yalnız zenginleri çağırıp, fakirleri mahrûm etmez. Bir evden, sadece babayı

çağırıp, büyük oldukları halde oğlunu veya kardeşini çağırmamazlık etmez. Çünki bu, cefâdır. Arkadaş, akraba ve tanıdıklarda da buna dikkat eder. Zîra birini çağırıp, diğerini çağırmamak, çağrılmıyanları üzer. Gelmesi zor olanları dâvet etmez.

Süfyân (rahimehullah) buyurur ki: «Dâvete icâbeti hoş görmiyen, beğenmiyen kimseyi yemeğe çağıran bir günâh kazanır.» Çağrılan istemiyerek, dâvete giderse, iki günah kazanır. Çünki onu istemediği halde yemek yemeğe mecbûr etmiştir.

Dâvette önceliği ilimde üstün, yaşta büyük olana verir. Sünnete aykırı olan şeyleri müsâfire ikrâm etmez. Müsâfire meşakkat verecek şeyi de ikrâm etmez. Müsâfir, yanında bulunduğu müddetçe, onun için namaz vakitlerine dikkat eder. Çünki müsâfir, vakti bulmada yanılabilir, yâhud dalgınlığa gelebilir.

Müsâfire gece lâzım olan, lâmba, kibrit, misvâk, terlik, abdest suyu gibi şeyleri, onun için hazırlar, odasına koyar. Ev sâhibi, müsâfire bir şey vermek için, sormaz, «filân şeyi ister misiniz?» demez. Çünki bu bir muâmele, nezâketsizlik ve aşağılık olur. Hilkati düşük, nefsi bahîl olanlar bunu yapar.

Sevrî (rahimehullah) buyurur: «Dın kardeşin seni ziyâret edince, «Birşeyler yer misin?», «Size birşey takdîm edeyim mi?» deme! «Takdim et, önüne getir. Yerse yer; yemezse kaldırırsın.» Ev sâhibi, müsâfirini yedirmek istemezse, yemek çıkarması gerekmez. Sofiyye-i aliyyeden biri buyurdu ki: «Evinize fakirler gelirse, onlara yemek verin; fakîhler gelirse, onlardan dînî mes'eleler sorun; kârîler, Kur'ân-ı kerîm'i ezber bilen kırâet âlimleri gelirse, onlara mihrâbı gösterin.»

Müsâfire yemek verince, yanında su da verir. El yıkamaya başlayınca, meclisin sağ tarafında bulunandan başlar. Yemekten önceki bu el yıkamada küçüklerden başlar. Büyüklerin küçükleri beklemesi doğru olmaz. Yemekden sonraki el yıkamada ise, kendilerine saygı için büyüklerden başlar.

Müsâfirlerinin yanından bir an olsun ayrılmaz. Müsâfirlerden birine birşey verip, birine vermemezlik etmez. Ev sâhibi, müsâfirlerden bâzısı ile sessizce konuşmamalıdır. Diğerlerinin kötü zannına sebeb olabilir.

Müsâfirlerin yanında susup durmaz. Konuşup, yabancılıklarını ve sıkılganlıklarını giderir. Müsâfirlerle kendine ve onlara fâideli şeyler konuşur. Çünki fâidesiz sözde bir hayır yoktur.

Ev sâhibi, müsâfirlerinin yanında, hizmetçisine ve kendi ev halkına bağırmaz, kızmaz, sert davranmaz Asık suratlı da durmaz. Lâmba sönse de, bunlardan birini döğmez ve koğmaz. Yüksek sesle konuşmaz, ba-

ğırmaz. Çünki Allahü teâlâ Duhâ sûresi, onuncu âyet-i kerîmesinde: **«Dilenciyi azarlama»** buyuruyor.

Hıyarı, kavun, karpuz gibi yiyecekleri kestiği zaman, önce kendisi tadar, sonra müsâfirlere ikrâm eder.

Yemek hâzır olunca, müsâfirleri bekletmez. Bu da, kendisinin yemeğe el uzatması ile başlar. Çünki müsâfirleri bekletmek, kabalık ve aşağılık alâmetidir.

**Bostan** kitâbında diyor ki: «Üç şey vardır, insanı verem eder. Yavaş yürüyen elçi, ışık vermiyen lâmba, müsâfirlerin yemek sofrasını beklemeleri.»

Yemeği bitirince, müsâfirlerinin evlerine dönmelerine müsâade eder. Onlar çıkmak isteyince, engel olmaz. Allahü teâlâ Ahzâb sûresi elliüçüncü âyetinde: **«Yemeği yeyince hemen dağılın»** buyuruyor.

Müsâfirler çıkarken, ev sâhibi onları kapıya kadar geçirir. Çünki bu da müsâfire ikramdandır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Müsâfir ağırlamanın sünnetlerinden biri, müsâfirleri kapıya kadar geçirmektir»** buyurdu.

Hasan-ı Basrî (rahimehullah) buyurur: «Din kardeşini teşyi' edeni, (kapıya kadar geçireni), kıyâmet günü, Allahü teâlâ, Arşının altından gönderdiği meleklerle, Cennete yolcu eder.» **İhyâ** ve **Şerhü'l-hutab**'da da böyle diyor.

Âlimlerden biri der ki: Yer yaratılmadan önceki yeri, su idi. Arş ise suyun üzerine kurulmuştu. Allahü teâlâ, Arşa, göklerin üstüne çıkmasını emr etti. Arş yerine çıktı. Yükselirken, Kâ'benin bulunduğu yerdeki su Arşı teşyi' için yükseldi, peşinden gitti. Allahü teâlâ'nın dilediği kadar onunla beraber yükseldi. Allahü teâlâ, suya, yerine inmesini emr etti. O zaman su, Arşa: Allahü teâlâ beni geri yerime döndürmeseydi, seni yerine kadar teşyi' ederdim» dedi. Bu hareketinden ötürü, Allahü teâlâ, bu suya, vahyetti ve: «Sen Arşa ikrâmını yaptın ve onu benim için teşyi' ettin. Bunun için, senin bulunduğun yeri, (ya'nî Kâ'be'yi), en üstün yer eyledim, bütün insanların kıblesi, hâcet ve isteklerini dileme yeri yaptım» buyurdu. Bunun için Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Müsâfirini yedi adım geçirene, Allahü teâlâ Cehennemin yedi kapısını kapatır. Sekiz adım geçirirse, Allahü teâlâ ona sekiz Cennet kapısını açar ve dilediği kapıdan girer»** buyurdu. **Hâlisatü'l-hakâik**'te de böyle yazıyor.

Müsâfirler eve girerken, ev sâhibi, yol göstermek için, önden yürür. Uğurlarken ise, onlara hürmet için, buyurun deyip, müsâfirleri öne geçirir.

Sünnetlerden biri de, garîb, ya'nî kimsesizi ve fakîri üçgün müsâfir

etmektir. Daha çok tutarsa, sadaka sevabı alır. Ya'nî müsâfiri birinci gün ve gecesi ağırlamak müekked sünnettir. İkinci ve üçüncü gün, evinde ne varsa, buna bir şey ilâve etmeden, yedirmelidir. Eğer bunlara bir ilâve ederse, sadaka sevâbı alır. Esasında bunu isterse yapar, istemese yapmaz. **Şerh-i mesâbîh**'de de böyle yazıyor. Sonra garîb veya fakîre, bir gün ve gecelik kendisine yetecek para veya yiyecek verir.

Müsâfirlerini yolcu ederken, onlara: «Kerem ettiniz, şeref verdiniz. Allahü teâlâ, size, benim tarafımdan hayırlı karşılıklar versin!» der. Hadîs-i şerîfde: **«Müsâfirlerini, kapıya kadar geçirmek sünnettir»** buyuruldu.

Müsâfirlerine ni'met ve hürmeti dünyâ gibi yağdırsa da, gene yaptığını az görür, kendini kusurlu bulur. Müsâfirlere yaptığını başlarına kakmaz. Onlardan karşılık ve teşekkür beklemez.

**DA'VETE İCÂBET:** İslâm haklarından biri de, dâvete icâbettir. Hadîs-i şerîfde: **«Dâvete icâbet etmiyen, Allahü teâlâ'ya ve Resûlüne âsî olmuş olur»** buyuruldu. Bir kimse, din kardeşinin dâvetini red etmez. Din kardeşine, henîen leke = âfiyet olsun demezsin. Çünki bu, Cennet ehli içindir. Ona, Allahü teâlâ, bize ve size tayyib, halâl yemek ihsân etsin dersin

Bahîlin yemeğine icâbet etmez. Hadîs-i şerîfde: **«Cömerdin yemeği şifâ, bahîlin yemeği hastalıktır»** buyurdu. Yapmacık ve göstermelik için olan yemeğe de gitmez. Böyle dâvete gitmek sünnet değildir. Yalan olmıyan, sebebler ileri sürerek reddeder.

Şarab, içki içilen sofraya oturmaz. Sofrada yemekten sonra içki içilirse, gene oturmaz. Fâsıkın yemeğine de gitmez.

Yemeğe icâbet ederken, kalbinden Allah için diye niyyet eder. Mü'min kardeşini sevindirmek için dâvete gider. Nefsinin arzûlarını tatmin için gitmez. Dünyânın çeşitli yollarını bilmeli, icâbetteki niyyetini düzeltmeli, ya'nî âhiret için niyyet etmelidir. Bu da, din kardeşinin kalbini sevindirmeye niyyet etmekle olur. Bunda da, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir mü'mini sevindiren, Allahü teâlâ'yı sevindirir»** hadîsine uymağa niyyet eder. Aynı şekilde, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir paça için bile dâvet edilsem, giderim»** hadîs-i şerîfi ile de amel etmiş olur. Allahü teâlâ'ya karşı günâh işlemekten de kaçınmağa niyyet eder. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Dâveti kabûl etmiyen, Allahü teâlâ'ya isyân etmiş olur»** hadîs-i şerîfi ile de amel etmeye niyyet eder. Ve yine mü'min kardeşinin ikrâmına niyyet eder. Bununla, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mü'min kardeşine ikrâm eden, Allahü teâlâ'ya ikrâm etmiş olur»** hadîs-i şerîfine uymuş olur. Bu hadîslerin hepsi **İhyâ**'da bildiriliyor.

Müsâfir, ev sâhibinin gösterdiği yere oturur. Çünki ev sâhibi, evinin gizli şeylerini daha iyi bilir. Müsâfir, müsâfirliğe gittiği evin hiçbir şeyini ayıblamaz. Ancak Allahü teâlâ'nın haram kıldığı şeyler olmuşsa bundan dolayı ayıblayabilir. Müsâfir, dâvet edildiği evin durumundan da sormaz. Çünki aldığı cevabda, sıkılacak birşey olur da, utanabilir.

Müsâfir, sağına soluna bakmaz, ev sâhibine sıkıntı vermekten, onu külfete sokmaktan çekinir; takdîmi zor olan şeyi ısrarla ondan istemez. Tuz ve su dışında, canının istediği şeyleri ev sâhibine bildirmez.

**HİKÂYE :** A'meş'in ebû Vâilden bildirdiği haberinde der ki: Bir arkadaşımla gidiyorduk. Süleyman'ı ziyâret ettik. Bize arpa ekmeği ve iri tuz getirdi. Arkadaşım, «bu tuzun içinde kekik de olsaydı, ne iyi olurdu?» dedi. Bunun üzerine Süleyman dışarı çıktı, matarasını (su kabını) rehin verip, kekik aldı. Yeyince arkadaşım: «Bize verdiği rızka, bizi kanâat ettiren Allahü teâlâ'ya hamd olsun» dedi. Bunun üzerine Süleyman: «Verilen rızka kanâat getirseydin, benim su kabım şimdi rehinde olmazdı» cevabını verdi.

Din kardeşine zorluk vereceğini, külfet edeceğini düşündüğü zaman, birşey istemekten sakınmak söz konusudur. Bunu, yeme ve içme sünnetleri bahsinde, Za'ferânî ile Imam Şâfiî arasında cereyân eden bir lâtîfe ile, geniş olarak anlatmıştık. Oradan bakılabilir.

Önüne konan yemeği ayıblamaz. Meselâ yemeğin tuzu çok oldu veya az oldu gibi lâflar etmez. Yemek iyi olmasa da, iyi değildir demez, beğenmemezlik etmez, bir paça bile olsa. Ev sâhibi de, evde bulunan şeyleri müsâfirlere takdîm etmelidir. Evinde olan şeyler, iyi olmasa da, ikrâm etmekten utanmaz. Bu hareketi tekellüf olup, men edilmiştir. Enes bin Mâlik ve diğer sahâbe (aleyhimürrıdvân), evlerinde bulunan kuru ekmek parçaları ve sert hurmadan hâzır olanları ikrâm ederlerdi. «Evinde bulunan az ve aşağı şeyi müsâfirlere ikrâm etmenin mi, yoksa bunu beğenmeyip müsâfire vermiyenin mi günâhı daha çoktur bilmiyoruz» derlerdi. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildirmektedir.

İkrâm edilen sütü ve güzel kokuyu red etmez. Verilen minder, ipek değilse, onu da almamazlık etmez. Zemzem suyunu da geri çevirmez. Ev sâhibine, emretmez. Ev sâhibinin yanında çok oturmaz, izin isteyip çıkar. Ev sâhibi veya başkası ile sohbete koyulmaz. Çünki ev sâhibinin, ekseriya işi olur ve bu sohbetle bunu yerine getiremez olur. Ancak ev sâhibi alıkoyarsa, o zaman oturup konuşmakta bir mahzûr yoktur.

Müsâfirliğe gidecek olanın, evinde biraz yiyip gitmesi daha sağlam bir yoldur. Böyle yapmakla, müsâfirlikteki yemesi, daha rahat ve güzel olur. Ev sâhibinin izni ile, yâhud yanında olmadan yemeğe başlamaz. Ev sâhibinin izni olmadan bir başka müsâfire birşey ikrâm etmez. Ha-

dîs-i şerîfde: **«Bir kimseye yemeğe gidip, Allah'a ısmarladık demeden ayrılan, hırsız olarak girmiş, yağmacı olarak çıkmış olur»** buyuruldu.

Ev sâhibinin izni olmadan, yanında kimseyi ziyâfete götürmez. Sofradan birşey alıp götürmez. Çünki o, yenmek için konmuş olup, alıp saklamak için takdîm edilmemiştir. **İhyâ**'da der ki: Yemekten artanları, müsâfirler alamaz. Bu harekete, insanlar, «aşağılık» ismini verirler. Ancak ev sâhibi, artanların alınmasına açıkça izin verirse o zaman alınabilir. Bu böyle açıkça kalben memnûn olduğunu ifâde etmekle anlaşıldığı gibi, hâlinden, buna sevinecek diye anlaşılan bir karîne ile de bilinebilir. Hoşlanmıyacağını zannediyorsa, almamak lâzım olur. Hoşuna gideceğini bilirse, adâlete ve arkadaşlarla beraber eşit almağa riâyet eder. Herkesin kendisine mahsus olanı alması, yâhud arkadaşının severek râzı olduğunu alması, utandığı için ses çıkarmadığını almaması gerekir.

Müsâfirliğe yavaş yürüyerek vekarlı bir halde gider. Acele ve ihtirasla gitmez. Aynı zamanda, iki kişi, kendisini dâvet ederse, hadîs-i şerîfde: **«İki kişi birden dâvet ederse, kapısı yakın olana icâbet et! Çünki kapısı daha yakın olan hakda daha önce gelir»** bildirildiği üzere, evi yakın olana gider. Dâvet edenler komşulukta aynı mertebede ise, böyledir. Değillerse, hangisini daha çok seviyorsa, na gitmesi öncelik kazanır.

Müsâfir, dâvette, evinde yediği kadar yer, insaf ve adâletin gereği budur. Biraz daha fazla yiyebilir. Ama evde yediğinden az yemesi, hiyânet ve nifak olur. Eserde böyle gelmiştir. Zâhidlerden biri, dâvetten evine dönmüş ve yemek istemişti. Akıllı bir oğlu vardı. Babasına, «babacığım, hükümdarın ziyâfetinde idin ne, niçin orada yemedin?» dedi. Onun yanında doğru dürüst birşey yiyemedim dedi. Bunun üzerine oğlu, namazını da yeniden kıl, çünki onun yanında ind-i ilâhîde makbûl doğru dürüst bir namaz da kılmadın dedi. Bunu Şeyh Sâdî (rahimehullah) bildirmektedir.

Yemek yedikten sonra, müsâfirin ev sâhibine: Evinizde oruçlular iftar etsin; yemeğinizi iyi insanlar yesin; melekler sizi rahmetle ziyâret etsin; yâhud bunun yerine, melekler üzerinize rahmetle insin, diye düâ etmesi sünnettir.

**HİKÂYE**: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) Sa'd bin Ubâde'den (radıyallahü anh) evine girmek için izin istedi ve: **«Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühü»** buyurdu. Sa'd (radıyallahü anh), Ve aleykümüsselâm ve rahmetullahi ve berekâtühü dedi. Resûlullah işitmedi ve ayrı ayrı üç defa bu selâmı tekrarlardı. Sa'd de üç defa selâmını aldığı halde, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) işitmedi. Resûlullah kapıdan döndü. Arkasından Sa'd (radıyallahü anh) yetişti ve:

Yâ Resûlâllah! Babam ve anam sana fedâ olsun! Verdiğin selâmların hepsine cevab verdim. Ama yavaş söyleyip sana duyurmadım. Bana çok selâm vermeni ve bereketli duâ etmeni çok sevdiğim, çok istediğim için böyle yaptım dedi. Sonra eve girdiler. Sa'd (radıyallahü anh) kuru üzüm getirdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) yedi. Bitirdikten sonra: **«Yemeğini iyiler yesin; melekler senin için mağfiret dilesinler; evinde oruçlular iftar etsinler»** buyurdu. **Mesâbih**'de de böyle diyor.

## KOMŞU HAKKI

En önemli hususlardan biri iyi, sâlih komşu bulmaktır. Hadîs-i şerîfde: **«Ev satın almadan önce komşu, yola çıkmadan önce (iyi) yol arkadaşı arayın»** buyuruldu.

Komşuya ikrâm İslâmın sünnetlerindendir. Hadîs-i şerîfde: **«Komşuya hürmet, anaya hürmet gibidir»** buyuruldu. Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Cebrâil (aleyhisselâm) komşu hakkında bana o kadar tavsiyede bulundu ki, neredeyse komşu komşusunun mîrascısı olacağını sandım»** buyuruldu. **Şerh-i Meşârık**'da da böyle yazılıdır.

Komşuya ikrâmdan biri de, elden geldiği kadar, onu saymak, sevmek ve ona iyilikte bulunmaktır. Komşusu aç iken, tok yatmaz. Allahü teâlâ'nın kendisine verdiği rızkın fazlasına onu ortak etmelidir. Komşusuna eziyetten sakınır. Ona cefâ etmez ve beğenmediği şeyleri yapmaz. Hadîs-i şerîfde: **«Komşusunun, zarar ve kötülüğünden emîn olmadığı kimse Allahü teâlâ'ya hakkıyle îmân etmiş olmaz»** buyuruldu. Komşusu zimmî olsa da, bulduğu şeyi komşusuna hediyye eder. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Komşular üçtür: Birinin bir, diğerinin iki, üçüncüsünün ise üç hakkı vardır. Bir hakkı olan komşu, zimmî (ya'nî müslimanların himâyesinde bulunan gayr-i müslimler); iki hakkı olan komşu, müsliman komşudur; üç hakkı olan komşu, müsliman ve mîrasdan hak sâhibi olan yakın akrabasıdır. Biri komşu, biri müsliman, biri de akraba hakkıdır.»**

Komşusunun evine, ondan izinsiz bakmaz. Bâzı büyükler, evinin sağından kırk, solundan kırk, önünden kırk, arkasından kırk komşuya infâk eder, para ve yiyecek yardımı yaparlardı.

Zührî (rahmetullahi aleyh) anlatır: Adamın biri Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) komşusundan şikâyette bulundu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), mescidin kapısında bir kimsenin, ey insanlar, kırk eve kadar komşudur demesini emir buyurdu. Zührî, dört tarafı göstererek, kırk bu yandan, kırk bu yönden, kırk bu taraftan, kırk bu cihetten dedi. Bunu **İhyâ** da bildirmektedir.

Bâzı büyükler diye bildirdiklerimiz, dört taraftaki kırk eve giyecek

ve bayramda kesmek, kurban etmek için, kurbanlık hayvan gönderirlerdi. Ayrıca, bu mesâfedeki komşulara, sizden biriniz evleneceği zaman bana haber versin, önemli işlerinde yardım edeyim, ihtiyaçlarını göreyim derdi.

Komşusunun evinin duvarına küçük abdest bozmak, köpeğini taşlamak, birşey istemeğe gelince, ona kapısını açmamak, komşuya yapılan eziyetlerdendir. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur ki: Komşuluk hakkı, yalnız ona eziyyet etmek değil, belki ondan gelecek eziyet ve sıkıntılara da katlanmaktır. Çünki cansız şeyler de, ona zarar, ziyân ve eziyet vermemektedir. Onun için komşuya eziyet etmemekle, hakkı ödenmiş olmaz. Ondan gelecek eziyyete katlanmak bile yetişmez. Ona karşı rıfk üzere, lûtufkâr olmalı, birşeyler vermelidir. Fakir komşunun, kıyâmette, zengin komşusuna yapışacağı ve: «Yâ Rabbi, buna, niçin bana birşey vermediğini, komşuluk hakkını gözetmediğini, kapısını yüzüme çarptığını sor» diyeceği eskiden beri söylenir.

Çocuğuna iyi davranmak, yüzünü yıkamak, başına güzel koku sürmek, başını okşamak da komşuya ikrâmdandır. Komşusunun hediyesini küçümsemez. Komşusuna karşı güler yüzlü olur. Pişirdiği çorbadan bir tabak da komşusuna verir. Ebû Zer (radıyallahü anh) anlatır: **«Çok sevdiğim Allah'ın Resûlü (sallâllahü aleyhi ve sellem) bana: «Bir yemek pişirdiğin zaman, suyunu biraz fazla koy, sonra komşularından birine bak ve bir tabak ver»** buyurdu.

Komşusu borç isteyince, ona borç verir. Hastalandığı zaman onu yoklar. Yardım isterse, yardım eder. Başına gelen musîbet ve belâlar için, geçmiş olsun, başın sağ olsun der. İyi bir haber, sevindirici bir olayla karşılaşırsa, göz aydınlığına gider. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir musîmetten dolayı din kardeşine ta'ziyede bulunan mü'mine, Allahü teâlâ, kıyâmet günü kerâmet elbisesi giydirir»** buyurdu. Tâziye, sabır dilemektir. Bununla ölüsü olan kimse teselli olur, üzüntüsü azalır, musîbeti paylaşılmış olur. Tâziye müstehabdır. Çünki bunda emr-i mâruf ve nehy-i münker de vardır. Bu ise Allahü teâlâ'nın: **«İyilik ve takvâ üzere yardımlaşın»** âyet-i kerîmesine girmektedir. **Ezkâr**'da da böyle diyor.

Komşu ölürse, cenâzesinde bulunur. Sefere çıkarsa, çoluk çocuğuna göz kulak olur, onları ve evini korur. Böyle bir ricâda bulunmasa da, bu komşuluk borcudur. Çoluk çocuğuna hiyânet etmez. Câriye ve diğer hizmetçilerine uzun uzun bakmaz, ancak iş gereği kadar bakar. Pişirdiği etten, komşusuna verir; kokusunu ona koklatmakla eziyet etmez.

Rüzgârına, hava ve güneş almasına engel olacak kadar yüksek binâyı, komşusunun burnunun ucuna dikmez. Ancak onun rızâsıyle olursa yapar. Turfanda meyve satın alınca, komşusuna da verir. Vermiye-

cekse, göstermeden evine götürür. Açık götürürse, komşunun çocuğu görebilir. Bu meyveden çocuğunun eline verip, dışarı çıkarmaz. Çünki komşunun çocuğu görür ve bu yüzden ona eziyet vermiş olur.

Komşu hakkını yerine getirmede, kendini kusurlu görür. Evini satacağı zaman, komşusu orada ise, önce ona arz eder, yâhud seferde ise, gelmesini bekler. Evini, komşusunun izni ve rızâsı olmadan, yabancıya satmaz. Komşusunun odunlarını, evinin duvarına dayamasına engel olmaz. Komşusu su, tuz, maya gibi şeyler isterse vermemezlik etmez.

Sâlih, velî bir kimse ile komşu olmağı ni'met bilmelidir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ, sâlih bir mü'min ile, yüzbin komşu evden belâyı giderir»** buyuruldu.

Diğerlerinden katlanamıyacağı şeylere komşusundan katlanır. Komşusuna karşı, kendisine yapılmasını isteği muamele ile muamele eder.

**HİKÂYE:** Bir kimse, evinde çok fâre olduğundan şikâyet etti. Kendisine kedi bulundurun dendiğinde, «Korkarım fâreler, kedinin sesini duyar da, komşunun evine kaçarlar ve böylece kendim için sevmediğim, istemediğim birşeyi komşum için istemiş olurum» cevabını verdi. **İhyâ**'da da böyle diyor.

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh): «Bir kimse komşusunu, akrabasını ve arkadaşını medh ediyorsa, doğruluğunda şübheniz olmasın» buyurdu. İbni Mes'ud (radıyallahü anh) anlatır: Adamın biri, yâ Resûlâllah, iyilik mi, kötülük mü ettiğimi nasıl bilirim? dedikte, Resûlullah (sal'âllahü aleyhi ve sellem): **«Komşularının, iyi ettin dediğini duyarsan, iyi etmişsin, kötü ettin dediklerini duyarsan, kötü yapmışsındır»** buyurdu. Bunu **Tuhfetü'l-ebrâr** bildiriyor.

## EVLİLİĞİN SÜNNETLERİ, FAZİLETİ VE HAKLARI

Evlenmek, yüklenmesi en ağır, haklarının yerine getirilmesi en zor sünnetlerden biridir. Çünki onun, kurtulması zor âfetleri vardır. Bunların başında halâl kazanamamak gelir. Bu haklarını yerine getirmek, özellikle geçimin zorlaştığı, halâl kazancın azaldığı bu zamanda, herkes için zordur. O halde evlilik çok çalışmağa, halâl, haram bulduğunu yemeğe sebeb olacak. Bu ise, kendinin ve çoluk çocuğunun helâki demektir. Bekâr olarak kalmağı istemekte ise, bu zararlar bulunmadığı gibi, kadınların haklarını yerine getirememek, huysuzluklarına sabr edememek, onlardan gelecek sıkıntılara katlanamamak derdleri ve tehlükeleri de yoktur. Çünki evli kimse, çoban gibi olup, emrinde olanlardan sorumludur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kişiye, kocalığın hakkını verememek günah olarak yeter»** buyurdu. **«Çoluk çocuğundan kaçan efendisinden kaçan köle gibi olup, onlara dönmedikçe namazı ve orucu kabûl olunmaz»** diye rivâyet olunmuştur.

İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: «Hanımlarından kaçmıyanlar da, onların haklarına riâyet etmezlerse, kaçmış gibidirler. Allahü teâlâ Tahrîm sûresi altıncı âyetinde: **«Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyunuz»** buyuruyor. Bununla, bize kendimizi korumakla emr olunduğumuz gibi, onları da korumamız emr olunmaktadır. Bunun için bâzıları evlenmemek için özür beyân edip, ben kendi nefsimle belâya kaldım, ona daha bir kişinin nefsini nasıl ekliyebilirim.

Evlilikte, buraya kadar bildirilenlerden daha gizli bir âfet ve tehlüke vardır: Bu da, çoluk çocuğunun, kendisini Allahü teâlâ'dan meşgul etmeleri, dünyâya çekmeleridir. Çocuklarına iyi bir geçim ve hayat sağlamak, para ve mal kazanmak, onlar için saklamak ve yatırım yapmak, çocuklarının çokluğu ile övünmek, mubah da olsa, onu dünya ni'metlerine çeker. Kendi hanımları ile oynamağa, sohbete, onlardan fâidelenmeğe, ve nice bu cinsten meşgaleler bulmağa kalkışır. Böylece kalbi, gece gündüz bu düşünce ve işlerde olup, âhireti ve onun için hazırlıkta bulunmayı düşünecek boş vakit bulamaz. Bunun için İbrahim bin Edhem (rahimehullah): «Kadınların kaba etlerine alışandan bir fâide gelmez» buyurdu. Allahü teâlâ'nın, Yahyâ aleyhisselâmı, **seyyid ve hasûr** diye medhetmesi, iktidârı olduğu halde, kadınla bir araya gelmediğin-

den, evlenmediğindendir. Bu yüzdendir ki, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İkiyüz senesinden sonra, insanların iyisi, hafîfü'l-hâz olanlarıdır»** buyurdu. Hafîfü'l-hâz ne demektir? yâ Resûlâllah! dediler. **«Çoluk çocuğu olmıyandır»** buyurdu. Yine buyurdu: **«İnsanlar üzerine bir zaman gelir ki, adamın helâki eşinin, ana-babasının ve çocuğunun elinde olur. Onu fakirlikle ayıblarlar, gücünün yetmediği tekliflerde bulunurlar. Böylece o kimse, dînin gideceği yollara sapar ve helâk olur.»**

Evlenmemenin tercîhi hususunda sayılamıyacak kadar eser ve haberler vardır. Musannif bu hususa kısaca işâret ettikten sonra, evlenmenin fâidelerine işâretle şöyle buyurur: Evlenmek, fâide bakımından işlerin umumîsidir. Sevab yönünden en çok olanıdır. Onunla kişinin dînî korunur, ahlâkı güzelleşir. Yaradılmışların efendisinin (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Evleniniz, çoğalınız. Çünki ben kıyâmette, diğer ümmetlere, düşük bile olsa, çokluğunuzla öğünürüm»** haberi övünç vesilesi olur. Evlilik, kişiye avreti bakımından gelecek tehlükelerden bir örtüdür. Çalışıp zengin olmasına götürür. Allahü teâlâ, Nûr sûresi otuzikinci âyetinde: **«Fukarâ iseler, Allahü teâlâ, onları fadlı ile başkalarına muhtac olmaktan korur»** buyuruyor. Evlilikte ayrıca, mü'minlerin sayısını çoğaltmak vardır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir kimsenin nikâhında hazır bulunan, Allah yolunda bir gün oruç tutmuş gibidir. O bir gün yediyüz gün sayılır»** buyuruldu. Bir başka hadîs-i şerîfde de: **«Şefâatin, (yardımın) en üstünü, iki kişinin evlenmesine yardımcı olmaktır»** buyuruldu. Ya'nî ikisi arasında aracı olmak, onları birbirine bağlamağa çalışmaktır. Allahü teâlâ, yukarıda mezkûr âyet-i kerîmenin başında: **«İçinizden bekârları evlendirin»** buyuruyor. Peygamberleri tavsîf ederken ve öğerken de: **«Elbette senden önce de peygamberler gönderdik; onlara da eş ve zürriyet verdik»** buyuruyor. Bunu onlara yaptığı ikrâm ve ihsân husûsunda zikrediyor. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Nikâh benim sünnetimdir, benim sünnetim olduğunu kabûl etmeyip, ondan yüz dönen, benden değildir»** buyuruyor.

**Kifâye** kitâbında der ki: Zâhir âlimlerine göre evlenmek, farz-ı ayndır. Mezhebimizin bâzı âlimlerine göre ise, cihâd gibi farz-ı kifâyedir.

Buraya kadar, evlenmenin iki yanını, ya'nî mahzurlu ve iyi taraflarını anlattık. Âfetlerini ve fâidelerini bildirdik. Şurasını iyice belirtmek lâzımdır ki, bir kimse için, iyice incelemeden muhakkak evlenmesi, yâhud bekâr durması daha iyidir demek doğru değildir. Burada önemli olan, bu fayda ve âfetleri iyice tartmak, onları mihengine vurmak, kendini bunlara arz edip, âfetleri bulunmaz, faydaları bulunursa, ya'nî halâl malı, güzel huyu bulunur, evlenmek onu Allahü teâlâ'dan men'etmez ve ayrıca kendisi de genç olup, nefsini ve şehvetini teskîn etmek niyeti ile olursa evlenmesi iyi olur. Ayrıca, bekârlıkta ev işleri ile uğraşmak, ah-

bablardan ayrı kalmak vardır. Bu niyyet ve haller içerisinde olanın, bir de çocuk kazanmak niyyeti ile evlenmesi efdaldir.

Ama evliliğin fâideleri kendinde bulunmaz, âfetleri bulunursa, onun için bekârlık daha iyidir. Her ikisinden de bâzı yanlar bulunuyorsa, adâlet terâzisi ile tartmalı, din için hangisini daha fâideli ve ziyâde bulursa, galib zannına göre hareket etmelidir. İmam Gazâlî ve diğerleri (rahmetullahi aleyhim) in bu konuda uzun yazdıklarının özeti budur.

Evliliğin fazîletleri, sünnetleri ve vâcibleri, hakları, sorumlulukları vardır. Bunlardan biri, evlenmek için borç dahi almalı. Çünki Allahü teâlâ, bu borcu ödemeyi kendi üzerine almıştır. Evlenen zorluktan ve fakirlikten korkmamalıdır. Evlenmekteki niyyeti, yasaklardan sakınıp, iffetli yaşamak, haramlardan korunmak ise, dindar bir hanım (kız) bulup evlenir. Bunun için fakirlikten korkmamalıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Fakir olmak korkusuyla evlenmiyen, bizden değildir»** buyuruldu.

Dindar, sâliha bir kız (hanım) bulur demiştik. Çünki sâliha bir hanım, dünya ni'metlerinin en iyisidir. Böyle bir eş bulup evlenmekle, ev işlerini, yemek pişirmeği, çamaşır yıkamağı, evi, etrafı süpürmeği, yatak sermeği, temizlemeği, kapları yıkamağı düşünmekten, bunlarla meşgul olmaktan kurtulur. Zîra, insanın cima' arzusu bulunmasa da, evinde yalnız olarak yaşaması zordur. Yoksa vakitlerinin çoğunu ev işlerine harcar ve ilim ve amel için boş vakit bulamaz. İş böyle olunca, evde bulunan sâliha bir hanım, bu yolla kendisine din işlerinde yardımcı olur. Yukarıda yazılı işlerle meşgul olmak ise, kalbi meşgul eder ve sıkıntıya sokar. Bunun için Ebû Süleymân-ı Dârânî (rahmetullahi aleyh): «Sâliha bir hanım, dünyadan sayılmaz. Çünki âhiret için, zaman bulup, çalışmana sebeb olmaktadır» buyurdu. Süfyân bin Uyeyne (rahimehullah) buyurdu: «Birden çok hanımı olmak, dünyadan sayılmaz. Çünki hazret-i Alî (radıyallahü anh) Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbının en zâhidi idi. Bununla berâber, dört hanımla evlenmiş idi. Ayrıca ondokuz cârîyesi vardı.»

Şeyh tefsîrinde der ki, takvâsı çok olanın, şehveti de şiddetli olur. Ebûbekr-i Verrâk buyurdu ki: Halâl cima' hâriç, her şehvet kalbi karartır. Halâl cima' ise, kalbi parlatır. Bunun için, cima' hâric, zühd ile ve bütün şehvetleri azaltmakla emr olunduk. Yine bu sebebdendir ki, peygamberler (aleyhimüsselâm) çok evlenmişlerdir. Hattâ Dâvud aleyhisselâmın yüz nikâhlı hanımı ve üçyüz cârîyesi vardı. Oğlu Süleyman aleyhisselâmın ise, üçyüz nikâhlı hanımı ve yediyüz cârîyesi olmuştur. Bizim peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) ise, dokuz nikâhlı hanımı ve kırk peygamber kuvveti vardı. Her peygamberin ise, kırk adam kuvveti vardı. **Mişkâtü'l-envâr**'da da böyle diyor.

Evlenecek olan erkek, soy bakımından asîl, din bakımından sâliha

olan bir eş seçer. Çünki dindar olan hanım, sabırlı, kanâatkâr ve tevekkül sâhibi olur. Hâtem-i Esam'ın (rahimehullah) hanımı böyle idi. Hâtem, hanımının odasına girip, ben sefere çıkmak istiyorum, ev harçlığı olarak ne istersin? diye sorar. Hanımı, yaşamam için bana yetecek kadar der. Biz, senin ne kadar yaşayacağını bilmeyiz buyurunca, hanımı: «O halde, kim biliyorsa, ona bırak» cevabını verir. Hâtem sefere çıkınca, kadınlar, hanımının hizmetine koştular, şânına yakışır önem ve özen gösterdiler. Onu nafakasız bırakıp gitmesini, hissettirmek istemediler, ama o, Hâtem için: «O, verilen rızkı yediriyordu, rızkı kendisi vermiyordu ki!» dedi. Bunu **Ravdatü'n-nâsihîn** kitâbında yazıyor.

Asîl kadının çocuğu ise, kendine çeker. Asâletli olur. Hadîs-i şerîfde: **«Mü'min bir kadının kocasına itâati, yetmiş sıddıkın ameli gibi; fâcire, âsî kadının isyânı ise, yetmiş fâcirin fücrü gibidir»** buyuruldu.

Kendi güzel, huyu kötü olan kadın, kız çöplükte, küllükte açmış gül gibidir. Onunla evlenmekten sakınmalıdır. Evleneceği kız veya kadınla, şerefi, malı, parası ve güzelliği için evlenmemelidir. Çünki böyle yapan zelîl olur, aşağılanır ve fakirleşir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Malı ve cemâli (güzelliği) için bir kadınla evlenen, malının ve cemâlinin hayrını görmez. Dininden dolayı evleneni ise, Allahü teâlâ malı ve cemâli ile de rızıklandırır»** buyurdu.

Mal, itibâr, soy, hürmet bakımından kendinden aşağı olan bir kadınla evlenmek istemelidir. Çünki bu, fitneden korunmak için en iyi yoldur. Çok uzun boylu ve çok zaif kadınla evlenmez. Kısa ve çirkin kadınla da evlenmez. Yaşlı kadınla da evlenmez. Çok konuşan, dedikodu yapan, ve başka kocadan çocuğu olan kadınla da evlenmez.

Haberde geldi ki: Benî İsrâil'den bir adam, yüz kişi ile istişâre etmeyince evlenmem dedi. Doksandokuz kişi ile istişâre etti ve bir kişi kaldı. Yârın ilk rastladığımla meşveret edip, onun görüşü ile hareket edeceğim dedi. Sabah olunca evinden çıktı ve bir deliye rastladı. Çok üzüldü. Fakat verdiği söz ve karardan dönmek de istemedi. Adama yaklaşıp, konuyu açtı. Deli bir binek üzerinde idi. Dikkat et, bu hayvanım seni tekmelemesin dedi. Adam, bineğini durdur, sana birşey soracağım dedi. Deli, bineğini durdurdu. Adam, ben evlenmek istiyorum, nasıl bir kadınla evleneyim diye sordu. Deli: «Kadınlar üç kısımdır: Biri senin için faydalı, diğeri zararlı, üçüncü de ikisi arasıdır» dedi ve hemen, dikkat bineğim seni tekmelemesin diye ilâve etti ve yürüdü. Adam, atını durdur, söylediğin sözü açıkla dedi. Bunun üzerine o mecnun şöyle cevab verdi: Birincisi kızdır. Evlenirsen kız ile evlen. Çünki senden başkasını sevmez. Hep seni bilir. İkincisi, başka kocasından çocuğu olan kadını almandır. Senin paranı, malını yer ve evvelki kocasına ağlar. Üçüncüsü, evlenmiş olup, çocuğu olmıyan duldur. Birinci kocasından iyi olursan,

sana bağlanır, yoksa seni sevmez. Bu sözleri duyan adam, «Sen âlimâne konuşuyorsun, ama hareketlerin delilerin hareketlerine benziyor dedi. (Çünki adam bir sopayı, binek yapmış, deh deh deyip gidiyordu). **«Bak** hemşehrim, beni kadı yapmak istediler. Ben de istemedim. Bunun için deli numarası yapıyorum» dedi. **Bostan** ve **Menba'**da böyle yazıyor.

Kötü huylu kadınla da evlenmez. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çocuk doğuran siyah bir kadın, çocuk doğurmıyan güzel kadından hayırlıdır»** hadîs-i şerîfine uyarak, çocuk doğuran kadın, yâhud soyu böyle olan kız seçer. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, çocuğu olmak niyyeti ile evlenmenin fazîleti, şehvet derdini savmak için evlenmekten daha üstündür. Çocuk doğurmıyan kadın için: **«Evin bir köşesindeki hasır, doğurmıyan kadından iyidir»** rivâyet olduğu **İhyâ'**da yazılıdır.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kızlarla evleniniz. Onların ağızları daha tatlıdır. Rahimleri daha doğurgandır ve aza daha çok kanâat ederler»** buyurdu. Bir genç vardı. Bir güzel kızla nişanlanmıştı. Sonra bedevînin biri bu kızı kaçırdı. Kaçıran bedevî, siyah, çirkin, aşağılık bir adamdı. Kızla zinâ etti. Sonra kızı bıraktı ve sevdiği genç onu aldı. Genç güzel, yakışıklı idi. Hanımına çok iyi muamele etti. Yirmi - otuz sene böyle geçti. Hanımının ölümü yaklaştı. Kocasına: «Evlenirsen, erkek eli değmemiş kız ile evlen. Vasiyyetimi tut. Çünki, benimle zinâ eden, o pis bedevînin, o çirkin aşağılığın muhabbetini, senin gibi güzel ve yakışıklı bir erkekte bulamadım» dedi. Bunu **Menba'** kitâbı yazıyor.

Kadın, kız evleneceği zaman, dînini seven ve kayıran, ahlâkı güzel, cömerd ve malî durumu müsâid olan bir erkeği seçer. Fâsık erkekle evlenmez. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Fâsık erkekle evlenmeğe râzı olan kadının, kabrinden kalkarken alnında: «Allah'ın rahmetinden ümîdini kesmiş» yazısı bulunur. Ancak benim şefâatimi istiyen hâriç»** buyurdu.

Kızını fâsığa vermez. Şa'bî (rahmetullahi aleyh): «Terbiyeli, edebli kızını fâsık erkekle evlendiren, onun rahmini kesmis olur» buyurdu. O halde velîler, kızları için dikkat etmeli, onları ahlâkı kötü, huyu fenâ, dîni zayıf, kadın hakkını gözetmiyen erkeklerle evlendirmemelidir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kızını evlendirmek, onu elden çıkarmaktır. O halde sizden biriniz kızını evlendirirken, nereye verdiğine dikkat etmelidir»** buyurdu. Demek ki, kızları evlendirmede ihtiyatlı davranmak çok önemlidir. Çünki nikâhla tamamen elden çıkıp, başkasına bağlanmakta, onun olmaktadır. Bir kurtuluş yolu yoktur. Varsa da, (hiç de hoş olmıyan), kocasının her an boşamasıdır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kızını, fâsık bir erkekle evlendirene, her gün**

**bin lâ'net iner, ameli göğe çıkmaz, düâsı kabûl edilmez, farz ve nâfilesi makbûl olmaz»** buyurdu. **İhyâ'**da ve **Menba'**da böyle diyor.

Hukemâ diyor ki: Evlenecek olan kimse, dört bakımdan kendinden aşağı olan bir kadın almalıdır: Yaşı, boyu, malı, itibarı. Yoksa aldığı kadın onu beğenmez, küçümser. Ama şu dört hususta da, kendinden yüksek olmalıdır: Güzellik, edeb, huy ve vera'. Vera', şübhelilerden de sakınmak demektir.

Genç kızını, yaşlı bir erkeğe veya çirkin birisine vermez. Çünki bu fitneye, kızın ileriki hayâtında bozulmasına sebeb olabilir.

Hür kadınla evlenmeğe gücü yeterken, câriye ile evlenmez. Bâzı âlimlere göre bu câiz değildir. Çünki İmam Şâfiî (rahimehullah), hür kadınla evlenmeğe gücü yetenin, câriye ile evlenmesi câiz değildir dedi ve bu ictihadına delil olarak Nisâ sûresinin yirmibeşinci: **«Sizden her kimin, hür olan mü'min kadınları nikâh edecek bir zenginliğe kudreti olmazsa, ona da ellerinizin altındaki mü'min câriyelerinizden efendilerinin rızâsı ile nikâhlamak var»** âyet-i kerîmesidir. Câriye ile evlenmenin şarta bağlanması, şart bulunmadığı zaman, meşrutun da bulunmıyacağını gösterir. Âyet-i kerîmedeki: **«Hür olan kadınla evlenecek mâlî gücü olmazsa»** şartı, hür olan kadınla evlenmeğe gücü yetiyorsa, câriye ile evlenmesi câiz olmaz.

İmâm-ı A'zam ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre, bu konuda bir hüküm ve ictihâd yoktur. Çünki gücü yetenin câriye ile evlenmesi açıkça yasaklanmaktadır. Ama hür kadınla evlendiği halde, câriye de alabilir.

Zinâ yapan, günahkâr kadınla evlenmez. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Bir adam bir kadınla zinâ eder ve sonra onunla evlenirse, ikisi de ilelebed zinâ üzere bulunurlar.» Bu bâzı âlimlerin sözüdür. Musannif bunu ihtiyat için seçmiştir. İmam Ebülleys (rahmetullahi aleyh) der ki: «Zinâ ettiği kadınla evlenmek hususunda âlimler ayrı ayrı söylemişlerdir. Bâzıları câiz değildir demişlerdir. Ama büyük ekseriyet, câiz olduğunu bildirmişlerdir. Biz de bunu alırız. Çünki Abdullah bin Abbâs'a (radıyallahü anhümâ), zinâ ettiği kadınla evlenmek nasıl olur sorulduğunda, «evveli sifâh = zinâ, sonu nikâhdır. Haram, halâli haram kılmaz» buyurdu. İbni Mes'ûd'un (radıyallahü anh), onlar ilel ebed zânî olarak kalırlar, sözü, zinâ muhabbeti ile evlendikleri zaman, sanki yaşadıkları müddetçe zinâ etmiş olurlar demektir. **Menba'ü'l-âdâb**'da da böyle yazıyor. Bu sözün, İbni Mes'ûd'dan (radıyallahü anh) sâdır olması, tehdîd için ve insanları zinâdan men'etmek içindir. Yoksa nikâhı câiz olmaz demek değildir. Murâdının şöyle olduğu da söylenebilir: Böyle evlenenler, çoğu zaman, cima' esnasında, zinâ yaptıkları zamanki hallerini, muamelelerini hatırlayıp, o lezzeti bulmak ve bu halde o lezzete râzı olmuş, onu beğenmiş olurlar. Böylece tevbelerini bozmuş olurlar.

Çünki zinâya rızâ zinâdır. Nitekim küfre rızâ küfürdür. Bir de, muradı şöyledir de denilebilir: Bu şekilde evlenenlerin tevbesi hakikî bir tevbe olmamıştır. Yoksa tevbelerinin kabûl olmadığından korkup, Allahü teâlâ'dan hayâ edip bir araya gelemezlerdi. Günâhına tevbe etmiyenin ise, tevbe etmesi her an üzerine borçtur.

Evlenmek istediği kadını, kızı nikâhdan önce görmek sünnettir. Zîra bu görme, sevgi ve yakınlığı arttırıcı sebeblerdendir. Nitekim Resûlullah (sallâllahü alyhi ve sellem), bir hanımla evlenmek istediği zaman, süt teyzesi Ümm-i Selîme'nin, o kadına gidip, yanaklarını koklamasını, ayaklarının arkasına bakmasını emretmiştir. Ağzının, vücudünün kokusunu öğrenmesi, dişlerini görmesi için böyle yapmıştır.

Mehri ve istekleri az olan kadını, kızı seçer. Hadîs-i şerîfde: **«Kadının bereketlisi, mehr-i müecceli, muacceli ve rahmi kolay olanıdır»** buyuruldu. Rahmi kolay demek, çabuk doğuran kadın demektir. **İhyâ**'da diyor ki: Haberde geldi ki: **«Kadının bereketi, çabuk evlenmesi, çabuk doğurması ve mehrinin az olmasıdır.»** Yine denildi ki: **«En bereketli kadın, mehri en az olan kadındır.»**

İstediği kızı, kendisine verdiklerine söz verdikleri zaman ona hediye gönderir. Bu arada, güzel koku da gönderir. Sonra odasına girdiği zaman, eşi, onu, bu güzel kokuyu sürünerek karşılar.

Kadın, kız ancak küfüvvü = dengi olan erkekle evlenir. Denk olabilmek, din, soy ve mâlî bakımdan olur.

Kızını dengi istediği zaman, vermemezlik etmez. Bu şekilde bekletip vermemesi büyük fitne ve zarara sebeb olabilir. Ben kızımı malı çok, yâhud mevkii yüksek birine veririm deyip saklamak, çoğu zaman kızın evde kalmasına, bu vesîle ile ahlâkının bozulup, zinâ yapmasına sebeb olur. Neticesi de, babası, anası, yakın akrabası için ar ve ayıb ile biter. Zâten fitne, fesad ve zarar da bu demektir.

Her takvâ sâhibi müsliman küfüvdür, denktir. Böyle bir erkek hanımını severse, ona ikrâm, iyilik ve hürmet eder. Sevmezse, zulm etmez.

Küçük olsun, büyük olsun kızı evlendirme hakkı velîye âiddir. Velîsinin izni olmadan yapılan kızın nikâhını, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), geçersiz saymıştır. Bu kız büyük ve akıllı olsa da hüküm aynıdır. Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Velîsinden izinsiz evlenen kadının nikâhı bâtıldır, nikâhı bâtıldır, nikâhı bâtıldır»** buyuruldu. İmam Şâfiî (rahmetullahi aleyh) bu hadîs-i şerîfle, mutlak olarak amel edip, «velînin izni olmadan olan nikâh bâtıldır, dengi de olsa» buyurdu. Çünki İmam Şâfiî'ye göre, nikâh, mutlak olarak, kadının ifâdesi, sözü ile akd edilmiş olmaz.

Hanefî âlimleri (rahimehümullah) ise, hür ve âkıl ve bâliğ olan, kadının, kızın, velîsinin izni olmasa da, nikâhı mutlak olarak, ya'nî dengi ol-

sun olmasın geçerlidir, sahîhdir. Lâkin dengi olmadığı zaman, velîsinin nikâhı feshetme hakkı vardır. İmam Hasan'ın, ebû Hanîfe'den (rahmetullahi aleyhimâ) bildirdiğine göre, böyle nikâh câiz değildir. Mezhebimiz âlimlerden çokları bu görüşü almışlardır. Kadıhân fetvâsı da böyledir. O halde böyle bir nikâhın câiz olmayıp, bâtıl olduğunda ittifak hâsıl oldu. Bunun için, musannif (rahimehullah) da buna meyletmiştir.

Mehirde sünnet olan, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kerîmesi Fâtıma'yı, Alî'ye (radıyallahü anhümâ) tezvîc ederken, mehr olarak buyurduğu dört yüz dirhem gümüştür. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) evlenirken oniki buçuk üvkıyye verirlerdi. Bu üvkıyye, kırk dirhem gümüştür. Toplam beşyüz dirhem eder. Bu arada, Ebû Süfyân'ın kızı Ümm-i Habîbe'yi (radıyallahü anhümâ) tezvîc ederken, mehir olarak dört bin dirhem gümüş, yâhud dörtyüz dînâr altın verdi denirse, cevâbında deriz ki: Bu mikdarı, Necâşî, kendi parasından, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) ikrâm olarak teberru' etmiş, bağışlamıştır.

Hazret-i Ömer'den (radıyallahü anh) bildirilir. Buyurdu ki: Kadınların, kızların mehirlerinde çok fazlaya gitmeyin. Bu iyi bir şey olsaydı, Allah'ın Resûlü, buna sizden daha çok lâyık olurdu. Kendisi evlenirken, yâhud kızlarını nikâh ederken, beşyüz dirhemden çok mehir verdiğini, takdîr ettiğini bilmiyorum.» Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) mehri bu şekilde olunca, kız ve erkek taraflarının bunu aşmumaları, daha çok istememeleri gerekir. Hanımın mehrini tam verir. Yâhud veremezse, vermeğe niyyet eder. Mehri vermemeğe niyyet ederse, kıyâmet günü zinâ etmiş olarak gelir. Mehrini ödemek için hanımından mühlet istemez. Ancak fakîr ise, yâhud hanımı, zorla değil, severek, istiyerek te'cîl ederse mahzûru yoktur. (Hediye ederse, sevaba kavuşur.)

Din kardeşinin istediği kıza tâlib olmaz. Çünki bunda cefâ ve hiyânet vardır. Bu cefâ ve hiyânet, iki taraf ma'lûm bir mehirde anlaştıkları ve akdden başka bir muâmele kalmadığı zamandır denildi. Böyle değilse, o kıza tâlib olmak câizdir. Sonra, din kardeşinin tâlib olduğu kızı isterse günâh olsa da, nikâhı sahîh olur ve fesh edilmez. Mâlikî mezhebi âlimlerinden bâzısı, nikâhı fesh edilir dediler. **Mesâbîh şerh**inde de böyle diyor.

Rağbet olunmaları için, kızların takı ve elbise ile süslenmeleri sünnettir. Evlenecek erkek, mehrin hepsini veremezse de, bir kısmını muaccel olarak, hemen verir.

Nikâh için, hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği vakit seçilir. Buyurdu ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni, Şevvâl ayında tezvîc buyurdu ve zifafa Şevvâl ayında girdi.

**İKİ BAYRAM ARASI NİKÂH : Nevâzil** kitâbında der ki: Ebûbekir (rahimehullah), iki bayram arasında, nikâh câiz olmaz diyen olmamıştır.

Bâzıları ise, iki bayram arasında zifafa mekrûh demişlerdir. Böyle diyene, bu kerâhetin sebebi nedir? denildiğinde, İbni Ömer'den (radıyallahü anhümâ) böyle nakledilmiştir dedi. O bunu beğenmez, bu zamanda nikâhı olanlar arasında ülfet, muhabbet olmaz derdi.

Fakîh Ebülleys (rahimehullah) der ki: Hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ), «Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) beni Şevvâl ayında, ya'nî iki bayram arasında tezvîc buyurdu ve zifafa Şevvâl ayında girdi. Ona hangi hanımı benden daha sevgili ve yakın idi» sözü, hiç de kerâhet olmadığını isbata yeter.

**İki bayram arasında nikâh yoktur** sözüne gelince: Bir defasında bayram namazı cum'a gününe rastlamıştı ve mevsim de kış idi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bayram namazını kıldı ve sonra cum'a namazı için dönüp geldi. Karşısına birisi çıkıp, yâ Resûlâllah, burada nikâh vardır dedi. Resûlullah da cevâbında: **«İki bayram arası,** ya'nî bayram namazı ile cum'a namazı arası kışın az olduğundan **nikâh yoktur»** buyurdu.

**DÜĞÜN:** Nikâhda sünnetlerden biri de, sifahdan (zinâdan) ayrılması için nikâhı, evlendiklerini duyurmaktır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Evlenmede, ses ve def, halâl ile haram arasını ayırır»** buyurdu. Bundan maksad, nikâhda, bu ikisinden başka fark yoktur demek değildir. Çünki, ikisi arasındaki farklardan biri de, nikâhda şâhidlerin bulunmasıdır. Belki maksad, uzakta bulunanların bile duyacağı şekilde nikâhın ilânını, duyurulmasını teşvîk etmektir. Def çalarak ve hâzır olanların kutlama ve mubah olan şiirler okuyarak, nikâhın ilân edilmesi sünnettir.

**Mesâbîh** şârihi diyor ki: Buradan anlaşılıyor ki, nikâh için, mescidlerde, sesi yükseltmek ve şiir söylemek câizdir. Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bu nikâhı ilân ediniz ve mescidlerde yapınız ve def çalınız»** buyuruldu. Bununla müslimanların nikâhına işâret olunmaktadır. Böyle ilân hareketleri olmazsa, zinâya nisbet olunup, töhmet altında bulundurulabilir. Hadîs-i şerîfde, nikâh akdinin mescidlerde yapılması emrolunmaktadır. Çünki mescidler, müslimanların toplandığı, bulunduğu yerlerdir. Def, çalgı âletlerinden biridir.

**Mesâbîh şerh**inde yazıyor: «Bu hadîs-i şerîf, nikâhda, mescidde, def çalmanın câiz olduğunu göstermektedir.» Lâkin bu konuda düşünmeli, süâl ve zararı mûcib birşey yapmamalıdır. Ya'nî dışarda çalmak yetişiyorsa, bununla yetinmelidir.

**Bostan**'da diyor ki: Zamanımızda çalınan deflerin sözbirliği ile mekrûh olması lâzım gelir. İhtilâf, ya'nî câiz olup olmamak önceki zamanların defleri hakkındadır.

**Menba'ü'l-âdâb** da diyor ki, eskilerin defleri girbal gibi idi. Bâzıları

nikâh zamanında çalınan defe, bayram, sünnet, yolculuktan dönme ve ahbabların eğlence için olan toplantılarında def çalmağı da buna ekledîler. Bu zamanda ise, düğünlerin zikirle yapılması daha iyidir.

Sünnetlerden biri de, nikâhda bulunanların adedidir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Dört kimsenin bulunmadığı nikâh sifâh sayılır: Evlenecek erkek (veya vekîli), kadının vekîli (veya kendisi), iki âdil erkek şâhid, yâhud bir (hür) erkek, iki (hürre) kadın şâhid** buyuruldu. Şâhid olan erkek veya kadınlar, evlenecek tarafların sözlerini duyarlar. Adâlet konusuna gelince: İmam Şâfiî'ye (rahimehullah) göre, şâhidlerin adâlet sâhibi olmaları, nikâhın akdi için şarttır. Ebû Hanîfe'ye (rahmetullahi aleyh) göre ise, müstehab şartıdır.

Evlenen kişi veya vekilinin, Allahü teâlâ'ya hamd ü senâ, Resûlüne salât ü selâm etmesi, Kur'ân-ı kerîm okuması sünnettir. Sonra mehîri belirtip nikâh kıyılır. Ebû Ahvas Abdullah'dan (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bize, namazda teşehhüdde olduğu gibi, hâcet için şu hamdi öğretti: **«Elhamdü lillâhi nahmedühü ve neste'înühü ve nestağfiruhü ve ne'ûzü billâhi min şurûri enfüsinâ ve min seyyiâti a'mâlina men yehdillâhü felâ mudille lehü ve men yudlil felâ hâdiye leh. Ve eşhedü en lâ ilâhe illâllahü ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü.»** Sonra Âl-i İmrân sûresi yüzikinci, Nisâ sûresi birinci ve dokuzuncu âyetlerini okur. Bu hamd ve şehâdet, İbni Mes'ûd tarafından (radıyallahü anh) nikâhın hâcet hutbesinde bildirilmektedir. Hadîs kitablarında böylece bildirilmektedir.

Bereket için, gelinin başına şeker veya badem serpilmesi ve hâzır olanların bunları toplayıp almaları sünnettir. Bunun hakkında eser ve haberler vardır.

**Bostan'da:** Hasan-ı Basrî ve İkrimeden (radıyallahü anhümâ) bildirildiğine göre, düğünde gelinin başına serpilen şekerleri toplamada bir mahzur yoktur. Şa'bî (rahimehullah), sâhibinin rızâsı olmazsa, mekrûh olur; sâhibi râzı ise, bir mahzûru yoktur dedi.

Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Ensardan bir gencin nikâhında idi. Nikâh akdi yapıldıktan sonra, câriyeler, içlerinde badem ve şeker bulunan tabaklar getirdiler. Orada bulunanlar el uzatmadılar. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hadi, kapışsanıza!»** buyurdu. Yâ Resûlâllah, siz yağmayı men'ettiniz dediklerinde: **«Yasak edilen, askerlerin yağmalamasıdır. Gelinlerin üzerine serpileni yağmalamak, kapışmak böyle değildir»** buyurdu. Imam Ebülleys (rahimehullah), biz bu görüşü alırız ve düğünde gelinlerin başına serpilmeğe ve bunları kapışmağa câiz deriz. Ama bâzılarının yaptıkları gibi, kumandan ve askerler üzerine serpilen şeker ve bademi câiz görmeyiz buyurdu» diyor.

**VELİME :** Ya'nî düğün yemeği vermek sünnettir. Vâcibdir de denilmiştir. Ama âlimlerin çoğu müstehabdır demişlerdir. Velîmenin vaktinde de ayrı ayrı dediler. Kimi zifafdan sonra, kimi nikâhın akdi zamanında, kimi ikisi arasında demişlerdir. Velîmeye icâbette de ayrı ayrı dediler. Kimi müstehab, kimi vâcibdir demiştir. Bizim mezhebimiz budur. Özürsüz gitmiyen günâha girer. Oruçlu olmasa da, yemesi vâcib değildir. **Menba'** ve **Şerh-i Meşârık**'da da böyle yazılıdır.

Bir koyun, hurma, un, irmik helvası, ekmek gibi bir şeyle, düğünde yemek vermelidir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Zeyneb vâlidemizin düğününde, ekmek ve et, Safiyye vâlidemizin düğününde et bulunmaksızın hurma ve un helvası ikrâm etmiştir. Mâlikî mezhebi âlimleri, düğün yemeğinin yedi gün olmasını müstehab saymışlardır. Muhtâr kavil, düğün yemeğinin, dâmadın hâline uygun olmasıdır. Sekiz çeşit ziyâfet vardır demişlerdir :

1 — Düğün için velîme,
2 — Doğum için hurs denen ikrâm,
3 — Sünnet zamanında i'zâr denen ziyâfet,
4 — Binâ yaparken, velde denen ziyâfet,
5 — Yolculuktan gelene, nakî'a denen ziyâfet,
6 — Bir çocuk doğunca, yedinci günü akîka denen ziyâfet,
7 — Musîbet zamanında, vadime denen yemek,
8 — Bir sebeble olmadan, me'debe denen normal ziyâfet. **Meşârık** şerhinde de böyle diyor.

Mü'min, düğün yemeğini ni'met ve fırsat bilmelidir. Zîra bu düğün yemeğinde, Cennet yemeğinden bir miskal ağırlığında (4,8 gr.) yemek vardır. Düğün yemeğine, İbrâhim aleyhisselâm ve Muhammed aleyhisselâm bereketle düâ etmişlerdir.

Sünnetlerden biri de, dâmadın, ayaklarını yıkayıp, suyunu, bereket için, odanın köşelerine serpmesidir.

Geline, en güzel elbiseler giydirilir. Sürme sürülür. Saçı taranır. El ve ayaklarına kına yakılır. Güzel kokular sürülür, düzülür donatılır. Dâmad, gelinin yanına girince, ikisi de, iki rek'at namaz kılmalıdırlar. Sonra dâmad, gelinin kâkülünden tutup: **«Allahümme bârik lî fî ehlî ve bârik li ehlî fiyye. Allahümmerzuknî minhâ verzukhâ minnî. Allahümmecma' beynenâ mâ cema'te fî hayrin ve ferrik beynenâ izâ ferrakte fî hayrin»** düâsını okur. Onunla cima' edeceği zaman: **«Allahümme bismike estahleltü fercehâ ve bi emânetike ehaztühâ. Allahümme femâ kadayte şey'en min rahmihâ fec'alhü bârren takıyyen, vec'alhü müslimen seviyyâ ve lâ tec'alhü müfsiden şerîken liş-şeytâni»** der.

Evlenen müsliman kardeşini tebrîk edip: **«Bârekellahü leke ve bâreke aleyke ve cema'a beynekümâ fî hayrin»** diye düâ eder.

İmâm Gazâlî (rahmetullahi aleyh), Ebû Hüreyre (radıyallahü anh), Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle emrettiğini bildiriyor diyor. İyi geçinmeler, bol çocuklar dilerim gibi, câhiliyye âdetlerine benzer sözler söylemez. Çünki Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu cins sözlerden men'etmiştir.

Cima'ın sünnet ve edebleri vardır ve çoktur. Bunlardan biri fercini haramdan korumayı, halâl ile yetinmeye niyyet etmektir. Kötülükten sakınmakta kuvvet bulmak için, bu lezzet alma yolunu seçtiğini düşünmelidir.

Edeblerden biri de, erkek ve hanımın birer bez bulundurup, vâki yaşlık, ıslaklık gibi şeyleri temizlemeleridir. Biri de, cima' ederken şeytandan Allahü teâlâ'ya sığınmaktır. Bu esnâda şöyle der: **«Bismillâhi Allahümme cennibnâ-ş-şeytâne ve cennibi-ş-şeytâne mâ razaktenâ»**, ya'nî şeytanı bizden ve bize verdiğin çocuktan uzak eyle der. Bu durumda kendilerine çocuk verilirse, şeytan ona zarar vermez.

Cima' ederken Bismillâh der dedik. Zîra Ca'fer bin Muhammedden edilen rivâyette: «Şeytan erkeğin zekeri üzerine oturur. Cima' ederken Bismillâh demezse, onunla beraber, kadına dahil olur, erkek gibi ondan da inzal vâki olur» geldiğini, **Meâlimü't-tenzîl**'de İsrâ sûresi tefsîrinde bildirilmektedir.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cima' ettiğin zaman Besmele söyle. Zîra amellerini yazan meleklerin, cünüblükten temizleninciye kadar sana sevab yazarlar. Bu cima' sebebiyle çocuğun olursa sana, bu çocuğun nefesleri sayısınca ve onun neslinin nefesleri sayısınca sevab yazılır. Hiç nesli kalmayıncaya kadar böylece devâm eder»** buyurdu. Bunu **Mişkâtü'l-envâr** yazmaktadır.

Cima'dan önce İhlâs sûresini okur ve: **«Yâ Rabbi, bu cima'dan bana bir oğul ihsân edersen, ismini Muhammed koyacağım»** der. Bu düâyı yaparsa, Allahü teâlâ, inşâallah ona erkek çocuğu verir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu: **«Eşi hâmile iken, elini hanımının karnına koyup: Bismillâhil ahadis samed ellezî lem yelid ve lem yûled, yâ Rabbi, bu karında olan çocuğun ismini, Muhammed aleyhisselâmın isminin hürmetine, Muhammed koydum derse, bu çocuk erkek olur.»** (Menba'ü'l-âdâb)'da da böyle yazıyor.

Burada meşhûr olan, elmas taşlı yüzük ile hanımının karnına dokunmaktır. Bâzıları, erkek kadının sağında, kadın erkeğin solunda yatarlar, sonra erkek kalkıp, cima' ederlerse, çocuk Allah'ın izni ile erkek olur. Bu çok tecribe edilmiş ve gerçek olduğu görülmüştür.

Hacı Paşanın (rahimehullah) **Şifâ** kitâbında diyor ki: Menî, erkeğin sağından kadının sağına akarsa, çocuk erkek, solundan soluna akarsa kız olur denilmiştir.

Yine denilmiştir ki, mübâşeret, hayızdan temizlendiği gün olup, çocuğa kalırsa, erkek olur ve bu beş gün sürer. Beşinci günden sekizinci güne kadar olan günlerde kız olur.

Burada iki esas vardır: Birincisi hanımın hâmile kalması, ikincisi doğan çocuğun erkek olması. Hâmilelik için, kadının fercini, içinde hanzal yağı katılmış kaynamış soğumuş su ile daima yıkaması lâzımdır. Erkek ise, hanımı ile, temizlenip gusl abdesti aldıktan sonra cima' eder. Cima' ederken, îtidal üzere bulunur. Kızgın, sinirli, üzüntülü, dertli, sarhoş olmamalıdır. İnzâl vaktinde, hayâlinde, bedeni sağlam, şekli güzel bir çocuk bulundurur. Hâmile kalma şartlarından biri de, eşlerin inzallerinin aynı zamanda, yâhut birbirine yakın zamanda vâki' olmasıdır. Kadının ise, erkeğin menisi yerleştikten sonra, inzâl etmesi daha uygundur. [Şimdi bu konularda tıbda büyük gelişmeler oldu].

Çocuğun erkek olmasına gelince: Erkek ve hanımının buhur ve ıtırla iyice ısınmaları, iyi gıda almaları, tiryâk içmeleri, cima'a bir müddet ara verip, menînin kuvvetli ve katı olmasını sağlamaları, bundan sonra eski şehvete gelmek için birkaç gün sabredip cima' etmeleri, Misk, Za'feran ve ham Hind ud kokusu bulunan yerde bulunmaları ve bu esnâda çok kuvvetli kimseleri düşünüp, iki gözü arasında yüzü, bedeni çok güzel ve sağlam bir erkek hayâl edip, sonra cima' etmelidir. **Şifâ**'nın sözü burada bitti.

Sünnetlerden biri de, muvakaadan önce, hanımı ile oynamaktır. Zîra oynamadan, sevişmeden yapılan cima' kadına cefâdır.

**Menba'u'l-âdâb**'da diyor ki, hanımının gözünde şehvet, istek belirinciye kadar onunla oynar. Bunda bedenin rahatlığı ve doğacak çocuğun kusursuz olması fâideleri vardır.

Edeblerden biri de, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurduğudur: **«Erkek hanımı ile cima' ederken, horoz gibi, atlayıp inmesin. Kendisi rahatladığı gibi, hanımı da rahatlayıncıya kadar, karnı üzerinde kalsın».** Bir hadîs-i şerîfde de: **«Kadın rahatlamadan, sen rahatlarsan, o günün kalan kısmı, kadın için uyuşuk ve tenbellikle geçer»** buyuruldu.

Cima' ederken fazla konuşmamalıdır. Çocuğun dilsiz olmasına sebeb olabilir. Hanımının fercine bakmaz. Çocuğun kör doğmasına yol açabilir. Eserde bunun unutkanlık yaptığı da bildirilmiştir. **Şerh-i Nikâye**'de de böyle diyor. Âişe (radıyallahü anhâ) buyurur ki: «Ben Onun (Resûlullah'ın) avret yerini, O da benim avret yerimi hiç görmedik.»

Bu bâzı âlimlere göredir. Bâzı âlimler ise, şehvetin artması için bak-

mak yararlı olur demişlerdir. **Nikâye** şârihi der ki: Abdullah bin Öme (radıyallahü anhümâ) böyle buyururdu.

Cima' hâlinde iken hanımını öpmez; zira çocuğun sağır olmasın sebeb olabilir. Meyveli ağaç altında cima' etmez; çocuğun zâlim olmasın yol açar. Ezanla ikâmet arasında cima' etmez; çocuğun mürâî olmasın sebeb olabilir. Temiz değilken cima' etmez; çocuğun bahîl, cimri olma sına sebeb olur. Şa'bân-ı şerîfin onbeşinci gece ve gündüzünde cima etmez; çocukta hayırsızlık alâmetlerinin belirmesine sebeb olur. Üstünd yorgan bulunmadan yıldızların altında cima' etmez; çocuğun münâfı olmasına yol açar. Yolculuğa çıkacağı gece ve gündüz cima' etmez; ma lının, parasının, Allahü teâlâ katında günâh olan şeylere harcanmasın sebeb olur. Karnı aç iken cima' eder. Çünki zararı yönünden bu dah azdır ve çocuğu da yaramaz olmaz. Ama aksi olursa, kendisi çok zara gördüğü gibi, çocuğu da yaramaz olur. **Menba'ü'l-âdâb**'da da böyle di yor.

Derler ki, ömrü yıkan dört şey vardır:

1 — Tokken hamama girmek,
2 — Kuru et yemek,
3 — Karnı tokken cima' etmek,
4 — Yaşlı kadınla cima' etmek. **Bostan**'da böyle diyor.

Devamlı menîye bakmaz; bu, aklın gitmesine yol açar. Eserde özellikle belirtilmiştir. Kadın hayz hâlinde iken, ona yaklaşmaktan sakınır. Çünki, Kur'ân-ı kerîmde haram olduğu bildiriliyor ve: **«Hayz zamanında hanımlarınızdan ayrılın, onlara yaklaşmayın»** buyuruluyor. Hayızlı kadının elbisesi, çamaşırı altından, çıplak olarak, dizi ile göbeği arasından faydalanmaktan da kaçınmalıdır. Çünki bu da, İmâm-ı A'zam ve Ebû Yûsuf'a göre (rahmetullahi aleyhimâ) haramdır. İmam Muhammed'e göre ise, yalnız fercine dokunmaz. Fıkıh kitablarında böyle bildirilmiştir. İmam Gazâlî (rahimehullah), «hayız hâlinde ve hayız kesildikten sonra yıkanmadan önce hanımına yaklaşmaz. Çünki bu da Kur'ân-ı kerîm'in nassı ile haram kılınmıştır. Bunun çocukta cüzzâm hastalığı olmasına sebeb olduğu da söylenir» buyurdu. Hayz hâlinde, yanlışlıkla hanımı ile cima' ederse, hayz kanı kırmızı ise, bir dinâr altın, sarı ise yarım dinâr sadaka vermesi müstehabdır. Bu yanlış için keffâreti olur. Kendisine bu sûâli sorana, Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle buyurmuştur.

Hayz hâlinde olan kadın, kocasının rağbetini azaltmak için, eski elbiseler giyer. Hayızlı kadının, namaz vakti girdiğinde abdest alıp, evinde seccâdesi üzerinde oturması müstehabdır.

**Sirâciyye** kitâbında diyor ki: Bir namaz vakti kadar öylece oturur,

tabiî ki, üstü temiz ise, ibâdet alışkanlığını kaybetmemek için tesbîh ve tehlîl okuyabilir.

**Fetâvâ-yi hucce**'de diyor ki: Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Hayızlı bir kadın, her namaz vaktinde, yetmiş kerre istiğfâr okursa, ona bin rek'at namaz yazılır, yetmiş günâhı bağışlanır, bir derece yükseltilir, istiğfârının her harfine karşılık kendisine bir nûr verilir. Bedenindeki her damarı için ona bir hac ve umre sevabı verilir.»** **Tâtârhâniyye**'de de böyledir.

Sünnetlerden biri de, hayızlı kadınla yatmak, beraber yemek ve içmektir. Çünki Mecusîler, hayızlı kadınla bu işleri yapmazlar. Onlara uymamalı, benzememelidir.

Cima' edeblerinden biri de, yalnız yerde olmaktır. Yanında cocuk veya hayvan varken, yâhud üzeri örtülmemiş mushaf bulunurken cima' etmez. Her kamerî ayın onbeşinci gecesi ve hilâl gecesi cima' etmez. Çünki bu zamanlarda cinler, birbirleri ile çok cima' ederler.

**İhyâ**'da diyor ki: Ayın başında, ortasında ve sonundaki gecelerde cima' etmek mekruhdur. Bu gecelerde, şeytan cima'da hâzır bulunur dendiği gibi, şeytanlar bu gecelerde cima' eder de denmiştir.

**Menba**'da diyor ki: Bu gecelerde cima' ederse, çocuğu akılsız olur Bunun kerâheti, Alî, Muâviye ve Ebû Hüreyre'den (radıyallahü anhüm) bildirilmektedir.

Âlimlerden bâzısı, cum'a günü cima' etmeği müstehab görmüşler, bununla hem yıkanmış, hem de gusl abdesti alır demişlerdir. Cum'a bahsinde anlatılmıştı. Cenâbet uyumamak için, gecenin evvelinde cima' mekruh olur. İhtilâm olduktan sonra, fercini yıkamadan, yâhud küçük abdest bozmadan hanımı ile cima' etmez. İmam Gazâlî (rahimehullah) bunu açıkça bildiriyor. Çünki cima'ında şeytan ortak olmuş olur. İbni Mukaffa', çocuğu akılsız, yâhud hayâlci olur diyor. **Bostan**'da da böyle yazıyor.

Hanımına arkasından yaklaşmaz. Bu küçük livatadır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ gerçeği bildirmekten çekinmez. Kadınlara, arkalarından yaklaşmayınız»** buyurdu. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Hanımına, arkadan yaklaşan mel'undur»** buyuruldu. Yine ondan rivâyet edilen bir hadîste: **«Hanımına arkasından yaklaşana Allahü teâlâ nazar etmez»** buyuruldu. Abdullah bin Abbâs'ın (radıyallahü anhümâ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **«Bir erkeğe veya kadına arkadan yaklaşana, Allahü teâlâ nazar etmez»** diye geçiyor.

Musannif, kadına arkadan yaklaşmağa, küçük livata dedi. Çünki erkeğe arkadan yaklaşmak, livata yapmaklık bakımından daha büyüktür. Câbir'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ümmetim üze-**

**rine en çok korktuğum şey, Lût kavminin yaptığı iştir»** buyuruldu. Bu çirkin iş o kavme izâfe olundu. Çünki bu çirkin işi, ilk defa, onlar işlediler. Nitekim Allahü teâlâ, Ankebût sûresinde: **«Siz, sizden önce, âlemlerden hiçbirinin yapmadığı bir kötü iş işliyorsunuz»** buyuruyor.

İbni Sîrîn buyurur ki: Hayvanlar içinde, domuz ve eşekten başka, birbirine arkadan yaklaşan yoktur. **Mesâbîh** ve **Şerh-i Meşârık**'da da böyle yazıyor.

Livâta büyük günahdır. Bundan ve başlangıcı sayılan dokunma ve öpme gibi şeylerden sakınmak lâzımdır. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir erkek çocuğu şehvetle öpen, annesiyle yetmiş kerre zinâ etmiş gibidir. Annesiyle bir defa zinâ eden, yetmiş kızla zinâ etmiş gibidir. Bir kız ile bir kerre zinâ eden, yetmiş kadınla zinâ etmiş gibi olur»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, **Menba'** sâhibi, **Müşkilâtü'l-Kudûrî**'den nakl ediyor.

**Dinimizde livata yapmanın hükmü ve cezâsı:** İmam Şâfiî (rahimehullah) livâta yapan öldürülür buyurdu. Ahmed bin Hanbel (rahimehullah), evlilerin zinâ yapınca, recm olunduğu gibi, recm olunur buyurdu.

**Vikâye şerhi**nde de şöyle yazıyor: Bir yabancıya veya kadına arkadan yaklaşan kimseye, Imâm-ı A'zam'a (rahimehullah) göre had vurulmaz. Ta'zir olunur ve tevbe edinciye kadar habsedilir. Iki İmam'a, ya'nî Ebû Yûsuf ve Muhammed'e (rahimehümallah) göre, zinâ haddi uygulanır, evli değilse sopa vurulur. Evli ise recm edilir, ya'nî ölünciye kadar taşa tutulur.

Yukarıda yabancı dendi. Çünki bu işi, kölesi, câriyesi, ya da nikâhlısına yaparsa, had vurulmamasında ittifak vardır. Iki İmam'a göre ta'zir olunur. Bunlar, Sahâbenin bu işi işliyene had lâzım olduğunda sözbirliği bulunduğunu, ancak şeklinde, nasıl olacağında ayrılık olduğunu bildirmişlerdir. Kimi gayet pis kokulu yerlerde ölünciye kadar habs edilir, kimi üzerine duvar yıktırılır dediler. Ebûbekr-i Verrâk, ateşte yakılır dedi. Minâre gibi yüksek yerden atılır da demişlerdir.

Cima' yaparken, üzerini örter. Çok cima' yapmasıyla öğünmez. Çünki bu edebe uymaz. Hanımını medh etmek için, benim karım çok güzeldir demez.

**Bostan**'da der ki: Dört şeyi, sonunu almadan medh etmemelidir:

1 — Sindirimi yapılmadan yemek medh edilmez.
2 — Geri dönmeden, asker medh edilmez.
3 — Ekin yetişmeden, olgunlaşmadan medh edilmez.
4 — Kadın, ölmedikçe medh edilmez.

Cima'ı uzun zaman terk etmemelidir. Çünki bir kuyudan su çekilmezse kurur. Böyle uzun zaman cima'ı terk edenin, çoğu zaman, başı

döner, gözleri kararır, bedeni ağırlaşır. Erkeklerin hayaları, kadınların göğüsleri ağrı yapar. Tıb kitabları da böyle diyor.

**İhyâ** kitâbında diyor ki: Hanımı ile her dört gecede bir cima' etmek normaldir. Çünki bir erkeğin dört hanımı olabilir ve herbirine dört gecede bir sıra gelebilir.

Cima'dan sonra, yıkanmadan önce, küçük abdest bozmak lâzımdır. Yoksa, idrar yolunda menî kalıp, çâresiz bir hastalığa sebeb olabilir. Çünki zekerin içinde kalan meni, idrarı bağlıyabilir. **Menba'**da böyle diyor.

İbni Mukaffa' der ki, hanımına yaklaşıp, sonra zekerini su ile yıkamıyan, haya hastalığına yakalanırsa, kendinden başka kimseyi suçlamasın. Câhil, ben bunu yaptım, fakat zararını görmedim deyip gururlanmasın! Çünki hırsız, ilk çalmasında yakalanmasa da, çalmağa devam ederse, bir gün yakalanır sözü çok yerindedir. **Bostan'**da da böyle diyor.

Cima'dan sonra bir parça uyur. Çünki bu insanı dinlendirir. Lâkin bunda sünnet, namaz abdesti gibi abdest alıp, sonra uyumaktır. Bunun gibi cünüb iken birşey yemek, içmek isterse, yine böyle yapar, ya'nî ağzını üç defa yıkar. Bâzıları, cima'dan sonra, erkek ve hanımı sağ yanlarına dönüp yatarlar ve bir müddet uyurlar dediler. Bu bedene sihhat verir ve doğacak çocuk, Allahü teâlâ'nın izni ile erkek olur. **Menba'ü'l-âdâb'**da da böyle diyor.

Bir daha cima' etmek isterse, yine abdest alır. Burada abdest demek, tenâsül organını ve ellerini yıkamak demektir. Şer'î abdest almalıdır demek değildir. Gerçi Mâlikî âlimlerinden bâzısı, namaz abdesti gibi abdest alır demişlerse de, bizde ve ekseriyette öyle değildir. **Şerh-i Meşârık'**ta böyle diyor.

Zekerini ve ellerini yıkamak, insanı toparlar ve daha çok menî birikmesine sebeb olur. Kadın râzı olmadan, onunla yapılan cima'dan hâsıl olan çocuk anlayışsız ve geri zekâlı olur. Öğleden önce ve ayın ilk günlerinde sabaha karşı hanımı ile cima' edenin çocuğu kerîm olur. **Divân'**da da böyle yazıyor.

**Menba'ü'l-âdâb'**da diyor ki: Pazar ve çarşamba geceleri cima' etmez. Çünki bu gecelerde hâsıl olan çocuk, yol kesici ve kavgacı olur. Öğleden sonra da cima' yapmaz; yaparsa doğacak çocuk şaşı olur. Fıtır bayramı gecesi de yapmaz; yaparsa çocuğu âsî olur. Kurban bayramı gecesi de yapmaz; yaparsa, çocuk ya altı, ya da dört parmaklı olur. Güneşde de yapmaz; yaparsa çocuğu pis olur. Ayakta da yapmaz; yaparsa çocuğu, yatağına işer. İçinde kız kardeşinin sevgisi olduğu halde cima' yapmaz; yoksa çocuğu kız olur.

Pazartesi gecesi cima' ederse, çocuğu, Kur'an okuyucusu olur. Salı

gecesi cima' ederse, çocuğu cömerd ve kerîm olur. Perşembe gecesi cima' ederse, çocuğu ilim ve takvâ sâhibi olur. Perşembe günü, öğleden önce cima' ederse, çocuğu akıllı ve âlim olur, şeytan ondan kaçar. Cum'a gecesi yaparsa, çocuğu anlayışlı, zekî, çok ibâdet edici ve ihlâslı olur. Cum'a günü cum'a namazından önce yaparsa, çocuğu saîd olur ve şehîd olarak ölür. Bunların hepsi eser ve haberlerle sâbittir.

Sünnetlerden biri de, çocuğu olduğu kendisine müjdelenince, sevinir ve onu Allahü teâlâ'nın kendisine ihsân ettiği ni'met bilir. Hadîs-i şerîfde: **«Çocuğun kokusu, Cennet kokusundandır»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Çocuk dünyada nûr, âhirette sürûrdur.»** Bu mânada sayısız haberler gelmiştir.

Kendi yatağında doğan çocuk için, benim değildir demez. Derse, Allahü teâlâ, kıyâmet günü, onu rezîl eder ve ona gökteki yıldızlar, sahrâlardaki kumlar ve ağaçlardaki yapraklar kadar günah yazar. **Menba'-ül-âdâb**'da böyle yazıyor.

Kız çocuğu olursa, câhiliyye zamanındakilere aykırı olarak daha çok sevinir. Çünki o zamandaki insanlar, kız çocuklarını beğenmez, onları diri diri kuma, toprağa gömerlerdi. Bir hadîs-i şerîfde: **«İlk çocuğunun kız olması, kadının bereketindendir»** buyuruldu. Allahü teâlâ'nın Şûrâ sûresinde: **«Dilediğine kız çocukları verir, dilediğine erkek çocukları verir»** buyurduğunu duymadın mı? Allahü teâlâ, önce, **dilediğine kız çocukları verir** buyuruyor. Bir hadîs-i şerîfde: **«Kimin kız çocukları olur, onlara katlanır, iyi yetiştirir ve dengi ile evlendirirse, bu kız çocukları onun için Cehennemden perde olurlar»** buyuruldu.

Kız çocukların fazîleti hakkında çok haberler vardır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) onlara, bereketleri bakımından **«Cehizlenmişler ve iyi arkadaş ve dostlar»** adını vermiştir. Buyurdu ki: **«Allahü teâlâ'dan, zahmeti olmıyan erkek çocuk istedim. Bana kız çocukları verdi.»** Yine buyurdu ki: **«Kız çocuklarını hor görmeyiniz! Çünki ben kızlar babasıyım.»** Yine buyurdu: **«Bir tane olsa da, kız çocuklarına merhametli olun»**. (Menba)'da bildiriliyor.

Çocuğun babaya benzemesi, Allahü teâlâ'nın ni'metlerindendir... Doğan çocuk beyaz, temiz bir beze sarılır. Sarı eski bezlere sarılmaz. Lohusa kadınlara, taze ve kuru hurmanın turfandaları yedirilir. Sonra bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına ikâmet okunur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kimin çocuğu dünyaya gelirse, sağ kulağına ezan, sol kulağına ikâmet okusun»** buyurdu. Bunu İmam Gazâlî İhyâ'da bildirmektedir. Sonra hurma çiğnenip, suyu ağzına verilir.

Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem), İslâmda doğan bir çocuk getirildiğinde: **«Yâ Rabbi, bunu sâlih kullarından eyle! Bunu müsliman olarak büyütüp yetiştir»** diye düâ ederdi.

**AKÎKA :** Çocuğun doğumunun yedinci günü, ona akîka yapar. Ya'ni akîka kurbanı keser. Akîka, Ahmed bin Hanbel'e (rahimehullah) göre vâcib, Şâfiî'ye (rahmetullahi aleyh) göre sünnet, Hanefî mezhebine göre ise müstehabdır. **Menba**'da da böyle diyor.

Akîka, doğan çocuk için doğumunun yedinci günü koyun kesmektir. Hadîs-i şerîfde: **«Akîka, erkek çocuk için iki, kız çocuğu için bir koyun kesmektir»** buyuruldu. Koyunun erkek veya dişi olmasına bakılmaz. Birçok âlimler böyle buyurmuştur. Biri de İmam Şâfiî'dir. Bâzı âlimler, erkek, kız her doğan çocuk için bir koyun kesmektir dediler. İmam Mâlik'in kavli böyledir. Hasan-ı Basrî ve Katâde (radıyallahü anhümâ), kız çocuğu için akîka gerekmez dediler.

Semre (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Erkek çocuğu, akîkası karşılığında bir rehindir.»** Bunun mânası, çocuğun âfet ve belâlardan korunması, akîkasına bağlıdır, yâhud çocuk rehin bırakılmış bir şeydir, akîkası kesilmeyince, ondan tam mânasıyla faydalanılamaz demektir. Bunun mânası, çocuğun ana-babasına şefâati, akîkasının kesilmesine bağlıdır; akîkası kesilmeden, bu yönden şefâatine kavuşamazlar demektir de denilmiştir.

Akîka koyununun sıfatları, kurbanlık koyunun sıfatları gibidir. Kurban için câiz olmıyan koyun, akîka için de kesilmez. Rebî'a ve Muhammed bin İbrâhîm-i Teymî (rahimehümallah) bir serçe ile de olsa, akîka câizdir dediler. **Mesâbîh** şerhlerinde de böylece yazılıdır.

Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem), peygamber olduğu kendisine bildirildikten sonra, kendi akîkasını kesmiş olduğu bildirilmiştir. Buradan zaman geçmekle, bu borcun sâkıt olmadığı anlaşılıyor.

Akîkayı keserken: «Yâ Rabbi, bu filân kimsenin akîkasıdır. Bunun kanı onun kanına, eti etine, kemiği kemiğine, derisi derisine, kılı kılına karşılık olsun. Yâ Rabbi, onu filân kimsenin Cehennem ateşinden kurtulması için fedâ kıl!» der. Akîka kurbanının kemikleri kırılmaz. Eklemlerinden koparılır, ayrılır. Budu, pişmemiş olarak ebesine verilir. Diğer kısımlarını da, pişirmeden, fakîrlere dağıtır. Yâhud uzuvlarını ayırır, sonra pişirir, bir yerini kırmadan fakirlere pişmiş olarak tasadduk eder.

Akîka kurbanı yedinci günü kesilir. Olmazsa ondördüncü günü keser. Ondördüncü günü de kesemezse, yirmidördüncü günü keser.

Doğumunun yedinci günü çocuğun saçını traş eder, ağırlığınca gümüş veya altın sadaka verir. Çünki bu sünnettir. Nitekim Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) torunu hazret-i Hüseyn'in (radıyallahü anh) doğumunun yedinci gününde, kızları Fâtıma'ya (radıyallahü anhâ), çocuğun saçlarını traş etmesini ve ağırlığınca gümüş veya gümüş para vermesini emrettiği bildirilmiştir.

**SÜNNET ETMEK :** Bunun gibi, İslâmın ilk zamanlarında müslimanlar, çocuklarını, doğumunun yedinci günü sünnet ettirirlerdi. Çünki bu daha temiz olup, etin daha çabuk büyümesini sağlar. Çocuk göbeği kesilmiş, sünnet olmuş halde doğarsa sevinir. Bütün Peygamberler (aleyhimüsselâm) sünnet olmuş olarak doğmuşlardır. Bu, Allahü teâlâ'nın onlara kerâmetidir. Kimse avret yerlerini görmesin içindir. Yalnız İbrâhim aleyhisselâm sünnet olmuş halde doğmamış, seksen yaşında iken kendisi kendini sünnet etmiştir. **Menba'** kitâbında da böyle diyor.

Bâzı tefsirlerde, ikiyüz yaşına gelince, kendini keserle sünnet etmiştir diyor. Sözü güvenilir bâzı fâdıllar böyle nakletmişlerdir. Mücelledinde ben bunu görmedim. Kendinden sonra gelen ümmetlerin yapması ve bu işte kendisine uyması için bunu yapmıştır.

Çocuğu doğuran kadının emzirmesi de sünnettir. Hadîs-i şerîfde : **«Çocuğa, annesinin sütünden hayırlısı yoktur»** buyuruldu. Yâhud çocuğu sâliha, aslı kerîm olan bir kadın emzirir. Çünki akılsız kadınların sütü, çocukta te'sirini gösterir ve eserleri bir gün ortaya çıkar.

Çocuğunu emziren hanımına vaty etmez. Çünki bu çocuk için zararlı olabilir. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çocuklarınızı gizlice öldürmeyiniz. Çünki cima' süvâriye kavuşur ve onu yuvarlar, helâk eder»** buyurdu. Ya'nî çocuğunu emziren kadın cima' olunur ve hâmile kalırsa, sütü bozulur. Bu bozuk sütü çocuk emince, kötü te'siri bedeninde kalır, mizacını bozar. Sonra büyüyüp adam olup ata binince, süvâri olur. Atı dehler. O zaman o eser görünür ve atın sırtından düşer. İşte bu, onu gizlice öldürmek gibidir. **Mesâbîh** şerhinde böyle diyor.

Çocuğunun ağlamasından sıkılmaz. Çünki çocuğun bu ağlaması, zikir, tehlîl ve Allahü teâlâ için hamddir. Anası ve babası için ise düâ ve istiğfardır. Nitekim haberlerde geldi ki: **«Mü'minin çocuğu dört ay lâ ilâhe illâllah, dört ay Muhammedün Resûlullah ve dört ay, Allahümmağfir lî ve livâlideyye = Yâ Rabbi, beni ve anamı-babamı mağfiret eyle der. Kâfirin çocuğu da böyle der. Ama sonuna gelince, istiğfar yerine, Allahü teâlâ'nın lâ'neti anam-babam üzerine olsun der.»** (Menba')'da da böyledir.

**Çocuğuna güzel isim koyar.** Çünki kıyâmette o, kendi ismi ve babasının ismi ile çağrılır. Çocuğuna peygamberlerin (aleyhimüsselâm) isimlerinden isim verir. Çocuğa konacak en uygun isim Abdullah, Abdürrahman ve benzeri isimlerdir. Abdullah bin Ömer (radıyallahü an'.ümâ) bildirir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İsimlerinizden Allahü teâlâ'ya en sevgili olanlar, Abdullah ve Abdürrahman'dır»** buyurdu. Bu ikisi çok sevgili isimlerdir. Çünki biri, Allahü teâlâ'nın en yüksek ismi olup, şehâdet kelimesinde tevhîdin kendisine mahsus kılındığı Allah,

diğeri Onun Rahmân ismine izâfe edilmiştir. Bu ise ra'fet ve rahmetinin umumî olduğunu gösteren bir ism-i ilâhîdir.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) çirkin isimleri iyiye çevirirdi. Bir gün, yanına bir adam geldi. İsmi Esram idi. İsmini değiştirip Zür'a yaptılar. Şöyle ki: Resûlullah, ismin nedir? buyurdu. İsmim Esram'dır dedi. **Bu iyi bir isim değildir** buyurup, sen **Zür'a'sın** dediler. Esram kesmek demektir. Zür'a ise, ekinden bir parçadır. Bu hareketleri ile isâbet buyurmuşlar, çok güzel yapmışlardır. Sanki ona: «Sen kesilmiş değil, yerle bitişik olan ekinden bir parçasın» demek istemişlerdir.

İsmi Mudtaci' olan bir adam kendisine geldi. İsmini beğenmeyip, Münbais adını verdiler. Hazret-i Ömer'in Âsiye isminde bir kızı vardı. Resûlullah, ismini Cemîle verdi.

Çocuğuna şu isimleri koymaz: Yesâr (Kolay), Rebbâh (Kazanan), Necîh (Başaran), Ya'lâ (Yüksel), Eflâh (Kurtulmuş), Bereket gibi. Çünki insanlar böyle lâfzı ve mânası güzel isimlerle şans ve iyilik ararlar. Halbuki tersi olabilir. Musannif (rahimehullah) buna işâret edip, bir kimsenin sana Bereket yanında mıdır? dediği zaman, ona hayır demen iyi bir şey olmaz diyor. Diğer isimler de böyledir. Birisi Kolay yanında mıdır dese, hayır demen uygun olmaz.

Çocuğun ismini Hakîm ve Hakem koymaz. Bu iki isimle çağırmaktan men'edilmişiz. Çünki Hakîm Allahü teâlâ'nın isimlerindendir. Hakem de Odur. Mutlak hüküm veren, hükmü geri çevrilmiyen ancak Allahü teâlâ'dır. Bunun için Ondan başkası, bu isimlere lâyık değildir.

Çocuğa Ebû Isâ (Isâ'nın babası) adını vermez. Çünki Isâ aleyhisselâmın babası varmış düşüncesini akla getirebilir. Nitekim rivâyet ederler. Bir kimseye Ebû Isâ adı verilmişti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Isâ aleyhisselâmın babası yoktur»** buyurdu. Buradan bu ismi beğenmediği anlaşılıyor.

Çocuğa, bir insan ismine izâfeten, filânın kulu denmez. Çünki insan, yalnız Allahü teâlâ'nın kuludur. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz, kulum, kadın kulum demesin. Hepiniz Allahü teâlâ'nın âciz, zaif kullarısınız. Kadınlarınızın hepsi Allahü teâlâ'nın kadın kullarıdır. Kölem, câriyem, fetam, fetatim desin»** buyuruldu. Bâzıları, bunları, hakaret olsun diye kullandıkları zaman, söylememek iyi olur dediler. Yoksa Kur'ân-ı kerîm'de, Nûr sûresi otuzikinci âyetinde: **«Erkek ve kadın kullarınızdan** (ya'nî köle ve câriyelerinizden) **sâlih olanları da evlendirin»** buyurulmaktadır. **Mesâbîh şerhin**'de de böyle yazıyor.

Çocuğuna tezkiye ve medh bulunan, Reşîd, Emîn gibi isimleri de vermez.

Resûlullah'ın ismini ve künyesini birlikte isim olarak vermez. Ya'nî Muhammed ebül Kasım ismini vermez. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«İsmim ile künyemi bir araya getirmeyin»** buyurdu.

Enes (radıyallahü anh) anlatır: Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) çarşıda idi. Adamın biri, oğluna, ey ebül Kasım diye seslendi. Resûlullah mübârek yüzünü, seslenen adama çevirdi. Adam çocuğuma seslendim dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çocuklarınıza ismimi koyun, künyemi koymayın»** buyurdu.

İmam Şâfiî (rahimehullah) buyuruyor ki: İsmi Muhammed olsun olmasın, bir çocuğa Ebül Kasım künyesi vermek câiz değildir. Ama ismi Muhammed veya Ahmed olmayınca, âlimlerden bir çoğu Ebül Kasım künyesini kullanmak câizdir dediler. Bu bahis **Mesâbîh** şerhinde böyle anlatılmaktadır. Musannifin (rahimehullah) sözü de, son kavle yakındır.

**İhyâ**'da diyor ki: Âlimler, bunun Resûlullah'ın asrında, zamanında olduğunu söylüyorlar. Çünki, Resûlullah'a Ebül Kasım denirdi. Bir başkasına da dense, karışabilirdi. Ama şimdi, bunda bir mahzûr yoktur.

Çocuğun ismini peygamberler ve meleklerin adlarından koyunca, o çocuğa ismini söyliyerek lâ'net etmek, sövmek, tasgîr sîgası ile söylemek câiz değildir. Çünki bundan, aşağılama ve ihânet mânası çıkabilir. Ancak bu ismi taşıyan kimseye dönüp, ismini söylemeden, sen şöylesin, sen böylesin diyebilir.

İsmi Muhammed olan çocuğa hürmet edilir. Bir hadîs-i şerîfde: **«İsmini Muhammed verdiğiniz çocuğa karşı hürmetli olun. Mecliste ona yer verin, ona karşı asık suratlı olmayın»** buyurdu. Bunun sebebi o kimse ile Resûlullah'ın isimlerinin aynı olmasındandır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), çocuğuna Muhammed ismini verip, sonra ona lânet etmeği, sövmeği, çirkin hitablarda bulunmağı yasaklamıştır.

Bir emîre, devlet başkanına melikü'l-emlâk (Şehinşâh) lâkabı verilmez. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet gününde Allahü teâlâ katında en aşağı ve çirkin isim, insana takılan melikü'l-emlâk (Şehinşâh) ismidir»** buyuruldu.

Bâzı âlimler, Rahmân, Cebbâr ve Azîz isimleri de böyledir dediler.

**Tuhfetü'l-ebrâr** kitâbının sâhibi der ki: İbni Uyeyne'nin (rahimehullah) verdiği mâna daha uygundur. Seyyidü's-sâdât = ulular ulusu demek de böyledir. Süfyân bin Uyeyne, Melikü'l-emlâki, şehinşâh diye mânâlandırmıştır.

**KÜNYE** : Kişi büyük oğlunun adı ile künyelenir. Mikdâd bin Şüreyh babası Şüreyh'den, o da babası Hânî'den bildirir: Bana Ebû Hakem diyen bir kavim ile, Resûlullah'ın huzûruna geldim. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hakem, yalnız Allahü teâlâ'dır. Hüküm O'nundur.»**

Ya'nî bu ismi Ondan başkası için kullanmak doğru değildir buyurdu. Hânî, «Kavmim bir şeyde uyuşamayınca, bana gelirler, ben de, hakem olup, hükmederdim; benim hükmüme râzı olurlardı, iki taraf da îtiraz etmezdi» dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İnsanlar arasında hükmetmek ne güzel şeydir!»** buyurdu ve sonra: **«Senin hiç oğlun yok mudur?** diye sordu. Hânî cevâbında, Şüreyh, Müslim ve Abdullah isminde üç oğlum vardır dedi. Resûlullah: **«En büyükleri hangisidir?»** buyurdu. Şüreyh dedi. **«Sen Ebû Şüreyh'sin»** buyurup, bununla künyelemenin nasıl olacağını bildirmiş oldu.

**Mesâbîh** sâhibi diyor ki: Bu hadîs-i şerîf erkek olsun, kadın olsun, en büyük oğlunun ismi ile künyelenmeyi gösteriyor. Oğlu yoksa, en büyük kızının ismi ile künyelenir.

Çocuğu doğmadan, onun ismi ile künyelenmez! Zîra bunda yalana benzerlik vardır.

**Mecma'ü'l-fetâvâ**'da diyor ki: Küçük çocuğuna, Ebûbekir ve benzeri künye takmağı, bâzı âlimler beğenmemişlerdir. Çünki bu yalandır. Onun Bekir isminde bir oğlu yoktur ki, Bekîr'in babası olsun. Doğrusu, Ebûbekir künyesini vermede bir mahzûr yoktur. Çünki insanlar, bu ismin sâhibinden bereketlenmek isterler ve nasıl olsa, ileride baba olacak derler. Mâna cihetinden bakmazlar.

Çocuğu doğar doğmaz, onunla künyelenir. Musannif (rahimehullah) buna işâret edip, bir hadîs-i şerîfde: **«Çocuklarınız bir çok lâkabla lâkablandırılmadan hemen onlarla künyelenin»** buyuruldu diyor.

**KÜNYE VE LÂKAB:** Bir ismin önüne, Eb (baba), Ümm (anne), İbn (oğul), Bint (kız) gibi kelimeler eklenirse, buna **künye** denir. Böyle olmayıp, medih ve zem (övme ve yerme) bildiren kelimeler getirilirse, **lâkab** denir. Bu ikisi dışında kalanlara ise isim denir. Arabların ıstılahı böyledir. Bunları unutmayınız.

Çocuğun, babası üzerindeki haklarından birisi de, çocuğuna, doğumunun yedinci günü isim koymasıdır. Daha önce koymamalıdır. **Mesâbîh** şerhinde açıkça yazılıdır. En güzel isimlerden birini koyar.

Yeri gelmişken, şunu da bildirelim ki, düşük çocuğa da isim vermelidir. Abdürrahman bin Yezîd bin Muâviye dedi ki: Bize ulaşan habere göre, Kıyâmet günü düşük çocuk, babasının ardında durup: «Sen beni kaybettin, beni terk ettin, bana isim vermedin» diyecektir. Bunu **İhyâ** yazıyor.

Aklı ermeğe başlayınca, ona kitab, ya'nî Kur'ân-ı kerîmi, farz, sünnet ve dînin edeblerinden ihtiyacı olduğu bilgileri, yüzmeyi, ok, silâh atmayı öğretir. Çocuğu kız ise, annesi ona, yün ve pamuk eğirmesini, örmesini ve benzeri dikiş, nakış öğretir.

Çocuğun babası üzerindeki haklardan biri de, çocuğuna halâl ye-

dirmesi ve bülûğa erişince, erkek olsun, kız olsun evlendirmesidir. Onu evlendirmezse, bu bakımdan işliyeceği günâh, babasına da yazılır.

Velhâsıl çocuk, Allahü teâlâ'nın, babaya emânetidir. Tertemizdir. İslâm fıtratı üzeredir. Ya'nî çocuk selîm tabîatli ve Muhammed aleyhisselâmın dînini kabûl edebilecek hilkat üzere yaratılmıştır. Bu emâneti, Allahü teâlâ'ya, verdiği gibi tertemiz olarak edâ etmelidir. Onun ırzını ve dînini korumada çok gayret sarf etmelidir. Ancak bu şekilde, Allahü teâlâ katında mâzur olur. Çocuğunu Allahü teâlâ'nın edebi üzere yetiştirmelidir. Âdâb, edebler demek, beden ve kalb ile olan ibâdetler demektir. Çocuğunu bu şekilde yetiştirmesi, ona dînini öğretmesi, baba için, nâfile ibâdetlerle meşgul olmaktan hayırlıdır. İmam Mücâhid: «Kişi, çocuğunun sâlih amellerine, kabirde iken de sevinir» buyurdu. Bunu **Hutab** şerhi bildiriyor.

Kıyâmet gününde baba, çocuğuna öğretmesi gereken ilimlerden mes'ûl olacak, vazîfesini yapmamış ise, yâhud kusur, eksiklik etmiş ise cezâya çarpılacaktır. Halbuki çok nâfile ibâdet yapmıyana, niçin yapmadığı sorulmıyacaktır. O halde çocuğunu İslâm terbiyesi ile yetiştirmek, baba için, nâfile ibâdetle meşgul olmaktan hayırlıdır.

Çocuk konuşmağa başlayınca, en önce **Lâ ilâhe illâllah** kelimesini ona öğretir. Bunu yedi defa ona telkîn eder. Sonra ona: **«Fe te'âlâllahül melikül hakku lâ ilâhe illâ hüve Rabbül arşil kerîm»** âyetini telkîn eder. Sonra Âyete'l-kürsî'yi ve Haşr sûresinin sonu olan **Hüvallahüllezî'**yi okuyup öğretir. Böyle yapana, Allahü teâlâ, kıyâmet günü hesab sormaz. Çocuk sağını solundan ayırdığı zaman, ona iyi işler yaptırır. Çünki yaptığı iyi işlerin sevabı, onu yetiştiren, terbiye eden babasına verilir, kötülükleri ise verilmez. Allahü teâlâ İsrâ sûresinde: **«Hiçbir günahkâr, başkasının günâhını yüklenmez»** buyuruyor.

Çocuk yedi yaşına gelince, ona namaz kılmasını emreder. On yaşına gelince, kılmazsa döverek kıldırır. Nitekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çocuklarınız yedi yaşına gelince, onlara namaz kılmalarını emredin, on yaşına gelince, döğerek kıldırın»** buyurdu. Bunu **Sadrü'ş-şerî'a** bildiriyor.

Evindeki yetimle, kendi çocuğu imiş gibi alâkalanır. Kıyâmet günü ondan sorumludur. Çocuklar on yaşına gelince, yataklarını ayırır. Erkek ve kız çocuklarının odalarını ayırır. Küçüklerle de büyükleri ayrı odalarda yatırır. Çünki bu, o anda olmasa da, fitneye yol açabilir.

Hediyyede çocuklarına müsâvî davranır. Süslemede, giydirmede ayırım yapmaz.

**Nikâye**'de diyor ki: Babanın çocuklarına eşit muamele etmesi vâcibdir. Ancak çocuklarından biri ilim talebesi ise, onu diğerine tercîhinde mahzur yoktur. Evlâda muamelede eşitlik, Ebû Yûsuf'a göredir. Muh-

târ kavil de budur. Çünki bu hususta eserler vârid olmuştur. İmam Muhammed'e göre, muamele, ya'nî çocuklara birşey vermede, erkeğe iki, kıza bir şeklinde hareket eder. Bütün malını, oğluna verirse hüküm yönünden câizdir, ama günahkâr olur. İmam Muhammed (rahimehullah) buna kesin delil getirmiştir. Oğlu fâsık ise, ona yiyeceğinden fazla vermemelidir. Çünki günâh işlemesine yardım etmiş olur. **Nikâye** şerhinde de böyle diyor.

Hediye ve iyilikte çocuklarını ayırmaz. Çarşıdan getirdiği taze, yeni şeylerden önce kızlara verir. Çünki kız çocuklarının kalbleri daha yumuşak, daha zaifdir.

Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Müslimanların çarşısına çıkıp, birşey satın alıp, eve getirir, erkeklere değil kızlara verirse, Allahü teâlâ ona nazar eder. Allahü teâlâ kime nazar ederse, ona azâb etmez»** buyuruldu. Yine Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Çarşıdan çoluk çocuğuna taze birşey getiren, ağzına koyuncıya kadar onlara sadaka etmiş sevabı alır. Çocuklarına verirken erkeklerden değil, kızlardan başlasın. Çünki kızını sevindiren, Allah korkusundan ağlamış gibidir. Allahü teâlâ bedenine Cehennem ateşini yasak eder»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Üç kız çocuğu olup, evleninciye kadar, onlara infak ve ihsân edene, Allahü teâlâ Cenneti vereceğine söz vermiştir. Ancak, mağfiret olunmıyacak amel işlerse, bu hâriç»** buyuruldu. İbn-i Abbâs (radıyallahü anhümâ) bu hadîs-i şerîfi bildirdiği zaman, vallahi, bu, garâibü'l-hadîs ve bilinmiyen haberdir derdi. **İhyâ'**da da böyle diyor.

Çocuklarına rahmet ve lütufla muâmele eder. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çoluk çocuğa hizmet, Allahü teâlâ'nın gadabını söndürür. Sevâb ve dereceyi arttırır. Hûr-i ayna kavuşturur»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Evde hizmet edip, usanmıyanın ismini, Allahü teâlâ, şehîdler defterine yazar. Her gün ve gecesi için ona bin şehîd sevâbı verir. Her adımına hac ve umre sevabı vardır. Bedenindeki her damarına karşılık bir şehir ihsân eder.»** Yine buyurdu: **«Evinde hanımına yardım eden erkeğe, Allahü teâlâ, Eyyûb, Dâvud, Ya'kûb ve İsâ aleyhimüsselâm'a verdiği sevab gibi sevâb verir.»**

Abdullah ibni Mübârek (rahmetullahi aleyh), Allah yolunda cihadda iken, arkadaşlarına, şu anda içinde bulunduğumuz amelden üstün amel biliyor musunuz? diye sordu. Hayır, bilmiyoruz dediler. Buyurdu ki: «Ben biliyorum. Çoluk çocuk sâhibi, iffetli bir kimse, gece kaikar, uyuyan çocuklarına bakar, üzerleri açılmışsa örter. İşte onun ameli, bizim bu amelimizden efdaldir.» **Menba'ü'l-âdâb** ve **İhyâ'**da da böyle diyor.

Çocuklarını sevgi ve şefkatle, merhametle sever ve öper. Ömer (radıyallahü anh), bâzı işlerinin yapılmasında bir adam çalıştırıyordu. Haz-

ret-i Ömer'in yanına girdi. Onu çocuğunu kucağına almış, seviyor öpüyor halde gördü. Bunun üzerine, benim çok çocuklarım vardır, hiçbirisini öpmüş değilim dedi. Ömer (radıyallahü anh) ona: «Senin küçüklere merhametin, faydan yok da, büyüklere mi olacak? Gel, bu bana yapacağın işten vazgeç» deyip, onu gönderir. Bunu **Bostan** kitâbında bildiriyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çocukları sevmek, ateşe karşı perdedir. Onlara iyilik, Sıratı geçmektir. Onlarla beraber yemek Cehennem ateşinden berâttır»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Çocuklarınızı çok öpün. Çünki her öpmenize Cennette bir derece verilir.»**

Akra' bin Hâbis, Resûlullah'ı, torunu Hasan'ı öperken gördü. Benim on oğlum vardır. Hiçbirini öpmüş değilim dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Merhamet etmiyene merhamet edilmez»** buyurdu. **İhyâ** ve **Menba**'da da böyle diyor.

Çocuklarına yumuşak muamele eder. Onlarla hoş ve tatlı konuşur. Mubah olan oyunlarına engel olmaz. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) torunu Hüseyin'e (radıyallahü anh) mübârek dilini çıkarır, çocuk dilinin kırmızılığını görür ve sevinirdi. Ömer (radıyallahü anh), «ben oruclu iken, çocuklarıma yumuşak davranır, onları öper, neş'elenirdim» buyuruyor.

Çocuğuna, terzilik ve dikiş gibi sâlih, iyi san'atlar öğretir. Çocuğun babası üzerindeki haklarından biri de budur. Çünki san'at fakirlikten emniyyettir. Selefin sünnet ve âdetlerindendir. İyi san'at dedik. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kuyumculuk gibi bâzı san'atları beğenmezdi. Tâbiînden (rahimehümullah) biri, adamın birine, çocuğunu iki satışta ve iki san'atta bulundurma dedi. Yiyecek ve kefen satmasın. Çünki bunların satıcıları, pahalılaşma ve insanların ölmesini isterler. İki san'at ise, biri kasaplık olup, kalbi karartır ve katılaştırır. Diğeri kuyumculuktur. Bu da, dünyayı altın ve gümüşle süslemek olur. Bunu **İhyâ**'dan aldık.

Baba, çocuğuna hayır ile düâ eder. Hadîs-i şerîfde: **«Babanın çocuğuna düâsı, peygamberin ümmetine düâsı gibidir»** buyuruldu. Ya'nî babanın çocuğuna düâsı, peygamberin ümmetine düâsı gibi kabûl olunur. Aynı şekilde anne de, çocuğuna hayır ile düâ etmelidir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Annenin düâsı, daha çabuk kabûl olunur»** buyurdu. Yâ Resûlâllah, acaba neden? dediler. **«Çünki ana, babadan daha merhametlidir. Merhametlinin düâsı sâkıt olmaz»** buyurdu. Bunu, İmam Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor.

Çocuğunun yaramazlığına ve huysuzluğuna üzülmeyip, sabr eder. Çünki yaramazlık, büyüdüğü zaman aklının çok olacağını gösterir. Küçüklükteki yaramazlık, büyüdükte rüşd ve olgunluğa delildir de denmiştir.

Çocuğuna beddüâ etmez. Çünki kabûl edilir ve ona zarar verir. Adamın biri Abdullah bin Mübârek'e gelip, çocuklarından birinden şikâyet etti. Abdullah bin Mübârek, çocuğuna beddüâ ettin mi? buyurdu. Evet dedi. Onu sen bozdun, o beğenmediğin hâle sen düşürdün buyurdu.

Hiç kimsenin çocuğuna kötülük yapmak istemez. Çünki bu istek ve düşüncesinin zararı, bir zaman sonra da olsa, kendi çocuğuna döner gelir. Yûsuf aleyhisselâmın kardeşleri, kendisine kötülük yaptıkları için, Fir'avn'ın elinde esir oldular denmiştir.

Sâlih, iyi bir babanın bereketi çocuklarında görünür. Allahü teâlâ Kehf sûresinde Mûsâ ile Hızır (aleyhimesselâm) kıssasında bunu bildirir ve: **«O iki çocuğun babası sâlih idi»** buyurur. Bu kıssayı kısaca yazalım:

Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma, Hızır aleyhisselâmdan, birşeyler öğrenmesini emrettiği zaman, iki denizin birleştiği yerde ona rastladı. Hızır aleyhisselâm, sebebini anlıyamadığı şeylerde süâl sormakta acele etmiyeceğine dâir ondan söz aldı. Sonra beraber gittiler. Bir gemiye bindiler. Hızır aleyhisselâm gemiyi (bir balta ile delip) yaraladı. Mûsâ aleyhisselâm ona, «geminin içindekileri boğasın diye mi onu deldin? Doğrusu çok büyük bir iş yaptın» dedi. Hızır aleyhisselâm, sen benimle aslâ sabredemezsin, demedim mi? dedi. Mûsâ aleyhisselâm: «Beni unuttuğum şeyle azarlama ve bu işimden dolayı bana bir güçlük çıkarma» dedi.

Yine gittiler. Nihâyet bir oğlana rastladılar. Hızır aleyhisselâm tutup onu öldürüverdi. Mûsâ aleyhisselâm: «Tertemiz, (kabahatsız, günâh işlememiş) bir kimseyi, bir can karşılığı olmaksızın öldürdün hâ! Doğrusu görülmemiş bir şey yaptın» dedi. Hızır aleyhisselâm: «Sen benimle aslâ sabredemezsin, demedim mi sana?» dedi. Mûsâ aleyhisselâm: «Bundan sonra sana birşey sorarsam, artık bana arkadaşlık etme. Doğrusu tarafımdan yapılacak son özre ulaştın» dedi.

Bunun üzerine yine gittiler. Sonunda bir memleket, (Antakya) halkına vardılar ki, ora halkından yemek istedikleri halde, kendilerini müsâfir etmekten çekinmişlerdi. Derken yıkılmak üzere olan bir duvar buldular. Hızır onu hemen doğrultuverdi. Mûsâ aleyhisselâm ona: İsteseydin, bu işine karşılık bir ücret (ekmek parası) alırdın» dedi. Hızır aleyhisselâm: İşte bu itiraz, seninle benim aramın ayrılmasına sebeb olmuştur. Hızır aleyhisselâmın doğrulttuğu duvarın yüksekliği elli metre civârında idi denilmiştir.

Yine denildi ki, Mûsâ aleyhisselâm, «isteseydin buna karşılık bir ücret alabilirdin» demekle, tama' izhar edince, bir geyik gelip, ikisi arasında durdu. Mûsâ aleyhisselâma bakan tarafı çiğ, Hızır aleyhisselâma bakan tarafı kızartılmıştı. Bunu **Ravdatü'n-nâsihîn** bildiriyor.

Sonra Hızır aleyhisselâm: «Sana, o sabr edemediğin şeylerin içyüzünü haber vereyim» deyip devâm etti: «Evvelâ gemi. Denizde çalışan bir takım yoksullarındı. Ben o gemiyi kusurlu yapmak istedim. Çünki ötelerinde her sağlam gemiyi zorla alan bir hükümdar vardı.

Oğlana gelince: Onun babası ve annesi îmanlı kişilerdi. Bunun için oğlanın bunları, azgınlık ve küfr ile sarmasından sakındık da, istedik ki, onların Rabbi, bu oğlanın yerine, kendilerine temizlik yönünden daha hayırlısını, merhamet bakımından daha yakınını versin.

Duvara gelince: Bu duvar şehirde iki yetim oğlanındı. Duvarın altında, bu oğlanlar için saklı bir define vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Onun için Rabbin diledi ki, ikisi de rüşdlerine ersinler ve definelerini çıkarsınlar. Bu, Rabbinden bir merhamet idi. Ben bunları kendi görüşümle yapmadım. Allahü teâlâ'nın emriyle yaptım. İşte senin sabr edemediğin şeylerin iç yüzü budur.» Buraya kadar yazdıklarımız Kehf sûresinin yetmişinci âyetinden seksenikinci âyetine kadar bildirilenlerdir.

Enes (radıyallahü anh) anlatır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Allahü teâlâ'nın, o duvarın altında o iki yetim çocuk için bir define vardı» buyurduğu duvarın altında, altından bir levha bulundu. Altın paslanmaz, çürümez ve eksilmez. O levhada şöyle yazılı idi: Bismillâhirrahmânirrahîm... Ölüme inanan kimsenin nasıl sevinip, neş'elendiğine şaşarım. Kadere inanan kimsenin nasıl üzüldüğüne şaşarım. Dünyâ ve ehlinin geçici olduğuna inananın, onunla nasıl rahat bulduğuna şaşarım. Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resûlullah.»**

Sâlih olan babalarının ismi Kâşıh idi. Babalarının sâlih olmaları sebebi ile korunmuşlardı. Halbuki, onların sâlih oldukları hakkında birşey bildirilmedi.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir kimsenin sâlih olması sebebiyle, çoluk çocuğu ve etrafındakiler ve onların etrafında bulunanlar da sâlih olurlar»** buyurdu.

Yetimin başını okşar ve güzel koku sürer. Bu hareket, kalb katılığını giderir. Yetimin gözyaşından kaçınır. Ya'nî yetimi ağlatmaz. Mazlumun âhından ise, daha çok sakınır. Çünki insanlar uykudayken, bunlar seyr hâlindedirler.

Ölen kızlarını, defn etmeği iyilik bilir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ölen kız çocuklarını defn etmek, iyiliklerdendir»** buyurdu. Bununla, arabların câhiliyye zamanında, doğan kız çocuklarını diri diri gömme âdetlerine muhâlefet etmiş, bunu ondan ayırmış olurlar. Câhiliyye devrinde yapılan bu çirkin ve yasak işi yapanlar, kıyâmette mes'ûl olacaklardır. Nitekim Allahü teâlâ Tekvîr sûresi sekiz ve dokuzuncu âyetlerinde: **«Diri olarak toprağa gömülen kız, hangi günahla öldürüldü? sorulduğu zaman...»** buyuruyor.

Ölen çocuğunu, kendine takdîm olunan bir hayır kabûl eder. Ölen çocuğu kendisi için terazide ağırlık, âhiret için yatırım, Allahü teâlâ'dan sevab ve şefâat edici ve şefâati kabûl edilendir.

Yetime bakar, ona ihsan, iyilik eder. Çünki yetime yapılan iyiliğin karşılığı Cennettir. Hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) orta ve işaret parmaklarını göstererek: **«Ben ve yetimi himâye eden, Cennette böyle yanyanayız»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfin mânası, yetimi himâye eden, Cennette Resûlullah ile bir arada bulunur demek değildir. Kimsenin derecesi, Onun (sallâllahü aleyhi ve sellem) derecesine ulaşamaz. Nitekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bu hadîsi bildirirken, parmaklarını açması, bu sözümüzü açıklamakta, kuvvetli bir işâret sayılabilir. O halde hadîs-i şerîf, o kimsenin Cennete gideceğini haber veriyor.

Dullara ve yoksullara karşı eli açık olur, işlerini görür. Dullara ve yoksullara yardım elini uzatmak, işlerine koşmak, Allah yolunda cihâd etmek, gündüzleri oruç tutmak, geceleri namaz kılmak gibidir.

**ERKEKLE HANIMI ARASINDAKİ ÂDÂB-I MUAŞERET:**

Hanımına karşı iyi huylu olur. Onunla iyi geçinir. Çünki insanların hayırlısı, iyisi âilesine karşı iyi, çoluk çocuğuna karşı en fâideli olanıdır. Hadîs-i şerîfde: **«Kadının cihâdı, kocasıyla iyi geçinmektir»** buyuruldu. Kadın kocasının gayretine sabr eder ve bunun sevabını, Allahü teâlâdan bekler. İşte bunlar, kadının cihâdıdır.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) zamanında bir kadın, kocasını karşılardı. Kocası eve girince, hanımı, hoş geldin, efendim, merhaba evimin efendisi der, paltosunu sırtından almağa koyulur. Ayakkabılarını çözerdi. Beyini üzüntülü, kederli görse, neye üzülüyorsun? Âhiretin için ise, Allah bu konudaki üzüntünü arttırsın, dünyân için ise, Allaü teâlâ gidersin derdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kocasına, ey fülân, **«Hanımına benden selâm söyle! ve kendisine yarı şehid sevâbına kavuştuğunu haber ver»** buyurdu. Buraya kadar erkeğin hanımı üzerindeki haklarını bildirdik.

Kadının yapması çok önemli olan şeyler şunlardır: Beş vakit namazı vaktinde kılar, Ramazan-ı şerîf orucunu tutar, fercini zinâdan korur, kocasının şerîata uygun sözlerine itâat eder, dağdan taş taşımasını emir etse bile.

**Menba**'da der ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kadın, beş vakit namazı kılar, Ramazan-ı şerîf ayında oruc tutar, kendini yabancı erkeklere yaklaşmaktan korur ve zevcine itâat ederse, Rabbinin Cennetine girer»** buyurdu. Kadın kocasından izinsiz evinden dışarı çıkmaz. Kocasının yatağından ayrılmaz. Kocası engel olmayınca, hep onun ya-

tağında yatar. Kocasının hoşlanmadığı erkek ve kadınları evine almaz. Çok lâ'net etmez. Küfrân-ı ni'mette bulunmaz, nankörlük etmez, kocasının iyiliklerine karşı kayıtsız olmaz ve bilmemezlik yapmaz. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cehenneme baktım. İçindekilerinin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm»** buyurunca, bir kadın, acaba neden, yâ Resûlâllah! dedi. **«Siz kadınlar, çok lânet edersiniz, zevclerinizin nimetlerine küfr, nankörlük edersiniz»** buyurdu. Bunu **Menba'** kitâbı bildiriyor.

Kadının, kocasına: «Senden hiç iyilik görmedim» demesi, onun ni'metlerine küfr ve nankörlüktür. Kocasının kalbine bir şübhe ve dolayısı ile sû'-i zan gelmemesi için, kocasının evinden başka, bir yerde elbisesini çıkarmamalıdır. Kocası, kendisini sevmek, öpmek isteyince ve onunla sohbet etmek murad edince, kendini geri çekmemeli, isteğini yerine getirmelidir. Çünki bunlar kocanın dînî haklarıdır. Bunlarda kocasına itâat etmelidir. Nefsini ondan men etmemelidir. Çünki bu, kocasının şer'î hakkıdır.

Kadın, kokular sürünmüş, süslenmiş halde evden çıkmamalı. Zînet ve süslerini yabancı erkeklere göstermemelidir. Çünki yabancı erkekler koklasın, beni beğensin, benden hoşlansın diye, koku sürünen, süslenip dışarı çıkan kadın zinâ etmiş gibi günâh işler.

Kadın, kocasının yemeğini hazırlamalı, lâmbasını yakmalı, ellerini yıkaması için leğen getirmeli, ellerini silmesi için peşkir tutmalı, yüzünü, ayaklarını yıkamada ona yardım etmelidir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Zevcin zevce üzerinde - kocanın karısı üzerindeki - hakkı, benim sizin üzerinizdeki hakkım gibidir. O halde kocasının hakkını gözetmezse, Allahü teâlânın hakkını gözetmemiş olur»** buyuruldu. **Menba'**da, **Nevâzil'**den alarak diyor ki: Kadın kötürüm değilse, eşrâfdan da değilse, ekmek ve yemek pişirmek gibi ev hizmetlerini görmeğe mecbûr edilir. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) dışarı işlerini hazret-i Alî'ye, ev işlerini hazret-i Fâtıma'ya havâle etmişti.

Kocası, hanımı ile sohbet etmek isterse, âdet hâlindeyim deyip, onu kandırmaz. Bu arzûsunu geciktirmez. Hemen yerine getirir. Hayvan üzerinde olsa da, iner, kocasının isteğini yerine getirir. Hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir. Bu hadîs-i şerîfi **Menba'** sâhibi bildiriyor.

Kocasına bir iyilik yapmışsa, başına kakmaz, sebebsiz yere veya fakirlik sebebiyle beni boşa demez. Yüzüne karşı somurtkan, asık suratlı durmaz. Allahü teâlâ böyle yapan kadına gazab eder. Dili ile onu incitmez. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Hangi kadın, kocasına dili ile eziyet ederse, biliniz ki, kıyâmet günü Allahü teâlâ onun dilini yetmiş arşın uzun yapıp, boynuna dolayıp bağlar. Hangi kadın kocasına kem, kötü gözle bakarsa, Allahü teâlâ onu kıyâmet günü başı**

**ve bedeni kesilmiş bir hâle çevirir»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf **Ravdatü'l-ulemâ** kitâbında vardır.

Yeme ve giyme gibi hususlarda, kocasını üzmez. Yapamıyacağı şeyi ondan istemez. Kocasına lâyık hizmet edemediğini düşünür. Kadın, kocasının burnundan akan kanı, irini, dili ile yalasa, bir elini kaynar tencereye, diğerini ateşe soksa, yine kocasının hakkını ödeyemez.

Kocasına karşı, elinden geldiği kadar güler yüzlü, samimî davranıp, sevgi gösterir. Onun için kokusu gizli rengi görünür esanslar sürünür. Çünki kadın esans ve kokularının en iyisi budur. Erkekler için ise bunun aksisi iyidir. Eserde böyle gelmiştir.

Kadın kocasına süslenir. Kınalanır. Her gün sürmelenir.

**Yenâbı'** kitâbında diyor ki: Erkek çocukların el ve ayaklarına kına yakmak câiz değildir. Kız çocukları için câizdir.

Kocası izin vermiş olsa da, kadın dışarıya hamama gitmez. Buraya kadar bildirilenler, sâliha kadınların haslet ve âdetleridir. Hakîkata ermiş âlimlere göre, sâliha bir hanımın alâmetleri şunlardır: Güzelliği Allah korkusu, zenginliği kanâat, zîneti iffet, ya'nî günah ve kötülükten sakınmak, farzları edâdan sonraki ibâdeti kocasına güzel hizmette bulunmak, himmeti, arzûsu ölüme hâzırlanmaktır. Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh) buyurduğu: «Kadınlarınızın en hayırlısı afife, ya'nî fercini haramdan sakınan, yabancı erkeklerden uzak duran ve şehvetini kocasına bağlıyandır» sözüne, kadınların uyması da müstehabdır.

Kadınların vazîfelerinden biri de, erkeğin dışarı işlerini yürüttüğü gibi, kendisinin de ev işlerini görmesidir. Ya'nî yemek pişirir, çamaşır yıkar, el değirmeninde un yapar, ekmek pişirir ve benzeri ev işlerini yapar.

**Bizâziyye**'de diyor ki: «Kadın ekmek yapar, el değirmeninde öğütür. Eğer rahatsız veyâ eşraf kızı ise, kocası bu işleri görecek hizmetçi tutar. Kendisi yapabilecek durumda ise, bunları yapmağa mecbûr edilir.»

Ölünciye kadar, gelin gittiği kocasının evinde durur. Kocasının malını, parasını, lüzumsuz, boş, gayr-i meşru' yerlere harcamamalıdır. Ondan olan çocuğuna cefâ etmez. Ondan yüksek sesle konuşmaz. Bağırarak, sesle konuşmaz. Ana-babasını ve akrabasını, kocasından izinsiz ziyârete gitmez, bunlardan biri ölecek halde de olsa, cenâze ve ta'ziyeleri için de, kocasının izni ile gider.

Enes (radıyallahü anh) anlatır: Bir kimse harbe giderken, hanımına, üst kattan, ya'nî bulunduğu kattan aşağı inmemesini emr etmişti. Halbuki hanımının babası, evin alt katında otururdu. Babası hastalandı. Kızı, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir haberci gönderip izin vermesini istedi. Resûlullah ona haber gönderip: **«Allahü teâlâdan kork ve kocanın emrini tut»** buyurdu. Sonra babası öldü. Bunun üzerine Resû-

lullah, ona: **«Kocana gösterdiğin itâat sebebiyle, Allahü teâlâ seni mağfiret eyledi»** haberini gönderdi. Bir rivâyette: **«Kocasının sözünü dinlediği için, Allahü teâlâ, onun babasını mağfiret eyledi»** diye gelmiştir. **İhyâ**'da böyle geçiyor.

**Kadının kocası üzerindeki haklarındandır:** Yediği yemekten hanımına yedirmeli, giydiğinden giydirmeli, onu döğmemeli, koğmamalı, Allahü teâlâ'nın kendisine verdiği rızkdan hanımının nafakasını geniş ve bol tutmalı, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) vasiyyeti üzere, onunla iyi geçinir, hayırla tavsiye eder. Kadınları rıfk, yumuşaklıkla idâre eder. Çünki kadın, eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Tam olarak doğrultulamaz. O halde eğri olarak da bırakmayıp, ikisi arasında idâre edilir.

Kadınlar, bizim emrimize verilmişlerdir. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Evlenmek, bağlanmaktır.»** Allahü teâlâ onları bize, iyi idâre etmek, iyi geçinmek için halâl etmiştir. Allahü teâlâ: **«Erkekler, kadınlar üzerine hâkimlerdir»** buyuruyor.

Büyüklerden biri, hanımının huysuzluklarına sabrederdi. Sebebi soruldüğunda, onu bırakırsam, korkarım eziyetine sabredemiyen birisi ile evlenir dedi.

Hikâyenin esası şöyledir: Şakîk bin İbrahim'in (rahimehullah) huysuz bir hanımı vardı. «Niçin bu kadından ayrılmıyorsun? Kötü huyu ile seni hep üzüyor, sana eziyyet ediyor, huzûrunu kaçırıyor», dediklerinde, «Onun ahlâkı kötü ise, benimki iyidir. Onu bırakırsam, ben de onun gibi kötü huylu olurum. Bir de, bırakırsam, kötü huylu olduğu için, onu hiç kimsenin almayacağından korkarım» cevabını verdi. **Ravda**'da böyle yazıyor.

Erkeğin, dâima kendine sû'-i zan etmesi, kendini ayıblı ve kusurlu görmesi, ben iyi olsaydım, bu kadın da iyi olurdu demesi gerekir. Hanımının iyiliğini ve iffetini, Allahü teâlâ'nın büyük ni'meti bilir. Bu ni'meti, şükrü ödenemiyen ni'metlerden sayar. Huysuzluklarına, iyi huylu muâmelesi ettiğini ona hissettirir.

Âlimlerden biri buyurdu: Kadından sâdır olan bir huysuzluğa sabretmek ve katlanmak, aslında yirmi eziyyete katlanmaktır. Çünki onun bir eziyetine katlanmakla, çocuk dayaktan, tabak, çanak kırılmaktan, dana sopa yemekten, kedi azarlanıp, sofra artıklarını yemekten, elbise yırtılmaktan, müsâfir gücendirilip gitmekten korunmuş olur. Düşünülürse buna benzer, belki yirmiden çok şey bulunur.

Kadın çok öfkelenir ve üzerinde huysuzluğu bâriz olursa, kocası elini, iki omuzu arasına vurup: «Ey pis, murdar, habis, çirkin, aşağılık şeytan! Bu temiz bedeni terk et» derse, şeytan ondan ayrılıp gider. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizden birinize, hayvanı zorluk, şiddet gösterir, yâhud hanımın yâhud evinden birinin huysuz-**

**luğu tutarsa, iki kulağına ezan okusun»** buyurdu. Bunu **İhyâ**'da İmam Gazâlî bildiriyor.

Çok işlerde kadını dinlemez. Çünki kadının dediğini yapmak pişmanlıktır. Onunla istişâre ederse, ona uymamak, aksini yapmak için eder. Hasan-ı Basrî (rahimehullah) buyurur: Vallahi, hanımının isteğine uyarak sabahlıyan kimseyi, Allahü teâlâ, yüzükoyun Cehenneme atıverir.» Hazret-i Alî de (radıyallahü anh): «Düşmanın sözünü dinlemek, kişi için helâk olmaktır» buyurdu. **Menba'u'l-âdâb**'da da böyle yazılıdır.

Hanımının hıyânetinden ve hîlesinden, aldatmasından, oyununa gelmekten kaçınır. Babamız Âdem aleyhisselâmın zellesi, zevcesi Havvâ vâlidemizin sözünü dinlemesi yüzünden olmuştur.

Hanımı fâhiş, açık bir kabahat, günâh işlemedikçe, ufak tefek hatâlarını görmemezlikten gelir. İnsanlar arasında onu ayıblamaz, kusurunu yüzüne vurmaz, hatâlarından bahsetmez. Onunla hep iyi geçinir. Günâh olmayan oyun ve şakalar yapar.

Hanımları ile en iyi geçinen, güzel şakalar yapanların en iyisi Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) efendimiz idi. Çünki erkeğin hanımı ile oynaması, dinde yasak edilen, bâtıl, boş oyunlardan, eğlencelerden değil, aksine dînin emirlerindendir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir defa hanımı Âişe (radıyallahü anhâ) ile yarış etti ve geçti. Bir başka zamanda tekrar yarış yaptılar. Bu sefer Âişe (radıyallahü anhâ) geçti. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hanımını teselli için: **«Bir kere ben geçtim, bir kere de sen, ey Âişe»** buyurdu.

Çoluk çocuğunu iyi yetiştirmek için, yanlarında ağır ve vekarlı durur. Hadîs-i şerîfde: **«Bastonunu ehline kaldırma, kamçını ev halkının göreceği yere as»** buyuruldu. Te'dibde yumuşak hareket eder. Şerîatın izin verdiği yerde, hanımını döğerse, o günün sonuna kadar onunla sohbet etmez ve yüzüne gülmez. Çünki döğüp de, arkasından yüzüne gülmek, ona yaklaşmak, edeblendirmenin fâidesini giderir. Kocası istediği halde süslenmez, yatağına gelmez, boy abdesti gerektiği halde almaz, namaz kılmaz ve kocasından izinsiz evden çıkarsa, kocası hanımını cezâlandırır.

Ev halkının yanında az konuşur. Hadîs-i şerîfde: **«Kadınlar zayıf yaratılıştadır. Zaifliklerini susarak yenin. Evlerdeki kusurlarını görmemezlikten gelin»** buyuruldu. Kadını erkeklerin göreceği, erkeklerin kendisini göreceği caddelere bakan, balkonlu evlerde oturtmaz. Başkasına mektub yazar ve bu yüzden fitneye düşer diye, yazı da öğretmez. Yazıda öyle bir göz vardır ki, hâzır bununla, uzakta olanı görür. Öyle bir ibâresi vardır ki, dilin söyliyemedikleri onda bulunur. O halde, bu bakımdan, dilden mükemmel bir araçtır.

Hanımına yün eğirmesini öğretir. Kur'ân-ı kerîmden Nûr sûresini ezberletir. Bu sûrenin belirtilmesinin sebebi, bunda, zinâ, recm, liân, kazf cezâlarının ve ayrıca hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ) kıssası anlatıldığı içindir.

Evinden dışarı çıkmasın diye, süslü elbiseler almaz. İzni ile yakın bir akrabasına giderse, en eski elbisesini giydirerek, sokağa çıkarır.

Kadın, başkasından olan çocuğu ile, yeni kocasının evinde kalmaz. Çünkü bu çocuk, babasını anar ve bu adamın canı sıkılabilir. Bunun gibi adamın ağzından bir söz çıkar da, kadın, bunu, sen bu çocuğa benim malımdan, paramdan harcıyorsun mânasında anlıyabilir.

Bir kadın, kocasından, diğer hanımını boşamasını isteyemez. Çünkü o da onun gibi hak sâhibidir. Kocasıyla iyi geçinir. Kocası da onunla iyi geçinir. Çünki birkaç defa evlenen kadın, ahlâkı en güzel olan kocası ile Cennette olacaktır. Bâzı âlimler bunu almışlardır. Buna da, Resûlullahın (sallâllahü aleyhi ve sellem) hanımı Ümm-i Habîbenin (radıyallahü anhâ) rivâyetini delil gösterirler. Resûlullah'a, yâ Resûlâllah, bir kadının önceden bir kocası olsa, sonra bir başkası ile evlense, âhirette hangisi ile olacaktır? dediğinde: **«Serbest bırakılır ve hangisinin ahlâkı daha güzelse, onu seçer»** buyurdu.

Bâzı âlimler, birkaç defa evlenen kadın, âhirette, son kocası ile olur demişlerdir. Delil olarak da, Ebû Süfyân'ın (radıyallahü anh) bildirdiğini göstermişlerdir. Ebû Süfyan, Ümm-i Derdâ'yı zevceliğe istedi. Hanım kabûl etmedi ve: «Ebû Derdâ'dan duydum. Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirerek: **«Kadın âhirette, son kocasıyla olur»** dedi ve sonra bana: Âhirette benim hanımım olmak istersen, benden sonra kimse ile evlenme» buyurdu» dedi. **Bostan** kitâbında da böyle yazıyor.

Hanımından fücûr, ya'nî fısk, yalan, zinâ, bâtıla temâyül görünce, onu boşayabilir. Ama onsuz duramıyacaksa, boşamaz.

Adamın biri Resûlullah'a gelip: «Yâ Resûlâllah, benim, kendisine dokunan eli geri çevirmiyen bir hanımım vardır» dedi. **«Onu boşa»** buyurdu. Onu seviyorum dedi. **«Öyleyse yanında bulundur»** buyurdu. Ona, **«onu yanında tut»** buyurması, boşarsa, duramaz, ardına düşer ve onunla birlikte bozulur endişesinden idi. Çünki o zaman, önceden nikâhlı iken yaptığını, nikâhsız olarak yapacaktı. İşte, dayanamıyacağını bildiği için, bozulmasından çekinerek, nikâhı altında saklamasını uygun buldu. **İhyâ'**-da da böyle diyor.

Güzel kadın, çirkin kocasına sabr eder. Nitekim çirkin koca da, güzel hanımından dolayı şükr etmelidir. Çünkü sabr ve şükr edenler Cennette olacaklardır. Asmâ'î anlatır: Sahraya, obaya çıktım. Son derece güzel bir kadın gördüm. Çok çirkin bir kocası vardı. Ona, böyle çirkin birinin nikâhı, emri altında bulunman gönül rızâsı ile mi oldu? dedim. «Hiç

iyi lâf etmedin. Çünki belki o, Allahü teâlâ katında iyi bir iş yaptı da, Cenâb-ı Hak, o iyi işine karşılık olarak beni ona verdi. Ve belki ben Rabbime karşı bir kötü iş işledim de, onu bana cezâ, mihnet olarak verdi. Allahü teâlâ'nın benim hakkımda beğendiğini, ben nasıl beğenmem» dedi. Bu güzel cevabı duyunca sustum. Bunu **İhyâ** yazıyor.

**Hâlisa**'da der ki, Asma'î anlatır: Çöide çok güzel bir bedevî kadını gördüm. Kocası da bir o kadar çirkin idi. Kocasına: Müjdeler olsun, sen ve ben Cennette olacağız» diyordu. Kocası, bunu nereden bildin? dedi. «Çünki ben senin çirkinliğine mübtelâ oldum ve sabr ettim. Sabr edenlerin yeri ise Cennettir. Sana gelince: Sen de benim güzelliğime mübtelâ oldun. Şükr ettin. Şükr edenlerin yeri de Cennettir» cevâbını verdi.

Eşler arasını bulmak, onları barıştırmak müstehabdır. Bir kadın kocasına çok kızar, ondan nefret ederdi. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiler. Resûlullah, birinin başını, diğerinin başına yaklaştırarak ve kadının alnını, kocasının alnına dokundurarak: **«Yâ Rabbi, aralarına ülfet ve muhabbet ver, birinin işini diğerine sevdir»** diye düâ etti. Bunun üzerine kadın, kocasını âşık olurcasına sevdi.

Sâliha bir hanımı varken, üzerine, malı için bir başka kadın almaz. Kadın, kocasının, kendinden başka, üç hanım ile daha evlenmesine mâni' olmaz. Çünki Allahü teâlâ, aralarında adâleti gözetmek şartı ile bunu halâl etmiştir.

İmam Ebülleys-i Semerkandî (rahimehullah) der ki: Erkek, bir başka kadınla evlenmek ister ve aralarında eşit davranmaktan korkarsa, bu isteğini yapmaz. Çünki Allahü teâlâ Nisâ sûresi üçüncü âyetinde: **«Adâlet yapamıyacağınızdan korkarsanız bir tane ile evlenin»** buyuruyor. Taksim, nafaka ve ev husûsunda adâlet edeceğini biliyorsa, bir başkası ile evlenmesi câiz olur. Buna rağmen bir başkası ile evlenmezse, birinci hanımını üzmeyi terk ettiği için sevab alır. **Menba**'da da böyle diyor.

Kadının, birinci kocası ölünce, bir başkasına varmayıp, ilk kocası ile Cennette beraber olması müstehabdır. Çünki kadın, Cennette, son kocasıyla olur. Bu hususdaki ayrılık yukarıda geçmişti. Musannif, yukarıda geçen ikinci rivâyeti yazdı. Önce de birinci rivâyeti önce yazmıştı.

Erkek, birinci hanımı üzerine, bir başkası ile daha evlenirse, ikincisi kız ise yedi gün yanında kalır. Sonra taksîme girer. Aldığı dul ise, yanında üç gün kalır, sonra taksim ve eşitliğe riâyet eder. İmam Şâfiî böyle buyurmuştur. Hanefî mezhebine göre, kız ve dul ikisi de birdir. Bu husus, ileride sebebleri ile bildirilecektir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), her gece bir hanımın yanına gider ve hepsine eşit

muâmele ederdi. Sonra: **«Yâ Rabbi, benim elimden gelen taksîmat budur. Senin mâlik olup, benim olmadığım şeyden dolayı beni muâhaze eyleme»** derdi. Benim elimde olmayan sözü ile, kalb sevgisine işâret etmiştir. Taksimden maksad, her hanımı için ayrı ve eşit ev tutmaktır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir kimsenin iki hanımı olup da, birine meyl ederse, kıyâmet günü, bir tarafı eğik olarak gelir»** buyuruldu. Hanefî mezhebi âlimleri bu hadîs-i şerîfi delil alarak, bekâr, dul, yeni, eski, müsliman, ehl-i kitab, akıllı, akılsız kısmette eşittir dediler. Önce geçen görüş, Şafiî mezhebi âlimlerinin re'yi idi. Biz de ona işâret etmiştik.

**Nikâye**'de diyor. ki: «Seferde bulunmadan, bir hanımının yanında bir ay kalsa, diğeri bunu şikâyet konusu yapsa, ileride eşitlemesine emr olunur. Geçen günler ise heder olmuştur. Lâkin böyle yaptığı için günâh işlemiş olur. Kadı, bu durumu ona yasak ettikten sonra, cevr û cefâ yaparsa, ta'zîr olunur.»

Kadın, kumalarının, ya'nî kocasının diğer hahımlarının, gayret, kıskançlık gibi hareketlerine sabr eder ve karşılığı olarak Allahü teâlâ'dan sevab bekler. Nitekim Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) hanımları böyle sabrederlerdi. Hattâ Sevde (radıyallahü anhâ) yaşlanınca sırasını, Âişe'ye (radıyallahü anhâ) verdi. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisini bırakacağından çekindiği ve yine Onun Âişe'yi çok sevdiğini bildiği için böyle yaptı.

Bir hanımı ile sohbet ederken, diğerine hissettirmez. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu yasaklamıştır.

Menîyi rahme değil de, dışarı akıtmak konusunda, dört mezheb ayrı demişlerdir. Kimi herhalde mutlak olarak **mubâh**, kimi **herhalde haram**, kimi hanımın rızâsı ile olursa halâl, rızâsı ile olmazsa halâl olmaz, kimi câriye için mubah, hürre için değil dediler. Bizim mezhebimizde, ya'nî Hanefî mezhebinde mubahdır. Kerâhata, ya'nî mekrûh olmaya gelince: Bu kelime, ya harama yakın, ya halâle yakın **mekrûh olur. Bir de, fazîlet** ve evlâyı terkde de kullanılır. Bu üçüncüsü mânada mekrûhdur. Ya'nî bunda bir fazîleti terk etmek vardır. Nitekim, câmide boş oturup, zikr etmiyen, namaz kılmıyan ve Mekke'de mukîm olup, her sene hac etmiyen kişi için mekrûhdur kelimesi kullanılır. Buradaki ma'nâ bakımından kerâhet de böyledir.

Hanımını, bir defada, üç talâkla boşamaz. Vaty etmediği tuhur (temizlik) müddetinde bir kere boşar, sonra bir başka tuhur zamanında bir daha boşar; yine sonra bir başka tuhur zamanında üçüncü defa bir daha boşar. Evli bulunduğu hanımını üç talâkla boşamanın sünnete uygun olanı budur. Fıkıh kitablarında daha geniş anlatılmaktadır.

Duhulden önce kadını boşamak, duhulden sonra boşamaktan daha az mekrûhdur.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) nikâhladığı hanımda bir ayıb, kusur bulsa, yüzünün örtüsünü açmadan, elini sürmeden onu boşardı.

Esîr alınan câriye hâmile ise, doğuruncıya kadar, ona cimâ' eylemez.

Eşler, çocuklarının ölümü ile Allahü teâlâ'dan sevab beklerler. Çünki ölen çocukları onlar için ateşe karşı bir perde, engeldir.

## YABANCI KADINLARLA GÖRÜŞMENİN EDEBLERİ

Bir hadîs-i şerîfde: **«Benden sonra, erkekler için, kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım»** buyuruldu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hadîslerinde de: **«Kadınlar, şeytanın tuzaklarıdır»** buyurdu.

O halde kadınlar erkekler için bir belâ ve fitne durumundadırlar. Burada sünnet, kadınlara bakmamaktır. İlk anda gözü bir kadına alınca, gözünü yumar, yâhud başını çevirir. Çünki ikinci bakış, yâhud birinci bakışa devam günâh ve vebâldir. Yabancı kadına bakmaktan kaçınana, öyle bir ibâdet verilir ki, o ibâdetin tadını duyar. Yabancı kadına bakmak, kalbde şehveti büyütür. Fitne, zarar bakımından bir erkeğe bu yeter.

Koku, esans sürülmüş kadına yaklaşmaz. Yabancı kadının eline dokunmaz, onunla tokalaşmaz. Yabancı kadınla konuşmaz, şakalaşmaz. Hadîs-i şerîfde: **«Kendisine halâl olmıyan kadınla şakalaşan, konuştuğu her kelime için, bin sene Cehennemde habs edilir»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Yabancı kadınla kucaklaşan, şeytanlarla beraber zincire vurulur, sonra ateşe atılması emr olunur.»**

Kadın da yabancı erkeklere bakmaz. Bu ihtiyatlı ve en sağlam yoldur. Takvâya münâsib olan yol budur. Bu konuda şerîatin hükmü, fetvâya uygun olarak şöyledir: Erkek erkeğin avret yeri hâriç, her yerine bakabilir. (Bu da, göbeği ile dizi altına kadar olan yerdir). Başkasının câriyesinin, kendi mahreminin başına, göğsüne ve dizden aşağısına, kollarına bakabilir. Sırtına, karnına, oyluklarına bakamaz. Yabancı kadınların ise, yüzüne, ellerinin içine ve ayaklarının altına bakabilir. Hasan'ın, İmam-ı A'zamdan (rahmetullahi aleyhimâ) rivâyeti böyledir. İmam Ebû Yûsuf'un (rahimehullah) rivâyetinde, şehvetle olmamak şartı ile, kollarına, bileklerine de bakabilir. Şehvetten emîn değilse, şer'î bir hâcet olmaksızın, yüzüne de bakamaz. Şer'î hâcet, şâhidlik, evlenmek istediği kızı, kadını görmek, hâkimin hükmetmek için bakması gibi durumlardır.

Kadının kadına karşı avret yeri, erkeğin erkeğe olan avret yeri gibidir. O halde erkeklerin birbirlerine bakması câiz olan yerlerine kadınlar da kendi aralarında bakabilir. İmam-ı A'zam'a (rahimehullah) göre,

bir rivâyette, kadının kadına bakması, erkeğin mahrem kadın akrabasına bakması gibidir. Birinci hüküm daha sahîhdir. Kadının erkeğin bedeninden görmesi câiz olan kısım, erkeğin erkeğe câiz olan kısmıdır, bu da şehvetten emîn olduğu zamandır.

Kölenin, hanımefendisi ile olan hükmü, sahîh rivâyete göre, yabancı kadına olan hükmü gibidir. Bâzı âlimler, erkeğin mahrem akrabasına olan hükmü gibidir demişlerdir. Bu İmam Mâlik'in (rahimehullah) ictihâdıdır. İmam Şâfiî hazretlerinin de, iki re'yinden birisi budur.

**Ta'viz** kitâbında diyor ki: Kölenin, hanımefendisinden izinsiz, yanına girmesinde sözbirliği vardır.

Şehvet vaktine erişmemiş olan erkek ve kız çocuklarının, yabancı da olsalar, *avret yerine bakmak mahzurlu* değildir **Hazane**de de böyle yazılıdır.

Erkek, şehvet uyandırır korkusu ile, kadının kalktığı yere, soğumadıkça oturmaz. Gözü bir yabancı kadına alınca, içinde şehvete âid birşey hissederse, hanımına dönüp, onunla cima' etsin. Şehvetini ve içinden geçen duyguyu bununla yatıştırmış olur. Câbir'in (radıyallahû anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir.

Yabancı kadınla yalnız bir yerde kalmaz. Çünki yabancı bir kadınla bir erkeğin bulunduğu yerde, üçüncü şahıs şeytandır. Ömer'in (radıyallahû anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde böyle bildirilmiştir.

Erkeğin mahrem olmıyan akrabası, meselâ kardeşi yanına giremez. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kadınların yanına, sakın girmeyiniz!»** buyurdu. Ensârdan biri, yâ Resûlâllah, erkeğin akrabası girebilir mi? dedi. **«Erkeğin akrabası ölüm gibidir. Ölümden kaçınır gibi, ondan kaçınılmalıdır»** buyurdu. Bâzı âlimlere göre, baba ve oğlu bunun dışındadır. Onlara göre bunlar mahremdirler. Bunun gibi, kadının kaim birâderi veya benzeri erkeğin akrabası ile halvette, yalnız bir yerde kalması zinâya yol açabilir. Muhsan ise, recme götürür. **Mesâbîh şerhinde** de böyle diyor.

Erkek, kocası içerde bulunmıyan kadının evine girmez. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kocası evde olmıyan kadının yanına girmeyiniz! Çünki şeytan içinizde kanın dolaştığı gibi dolaşır»** buyurdu. **Mesâbîh'de** bildirilmektedir.

Erkek, annesinin odasına girerken, edeb ve hürmeti gözeterek, kapıyı çalıp izin ister.

Kadın, altı ve içi görünecek ince elbise giymez. Saçına başka saç iliştirmez. Saçını kazımaz. Dişlerinin yanlarını kırıp, kestirip düzeltmez. Kadın, erkeklere benzemeğe çalışmaz. Erkek de, kendini kadına benzetmez. Çünki böyle yapanların, erkek veya kadın lâ'netlenmiş olduğu daha önce giyinmenin edeblerinde geçmişti. Peygamber efendimiz (sai-

lâllahü aleyhi ve sellem) muhannesin, ya'nî konuşurken kasden kadır gibi konuşan erkeğin evden çıkarılmasını emretmiştir ve kadın elbises giyen erkeğe, erkek elbisesi giyen kadına lâ'net etmiştir.

Kadın, başını örtüp, saçının telini göstermez. Erkeklerden örtünmeğe son derece dikkat eder. Mahrem akrabasından başka hiç kimse ile yolculuk yapmaz. Ya'nî hür kadının, üç günlük (108 km. lik) mesâfeye erkek mahremi yanında olmadan gitmesi mekruhdur. Câriye ve ümmveled için mekrûh değildir. Bu önceleri idi, şimdi onlara da mekruhdur demişlerdir. **Hazânetü'l-fetâvâ**'da böyle diyor.

Kadın, bir başka kadının bedenine dokunmaz. Sonra onu kocasına anlatır da, kocası sanki o yabancı kadını görmüş olur. İbni Mes'ud'dan (radıyallahü anh) bildirilir: Kadın, bir başka yabancı kadının bedenine dokunmaz. Dokunursa, gelir onu kocasına anlatır ve kocası sanki o kadını görmüş olur» buyurdu.

**Meşârık** şerhinde diyor ki: Bu haber, nehy, ya'nî yasaktır anlamındadır. Ya'nî bir kadının derisi, diğer bir kadının derisine dokunmasın. Çünki o hanım, sonra o kadının bedenini kocasına anlatır. Öyle anlatır ki, kocası görmüş gibi olur, kalbi onu ister ve fitneye sebeb olur. Bunun için yasaktır.

## ANA - BABA HAKKI VE BUNU GÖZETMENİN SÜNNET VE EDEBLERİ

Allahü teâlâ katında mukarreb amellerin en üstünlerinden biri de ana - babaya iyilik ve ihsân etmektir. Yemenli birisi, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ile birlikte cihâda gitmek istedi. Resûlullah: **«Anan baban sana izin verdi mi?»** buyurdu. Hayır dedi. **«O halde, ananın-babanın yanına dön ve onlardan izin al. Sana izin verirlerse, bizimle cihâda gel; vermezlerse, yanlarında kal ve elinden geldiği kadar onlara iyilik et. Çünki bu, tevhidden (îmandan) sonra, Allahü teâlâ'ya kavuşulacak şeylerin en üstünüdür»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Ana-babaya iyilik, itâat, namazdan, orucdan, hacdan, umreden ve Allah yolunda cihâddan efdaldir.»** İmam Gazâlî (rahimehullah), ya'nî bu ibâdetlerin nâfilelerinden efdaldir buyuruyor.

Allahü teâlâ, anaya babaya itâat ve iyiliğin öneminin büyüklüğünü belirtmek için, bunu, kendine ibâdete yakın tuttu ve Kitâbında tekrar tekrar bunu tavsiye ve emir buyurdu. İsrâ sûresi yirmiüçüncü âyetinde: **«Rabbin, kesin olarak şunları emretti: Yalnız kendisine ibâdet edin ve ana-babanıza güzellikle muamelede bulunun»**, ve Lokman sûresi ondördüncü âyetinde: **«Hem bana, hem de ana-babana şükret; dönüş ve geliş ancak Banadır»** buyuruyor.

Süfyân bin Uyeyne buyurdu ki: «Beş vakit namazı kılan, Allahü teâlâ'ya şükretmiş olur. Beş vakit namazdan hemen sonra anasına - babasına düâ eden, ana ve babasına şükretmiş olur.» Bunu **Meâlimü't-tenzil** yazıyor.

Haberde geldi ki: **«Çocuğa önce namazdan sorulur, sonra ana-baba hakkından. Kadına önce namazdan sorulur, sonra koca hakkından. Köleye önce namazdan sorulur, sonra efendisi hakkından.» (Hâlisa)**'da da böyle diyor. Hadîs-i şerîfde: **«Babalarınıza iyilik ve itâat ediniz, çocuklarınız da size iyilik ve itâat etsinler»** buyuruldu.

Rivâyet olunur ki, Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma: «Ana-babasına güzel muamele edip, bana isyân edeni iyilerden yazarım. Bana itâat edip, ana-babasına isyân edeni âsilerden yazarım» buyurdu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ana-babasına âsî olan, ne yaparsa yapsın Cennete giremez. Ana-babasına iyilik eden, ne yaparsa yapsın, Cehenneme girmez»** buyurdu. **Menba**'da bildiriliyor.

Yine buyurdu: **«Cennetin kokusu, beşyüz yıllık mesâfeden duyulur. Bu kokuyu ana-babasına âsî ile sıla-i rahmi (akrabayı ziyâreti) kesen duymaz.»** Bu **İhyâ**'da bildiriliyor.

Ana hakkı, baba hakkının iki katıdır. O halde anaya itâat, iyilik ve güzel muamele, evleviyyetle lâzım ve vâcib ve farzdır. Çünki Allahü teâlâ, anaya güzel muamele etmeği, Kitâbında açıkça tavsiye ve emr etmektedir. İsâ aleyhisselâmdan hikâye ederek, Meryem sûresi otuz, otuzbir ve otuzikinci âyetlerinde: **«Allahü teâlâ'nın bir mu'cizesi olarak İsâ aleyhisselâm dedi ki: Ben gerçekten Allah'ın kuluyum; bana kitâb verdi ve beni bir peygamber yaptı. Beni, her nerede olsam mübârek (hayır öğreten) kıldı ve hayatta bulunduğum müddet, bana namazı ve zekâtı emretti. Beni anneme ihsân edici kıldı ve beni azgın bir zorba yapmadı»** ve Lokman sûresi ondördüncü âyetinde: **«Biz insana, ana-babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Anası, onu karnında meşakkat üstüne meşakkatle taşımıştır»** buyuruyor ve bu iki âyet-i kerîmede, sâdece anneden bahsediyor.

**Ravdatü'l-ulemâ**'da şöyle yazıyor: Anaya iyilik, babaya iyilikten niçin daha önemli, büyük ve gereklidir? denirse, **CEVAB**ında deriz ki: Annenin şefkati, babanınkinden çoktur.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Cennet, anaların ayakları altındadır»** buyuruldu. **Mesâbîh**'de diyor ki: Behz bin Hakem babasından, o da dedesinden anlatır: Yâ Resûlâllah, en önce kime iyilik edeyim? dedim. **«Annene»** buyurdu. Sonra kime? dedim. Yine: **«Annene!»** buyurdu. Üçüncü defa yine sordum, yine: **«Annene»** buyurdu. Sonra kime dedim. **«Babana ve sonra sırasıyla akrabalarına»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Anaya iyilik, babaya iyiliğin iki katıdır.»** Bu, **İhyâ**'da bildiriliyor.

Adamın biri, yâ Resûlâllah, annem yanımda yaşlandı ve yaşlılıktan ötürü aklını yitirdi. Onu elimle yediriyor, elimle içiriyorum. Her işini ben görüyorum. Sırtımda taşıyorum. Acaba hakkını ödemiş oldum mu? **diye süâl etti. «Hayır, hakkının yüzde birini bile edâ etmemişsin»** buyurdu. Acaba neden? yâ Resûlâllah dedi. **«Çünki o sana, elinden hiçbir şey gelmediği zamanda, yaşamanı istiyerek hizmet etti. Sen ise ona, ölümünü istiyerek hizmet ediyorsun. Ama yine de ona çok iyilik yapmışsın»** buyurdu. Bu, **Mişkât**'ta yazılıdır.

Mûsâ aleyhisselâm, yâ Rabbî, bana Cennetteki arkadaşımı göster! dedi. Allahü teâlâ: «Filân şehrin, filân çarşısına git. Orada bir kasab vardır. Yüzü şöyle, boyu şöyledir. Senin Cennetteki arkadaşın odur» buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm o dükkâna gitti. Güneş batıncıya kadar orada kaldı. Akşam olunca, kasab, bir parça et alıp, zenbiline koydu. Dükkândan ayrılırken, Mûsâ aleyhisselâm, ey genç, müsâfir için, yanında yer var mı? buyurdu. Genç evet deyip, beraber gittiler. Eve gelince,

genç, bu etten güzel bir çorba pişirdi. Sonra evin bir köşesinden bir zenbil daha çıkardı. İçinde çok yaşlı, zaif, güçsüz bir kadın vardı. Bir güvercin yavrusunu andırıyordu. Onu zenbilden çıkardı. Bir kaşık alıp, doyuncıya kadar ağzına yemek koydu. Sonra elbisesini yıkadı, kuruttu ve yine ona giydirdi. Sonra tekrar zenbile yerleştirdi. Bu esnada annesinin dudakları kımıldadı. Sonra adam zenbili alıp duvara astı. Bunları gören Mûsâ aleyhisselâm: Bu yaptıkların nedir? buyurdu. «Bu benim annemdir. Çok yaşlandı. Gücü tâkati yok. Oturacak halde de değildir. Çarşıdan gelince, onu yedirmeden, doyurmadan, ne yerim, ne dé içerim» dedi. Bunun üzerine Mûsâ aleyhisselâm, o esnâda annenizin dudaklarının kımıldattığını gördüm buyurdu. «Yâ Rabbi, oğlumu Cennette Mûsâ aleyhisselâma arkadaş eyle» diye düâ eder dedi. O zaman Mûsâ aleyhisselâm: «Gözün aydın olsun, Mûsâ benim ve benim Cennetteki arkadaşım sensin» buyurdu. **Menba**'da da böyle diyor.

Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) gazâya gitmek hususunda istişâre için bir adam geldi. **«Annen var mı?»** buyurdu. Evet dedi. **«Onun yanında dur, ona hizmet et. Çünki Cennet, onun iki ayağı altındadır»** buyurdu. Bu, **İhyâ**'da yazılıdır. Bu konuda şu fârisî dörtlük ne güzel söylenmiştir :

**İçinde köşkümüz bulunan Cennet,**
**Annelerin ayağı altındadır,**
**Yâ Rabbi, bize ol şeyi ihsân et,**
**Annenin râzı olması ondadır.**

Ana-babanın haklarından biri, onlara karşı alçak gönüllü olmak, yaşadıkları müddetçe onlara hizmet etmek ve bununla onların rızâlarını kazanmaktır. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ): «Ana-babana karşı, kusurlu, güçsüz, aşağı bir kölenin, sert kaba efendisine karşı bulunduğu hal içerisinde ol!» buyurdu.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Burnu yere sürtmüştür, burnu yere sürtmüştür»** buyurdu. Kimin? yâ Resûlâllah, dediler. **«Ana ve babasından birinin veyâ ikisinin, yanında ihtiyarladığı halde, Cennete girmiyenin»** buyurdu. Ya'nî onlara iyilik ve ihsân etmeyip, Cennete girmiyenin demektir. Bu, **Mesâbîh**'de yazılıdır.

Ana - babaya karşı, az da olsa, hoşlanmadıkları şekil ve ifâdede bulunmaz. Denildi ki: Ana - baba hakkını birlikte gözetmek mümkün olmazsa, birinin hakkına riâyette diğerine eziyet varsa, hürmet, saygı gereken yerde babanın hakkını gözetir. Çünki nesebi ondandır. Hizmet ve ihsân gereken yerde annesinin hakkını gözetir, onu tercîh eder. Annesi ve babası birlikte, bulunduğu odaya girerlerse, babası için ayağa kalkar. Birşey isterlerse, istediklerini verirken önce annesinden başlar. **Menba'ü'l-âdâb**'da da böyle yazıyor.

Konuşurken, onların sesinden yüksek sesle konuşmaz; bağırarak hitâb etmez. Alçak, yavaş ve tatlı sesle konuşur. Dinde mubah olan hususlarda, kâfir de olsalar, onlara itâat eder. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: Âlimlerin çoğuna göre, anaya - babaya itâat, şübheli olan şeylerde vâçib olup, haram olduğu kesin olan şeylerde vâcib değildir. Çünki şübheliyi terk etmek vera'dır. Ana - babanın rızâsı vâcib ve lâzımdır. Çünki Allahü teâlâ'nın rızâsı, ana - babanın rızâsındadır. Gadabı da onların kızmasındadır.

Anne ve babasını beğenmiyerek ben onların oğlu, kızı değilim demez. Çünki böyle diyen mel'undur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Benim annem - babam onlar değildir diyene, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâ'neti olsun. Allahü teâlâ böyle diyenin farz ve nâfilelerini kabûl etmez»** buyurdu.

Kendi malından, parasından onlara infâk ve sarf eder. Çünki ana - babasına harcadığından, verdiğinden kendisine süâl olunmaz. Hazret-i Hüseyn'in oğlu Alî (radıyallahü anhümâ), edeblerini gözetemem endişesiyle, ana - babasıyla yemek yemezdi.

Ana ve babanın da, kötü muamele ve cefâ ederek, çocuğunun kendilerine itâatsız olmamasına çalışmaları, kendilerine itâat ve iyilik etmesi için, ona yardım etmeleri, yol göstermeleri lâzımdır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Çocuğuna itâatli, ana - babasına iyilik etmesi için yardım eden babaya Allahü teâlâ merhamet etsin»** buyurdu. Ya'nî kötü davranarak, çocuğunu isyâna zorlamamalıdır. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildirmektedir.

Ma'rifet sâhiblerinden biri anlatır: «Bir oğlum vardır. Belki bana itâat etmez ve bu yüzden azâba müstehak olur korkusuyla, otuz senedir ona bir şey emretmedim.»

Çocuk, ana-babasına şefkat, merhamet ve sevgi ile bakar. Ona, böyle her bakışı için, kabûl edilmiş bir hac sevabı verilir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Babasına ve annesine merhamet nazarı ile bakan evlâda, hac ve umre sevabı yazılır»** buyurdu. Günde bin defa bakarsa da böyle midir? denildikte:, **«Günde yüzbin defa baksa da»** buyurdu. **Hâlisa**'da da böyle yazıyor.

Harbe, hacca, ilim öğrenmeğe ve para kazanmağa gitmek için ana - babasını bırakmaz. **Hazâne** kitâbında diyor ki: Anasından - babasından izinsiz ilim öğrenmeğe giderse, bunda mahzur yoktur ve onlara karşı itâatsiz sayılmaz. Çünki onların yanında, hizmetinde bulunmak, evlâd için, bunların hepsinden efdaldir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Annesinin ayağını öpen, Cennetin eşiğini öpmüş gibi olur»** buyurdu. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) annesi vefât edinciye kadar, hacca gitmediği bildirilmiştir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) sabah

olunca, annesinin odasının kapısına varıp: «Esselâmü aleyki ve rahmetullahi ve berekâtühü ey annem! Ben küçükken beni yetiştirip terbiye ettiğin gibi, Allahü teâlâ sana hayırlı karşılıklar versin» derdi. Annesi de: «Sen de bana, yaşlandığım zaman itâat ve iyilik ettin. Bunun için sana da, Allahü teâlâ, benim tarafımdan hayırlı karşılıklar versin» cevabını verirdi. Sonra Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) çıkar, döndüğü zaman yine ayni şekilde söylerdi.

**Menba'ü'l-âdâb**'da yazıyor: Denildi ki, bilinmediği zaman helâkten emîn olunmıyan şeyleri öğrenmek farz-ı ayndır. Bunu terk etmende, şer'î hiçbir müsâade yoktur. Ana-baban, bunları öğrenmekten seni alıkoymağa uğraşsa da, bunları terk edemezsin. İster, Allahü teâlânın zâtını, sıfatlarını, Onun için vâcib, muhal ve câiz olanları, Muhammed aleyhisselâmın Onun kulu ve peygamberi ve her söz ve hareketinin doğru olduğunu öğrenmek gibi îtikad bilgilerini, ister abdest, gusül, namaz, oruç ve benzeri amelî bilgileri öğrenmek, ister niyyet, ihlâs, tevekkül, sabır, şükür ve benzeri kalb hallerini edinmek, ister yabancı kadınlara şehvetle bakmak, gıybet etmek gibi göz ve dil ile işlenen bütün günahları işlemek, içki içmek, zinâ etmek, haram ve fâiz yemek ve benzeri zâhirî günâhları işlemek, ister kıskançlık, kibir, riyâ, sû'-i zan ve benzeri kalbe âid günahlar olsun, hepsini öğrenmek farz-ı ayndır. Akıl ve bâliğ olan herkesin, anası babası izin vermese de, bunları öğrenmesi lâzımdır. Bunların dışında kalan bilgiler, nâfile cinsinden olup, ana-babanın izni olmadan, bunları öğrenmek için, evlâd evden ayrılıp gitmez. Aynı şekilde, namazda okuyacağı kadar sûreleri öğrenmek hâriç, Kur'ân-ı kerîm öğrenmek için de, ana-babasından izinsiz gitmez. Çünki Kur'ân-ı kerîmi hatmetmek, nâfile ibâdettir.» **Menba**'ın yazısı burada bitti.

Ana-babasına karşı saygılı ve itâatli olur. Emirlerini dinler. Onlara karşı alçak gönüllü davranır. Alçak gönüllülük ifâdesi olarak, anasının ayağını öper.

Adamın biri, üstâd Ebû İshak'a gelip: «Dün gece, rü'yâmda seni gördüm. Sakalın, mücevherat ve yâkut ile süslenmiş, bezenmiş idi» dedi. Üstâd: «Doğru söyledin. Çünki dün gece ben, yatmadan önce, sakalımı annemin ayağının altına sürdüm. Böyle görmen bundan olsa gerek» cevabını verdi.

Hasan-ı Basrî (rahimehullah) buyurur: Anası-babası hayatta iken, kişinin evlenmemesi, akıllılığındandır. Çünki çoğu zaman kişi, hanımı yüzünden, ana-babasından birini gücendirir ve günâha girer.

Enes bin Mâlik (radıyallahü anh) anlatır: Alkame, çok gayretli, pek sadakatli bir genç idi. Bir gün hastalandı. Hastalığı ağırlaştı. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), hazret-i Alî, Ammâr, Bilâl ve Selmân'a (radıyallahü anhüm): **«Alkame'ye gidin, hâli nasıldır öğrenin»**

buyurdu. Yanına vardıklarında, Lâ ilâhe illâllah söyle dediler. Dili dönmedi. Bu haberi, Resûlullah'a getirdiklerinde: **«Anası - babası var mı?»** buyurdu. İhtiyar bir annesi vardır dediler. Annesini çağırdılar. Resûlullah ona: **«Doğru söyle, Alkame'nin hâli nasıldı?»** buyurdu. Annesi, «oğlum namaz kılar, oruç tutar, kazancının çoğunu sadaka verirdi. Fakat ben ona kırgınım. Çünki bir çok işte, hanımını bana tercih ederdi» dedi. Bunun üzerine Resûlullah: **«Annesinin kırgınlığı dilini bağladı»** Buyurdu. Resûlullah, Alkame'yi ateşte yakmak istedi ve hazırlık için Eshâbına emir verdi. Annesi buna râzı olmadı ve: «Gönlümün meyvesi, ömrümün mahsûlü oğlumu, benim gözümün önünde mi yakacaksınız?» dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Alkame'nin annesi! Allahü teâlâ'nın azâbı, dünyada ateşte yanmaktan şiddetli olduğu gibi devamlıdır da! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, ona kızgınlığın, kırgınlığın devam ettikçe, namaz ve sadakalarının ona fâidesi olmaz»** buyurdu. Annesi, bunu işitince, ellerini kaldırdı ve: «Allah şâhiddir ki, Alkame'den râzıyım» dedi. Resûlullah: **«Ey Bilâl, git bak! Dili dönüyor mu? Belki annesi, utanarak kalbinde olmıyanı söyledi»** buyurdu. Bilâl-i Habeşî (radıyallahü anh) Alkame'nin yanına gitti ve onu, Lâ ilâhe illâllah söyler halde buldu. Bu haberi Resûlullah'a getirince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Muhâcir ve Ensâr topluluğu! Hanımını, anasından üstün tutana Allah'ın lâ'neti olsun. Allahü teâlâ onun farz ve nâfile ibâdetlerini kabûl etmez»** buyurdu. **Mişkâtü'l-envâr**'da da böyle diyor.

Ana-babasına, bizzât kendisi, eli ile hizmet eder, hizmetlerini başkasına bırakmaz.

Babanın haklarından biri de, oğlu daha bilgili ve âlim olsa da, ona hürmet ve ta'zîmi gözetip, namazda babasına imam olmaz. Anası-babası müşrik, kâfir olsalar da, hizmetten geri kalmaz, kurtulmuş olmaz. Vehb bin Münebbih anlatır: Yûsuf aleyhisselâm, babasıyla karşılaştığı zaman, oturur halde idi. Bir gurub atlılar seçti. Ya'kub aleyhisselâm, bu gelen Yûsufdur? buyurdu. Yûsuf arkamızdadır dediler. Bir gurub atlı daha geçti. Onlardan da Yûsuf aleyhisselâmı sordu. Arkamızdadır dediler. Böyle yetmiş gurub atlı geçti. Sonra Yûsuf aleyhisselâm geldi. Babası onu karşıladı; halbuki Yûsuf aleyhisselâm o anda hayvanın üzerinde idi. Maksadı, babasını önemsememek veya küçümsemek değil, kendi şânını ona arz etmek olduğu halde, Allahü teâlâ ona vahy edip: **«Babanın hakkını ödemek için, niçin hayvandan yere inmedin! Eğer yere inseydin, senin sulbünden yetmiş Resûl gönderirdim. Sen babana hürmet için, hayvanın üstünden inmediğin için, bu ni'meti sana vermedim ve peygamberlik neslini kardeşlerine havâle ettim»** buyurdu. **Ravdatü'l-ulemâ**'da da böyle yazıyor.

Anaya - babaya, dünyâda, Allahü teâlâ'nın emrettiği şekilde muamele eder. Ya'nî onlara iyilik, itâat ve ihsân eder. Sıla-i rahmi kesmez. Hep güzel davranır. İmam Muhyissünne de **Meâlimü't-tenzîl**'de böyle yazıyor. İmam Ebülleys (rahimehullah) âyet-i kerîmedeki **ma'rûf** kelâmını, ihsân ile tefsîr eyledi. Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) rivâyet olunur: **«Anaya - babaya iyi muâmele, aç iseler onları yedirmek, elbiseleri yoksa giydirmektir»** buyurdu.

Ana-baba hakkını, öldükleri zaman ve sonra da gözetir. Onları dînimizin emrine uygun techîz, tekfîn ve defn eder. Kâfir iseler namazlarını kılmaz. Yaşadıkları müddetçe onlara hayır ve hidâyetle düâ eder. Öldükten sonra onları Allahü teâlâ'ya bırakır.

Rivâyet olundu ki, İbrâhim aleyhisselâm'a, üvey babası ve amcası olan Âzer'in mü'min olabileceği va'd edildi. Bunun için İbrâhim aleyhisselâm, mü'min olması için, onun hakkında Allahü teâlâdan mağfiret dilerdi. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) der ki: İbrâhim aleyhisselâm, Âzer ölünceye kadar onun için mağfiret diledi. Ona, Âzer'in Allahü teâlâ'nın, açıkça düşmanı olduğu bildirilinceye kadar devam etti. Sonra küfür üzere ölünce ona düâ ve istiğfar etmedi. **Ebülleys tefsîr**inde de böyle yazılıdır.

Ana ve babasının önünden yürümez. **Hâlisatü'l-hakâik**'da yazıyor Babasının önünden yürüyen, itâatsiz ve âsidir. Ancak, yolda eziyet veren şeyler varsa, onları izâle için önlerinden yürüyebilir.

Onların yanında, meclisin baş köşesinde oturmaz. (Yerde oturur).

Ana ve babasını isimleri ile çağırmaz. Anneciğim, babacığım diye hitâb eder. Allahü teâlâ Sâffât sûresi yüzikinci âyetinde, İsmâil aleyhisselâmın hâlini anlatırken: **«Babacığım, sana emrolunanı yap; inşâallah beni sabredenlerden bulacaksın dedi»** buyuruyor.

Kimsenin anasına-babasına sövmez. Çünki o kimse de, kendi anasına - babasına sövebilir. Abdullah bin Ömer'in (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bir kimsenin anasına - babasına sövmesi büyük günahlardandır»** buyuruldu. İnsan, anasına - babasına söver mi? dediklerinde: **«Evet, bir başkasının babasına-anasına söver de, o da, onun anasına - babasına söver»** buyurdu. Zîra ana-babaya itâatsizlik ve isyân büyük günahlardandır. Onlardan birine sövdürmek, onlara itâatsizliğe ve âsi olmağa yakındır. Bu sövme, zinâ, küfr, bühtan şeklinde olursa, anaya - babaya isyandan sayılır denildi. **Mesâbîh şerh**inde de böyle diyor.

Yemek, içmek, oturmak, konuşmak ve benzeri şeylerde onlardan önce davranmaz. Onlara keskin ve dik bakışla bakmaz.

Öldükten sonraki haklarındandır: Mü'min iseler, cenâze namazlarını kılar ve Allahü teâlâ'dan, onlar için mağfiret diler. Enes'in (radıyallahü

anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kul, ana - babasına düâyı terk ederse, dünyâda rızkı kesilir»** buyuruldu. Bu, **Hâlisa** kitâbında geçmektedir.

Anası-babası öldükten sonra, verdikleri sözleri ve vasıyyetlerini icrâ eder. Onların dost ve ahbablarına hürmet eder. Sevdiklerini yoklar, akrabalarını ziyâret eder. Ebû Esyed Sâidî (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûrunda idik. Benî Seleme'den bir adam geldi ve: Yâ Resûlâllah, annem - babam vefât ettikten sonra, onlar için yapacağım bir iyilik kaldı mı? dedi. **«Evet, onların cenâze namazını kılman, onlar için istiğfar etmen, verdikleri sözleri yerine getirmen, ahbablarına hürmet ve akrabalarını ziyâret ve sıla-i rahm yapman, öldükten sonra haklarında yapacağın iyiliklerdendir»** buyurdu.

**Ravdatü'l-ulemâ**'da diyor ki: Onların akrabalarını sıla-i rahim yapman demek, onların vâsıtası ile olan akraban demektir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Babasının ahbablarından alâkayı kesmemek, ona karşı yapacağı en büyük iyiliktir»** buyurdu. **İhyâ**'da bildirilmektedir. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Babanın arkadaşını ve arkadaşının oğlunu arayıp sorman babana iyiliktendir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Babasını kabrinde ziyâret etmek istiyen, babasından sonra onun ahbablarını ziyâret etsin. Ana - babasına iyilik, ihsân etmiyen, bâri onlar vefât ettikten sonra, iyilik yapsın ve onlar için sadaka versin; böylece ana - babasına iyilik edenlerden yazılsın»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfi Enes'in (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiği **Menba'ü'l-âdâb**'da yazılıdır.

Tâbiîn'den biri der ki: Hergün ana - babasına beş defa düâ eden, onların hakkını ödemiş olur. Çünki Allahü teâlâ Lokman sûresi ondördüncü âyetinde: **«Bana ve ana - babana şükr et; dönüş ve geliş ancak banadır»** buyuruyor. Allahü teâlâ'ya şükr, Onun için günde beş vakit namaz kılmaktır. Bunun için ana-babaya şükr de, her gün onlar için beş kere düâ etmektir. Bunu **Mişkâtü'l-envâr** yazıyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Ana-babasının - veya bunlardan birinin - kabrini her cum'a günü ziyâret eden, onlara iyilik yapanlardan yazılır»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Kabrindeki ölü, denize düşmüş ve boğulmak üzere olup imdad istiyen kimse gibidir. Kendisine oğlundan, kardeşinden, arkadaşından gelecek düâyı bekler. O düâ, ona erişince, dünya ve içindekiler kendinin olup bunlara sevinmesinden daha çok sevinir. Dirilerin ölülere en güzel hediyesi, onlar için düâ ve istiğfar etmeleridir.»**

Âsim-i Hacderî ailesinden birisi anlatır: Asım'ı rü'yâda gördüm ve: «Sen neredesin?» dedim. «Vallahi Cennet bahçelerinden bir bahçedeyim; ben ve eshâbımdan biri, her cum'a gecesi, Ebûbekir bin Abdullah-i Müznî'nin yanında toplanıyoruz» dedi. Cisimleriniz mi, ruhlarınız mı? dedim. Cisimlerimiz çürüdü, ruhlarımız toplanıyor dedi. Bizim sizi ziyâret

ettiğimizi anlıyor musunuz? dedim. Cum'a gecesi, Cum'a günü, Cumartesi gecesi, güneş doğuncıya kadar, yaptığınızı biliriz dedi. Öbür günler neden böyle değil? dedim. Cum'anın fazîlet ve bereketiyle oluyor dedi. Bâzı âlimler, ölüler, Cum'a günü, Perşembe ve Cumartesi günü kendilerini ziyâret edenleri tanırlar buyurmuşlardır. **Ravdatü'n-nâsihîn** ismi ile bilinen **Şerhu'l-hutab-i erbaîn**'de de böyle yazıyor.

Malından, parasından verdiği sadakalarda, ana-babasına diye niyyet eder, tabiî ki, anası-babası müsliman iseler. Böyle niyyet ederse, kendi sevabından birşey eksilmez ve ana - babasına da onun kadar sevab verilir. Bu hususdaki hadîs-i şerîf **İhyâ**'da geçmektedir.

Rebî' bin Heysem (rahimehullah) büyüklerden idi. Yolda insanlara eziyet veren taşları, birini babasına niyyetle kaldırır sağ tarafına, diğerini annesine niyyetle sol tarafına atardı. Ana - babasına iyilik etmek, sevabı onlara olmak üzere kızgınlığını yenerdi. Buradan anlaşılıyor ki, çocuk yaptığı her iyilikte ana - babasına niyyet ederse, kendisinin aldığı sevabdan, hiç azalmadan, birer misli de onlara verilir.

Kuşluk vakti iki rek'at namaz kılıp, sevabını onların rûhuna bağışlar. Sevabı onlara ulaşır.

Onların hakkını ödemede, kendini dâimâ eksik ve kusurlu görür. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), ana - babanın hakkından kurtulmak için, evlâdın, köle ve câriye olan ana-babasını âzâd etmesi gerektiğine işâret etmiş ve: **«Çocuk babasının hakkından, ancak onu köle olarak bulup, satın alıp, âzâd etmekle kurtulabilir»** buyurdu. Çünki çocuğun dünyaya gelmesine ve hayâtına sebeb babasıdır. Köle âzâd etmede de, bir bakıma, yeni bir hayât verme vardır. Köle, dinde tasarruf sâhibi olmadığından, ölü gibidir. Böylece çocuk babasını âzâd etmekle, hayâtına sebeb olmuş olur ve müsâvi olup, ödeşmiş olurlar.

Çocuk, ana-babasına dil uzatan şâiri, birşeyler vererek susturmalıdır. Bu da ana - babaya iyilik ve ihsândandır.

## AKRABA HAKKI

Asabe, yâhud eshâb-ı ferâiz olsun, hepsinin haklarını bildiririz. Hadîs-i şerîfde: **«Sıla-i rahm ömrü uzatır»** buyuruldu. Sıla, vasl, kavuşmak demektir. Rahm ise, yakınlık, akraba olmaklık demektir. O halde **sıla-i rahm**in mânası, iyilikle akrabaya yaklaşmak, kavuşmak, onları ziyâret etmek, kötülükle onlardan kesilmeği terketmektir. **Hâlisa**'da da böyle diyor.

Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Rızkının bol, ömrünün uzun olmasını seven, sıla-i rahm** - ya'nî akrabasını ziyâret - **etsin»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Akrabanızdan sıla-i rahm yapabileceklerinizi öğrenin. Çünki sıla-i rahm, âilede muhabbet, malda servet, ömürde uzamaya sebebdir.»** (Hâlisa)'da da bildirilmektedir.

**Meşârık şerh**inde de diyor ki: «Ecel ve rızıklar, takdir edilmiştir. Artmaz ve azalmazlar, bu hususta nass, kesin deliller vardır. Böyle olmakla, bu hadîs-i şerîfin mânası nasıl olur?» denirse, **CEVAB**ında deriz ki: Levhil mahfûzda olan şeyler, bâzan şartlara bağlı olur. Meselâ, filân kimse akrabasını sıla-i rahm ederse, ömrü yetmiş senedir, etmezse elli senedir diye yazılıdır. Düâ ve kesb de bu cümleden olabilir. Allahü teâlâ'nın Ra'd sûresi otuzdokuzuncu: **«Allahü teâlâ dilediği hükmü siler, dilediğini yerinde bırakır; Ümmü'l-kitâb ondadır»** âyet-i kerîmesi bu mânadadır. Lâkin bu, Levhi'l-mahfûzdan meleklerin bildiklerinde olup, Allahü teâlâ'nın ezelî ilminde olanlarda değildir. Çünki onda silme, yâhud artma olmaz. Yâhud şöyle de denilir ki, hadîs-i şerîfden murad, rızkı bereketli olur ve öldükten sonra iyi namı daha uzun yıllar unutulmaz. Bu da yaşamak gibidir. Yâhud, bu hadîs-i şerîf, mübalâğa yollu sıla-i rahmi teşvîk ve tergîb için buyurulmuştur denebilir. Ya'nî rızkı bol eden, ömrü uzatan birşey olsaydı, bu elbette sıla-i rahm olurdu. Lâkin **Ravda** sâhibinin isnâdları ile bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ömründen üç gün kalan bir kul, sıla-i rahm yapar - akrabâsını ziyâret eder - ve Allahü teâlâ bu sebeble ömrünü otuz sene uzatır. Sıla-i rahmi kesen birinin de otuz senelik daha olan ömrünü üç güne indirir»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, bundan önceki hadîs-i şerîfin birinci mânasını, ya'nî rızkın artacağını, ömrün uzayacağını kuvvetlendirmektedir.

Bir hadîs-i şerîfde de: **«İçlerinde sıla-i rahmi terk edenlerin bulunduğu kavme melekler (rahmet melekleri) inmez»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Allahü teâlâ sıla-i rahm yapana** -ya'nî akrabasını ziyâret edene - **rahmetini ulaştırır ve sıla-i rahmi terk edenden rahmet ve yardımını keser»** buyuruldu. Abdullah bin Ömer'in (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Sıla-i rahm yapan demek, ahbab ve akrabasından gördüğü iyiliğe karşı, ona iyilik yapan değil, kendisinden kesilen akrabasını arayıp, ziyâret edip, iyilik edendir»** buyuruldu. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle diyor.

Âişe (radıyallahü anhâ) rü'yâsında kıyâmetin koptuğunu, insanların mahşer yerine toplandıklarını, aralarında bir kadının amelinin tartılırken, Uhud dağından da ağır bir amelinin bulunduğunu gördü. Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) o kadını tanırdı. Uyanınca, o kadını çağırttı ve amelinin ne olduğunu sordu. Kadın söylemekten çekindi. Hazret-i Âişe ısrar edince, kadın, şu yedi husus ile amel etmeğe çok dikkat ederdim dedi:

1 — Kendimi korudum. Hiçbir zaman beni mahremimden başkası görmedi.
2 — Benden birşey istiyen dilenciyi, elimde birşey olunca boş çevirmedim.
3 — Hiçbir zaman yalnız başıma yemek yemedim.
4 — Ezan okunmadan önce, namaza hazırlandım.
5 — Müezzin ezan okuyunca onun söylediklerini ben de söyledim.
6 — İstişâre etmeden, danışmadan birşey yapmadım.
7 — Akrabamdan benden alâkayı kesmiş olanı, ben aradım, ziyâret ettim.

Bunun üzerine Âişe (radıyallahü anhâ): «Senin mizânın, işte bununla ağır oldu» buyurdu. **Ravdatü'l-ulemâ**'da da böyle diyor.

Bir selâm, bir iyi haber, meselâ sağlık haberini bildirmekle ve bir hediye de olsa, sıla-i rahm vâcibdir. **Meşârık şerhi**nde yazıyor: Vâcib olan sıla-i rahmin hangisi olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Kimi bunlar, mahrem akrabadır, kimi mahrem olsun olmasın bütün akrabadır demiştir. İmam Nevevî (rahimehullah) buyurdu ki: «Sıla, sıla-i rahm yapanın kolay ve zor durumuna göre derece derecedir. En aşağı derecesi, bir kelâm ve selâm ile de olsa, akrabasından alâkayı kesmemektir. İmkânı olduğu halde, bunları terk edene vâsıl, sıla yapmış denmez.»

Büyüklerden biri akraba ile komşu olmayı hoş karşılamazdı. Çünki komşu olup, her zaman görüşmek, hürmet ve heybeti giderir, bu da onlardan kesilmeğe yol açar derdi. İmam Gazâlî (rahimehullah) anlatır: Ömer (radıyallahü anh), vâlilerine, memurlarına mektûb yazıp, akrabaların birbirlerini ziyâret etmelerini, fakat komşu olmamalarını söyleyiniz

buyurdu. Böyle buyurması, komşu olurlarsa, çok görüşür, içli - dışlı olurlar, birbirlerini kırarlar, saymazlar ve neticede birbirlerinden kesilirler demektir.

Akrabasını gün aşırı ziyâret eder. Bu sevgiyi arttırır. Bunu yapamazsa, akrabasını Cum'a günleri ziyâret eder. Bu da olmazsa, ayda bir yoklar. Bir süâle, başkalarına karşı, yardım ve dayanak olmada yekvücûd ve bir el gibi olur. Birbirlerinin ihtiyaçlarını reddetmezler. Çünki bu kesilmeğe sebeb olur.

Amcayı, ağabeyi ve dayıyı baba, teyze ve halayı anne yerine koyar. Ya'nî hürmet, tevkîr, hizmet ve itâatte onları gözetir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Büyük kardeşlerin küçükler üzerindeki hakkı, babanın oğlu üzerindeki hakkı gibidir»** buyuruldu.

Bir akrabasını, köle olmuş görürse, onu satın alıp âzâd eder. Bu akrabası mahrem akrabasından olmasa da, yine böyle yapar. Eğer mahrem akrabasından ise, bunu gönül rızası ile yapar. Çünki bu, sıla-i rahmin ve iyiliğin tamamındandır.

## KÖLE VE HİZMETÇİLERİN HAKLARI

Köle ve hizmetçilerle iyi geçinme hakkında, hadîs-i şerîfde: **«Kölelere karşı iyi davranmak, bereket; kötülük yapmak ise, şeâmettir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Emri altında bulunanlara kötü davranan Cennete girmez»** buyuruldu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Vedâ hutbesinde beş vakit namazı vasiyyet ve emrederken, ardından, kölelere ve emri altında olanlara, yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçlarında ihsân üzere olunuz buyurup, emri altında bulunanlara iyi davranmanın namazla beraber bildirilmesi ile, haklarının efendiler üzerine vâcib olduğuna işâret etmişlerdir. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur ki, Resûlullah'ın, son vasiyyetlerinden biri bu idi ve şöyle buyurdu: **«Eliniz altında bulunan kimseler hakkında, Allahü teâlâ'dan korkunuz. Yediklerinizden onlara yedirin, giydiklerinizden onlara giydirin, dayanamıyacakları işleri onlara yaptırmayın. Beğeniyorsanız yanınızda tutun, beğenmiyorsanız satın. Allahü teâlâ'nın kullarına, yaratıklarına azâb, cefâ etmeyin. Çünki Allahü teâlâ onları sizin emrinize verdi. İsteseydi, sizi onların emrine verirdi.»**

Bir köle satın alınca, alnındaki saçından tutup, ona bereketle düâ etmesi, en önce tatlı veyâ evinde bulunan en iyi yemekten ikrâm etmesi, sonraki zamanlarda, Allahü teâlâ'nın rızâsına uygun yedirmesi ve giydirmesi, yapabileceği işi ona yaptırması sünnettir. Ona güç, ağır bir iş verirse, kendisi de ona yardım eder. Ona iki işi birden emretmez. Meselâ ekmek yapmak ve yemek pişirmek yâhud çamaşır yıkamak gibi iki işi bir anda yapmağı söylemez.

Süleyman'ın yanına bir adam girdi ve onu hamur yoğururken gördü. Ey Allah'ın kulu, bu ne hâldir? dedi. «Hizmetçiyi bir işe göndermedim. Ona iki işi birden vermeğe gönlüm râzı olmaz» cevabını verdi.

Her gün ve gece onu yetmiş defa afv eder. Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) anlatır: Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) birisi geldi ve: Yâ Resûlâllah, hizmetçiyi ne kadar afv edelim? dedi. Resûlullah sükût buyurup, sonra: **«Her gün onu yetmiş defa afv et»** buyurdu. Ona kızdığı zaman, Allahü teâlâ'ya karşı isyânını, itâatsizliğini, ona ibâdet ve tâatteki kusurlarını göz önüne getirmelidir. Halbuki Allahü teâlâ'-

nın kudreti, hâkimiyyeti, onun kölesine olan kudret ve hâkimiyyetinden yüksektir.

**HİKÂYE** : Derler ki, içkici bir adam vardı. Arkadaşlarından bir kaçını topladı. Kölesine dört dirhem (gümüş para) verip, içki âlemi için meyve almasını söyledi. Köle, Mansûr bir Ammâr'ın (rahimehullah) kapısından geçerken, bir fakîr için birşey istediğini ve kim bana dört dirhem verirse, ona dört düâ ederim dediğini işitti. Köle dört gümüşü Mansûr bin Ammâr'a verdi. Mansûr bin Ammâr, sana nasıl düâ etmemi istersin? buyurdu. «Efendim vardır. Ondan kurtulmak isterim dedi. Mansur ona bu hususta düâ etti. Köle ikincisinde, Allahü teâlâ'nın, verdiğim gümüşleri bana iâde etmesini isterim dedi. Onun için de düâ etti. Üçüncüsünde, Allahü teâlâ'nın, efendimi afvetmesini isterim dedi. Onun için de düâ etti. Dördüncüde, Allahü teâlâ'nın, beni, efendimi, seni ve bütün cemâ'ati afvetmesini isterim dedi. Mansûr buna da düâ etti. Köle efendisine dönünce, niçin geç kaldın? dedi. O da hâdiseyi olduğu gibi anlattı. Efendisi, peki Mansûr nasıl düâ etti? dedi. Kendim için, âzâd olunmam hakkında düâ etmesini istedim ve etti deyince, efendisi, hadi git, Allah için seni âzâd ettim, artık hürsün dedi. İkincisi nasıl idi? dedi. Allahü teâlâ'nın, verdiğim dirhemleri iâde etmesi için düâ etmesini istedim ve etti. Efendisi bunu duyunca, ona dörtbin dirhem verdi. Üçüncüsü nasıl oldu? dedi. Allahü teâlâ'nın, efendime tevbe nasîb etmesi ve onu bağışlaması için düâ etmesini istedim ve etti dedi. Bunu duyan efendisi, Allahü teâlâ'ya tevbe ettim dedi ve dördüncüsü ne idi? diye sordu. Allahü teâlâ'nın, beni, seni ve bütün cemâati bağışlaması için düâ etmesini istedim ve etti dedi. Efendisi, bu bana âid değil, buna diyeceğim birşey yok dedi. Akşam olunca yattı. Rü'yâda, bir sesin kendisine: «Sen sana âid olanı yaptın. Ben bana âid olanı yapmaz mıyım. Seni, köleni, Mansûr'u ve hâzır olan cemâati bağışladım» dediğini duydu. **Ravdatü'n-nâsihîn**'de de böyle yazıyor.

Kızınca, kölesini döğmez. Gerekiyorsa, öfkesi geçtikten sonra döğer. Çünkü kızgınlık ânında döğerse, bir yerini kırabilir. Ancak edeblendirmek ve ahlâkını düzeltmek niyyetiyle döğer. Üç defadan fazla vurmaz. Çünki kıyâmette kısasa sebeb olur, ya'nî kıyâmette kölesi onu döğer.

Mus'ab bin Zübeyr'e bir adam getirdiler. Suç işlemiş idi. Mus'ab, döğmek için kamçı isteyince, adam, «Kıyâmet günü, huzûrunda benden aşağı olacağın Allah aşkına, beni afv etmeni istiyorum» dedi. Mus'ab divandan yere indi, vücudünü yere yapıştırıp: «Seni afvettim» dedi. Bu hikâye **Hâlisa**'da bildirilmektedir.

Osman bin Affân (radıyallahü anh) kölesinin kulağını kuvvetlice çekti. Sonra pişman oldu ve kölesine, kulağımı çek ve acısın buyurdu. Köle efendisinin kulağını çekip, canını yakmaktan kaçınmak isteyince zorla

çektirdi. Eshâb-ı kirâmdan bâzısı, kölesine eziyet edip, sonra pişman olunca, kölesini âzâd ederdi. Bir hadîs-i şerîfde: **«İşlemediği suçtan ötürü kölesini döven veya tokatlıyanın keffâreti, o köleyi âzâd etmektir»** buyuruldu. Ya'nî onu dövmenin günâhı, âzâd etmek sevabı kadardır. **Şerh-i Mesâbih'**de de böyle diyor.

İşin en uygunu, kölesinin hizmetteki kusurlarını, kendisinin Mevlâsına, ya'nî Allahü teâlâ'ya karşı olan kusurunda görmeli ve aramalıdır.

Muhammed bin Münkedir (rahimehullah), kölesine kızınca: Efendine ne kadar da çok benziyorsun» derdi.

Avn bin Abdullah da, kölesi itâatsizlik yapınca: «Mevlâsına isyânda efendine ne kadar da çok benziyorsun. O Mevlâsına âsî oluyor, sen de mevlâna (efendine) âsi oluyorsun» derdi. Gene bir gün efendisini kızdırdı. «Seni döğmemi istiyorsun galiba!» dedi ve, «hadi git, hürsün» buyurdu.

Kölesine, dînî hususlarda lâzım olanları öğretir, Yûsuf sûresini ezberletir. Çünki bu sûrede, kölelerin edeblerine mahsus kıssalar vardır. Kölesini döğerken, köle ona Allahü teâlâyı hâtırlatır, Allah aşkına vurma, sen de kulsun, senin de sâhibin var... gibi derse, onu döğmekten vazgeçer. İbni Münkedir anlatır: Resûlullah'ın Eshâbından biri kölesini döğdü. Döğerken köle, ikide bir, Allah için vurma, Allah aşkına beni bağışla derdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kölenin feryâdını işitti ve onun yanına gitti. Resûlullah'ı görünce, döğmekten vazgeçti. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allah için, beni döğme diye sana yalvardı, onu bağışlamadın da, beni görünce döğmekten vazgeçtin, öyle mi?»** buyurdu. O sahabî, yâ Resûlâllah, onu Allah için âzâd ettim dedi. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Böyle yapmasaydın, yüzünü ateş yakardı»** buyurdu.

Kölesine kızıp, döğmek istediği zaman, kıyâmet günündeki kısası hâtırlar. Abdullah bin Rufa'a (radıyallahü anh) anlatır: Adamın biri, «yâ Resûlâllah, bizim gibi müsliman olup, namaz kılan, oruç tutan, kölelerimizi döğüyoruz. Bizim bu hâlimiz nedir?» diye süâl etti. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Onların suçları ve sizin verdiğiniz cezâlar tartılır. Cezâlarınız, suçlarından ağır gelirse, haklarını sizden alırlar»** buyurdu. Biri de: «Bana kölelerden daha yakın bir düşman işitmedim» dedi. **Menba'**da böyle bildirilliyor.

Kölesi, istediği gibi değilse, kendine uymuyorsa, ona ezâ etmez, onu satar. Yukarıda bildirildiği gibi, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle emretmişlerdir.

Kölesinin zinâ yapacağından endişe ederse, onu bir kadınla evlendirir. Haddi gerektiren bir suç işlemişse, vâliye bildirip, onun katında da,

suçu sâbit olunca, köleye had vurulur. Yine de devam ederse, az bir para ile de olsa, onu satar.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: « **Sizden birinizin câriyesi zinâ yaparsa ve yaptığı kesinlik kazanırsa, ona had cezâsı vursun, itâb etmesin. Sonra gene yaparsa, gene had ce zâsı vursun, ona bağırıp çağırmasın. Sonra üçüncü defa yaparsa, kıldan bir ip karşılığında da olsa onu satsın»** buyuruldu. Buradaki satsın emri, istihbâb içindir, vücûb için değildir. Hadîs-i şerîfde: **«Efendisi ona had cezâsını uygulasın»** bildirilmesi ve câriye diye mutlak olarak bildirilmesi, nikâhlısı olsun veya olmasın, cezâlandırılır demektir. Cezâsı ise, hür kadının cezâsının yarısıdır. Çünki Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde: **«Onlar evlendikten sonra, fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezâlarının yarısı tatbîk edilir»** buyuruyor. Âyet-i kerîmedeki fuhuşdan murad zinâdır. Bunlar evli olsalar da, had cezâsı verilir, recm edilmezler. Çünki recmin yarısı olmaz. Bu konuda köle ile câriye, nassın delâletine göre aynıdır. Bunun için musannif köle dedi.

İmam Şâfiî (rahimehullah) bu hadîs-i şerîfden, efendinin köleye had vurabileceği mânasını çıkardı. Hanefî âlimleri ise, bu cezâyı ancak islâm devleti reisinin izni ile tatbîk edebilir diyorlar. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Dört şey vardır ki, bunların icrâsı vâlilere verilmiştir»** hadîs-i şerîfinde, bu dört şeyi bildirirken, birinin had olduğunu buyurmuştur. Vâli sözü, yalnız başına kullanılınca, en büyük mülkî âmir demektir. O da Sultan, yâhud vekilidir. **«Ona had vursun»** demek, had vurma sebeblerine baş vursun, yâ'nî vaktin sultanına başvurup, had cezâsını tahakkuk ettirsin demektir.

Sünnetlerden biri de, köle veya hizmetçisinin yemeği huzûruna getirdiği zaman, onu da yanına oturtup yemektir. Yanında oturtmazsa, yediği yemekten ona bir lokma verip, hafifce, «hadi bunu al» der.

**İhyâ**'da diyor ki: «Bu lokmayı eline koyup, bunu ye der.» Hayvana binince, kölesini terkesine alır. Onu ardından yürütmez. Bu kibir alâmetidir. Halbuki Allahü teâlâ katında hangisinin daha üstün olduğu bilinmiyebilir. Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) adamın birini hayvanına binmiş, kölesini ise, ardından ona yetişmek için koşar görünce: «Ey Allah'ın kulu, onu da yanına al. Çünki o senin kardeşindir. Onun da canı, senin canın gibidir» dedi. Adam, kölesini hayvanına bindirdi. Sonra: «Kölesi ardından yürüdüğü müddetçe, efendi Allahü teâlâ'dan uzaklaşır» buyurdu. Bunu **İhyâ** yazıyor.

Köle ve hizmetçisinin, huzurunda el pençe divan, ayakta durmasını istemez. Çünki bu da kibirliliktendir. İsâ aleyhisselâm: **«İnsanların, huzûrunda ayakta durmalarından hoşlanan, oturacak yerini ateşe hazırlasın»** buyurdu. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor.

Kab, kacak, bardak, tabak kırdığı, bilmiyerek yanlış iş yaptığı, yanıldığı ve unuttuğu için onları döğmez. Çünki bunlardan dolayı döğen, kıyâmette bundan süâle çekilir. Ahnef bin Kays'a, «hilmi kimden öğrendin?» diye sordular. Kays bin Âsım'dan dedi. Hilmden sana ne ulaştı, bildirir misiniz? dediler. Şöyle anlattı: Evinde oturuyorduk. Bir ara hizmetçisi kebabları üzerinde olan şiş ile onun yanına geldi. O esnâda birden kızarmış yağı damlıyan etlerin bulunduğu şiş, oğlunun üzerine düştü. Onu yaraladı ve öldü. Câriye dehşete kapıldı, aklı gidecek gibi oldu. Efendisi, bunun dehşetini âzâd olmaktan başka şey gidermez deyip: Üzülme, artık hürsün» buyurdu.

Meymûn bin Mihrân'ın yanında müsâfiri vardı. Câriyesine hemen akşam yemeği hazırlamasını emretti. O da acele ile yemeği pişirdi ve sıcak yemek tabağını getirirken, sürçtü ve yemek, efendisi Meymûn'un başından aşağı döküldü. Efendisi, ey câriye, beni yaktın! dedi. Câriye, «ey iyilik öğreten, ey insanları terbiye eden, Allahü teâlâ'nın buyruğuna dön» dedi. Allahü teâlâ, ne buyuruyor dedi. Câriye, Allahü teâlâ: **«Kızgınlığını yenenler»** buyuruyor dedi. Kızgınlığımı yendim, sana kızmıyacağım dedi. Câriye, Allahü teâlâ: **«İnsanları afv edenler»** buyuruyor dedi. Efendisi, seni afvettim dedi. Câriyesi, bu kadar yetmez. Allahü teâlâ: **«Allah, ihsân iyilik edenleri sever»** buyuruyor dedi. Allah için hürsün dedi. İhyâ'da da böyle bildiriliyor.

Efendi köle ve câriyesine, kulum, kadın kulum demez. Kölesine feta'm, câriyesine fetât'ım der. Fetâ, genç erkek, fetat, genç kadın demektir. Yaşlı da olsa böyle söyler. Hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz köle ve câriyesini, kulum, kadın kulum demesin. Feta'm ve fetat'im desin»** buyuruldu. Köle de efendisine, rabbim demeyip, efendim demelidir. Çünki rab, ya'nî yetiştirici ve terbiye edici, bir olan Allahü teâlâ'dır. Bütün insanlar ise, Onun zaif kullarıdır.

Köle, uzun zaman efendisinin yanında kalır, ona hizmet ederse, onu kölelikten âzâd eder. Umulur ki, Allahü teâlâ, kölenin her uzvuna karşılık, onu âzâd eden efendisinin her uzvunu Cehennem âteşinden âzâd eder. Nitekim Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Müsliman bir köleyi âzâd edenin, âzâd olunan her uzvuna karşılık, Allahü teâlâ bir uzvunu Cehennem ateşinden âzâd eder. Hattâ fercine karşılık, efendisinin fercini»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfde, ferci özel olarak bildirdi. Çünki o, en büyük günâhı işliyen yerdir. O en büyük günah da, şirkten sonra gelen zinâdır. Bâzı âlimler, bunun bildirilmesi tahkîr içindir. Çünki diğer uzuvlara göre, hakîr ve aşağıdır dediler. Hadîs-i şerifden bütün âzaları yerinde olan bir kölenin âzâd edilmesinin müstehab olduğu anlaşılmaktadır. Bunun gibi, erkek efendinin, köle; kadın efendinin, câriye âzâd etmesi de müstehabdır denildi. Çünki karşılığında bir

uzvunun Cehennem ateşinden âzâdı vardır. Erkeklerdeki uzuvlar bir, kadınlardakiler de birdir. Hadîs-i şerîfde, müsliman köle, câriye diye belirtilmesinden anlaşılıyor ki, kâfiri âzâd etmede bu derece karşılık yoktur. Evet onda da fazîlet olduğu açıktır. **Mesâbîh** şerhinde de böyle diyor. Âzâd etmekle, efendi, belki kölesinin haklarından da kurtulmuş olur.

Köle, kölelik günlerini fırsat ve ganimet bilir. Çünki bir hadîs-i şerîfde: **«Hür olanın bir sevabı on, köleninki yirmi kat yazılır»** buyuruldu. Köle daha çok sevab almaktadır. Ancak her köle değil, Allahü teâlâ'ya ibâdet ve tâatini iyi, efendisine itâatini düzgün yapan köle bu sevabları alır. **Şerh-i Meşârık**'da da böyle yazıyor. Hadîs-i şerîf şöyledir: **«Köle, efendisine itâat eder, hizmet ve işlerini iyi yapar ve Rabbine ibâdetini de gayet güzel yaparsa, iki kerre sevab alır.»**

Ebû Râfi' âzâd edilince ağladı ve: «Ben iki kerre sevab alıyordum. Şimdi biri gitti» dedi. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) bildiriyor.

Köleleri içinde takvâsı çok, dürüstlüğü açık olana, daha çok ikrâm eder. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ), kölelerinden namazı güzel kılanı âzâd ederdi ve: «Rabbine güzel ibâdet edeni, kendime hizmet ettirmekten hayâ ederim» buyururdu.

Âzâd ettiği köleyi, artık hizmet ettirmez. Çünki bu eziyyet ve düşük karakter alâmetidir.

Kadın veya erkek köle, giyinme ve görünüşte kendini, hür olanlara benzetmez.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) efendisinden kaçan köle hakkında tehdîd ile: **«Köle efendisinden kaçınca, namazı kabûl olmaz»** ya'nî makbûl olmaz buyurdu. **Mesâbîh** şerhinde de böyle diyor...

## DİĞER İNSANLARIN HAKLARI

Başkalarının durumları ile ilgilenmemek, hallerini araştırmamak, gönlü rahatlandırır, dîni sağlamlaştırır. **Bizâziyye**'de yazıyor: Memlekette olan olayları sormak husûsunda, bâzıları haber vermek mekruhdur, sormak değil demişlerdir. Çünki zamanımızda, fitne, fesad çoğalmıştır. Muhtâr olan kavil, haber vermek ve haber sormak mekruh değildir şeklindedir. Hadîs-i şerîfde: **«insanların durumlarını bilen ve içlerinde yaşayanın başı belâda, onlardan uzak duranlar ise rahattır»** buyuruldu.

İnsanlara karşı sû'-i zan hususunda dikkatli olmak, onlara tam güvenmemek de sünnettir. İnsanlara mağrur olmamalı, yoksa fitneye düşer. Zîra, insanları tanımağa, tecribeye kalkışmak, onları kızdırır, gücendirir. Kötü hallerini görünce, onlardan uzaklaşmalı, aralarına karışmamalıdır. İnsanların içini bilinciye kadar, görünüşlerine aldanmamalıdır. İmam Gazâlî (rahimehullah) ne güzel söylemiştir. Şiir :

**Çok kişiyle görüşme, hatâ kabûl etmezler,**
**Kusuru bağışlamaz, ayıbları örtmezler;**
**Az ve küçük şeyleri, hem sorar hem ararlar,**
**Aza da, çoğa da hep, birbirin kıskanırlar.**
**İnsafı gözetmezler, ama insaf isterler,**
**Hatâ, nisyân dinlemez, kat'iyyen afvetmezler.**
**Dâima söz taşırlar, hep iftira ederler,**
**Kardeşler arasına, düşmanlık düşürürler.**
**Çoklarıyla görüşmek, sebeb olur hüsrâna,**
**Onlardan kesilmekse, kavuşturur rüchâna.**
**Hoşnud olurlar ise, halleri yaltaklanmak,**
**Ama bir kızdılar mı, işleri kindâr olmak;**
**Kinlerine emniyet etmemeli kat'iyyen,**
**Gülmelerinden birşey, beklenmez ebediyyen.**
**Dıştan giyimi güzel, kalbleri kurt yüreği,**
**Zan ile kesilirler, - bilmezler sevişmeği -.**
**Arkandan göz kırparak senle alay ederler,**
**Sevdiklerine dahi îtimad beslemezler.**

Sonra buyurdu: Bir evde veya bir başka yerde, bir müddet kendi-

siyle berâber kalıp, iyice tanımadığın kimsenin sevgisine güvenme. Onu azl olduğu, hâkim, vâli olduğu, zengin ve fakir olduğu zaman dene! Yâhud onunla yolculuk yap, yâhud alışveriş yaparak, para alıp vererek, yâhud çok muhtâc olduğun zaman, ona baş vurarak dene! Bu sayılan hususlarda onu beğeniyorsan, yaşlı ise, onu kendine baba, küçük ise evlâd, akranın ise kardeş edin.

Elinden geldiği kadar, çok az da olsa insanlardan birşey istemez. Onlara karşı küçülmez. Şeref ve vekarını korur. Onların aralarına girmez. Uzlet ve onlardan uzaklıkta azîz olarak yaşar. Etraflarında çok dolaşarak değerini yitirmez, onlardan çok şey istiyerek, kendini küçük düşürmez. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kadrinizi bilmiyenler için adım atmayınız»** buyurdu.

Bize iyilik yapana, biz de iyilik yaparız, kötülük yapana da, kötülük yaparız diyenlerden olmaz. Çünki müslimana yakışan, kötülük yapana da iyilik yapmaktır. Çünki iyilik yapana iyilik yapmak, karşılık vermektir. İhsân, ya'nî hakikî iyilik, kötülük yapana iyilik etmektir. Huzeyfe'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Zaif karakterli olmayın. İnsanlar bize iyilik yaparsa, biz de iyilik yaparız, zulm ederlerse, biz de zulm ederiz demeyin. Kendinizi şöyle yapınız: İnsanlar size iyilik yaparsa, onlara iyilik yapınız; kötülük yaparlarsa, zulm etmeyiniz»** buyuruldu.

Her sınıftan, onların yanında bulunanı ister. Çünki insanlar altın ve gümüş mâdenleri gibidir. Peygamber efendimiz de (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle buyurdu. Ya'nî insanlar, amel, ahlâk ve söz mâdenleridir. Lâkin bunlarda, altın ve gümüş gibi farklıdırlar.

**Mesâbîh şerh**inde yazıyor: Bunda, tabîat mâdenlerinde güzel ahlâk cevherlerinin bulunduğuna işâret vardır. Meşakkat ve gayret ile mâdenlerden cevherler çıkarıldığı gibi, nefsi terbiye ile, ondaki saklı güzel ahlâk cevherlerini çıkarmalıdır.

Muallimden ilim, kuvvetliden kuvvetli olmağı öğrenmek istemeli, başka şey istememelidir. Diğer istekler de buna benzetilebilir.

İnsanlara taşkınlık, sapıklık gibi sıfatlarla hükmetmez. Sû'-i zanda bulunmaz. Onların aslında sapık oldukları zannında bulunmaz. Belki görünüşlerinin sağlamlığı ile yetinir. İçlerini Allahü teâlâ'ya ısmarlar.

İnsanlarla mücâdele ve muhâsame etmez. Onlardan ikram ve iyilik görünce, onları, senin işinde kullandığı için, Allahü teâlâ'ya şükret! Ve, Allahü teâlâ'dan, seni onlara güvenmekten korumasını düâ et! Senin gıybetini yaptıklarını duyarsan, yâhud onlardan bir kötülük duyduğun, yâhud zararlarına uğradığın zaman, onları ve yaptıklarını Allahü teâlâ'ya havâle et, onlara karşılık vermekle meşgul olma. Çünki böyle yapmak zararı arttırır ve ömrü böyle şeylerle geçirtir.

İnsanlara dini, ilmi ve parası ile öğünmez. Çünki böyle öğünmek,

câhiliyye devrindeki işlerdendir. Onların yalan ve gayr-i meşru' işlerini görünce, onlar için, Allahü teâlâ'dan mağfiret ister. Zaif ve güçsüzlere yakınlık gösterir. Fakirlerle oturmakla bereketlenir. Çünki bu, nifaktan ve kibirden uzaklaştırır. Sevâb yönünden ise, en üstün bir cihâddır. Miskinleri sever. Çünki onları sevmek Cennetin anahtarıdır. Meşayıh'a hürmet eder. Zîra bu saygı ve ta'zim, Cenâb-ı Hakka, duyulan saygı cinsindendir.

İnsanların hallerini incelemez. Halktan bir fâide ve zarar beklemez. Çünki insanlar Allahü teâlâ'ya muhtâc olmada, kendilerinden fâide veya zarar gelmeme konusunda bir tarağın dişleri gibidirler. Bilâkis zarar ve fâidenin bütünü Allahü teâlâ'dandır. O dilemeyince kimse ne zarar, ne de fâide verebilir.

İnsanların din ve dünyâ bakımından farklı olmalarını fırsat ve ganimet bilir. Nitekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İki haslet vardır. Kimde bulunurlarsa, Allahü teâlâ, onu şükredici ve sabr edicilerden yazar. Kimde bu iki haslet yok ise, Allahü teâlâ, onu şükr ve sabredicilerden yazmaz. Din husûsunda kendinden yüksek olana bakıp, onun gibi olmağa çalışmak, dünyâ işlerinde ise kendinden aşağı olana bakıp, Allahü teâlâ'nın kendisine olan ihsânına şükretmek»** buyurdu. Bu **Tuhfetü'l-ebrâr**'da yazılıdır.

Bir hadîs-i şerîfde: **«İnsanlar farklı oldukça, dâima hayırda olurlar. Eşit olurlarsa helâk olurlar»** buyuruldu. İnsanların farklılığını fırsat ve ganîmet bilmek hususunda şöyle demişlerdir: İnsanların kimi emîr, kimi sultan, kimi vezir, kimi âlim, kimi san'atkâr olmakla, mertebe ve meslekleri ayrı ayrıdır. Âlemin nizamı böyledir. Aksi olsaydı, âlemin nizamı bozulurdu.

En yakını olsa da, Allahü teâlâ katında günâh olan söz ve işde ona uymaz, dediğini yapmaz. Allahü teâlâ'nın gazabı bulunan bir işte, kimsenin rızâsını aramaz. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Allahü teâlâ'nın gazabı olan bir işte, insanların rızâsını kazanmağa çalışanlara, Allahü teâlâ gazabını verir»** buyurdu. **Hutabü'l-erbain** şârihi der ki: Allahü teâlâ'nın gazabını kazanarak insanları râzı etmeğe uğraşmak demek, dil âfetlerinden olan maskaralık, mukallidlik, alay etmek, söz taşımak, insanları güldürmek, dil ile saldırmak gibi işler yapmaktır. Şâirlerin âdetleri, nedimlerin usûlü böyledir. Onlar sâlihleri ayıblamaktan, âlimlerle alay etmekten çekinmezler. Çünki bunlar şeytanın işâretleri, nefs-i emmârenin kötü sızıntılarındandır.

Zâlim olduğunu bildiği kimseye doğru bir adım yürümez. Bu büyük günâh olur.

Günâh işliyenlere buğz ederek, Allahü teâlâ'nın sevgisini kazanmak ister. Onlara kızarak Rabbinin rızâsına kavuşmak, onlardan uzaklaşarak,

Rabbine yaklaşmak ister. Onlara karşı asık suratlı durur. Kâfirlere ise, daha sert bir yüz ifâdesi ile muamelede bulunur.

Mü'minlere karşı güzel huylu, açık yüzlü olur. Onlara yumuşak, rıfk, lûtf, adâlet, ihsân ve cömerdlik üzere hareket eder.

Bakışıyla bile olsa, kimseyi korkutmaz. Çünki müslimanı korkutmak haramdır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Müslimana, bir müslimânı korkutmak halâl olmaz. Bir müsliman din kardeşine, eziyet verici bakışla bakması da, halâl değildir»** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, **İhyâ**'da bildirilmektedir.

Bir müslimanı açık olarak tehdîd edip de korkutmaz. Bir kimseye güvenip, onu arka tutup, ben güçlüyüm demez. Böyle yapanı Allahü teâlâ zelîl eder. İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: İnsanlara, benim yerimi, kim olduğumu siz bilmezsiniz? demeyin. İnan ki, sen buna müstehak olsaydın, Allahü teâlâ, sana onların kalbinde yer verirdi. Sevdiren ve nefret ettiren, şübhesiz Allahü teâlâ'dır.

Allah sevgisini, bütün insanların sevgisine tercih eder. Hiç kimseyi, beğenmediği bir lâkabla çağırmaz. Herkesi ismiyle çağırır. Beğenmediği bir lâkabla, bir kimseyi çağırana melekler lâ'net okur.

Bir müslimanla harb etmez. Kimseyle kavga, gürültü çıkarmaz. Hattâ kimseye meşakkat zorluk çıkarmaz. Münâzaanın, kavganın, münâkaşanın keffâreti iki rek'at namazdır. Silâhını kimseye çevirmez. Çünki hadîs-i şerîfde: **«Müsliman kardeşine, bir harbi - veya bir silâhla - işâret ederse, melekler ona lâ'net okur»** ya'nî Cennetten uzaklaşması için ona beddûâ ederler buyuruldu. Çünki silâhı bir müslimana çevirmek, onu korkutmak demektir. Bu ise haramdır. Bunun haram olduğu bundan önceki hadîs-i şerîfden açıkça anlaşılmıştı. Kardeşi de olsa böyle yapmaz. Ya'nî böyle şaka yapmak yasaktır.

Zimmîye zulmetmez ve ona yapamıyacağı şeyi yüklemez. **Nikâye** şerhinde **Vâkıat**'dan şöyle nakl eder: Müsliman, bir zimmînin malını gasb eder veya çalarsa, kıyâmet günü bu hareketinin cezâsını görür. Zimmî hakkını ondan ister, ya'nî kıyâmette, o müslimandan dâvacı olur. Zimmî, ya'nî kitablı kâfire zulm etmek, müslimana zulm etmekten, hakkını yemekten şiddetlidir. Çünki o ebedî Cehennem ehlindendir. Bu zulm ile, Cehennemde azâbı azalmasa da, hafifliyebilir dediler. O, müsliman gibi, hakkını, orada aramamazlık etmez. Çünki bu yönden bir şefâat, afv beklemektedir. Bunun için, hayvanın insandan dâvacı olması, hepsinden şiddetlidir demişlerdir.

İzinsiz kimsenin malını almaz. Bu haramdır. Zimmîyi iyi künye ile künyelendirmez: meselâ ona ebül-hayr = hayır, iyilik babası demez. Kitablı kâfirleri de, böyle künye ile çağırmaz. Çünki bu cins künye, onlara saygı ifâde eder.

Bir kâfirle karşılaşınca, onu İslâma dâvet etmeden ondan ayrılmaz.

Müslimanların çarşısında kılıfsız kılıç, ok, bıçak, mızrak gibi yaralayıcı silâh ve âletlerle dolaşmaz. Birisinin eline, bedenine dokunup yaralayabilir. Kimsenin elinden, böyle kılıfsız olan bir kılıcı almaz.

## HAYVANLARİN VE KUŞLARIN HAKKI

Hayvan ve kuşların hepsine merhamet edip, haklarını gözetir. Böyle yapan Allahü teâlâ'nın rahmet ve re'fetine kavuşur. Hayvanın suratına vurmaz. Çünki yüz, Allahü teâlâ'nın yarattığı en üstün uzuvlardandır. Hiçbir canlıya eziyet ve işkence etmez. Boş yere bir serçe öldürmez. Çünki kıyâmette «niçin onu boğazlamadın?» diye süâle çekilecektir.

Hiç bir canlıya ateşle azâb etmez. Çünki ateşle azâb etmek, yalnız Allahü teâlâ'ya mahsustur. Hayvanın bâzı uzuvlarını kesip, yâhud yüzünü karalayıp, bir şeye benzetmez. Hayvanın yüzüne döğme yapmaz. Elinden geldiği kadar, hayvanını süsler, tozunu, toprağını siler ve günde yetmiş defa da olsa yemini ve suyunu verir. Hiçbir hayvanı, ok, mermi veya bir başka şey atmak için hedef yapmaz. Karıncayı öldürmez.

**Nikâye** şerhinde diyor ki: Karınca ısırırsa, öldürmekte bir mahzur yoktur. Isırmıyan karıncayı öldürmeğe izin yoktur. Öldürmesi mekruhdur. Bâzı âlimler ise, karınca ısırsın, ısırmasın, öldürülmesinde bir mahzur yok demişlerdir. Muhtâr kavil, birincisidir. Karıncayı suya atmanın mekrûh olduğunda âlimler birleşmişlerdir.

Bitin herhalde öldürülmesi câizdir. Ama bitin ve akrebin ateşe atılıp yakılması mekruhdur. Canlı biti yere atmak mübahdır, ama edeb bakımından mekruhdur. **Vâkıat**'da da böyle yazılıdır.

Balarısı ve Hüdhüd kuşu öldürülmez. Hürmete şayan bir kuştur. Kur'ân-ı kerîmde geçtiği gibi, Süleyman aleyhisselâm'a yakınlığı ile tanınır. Hüdhüd'ün (Alaca ipek kuşu) mü'minlerle beraber Cennete gideceği de rivâyet edilmiştir. Mukâtil (rahimehullah) on hayvan Cennete girecektir dedi: Sâlih aleyhisselâmın devesi, İbrâhim aleyhisselâmın danası, İsmâil aleyhisselâmın koçu, Mûsâ aleyhisselâmın ineği, Yûnus aleyhisselâmın balığı, Üzeyr aleyhisselâmın eşeği, Süleyman aleyhisselâmın karıncası, Belkîs'in hüdhüdü, Eshâb-ı Kehf'in köpeği ve Muhammed aleyhisselâm'ın devesi, Koç şeklinde olup Cennete gireceklerdir. **Mişkâtü'l-envâr**'da da böyle bildirilmektedir.

Alaca göçken kuşunu, kurbağayı ve karada bulunan böcekleri öldürmez. Gece gidip kuş yuvalarını bozmaz. Çünki gece, kuşların sükûn ve rahatlık zamanıdır

Tırnak ve dişle, canlıları öldürmez. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Tırnak ve dişin kestiği hâriç, çünki bu ikisi Habeşilerin**

**bıçağıdır»** buyurdu. Biz bu hadîs-i şerîfi, yerinden ayrılmamışa yorarız. Çünki habeşîler öyle yaparlar. **Sadrü'ş-şerî'a'**da da böyle diyor.

Hayvanlarını ikiye ve daha çok kısma ayırmaz. Hayvanları birbirine vurdurmak için, teşvîk, tahrîk etmez.

Akreb ve yılanı, namaz içinde ve dışında, her zaman öldürür. Onlardan intikam almaktan korkmaz. «Yılanı öldürmeyin, onun bir eşi vardır. Gelir ve sizden intikam alır» diye halk arasında söylenen söze değer vermez. Böyle sözlere inanmak, korkaklıktan ileri gelir. Korkaklık, kadınlara ve kadınlara benziyen erkeklere lâyıktır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«İntikam alırlar diye onları öldürmekten elçeken bizden değildir»** buyurdu. Ya'nî sünnetimize îktidâ etmemiş olur. Ya'nî intikam almalarından korkarak yılanları öldürmemezlik etmeyin. Böyle bir intikamın aslı yoktur. Bâtıl îtikadlardandır. **Mesâbih** şerhinde de böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Yılanları öldürün, ancak gümüş bir çubuğu andıran beyazlarını öldürmeyin»** buyuruldu. Herhalde bu yılan zararsız olduğu için istisnâ edildi. Çünki bu yılan zehirsizdir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ), «Benî İsrâilde insanlar maymun kılığına girdiği gibi, cinler de başka kılıklara girerler» buyurdu. **Mazhar**'da da böyle diyor.

Bütün âlimlere göre, Allahü teâlâ'nın, maymun kılığına tebdîl ettiği insanlar, öldüler ve hiçbirinin nesli kalmadı. Çünkî onlara bu azâb olarak verilmişti. Dünyâda üç günden fazla kalıp yaşamadılar. Şimdi dünyâda mevcud olan maymun, domuz, fare, köpek balığı ve başka hayvanlar, bu kılığı değişenlerin neslinden değildir. Bu olaydan önce yaratılmış olan bu cins hayvanların soyundandırlar. **Bostan**'da da böyle diyor.

İbni Ömer (radıyallahü anh) anlatır: Süheyl, Yemen'de me'mur idi. Zühre Hârut'la Mârût'u kandırmıştır sözü onun dediği gibidir. O ismi Süheyl olan bir adamdı. Adı Zühre olan bir de kadın vardı. Allahü teâlâ, onları yıldız şekline soktu ve çeşit çeşit azablarla, onları helâk eyledi ve Cehenneme gittiler. Adları, sanları, eserleri kalmadı. Bu Zühre ve Süheyl'in kınanması idi diyenlerin sözü, diğer yıldızların değil, aslı yok olan o yıldızların kınanmasına yorumlanır. Zâhir olan görüş de budur. Bâzıları, iki yıldız hâlini alanların hâlâ gökte iki yıldız olarak bulunduğunu söylüyorlarsa da, doğrusu biraz önce anlattığımızdır.

Hill'de olsun, haremde olsun şu beş hayvan öldürülebilir: Fare, akrep, çaylak, alacakarga ve kuduz köpek.

Hiçbir hayvanı ayağı ile çiğnemez. Çünki kıyâmette bundan süâl olunur. Büyük keleri ve eşek arısını öldürür. Bundan çok sevab alır.

Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Keleri, ilk darbede öldürene yüz sevab vardır. İkincide daha az, üçüncüde bun-**

**dan daha az sevab vardır»** buyuruldu. **Mesâbîh** şerhinde de böyle diyor. Keler denen hayvan, İbrâhim aleyhisselâmı içine atmak için yakılan ateşe devamlı üflerdi. Bunun için onu öldürmek vâcibdir. Onun bu ateşi tutuşturmak için üflemesi, cibilliyetindeki habislik ve ifsâdının alâmetidir. Çok kullanılması yüzünden şeytana benzemektedir. Çünki onu, İbrahim aleyhisselâmı içine atmak için, yakılan ateşe üfletmiştir. Aynı zamanda zehirlidir. Yemekleri, ifsâd etmek zevkidir. Hele tuz, en büyük düşmanıdır. Onu bozacak bir yol bulamazsa, tavana çıkar, tam üzerine gelir ve oradan içine pisler.

Evinde yılan gören, ona üç defa: İnnâ nes'elüke biahdi Nûhin ve Süleyman bin Dâvud aleyhimüsselâm en lâ tü'zinâ ve lâ tahrucî aleynâ, ya'nî Nûh ve Süleyman bin Dâvud aleyhimüsselâmın ahdi ile bize eziyyet vermemeni ve bize karşı çıkmamanı istiyoruz der. Dördüncü defasında gene gelirse, onu öldürür. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Eğer tekrar gelirse, onu öldürün. Çünki o, kâfirdir»**, ya nî kâfir olan cinnîlerdendir. Yâhud cür'et, saldırganlık, kasd ve can yakmada kâfir gibidir. **Mesâbîh şerhinde** de böyle diyor.

Şöyle rivâyet edilir: Yılan ve akreb, kendilerini gemiye alması için, Nûh aleyhisselâma geldiler. Nûh aleyhisselâm onlara: Siz zararlısınız, insanların başına dert olursunuz» buyurdu. Onlar, senin ismini anan kimseye zarar vermiyeceğiz dediler. Bu hayvanların zararından korkanın **«Selâmün alâ Nûhin fil-âlemîn»** âyetini okursa bu hayvanlar onlara zarar vermez. Bu âyet, Saffât sûresinin yetmişdokuzuncu âyetidir. **Mişkâtü'l-envâr'da** da böyle diyor.

Koyunu götürürken, kulağından tutup çekmez. Boynunun yanından tutar. Sığırın üzerine binmez. Eşeğe yük vurduğu ve bindiği gibi, ona yük yüklemez. Çünki her cins hayvan kendine âid bir iş için yaratılmıştır. Ona başka iş yaptırılmaz. Meselâ öküz, çift sürmek için yaratılmıştır, binmek için değil. Eşek de binmek için yaratılmıştır. Çift sürmek için değil. O halde tarlayı öküzle sürmeli ve eşeğe binmelidir. Aksini yapmamalıdır.

Atın yelesini, alın saçlarını ve kuyruğunu kesmez. Çünki bu, onun yaratılışını değiştirmektir. Kedileri ve evin dışında beslediği köpek gibi hayvanları yedirir. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) onlara çanak tutardı. Hadîs-i şerîfde: **«Açlıktan ölen kedi yüzünden, onu saklıyan kadına azâb edilir. Çünki ne kendisi onu yedirmiş, ne de yerdeki haşeratı yemesi için onu bırakmıştır»** buyuruldu.

Beyaz horoza söğmez. Çünki o insanları namaza çağırır. Çünki o namaz vakitlerinde ve geceleyin mübârek zamanlarda öter. Başka renk horozlarda da görüldüğü halde, en çok beyaz renkli horozun namaz vakitlerinde ve kıymetli saatlerde öttüğü söylenmiştir.

Pireye lâ'net etmez. Çünki o Resûlullah Efendimizi (sallâllahü aleyhi ve sellem) sabah namazına uyandırmıştır. Hayvanlardan hiçbirine lâ'net okumaz. Hadîs-i şerîfde; bir kimse devesine lânet edince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ona: **«Ey devesine lâ'net eden kişi! Onu yanımızdan uzaklaştır. Çünki yaptığın beddûâ kabûl edildi»** buyurdu.

Hiç bir şey ile alay etmez. Görünüşündeki ayıb ve kusur sebebiyle, hiçbir şeyi ayıblamaz. Bir şeyi ayıblıyan, sanki onu yaratanı ayıblamış olur. Bu ise büyük bir iş ve cür'ettir!

## EMR-İ MA'RUF VE NEHY-İ MÜNKERİN SÜNNETLERİ

Münker, söz veya işden, Allahü teâlâ'nın râzı olmadıklarına denir. Ma'rûf ise bunun tersi, ya'nî söz veya amelden Allahü teâlâ'nın beğendiklerine denir.

İnsanlarla görüşen, aralarında bulunan kimsenin en mühim ve büyük vecibelerinden biri, emr-i ma rûfdur. Âlimler, ma'rûfu emretmek, yaptırmak, emredeceği işe tâbidir dediler. O iş vâcib ise, onu emretmek vâcibdir. Buradaki vâcib, farz-ı kifâye şeklinde olup, bir kişi yapmayınca, farzıyyeti sâkıt olmaz. Bâzıları bunu yaparsa, diğerlerinden sâkıt olur. Allah yolunda cihad böyledir. Ma'ruf müstehab cinsinden ise, emri de müstehab olur. Diğer ma'ruflar da böyledir.

Nehy-i münkere gelince: Vâcib olması için şartlar vardır:

Bunlardan biri, nehy edilen, yapılmaması söylenen ve yasak edilen şeyin henüz vâkı' olmamasıdır. Yapıldıktan sonra, uygun olan, o şeyin çirkin olduğunu, iyi olmadığını söylemektir. Çünki o vasağı işlememe durumundan geçmiştir.

Biri de, yasak edilmiş bir işi, o kimsenin yapacağına zann-ı galib olmalıdır. Meselâ içki içen bir kimsenin, şarab, kadeh ve diğer gerekli şeyleri hazırlamakta olduğundan, onun içki içeceğine hükmetmek gibi.

Biri de, ona nehy-i münker yapınca, kendisine zarar gelmiyeceğine zannının gâlib olmasıdır. Ayrıca günâh işlemesine engel olmak istediği kimsenin inadçı olmaması lâzımdır.

Biri de, günâh işlemekten men'etmesinin etkili olacağına zann-ı gâlibi olmalıdır. **Meşârık şerhi**nde de böyle diyor.

Musannif, daha sonra cihâdı anlatırken, şu hadîs-i şerîfi bildirecek: **«Bütün iyi ameller, Allah yolunda cihâd etmenin yanında, engin bir denizde bir damla gibi, bütün iyi ameller ve Allah yolunda cihâd, emr-i ma'rûf ve nehy-i anil münker yanında, okyanus'ta bir damla gibidir.»**

Allahü teâlâ'nın gadab ettiği şeylere kızmadıkça, Allah için olan amelin fâidesi yoktur. Câbir (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirir: **«Allahü teâlâ, bir meleğe, filân şehri, içindekilerle beraber altüst et diye vahy etti. Melek, yâ Rabbi, o şehirde, sana bir ân isyân etmiyen filân kulun vardır dedi. «Onun üstüne ve di-**

**ğerlerinin üzerine yık, altüst et bu şehri. Çünki, onların kötülüklerini gördüğü halde, bir defa yüzünü değiştirmemiş, onlara kızmamıştır, buyurdu.»**

Âişe (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«İçinde, peygamberler ameli gibi ameli olan onsekiz bin kişinin bulunduğu şehrin ehâlisi azaba uğramıştır»** buyurdu. Bu nasıl oldu? dediklerinde: **«Çünki o iyiler, kötülük ve günâh işliyenlere, Allahü teâlâ için kızmadılar, ma'rûfu emr, münkeri nehy etmediler»** buyurdu. **İhyâ'da** da böyle diyor.

İnsanlar, emr-i ma'rûfu terk edince, helâk olurlar. Allahü teâlâ hepsine belâ gönderir.

**Hâlısa** kitâbında yazıyor: Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) der ki, Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«İnsanlar bir münker görür de, onu değiştirmez, men'etmezlerse, Allahü teâlâ onlara, en kısa zamanda umûmî azab gönderir»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Allahü teâlâ, kendi aralarında münker görüp, onu değiştirmeğe gücü yettiği halde değiştirmiyenler bulunmadıkça, bir kimsenin kötü ameli sebebi ile, bir topluluğa azâb etmez. Ama ellerinden geldiği halde, münkeri nehy etmiyenler yüzünden genel ve özel hepsine azâb eder.»**

Allahü teâlâ, böylelerinin düâsını kabûl etmez. Bereketi, iyiliği ve kurtuluşu onlardan kaldırır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Düâ etmeden önce, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapınız. Yoksa düâ edersiniz kabûl olmaz, istersiniz verilmez, Allahü teâlâ'dan yardım istersiniz, size yardım etmez»** buyurdu. Kurtuluşu onlardan kaldırır demiştik. Buradaki necâh = zafer, kurtuluş, düşmanları yenmek ve diğer zorluklardan kurtuluşa çıkmak demektir.

Bilâl bin Saîd der ki: Günâh gizli tutulduğu müddetçe, yalnız sâhibine zarar verir. Âşikâre olursa, bu günâha mâni' olmadıkları için, herkese zarar verir. Nu'man bin Beşîr'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ'nın hukukuna riâyet etmiyenler, edenler ve başkalarını da ettirenler, bir gemide bulunan ve mevkileri ayrı olan üç kişiye benzerler. En altta bulunan susayınca, diğerlerinin yanında keseri eline alır. Keseri niye aldın, ne yapmak istiyorsun dediklerinde, bulunduğum yeri kırıp, suya kavuşacağım der. Diğerlerinden biri, «bırakın kendi hakkını kırsın, bozsun, ne yaparsa yapsın der. Diğeri ise, gemiyi kırmasına sakın müsâade etmeyin, bizi de, kendini de helâk eder der. O halde elindekini alırlarsa, o da, kendileri de kurtulur. Elinde olanı almazlarsa, o da, kendileri de helâk olur»** buyuruldu. **Şerhu'l-hutab'da** da böyle bildirilmektedir.

Süfyân-ı Sevrî (rahmetullahi aleyh) bir münker görse ve onu değiştirmeğe gücü yetmese, günlerce küçük abdest bozarken içinden kan

gelirdi. Bütün müslimanların bu hususta, bu gayret, hamiyyet ve salâbette olması lâzım ve lâyıktır. Müdâhene edip, insanlar tarafından sevilmeği düşünmemelidir. Müdâhene, bir işte gevşek davranmak demektir. Dindeki mânası ise, âşikâre günâh işliyen birisini görür ve engel olmak elinde iken, işliyen veyâ bir başkasından sebebsiz yere çekinir veya dindeki gayretinin azlığı sebebi ile ona engel olmaz demektir. **Mazhar**'da da böyle diyor.

Ebû Ümâme-i Bâhilî'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmet günü, ümmetimden bir gurub insanlar, kabirlerinden kalkıp, Allahü teâlânın huzûruna maymun ve domuz şeklinde çıkarlar. Bunlar, elinden geldiği halde günâh işliyenlere karşı müdâhene edip, nehy-i münkeri terk edenlerdir»** buyuruldu. Bu, **Ravdatü'l-ulemâ** kitâbında yazılıdır.

Emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapan, başkalarının kınamasından, dil uzatmasından çekinmez. Nitekim Allahü teâlâ, Mâide sûresi ellidördüncü âyetinde: **«Allah yolunda cihâd ederler, dil uzatanın kınamasından korkmazlar»** buyuruyor. Hattâ dayaklarından, döğmelerinden, hattâ öldürmelerinden bile korkmaz. Çünki selef-i sâlihîn, devlet reislerinin, vâlilerin kötülüklerini men'eder, aslâ çekinmezlerdi.

**HİKÂYE:** Ebû Gıyâs Zâhid, Buhârâ kabristanının yanında yaşardı. Bir gün, bir kardeşini ziyâret için şehre geldi. Emîr Nasr bin Ahmed'in adamları, yanlarında şarkıcılar ve oyuncular olduğu halde evden çıkıyorlardı. Emîrin ziyâfet günü idi. Zâhid bunları görünce: Ey nefsim! Öyle bir işe düştün ki, susarsan onlara ortak olursun» deyip, başını yukarı kaldırdı, Allahü teâlâ'dan yardım istedi. Bastonunu kapıp, üzerlerine saldırdı. Öyle bir saldırdı ki, mağlûb, yenik, korkak halde, Sultanın sarayına döndüler ve sultana anlattılar. Sultân, zâhidi çağırıp, sultâna hurûç edenin, karşı gelenin zindana atıldığını bilmiyor musun? dedi. Ebû Gıyâs Zâhid, Rahmâna hurûc edenin, baş kaldıranın yerinin Cehennem ateşi olduğunu, sen bilmiyor musun? dedi. Sana bu, nehy-i münker görevini kim verdi? diyor. Sana emîrliği veren cevabını verdi. Emîr, bana emîrliği halîfe verdi dedi. Ebû Gıyâs, bana da nehy-i münker vazîfesini halîfenin Rabbi verdi dedi. Seni Semerkand'a nehy-i münker yapmakla vazîfelendirdim dedi. Kendimi bu vazîfeden azl ettim cevâbını verdi. Emîr, senin hâlin beni şaşırtıyor; şimdi emr olunmadığın halde nehy-i münker yapıyorsun, nehy-i münker görevi veriliyor, kabûl etmiyorsun dedi. Zâhid, evet, sen beni vazîfelendirirsen, sonra azl edersin, ama Rabbim vazîfe verince, beni hiç kimse azl edemez. Emîr, ne istiyorsun söyle? dedi. Bana gençliğimi ver dedi. Emîr, bu benim işim değildir. Başka şey iste dedi. Zâhid, Cehennem meleklerinin reisi Mâlike mektub yaz da, bana azâb etmesin dedi. Emîr, bu da benim işim değildir, başka

şey iste! dedi. Cennet meleklerinin reisi Rıdvan'a mektub yaz da beni Cennete soksun dedi. Emîr, bu da bana âid iş değildir dedi. Bunun üzerine Zâhid, ama bütün bunları ihtiyacları gören Rabbim karşılıyor, veriyor. Ondan ne istediysem hepsini verdi dedi. Emîr de, onu serbest bıraktı.

**HİKÂYE:** Zâhidlerden biri Süleyman bin Abdülmelik'in şarab sofrasını kırdı. Cezalandırılması için ona götürdüler. Emîrin, yanına geleni öldüren bir katırı vardı. Emîr vezîri ile, bu zâhidin, katırın ahırına atılıp, öldürülmesinde aynı görüşte birleşti. Zâhidi katırın yanına koydular. Katır ona saygı gösterdi ve küçüğün büyük yanında durması gibi edeble durdu. Sabahleyin, zâhidin sağ, ayakta ve sağlam olduğunu ve ayrıca nûrlu yüzünü gördüler. Muhakkak, Allahü teâlâ, bunu korudu deyip, özür dilediler ve onu serbest bıraktılar.

**HİKÂYE:** Hârun Reşîd, Dus şehrine tenezzühe gidecekti. Yanında Süleyman bin Ebû Ca'fer de vardı. Hârun Reşîd, ona, senin güzel sesli bir câriyen vardı. Onu da bizimle getir dedi. Vezir emretti. Geldi. Şarkı söyledi. Fakat vezir şarkı söylemesini beğenmedi ve sana ne oldu dedi. Bu benim udum değil dedi. Vezir, bir hizmetçiye, câriyenin udunu getirmesini söyledi. Hizmetçi udu getirirken, yolda bir ihtiyara rastladı. Yolda eğilmiş, hurma çekirdeği topluyordu. Ey ihtiyar, yoldan çekil! dedi. İhtiyar başını kaldırdı, udu gördü, hemen kapıp, yere çaldı. Hizmetçi bunu alıp, hâne sâhibine götürdü. Bunu sakla, çünkü emîr bunu senden ister dedi. Hârun Reşîdin yanına girip, olayı anlattı. Emîr kızdı ve gözleri kızardı. Süleyman, ey mü'minlerin emîri, neden bu kadar kızıyorsun? Hâne sâhibine gönder, boynunu vursun ve Dicleye atsın dedi. Hârun Reşid: Hayır, ona bir adam gönderelim, gelsin görüşelim dedi. Haberci geldi ve Emîrü'l-mü'minîn seni istiyor dedi. İhtiyar, peki dedi. Haberci, hadi bin! dedi. Ben o hayvana binmem deyip, yaya gitti. Sarayın kapısında durdu. Hârun Reşide, ihtiyârın geldiğini söylediler. Hârun Reşîd, nedimlerine, o zâtın yanımıza gelmesi için, bu odada münker cinsinden ne varsa kaldırın, yâhud içinde münker bulunmıyan bir başka meclis, oda hazırlayın dedi. Başka bir oda hazırlıyalım dediler. Ve oraya gittiler. Sonra o ihtiyar geldi. Yeninin içinde, içinde hurma çekirdekleri bulunan küçük torbası vardı. Hizmetçi, bunu at da, Emîrin yanına öyle gir dedi. Bu geceki yemeğim bunlardandır cevabını verdi. Biz seni yediririz dedi. Benim sizin yemeğinize ihtiyacım yoktur cevabını verdi. Hârun Reşîd, ey ihtiyar, ne taşıyorsun, ne yaptın? dedi. Ne yaptım ki? dedi. Bunun üzerine Hârun, sen benim udumu kırdın demeğe sıkıldı. Uzun zaman sükût edip durunca, ihtiyar: Duyduğuma göre, senin baba ve dedelerin Nahl sûresi doksanıncı: **«Muhakkak ki, Allahü teâlâ, adâleti, ihsânı ve akrabaya vermeği emr ediyor. Zinâdan, fenâlıklardan ve**

**insanlara zulm yapmaktan da nehy ediyor»** âyetini okurlardı. Ben de bir münker gördüm, onu nehy ettim, değiştirdim dedi. Bunun üzerine Hârun Reşid, gördüğün münkeri nehyet, Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, babalarım hep bunu söylediler dedi. İhtiyar dışarı çıkınca, Hârun Reşid, adamlarından birine onbin dirhemlik (gümüşlük) bir kese verdi ve ihtiyarı ta'kîb et, eğer emîrü'l-mü'minîne böyle dedim, o bana şöyle dedi, derse, ona birşey verme, ama hiç kimse ile konuşmadığını görürsen, bu keseyi ona ver dedi. Saraydan çıkınca, ne görsün, ihtiyar yine hurma çekirdekleri topluyor ve küçük torbasına dolduruyor, kimse ile de konuşmuyor. Ona: Emîrü'l-mü'minîn, sana, bu keseyi alsın dedi. Emîrü'l-mü'minîne söyle, bunları aldığı yere versin dedi. Sonra sözünü bitirince, yerden hurma çekirdekleri çıkarmağa koyuldu. O anda şöyle diyordu:

Şiir : **Görürüm ki, kimde dünyâlık varsa,**
**Elem, derd, sıkıntı hepsi ondadır,**
**Ona saygı gösteren küçülür büyük olsa.**
**Ona kıymet vermiyen, büyür küçük de olsa.**
**Neye muhtac değilsen, bulundurma at anı,**
**Elde etmeğe çalış, ihtiyacın olanı.**

**Ravdatü'l-ulemâ** ve **İhyâ'da** da böyle yazıyor. Bir hadis-i şerîfde : **«Sizden biriniz insanlardan korkarak, doğru bildiği şeyi söylemekten çekinmesini Çünki ma'rûfu emreden, peygamberler aleyhimüsselâm gibi eziyet çeker»** buyurulduu. Bundan anlaşılan bunun müstehab olduğudur. Çünki daha önce emrin, umura, ya'nî emr edilecek şeylere tâbi' olduğu bildirilmişti. Bir iş farz ise, emri farz, vâcibse vâcib, sünnet ve müstehab ise, sünnet ve müstehabdır.

Kâ'bü'l-ahbâr, Ebû Müslim-i Havlânî'ye (rahimehullah), kavminin içinde yerin nasıldır? dedi. O da, iyidir cevabını verdi. Kâ'b, Tevrat, bunun aksini söylüyor dedi. Tevrat ne söylüyor? dedi. Tevrat'da: «Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapanın, kavmi içindeki yeri kötü olur» yazılıdır dedi. Ebû Müslim: «Tevrât doğru, Ebû Müslim yanlış söyledi» dedi.

Süfyân-ı Sevrî (rahimehullah) buyurdu ki: Bir kimse komşuları içinde seviliyor. arkadaşları arasında medh ediliyor ise, onun müdâhene ehli olduğunu biliniz. **Hâlisa** ve **İhyâ'da** da böyle diyor.

Korkmadığı fâsıka, Allah'dan kork demekten çekinmez. Zâlim devlet başkanının yanında doğru söylemeği fırsat ve ganîmet bilir.

Ebû Ubeyde bin Cerrâh (radıyallahü anh) anlatır: Yâ Resûlâllah, Allah katında en üstün şehîd hangisidir?» dedim. **«Zâlim devlet başkanına gidip, ona ma'rûfu emr, münkeri nehy edip, öldürülendir. Öldürmezse, kalem onu, ondan sonra yazar. Yaşarsa, en güzel şekilde yaşar»** buyurdu.

Hasan-ı Basrî'nin (rahimehullah) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ümmetimin en yüksek şehidleri, zâlim hükümdarın karşısında, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapıp, öldürülendir. Bu şehîd Cennette, Hamza ile Ca'fer-i Tayyâr (radıyallahü anhümâ) arasında bulunur»** buyuruldu.

Zâlim hükümdâra emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmak en büyük cihad sayılır. Ebû Zer, Ebû Bekr-i Sıddîk'tan (radıyallahü anh) bildirir. Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh), yâ Resûlâllah, müşriklerle harb etmekten başka cihad var mıdır? diye süâl ettikte, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Ebâbekr, Allahü teâlâ'nın yer yüzünde iki mücâhidi vardır. Onlar diridirler. Yerler, içerler ve dolaşırlar. Allahü teâlâ onlarla, gökteki meleklere övünür, Ümm-i Seleme'nin Resûlullah için süslendiği gibi, Cennet de onlar için süslenir»** buyurdu. Onlar kimlerdir, yâ Resûlâllah? dedi. **«Onlar, ma'rûfu emr, münkeri nehy edenlerle hubb-i fillâh ve bugd-i fillâh** - Allah için seven, Allah için düşman olan - **yapanlardır. Rûhum, yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, onlardan olan bir kul, en yüksek odalarda, saraylarda bulunacak şehidlerin de üstündeki odalarda, saraylarda bulunacaktır. O büyük, manzaralı odalardan herbirinin üçyüzbin kapısı vardır. Bir kapısı yâkut ve zümrüttendir. Her kapının üzerinde bir nûr vardır. Onlardan biri, gözleri kendisinden başka hiçbir erkekte olmıyan üçyüz hûrî ile evlenir. Onlardan birine dönüp bakınca, ona, ma'rûfu emr, münkeri nehy ettiğin filân günü hatırlıyor musun der. Hangisine baksa, bir yerdeki emr-i mâruf, yâhud nehy-i münkerini ona hatırlatır»** buyurdu.

Gördüğü münkere eli ile mâni' olur. Buna gücü yetmezse dili ile mâni' olmak ister, bunu da yapamazsa, kalbi ile o işi beğenmez. Bu îmânın en zaif derecesidir.

Ebû Saîd'in bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Sizden hanginiz bir münker görürse, onu eli ile men etsin; buna gücü yetmezse dili ile önlesin; bunu da yapamıyorsa, kalbi ile onu beğenmesin»** buyuruldu. **Şerh-i Meşârık**'da diyor ki: Elin öne alınması, engel olmada daha kuvvetle iş gördüğü içindir. Amelde ise, sözü öne almak gerekir. Çünki maksada kavuşmak tatlı, yumuşak sözle daha kolay mümkün olur. Söz ile mâni' olamazsa, o zaman el ile mâni' olur. Bu hadîs-i şerîf: **«Siz kendinize çok dikkat edin. Siz doğru yolda olursanız, başkalarının sapıtması size zarar vermez»** âyetine ters düşmüyor mu? denirse, **CEVÂB**ında deriz ki, âyet-i kerîmedeki, **Siz kendinize dikkat edin** kelâmında, siz üzerinize düşeni yaparsanız, başkalarının kusurları size zarar vermez mânası vardır. Kişinin üzerine düşenlerden biri de, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmaktır. Ya'nî emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yaparsanız, başkalarının sapıtması size zarar vermez demek olur.

Bu, îmanın en zaif derecesidir dendi. Bu söz, îmânın çoğalıp azal-

dığını gösterir, İmam Şâfiî de (rahimehullah) böyle buyurdu, bunu Hanefîler nasıl îzâh ederler? denirse, **CEVÂB**ında deriz ki: Burada îmanın en zaîfidir demek, sıfat ve semeresi demektir. Böyle olunca, onların bulunmaması ile, îmandan çıkmış olmaz. Halbuki böyle değildir. Çünki bâzı rivâyetlerde, bu hadîs-i şerîfin devamında: **«Bunun ötesinde îmandan hardal tanesi kadar kalmaz»** diye gelmiştir, denirse, **CEVAB**ında deriz ki: Kuvvetli ve zaif semereler kalmayınca, îman yok gibi olur. Bunu açıklamakta şu haberi bildirmek uygun olur. Huzeyfe'ye (radıyallahü anh) «yaşayan ölü» kimdir? sorulduğunda, münkeri, eli, dili ve kalbi ile nehy edip, aşağılamıyan, beğenmemezlik etmiyendir buyurdu.

Fâsıka karşı asık yüzlü olur. Çünki bu, îman gayretindendir. Zinnûn-i Mısrî (rahimehullah) buyurur: Sende üç şey bulunmayınca, emr-i ma'rûf yapma:

1 — Niyyetin düzgün olsun,
2 — Hüccetini iyi bil,
3 — Neticesinde vâki olana sabret.

Musannif buna işâret edip buyurdu ki:

**EMR-İ MA'RÛFUN ŞARTLARI:** Üçdür.

**Birincisi,** bu hususda niyyeti düzgün, dürüst olmalıdır. Bu da, emr-i ma'rufdan maksadının, Kelimetullahı yüceltme olmasıdır. Kelimetullah, tam kelâm, ya'nî şehadet kelimesidir, yâhud Kur'ân-ı kerîmdir. Eski âlimler kelime ile kelâm arasında fark görmemişlerdir. Kelimetullah'ın yüceltilmesi demek, ahkâmının yürümesi, geçerlilik taşıması demektir.

**İkincisi,** emr edeceği veya nehy edeceği şeye âid hücceti, bilgisi olmaktır.

**Üçüncüsü,** bu esnâda kendisine gelen, yapılan kötülüklere sabretmek, katlanmaktır.

Selefden birinden anlatılır. Oğluna vasiyyet edip, şöyle dedi: Sizden biriniz, ma'rûfu emretmek istediğiniz zaman, kendini sabretmeğe hazırlasın ve Allahü teâlâ'dan gelecek karşılığına güvensin. Çünki karşılık ve sevaba güvenen eziyet görmez. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapacak olanın edeblerinden biri, kendini sabr etmeğe alıştırmak ve alâkayı azaltmaktır. Böylece ondan çekinmeleri azalmamış ve kendisinin de, insanlardan tamâ'ı kesilmiş, müdâhene kapısı kapanmış olur.

Meşâyıhdan birinin kedisi vardı. Her gün civardaki bir kassab dükkânından kendisine, hayvanların artık bezelerinden alırdı. Bir gün kasabda bir münker gördü. Eve döndü, kediyi evden koğdu, sonra kasaba gelip, nehy-i münker yaptı. Kasab, bu günden sonra kedin için sana birşey vermiyeceğim dedi. Ben kediyi evden koğduktan ve senden ümidi

kestikten sonra sana nehy-i münker yapıyorum dedi. Nitekim, «İnsanların gönlünü hoş tutmağı istiyen, nehy-i münker yapamaz» demişlerdir.

İmam-ı Gazâlî (rahimehullah) bunu **İhyâ**'da yazdıktan sonra şöyle buyurur: Bu konuda vâcibliğin sâkıt olması, hissî acze bağlı değildir. Beiki tam mânasıyla, kendisine zarar ve kötülüğün geleceğine kanâat edince, hasbeti, ya'nî münkeri nehyi terk edebilir. Âcizlik, emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapamamak ve yapamamanın suç olmaması bu demektir.

Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapacak olanda, yukarıda belirtilen üç şart ve farzın bulunmasından sonra, üç hasletin daha bulunması lâzımdır: Bunlar rıfk, hilm ve ilimdir.

Rıfk, sertliğin, katılığın tersi olup, yumuşak demektir. Emr ederken, yâhud nehy ederken, yumuşak söylemeli, tatlı ifâde etmelidir. Çünki sertlik ve kabalık, ancak fesadı arttırır.

Me'mun halîfenin sözü rıfkın vücûbuna bir delildir. Bir gün Me'mun'a bir vâiz va'zederken, onun için sert ve ağır sözler söyledi: «Ey kişi, rıfk ile söyle, biraz daha yumuşak davran. Çünki Allahü teâlâ senden iyisini benden kötüsüne göndermiştir» dedi. Ona rıfkı emr eyledi. Allahü teâlâ Tâhâ sûresi kırkdördüncü âyetinde: **«Fir'avn'a gidin ve yumuşak söyleyin. Olur ki, nasihat dinler, yâhud korkar»** buyuruyor. Nehy ederken, ey fâsık, ey ahmak, ey câhil, ey gabî, Allah'dan korkmaz mısın, bu yaptığın nedir? gibi sözler söylemez. Çünki bu derecesi birbirine saldırmadır. Zarûret olmayınca, işi buraya vardırmamalıdır. Yâhud güzellikten anlamıyorsa, o zaman sert söylenebilir.

İkincisi doğruyu söylemelidir. Bişr-i Yemânîden anlatılır: Birisinin evine uğradı. Yanında arkadaşları vardı. Şarab içiyorlardı. Kapının önüne gelip durdu. Kapıyı çaldı. Kapıya bir câriye çıktı. Câriyeye, bu evin sâhibi kul mudur? dedi. Hayır, hürdür cevabını verdi. Bişr-i Yemânî, «doğru söyledin, kul olsaydı, ibâdetle meşgul olurdu» söyledi. İçerdeki adam, onun konuşmasını duydu ve ağlıyarak, başına vurarak kapıya çıktı, tevbe ve inâbe edip, yüksek makamlara erişti.

Hilm ile, tatlılıkla söyler. İlimle konuşur. Hüccetlerin inceliklerini iyi kavrar. Tam basîret sâhibi olur. Diğer şartlarda bu kadar ilim sâhibi olmıyabilir. Çünki onlarda, yapacağı şeyi bilmek yetişir. Çünki iyice bilmez, hüccetlerin inceliklerine vâkıf olmazsa, münkeri emretmiş olabilir. Böylece şerîatin hudûdunu tecâvüz eder. Musannif (rahimehullah), Resûluliah'ın (saliâllahü aleyhi ve sellem) buyurduğunu şöyle açıklar: Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri ancak rıfk sâhibi olan yapar. O, ma'rûfu rıfk ile emreder, münkeri de rıfk ile nehy eder. Bir de hilm sâhibi olan yapar. Münkeri nehyederken hilm, ma'rûfu emr ederken de yine hilm üzere bulunur. Bir de fakîh, ya'nî bilgili ve anlayışlı olmasıdır. Emrinde

bilgi ve anlayış, nehyinde de bilgi ve anlayış bulunmalıdır. Buradan anlaşılıyor ki, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapanın, her hususda fakîh olması şart değildir. Ancak hangi ma'rûfu emr, hangi münkerî nehy edecekse, onu iyi bilmelidir.

İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur ki: Burada büyük bir âfet ve tehlüke vardır. Bundan çok kaçınmak lâzımdır. Çünkî o, gerçekten helâk edicidir. Bu da, bildirme zamanında, kişinin ilmi sebebiyle, kendini yüksek, diğerini, bilmemek sebebiyle, aşağı tutmasıdır. Ve çoğu zaman da, bildirmek, kendisinin ilimde ileride olduğunu ve cehlin kötülüğünü başkasına yüklemek sebebiyle olur. Eğer birşeyin emir veya yasak olduğunu bildirmekteki sebebi bu ise, bu itiraz ettiği münkerden daha kötü bir münkerin kendinde bulunduğunu gösterir. Böyle emr-i mâruf ve nehy-i münker yapan, kendisini yakıp başkasını kurtarana benzer. Bu son derece câhilliktir ve burası birçoklarının ayaklarının kayacağı bir yerdir. Gâilesi çoktur. Şeytanın aldatmasıdır. Hidâyet ışığı ile, Allahü teâlâ'nın, nefsinin ayıblarını bildirip, basîretini açtığı kimseler dışında, şeytan bu hîle ile herkesi avlıyabilir.

Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde, önce kendinden başlamak sünnettir. Ya'nî yaptırmak istediği şeyi, önce kendisi yapmalı, yapılmamasını istediği şeyi de kendisi yapmamalıdır. Söylediği, ya'nî yaptırmak veya yaptırmamak istediği şeyle kendisi amel etmiyorsa, sözü kalblere işlemez. Allahü teâlâ İsâ aleyhisselâma vahy edip: «Ey Meryem oğlu, önce nefsine (kendine) öğüt ver, öğütünü tutar, dediğini kendin yaparsan, aynı şeyi insanlara da yaptırmağı söyle. Yoksa benden hayâ et!» buyurdu. Buradan, önce kendisi yapmalı sonra söylemeli, önce o şeyi kendisi terk etmeli, sonra terk ettirmelidir kıyâsı yapıldı. Çünki, başkasının hidâyeti, kendindeki hidâyete kavuşmanın bir dalı, bir şu'besidir. Bunun gibi, başkasını kuvvetlendirmek ve doğru yola getirmek, kendisinin istikametinin neticesidir. Kendisi sâlih olmıyan, başkasını nasıl islâh edebilir! Gölgesi doğru olunca sopa iğri olur mu?

Böyle olmakla beraber bütün iyi işleri yapmasa, bütün kötülüklerden sakınmasa da, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmak, bir kimseden sâkıt olmaz.

Enes (radıyallahü anh) anlatır: «Yâ Resûlâllah, bir emri mükemmel yapmadıkça emretmiyoruz, bir münkeri de ondan tam sakınmadıkça nehyetmiyoruz» dediğimiz zaman, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Tam yapmıyor olsanız da ma'rûfu emr edin, tam sakınmıyor olsanız da, münkeri nehyediniz»** buyurdu. İhyâ'da bildiriliyor.

Bu iki vazîfe hiçbir zaman sâkıt olmaz. Lâkin âhir zamanda, kalblerin katılaştığı zaman va'z ve men etmek fâide vermez. İnsanlar ve nefisleri dünyâya çok düşkün ve harîs olurlar. İşte o zaman, gördüğü mün-

kerlere, kötülüklere sabretmek gerekir. O zaman bunu yapmak, ateşi avuçlamak gibi zordur. Sehil bin Abdullah (rahimehuilah) buyurur: Dininde, emr veya yasak etmekle, bir hususta amel eden bir kul, işlerin bozulduğu ve kötüleştiği zaman, başkasına yaptıramayıp, kendisi yapınce ve başkalarının kötülüklerini kalben beğenmezse, kendisine düşeni yapmış olup, kendi zamanında emr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri yapmış olur.

Ebû Sa'lebe (radıyallahü anh) Resûlullah'a, **«Siz doğru yolda bulundukça, başkalarının kötülüğü size zarar vermez»** âyetinin mânasını sorduğunda, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **«Ey Ebâ Sa'lebe, ma'rûfu emret, münkeri nehy et. İnsanları dünyaya dalmış, âhireti unutmuş görürsen, kendine çok dikkat et, halkı bırak. Çünki senin arkanda (ya'nî sonradan gelecek) karanlık gece parçaları gibi fitneler vardır. O zaman senin yaptığın gibi yapana elli ecir vardır.»** Onların ecrinden ellisi mi verilir? dediklerinde, **«Hayır, sizin elli ecrinizden. Çünki siz iyiliğe yardımcı buluyorsunuz. Onlar ise, yapmak istediklerine yardımcı bulamazlar»** buyurdu. İbni Mes'ûd'a (radıyallahü anh) bu âyet-i kerîme sorulduğunda, şöyle cevab verdi: «Biliniz ki, şimdi, o zaman değildir. Bugün makbûl, iyi bir zamandır. Lâkin az sonra, o zaman gelecek. Siz ma'rûfu emr ettiğiniz zaman, size şöyle şöyle yaparlar ve siz yaptığımız kabûl olmadı dersiniz. İşte o zaman, siz kendinize bakınız, siz; doğru yoldaysanız, başkalarının sapıtması size zarar vermez. **Şerh-i hutab** ve **İhyâ**'da da böyle yazıyor.

**Ana - baba hakkında emr-i ma'rûfa gelince:** Eğer kabûl ederlerse, onlara bir defa, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmak sünnettir. Kabûl etmezlerse, daha söylemez, onlara düâ ve istiğfarla meşgul olur. Muhakkak ki, Allahü teâlâ, onlar için olan düşünce ve isteğine kâfidir. Onları ya hidâyet ve salâha kavuşturur, ya da günahlarını bağışlar.

İmam Gazâlî (rahimehullah) buyurur: Çocuğun babaya, kölenin efendisine, hanımın kocasına, talebenin üstâdına, tab'asının vâliye velilikleri, aksine olduğu gibi, bunlarda da, mutlaka sâbittir, aralarında fark var mıdır? denirse, **cevab**ında deriz ki: Bizim görüşümüş şöyledir ki, velilik bulunması sâbittir. Lâkin aralarında fark vardır. Açıklıyalım ve meselâ çocukla babayı alalım. Biz deriz ki, hısbet - ya'nî emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapma - bakımından aralarında beş mertebe vardır. İlk iki mertebede çocuk emr-i ma'ruf edebilir. Bu iki mertebe, önce bildirmek, sonra da lûtf ile, tatlı sözle ona nasîhat etmek, anlatmaktır. Evlâd babasına, bağırarak, söğerek, azarlıyarak, paylıyarak, şiddet ve tehdîd ile emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapamaz. Nerede kaldı ki dayak atarak, döğerek yaptırmak hakkına sâhib olsun. Azarlıyarak ve döğerek yaptırmak, son iki mertebedir. İkisinin ortasında bulunan mertebede, ya'-

nî babasını üzerek veya ona kızarak, emr-i ma'rûf yapabilir mi? sorusuna gelince, burada durmak, düşünmek lâzımdır. Babasının çalgı âletini kırması, şarabını dökmesi, ipekten yapılmış elbisesini sökmesi, gasb veya hırsızlık sebebiyle evde bulunan haram mal ve paraları sâhiblerine vermesi, duvarda nakş edilmiş canlı resimlerini kazıması, asılı olanları indirmesi, altın ve gümüşten yapılmış yemek kablarını kırması, babaya bizzat saldırma değildir. Ona söğme, onu döğme gibi de değildir. Fakat baba, bunlardan üzülebilir ve bu yüzden kızabilir. Ancak, bu işleri yapmak hakdır, doğrudur ve babanın kızmasının menşei bâtıl ve haramı sevmesidir.

Buradan anlaşıldı ki, bu hak da çocukta olabilir. Hattâ bunları yapması üzerine lâzım olur deriz. Ancak münkerin çirkinliğini, babaya eziyyeti ve kızmasının derecesini de gözden uzak tutmamak gerekir. Şarabını dökmek gibi, münker fâhiş, babanın kızması hafif durumda olanlarda, üzerine düşeni yapar. Bunun aksi olursa, meselâ kıymetli kristal ve cam eşyası hayvan şeklinde olduğundan ve kırmasında büyük bir para zararı bulunduğundan, baba çok kızabilir. Günâh bakımından da, şarab gibi değildir. O zaman burada düşünerek hareket eder...

Kendisine emir veya nehiy edilen, izzetin Rabbi olan Allahü teâlâ'ya karşı tevâzu' gösterip, kabullenmesi lâzım olur. Ona, «Allah'dan kork» denince, yanağını toprağa koyup, islâm dînine karşı saygılı olduğunu belirtir. Nitekim Ömer'e (radıyallahü anh), Allah'dan kork denildiğinde, Allahü teâlâ'ya karşı tevâzuunu göstermek için, yanağını yere koydu. Bunu, **Meâlimü't-tenzîl** bildiriyor.

Bir yahudî Hârun Reşîde, askeri ile bir yere giderken, Allahdan kork dedi. Hârun Reşîd, bu sözü duyunca, atından indi, bunu gören askerler de indiler. Bunu Allahü teâlâ'nın ismine karşı ta'zîm için yaptılar. Çünki en büyük günahlardan biri, bir kimsenin din kardeşine, «Allahdan kork» deyince, «Sen kendine bak, sen mi bana, bunu emredeceksin?» demesidir. İsmet ve tevfîk Allahü teâlâ'dandır.

## KADILIK, EMİRLİK, FETVÂ VE DİĞERLERİNİN HAKLARI

Kadılık (hâkimlik) zor bir iştir. Bunun için Mekhûl: «Kadı olmak ile, boynumun vurulması arasında, birini seçmek için serbest bırakılsam, kadılığı kabûl etmeyip, boynumun vurulmasını isterdim» dedi. Bunu, **Şerh-i Hutab** bildiriyor.

Hadîs-i şerîfde: **«Kadı yapılan kimse, kendini bıçaksız boğazlamış olur»** buyuruldu. Bıçaksız denmesi, o kişinin bedeninin değil, dininin helâk olmasına açık işârettir. Bundan murad, âhirette şiddetli azâba sebeb olacağını bildirmek ve bu işten çok sakındırmaktır. Çünki bıçaksız boğazlanmak, çok zor bir iş, büyük bir işkencedir. Bundan muradın, kadı yapılan kimsenin, bütün kötü isteklerden, uygunsuz arzû ve şehvetlerden çok kaçınması lâzım gelir, mânası da anlaşılabilir. Bu ise nefse en zor gelen işlerdendir. Böylece bıçaksız kesilmiş gibi, büyük meşakkat ve şiddetli zorluğa düşmüş olur. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

**Şemsü'l-eimme (Edebü'l-kadı)** adlı kitâbında şöyle der: Bir kadı bu hadîs-i şerîfi duyunca, kabûl edemeyip, uzak buldu ve istihfâf yollu: «İnsan bıçaksız nasıl boğazlanırmış» dedi. Sonra sakalını düzeltmek için bir berber çağırdı. Berber geldi. Sakalın sarkan kısımlarını düzeltirken, birden kadı aksırdı ve ustura başını önüne bırakıverdi. **Nihâye**'de de böyle diyor.

Hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği bir hadîs-i şerîfde de: **«Adâletle muamele eden bir kadı, kıyâmet günü getirilir. Hesabının çokluğu ve şiddetinden, keşke iki hurma arasında bile hüküm vermeseydim der»** buyuruldu. İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) vefât edince, rü'yâda görüldü. Allahü teâlâ, kendisine, «Eshâbının isimlerini yaz. Allahü teâlâ onları mağfiret eyledi» buyurdu. İlk önce, kâğıda, zâhid olduğu için Dâvud-i Tâî'nin ismini, en sonuna da, ilmi ve fadlı çok olduğu ve fakat kadılık yaptığı için Ebû Yûsuf'un ismini yazdı.

Muhammed bin Vâsi' der ki: Kıyâmet günü hesaba çağırılanların ilki kadılık yapanlardır. Derler ki: Mâlik bin Münzir onu, Basra kadısı yapmak için çağırdı. İstemedi. Tekrar çağırdı, yine kabûl etmedi. Nihâyet, ya oturur kadılık yaparsın, yâhud seni kamçılatırım dedi. Muham-

med bin Vâsı' sultansın, yapabilirsin. Ama dünyada zelîl olmak, âhirette zelîl olmaktan iyidir cevabını verdi. Bunu **Şerh-i hutab** yazıyor.

Kadılıktan sonra en tehlükeli vazîfe emîrliktir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Siz emir olmakta çok hırslı olursunuz, o ise sizin için âhirette pişmanlık vesîlesi olur»** buyuruldu. Çünki kişi, çoğu zaman, hırsı, mal ve makam sevgisi ve nefsinin kalan arzûları sebebiyle, adâletten ayrılabilir.

Emîrlikten sonra en tehlükeli vazîfe, fetvâ vermek görevidir. Bir hadîsde: **«Ateşe karşı en cür'etliniz, fetvâya karşı en cür'etli olanınızdır»** buyuruldu. Çünki müftînin sırtı, insanlar için Cehennem köprüsüdür. Müfti, mal, can, ırz husûsunda halâl ve haram diyen kimsedir. Onun için, çok dikkatli olması gerekir.

Bundan sonra tehlükeli olan, bir kavmin ulusu olmaktır. Bir hadîs-i şerîfde: **«İrâfet hakdır»** buyuruldu. Ya'nî bir kavmin ulusu olmak, şer'an câizdir. Çünki insanların birçok işlerinin düzgün yürümesi, görülmesi, ancak böyle bir zâtın idâresi altında olur. Bunun için, insanlara idâreci lâzımdır. Bu ulu kişi, kavmin seyyidi, efendisi, kabîlenin, âilenin, sülâlenin, mahallenin işlerini yürütücüdür. Emîr halkın durumunu ondan öğrenir. Bu reis değildir. Lâkin bu kavmin ileri gelen kişilerinin çoğu Cehennemde olur. Ancak hakdan, zulümden kaçınanlar sevâb alırlar. Lâkin çoğu böyle olmayınca ve bu bir gerçek olunca, kaçınılacak bir iş olur. **Mesâbîh şerh**inde de böyle diyor.

Sünnet olan bu dört vazîfeden birini, kalben istiyerek yüklenmemektir. Ancak, kabûl etmediği zaman şiddetle tehdîd edilirse yüklenebilir. Eyyûb, Ebû Kulâbe'den (rahimehümallah) bildirir: Kadılık için çağırıldığında, kaçıp Şam'a geldi. Orada da bununla karşılaştı. Oradan da kaçıp Yemâme'ye geldi. Sonra karşılaştıklarında, kadılığı denizde yüzme gibi buldum. Boğulmamak için hep yüzmesi gerekmektedir dedi. Aynı şekilde, Süfyân-ı Sevrî'yi (rahmetullahi aleyh) kadı yapmak istediklerinde, Basraya kaçıp saklandı. Emîr bulunmasını istedi. Ölünceye kadar bulamadılar.

İbni Hübeyre, Ebû Hanîfe'yi (rahmetullahi aleyh) kadılığa çağırdı. Kabûl etmedi. Habsetti. Günlerce dayak attırdı. Her gün on kamçı vurdururdu. Bu halde öldü de, kadılığı kabûl etmedi. **Bostan** ve **Şerh-i nikâye**'de de böyle diyor.

Devlet reisi, kendisinden âmillik, vâlilik istiyene bu görevi vermez. Ebû Mûsâ'dan (radıyallahü anh) bildirilir: Amcamın oğullarından biri ile Resûlullah'ın yanına girdik ve Allahü teâlâ'nın sana verdiği vâlilikten bize de bir görev verir misin? dedik. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Vallahi, ben bu vazîfeyi istiyene ve buna haris olana vermem»** buyurdu.

Yine onun bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bu vazifeyi istiyeni, biz bu vazife ile vazifelendirmeyiz»** buyuruldu. **Mesâbih**de de böyle diyor. Çünki bu işe isteği ile tâlib olan, makam sevgisine kapılır, nefislerine uyarlar. Böylelerine Allahü teâlâ yardım etmez. Beğenmiyene, istemiyene verilirse, onu doğru olarak yürütür. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kim istiyerek kadı olursa, nefsine uyar. İstemeden kadı olana ise, Allahü teâlâ iki melek gönderir, onlar onu doğrulturlar»** buyurdu.

Kadı ve emîrde bâzı hasletlerin bulunması vâcibdir: Yaptığı işi sevmemesi, sağlam görüşlü olması, gayet azimli bulunması, gâfil olmaması, doğruluktan ayrılmadan ciddî olması, zaif olmadan yumuşak olması, israf etmeden cömerd olması, siyâset ve idâresi ilme dayanması, müeyyidi hilm, süsü vera' olması, gidişatı güzel, içi güzel huylu olması, elini kavmine ihsân ve iyilikle açması, çeşitli hîlelerle onların mallarını almağa çalışmaması, zaifin hakkını kuvvetliden adâletle alması, kalbi takvâ ile dolu, huyu güzel olması lâzımdır. Çünki takvâ ve kerem, ahâliyi düzeltmek için iki sağlam direktir. Halkına karşı merhametle, şefkatle nasîhat etmeli. Muhtâc ve fakirleri gece gündüz unutmamalıdır. Tab'asına çok ihtimam gösterir. Uyurkén, uyanıkken, seferde veya hazerde iken, hep halkını düşünmelidir. Emrindeki halkın sınıfları arasında, ayırım yapmadan adâlet yapmalıdır. Oturma, konuşma ve benzeri hareketlerde, birini diğerine tercîh etmemelidir. Malı, şerefi için öncelik hakkı tanımamalıdır. Kadı, hasımlar arasında, oturma, konuşma, soruşturma ve huzûrunda tutmada âdil davranıp, onlara hilm ile muamele etmelidir. Afvı çok, bağışlaması geniş olmalıdır. Suçluyu cezalandırmada acele etmemeli, onun kurtulması için yollar aramalıdır. Şübhe ile had cezâsı vurmamalı, ona müdafaa hakkı vermelidir. Çünki vâlinin afvda yanılması, cezâda yanılmasından iyidir. Suçluların cezalandırılması için, delil toplamaktan hoşlanmamalıdır. Zinâ ve hırsızlık edene, haddi giderici bir huccet telkîn etmeden, had cezâsı vermemelidir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) hırsızlık yaptığı için kendisine getirilen bir kadına: **«Çaldın mı? Hayır, de. Çaldığını zannetmiyorum»** buyurmuştur.

**Mesâbih**'de yazıyor: Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hırsız getirildi. Açıkça suçunu itiraf edip, «ben çaldım» dedi. Halbukî yanında çaldığı şeyler yoktu. Resûlullah: **«Çaldığını zannetmem»** buyurdu. O ise, iki üç defa daha «evet çaldım» dedi. Elini kestirdiler. Buradan anlaşılıyor ki, cezâ tatbik edecek devlet reisinin, zinâ cezâsında olduğu gibi, hırsızlık cezâsında da, cezayı uygulamadan önce, hırsıza da sözünden dönmesi için telkinde bulunur. En doğru kavil budur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), zinâ ettiğini îtiraf eden bir kimseye: **«Belki**

**dokunmuşun. Belki onu öpmüşün. Sende cin çarpması, ya da akılsızlık var mı?»** buyururdu.

Emîr ve kadılar, halka, ellerinden geldiği kadar kolaylık göstermeliler. Zorluk gösterip, onları nefret ettirmemelidir. Ebû Mûsâ (radıyallahü anh) anlatır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), Eshabından birini bir vazîfe ile bir yere gönderse, ona: **«İnsanlara tâat ve iyiliklerine büyük karşılıklar verileceğini müjdeleyin, onları nefret ettirmeyin»** buyururdu. Ya'nî kötü işler yaptıkları zaman, onları Allahü teâlâ'nın rahmetinden ümidsiz hâle getirecek kadar korkutmayınız. Aksine onları, tevbeye, tâate çağırın, tevbelerinin kabûl edileceğini, münkeri terk etmelerine çok sevab verileceğini söyliyerek gönüllerini hoş ediniz.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allah nefret ettirenlere lâ'net etsin!»** buyurdu. Onlar kimlerdir, yâ Resûlâllah? dediklerinde: **«Kulları, Allahü teâlâ'nın rahmetinden ümidsiz edenler»** buyurup, ardından: **«Kolaylaştırın, güçleştirmeyin!»** diye ilâve etti. Ya'nî zekât alırken lütuf ve kolaylık gösterin, gerekenden fazla alarak, gizli şeylerini araştırarak onlara zorluk göstermeyin. **Mesâbih** şerhinde de böyle diyor.

Beğenmedikleri bir şeyle onları karşı karşıya getirmez. Ahdinde, kimseye gadr etmez. Ya'nî verdiği sözü tutar. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kıyâmet günü, her gadr edenin kıçında bir sancak bulunur»** buyurdu. Bu, o kimseyi aşağılamak, küçümsemek, ayıblamak ve insanları gadr, zulm etmekten men'etmek için böyle söylenmiştir. Yoksa herkes bilir ki, şeref sancağı insanın arkasında değil, yüzünün karşısında olur.

Beytü'l-mâl'den, kendisi için özel birşey ayırmaz. Ebû Zer'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Benden sonra gelen, Beytü'l-mâlin malını ve ganîmetten geleni alan ve beytü'l-mâlden kendisi için özel bir şey ayırıp, onu hakkı olanlara vermiyen devlet reisleri ile nasıl olursunuz?»** buyuruldu. O zaman Ebû Zer (radıyallahü anh), yâ Resûlâllah, seni hak peygamber gönderene yemîn ederim ki, öyle hükümdar gelirse, kılıcımı omuzuma vurur, sana kavuşuncaya kadar onunla vuruşurum dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sana bu dediğinden daha iyisi için yol göstereyim mi? Bana kavuşuncaya kadar sabret!»** buyurdu. Bunu **Mesâbih** şerhi bildiriyor.

Kadı, iki hasım arasında hükmederken tok, rahat, sıkıntısız olmalıdır. Çünki aç, susamış ve kızgınlık hâlinde verilen hüküm ve kararlar isâbetsiz olabilir. Hüküm ve karar verirken gereği kadar gayret gösteremez, hasımların mes'elelerini iyice inceleyemez. Iş böyle olunca sonunda haksızlık yapabilir.

Emîr, ticâret, zirâat, san'at ve diğer kazanç konularında, tab'asıyla ortaklık kurmaz. Çünki bu hareketi aşağılıktır. Zararı ise, herkes tarafın-

dan görülecek kadar açıktır. Çünki bu tutumu, onun mala, paraya karşı hırs ve tama'ı bulunduğunu ve bu yüzden insanların nazarında ve yanında heybeti kalmayacağını, ona bakış açılarının değişeceğini gösterir.

Kadı ve emîr, beytü'l-mâlden, bir hanımla evlenecek, bir hizmetçi tutacak, bir hayvan satın alacak, bir mesken edinecek kadar para alabilir. Bundan çok alırsa, hâinlik ve hırsızlık yapmış olur.

Kimseden hediye almaz. Bu onlar için ihtiyat olup, takvâya uygundur. Tab'asından hiç kimsenin dâvetine gitmez. Çünki bu hareket, heybeti kırar. Halka yaklaşmak, onlarla sık sık görüşmek, yemeklerini yemek sebebi ile, hak olan hükümlerin icrâsını hayâ duygusu ile, yapamaz.

Tab'asına adâletle muamele ettikten sonra, emîr, onları gece gündüz korur. Zekât ve sadakaları fakirlere, miskinlere taksîm eder, haracı da savaşa katılanlara verir. Kendi vilâyetinin, sâhibliğinin bulunduğu yerde, yardım etmedik fakir, borcunu ödemedik borçlu, yardım etmedik zaif ve ihtiyar ve mazlum, zulm etmekten men'etmediği zâlim, giydirmediği çıplak bırakmaz. Kimsenin malına haksız olarak tama' etmez. Zinâ yapan ve şarab içenlere had cezâsı uygular. Hırsızlık yapan, yol kesen ve namuslu insanlara zinâ ve benzeri iftiralarda bulunanların da cezâlarını verir. Sâbit olduktan sonra, Allahü teâlâ'nın koyduğu had cezâsında gevşeklik etmez, kimseye müsamahakâr davranmaz. Hadîs-i şerîfde : **«Bir yerde icrâ edilen had, kırk gün yağmur yağmaktan iyidir»** buyuruldu.

Ömer (radıyallahü anh) bir vâli tâyin ettiği zaman, ona dört şart söylerdi :

1 — Eyerli ata binmiyeceksin,

2 — Sırf beyaz undan ekmek yemiyeceksin,

3 — Kapıcı almıyacaksın,

4 — Yumuşak elbise giymiyeceksin. Bu dördüncü madde, bize gelen nüshaların çoğunda yoktur.

Nûşirevan dîvanında bir mektub bulundu. Mektubda şöyle yazıyordu: Emîrlik olmadan mülk olmaz. Emîrlik de adamsız olmaz. Adam da malsız olmaz. Mal imâretsiz, imâret adâletsiz bulunmaz. Ya'nî bir memleketin medenî, bayındır olabilmesi için, adâlet şarttır.

Kadı ve vâlînin yapacağı sünnetlerden biri de, fazîletli, âlim, akıllı, ameli sâlih kimseleri kendine yakın tutmasıdır. Aşağı ve rezil kişilerle düşüp kalkması ise mekruhdur. Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), insanlar arasında vahy-i Rabbânî ile hükmederdi. Ona doğruyu bildiren bir melek arkadaşlık ederdi. **«Bana vesvese vermek istiyen bir şeytan vardır. Kızdığım zaman, benden çekinin. Doğrulukta bana yardım edin. Yoksa beni ikaz edin.**

**Dinini ve emânetini bilmiyeni kadı ve emîr yapmayın»** buyururdu. O halde kadı ve emîr olanın, din bilgisi kuvvetli, emrindeki insanları idâre edecek derecede akıllı olması lâzımdır. İlmi, tab'asındakilerden çok olmazsa, kötü hâkimlere mübtelâ olur. Aklı başkalarından çok olmazsa, kötü vezirlere mübtelâ olur.

Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ, bir emîre iyilik murâd edince, ona sâlih, doğru bir vezir verir. Emîr hakkı, doğruyu unutursa, o hâtırlatır, hâtırlarsa, teşvîk için ona yardım eder. Sevâbınnı ona bildirir. Onu unutma hâlinde bırakmaz. Bundan başkasını murâd ederse, ona kötü bir vezir, yardımcı verir. Unutursa, hatırlatmaz, hatırlasa, ona yardımcı olmaz»** buyuruldu.

Nûşirevânın şöyle dediği rivâyet edilir: Kılıç ne kadar iyi olsa, parlatılmağa, binek hayvanı ne kadar iyi olsa kamçıya, hükümdar ne kadar bilgili olsa, vezîre muhtaçtır.» **Mesâbîh şerhinde** de böyle diyor.

Vâli ve kadı bilgili ve akıllı olmayınca, halk bozulur. On kişinin başına verilen kimsenin, ilmi ve aklı onundan da çok olmalı denmiştir. Kadı ve vâli, hüküm verirken, Kur'ân-ı kerîmin ve Resûlullah'ın hadîslerinin ve ümmetin icma'ının dışına çıkmaz. Sonra bu üçünde açıkça bulamazsa, bunlara aykırı düşmiyecek şekilde kendi re'y ve ictihadına uyar. İctihâdı, Allahü teâlâ'nın hükmüne uygun çıkarsa, on sevab, çıkmazsa bir sevab alır. Bu bir sevab doğruyu bulmak için olan çalışma ve gayretinin karşılığıdır Amr bin Âs'ın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde böyle açıkianmaktadır.

**Mesâbîh şerhinde** şöyle diyor: Bu, ictihad şartlarını kendinde bulunduran müctehid için böylędir. Ama müctehid olmıyanların hatâsı afvolunmaz. Aksine büyük günah işlediklerinden korkulur.

Kadı ve emîr, karşılaştığı hâdise ve mes'elelerde, ilim adamları ile istişâre eder. Kadılık makamına oturduğu zaman: Yâ Rabbi, ilimle fetvâ vermemi, hilm ile hükmetmemi senden istiyorum. Öfkeli ve rahat zamanlarımda adâletle hüküm vermemi nasîb et» der.

İki hasımdan birini dinleyip, diğerini dinlemeden hüküm vermez. Hükmü verince de, yüzüne karşı ona söyler ve kadılığın gereği yapılmış olur.

**Vâlinin insanlar üzerindeki hakları:** Dinde mubah olan şeylerde ona kesinlikle itâat etmektir. Bir habeşî köle başlarına ta'yîn edilse de, ona itâat edilir. İyi kötü her vâlînin arkasında, Cum'a ve bayram namazlarını kılar. Onlarla beraber din düşmanlarına karşı harb eder. Çünki bu, vâliye havâle edilen vazîfelerdendir. Hadîs-i şerîfde: **«Dört şey vardır ki, iyi olsun, kötü olsun sultana verilmiştir: İnsanlar arasında hükmetmek, fey', cum'a namazı ve cihâd»** buyuruldu.

Ebû Ubeyd der ki: Harb esnâsında müşriklerden alınan mala **ganîmet,** harb bittikten ve ülke islâm ülkesi olduktan sonra onlardan alınan

mala **fey'** denir. Alî bin İsâ (rahimehullah) der ki, fey' ganîmetten daha geneldir. Çünki fey', müşriklerden elde edilen bütün mallara verilen isimdir. Ebûbekr-i Râzî (rahimehullah) buyurur: Ganîmet fey'dir. Cizye fey'dir. Sulh ehlinin malı fey'dir. Haraç fey'dir. Çünki bunların hepsi, Allahü teâlâ'nın müşriklerin mallarından, müslimanlara ihsânıdır. Fıkıh âlimlerine göre, kâfirlerin mallarından alınması halâl olanların hepsi fey'dir. **Muğreb** kitâbında da böyle yazıyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Sultanın imamlığını (devlet reisliğini) inkâr eden, zındıktır»** buyuruldu. Fıkıh âlimlerine göre, korkudan mü'min görünüp, içten küfre ısrarla devam edene **zındık** denir. Tevbesinin kabûlünde ihtiláf olundu. Sahîh olan, hanefî âlimlerine göre, zaferden önce ise, tevbesinin kabûl olmasıdır. Zaferden sonra ise kabûl olunmaz. Sihirbaz, ilhâda çağırıcı ve ibâhîler gibi öldürülür. **Gurer** şerhi **Dürer**'de de böyle diyor. Zındîka âid geniş bilgi, kitâbımızın başında **İlim ve Ta'lîm** bahsinde geçmişti. Güzel bir îzâhdı. Oradan okuyunuz.

Sultânın da'vetine gitmiyen bid'at sâhibi, da'vetsiz ona **gelen** ise, câhildir. Sultanın kapısına sıksık gitmemelidir. Çünki yakıcı ateş ve boğucu deniz gibidir. Sultan, halktan askerî arac ve gereçler, yâhud müslimanların iyi işlerini te'min etmek için, malın zekâtını isterse, vermelidir. Vebâli ona âiddir.

İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) der ki: «Mallarınızın zekâtını, emîrlere veriniz!» Vâliye, ya'nî devlet reisine saygı gösterin. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sultan Allah'ın gölgesidir. Ona ihânet edeni, Allahü teâlâ zelil eder»** buyuruldu. Bir başka hadîs-i şerîfde de: **«Sultan, Allahü teâlâ'nın yeryüzünde gölgesidir»** buyuruldu. Hadîs-i şerîfde **zıl** (gölge) sözünün mânasında ihtilâf etmişlerdir. Kimi ni'met, kimi hıfz, kimi heybet, kimi istiâredir dediler. Benzer tarafları şudur: Bir şeyin zılli (gölgesi), az da olsa aslına münâsibdir. Sultan da böyledir. Çünki memleket onun varlığı ile nizam bulur. Nitekim kâinatın nizamı Allahü teâlâ'nın varlığı iledir. Yine gölgeden fâidelenilir ve sıcaklar aşırı olunca, ona sığınılır. Sultan da böyledir. Sıkıntı ve derdi olan ona başvurur. Nitekim hadîs-i şerîfde: **«Her mazlûm ona sığınır»** buyuruldu.

Sultâna felâh ve hayırla düâ eder. Zulmü ve cefâsı için ona lânet etmez. Çünki vâilerin, sultanların eliyle, Allah için yapılan iyi işler, yaptıkları kötü işlerden çoktur. Büyüklerden biri, «bir düâm kabûl edilecek bilsem, onu imam (ya'nî devlet reisi) için yaparım. Çünki devlet reisi iyi olursa, insanlar kötülükten emîn olurlar» buyurdu. Devlet reisi, kendi adâleti altında halkın yaptığı her iyilikte ortaktır.

Herkes, sultanın cevr ve zulmünü, yaptığı kötülüklere karşılık olarak, Allahü teâlâ'dan gönderilmiş bir azab ve ceza olarak görür. Bir hadîs-i şerîfde: **«Siz nasıl iseniz, başınıza da öyle adamlar geçer»** buyu-

ruldu. Ya'nî siz iyi, sâlih olursanız, sizi idâre eden vâliler, devlet reisleri de iyi olur. Siz kötü olursanız, başınızdakiler de kötü olur. Haccâc bin Yûsuf'a, sen de, Ömer gibi niçin adâlet yapmazsın. Halbuki sen de onun gibi emîrlik makamındasın. Bu hareketinle onu ve salâhını tehdîd etmiş olmuyor musun? dediklerinde, cevâb olarak, «Siz zühd ve takvâda Ebû Zer gibi olun, ben de adâlet ve insafda Ömer gibi olayım» dedi. Bu sözde, vâlilerin, tab'aları gibi olduğuna, onlar iyi ise iyi, kötü ise kötü olacaklarına işâret vardır.

Zulüm yayıldığı, cevr ü cefâ her tarafı kapladığı zaman, her müslimanın Allahü teâlâ'ya yalvarması, Ona sığınması, tevbe ve istiğfâr ile Ona yönelmesi lâzımdır. Vâlinin zulmü de böyledir. Zulmü ve kötü işi ile memleketindeki hayvanların sütü çekilir, zirâatin bereketi gider, ağaçların meyvesi azalır, tüccarların muameleleri, san'at ve meslek sâhiblerinin işleri kesada uğrar. Adâlet yapınca da, aksine bereket ve bolluk olur.

Vehb bin Münebbih (radıyallahü anh) bu hususda şöyle buyurmuştur: Vâli zâlim olur ve zulm ederse, Allahü teâlâ, ülkesine noksanlık verir. Bundan çarşılar, tarlalar ve hayvanlar da etkilenir. Her şey bunlar gibi azalır. Ama sultan iyilik yapmak ister, adâletten ayrılmazsa, Allahü teâlâ ülkesinde olanlara bereket ve bolluk verir.» Nitekim Allahü teâlâ Neml sûresi ellikinci âyetinde: **«İşte, zulümleri, küfürleri yüzünden çökmüş, harabeye dönmüş evleri!»** buyuruyor. **Ravdatü'n-nâsihîn**'de böyle diyor.

**Bir hikâye:** Sultan Mahmûd, şeker kamışı bol olan bir yere uğradı. Orasını o zamana kadar görmemişti. Kendisine soyup birkaç kamış verdiler. Kamışı eminçe, onu çok beğendi ve ondan çok tad aldı. Kalbinden, bu bölgeye haraç veya vergi koyup, her sene bu kamışlardan belirli bir mikdarı almak geçti. Ve bunu yaptı. Bu düşünceden sonra gelen kamışları eminçe, onları kuru ve şekersiz buldu. Bu hareketini, bu yöre halkından gayet yaşlı birisi duyunca, Sultan kendi memleketi için bid'at ve zulme başvurunca, şeker kamışları bozuldu dedi. Sultan ettiğine pişmân olup tevbe etti. Tekrar aynı bölgeye geldiğinde, kamışları eskisi gibi şekerle dolu buldu.

Mâlik bin Dînâr (rahimehullah) anlatır: Ömer bin Abdülâziz'in saltanatı zamanında, dağ köylerinden insanlar gelip, insanların başında idârecl olan bu zât, ne şaşılacak bir kimsedir? dediler. Nereden anladınız? dediklerinde, kurdlar koyunlarımıza saldırmayıp, uzak duruyorlar, ondan dediler. **Hâlısatü'l-hakâik**'de de böyle yazılıdır.

Sultan din sâyesinde ayakta durur, din ise sultan ile kuvvet bulur demişlerdir. Vâlinin haram irtikâbı gibi, dînin hudûdunu tecâvüz eden bir kötülüğünü görürse, ona nasîhat edebilirse eder, edemezse, kalbinden ona buğz eder. Namaz kıldığı müddetçe vâliye karşı gelip, onunla çatış-

maya girmez. Namaz kılmaktan birşey çıkmaz diyen vâliye karşı mali ve canı ile karşı gelir.

Mazlûm emîrinin cevrine sabreder. Çünki bu sabrı karşılığında Allahü teâlâ katında çok sevablara kavuşur.

Emîrin zulmünden kaçarak veya bir başka şekilde cemâatten, ya'nî şerîatin kaide ve usullerinden bir karış olsun ayrılmaz. Yoksa Câhiliyye ölümü ile ölmüş olur. Ya'nî câhiliyye devrindeki gibi sapık olarak ölür. Câhiliyye devrine benzetilmesi, onların yolunda bulunmasındandır. Onlar kurdlar gibi dağınık idiler. Onların bir milleti, bir usûlü yok idi. Birleşecekleri kaideleri, kendilerini toparlayacak esasları, kanunları yoktu. Emrine itâat ettikleri bir başkanları, aralarında adâlet ve insafla davranan reisleri yok idi. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Emîrinden, beğenmediği birşey gören, ona sabretsin. Zîra cemâatten ayrılan câhiliyye ölümü ile ölmüş olur»** buyurdu. Bunu **Meşârık** bildiriyor.

Ona hakkını verir, ondan hak istemez. Bu ona olan saygısındandır. Zâlim bir hükümdârın yanına girince: «Ey yedi kat göklerin ve Arş-ı a'zamın Rabbi olan Allah'ım! Beni fülândan koru» der. Bu düâda, fülân yerine o hükümdârın özel ismini söyler. Meselâ beni Sultan Mahmud'dan koru der.

Bir devletin başına kadın geçmez. Hadîs-i şerîfde: **«Başlarında kadın bulunan millet felâh bulmaz»** buyuruldu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) İranda bulunan Farsların başına Kisrâ'nın kızı geçtiğini duyunca, bu hadîs-i şerîfi buyurmuştur. Böyle buyurmaları da, kadının akının ve dîninin noksanlığındandır. Emîrlik, vâlilik, kadılık gibi ciddî mülkî ve hukukî vazîfeler de olgun, bilgili adamlarla yürütülmelidir. Müslimanların işlerini görmek için savaşa da gidilecek. Kadın ise bu konuda zaîfdir. Onun için vâli ve benzeri idârecilerin erkek olması gerekir.

## CİHÂD'IN SÜNNET VE EDEBLERİ

Cihâd, kâfirlerle muharebe etmek demektir. İslâmın esaslarından biridir. Müslimanlara farz-ı kifâyedir.

Farz, ziyâde ve noksanlık ihtimâli olmıyan kesin delille sâbit olup, nakl edenin naklinde hiç şübhe bulunmıyan belirlenmiş hükümden ibârettir. İki çeşiddir:

Biri **farz-ı ayn**'dır. Herkesin yapması lâzım gelen, bir kısmının yapması ile diğerlerinden sâkıt olmıyan farzlardır. İmân, abdest, namaz, oruç, zekât, gusl abdesti, hayz ve nifastan yıkanmak ve seferberlik ilân edildiğinde harbe katılmak gibi. Böyle farz-ı ayn olan birşeyi inkâr eden kâfir, terk eden ise fâsık olur.

Diğeri **farz-ı kifâye**dir. Müslimanlardan bir kısmı onu yapınca, diğerlerinden sâkıt olan farzdır. Resûlullah efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) saiât ü selâm okumak, aksırıp elhamdülillâh diyene yerhamükellah demek, selâma cevab vermek, cenâze namazı kılmak, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ve cihâd yapmak gibi. **Kâfi**'de de böyle diyor.

İslâm dininde cihâd, devenin diğer uzuvlarına göre hörgücü gibidir. Ya'nî cihad farzı, en yüksek mevki'de bulunmaktadır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Sabah erken veya öğleden sonra Allah yolunda harbe çıkmak, dünyâ ve içindekilerden hayırlıdır»** buyuruldu. Ya'nî sabah ve öğleden sonra, Allah yolunda harbe gitmenin fazîleti ve sevabı, dünyâ ni'metlerinden hayırlıdır. Çünki dünyâ ni'metleri geçici, âhiretinkiler ise sonsuzdur. Bir başka hadîs-i şerîfde: **«Allah yolunda yapılan cihâdın yanında, diğer bütün iyilikler, engin denizde bir damla gibidir»** buyuruldu. Hadîs-i şerîfin devamı: **«Allah yolunda harb etmek de, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yanında, denizde bir damla gibidir»** şeklindedir. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Kulların bütün iyi amelleri, Allah yolunda cihâd edenin yanında, kırlangıcın gagasıyla denizden aldığı su gibi kalır»** buyuruldu. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) rivâyetinde: **«Engin denize atılan bir tükrük gibidir»** diye geldi. Bir başka hadîs-i şerîfde: **«Müşriklere karşı, mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihâd edin»** buyuruldu. Dil ile kâfirlere karşı cihâd, perîşan ve mağlûb olmaları için beddüâ etmektir. Ayrıca müslimanlara nutuklar vererek, ganîmet almağı duyurarak, gücü yetenleri harbe teşvîk ve benzeri sözler de buna girer.

Cihâda niyyeti, Allahü teâlâ'nın dînine yardım ve hak kelimesini yüceltmek olmalıdır. Burada Allahü teâlâ'nın dîni demek şeref ve yücelik içindir. Nitekim Beytullah (Allah'ın evi) de kullanılır. Hak kelimesi, Lâ ilâhe illâllah kelimesidir. **Mesâbih şerhinde** de böyle diyor. Cihâda niyyette, ayrıca bâtılın kökünü kazımak vardır. Allahü teâlâ'nın rızâsı için canını esirgemez. Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem) cihâdın en efdali hangisidir? diye soruldukta: **«Atının yaralanması ve senin kanının akıtılmasıdır»** buyurdu. Ya'nî Allah yolunda şehîd olmandır.

Sünnetlerden biri, insanın, önce, Allahü teâlâ'ya tâat ve ibâdette kendi nefsi ile mücâhede etmesidir. Bundan sonra başkaları ile mücâhede ve muhârebeye koyulur. Ya'nî kişi için sünnetlerden biri, nefsine karşı olan riyâzet ve mücâhedeyi, harb ve diğer mücâhede ve muhârebelerden önce tutmaktır. [Riyâzet, nefse istediklerini vermemek, mücâhede, istemediklerini yaptırmağa denir. Mütercim]

Ok atmağı, silâh kullanmağı, ata binmeği öğrenmek de sünnettir. Hadîs-i şerîfde: **«Atın, binin. Bana göre, atmanız, binmenizden sevgilidir»** buyuruldu. Bir başka hadîs-i şerîfde: **«Atışı öğrenip, sonra bırakan, kendisine verilen ni'mete nankörlük etmiş olur»** buyuruldu. Ukbe'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Atışı öğrenip, sonra unutan bizden değildir»** buyuruldu. Ya'nî sünnetimizi yapanlardan değildir. Bir rivâyette ise: **«Âsi olur»** diye geldi. **Mesâbih şerhinde** de böyle diyor. Bir hadîs-i şerîfde: **«Müslimanın her oyunu bâtıldır. Ancak yayı ile ok atması, at yetiştirmesi ve hanımı ile oynaması bâtıl değildir. Bunlar hak'dır»** buyuruldu. Ya'nî bunlar meşru' olan işlerdendir. Bunun için bunlar, bütün oyunlar bâtıldırlar sözünden, istisnâ edilmişlerdir.

Gazâya, savaşa perşembe günü çıkmak müstehabdır. Sebebi, yolculuk bahsinde geçmişti. Su taşımak, yaraları sarmak gibi işleri görmek için kadınların harbe katılmasında bir mahzûr yoktur. Resûlullah efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) orduyu veya müfrezeyi bir yere gönderdiğinde, sabah erken gönderirdi. Bir hadîs-i şerîfde: **«Ma'dî kabilesinden olanlara benzeyin. Bulduğunuzu yeyin, giyin, uzağa ok atma yarışı yapın. Halblerde kolaylık olması için yalınayak yürüyün»** buyuruldu.

Harb yolunda, kendisini yılan veya akreb sokarsa, yâhud benzeri sıkıntı ve derdlere düşerse, karşılığını Allahü teâlâ'dan bekler. Çünki bunların hepsi onun için ecir ve sevabdır. Bunun gibi hayvana yedirdiği yem, hattâ hayvanının tersi ve bevli, mîzanında sevab olarak bulunur. Ya'nî bu sayılanların ağırlığında, terâzisine sevab konur. Bu yoldaki uykusu ve uyanıklığı hep sevabdır. Bütün bunlar, harbe gittiği için ona yardımdır.

Cihâda, savaşa gidenler, hanımı, çocukları bulunmıyanlar, ana - ba-

basına hizmette olmıyanlardır. Çünki bu sayılanlara hizmet cihaddan önce gelmektedir. Belki en üstün cihaddır.

Cihâda gidene, kim olursa olsun, saygı gösterilir, tâzim edilir. Harbe iştirâk edenlere hizmet edenlere de saygı gösterilir. Köpekleri, koyun, inek vs. hayvanları, at, katır ve merkeblerine bile iyi bakılır. Çünki bunların Allah katında bir mertebesi vardır.

Muharebeye gidenlere, elinden geldiği kadar hizmet, savaşta imkânı nisbetinde yardım eder. Hadîs-i şerîfde: **«Allahü teâlâ, bir ok yüzünden üç kişiyi Cennete sokar. Oku yapanı, atmak için ona vereni ve Allah yolunda o oku atanı»** buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, harbe gideni hazırlayıp, ona araç ve gereçlerini sağlamak, çoluk çocuğuna iyi bakmaktır. Hadîs-i şerîfde: **«Allah yolundaki bir savaşçıyı techiz edip donatan, harb etmiş gibidir. Allah yolunda harb edenin çoluk çocuğunun ihtiyaçlarını görüp, onları gözeten de harbe gitmiş olur»** buyuruldu.

Harbe giderken, fakirlerin düâsı bereketi ile, zafer bulmak için Allahü teâlâ'dan yardım ister. Ümeyye bin Hâlid (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) harbe başlarken, Muhâcirlerden fakir olanların düâlarının bereketi ile başlar ve: **«Yâ Rabbi, kullarından Muhâcirînin fukarâsının hürmetine bize, düşmanlara karşı yardım et»** diye düâ ederdi. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle yazıyor. İşte harbe gidenler, Resûlullah gibi, müsliman fakîrler, velîler hürmetine böyle düâ ederler.

Harb meydanına, atı iyi, silâhı sağlam, cesaret ve yiğitliği çok olan kimseler gider. Harb atına hürmetle bakar. Hadîs-i şerîfde: **«Kıyâmete kadar, iyilik atların alın saçlarında düğümlenmiştir»** buyuruldu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bununla, dünya ve âhirette sevâbı, iyiliği, dünyâda ganîmeti murâd etmiştir. Harb atı olarak Resûlullah'ın seçtiğini seçer. Kara yağız, alnı beyaz bir atla harbe gider. Atın üst dudağı beyaz, bir rivâyete göre, burnu da beyaz olur. Yâhud da, ayaklarında alaca bulunan siyah atı tercîh eder. Yâhud kuyruğu ve yelesi siyah, diğer tarafları, kırmızı olan atı seçer. Bu sıfatların sırasını gözetir.

Daha atılgan ve cesur olduğu için, harbde erkek atlar, ya'nî aygırlar daha kullanılışlıdır.

Sünnetlerden biri de, atın iyiliğini anlamak, koşmasını, huyunu denemek için, onu yarışa çıkarmaktır. Zîra Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hafyâdan Seniyyetü'l-vedâ'a kadar atları yarış ettirmiştir. Bu iki mevkî arası altı millik mesâfedir. Bu atlar, beli ince olan atlardı. Atlar kırk gün beslenince kuvvetlenir, toparlanır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Yarış ancak atış, at, katır, eşek mü-**

**sâbakalarında olur»** buyurdu. Musannifin, atış, deve ve at arasında müsabaka olur demesi, bunların çok yaygın oluşundandır.

Bu sadece, yarışma içindir. Yarışta iki tarafın ortaya para, mal koyması ve kazananın bunları alması halâl değildir. Her türlü yarış böyledir.

**Mecma'ü'l-fetâvâ**'da diyor ki: Müsâbakada, yarışta câiz olan, tek taraflı bir para veya mal ortaya koymaktır. Meselâ, «sen beni geçersen sana şu kadar para vereceğim, ben seni geçersem, sen bana birşey vermiyeceksin» derse câiz olur. Ama iki taraftan da ortaya konursa, yâhud sözleşme yapılırsa, bu kumardır, haramdır.

Bir bedevî Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Adbâ adındaki devesi ile yarış yaptı ve bedevî geçti. O güne kadar kimsenin geçemediği bu deveyi bedevînin geçişi, Eshaba ağır geldi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'nın dünyâ işlerinden yüceltip de, alçaltmadığı şey yoktur»** buyurdu. «Tekebbür edeni Allahü teâlâ alçaltır, tevâzu' edeni yükseltir» sözü meşhûrdur.

Sünnetlerden biri de, harb için at beslemektir. Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) atış ta'limi yapardı. İbni Ömer (radıyallahü anhümâ) güzel atış yapardı. İsâbet ettirince de, hedefe isâbet ettirdim diye öğünürdü.

Sünnetlerden biri de, harb yapmağa harîs olmamak, harbi temennî etmemektir. Çünki harbde, büyük tehlükeler, şiddetli sıkıntılar vardır. Allahü teâlâ'dan sıhhat ve âfiyyet ister. Düşmanla karşı karşıya geldiği zaman, çekinmeden en kuvvetli silâhı ile saldırır. Yapmak istediğinden geri durmaz. Harbe devam ve sebât için Allahü teâlâ'dan yardım ister. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde Ribbiyyûn kıssasında şöyle geçer. Bu kıssa, Al-i İmrân sûresi yüz kırkaltı ve yüz kırkyedinci âyetlerindedir: **«Nice peygamberler vardı ki, beraberlerinde birçok âlimler savaştı da Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ümidsizliğe düşmediler, zaaf göstermediler, miskinlik etmediler. Allah sabredenleri sever. O âlimlerin sözü sâdece şuydu: Ey Rabbimiz, bize günahlarımızı ve işlerimizde yaptığımız taşkınlıklarımızı bağışla. Savaşta ayaklarımızı diret ve kâfirler topluluğuna karşı bize zafer ver.»**

Bu âyet-i kerîmedeki **Ribbiyyûn** kelimesine çeşitli mânalar verilmiştir. İbni Abbâs ve Katâde (radıyallahü anhüm) büyük kalabalıktır dediler. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh), Ribbiyyûn, binlerce kişi demektir dedi. Kelbî, bir Ribbiyye, onbin kişidir dedi. Dahhâk, bir Ribbiyye bin kişidir dedi. Hasan-ı Basrî (rahımehullah), fakîhler ve âlimler mânasındadır dedi. Bâzıları Rebbâniyyûn vâliler, Ribbiyyûn da tab'asıdır dediler. Bâzıları da, Rabbe nisbet edildiği için, Rabbe ibâdet edenlerdir dedi.

Mücâhid der ki, bunda iki okunuş vardır: Birincisi, Rubbiyyûn olup,

büyük topluluk demektir. İkincisi Ribbiyyûn olup, Allah yolunda rastladıkları her musîbete sabreden takvâ sâhibi âlimler mânasındadır.

Birisi anlatmıştır: Huzeyfe'nin (radıyallahü anh) kölesine, harb meydanında su götürdüm. Ölmek üzere idi. «Su içer misin?» dedim. «Beni biraz düşmana doğru çek. Suyu kalkanıma koy. Çünki ben orucum. Akşama sağ çıkarsam, o zaman içerim» dedi.

**Şerhu'l-hutab**'da der ki: İşte âhiret yolu yolcularının, Allahü teâlâ'nın belâlarına sabretmesi, katlanması böyle idi.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Düşmanla karşılaşmağı temennî etmeyin. Ama düşmanla karşılaşırsanız, direnin, sebât edin ve Allahü teâlâ'yı çok zikr edin. Üzerinize saldırır, nârâ atarlarsa, siz susun, yılmayın»** buyuruldu. Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân) böyle idiler. Çatışma, çarpışma esnasında nârâ atmazlardı. Bir hadîs-i şerîfde: **«Düşman size karşı hızlanırsa, şiârınız Hâmim olsun. Onlar galib gelemezler»** buyuruldu.

**Mugrib** kitâbında der ki: Şiâr, bir nidâdır. Ehli olanlar bununla tanınır. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), Bedir günü Muhâcirlerin şiârını, yâ İbne Abderrahmân, Hazrec kabîlesinin şiârını yâ benî Abdellah, Evs kabîlesinin şiârını, yâ benî Ubeydullah yapmıştır. Ahzab günü ise, şiarlarını **Hâmim lâ yunsarûn** eyledi. Ahzab gecesi, **«düşmanla karşılaştığınız zaman, hâ mîm lâ yunsarûn deyin»** buyurdu.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) buyurur: Bu, Allahü teâlâ'nın isimlerindendir. Sanki bunu söylemekle, düşmanların galib gelemiyeceklerine dâir, yemîn etmiş oluyor.

Ebû Ubeyde (rahimehullah) bunun mânası, yâ Rabbi, onlar galib gelmesinler demektir diyor. Sa'lebe ise, vallahi, onlar galib gelemiyecekler demektir diyor...

Harb eden, hanımını, çocuklarını, malını, parasını, memleketini düşünmez. Çünki bunları hâtırlaması, savaşmasını yavaşlatır. Halbuki harbde olan, kendini çarpışmağa hazır bulundurmalı, dünyadan çıkıp Cennette şehidlik mertebelerine kavuşacağına inanmalıdır.

Sünnetlerden biri de, çarpışmanın başlangıcında, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) orduyu gönderirken, onlara: **«Allahü teâlâ'nın ismi ile başlayın ve Allah yolunda savaşın, Allahü teâlâ'ya inanmıyanlarla harb edin! Ganîmette ihânet etmeyin, ahdi bozmayın»** söylediği gibi olmaktır.

**Mesâbîh şerh**inde diyor ki: Kâfirleri, islâm dînine dâvet etmeden, onlarla harb etmeyin. Hadîs-i şerîf şöyle devam ediyor: **«Kadınları, çocukları, ihtiyarları öldürmeyin. Bir şehir ehlini veya kaleyi kuşattığınız zaman, önce onları islâma dâvet edin. Eğer Allahü teâlâ'dan başka mâbud**

**olmadığına ve benim Onun Resûlü olduğuma şehâdet ederlerse, sizin için faydalı olan onlar için de faydalı, sizin aleyhinize olan onların da aleyhine olur. Bunu kabûl etmezlerse, cizye vermelerini teklif edin. Onu size verip, aşağılıklarını kabûl etsinler. Bundan da kaçınırlarsa, Allahü teâlâ aranızda hükmedinciye kadar onlarla harb edin, çünki hükmedenlerin en hayırlısı Odur.»**

Musannif (rahimehullah) der ki: Yukarıda hadîs-i şerîfde geçen: **«İhtiyarlar»** sözünden, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), harb etmiyen ve harb etmeğe gücü yetmiyenleri murâd etmiştir, bunlar ihtiyâr olsun, ya da olmasın. Bir başka hadîs-i şerîfde: **«Müşriklerin yaşlılarını öldürün, gençlerini öldürmeyin»** diye geldi.

**Mugrib**'de diyor ki: Bu hadîs-i şerîf hakkında iki îzâh vardır: Biri şöyledir: Âlimlerden bâzısı, bir önceki hadîs-i şerîfle, bu hadîs-i şerîfin mânasını uyuşturmak için, bu hadîsdeki yaşlılardan maksad, henüz harb yapabilen orta yaşlılar, gençlerden murad da, henüz harb yapamıyan çocuklardır dediler. Diğeri de şöyledir: Yaşlılardan, işe yaramıyan, fayda gelmiyen ihtiyarlar, gençlerden de, güçlü ve işe yarayanlar muraddır denmiştir. Musannifin (rahimehullah) sözü ikinci îzâha daha yakındır.

Harb edeceği tarafa yazacağı mektûbun sünnete uygun olanı şöyledir: Hâlid bin Velîd (radıyallahü anh) Fars ehline şu mektubu yazıp göndermiştir: «Bismillâhirrahmânirrahîm. Hâlid bin Velîdden Fars topluluğunda olan Rüstem ve Behrâm'a yazılmış mektubdur. Allah yolunda olana selâm olsun. Bundan sonra derim ki, biz sizi islâma dâvet ediyoruz. Kabûl etmezseniz, aşağılığınızı kabûllenerek ellerinizle cizye verin. Bundan da kaçınırsanız, benim yanımda Allah yolunda savaşmağı, fars ehlinin şarabı, içkiyi sevdiği gibi seven bir millet vardır. Allah yolunda olana selâm olsun!»

Sünnetlerden biri de şudur: Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) tan yeri ağarınca, güneş doğuncıya kadar durur, savaşmazdı. Güneş doğunca, öğlene kadar savaşır, güneş tepeye gelince savaşmaz, sonra yine savaşır, ikindiye kadar devam ederdi. Sonra savaşı keser, ikindiyi kılar, sonra yine savaşa devam ederdi.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), bir şehirde bir mescid görse ezan sesi duysa, kimseyi öldürmez, orada harb etmezdi. Bunda savaşta ve yağmada, İslâm şiârını izhâr edince, kan dökülmiyeceğine işâret vardır.

Düşmanla harb ederken, harb şiddetinden korkmamalı, cesur, yürekli olmalı ve kalbinden şeytanın vesvesesini gidermek için Tevbe sûresindeki, **Kul len yusîbenâ**... âyetini okumalıdır. Harb eden bilmelidir

ki, korkunun ecele faydası yoktur. Harbe gidenin de, hemen ölecektir diye bir kaderi yoktur.

İbni Abbâs'ın (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ey gulâm, dikkat et, sana birkaç kelime öğreteceğim. Allahü teâlâ seni bunlarla fâidelendirsin! Allahü teâlâ'nın hukukunu muhafaza et ki, Allahü teâlâ da seni hıfzetsin. Allahü teâlâ'nın hukukunu koru ki, Onu her zaman karşında bulasın. Rahatlık zamanında Allahü teâlâ'yı tanı ki, sıkıntı zamanında seni tanısın. İsteyeceğin zaman Allahü teâlâ'dan iste. Yardım istersen, yine ondan iste. Olacak her şeyi Kalem yazmıştır. Bütün insanlar sana bir menfaat te'mîn etmek istese, Allahü teâlâ takdîr etmemişse, edemezler. Allahü teâlâ'nın sana yazmadığı bir şeyde sana zarar vermek isteseler, yine zarar veremezler»** buyuruldu. **Ravdatü'n-nâsihîn** kitâbında da böyle diyor.

Savaşçı yiğit, arslan yürekli olur. Korkmaz ve kaçmaz. Kaplan gibi atılgan ve dik başlı olur. Düşmana boyun eğmez. Bütün âzâları ile boğuşur. Domuz gibi saldırılara bile sırt çevirmez. Yağmada kurt gibi saldırsalar, hiç sarsılmaz. Bir taraftan vuramazsa, başka taraftan hücum eder. Ağır silâhı taşımada, omuzunda, elinde karınca varmış gibi durur. Sebatta kaya olup direnir, dayanır. Bulunduğu yerden ayrılmaz. Atılan oklara, kılıç darbelerine karşı metânetle durur. Vefâda, efendisi ateşe girenin ardından giden sâdık bir vefâkâr olur. Düşmana saldırı ve yılmazlıkta horoz gibi, savaşırken safda, namazdaki gibi sessiz, komutanına itâatte, cemâatin imama uyması gibi, savaşırken silâhla yüzünü örtmesi, bâkire bir kızın zifaf gecesinde, kocasını görünce yüzünü örtmesi gibi olur. Silâhının çokluğu ile, malının çokluğu ile övünen gibi övünür. Düşmana hîle, hud'a yapar. Köpeğin tilkiyi sıkıştırması ânında, tilkinin yaptığı gibi hîle ve oyunlar yapar. Çünki harbin esası hîleye, oyuna dayanmaktadır. İki saf arasında güveyi gibi onurlu olur. Askerler savaşın cereyan tarzını ve şeklini değiştirmede, bir yandan bir kanada geçmede çocuk gibi hafif davranır. Düşmana karşı haykırışı, gök gürültüsünü andırır. Düşmana karşı sû'-i zanda, herhalde alaca karga gibi olur. Düşmanın hîle ve zorlamalarından turna gibi kurtulur.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), harbe yalan söyletmeğe ve çarpışırken hîle, oyun yapmağa izin vermiştir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Harb, hîledir»** buyurmuştur.

Düşmandan aldığı mallarda hiyânet ve zulm etmez. Hadîs-i şerîfde: **«Hiyânet Cehennem ateşinin korlarındandır»** buyurdu. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Hayber günü, yahudîlerden aldığı maldan iki dirhem kıymetinde boncukları gizliyenin, cenâze namazını kıldırmadı. Yine ganîmete hiyânet edenin döğülmesini ve mallarının yakılmasını emretti.

İmamın, devlet reisi veya komutanın, askeri, orduyu harbe teşvîk etmesi gerekir. Nitekim Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle yapmıştır. Her birliğe, harb esnasında kazanılandan birşeyler verirdi ve: **«Harbde kendisi ile savaşanı öldürenin, herşeyi kendinin olur. Dârü'l-harbden bir yer işgâl edilirse, işgal edene verilir. Oradaki bütün esir ve mallar onun olur. Çünki bu, onları harbe gitmeğe teşvîk eder»** buyurdu.

Komutan, cesûr, yürekli olanları ilk safa geçirir. Onlardan harb oyunlarını, savaş usûllerini iyi bilenleri birer takım ve birliklerin başına verir.

Harbe katılanların hepsi, Allah yolunda şehîd olmağı büyük ni'met ve ganîmet bilmelidir. Çünki şehîdlik, yüksek bir mertebe, yüce bir makamdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Şehîdin duyduğu ölüm acısı, sizden birinizin pire ısırmasından duyduğu acı gibidir»** buyuruldu. Bir hadîsde de: **«Her ölenin ameli kesilir. Ancak Allah yolunda nöbet tutarken ölenin ameli kesilmez. Çünki onun ameli, kıyâmete kadar artar ve kabir azâbından emîn olur»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Şehîdlerin rûhları, yeşil kuşların kursaklarındadır. Cennette diledikleri yere uçarlar.»** Bir rivâyette: **«Şehidlerin ruhları, Arşda asılı kandiller içindedir»** diye buyuruldu.

İmam Yâfiî anlatır: Hicrî 630 (m. 1232) senesi idi. Ömer bin Fârid (rahimehullah) Mısır'daki bir medreseye girdi. O âlimler ülkesi sayılan memlekette, bakkallık yapan birisini gördü. Abdest almasına dikkat etti. Düzensiz bir abdest alışı vardı. «Ey ihtiyâr, bu yaşta olasın, bu memlekette bulunasın ve doğru dürüst abdest almasını bilmeyesin, şaştım doğrusu!» dedi. O zât: «Ey Ömer, senin kalbin Mısırda açılmaz» buyurdu. Yanına yaklaştı, önüne oturdu ve: «Efendim, kalbim nerede açılır?» dedi. «Mekkede açılır» buyurdu. Ben nerede, Mekke nerede? dedi. İhtiyâr eliyle işâret edip: «İşte şurada!» buyurdu. O anda Mekke'yi gördü. Yaşlı zat, ona hemen Mekke'ye gitmesini buyurdu. O an yola koyulup, hemen Mekkeye vardı. Oniki yıl orada kaldı. Kalb gözü orada açıldı ve meşhûr dîvanını orada nazm etti. Bu kadar yıl sonra, bir gün, o ihtiyarın: «Ey Ömer, artık gel, cenâzemde bulun!» sesini duydu. Kalkıp yanına gitti. İhtiyar: «Şu altını al, beni onunla techîz ve tekfîn et. Sonra beni taşı ve filân yere koy. Sonra, benim ne olacağıma bak» buyurup, Karafe kabristanına işâret eyledi. O anda, gözümden perde kalktı. gösterdiği yeri gördüm. Vefât edince, onu götürüp oraya koydum. O anda gökten bir adamın indiğini gördüm. Namazını kıldık. Sonra hakkında ne olacağını bekledik. Birden gökyüzünün yeşil kuşlarla dolduğunu gördük. İçlerinden büyük bir kuş geldi, onu yuttu ve uçtu. Bu hâli görünce, çok hayret ettim. Yanımdaki adam bana: «Ey Ömer, buna hiç hayret etme. Çünki şehidlerin ruhları, Cennette dolaşan yeşil kuşların kursakla-

rındadır. Nitekim hadîs-i şerîfde böyle gelmişti. Onlar kılıç şehidleri ise, bu muhabbet şehidlerinin cesedleri rûhdur (ya'nî lâtîf olan rûhlarının te'sîri ile, ruh gibi lâtîf olmuşlardır).

Bâzı hadîste: **«Cennet ehlinden hiçbiri, dünyâya dönmekle kavuştuğunun on misline kavuşacağını bilse de, dünyâya dönmek istemez. Ancak şehid, tekrar dünyaya gelip, Allah yolunda bir defa daha şehid olmak ister. Çünkî şehidliğin üstün derecesini görmüştür»** buyuruldu.

O halde her mü'minin, yaşadığı müddetçe şehidliği temenni etmesi lâzımdır. Hadîs-i şerîfde: **«Hâlis niyyetle, Allahü teâlâ'dan şehidlik istiyeni, yatağında ölse de, Allahü teâlâ şehidlik mertebesine ulaştırır»** buyuruldu.

## HASTA MÜ'MİNLERİN SÜNNETLERİ

Bu hususda düâlar ve tıbbî bakımdan tedâvî şekilleri vardır. **Bostan** kitâbında diyor ki: Bâzıları rukye ve tedâviyi hoş karşılamamıştır. Delil olarak da şu hadîs-i şerîfi gösterir: Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Ümmetimden yetmişbin kişi hesabsız olarak Cennete girer»** buyurdu. Bu esnâda Ukâşe (radıyallahü anh): Yâ Resûlâllah, düâ edin de, Allahü teâlâ beni onlardan eylesin» dedi. Resûlullah, ona düâ etti. Sonra bir başkası daha kalkıp, bana da düâ edin, ben de onlardan olayım dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Bu hususta Ukâşe seni geçti»** buyurdu ve evine girdi.

Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân), aralarında, Cennete, hesabsız kimlerin gireceğini konuşmağa başladılar. Kimi, dağlamıyanlar, muska takmıyanlar, uğursuzluğa inanmıyanlar ve Allahü teâlâ'ya tevekkül edenlerdir dedi.

İmrân bin Hasîn'in (radıyallahü anh) şöyle dediği rivâyet olunur: Biz nûru görür, meleklerin seslerini duyardık. Dağlama ile tedâvi yaptırınca, hepsi kesildi.

Hasan-ı Basrî (rahmetullahi aleyh), hind eriği ve benzeri ilâçları bilmiyenlere, Allahü teâlâ merhamet eylesin, dedi.

Lâkin âlimlerin çoğu ilâç kullanmağı câiz görmüşlerdir. Delil olarak da, Süfyân bin Uyeyne'nin (rahmetullahi aleyh): Şâhid oldum ki, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), hastalandığımız zaman, ilâç kullansak, günâha girer miyiz? dediklerinde: **«Tedâvi olun, ey Allah'ın kulları! Çünki Allahü teâlâ, şifâsı olmayan hastalık yaratmamıştır»** buyurduğunu ve İbni Mes'ud'un (radıyallahü anh), **Allahü teâlâ gönderdiği her hastalığa, şifâ, çâre de gönderir. Ancak ölüm ve ihtiyarlık hâriçtir. İnek sütü için, çünki bütün ağaçların karışımındandır** söylediğini delil getirmektedirler. Tedâviyi yasaklayan haberler, bu hadîs-i şerîflerle nesh edilmiştir.

Hastanın ilk işi, hastalığını ni'met bilmektir. Bir hadîs-i şerîfde : **«Allahü teâlâ bir kulunu severse, iniltisini işitmek için, ona hastalık verir»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Sıhhatli kişiler, derd görmiyenler, kıyâmette derd ve belâ ehline ihsân olunan sevabları görünce, dünyada iken cildlerinin makasla doğranmış olmasını temennî ederler.»**

Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği uzun hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: **«Kıyâmet günü olunca, amel işliyenler getirilir. Namaz kılanların, oruc tutanların, sadaka verenlerin, hacca gidenlerin, zekât verenlerin amelleri tartılır. Sonra derd ve belâ ehli getirilir. Onlar için terâzî kurulmaz. Defterleri açılmaz. Üzerlerine sevablar döküldükçe dökülür. Dünyada sıhhatli ve sıkıntısız olanlar, bunu görünce, dünyada iken cesedlerinin makasla doğranmış olmasını isterler. Bu Allahü teâlâ'nın, Zümer sûresindeki: Sabredenlere ecirleri hesabsız ödenir» âyet-i kerîmesinde bildirdiği müjdedir.»** Bunu **Şerh-i hutab** yazmaktadır.

Alî (radıyallahü anh) buyurdu: «Mü'min için, Allahü teâlâ katında beş zorluk ve cezâ vardır: Bunlardan birincisi, hastalık ve musîbetlerdir. Eğer günâhları, bu çektiklerinden çok ise, ölüm zamanında sıkıntı ve şiddet çeker. Günâhları bu ikisinden de fazla ise, kabirde azab çeker. Kabir azâbı ile de bitmezlerse, Sırat üzerinde alıkonulur. Günâhları bunlardan da çok ise, ya'nî bütün bu haller ve yerlerde afvedilmekten çok ise, günâhı mikdarınca Cehennemde azab olunup, sonra îmânı sayesinde Cehennemden çıkacaktır.»

Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kulun günâhı çoğalır ve onu karşılayacak iyi ameli bulunmazsa, Allahü teâlâ, o günâhına keffâret olarak, o kula üzüntü verir»** buyuruldu.

Ebû Mûsâ'nın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kula gelen büyük küçük her keder, muhakkak işlediği günâh sebebiyledir»** buyuruldu. Demek ki, dünyada kişiye gelen musîbet, günâhına keffâret oluyor. Sonra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Böyle olmakla beraber, Allahü teâlâ'nın afvettiği, dünyâda iken karşılığını, cezâsını vermeyip bağışladığı günahları bundan çoktur»** buyurdu ve ardından Şûrâ sûresindeki: **«Size gelen her musîbet, kendi ellerinizle kazandığınız günahlar yüzündendir. Böyle olmakla beraber, Allahü teâlâ çoğunu da afveder»** âyet-i kerîmesini okudu.

Bâzıları, bunlar günâhı olanların hâlini bildirmek, onlara iyiliği haber vermek içindir. Günâh işlemekten sakınanlara verilen derd, belâ, hastalık gibi musîbetler, onların derecelerini yükseltmek içindir dediler. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sıkıntılı zamanında, on defa Hasbiyallahü... yü sonuna kadar okuyanın, Allahü teâlâ sıkıntısını giderir»** buyurdu. Bâzı âlimler, sonuna kadardan maksad **Ve ni'mel vekîldir**, bâzıları da **Lâ ilâhe illâ hüve aleyhi tevekkeltü ve hüve Rabbül arşil azîm**dir demiştir. Delîl olarak da şu hadîs-i şerîfi göstermişlerdir: **«Sıkıntılı zamanında on defa, Hasbiyallahü lâ ilâhe illâ hüve aleyhi tevekkeltü ve hüve rabbül arşil azîm'i okursa, Allahü teâlâ üzüntüsünü giderir. On kişiye de selâm veren köle âzâd etmiş gibi olur.»**

Sünnetlerden biri de, büyük belâ, musîbet ve derdleri, güzel sabır-la karşılamaktır. Çünki belâ, günahların temizleyicisi, şeref ve derecesini yükselticidir. Bunun için eskiden sâlih, iyi insanlar vardı. Hasta olsalar veya bir sıkıntıya ma'ruz kalsalar sevinirlerdi ve: «Karşılaşılan olaylara, üzücü işlere sabretmek, bedene göre baş mesâbesindedir» derlerdi.

Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh): «Meşakkat, hastalık, yara kişinin günâhına keffâret olur» buyurdu.

Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) hizmetçilerinden Selmâ der ki: «Resûlullah'ın bir yarası veya beresi olduğunda, üzerlerine kına koymamı emrederdi.» Buradaki yara, kılıç veya diğer silâhların yarası, bere ise, taş, ağaç ve benzerlerinin yarası demektir.

Feth-i Musûlînin hanımının ayağı kaydı ve tırnağı koptu; o ise güldü. Acı duymuyor musun? dediklerinde, «Sevâbının lezzeti, kalbimde onun acısını sildi» dedi. Bunu **İhyâ** bildiriyor.

Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) devam ederek buyuruyor ki: Ayakkabısının bağının kopması, koynundaki sermayesini düşürmesi ve bu yüzden üzülmesi sebebiyle de, sonra cebinde bulsa da, günahları **afvedilir.**

**HİKÂYE**: Haberde geldi ki: Evvel zamanda bir mü'min bir kâfirle balık avına gitmişler. Kâfir kendi tanrılarını anarak balık tutmuş, hattâ çok balık yakalamış. Mü'min ise, Allahü teâlâ'nın ismini, çok anmışsa da, hiç balık tutamamış. Güneş batarken bir tane balık yakalamış. O da çekerken çabalayıp suya düşmüş. Mü'min dönerken eli boş, kâfir ise sepeti dolu olarak dönmüş. Mü'mine müvekkel melek de buna üzülmüş. Göğe yükselince, Allahü teâlâ ona, o mü'minin Cennetteki yerini göstermiş. Melek, vallahi, onun Cennette böyle bir yeri olunca, dünyada ona gelen musîbetlerin hiçbirisi ona zarar vermez dedi. Allahü teâlâ, ona, kâfirin Cehennemdeki yerini gösterdi. Melek bunu görünce, vallahi, onun Cehennemdeki yeri burası olunca, dünyadan eline geçen her şey, ona bir fayda sağlamaz demiştir. **Şerh-i hutab**'da da böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir kimse hastalanır ve onda, kesilip atılan tırnak kadar veya daha çok bir şey eksilirse, bu eksilen parça Cennette olur. Bir bedenden, küçük bir parça Cennette bulunursa, bütün vücûdü, ona tâbi' olup Cennete girer. Tıpkı bir kimse, kölesinin bir parçasını âzâd ederse, bütün vücûdü, bu bir parçaya uyarak, âzâd edildiği gibi»** buyuruldu.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Gözün kör olması günahlar için mağfirettir. Kulağın sağır olması günâhlar için mağfirettir. Bedenden ne eksilirse, sâhibi o kadar mağfiret olunur»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde: **«Humma, ateşli hastalık, mü'mine Cehennem ateşinden kurtulması için bir hazdır»** buyuruldu.

Ebû Hüreyre (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir hastayı ziyârete gitti. Ben de beraberinde idim. **«Ey Ebâ Hüreyre, Allahü teâlâ buyurur ki, bu, mü'min kulumu, Kıyâmet gününde Cehennem ateşinden kurtarmak için, dünyada kendisine verdiğim ateşimdir»** buyurdu. Bunu duyunca, hasta: «Yâ Rabbi, beni yataktan kaldırma!» dedi. Bunu **Ravdatü'l-ulemâ** bildiriyor.

Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Üç saat hummâ çekip, Allah'a hamd ve şükr ederek sabr ederse, Allahü teâlâ, bununla meleklerine övünüp: Ey meleklerim! Kuluma bakınız! Belâma nasıl sabrettiğini görünüz! Ona Cehennem ateşinden kurtuluş berâtı yazınız. Şöyle berat yazılır: Bismillâhirrahmânirrahîm, bu azîz ve hakîm olan Allah'dan, fülân oğlu fülâna yazılmış berâettir. Ben seni ateşimden emîn ve Cennetimi sana hak kıldım buyurur»** buyuruldu. Allahü teâlâ'nın bir ismi Mü'mindir. Çünki kulunu, zulm olunmaktan emîn eder.

Haberde geldi ki: **«Bir günlük hummâ, bir senelik günâha keffârettir.»** Denildi ki, insanın vücûdünde üçyüz altmış mafsal (eklem) vardır. Hummâ hepsine girer ve hepsinde ayrı ayrı ağrısı duyulur. Her birinin duyduğu acı, bir günlük günâha keffârettir. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Hummâ günâhlara keffârettir»** buyurunca, Zeyd bin Sâbit (radıyallahü anh) Allahü teâlâ'dan hep hummalı, ateşli olmasını diledi. Bu yüzden ölünciye kadar hummalı olarak kaldı. Ensardan bir tâife de aynı istekte bulundu ve sonuna kadar hep hummalı kaldılar. **İhyâ'**da böyle diyor.

Sabr-ı cemîlde sünnet olan, feryâd etmemek, ah, öf diye inlememek, ziyâretine gelenlere şikâyette bulunmamaktır.

Enes (radıyallahü anh) anlatır: İbni Mes'ûd'un (radıyallahü anh) yanına girdik ve nasılsın? dedik. Biz, Allahü teâlâ'nın ni'meti ile kardeş olduk dedi. Kendini nasıl hissediyorsun? dedik. Kalbimi îmanla mutmain buluyorum dedi. Şikâyetin nedir? dedik. Günâhlarım dedi. Ne istersiniz? dedik. Rabbimin mağfiret ve rıdvânını isterim dedi. Doktor çağırmıyalım mı? dedik. Beni tabîb hasta etti dedi. Bu hikâyenin bir benzeri Ebûbekr-i Sıddîk'tan (radıyallahü anh) bildirilmiştir. Fakat o, son süâlin cevâbında: «Tabîb beni gördü» buyurdu. Bu **Ravdatü'l-ulemâ**'da yazılıdır.

İbrâhîm-i Sülemî (rahimehullah) babasından, o da babasından bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kulun Allahü teâlâ katında ameli ile ulaşamadığı bir mertebesi olursa, Allahü teâlâ bedenine, yâhud malına bir belâ verir de, o kul bu belâya sabreder ve böylece Allahü teâlâ katında olan o mertebesine ulaşır»** buyurdu. **Mesâbîh**'de de böyle yazıyor.

Hasta, namazını bırakmaz ve ah, öf gibi seslerle sabırsızlıkta bulun-

maz. Bir hadîs-i kudsî'de Allahü teâlâ: **«Kulum hastalandığı zaman, üç gün geçmeden şikâyet ederse, benden şikâyet etmiş olur»** buyurdu. O halde her hastanın üç gün sabredip, bundan önce şikâyet etmemesi lâzımdır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Bir dünyâ işi için üzülen, Rabbine kızmış olur. Kendisine gelen musîbetten şikâyet eden, Allahü teâlâ'dan şikâyet etmiş olur»** buyurdu. Yine buyurdu: **«Allahü teâlâ buyuruyor ki, kuluma bir belâ verdiğim zaman, sabr eder ve benden şikâyet etmezse, ona etinden daha iyi et, kanından daha iyi kan veririm. Onu iyi edersem, günâhı kalmıyarak iyi ederim. Öldürürsem, rahmetime kavuştururum.»**

Dâvud aleyhisselâm: «Yâ Rabbi, senin rızânı istiyerek sabreden üzüntülü kimsenin mükâfatı nedir?» diye süâl etti. Allahü teâlâ: «Ona îman elbisesini giydiririm ve bir daha hiç çıkarmam» buyurdu. Sâlihlerden biri, cebinde bir ruk'a (yazılmış kâğıd parçası) taşırdı. İkide bir onu çıkarır ve okurdu. O kâğıdda, **«Vasbir lihukmi rabbike feinneke bi a'yüninâ»** âyet-i kerîmesi yazılı idi. **Şerhü'l-hutab'da** da böyle yazıyor.

Elinden geldiği kadar hastalığını gizler. Hadîs-i şerîfde; **«Üç şey, iyilik hazinelerindendir: Sadakayı gizli vermek, iyiliği gizli yapmak, hastalığını gizlemek»** buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, uzun zaman sıhhat ve âfiyette olmaktan üzülmektir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Mü'minde illet (hastalık), zillet ve killet (mal azlığı)ndan biri bulunur. Mü'minin bedenine kırk günde bir belâ gelir»** buyuruldu.

Âlimlerden biri dedi ki: Fir'avn'ın, ben sizin yüce Rabbinizim sözünü söylemesi, uzun zaman hasta olmamasındandır. Çünki dörtyüz sene başı ağrımamış, ateşi yükselmemiş, tansiyonu artmamış, başı dönmemişti. Dişleri birbirine bitişik olup, yerken aralarına et girip rahatsız olmamıştı. Bu yüzden ulûhiyyet iddiasında bulunmuştur. Bir gün hastalık çekseydi, öyle boş sözler söylemez, hele ulûhiyyet iddiasında hiç bulunmazdı.

O halde dikkat buyurunuz! Musîbet, hastalık, derd ve elemlerde saklı ne kıymetli bir cevher vardır. Allahü teâlâ, böyle bir kıymetli cevheri, düşmanlarına vermez. Ancak peygamberlerine ve evliyâsına hediyye olarak gönderir.

Hastalık hâlinde, yapmış olduğu günahlarına tevbe etmesi sünnettir. Hadîs-i şerîfde: **«Bir kul hastalanıp, sonra iyileşince, hâli iyi olmazsa, yanındaki hafaza melekleri, biz onu iyileştirdik, ama o âfiyyet bulmadı, ya'ni hâlini düzeltmedi derler»** buyuruldu.

Hasta iken şu dûâyı çok okur: **«Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerîke lehü lehül mülkü ve lehül hamdü yuhyî ve yümîtü ve hüve hayyün lâ yemûtü ebeden. Sübhânellahi Rabbil ibâdi ve rabbil bilâd. Vel hamdü**

**lillâhi kesîren tayyiben mübâreken fihi alâ külli hâl. Vallahü ekberü kebîren, celâlullahi ve kibriyâühü ve azametühü ve kudretühü bikülli mekân. Allahümme in künte kadayte aleyyel mevte fağfirlî verhamnî min zünûbî ve eskinnî cennete adnin.»**

Hasta iken dört şeyden kendini korur:

**Birincisi:** Yalan söylemez. Bu gece hiç uyuyamadım. Şu zamandan beri boğazımdan bir şey geçmedi gibi sözler söylemez. Belki az da olsa biraz uyumuş, bir yudum olsun su içmiş olabilir.

**İkincisi:** Kendisini yoklamağa gelenlere dikkat edip, sayıları üzerinde durmaz.

**Üçüncüsü:** Kendisini yoklamak için gelen ziyâretçilere gösteriş olsun diye, oturur halde iken yatmaz.

**Dördüncüsü:** Kızmaz ve kendisine yiyecek ve içecek getirenlere, hiç iyi yapmadınız demez.

Selefden bâzıları, bu dört hususdan birine dûçâr olmamak için, hastalandıkları zaman, kapıyı kapatır, odaya çekilirlerdi. Bunlardan biri Fudayl bin Iyâd, diğeri Bişr bin Hâris idi (rahimehumallah).

Fudayl bin Iyâd: «Hasta olmağı istiyorum ama, kimse yoklamağa gelmese» buyurdu. Yine buyurdu: «Ziyâretçilerin gelmesi olmasa, hastalıktan hoşlanmıyor değilim.»

Sünnetlerden biri de, zikir, düâ, namaz, Kur'ân-ı kerîm okumakla şifâ bulmak istemektir. Hasta Fâtiha ve İhlâs sûrelerini okuyup, kendi üzerine üfler. Çünki Fâtihada her hastalığa şifâ vardır. Aynı zamanda âfiyet bulmağı çabuklaştırır. Hasta bunu okur, hürmetle cebine koyar. Yâhud yazıp bütün bedenine bir, ağrıyan yerine üç defa sürer ve: «Yâ Rabbi, şifâ ihsân et, çünki Şâfi (şifâ veren) sensin; Yâ Rabbi, bana sen kifâyet et, çünki Kâfî sensin. Yâ Rabbi, bana âfiyyet ver, çünki âfiyyet veren sensin» derse, eceli gelmemiş ise, Allahü teâlâ'nın izni ile iyileşir.

Şeyh Temîmî'nin (rahimehullah) **Havassü'l-Kur'âni'l-azîm** kitâbında da şöyle diyor: Temiz bir tabağa Fâtiha-i şerîfeyi yazar, temiz bir su ile karıştırır, ya'nî yazının mürekkebi suya karışır ve hasta onunla yüzünü yıkarsa sıhhat bulur. Kalbinde değişiklik, şübhe, ağrı, sızı, çarpıntı, hafakan olan bu suyu içerse, sâkinleşir ve kalbinden o derd gider. Misk ile cam tabağa yazılır, gül suyu ile karıştırılıp bu su, geri zekâlı birisine, yedi gün içirilirse, bu belâdeti gider ve duyduğunu hâfızasında tutar.

Fâtiha-i şerîfe, temiz bir tabağa yazılıp, gülyağı ile karıştırılır, ağrıyan kulağa damlatılırsa, iyileşir ve bir daha ağrımaz. Bir tabağa yazılıp üzerine yedi Fâtiha okunmuş hâlis beylesân (mercimek cinsinden bir hubûbattır) yağı ile karıştırılır saklanırsa, ihtiyaç ânında ilâç olarak kul-

lanılır. Cereyana, felce, kadının terlemesine, kuvvetlenmeğe, sırt ağrısına karşı iyi gelir. Ağrıyan yere sürülür.

Fâtiha'da sayılamıyacak kadar çok hassalar vardır. **Hayâtü'l-hayvân**'da der ki: İbni Cevzî söyledi: Ayakkabılarını her zaman giyerken sağdan, çıkarırken soldan başlıyarak giyen ve çıkaran dalak ağrısı görmez. Bir başkası da: Mümtehine sûresi yazılıp, suya karıştırılıp, dalağı ağrıyana içirilirse, iyileşir» dedi. **Sa'lebî tefsîrinde** diyor ki: Yâsîn sûresini yazıp su ile karıştırıp içenin içine bin devâ, bin yakîn, bin ra'fet ve bin rahmet girer; her türlü hastalık ve kötü huy ondan sökülür çıkar.

Abdullah (radıyallahü anh)'ın bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ölüm hastalığında Kul hüvallahü'yü okuyan, kabir fitnesinden, azâbından, sıkıntısından kurtulur. Kıyâmet günü, onu melekler elleri ile taşıyıp Sırattan geçirip Cennete götürürler»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de şöyle buyurdu: **«On şey on şeyi önler:**

**1 — Fâtiha sûresi, Allahü teâlâ'nın gadabını önler.**

**2 — Yâsin sûresi, kıyâmet günü susuzluğunu önler.**

**3 — Dühân sûresi, kıyâmetin korku ve dehşetini önler.**

**4 — Vâkı'a sûresi, fakirliği, yoksulluğu önler.**

**5 — Mülk sûresi, kabir azâbını önler.**

**6 — Kevser sûresi, hasımların (düşmanların) hasımlığını önler.**

**7 — Kâfirûn sûresi, ölüm zamanında küfrü önler.**

**8 — İhlâs sûresi, nifakı önler.**

**9 — Felâk sûresi, hased edenlerin hasedini önler.**

**10 — Nas sûresi, vesveseleri önler.»** (Ravdatü'l-müttekîn)'de de böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Sizden birinizin dişi ağrıyınca, parmağını üzerine koysun ve Mülk sûresi yirmiüçüncü ve hüvellezî enşe'eküm... âyetini okusun»** buyuruldu.

**Bostan** kitâbında Eshâb-ı kirâmdan (aleyhimürrıdvân) biri buyurdu: «Her aksırdığında, **elhamdü lillâhi alâ külli hâl** diyen diş ağrısı görmez.» Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Aksırdığı zaman, Elhamdü lillâh diyen, diş, kulak ve karın ağrısından kurtulur»** buyurdu.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastaya: **«Bismillâhi eûzû bi-izzetillâhi ve kudretihî min şerri mâ ecidü ve uhâziru» diyerek yedi defa sağ eliyle kendini meshetmesini emrederdi.»**

Hazret-i Ali'ye (radıyallahü anh) buyurdu ki: **«Başın ağrıyınca, elini başına koy ve Haşr sûresinin sonunu - Lev enzelnâ'dan itibaren - oku.»** Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) Haşr sûresinin bu kısmını oku-

duğu zaman, mübârek elini, mübârek başına koyduğu ve: **«Ölüm hâriç, bu her hastalığa şifâdır»** buyurduğu bildirilmiştir. **Eddevâ fi def'id-düâ** kitâbında da böyle yazıyor.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«Birinize derd, keder, hastalık gelince, üç defa (Sübhâneke innî küntü minezzâlimîn) desin»** buyurdu. Hazret-i Enes anlatır. Resûlullah'a bir köylü gelip, «ben hastayım, yediğim içtiğim karnımda durmuyor; iyi olmam için bana düâ et» dedi. Resûlullah: **«Bir şey yediğin veya içtiğin zaman, (Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'ün fil-ardı ve lâ fissemâi ve hüves-semi'ul alîm, yâ hayyü yâ kayyûm) söyle, büyük de olsa, hastalık sana zarar vermez»** buyurdu. **Tıbbü'n-nebevî'de** bildiriliyor.

Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) Eshâbına, bütün ağrı ve ateşli hastalıklar için: **«Bismillâhil kebîr eûzü billâhil azîm min şerri külli 'ırkın ne'ar ve şerri harrin-nâr»** düâsını okumağı öğretirdi.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastayı okur ve: **«İzhib-il be'se Rabbünnâs veşfi ente-şâfî lâ şâfî illâ ente şifâen lâ yugâdirü sekama»** derdi. Benim bulduğum nüshalarda böyle yazılı idi. Lâkin **Mesâbîh**'de: **«Lâ şifâe illâ şifâüke»** yazılıdır.

Abdullah bin Mes'ûd'un (radıyallahü anh) hanımı Zeyneb anlatır: Abdullah, boynumdaki ipliği gördü ve bu nedir? dedi. Okunmuş ipliktir dedim. Onu kopardı ve parçaladı, sonra sen Abdullah'ın âilesisin, şirke ihtiyacınız yoktur dedi. Ya'nî te'sîri birşeyden bilmek şirktir. (Allahü teâlâ'dan bilmek lâzımdır. Burada çokları yanılır ve kaybeder). Sonra dedi ki, Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum: **«Rukye, temaim ve tevle şirktir»** buyurdu. Niçin böyle diyorsun? Gözüm hep ağrır ve akardı ve filân yahudiye gider okunurdum iyileşirdi dedim. Cevâb olarak şöyle dedi: Onu şeytan yapıyordu. Şeytan eli ile ona vurur, yahudî okuyunca, şeytan, okuma sebebi ile iyileşti sansın diye, elini oradan çekerdi. Sen Resûlullah'ın, bu hususta buyurduğu düâyı okursan - ki yukarıda geçen **İzhib-il-be'se** düâsıdır - sana yeter.

[**Tam ilmihâl** kitâbının 698. sahîfesinden itibâren şöyle yazıyor:

Uğursuzluğa inanmamalı, te'sir eder sanmamalıdır. Bir hastalığın, sağlam adama elbette geçeceğini kabûl etmemelidir. Allahü teâlâ dilerse geçer, dilemezse geçemez. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Müslimanlıkda, uğursuzluk ve hastalığın sağlam kimseye muhakkak geçmesi yoktur.»** Bununla beraber, tehlükeli şeylerden, şübheli yerlerden kaçınmak vâcibdir. Hastalığa yakalanmamak için tedbir almalıdır. Kâhinlere, falcılara inanmamalıdır. Bilinmiyen şeyleri bunlara sormamalıdır. Bunları gaybleri bilir sanmamalıdır.

**Şerh-i akâid** kitâbının başında diyor ki: İnsanın birşeyi bilmesi, his

organı ile, güvenilir haber ile veyâ akıl ile olur. His organları beştir: Güvenilir haber ikidir: Tevâtür ve peygamber haberleri. Tevâtür her asrın güvenilen insanlarının hepsinin söylemesidir. Akıl ile bilmek de ikidir: Düşünmeden hemen bilinirse, **Bedihî** denir. Düşünmekle bilinirse **İstidlâlî** denir. Herşeyin, kendi parçasından büyük olduğu bedîhîdir. Hesabla edinilen bilgiler istidlâlîdir. His organları ve akıl ile birlikte hâsıl olan bilgiler, **Tecrübî**dir. Bundan anlaşılıyor ki, islâm dîninin, hesabın ve tecribenin bildirmediği şeylere **Gayb** denir. Gayb'ı Allah'tan başkası bilmez. Gaybı bilirim diyenlere inanmamalıdır.

**Sihir,** ya'nî büyü yapmamalıdır ve sihir yaptırmamalıdır, haramdır ve küfre en yakın olan, en fenâ haramdır. Sihre âid ufak birşey yapmamağa çok dikkat etmelidir. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **«Müsliman sihir yapamaz, Allah saklasın, îmânı gittikten sonra, sihri te'sir eder.»** Sanki sihir ile îman, birbirinin aksi gibidir ve sihir yapınca, îmânı gider.

İmâm-ı Nevevî (rahmetullahi aleyh) dedi ki: Sihir yaparken küfre sebeb olan kelime veyâ iş olursa küfürdür. Böyle kelime veyâ iş bulunmazsa, büyük günahdır. Sihir insanları hasta yapar. Sevgi veya muhabbetsizlik yapar. Ya'nî cesede ve rûha te'sir eder. Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) efendimize de sihir yaptılar, hasta oldu. Kırk gün sonra, **Kul eûzü**'leri okuyup iyi oldu. Sihir, kadınlara ve çocuklara daha çok te'sîr eder. Sihrin te'siri kat'î değildir. İlâcın te'siri gibi olup, Allahü teâlâ isterse, te'sirini yaratır. İstemezse, hiç te'sir ettirmez. Şu halde, bir sâhir, sihir ile istediğini elbette yapar, sihir muhakkak te'sir eder diyen ve inanan kâfir olur. Sihir, Allahü teâlâ takdîr etmiş ise te'sir edebilir demelidir. Kendisine sihir ya'nî büyü yapılmış olan kimse **Mevâhib-i ledünniyye** ikinci cild, yüz seksenyedinci (187) sahîfedeki âyet-i kerîmeleri ve düâyı yazıp, üzerinde taşırsa şifâ bulur. Bir mikdar suya **Âyete'l-kürsî** ve **İhlâs** ve **Mu'avvizeteyn** okumalı. Büyülenmiş kimse bundan üç yudum içmeli, kalan ile gusül abdesti almalıdır. Şifâ bulur.

Mevlânâ Muhammed Osman Sâhib, **Fevâid-i Osmâniyye** kitâbının yüzüçüncü sahîfesi sonunda buyuruyor ki: Sihir ve cadı ya'nî büyü âfetlerinden kurtulmak için, üç kerre Salevât-ı şerîfe okumalı, sonra yedi Fâtiha, yedi Âyete'l-kürsî, yedi Kâfirûn sûresi, yedi İhlâs-ı şerîf, yedi Feâk ve yedi Nâs sûreleri okuyup kendi üzerine veyâ hasta üzerine üflemelidir. Bunları tekrâr okuyup, büyülenmiş olanın odasına, yatağına, evin her yerine, bahçesine üflemelidir. İnşâallahü teâlâ büyüden halâs olur: Buna karşılık ücret almamalıdır. Bütün hastalıklar için de iyidir. Tarlaya bereket gelmesi için, mahsûlün uşrunu vermeli, sonra Eshâb-ı Kehf'in isimleri dört kâğıda yazılıp, ayrı ayrı sarılıp, tarlanın ayak basmıyan dört köşesine defn edilmelidir. Sabah ve yatsı namazlarından sonra **Silsile-i aliyye'yi** ve sonra Fâtiha-I şerîfeyi okuyarak ruhlarına gönde-

rip onları vesîle ederek yapılan düânın kabûl olduğu çok tecribe edilmiştir. Yüz kırksekizinci sahîfesinde diyor ki, Eshâb-ı Kehf'in isimleri yazılı kâğıdı evinde, üstünde bulundurmak da, korur. Bereket verir.

Nazar değmesi hakdır. Ya'nî göz değmesi doğrudur. Bâzı kimseler birşeye bakıp, beğendiği zaman, gözlerinden çıkan şuâ' zararlı olup canlı ve cansız herşeyin bozulmasına sebeb oluyor. Bunun misâlleri çokdur. Fen, belki bir gün, bu şuâları ve te'sirlerini anlıyabilecekdir. Nazarı değen kimse, hattâ herkes, beğendiği bir şeyi görünce **Mâşâallah** demeli, ondan sonra o şeyi söylemelidir. Önce Mâşâallah deyince nazar değmez. Nazar değen veya korkan çocuk için, çöp yakıp etrafına döndürerek tütsülemek veyâ ergimiş mumu başı üzerinde suya dökmek ve kurşun dökmek câiz olduğu **Fetâvâ-yı Hindiyye**'de yazılıdır. **Mevâhib**'de ve **Medâric**'de, 197 (m. 813) de vefât etmiş olan Mâlikî âlimlerinden Abdullah bin Veheb Kureyşî diyor ki: İmâm-ı Mâlik'e göre, demirle, tuzla, iplik düğümlemekle ve mühr-i Süleyman'la Rukye yapmak mekruhtur.

**Rukye** okuyup üflemek veyâ üzerinde taşımak demektir. Âyet-i kerîme ile ve Resûlullah'dan gelen düâlar ile Rukye yapmağa **Ta'vîz** denir. Ta'vîz câizdir ve inanan, güvenen kimseye fâide verir. Ta'viz yazılı muskayı, muşamba, naylon gibi su geçirmez şeylere, sarılı olarak cünübün taşıması ve halâya girilmesinin câiz olduğu **Halebî**'de yazılıdır. Halâya girmeden dışarda bırakmak mümkin ise iyi olur. Mânası bilinmiyen veya nazarlık denilen şeyleri kendi üzerinde taşımağa **Temime** denir. Muhabbet hâsıl etmek için yapılan rukyelere **Tivele** denir. İbni 'Âbidin beşinci cild, ikiyüz otuzikinci ve ikiyüz yetmişbeşinci sahifelerinde ve **Mevâhib**'de ve **Medâric**'de yazılı hadîs-i şerîfde: «**Temîme ve Tîvele şirktir**» buyuruldu.

İbni Âbidîn, burada nazar değmemek için tarlaya kemik, hayvan kafası koymak câiz olduğunu bildirmektedir. Bakan kimse, önce bunu görüp tarlayı sonra görür. Mâvi boncuk ve başka şeyleri bu niyyetle taşımanın **Temîme** olmıyacağı, câiz olacağı buradan anlaşılmaktadır. Nazar değen kimseye şifâ için **Âyete'l-kürsî, Fâtiha, Mu'avvizeteyn** ve **Nûn** sûresinin sonunu okumak muhakkak iyi geldiği, fârisî **Medâricü'n-nübüvve** kitâbında ve **Mevâhib-i ledünniyye** ikinci cild, yüz yetmişdokuzuncu sahîfesinde yazılıdır. Bu iki kitabdaki ve **Teshîlü'l-menâfi** kitâbının ikiyüzüncü sâhifesinde yazılı olan düâları okumak da fâidelidir. Düâların en kıymetlisi ve fâidelisi **Fâtiha** sûresidir.

**Tefsîr-i Mazharî** son sahifesinde diyor ki, İbni Mâcede yazılı, hazret-i Alî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**İlâçların en iyisi Kur'ân-ı kerîmdir**» buyuruldu. Hastaya okunursa hastalığı hafifler. Eceli gelmemiş ise, iyi olur. Eceli gelmiş ise, rûhunu teslim etmesi kolay olur. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) gam, gussa, sıkıntıyı gidermek için, **Lâ ilâhe il-**

**lâilahül azîm-ül-halîm. Lâ ilâhe illâllahü Rabb-ül- arş-il-azîm, lâ ilâhe illâllahü Rabb-üs semâvâti ve Rabb-ül ardı Rabb-ül arş-il kerîm** okurdu. **Bismillâhirrahmânirrahîm ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm** okumak, sinir hastalığına ve bütün hastalıklara iyi geldiğini Enes bin Mâlik haber vermiştir. Harâm işliyenin ve kalbi gâfil olanın dûâsı kabûl olmaz. Ehl-i sünnet itikadında olmıyanın okuması fâide vermez. **Fetâvâ-i fıkhiyye**'nin otuzyedinci sahîfesinde diyor ki, kâfirlere gönderilen mektubda Kur'ân-ı kerîmden bir iki âyet yazmak câizdir. Fazla yazılmaz. Bir iki âyet de onlara va'z için veya hüccet, vesika olarak câiz olur. Kâfir, muskanın fâidesine inansa bile, ona âyet-i kerîme ile ve mübârek isimler ile muska yazmak câiz olmaz. Harâm olur. Harfleri ayrı ayrı yazmakla da câiz değildir. İster müslîman yazsın, ister kâfir yazmış olsun, bir muskayı kullanmak için, içinde küfür veya harâm olan yazının bulunmadığını bilmek lâzımdır.

**Mevâhib-i ledünniyye**de diyor ki, üç şart bulununca, rukye câiz olur. Âyet-i kerîme ile veya Allahü teâlâ'nın isimleri ile olmakdır. Arabî lisanı ile veya mânası anlaşılan lisân ile olmalıdır. Rukye'nin ilâç gibi olup, Allahü teâlâ dilerse te'sir edeceğine, te'sirini Allahü teâlâ'nın verdiğine inanmaktır. Göz değen kimseye Peygamber efendimizin bildirdiği şu ta'vizi okumalıdır: **Eûzü bi-kelimâtillâhittâmmeti min şerri külli şeytânin ve hâmmetin ve min şerri külli aynin lâmmetin.** Bu ta'viz her sabah ve akşam üç defa okunup kendi üzerine veyâ yanındakilerin üzerine üflenirse, göz değmesinden ve şeytanların ve hayvanların zararından korur. Bir kimseye okurken, Eûzü yerine **Ü'îzüke** denir. İki kişiye okurken **Ü'îzükümâ** denir. İkiden fazla kimseye okurken, **Ü'îzüküm** demelidir.

Hulâsa, Muhbir-i sâdık ya'nî hep doğru söyleyici ne bildirdi ise ve Ehl-i sünnet âlimleri, şerî'at kitablarında ne yazdı ise, onları yapmağa canla başla çalışmalıdır. Bunların aksini şiddetli zehir bilmelidir.ki, sonsuz ölüme sürüklerler. Ya'nî, ebedî ve çeşid çeşid azablara sebeb olurlar. Tam ilmihal'in yazısı burada bitti].

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazret-i Alî'ye (radıyallahü anh) öğretip buyurdu ki: **«Ey Alî, yağmur suyu al. Üzerine yetmiş defa Fâtiha-i şerîfeyi oku. Yetmiş defa lâ ilâhe illâllah de. Yetmiş defa da Sübhânallah söyle. Yetmiş defa da, Allahümme salli alâ Muhammed-in-nebiyy-il-ümmiyyi ve alâ âlihi söyle, sonra sabah akşam yedi gün o sudan iç.»**

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) baygınlık geçiren, şuurunu yitiren kimselere, Mü'minûn sûresinin yüz onbeşinci âyetinden sonuna kadar olan dört âyet-i kerîmeyi okurdu. Şeytanların korkuttuğu kimselere de şunu okurdu: **«Eûzü bi-kelimâtillâhi-t-tâmmâti min şerri mâ haleka ve zerae ve beree ve min şerri mâ yenzilü min-es-semâi ve min şerri**

**mâ ya'rucu fihâ ve min şerri fitnet-il-leyli vennehâri ve min şerri küllî târıkın illâ târıkan yatruku bi-hayrin yâ Rahmân.»**

Sünnetlerden biri de, bir şeyi uğursuz görmemektir. İbni Mes'ûd'un (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Uğursuz saymak şirktir»** buyuruldu. Câhiliyye zamanı insanları, birşey yapmak istedikleri zaman, sol tarafından bir kuş uçsa, yâhud uğursuzluk saydığı, inandığı bir şey görse, bunu kötüye, uğursuzluğa işâret, emâre sayarlar ve bu işten vazgeçerlerdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Uğursuz saymak şirktir»** sözü ile, bunu kaldırdı. Bu hadîs-i şerîfi üç defa buyurdular. O zamanın insanları, uğursuz saymanın, onlara yarar sağlıyacağına, yâhud zarardan koruyacağına inanırlardı. Sanki o uğursuz saydıkları şeyi Allahü teâlâ'ya ortak etmiş olurlardı. Bunun için, buna **şirk** denmiştir. **Şerh-i Mesâbih**'de de böyle diyor.

**«içimizden biri bunu kendinde bulur. Lâkin Allahü teâlâ onu tevekkül ile giderir»** buyurmuştur. **Şerhu'l-mesâbih**'de der ki: Süleyman bin Hârîs dedi ki, içimizden biri... cümlesi, Abdullah bin Mes'ûd'un (radıyallahü anh) sözüdür, Resûlullah'ın hadîsi değildir.

Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurdu: Uğursuzluk, yalnız ona inanana zarar verir. Uğursuzluğa inanmağı kendinden atmak istiyen şöyle desin: **«Allahümme lâ tayre illâ tayruke ve lâ hayre illâ hayruke ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh, mâşâeliahü kâne ve lâ ye'ti bilhasenâti illâllahü ve lâ yekı-s-seyyiâti illâllah!»** Sonra işine girişsin. Câhiliyye zamânındakiler gibi, işinden vazgeçmesin.

Güzel bir fal ile tefe'ül etmede bir mahzûr yoktur. Bunu, Resûlullah'a (sallâllahü aleyhi ve sellem), fal nedir? diye sorduklarında: **«Din kardeşinden duyacağı iyi bir kelimedir»** buyurmakla açıklamıştır. Bir işi yapmak istiyen kimsenin, ey yol bulan, ey işini başaran gibi bir söz duyması böyledir.

Enes (radıyallahü anh) bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir iş için çıktığında, ey yol bulan, ey başaran gibi sözleri duymaktan hoşlanırdı. Ya'nî bu iki söz ve benzerleri ile tefe'ül ederdi. Hadîsde, **«Resûlullah, böyle falı beğenir, uğursuzluğu ise kerih görürdü»** diye gelmiştir.

Saîd bin Cübeyr, Abdullah bin Abbâs'dan (radıyallahü anhüm) bildirir: Doğum yapacak kadın, güçlük çekerse, beyaz bir tabağa şu düâyı yazar, suya karıştırır ve bu suyu içer: **«Bismillâhillezî lâ ilâhe illâ hüvel alîmül hakîm.** Hayâtü'l-hayvân kitâbında burası **halîmül kerîm. Sübhânallâhi Rabbil Arşil azîm. Elhamdü lillâhi Rabbil âlemîn. Keennehüm yevme yerevnehâ lem yelbesû illâ aşiyyeten ev duhâhâ, keennehüm yevme yerevne mâ yûadûne lem yelbesû illâ sâaten min nehârin belâgun, fehel yuhleku illel kavmül fâsikûn.»**

**Hayâtü'l-hayvan**'da İbni Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) bildirir: Isâ aleyhisselâm, karnında yavrusu enine durmuş, doğuramıyan bir ineğin yanından geçerken, inek: «Ey Allah'ın kelimesi, Allahü teâlâ'ya düâ et de, beni kurtarsın» dedi. İsâ aleyhisselâm: **«Yâ hâlikan nefsi minennefsi ve muhricen nefsi minen nefsi hallishâ»** diye düâ etti. Hayvan yavrusunu doğurdu. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) bundan sonra; doğumu zor olan kadına, bu düâ yazılır» buyurdu.

Kartal tüyü, doğum yapacak kadının altına konursa, doğumu kolaylaşır. Aynı şekilde, doğum yapacak olanın üzerine deniz köpüğü asılır, yumurta kabuğu döğülüp, su ile içirilirse doğumu kolaylaşır denmiştir. Biz bunları çok tecribe ettik, doğru olduğunu gördük. **Hayâtü'l-hayvân**'ın yazısı burada bitti.

Boğulmaktan, yangından, - bâzı nüshalarda - malı çalınmaktan korkan A'raf sûresi yüz doksanaltı ve Zümer sûresi altmışyedinci âyetlerini okur.

Kendisi ve çoluk çocuğu için vahşî hayvanlardan korkan, Tevbe sûresi yüzyirmisekiz ve yüzyirmidokuzuncu âyetlerini okur.

Sarılık hastalığına yakalanan, temiz bir tabağa Âyete'l-kürsîyi yazıp su karıştırıp içer.

Sâhibine zorluk çıkaran hayvanın kulağına, Âl-i İmrân sûresi seksenüçüncü âyetini okur.

Kaybettiğini bulmak için, iki rek'at namazda Yâsîn sûresini okur, sonra «Ey yoldan çıkmış olanlara hidâyet veren, kaybettiğimi bana ver» der.

Ca'fer-i Huldî (rahimehullah) Ebû Hasan'dan ayrılırken bana birşeyler daha öğret dedim. Bana: Birşeyin **kaybolduğu veya bir kimse** ile buluşmak istediğin zaman, **yâ câmi'an-nâsi li-yevmin lâ raybe fih, innallahe lâ yuhlifül mîâd** deyip, kimle ve neyle buluşmak istiyorsa, **beni onunla buluştur** söyleyip, onun ismini belirtir. Böyle söylersen, Allahü teâlâ muhakkak seni o şey veya o kimse ile buluşturur. Bunu söylediğim her zaman, düâm kabûl edildi. **Hayâtü'l-hayvan**da da böyle diyor. İsteklerini dileme kısmında bunu bildirmişsek de, doğru olduğu tecribe ile sâbit olduğundan, burada tekrar belirttik.

Kaçan kölenin geri gelmesi için, Nûr sûresi kırkıncı âyet-i kerîmesi okunur.

Hırsızlığa karşı veya yatağını ıslatanın bundan kurtulması için, Isrâ sûresi yüzonuncu âyetini okur.

Çorak sahrada yatarken korkan, A'raf sûresi ellidördüncü âyetini okur.

Yangında sünnetlerden biri, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sel-

lem): «**Yağın görünce tekbîr getirin! Çünki tekbîr onu söndürür**» hadîs-i şerîfine uymaktır.

**BÜYÜ :** Sünnetlerden biri de, sihrin, büyünün, büyü yapılan kimseye, Allahü teâlâ'nın izni ve yaratması ile te'sir edeceğinin hak olduğuna inanmaktır. Sihir, ya'nî büyü, bâzı özel yöntemlerle, habîs, aşağı kimseler eliyle meydana gelen âdet dışı, ya'nî **hârikulâde olaylardandır. Öğ**renme ve öğretme yoluyla edinildiğinden, Mu'cize ve kerâmetten, bu iki îtibarla ayrılır. Ayrıca isteyenin isteği ile de olmadığı gibi, olması, yapılması için de bâzı özel zaman, mekân ve şartları da vardır. Bir de büyünün bozulması, etkisiz hâle getirilmesine çalışanlar, bir benzerinin hâsıl olması için uğraşanlar da vardır. Bütün bunların yanında büyü yapan kimse, fâsık olarak tanınır ve ayıblanır, içinin ve dışının pis olduğu söylenir, dünyâ ve âhirette ziyânda olduğu söylenerek hep hakâret görür.

Hakîkat sâhiblerine göre, büyü, aklen câiz, sem'an duyularak sâbittir. Göz değmesi de böyledir. Mu'tezileye göre, bu, el çabukluğu hareketleri ile, ortaya konan, aslı olmıyan bir göz boyama işidir. Bize göre, bunda iki yol vardır: Birincisi cevâzını, ikincisi vukuunu göstermektedir. Birinci delilimiz şöyledir: Bu iş, aslında mümkündür ve Allahü teâlâ'nın kudreti dâhilindedir. Çünki yaratan Allahü teâlâ, yapmağa teşebbüs eden ise büyücüdür. Ayrıca bunda fıkıh âlimlerinin de sözbirliği vardır. İhtilâfları, hükmündedir. İkincisine gelince: Allahü teâlâ Bakara sûresi yüzikinci âyet-i kerîmesinde: «**Bu iki melek, bir kimseye sihri öğretmeden önce, biz halka Hak tarafından tecrübe ve imtihanız, Sen büyü yapıp kâfir olma derlerdi**» buyuruyor. [Mütercim fakîr, kadîzâdenin Âmentü şerhinden alarak derim ki, Kur'ân-ı kerîmde bildirilen Hârût ve Mârût kıssası hakkında rivâyetler çoktur. Lâkin din âlimlerine göre makbûl rivâyet şudur: Bir zaman insanlar arasında sihir (büyü) çok oldu. Âdete uymıyan garib işler çoğalıp, peygamberlik iddia edenler türedi. İnsanlar peygamber ile büyü yapanı ayıramaz oldu. Allahü teâlâ, gökten iki melek indirdi. Birinin adı Hârût, diğerininki Mârût idi. Bu melekler, insanların sihri tanıyıp, büyücü ile peygamberi ayırmaları için gönderilmiş olup, o zamanın insanlarına sihri, büyüyü öğretmişlerdir. Yukarıdaki âyet-i kerîmede buna işâret vardır].

Yukarıdaki âyet-i kerîmede devâm ederek: «**İşte insanlar onlardan karı - koca arasını ayıran şeyler öğrendiler. Bununla beraber, Allahü teâlâ izin vermedikçe, o büyücüler hiç kimseye zarar verici değillerdir**» buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, sihrin gerçek olduğunu, el çabukluğu ve göz boyama olmadığını bildiriyor. Çünki te'siri yaratan, yalnız Allahü teâlâdır.

Kur'ân-ı kerîmde Mûsâ aleyhisselâmın kıssası bildirilirken Tâhâ sûresi altmışaltıncı âyetinde: «**Yaptıkları sihirden ötürü, kendisine, gerçek-**

**ten koşuyormuş hayâlini verdi»**, ifâdesi, sihrin hayâl ve gözboyacılığı olduğunu göstermiyor mu? denirse, **CEVAB**ında deriz ki: Onların sihirleri, bu şekilde bir hayâli meydana getirmiş olabilir Bunu doğru kabûl etsek bile, eserinin bu şekilde görülmesi, büyünün, asla hayâl olduğunu göstermez. **Şerh-i Mekasıd**'da da böyle diyor.

Büyünün hak olduğuna inanır ve inanmasının sevabını Allahü teâlâdan bekler. Çünki insanların efendisine (sallâllahü aleyhi ve sellem) de büyü yaptılar. Dünyâ işlerinde bir tâkatsızlık, mizâcında bir değişiklik oldu. Nihâyet Kul eûzü sûreleri indirildi, bunları okudu. Allahü teâlâ onu iyileştirdi. Demek ki, bu iki sûreyi okuyan, Allahü teâlâ'ya sığınmakta, büyüden kurtulmaktadır.

Lebîd bin A'sam yahudîsi, Peygamber efendimize (sallâllahü aleyhi ve sellem) büyü yaptı. Resûlullah'ın mübârek saçını elde edip, onbir düğüm yapıp, kuyuya attı ve üzerine de bir taş koydu. Bunun üzerine Resûlullah rahatsızlandı, mübârek âzaları düğümlenmiş gibi oldu. Nihâyet bir gün uyku ile uyanıklık arasında bir halde, huzûruna iki melek geldi. Biri baş ucuna, diğeri ayak ucuna oturdu. Aralarında şu konuşma geçti: Biri, acaba Resûlullah'ın rahatsızlığı nedir? dedi. Diğeri büyüdür cevâbını verdi. Ona kim büyü yaptı? dedi. Lebîd bin A'sam yahudîsi cevabını verdi. Sihri nerede yaptı? dedi. Filân kuyudadır cevabını verdi. Çâresi nedir? dedi. O kuyuya birisini gönderip, suyunu çeker. Su çekilince bir taş görünür. O taş kaldırılınca, altında ağzı kırık bir ibrik vardır. Bunun içinde, üzerinde onbir düğüm bulunan bir saç teli vardır. O ateşte yakılırsa, inşâallah iyi olur cevabını verdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendine gelince, meleklerin ne konuştuklarını anladı ve Ammâr bin Yâsir ve Alî'yi (radıyallahü anhümâ) bir gurub Sahâbe ile o kuyuya gönderdi. Resûlullah'ın anlattığı gibi buldular. İşte bunun üzerine bu iki sûre indirildi. Bu Kul eûzü sûrelerinin ikisinde, onbir âyet vardır. Kul eûzü birabbil felâk beş, Kul eûzü birabbinnâs altı âyettir. Her âyeti okuyunca, o düğümlerden biri açılırdı. Sonra onu ateşte yaktı. Böylece Resûlullah iyileşti. Bağlanmış bir kimsenin, bağlarının çözülmesi gibi rahatladı.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kul hüvallahü ehad, Kul eûzü birabbil felâk ve Kul eûzü birabbin nâs sûreleri, en sağlam dilek ve sığınak sebebleridir»** buyurdu.

Ebû Saîd-i Hudrî bildirir: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), Muavvizeteyn denen bu iki Kul eûzü sûresi ininciye kadar, cinlerin zararından ve insanların nazarından Allahü teâlâ'ya sığınmak için bâzı düâlar okurdu. Bu iki sûre gelince, bunları aldı ve diğerlerini bıraktı. **Ebülleys tefsîr**inde, **Meâlimü't-tenzîl**'de ve **Mesâbih**'de de böyle yazıyor.

**GÖZ DEĞMESİ = NAZAR:** Göz değmesi hakdır. Buna inanmak da sünnettir, ya'nî dînimizin îcâbıdır. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Göz değmesi hakdır»** buyurdu. Hakîkata ermiş âlimler, bunu da yaratan Allahü teâlâ'dır, ama yapan, teşebbüste bulunan başkasıdır. Yaratmasına sebeb olan, o kul, ya'nî gözü değen kimse, yaptığından mes'ûldür. Bâzıları da, gözü değen kimsenin gözünden, zehirli bir kuvvet çıkıp, baktığı şeye ulaşır, onu helâk eder, bozar dediler. Nitekim bâzı yılanların böyle olduğu söylenmiştir.

Şunu da bilmek gerekir ki, göz değmesi, yalnız insanlara mahsus değildir. Cinlerden de meydana gelir. Onların gözlerinin süngüden daha keskin olduğu söylenmiştir. Ümm-i Seleme (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah, evimde yüzü sararmış bir câriye gördü ve: **«Bunu çarpmışlar, bunda göz değmesi vardır»** buyurdu. Bununla, cin tarafından göz değmesi olduğunu murâd eylemiştir. **Şerh-i Mesâbih** ve **Meşârık**'da da böyle diyor. Sonra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kaderi, kazâyı geçecek bir şey olsaydı, göz değmesi olurdu. Çünki nazar isâbeti, insanı kabre, deveyi tencereye sokar»** buyurdu.

Nazarı önliyen sebeblerden biri, hazret-i Osman'ın (radıyallahü anh), güzel bir çocuk gördüğü zaman: «Göz değmemesi için, bu çocuğun çene çukurunun olduğu yeri siyâha boyayın» buyurduğu ile amel etmektir. Tarla ve üzüm bağlarında, ölmüş hayvan kafatası asmak, bulundurmak da bu kabildendir dediler. Çünki bakanın bakışında kötülük, ilk bakışta ona alır, şiddetini kaybeder ve tesiri görünmez.

Bu önleyici sünnetlerden biri de, gözü değen kimsenin yıkandığı veya abdest aldığı su ile, kendisine nazar değmiş olanın yıkanmasıdır. Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle bildirilmiştir.

Ebû Ümâme bin Sehl bin Hanîf (rahimehullah) anlatır: Âmir bin Rebî'a, Sehl bin Hanîfi yıkanırken gördü. Bedeni çok hoşuna gitti ve gözü değdi. Sehl, sar'a tutmuş gibi, bu göz değmesinden yere yıkılıverdi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) gelince, yâ Resûlâllah, siz de Sehl'e yarayacak birşey var mı? Vallahi başını kaldıramıyor dediler. Resûlullah: **«Ona nazar değmiştir, kimden şübhe ediyorsunuz»** buyurdu. Âmir bin Rebîa'dan dediler. **«Onu çağırın»** buyurdu. Âmir geldi. Ona çıkışarak: **«Sizden biriniz kardeşini öldürür. Gördüğünde, göz değmemesi için, niçin, Allah mübârek etsin demedin»** buyurdu. Sonra da: **«Onu yıkayın»** buyurdu. Bunun üzerine Âmir, yüzünü, ellerini, dirseklerini, topuklarını ve ayaklarının yanlarını ve izârının içini bir kabda yıkadı ve bu suyu Sehl'in üzerine döktü. Hemen kendine geldi, kalktı onlarla beraber gitti. İzârının içindekinde sözünde bir mahzur yoktur. Bâzıları, bundan maksad zekerdir, bâzıları uyluklardır, bâzıları ise, izârın, ya'nî iç ça-

maşırının altında ona temas eden sağ tarafıdır dediler. **Şerh-i Mesâbîh'**-de de böyle diyor.

Sünnetlerden biri de, çok beğendiği bir şey görüp, nazar etmekten korkan kimsenin: **«Mâşâellahü lâ kuvvete illâ billâh»** demesi ve hemen ona: **«Bârekâllahü fike ve aleyke»** deyip bereketle düâ etmesidir.

Bir hadîs-i şerîfde, hastalığın bir başkasına muhakkak geçmeyeceği bildirilmiş ve: **«Adva, Hâmme ve Safer yoktur»** buyurulmuştur. **Advâ,** hastalığın başkasına sirâyet etmesi demektir. **Hâmme,** öldürülen kimsenin (bâtıl inanışa göre) başından çıkan ve intikam istiyen baykuştur. Arablar, islâmdan önce, öldürülüp de, intikamı alınmıyan kimsenin rûhunun bir baykuş olup, kanatlarını kabrine yaydığını ve, beni sulayın, sulayın beni, diye öttüğüne, intikamı alınınca da uçup gittiğine inanırlardı.

**Şerh-i Mesâbîh'**de ise: Eski arablar, ölünün kemikleri çürüyüp eriyince, bir baykuş olup kabirden çıktığına, dolaşıp, ölüye ehlinden haber getirdiğine inanırlardı diyor. **Hâmme,** ya'nî ölü **baykuşu yoktur** sözü ile, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle bir şey olmadığını belirtmiştir.

**Safer** ise, yine o bâtıl inanışa göre, insanın içinde bulunup, acıktığı zaman, ciğerini ısıran bir yılandır. **Mesâbîh şerhi**nde diyor ki: O, insan ve hayvanların içinde bir yılan olup, onlara eziyyet verir ve acıktığı zaman onları sokar. Bundan muradları, câhiliyye devrinde, Muharrem ayını Safere ertelerler ve onu da Şehr-i haramdan sayarlar, Muharrem ayında harb ederler, onun yerine Safer ayında savaşı keserlerdi. Kimi de, câhiliyye zamanında arablar, Safer ayını uğursuz sayarlardı; Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **Safer yoktur** sözü ile, bunların yanlış olduğunu, asılsız, uydurma şeyler olduklarını beyân etmiştir.

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), **«hastalık ille geçer diye birşey yoktur»** buyurunca, bunun aksine ancak câhiller inanır. Ancak sünnetlerden biri de, hastalardan uzak durmaktır. Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle buyurması, sağlam bir kimsenin, Allah tarafından kendine gelen bir hastalığı, kazâ ve kadere bağlamayıp, muhakkak birisinden geçmiştir demesi ve bununla günâha girmesinden çekindiği içindir. Yoksa bâzı hastalıklardan kaçmağa işâret etmiş ve: **«Cüzzâm hastalığına yakalanmış olandan arslandan kaçar gibi kaçın»** buyurmuştur. Resûlullah, cüzzamlıların bulunduğu bir vâdiden geçerken, **«Çabuk geçin»** buyurdu. Buradan anlaşılıyor ki, hastalıkların bir kısmı sâridir, onlardan kaçmak lâzımdır. Ya'nî sebebe yapışıp, muhakkak geçeceğini Allahü teâlâ'nın izni ve yaratması ile bilmek lâzımdır. O dilerse, sirâyet ettirmez.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Cüzzamlılara devamlı ve keskin bakışlarla bakmayın. Sizden biriniz onunla konuşmak isterse, kendisiyle onun arasın-**

da bir mızrak boyun mesâfe bulunsun» buyuruldu. Rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bir meczûmun, ya'nî cüzzamlının elini tutup, yanına oturtmuş ve: «**Buyur ye! Allah'a güvenim ve tevekkülüm tamdır**» buyurmuştur.

Adamın biri, hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) ayağındaki nekrîsden şikâyet etti. Ömer (radıyallahü anh), öğlen sıcağında yürürsen, bundan kurtulursun buyurdu.

Hazret-i Ömer'in oğlunun (radıyallahü anhümâ) gözü ağrıyordu. Acı bir ilâç damlattı, iyileşti.

Halef bin Hammâd (rahimehullah) der ki, gözüm ağrıyordu. Alî bin Mûsâ Radî (radıyallahü anh) beni gördü ve: «Sana bir şey öğreteceğim, yaparsan gözünden şikâyetin kalmaz» buyurdu. Başüstüne, buyurun, dedim. «Her perşembe günü bıyığından biraz al» buyurdu. Emrettiği gibi yaptım. Bir daha gözüm ağrımadı. Bunu **Ünsü'l-vahîd** kitâbında bildiriyor.

Göz ağrısı için en iyi çâre, Mushafa bakmaktır. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), Cebrâil aleyhisselâma, gözüm ağrıyor deyince, Mushaf'a bakmasını buyurur.

**HACAMAT OLMAK**: Sünnetlerden biri de hacamat olmak, ya'nî kan aldırmaktır. Bu her hastalığa fâidelidir.

**Bostan'da** der ki: Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) bildirilir: «**Bana başının ağrıdığından şikâyet edene, kan aldır, ayaklarının ağrıdığından derd yanana, ayaklarını boya dedim.**»

Kan aldırma aç karnına olursa, daha şifâlı ve daha fâideli olup, tok karnına olursa hastalık ve zarardır.

**Bostan'da** diyor ki: Kan aldırmak istiyenin, bir gün önce ve bir gün sonra hanımı ile sohbet etmemesi müstehabdır. Fasd'da da, ya'nî damardan kan aldırmada da böyledir. Sabahleyin kan aldıracak olanın, akşam yemeğini ikindi vakti yemesi müstehabdır. En fâidelisi budur. Safrası varsa, önce birşeyler yemelidir. Çünki bu halde kan aldırırsa, aklî dengesi bozulabilir. Kan aldırdığı gün, hamama girmez. Tabiblerden biri, kan aldırdığı gün hanımına yaklaşan, hamama giren kimsenin, ölmediğine şaşarım diyor.

Hacamat veya fasd yaptırdıktan sonra ardından tuzlu yemelidir. Yoksa çıban çıkarır, uyuz olabilir. Kan aldırdığı gün, süt ve yoğurt yememek müstehabdır. O gün suyu da az içer denilmiştir. Çarşamba ve Cumartesi günleri kan aldırmak mekruhdur. Peygamber efendimizden (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Çarşamba ve Cumartesi günleri kan aldıran, bir ağrıya dûçâr olursa, kendinden başka kimseyi suçlamasın**» bildirilmiştir. Hadîs âlimlerinden biri, Cumartesi kan aldırdı. Baras hastalığına yakalandı. Doktorlar bir çâre bulamadılar. O kimse, Allahü teâ-

lâ'ya yalvardı, ağladı, secdeye kapanıp, Rabbine sığındı. Secdede iken gözleri kapandı ve Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) rü'yâda gördü ve hastalığını arz etti. Resûlullah: **«Bu hususdaki benim hadisim sana ulaşmadı mı?»** buyurdu. Ulaştı, fakat sıhhatinde şübhe ettim dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Benden bildirilen bir sözde niçin ihtiyatlı olmadın?»** buyurup, mübârek elini, rahatsız olan yerine sürdü. O zât uyanınca, bir de ne görsün, hastalığından eser kalmamış. Bunu İmam Gazâlî (rahimehullah) **İhyâ** kitâbında bildiriyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Pazar günü kan aldırmak şifâdır»** buyuruldu. Ayın ondokuzundan sonraki ilk Salı günü kan aldırmak da müstehabdır. Bu târihden ay sonuna kadar, kan aldırmak müstehabdır da denilmiştir. Lâkin ayın son üç gecesinde mekruhdur. **Bostan**'da da böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Baştan kan aldırmak, yedi hastalığa şifâdır: Cüzzâm, cünün, baras, uyuklamak, diş ağrısı, göz kararması ve baş ağrısı»** buyuruldu.

Ebû Leys-i Semerkandî (rahimehullah) anlatır: Ebûbekir bin Abdullah dedi ki, Akra' bin Hâbis, Resûlullah'ın yanına girdi. Mübârek başının ortasından kan aldırıyordu. Yâ Resûlâllah, başından kan mı aldırıyorsun? dedi. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey ibni Hâbis, cüzzama karşı faydalıdır»** buyurup, yukarıdaki hadîs-i şerîfde geçen yedi hastalık ismini saydı. Devamlı kan aldırmak da iyi değildir. Zararlı olur.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Hacamat, aklı arttırır, hâfızayı kuvvetlendirir»** buyuruldu. Başın arka kısmındaki çukur gibi yerden kan aldırmaktan kaçınmalıdır. Nitekim bir hadîs-i şerîfde: **«Kafanın çukurundan kan aldırmak, unutkanlık yapar. Bu sebebden ondan uzak olun»** buyuruldu.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Alçıdan sonra kına, cüzzama karşı koruyucudur»** buyuruldu. Ayda bir alçı taşı kullanmak, hararet söndürür, rengi parlatır.

## HASTA YOKLAMANIN SÜNNETLERİ, HASTA HAKLARI VE CENÂZE NAMAZI, KEFENLEME VE DEFNİN EDEBLERİ

İslâmın ve dînin sünnetlerinden, gereklerinden biri de, müslîman hastaları yoklamak, hallerini sormak, onları ziyâret etmektir.

**Hazâne** kitâbında diyor ki: «Hasta yahudîyi yoklamakta sakınca yoktur. Mecusînin yoklanmasında ihtilâf vardır. Fâsık, ya'nî âşikâre günah işliyenin yoklanmasında ayrı diyenler olmuştur. Sahîh olan, ziyâretinde bir mahzûr yoktur.»

Çünkü hastayı yoklayan, oturuncıya kadar rahmete dalar. Oturunca ise, rahmete gömülür. Şu fârisî dörtlük ne güzel söylenmiştir:

**İyâdetin yazısı ibâdete benziyor,**
**Ve lâkin ibâdetten bir harf fazla oluyor;**
**Sağlam ve fazılların hastaları sorması,**
**Fadla noksanlık vermez, kâmilin yoklaması.**

Hasta yoklamakta sünnet olan, gün aşırı veya iki günde bir gitmektir. Hadîs-i şerîfde: «**Hastayı gün aşırı, yâhud iki günde bir yoklayınız. Çok hasta ise başka**» buyurulmuştur. Ebû Hüreyre'ye buyurdukları hadîs-i şerîfde: «**Gün aşırı ziyâret et, muhabbeti artırır**» buyurdu. Hasta, korkulacak derecede ağır ise, hergün ziyâret eder. **Fâik** ve **Muhtârü's-sıhah**'da da böyle yazıyor. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) buyurur: Hastayı bir kere yoklamak sünnet, fazlası nâfiledir. Bunu **İhyâ** kitâbı yazmaktadır.

Hasta ziyâret edenin, hastanın başucunda değil, ayak ucunda oturması müstehabdır. Sağına soluna bakmaz. Hastaya bakar. Ona da dik dik, uzun uzun bakmaz. Yüzüne ve gözüne keskin bakışlarla hiç bakmamalıdır. Hastanın yanından çıkınca yüzünü yıkamalıdır. Allahü teâlâ'nın izni ile zararlardan, âfetlerden korur. Bâzı âlimlerden böyle duydum.

Yeni elbiselerle hastanın yanına girmez. Kirli elbiselerle de girmez. Yüzü asık oturmaz. Güler yüzlü, mütebessim olarak durur. Onun sevdiği, beğendiği şeylerden konuşur. İnşâallah daha çok yaşayacaksın, çabuk iyileşeceksin, eski sıhhatine kavuşacaksın gibi, iyi temenni sözleri

söyler. Çünki bu cins söz ve temenniler hastanın gönlünü ferahlandırır, onu rahatlandırır.

Hastanın yanında az oturur. Çünki hasta yoklamanın iyisi, hafif olanıdır. Bu söz âlimlerden Tâvus'un sözüdür. Hasta yoklamanın en iyisi, yanında az oturmaktır denilmiştir.

Ebû Abbâs bin Mesrûk anlatır: Sırr-ı Sekatî'yi (kuddise sirruh) vefâtı hastalığında yoklamağa gittik. Yanında oturmamız uzun sürdü. Halbuki onun karnında sancı vardı. Sonra ona, yanınızdan ayrılıyoruz bize düâ edin dedik. Ellerini kaldırdı ve: «Yâ Rabbi, bunlara hasta ziyâretinin nasıl olacağını öğret» dedi. Bunu **Hâlisa** kitâbı yazıyor.

Şöyle anlatılır: Birisi bir hastayı ziyârete gitmiş ve yanında çok kalmış. Hasta, ziyâretçilerin çokluğundan, çok rahatsız olduk der. Ziyâret eden kişi, kalkıp kapıyı kapatayım deyince, hasta, «evet, yalnız dışardan kapat» der.

Bâzı hastalar, böyle kinâyeli sözlerle yetinmeyip, açıkça ziyâretin uzun sürmemesini bildirmişlerdir. Sükayl, bir hastanın ziyâretine gidip, uzun zaman oturdu. Sonra şikâyetiniz nedir? dedi. Hasta, yanımda fazla oturman, dedi. Şöyle rivâyet edilir: Bir cemâat bir hastayı ziyârete gidip, çok otururlar. Sonra bize vasiyyet et derler. «Size vasiyyetim, hasta ziyâretine gittiğinizde yanında çok oturmayınız!» dedi. Bunu Râgıb-i İsfehânî, **Muhâdarât**'da bildiriyor.

Hadîs-i şerîfde: **«Hasta ziyâretinin tamamı, sizden birinizin elini hastanın alnına veya eli üzerine koyup, nasıl olduğunu sormasıdır. Aranızdaki hurmetin tamamı ise, müsâfeha etmektir»** buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, hastadan düâ istemektir. Çünki hastanın düâsı, meleklerin düâsı gibidir. Hastanın yanında hayırlı konuşmalı, düâ etmelidir. Çünki melekler, bu düâlara âmin derler.

Ümm-i Seleme (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah buyurdu ki: **«Hasta veya ölünün yanında bulunduğunuz zaman, hastaya şifâ, ölüye rahmetle düâ edin. Çünki melekler, sizin düânıza âmin derler.»** Ya'nî meleklerin yanında ettiğiniz ve onların âmin dedikleri düâlarınız kabûl edilir. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Hastanın yanından kalkarken, ona şifâ bulması için düâ etmek sünnettir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir müslimân, hasta bir müslimânı ziyâret eder ve yedi kerre (Es'elüllahe-l-azîm Rabbel Arş-il-azîm en yeşfiyeke) derse, o kimseye Cenâb-ı Hak muhakkak şifâ verir. Ancak eceli hâzır olan hâriç»** buyuruldu.

Hastayı yoklamağa giden, hasta üzerine yedi def'a, **(Eûzü billâhi bi-izzetillâhi ve kudretihi min şerri mâ ecidü ve şerri mâ ühâziru)** düâsını okur.

Müekked sünnetlerden biri de, üç hastalık hâriç hasta olan müsli-

man kardeşini ziyâret etmektir. Bu üç hastalık, Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Üç hasta ziyâret edilmez. Gözü ağrıyan, dişi ağrıyan ve büyük çıban çıkaran»** hadîs-i şerîfi ile bildirdikleridir.

Sünnet-i müekkede demekle, musannifin sözü ile, **Mesâbîh**'de Zeyd bin Erkam'ın (radıyallahü anh): «Gözüm ağrıyordu, bunun için Resûlullah beni yoklamağa geldi» sözünün arasını bulmağa, Zeyd'in bildirdiğinin müekked sünnet olmadığını açıklamağa işâret etmiş olduk. Hulâsa bu üç hasta ziyâret edilmez; çünki haklarında yasak vardır. [Buradaki edilmez sözü, yukarıda geçen hasta ziyâreti önemli sünnetlerdendir mecburiyetini kaldırmak içindir. Yoksa bu hastaları ziyâret eden günâh işler demek değildir. Ya'nî bunlar ziyâret edilmiyebilir demektir].

Sünnetlerden biri de, feryâd ve şikâyet etmeden, hastanın hafif hafif inlemesidir. Zîra bu hareketi, az da olsa ağrısını dindirir.

**Tıbbü'n-nebevî** kitâbında diyor ki, hastanın, «çok ağrıyor», «sancım büyüktür» demesi câizdir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Âh, başım!»** demiştir. Lâkin feryâd etmemeli, kızmamalıdır. Söyliyeceği sözlerin başında, elhamdü lillâh derse, söyledikleri şikâyet olmaz.

Hasta, başını bağlar ve yatağında yatar. Bu hâli ile sabırlı olmak için Allahü teâlâ'dan yardım ister, korkusuz gibi durmaktan, sağlam görünmekten sakınır. Çünki Allahü teâlâ'nın belâsına, gönderdiği musîbete kimse dayanamaz. Karşı gelen mağlûb olur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) hastalığında inlerdi. Neden inlediği sorulunca: **«Mü'mine, hatâlarına keffâret olsun için, ağrısı şiddetlendirilir»** buyurdu.

Sünnetlerden biri de, ölümü çok hâtırlamaktır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Lezzetleri yıkanı çok hatırlayınız!»** buyuruldu. Burada lezzetleri yıkan, ölüm demektir. Bunu **Mesâbîh**'de bildiriyor.

Ölümü hatırlamak şöyle olur: Akran ve emsâlinden, kendinden önce gidenleri aklına getirir. Onların ölümlerini, toprak altındaki durumlarını göz önüne getirir. Hayatta iken sâhib olduğu mevki ve makamların başkalarına kaldığını, şimdi toprak denen nesnenin onların güzel bedenlerini, sûretlerini erittiğini, çürüttüğünü, hanımlarının dul, çocuklarının yetim kaldığını, mallarının kendilerine kalmadığını düşünür. Mescidlerden kesildiklerini, izlerinin kalmadığını, evlerinin harab olduğunu hatırlar. Herbirini ayrı ayrı böyle göz önüne getirir, hâllerini kalbinde ayrı tutar, ölümünü düşünür, şeklini hatırlar, neş'e ve sevinçli zamanlarını, yaşamak için olan emellerini, ileriye dönük hesab, plân ve hazırlıklarını ve bu arada ölümü aklına getirmediğini, kuvvet ve gençliğine güvendiğini, gülmek, oynamak, eğlenmekteki hevesini ve önünde duran

ölümü nasıl unuttuğunu, göz önüne getirir ve arkasından, şimdi ne halde bulunduğunu, vücud binâsının nasıl yıkıldığını, mafsallarının ayrıldığını, etlerinin çürüyüp, susmayan dilini kurdların, inci gibi dişlerini toprağın nasıl yeyip, erittiğini aklına getirir.

Sonra kendine bakar. Kendisi de onlardan biridir. Gafleti, âhireti unutması da onlarınki gibidir. Sonraki hâli de onlarınki gibi olacaktır. İşte böyle düşünerek insafa gelir ve kendinden önce gidenlerden ibret ve öğüt alır.

Ebû Derdâ (radıyallahü anh) ne güzel söylemiştir: «Ne mutlu, bir başkasından ibret alana!» Bu hususta bize, **Hutebâ** şârihinin, Vehb bin Münebbih'den bildirdiği yeter:

Danyal aleyhisselâm, bir sahradan geçiyordu. «Ey Danyal, dur, şaşacak birşey göreceksin» diye bir ses duydu. Durdu, fakat birşey görmedi. İkinci defa ayni sesi duydu. Sonrasını Danyâl aleyhisselâm şöyle anlatır: «Durdum. Bir de ne göreyim, bir ev. Beni kendine çağırıyordu. Hemen içine girdim. Hayretle, inci ve yâkutla süslenmiş bir divan gördüm. Divandan, «ey Danyâl, yukarı çık, hayretler içinde kalacaksın!» diye bir ses duydum. Divânın üzerine çıktım. Gerçekten şaşacak gibi oldum. Çünki orada içi misk ve anber dolu bir yatak vardı. Üzerinde ise, uyuyan bir kimseye benziyen bir ölü gördüm. Hiç görmediğim kadar güzel elbisesi vardı. Sol elinde bir altın yüzük, başında altın taç ve kuşağında yeşil sebzeden daha yeşil bir kılıç vardı. Divandan, ânî bir ses geldi: «Bu kılıcı al ve üzerindeki yazıyı oku!» diyordu. Şöyle yazıyordu: «Bu, Samsâm bin 'İvec bin Unk bin Ad bin Erm'in kılıcıdır. Ben binyediyüz yıl yaşadım. Oniki bin câriye eskittim. Bin şehir kurdum. Bin ordu yendim. Her orduda, emrinde onikibin savaşçı bulunan kırk komutan vardı. Akıllılardan uzak durdum, kafası çalışmaz, aklı az olanlara yakın ve ahbab oldum. Zulüm, işkence; şiddet ve çılgınlığımın haddi, insafı yoktu. Hazinelerimin anahtarlarını dörtyüz katır taşırdı. Dünyayı haraca bağlanmıştım. Yeryüzünde bana kafa tutacak bir kişi yoktu. Ma'budluk dâvasına kalktım. Bana bir açlık hastalığı vâki' oldu. Bir ölçek inciye, bir avuç mısır istedim. Onu da bulamadım. Ve sonunda açlıktan öldüm. Ey dünyaya bağlanan, gönül verenleri Ölümünüzü bir an unutmayın! Benden ibret alını Bu dünyâ, sizi de, benim gibi aldatmasın! Çünki benim yakınlarımdan hiç kimse, yükümü, günâhımı taşımadı.»

Hadîs-i şerîfde: **«Günde bir defa ölümü hâtırlıyan, görmediği halde Allahü teâlâ'dan korkanlardan olur. Hâtırlamıyanın onlardan olamıyacağından korkarım»** buyuruldu. Yâsîn sûresi onbirinci âyetinde: **«Görmediği Allah'dan korkanı mağfiretle ve Cennetle müjdele»** buyuruluyor. Ölümü çok hâtırlamak lezzetleri yıkar, günahları temizler, dünyâdan ve ehlinden uzaklaştırır. Çok belâları az, az ni'meti çok gösterir. Dünyâ dü-

şüncelerini giderir, dünya darlığını genişletir. Günde yirmi defa ölümü hâtırlıyanın, Allahü teâlâ, kalbini diriltir ve ölümü ona kolay eyler.

Yâ Rabbi, ölüm hastalığını bize kolaylaştır. Birahmetike yâ erhamerrâhimîn. Âmin yâ Rabbel âlemîn!

**Ravdatü'n-nâsihîn** kitâbında diyor ki: Âişe (radıyallahü anhâ), yâ Resûlâllah, şehidlerle beraber haşr olan kimse var mıdır? deyince, **«Evet, bir gün ve gecede ölümü yirmi defa hâtırlayan»** buyurdu.

Şakîk-i Belhî, üstâdı Ebû Hâşim'e geldi. Elbisesinin bir yanında birkaç badem vardı. Üstâdı, bu nedir? diye sordu. «Birkaç bademdir, bunları bana kardeşim verdi ve bunlarla iftâr edersen çok memnûn olurum dedi» diye cevab verdi. Üstâdı: Ey Şakîk, sen kendine akşama kadar yaşayacağını mı söylersin; senin ölümü hâtırlaman bu mudur? Böyle isen, seninle konuşmam deyip, kapıyı yüzüne kapadı.

Sünnetlerden biri de, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizden biriniz, başına gelen bir musibet, bir zarar için ölümü temennî etmesin»** hadîs-i şerîfine uymaktır.

**Tuhfe**'de diyor ki: Geçim darlığı sebebiyle, yâhud kızdığı için veya benzeri sebeblerden dolayı, ölümü istemek mekrûhdur. Hâlinin değişmesi ve günâh işlemek korkusundan ötürü ölümü istemenin mahzûru yoktur. Çünki insanın yaşaması, Allahü teâlâ'nın hükmü iledir. Bunun zevâlini istemek ise, hükmüne râzı olmamağı gösterir.

Yukarıdaki hadîs-i şerîfin devamı şöyledir: **«İlle de ölümü temennî etmek gerekirse, yâ Rabbi, yaşamam hayırlı ise beni yaşat, ölümüm hayırlı ise beni öldür; yâ Rabbi, ölümü ve ölümden sonrasını bana mübârek eylei desin.»**

Hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Günde yirmibir defa, ey Allahım, ölümümü ve ölümden sonraki hâlimi bana mübârek et diyen, hesabsız Cennete girer»** buyuruldu. Bunu **Nehcü't-tuka**'da yazıyor. Bir başka hadîs-i şerîfde: **«Sizden biriniz, sâlih ameline güvenmedikçe, ölümü temennî etmesin ve ölmek için düâ etmesin»** buyuruldu.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizden biriniz ölümü temennî etmesini Çünki o, yâ iyi bir kimsedir, yaşadıkça iyilik ve sevâbını artırır, ya da kötü bir kişidir, yaşadıkça tevbe ile Allahü teâlâ'nın rızâsını ister»** buyurdu. Bir başka hadîs-i şerîfde de: **«Sizden biriniz ölümle karşılaşmağı temennî etmesin. Çünki gözleri ile göreceği şey, pek şiddetlidir»** buyuruldu.

Bunun için, İbni Sirîn'in yanında, ölümden bahsedilse, bütün âzaları ölü gibi olurdu. Ömer bin Abdülâziz, her gece âlimleri toplar, ölümden, kıyâmet hallerinden, âhiretten konuşurlar, sonra aralarından bir cenâze çıkıncıya kadar ağlarlardı. Isâ aleyhisselâmın yanında ölümden bahse-

dilse, derisinden sanki kan damlardı. Yanında ölüm ve kıyâmetten konuşulsa, Dâvud aleyhisselâm, mafsalları birbirinden ayrılıncıya kadar ağlardı. Allahü teâlâ'nın rahmetini hatırlayınca kendine gelirdi. Matraf buyurdu ki: Muhakkak ki bu ölüm, mes'ud kimselerin seâdet ve ni'metlerini silip götürüyor. O halde içinde ölüm bulunmıyan seâdeti elde etmeğe bakın.

İmam Evzaî (rahmetullahi aleyh) buyurur: Bize gelen habere göre, ölü, kabrinden dirilip kalkmadıkça, ölüm acısını duyar.

Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâm'a: Ey Halîlim, ölümü nasıl buldun? buyurunca, İbrâhim aleyhisselâm: «Yaş yüne saplanmış kızgın şiş gibi dedi. Allahü teâlâ, «biz onu sana kolaylaştırdık» buyurdu. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma: «Ölümü nasıl buldun?» buyurdu. Kendimi tavadaki serçe gibi, ne ölüp rahatlıyor, ne uçup kurtuluyor gibi buldum» dedi.

Rivâyet olundu ki, ölüm acısından bir damla, dağlar üzerine konsa, tamamen erirlerdi. **Şerh-i Hutab**'da da böyle diyor.

Ölü kabre konduktan sonra, onun için büyük haller, hâdiseler, şiddetli korkular vardır. Defni tamamlanınca, Münker ve Nekir adındaki melekler süâl için ona gelirler. Kötülerden, kızılan kimselerden ise, kabirde çeşit çeşit azâb olunur. Bütün bunlardan en büyüğü ve tehlikelisi, sûra tekrar üfürülmesi, kıyâmet günü dirilmesi, Cebbâr olan Allahü teâlâ'nın huzûruna çıkarılması, küçük büyük, az çok herşeyden süâle çekilmesi, günah ve sevablarının, mikdarının belli olması için terâzi kurulup tartılması, hakların sâhiblerine verilmesi, sonra Sırat köprüsünden geçilmesi, sonra saîd veya şakî olduklarına dâir ayırıcı hükmü bildiren nidânın beklenmesi ve bunlardan herbirine âid uzun haber ve dehşetli halleri göz önüne getirmesidir.

İmam Gazâlî (rahimehullah) bu acîb ve acıklı haberleri, kalblere yer eden öğüt ve nasîhatleri, **İhyâ** kitâbının Münciyyât bölümünün sonlarında geniş olarak bildirmektedir. Bu öğütlerden bildirdikleri, bize yetişir. Ne güzel de anlatmıştır: «Bu halleri ve korkuları muhakkak bilmelisin. Sonra da kesin olarak inanıp tasdîk etmelisin. Sonra da, kalbinde, bunlar için hazırlıkta bulunma isteğinin uyanması için, bunları uzun uzun düşünmelisin.

Birçok insanlar, âhirete, kalbinin derinliklerinden gelen sağlam bir îmanla inanmazlar. Âhiret gününe îman, kalblerinin özüne yerleşmez. Kollarını sıvayıp dünyâ için bıkmadan usanmadan, yorulmadan çalışmaları, yazın sıcağı, kışın soğuğu demeden uğraşmaları ve Cehennemin şiddetli sıcak ve zemherir soğuğuna aldırmamaları, korku ve zorluklarla karşılaştıkları halde, yine gayret etmeleri, böyle sağlam bir îmâna sâhib olmadıklarına açık delildir. Evet, âhiret gününden sorulunca, dilleri

ile inandıklarını söylerler, ama kalbleri ile onu düşünmezler. Bir kimse, bir başkasına, önündeki yemek zehirlidir der, o da onu tasdîk eder ve ardından zehirlidir diyen, elini uzatır o yemeklerden yerse, dili ile tasdîk ettiğini fi'li ile tekzîb etmiş olur. Fi'lî olan tekzîb ise, dil ile olan tekzîbden, yalanlamadan daha kuvvetlidir.»

Uzun ömürlü olmak ve Allahü teâlâ'nın inâbeti ihsanına kavuşmak, kişinin saâdetindendir. İnâbet, tâatten, tâat edilene yönelmektir. Nitekim tevbe de, ma'siyyetten, günahdan, tâate gelmektir diye ta'rif edilmiştir.

Ebû Osman Mağribî buyurur ki: İnâbe, tevbeden büyüktür. Çünki bâzı günahlardan tevbe edene tevbekâr denir, münib (ya'nî inâbe eden) denmez. İnâbe eden, bütün günahlardan yüz çevirip, bütün varlığı ile Allahü teâlâ'ya dönendir. **Hâlısatü'l-hakâik**'da da böyle diyor.

Hastalanınca, bütün günâh ve kusurlarından tevbe etmek sünnettir. Hastalıktan iyileştiği, bunun gibi yolculuktan dönüp, yeniden amele başladığı vakit gusl etmesi müstehabdır.

Sünnetlerden biri de, ölümü yaklaşmış olanın, Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) : **«Sizden biriniz ölürken, Allahü teâlâ'ya hüsn-i zan üzere ölsün»** hadîs-i şerîfine uymaktır. Ya'nî ölüm zamanında, Allahü teâlâ'ya ümidi, Ondan korkusundan fazla olmalı, Allahü teâlâ'nın, bütün günahlarını mağfiret edeceği zan ve düşüncesi galib gelmeli, günahları çok ve büyük olsa da, bu zandan ve îmandan ayrılmamalıdır. Ama sağlamken, Allahü teâlâ'dan korkusu daha çok olup, bu korkuyu sâlih amelleri çoğaltmak için bir vesîle ve merdiven yapmalıdır. Ama ölüm yaklaşıp, amelden kesilince, ümîdinin ve Allahü teâlâ'ya hüsn-i zannının ağırlık kazanması lâzımdır. **Şerh-i Mesâbih**'de de böyle diyor. Musannif (rahmetullahi aleyh) de buna işâret edip, müsliman kimse ölüm zamanında, Allahü teâlâ'nın rahmetine kavuşma sevinci içinde ve Ona hüsn-i zanda olmalıdır diyor.

Sâbit-i Bennânî anlatır: Sinirli bir gence, annesi sık sık öğüt verir ve «Ey oğlum, senin için öyle bir gün vardır ki, sen hep o günü hatırla» derdi. Oğlunun ölümü yaklaşınca, annesi üzerine kapanıp, «ey oğlum, seni bugün için ikaz ediyordum» dedi. Oğlu; «anneciğim, benim mağfireti, afvı, ihsânı bol Rabbim vardır. Bugün o ihsanlarından birinden beni uzak tutmayacağına ümidim tamdır» diye cevab verdi. Sâbit-i Bennânî (rahmetullahi aleyh) buyurdu ki: Allahü teâlâ, kendisine hüsn-i zanda bulunan bu gence merhamet eyledi.

Köylünün biri hastalandı. Kendisine, «sen ölüyorsun» dediler. Beni nereye götürecekler? dedi. «Allahü teâlâya» dediler. O halde, kendisinden hep iyilik gördüğüm bir zâta gitmeği niçin istemeyeyim! dedi.

Ebû Sehl-i Sa'lûkîyi, rü'yâda, anlatılamıyacak derecede güzel bir şe-

kilde görüp, bu mertebeye ne ile eriştin? dediler. «Rabbime hüsn-i zan sebebiyle» buyurdu.

Mâlik bin Dînâr'ı rü'yâda görüp, Allahü teâlâ sana ne muâmele etti? dediklerinde, «Rabbimin huzûruna çok günâhla çıktım. Rabbim hepsini, kendisine olan hüsn-i zannım sebebi ile, afvetti» dedi.

Ebül Abbâs Şurayh'a vefâtı hastalığında gösterildi: Kıyâmet kopmuş, Cebbâr Sübhânehû ve teâlâ, «âlimler nerededir?» buyurdu. Âlimler geldiler. Allahü teâlâ onlara, bildiklerinizle ne amel ettiniz?» buyurdu. Âlimler, yâ Rabbi, kusûr ettik ve kötülükte bulunduk dediler. Verilen cevabı beğenmemiş ve bir başka cevab beklercesine, yeniden ayni süâli sordu. Ben cevab verdim ve dedim ki: «Benim defterimde şirk yoktur. Yâ Rabbil Sen, şirkten başka bütün günahları mağfiret edeceğine söz verdin!» dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ: Gidin, hepinizi mağfiret eyledim» buyurdu. Bundan üç gece sonra Şurayh vefât etti. **Şerh-i Hutab**'da da böylece yazılıdır.

Müsliman, sağlamken Rabbinden korkar. Fakat bu korku ümidsizliğe sebeb olacak derecede olmamalıdır. Alî (radıyallahû anh), günahlarının çokluğu sebebiyle, ümidsizliğe düşen birine: «Allahü teâlâ'dan ümidini kesmek, işlediğin bütün günahlardan daha büyüktür» buyurdu. Bunu **Ravdatü'n-nâsihîn**'de yazıyor.

Sünnetlerden biri de, ölüm zamanında güzel vasiyyette bulunmaktır. İki gece hasta yatınca, vasıyyetnâmesini yazıp, yanında bulundurur.

Sünnetlerden biri de, malının üçte birini vasiyyet etmektir. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle emr etmiştir. Alacaklılarının râzı edilmesini, borçlarının ödenmesini de vasıyyet eder.

Şöyle anlatırlar: İmam Şâfii (rahmetullahi aleyh) vefâtı hastalığında, «filâncaya gidin söyleyin, ölünce beni o yıkasın!» buyurdu. Vefât edince, o kimseye haber verdiler. Geldi. Tezkiresini bana getirin dedi. Getirdiler. Baktı. Şâfii'nin üzerinde bin dirhem (gümüş) borç görünüyordu. Borcunu kendi üzerine yazıp, ödedi. «Benim onu yıkamam budur; beni o yıkasın demekle bunu murad etmişti» dedi. Bu İhyâ kitâbında yazılıdır.

Namaz ve orucunun fidyesini de vasiyyet eder. Fâite (bir sebêble kılmamış olduğu) namazları için, velîsine, her gün için, bir fakîri doyurmasını vasiyyet etmesi câiz olup, malının üçte birinden bunu yerine getirmek lâzımdır. Her farz namazı için yarım sa' (1750 gr.) buğday verir. Vitir namazı için de böyledir. Ramazan-ı şerîf orucları için de her gününe bu kadar verilir. Bir günlük adak orucu için de böyledir. Velîsinin, ölen için namaz kılması, câiz olmadığı gibi, oruc tutması da câiz değildir. Nitekim Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «Bir kimse,

**bir başkası için oruc tutamaz, hiç kimse başkası için namaz kılamaz»** buyurdu.

Bilmek lâzımdır ki, namaz fidyesi için yemek yedirmede, mu'teber olan, yiyeceğin mikdarı olup, fakirlerin sayısı değildir. Hattâ bir günde, bir fakîre, yarım sa' buğdaydan çok verirse, câiz olur. Halbuki bu, oruc ve zihâr keffâretinde câiz değildir. Çünki bu ikisinde mu'teber olan, fakirlerin sayısıdır. **Nikâye şerhi**nde de böyle yazıyor.

Musannifin (rahimehullah), malının üçde birini vasıyyet etmesi sünnettir sözü, vârislerine mal bırakan içindir. Lâkin akıllı kimsenin, kendinden sonra varislerine mal bırakmaması lâzımdır. Çünki bundan zarar çeken kendisi, hayrını gören vârisleri olur. Mesleme bin Abdülmelik, vefâtı hastalığında Ömer bin Abdülâziz'in (rahimehullah) yanına girip: «Ey mü'minlerin emîri, sen, senden önce kimsenin yapmadığını yaptın. Çocuklarını altınsız, gümüşsüz bıraktın» dedi. Halbuki onüç evlâdı vardı. Ömer bin Abdülâziz: «Beni oturtun» dedi. Yataktan doğrultup oturttular. Sonra: «Onlara mal bırakmadınız dedin. Benden hak ettiklerinden onları men etmedim. Başkalarının hakkını da onlara vermedim. Çocuklarım iki halde olurlar. Ya Allahü teâlâ'ya itâat üzere bulunurlar. O zaman onlara Allahü teâlâ kâfidir. Çünki o, sâlih kullarının velîsidir. Yâhud da, isyân üzere olurlar. Böyle olunca, ne olurlarsa olsun, beni üzmez» buyurdu.

Ebû Hâzım da ebû Ca'fer-i Meri'ye: «Çocuğunu kendine tercih etme! Eğer Allahü teâlâ'nın sevgili kulu olurlarsa, onlara zarar ve keder geleceğinden korkma. Allahü teâlâ'nın düşmanı olurlarsa, senden sonra başlarına gelene aldırma» dedi.

Bunun bir benzeri de şöyle anlatılır. Muhammed bin Kâ'b, Allah yolunda çok mal ve para verince, «ey ebû Hamza, biraz da senden sonra, çocuklarına ayırsaydın» dediklerinde: «Hayır, ben onları, Rabbimin katında kendim için ayırdım. Rabbim de çocuklarım için ayırmıştır» dedi.

Yahyâ bin Muâz (rahimehullah) ne güzel buyurmuştur: «Kul için, malı hakkında, iki musîbet vardır ki, önce ve sonra gelenler, böyle musîbet işitmemişlerdir.» Bunlar hangileridir? dediklerinde: «Malının elinden alınması ve süâlinin boynunda kalmasıdır» buyurdu. **Ravdatü'n-nâsihîn**'de de böyle diyor.

Vasiyyetsiz ölene, berzahda konuşma izni verilmez denmiştir. Berzah, dünyâ ile âhiret arasına, ya'nî ölüm zamanından, dirilip kabirden çıkma zamanına kadar olan süredir. Ölen berzah âlemine girer. **Sihah'**da da böyle diyor. Ölüler birbirlerini ziyâret edip, konuşurlar. O ise konuşmadan durur. Onu böyle susmuş görünce, vasiyyetsiz öldü derler.

Abdullah bin Amr bin As'dan (radıyallahü anhümâ), mü'minlerin ruhları hakkında soruldu. «Mü'minlerin ruhları, beyaz kuş şeklinde, Arşın gölgesinde, kâfirlerin ruhları ise, yedi kat yerin dibinde» buyurdu.

Abdullah bin Mübârek (rahimehullah), «kabir ehli, haber sormak isterler. Onların yanına bir ölü gidince, ona, falan kimse ne yapar? derler. O size gelmedi mi? O çoktan öldü, gelip anlatmadı mı cevabını verir. Dinliyenler, innâ lillâhi... demek ki, bizim yolumuzdan başka yola saptı derler» buyurdu. Sâlih-i Merî de böyle demiştir. **Şerh-i Hutab**'da da böyle diyor.

**Vasıyyetnâme nasıl yazılır :**

«Besmele, hamd ve salâvattan sonra: Bu falancanın vasıyyetnâmesidir deyip, kendi ismini yazar. Allah'dan başka ma'bud olmadığına, Muhammed'in (sallâllahü aleyhi ve sellem) Onun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdetle vasıyyet ederim ki: Kıyâmet günü şübhesiz gelecektir. Allahü teâlâ, bütün kabirlerde olanları elbette diriltecektir der. Kendinden sonraki haleflerine, Allahü teâlâ'ya tevbe etmelerini, dargın durmamalarını, akrabayı ziyâret etmelerini, mü'min iseler, Allahü teâlâ'ya ve Resûlüne itâat etmelerini, İbrâhim ve Ya'kub aleyhimesselâmın oğullarına vasiyyet edip: «Ey oğullarım, Allahü teâlâ sizin için din seçti. Siz ancak o dinde olup müsliman olarak can verin» buyurduğu gibi vasiyyet eder. Ve yine, akraba ve din kardeşlerine ölümünü duyurup, şöyle şöyle yapmamız lâzımdır diye vasiyyet eder.»

Sünnetlerden biri de, gafletten uyanmanın evveli olan ölüm ânını fırsat bilip tevbe etmektir. Çünki Peygamber efendimiz (sallâlahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'ya, ilk inâbe ve rücû'unda ölene ne mutlu!»** buyurmuştur. Zîra o zaman günâh işliyecek halde değildir. Bu halde tevbe edip ölürse, kalbi günâh pisliklerinden temizlenmiş, katılıktan arınmış olarak ölür.

Ölüm gelince de onu fırsat ve ganimet bilir. Çünki ölüm her müsliman için keffârettir. Buradaki müsliman sözünden murad, hak ve sıdk üzere mü'min ve müsliman olup, dilinden ve elinden kimseye zarar gelmiyen kimse demektir. Böyle olan mü'min, en güzel ahlâkı edinmiş demektir. Bu ahlâk sâhibi günah pisliklerine bulaşmaz. Küçük günâh ve hatâlar işlemiş olsa, bunları da ölüm temizler. **Şerh-i Hutab**'da da böyle diyor.

Ölüm, her mü'mine bir hediyyedir. Ya'nî ölümün mü'min için çok azîz olması lâzımdır. Çünki onu kendisine, Allahü teâlâ ihsân etmiştir. Sevgilinin verdiği şey pek azîz, çok kıymetli olur. Çünki onu Rabbine kavuşturacak sebeb ve vâsıta ölümdür. Bunun için Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Mü'mine, en kıymetli hediye ölümdür»** buyurdu. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Şu şekilde de açıklanabilir: Dünyâ mü'minin zindanıdır. Çünki dünyada bulunduğu müddetçe, sıkıntı, zorluk, nefsin arzûlarını terk gibi

engellerle karşı karşıyadır. Ölüm ise, onu bu sıkıntı ve azablardan kurtarandır. Sıkıntı ve azabdan kurtulmak ise, büyük bir ni'met ve hediyedir.

Müsliman için keffâret, mü'min için hediyyedir denmesinin sebebine gelince: **Mesâbîh**'i şerheden büyük âlimlerden bâzısı diyor ki, îmân ve islâm, aslında bir olmakla beraber, islâm zâhirin, îmân bâtının inkıyâdıdır. O halde eşsiz hediyenin bâtına nisbet edilmesi daha uygundur. Çünki kıymetli hediye yakın ve tanıdık olana verilir. Keffâret ise, bir ilâcdır. Yakın olana da, olmıyana da verilir.

Biraz daha genişletilmesini istersen, şu îzahı da iyi dinle: Âlimlerimiz buyurdular ki, hayatın hakîkatı anlaşılmayınca, ölümün hakîkati ve mâhiyyeti de bilinemez. Hayâtın hakîkati ise, rûhun hakîkati bilinmeyince anlaşılamaz. Ruh ise, senin nefsin (kendin) ve hakîkatındır. Bu ise, senin için en gizli, bilinmeyen şeydir. Ya'nî senin ben dediğinde, işâret ettiğin rûhun, Allahü teâlâ'ya izâfe edilen bir emir niteliğindedir. Bu, Allahü teâlâ'nın, İsrâ sûresi seksenbeşinci âyetinde: **«Ey Habîbim, onlara de ki, rûh, Rabbimin emirlerinden bir emirdir»** ve Hicr sûresi yirmidokuzuncu âyetinde: **«Onun yaratılışını tamamlayıp ve ona hilkatim rûhunu üflediğim, ulaştırdığım zaman»** buyurduğu ruhdur. His ve hareketi taşıyan cism-i lâtîf olan (hayvanî) ruh değildir. Bu, damarlar vasıtasıyla, yürekten bütün bedene yayılan lâtif bir buhardır. İşte göze ve kulağa ve diğer organlara his ve hareket nûru ondan akar gelir. Lâmbanın ışığının duvar üzerine akması, aksetmesi gibidir. İşte bu ruhda hayvanlar da insanlar gibi ortaktır. Ya'nî bu rûh, insanda olduğu gibi hayvanda da vardır. Ölümle bu rûh da, ölüp gider. Çünki o bir buhardır. Mizacın îtidali ile îtidalde bulunur. Hastalık, gıdanın kesilmesi veya öldürmek gibi bir sebeble mizâcın îtidali bozulursa, bu rûh da ûflemekle veya yağının bitmesiyle kandilin sönmesi ve ışığın bitmesi gibi, biter, yok olur. İşte tıb ilminin meşgul olduğu, îtidali için çareler aradığı rûh, budur.

Emânet ve ma'rifeti taşıyan bu rûh değildir. Bunları taşıyan rûh ise, insana mahsûs olan (ve âlem-i ervâhdan gelen) rûhdur. Bu rûh ölmez, yok olmaz. Ölümden sonra da kalır. Ama ya Cennette ni'metler içinde, ya da Cehennemde azablar içinde olur. Çünki bu rûh, ma'rifet ve îman mahallidir. Bu ikisine mahal olanı ise toprak yemez. Onun bedenle, duygular aracılığı ile ma'rifetin başlangıçlarını elde etmekten başka alâkası yoktur. İş böyle olunca, beden onun âleti ve binek vâsıtası ve arzû ettiği avı yakalayan ağı olur. Âletin, bineğin ve ağın bulunması, yok olması ile, avcının da yok olması lâzım gelmez. Evet, av işi bitfikten sonra, kullandığı ağ, ya'nî tuzak kaybolursa, kaybolması bir ganîmettir. Zîra onu taşımaktan ve onun ağırlığından kurtulur. Bunun için Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ölüm, mü'minin en**

**değerli hediyesidir»** buyurdu. Ama av işi bitmeden tuzak kaybolursa, o zaman büyük üzüntü ve pişmanlığa yol açar. Bunun için kusurlu olanlar, Mü'minûn sûresi doksandokuz ve yüzüncü âyetlerinde bildirildiği gibi: **«Nihâyet o müşriklerin her birine ölüm geldiği vakit şöyle diyecekler: Rabbim, beni dünyaya geri çevir. Tâ ki, ben terk ettiğim îmânı yerine getirip sâlih bir amelde bulunayım»** derler.

İnsanlardan bâzıları vardır ki, Allahü teâlâ'ya kavuşmak şevklerinin çokluğundan ölümü isterler. Nitekim Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ'ya kavuşmağı sevene, Allahü teâlâ da kavuşmağı sever. Allahü teâlâ'ya kavuşmağı sevmiyene, Allahü teâlâ da kavuşmağı sevmez»** buyurdu. Ya'nî kendisine kavuşmak istiyene, ihsân ve iyiliklerini artırır, akıtır. İstemiyeni ise, rahmetinden uzak eder ve ona azâbını gösterir. İmam Nevevî (rahimehullah) **Müslim şerhinde** diyor ki: Bu hadîs-i şerîfdeki, **Allahü teâlâ'ya kavuşmağı sevmeleri,** Allahü teâlâ'nın onlara kavuşmağı istemesine sebebdir, sevmemeleri de, Onun sevmemesine sebebdir demek değildir. Aksine bundan maksad, Allahü teâlâ'nın onlara kavuşmağı sevmesi, onların Allahü teâlâ'ya kavuşmak istemesine sebeb olur mânasındadır.

Bu sevginin açıklaması şöyle olur: Muhabbet, Allahü teâlâ'nın sıfatıdır. Kulun Rabbine muhabbeti de buna tâbidir. Onun bir aksi, görüntüsüdür. Suyun parlaklığının duvara aksetmesi gibidir. Bu sözümüzü Resûluliah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Allahü teâlâ bir kulunu severse, onu kendine âşık eder»** hadîs-i şerîfi te'yîd etmektedir. Kur'ân-ı kerîmdeki: **«Allahü teâlâ onları sever, onlar da Allahü teâlâ'yı severler»** âyeti de buna işârettir.

O halde, **Allahü teâlâ'ya kavuşmağı seven...** hadîs-i şerîfinin mânası, bu sevginin, Allahü teâlâ'nın, kendisine kavuşma hususunda, ona izin verdiğini bildirmektedir. Allahü teâlâ, bize, kendi muhabbetini tattırsın. Sonsuz inâyeti ile bizi uyandırsın! **Şerh-i Meşârık**'da da böyle diyor.

Demek ki, birincisi muhiblerin sıfatı, diğeri günahları sebebiyle Allahü teâlâ'nın azâbından korkan mü'minler ile kâfirlerin sıfatıdır. **Mesâbîh'**de bildirilenlerin özü ise, ikincisinin sadece kâfirlerin sıfatı olduğu şeklindedir.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ), yâ Resûlâllah, biz ölümü sevmiyoruz deyince, Resûluliah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sizin dediğiniz gibi değildir. Mü'min ölüm hâline gelince, Allahü teâlâ'nın rıdvanı ve keremi ile müjdelenir. O zaman, onun için, önünde bulunandan daha sevgili birşey olmaz. Böyiece Allahü teâlâ'ya kavuşmağı sever. Allahü teâlâ da ona kavuşmağı sever. Kâfir ise, ölüm zamanında, Allahü teâlâ'nın azâbı ve cezâsı ile (istihfafen) müjdelenir. İşte o zaman, onun için**

**önünde bulunandan daha çok istenmiyen bir şey olmaz. Böylece Allahü teâlâ'ya kavuşmak istemez, Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez»** buyurması, ikincilerinin, sâdece kâfirler olduğunu bildiren delildir deniyor.

Ölüm hâlinde olan için, sünnetlerden biri de, Allahü teâlâ'yı çok zikretmesidir. Belki Allahü teâlâ'dan başkası ile meşgul olmamalıdır. Peygamber efendimiz'e (sallâllahü aleyhi ve sellem), en üstün amel hangisidir? sorulduğunda, **«Dilin Allahü teâlâ'yı zikrederken ölmen»** buyurdu. Muâz bin Cebel'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Son sözü Lâ ilâhe illâllah olan Cennete girer»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf **Mesâbîh**'de bildirilmektedir.

Kişi kendini ölüme hazırlar ve Rabbine yöneliir. Kalbi ile, dünyadan ve içindekilerden ayrılır. Arzû ve istekierini çıkarır atar. Sebeblere, insanlara güvenmez. Hareket ve kuvvetinden uzaklaşır. Rabbinin fadlına, ihsânına ve lûtfuna, ismetine, ya'nî kendisini kötü ve çirkin sondan koruyacağına güvenir.

Sayalıhî (rahimehullah) anlatır: Ubâde bin Sâmet'in yanına vardım. Ölüm hâlinde idi. Onu öyle görünce ağladım. «Ne oldu, niçin ağlıyorsun? Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) sizin hayrınıza duyduğum her hadîsi size bildirdim. Bir tek hadîs kaldı. Onu da, şimdi size bildireceğim. Şimdi öleceğim» dedi ve şu hadîs-i şerîfi bildirdi: **«Allahü teâlâ'dan başka ma'bûd olmadığına ve Muhammedin (sallâllahü aleyhi ve sellem) Onun Resûlü olduğuna şehâdet edene, Allahü teâlâ Cehennem ateşini harâm eder.»** (İhyâ)'da da böyle diyor.

Sıdk-ı kalb ve ihlâs ile, Allahü teâlâ'ya, dünyaya geldiği zaman, kendisine verdiği ni'metlerini, dünyadan göçerken ve sonra da devam ettirmesi için düâ eder. Bunlar, ya'nî dünyaya geldiği zaman kendisine verilen ni'metler, îmân ve tevhid nûrudur. Yaptığı iyilikleri ve kötülükleri kalbinden geçirmez. Çünki bu düşünce, onu Rabbine hüsn-i zandan alıkoyabilir, fadi ü ihsânını cân ü gönülden istemesini engelleyebilir. Zîra Eshâb-ı kirâmın (aleyhimürrıdvan) en içli yakarışları bu zamanda idi.

Şeyh Muhammed bin Alî Tirmizî anlatır: Resûlullah'ı (sallâllahü aleyhi ve sellem) birkaç kere rü'yâda gördüm. Her defasında, kendilerine, îmanla ölmeği sordum. Son defasında buyurdu ki: Afrikalı bir muezzinin ezandan sonra okuduğu şu düâyı diiinden düşürme. «Şehâdet edenlerle beraber ben de şâhidlik ederim. Münkirlerin inkârını red ederim. Bunu din (kıyâmet) günü hazırlarım. Resûlüne gönderdiğin gibi, Kur'ân-ı kerîme indirdiğin gibi inanırım. Kazâ takdîr ettiğin gibidir. Söz buyurduğun gibidir. Kıyâmet muhakkak gelecektir. Allahü teâlâ ölüleri elbette diriltecektir. Bu îtikad üzere yaşarım ve ölürüm. Bu îmanla dirileceğim.

senin fadlın ve ihsanınla! Ey kerîm olanların en kerîmi, ey rahîm olanların en rahîmi!

Yine ondan bildirilir, Rabbimi bin defa rü'yamda gördüm. Yâ Rabbi, îmânımın gitmesinden çok korkuyorum dedim. Her gün sabah namazının sünneti ile farzı arasında şu düâyı okumamı emretti: **«Allahümme, yâ Rabbi, yâ Hayyü yâ Kayyûm, yâ Bedî'assemâvâti vel-ardı, yâ zelcelâli vel ikrâmi yâ men lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî es'elüke en tuhyiye kalbî bi-nûri ma'rifetike.»** (Mişkâtü'l-envâr)'da da böyle diyor. Namazın edebleri kısmında da buna benzer şeyleri bildirmiştik. Unutulmasın!

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), ölümü yaklaşmış bir gencin yanına girdi ve: **«Kendini nasıl buluyorsun?»** buyurdu. Allahü teâlâ'dan ümid ediyorum ve Ondan korkuyorum dedi. Resûlullah: **«Bu vakitte** (ya'nî ölüm hâlinde) **Allahü teâlâ, bu iki hasleti kimin kalbinde bir arada bulundurursa, ona umduğunu verir ve onu korktuğundan emîn eder»** buyurdu.

Ölüm hâlinde olanın yanında Yâsîn sûresini okumak da sünnettir. Ubeyy bin Kâ'b'ın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Her şeyin kalbi vardır. Kur'ân-ı kerîmin kalbi de Yâsîn'dir. Allah rızâsı için onu okuyanı, Allahü teâlâ mağfiret eder ve ona Kur'ân-ı kerîmi oniki kerre okumuşçasına ecir verir. Can alıcı meleğin kendisine geldiği kimsenin yanında okunursa, her harfine karşılık on melek gelir, önünde saf hâlinde dururlar. Namazını kılarlar, onun için istiğfar ederler, defninde hâzır olurlar. Sekerâtü'l-mevt hâlindeki bir hasta müslimanın yanında, Yâsîn-i şerîf sûresi okunursa, Cennet meleklerinin büyüğü Rıdvân, ona Cennet şerbeti getirip, yatakta iken ona içirmedikçe, can alıcı melek onun canını almaz. Suya kanmış bir halde, rûhunu teslim eder. Hesab zamanında da, suya kanmış olur. Cennete girinciye kadar, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) havuzlarından bir havuza muhtâc olmaz. Çünki suya kanmış halde bulunur»** buyuruldu. **Ebülleys tefsîrinde** ve **Ravdatü'l-müttekin'de** de böyle yazıyor.

Can verme zamanında, yanında sâlihler ve iyi insanlar bulunur. Zâhidî der ki, ölüm hâlinde olana on şey yapılır: Önce yanından hayızlı olan, lohusa hâlinde bulunan ve cünüb olanlar çıkarılır. Sonra sırt üstü yüzü kıbleye gelecek şekilde yâhud sağ tarafına döndürülür. Yanında Yâsîn-i şerîf sûresi okunur. Yanında güzel koku bulundurulur. Lâ ilâhe illâllah kelimesi telkîn edilir. Rûhunu teslim edince, âzaları düzeltilir, elleri ayakları uzatılır, gözleri kapatılır. Şişmemesi için karnının üzerine kılıç (yâhud bıçak) konur. Kaldırılıncıya kadar yanında Kur'ân-ı kerîm okunur. Yanında iyi kimseler bulunur.

**Tebyîn'de** diyor ki, yıkanıncıya kadar, yanında Kur'an okumak mek-

rûhdur. [Bunun için okuyanın mevtâya temas etmeden, biraz ayrı olarak okuması gerekir].

Ölümün şiddetli olmasından korkmamalıdır. Zira Âişe (radıyallahü anhâ) buyurur: «Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefâtını gördükten sonra, ölümün şiddetinden korkmuyor, onu beğenmemezlik etmiyorum.» Hazret-i Âişe'nin (radıyallahü anhâ) bu sözü, **Mesâbih**'de şöyle bildiriliyor: «Resûlullah'ın vefâtının şiddetini görünce, rahat can verenlere gıbta etmez oldum.» Çünki Allahü teâlâ, kuluna verdiği hastalık, rahatsızlık, az rızık, dünya korkusu ve şiddetli ölüm sebebiyle, onun hatâ ve kusurlarını çıkarır, yok eder.

Ömer bin Abdülâziz (radıyallahü anh) buyurur: «Ölümün hafif geçmesini istemem. Çünki o, mü'minin en son sevab alacağı şeydir.»

Mâlik bin Dînâr (rahmetullahi aleyh) buyurur: Hasan-ı Basrî (rahimehullah) vefâtı zamanında güldü, hattâ kahkaha ile! Vefâtından sonra, onu rü'yamda gördüm ve bu gülmesinin sebebini sordum. «Can alıcı meleğe birisi sesleniyordu, ben de duyuyordum. Onun canını şiddetli al! Çünki onun bir hatâsı kalmıştır. Bununla onu silmek istiyoruz» diyordu. Çetin oldu.» Bunun için böyle gülmüştü. **Hâlisa** kitâbında da böyle diyor.

Cenâzenin yanı temiz tutulur, güzel kokular serpilir.Çünkü orada melekler bulunur. Sünnetlerden biri de, iyi amel üzere ölen kimseye hayır umar. Kötü amel üzere ölen için korkar, fakat ümidsizliğe kapılmaz.

Ölüde gördüğü iyilik ve rahmet alâmetlerine sevinir. Şöyle ki: Alnının terlemesi, gözün yaşarması, burun deliklerinin yayılması, iyilik ve rahmet alâmetleridir. Bunlara sevinir. Ama, azâb alâmeti olan, renginin hemen soluk bir hal alması, boğulur gibi hırıltı çıkarması ve ağzının yanlarının köpürmesi gibi hallere üzülür. Çünki Allahü teâlâ'nın azâbını görmüş olur.

Tevbe etmemiş kimse için ânî ölüm iyi sayılmaz. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ânî ölüm, mü'minler için rahmet, münâfıklar için hasret ve üzüntüdür»** buyurdu. Çünki ânî ölen münâfık, günahları ve bozuk îtikadını terk edip, tevbe etmemiş, âhiret için bir hazırlıkta bulunmamış, günahlarına keffâret sayılabilecek bir hastalık da çekmemiştir. Allahü teâlâ En'âm sûresi kırkdördüncü âyetinde: **«Kendilerine verilen bu genişlik ve serbestlikle tam ferahlandıkları sırada, onları ansızın yakaladık. Artık o anda, bütün ümidlerinden mahrûm kaldılar»** buyuruyor.

Hadîs-i şerîfin devamı şöyledir: **«Ânî ölüm, kâfirlere azabdır.»**

**Mesâbih** şerhinde diyor ki: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ansızın ölüm, Allahü teâlâ'nın gadabının yakalamasıdır»** hadîs-i şerîfi, mutlak olmayıp, kâfirlere mahsus ânî ölüm demektir.

Bir mü'min için tâ'un hastalığı çirkin görünmez. Ya'nî sâlih olsun olmasın, aynıdır. Musannif bu sözle, bâzı kimselerin, tâun, sâlihler için şehidlik olup, sâlih olmıyanlar için değildir, sözünün doğru olmadığını bildirmektedir. Çünki hadîs-i şerîfde: **«Tâun, ümmetim için şehidlik ve rahmettir. Kâfirlere ise, Allahü teâlâ'nın bir azâbıdır. Tâ'un olan yerden kaçılmaz. Tâ'un olan yere de girilmez. Tâ'un olan yerde, sevabını Allahü teâlâ'dan bekliyerek sabr edip duran, bir şehid sevâbı alır»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, **Mesâbîh** ve diğer kitablarda vardır. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ümmetim için tâ'unu severim. Çünki onda iki haslet vardır: Biri, şehîd olmağa sebebdir. Diğeri, dünyada zühd, âhiret için rağbet vesilesidir. Zîra kulların kalbleri, uzun dünya emelleri ve sağlam bir beden ile katılaşır»** buyuruldu. **Hâlisa**'da da böyle diyor.

Sünnetlerden biri de, ölmekte olana, şehâdet kelimesi olan, Eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühü, kelimesi telkîn edilir. Fakat ısrar etmez ve zorlamaz. Böyle söyle! demez. Onun yanında, onun işitebileceği bir sesle, kelime-i şehâdeti yumuşak, tatlı bir sesle söyler. Zîra hasta onun söylediğini işitir. Söylediği dil ile işitilmese de, hasta olduğundan dilini hareket ettiremese de, kalbi ile söyler veya bâzı imalarla bunu beyân eder. Allahü teâlâ'nın katında bu kadarı yetişir. Çünki O, gizli sözleri ve kalbden geçenleri bilir.

Ebû Saîd'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ölmekte olanlarınıza Lâ ilâhe illâllah kelimesini telkîn ediniz»** buyuruldu. **Şerhü'l-Meşârık**'ta yazıyor: Âlimler, hastanın dar halde bulunması, sıkıntısının şiddetli oluşu sebebiyle, o anda teklifden hoşlanmaz korkusuyla, bu telkini çokça yapmağı doğru bulmamışlardır. Bunun için, hadîs-i şerîfdeki emir, mendûb olduğunu bildirir diyor. Hadîs-i şerîfde, tehlil kelimesi, ya'nî **Lâ ilâhe illâllah** bildirilmekle yetinilmiştir. Çünki îmanlı olabilmek için, bunun devamı olan **Muhammedün Resûlullah**'ı da söylemenin lâzım olduğunu herkes bilir. Baş tarafını söylemekle, sonunu da kasd etmiş demektir. Nitekim daha önce, Resûlullah'ın: **«Son sözü Lâ ilâhe illâllah olan Cennete girer»** hadîs-i şerîfini bildirmiştik. Daha sonra söylemese de, bunu bir kere söylemek yetişir.

Abdullah ibni Mübârek (rahmetullahi aleyh) vefât ederken, yanında çokça kelime-i şehâdet getirdiler. Buyurdu ki: «Ben bu kelimeyi bir kere söyledikten sonra, başka söz söylemedikçe, o sözüm üzerindeyim.» **Zâhidî şerhi**nde de böyle diyor.

Sünnetlerden biri de, din kardeşinin veya başkasının ölüm haberini işitince, **İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn** demesidir. Zîra Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân), böyle yaparlardı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi

ve sellem): «**Bir musîbetten sonra istirca kelimesini söyliyene, musîbete uğradığı gün gibi sevab verir**» buyurdu. Bunu **Şerhü'l-hutab**'da yazmaktadır. Bu önemli fâidelerdendir. Bunu unutmamak gerekir. Allahü teâlâ, innâ lillâh... demeği âdet edenleri medh ediyor. Bakara sûresi yüzellialtıncı âyetinden önce, bu âyet-i kerîmede ve yüzelliyedinci âyetinde: «**Ey habîbim, sabredenlere lûtuf ve ihsanlarımı müjdele! Onlar o kimselerdir ki, kendilerine bir belâ geldiği zaman, teslimiyyet göstererek innâ lillâh... ya'nî biz Allah'ın kuluyuz ve öldükten sonra da yine O'na döneceğiz derler. O teslimiyyet gösterip Rablerine sığınanlar üzerine, Rablerinden mağfiret, rahmet ve Cennet vardır; ve işte onlar, hidâyete ermiş olanlardır**» buyuruluyor.

Bunun gibi, mü'mine isâbet eden her belâ ve musîbet için bu istirca' kelimesini söylemek sünnettir. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Sizden birinizin papucunun bağı kopunca, innâ lillâhi... desin. Zîra bu da musîbetler cümlesindendir**» buyurdu. Peygamberimizin kandili sönünce, **innâ lillâhi**... dedi. Yâ Resûlâllah, bu da musîbet midir? dediklerinde, «**Evet, müslimana eziyet veren herşey musîbettir**» buyurdu.

Çocuğu ölen kimsenin abdest alıp iki rek'at namaz kılması, sonra Allahü teâlâ'ya hamd edip: «Yâ Rabbi, bize emr ettiğini yaptık, ya'nî: «**Ey mü'minler sabır ve namazla yardım isteyin**» emrine uyarak sabrettim, namaz kıldım; şimdi sen de bize va'd ettiğini yerine getir» diye düâ etmesi sünnettir. Ya'nî mağfiret ve rahmetini istiyorum demektir.

Abdullah bin Abbâs (radıyallahü anhümâ), kerîmesi vefât ettiği zaman böyle yapmıştı. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): «**Hanımımın bir düşük çocuk yapmasını, ardımda bulunan Allah için savaşan yüz yiğitten çok severim**» buyurdu.

Ebû Derdâ (radıyallahü anh) bildirir: Süleyman aleyhisselâmın oğlu ölünce, çok üzüldü. Bu sırada birbirinden müştekî iki melek, iki insan şeklinde huzûruna geldiler. Biri, «ekin ekmiştim. Mahsûlü almadan, bu adam içinden geçip ekinimi çiğnedi» dedi. Süleyman aleyhisselâm, diğerine, «sen ne diyorsun?» buyurdu. Geniş bir yolda yürüyordum. Bu tarlaya gelince, sağa baktım yol yok, sola baktım yol yok, mecbûren tarlasından geçtim. Çünki yol, onun tarlasında bitiyordu. Süleyman aleyhisselâm: «Peki, sen niye yol üzerine ekin ektin. İnsanlar için muhakkak yola ihtiyâc olduğunu bilmiyor musun?» buyurdu. Bunun üzerine melek: «Sen oğlunun ölmesine niçin üzülüyorsun? Bilmiyor musun ki, ölüm âhiretin yoludur ve bütün insanlar bundan geçmek zorundadır» dedi. Süleyman aleyhisselâm, işin nereden geldiğini anladı ve Rabbine tevbe etti ve bundan sonra oğlu için bir daha sızlanmadı.

Derler ki, Hâlid'in oğlu vefât edince, o kadar ağladı, sızladı, üzüldü

ki, yemekten ve içmekten bile kesildi. Hatibler ve şâirler, onu teselli etmeğe uğraştılarsa da olmadı. Kapısına bir adam gelip, perdedarına, emîrin yanına girmek için izin istedi. Onu ben teselli ederim dedi. Perdedâr izin verdi. Yanına girip şu beyti okudu:

**Üzülme pek yakında onu kabirde bulursun,**
**Ya bugün ya da yarın ona komşu olursun.**

Hâlid bunu duyunca sızlanmağı bıraktı ve teselli buldu. **Şerh-i Hutab**'da da böyle diyor.

Birisi Hârun Reşîd'e tâziye ve tesellide bulunup: Ey mü'minlerin emîri, Allahü teâlâ ecri, sevabı sana verdi, senin sâyende değil. Teselliyi sana verdi. Senin yüzünden bir başkasına değil. Senin ölüne, Allahü teâlâ, senden daha hayırlıdır. Ölün sebebiyle alacağın sevab sana, ölünün yaşamasından senin için hayırlıdır» dedi.

Sünnetlerden biri de, bir kimsenin vefâtını duyunca: **«İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn, Allahümme-rfa' derecetehü fil mehdiyyin vektübhü fil 'illiyyin vahlüfhü fi akabihi fil gâbirin»**... Ya'nî «İnnâ lillâh» dan sonra, «Yâ Rabbi, onun derecesini, hidâyete ermişler içinde yükselt, onu illiyyînde olanlar arasında yaz. Geride kalanlarının ona riâyet etmelerini ve işlerini sağla. Yâ Rabbi, bizi onun ecrinden mahrûm etme! Ondan sonra bizi doğru yoldan saptı ma» demektir. İlliyyîn, yedinci kat göğün üstüdür. Ferâ' dedi ki, bu çoğul olarak kullanılan bir yerin ismidir. Tekili yoktur. Yirmi, otuz gibi çoğul bir isimdir. İbni Abbâs (radıyallahü anhümâ) buyurdu ki: «Yeşil zebercedden bir levha olup, Arşın altında asılıdır. İçinde iyilerin amelleri yazılıdır.»

Kâ'b ve Katâde (radıyallahü anhümâ): «Arşın sağında bulunan kalemdir» dediler. Atâ ibni Abbâs'dan (radıyallahü anhümâ) bildirir: İlliyyîn Cennettir. Dahhâk (radıyallahü anh), Sidretü'l-müntehâdır dedi. Mâna ehlinden biri, yükseklik üstüne yükseklik, şeref üstüne şeref, derece üstüne derecedir. Bunun için ye ve nun ile çoğul yapılmıştır dedi.

İmam Ebû Leys'in tefsîrinde de böyle diyor. Muhyissünne'nin **Meâlimü't-tenzîlinde** de böyle yazıyor.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), ebû Seleme'ye (radıyallahü anh) yukarıda yazılı olan düâyı söylemiş, sonra da: **«Ey âlemlerin Rabbi, bizi ve onu mağfiret eyle ve kabrini ona geniş ve nûrlu eyle!»** buyurdu.

Sünnetlerden biri de, ölüsünün ayrılık acısına dayanamıyanın, mahlûkatın Efendisinin âhirete intikalini düşünüp (sallâllahü aleyhi ve sellem), teselli bulmak, sabretmektir. Çünki ümmetinden hiç kimsenin başına, Ondan ayrılmak kadar büyük musîbet gelmemiştir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Başına bir musîbet gelen, benim**

**vefâtımı hatırlasın. Çünki o, musibetlerin en büyüğüdür»** buyurdu. **Şerh-i Hutab**'da bildirilmektedir. İbni Abbâs'ın (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ümmetimden kendinden önce iki çocuğu ölen, Allahü teâlâ, onların sâyesinde Cennete sokar»** buyuruldu.

Âişe (radıyallahü anhâ), ümmetinden kendinden önce bir çocuğu ölenin durumu nedir? deyince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) **«Bir çocuğu ölen de öyledir»** buyurdu. Yâ kendinden önce hiç çocuğu ölmiyen? dedi. **«Şübhesiz ben ümmetimin kendinden önce vefât etmiş olanıyım. Benim vefâtım onlar için en büyük musibettir»** buyurdu.

Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), âlemlere rahmet, ümmetine emniyyettir. Onun kaybından büyük musîbet olur mu?

Rivâyet olundu ki, bir adam ölünce, gâib olan babayı, çocuğunun karşılaması gibi, ölen çocuğu karşılar. **Şerhu'l-hutab**'da da böyle diyor.

Sünnetlerden biri de, rûhunu teslim ettiği zaman, hemen yüzünü örtmek, gözlerini kapamak ve çenesini bağlamaktır. Ümm-i Seleme (radıyallahü anhâ) anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) ebû Seleme'nin odasına girdiğinde, gözleri açık kalmıştı. Gözlerini kapayıp, sonra: **«Rûh kabzedildiğinde, göz ona tâbi' olur»** buyurdu. Ya'nî göz, rûhunu kabzedene bakar kalır, bir daha kapanmaz Ölünün, görünüşünde nâhoş bir manzara bulunmaması için gözlerini kapamak lâzımdır. Bunu **Meşârık**'ta bildiriyor.

Ölüyü bir örtü ile örter. Techîz ve tekfînine acele eder. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Öğleden önce ölen, öğlen uykusunu kabrinde uyumalıdır. Akşam üstü ölünce, gece uykusunu kabrinde uyumalıdır»** buyuruyor.

Sünnetlerden biri de, ölünün kefenini güzel yapmaktır. İyi ve çok beyaz patiskadan olmalıdır. Çok kıymetli ve iftihar vesîlesi olan kumaştan yapmamalıdır. Çünki az zaman sonra çürüyüp toprak olacaktır. Ebûbekr-i Sıddîk (radıyallahü anh), vefât edince, üzerindeki iki yıkanmış parça kumaşa sarılmasını, kefenlenmesini vasiyyet etti ve nasıl olsa bunlar eriyip toprak olacakdır buyurdu. Ve yine buyurdu: **«Yeni elbiseye,** dirinin, ölüden çok ihtiyâcı vardır.

Büyüklerden biri, namaz kıldığı elbise ile kefenlenmesini müstehab görmüştür.

Kefeni buhur ile güzel kokulandırmak da müstehabdır.

**Cenâze yıkamak:** Sünnetlerden biri de, hadîs-i şerîfde geldiği gibi, cenâzeyi en yakınının yıkamasıdır. Tabîî ki, yıkamanın şartlarını ve edeblerini bilirse yıkar. Bilmezse, emânet ve takvâ sâhibi birine yıkatır.

Sünnetlerden biri de, kabirde şak yapmayıp, lâhd yapmaktır. Hadîs-i şerîfde: **«Lâhd bizim için, şak bizden başkaları içindir»** buyuruldu. Lâhd,

kabrin kıble duvarı dibini daha derin kazmak, şak ortasını yarıp, ölüyü oraya koymaktır. Diğer dinlerden maksad, kendilerinden öncekilerdir. Bunda şakkın yasaklığı bildirilmiyor. Belki ikisi de câizdir. Lâkin lâhd yapmak daha efdaldir. Bunun için **Tebyin** kitâbında: «Toprak yumuşak, nemli ve çürük ise, şak etmede ve tabutla defn etmede bir mahzûr yoktur. Lâkin tabutun içine biraz toprak serper.

Kabri derin ve geniş kazar. Kabrin derinliği, insan boyunun yarısı kadar olmalıdır denildi. Ve yine denildi ki, kabrin derinliği göğse kadar olmalıdır. Daha derin olursa daha iyi olur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Kabir kazınca geniş ve derin kazın ve onu kötü komşulardan ayırın»** buyurdu. İyi kimselerin kabirlerinin yanında kabir kazar. Çünki ölü, kötü komşu sebebiyle eziyet çeker. Nitekim yaşayan insanlar da, kötü komşudan rahatsız olurlar.

Sünnetlerden biri de, ölü sâhibine tâziyede bulunmaktır. Zîra bu, İslâm haklarındandır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Ölü sâhibine, ta'ziye ve teselîde bulunan, onun gibi ecir alır»** buyuruldu. Ta'ziye, ölü sâhibinin kalbini, güzel öğütler ve cezîl sevablar bildirerek teskîn etmektir.

**Mesâbih şerhinde** diyor ki: Tâ'ziye, **A'zamallahü ecreke ve ahsene azâke ve ğafere li meyyitike** demektir. Ya'nî Allahü teâlâ ecrini çok eylesin, iyi sabırlar versin ve ölünü mağfiret eylesin. Ta'ziye eden ta'ziye ettiği ile musâfeha eder. Çünki bunda, ölünün kalbini teskîn etmek vardır.

Sünnetlerden biri de, cenâze sâhibinin, **Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azim'i** çok söylemesidir. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle emretmiştir.

En güzel ta'ziye şekli, Resûlullah'ın, oğlu vefât ettiği zaman Muâz bin Cebel'e üzüntülü kalbini teselli için yazdığı mektubdur. Mektub şöyledir:

Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlâ'nın ismi ile başlarım.

Bu mektub, Allahü teâlâ'nın peygamberi, Muhammed aleyhisselâm tarafından Muâz bin Cebel'e yazdırılmıştır:

Allahü teâlâ sana selâmet versin!

Muhakkak bilmeliyiz ki, kendi varlığımız, mallarımız, servetimiz, kadınlarımız ve çocuklarımız, Allahü teâlâ'nın, sayısız ni'metlerinden, tatlı ve fâideli ihsanlarındandır. Bu ni'metleri, bizde sonsuz kalmak için değil, emânet olarak kullanmak, sonra geri almak için vermiştir. Bunlardan belli bir zamanda fâideleriniz. Vakti gelince hepsini geri alacaktır.

Allahü teâlâ, ni'metlerini bize vererek sevindirdiği zaman, şükr etmemizi, vakti gelip geri alarak üzüldüğümüz zaman da, sabretmemizi emreyledi. Senin bu oğlun, Allahü teâlânın tatlı, fâideli ni'metlerinden

idi. Geri almak için sana emânet bırakmış idi. Seni, oğlu ile fâidelendirdi. Herkesi imrendirecek şekilde sevindirdi, neş'elendirdi. Şimdi, geri alırken de, sana çok sevab, iyilik verecek, acıyarak, doğru yolda ilerlemeni, yükselmeni ihsân edecektir. Bu merhamete, ihsâna kavuşabilmek için sabretmeli, O'nun yaptığını hoş görmelisin! Kızar, bağırır, çağırırsan, sevâba, merhamete kavuşamazsın ve sonunda pişman olursun. İyi bil ki, ağlamak, sızlamak, derdi, belâyı geri çevirmez. Üzüntüyü dağıtmaz! Kaderde olanlar başa gelecektir. Sabretmek, olmuş bitmiş şeye kızmamak lâzımdır.

Allahü teâlâ, hepinize selâmet versin! Âmin!

Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) vefât edince bir ses duyuldu: «Allahü teâlâ her musîbete gösterilen sabrın ecrini verir, her helâk olanın yerini, birini var ederek doldurur, her kaçırana, kaçırdığını öder. Yalnız Allahü teâlâ'ya güvenin, yalnız Ondan bekleyin. Hakîkatte musîbet ve felâkete uğrayan, çocuğu, anası, babası, yakını, atı ölen değil, sevabdan mahrum kalandır» diyordu.

Sünnetlerden biri de, yakalarını yırtmak, yüzünü tokatlamak, tırmalamak, döğünmek gibi Câhiliyye âdetlerinden sakınmaktır. Mâtem için saçını kesmek de böyledir. Çünki eski arablarda, yakın akrabadan biri ölürse, yakınları başlarını traş ederlerdi. Nitekim acemler de, başın bir kısmını traş ederlerdi. Ebû Mûsâ'nın (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bir akrabası ölünce, saçını başını yolandan, yüksek sesle ağlıyandan, yüzünü gözünü tırmalayıp döğünenden ve elbisesini yırtandan berîyim, uzağım»** buyuruldu. Çünki bunların hepsi Câhiliyye zamanı uydurmalarındandır. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir musîbet ânında, dizlerine vurmak sevabı giderir»** buyuruldu. Haberde geldi ki: Ağlayıcı kadın tutmak ve yüksek sesle ağlayıp, o anda aklına gelenleri söylemek, Câhiliyye âdetlerindendir. Böylece ağlayıcı kadın tutulan yerde bulunmayın! Onun ağlamasını dinlemeyin. Çünki o ve onu dinliyen Allahü teâlâ'nın lâ'netindedir. Vefât eden kimsenin iyiliklerini sayıp dökmeyiniz. Böyle yüksek sesle ağlar, ölünün iyiliklerini söylerseniz, bir melek o ölüyü mezarda dürter ve «sen böyle mi idin?» der.

Ölene acıyarak, üzülerek ve şefkat ederek, onun süâl ve azablarını düşünerek sessiz ağlamak caizdir. Çünki Peygamber efendimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem), oğlu İbrâhim (radıyallahü anh) vefât edince, ağladılar. O zaman Abdürrahman bin Avf (radıyallahü anh), ey Allah'ın Resûlü, oğlunun vefâtına ağlıyorsun? dedi. Cevâbında: **«Bizden gördüğün bu hal rahmettir»** buyurdu. Rûhunu teslîm etmiş olan için, içten gelen bir acıma, bir inceliktir. Bu feryâd etmek, sızlanmak, sabr edememekten değildir.

Mesâbih'de diyor ki: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), «bu rahmettir»e ilâveten şöyle buyurdu: **«Göz sulanır, gönül mahzun olur. Ama biz, Rabbimizin râzı olmadığı bir şey söylemeyiz. Ey İbrâhim, biz senin ayrılığın ile çok mahzûnuz, üzgünüz.»**

Sünnetlerden biri de, ölen müslimanın, mü'min ve iyi insan olduğuna şâhidlik etmektir. Çünki Allahü teâlâ, onların şehâdetini kabûl buyurup, insanların bilmediği kusûr ve günahlarını mağfiret buyurur. Zîra melekler, Allahü teâlâ'nın gökteki şâhidleri, mü'minler de yerdeki şâhidleridir. Bunda, şâhidliklerini kabûlde Allahü teâlâ katında, yerleri olduğuna işâret vardır. Yanlarında bir cenâze medh edilince, Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cebrâil aleyhisselâm geldi ve ey Muhammed, arkadaşınız, onların dediği gibi değildir. O alenen şöyle, gizli olarak da şöyle yapardı. Lâkin Allahü teâlâ, onların sözlerini doğruladı ve onların bilmediği taraflarını mağfiret eyledi dedi»** buyurdu.

Enes (radıyallahü anh) anlatır: Bir cenâzenin yanına uğrayıp, hakkında iyi sözler söylediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Sâbit oldu»** buyurdu. Sonra bir başka ölüye uğradılar, onun hakkında kötü sözler söylediler. Yine: **«Sâbit oldu»** buyurdu. Ömer (radıyallahü anh) ne sâbit oldu? diye sordu. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bu bir tanesini medh ettiniz, hakkında iyi şeyler söylediniz ve Cennet onun için sâbit oldu; bu diğeri için ise iyi konuşmadınız, ona da Cehennem sâbit oldu. Siz Allahü teâlâ'nın yer yüzünde şâhidlerisiniz»** buyurdu. Bir rivâyette: **«Mü'minler, Allahü teâlâ'nın, yeryüzünde şâhidleridir»** diye geldi. **Mesâbih** ve **Şerhi**'nde de bildirilmektedir.

Sünnetlerden biri de, cenâzeyi yıkamayı bir ni'met, bir fırsat bilmektir. Çünki, ruhdan arınmış cesedi görmede, ibret ve öğüt alabilecekler için, çok öğüt ve ibretler vardır. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ey Ebâ Zer, kabirleri ziyâret et. Bununla âhireti hâtırlarsın. Ölüleri yıka, çünki onları yıkamakta öğütler, ibretler vardır. Üzerlerine namaz kıl! Umulur ki, bununla mahzûn olursun. Çünki mahzûn olan, Allahü teâlâ'nın gölgesindedir»** buyurdu. Bunu **Hutab şerhi** bildiriyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Cenâzeyi yıkayan, kefenleyen, tahnît eden, namazını kılan ve defn eden, onda gördüğü ayıbları ifşâ etmiyen, günâhlarından, anasından doğduğu gibi sıyrılır çıkar»** buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, şehidin, kan ve yaraları üzerindeki elbiseleri çıkarılmadan, şehîd olduğu zaman giydiği elbise ile defn edilmesidir. Ancak üzerindeki kalın ve kaba olanları alınır. Zîra yaratılmışların efendisi (sallâllahü aleyhi ve sellem), Uhud şehidleri ve diğer şehidler için böyle emretmiştir.

Sünnetlerden biri de, cenâzenin namazını kılmağa gitmektir. Zîra bu da; müslimanların birbirleri üzerindeki haklarındandır. Bu hareket âhiret için bir hâtırlatma vesîlesidir. Cenâzenin önünden değil, ardından gider. Bir hadîs-i şerîfde: **«Cenâzenin ardından gidenin, önünden gidene üstünlüğü, farz namazının, nâfile namaza üstünlüğü gibidir»** buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, tabutun dört yanından, ya'nî tabutta yatan ölünün önce sağ ön, sağ arka, sonra sol ön sol arka tarafından tutmaktır. Sonra isterse bırakır, başkaları da aynı şekilde taşırlar. Hadîs-i şerîfde: **«Tabutun dört kolundan, gösteriş için değil, Allahü teâlâ'ya ve Resûlüne îman ederek ve sevabını Allahü teâlâ'dan bekliyerek taşıyandan, Allahü teâlâ, kırk büyük günâhını düşürür»** buyuruldu.

**Kâfî** kitâbında diyor ki: Her dört yanından onar adım taşımak lâzımdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Cenâzeyi kırk adım taşıyanın bu hareketi, kırk büyük günâhına keffâret olur»** buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, içinde kâfir olsa da, cenâze için kalkmaktır. Çünki Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ölüm, büyük bir hâdisedir. Bir cenâze gördüğünüz zaman, kalkın! Ve, bu, Allahü teâlâ'nın ve Resûlünün bize va'd ettiğidir. Allahü teâlâ ve Peygamberi doğru söylemişlerdir. Yâ Rabbi îmânımızı kuvvetlendir, teslimiyyetimizi artır» der»** buyurdu.

Cenâzeyi görünce kalkmayı emrediyor. Bu da, kendinden korktuğunu göstermek içindir. Çünki ölüm büyük iştir. Kalkmayanın, kalbinin katı gafletinin ise çok olduğu, derin uykuda bulunduğu anlaşılır. Kalkmaktan murad, hakîkatta kalkmak olmayıp, kalbinin veya dış görünüşünün değişmesidir. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor.

Bu hususta hazret-i Alî (radıyallahü anh) şöyle anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), bir cenâze görünce kalkar, sonra otururdu. Buradan anlaşılıyor ki, kalkmak mendubu, oturmak cevâzı gösteriyor. Zeynü'l-Arab der ki: Cenâze için ayağa kalkmak cumhûrun kavline göre mekrûhdur. **Tetümme lil-ahâdîs-is-sahîha** sâhibi büyük âlimlerin çoğunun sözbirliğinden ayrılmıştır. Büyük âlimlerin büyük çoğunluğu, cenâzeye kalkmayı bildiren hadîslerin mensuh olduğunu haber veriyorlar.

Cenâze için ayağa kalkmak Şâfiî mezhebindedir. Ama bizim mezhebimizde, cenâze için ayağa kalkılmaz. Bunu Tahâvî'nin **Şerhü'l-âsâr**ında bildiriyor.

Cenâzenin ardından giderken, sessiz olarak çok tesbîh ve tehlîl okur. Dünyâ kelâmı konuşmaz. Gülmez. Sağına soluna bakmaz. Çünki bunlar kalbi karartır. **«Allahü ekber, Allahü ekber, eşhedü ennellahe yuhyî ve yümît ve hüve hayyün lâ yemût. Sübhâne men te'azzeze bil-kudreti vel-beka ve kahr-il-ibâdi bil-mevti vel-fenâ»** der. Cenâzenin ardından giderken yüksek sesle konuşmaz. Çünki o ân, haşr gününe benzemektedir.

Nitekim Allahü teâlâ, Tâhâ sûresi yüzsekizinci âyetinde: «**O kıyâmet gününde, Sûr'a üfleyen İsrâfil'in çağrısına, sağa sola sapmadan uyup koşacaklar. Öyle ki, Rahmân'ın azametinden sesler kısılmıştır. Artık bir hışırtıdan başka hiçbir şey işitemezsin**» buyuruldu. Seslerin kısılması demek, sâhiblerinin sükûneti, tezelülü ve durgunluğudur.

**Vikâye** şerhinde diyor ki: Cenâzenin ardından giderken yüksek sesle zikretmek, Kur'ân-ı kerîm okumak mekruhdur. Çünki bunları yapmak, bunları yapan hıristiyan ve yahudîlere benzemek olur.

Cenâzeyi dâimâ gözünün önünde bulundurur. Çünki cenâze ibret, öğüt ve hatırlama sebebidir. Bunun için İmam-ı A'zam ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh): «Cenâzenin ardından gitmek daha sevimlidir» buyurdu. İmam Şâfii (rahmetullahi aleyh) ise, önünden gitmek daha iyidir. Çünki onlar şefâatçıdır. Şefâatçı olanın önde yürümesi âdettendir diyor.

Büyükler cenâzede bulunur ve günlerce mahzûn dururlardı. Bu üzüntüleri yüzlerinden belli olurdu.

Sünnetlerden biri de, cenâzeyi götürmede acele etmektir. Hadîs-i şerîfde: «**Cenâzeyi çabuk götürünüz. Sâlih ise, bir an evvel yerine götürmekle iyilik yapmış olursunuz. Değilse, boyunlarınız onu taşımaktan bir an önce kurtulur**» buyuruldu.

Ebû Saîd'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**Cenâze konup, insanlar boyunları üzerine alıp, taşıyınca, ölen sâlihlerden ise, beni bir an önce götürün der. Değilse, ah! Eyvahı Beni nereye götürüyorsunuz der. İnsandan başka her şey onun sesini duyar. Eğer insan, bu sesi duysaydı, düşer bayılırdı**» buyuruldu.

Keşif sâhibleri der ki, elbette doğrudur. Çünki cimâdat, cansız şeyler de konuşur. Tesbîh ederler. Fakat gözlerinde ve kalblerinde perde bulunanlar bunu anlıyamazlar. **Şerh-i Meşârık**'da da böyle diyor.

Ölünün başında Fâtiha sûresi, ayak ucunda Bakare sûresinin ilk sahîfesini ... **hümûl-müflihûn**'a kadar okumak müstehabdır. Yüzünü kâfirin cenâzesine çevirmek mekruhdur. Bir hadîs-i şerîfde: «**Kâfirin önünde elinde, ateşten kıvılcım bulunan bir şeytan vardır**» buyuruldu.

Sünnetlerden biri de, cenâze namazında, ölünün kurtulması için düâ etmektir. Ebû Hüreyre'nin (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: «**Cenâzenin namazını kılınca, ona ihlâs içinde, inanarak düâ edin**» buyuruldu. **Şerh-i Mesâbîh**'de de böyle yazılıdır.

Ona şefâat ve yardımda bulunur. Ölen âkıl-bâliğ bir kimse ise, onun için şöyle düâ eder: «Yâ Rabbi, onu mağfiret eyle, ona merhamet eyle, ona âfiyet ver ve günahlarını afv et.» Bâliğ değilse, kendisi için düâ edip: «Yâ Rabbi, bunu bizim için, önce gitmiş iyilik eyle! Yâ Rabbi, bu-

nu bize ilerisi için zahîre eyle. Yâ Rabbi, bunu bize şefâat eden ve şefâati kabûl edilen eyle!» der.

Ölen kimse sâlihlerden ise, ömrünün sonunda onunla teberrük etmiş olur. Bunda, ya'nî bu tahlîs, şefâat ve teberrükte, irtihâl etmiş olanı sonsuzluk âlemine tevdi' etmeğe niyyet eder. Hadîs-i şerîfde: **«Kulun ilk mükâfatı, cenâzesinde bulunanın mağfiret olunmasıdır»** buyuruldu.

Cenâze namazını kılanların kırk kişi olması müstehabdır. Bir hadîs-i şerîfde: **«Bir müslîman ölür ve cenâze namazında, Allahü teâlâ'ya hiç bir şeyi şirk koşmıyan kırk kişi bulunursa, Allahü teâlâ, onları, ölü hakkında şefâatçi yapar»** buyuruldu.

**Kunye**'de diyor ki: Cenâze namazında bulunanlar yedi kişi ise, biri imam olarak öne geçer, onun arkasında üç kişi bir saf, onların arkasında iki kişi bir saf yapar. Bir kişi de üçüncü safda bulunur. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Cenâzesinde üç saf hâlinde namaz kılınan mağfiret olunur»** buyurdu.

Sünnetlerden biri de, mevtâ defn edilmeden dönmemektir. Bir hadîs-i şerîfde: **«Cenâze namazını kılana bir kîrât, defn edilinceye kadar cenâzede bulunana iki kirât sevab vardır. İki kîrâtın en küçüğü Uhud dağı kadardır»** buyuruldu.

Cenâze namazını kılıp, defnden önce dönmek istiyorsa, cenâze sâhibinden izin alır. Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) böyle emretmiştir.

Sünnetlerden biri de, defnden önce cenâzenin kabir üzerine konduğu zaman, yehudî ve hıristiyanlara uymamak için, oturmaktır. Çünki onlar ayakta dururlar.

Sünnetlerden biri de, kıbleye karşı çevirmek ve kabre koyanın, **«Bismillâhi ve alâ milleti resûlillâhi»** demesidir. **Mesâbîh şerhi**nde de böyle diyor. Sonra şöyle der: Yâ Rabbi, bu, senin kulundur. Kulunun oğludur. Kadın kulunun oğludur. Sana geldi. Müsâfire en iyi muâmele eden sensin. Dünyâyı ardında bıraktı. Yâ Rabbi, getirdiklerini, ardında bıraktıklarından hayırlı eyle! Ve onu, Peygamberin Muhammed aleyhisselâma kavuştur.»

Sonra yine şöyle söyler: «Yâ Rabbi, bunu sana ısmarlıyorum, ey âlemlerin Rabbi! Onu azabdan koru ve ateşten uzak eyle! Şeytan ve yaratmış olduklarının şerrinden onu koru! Yâ Rabbi, rûhuna gök kapılarını aç! Süâle çekilme zamanında dilini sâbit eyle, onu şaşırtma! İki yanından toprağı uzak eyle!»

Üzerine toprak atmak için küreği aldığında, birincisinde Bismillâhi, ikincisinde el-mülkü lillâhi, üçüncüsünde el-kudretü lillâhi, dördüncüsünde el-izzetü lillâhi, beşincisinde el-afvü vel-gufrânü lillâhi, altıncısında

er-rahmetü lillâhi der. Yedincisinde Rahmân sûresinin yirmialtı ve yirmiyedinci âyetlerini, sonra Tâhâ sûresinin ellibeşinci âyetlerini okur. Ehl-i kitâb olanların kabirlerinin yanından geçerken: **«Kâfirler, öldükten sonra, asla diriltilmiyeceklerini sanıp öyle iddia ettiler. Ey Resûlüm, onlara de ki: Hayır, zannettiğiniz gibi değil! Rabbim hakkı için muhakkak dirileceksiniz. Sonra da hesâba çekilerek, muhakkak, yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu ise, Allahü teâlâ'ya kolaydır»** meâlindeki Tegâbün sûresi yedinci âyet-i kerîmesini okumak müstehabdır. Sonra da şöyle söyler: «Şehâdet ederim ki, Allahü teâlâ diriltir ve öldürür. Ölümden sonraki kötü hallerden Allahü teâlâ'ya sığınırım.»

Vehb bin Münebbih buyurur: Bu âyet-i kerîme ve dûâları, müslimanların kabirlerinde okuyana, Allahü teâlâ, yeryüzündeki ölüler sayısınca sevab yazar.

Kitâbın başında bildirdiğimiz gibi, **Zühretü'r-rıyâd**'da diyor ki, Vehb bin Münebbih buyurdu: «Bir kabrin yanında, Bismillâhi ve billâhi ve alâ milleti Resüiillâhi» denirse, Allahü teâlâ o kabirde yatandan kırk yıl azâbı kaldırır.

Kabirde şu dûâyı okumak müstehabdır: **«Elhamdü lillâhillezî lâ yebka küllü şey'in illâ vecheh. Ve lâ yedûmü illâ mülkeh. Ve eşhedü en lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerîkeleh. İlâhen vâhiden ehaden sameden ferden vitren. Lem yettehiz sâhibeten ve lâ veledâ. Lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehû küfüven ehad. Cezallahü Muhammeden - en - nebiyye annâ mâ hüve ehlel.»**

Defn esnasında şu yedi sûreyi ve bu dûâyı okumak müstehabdır. Bu sûreleri hasta üzerine okumak da müstehabdır. Bu yedi sûre, Fâtiha, Muavvizeteyn (Kul eûzüler), İhlâs, İzâ câe, Kul yâ eyyühel kâfirûn ve İnnâ enzelnâhü süreleridir. Dûâ ise şudur: **«Allahümme innî es'elüke bismikel azim. Ve es'elüke bismikellezî hüve kıvâmüddîn. Ve es'elüke bismikellezî yurzeku bihil ibâd. Ve es'elüke bismikellezî kamet bihis semâvâtü vel ard. Ve es'elüke bismikellezî tuhyî bihil hayyü ve tümîtü bihil-mevtâ. Ve es'elüke bismikellezî izâ süilet bihi a'teyte ve izâ dui'yet bihi ecebte. Rabbe Cebrâile ve Mîkâile ve İsrâfile ve Azrâile. Yâ Bedî'as-semâvâti vel-ard. Yâ Zelcelâli vel-ikrâm. Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Vağfir lenâ ve lehü, verhamnâ ve iyyâhü birahmetike yâ erhamerrâhimin.»**

Sünnetlerden biri de, cenâze sâhibinin, birinci gece geçmeden, elinden geldiğince bir şey tasadduk etmesidir. Verecek bir şeyi yoksa, iki rek'at namaz kılar. Her rek'atta bir Fâtiha, bir Âyete'l-kürsî ve on kerre Tekâsür sûresini okur. Namazı bitirince; «Yâ Rabbi, ben bu namazı kıldım. Ne için kıldığımı sen bilirsin. Yâ Rabbi, bunun sevabını filâncanın

rûhuna gönderiyorum» derse, Allahü teâlâ ona, çok sevablar verir. Ona nûr, hasene, derece ve şefâat ihsân eder.

Öldüğü günden yedinci güne kadar, sevabı meyyite olmak üzere imkânı nisbetinde birşeyler vermek de müstehabdır. Ölü çıkan eve, yemek hazırlayıp götürmek de müstehabdır. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), hazret-i Hamza (radıyallahü anh) Uhud'da şehîd olunca, Ehl-i beytine; **«Hamzanın evindekilere yemek hazırlayın. Çünki onlar meşguldürler»** buyurdu. Bunu yasaklamamış mıydınız, yâ Resûlâllah? dediklerinde: **«Ben riyâ ve sum'ayı yasak etmiştim»** buyurdu. Riyâ ve sum'a, insanlar görsünler, işitsinler için olan amele derler.

Abdullah bin Ca'fer anlatır: Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem), babam Ca'fer bin ebû Tâlib'in vefâtını işitince: **«Ca'fer'in âilesine yemek hazırlayın. Çünki başlarına, kendilerini yemek pişirmekten men eden bir hâdise geldi»** buyurdu. **Mesâbih**'de de böyle diyor.

Kabirlerin başına, üzeri yazılı levhalar, kitabeler bulundurmak mekruhdur. Çünki bunun ölüye bir fâidesi yoktur. Ama buna râzı olmuş ise, bu yüzden azâb olunabilir. Nitekim fazîlet ve menkabeleri söylenmekle, hayâtında memnûn olan, bu yüzden eziyet görür.

Kabrin çamurla sıvanması ve kireçle tezyînî mekruhdur. Kabrin üzerinde, içinde namaz kılınan mescid binâ etmek de mekruhdur. Kabrin baş ve ayak ucuna, kabri belli etmek için, taş veya tahta koymakta bir mahzûr yoktur. Bununla kabir olduğu belli olur ve kimse üzerine basmaz ve orada düâ okur.

İslâm dininin sünnetlerinden biri de, müslimanların kabirlerini ziyâret etmektir. Kabir ziyâretinden maksad, ziyâret eden için ibret almak, ziyâret olunan için, onun düâlarından fâidelenmektir. İbret almak şöyle olur: Ziyâret eden, kalbinden, ziyâret ettiği kimsenin ölümünü, bedeninin çürümesini, dağılmasını ve ilerideki hallerini düşünür. Nitekim Ömer bin Abdülâziz'in (rahimehullah) yanına fukahâdan biri geldi. İbâdet ve gayretinin çokluğundan halîfenin yüzünün renginin değiştiğini görünce, hayret etti. Halîfe: Ey fülân, beni kabre konduktan üç gün sonra görsen, gözlerimi yuvalarından çıkmış, yanaklarımın üzerine akmış, dudaklarım şişmiş, ağzımdan irinler akmış, karnım ve göğsüm şişmiş, ağzım açılmış, burun deliklerimden irin ve kurdlar çıkmış görürdün. O zaman, şimdi gördüğünden çok daha şaşacak şeyler görürdün.

Hâtem-i Esam (rahimehullah) buyurur: «Kabristandan geçip, kendisi için düşünmiyen ve oradakilere düâ etmiyen, kendine ve ölülere hiyânet etmiş olur.»

Osmân (radıyallahü anh) bir kabrin başında durur, sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Kendisine, Cennet ve Cehennemden bahsettiğiniz zaman ağlamıyorsunuz da, kabrin yanında neden ağlıyorsunuz? denil-

diğinde, «Resûlullah'dan duydum. Buyurdu ki: **«Kabir, âhiret konaklarının ilkidir. Onda kurtulan için, sonrası daha kolaydır. Kurtulamıyan için ise, sonrası daha şiddetli ve çetindir»** dedi.

Süfyân buyurdu: Kabri çok hatırlayan, onu Cennet bahçelerinden bir bahçe bulur. Kabri hâtırına getirmiyen ise, onu Cehennem çukurlarından bir çukur bulur. **Şerh-i Hutab**'da da böyle diyor.

Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): (İslâmın ilk zamanlarında) **«Size kabir ziyaretini yasak etmiştim. Şimdi biliniz ki, bu yasaklık kalktı. Kabirleri ziyâret edin ve oralarda kötü sözler konuşmayın»** buyurdu. Bu, erkekler içindir. Kadınların kabir ziyâreti için, Resûlullah'ın kabir ziyâret eden kadınlara lâ'net ettiği rivâyet edilmiştir. Bâzı âlimler, bunun, kabir ziyâretine izin verilmeden önce olduğunu söylemişlerdir. Bâzı âlimler de, mutlaka mekruhdur. Çünki kadınların sabrı az, ağlayıp sızlanmaları ise çoktur dediler. Cenâzenin ardından gitmeleri ise, kesinlikle yasaktır. **Zeynü'l-arab**'da da böyle diyor.

Peygamber efendimiz (sallâliahü aleyhi ve sellem) mü'min olan akrabasının ve başkalarının kabirlerini ziyâret ederdi.

Sünnetlerden biri de, ziyâret edenin abdest alıp, iki rek'at namaz kılması, birinci ve ikinci rek'atta bir Fâtiha, bir Âyete'l-kürsî, üç İhlâs okuyup, sevâbını meyyite hediyye etmesidir. Sonra vekar üzere kabrin yanına gider. Kabre varınca: **«Ve aleykümüsseiâm ehleddiyâr min-el-müslimîne vel-mü'minîne, rahimellahü'l-müstakdimîne minküm vel müste'hirîne minnâ entüm lenâ selef ve nahnü leküm tebe' ve innâ inşâellâhü biküm lâhıkûn. Nes'elullahe lenâ ve leküm el-âfiyyete»** der. Sonra kabrin yanında oturur. (Kabrin kıble tarafının ayak ucunda) yüzü kabre karşı oturur.

**İhyâ**'da diyor ki: Kabir ziyâretinde, arkası kıbleye, yüzü kabre karşı durmak müstehabdır. Selâm verir. Kabre el sürmez. Kabri öpmez ve dokunmaz. Çünki bu hıristiyanların âdetlerindendir.

Sonra Yâsîn sûresini okur. Bilmiyorsa Kur'an'dan bildiğini okur.

Biliniz ki, Ebû Hanîfe (rahimehullah), kabrin yanında Kur'ân-ı kerîm okumağı kerih görmüştür. İmam Muhammed ise, mekruh değildir buyurmuştur.

**Muhtâr**'da diyor ki, biz bunu alırız. Musannifin sözü de böyledir. Sonra tesbîh okur ve ölüye düâ eder. Sonra döner gider. Hadîs-i şerîfde: **«Bir kimse, dünyâda tanıdığı bir kimsenin kabrine uğrayınca, kabirdeki onu tanır ve selâmına cevab verir»** buyuruldu. Bunun için Abdullah bin Ömer (radıyallahü anhümâ) hangi kabre uğrasa, durur selâm verirdi. Nâfi' (rahimehullah) dedi ki: İbni Ömer'i yüz, yâhud daha çok kerre gördüm. Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) mübârek kabrine gelip: Esselâmü alennebiyyi, esselâmü alâ ebî bekrin, esselâmü alâ ebî

derdi. Bununla babası Ömer bin Hattâb'ı (radıyallahü anh) kasd ederdi. Sonra ayrılırdı.

Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Bir din kardeşinin kabrini ziyâret edip, selâm verip oturanı, kabirde olan tanır ve kalkıncaya kadar selâmına cevab verir»** buyurdu. **Ravdatü'n-nâsihin** kitâbında da böyle diyor.

Bir hadîs-i şerîfde de: **«Kabristandan geçerken onbir İhlâs okuyup, sevâbını ölülere hediye edene, o kabristandaki ölüler sayısınca sevab verilir»** buyuruldu.

İmam Ahmed bin Hanbel (rahimehullah) buyurur: «Kabristana girince, Fâtiha-i şerîfeyi, Kul eûzü'leri ve İhlâs sûresini okuyup, sevabını bu kabristanda olanlara bağışlayın. Gönderdiğiniz sevab, muhakkak onlara ulaşır.» **Şerhu'l-Hutab**'da da böyle diyor.

Kabirlerde Yâsîn sûresini okumak müstehabdır. Müstehab olduğu meşhûr hadîs-i şerîf ile sâbittir. Enes'in (radıyallahü anh) Resûlullah'dan bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bir kimse kabristana girip Yâsîn sûresini okursa, o kabristanda olanların azâbı o gün hafifler. Kendisine de kabristanda bulunanlar sayısınca sevab verilir»** buyuruldu. Yine hazret-i Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Bir mü'min Âyete'l-kürsi'yi okuyup, sevâbını kabirde olanlara bağışlarsa, Allahü teâlâ bütün dünyadaki ölülerin kabirlerine, kırk nûr gönderir. Kabirlerini genişletir. Her ölünün derecesini yükseltir. Okuyana altmış peygamber sevabı verir. Allahü teâlâ, okuduğu Âyete'l-kürsi'nin her harfine karşılık bir melek yaratır. Kıyâmete kadar onun için tesbîh ederler»** buyuruldu.

Yine Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ölüleri ziyârete gidip, bir Fâtiha, üç İhlâs, bir Tekâsür sûresi okuyan, Kur'ân-ı kerîmi onikibin defa okumuş gibi olur»** buyuruldu. **Ravdatü'l-müttakîn**'de de bunu bildiriyor.

Sünnetlerden biri de, ayakkabıları ile kabri çiğnememektir. Zîra Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve sellem) bunu beğenmezdi. Kabristanda yalın ayak yürümelidir. Onlara düâ etmeli, onlar için istiğfarda bulunmalıdır. Resûlullah, kabristanda, ayakkabıları ile yürüyen birini görünce, ayakkablarını çıkarmasını emir buyurmuştur. Bu beyandan anlaşılıyor ki, yalın ayak kabrin üzerine basmak câizdir. Ancak, kabirlerin üzerinden geçerken, onlara düâ eder.

**Hazâne**'de bildirilen şu ifâde de buna uygundur: Bâzı âlimler, Kur'ân-ı kerîm okurken, onlar için tesbîh ve düâ ederken, mağfiret ve hayır dilerken kabirlerin üzerinden geçmek mahzurlu değildir demiştir. Şemsül eimme Hulvâî, kabrin üzerine basmak mekruhdur diyor. İbni Mes'ûd (radıyallahü anh) buyurur: «Ateşin koruna basmağı kabrin üzerine basmaktan çok severim.» Alî Tercümânî der ki: «Kabrin üzerine basmak

günahdır. Çünki kabrin çatısı, ya'nî bombeli kısmı, ölünün hakkıdır.»

Sünnetlerden biri de, ölen müslimanları hep iyilikle anmaktır. Çünki Resûlullah (sallâllahü aleyhi ve selem) böyle emretmiş ve: **«Ölülere söğmeyin! Zîra onlar, yaptıklarının karşılıklarını görmüşlerdir»** buyurmuştur. Yukarıda bildirilen: **«Hakkında kötü söylediğiniz kimse için, ateş sâbit olmuştur»** hadîs-i şerîfi, **ölülere söğmeyin** hadîsinden önce söylenmiştir. Yâhud da, kâfir ve münafıklardan, fıskı ve bid'ati zâhir olanlar hâric, diğer mü'minler için söylenmiş olabilir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ölülere söğmeyin, bununla dirilere eziyet verirsiniz»** buyurdu. Ölüye söğmek, onu kötülükle anmak demektir.

Âişe (radıyallahü anhâ) anlatır: «Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) duydum. **«Ölülerinizi söğmeyin. Onlara söğmek halâl değildir. Bu size haramdır. Allahü teâlâ'dan korkun ve bundan kaçının!»** buyurdu. **Hâlisatü'l-hakâik**'da da böyle yazıyor.

# HÂTİME

İsyân denizine dalan, hatâ ve nisyân kıvılcımları ile yanan, topraktan aşağı, sinekten küçük bu Ya'kub bin Seyyid Alî - Allahü teâlâ her ikisini afv eylesin - derim ki: Tatlı rüzgârları yaratan, rızıkları taksîm eden Allah'ın (celle celâlüh ve amme nevâlüh) tevfîkı ile, ifâde pırlantalarının rûmuzları, bütün saâdetlerin hazîneleri, ya'nî havâs ve avamca bilinen yüzyirmi sahîfelik **Şir'atü'l-islâm** kitâbını, şu kıymetli kitablardan toplayıp şerh ettim :

**Tefsîr kitabları :** Tefsîr-i vesît, Tefsîr-i kebîr, Keşşâf, Tefsîr-i kadı, Teysîr, Tefsîr-i Ebülleys, Meâlimü't-tenzîl, Tefsîr-i şeyh, Revnaku't-tefâsîr, Keşf-i hakâik, Kevâşî, Tefsîr-i Sa'lebî.

**Hadîs kitabları:** Meşârık, İbni Melek'in Meşârık şerhi, Tuhfetü'l-ebrâr, Mesâbîh, Beydâvî'nin Mesâbîh şerhi ve İbni Melek'in başka bir şerhi, Mazhar, Tenvîr, Halhâlî, Zeynü'l-arab, Turpüştî, Buhârî, Kirmânî'nin Buhârî şerhi, Nevevî'nin Müslim şerhi, Tayyibî'nin Mişkât şerhi, Tergîb ve terhîb.

**Fıkıh kitabları :** Hidâye, Nihâye, Kifâye, İnâye, Mi'râcü'd-dirâye, Gâyetü'l-beyân, Sadrü'ş-şerîa, Terşîh, İbni Melek'in Vikâye şerhi, Bugyetü'l-münye, Şerhü'l-mukaddime, Nikâye, Vâhidî'nin Nikâye şerhi, İbni Melek'in Mecma' şerhi, Kadîhân, Muhît, Mebsût-i şeyhu'l-islâm, Kunye, Gunyetü'l-fetâvâ, Hulâsatü'l-fetâvâ, Fetâvâ-yi Bizâziyye, Kâfi, Dürer, Dürer şerhi Gurer, Tuhfetü'l-fukahâ, Teshîl, Şerh-i Tuhfetü'l-mülûk, Münyetü'l-müftî, Nevâzil Fetâvâ-yı ebülleys, Zâhidî'nin Kudûrî şerhi, Mukaddime-i Gazneviyye, Cevâhir, İsâr, Zeylâî'nin Muhtar şerhi, Fetâvâ-yi Zâhiriyye, Tetümmetü'l-fetâvâ, Şerhü't-tahavî, Fetâvâ-yı Tâtârhâniyye, Mecma'ü'l-fetâvâ, Hazânetü'l-fetâvâ, Fenârî'nin Ferâiz şerhi.

**İmam ve Meşâyıhın kitabları :** İhyâ-i ulûm, Avârifü'l-me'ârif, Ezkâr, Tenbîhü'l-gâfilîn, Bastânü'l-ârifîn, Ravdatü'l-ulemâ, İbni Melek'in Ravdatü'l-müttekîn'i, Ravdatü'n-nâsıhîn, Zühretü'r-rıyâd, Şerh-i evrâd, Zeyniyye, Ünsü'l-münkati'în, Muhtasar-ı ihyâ, Vesâyâ-yı kudsiyye, Firdevsü'l-ahbâr, Kenzü'l-ebrâr, Mişkâtü'l-envâr, Hâlisatü'l-hakâik, Risâle-i Kuşeyriyye, Risâle-i zevkıyye, Hadâiku'l-hakâik, Revnaku'l-mecâlis, Menba'ü'l-âdâb, Hısn-ı hasîn.

anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Kul, ana - babasına düâyı terk ederse, dünyâda rızkı kesilir»** buyuruldu. Bu, **Hâlisa** kitâbında geçmektedir.

Anası-babası öldükten sonra, verdikleri sözleri ve vasıyyetlerini icrâ eder. Onların dost ve ahbablarına hürmet eder. Sevdiklerini yoklar, akrabalarını ziyâret eder. Ebû Esyed Sâidî (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) huzûrunda idik. Benî Seleme'den bir adam geldi ve: Yâ Resûlâllah, annem - babam vefât ettikten sonra, onlar için yapacağım bir iyilik kaldı mı? dedi. **«Evet, onların cenâze namazını kılman, onlar için istiğfar etmen, verdikleri sözleri yerine getirmen, ahbablarına hürmet ve akrabalarını ziyâret ve sıla-i rahm yapman, öldükten sonra haklarında yapacağın iyiliklerdendir»** buyurdu.

**Ravdatü'l-ulemâ**'da diyor ki: Onların akrabalarını sıla-i rahim yapman demek, onların vâsıtası ile olan akraban demektir. Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Babasının ahbablarından alâkayı kesmemek, ona karşı yapacağı en büyük iyiliktir»** buyurdu. **İhyâ**'da bildirilmektedir. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Babanın arkadaşını ve arkadaşının oğlunu arayıp sorman babana iyiliktendir»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Babasını kabrinde ziyâret etmek istiyen, babasından sonra onun ahbablarını ziyâret etsin. Ana - babasına iyilik, ihsân etmiyen, bâri onlar vefât ettikten sonra, iyilik yapsın ve onlar için sadaka versin; böylece ana - babasına iyilik edenlerden yazılsın»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfi Enes'in (radıyallahü anh) Resûlullah'dan (sallâllahü aleyhi ve sellem) rivâyet ettiği **Menba'ü'l-âdâb**'da yazılıdır.

Tâbiîn'den biri der ki: Hergün ana - babasına beş defa düâ eden, onların hakkını ödemiş olur. Çünki Allahü teâlâ Lokman sûresi ondördüncü âyetinde: **«Bana ve ana - babana şükr et; dönüş ve geliş ancak banadır»** buyuruyor. Allahü teâlâ'ya şükr, Onun için günde beş vakit namaz kılmaktır. Bunun için ana-babaya şükr de, her gün onlar için beş kere düâ etmektir. Bunu **Mişkâtü'l-envâr** yazıyor.

Bir hadîs-i şerîfde: **«Ana-babasının - veya bunlardan birinin - kabrini her cum'a günü ziyâret eden, onlara iyilik yapanlardan yazılır»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Kabrindeki ölü, denize düşmüş ve boğulmak üzere olup imdad istiyen kimse gibidir. Kendisine oğlundan, kardeşinden, arkadaşından gelecek düâyı bekler. O düâ, ona erişince, dünya ve içindekiler kendinin olup bunlara sevinmesinden daha çok sevinir. Dirilerin ölülere en güzel hediyesi, onlar için düâ ve istiğfar etmeleridir.»**

Âsim-i Hacderî ailesinden birisi anlatır: Asım'ı rü'yâda gördüm ve: «Sen neredesin?» dedim. «Vallahi Cennet bahçelerinden bir bahçedeyim; ben ve eshâbımdan biri, her cum'a gecesi, Ebûbekir bin Abdullah-i Müznî'nin yanında toplanıyoruz» dedi. Cisimleriniz mi, ruhlarınız mı? dedim. Cisimlerimiz çürüdü, ruhlarımız toplanıyor dedi. Bizim sizi ziyâret

ettiğimizi anlıyor musunuz? dedim. Cum'a gecesi, Cum'a günü, Cumartesi gecesi, güneş doğuncıya kadar, yaptığınızı biliriz dedi. Öbür günler neden böyle değil? dedim. Cum'anın fazîlet ve bereketiyle oluyor dedi. Bâzı âlimler, ölüler, Cum'a günü, Perşembe ve Cumartesi günü kendilerini ziyâret edenleri tanırlar buyurmuşlardır. **Ravdatü'n-nâsihîn** ismi ile bilinen **Şerhu'l-hutab-i erbaîn'de** de böyle yazıyor.

Malından, parasından verdiği sadakalarda, ana-babasına diye niyyet eder, tabiî ki, anası-babası müsliman iseler. Böyle niyyet ederse, kendi sevabından birşey eksilmez ve ana - babasına da onun kadar sevab verilir. Bu hususdaki hadîs-i şerîf **İhyâ'da** geçmektedir.

Rebî' bin Heysem (rahimehullah) büyüklerden idi. Yolda insanlara eziyet veren taşları, birini babasına niyyetle kaldırır sağ tarafına, diğerini annesine niyyetle sol tarafına atardı. Ana - babasına iyilik etmek, sevabı onlara olmak üzere kızgınlığını yenerdi. Buradan anlaşılıyor ki, çocuk yaptığı her iyilikte ana - babasına niyyet ederse, kendisinin aldığı sevabdan, hiç azalmadan, birer misli de onlara verilir.

Kuşluk vakti iki rek'at namaz kılıp, sevabını onların rûhuna bağışlar. Sevabı onlara ulaşır.

Onların hakkını ödemede, kendini dâimâ eksik ve kusurlu görür. Çünki Peygamber efendimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem), ana - babanın hakkından kurtulmak için, evlâdın, köle ve câriye olan ana-babasını âzâd etmesi gerektiğine işâret etmiş ve: **«Çocuk babasının hakkından, ancak onu köle olarak bulup, satın alıp, âzâd etmekle kurtulabilir»** buyurdu. Çünki çocuğun dünyaya gelmesine ve hayâtına sebeb babasıdır. Köle âzâd etmede de, bir bakıma, yeni bir hayât verme vardır. Köle, dinde tasarruf sâhibi olmadığından, ölü gibidir. Böylece çocuk babasını âzâd etmekle, hayâtına sebeb olmuş olur ve müsâvi olup, ödeşmiş olurlar.

Çocuk, ana-babasına dil uzatan şâiri, birşeyler vererek susturmalıdır. Bu da ana - babaya iyilik ve ihsândandır.

## AKRABA HAKKI

Asabe, yâhud eshâb-ı ferâiz olsun, hepsinin haklarını bildiririz. Hadîs-i şerîfde: **«Sıla-i rahm ömrü uzatır»** buyuruldu. Sıla, vasl, kavuşmak demektir. Rahm ise, yakınlık, akraba olmaklık demektir. O halde **sıla-i rahm**in mânası, iyilikle akrabaya yaklaşmak, kavuşmak, onları ziyâret etmek, kötülükle onlardan kesilmeği terketmektir. **Hâlisa**'da da böyle diyor.

Enes'in (radıyallahü anh) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Rızkının bol, ömrünün uzun olmasını seven, sıla-i rahm** - ya'nî akrabasını ziyâret - **etsin»** buyuruldu. Yine buyurdu: **«Akrabanızdan sıla-i rahm yapabileceklerinizi öğrenin. Çünki sıla-i rahm, âilede muhabbet, malda servet, ömürde uzamaya sebebdir.»** (Hâlisa)'da da bildirilmektedir.

**Meşârık şerh**inde de diyor ki: «Ecel ve rızıklar, takdir edilmiştir. Artmaz ve azalmazlar, bu hususta nass, kesin deliller vardır. Böyle olmakla, bu hadîs-i şerîfin mânası nasıl olur?» denirse, **CEVAB**ında deriz ki: Levhil mahfûzda olan şeyler, bâzan şartlara bağlı olur. Meselâ, filân kimse akrabasını sıla-i rahm ederse, ömrü yetmiş senedir, etmezse elli senedir diye yazılıdır. Düâ ve kesb de bu cümleden olabilir. Allahü teâlâ'nın Ra'd sûresi otuzdokuzuncu: **«Allahü teâlâ dilediği hükmü siler, dilediğini yerinde bırakır; Ümmü'l-kitâb ondadır»** âyet-i kerîmesi bu mânadadır. Lâkin bu, Levhi'l-mahfûzdan meleklerin bildiklerinde olup, Allahü teâlâ'nın ezelî ilminde olanlarda değildir. Çünki onda silme, yâhud artma olmaz. Yâhud şöyle de denilir ki, hadîs-i şerîfden murad, rızkı bereketli olur ve öldükten sonra iyi namı daha uzun yıllar unutulmaz. Bu da yaşamak gibidir. Yâhud, bu hadîs-i şerîf, mübalâğa yollu sıla-i rahmi teşvîk ve tergîb için buyurulmuştur denebilir. Ya'nî rızkı bol eden, ömrü uzatan birşey olsaydı, bu elbette sıla-i rahm olurdu. Lâkin **Ravda** sâhibinin isnâdları ile bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Ömründen üç gün kalan bir kul, sıla-i rahm yapar - akrabâsını ziyâret eder - ve Allahü teâlâ bu sebeble ömrünü otuz sene uzatır. Sıla-i rahmi kesen birinin de otuz senelik daha olan ömrünü üç güne indirir»** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, bundan önceki hadîs-i şerîfin birinci mânasını, ya'nî rızkın artacağını, ömrün uzayacağını kuvvetlendirmektedir.

Bir hadîs-i şerîfde de: **«İçlerinde sıla-i rahmi terk edenlerin bulunduğu kavme melekler (rahmet melekleri) inmez»** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde de: **«Allahü teâlâ sıla-i rahm yapana** -ya'nî akrabasını ziyâret edene - **rahmetini ulaştırır ve sıla-i rahmi terk edenden rahmet ve yardımını keser»** buyuruldu. Abdullah bin Ömer'in (radıyallahü anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfde: **«Sıla-i rahm yapan demek, ahbab ve akrabasından gördüğü iyiliğe karşı, ona iyilik yapan değil, kendisinden kesilen akrabasını arayıp, ziyâret edip, iyilik edendir»** buyuruldu. **Şerh-i Mesâbih**'de de böyle diyor.

Âişe (radıyallahü anhâ) rü'yâsında kıyâmetin koptuğunu, insanların mahşer yerine toplandıklarını, aralarında bir kadının amelinin tartılırken, Uhud dağından da ağır bir amelinin bulunduğunu gördü. Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) o kadını tanırdı. Uyanınca, o kadını çağırttı ve amelinin ne olduğunu sordu. Kadın söylemekten çekindi. Hazret-i Âişe ısrar edince, kadın, şu yedi husus ile amel etmeğe çok dikkat ederdim dedi:

1 — Kendimi korudum. Hiçbir zaman beni mahremimden başkası görmedi.
2 — Benden birşey istiyen dilenciyi, elimde birşey olunca boş çevirmedim.
3 — Hiçbir zaman yalnız başıma yemek yemedim.
4 — Ezan okunmadan önce, namaza hazırlandım.
5 — Müezzin ezan okuyunca onun söylediklerini ben de söyledim.
6 — İstişâre etmeden, danışmadan birşey yapmadım.
7 — Akrabamdan benden alâkayı kesmiş olanı, ben aradım, ziyâret ettim.

Bunun üzerine Âişe (radıyallahü anhâ): «*Senin mizânın, işte bununla ağır oldu*» buyurdu. **Ravdatü'l-ulemâ**'da da böyle diyor.

Bir selâm, bir iyi haber, meselâ sağlık haberini bildirmekle ve bir hediye de olsa, sıla-i rahm vâcibdir. **Meşârık şerhi**nde yazıyor: Vâcib olan sıla-i rahmin hangisi olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Kimi bunlar, mahrem akrabadır, kimi mahrem olsun olmasın bütün akrabadır demiştir. İmam Nevevî (rahimehullah) buyurdu ki: «Sıla, sıla-i rahm yapanın kolay ve zor durumuna göre derece derecedir. En aşağı derecesi, bir kelâm ve selâm ile de olsa, akrabasından alâkayı kesmemektir. İmkânı olduğu halde, bunları terk edene vâsıl, sıla yapmış denmez.»

Büyüklerden biri akraba ile komşu olmayı hoş karşılamazdı. Çünki komşu olup, her zaman görüşmek, hürmet ve heybeti giderir, bu da onlardan kesilmeğe yol açar derdi. İmam Gazâlî (rahimehullah) anlatır: Ömer (radıyallahü anh), vâlilerine, memurlarına mektûb yazıp, akrabaların birbirlerini ziyâret etmelerini, fakat komşu olmamalarını söyleyiniz

**Arabca ve diğer fenlere âid kitablar:** Sihâh, Cevherî, Sâmî, Muhtâr-i sihâh, Miftah-i Sekkâkî, Tıbb-i nebevî, Fedâil-i a'mâl, Mugribü'l-lügat, Tekemmüle, Târih-i Yâfiî, Seb'at-i ebhûr, Divânü'l-edeb, Havâşiy-yi Mutavvel, Rükn-i Hâfînin Lübâb şerhi, Ca'berî'nin Şâtıbî şerhi, Seyyidin Miftâh şerhi, Kavâidü'l-i'râb, Telvîh, Lübâbü'l-garibîn, Hacı Paşa'nın Şifâü't-tıbbı, Sedîdînin Mûcez şerhi, Şerh-i akâid, Seyyidin Mevâkıf şerhi, Sa'duddînin Mekâsıd şerhi, Ebû Ferecin Egânî-yi kebîri, Celâlî, Mevlâ Kemâlüddin Muhammed Demîrînin Hayâtü'l-hayvânı, Râgıb-i İsfehânî diye tanınan şeyh imam ebül kasım Hüseyin bin Mufaddalın Muhâdarâtı, Çarperdî diye tanınan Mevlâ Fâdıl'ın Şâfiye şerhi.

Allahü teâlâ yerlerini iyi, devamlı kalma makamlarını Cennet eylesin. Bütün mü'minlerle berâber. Âmin, yâ Rabbel âlemîn. Ve sallâllahü alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihî-t-tayyibîne-t-tâhirîn. Velhamdü lillâhi rabbil âlemîn.

* * *

**Allahü teâlâ'nın lûtfu ile Şir'atü'l-islâm şerhinin türkçeye tercemesi tamam oldu. Bu çok fâideli kitabı terceme esnâsında, cehlen veyâ sehven vâki' hatâlar olduysa, Allahü teâlâ'dan, Resûlünden (aleyhisselâm), din imamları ve âlimlerimizden ve okuyuculardan bu günâhı çok, yüzü kara, ilmi kıt mütercimleri afv buyurmalarını, hüsn-i niyyetimize bağışlamalarını umarız. Ehl-i sünnet kitablarının en kıymetlilerinden olan işbu Şir'a şerhini okuyan, kıymetli din kardeşlerimizin düâları iki dünyâ seâdetimize vesiledir. Cenâb-ı Hak, hepimizi ehl-i sünnet itikadı üzere yaşatsın ve öldürsün. Mezhebimize uygun amel etmemizi nasîb etsin. Sevdiklerinin sevgisini kalblerimizde arttırsın. Âmin! Yâ Rabbel-âlemîn.**

Lutfüllah Uyan
15 Aralık 1978 Cum'a

A. Fâruk Meyân
16 Muharremü'l-haram 1399

## ŞİR'ATÜ'L-İSLÂM TERCEMESİ FİHRİSTİ


| Mevzu : | Sahife No : |
|---|---|
| Mütercimin önsözü ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 5 |
| Şerh edenin önsözü ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 11 |
| Musannifin önsözü ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 13 |
| Peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) sünnetine uymak | 15 |
| İmân bilgileri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 16 |
| İlimde ve amelde orta yola yönelmelidir ... ... ... ... ... ... | 31 |
| Kaderiyye ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 32 |
| Bid'at ehli ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 32 |
| Amellerde niyyet ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 35 |
| İlim öğrenme ve öğretmenin sünnetleri ... ... ... ... ... ... | 39 |
| Nasihat verici din hocasının alâmetleri ... ... ... ... ... ... | 52 |
| Kur'ân-ı kerimin fazileti ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 59 |
| Kur'ân-ı kerim okumanın sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... | 61 |
| Kur'ân-ı kerimi kendi görüşüne göre te'vil etmek ... ... ... ... | 74 |
| Kur'ân-ı kerim okumadaki müstehablar ... ... ... ... ... ... | 79 |
| Mushâf-ı şerif yazma âdâbı ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 82 |
| Abdestin sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 86 |
| Gusl abdesti, teyemmüm ve sünnetleri ... ... ... ... ... ... | 97 |
| Namazın sünnetlerinin fazileti ... ... ... ... ... ... ... ... | 100 |
| Ezânın sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 103 |
| Mescidlerin fazileti ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 109 |
| Mescidlere gitmenin sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 111 |
| Cemâatle namazın fazileti ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 113 |
| İmâmlık yapmak ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 115 |
| Namaz kılanın dikkat edeceği edebler ... ... ... ... ... ... | 118 |
| Namazın edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 121 |
| Nâfile ibâdetlerin fazileti ve çeşitleri ... ... ... ... ... ... | 131 |
| Regâib gecesi namazı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 134 |
| Berât gecesi namazı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 135 |
| Kadir gecesi namazı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 135 |
| Cum'a ve sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 139 |
| Fıtır ve Kurban bayramları ve sünnetleri ... ... ... ... ... ... | 148 |
| Yağmur duâsı, güneş ve ay tutulmasındaki sünnet ve duâlar ... | 150 |
| Zikrin sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 154 |
| Mahlûkâtın seyyidine (sallâllahü aleyhi ve sellem) salevât-ı şerife getirmenin fazileti ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 156 |
| İstiğfârın sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 161 |

| Mevzu : | Sahife No : |
|---|---|
| Duânın sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 164 |
| Zekât, sadaka ve sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 177 |
| Dilenmenin sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 188 |
| Orucun sünnet ve faziletleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 193 |
| Ramazân-ı şerif orucunun sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... | 196 |
| Hac ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 208 |
| Aşûra gününün edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 217 |
| Kurban ve sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 220 |
| Helâl rızk için çalışmak ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 225 |
| Yemenin ve içmenin sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 240 |
| Bâzı yiyecek, içecek ve meyvelerin fazileti ... ... ... ... ... | 257 |
| Su içmenin sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 267 |
| Elbise giymenin sünnetleri ve edebleri ... ... ... ... ... ... | 269 |
| Mesken ve binânın sünnetleri ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 287 |
| Yürümenin sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 290 |
| Konuşmanın sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 296 |
| Yalan ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 301 |
| Ta'riz ve kinâyeli ifâde kullanmak ... ... ... ... ... ... ... | 304 |
| İstiâre ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 306 |
| Muârasa, cidâl, hiciv, gıybet ... ... ... ... ... ... ... ... | 307 |
| Gıybet, zinâdan şiddetlidir ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 309 |
| Gıybet, sevâbları ateşin odunu yediği gibi yer ... ... ... ... ... | 309 |
| Gıybet edeni dinlememelidir ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 310 |
| Nemîme ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 313 |
| Fuhuş söz söylemek ve sövmek ... ... ... ... ... ... ... ... | 314 |
| La'net etmek ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 315 |
| Yemin etmek ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 318 |
| Boş konuşmak ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 320 |
| Medh etmek ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 324 |
| Şaka ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 325 |
| Konuşmanın edeb ve incelikleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 327 |
| Çok gülmek ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 331 |
| Aksırmak ve cevâbı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 333 |
| Yatmanın, uyumanın sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... | 335 |
| Resûlüllah'ı rü'yada görmek ... ... ... ... ... ... ... ... | 338 |
| Yatsıdan sonra konuşmamak ... ... ... ... ... ... ... ... | 339 |
| Uykudan uyanmak ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 340 |
| Kaylûle ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 342 |
| Teheccüd ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 342 |
| Rü'yasını anlatmak ve ta'bir ettirmek ... ... ... ... ... ... | 343 |
| Yolculuğun sünnet ve edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 353 |
| Hayvana binmek ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 357 |
| Yol arkadaşı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 358 |
| Tâun hastalığı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 362 |
| Yolculuktan dönme ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 364 |
| Sohbet ve muâşeret edebleri ... ... ... ... ... ... ... ... | 366 |
| Müdârâ ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 375 |
| Kızınca ne yapmalı ... ... ... ... ... ... ... ... ... ... | 377 |

| Mevzu : | Sahife No : |
|---|---|
| İnsanlara, hallerine göre muâmele edilir | 378 |
| Tevâzu' | 379 |
| Büyüklere saygı | 383 |
| Dostluk ve kardeşliğin sünnetleri | 387 |
| İsâr | 394 |
| Vefâ | 396 |
| İnsanlarla oturmanın sünnetleri | 400 |
| İstemenin edebleri | 405 |
| İstişâre etmek | 411 |
| Din kardeşlerine ziyâfet, sünnet ve edebleri | 413 |
| Da'vete icâbet | 420 |
| Komşu hakkı | 424 |
| Evliliğin sünnetleri, fazileti ve hakları | 427 |
| İki bayram arası nikâh | 434 |
| Düğün | 435 |
| Velime | 437 |
| Dinimizde livata yapmanın hükmü ve cezâsı | 442 |
| Akîka kurbanı | 445 |
| Sünnet etmek | 446 |
| Çocuğuna güzel isim koymak | 446 |
| Künye ve lâkab | 449 |
| Erkekle hanımı arasındaki âdâb-ı muâşeret | 455 |
| Kadının kocası üzerindeki hakları | 458 |
| Yabancı kadınlarla görüşmenin edebleri | 464 |
| Ana-baba hakkı ve bunu gözetmenin sünnet ve edebleri | 467 |
| Akraba hakkı | 476 |
| Köle ve hizmetçilerin hakları | 479 |
| Diğer insanların hakları | 485 |
| Hayvanların ve kuşların hakkı | 489 |
| Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin sünnetleri | 493 |
| Emr-i ma'rûfun şartları | 499 |
| Kadılık, emirlik, fetvâ ve diğerlerinin hakları | 504 |
| Cihâd'ın sünnet ve edebleri | 513 |
| Hasta mü'minlerin sünnetleri | 522 |
| Büyü | 535 |
| Göz değmesi = Nazar | 537 |
| Hacamat olmak | 539 |
| Hasta yoklamanın sünnetleri, hasta hakları ve cenâze namazı, kefenleme ve defnin edebleri | 541 |
| Vasıyyetnâme nasıl yazılır | 550 |
| Cenâze yıkamak | 559 |
| Hâtime | 572 |